DAVID BROWNSTONE
IRENE FRANCK

ENCICLOPEDIA RĂZBOAIELOR

din anul 100 000 î. Hr. pînă în prezent

DAVID BROWNSTONE
IRENE FRANCK

ENCICLOPEDIA RĂZBOAIELOR

din anul 100 000 î. Hr. pînă în prezent

Traducere: MAGDA LUCIAN

EDITURA LIDER
EDITURA LUCEAFĂRUL

ÎN. SERIA CULTURĂ GENERALĂ AU APĂRUT

J. F. Pépin,	**GHID DE CULTURĂ GENERALĂ**
F. Braunstein	**RĂDĂCINILE CULTURII OCCIDENTALE**
Michael H.Hart	**100 DE PERSONALITĂȚI DIN TOATE TIMPURILE CARE AU INFLUENȚAT EVOLUȚIA OMENIRII**
Colectiv	**100 CEI MAI MARI SCRIITORI ROMÂNI**
Anca Balaci	**DICȚIONAR MITOLOGIC GRECO-ROMAN**
Larousse	**CRONOLOGIA UNIVERSALĂ**
Marcel Bordet	**ISTORIA ROMEI ANTICE**
R. Spangenburg,	**ISTORIA ȘTIINȚEI** vol. 1
D.K. Moser	**ISTORIA ȘTIINȚEI** vol. 2
	ISTORIA ȘTIINȚEI vol. 3
	ISTORIA ȘTIINȚEI vol. 4
	ISTORIA ȘTIINȚEI vol. 5
F. Braunstein	**ISTORIA CIVILIZAȚIILOR**
Richard Tames	**JAPONIA**
Alex Hellemans	**ISTORIA DESCOPERIRILOR ȘTIINȚIFICE**
John Simmons	**100 CEI MAI MARI SAVANȚI AI LUMII**
H.C. Schonberg	**VIEȚILE MARILOR COMPOZITORI**
V. Zartarian	**MARILE CIVILIZAȚII**
Pierre Miquel	**16 EVENIMENTE CRUCIALE ALE ISTORIEI**
Jean Prieur	**MISTERELE REÎNCARNĂRII**
Carol Groneman	**NIMFOMANIA**
Charles Panati	**CARTEA ÎNCEPUTURILOR**
D. Eliot Brody	**ȘAPTE DESCOPERIRI EPOCALE ALE**
A.R. Brody	**ȘTIINȚEI ȘI AUTORII LOR**
Stephen J. Spignesi	**100 CELE MAI MARI DEZASTRE DIN TOATE TIMPURILE**
Michael White	**LA FRONTIERELE ȘTIINȚEI**
Daniel Burt	**100 CEI MAI MARI SCRIITORI AI LUMII**

Lucrarea executată
la Imprimeria „ARDEALUL" Cluj
B-dul 21 Decembrie nr. 146 Cluj-Napoca
Tel.: 413871; Fax: 413883
Comanda nr. 51005/2005

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
BROWNSTONE, DAVID
Enciclopedia razboaielor / David Brownstone; trad.: Magda Lucian - Bucureşti: Lider, 2005
ISBN 973-629-063-8

I. Irene Franck
II. Lucian, Magda (trad.)

821.111(73)-31=135.1

Redactare: **ION ARAMĂ**
Tehnoredactare: **PUIU ENACHE**
Corectură: **EMILIA LEANCĂ**
Coperta: **VERONICA DINU**

TIMELINES OF WAR
A Cronology of Warfare from 100,000 BC to the Present
Copyright © by David Brownstone and Irene Franck
Toate drepturile asupra acestei ediţii
în limba română sînt rezervate **Editurii LIDER**

B-dul Libertăţii nr. 4, bl. 117, et. 3, ap. 7, sector 4, cod 761061-Bucureşti,
Tel: 337.48.81, 335.07.80, 0744.530.940, 0723.334.291; Fax: 337.48.22,
e-mail: lider@e-xtreme.ro; site: www.trustul-lider.ro

CUPRINS

PREFAŢĂ 7

100 000 – 501 î.Hr. **9**

Europa şi Anatolia
Africa
Asia de Sud-Est (fără Anatolia)
Asia de Est, Centrală şi de Sud, Oceanul Pacific şi cele două Americi

500 î.Hr. – 999 d.Hr. **29**

Europa Occidentală
Europa de Est
Africa şi Asia de Sud-Est (fără Anatolia)
Asia de Est, Centrală şi de Sud, Oceanul Pacific şi cele două Americi

1000 – 1699 ..... **137**

Europa Atlantică şi de Nord
Europa Centrală, de Sud şi de Est
Africa şi Asia de Sud-Vest
Asia de Est, Centrală şi de Sud, Oceanul Pacific şi cele două Americi

1700 – 2004 ..... **253**

Europa
Africa şi Asia de Sud-Vest
Asia Centrală, de Sud şi de Est şi Oceanul Pacific
Cele două Americi

INDEX **577**

PREFAȚA

Războiul continuă să fie o ocupație de căpătîi și o preocupare majoră pentru omenire. Am sărbătorit sfîrșitul războiului rece și apariția unui număr de națiuni proaspăt eliberate, aflate pe un teritoriu imens care se întinde de la Dunăre la Oceanul Pacific. Am văzut războiul civil izbucnind în Bosnia și Georgia, războaiele insurgenților din Angola și Rwanda, insurecția luînd amploare în nordul Indiei, ca și permanente conflicte de mai mică amploare, alături de noi amenințări cu războiul într-un mare număr de state. Războiul continuă să fie contagios, o maladie nesfîrșită la scară planetară care, în era armelor nucleare, chimice și biologice, s-ar putea solda cu distrugerea rasei umane. În ciuda acestui fapt, războiul rămîne una dintre activitățile cele mai durabile în timp ale omenirii; el trebuie descris în anale, studiat, disecat și redus la elementele lui de bază pentru a fi mai bine înțeles și controlat, chiar dacă o omenire complet lipsită de războaie e un deziderat destul de dificil de atins într-un viitor apropiat.

Istoria războaielor este o cronologie a conflictelor armate, a revoluțiilor și bătăliilor, a conducătorilor și armelor care au jucat un rol atît de important în istoria omenirii, de la Megiddo, revolta asirienilor, asediul Troiei și războiul chinezo-hun, lung de un secol, care a avut loc cu două mii de ani în urmă, la uriașele războaie mondiale, *revoluțiile și conflictele dintre superputeri care au dominat secolul nostru; de la Alexandru* cel Mare, Cezar, Genghis-Han, Napoleon, Shaka, Eisenhower și Schwarzkopf la Salamis, Cannae, Waterloo, Gettysburg, Ypres, Normandia și Irak. Sînt incluse și punctele de cotitură în apariția și dezvoltarea diverselor tipuri de arme, ca și a descoperirilor științifice, tehnologice sau din domeniul medicinei, toate legate de utilizarea lor în tehnica *militară. Se vorbește și despre pace, în măsura în care este vorba despre un număr* considerabil de tratate, despre organisme internaționale precum Liga Națiunilor și Națiunile Unite, ori despre mișcările de mare amploare pentru pace.

Istoria războaielor este structurată cronologic, începînd cu perioadele cele mai îndepărtate și pînă în zilele noastre. În primele capitole intrările sînt grupate în *perioade de timp, cum ar fi secolele și mai apoi deceniile. Ulterior, începînd din anul* 1700, informațiile sînt prezentate pe baze anuale. Lucrarea este organizată și din punct de vedere geografic, cuprinzînd cele patru mari regiuni ale lumii, astfel ca cititorul să poată observa legăturile sau compara evenimentele și personalitățile mai ușor într-o perioadă de timp dată și la scară planetară.

Organizate astfel, teatrele de război pot fi interconectate cronologic și geografic, de exemplu în perioada războaielor napoleoniene sau în a celor mondiale ale secolului

XX, în timpul războaielor greco-persane sau romano-cartaginеze, sau al cuceririlor mongole. Organizarea aceasta oferă şi o vedere fascinantă asupra celor patru secole de invazii ale Europei şi asupra cuceririi Americilor, asupra secolului de cuceriri europene ale Africii şi ale unei părţi importante din Asia, sau asupra îndelungatei lupte pentru supremaţie în Europa.

Cititorul poate găsi cu mare uşurinţă perioada de timp sau zona geografică ce-l interesează. Dacă, de exemplu, vrea să afle ce evenimente militare au avut loc în Europa în perioada călătoriilor lui Columb, va căuta perioada 1490 – 1499. De asemenea, cartea poate fi abordată şi direct, cu ajutorul indexului alfabetic.

Pentru a uşura utilizarea, abrevierile au fost reduse la maximum, singurele folosite fiind următoarele: *n.* pentru s-a născut; *d.* pentru a domnit; *m.* pentru a murit; alături de î.Hr. sau d.Hr. O altă precizare editorială: numele japoneze sînt trecute în ordinea japoneză tradiţională – mai întîi numele de familie, urmat de cel de botez – pînă în anul 1700; ulterior am adoptat ordinea occidentală de înscriere a numelor – primul numele de botez, urmat de cel de familie – deoarece acesta este modelul uzitat în majoritatea tratatelor militare despre războaiele moderne.

Vrem să mulţumîm redactorilor Tracy Brown, Mary South şi Catherine Crawford; asistentei de redacţie Jennifer Stein; copyeditorilor Barbara Jatkola, Peggy Freudenthal şi David Cohen; designerei de carte Janis Owens; designerei de copertă Debra Morton, care au contribuit din plin cu toţii la editarea acestei cărţi. Vrem să *mulţumim pe această cale şi lui Mary Racette, pentru ajutorul neprețuit în pregătirea şi* organizarea materialului şi, ca întotdeauna, bibliotecarilor din reţeaua nord-estică, mai cu seamă personalului bibliotecii Chappaqua – directorului Mark Hasskarl, referenţilor de specialitate Martha Alcott, Teresa Cullen, Carolyn Jones, Paula Peyraud, Mary Platt şi Carolyn Reznick, ca şi documentariştilor Marilyn Coleman, Lois Siwicki şi Jane McKean, care s-au dovedit, ca întotdeauna, indispensabili în activitatea de cercetare.

100 000 – 501 î.Hr.

Europa şi Anatolia

Africa

Asia de Sud-Est (fără Anatolia)

Asia de Est, Centrală şi de Sud

Pacificul şi cele două Americi

100.000 – 5001 î.Hr.

EUROPA ŞI ANATOLIA:

- În Europa sînt folosite sulițele; cea mai veche suliță întreagă a fost descoperită în Germania (circa 120.000 î.Hr.), dar există fragmente mult mai vechi, precum vîrful de suliță descoperit în Anglia (circa 300.000 î.Hr.).
- Arcul cu săgeți a fost probabil folosit în Peninsula Iberică și nordul Africii mult mai tîrziu (circa 25.000 î.Hr.).
- Aruncătoarele mecanice de săgeți, de fapt niște catapulte rigide, au fost folosite în sudul Europei, *fapt demonstrat de picturile rupestre din peștera Lascaux (executate în* jurul anilor 15.000 î.Hr.); cele mai vechi aruncătoare de săgeți descoperite în sudul Europei datează aproximativ din anul 12.000 î.Hr.
- Arcul cu săgeți a fost folosit în nordul Europei (în jurul anilor 9000 î.Hr.); cel mai vechi arc descoperit în Germania datează probabil aproximativ din anul 8500 î.Hr.), cele mai vechi săgeți fiind descoperite în Scandinavia.
- Cea mai veche dovadă a folosirii cuprului ca metal topit și turnat în forme s-a descoperit în Anatolia datează aproximativ din 6400 î.Hr.

AFRICA:

- Arcul cu săgeți a fost, se pare, descoperit în nordul Africii și sudul Europei (circa 25.000 î.Hr., deși este posibil să fi fost mult mai tîrziu), după cum o sugerează vîrfurile de săgeți din piatră descoperite și desenele din Sahara care par să înfățișeze arcași. Alte arme, mai larg răspîndite, făurite și mai timpuriu, cuprindeau bîte, pietre aruncate sau lansate (ca dintr-o catapultă), primele proiectile; bețe aruncate, inclusiv sulițe scurte, săgeți mici și bumeranguri; țepușe sau sulițe pentru aruncat; bîte cu muchii ascuțite, predecesoarele săbiilor; topoare (tomahawk-uri). Scuturi de lemn sau din nuiele împletite, uneori acoperite cu piele, erau de obicei utilizate pe brațul stîng, în *timp ce dreptul era utilizat pentru a ține arma propriu-zisă. Capul, corpul sau picioarele* puteau fi protejate cu piele, cu împletituri de nuiele (adesea căptușite ori învelite), sau cu lemn.

ASIA DE SUD-EST (FĂRĂ ANATOLIA):

- Ierihon, aflat pe ceea ce acum se numește malul vestic al Iordanului, a devenit prima așezare permanentă cunoscută, împrejmuită de ziduri fortificate (în jurul anului 8000 î.Hr.).
- Arama pare să fi fost mai puțin folosită (în jurul anului 8000 î.Hr.) și mai degrabă prelucrată ca piatra și nu turnată ca metalele de mai tîrziu.
- Triburile din Mesopotamia își confecționau topoare cu capete din piatră, fixate prin crestarea sau legarea lor de bețe grele (înainte de 5000 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

- Unelte cioplite cu meșteșug, inclusiv vîrfuri de suliță, au fost create de cultura Folsom în America (circa 100.000 î.Hr.); numele provine de la localitatea din New Mexico unde au fost descoperite pentru prima dată.
- Topoare din piatră șlefuită, în loc de capete din piatră neprelucrată, încep să fie utilizate la est de Persia, prin India (înainte de anul 5000 î.Hr.).
- Triburi din cele două Americi foloseau un fel de aruncătoare de sulițe numite an atlatl (înainte de anul 5000 î.Hr.).

EUROPA ŞI ANATOLIA:

- Palisade de lemn şi pereţi de pămînt erau folosiţi ca fortificaţii în nordul Europei, după cum s-a descoperit la Köln-Lindenthal, în Danemarca (datînd din jurul anului 4500 î.Hr.).
- Topoare cu capete din piatră şlefuită şi toporişti erau folosite în Europa (circa 4000 î.Hr.).
- Calul a fost domesticit de triburile vorbitoare de indo-europeană care trăiau în estul Europei, în nordul Mării Negre şi în stepa rusă (probabil încă de prin 4000 î.Hr.). Este posibil ca, încă din acele vremuri, să apară carele cu două roţi trase de cai.
- În Europa, mai ales în Peninsula Iberică (începînd cu circa 3000 î.Hr.), uneltele şi armele din aramă încep să le înlocuiască pe cele din piatră.

AFRICA:

- Cele mai vechi arme din aramă sînt descoperite în mormintele egiptene (circa 5000 î.Hr.).
- Egiptenii exploatează şi topesc în cuptoare arama pentru a obţine arme, unelte şi podoabe (circa 4500 î.Hr.).
- Egiptenii topesc aurul şi argintul (circa 4000 î.Hr.); ei folosesc şi fier, dar de o calitate mai slabă şi se pare că numai pentru podoabe, nu la arme.
- Cel mai vechi arc a fost descoperit în Zambia actuală (circa 3500 î.Hr.).
- Numeroasele regiuni mai mici au fost unite în regatul Egiptului de Sus (circa 3500 î.Hr.).
- Regatele Egiptene de Sus şi de Jos se unesc (în jurul anului 3100 î.Hr.) sub conducerea luptătorului-rege Menes (Narmer), prima personalitate istorică al cărei nume este cunoscut.
- Egiptenii folosesc ambarcaţiuni simple, de fapt plute modificate, propulsate de vîsle sau pînze (circa 3000 î.Hr.).
- Egiptenii, care făceau de multă vreme comerţ pe valea Nilului Superior, încep să trimită expediţii pe Marea Roşie către ţara Punt, probabil în Africa de est sau Arabia de sud-vest (circa 2800 î.Hr.).
- Regatul vechi egiptean, mai cu seamă sub domnia dinastiilor a Treia şi pînă la a Şaptea, a cunoscut numeroase războaie civile în timp ce-şi extindea puterea militară în Palestina şi Nubia (sudul Egiptului şi Sudanul) (circa 2630 – 2000 î.Hr.).
- Faraonul egiptean Snefru (care a domnit probabil între anii 2613 – 2589 î.Hr.) a întreprins o expediţie militară în Nubia, despre care se presupune că s-a soldat cu aducerea a peste şapte mii de prizonieri şi două sute de mii de vite (după 2613 î.Hr.); de asemenea, el a cucerit Sinaiul. Sub domnia lui se construiesc primele piramide în adevăratul sens al cuvîntului. A fost urmat la tron de fiul său, Khufu.

ASIA DE SUD-EST (FĂRĂ ANATOLIA):

- Sumerienii, popor de origine necunoscută, se aşază în sudul Mesopotamiei, în Irakul actual (circa 3500 î.Hr.), punînd bazele Ur-ului şi altor oraşe-state, adesea în război unele cu altele. Ei prelucrau aurul şi argintul.
- Epoca Bronzului se dezvoltă, pe măsură ce civilizaţiile din Mesopotamia şi estul bazinului mediteranean încep să folosească bronzul pentru arme, unelte şi podoabe (3500 – 3000 î.Hr.); un fier de slabă calitate, cunoscut mai degrabă ca produs secundar al prelucrării metalelor, era folosit mai ales pentru podoabe.

- Care cu roți solide erau folosite în Mesopotamia, probabil descoperite acolo, sau, mai curînd, preluate din realizările anterioare din stepa rusă. Greoaie și nepractice, ele erau trase de animale de povară (cum ar fi boii) (circa 3500 î.Hr.).
- Asirienii se impun ca putere în nordul Mesopotamiei (circa 3000 î.Hr.); se vor lupta *vreme de mai multe secole cu vecinii lor – hitiții în nord, sumerienii și babilonienii în sud.*
- Vehicule cu două roți numite care – încă greoaie și nepractice – încep să fie folosite în Mesopotamia, probabil mai întîi în Sumer (circa 3000 î.Hr.); uneori, roțile acestora erau prevăzute cu obezi de lemn.
- Popoarele din Mesopotamia foloseau topoare cu capete de aramă sau bronz, nu piatră, prevăzute cu o gaură în care se fixa coada (circa 3000 î.Hr.).
- Semi-legendarul luptător-rege Ghilgameș, a cărui viață este povestită în poemul epic *Ghilgameș*, a condus orașul-stat sumerian Uruk (Erech) (circa 2675 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

- Triburile nomade din Asia Centrală au domesticit treptat caii, obținînd animale mai mari și mai puternice (3000 – 2000 î.Hr.).
- Mohenjo-daro și Harappa s-au dezvoltat ca orașe-state pe valea Indului (circa 3000 – 1500 î.Hr.).
- O rută comercială regulată lega Melukkha (aflat probabil pe valea Indului inferior), coloniile de pe țărmul Golfului Persic (mai ales Dilmun din Bahrein) și Megan (lîngă Muscat?), pe coasta Omanului, cu popoarele din sudul Mesopotamiei (prin anii 3000 î.Hr.).
- Potrivit analelor chineze, semi-legendarul Huang Ti (Împăratul Galben) a pus bazele statului chinez (a domnit între circa 2697 și circa 2597 î.Hr.) și a introdus numeroase inovații, cum ar fi scrierea, calculele matematice, banii, busola și multe altele; folclorul chinez spune că el a venit „dinspre vest", din Asia Centrală.
- Tehnicile de prelucrare a bronzului erau folosite de civilizațiile din valea Indului din Mohenjo-daro și Harappa (prin circa 2500 î.Hr.) și din bazinul Rîului Galben din China (înainte de circa 2500 î.Hr.).

2500 – 2001 î.Hr.

EUROPA ȘI ANATOLIA:

- Cositorul este obținut în Anatolia, probabil mai întîi lîngă cea mai veche sursă de cositor cunoscută, cea de la Goltepe (circa 2500 î.Hr.); astfel începe Epoca Bronzului în Asia de Sud-Vest.
- Pumnale, cuțite și podoabe din alamă erau confecționate de popoarele din Europa centrală, de nord și de est (spre sfîrșitul mileniului al treilea î.Hr.).
- Popoare din Europa continentală invadează Anglia, așezîndu-se în cîmpia Salisbury (circa 2500 î.Hr.).
- Popoare din estul bazinului mediteranean pun bazele unor colonii pe coasta sudică a Spaniei (circa 2500 î.Hr.).
- Cea mai veche armă din fier descoperită, probabil rituală, un pumnal din Alaca Hüyük, Anatolia (circa 2200 î.Hr.).

AFRICA:

- Egiptenii folosesc o formă mai veche a falangei, o formațiune compactă de soldați – în perioada respectivă arcași și lăncieri (circa 2500 î.Hr.); de asemenea, ei folosesc scări prevăzute cu roți pentru a se cățăra pe ziduri.

• Egiptenii dezvoltă ambarcațiuni de lemn propulsate de vîslași, cu care călătoresc pe Mediterana (circa 2500 î.Hr.).
• În Egipt, Regatul Mijlociu, cu capitala la Teba, trece la menținerea unei forțe armate de profesioniști, adesea cu unități auxiliare din Nubia (circa 2100 – 1600 î.Hr.).

ASIA DE SUD-VEST (FĂRĂ ANATOLIA):
• Prima Dinastie din Ur, Mesopotamia, a fost fondată de Mesanni-Padda (ale cărui morminte regale au fost dezgropate în anul 1922 d.Hr.) (circa 2500 î.Hr.).
• Prima Dinastie din Lagaș a fost fondată de Ur-Nanshe (circa 2500 î.Hr.); din această dinastie provin unele dintre cele mai vechi documente istorice cunoscute.
• Carele de luptă devin foarte răspîndite în războaiele din Mesopotamia, în general conduse de un conducător alături de care se afla un războinic înarmat cu lance, suliță sau topor (circa 2500 î.Hr.).
• O formă timpurie a falangei, o formațiune strînsă de soldați – alcătuită acum din arcași și lăncieri – este folosită în Mesopotamia (circa 2500 î.Hr.).
• Lugalzaggisi din Erech (Umma) (care a domnit aproximativ între anii 2375 – 2350 î.Hr.) a creat Imperiul Sumerian din Mesopotamia, care rămîne unit pentru o scurtă perioadă de timp și include părți din Siria și Anatolia.
• Sargon din Akkad (care a domnit aproximativ între 2334 – 2249 î.Hr.) cucerește Sumerul și pune bazele unui imperiu întins în Anatolia și pe coastele Mediteranei, care rezistă două secole. Pe lîngă arcuri cu săgeți, akkadienii folosesc lăncile drept proiectile; tactica lor de luptă în deșert îi face mai mobili decît sumerienii, care folosesc în special lănci incomode și scuturi greoaie.
• Imperiul Akkadian se năruie, iar imperiul independent al Sumerului își reintră în drepturile sale în sudul Mesopotamiei (circa 2200 î.Hr.).
• Imperiul Sumerian este destrămat de invadatorii elamiți, care năvălesc dinspre est (circa 2006 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:
• Arama este folosită în China, deși nu se știe exact dacă era numai prelucrată sau și turnată (circa 2500 î.Hr.).
• Conform tradiției, a fost înființată Coreea de către un popor de neam mongol (circa 2300 î.Hr.).
• Carele sînt folosite în China (circa 2100 – 1600 î.Hr.), la început doar ca posturi de comandă mobile pentru conducătorii de oști; în general, alături de ei se aflau un conducător al carului, mai mulți arcași și un toboșar care dădea semnale.
• Popoare de neam mongol migrează din nordul Asiei către Japonia (înaintea anului 2000 î.Hr.), alungînd populația Ainu din principalele insule sudice.

2000 – 1501 î.Hr.

EUROPA ȘI ANATOLIA:
• Care cu roți mai ușoare, prevăzute cu opt pînă la douăsprezece spițe în locul discului masiv, sînt folosite în stepa rusă (circa 2000 î.Hr.).
• Popoare de limbă indo-europeană, probabil din stepa rusă de la nord de Marea Neagră, *încep să se răspîndească în toate direcțiile, luptînd călare și folosind care de* luptă (circa 2000 î.Hr.). Dezvoltîndu-și culturi și limbi distincte – precum iranienii, hitiții, grecii, celții, cimerienii, slavii, balții și multe alte popoare – aceștia au năvălit în

valuri migratoare, declanşînd multe războaie, dar şi modificînd culturile din Eurasia, ceea ce a dus la răspîndirea limbilor lor, vorbite din Anglia şi pînă în India.

- Celţii, un popor de limbă indo-europeană, rămîn cunoscuţi ca popor distinct în regiunea Dunării de Sus (mileniul al doilea î.Hr.).
- Ambarcaţiuni de lemn cu pupa înaltă sînt construite de civilizaţia minoică din Creta (circa 2000 î.Hr.), cel mai important centru comercial al acelor vremuri din estul Mediteranei, care deţinea supremaţia pe mare.
- Latinii, un popor de limbă indo-europeană înrudit cu grecii, invadează Italia prin Alpi, aducînd cu ei tehnologia prelucrării bronzului (circa 2000 î.Hr.).
- Hitiţii, un popor de limbă indo-europeană, îşi afirmă supremaţia în Anatolia de nord şi centrală (Asia Minor) (circa 2000 î.Hr.), şi încep să-şi hărţuiască vecinii de la est şi de la sud.
- Popoare ulterior numite „Beaker folk" invadează Anglia (circa 2000 î.Hr.).
- Grecia este invadată în repetate rînduri de un popor de limbă indo-europeană numit aheu – care ulterior, începînd aproximativ din anul 1900 î.Hr., se va numi, mai simplu, grec.
- În Europa de vest se foloseşte cositorul şi se produce bronzul (circa 1900 î.Hr.).
- Celţii, popor indo-european, invadează Insulele Britanice venind din Europa continentală, aducînd cu ei, după cît se pare, cunoştinţe despre prelucrarea cuprului (circa 1800 î.Hr.)

AFRICA:

- Berbeci de luptă, acoperiţi cu piele sau cu paie, sînt folosiţi în Egipt (circa 2000 î.Hr.); cel puţin o fortăreaţă, cea de la Buhen, în Nubia, avea un pod mobil, dotat cu role.
- Hicsoşii (regii-păstori) desfăşoară prima invazie străină cunoscută a Egiptului (circa 1800 î.Hr.), aducînd cu ei din sud-vestul Asiei calul, carul tras de cai şi arme din bronz, superioare celor egiptene din aramă.
- Hicsoşii încheie cucerirea Egiptului prin ocuparea regiunilor sudice (circa 1700 î.Hr.), rămînînd stăpîni aici pentru încă un secol.
- Roţile cu spiţe sînt folosite în Egipt (pe la 1600 î.Hr.).
- Faraonul egiptean Amosis (d. 1580 – 1557 î.Hr.) reinstaurează în Egipt domnia prin naştere şi-i alungă pe hicsoşi în Palestina, recucerind şi nordul Nubiei; el adoptă carele de luptă de la hicsoşi şi îşi dezvoltă o armată permanentă şi bine pregătită de arcaşi.
- Sub Amenhotep I (d. circa 1546 – 1526 î.Hr.) şi ginerele şi totodată succesorul său, Thutmosis I (d. circa 1526 – 1512 î.Hr.), Egiptul îşi extinde dominaţia în Libia, sudul Nubiei, Palestina şi Siria, pînă la fluviul Eufrat.

ASIA DE SUD-VEST (FĂRĂ ANATOLIA):

- Amoriţii pun bazele Primului Imperiu Babilonian (sau Imperiul Vechi) centrat în jurul oraşului Babilon din sudul Mesopotamiei (circa 2000 î.Hr.).
- Roţile cu spiţe sînt folosite în Mesopotamia (circa 2000 î.Hr.); unele chiar încep să aibă obezi din cupru, nu din lemn.
- Triburi nordice de limbă indo-europeană încep invaziile asupra Iranului (circa 2000 î.Hr.).
- În prelucrarea metalelor începe să se utilizeze tehnica loviturilor de ciocan şi cea a alierii (circa 1850 – 1650 î.Hr.) în vederea creşterii durităţii uneltelor metalice în Epoca Aramei.

• Dromaderul este domesticit în Arabia (circa 1800 î.Hr.); nu se știe unde și cînd a fost domesticită cămila bactriană cu două cocoașe.
• Regele-luptător babilonian Hammurabi (d. 1792 – 1750 î.Hr.) extinde dominația imperiului său în întreaga Mesopotamie, punînd și bazele unui vestit cod de legi.
• Sub Murshilish I (d. aproximativ 1620 – 1590 î.Hr.), hitiții atacau adesea vechiul Imperiu Babilonian, aducîndu-l în pragul distrugerii; ei au cucerit Alepposi și-au extins stăpînirea mult în interiorul Siriei (în jurul anului 1590 î.Hr.).
• În timp ce Vechiul Imperiu Babilonian cădea în mîinile invadatorilor, Kasites din Iran ocupa sudul Mesopotamiei (circa 1530 î.Hr.), punînd bazele unui regat care se conduce după codul de drept civil babilonian.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

• Popoarele din actuala Thailanda confecționau obiecte din bronz (în jurul anului 2000 î.Hr.), deși e posibil să le fi făcut chiar cu cîteva secole mai înainte.
• Arienii, un popor de limbă indo-europeană înrudit cu perșii, încep să forțeze înaintarea în India; aduceau cu ei care de luptă, arme și tehnici militare superioare celor ale dravidienilor care trăiau acolo (începînd cu circa 2000 î.Hr.).
• În Asia Centrală caii erau folosiți pentru a tracta un car ușor cu două roți, inițial cu roți masive, care au fost îmbunătățite rapid după anul 2000 î.Hr. prin introducerea spițelor. Popoarele din Asia Centrală pun la punct de asemenea un arc mai complex, destinat tragerii cu putere și precizie dintr-un vehicul aflat în mișcare. Acestea le oferă un avantaj militar aparte, pînă ce vecinii lor mai pașnici își construiesc și ei vehicule și arme asemănătoare, folosindu-se și de cai.
• Arienii invadează valea Indusului (circa 1800 î.Hr.), ducînd astfel la prăbușirea definitivă a culturilor Mohenjo-daro și Harappa, deja șubrede; din unirea lor ia naștere civilizația hindusă în valea Gangelui (aproximativ după 1400 î.Hr.). Timp de cîteva secole, arma lor de bază va fi arcul cu lungimea cuprinsă între 1,20 – 1,50 metri, dotat cu săgeți cu vîrf metalic; în general fără apărători sau scuturi, arcașii erau precedați de un rînd de aruncători de sulițe, purtători de scuturi.
• În China, Yu fondează dinastia Hsia (circa 1800 – 1500 î.Hr.).
• În bătălia de la Ming Chiao (în Honan, lîngă orașul Cenciou din zilele noastre), dinastia Shang învinge semi-legendara dinastie Șao (circa 1523 î.Hr.), punînd bazele dinastiei Shang cu capitala la Anyang. Erau folosite care și cai; arme din bronz, unelte și căști se confecționau pe atunci sau în anii imediat următori; arcul rămîne arma principală, cu săgeți (probabil din bambus) cu vîrfuri metalice.

1500 – 1251 î.Hr.

EUROPA ȘI ANATOLIA:

• Fier de calitate suficient de bună pentru a fi folosit la arme a fost obținut pentru prima oară în podișul Anatoliei, probabil de poporul Mitanni din Armenia unde existau numeroase zăcăminte de fier (circa 1500 î.Hr.); tehnologia secretă a obținerii fierului se va răspîndi pe măsură ce fierarii erau luați prizonieri.
• Civilizația minoică din insula Creta (axată pe comerț) este invadată și cucerită de grecii micenieni (circa 1450 î.Hr.).
• Popoare de pe continentul european invadează regiunea Wessex din Anglia (circa 1450 î.Hr.).

● Pe Marea Mediterană apar ambarcaţiuni maritime carenate (în jur de 1400 î.Hr.).
● Hitiţii cuceresc regatul Mitanni din Armenia (circa 1370 î.Hr.), intrînd astfel în posesia secretelor prelucrării fierului.
● Grecii asediază probabil Troia (circa 1300 – circa 1180 î.Hr.), centrul comercial din nord-vestul Anatoliei, principala poartă de intrare în Asia; poveştile despre acest asediu, într-o aură de mit şi legendă, au supravieţuit mai ales datorită operelor homerice *Iliada* şi *Odiseea* (scrise în jurul anului 800 î.Hr.).
● În timpul domniei lui Hattuşiliş III (circa 1281 –1260 î.Hr., deşi e posibil ca el să fi domnit chiar mai devreme, pe la 1100 î.Hr.), hitiţii utilizau arme din fier, armuri şi care de luptă; avantajele pe care ei le aveau asupra rivalilor lor aveau să se piardă curînd, datorită slăbiciunii regatului pe plan intern.

AFRICA:
● Egiptenii trec la construirea unor ambarcaţiuni mai sofisticate din lemn, unele dintre ele cu cîrmă dublă (circa 1500 î.Hr.).
● Moare Tutmes III (? – circa 1449 î.Hr.), faraonul egiptean (d. circa 1504 – 1449 î.Hr.), învingătorul bătăliei de la Megiddo (circa 1469 î.Hr.); sub el, imperiul s-a extins mai mult ca niciodată, pînă la graniţa Imperiului Hitit din Anatolia.
● Sub domnia faraonului Akhenaton (Ikhnaton) (d. circa 1380 – 1365 î.Hr.), conflictele religioase care au zgîlţîit Egiptul au slăbit dominaţia egipteană asupra teritoriilor îndepărtate, mai cu seamă asupra Siriei – care a fost ocupată de hitiţi – şi a unei părţi însemnate din Palestina – recucerită de conducătorii localnici.
● Arme şi unelte din bronz, precum şi care trase de cai, erau folosite în Sahara (circa 1300 î.Hr.).
● Carele egiptene sînt prevăzute cu roţi cu şase spiţe, nu doar cu patru (circa 1300 î.Hr.).
● Moare Seti I (?–1299 î.Hr.), faraon egiptean care a domnit aproximativ între anii 1318 – 1299 î.Hr. El urma la tron tatălui său Ramses I şi a purtat bătălii în Palestina, Libia şi Siria. După el, pe tronul Egiptului antic s-a urcat Ramses II, care a domnit aproximativ între anii 1299 – 1232 şi a mărit graniţele imperiului egiptean.

ASIA DE SUD-EST (FĂRĂ ANATOLIA):
● Prin descoperirea şi perfecţionarea metodei de prelucrare a metalelor numită *cire-perdu* (ceara pierdută), în Orientul Apropiat se pot produce arme mai avansate, unelte superioare şi ornamente (circa 1500 î.Hr.).
● Regele Kadeşului, un regat Hyksos din nordul Palestinei, a declanşat o revoltă în Palestina şi în Siria împotriva stăpînirii egiptene (1472 î.Hr.).
● Egiptenii invadează sud-vestul Asiei cu o armată numeroasă, iar în bătălia de la Megiddo, prima bătălie rămasă în analele istoriei, armata condusă de Tutmes III a învins rebelii din Palestina centrală; lupta s-a desfăşurat lîngă fortăreaţa Megiddo, la nord de muntele Carmel (circa 1469 î.Hr.).
● Faraonul egiptean Thutmosis III recucereşte o mare parte din Siria, aflată sub ocupaţia hitiţilor, pe care-i obligă să plătească tribut (circa 1460 î.Hr.).
● Poporul Mitanni din nord-vestul Mesopotamiei dobîndeşte autoritate asupra vechiului Imperiu Asirian, mult slăbit (circa 1450 î.Hr.).
● Sub conducerea lui Eriba-adad (care a domnit aproximativ între 1390 –1364 î.Hr.), asirienii îşi cîştigă independenţa faţă de mitanni, punînd bazele Imperiului Asirian mijlociu;

expansiunea asirienilor conduce la deportări în masă asupra aliaților lor inițiali, hitiții. În special prin capturarea meșterilor fierari hitiți, asirienii își dezvoltă foarte mult tehnica militară.

- Seti I al Egiptului înfrînge o coaliție a cîtorva state mici palestiniene la Beisan, în Galileea (circa 1315 î.Hr.), după care ocupă Palestina, dar nu reușește să recucerească Siria de la hitiți.
- Mesopotamienii încep să călărească animalele, în special caii și măgarii, în loc să-i folosească numai la cărat sau la tractat care și căruțe (circa 1300 î.Hr.).
- Faraonul Ramses II și armatele sale înfrîng oștile hitite lîngă Kadeș (1294 î.Hr.), aflat pe rîul Orontes în nordul Palestinei; nereușind să ocupe și Kadeșul, Ramses e nevoit să lase o parte din Siria sub controlul hitiților.
- Faraonul egiptean Ramses II și regele hitit Hattușiliș III încheie un tratat de pace și alianță, prin care se recunosc stăpînirea egipteană în Palestina și cea hitită în Siria (1271 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

- Tehnologiile de prelucrare a bronzului se folosesc în vestul Siberiei (circa 1500 î.Hr.) și apoi în centrul Siberiei (circa 1200 î.Hr.).
- Chinezii imită stilul siberian în confecționarea topoarelor și lăncilor (circa 1400 î.Hr.).
- Carele chinezești sînt echipate cu roți care au mai mult de patru spițe (circa 1300 î.Hr.).

1250 – 1001 î.Hr.

EUROPA ȘI ANATOLIA:

- Dorienii, populație de limbă indo-europeană, încep să se stabilească în Grecia (circa 1250 î.Hr.); armele lor din fier sînt superioare celor din bronz ale micenienilor, care sînt copleșiți.
- „Popoarele mării", prădători din insulele din Mediterana de est și din sudul Europei, se abat în valuri invadatoare asupra litoralului estic al Mării Mediterane; majoritatea sînt respinși, dar unii reușesc să se stabilească acolo, de exemplu filistenii în Palestina (circa 1200 î.Hr.).
- Cultura sciților, populație de limbă indo-europeană, se dezvoltă ca una distinctă în stepa rusă (circa 1200 î.Hr.).
- Cimerienii, populație de limbă indo-europeană, se stabilesc în peninsula Crimeea, la nord de Marea Neagră (circa 1200 î.Hr.).
- Coloniști fenicieni pun bazele orașului Gadir (Agadir; Cadiz) pe coasta atlantică de sud-est a Spaniei, dincolo de Gibraltar, conform folclorului pe la 1200 î.Hr.; istoricii consideră că bazele Gadirului au fost puse cam cu un secol sau două mai tîrziu, și că e posibil ca fenicienii să fi fost precedați de coloniști greci.
- Fenicienii fondează colonii în Cipru și Rodos (sec.11 î.Hr.).

AFRICA:

- Faraonul egiptean Ramses III (care a domnit aproximativ între 1198 – 1167 î.Hr.) recucerește Palestina și pune stavilă în calea invadatorilor, inclusiv în calea libienilor și „popoarelor mării", prădători din insulele Mediteranei și sudul Europei; unii dintre aceștia apucă să se stabilească pe litoralul egiptean.

• *Fenicienii (canaaniții) pun bazele orașului Utica (Utique) pe litoralul nord-african*, care străjuiește strîmtoarea Siciliei (circa 1100 î.Hr.); tot ei fondează și Hadrumetum și Leptis (Lepcis) Magna – lîngă orașul Tripoli din zilele noastre – în aceeași perioadă.

ASIA DE SUD-EST (FĂRĂ ANATOLIA):

• Poporul evreu care fusese ținut captiv în Egipt migrează, sub conducerea lui Moise, în Palestina – Țara Făgăduinței –, migrație care este cunoscută sub numele de „Exodul" (circa 1250 î.Hr.).

• Tehnologiile prelucrării fierului se răspîndesc; ele devin larg cunoscute și folosite în sud-vestul Asiei, de exemplu la Jaffa, în Israel (circa 1250 î.Hr.).

• Mai multe orașe-state de pe litoralul Palestinei – Ashdod, Ashkelon, Ekron, Gaza și Gath – formează o alianță pentru a ține piept atacurilor „popoarelor mării", dintre care cele mai mari succese le-au obținut filistenii (circa 1200 î.Hr.).

• Cu egiptenii și hitiții în declin și cu asirienii în plină ascensiune, popoarele din Palestina și Siria formează multe state mici, independente, în perioada „statelor războinice" (circa 1200 – 800 î.Hr.); cele mai importante dintre acestea sînt filistenii, fenicienii, aramеenii și evreii, care s-au întrunit la Schechem (circa 1200 î.Hr.) pentru a celebra cucerirea Țării Făgăduinței, Palestina.

• Liga celor Douăsprezece Triburi (Amphictyony) a fost creată de evrei în Palestina, în scopul asigurării protecției proprii și a unui templu central (circa 1200 î.Hr.).

• Elamiții îi înfrîng pe kasiți în sudul Mesopotamiei și devastează Babilonul (circa 1160 î.Hr.).

• Sub Tiglatpalassar I (care a domnit aproximativ între 1116 – 1093 î.Hr.), Asiria redevine o importantă putere militară, care controlează Asia de Sud-Vest, de la izvoarele fluviului Tigru din Anatolia, prin nordul Siriei și pînă la Mediterana, reușind să-și păstreze imperiul pentru aproape cinci secole; cu armatele sale permanente bine pregătite (conducători de care de luptă, infanteriști și trupe înarmate în special cu coifuri, zale și scuturi) care înlocuiesc formele anterioare de trupe ocazionale, Asiria introduce primul sistem cunoscut de societate militarizată.

• Căpetenia războinică Gideon a unit pentru scurt timp majoritatea statelor evreiești independente pentru a înfrînge invadatorii midianiți (circa 1100 î.Hr.).

• Carele din Mesopotamia încep să fie prevăzute cu roți cu șase spițe, în loc de numai patru, iar osia este deplasată mai în spate, pentru a crește mobilitatea (circa 1100 î.Hr.).

• Moare Tiglatpalassar I (?–circa 1093 î.Hr.), rege asirian care a domnit între aproximativ 1116 – 1093, cel care a reconstruit Imperiul Asirian.

• Filistenii, unul dintre multele „popoare ale mării", invadează și ajung să supună teritorii locuite de popoare evreiești (circa 1080 – 1025 î.Hr.).

• Invadatorii arameeni zgîlțîie Imperiul Asirian (circa 1050 î.Hr.), dar sînt opriți în cele din urmă, unii fiind chiar absorbiți în imperiul existent.

• Sub conducerea lui Saul (d. 1028 – 1013 î.Hr.), evreii se luptă cu amoriții de la est de rîul Iordan și se răscoală împotriva filistenilor, dobîndind un oarecare succes. Saul este ucis în lupta de la muntele Gilboa, din cîmpia Jezreel (1013 î.Hr.).

• Sub conducerea lui David (d. aproximativ 1010 – 973 î.Hr.), evreii țin piept încercărilor filistenilor de redobîndire a dominației; mulți filisteni sînt înrolați ca mercenari în armata evreilor. Ei cuceresc orașele filistene de coastă și dobîndesc controlul asupra întregii Palestine prin înfrîngerea amoriților, moabiților și edomiților.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● În China se toarnă clopote (circa 1200 î.Hr.), precum şi alte obiecte din bronz.

● În bătălia de la Mu Yu (în sudul provinciei chineze Henan), poporul Ciou din regiunea fluviilor Wei şi Galben, conduşi de „Regele Marţial" Wu Wang, învinge dinastia Shang (circa 1027 î.Hr.; posibil circa 1057 î.Hr.), fondînd dinastia Ciou (Zhou), care va dura *timp de opt secole.*

1000 – 801 î.Hr.

EUROPA ŞI ANATOLIA:

● Grecii pun bazele oraşului-stat Sparta (circa 1000 î.Hr.), iniţial un grup de sate în valea Eurotasului din peninsula grecească Peloponeş; el este menţionat ulterior ca societate militară.

● În Italia se trece la folosirea fierului, despre care se crede că ar fi fost adus aici de *diverse popoare migratoare, precum latinii, sabinii şi ilurienii (circa 1000 î.Hr.).*

● Etruscii, originari probabil din Anatolia, invadează şi colonizează nord-vestul Italiei, punînd bazele unei culturi distincte (circa 900 î.Hr.).

● Popoarele care navigau pe Mediterana, începînd cu grecii şi fenicienii, adaugă berbecele la prova navelor de luptă; în loc să abordeze navele inamice pentru a lupta apoi corp la corp, ca pînă atunci, ei încearcă astfel să scufunde direct nava inamică (circa 850 î.Hr.).

✓● Sadur I pune bazele Regatului Urartu (Ararat în Biblie) pe cîmpiile înalte din estul Armeniei, lîngă lacurile Van şi Urmia (circa 835 – 825 î.Hr.); acest stat devine o putere importantă.

AFRICA:

● Fenicienii pun bazele mai multor colonii de-a lungul coastei nord-africane, din Golful Sirta şi pînă la Oceanul Atlantic (primul mileniu î.Hr.).

● Fenicienii pun bazele Cartaginei pe litoralul nord-african (circa 814 î.Hr.), la est de Utica; aceasta va deveni nucleul Imperiului Cartaginez, care va rezista multă vreme după ce „oraşul mamă" Tyr din Fenicia va fi eclipsat; în *Eneida* lui Virgiliu, Cartagina *apare ca fiind fondată de tyrieni nemulţumiţi – cum ar fi Dido, cel care se întîlneşte cu* Enea cînd acesta naufragiază în Cartagina, în lunga sa călătorie dinspre Troia învinsă către Italia.

ASIA DE SUD-EST (FĂRĂ ANATOLIA):

● În timpul domniei relativ paşnice a lui Solomon în Israel (aproximativ între 973 – 933 î.Hr.), *arameenii şi edomiţii şi-au cîştigat independenţa; conform Bibliei, regina din* Sheba (Saba), în sud-vestul Arabiei, l-a vizitat pe Solomon, posibil pentru a încheia o alianţă comercială.

● După moartea lui Solomon (circa 933 î.Hr.), regatul evreiesc se divide în două părţi rivale: Israelul în nord şi Iudeea în sud, cu capitala la Ierusalim; cele două state nou create vor purta mai multe războaie între ele pe parcursul următoarelor două sute de ani.

● Sub domnia lui Assurnasirpal II (care a domnit aproximativ între 883 – 859 î.Hr.), asirienii folosesc cavaleria, ca şi execuţiile în masă, tragerea în ţeapă, deportările şi alte asemenea brutalităţi pe parcursul ofensivelor de mare amploare desfăşurate în

Mesopotamia, în Siria şi în munţii Kurdistan – unde devastează oraşul Nishtun (Nusaybin) (883 î.Hr.).

● Omri, conducătorul armatei, devine rege al Israelului (domneşte aproximativ între 876 – 869 î.Hr.), după ce se luptase cu egiptenii, cu arameenii – locuitorii Damascului – şi cu filistenii; el stabileşte capitala în aşezarea strategică a Samariei. Este urmat pe tron de fiul său, Ahab (care domneşte aproximativ între 869 – 853 î.Hr.).

● Assurnasirpal II şi forţele lui armate asiriene desfăşoară o campanie militară împotriva Babilonului şi ocupă Suhu (878 î.Hr.).

● Moare Assurnasirpal (? – circa 859 î.Hr.), care a domnit în Asiria între 883 – 859 î.Hr. Fiul şi succesorul acestuia, Shalmaneser III (care domneşte aproximativ între 859 – 824 î.Hr.), întăreşte dominaţia asiriană asupra Siriei şi Palestinei, dar nu reuşeşte să ocupe capitala arameenilor, Damasc.

● La Qarkar (Karkar), armata lui Ahab al Israelului, aliată cu cea a lui Ben Hadad II al Damascului, învinge oastea siriană de sub comanda lui Shalmaneser III (854 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Dinastia Ciou îşi extinde dominaţia: la est pînă la mare, la nord pînă aproape de actuala frontieră a Manciuriei, la sud în valea inferioară a fluviului Yangtze (Yangzi), cît şi în regiunile centrale de coastă (circa 1000 – 900 î.Hr.). Se presupune că exploratorii chinezi, sau comercianţii, au călătorit mult către vestul Asiei Centrale, domeniul mai degrabă miticei Hsi Wang Mu (Regina-mamă a vestului), înrudită după unii cu regina din Saba; aceste călătorii sînt atribuite semi-legendarului împărat Mu în *Analele din bambus*.

● Conform legendei, regele iranian Jamshid s-a căsătorit cu una din fiicele regelui din Machin (Marea Chină) (circa 1000 î.Hr.) şi a fost urmărit pe teritoriul chinez şi indian de *vrăjmaşii săi; alte legende ale aceleiaşi perioade pomenesc despre regi iranieni* care doreau pentru fiii lor teritorii din China sau Asia Centrală, sugerînd existenţa unui contact între Asia de vest şi cea de est.

● Într-o serie de războaie mai mici cu diverse oraşe-state (circa 1000 – 600 î.Hr.), hinduşii arieni acaparează controlul asupra nordului şi centrului Indiei, influenţa lor ajungînd chiar şi în sudul Indici şi în Ceylon.

● În China încep să se folosească cămilele bactriene cu două cocoaşe (la începutul primului mileniu î.Hr.).

● Nomazii din Asia Centrală, care practicau călăritul cailor de aproape un mileniu, reuşesc să deprindă strunirea calului folosindu-se numai de partea inferioară a corpului (fără şa sau scări), braţele rămînîndu-le astfel libere pentru mînuirea armelor; acesta *fapt marchează naşterea cavaleriei (circa 900 î.Hr.), care diminuează treptat rolul* carelor de luptă pînă aproape de dispariţia acestora.

● *Invadatori de neam mongol din Asia Centrală – primii dintr-un lung şir – năvălesc* din ce în ce mai adînc în cîmpia Indiei de vest (circa 900 î.Hr.).

● Regele Hsuan al Ch'u-ului de vest, unul dintre numeroşii regi-luptători chinezi, reuşeşte să învingă temporar armata lui Ciou în cîmpie (823 î.Hr.); se spune că el a dispus de trei mii de care de luptă şi o structură militară foarte bine pusă la punct, adoptată şi de mulţi alţi comandanţi.

800 – 701 î.Hr.

EUROPA ŞI ANATOLIA:

- În Anatolia se pun bazele regatului Frigiei, cu capitala la Gordium (circa 800 î.Hr.); cel mai cunoscut rege frigian avea să fie Midas (Mita în asiriană), vestit pentru aurul lui.
- În Italia central-vestică este fondată Roma; conform legendelor prin anul 753 î.Hr., deşi este posibil să fi fost ceva mai tîrziu.
- Grecii din Corint ocupă insula Corcyra (Corfu) (753 î.Hr.).
- Grecii fondează Cumae în sud-vestul Italiei, la nord de Napoli; aceasta este cea mai veche colonie grecească cunoscută din peninsulă (750 î.Hr.).
- Sciţii, popor de limbă indo-europeană din Turkestan, împing înaintea lor pe cimerienii din peninsula Crimeea, cu care se înrudeau, în Anatolia, trecînd munţii Caucaz; acolo sînt învinşi de asirieni şi sînt respinşi de mezi (circa 750 î.Hr.). O parte din sciţi se stabilesc în regiunea de la nord de Marea Neagră, în timp ce alţii forţează înaintarea în Bazinul Dunării, în Balcani şi în estul Germaniei. Sciţii erau în general arcaşi călare, care foloseau arcuri uşoare şi săgeţi cu vîrful din piatră, os, bronz sau fier; erau luptători atît de pricepuţi, încît devin mercenari foarte căutaţi, aducînd modificări tacticii militare mai ales în Orientul Mijlociu.
- Grecii pun bazele coloniei Naxos, în Sicilia (735 î.Hr.).
- Grecii din Corint pun temeliile Siracuzei, colonie din Sicilia care va reprezenta cheia accesului în Mediterana de vest (733 î.Hr.).
- Tiglatpalassar III şi armatele lui asiriene cuceresc regatul Urartu (Ararat), situat în podişul armean din Anatolia (714 î.Hr.).
- După lupte îndelungate, regatul frigian din Anatolia trece sub stăpînire asiriană (709 î.Hr.).
- Grecii fondează colonia de coastă Tarentum (Tarento), în golful din vestul „călcîiului" sudic al „cizmei" italiene (708 î.Hr.).
- Navigatori pe Marea Mediterană, probabil mai întîi fenicienii sau grecii, construiesc biremele, galere de război cu două rînduri de vîsle suprapuse (înainte de anul 700 î.Hr.).

AFRICA:

- Invadatorii etiopieni conduşi de Piankhi, regele din Kush (d. circa 751–circa 716 î.Hr.) cuceresc Egiptul (circa 730 î.Hr.), stabilindu-şi capitala la Napata, pe Nil.

ASIA DE SUD-EST (FĂRĂ ANATOLIA):

- Asirienii cuceresc Palestina şi Siria (circa 750 î.Hr.), care nu-şi vor mai recîştiga independenţa pînă în secolul XX.
- Sub domnia lui Tiglatpalassar III (care a domnit între 745 – 727 î.Hr.), asirienii – după o perioadă de decădere – îşi extind din nou domnia cucerind Siria, Palestina şi teritoriile de la est de rîul Iordan, invadînd chiar şi Babilonia. Din oştile asiriene de profesie făceau parte trupe de lăncieri, arcaşi care foloseau arcuri puternice şi săgeţi cu vîrf metalic, cavalerişti (în special mercenari sciţi), precum şi care trase de cai, echipament pentru asediere – cum ar fi berbecii şi turnurile de lemn care permiteau arcaşilor să se apropie suficient pentru a-şi putea folosi săgeţile, imprimînd acestora viteză sporită; totuşi, principalul lor avantaj nu era cel tehnologic, ci, mai degrabă, utilizarea forţelor într-o organizare mult mai avansată.
- Moare Tiglatpalassar III (? – 727 î.Hr.), cel care domnise asupra asirienilor aproximativ între 745 – 727 î.Hr. şi care ridicase din nou Asiria la rang de mare putere.
- Israelul se revoltă împotriva asirienilor care, sub domnia lui Shalmaneser V, asediază Samaria; după moartea lui Shalmaneser V, Sargon II a asediat şi el oraşul, pe care l-a cucerit şi l-a distrus, punînd astfel capăt revoltei (724 – 722 î.Hr.).

● Sub conducerea lui Sargon II (care a domnit între 722 – 705 î.Hr.), Asiria învinge o alianță a vecinilor ei din nord, extinzîndu-și dominația în nordul Anatoliei; înfrînge și o răscoală în Babilonia.

● Palestina, Siria și Babilonia se revoltă, asirienii suferind o înfrîngere importantă la Ierusalim (701 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

● Puterea centralizată în mîinile dinastiei Ciou începe să scadă, ceea ce duce la războaie interminabile între numeroșii șefi militari (începînd aproximativ de prin 800 î.Hr.).

● Dinastia Ciou este izgonită de pe valea rîului Wei (771 î.Hr.), datorită faptului că, conform folclorului, împăratul a strigat de prea multe ori „lupul", aprinzînd focurile care trebuia să vestească apropierea vrăjmașilor pentru a-și distra concubina; atunci cînd a sosit adevărata primejdie, armata a ignorat semnalele. Dinastia care i-a urmat, dinastia Ciou de est (circa 770 – 256 î.Hr.), cu o nouă capitală la Loian, a fost martora afirmării filozofului religios Confucius (circa 551 – 479 î.Hr.) și a lui Lao-zi (secolul VI î.Hr.), fondatorul daoismului. În timpul dinastiei Ciou s-au construit numeroase drumuri care au dus la creșterea vitezei carelor, de obicei trase de patru cai, cu un conducător, un lăncier și un arcaș.

700 – 651 î.Hr.

EUROPA ȘI ANATOLIA:

● Licurg, erou semi-legendar, devine conducătorul Spartei (circa 700 î.Hr.), pe care o transformă într-o societate militară în totalitatea accepțiunii termenului, unde nu se mai face distincție între cetățenie și serviciu militar.

● Primul război mesenic (circa 700 – 680 î.Hr.): orașul-stat Sparta cucerește sudul peninsulei Peloponez, în special în Cîmpia Meseniei.

● Locuitorii Romei duc lupte permanente cu vecinii lor etruscii, punîndu-și la punct un puternic sistem militar (circa 700 – 500 î.Hr.).

● În Austria, la Hallstatt, se dezvoltă un centru important de prelucrare a fierului (circa 700 î.Hr.).

● Sub conducerea lui Gyges și a fiului său Ardys (circa 680 – 652 î.Hr.), regatul Lidiei, aflat în vestul Anatoliei, încearcă fără prea mare succes să preia controlul asupra orașelor de pe litoralul grecesc al Mării Ionice; în Lidia se bate monedă.

● Grecii fondează Bizanțul (mai tîrziu Constantinopol, apoi Istanbul), ca o colonie și un centru comercial la Bosfor, strîmtoarea care reprezintă poarta esențială de intrare în Marea Neagră și în Asia (circa 660 î.Hr.).

● În urma unei succesiuni de conducători (numiți tirani) (657 – 580 î.Hr.), Corintul devine principala forță navală a Greciei.

● Este fondată cea mai veche colonie greacă de malul litoralului vest pontic –Istros (numită de romani Histria) de către milesieni (potrivit tradiției la 657–656). În aceeași perioadă dorienii din Heracleia Pontica întemeiază Calattis (Mangalia de astăzi) iar milesienii Tomis (Constanța de astăzi).

● În operele istoriografice grecești apar primele informații despre geți ca populație autohtonă în zona Dunării de Jos și în Balcani.

AFRICA:

● Meroë, în Nubia (actualul Sudan), devine un centru important al prelucrării fierului (circa 700 î.Hr.).

● Sub conducerea lui Essarhaddon (care a domnit între 681 – 668 î.Hr.), asirienii cuceresc Egiptul aflat sub stăpînire etiopiană (671 î.Hr.); acesta va fi omorît trei ani mai tîrziu, în timpul rebeliunii egiptenilor conduşi în luptă de Taharqa (668 î.Hr.). Conducătorul asirian Assurbanipal înfrînge în cele din urmă revolta, capturînd Memfisul, capitala Egiptului (668 – 667 î.Hr.).

● Conducătorul asirian Assurbanipal înfrînge şi o a doua revoltă egipteană, condusă de Tantamun, nepot al primului lider rebel Taharqa; asirienii devastează Teba (El Karnak) (663 î.Hr.).

● Sub Psamtic I (care a domnit aproximativ între 663 – 609 î.Hr.), egiptenii se eliberează de jugul străin (circa 658 – 651 î.Hr.), înfrîngînd oastea asiriană condusă de Assurbanipal.

● Grecii, veniţi în Egipt ca mercenari şi rămaşi apoi în calitate de colonişti, ocupă temporar Teba (654 î.Hr.).

ASIA DE SUD-EST (FĂRĂ ANATOLIA):

● *Fenicienii pun la punct primele ambarcaţiuni destinate în principal luptelor* – mai lungi, mai înguste şi mai rapide –, galerele bireme numite astfel datorită celor două rînduri de vîsle suprapuse (circa 700 î.Hr.).

● Asirienii recuceresc provinciile rebele Palestina, Siria şi Babilonia, distrugînd cu această ocazie Babilonul (689 î.Hr.).

● Sub Assurbanipal (care a domnit între 668 – 627 î.Hr.), fiul lui Essarhaddon, asirienii au desfăşurat numeroase campanii militare la graniţa lor de nord, respingînd atacurile insistente ale altor vecini; de aici încolo, asirienii încep să se bazeze într-o măsură tot *mai mare pe mercenari sciţi*.

● Assurbanipal şi armatele sale asiriene au ocupat Tyrul (Es Sour) (circa 658 î.Hr.), marele port fenician care, alături de Sidon, reprezenta centrul manufacturier al vopsitorilor de textile „purpura regală".

● Fratele vitreg al lui Assurbanipal Shamash-shu-mukin conduce o revoltă în Babilon (652 – 648 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● O reţea comercială incipientă traversa stepa eurasiatică, reţea prin care meşteri greci în prelucrarea fierului din coloniile de la Marea Neagră ofereau armele şi podoabele confecţionate de ei pentru a primi în schimb aur, grîne şi blănuri de la sciţi; sciţii făceau, la rîndul lor, comerţ către est, oferind chinezilor cămile, cai, blănuri şi jad, *obţinînd în schimb mătase chinezească (circa 700 î.Hr.)*.

● Conform legendelor, Jimmu Tenno (Kamu-yamato-ihare-biko), un războinic semi-legendar din Kyushu, cucereşte teritoriile ocupate de vecinii săi pentru a pune bazele primului imperiu japonez unit, în provincia Yamoto, lîngă oraşul Nara din zilele noastre (circa 660 î.Hr.). El este considerat strămoşul tuturor împăraţilor Japoniei care au urmat.

650 – 601 î.Hr.

EUROPA ŞI ANATOLIA:

● Negustorii greci pun bazele coloniei Tartessos (*mijlocul secolului VII* î.Hr.), pe coasta atlantică a Spaniei, într-o zonă bogată în cupru, aur, argint şi preţiosul cositor, necesar fabricării bronzului; ei intră astfel în conflict cu fenicienii, care aveau aşezări pretutindeni în jurul lor.

• Apar triremele, galere de luptă cu trei rînduri de rame, dispuse pe trei niveluri suprapuse, construite probabil de greci (circa 650 î.Hr.); posibil mai înainte, de către Ameinokles din Corint (704 î.Hr.).
• Al doilea război mesenic (circa 640 – 620 î.Hr.): Sparta își reînnoiește dominarea asupra Mesheniei, înrobind dușmanii care supraviețuiesc. Sparta își dezvoltă statul său militar caracteristic, bazat pe hopliți, soldați pedeștri înarmați cu armament greu, grupați în unități compacte numite falange.
• Sub conducerea lui Alyattes (care a domnit între 605 și 560 î.Hr.) regatul anatolian al Lidiei s-a extins, intrînd în conflict cu vecinii săi.

AFRICA:
• Navigatori fenicieni înconjoară Africa, pornind spre sud, din Marea Roșie, apoi de-a lungul coastelor estice ale continentului; străbat Atlanticul paralel cu litoralul pătrunzînd prin strîmtoarea Gibraltar, după aceea înapoi către Egipt. Potrivit scrierilor lui Herodot (aproximativ mijlocul secolului VII î.Hr.), pe parcursul călătoriei care a durat trei ani, ei acostează din cînd în cînd pentru a cultiva grîne pentru hrană.

ASIA DE SUD-EST (FĂRĂ ANATOLIA):
• Armatele asiriene conduse de Assurbanipal asediază și ocupă Babilonul (650 – 648 î.Hr.).
• Moare Assurbanipal (Ashur-bani-apli) (? – 627 î.Hr.), regele Asiriei între 668 – 627 î.Hr. care a pierdut Egiptul în lupta cu Psammetic I (circa 658 – 651 î.Hr.).
• În alianță cu Cyaxares din Media, satrapul (guvernatorul) Nabopolassar conduce Babilonia într-o revoltă încununată de succes împotriva stăpînirii asiriene (626 î.Hr.).
• Sub Cyaxares (care a domnit între 625 – 585 î.Hr.), mezii construiesc un imperiu care se întindea din regatul Lidiei (în nord-estul Anatoliei, pe Marea Egee) și pînă la fluviul Indus, fiind cel mai mare imperiu cunoscut pînă la acea dată.
• Stăpînirea asiriană se sfîrșește la capătul unei invazii a mezilor și babilonienilor, care folosesc în mare parte mercenari sciți (616 î.Hr.); capitala asiriană Ninive este capturată și distrusă (612 î.Hr.). Caldeenii ocupă apoi teritoriile care aparțineau asirienilor de la vest de fluviul Tigru, punînd bazele Noului Imperiu Babilonian (Caldeean). Teritoriile de la est de Tigru trec în stăpînirea mezilor.
• În a doua bătălie de la Megiddo – numită și Armaghedon – armata egipteană condusă de Necho repurtează o victorie decisivă asupra unei armate evreiești condusă de Iosua, apoi înaintează către Eufrat (609 î.Hr.).
• La Karkemiș, armatele babiloniene de sub comanda lui Nabucodonosor II înfrîng armata faraonului egiptean Necho, izgonindu-i pe egipteni din Siria și din Palestina (605 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:
• Aventurierul grec Aristeas afirmă că ar fi străbătut stepa eurasiatică mergînd cu caravanele sciților către est, pînă la sursa de aur a acestora din Munții Altai (Munții de Aur) (secolul VII sau VI î.Hr.).

600 – 551 î.Hr.

EUROPA ȘI ANATOLIA:
• Grecii foceeni, originari de pe litoralul Anatoliei, întemeiază Massalia (Marsilia), cel mai important port din apropierea Deltei Ronului din sudul Franței (circa 600 î.Hr.).

• Mai multe populații din Italia fondează (circa 600 î.Hr.) Liga celor Douăsprezece Orașe.
• Linia regală de sînge Tarquin de sorginte etruscă conduce Roma, care ajunge să *domine întreaga regiune a Latiumului (circa 600 – 509 î.Hr.) și începe să ia o puternică* turnură militaristă.
• Sparta, cu civilizația ei militaristă, este cel mai puternic stat grecesc, deși altele – în special Argosul, Atena, Corintul și Teba – se aliaseră în diverse formule și în repetate rînduri pentru a-i pune la încercare supremația (circa 600 î.Hr.).
• Avarii din Asia Centrală se mută în Cîmpia Ungară (circa 600 î.Hr.).
• Se inventează ancora, posibil de către Anacharis Scitul (pe la 600 î.Hr.).
• După un lung război legat de frontieră (600 – 585 î.Hr.), mezii și lidienii stabilesc în cele din urmă rîul Halys drept graniță între cele două regate.
• Despre Cresus – ultimul rege al Lidiei, care a domnit între circa 560 – 546 î.Hr., fiu al lui Alyattes și vestit pentru bogățiile sale – se spune că i-ar fi atacat pe perși (547 î.Hr.) după ce i se prezisese că, dacă o va face, „va fi distrus un mare regat"; el nu-și dă seama că avea să fie vorba despre al său.

AFRICA:
• În Egipt încep să fie folosite cămile arabe domesticite (secolul VI î.Hr.).
• Faraonul egiptean Psamtik II (care a domnit aproximativ între 595 – 589 î.Hr.) duce o campanie fără rezultate în Nubia inferioară (Kush) (circa 590 î.Hr.).
• Faraonul egiptean Apries (care a domnit aproximativ între 589 – 570 î.Hr.) nu reușește să înfrîngă colonia grecească Cyrene, în vestul Egiptului (circa 570 î.Hr.); a *fost apoi detronat de o revoltă condusă de Ahmes II și a murit la scurtă vreme după* aceea (circa 568 î.Hr.).
• Ahmes II a condus forțele egiptene într-o invazie în Palestina, dar a fost învins de caldeenii conduși de Nabucodonosor II (567 î.Hr.).

ASIA DE SUD-EST (FĂRĂ ANATOLIA):
• După cum prezisese profetul Ieremia, Ierusalimul a fost asediat, ocupat și distrus de Nabucodonosor II (587 î.Hr.), ceea ce a însemnat sfîrșitul regatului iudeilor; o mare parte dintre evrei a fost deportată în proaspăt reclăditul Babilon, începînd astfel „captivitatea babiloniană" (586 – 538 î.Hr.) și Diaspora (răspîndirea) poporului evreu departe de țara lui.
• Babilonienii sub Nabucodonosor asediază multă vreme Tyrul (585 – 573 î.Hr.), dar fără succes, în ciuda faptului că Nabucodonosor reușise să înfrîngă revoltele din Siria, Palestina și Fenicia.
• Se naște Cirus II (cel Mare) (circa 585 – 530 î.Hr.), rege al Persiei.
• Faraonul egiptean Apries este învins la Ierusalim de caldeenii conduși de Nabucodonosor, care ocupă apoi Palestina (circa 580 î.Hr.).
• Perșii, un popor de limbă indo-europeană înrudit cu mezii, îl detronează pe Astyages al Mediei (559 î.Hr.), cucerindu-și independența sub Cirus cel Mare, care-și consolidează rapid dominația în Media (559 – 550 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:
• În cîmpia indiană a Gangelui apar șaisprezece regate și republici, cunoscute laolaltă ca Mahajanapandas (circa 600 î.Hr.). Era secolul conducătorilor religioși Siddhartha

Gautama (circa 560 – 483 î.Hr.) – numit şi Buddha sau „Iluminatul" – şi Vardhamana (circa 540 – 468 î.Hr.) – numit şi Mahavira (Marele Erou) sau Jina (Victor), ai cărui discipoli s-au numit jaini.

● Zoroastru (Zarathustra; Conducătorul-de-Cămile) fondează religia zoroastrismului, preluînd unele concepte de la coloniştii evrei de-a lungul vechiului Drum al Mătăsii (secolul VI î.Hr.); religia se va răspîndi în toată Asia Centrală, devenind ulterior religia oficială a Imperiului Persan.

550 – 501 î.Hr.

EUROPA ŞI ANATOLIA:

● Oraşele-state greceşti formează o alianţă prin care se apărau reciproc, numită Liga Peloponesiană, condusă de membrul ei cel mai puternic, Sparta (începînd aproximativ din 550 î.Hr.).

● Conducătorul Cresus al Lidiei preia controlul asupra tuturor oraşelor greceşti de pe coasta anatoliană a Mării Ionice, cu excepţia Miletului (circa 550 î.Hr.).

● Se naşte Miltiade (circa 550 – 489 î.Hr.), general atenian.

● Cresus al Lidiei, în alianţă cu egiptenii, caldeenii şi spartanii, traversează rîul Halys pentru a invada Persia (547 î.Hr.); lupta cu armata lui Cirus cel Mare în bătălia de la Pteria (547 sau 546 î.Hr.) are un rezultat indecis. Cresus se întoarce în capitala Lidiei, Sardis.

● În cîmpia Thymbrei, Cresus şi armata sa lidiană au fost învinşi de către Cirus cel Mare, care urmăreşte pînă în Lidia oastea în retragere şi ocupă Sardisul (546 î.Hr.). Infanteria grea a aliatului Lidiei, Egiptul, rezistă pe poziţii la Thymbra şi încheie o pace separată cu perşii. Thymbra marchează utilizarea pentru întîia dată a patrulaterului, formaţie de luptă introdusă de Cirus.

● După ce Cresus a fost învins de perşi, oraşele de pe litoralul ionic reîncearcă să-şi cucerească independenţa, dar sînt subjugate de generalul persan Harpagus (546 î.Hr.).

● Etruscii şi aliaţii lor cartaginezi învinge oştile greceşti la Alalia (circa 540 î.Hr.), în Corsica, asigurînd supremaţia navală etruscă în nord-vestul Mediteranei.

● Se naşte Cleomenes I (circa 540 – 490 î.Hr.), rege al Spartei aproximativ între anii 521 – 490 î.Hr.

● Se naşte Hiero (Hieron) I (circa 535 – 467 î.Hr.), tiran al Siracuzei (d. aproximativ între anii 478 – 467 î.Hr.).

● Fenicienii pustiesc centrul comercial grecesc Tartessos (circa 530 î.Hr.) de pe coasta atlantică a Spaniei şi instaurează o blocadă în strîmtoarea Gibraltar (pe care grecii o numeau Coloanele lui Hercule); în acest fel, ei vor izbuti să blocheze efectiv accesul oricăror nave străine prin această poartă vitală pînă la începutul secolului III î.Hr.

● Atena, în plină dezvoltare, intră în război cu Teba (519 – 507 î.Hr.), care încercase formarea Ligii Beoţiene împreună cu Plataca, împotriva Atenei.

● Se naşte Temistocle (circa 514 – 449 î.Hr.), amiral atenian.

● Armata perşilor traversează Helespontul (Dardanelele) pe un pod format din ambarcaţiuni şi ocupă teritoriul cuprins între Macedonia şi Marea Neagră (513 î.Hr.).

● Forţele persane, sub conducerea lui Darius cel Mare, invadează sud-estul Europei (511 î.Hr.), ocupînd Tracia şi Macedonia. Armata, care cuprindea între şaptezeci de mii şi o sută de mii de soldaţi, condusă personal de Darius, a traversat Bosforul pe un

pod plutitor, în timp ce flota perşilor patrula în vestul Mării Negre. Ei construiesc un alt pod plutitor peste Dunăre, permiţînd astfel armatei să avanseze către nord, ajutată de flota grecească din Marea Ionică; totuşi, după aceea perşii se retrag către sud, împinşi de călăreţii sciţi care refuzau să se angajeze într-o luptă de anvergură, preferînd să-i hărţuiască.

● Oraşele greceşti de la Marea Ionică se revoltă fără succes împotriva dominării perşilor, greşit informaţi cum că Darius ar fi fost învins de sciţi (510 î.Hr.).

● Regele Spartei, Cleomenes I, sprijină detronarea regelui atenian Hippias, care se refugiază la Darius, în Persia (510 î.Hr.).

● În conformitate cu cel mai vechi tratat cunoscut încheiat între Roma şi Cartagina, prima se angajează să-şi limiteze comerţul în Italia, iar a doua să nu se extindă în Italia (509 î.Hr.).

● După ce revoluţiile populare alungă monarhii Tarquini, se pun bazele Republicii Romane (509 î.Hr.).

● Tarquinii încearcă să recucerească tronul, dînd naştere unor conflicte permanente; într-una din bătălii – conform legendei – Horaţiu Cocles a apărat podul de peste Tibru împotriva etruscilor conduşi de Lars Porsenna (508 î.Hr.), faptă rămasă în legendă ca „Horaţiu la pod".

● Spartanii conduşi de Cleomenes I ocupă Atena (507 î.Hr.), însă atenienii (adesea măcinaţi de lupte interne) se unesc sub conducerea lui Clistene pentru a-i izgoni pe invadatori.

AFRICA:

● Moare Ahmes II (Amasis) (? – 525 î.Hr.), faraon egiptean (între circa 570 – 526 î.Hr.); a fost general sub faraonii Psamtik II şi Apries, pe care mai apoi l-a detronat (circa 570 î.Hr.); el l-a învins de asemenea pe Nabucodonosor II al Babilonului (567 î.Hr.) şi a luptat alături de Cresus al Lidiei împotriva lui Cirus cel Mare al Persiei (547 – 546 î.Hr.). A fost urmat la tron – pentru o scurtă perioadă – de fiul său, Psamtik III (între 526 – 525 î.Hr.).

● Perşii, conduşi de Cambise – fiul lui Cirus – înfrîng oastea lui Psamtik III la Pelusium şi cuceresc Egiptul (525 î.Hr.), care va rămîne sub dominaţie străină următorii 2400 de ani. Cambise cucereşte şi colonia grecească Cirene, dar dă greş în expediţia sa pe Nil împotriva Nubiei şi Etiopiei.

ASIA DE SUD-EST (FĂRĂ ANATOLIA):

● S-a născut Darius I (cel Mare) (550 – 486 î.Hr.), regele Persiei (între 522 – 486 î.Hr.).

● Cirus cel Mare al Persiei ocupă Caldeea, asediind Babilonul timp de doi ani (539 – 538 î.Hr.), reuşind să cucerească oraşul apărat de ziduri puternice abia după ce deviază apele Eufratului şi organizează un atac-surpriză peste apele scăzute. Odată Babilonul anexat Imperiului Persan, evreii îl proclamă pe Cirus eliberatorul care a pus capăt „captivităţii babiloniene" (586 – 538 î.Hr.); unii evrei se întorc în Palestina.

● Moare Cirus II (cel Mare) (circa 585 – 530 î.Hr.), rege al Persiei şi întemeietorul celui mai mare imperiu cunoscut pînă la acea dată, pe care-l lasă moştenire urmaşilor pînă la Alexandru cel Mare; Cirus este ucis în lupta cu masageţii lîngă Marea Caspică.

● Darius candidează şi reuşeşte să obţină tronul Persiei (522 – 521 î.Hr.), începîndu-şi astfel lunga domnie sub numele de Darius cel Mare.

• Perşii construiesc arcuri care nu mai sînt din lemn, ci din coarne şi tendoane de animale, care-şi păstrează mai bine în timp forţa şi elasticitatea şi rezistă mai bine la variaţiile de temperatură (înainte de 500 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

• Cirus cel Mare al Persiei ocupă fostele provincii mediene de est care încercaseră să-şi obţină independenţa, respectiv Parţia, Sogdiana, Bactria şi Arachosia (astăzi Afganistanul şi Turkestanul) (545 – 539 î.Hr.).

• Cirus cel Mare şi armata sa persană pornesc campania în Asia Centrală şi ajung pînă la rîul Jaxartes, ocupînd cea mai mare parte din teritoriile de pînă la Ind, ajungînd pînă unde se află acum oraşul Peshawar (537 – 530 î.Hr.).

• Statele chineze Wu şi Ch'u se află în război (519 – 506 î.Hr.); conflictul a început atunci cînd Wu a atacat oraşul Zhołai din Ch'u (acum Fenglai din Anhwei); aceasta făcea parte dintr-o luptă mai amplă pentru dominaţie – în care era implicat şi statul Ch'in – într-un efort de înlocuire a dinastiei Ciou, aflată în declin.

• Darius cel Mare, în fruntea armatei sale, cucereşte Gandhara şi Sind din nord-vestul Indiei, pe care le anexează Imperiului Persan, la care mai adaugă şi malul vestic al Indului ca şi parte din cel estic (517 î.Hr.). Amiralul grec Scylax a fost trimis să exploreze Indul pînă la vărsarea acestuia în Marea Arabiei (517 – 509 î.Hr.).

• Sun Tzu (Sun Wu: Onorabilul Sun), general chinez şi teoretician militar (activ între aproximativ 511 – 500 î.Hr.), care a scris *Arta Războiului* (circa 511 î.Hr.), cea mai veche carte cunoscută despre strategia şi teoria militară; a fost prima lucrare militară cu adevărat importantă.

• În China, generalul Sun Tzu a fost adus de către regele He Lu pentru a conduce forţele Wu; în lupta decisivă de la Bai Ju (acum Ma-Jang în Hubei), armatele Wu au prins în ambuscadă două armate Ch'u care se apropiau şi le-au învins; apoi le-au urmărit pînă în capitala Ying (acum Jiang-ling, din Hubei), pe care au jefuit-o şi distrus-o (506 î.Hr.).

500 î.Hr. – 999 d.Hr.

Europa Occidentală

Europa de Est

Africa şi Asia de Sud-Vest

Asia de Est, Centrală şi de Sud

Pacificul şi cele două Americi

500 – 476 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- După războiul latin (498 – 493 î.Hr.), Roma recunoaşte autonomia oraşelor latine, dar se impune ca forţă dominantă.
- Războaiele greco-persane: oraşul-stat Tyr, supus Persiei, ordonă coloniei sale nord-africane, Cartagina, să atace Siracuza şi alte oraşe-state greceşti din Sicilia. S-a iscat astfel bătălia de la Himera, care a opus o alianţă a statelor greco-siciliene condusă de Gelon, tiranul Siracuzei, unei mari armate cartagineze conduse de Hamilcar, ucis în luptă (480 î.Hr.). Cartaginezii se retrag, plătind despăgubiri.

EUROPA DE EST:

- Metalurgiştii din Noricum (Austria) descoperă cum să obţină oţelul (circa 500 î.Hr.).
- Se naşte Pericle (circa 495 – 429 î.Hr.), general atenian.
- Cleomenes I al Spartei învinge în lupta de la Sepeia, dobîndind controlul asupra Argosului (494 î.Hr.).
- Războaiele greco-persane: flota persană în drum spre Grecia este surprinsă de furtună şi se zdrobeşte de ţărmul stîncos (491 î.Hr.), ceea ce salvează un timp Grecia continentală de un atac de represalii pentru ajutorul dat revoluţiei grecilor ionici.
- Războaiele greco-persane: perşii adună laolaltă ceea ce ei susţin că era cea mai mare flotă văzută vreodată, din care făceau parte şi ambarcaţiuni speciale pentru debarcare ce transportau caii necesari cavaleriei. Flota a debarcat pe cîmpia de pe coasta golfului Maraton, unde s-a confruntat cu atenienii de sub comanda lui Callimachus, ca şi cu alţi greci – deşi Sparta a ajuns prea tîrziu. În ciuda faptului că erau de patru sau de cinci ori mai puţini la număr, grecii, conduşi de Miltiade – care a intuit perfect planurile inamicilor – i-au învins pe perşi; vestea victoriei a fost transmisă la Atena de primul alergător de maraton, probabil Fidipide (490 î.Hr.).
- m. Cleomenes I (circa 540 – 490 î.Hr.), rege al Spartei (circa 521 – 490 î.Hr.).
- m. Miltiade (circa 550 – 489 î.Hr.), generalul atenian care a condus armata greacă în victoria de la Maraton (490 î.Hr.); el moare în urma rănilor căpătate în luptă.
- Războaiele greco-persane: pregătindu-se pentru o nouă invazie în Grecia, perşii *construiesc poduri peste rîurile mai mici din zonele aflate sub dominaţia lor din partea* europeană a Helespontului (Dardanele), pentru a uşura înaintarea armatei; ei au construit de asemenea şi un dublu pod plutitor chiar peste Helespont, la care se spune că ar fi fost folosite aproape 700 de bărci (484 î.Hr.).
- Războaiele greco-persane: sub conducerea lui Temistocle, grecii atenieni îşi măresc flota, construind noi tipuri de trireme, ambarcaţiuni propulsate de trei rînduri de rame pe trei nivele suprapuse (circa 483 – 481 î.Hr.).
- *Războaiele greco-persane: oraşele-state greceşti, în frunte cu Sparta, încheie o* alianţă defensivă numită Hellenic Symmachy (481 î.Hr.).
- Războaiele greco-persane: în îndelung-aşteptata invazie, armata persană – numărînd poate 200.000 de soldaţi conduşi de Xerxes şi generalul său Mardonius – traversează Helespontul în coloane paralele şi porneşte în marş către Tracia, Macedonia şi Tesalia, urmată pe ape de o flotă de mai multe mii de ambarcaţiuni de luptă şi de transport (primăvara anului 480 î.Hr.). Grecii abandonează nordul Greciei ca imposibil de apărat cu resursele de care dispuneau şi ocupă poziţii defensive la Termopile, cu o armată

estimată între 6000 şi 7000 de soldaţi, la care se mai adăugau arcaşi, **conduşi de** regele Spartei, Leonida.

● Războaiele greco-persane: la Termopile, grecii, aflaţi într-o zdrobitoare inferioritate numerică, reuşesc să ţină piept perşilor timp de trei zile, pînă cînd aceştia din urmă descoperă o potecă prin munţi care ocolea trecătoarea îngustă; gărzile lui Xerxes, numite şi Nemuritorii, s-au folosit de potecă pentru a-i surprinde şi a-i lua prin învăluire pe greci; unii dintre aceştia s-au predat, în timp ce alţii – mai ales Leonida şi garda lui – au luptat pînă la moarte (august 480 î.Hr.). Alţi greci s-au retras pînă la fortificaţiile de dincolo de îngustul istm al Corintului, apărînd Peninsula Peloponesiană. Staţionată în largul Artemisiumului, flota grecească de sub conducerea spartanului Euribiade a împiedicat flota persană să participe în lupta de la Termopile sau să treacă de locul luptei, însă grecii au pornit către Atena de îndată ce au aflat despre înfrîngerea armatei lor.

● m. Leonida (? – 480 î.Hr.), rege al Spartei (circa 490 – 480 î.Hr.), cel care a rezistat în trecătoarea de la Termopile, unde a şi murit alături de soldaţii săi.

● Războaiele greco-persane: perşii, sub conducerea lui Xerxes, ocupă şi distrug Atena; mulţi atenieni fuseseră evacuaţi pe insula Salamina din apropiere (septembrie 480 î.Hr.).

● Războaiele greco-persane: la Salamina (23? septembrie 480 î.Hr.), flota grecească, condusă de generalul spartan Euribiade, dar urmînd planurile urzite de Temistocle, dă piept cu cea persană; aceasta din urmă a fost atrasă într-o porţiune mai îngustă a canalului, unde cele două flote au ajuns una lîngă cealaltă. Datorită insuficienţei spaţiului, lupta a continuat corp la corp, ceea ce le oferea un avantaj grecilor, întrucît vasele lor, mai puţine la număr, transportau de fapt întreaga lor oaste. Grecii reuşesc astfel să captureze sau să scufunde jumătate din flota perşilor; restul se retrage, iar armata de uscat persană părăseşte Atena. Mardonius rămîne cu cîteva trupe în nordul Greciei, în timp ce Xerxes se reîntoarce în Asia.

● Războaiele greco-persane: trupele persane ale lui Mardonius ocupă din nou Atena (primăvara lui 479 î.Hr.), pe care o distrug, dar se retrag cînd se confruntă cu grosul armatei greceşti condusă de regele Spartei, Pausanias. Cele două armate se confruntă la Plataea unde, după moartea lui Mardonius, perşii sînt înfrînţi şi se retrag cu pierderi enorme (? iulie 479 î.Hr.).

● Războaiele greco-persane: trupe dintr-o flotă grecească de sub conducerea spartanului Leotychidas atacă forţele persane din insula Mycale, de lîngă Samos; era cît pe ce să fie învinşi dacă grecii ionici – iniţial de partea perşilor – nu ar fi schimbat taberele; grecii dau foc ambarcaţiunilor persane trase pe uscat în apropiere, ceea ce permite revoltei ionice să fie încununată de succes (? august 479 î.Hr.).

● Războaiele greco-persane: atenienii construiesc ziduri în jurul oraşului, în ciuda obiecţiilor ridicate de spartani (479 î.Hr.); pentru Grecia urmează o perioadă de aproape două decenii de pace.

● Războaiele greco-persane: Atena şi oraşele-state greceşti ionice se aliază în faţa ameninţării persane, formînd prima Alianţă Maritimă Atică, numită şi Liga de la Delos, dominată de Atena (477 î.Hr.).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războaiele greco-persane (499 – 448 î.Hr.): începe o perioadă îndelungată de conflicte armate atunci cînd oraşele greceşti ionice – conduse de Aristagoras din Milet şi beneficiind de ajutorul Atenei şi al Eretriei (de pe insula Eubeea) – se răscoală împotriva stăpînirii persane (499 – 493 î.Hr.).

● Războaiele greco-persane: rebelii greci ionici şi aliaţii lor reuşesc să ocupe pentru scurtă vreme Sardisul, capitala provinciei persane Lidia, dar sînt izgoniţi imediat şi înfrînţi la Efesus (498 î.Hr.).
● Războaiele greco-persane: într-o bătălie navală din largul insulei Lade, lîngă Milet, perşii repurtează o victorie decisivă asupra grecilor ionici, separîndu-i de aliaţii lor europeni şi punînd efectiv capăt răscoalei. Miletul se predă şi este devastat; mulţi locuitori ai săi sînt deportaţi în Mesopotamia. Tot în această perioadă, unii prizonieri greci sînt deportaţi mai departe către est, în Bactria (Buhara) (494 î.Hr.).
● m. Darius I (cel Mare) (550 – 486 î.Hr.), rege al Persiei (între 522 – 486 î.Hr.), cel care a organizat Imperiul Persan. El a construit Drumul Regal Persan, baza unui sistem de căi de comunicaţie la nivelul imperiului, şi s-a luptat în războaie de durată contra grecilor. Urmaş la tron i-a fost Xerxes I, fiul său (care a domnit între 486 – 465 î.Hr.).
● Egiptenii se răzvrătesc împotriva dominaţiei persane, abătînd un timp atenţia perşilor de la greci (486 – 484 î.Hr.).
● m. Hamilcar (? – 480 î.Hr.), general cartaginez ucis în luptele din Sicilia; el este bunicul unui mai timpuriu Hannibal.
● Războaiele greco-persane: armata grecească condusă de Pausanias ocupă insula Cipru, apoi oraşul Bizanţ (479 î.Hr.). Oraşele-state greceşti europene (cu excepţia Atenei) încetează să se mai lupte cu Persia, insistînd ca grecii ionici să emigreze şi să se mute în Grecia continentală.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:
● Metalurgiştii din Hyderabad, aflat în sudul Indiei centrale, descoperă cum pot obţine un oţel de înaltă calitate, producînd astfel arme mai bune; metalul este transportat la Damasc, unde sînt produse arme din aşa-numitul oţel de Damasc (pe la 500 î.Hr.).
● În India, pe valea Gangelui, statele cele mai puternice erau regatele Magadha, Kosala, Kasi şi republica Vrjji (circa 500 î.Hr.).
● Sub domnia lui Ajatusatra, Magadha devine statul principal din nordul Indiei, învingînd în repetate rînduri statul vecin Kosala (circa 490 – 350 î.Hr.). Pe la sfîrşitul acestei perioade, se generalizase utilizarea elefantului în luptele indienilor; împotriva lor se foloseau săgeţi speciale grele din fier şi săgeţi cu foc. Probabil inspirîndu-se din succesele perşilor, indienii îşi dezvoltă şi ei mai ales cavaleria în detrimentul carelor de luptă.
● Prinţul hindus în exil Vijaya ajunge în Insula Ceylon (Sri Lanka) (circa 483 î.Hr.), unde pune bazele regatului Vijayan, în nord-est. Istoria acestuia va fi marcată de luptele cu tamilii care trăiau pe acele meleaguri, un popor dravidian.

475 – 451 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:
● În dreptul oraşului Cumae (Cyme) din sudul Italiei, o flotă grecească din Siracuza sub comanda lui Hieron, fratele lui Gelon, distruge flota etruscă, punînd astfel capăt expansiunii etruscilor în Campania şi supremaţiei acestora în Marea Tireniană; se creează astfel un vid de putere, pe care Roma se va grăbi să-l umple (474 î.Hr.).

• m. Hiero (Hieron I) (circa 535 – 467 î.Hr.), tiran al Siracuzei (între 478 – ? 467 î.Hr.), învingătorul de la Cumae (474 î.Hr.).
• L. Quinctius Cincinnatus, luptător-fermier, este numit dictator al Romei şi înfrînge un popor vecin, equienii (458 î.Hr.).

EUROPA DE EST:
• n. Cleon (circa 470 – 422 î.Hr.), general atenian.
• m. Pausanias (? – circa 470 î.Hr.), generalul spartan care a condus forţele aliate greceşti la Plataea (479 î.Hr.), după care a ocupat Ciprul şi Bizanţul (479 î.Hr.); în încercarea acestuia de a se sustrage acuzaţiilor de a fi discutat cu regele Persiei, el a căutat adăpost în Templul Atenei, unde se povesteşte că ar fi fost zidit de viu.
• Atena iese din alianţa ei cu Sparta, coalizîndu-se în schimb cu rivalul acesteia, Argos (461 î.Hr.); de partea Spartei rămîn Corintul, Teba şi Egina.
• Atena este transformată în fortăreaţă; încep să se construiască vestitele „ziduri lungi" care leagă oraşul cu portul său, Pireu (460 – 457 î.Hr.); în această perioadă Atena şi Sparta au încheiat o mulţime de alianţe una împotriva celeilalte.
• Primul război peloponesiac (460 – 445 î.Hr.): Atena intră în război împotriva Corintului şi a altor state peloponesiace.
• Primul război peloponesiac: Atena învinge flota oraşului-stat grecesc Egina (458 î.Hr.), după care asediază şi ocupă oraşul (457 î.Hr.).
• Primul război peloponesiac: Sparta intră într-o alianţă împotriva Atenei şi conduce oştile aliate la victoria asupra atenienilor de la Tanagra, lîngă Teba; tebanii sînt învinşi de atenieni la Oenophyta (457 î.Hr.).
• n. Tucidide (circa 456 – 400 î.Hr.), general, amiral şi istoric atenian.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
• Războaiele greco-persane: Cimon din Atena învinge armata şi flota persană în Anatolia, pe rîul Eurimedon, sfîrşind astfel conflictul greco-persan în Egeea (466 î.Hr.).
• Atenienii ajută rebelii egipteni la răsturnarea dominaţiei persane (460 î.Hr.); ei ocupă capitala Memfis, însă citadela rezistă aproape patru ani, pînă este scoasă de sub asediu de întăririle persane (456 î.Hr.). Este rîndul atenienilor şi al rebelilor să fie asediaţi timp de doi ani pe o insulă de pe Nil; ei se predau în 454 î.Hr., cînd Nilul este deviat.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:
• Mai multe regate concurează pentru dominaţie în China în perioada Chan-kuo (epoca Statelor Războinice) (circa 475 – 221 î.Hr.). Iniţial, cel mai puternic era statul Wei, iar cel mai slab şi mai înapoiat era Ch'in; în luptă se mai aflau şi alte state precum Ch'i, Ch'u, Yen, Ch'ao şi Han. Cîmpul de luptă era dominat de infanterie – dotată cu lănci, săbii, arbalete şi halebarde (o combinaţie între lance şi topor de luptă); carele de luptă erau folosite mai degrabă ca posturi de comandă mobile, iar cavaleria abia către sfîrşitul epocii în cauză. Prizonierii, care odată erau păstraţi pentru răscumpărare, acum sînt executaţi; soldaţii statului Ch'in sînt plătiţi la aducerea capetelor duşmanilor. Aceasta este epoca marelui filozof chinez Kung Fu-tzî (Maestrul Kung), cunoscut în Occident sub numele de Confucius.

450 – 426 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● L. Quinctius Cincinnatus este rechemat de la moşia sa pentru a fi dictator, de

accastă dată el obţinînd victoria Romei asupra volscilor învecinaţi (439 î.Hr.).

● După un asediu îndelungat, romanii îi învinge pe veieni, un popor etrusc de dincolo de Tibru (438 – 425 î.Hr.).

● Equienii sînt iarăşi învinşi de romanii conduşi de dictatorul A. Postumius Tubertus (431 î.Hr.).

● n. Dionysios (circa 430 – 367 î.Hr.), tiran al Siracuzei (între 405 – 367 î.Hr.).

EUROPA DE EST:

● n. Alcibiade (circa 450 – 404 î.Hr.), amiral şi om politic atenian.

● m. Temistocle (circa 514 – 449 î.Hr.), amiralul grec atenian care orchestrase victoria de la Salamina (480 î.Hr.) şi reconstruise zidurile oraşului Atena (480 î.Hr.), începînd apoi construcţia vestitelor ziduri lungi ateniene (din 460 î.Hr.); acuzat apoi de luare de mită, el se refugiază în Imperiul Persan, unde a şi murit.

● Războiul greco-persan: războiul ia sfîrşit în cele din urmă prin pacea de la Callias, prin care este recunoscută hegemonia grecească asupra Mării Egee şi care permite o oarecare autonomie oraşelor-state greceşti ionice (448 î.Hr.); Liga de la Delos se transformă de fapt în Imperiul Atenian.

● Primul război peloponesiac: slăbită de luptele simultane cu Persia şi cu Sparta, Atena trece prin multe răscoale în interiorul imperiului (Liga de la Delos), pierzînd o *parte din teritoriile greceşti nordice către Sparta şi aliaţii ei, care invadează Atica de* pe teritoriul cucerit din Grecia continentală (446 î.Hr.).

● Primul război peloponesiac: sub conducerea lui Pericle, Atena încheie cu Sparta Pacea de Treizeci de Ani (445 î.Hr.).

● n. Agesilaus II (444 – 360 î.Hr.), conducător al Spartei (între 399 – 360 î.Hr.).

● Corintul, aliat al Spartei, duce un război naval cu Corcyra, aliata Atenei (435 î.Hr.); Atena intervine de partea aliatei sale (433 î.Hr.).

● Al doilea război peloponesiac (432 – 404 î.Hr.): Sparta, sprijinită de ligile peloponesiacă şi beoţiană, declară război, afirmînd că Atena încălcase Pacea de Treizeci de Ani prin sprijinul acordat Corcyrei împotriva Corintului (433 î.Hr.).

● n. Xenofon (circa 430 – circa 355 î.Hr.), soldat şi istoric atenian.

● Al doilea război peloponesiac: amiralul atenian Formio învinge de două ori flotele superioare peloponesiace, la Chalcis şi Návpactos (Lepanto); tot el reuşeşte să instituie o blocadă a golfului Corint, dar moare la scurt timp după aceea (429 î.Hr.).

● Al doilea război peloponesiac: forţele aliate spartane şi tebane asediază Plataea, aliata Atenei; ocupînd-o, ei au distrus oraşul şi au ucis locuitorii (429 – 427 î.Hr.). Acesta este primul caz cunoscut de istorie cînd asediatorii au linii orientate atît spre interior, către oraşul asediat (contravoltă), cît şi spre exterior, pentru a preîntîmpina un posibil atac (circumvoltă).

● m. Pericle (circa 495 – 429 î.Hr.), conducătorul oştilor ateniene în războaiele peloponesiace, sub conducerea căruia Atena termină construirea zidurilor lungi (457 î.Hr.); este urmat la conducere de Cleon.

● Al doilea război peloponesiac: generalul atenian Demostene nu reuşeşte în tentativa sa de a ocupa Teba şi Beoţia, dar îi ia prin surprindere şi îi învinge pe spartani la Olpae (426 î.Hr.).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Navigatorul cartaginez Hannon explorează coasta de vest a Africii, posibil coborînd chiar pînă în Camerun şi punînd bazele unor colonii (pe la mijlocul secolului V î.Hr.).
- Navigatorul cartaginez Himilco explorează coasta atlantică a Europei, de la nord de colonia cartagineză Gades (Cadiz) şi, probabil, pînă la Cornwall, în căutarea zăcămintelor de staniu pentru fabricarea bronzului (450 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- *n.* Wu Ch'i (*circa* 430 – 381 î.Hr.), general chinez.

425 – 401 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- Al doilea război peloponesiac: atenienii lansează o expediţie împotriva Siracuzei, din Sicilia, condusă de Nicias, Lamachus şi Alcibiade, cel care promovase ideea; rechemat pentru a face faţă unei acuzări de blasfemie care se putea solda cu execuţia sa, Alcibiade fuge în Sparta care avertizează Siracuza de iminenţa atacului. Nicias nu reuşeşte să atace înainte ca Siracuza să prindă de veste, dar reuşeşte să iasă învingător într-o luptă în care Lamachus este ucis, ajungînd în cele din urmă să asedieze Siracuza (415 î.Hr.).
- Al doilea război peloponesiac: pe canalul îngust din apropierea Siracuzei, flota ateniană este învinsă de flotele unite ale Corintului şi Siracuzei, care după aceea au instituit o blocadă şi au distrus resturile flotei ateniene. Forţele terestre ale atenienilor, inclusiv întăririle aflate sub comanda lui Demostene, au fost capturate în timp ce încercau să se retragă. În luptă au murit atît Demostene, cît şi Nicias; atenienii rămaşi în viaţă au fost trimişi sclavi în carierele de piatră (413 î.Hr.).
- Pentru a răzbuna înfrîngerea tatălui său de la Himera (480 î.Hr.), Hannibal capturează şi distruge Himera, Selinus şi alte oraşe siciliene din nord şi din sud (409 î.Hr.); în anul 406 î.Hr el ocupă Agrigentumul, constituindu-se astfel într-o ameninţare la adresa Siracuzei şi a celorlalte oraşe-state greco-siciliene (400 î.Hr.). Începe astfel lunga serie a războaielor greco-cartagineze din Sicilia.
- Romanii asediază vreme de nouă ani oraşul Veii (405 – 396 î.Hr.); cînd înfrîngerea era aproape, este numit general Marcus Furius Camillus, care ordonă săparea unor tunele pe sub zidurile oraşului, prin care atacă în fruntea unor trupe bine alese, în timp ce se lansa un atac diversionist în afara zidurilor (396 î.Hr.). Oraşul a fost distrus, iar populaţia, ca şi teritoriul său, au fost absorbite de Roma.
- Oraşele greceşti din Sicilia se unesc sub comanda lui Dionysios al Siracuzei pentru a face faţă unei ofensive cartagineze (405 î.Hr.); Siracuza ajunge astfel forţa dominantă în Sicilia.

EUROPA DE EST:

- Al doilea război peloponesiac: Demostene îşi construieşte o bază ateniană fortificată la Pylos (Navarino), care ţine piept atacurilor spartanilor şi capturează flota acestora; primind întăriri de la Cleon, atenienii repurtează o victorie decisivă asupra spartanilor şi refuză oferta acestora de pace (425 î.Hr.).
- Al doilea război peloponesiac: generalul spartan Brasidas invadează Tracia, cucerind Amfipolisul, cea mai importantă colonie care proteja calea de aprovizionare ateniană dinspre Marea Neagră (424 î.Hr.); amiralul atenian Tucidide, cunoscut

ulterior şi ca istoric de război, reuşeşte să împiedice pierderea oraşului Eion, aflat în apropiere.

● Al doilea război peloponesiac: Atena e de acord cu un armistiţiu (423 î.Hr.), care nu este însă respectat de spartanul Brasidas, care cucereşte şi alte colonii ateniene.

● Al doilea război peloponesiac: Cleon şi Nicias se înfruntă cu Brasidas în Tracia, împingîndu-l înapoi către Amfipolis; Brasidas contraatacă şi obţine o victorie zdrobitoare asupra forţelor ateniene mult superioare; atît Brasidas, cît şi Cleon sînt ucişi (422 î.Hr.).

● m. Cleon (circa 470 – 422 î.Hr.), conducător atenian ucis de generalul spartan Brasidas lîngă Amfipolis.

● m. Brasidas (? – 422 î.Hr.), general spartan care l-a ucis pe generalul Cleon la Amfipolis, după care a fost ucis la rîndu-i.

● Al doilea război peloponesiac: Atena şi Sparta încheie Pacea lui Nicias, care se intenţiona a fi Pacea de Cincizeci de Ani (421 î.Hr.).

● Al doilea război peloponesiac: teoretic aflate în pace, Atena şi Sparta se luptă la Mantinea, după ce regele Spartei, Agis, invadează Argosul şi Mantinea, iar Atena sare în apărarea lor; spartanii obţin o victorie decisivă (418 î.Hr.).

● Al doilea război peloponesiac: urmînd sfaturile lui Alcibiade, Sparta declară război Atenei şi asediază oraşul (414 î.Hr.).

● Gylippus, general spartan (activ între 414 – 404 î.Hr.), este cunoscut pentru apărarea Siracuzei, dar mai ales pentru distrugerea totală a flotei ateniene (413 î.Hr.).

● m. Nicias (? – 413 î.Hr.), generalul atenian care, după ce nu a reuşit să captureze Siracuza (415 – 414 î.Hr.), a fost ucis pe cînd încerca o retragere pe uscat.

● m. Demostene (I) (? – 413 î.Hr.), generalul atenian care a fost executat după ce a fost luat prizonier în lupta cu Epipolarul, domeniu al Siracuzei din Sicilia.

● Al doilea război peloponesiac: cu Alcibiade de partea lor, spartanii încearcă să declanşeze o revoltă ionică împotriva dominaţiei ateniene, cîştigînd sprijinul Persiei (412 î.Hr.); atenienii şi-au alcătuit însă o nouă flotă, cu care au continuat să-şi păstreze controlul în Marea Egee.

● Al doilea război peloponesiac: Alcibiade, care plănuia în secret o reîntoarcere în Atena, a fost rechemat în oraş pentru a prelua comanda flotei ateniene după ce atenienii au răsturnat oligarhia şi au optat pentru o democraţie mai largă (411 î.Hr.).

● Al doilea război peloponesiac: la Cyzicus, Alcibiade obţine o dublă victorie asupra flotei peloponesiene (în Marea Marmara) şi asupra armatei persane (410 î.Hr.). Oferta de pace a spartanilor este respinsă de noul lider atenian, Cleophon.

● n. Epaminondas (circa 410 – 362 î.Hr.), general teban.

● Al doilea război peloponesiac: reîntors la comanda oştii spartane după ce luptase în Persia, Lisandru organizează o victorie totală asupra atenienilor la Aegospotami, lovind flota ateniană pe timpul nopţii, cînd echipajele erau în mare parte pe uscat, acţiune decisivă pentru cursul războiului. Navele au fost distruse; echipajele au fost în cea mai mare parte capturate sau ucise. În timp ce regele Spartei, Pausanias, asedia Atena pe uscat, Lisandru a instituit o blocadă asupra portului acesteia, Pireu (405 î.Hr.).

● Al doilea război peloponesiac: după un asediu care a durat şase luni de zile, Atena, rămasă fără căi de aprovizionare, s-a predat Spartei, punînd astfel capăt celui de-al doilea război peloponesiac. Atena a fost ocupată, zidurile ei lungi au fost demolate,

iar Liga de la Delos dizolvată, Imperiul Atenian ajungînd sub controlul Spartei (aprilie 404 î.Hr.).

● m. Alcibiade (circa 450 – 404 î.Hr.), amiral şi om politic atenian, figură controversată care a fost alternativ în slujba Atenei şi a Spartei pe timpul războaielor peloponesiace.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Sprijinită de Persia, Sparta îşi construieşte o nouă flotă la Ephesus, în Anatolia, sub conducerea generalului spartan Lisandru (408 î.Hr.).

● Alcibiade ocupă Bizanţul, oferind Atenei controlul total asupra Bosforului, poarta de intrare în Marea Neagră (408 î.Hr.).

● După înfrîngerea flotei ateniene în largul Notiumului, portul Colofonului, Alcibiade este retras de la comandă (407 î.Hr.).

● Callicratidas, care l-a înlocuit temporar pe Lisandru la conducerea oştilor Spartei, organizează o blocadă împotriva flotei ateniene la Mitylene. Construindu-şi o altă flotă, atenienii îi înfrîng decisiv pe spartani la Arginusae (august 406 î.Hr.), însă refuză oferta spartană de pace. Conducătorii flotei ateniene sînt executaţi (în ciuda împotrivirii lui Socrate), deoarece nu au reuşit să salveze echipajele naufragiate.

● m. Hannibal (? – 406 î.Hr.), generalul cartaginez care moare în timpul campaniei cartagineze din Sicilia; el a fost nepotul lui Hamilcar.

● Artaxerxe II devine rege al Persiei (între 404 – 358 î.Hr.).

● Cirus cel Tînăr, satrapul (guvernatorul) provinciei persane Lidia, se revoltă împotriva fratelui său, împăratul persan Artaxerxe II (401 î.Hr.). La Cunaxa, lîngă Babilon, Cirus este ucis şi cea mai mare parte din rebelii lui sînt distruşi. Grecii rămaşi în număr mare în armata lui Cirus reuşesc să-l învingă pe Artaxerxe, dar la retragerea care a urmat, conducătorii grecilor au fost capturaţi şi executaţi de Artaxerxe.

● Rămase fără ofiţerii superiori, rămăşiţele greceşti ale oştirii lui Cirus – condusă acum de tineri ofiţeri spartani şi atenieni – au străbătut peste o mie şase sute de kilometri de teren adesea muntos, într-o continuă luptă, pentru a ajunge la adăpost în colonia greacă Trapezunt (Trebizond) de la Marea Neagră (401 – 400 î.Hr.); retragerea celor Zece Mii a fost descrisă în *Anabasis (Marşul prin ţinuturile înalte)*, o lucrare militară clasică scrisă de Xenofon, unul dintre acei tineri ofiţeri atenieni.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Cîteva state chinezeşti individuale îşi construiesc ziduri de apărare (înainte de 400 î.Hr.) împotriva xiongnu (slavii cei groaznici), năvălitori din Asia Centrală, care nu dispuneau de tehnica necesară pentru a sparge zidurile. Chinezii încearcă să-şi cumpere pacea cu daruri mai mult decît generoase şi prin alianţe matrimoniale cu xiongnu, cei care aveau să fie cunoscuţi ulterior în Europa sub numele de huni.

400 – 376 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● Din baza sa din nordul Africii, Cartagina îşi extinde dominaţia în centrul şi în nordul **Mediteranei**, trimiţînd expediţii care fondează colonii în Peninsula Iberică, atît pe coasta **mediteraneană** cît şi, trecînd prin Strîmtoarea Gibraltar (Coloanele lui Hercule), pe **litoralul atlantic** (începînd cu 400 î.Hr.).

● Noi valuri de celți se abat asupra Europei dinspre est, o parte dintre aceștia trecînd Alpii în Italia (circa 400 î.Hr.).

● Oștile cartagineze conduse de Himilco asediază Siracuza lui Dionysios, însă suferă pierderi atît de grele încît sînt obligate nu numai să ridice asediul, dar și să abandoneze cea mai mare parte a coloniilor siciliene (398 – 397 î.Hr.). Este posibil ca în această luptă să fi fost folosită pentru întîia dată catapulta, introdusă de Dionysios cam pe la acea dată. Catapulta era prima din seria multelor mașinării destinate asediului, mînuite de un echipaj. Avînd un arc tensionat construit din tendoane de animal răsucite, catapulta era utilizată la azvîrlirea puternică a săgeților, a pietrelor sau a sulițelor. Ulterior se vor *construi și variante mai ușoare, destinate infanteriei.*

● În al doilea război al cartaginezilor împotriva lui Dionysios, aceștia sînt iarăși înfrînți, Siracuza menținîndu-și controlul în cea mai mare a Siciliei (392 î.Hr.).

● Celții (galii), care pătrunseseră în valea rîului Po și avansaseră în josul coastei adriatice (începînd cam din 400 î.Hr.), devastează în 391 î.Hr. o mare parte din Etruria.

● Celții (galii) conduși de Brennus înfrîng o armată romană pe rîul Allia, distrugînd apoi Roma – cu excepția citadelei de pe Dealurile Capitoliului. Se retrag după ce obțin plata unui tribut important, dar continuă să se abată în raiduri asupra Italiei centrale timp de mai multe decenii.

● Romanii sub conducerea lui Marcus Furius Camillus îi învinge categoric pe equieni și pe volsci, extinzîndu-și și consolidîndu-și poziția de lider al unei confederații latine (389 î.Hr.).

● Tiranul Dionysios al Siracuzei își extinde dominația asupra statelor grecești din centrul și din vestul bazinului mediteranean, numit Magna Graecia (Grecia Mare) (circa 390 – 379 î.Hr.), pe care le conduce spre o victorie împotriva Ligii Italiote, obținută la Elleporus în 389 î.Hr.

● În cel de-al treilea război al lor împotriva lui Dionysios, cartaginezii au reușit să captureze și să păstreze unele teritorii din vestul și centrul Siciliei, dar nu și Siracuza (385 – 376 î.Hr.).

● Romanii construiesc fortificații defensive – Zidul Servian – în jurul celor Șapte Coline (începînd cu 380 î.Hr.).

EUROPA DE EST:

● Sparta și Persia se află în război (400 – 387 î.Hr.) sub pretextul sprijinului acordat de Sparta orașelor grecești ionice care, la rîndul lor, sprijiniseră rebeliunea lui Cirus cel Tînăr împotriva lui Artaxerxe II. În această perioadă, într-o Atenă măcinată de probleme interne, filozoful Socrate a fost condamnat la moarte pentru că a pervertit tineretul și a venerat alți zei decît pe cei ai statului (399 î.Hr.).

● n. Parmenion (Parmenio) (circa 400 – 330 î.Hr.), general macedonean.

● m. Tucidide (circa 456 – 400 î.Hr.), general și amiral atenian grec în timpul războaielor peloponesiace, autor al unei *Istorii* în care a dat o descriere extraordinară a conflictelor.

● Războiul corintian (395 – 387 î.Hr.): pe cînd Sparta avea de furcă cu perșii în Anatolia, Atena, Corintul, Teba, Argosul și alte orașe-state au format o alianță împotriva Spartei, aliindu-se în fapt cu Persia. La Haliartus, aliații îi înfrîng pe spartani, al căror conducător, Lisandru, este ucis (395 î.Hr.).

● m. Lisandru (? – 395 î.Hr.), amiral și general spartan în timpul războaielor peloponesiace (431 – 404 î.Hr.); el este ucis la Haliartus.

● Războiul corintian: spartanii conduşi de Egislas II învinş la Coroneea (394 î.Hr.) armatele tebane, ateniene şi ale altor aliaţi greci.
● Războiul corintian: Egislas II şi armata lui spartană asediază Corintul (394 î.Hr.).
● Războiul corintian: Atena, care profitase de greutăţile întîmpinate de spartani pentru a-şi reface în parte forţele şi pentru a-şi reconstrui zidurile cele lungi, eliberează Corintul de sub asediul spartan (390 î.Hr.).
● Războiul corintian: conflictul – destul de echilibrat pînă atunci – se sfîrşeşte prin Pacea de la Antalcidas (Pacea Regelui) (387 î.Hr.).
● n. Filip II (circa 383 – 336 î.Hr.), rege macedonean (359 – 336 î.Hr.).
● Spartanii cuceresc cîtadela tebană, Cadmeia (382 î.Hr.).
● n. Antigonos I (Ciclopul; Monophtalmos; Chiorul) (382 – 301 î.Hr.), general şi conducător macedonean (între 306 – 301 î.Hr.).
● Atena se alătură Tebei într-o revoltă împotriva Spartei (379 – 371 î.Hr.); Sparta este izgonită din Grecia centrală.
● A doua Ligă Navală Atenian ă este formată de circa şaizeci de state, aliate împotriva Spartei (377 î.Hr.).
● Sub conducerea lui Chabrias, Atena obţine o victorie decisivă asupra flotei spartane în largul Naxosului (376 î.Hr.).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Cartagina se extinde către vest, întemeind colonii de-a lungul coastei nord-africane (începînd aproximativ din 400 î.Hr.).
● Egislas II conduce oştile spartane la victorie asupra armatelor persane în Anatolia (Asia Minor) (396 – 394 î.Hr.), dar se retrag atunci cînd sînt rechemate pentru a aplana conflictele din Sparta.
● Războiul corintian: lîngă insula Rodos, în dreptul Cnidusului, flota ateniano-persană, condusă de amiralul atenian Conon, distruge flota spartană, aproape punînd capăt Spartei ca putere maritimă (394 î.Hr.).
● Războiul corintian: confruntată cu o nouă ameninţare din partea Atenei, Persia trece în secret de partea Spartei; o flotă persano-spartană blochează Bosforul, tăind astfel calea de aprovizionare cu grîne a Atenei dinspre sudul Rusiei (390 î.Hr.).
● m. Himilco (? – 389 î.Hr.), general cartaginez în timpul războiului din Sicilia; el se sinucide la întoarcerea acasă în urma înfrîngerii dezastruoase suferite în faţa lui Dionysios, tiranul Siracuzei (396 î.Hr.).
● O dată cu descreşterea puterii centrale a Imperiului Persan, satrapiile (provinciile) din Anatolia îşi dobîndesc o autonomie aproape totală (circa 386 – 358 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:
● m. Wu Ch'i (circa 430 – 381 î.Hr.), general chinez care a slujit mai multor regate în Era Statelor Războinice; studiile lui militare vor constitui mai tîrziu o lectură foarte răspîndită.

375 – 351 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:
● Al patrulea război cartaginez împotriva Siracuzei conduse de Dionysios a avut un rezultat indecis, soldîndu-se cu moartea acestuia (368 – 367 î.Hr.).

- m. Dionysios (circa 430 – 367 î.Hr.), tiran al Siracuzei (între 405 – 367 î.Hr.) care a obținut dominația în Sicilia pentru orașul-stat în care a domnit și care a introdus o nouă tehnologie militară.
- Romanii conduși de Marcus Furius Camillus resping o a doua invazie a celților (galilor) (367 î.Hr.).
- n. Agatocle (361 – 289 î.Hr.), tiran al Siracuzei (între 317 – 289 î.Hr.).
- Romanii și samniții formează o alianță defensivă împotriva galilor (celților) și a altor popoare din vecinătate (354 î.Hr.).

EUROPA DE EST:

- La Leuctra (371 î.Hr.), armatele tebane sub conducerea lui Epaminonda înfrîng Sparta, atît de decisiv, încît pun capăt definitiv reputației ei de putere militară. Deși raportul de forțe era net în defavoarea sa, Epaminonda s-a dovedit mult superior tactic spartanilor, utilizînd o poziționare în diagonală a trupelor sale – mai puțin obișnuită – cu detașamente concentrate pentru a ataca o anumită zonă, în timp ce altele evitau inițial lupta pentru a se angaja ulterior, pe neașteptate; tebanii au suferit pierderi minore. *Este primul caz cunoscut în care s-au utilizat coloana de atac și flancul retras.*
- n. Craterus (circa 370 – 321 î.Hr.), general macedonean.
- Prizonier pentru un timp în Teba, Filip al Macedoniei (ulterior Filip II) studiază strategia militară sub comanda lui Epaminonda (367 – 365 î.Hr.).
- La Mantineea (362 î.Hr.) armatele tebane de sub comanda lui Epaminonda se întîlnesc cu cele ale aliaților, care includ oști spartane și ateniene; Epaminonda era cît pe ce să învingă iarăși cu tactica lui mai puțin obișnuită, însă după ce este ucis pe cîmpul de luptă, armata tebană este înfrîntă.
- m. Epaminonda (circa 410 – 362 î.Hr.), general teban și important strateg militar, *cel care a obținut victoria de la Leuctra (371 î.Hr.); este ucis la Mantineea.*
- m. Egislas II (444 – 360 î.Hr.), rege spartan (între 399 – 360 î.Hr.), rămas în istorie în special pentru luptele de la Coronea și pentru asedierea Corintului (ambele în 394 î.Hr.).
- La început ca regent pentru nepotul său (359 – 356 î.Hr.), iar apoi ca rege (356 – 336 î.Hr.), Filip II poartă o serie de războaie menite a asigura liniștea și a extinde Regatul Macedonean. Armata lui a rămas vestită pentru falangele ei foarte bine organizate (unități compacte de infanterie) dotate cu scuturi rotunde pe care le suprapuneau și cu sulițe lungi, pentru divizarea cavaleriei în regimente, pentru folosirea catapultelor atît ca instrument de asediere cît și pentru luptele pe teren plat, ca și pentru utilizarea formațiunilor de luptă în diagonală, tactică introdusă de tebanul Epaminonda.
- n. Casandru (circa 358 – 297 î.Hr.), general și rege macedonean (a domnit între 305 – 297 î.Hr.).
- A Doua Ligă Navală Ateniană a fost desființată în timpul Războiului Aliaților (357 – 355 î.Hr.), după ce Chiosul, Rodosul, Cosul și Bizanțul s-au retras din alianță.
- Macedonenii sub conducerea lui Filip II ocupă colonia ateniană Amfipolis din Peninsula Calcidică (357 î.Hr.).
- n. Alexandru III (cel Mare) (356 – 323 î.Hr.), rege macedonean (între 336 – 323 î.Hr.) și cuceritor.
- n. Lisimah (circa 355 – 281 î.Hr.), general macedonean.
- m. Xenofon (circa 430 – 355 î.Hr.), militar atenian; unul dintre tinerii ofițeri care au condus faimoasa retragere (401 – 400 î.Hr.) descrisă în *Anabasis (Marșul prin ținuturile înalte);* el a mai scris și *Helenika (O istorie a timpurilor mele), Hipparchicus* (despre îndatoririle cavalerișților) și alte lucrări.

● Intervenind într-un război grecesc iscat pentru o pîngărire a Templului de la Delfi, Filip II al Macedoniei învinge grecii foceeni conduşi de generalul Onomarchus la Volo, cucerind efectiv Tesalia (352 î.Hr.); Filip rămîne blocat la Termopile.
● Filip II şi macedonenii săi se întorc către nord-est, pentru a ocupa aliata Atenei, Tracia (351 î.Hr.).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● n. Ptolemeu I Soter (circa 367 – 283 î.Hr.), general grec care a luptat pentru macedoneni, mai tîrziu rege al Egiptului (între 323 – 285 î.Hr.).
● Sub Artaxerxe III (rege aproximativ între 358 – 338 î.Hr.), s-a reinstaurat într-o oarecare măsură autoritatea persană, mai ales datorită eforturilor generalului grec Mentor.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:
● În China, armata Wei sub comanda generalului P'ang Zhuan invadează statul Han (circa 354 – 353 î.Hr.), care solicită ajutor din partea armatei Ch'i. Sfătuit de mult apreciatul strateg militar Sun Ping, generalul T'ien Chi trece la comanda armatelor reunite Han-Ch'i, prefăcîndu-se că se retrage pentru a prinde armata Wei în ambuscadă; în lupta de la Ma Ling, arbaletierii Ch'i au decimat efectiv armata Wei.

350 – 326 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:
● Roma şi Cartagina îşi reînnoiesc tratatul mai vechi (încheiat aproximativ în 509 î.Hr.), care stabilea restricţii în calea comerţului Romei în Italia şi consfinţea hegemonia Cartaginei în bazinul vestic al Mediteranei, cu excepţia Italiei şi statelor aliate cu Roma (circa 347 î.Hr.).
● Războiul împotriva lui Timoleon (344 – 339 î.Hr.): oraşele greceşti din Sicilia erau dezorganizate după ce corintianul Timoleon izgonise conducătorii (tiranii) cei mai de seamă, inclusiv pe Dionysios II, tiranul Siracuzei. Oştile cartagineze asediază Siracuza, cucerind-o – cu excepţia citadelei; sînt însă lovite apoi de o molimă şi apar şi unele disensiuni pe plan intern. Grecii din Siracuza, conduşi de Timoleon, se mobilizează pentru a-i izgoni (341 î.Hr.), zdrobindu-i pe rîul Crimissus (340 î.Hr.).
● În primul război samnit (343 – 341 î.Hr.), romanii conduşi de Valerius Corvus îi învinge pe samniţi la Muntele Gaurus (342 î.Hr.), apărînd totodată şi alte oraşe din Campania.
● În războiul latin (340 – 338 î.Hr.), romanii conduşi de Publius Decius Mus s-au confruntat cu o alianţă a oraşelor latine şi campaniene pe care au forţat-o să se retragă pînă lîngă Vezuviu (339 î.Hr.), pentru a o înfrînge categoric la Trifanum (338 î.Hr.); aceste oraşe au format mai apoi nucleul sprijinului Romei.
● Coloniştii greci din sudul Italiei primesc ajutor de la Arhimadus al Spartei, în lungul război pe care aceştia l-au dus cu italienii (338 î.Hr.).
● Alexandru din Epir – unchiul lui Alexandru cel Mare – desfăşoară o campanie în Italia în vederea ocupării coloniei greceşti Tarentum (Tarent), aliindu-se cu romanii împotriva samniţilor; el este ucis la Pandosia (331 î.Hr.).
● În al doilea război samnit (327 – 304 î.Hr.), romanii se luptă din nou cu samniţii, cu oarecare succes la început.

EUROPA DE EST:

- Macedonenii conduşi de Filip II ocupă Chalkidiki, aliata Atenei (348 î.Hr.).
- *Războiul dintre Atena şi Filip II al Macedonici se sfîrşeşte cu Pacea lui Filocrates* (346 î.Hr.); Atena îşi păstrează supremaţia pe mare, în timp ce macedonenii îşi continuă expansiunea în nord şi în vest.
- În Atena părerile erau împărţite în privinţa strategiei: Isocrates îi sfătuia pe greci să se unească cu Filip II şi macedonenii săi împotriva perşilor; Demostene, mai cu seamă în discursul său *Filipicele,* militează pentru unitatea grecilor împotriva „barbarilor" macedoneni (343 î.Hr.).
- Grecii formează Liga Helenică împotriva lui Filip II după ce macedonenii ameninţaseră *liniile de aprovizionare din Marea Neagră şi Grecia continentală (340 î.Hr.).*
- Filip II al Macedoniei nu reuşeşte în tentativele sale de a cuceri porturile maritime fortificate Perinthus şi Bizanţ (339 î.Hr.), deşi reuşise să stăpînească Propontisul (Marea Marmara).
- La Cheroneea, în Grecia continentală, oastea macedoneană condusă de Filip II învinge o armată ateniano-tebană mult mai numeroasă, desăvîrşind astfel cucerirea Greciei; fiul lui Filip, Alexandru (mai tîrziu numit cel Mare) şi-a adus o contribuţie decisivă conducînd cavaleria de la flancul stîng (338 î.Hr.).
- În cursul unei întîlniri ţinute în Corint, Filip se proclamă conducătorul Ligii Helenice a tuturor oraşelor greceşti (cu excepţia Spartei) şi elaborează planuri de război împotriva Persiei, sub pretextul eliberării oraşelor greceşti ionice de sub dominaţia persană (337 î.Hr.).
- m. Filip II (circa 383 – 336 î.Hr.), rege macedonean (între 359 – 336 î.Hr.), întemeietorul Imperiului Macedonean pe care-l lasă moştenire fiului său, Alexandru cel Mare; el a fost asasinat, probabil din ordinul soţiei sale nemulţumite, Olimpia.
- Alexandru cel Mare: Alexandru Macedon înfrînge rapid o revoltă a oraşelor greceşti care, înşelate de tinereţea acestuia, socotiseră că a sosit momentul eliberării; el îl înlocuieşte pe tatăl său la conducerea Ligii Helenice (336 î.Hr.).
- n. Demetrios I Poliorcetes (336 – 283 î.Hr.), general şi rege macedonean (a domnit între 294 – 288 î.Hr.).
- Alexandru cel Mare: Alexandru desfăşoară mai multe campanii militare pentru a reafirma dominaţia Macedoniei în teritoriile de nord şi de est; cînd s-au răsculat oraşele din centrul Greciei, el a cucerit şi a distrus Teba, luîndu-i sclavi pe locuitorii acesteia. În aceste condiţii Atena capitulează (335 î.Hr.).
- Alexandru cel Mare întreprinde un atac la nord de Dunăre, prilej cu care sînt amintiţi, pentru prima dată, în scrierile greceşti, geţii din Cîmpia Munteană.
- Alexandru cel Mare: deplasîndu-se către Persia, Alexandru lasă o armată de circa zece mii de oameni sub comanda lui Antipater, cu rolul de a păstra teritoriile cucerite din Europa (335 î.Hr.).
- Alexandru cel Mare: aţîţate şi finanţate de perşi, mai multe state greceşti – sub comanda regelui Spartei Agis II – se răscoală împotriva dominaţiei macedonene (332 î.Hr.); Antipater, generalul lui Alexandru, îi înfrînge pe rebeli la Megalopolis (331 î.Hr.), după care trimite întăriri armatei lui Alexandru.
- Alexandru cel Mare: adoptarea de către Alexandru a titlurilor regale persane cît şi a portului persan stîrneşte opoziţie în Macedonia (331 î.Hr.).
- m. Parmenio (Parmenion) (circa 400 – 330 î.Hr.), general macedonean sub comanda lui *Filip II* şi a lui Alexandru cel Mare; *s-a distins* în special la Granicos (334 î.Hr.) – unde conduce flancul stîng al cavaleriei – ca şi la Issus (333 î.Hr.), ca locţiitor al

comandantului; numit satrap în Media (330 î.Hr.), este executat după ce fiul său Philotas avusese aceeaşi soartă, pentru complot împotriva lui Alexandru.

● m. Coenus (? – 326 î.Hr.), general macedonean sub comanda lui Alexandru; principalul purtător de cuvînt al armatei, el a militat pentru consolidare în detrimentul expansiunii suplimentare după Hydaspes (326 î.Hr.); el a murit în India.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armatele persane ale lui Artaxerxe *III* recuceresc Egiptul (342 î.Hr.).

● Alexandru cel Mare: Alexandru invadează Persia, traversînd Helespontul cu o armată de treizeci de mii de infanterişti şi cinci mii de călăreţi; după ce aduce un omagiu lui Ahile pe locul unde a fost cetatea Troiei, el învinge rapid oastea persană compusă din circa patruzeci de mii de soldaţi – dintre care jumătate erau, probabil, greci – pe rîul Granicus (334 î.Hr.). Oraşele greceşti ionice au fost la fel de rapid eliberate, cu excepţia Miletului, unde asediul a fost puţin mai lung; toate aceste acţiuni concertate făceau parte dintr-un plan mai amplu, care urmărea „schilodirea" flotei perşilor prin ocuparea bazelor acesteia.

● Alexandru cel Mare: perşii ocupă insulele Chios şi Mitilene, piedici minore şi de scurtă durată în calea lui Alexandru (333 î.Hr.).

● Alexandru cel Mare: urmînd Drumul Regal Persan în interiorul imperiului, Alexandru obligă la supunere prinţii locali la Gordium, în Frigia, prin tăierea (şi nu dezlegarea) nodului gordian, care însemna că el avea să conducă întreaga Asie. După ce cucereşte Anatolia continentală, el lasă acolo ofiţeri macedoneni. Forţînd pătrunderea prin Porţile Ciliciei *printr-un îndrăzneţ atac nocturn, ocupă şi coasta anatoliană de sud, asediind* Halicarnasul (333 î.Hr.).

● Alexandru cel Mare: *utilizînd tactica de luptă în diagonală introdusă de Epaminonda* la Leuctra (371 î.Hr.), Alexandru, în ciuda uriaşei disproporţii numerice – cam treizeci de mii de greci împotriva a o sută de mii de perşi – reuşeşte să-l învingă pe Darius *III* pe cîmpia de coastă de la Issos (333 î.Hr.). Cam jumătate din perşi au pierit în luptă, iar restul au fugit împreună cu Darius, a cărui familie a fost capturată de către Alexandru.

● Alexandru cel Mare: Alexandru ocupă coastele Siriei şi Palestinei, stabilindu-şi garnizoane în principalele oraşe. Pentru a cuceri Tyrul (Sur), străvechea fortăreaţă feniciană, baza principală a marinei persane, a trebuit să îl asedieze (ianuarie – august 332 î.Hr.) construind în cele din urmă un dig portuar de pe ţărm şi pînă la insula cu fortăreaţa şi opunînd flotei tyriene una formată din nave ale celorlalte porturi cucerite; oraşul a fost distrus şi locuitorii lui luaţi sclavi. Celălalt punct de rezistenţă, Gaza, a fost cucerit la rîndul său după un asediu (septembrie – noiembrie 332 î.Hr.), *care a luat sfîrşit cînd Alexandru a folosit catapulte şi baliste pentru a* bombarda oraşul de pe o movilă de pămînt înaltă de aproape optzeci de metri, *special construită în acest scop. Darius III îi oferă lui Alexandru toată partea imperiului* său de la vest de Eufrat, zece mii de talanţi de aur, ca şi pe fiica sa – deja captivă – de nevastă; Alexandru refuză.

● Alexandru cel Mare: Alexandru îşi continuă înaintarea şi cucereşte Egiptul (decembrie 332 – martie 331 î.Hr.), unde pune bazele Alexandriei, primul dintr-o lungă serie de oraşe care-i vor purta numele; la capătul campaniei sale lungi de peste trei sute de kilometri în deşertul libian, ajuns în Oaza Siwa, preoţii din templul lui Zeus Ammon îl întîmpină ca pe fiul lui Zeus.

• Alexandru cel Mare: principalele armate persane şi macedonene – estimate la patruzeci şi şapte de mii, respectiv două sute de mii de soldaţi – se întîlnesc pe cîmpia Gaugamela, la vest de Arbela (Erbil), în apropiere de vechea capitală asiriană Ninive. Darius III îşi reînnoieşte oferta de pace, ridicînd suma de bani la treizeci de mii de talanţi din aur; oferta este din nou respinsă. Alexandru atacă folosind aceeaşi tactică cu linia de luptă în diagonală şi, poate pentru prima dată în istorie, păstrează o parte din trupe ca rezervă tactică. Concentrîndu-şi forţele, el străpunge liniile defensive chiar în faţa lui Darius, care se retrage către est prin Porţile Caspice, alături de o mare parte din trupele sale (1 octombrie 331 î.Hr.).

• Alexandru cel Mare: vechea capitală a Babilonului capitulează în faţa lui Alexandru fără să opună rezistenţă, oferindu-i acestuia o comoară cuprinzînd cincizeci de mii de talanţi de aur (331 î.Hr.); capitulează şi oraşul Susa.

• Alexandru cel Mare: pornind spre sud-vest, Alexandru distruge capitala Persiei, Persepolis (330 î.Hr.), pretextînd o răzbunare pentru incendierea Acropolelui atenian de către perşi (480 î.Hr.); se încheie astfel partea elenă a campaniei lui Alexandru. Pornit în urmărirea rămăşiţelor oştirii persane, el mai ocupă şi Ecbatana (Hamadanul) (330 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

• În China, Shang Yang, un refugiat din regatul Wei, introduce reforme militare şi politice care întăresc statul Ch'in (350 î.Hr.).

• Teritoriile persane din India devin în mare măsură independente (aproximativ la mijlocul secolului IV î.Hr.).

• În China armata Wei invadează statul Ch'ao (circa 342 – 341 î.Hr.) care, la fel cum procedase şi Han, cheamă în ajutor armata Ch'i, care beneficia încă de îndrumările strategului Sun Ping; ca şi în trecut, armata Wei este prinsă într-o ambuscadă şi învinsă, de data aceasta la Guai Ling (circa 341 î.Hr.).

• Alexandru cel Mare: în plină retragere după învingerea suferită de armata sa la Arbela (Gaugemela), Darius III al Persiei este asasinat de unul dintre oamenii săi – Bessus, satrapul Bactriei – care îşi arogă titlul regal. Şi Alexandru se proclamă împăratul Persiei, după care adoptă îmbrăcămintea din purpură regală (331 î.Hr.); el mai ocupă şi provinciile Aria, Drangiana şi Aracosia.

• Statul Ch'u se extinde pe cursul inferior al văii fluviului Yangtze, iar Ch'in îşi întăreşte influenţa în nordul şi în vestul Chinei (circa 330 î.Hr.).

• Alexandru cel Mare: mărşăluind către est prin Parţia în Bactria, Alexandru îl capturează şi îl execută pe ucigaşul lui Darius III, Bessus. În luptele pentru afirmarea supremaţiei asupra sciţilor din Asia Centrală, Alexandru traversează rîul Oxus în Sogdiana, apoi trece prin Maracanda (Samarkand) către Buhara, obţinînd o importantă victorie după ce trece rîul Jaxartes pe plute improvizate din corturi cusute (329 î.Hr.); pune bazele oraşului cel mai îndepărtat din Orient, Alexandria cea Îndepărtată (lîngă actualul Khojent), după care porneşte către India.

• Alexandru cel Mare: în Sogdiana, unde se întorsese pentru a înăbuşi o răscoală, Alexandru se căsătoreşte cu Roxana, fiica regelui sogdian Oxyarte, care este numit vicerege; unii greci şi macedoneni se opun politicii de reconciliere a lui Alexandru cu supuşii acestuia din Asia (328 î.Hr.).

● Alexandru cel Mare: în ciuda rezistenței aprige întîmpinate, Alexandru și armata lui își croiesc drum prin trecătorile din munții care străjuiesc nord-vestul Indiei – inclusiv prin trecătoarea Khyber – și ajung la fluviul Ind (327 î.Hr.); el încheie o alianță cu regele din Taxala, de lîngă actualul Rawalpindi, împotriva lui Porus, liderul dominant din Punjab.

● Alexandru cel Mare: Alexandru îl induce în eroare pe Porus care nu se așteaptă ca el să traverseze apele umflate ale rîului Hydaspes (Jhelum); traversarea are loc în amonte pentru un atac-surpriză. Alexandru utilizează tehnica hărțuirilor pentru a anihila elefanții de luptă și pentru a străpunge liniile indienilor (326 î.Hr.).

● Alexandru cel Mare: continuîndu-și campania de supunere a lumii cunoscute, Alexandru înaintează în partea central-nordică a Indiei către Gange. La rîul Hyphasis (Beas), principalele lui oști macedonene refuză înaintarea (iulie 326 î.Hr.). Lăsînd în urma sa guvernatori greci, Alexandru cedează dorințelor acestora și se întoarce spre sud-est, croindu-și drum prin luptă în jos pe valea Indului. La gurile fluviului, alcătuiește o flotă pe care o trimite, sub comanda lui Nearchus, să exploreze ruta marină pentru întoarcere către capul Golfului Persic. Alexandru se întoarce pe uscat, însoțit de cea mai mare parte a oștirii sale; se pare că a luat contact, cel puțin de două ori, cu flota sa care naviga de-a lungul țărmurilor (326 – 324 î.Hr.).

325 – 301 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● Al doilea război samnit: la Furcile Caudine (321 î.Hr.), oastea romană condusă de consulii Spurius Postumius și T. Veterius Calvinus a fost înfrîntă categoric de samniții conduși de Gavius Pontius; după aceea armata romană a fost reorganizată.

● Al doilea război samnit: samniții îi învinge pe romani la Lautulae (316 î.Hr.), dar sînt învinși la rîndul lor la Ciuna (315 î.Hr.).

● Al doilea război samnit: folosindu-se de nou-construita Via Appia (Calea Appiei) pentru a-și aproviziona oștile, romanii cuceresc aproape întreaga regiune Campania de sub stăpînirea samniților (312 î.Hr.).

● La Himera, în Sicilia, cartaginezii conduși de Hamilcar îi înfrîng pe grecii din Siracuza conduși de Agatocle (311 î.Hr.), apoi asediază Siracuza (311 – 310 î.Hr.).

● Al doilea război samnit: romanii de sub comanda lui Q. Fabius Rullianus înfrîng – lîngă lacul Vadimo – armata etruscilor, aliații samniților din 311 î.Hr.

● Al doilea război samnit: la prima lor folosire a forței navale cunoscută (308 î.Hr.), romanii luptă atît pe mare, cît și pe uscat, împotriva umbrienilor și a altor seminții de munteni aliați ai samniților.

● Victoriile Cartaginei din nordul Africii și din Sicilia (306 î.Hr.) pun capăt războiului dintre Cartagina și Siracuza.

● Romanii și cartaginezii semnează al treilea tratat (306 î.Hr.).

● Al doilea război samnit: samniții suferă o înfrîngere drastică din partea romanilor la Bovianum (305 î.Hr.).

● Al doilea război samnit: tratatul de pace semnat la încheierea războiului consfințea dreptul romanilor de a păstra Campania și interzicea expansiunea pe viitor a Ligii Samnite (304 î.Hr.).

● Conducătorul Siracuzei, grecul Agatocle, se proclamă rege al Siciliei (304 î.Hr.); la solicitarea coloniștilor greci din Tarantum îi atacă pe italicnii din sudul Italiei, fără rezultate notabile (305? – 302 î.Hr.).

EUROPA DE EST:

● m. Alexandru III (cel Mare) (356 – 323 î.Hr.), rege macedonean şi fiu al lui Filip II, cel care a cucerit Imperiul Persan şi a extins dincolo de acesta graniţele Imperiului Macedonean; în vîrstă de numai treizeci şi trei de ani, el moare în Babilon de febra provocată probabil de malarie (13 iunie).

● Războaiele diadohilor (succesorilor) (323 – 281 î.Hr.): începe o lungă perioadă marcată de conflictele dintre cei mai importanţi generali ai lui Alexandru, pentru împărţirea imperiului. În Macedonia, şeful statului major al lui Alexandru, Perdicas, este numit regent pentru fiul său nevîrstnic Alexandru IV (care a domnit între 323 – 321 î.Hr.), înlocuindu-l pe fostul regent, Antipater. Lisimah obţine controlul Traciei.

● Războaiele diadohilor: în războiul lamiac, generalii lui Alexandru, Antipater şi ginerele său Craterus, înăbuşă la Crannon o revoltă ateniană şi a multor altor oraşe greceşti, iar la Amorgos distrug definitiv flota ateniană. După ocuparea Atenei, Demostene, capul revoltei, se otrăveşte pentru a nu cădea în mîinile macedonenilor (322 î.Hr.).

● Războaiele diadohilor: regentul macedonean Perdicas este asasinat de ucigaşi plătiţi de Ptolemeu I (Soter); Antipater redevine regent, controlînd Macedonia şi Grecia (321 – 319 î.Hr.). Antigonos I şi Casandru sînt numiţi generali imperiali.

● m. Craterus (circa 370 – 321 î.Hr.), general macedonean în armata lui Alexandru, ucis în apropierea Helespontului de duşmanul său, Eumene.

● n. Pyrrhos (319 – 272 î.Hr.), regele Epirului.

● Războaiele diadohilor: Olimpia, mama lui Alexandru cel Mare, care avea încă o mare influenţă în Macedonia, este asasinată de Casandru, care conducea pe atunci Macedonia (316 î.Hr.).

● m. Nearcus (? – 312 î.Hr.), amiral cretan sub comanda lui Alexandru cel Mare; este ucis în războaiele diadohilor, la Gaza.

● Războaiele diadohilor: părţile în conflict cad de acord să încheie un armistiţiu, în urma căruia Casandru urma să controleze Macedonia pînă cînd Alexandru IV avea să împlinească vîrsta necesară, Lisimah urma să domnească în Tracia şi în Peninsula Cherson, iar Antigonos avea să conducă Grecia şi Anatolia.

● Războaiele diadohilor: Casandru o asasinează pe Roxana, soţia lui Alexandru cel Mare, precum şi pe moştenitorul tronului, Alexandru IV, sfîrşind astfel linia lui Alexandru (310 î.Hr.).

● Războaiele diadohilor: Demetrios, fiul lui Antigonos I, cucereşte Grecia, supunînd Atena şi majoritatea oraşelor greceşti; acesta este motivul pentru care i se atribuie numele de Poliorcetes (Cuceritorul oraşelor) (307 î.Hr.).

● m. Antigonos I (Ciclopul; Monophtalmos; Chiorul) (382 – 301 î.Hr.), general – apoi conducător macedonean (între 306 – 301 î.Hr.) care a luptat alături de Alexandru şi a fost o figură proeminentă în războaiele diadohilor; el a fost ucis în lupta de la Ipsos. Este tatăl lui Demetrios I Poliorcetes.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Alexandru cel Mare: Alexandru începe reorganizarea din Babilon, noua sa capitală, plănuind fuziunea popoarelor prin intermariaje şi strămutări, simbolizate prin organizarea unui festival al căsătoriei în care, pe parcursul a cinci zile, el şi-a căsătorit probabil zece mii de soldaţi cu femei asiatice, el însuşi luîndu-şi ca soţie de-a doua pe Statira, fiica lui Darius. Perşii au fost acceptaţi în armată, iar moartea l-a surprins pe Alexandru plănuind noi campanii împotriva Cartaginei şi a vestului bazinului mediteranean (324 î.Hr.).

● După moartea lui Alexandru, Antigonos I obține controlul asupra Frigiei și a Lyciei, situate în centrul și în sud-vestul Turciei (323 î.Hr.), iar Seleucos I (Nicator) devine guvernatorul Babiloniei.

● Războaiele diadohilor (succesorilor): generalul macedonean Craterus este ucis de un alt general al lui Alexandru, Eumene, în timpul invaziei Cappadociei – în nord-vestul Anatoliei (321 î.Hr.).

● Războaiele diadohilor: generalii lui Alexandru, Antigonos I și Eumene, se înfruntă la Paraetakena, în Iran; lupta se sfîrșește indecis (317 î.Hr.).

● Războaiele diadohilor: generalul macedonean Antigonos I este împiedicat să obțină puteri absolute printr-o alianță a lui Casandru, Ptolemeu I (Soter), Lisimah, Seleucos I și Eumene; el este asasinat de propriii săi soldați, mituiți de Antigonos (316 î.Hr.).

● Războaiele diadohilor: conform armistițiului și înțelegerii încheiate între succesori, lui Ptolemeu I îi revin Egiptul, Palestina și Ciprul; Antigonos I urma să conducă Anatolia și Grecia, iar Seleucos I să domnească peste teritoriile dintre fluviul Eufrat și India (311 î.Hr.).

● În timp ce cartaginezii asediau Siracuza în Sicilia, grecii din Siracuza trimit o expediție condusă de Agatocle pentru a asedia Cartagina (310 – 307 î.Hr.); învins, acesta este silit să se întoarcă în Sicilia.

● Războaiele diadohilor: după ce cucerise aproape întreaga Grecie, Demetrios I cucerește și Palestina (307 – 306 î.Hr.).

● Războaiele diadohilor: Demetrios I îl învinge categoric la Salamis pe fratele lui Ptolemeu I, Menelau, obținînd astfel dominația asupra Ciprului (306 î.Hr.).

● Războaiele diadohilor: Ptolemeu I ține piept invaziei Egiptului de către oștile lui Demetrios I (305 î.Hr.).

● Războaiele diadohilor: Demetrios I asediază garnizoana lui Ptolemeu I aflată pe insula Rodos, dar este silit să se retragă după doi ani (305 – 304 î.Hr.).

● Războaiele diadohilor: în bătălia decisivă de la Ipsos, în vestul Anatoliei, Seleucos și Lisimah – sprijiniți de Casandru – îl învinge pe Demetrios I și pe tatăl acestuia, Antigonos I (pe atunci în vîrstă de peste optzeci de ani); Antigonos este ucis în luptă (301 î.Hr.). Victoria le-a fost înlesnită celor dintîi de folosirea elefanților de luptă. În urma războiului au rezultat patru regate: Macedonia, condusă de Casandru, apoi, la scurtă vreme, de fiul acestuia (300 î.Hr.); Egiptul, condus de Ptolemeu; Persia, condusă de Selcukos I; Tracia și Anatolia, conduse de Lisimah (care pierde destul de repede controlul asupra vestului Anatoliei în fața lui Demetrios I (300 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

● Alexandru cel Mare: în dominioanele din Asia ale lui Alexandru încep să apară tulburări după moartea acestuia, o dată cu divizarea imperiului de către generalii săi mai importanți – diadohii, sau succesorii (323 î.Hr.).

● Chandragupta, general din Magadha, demite conducătorii Nanda și ia tronul (323 î.Hr.), fondînd dinastia Mauryană. Inspirat de Alexandru cel Mare, pe care se spune că l-ar fi întîlnit, el își extinde regatul recucerind nord-vestul Indiei de la macedoneni. Lucrarea clasică despre guvernare și război, *Arthasastra (Manual de politică)*, se presupune că ar fi fost scrisă în această perioadă de către Kautilya, mîna dreaptă a lui Chandragupta.

● Seleucos I (Nicator), unul dintre generalii şi succesorii lui Alexandru, se lansează (321 – 302 î.Hr.) într-o acţiune de recucerire a provinciilor orientale ale imperiului, care-şi cîştigaseră independenţa în timpul războaielor diadohilor.
● Sub conducerea regelui Wu Ling, Ch'ao devine prima armată chineză cu unităţi separate de cavalerie, soldaţii acesteia abandonînd tradiţionalele robe lungi în favoarea stilului nomad – tunici scurte şi pantaloni (circa 320 î.Hr.).
● Seleucos I desfăşoară o campanie în valea Indului, încercînd să reinstaureze dominaţia macedoneană (305 î.Hr.); în loc de aceasta, el formează o alianţă cu Chandragupta prin care acesta din urmă se alegea cu teritoriile din nord-vestul Indiei în schimbul a cinci sute de elefanţi de război.

300 – 276 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:
● Pytheas, un grec focean, reuşeşte să străpungă blocada feniciană din strîmtoarea Gibraltar şi să navigheze către nord către Arhipelagul Britanic şi dincolo de el; este primul marinar mediteranean despre care se ştie că ar fi reuşit acest lucru (circa 300 î.Hr.).
● Al treilea război samnit (298 – 290 î.Hr.): romanii se luptă din nou cu samniţii, aliaţi cu galii, etruscii şi umbrii.
● Al treilea război samnit: romanii conduşi de Q. Fabius Rullianus şi de Publius Decius Mus (fiul consulului de război latin) înfrîng alianţa samnită la Sentinum, în 295 î.Hr., după care galii, etruscii şi umbrii încheie o pace separată.
● Al treilea război samnit: la Aquilonia (293 î.Hr.), romanii conduşi de Manius Curius Dentatus îi înfrîng pe samniţi, care aveau să fie înglobaţi confederaţiei romane la sfîrşitul războiului (290 î.Hr.).
● m. Agatocle (361 – 289 î.Hr.), tiran al Siracuzei (317 – 289 î.Hr.), cel care se autoproclamase şi rege al Siciliei (304 î.Hr.).
● n. Arhimede (circa 287 – 212 î.Hr.), om de ştiinţă şi inventator grec.
● Etruscii şi galii se răzvrătesc împotriva dominaţiei romane; galii înfrîng o armată romană condusă de Lucius Caecilius la Arretium (285 î.Hr.).
● Armata romană sub conducerea lui P. Cornelius Dolabella înfrînge lîngă lacul Vadimo, în nordul Romei, o armată rebelă formată din etrusci şi gali (283 î.Hr.).
● Romanii pun capăt revoltei etruscilor la Populonia (282 î.Hr.).
● Îngrijoraţi de expansiunea Romei, grecii din oraşul-stat Tarent îl cheamă pe Pyrrhos al Epirului; acesta soseşte în sudul Italiei cu o infanterie şi o cavalerie după modelul macedonean, ca şi cu elefanţi de război (281 î.Hr.).
● Pyrrhos, regele Epirului, are o primă confruntare cu romanii la Heraclea, în sudul Italiei, şi îi împinge dincolo de rîul Siris; pierderile sînt însă atît de grele, încît se spune despre Pyrrhos că ar fi rostit fraza (rămasă clasică sub numele de *victorie pyrrică*: „Încă o asemenea victorie şi sînt pierdut".) (280 î.Hr.).
● La Asculum, într-o nouă confruntare cu romanii conduşi de consulii Caius Fabricius şi Quintus Aemilius, Pyrrhos – căruia i se adăugaseră cîteva trupe samnite, italiene şi ale coloniştilor greci – repurtează o nouă victorie extrem de costisitoare şi este grav rănit (279 î.Hr.).
● Pyrrhos al Epirului sprijină grecii din Siracuza să-şi elibereze oraşul din încercuirea cartaginezilor (278 î.Hr.), dar cartaginezii rămîn totuşi în vestul şi centrul Siciliei.
● Cartagina şi Roma se aliază împotriva lui Pyrrhos, regele Epirului (277 î.Hr.).

EUROPA DE EST:

- Grecii pun la punct catapulta cu torsiune folosind tendoane răsucite de animal sau păr uman (pe la 300 î.Hr.).
- m. Casandru (circa 358 – 297 î.Hr.), general macedonean, fiul lui Antipater; el i-a ucis pe Roxana şi Alexandru IV (310 î.Hr.) pentru a deveni conducătorul Macedoniei (305 – 297 î.Hr.).
- Războaiele diadohilor: Demetrios I preia controlul asupra Macedoniei, omorîndu-l pe fiul lui Casandru (294 î.Hr.).
- Războaiele diadohilor: Demetrios I, care cucerise şi Atena, este învins şi izgonit din Macedonia de Lisimah, Seleucos (Nicator), Ptolemeu I (Soter) şi Pyrrhos al Epirului (288 – 286 î.Hr.); trei ani mai tîrziu el moare în închisoare.
- m. Demetrios I Poliorcetes (336 – 283 î.Hr.), general macedonean care cucerise tronul (circa 294 – 288 î.Hr.); fiu al generalului lui Alexandru Antigonos I, el a participat la războaiele diadohilor. Luat prizonier de Seleucos I (285 î.Hr.), moare în captivitate.
- Războaiele diadohilor: la sfîrşitul războiului, Macedonia era condusă de antigonizi, descendenţii generalului lui Alexandru Antigonos (281 î.Hr.).
- m. Lisimah (circa 355 – 281 î.Hr.), general macedonean, important conducător de oşti, care a luptat alături de Alexandru din Persia prin Asia Centrală şi pînă în India; guvernator al Traciei, el a fost ucis la Corus (281 î.Hr.).
- Popoarele celtice invadează Macedonia, Grecia şi Tracia (279 – 277 î.Hr.); Ptolemeu Keraunos, fiul dezmoştenit al lui Ptolemeu I, este ucis în luptele împotriva lor.
- Antigonos II Gonatas, fiul lui Demetrios I, recucereşte controlul asupra Macedoniei de la invadatorii celţi, iar o parte dintre aceştia sînt împinşi în Anatolia (276 î.Hr.).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- m. Ptolemeu I (Soter) (circa 367 – 283 î.Hr.), general grec care a luptat sub comanda lui Alexandru, ulterior fondatorul liniei ptolemaice în Egipt (rege între 323 – 285 î.Hr.); figură principală în războiul diadohilor, l-a înfrînt pe Demetrios I – fiul lui Antigonos I – la Gaza (312 î.Hr.). A primit numele de Soter (Salvatorul) pentru eliberarea Rodosului de sub asediul lui Demetrios (304 î.Hr.).
- Războaiele diadohilor: la Corus (Corupedion), Seleucos I, ajutat de Ptolemeu Keraunos, fiul dezmoştenit al lui Ptolemeu, l-a înfrînt pe bătrînul rege Lisimah – în vîrstă de şaptezeci şi cinci de ani, care a murit cu arma în mînă – punînd astfel capăt războiului (281 î.Hr.). Seleucos, ultimul succesor rămas în viaţă, stăpîneşte restul teritoriilor asiatice pînă ce este asasinat de Ptolemeu Keraunos (280 î.Hr.).
- Războaiele diadohilor: după terminarea războiului, Egiptul este condus de ptolemici, descendenţii generalului lui Alexandru, Ptolemeu I (281 î.Hr.).
- Războiul Damascului (280 – 279 î.Hr.): Ptolemeu II, al doilea fiu al lui Ptolemeu I, îl învinge pe Antioh I, marcînd începutul unui lung şir de conflicte între descendenţii lui Ptolemeu şi seleucizi, pentru controlul Siriei şi Palestinei.
- Mitridate pune bazele regatului Pont la Marea Neagră (circa 280 î.Hr.).
- Popoarele celtice invadează Anatolia trecînd prin Macedonia, Grecia şi Tracia. Ele întemeiază regatul Galatia (279 î.Hr.) şi îl ajută pe Nicomedes să pună bazele regatului Bitiniei.
- Primul război sirian (276 – 272 î.Hr.): Ptolemeu II îl învinge pe Antioh I.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- m. Chandragupta Maurya (? – 286 î.Hr.), conducător indian între 323 – 286 î.Hr., cel care oprise invazia armatelor lui Seleukos I (305 î.Hr.).
- În China, statul Ch'in cucereşte statul Wei, pînă atunci dominant (circa 280 î.Hr.).

275 – 251 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- După ce s-a întors din Sicilia, Pyrrhos al Epirului şi-a condus din nou forţele aliate într-o încleştare cu romanii la Beneventum şi era iarăşi cît pe ce să învingă cînd romanii, conduşi de M. Curius Dentatus, au lansat un contraatac şi l-au izgonit de pe cîmpul de luptă (275 î.Hr.); curînd după aceea, Pyrrhos s-a întors în Epir.
- Mercenarii italieni cunoscuţi sub numele de mamertini (fiii lui Marte) se răzvrătesc împotriva coloniei greceşti Siracuza, conduşi de Hiero II (circa 275 î.Hr.); ei întemeiază mai tîrziu colonia Messana (Messina), de pe a cărei poziţie-cheie de lîngă strîmtoarea Messina lansează atacuri pe mare şi pe uscat.
- Romanii cuceresc Rhegium, avînd astfel sub control întreaga Italie de sud (270 î.Hr.).
- n. Marcus Claudius Marcellus (circa 268 – 208 î.Hr.), consul roman.
- n. Quintus Fabius Maximus Verrucosus (circa 266 – 203 î.Hr.), consul roman.
- În lupta lor contra Siracuzei, mamertinii din Messana au cerut ajutor din două direcţii: Roma şi Cartagina (o colonie feniciană); pînă să sosească romanii, cartaginezii aveau deja o garnizoană în Messana (265 î.Hr.). Acest fapt a dat naştere primului război punic, *punic* fiind cuvîntul roman pentru grecescul *poeni*, „purpura regală", care dăduse numele fenicienilor.
- Primul război punic (264 – 241 î.Hr.): romanii îi izgonesc pe cartaginezi din Messana, ocupînd ei înşişi oraşul. Imediat sînt însă asediaţi de cartaginezi şi de aliaţii lor, grecii din Siracuza conduşi de Hiero II; romanii, sub conducerea consulului Appius Claudius Caudex, străpung asediul cartaginez al Messanei, apoi asediază la rîndul lor Siracuza, însă fără succes (264 î.Hr.).
- Primul război punic: Hiero II al Siracuzei încheie o pace separată şi un tratat de alianţă cu romanii, care, sub conducerea consulului Marcus Valerius Maximus, obţinuseră o serie de victorii în Sicilia de est (263 î.Hr.).
- Primul război punic: cartaginezii conduşi de Hannibal Gisco sînt asediaţi de romani la Agrigentum, în vestul Siciliei; armata cartagineză venită în sprijin – sub comanda lui Hanno – este zdrobită, Roma rămînînd astfel în stăpînirea celei mai mari părţi din Sicilia. Hannibal şi armata lui au scăpat (262 î.Hr.). (În istoria Cartaginei vor mai urma o mulţime de alţi eroi pe care-i va chema tot Hanno şi Hannibal.)
- Primul război punic: deşi fără tradiţie de navigatori, romanii şi-au construit o flotă după modelul navelor cartagineze, cu ambarcaţiuni numite *quinquireme*, adăugînd o invenţie proprie: *corvus*-ul, o punte de abordare cu un cîrlig la capăt, care era agăţată de nava inamică permiţînd lupta corp la corp, în care legionarii romani excelau. Depăşind superioritatea navală istorică a Cartaginei, romanii de sub conducerea lui C. Duillius au învins la Mylae, devenind o forţă maritimă, după care au invadat Corsica şi Sardinia (260 î.Hr.).

● Primul război punic: o flotă romană de invazie care se îndrepta spre Cartagina sub comanda consulilor M. Atilius Regulus şi L. Manlius Volso este întîmpinată în dreptul Siciliei de flota cartagineză condusă de Hamilcar şi Hanno; inovaţiile romanilor le aduc acestora din nou victoria în bătălia de la Capul Ecnomus.

● Primul război punic: romanii sub conducerea consulului L. Caecilius Metellus îi înfrîng pe cartaginezii lui Hasdrubal la Panormus, în nord-vestul Siciliei (251 î.Hr.).

EUROPA DE EST:

● m. Pyrrhos (319 – 272 î.Hr.), rege al Epirului, aliat iniţial cu macedoneanul Demetrios I Poliorcetes şi mai apoi cu Ptolemeu I pe timpul războaielor împotriva Romei şi Cartaginei în Sicilia; *vestit mai ales pentru victoriile sale costisitoare de la Heraclea* (280 î.Hr.) şi Asculum (279 î.Hr.); a murit în luptă, în Argos.

● În războiul chremonid (265 î.Hr.), Ptolemeu II sprijină invazia Macedonici de către Atena, Sparta şi Epir; Antigonos *II* îi înfrînge pe aliaţii conduşi de atenianul Chremonides.

● Sparta este zdrobită de Antigonos II lîngă Corint şi se retrage din alianţa împotriva acestuia (265 î.Hr.).

● *Alexandru al Epirului, fiul lui Pyrrhos, ocupă în anul 263 î.Hr. o mare parte din* Macedonia.

● Antigonos II, în fruntea oştirii sale macedonene, asediază Atena, care capitulează după doi ani (262 î.Hr.).

● Antigonos II şi armata sa recuceresc Macedonia, silindu-l pe Alexandru al Epirului să se retragă (255 î.Hr.).

● n. Philopoemen (circa 252 – 182 î.Hr.), general grec.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● *Antioh I, fiul lui Seleucos, devine conducătorul regatului celtic al Galatiei* (275 î.Hr.).

● Eumene I întemeiază regatul independent Pergam în Anatolia (circa 263 î.Hr.); marea bibliotecă de aici va fi construită de urmaşii acestuia, Eumene II şi Attalus II.

● Al doilea război sirian (260 – 255 î.Hr.): Antioh II, care l-a urmat pe tatăl său Antioh I (261 î.Hr.), invadează Siria (260 î.Hr.).

● Al doilea război sirian: Ptolemeu II îl învinge pe aliatul lui Antioh II, Antigonos II, *într-o luptă navală de lîngă insula Cos* (258 î.Hr.).

● Primul război punic: flota romană de invazie debarcă o oaste sub conducerea lui M. Atilius Regulus lîngă Cartagina, unde aceasta obţine o victorie decisivă pe uscat la Adys (256 î.Hr.). Cartaginezii fac o ofertă de pace, dar condiţiile lui Regulus sînt mult prea drastice pentru a fi acceptate.

● Primul război punic: cartaginezii, care primiseră ca întăriri mercenarii greci de sub comanda mercenarului spartan Xantip, obţin o victorie zdrobitoare asupra romanilor la Tunes (Tunis), unde iau prizonieri jumătate din armata lui Regulus, cu acesta în frunte. Restul armatei este evacuat de o flotă romană venită în ajutor, care este scufundată în mare parte de furtună între Africa şi Sicilia; conform analelor, pierderile s-au ridicat la *aproape o sută de mii de soldaţi romani şi la două sute optzeci şi patru de nave dintr-un* total de trei sute şaizeci şi patru (256 î.Hr.).

● Al doilea război sirian: nereuşind să cucerească Siria şi Palestina, Ptolemeu II solicită încheierea păcii (255 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Aşoka, nepotul lui Chandragupta, cucereşte tronul Imperiului Mauryan (circa 274 î.Hr.), cu capitala la Pataliputra; organizează o campanie pînă la fluviul Gange şi la Deccan, dar, sătul de lupte – mai ales după măcelul de la Kalinga, unde se spune că ar fi murit o sută de mii de oameni – renunţă la ţelurile lui expansioniste şi devine budist.
- Armata Ch'in obţine o victorie categorică asupra statelor Ch'ao şi Ch'an-P'ing (Gao Ping), în provincia chineză Shansi (260 î.Hr.).
- *n. Shi Huang Di (Cheng)* (259 – 210 î.Hr.), *împărat chinez* (221 – 210 î.Hr.).
- Diodotus, satrapul Bactriei, se răzvrăteşte cu succes împotriva dominaţiei seleucide, apoi cucereşte Sogdiana şi se extinde atît către vest, înspre India, cît şi spre est, în Parţia (255 î.Hr.).
- Alungat din Bactria de Diodotus, conducătorul scit Arsace se deplasează către vestul Parţici, întemeind un regat independent (250 – 249 î.Hr.).

250 – 226 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- Primul război punic: flota romană refăcută, care instituise o blocadă asupra coloniei cartagineze Lilybaeum din Sicilia, este atacată de către forţele cartagineze de sub comanda lui Adherbal la Drepanum (Trapani); romanii, conduşi de P. Claudius Pulcher, suferă o înfrîngere dezastruoasă, pierzînd aproape jumătate din navele lor, în timp ce cartaginezii nu pierd nici măcar una. Romanii sînt înfrînţi încă o dată în acel an de către Hamilcar Barca în apropiere de Eryx, după care resturile flotei lor sînt scufundate de furtună (249 î.Hr.).
- Primul război punic: în frunte cu Hamilcar Barca, cartaginezii recuceresc punctele-cheie din vestul Siciliei, pe care nu le mai cedează în ciuda tuturor atacurilor romane (247 – 242 î.Hr.).
- Primul război punic: romanii conduşi de L. Lutatius Catulus cuceresc coloniile cartagineze Lilybaeum şi Drepanum, din vestul Sicilici (242 î.Hr.).
- Primul război punic: cu o flotă refăcută încă o dată, romanii conduşi de Catulus se confruntă cu flota cartagineză de sub comanda lui Hanno în dreptul Siciliei; din cele două sute de nave cartagineze, romanii capturează şaptezeci şi scufundă alte cincizeci în lupta decisivă din insulele Aegates (241 î.Hr.). Cartagina se retrage din vestul Siciliei, care devine astfel prima provincie de peste mări a Romei.
- Romanii, ajutaţi de mercenari cartaginezi rebeli, preiau controlul Sardiniei de la cartaginezi (238 î.Hr.); aceasta a devenit ulterior provincie romană (227 î.Hr.).
- Hamilcar Barca cucereşte cea mai mare parte din Peninsula Iberică (237 – 228 î.Hr.), începînd de la coloniile cartagineze de pe coasta spaniolă şi pînă la rîurile Tagus şi Ebru.
- *n. Scipio Africanul (Publius Cornelius Scipio Major)* (circa 236 – 184 î.Hr.), consul şi general roman.
- *n. Marcus Porcius Censorinus Cato (Cato cel Bătrîn; Censorul)* (234 – 149 î.Hr.), lider politic şi militar roman.
- Hasdrubal continuă cuceririle în Spania începute de socrul său, Hamilcar Barca (228 – 221 î.Hr.), punînd bazele oraşului Carthago Nova (Cartagina) (227 î.Hr.); prin Tratatul de la Ebru (226 î.Hr.), romanii recunosc dominaţia cartagineză la sud de rîul Ebru.

EUROPA DE EST:

- Războiul lui Demetrios (238 – 229 î.Hr.): macedoneanul Demetrios II luptă împotriva Ligilor Ahceană şi Etoliană, redevenite active; această luptă avea să fie prima dintr-o lungă serie de lupte pentru dominaţia Greciei.
- n. Filip V (238 – 179 î.Hr.), rege al Macedoniei (221 – 179 î.Hr.).
- Primul război iliric (229 – 228 î.Hr.): oastea romană, venită în ajutorul oraşelor-state greceşti, îi învinge pe iliri, piraţii mărilor Adriatică şi Ionică; regina iliră Teuta plăteşte tribut Romei.
- Liga Ahceană este învinsă de spartanii conduşi de Cleomenes III (228 – 227 î.Hr.).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- n. Hannibal Barca (247 – 183 î.Hr.), general cartaginez.
- Al treilea război sirian (246 – 241 î.Hr.): Ptolemeu III, care luase locul tatălui său, Ptolemeu II (246 î.Hr.), este învins într-o luptă navală la Andros (245 î.Hr.) de către Antigonos III, dar reuşeşte în cele din urmă să ocupe cea mai parte din Siria şi o mare parte din sudul Anatoliei de la Seleucos II.
- n. Antioh III (cel Mare) (242 – 187 î.Hr.), rege al Imperiului Seleucid între anii 223 – 187 î.Hr.
- Un număr estimat la circa douăzeci şi cinci de mii de mercenari neplătiţi se revoltă împotriva lui Hanno, asediind Cartagina; determinîndu-i pe rebeli să se confrunte cu el pe cîmpul de luptă, Hamilcar Barca învinge un grup la Utica şi altul lîngă Tunes (Tunis) (238 î.Hr.).
- Într-un război civil din Anatolia, Seleucos II este învins la Ancyra (Ankara) de către fratele său, Antioh Hierax, sprijinit de galaţi (236 î.Hr.).
- Sub domnia lui Arsace I, Parţia s-a extins, cucerind teritorii din est aparţinînd Imperiului Seleucid, aflat atunci în declin (235 î.Hr.).
- Attalos I al Pergamului, cel care luase locul unchiului său, Eumene II (241 î.Hr.), îi înfrînge pe Antioh Hierax şi pe galaţi (un grup de gali), asigurîndu-şi dominaţia în Pergam şi Seleucia (circa 230 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- În statul Ch'in, regele Cheng (ulterior Shih Huang Ti) preia puterea (domneşte între 247 – 210 î.Hr.) şi începe să cucerească statele rivale.
- Parnii, o ramură a sciţilor, fondează regatul Parţiei, la est de podişul Persici, sub conducerea lui Arsace I (circa 247 î.Hr.).
- Diodotus şi Arsace I se aliază împotriva lui Seleucos II, care încerca să recucerească provinciile estice ale imperiului lui Alexandru (239 – 238 î.Hr.).
- m. Aşoka (? – circa 232 î.Hr.), ultimul conducător al Imperiului Mauryan (aproximativ 273 – 232 î.Hr.), care s-a destrămat încetul cu încetul după moartea lui.
- Diodotus a fost detronat de către grecul macedonean Euthydemus, care devine rege al Bactriei (230 î.Hr.).

225 – 201 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALA:

- Galii invadează centrul Italiei, învingîndu-i pe romani la Faesulae (225 î.Hr.).
- Armata romană sub conducerea lui Aemilius Papus şi Caius Atilius Regulus îi învinge pe gali la Telamon; Regulus moare în luptă (224 î.Hr.).

● Porniți în urmărirea galilor la nord de fluviul Po, romanii de sub conducerea lui M. Claudius Marcellus ies învingători la Clastidium și cuceresc capitala galeză, Mediolanum (222 î.Hr.); Roma își înființează colonii în nord, construind Via Flaminia.
● Cu gîndul de a duce la bun sfîrșit cucerirea Peninsulei Iberice – și de a răzbuna înfrîngerea tatălui său, Hamilcar Barca, în primul război punic – Hannibal Barca asediază timp de opt luni (219 î.Hr.) cu oștile sale cartagineze orașul Saguntum (Sagunto), o colonie grecească aliată cu Roma, declanșînd astfel al doilea război punic.
● Al doilea război punic (218 – 202 î.Hr.): lăsîndu-și fratele, pe Hasdrubal Barca, să apere teritoriile cartagineze din Spania, Hannibal pornește pe uscat în fruntea armatei sale traversînd sudul Galiei către nordul Italiei, în speranța de a declanșa o invazie-surpriză și de a evita o confruntare pe mare, domeniu în care romanii erau acum superiori (218 î.Hr.).
● Al doilea război punic: fără să bănuiască planurile de invazie ale lui Hannibal, romanii pregătesc trei armate: una, condusă de consulul Titus Sempronius, pentru a ataca Cartagina; o a doua, sub conducerea consulilor Publius Cornelius Scipio și a fratelui său, Gnaeus Cornelius Scipio, pentru a invada Spania; iar a treia pentru a apăra nordul Italiei de atacurile din partea celților (galilor) prin Alpi (218 î.Hr.).
● Al doilea război punic: aflînd despre planurile lui Hannibal, frații Scipio își debarcă armatele la Massilia (Marsilia), în speranța de a i le dejuca. Hannibal se întorsese către interiorul continentului pentru a face un ocol pe la nord, prin Alpi, traversînd fluviul Ron cu elefanții săi de război pe un pod improvizat din plute. Frații Scipio își împart armata, trimițînd cea mai mare parte în Spania, iar cealaltă de-a lungul coastei, către nordul Italiei (218 î.Hr.).
● Al doilea război punic: armata romană a lui Gnaeus Scipio debarcă în nordul Peninsulei Iberice, învingînd oastea cartagineză condusă de Hanno Barca (probabil un alt frate de-al lui Hannibal) și cîștigînd controlul asupra teritoriului cuprins între fluviul Ebru și Pirinei (218 î.Hr.).
● Al doilea război punic: cartaginezii traversează cu greu Alpii din cauza anotimpului neprielnic, avînd de făcut față atît iernii aspre cît și atacurilor prin surprindere din partea celților alpini (gali), cei care îi învinseseră și pe romanii lui Manlius la sosirea acestora în Italia de nord. Cartaginezii se confruntă cu romanii conduși acum de Publius Scipio, pe rîul Ticinus, unde romanii sînt înfrînți, iar Scipio este rănit (noiembrie 218 î.Hr.).
● Al doilea război punic: armatele romane, întărite de oastea siciliană condusă de Sempronius, se luptă cu cartaginezii lui Hannibal – întăriți și ei de gali – pe rîul Trebia; romanii pierd trei sferturi din efective (aproximativ treizeci de mii de soldați) (decembrie 218 î.Hr.).
● Al doilea război punic: după ce se odihnesc pe parcursul iernii și recrutează mai mulți gali, cartaginezii pornesc într-un marș-surpriză trecînd Alpii și, mai departe, prin mlaștinile Arnus (Arno), pentru a se întîlni cu armata romană care, sub conducerea lui Gaius Flaminius, era amplasată pentru a bloca drumul principal către Roma. Plecate pentru a-l intercepta pe Hannibal, oștile romane au fost prinse într-o ambuscadă într-un defileu de lîngă lacul Trasimene; în dezastrul care a urmat, trei sferturi din soldații romani au fost uciși sau capturați – circa treizeci de mii de oameni, inclusiv Flaminius – (217 î.Hr.). Hannibal pornește apoi către sudul Italiei, unde voia să-și amplaseze o bază și unde se aștepta să-și găsească aliați printre popoarele supuse Romei. Sub conducerea unui nou dictator, Quintus Fabius, romanii duc lupte de hărțuire împotriva cartaginezilor, evitînd în general confruntările directe.

- Al doilea război punic: o nouă armată romană sub conducerea consulilor Aemilius Paulus și Terentius Varo dă piept cu oastea inferioară numeric a lui Hannibal la Cannae, în sudul Italiei; în timpul luptei, armatele de centru ale lui Hannibal au efectuat o retragere planificată într-un cot al râului Aufidus, Hannibal folosindu-se de flancuri pentru a-i încercui pe romani; în cea mai mare înfrângere suferită în istoria lor, romanii au pierdut între cincizeci și șaizeci de mii din totalul de optzeci și șapte de mii de soldați, inclusiv pe Paulus (Varo izbutise să fugă) (2 august, 216 î.Hr.).
- Al doilea război punic: o nouă armată romană, condusă de proconsulul M. Claudius Marcellus, îi înfrânge pe cartaginezii lui Hannibal la Nola (216 î.Hr.), încetinind refugierea aliaților Romei în tabăra lui Hannibal.
- Al doilea război punic: Hannibal întreprinde un raid în Campania, dar este stînjenit de lipsa de sprijin din partea Cartaginei; romanii, în general, evită înfruntările (215 î.Hr.).
- După moartea lui Hiero II, orașul-stat grecesc Siracuza s-a aliat cu Cartagina; sudul Italiei a revenit sub control roman (215 î.Hr.).
- Al doilea război punic: în Peninsula Iberică romanii cuceresc Saguntumul de la cartaginezi, în timp ce Hasdrubal era în Africa (213 – 212 î.Hr.).
- Al doilea război punic: romanii conduși de Marcellus asediază și ocupă Siracuza (213 – 212 î.Hr.), aliata Cartaginei; apărarea orașului era sprijinită de dispozitive inventate de Arhimede, inclusiv clești de luptă care se foloseau împotriva berbecilor.
- m. Arhimede (287 – 212 î.Hr.), om de știință și inventator grec, care dezvoltase noi tehnologii militare pentru apărarea Siracuzei; el a fost ucis (în ciuda ordinelor) de către soldații romani, după ce orașul se predase.
- Al doilea război punic: Hannibal ocupă Tarentumul cu mari eforturi, în timp ce romanii asediază Capua, aliata Cartaginei; alte colonii grecești din sudul Italiei își proclamă independența (212 î.Hr.).
- Al doilea război punic: în Peninsula Iberică, armatele întărite ale lui Hasdrubal învinge oștile romane de sub comanda fraților Scipio, pe cursul superior al râului Baetis (211 î.Hr.), obținînd iarăși controlul asupra Spaniei la sud de Ebru.
- Al doilea război punic: Hannibal pornește în marș către Roma, sperînd probabil să-i determine pe romani să ridice asediul Capuei; acest lucru nu se întîmplă, iar Capua capitulează – dînd o grea lovitură cartaginezilor (211 î.Hr.).
- m. Publius Cornelius Scipio (? – 211 î.Hr.), consul roman care s-a luptat contra lui Hannibal și a lui Hasdrubal Barca; el a cucerit Saguntumul, dar a fost ucis în luptă imediat după aceea.
- Al doilea război punic: romanii cuceresc și distrug Siracuza, după care anexează întreaga Sicilie, abandonată de cartaginezi (210 î.Hr.).
- Al doilea război punic: romanii, sub conducerea lui Fabius Cunctator, recuceresc Tarentumul (209 î.Hr.), unde Hannibal își constituise principala lui bază; oștile romane păstrează citadela, fiind aprovizionate pe mare.
- Al doilea război punic: capitala cartagineză Carthago Nova este luată prin surprindere și cucerită de oștile romane din Spania, conduse de Publius Scipio (ulterior numit Africanul), care purta numele tatălui său (209 î.Hr.).
- Al doilea război punic: după ce s-a luptat cu Scipio în lupta nedecisă de la Baecula (lîngă actuala Cordoba), Hasdrubal pleacă pe uscat în fruntea oștilor sale către Italia, pentru a veni în sprijinul lui Hannibal (208 î.Hr.).
- m. Marcus Claudius Marcellus (circa 268 – 208 î.Hr.), consul roman, cel care fusese comandantul forțelor terestre care au luptat împotriva lui Hannibal la Nola (216

î.Hr.); după asedierea Siracuzei (213 – 212 î.Hr.), soldaţii săi îl ucid pe Arhimede, împotriva ordinelor sale.

- Al doilea război punic: Scipio (Africanul) extinde dominaţia Romei asupra unei părţi însemnate a Spaniei, învingînd oştile cartagineze conduse de Mago Barca (alt frate al lui Hannibal) şi Hasdrubal Gisco – cu deosebire la Ilipa (sau Silpia) (207 – 206 î.Hr.), punînd capăt domniei cartaginezc în Spania; Mago se retrage în Insulele Balcare, apoi în Italia, lîngă Genova zilelor noastre.
- Al doilea război punic: aflînd din mesajele interceptate că Hasdrubal Gisco urma să ajungă în nordul Italiei, o armată romană sub comanda lui Caius Claudius Nero şi M. Livius Salinator îi surprinde pe cartaginezi pe rîul Metaurus, folosindu-se de tehnica învăluirii pe flanc care-i fusese atît de utilă lui Hannibal la Cannae; Hasdrubal este ucis, iar armata lui este distrusă efectiv (207 î.Hr.).
- Rechemaţi în Cartagina, Hannibal şi Mago se retrag din Italia. Mago moare pe drum; armata lor numără aproximativ optsprezece mii de soldaţi, în mare parte italieni (203 î.Hr.).
- m. Quintus Fabius Maximus Verrucosus (circa 266 – 203 î.Hr.), consul roman rămas în istorie pentru tacticile sale de întîrziere şi uzură.
- n. Manius Acilius Glabrio, general roman şi om de stat (activ între 201 – 189 î.Hr.), care va fi un comandant foarte important la Termopile (191 î.Hr.).

EUROPA DE EST:

- Macedoneanul Antigonos III îl învinge pe spartanul Cleomenes III la Sellasia (222 î.Hr.).
- Război social (219 – 217 î.Hr.): Filip V al Macedoniei înfrînge decisiv Liga Etoliană.
- Al doilea război iliric (219 î.Hr.): romanii îi învinq iarăşi categoric pe ilirii conduşi de regele Scerdilaidas, punînd stăpînire efectivă pe coasta Iliriei.
- Primul război macedonean (215 – 205 î.Hr.): Filip V al Macedoniei şi Hannibal al Cartaginei, cărora li se adaugă ulterior şi Liga Aheeană, se aliază contra Romei în anul 215 î.Hr.
- Primul război macedonean: în lupta lor cu Filip V al Macedoniei, romanii se aliază cu Liga Etoliană grecească (212 î.Hr.); Sparta, Mantinea şi Elisul se alătură şi ele alianţei (211 î.Hr.), aşa cum face şi Attalos I al Pergamului (209 î.Hr.).
- Primul război macedonean: la Mantinea, aheii conduşi de Philopoemen, considerat ultimul mare general al grecilor antici, înfrîng categoric Sparta (207 î.Hr.). Războiul se termină indecis.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Attalos I al Pergamului are succes la început în războiul împotriva Imperiului Seleucid (224 – 221 î.Hr.), dar pierde în faţa noului împărat seleucid, Antioh III (cel Mare) (care a domnit între 223 – 187 î.Hr.), cea mai mare parte din teritoriile proaspăt cucerite în Anatolia.
- m. Hasdrubal (? – 221 î.Hr.), general cartaginez în primul război punic şi în timpul cuceririi Spaniei; ginerele lui Hamilcar Barca, el a fost asasinat; succesorul lui a fost cumnatul său, Hannibal Barca.
- Al patrulea război sirian (221 – 217 î.Hr.): Antioh III înăbuşă o răscoală în Mesopotamia şi intră în conflict cu regii Ptolemei ai Egiptului.
- Al patrulea război sirian: Ptolemeu IV îl înfrînge pe Antioh III la Rafia (Rafa), păstrînd controlul egiptean asupra Palestinei (217 î.Hr.).

● Antioh III pune capăt unei revolte în Anatolia (216 – 213 î.Hr.), după care începe să refacă Imperiul Seleucid.
● Al doilea război punic: susținută de romani, Numidia (aproximativ Algeria zilelor noastre) se revoltă împotriva dominației cartagineze; Hasdrubal Barca (fiul lui *Hamilcar, fratele lui Hannibal*) *se reîntoarce din Spania pentru a înfrînge rebelii*, ajutat de prințul numidian Massinissa (213 î.Hr.); se reîntoarce ulterior în Spania cu întăriri numidiene.
● Antioh III înfrînge Armenia (212 – 211 î.Hr.), silind-o să recunoască dominația seleucizilor.
● Antioh III recîștigă controlul asupra Mediei (210 î.Hr.).
● m. Hasdrubal Barca (? – 207 î.Hr.), general cartaginez în al doilea război punic (219 – 202 î.Hr.), fiu al lui Hamilcar Barca și frate al lui Hannibal; a fost comandant în Spania în timp ce Hannibal traversa Alpii și a fost ucis la rîul Metaurus, în drum spre Hannibal (vara 207 î.Hr.).
● Antioh III trimite o expediție amfibie din Mesopotamia în jos de-a lungul litoralului arabic al Golfului Persic și capturează Gerha (Bahrain) (205 – 204 î.Hr.).
● Al doilea război punic: proconsulul roman Scipio (Africanul), fiul lui Publius Scipio, invadează Africa cu o armată de veterani, asediind Utica pînă ce intervin cartaginezii de sub comanda lui Hasdrubal Gisco și regele numidian Syphax (204 î.Hr.); cele două armate iernează sub semnul armistițiului. Prințul numidian Massinissa, rivalul lui Syphax, *era aliatul romanilor.*
● Al doilea război punic: încălcînd unilateral armistițiul de iarnă, oastea romană a lui Scipio atacă taberele cartagineză și numidiană total nepregătite, pe care le distruge; reînnoiește apoi asediul Uticăi. O nouă armată cartagineză, sub conducerea lui Hasdrubal Gisco și a lui Syphax, dă piept cu romanii la Bagbrades, lîngă Utica, dar este învinsă total, iar Syphax este luat prizonier; cartaginezii cer pace și-l recheamă pe Hannibal din Italia (203 î.Hr.).
● Al cincilea război sirian (203 – 195 î.Hr.): Antioh III și Filip V al Macedoniei sînt de acord cu împărțirea posesiunilor egiptene de peste mări, după ce infantul Ptolemeu V moștenește tronul egiptean (el domnește între 203 – 180 î.Hr.).
● Al doilea război punic: după ce a ridicat o nouă oaste și a întrerupt tratativele de pace, cartaginezul Hannibal se înfruntă cu oastea romană a lui Scipio la Zama, mai spre interior față de Cartagina, dar este înfrînt categoric (202 î.Hr.), ceea ce pune capăt celui de-al doilea război punic. Condițiile de pace obligau Cartagina să plătească despăgubiri de război, să cedeze vase de luptă Romei, să renunțe la orice pretenție asupra Spaniei și să nu înceapă alt conflict armat fără permisiunea Romei; Massinissa devine regele Numidiei, iar Siracuza este integrată provinciei romane Sicilia.
● m. Hasdrubal Gisco (? – 202 î.Hr.), general cartaginez în al doilea război punic; acuzat de trădare, se sinucide înaintea bătăliei de la Zama.
● Al cincilea război sirian: Filip V al Macedoniei este învins de armata lui Ptolemeu la Chios, în Marea Egee (201 î.Hr.); este învins și de Pergam și de Rodos, ambele aliatele *Egiptului.*

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

● După ce a unificat regiunile de la nord de fluviul Yangtze, Cheng se autoproclamă împărat al Chinei, luîndu-și numele de Shi Huang Di; în scurta lui dinastie Ch'in, el a

pus temeliile guvernării centralizate care avea să domine apoi China. A introdus şi fierul pentru a suplimenta armele din bronz – în general lănci şi săbii cu vîrfuri metalice – şi a pus un accent deosebit pe utilizarea arbaletelor de către călăreţi. O armată de statui în mărime naturală din argilă pictată, descoperită îngropată lîngă Xian (1974 d.Hr.), îi păzea mormîntul.

● Armatele lui Shi Huang Ti, conduse în principal de generalii Ming T'ien şi Chao T'o, extind graniţele Chinei în nordul Coreei şi la sud de fluviul Yangtze, ocupînd regiunile care acum se numesc Fukien, Kwantung, Kwangsi şi Tonkin (221 – 214 î.Hr.).

● Shi Huang Di a unit diferitele ziduri defensive de la graniţele de nord ale Imperiului Ch'in într-unul singur (ulterior mult extins) pentru a se apăra de xiong-nu, nomazi din Asia Centrală, pe care i-a învins pentru un timp (pe la 210 î.Hr.).

● m. Shi Huang Di (Cheng) (259 – 210 î.Hr.), împărat chinez (221 – 210 î.Hr.) care a unificat China (222 î.Hr.) şi a pus bazele dinastiei de scurtă durată, dar de mare influenţă Ch'in, cu o guvernare centralizată; el a introdus multe reforme benefice, dar a ordonat distrugeri masive ale tuturor cărţilor şi lucrărilor cu care nu era de acord, o pierdere ireparabilă (213 î.Hr.).

● Generalul chinez Chao T'o pune bazele unui regat independent, Nam-viet (circa 210 î.Hr.), care cuprindea Tonkinul, nordul Annamului şi puţin din regiunea Cantonului.

● Împăratul seleucid Antioh III invadează Parţia, învingîndu-l pe Arsace III la Arius (209 î.Hr.) şi obligîndu-l să accepte stăpînirea seleucidă. Antioh desfăşoară o campanie şi în Bactria, învingîndu-l pe Euthydemus, care provenea din armata lui Alexandru cel Mare (208 – 206 î.Hr.), cîştigîndu-i supunerea. Mergînd pe urmele lui Alexandru, Antioh duce o campanie pînă la fluviul Ind, probabil în Punjab (208 – 206 î.Hr.).

● Dinastia Ch'in se sfîrşeşte, o dată cu uciderea fiului lui Shi Huang Di – Hu Hai – (207 î.Hr.) de către Hsiang Yü şi Liu Pang; cei doi sînt angrenaţi apoi într-un război civil (207 – 202 î.Hr.), pe parcursul căruia Coreea de Nord devine independentă.

● Antioh III invadează Valea Kabulului şi este acceptat suveran formal de către regele indian Sophagasenous (206 î.Hr.).

● m. Ch'en Yu (? – 205 î.Hr.), general chinez; a condus fără succes armata regală Ch'ao împotriva lui Liu Pang (Kao Tsu), care l-a decapitat pe Ch'en după luptă.

● Liderul revoluţionar Liu Pang îl înfrînge în cele din urmă pe generalul Hsiang Yü în lupta pentru putere din China; **Liu îşi ia numele de Kao Tsu, fondînd în 202 î.Hr.** dinastia Han.

● m. Hsiang Yü (Hsiung Chi) (? – 202 î.Hr.), lider rebel chinez care l-a slujit iniţial pe împăratul din Ch'in Shi Huang Di; după moartea împăratului el a condus revolta anti-Ch'in, iar mai tîrziu s-a sinucis.

● Armatele xiong-nu, proaspăt unificate sub comanda lui Mo Du, invadează China (201 î.Hr.) şi-l înfrîng pe Kao Tsu (200 î.Hr.), care le cedează regiunile de la graniţă şi-şi dă fiica în căsătorie lui Mo Du.

● Conducătorul bactrian Euthydemus organizează o expediţie către est, încercînd să ia contact direct cu sursa de mătase, chinezii, cunoscuţi de el sub numele de seresi (sfîrşitul sec.III î.Hr.); a fost oprit de xiong-nu.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- Romanii învinq în bătălia de la Cremona (200 î.Hr.), o parte a luptei de recucerire a văii fluviului Po după înfrîngerea lui Hannibal, construind apoi Via Aemilia pentru a-şi continua principalul drum pe coasta de vest către Placentia (187 î.Hr.).
- Începe utilizarea unei maşinării de asediu mult mai performante, numită „măgarul sălbatic" deoarece dezvolta o lovitură foarte puternică atunci cînd se trăgea cu ea (circa 200 î.Hr.).
- m. Scipio Africanul (Publius Cornelius Scipio Major) (circa 236 – 184 î.Hr.), consul şi general care a învins armata cartagineză a lui Hannibal la Zama (202 î.Hr.); a fost fiul lui Publius Cornelius Scipio, nepotul lui Gnaeus Cornelius Scipio şi bunicul lui Scipio cel Tînăr (Africanus Minor).
- n. Scipio cel Tînăr (Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor Numantinus) (circa 184 – 129 î.Hr.), consul şi general roman.

EUROPA DE EST:

- Al doilea război macedonean (200 – 196 î.Hr.): Filip V al Macedoniei încearcă să-şi extindă dominaţia în estul bazinului mediteranean, în timp ce aliatul său, Antioh III al Siriei, îşi ţintise ochii asupra Egiptului; romanii au fost chemaţi în ajutorul Pergamului, al Rodosului şi al Atenei, pe cînd Sparta i s-a alăturat lui Filip.
- Al doilea război macedonean: la Kynoskephalai (197 î.Hr.), în Tesalia, armatele romane de sub conducerea lui Titus Quinctius Flaminius îl învinq pe Filip V atît de categoric, încît acesta este silit să renunţe la orice pretenţie asupra Greciei, pierzînd la sfîrşitul războiului şi teritoriile din Tracia, Anatolia şi Marea Egee (196 î.Hr.). Kynoskephalai rămîne în istorie mai ales deoarece este prima luptă consemnată în teren deschis dintre legiunile romane şi falangele macedonene.
- Antioh III al Siriei se afla în război cu romanii (192 – 188 î.Hr.) după ce primul invadase Grecia; deşi nu s-a implicat direct, Ptolemeu V era de partea Romei, avînd în vedere planurile lui Antioh care vizau Egiptul.
- Armata lui Antioh III este învinsă de romani atît pe uscat, la Termopile, cît şi pe mare, între Ionia şi Chios (ambele în 191 î.Hr.).
- Amiralul Lucius Aemilius Regillus conduce o flotă combinată de nave romane şi rodosiene împotriva unei flote siriene aflate sub comanda lui Hannibal (în singura bătălie navală la care acesta a luat parte) la Eurymedon; sirienii sînt învinşi şi aici, şi la Myonnessus (ambele în 190 î.Hr.).
- m. Philopoemen (circa 252 – 182 î.Hr.), general grec care devine şi general (*strategus*) al Ligii Aheene (208 î.Hr.); el reorganizează armata ahecană folosindu-se de arme şi tehnici de luptă macedonene; este ucis pe cînd lupta împotriva rebelilor din Messena.
- Romanii întemeiază fortul de la Aquileia (181 î.Hr.), la intrarea în Marea Adriatică.
- m. Filip V (238 – 179 î.Hr.), rege al Macedoniei (221 – 179 î.Hr.) şi fiu al lui Demetrios II, cel care a condus oştile macedonene în mai multe războaie pînă la înfrîngerea lui decisivă (197 î.Hr.), după care s-a aliat cu Roma.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Geograful grec Eudoxus se presupune că ar fi navigat în jurul Africii (circa sec.II î.Hr.), de la Marea Roşie pînă la Gades (Cadiz), Spania; în aceeaşi perioadă – posibil

chiar mai devreme – fenicienii din Cartagina făceau negoț de-a lungul coastelor Africii de vest.

● Al cincilea război sirian: în 198 î.Hr., Antioh III învinge armatele ptolemeice la Panium, apoi ocupă Palestina și alte teritorii ptolemeice în Siria și sudul Anatoliei, cu excepția Ciprului.

● Conducînd prea plin de zel procesul de refacere a Cartaginei, Hannibal este acuzat de Roma că a încălcat tratatul de pace (196 î.Hr.); el se refugiază în Siria, la Antioh III.

● Armatele romane de sub conducerea lui Scipio Africanul și a fratelui acestuia, Lucius Cornelius Scipio, invadează Anatolia, unindu-se cu trupele Pergamului conduse de Eumene II; la Magnesia, în sudul Pergamului, ele dau piept cu armata siriană a lui Antioh III, pe care o învinge mai ales punînd pe fugă elefanții de război sirieni (190 î.Hr.).

● Prin Pacea de la Apameax, Antioh III pierde teritoriile din Grecia și din Anatolia de la vest de Munții Taurus, care sînt împărțiți mai ales între Rodos și Pergam (188 î.Hr.). Armenia își proclamă independența (188 î.Hr.).

● m. Antioh III (cel Mare) (242 – 187 î.Hr.), rege al Imperiului Seleucid între anii 223 – 187 î.Hr., care o perioadă a controlat mari porțiuni din Asia de Sud-Vest. El a fost urmat la tron de fiii săi, mai întîi Seleucos IV (187 – 175 î.Hr.), apoi Antioh IV (175 – 164 î.Hr.).

● m. Hannibal Barca (247 – 183 î.Hr.), general cartaginez în timpul cuceririi Spaniei (237 – 220 î.Hr.) și al celui de-al doilea război punic (218 – 202 î.Hr.); fiu al lui Hamilcar Barca și fratele lui Hasdrubal Barca, el și-a trecut armata (cu elefanți cu tot) în Italia, peste Alpi. S-a sinucis în Bitinia, fugind de romani.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

● Euthydemus, rege bactrian de origine greco-macedoneană, își extinde controlul în Gandhara și Punjab (200 – 195 î.Hr.), declanșînd un al doilea mare val de influență grecească pe subcontinentul indian.

● Urmaș al tatălui său Euthydemus, regele bactrian Demetrios își extinde dominația asupra văii Indului – și probabil chiar dincolo de aceasta (circa 195 – 175 î.Hr.).

● Xiong-nu (hunii de mai tîrziu) din Mongolia se extind în coridorul Kansu (Gansu) și vestul Mongoliei, învingînd și împingînd în fața lor populația de limbă indo-europeană numită yuëh chih (yuezhi) (Mîncătorii de carne), un popor cu păr roșu și ochi albaștri care avea să se numească mai tîrziu kușan (din circa 176 î.Hr.).

175 – 151 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● În atacul de la Heracleum (169 î.Hr.) romanii utilizează (probabil pentru prima dată) formația de luptă *testudo* (țestoasa), în care grupurile de infanteriști se apropiau în formațiuni compacte cu scuturile ridicate deasupra capului și suprapuse, formînd un acoperiș protector (asemănător carapacei broaștei țestoase) deasupra lor.

● n. Gaius Marius (156 – 86 î.Hr.), general roman.

● Oștile romane conduse de Marcus Claudius Marcellus înfrîng o revoltă a lusitanilor și ibericilor (154 – 151 î.Hr.).

EUROPA DE EST:

- Al treilea război macedonean (172 – 167 î.Hr.): după ce Perseu al Macedoniei, fiul lui Filip V, a încercat să-l ucidă pe Eumene II al Pergamului, romanii iau partea acestuia din urmă, deşi nu vedeau cu ochi buni expansiunea Pergamului din ultima perioadă.
- Al treilea război macedonean: oştile macedonene sub comanda lui Perseu învinge cotropitorii romani conduşi de P. Licinius Crassus la Callicinus, lîngă Larissa (171 î.Hr.), după care ţin piept la încă două tentative de invazie în următorii doi ani.
- Al treilea război macedonean: sub conducerea unui nou general, Lucius Aemilius Paulus, romanii îi învinge drastic pe macedoneni lîngă rîul Pydna (22 iunie 168 î.Hr.); circa douăzeci de mii de soldaţi – mai mult de jumătate din oastea macedoneană – au fost ucişi, iar mulţi alţii au fost luaţi prizonieri; Perseu a scăpat iniţial, dar s-a predat ulterior şi a murit în captivitate. Mulţi greci au fost aduşi atunci la Roma, inclusiv istoricul Polybus. Macedonia a fost împărţită în patru republici, iar Roma a devenit stăpînă în estul Mediteranei.
- Andriscus, posibil fiul lui Perseu, a condus o rebeliune împotriva puterii romane, unificînd temporar Macedonia şi autoproclamîndu-se rege (152 î.Hr.).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Sirianul Antioh IV a invadat de două ori Egiptul (171 – 170; 168 î.Hr.) cucerind cea mai mare parte a ţării şi asediind Alexandria; somat de Roma să restaureze conducerea ptolemeică, el se retrage.
- Mitridate I al Parţiei şi Eucratide al Bactriei poartă un război de lungă durată, din care Parţia iese într-un uşor avantaj (circa 170 – 160 î.Hr.).
- În retragerea sa din Egipt, Antioh IV al Siriei ocupă Ierusalimul, distrugînd zidurile oraşului şi oprimînd religia iudaică; rezultatul a fost răscoala maccabeilor, conduşi de preotul Mattathias şi de cei cinci fii ai acestuia, unul dintre ei fiind Iuda Maccabeul (168 î.Hr.).
- Iuda Maccabeul conduce oastea iudaică împotriva seleucizilor sirieni, obţinînd victorii importante mai ales la Beth Horon şi Emmaus (ambele în 166 î.Hr.), ca şi la Beth Zur, lîngă Hebron (165 î.Hr.); el cucereşte apoi şi Ierusalimul, inclusiv templul, dar nu şi citadela.
- Antioh IV reinstaurează domnia seleucidă în Armenia şi în alte teritorii răsăritene (166 – 163 î.Hr.), pierdute în urma înfrîngerii tatălui său cu două decenii în urmă.
- În timp ce forţele evreieşti asediau seleucizii sirieni în citadela Ierusalimului, principalele forţe siriene, conduse de regentul Lysias, au invadat Iudeea, învingînd oastea evreilor la Beth Zachariah (164 î.Hr.).
- Iuda Maccabeul şi armata evreilor sînt învinşi şi alungaţi din Ierusalim de oştile siriene (162 î.Hr.).
- Iuda Maccabeul şi armata evreilor îi învinge pe sirienii conduşi de generalul Nicanor la Adesa, dar pierd la Elases în faţa lui Bacchides; Iuda este ucis în luptă (161 î.Hr.). Fratele lui, Jonathan Maccabeus, continuă să conducă activitatea de gherilă cu baza în Ierusalim (din 152 î.Hr.).
- Într-o perioadă de dispute privind dinastia, Timarchus, guvernatorul Babiloniei, se declară independent de Imperiul Seleucid, cucerind provincia Media şi spunîndu-şi „Marele Rege"; este învins de Demetrios I, care reinstaurează dominaţia seleucizilor în Babilonia şi în Media (circa 161 – 159 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- În timp ce regele bactrian Demetrios desfăşura o campanie în India, generalul Eucratide a iscat o revoltă; în războiul civil ce a urmat, el cucereşte cea mai mare parte din teritoriile indiene din Bactria, cu excepţia celor din Punjab, de la est de rîul Jhelum (circa 175 – 162 î.Hr.).
- Phraates I al Parţiei ocupă regiunea din sudul Mării Caspice, iniţial teritoriu seleucid (circa 175 î.Hr.).
- Ajunşi chiar la graniţele Chinei, xiong-nu organizează incursiuni de jaf în nord-vestul Chinei, la un moment dat chiar apropiindu-se de capitala statului Han, Loyang (circa 166 î.Hr.).
- În Bactria este asasinat Eucratide, ceea ce va declanşa o luptă pentru putere (circa 162 – 150 î.Hr.) cîştigată în cele din urmă de Menandru, un descendent al regelui bactrian Demetrios, deşi teritoriile cucerite de acesta se limitau la sudul Bactriei, Gandhara şi părţi din Arachosia şi Punjab; linia lui Eucratide continuă în ţinuturi din nordul Indiei.
- Populaţiile tamil din Ceylon (Sri Lanka) au fost unificate pentru o scurtă perioadă de Elara (Elala), conducătorul Cholasului din sud-est, la scurtă vreme înfrînt şi înlocuit cu prinţul Duttha-Gamani (Dutegemunu) (161 î.Hr.).
- Împinşi către vest de populaţia de limbă indo-europeană yuëh chih (yuezhi), care erau, la rîndul lor, împinşi de xiong-nu, sciţii invadează şi ocupă părţi din Bactria (începînd cam din 160 î.Hr.).
- n. Wu Di (Liu Ch'e) (156 – 87 î.Hr.), împărat al Chinei (între 140 – 87 î.Hr.).

150 – 126 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- Lusitanii şi celţii iberieni, conduşi de Viriathus, se revoltă împotriva romanilor, ocupaţi în primul rînd de lupta cu cartaginezii care s-a desfăşurat între 149 – 139 î.Hr.
- m. Marcus Porcius Censorinus Cato (Cato cel Bătrîn; Censorul) (234 – 149 î.Hr.), lider politic şi militar roman, cel care a rostit „*Delenda est Carthago*" (Cartagina trebuie distrusă) (149 î.Hr.); învingător în 191 î.Hr. la Termopile, alături de Manius Acilius Glabrio.
- Sub conducerea lui Q. Caecilius Metellus, romanii înăbuşă revolta lusitanilor şi a celţilor iberici care dura de un deceniu, după asasinarea conducătorului acestora, Viriathus (asasinat pus la cale, probabil, de romani) (139 î.Hr.).
- n. Lucius Cornelius Sulla (138 – 78 î.Hr.), general roman.
- Războiul numantian (137 – 132 î.Hr.): celţii iberici se revoltă iarăşi împotriva romanilor, avînd succes la început; conflictul se sfîrşeşte o dată cu capturarea oraşului principal al rebelilor, Numantia, de către Publius Scipio Aemilianus, situată pe rîul Durius (Douro).
- Primul război al sclavilor (135 – 132 î.Hr.): conduşi de sirianul Eunus, sclavii – după unele estimări în jurul a două sute de mii – se răscoală în Sicilia, fiind învinşi în cele din urmă de Publius Rupilius; se crede că circa douăzeci de mii dintre sclavi au fost crucificaţi.
- Foarte popularul tribun Tiberius Sempronius Gracchus este asasinat la Roma, unde s-au declanşat apoi mai multe revolte (133 î.Hr.).

● m. Scipio cel Tînăr (Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor Numantinus) (circa 184 – 129 î.Hr.), consul şi general roman, cel care a condus asediul final şi distrugerea Cartaginei (146 î.Hr.), învingătorul războiului numantian (137 – 132 î.Hr.); nepot prin adopţie al lui Scipio Africanul, el a primit titlurile onorifice „Africanus Minor" şi „Numantia".

EUROPA DE EST:

● Revolta macedonenilor conduşi de Andriscus este înfrîntă de romanii conduşi de Q. Caecilius Metellus (148 – 146 î.Hr.); Macedonia devine provincie romană.

● În timp ce Roma era ocupată cu Cartagina, Liga Ahecană atacă Sparta, aliata Romei, însă liga este înfrîntă decisiv de romanii sub conducerea consulului Lucius Mummius; Corintul este ocupat şi distrus, Liga Ahecană este dizolvată, întreaga Grecie intrînd sub control roman direct (146 î.Hr.).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Îndelungatele dispute dintre cartaginezi şi numidienii conduşi de Massinissa se transformă în război (150 î.Hr.).

● Profitînd de disensiunile din cadrul dinastiei seleucizilor, parţii, conduşi de Mitriade I, ocupă Media (150 î.Hr.).

● Al treilea război punic (149 – 146 î.Hr.): Roma ordonă Cartaginei să înceteze războiul cu Numidia, să elibereze prizonierii şi să-şi dezafecteze fortificaţiile din jurul oraşului; cînd li s-a cerut să-şi abandoneze oraşul, cartaginezii au refuzat. Romanii le declară atunci război, moment în care Cato a rostit: „Cartagina trebuie distrusă" (149 î.Hr.).

● Al treilea război punic: cartaginezii ţin piept atacurilor iniţiale ale romanilor, pe apă şi pe uscat (148 î.Hr.).

● Al treilea război punic: Cartagina este asediată şi încercuită pe apă şi pe uscat de oştile romane de sub conducerea lui Publius Scipio Aemilianus, fiul lui L. Aemilius Paulus şi nepot prin adopţie al lui Scipio Africanul (147 î.Hr.).

● Al treilea război punic: cu populaţia înfometată din cauza blocadei romane, Cartagina se predă; supravieţuitorii sînt fie ucişi, fie luaţi sclavi, iar oraşul este distrus, punînd astfel capăt războiului (146 î.Hr.). Cartagina devine provincia romană Africa.

● Jonathan Maccabeus, conducător al trupelor evreieşti de gherilă şi frate al lui Iuda Maccabeul, este ucis într-o ambuscadă la Ptolemais (Acre) (143 î.Hr.).

● Simon Maccabeus, fratele luptătorului de gherilă Jonathan şi al lui Iuda Maccabeul, este acceptat de seleucizi ca rege al Iudeei independente (143 î.Hr.).

● Mitridate I şi parţii ocupă Babilonia (141 î.Hr.).

● Sciţii, yuëh chih (yuezhi) şi parţii se luptă pentru fostul regat helenic al Bactriei (circa 140 – circa 100 î.Hr.).

● n. Tigran (Dikran) (circa 140 – 55 î.Hr.), regele Armeniei (circa 95 – 55 î.Hr.).

● După ce iese învingător în lupta dinastică pentru tronul seleucid, Demetrios II recucereşte Mesopotamia de sub parţi (139 î.Hr.), deşi avea să fie mai apoi trădat şi luat prizonier (138 î.Hr.).

● La moartea sa, Attalos III a lăsat moştenire romanilor regatul Pergamului; aceştia au trebuit să-l înfrîngă pe pretendentul la tron Aristonicus înainte de a face din Pergam provincia romană Asia (133 – 129 î.Hr.).

● Antioh VIII şi armatele sale seleucide recuceresc Babilonia (130 î.Hr.), silindu-l pe regele parţilor, Phraates II, să-l elibereze pe fratele lui Antioh, Demetrios II; după

aceasta, Antioh forțează înaintarea către est, pînă la Ecbatana, unde este învins și ucis de parți (129 î.Hr.). Acum Imperiul Seleucid pierduse toate teritoriile sale de la est de fluviul Eufrat.

• În timp ce parții conduși de Phraates II se luptau cu seleucizii în sud-vestul Asiei, ei au fost atacați și de tochari, o populație scită venită din Asia Centrală (circa 130 î.Hr.), care l-a omorît pe Phraates II și a distrus o mare parte din Parția.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

• Conducătorul de descendență greacă al Bactriei, Menandru (numit Milinda în India), invadează valea Gangelui și-și extinde dominația pînă la vechea capitală mauryană Pataliputra, deși pierde cea mai mare parte din Bactria în favoarea invadatorilor sciți și parți (circa 150 – circa 140 î.Hr.).

• Împăratul Wu Di, numit „Împăratul Marțial", preia puterea în China (circa 140 î.Hr.).

• Împăratul chinez Wu Di îl trimite pe Chang Ch'ien cu o caravană formată din peste o sută de oameni să traverseze Asia Centrală (138 î.Hr.) pentru a încerca să obțină o alianță cu yuëh chih împotriva xiong-nu; Chang este capturat și rămîne prizonier mai mult de un deceniu la xiong-nu.

• n. Chao Ch'ung-kuo (137 – 52 î.Hr.), general chinez.

• Han An-kuo, general chinez (activ între anii 135 – 129 î.Hr.) în timpul războaielor cu xiong-nu.

• Armata chineză condusă de generalul Wei Ch'ing atacă pe xiong-nu, recucerind în cele din urmă regiunile de la granița de nord (133 – 119 î.Hr.).

• m. Menandru (Milinda) (? – circa 130 î.Hr.), conducător al Bactriei și fiul lui Demetrios, de neam grecesc; el a invadat valea Gangelui din India și a condus un regat indo-grec (circa 150 î.Hr.).

• Evadînd de la xiong-nu, ambasadorul chinez Chang Ch'ien își continuă drumul traversînd Asia către Bactria, unde erau acum yuëh chih; aceștia refuză însă o alianță cu chinezii. Capturat din nou și încarcerat pentru un an, Chang se întoarce acasă aducînd cîțiva foarte prețuiți „cai cerești din Ferghana", însoțit doar de soția lui xiong-nu și de unul dintre însoțitorii lui inițiali; Chang deschisese astfel ceea ce avea să fie cunoscut mai tîrziu ca Drumul Mătăsii (138 – 126 î.Hr.).

125 – 101 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

• Sub conducerea consulului Marcus Fulvius Flaccus romanii înaintează în Galia transalpină, între Alpi și Ron (125 î.Hr.).

• n. Quintus Sertorius (circa 125 – 72 î.Hr.), general roman.

• În Latium, al doilea oraș ca mărime din Italia, populația fregelică se răscoală, cerînd drept de vot; romanii ocupă orașul pe care-l distrug (124 î.Hr.).

• Q. Fabius Maximus conduce oștile romane aliate cu aeduii către victorie împotriva arvernilor și allobrogilor de lîngă rîurile Ron și Iser (121 î.Hr.), punînd bazele provinciei Galiei Transalpine, numită Provincia (astăzi Provence).

• n. Lucius Licinius Lucullus (circa 117 – 56 î.Hr.), general roman.

• n. Marcus Licinius Crassus (circa 115 – 53 î.Hr.), lider politic roman.

• În sudul Galiei sosesc cimbrii și teutonii, care învinge drastic o armată romană condusă de M. Iunius Silanus, lîngă rîul Ron (109 î.Hr.).

● n. Pompei (cel Mare) (Gnaeus Pompeius Magnus) (106 – 48 î.Hr.), general roman.

● Continuîndu-şi înaintarea în Galia către sud, cimbrii şi teutonii administrează romanilor una dintre cele mai zdrobitoare înfrîngeri ale tuturor timpurilor, la Aruasio (Orange) (105 î.Hr.); armata romană, avînd circa optzeci de mii de soldaţi sub conducerea consulului Mallius Macimus, a fost distrusă împreună cu alţi circa patruzeci de mii de necombatanţi. După aceea, invadatorii au pornit către sud-vest, însă dezastrul a zguduit Roma, care a trecut la reforme militare sub conducerea lui Gaius Marius şi P. Rutilius Rufus, înlocuind trupele mobilizate cu militari de profesie.

● Al doilea război al sclavilor (104 – 99 î.Hr.): o nouă revoltă a sclavilor din Sicilia este înfrîntă de romanii conduşi de consulul Manius Aquillius.

● În timp ce cimbrii şi teutonii se îndreptau către est pe căi diferite, Marius, în fruntea armatei romane reorganizate, i-a atacat pe teutoni, ucigînd cîteva zeci de mii dintre aceştia la Aquae Sextae (Aix-en-Provence) (102 î.Hr.). Cimbrii pătrund în nordul Italiei prin pasul Brenner şi înfrîng oştile romane conduse de consulul Q. Lutatius Catulus (102 î.Hr.).

● n. Quintus Tullius Cicero (102 – 43 î.Hr.), general roman.

● *Oştile romane conduse de Marius îi distrug efectiv pe cimbri la Vercellae, omorînd* circa o sută patruzeci de mii de oameni (inclusiv necombatanţi) şi luînd prizonieri alţi şaizeci de mii (101 î.Hr.).

EUROPA DE EST:

● Cimbrii, teutonii, ambronii şi alte popoare germanice, sosiţi nu de multă vreme din Iutlanda, învinge o armată romană la Noreia, în Carinthia (sud-estul Austriei actuale). Cimbrii invadează Alpii Carnici, ajungînd pînă pe valea Dravei, unde sînt opriţi de o armată romană condusă de G. Papirius Carbo (113 î.Hr.).

● Cetăţile pontice, printre care şi Histria, Tomisul şi Callatisul recunosc autoritatea regelui Pontului, Mitrade VI (120–63 î.Hr.).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Sciţii tohari îi învinge din nou pe parţi, omorîndu-le noul conducător, Artaban I (124 î.Hr.).

● Sub conducerea lui Mitridate II, parţii alungă treptat sciţii tohari de pe pămînturile acestora (circa 123 – 100 î.Hr.).

● Pentru a linişti o luptă dinastică în Numidia iscată după moartea lui Massinissa, romanii împart regatul între cei doi concurenţi, Iugurta şi Adherbal (119 î.Hr.).

● *Războiul iugurtin (112 – 106 î.Hr.): Iugurta declară război lui Adherbal şi romanilor,* cu intenţia de a stăpîni singur Numidia.

● Războiul iugurtin: Caecilius Metellus, nepotul lui Q. Caecilius Metellus (Macedonicus), reorganizează armata romană care invadează Numidia la Muthul (108 î.Hr.), învingîndu-l pe Iugurta care începe să ducă o campanie de gherilă în deşert.

● Războiul iugurtin: armata romană condusă de Lucius Cornelius Sulla îl ia prizonier pe Iugurta, punînd capăt războiului (106 î.Hr.), în urma căruia o parte a Numidiei devine provincie romană; *Sulla are o neînţelegere pe timpul campaniei cu superiorul* său Marius (succesorul lui Caecilius Metellus), ceea ce va face să-i regăsim mai tîrziu conducînd facţiuni rivale la Roma.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Ho Ch'un Pang, nepotul lui Wei Ch'ing, extinde dominaţia chineză în regiunea Kansu (121 î.Hr.), conducînd armata chineză la o victorie importantă asupra xiong-nu la He Si, capturîndu-le regele şi luînd circa patruzeci de mii de soldaţi prizonieri.
- Wei Ch'ing şi Ho Ch'un Pang conduc armatele chineze în luptele cu xiong-nu, pe care-i fac să se retragă pînă dincolo de Deşertul Gobi, aproape de Ulan Bator-ul zilelor noastre (Ulan Bataar); victoria lor de la Mo Bei a fost atît de categorică, încît a îndepărtat pericolul năvălirii xiong-nu în China pentru mai multe decenii (119 î.Hr.).
- Întrucît acum era deschis drumul către vest, Chang Ch'ien este din nou în căutarea de aliaţi contra xiong-nu şi încearcă să contacteze statele din vest; el lasă în statele vecine ambasadori chinezi şi se întoarce în China cu ambasadorii vecinilor, pe bază de reciprocitate, ca şi cu diverse cadouri (circa 115 – 105 î.Hr.), care includ multe soiuri noi de fructe, flori şi mirodenii, precum şi cu preţioase informaţii comerciale şi militare.
- m. Chang Ch'ien (? – 114 î.Hr.), diplomat şi general chinez care, pornit în căutare de aliaţi contra xiong-nu, a deschis (138 – 126 î.Hr.) Drumul Mătăsii de-a latul Asiei Centrale.
- Împăratul chinez Wu Di preia controlul asupra regatului Yüeh, în sudul Chinei, extinzîndu-se în Tonkin şi Annam, ca şi în Yunnan şi în munţii din sud-vestul Chinei (111 – 109 î.Hr.); aflînd despre existenţa Indiei din călătoriile către vest ale lui Chang Ch'ien (138 – 128 î.Hr.), încearcă fără succes să ajungă la ea, străbătînd munţii şi jungla din sud-estul Asiei.
- Forţele lui Wu Di înfrîng regatul Ch'ao Hsien din sudul Manciuriei şi nordul Coreei, incluzîndu-l în Imperiul Chinez (108 î.Hr.).
- În An-hsi (Parţia), în podişul iranian, soseşte un ambasador chinez, deschizînd astfel relaţiile directe cu Iranul şi începînd ceea ce avea să însemne opt secole de alianţe între popoare (106 – 105 î.Hr.); începînd de atunci, chinezii vor încerca – fără succes – să ajungă la Imperiul Roman, despre care se pare că auziseră abia atunci.
- m. Wei Ch'ing (? – 106 î.Hr.), general chinez care a fost comandant important în războaiele cu xiong-nu .
- Încercînd să facă rost de mai mulţi „cai cereşti", împăratul Chinei trimite spre vest o armată sub conducerea lui Li Kuang-li, care traversează Bazinul Tarimului şi Munţii Pamirului, supunînd (şi obţinînd provizii) de la oazele-aşezări întîlnite în drum. Kokand, în Ferghana, refuză să-i mai dea cai, iar armata mult slăbită este incapabilă să forţeze nota. O a doua armată mai masivă (circa şaizeci de mii de soldaţi, fără a mai pune la socoteală şi personalul auxiliar) a fost trimisă pentru a-l asedia pe Kokand, care se predă după patruzeci de zile, cînd principala lui resursă de apă a fost deviată. Chinezii au obţinut caii mult rîvniţi ca şi întregul Sinkiang (Noul Dominion), deschizînd astfel complet Drumul Mătăsii către vest (105 –102 î.Hr.).

100 – 76 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- n. Cezar (Caius Iulius Caesar) (100 – 44 î.Hr.), general roman.
- Războiul social (Războiul aliaţilor) (91 – 89 î.Hr.): multe state italiene aliate cu Roma se revoltă deoarece nu li s-a acordat dreptul de cetăţenie; ele instaurează un

nou stat italian, cu capitala la Corfinium (91 î.Hr.). În replică, Roma acordă drept de cetățenie aliaților care nu s-au răzvrătit, în special latinilor, etruscilor și umbrilor.

● Războiul social: oștile romane sînt învinse la lacul Fucine, iar conducătorul lor, consulul Lucius Porcius Cato, este ucis; trupele comandate de C. Pompeius Strabo repurtează însă o victorie categorică la Asculum (ambele lupte au loc în 89 î.Hr.). Aliaților răsculați li se oferă cetățenie; aceștia acceptă, punînd capăt revoltei.

● Războiul civil roman (88 – 82 î.Hr.): conflictul se naște datorită rivalității dintre facțiunile lui Marius și ale lui Sulla; pornit către Grecia pentru a se lupta cu Mitridate VI al Pontului, Sulla trebuie să se reîntoarcă la Roma pentru a domoli o revoltă a democraților – condusă de P. Sulpicius Rufus și sprijinită de Marius, care se refugiază în Africa (88 î.Hr.).

● Războiul civil roman: democrații romani preiau din nou puterea (87 î.Hr.), conduși de Lucius Cornelius Cinna și Marius, omorîndu-și adversarii politici pînă la moartea lui Marius (86 î.Hr.).

● m. Gaius Marius (156 – 86 î.Hr.), general roman care, numit consul, reformează armata romană transformînd-o într-una de profesioniști (104 î.Hr.), în fruntea căreia obține victoria de la Aquae Sextiae (102 î.Hr.), mai tîrziu fiind capul unei revolte democratice (88 î.Hr.).

● n. Decimus Iunius Brutus Albinus (circa 84 – 43 î.Hr.), general și om politic roman.

● Războiul civil roman: Sulla revine în Italia cu armata lui de veterani, învingînd la Muntele Tifata, lîngă Capua, trupele consulului Caius Norbanus (83 î.Hr.).

● Războiul civil roman: Sulla învinge facțiunea lui Marius și a aliaților acestuia, mai ales samniți și lucani, la Poarta Colline (82 î.Hr.), după care se înscăunează ca dictator al Romei, punînd capăt războiului.

● n. Marc Antoniu (Marcus Antonius) (circa 82 – 30 î.Hr.), militar roman.

● Războiul sertorian (80 – 72 î.Hr.): Quintus Sertorius, partizan al facțiunii lui Marius, fondează un stat independent în Lusitania; deși învins de romanii conduși de Lucius Fufidius la rîul Bactis (Guadalquivir) (80 î.Hr.), Sertorius rămîne în libertate și reușește să țină piept altor două oști romane – una condusă de Quintus Metellus Pius, iar alta de Pompei.

● m. Lucius Cornelius Sulla (138 – 78 î.Hr.), general roman a cărui rivalitate cu Gaius Marius a dus la război civil (88 – 82 î.Hr.), război încheiat cu victoria și cu dictatura lui Sulla.

EUROPA DE EST:

● Primul război mitridatic: Sulla, abia revenit la Roma, se reîntoarce în Grecia pentru a înfrînge armatele pontice și grecești conduse de Archelaus și Ariston, recucerind Atena; flota romană condusă de Lucius Licinius Lucullus învinge la Tenedros flota pontică a lui Mitridate VI. Archelaus se refugiază pe insula Beoția, la nord de golful Corint, unde este înfrînt din nou de Sulla – la Chaeronea (86 î.Hr.).

● Primul război mitridatic: Archelaus, cu întăriri primite de alte state grecești, ca și de la Mitridate VI al Pontului, pierde încă o dată în fața lui Sulla, de data aceasta mult mai drastic – la Orchomenus (85 î.Hr.); prin Pacea de la Dardanos (84 î.Hr.) se prevedea reintrarea provinciei Asia sub dominația Romei, ca și alte despăgubiri.

● Al doilea război mitridatic (83 – 81 î.Hr.): a fost mai degrabă un război regional, mai ales pentru a garanta îndeplinirea condițiilor Păcii de la Dardanos.

● În timpul celui de-al treilea război mitridatic (74–63 î.Hr.), M Terentius Varro Lucullus, guvernatorul Macedoniei întreprinde o campanie în Dobrogea obligînd cetățile grecești vest-pontice (printre care Histria, Tomis, Callatis) să-i recunoască autoritatea.

Domnia lui Burebista (80/70–44 î.Hr.). Inițial, conducător local, Burebista este primul care reușește unificarea formațiunilor daco-getice în spațiul carpato-danubiano-pontic, statul

condus de el avînd centrul în Podişul Transilvan. Putea ridica, conform mărturiilor antice, o armată de circa 200 000 de oameni. După confruntările cu celţii din Pannonia şi înfrîngerea lui Mitridate VI, îşi supune cetăţile de la malul mării. „Cel dintîi şi cel mai mare dintre regii din Tracia" era pe punctul de a interveni în războiul civil roman, trimiţînd pe Acornion din Dionysopolis ca mesager pe lîngă Pompei căruia îi promitea ajutor. Statul lui Burebista se destramă după moartea lui (44 î.Hr.) iniţial în patru formaţiuni politice.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Parţii conduşi de Mitridate II îi învinge pe artavaşdi, silind Armenia să se supună dominaţiei Parţici (circa 100 î.Hr.).
- *Sub Tigran, armenii cuceresc Media şi Mesopotamia de nord (începînd cam din* 95 î.Hr.), manifestînd o influenţă puternică şi asupra regiunilor cu care se învecinau.
- Tigran al Armeniei invadează Cappadocia, un protectorat roman în Anatolia; în calitate de pretor roman în Asia, Sulla încheie o alianţă cu regele Parţiei, Mitridate II, împotriva lui Tigran, deşi, în cele din urmă, avea să-l învingă pe acesta fără ajutor din afară (92 î.Hr.).
- Primul război mitridatic (89 – 84 î.Hr.): disputele regionale care existau de mai multă vreme în Anatolia se transformă în război atunci cînd Mitridate VI al Pontului, de la Marea Neagră, invadează Bitinia şi Cappadocia, ocupînd provincia romană Asia, apoi invadînd Grecia şi îndemnînd la o ridicare generală împotriva Romei (89 î.Hr.).
- *Primul război mitridatic: în Vecerniile Ephesiene, în provincia romană Asia* – pe atunci sub dominaţia lui Mitridate VI al Pontului – au fost ucişi circa optzeci de mii de romani (88 î.Hr.).
- Tigran al Armeniei invadează Siria, inima puternicului imperiu de altădată al seleucizilor (83 î.Hr.).
- Sulla îl trimite pe Pompei (Gnaeus Pompeius Magnus) pentru a înfrînge partizanii faţiunii lui Marius din Sicilia şi Africa (83 î.Hr.).
- *Tigran invadează Cappadocia, anexînd-o Armeniei* (78 î.Hr.).
- Slăbiţi în urma cuceririi regiunilor occidentale de către Tigran al Armeniei, parţii sînt nevoiţi să accepte un rege-marionetă impus de sciţi (77 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- În timpul dinastiei Han, chinezii transformă treptat străvechiul arc de vînătoare într-o arbaletă dotată cu piedică şi acţionată de un trăgaci (circa 100 î.Hr.); prin înfruntări militare sau prin legături comerciale, arbaleta ajunge în Occident.
- Yuëh chih, un popor de limbă indo-europeană din Asia Centrală, cîştigă progresiv lupta pentru Bactria, învingînd parţii şi împingînd sciţii către India (100 – 1 î.Hr.).
- Dispare şi ultimul dintre multele mici regate helenice din India (circa 100 î.Hr.).
- m. Li Kuang-li (? – 90 î.Hr.), general chinez care a ajutat la consolidarea influenţei *dinastiei Han în bazinul Tarimului, mai cu seamă pe Drumul Mătăsii.*
- m. Wu Di (Liu Ch'e) (156 – 87 î.Hr.), împărat al Chinei (între 140 – 87 î.Hr.) numit şi „Împăratul Marţial"; întreprinzător a mai multor expediţii, el i-a înfrînt pe xiong-nu şi a extins mult graniţele Imperiului Chinez.
- Împinşi de yuëh chih, sciţii invadează India (unde erau numiţi sakas), ajungînd pe valea Indului (pe la 80 î.Hr.); năvălirilor următoare li s-au adăugat şi parţii (numiţi pahlavas).

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● Al treilea război al sclavilor (73 – 71 î.Hr.): gladiatorul roman Spartacus conduce o răscoală a sclavilor pornită de lîngă Muntele Vezuviu (73 î.Hr.).

● Al treilea război al sclavilor: armata de sclavi a lui Spartacus îi înfrînge pe romani în repetate rînduri; oamenii lui Spartacus cutreierau fără oprelişti prin întreaga Italie şi mai cu seamă în sudul Italiei şi în Campania (72 î.Hr.).

● m. Quintus Sertorius (circa 125 – 72 î.Hr.), general roman şi susţinător al lui Marius în războiul civil roman (88 – 82 î.Hr.), cel care formase un guvern în exilul din Spania (80 î.Hr.); asasinarea lui a fost pusă la cale de M. Peperna Vento, care i-a fost cînd aliat, cînd duşman, şi care a fost imediat după aceea învins de către Pompei.

● Al treilea război al sclavilor: răsculaţii lui Spartacus, ajunşi probabil pe la nouăzeci de mii, au fost învinşi mai întîi de M. Licinius Crassus, şi în cele din urmă de Pompei (71 î.Hr.).

● m. Spartacus (? – 71 î.Hr.), roman rebel de origine tracă, cel care fugise dintr-o şcoală de gladiatori şi condusese revolta sclavilor (73 – 71 î.Hr.).

● După o jumătate de secol de încercări ineficiente din partea romanilor de a stăvili pirateria, Pompei trece în fruntea campaniei, cucerind principalele baze ale piraţilor din Mediterana şi primind comanda întregului Răsărit drept răsplată (67 î.Hr.).

● n. Sextus Pompei (Sextus Pompeius Magnus Pius) (circa 67 – 35 î.Hr.), general roman.

● n. Marcus Vipsanius Agrippa (64 – 12 î.Hr.), general roman.

● Tentativa de lovitură de stat a lui Lucius Sergius Catilina este descoperită şi făcută publică (63 î.Hr.) de către consulul Cicero (Marcus Tullius Cicero); refugiaţi în Etruria, Catilina şi partizanii săi sînt înfrînţi lîngă Pistoria (62 î.Hr.).

● n. Augustus (Octavian; Gaius Iulius Cezar Octavianus Augustus) (63 î.Hr.–14 d.Hr.), general roman şi împărat (27 î.Hr. – 14 d.Hr.).

● Cezar, guvernatorul Spaniei, înăbuşă o răscoală şi include Lusitania în Imperiul Roman (61 – 60 î.Hr.).

● Într-o Romă măcinată de lupte interne, Pompei, Cezar şi Crassus (învingătorul lui Spartacus) se hotărăsc în taină să împartă puterea între ei în Primul Triumvirat (60 – 50 î.Hr.); ei îşi împart şi responsabilităţile coloniale, lui Cezar revenindu-i Galia, lui Pompei Spania şi lui Crassus Siria.

● Războaiele galice (58 – 51 î.Hr.): se declanşează o dată ce Cezar devine guvernatorul roman al Galiei (58 î.Hr.).

● Războaiele galice: armatele romane ale lui Cezar învinge o armată a helveţilor traversînd rîul Arar (Saône) (iunie 58 î.Hr.), apoi îi înfrînge din nou pe helveţi la Bibracte (Muntele Beuvray); sînt ucişi peste o sută de mii de helveţi, inclusiv necombatanţi (iulie 58 î.Hr.).

● Războaiele galice: armatele lui Cezar pornesc o campanie împotriva triburilor germanice conduse de Ariovistus (august – septembrie 58 î.Hr.), pe care le învinge lîngă oraşele zilelor noastre Belfort, Mulhaus sau Cernay; supravieţuitorii sînt urmăriţi şi împinşi înapoi peste Rin, încheindu-se astfel cucerirea Galiei centrale de către romani.

● Războaiele galice: Cezar invadează Belgica, învingînd cu cei patruzeci de mii de legionari romani şi douăzeci de mii de trupe auxiliare galice o coaliţie mult superioară numeric a belgilor (popoare galice-germanice) (57 î.Hr.). Romanii s-au luptat cu belgii pe rîul Axona (Aisne), primind capitularea unora şi urmărindu-i pe ceilalţi în nordul Belgicăi (aprilie – mai). O altă coaliţie a belgilor condusă de Nervii îi prinde într-o ambuscadă pe romanii care şi stabiliseră tabăra pe rîul Sabis (Sambre); ambele tabere suferă pierderi grele (iulie).

• Războaiele galice: armata romană a lui Cezar asediază şi cucereşte Aduatuca (Tongres), capitala statului Aduatuci (septembrie 57 î.Hr.).
• Războaiele galice: armata lui Cezar desfăşoară o campanie în Armorica (Britania) împotriva veneţilor, pe apă şi pe uscat (56 î.Hr.). Campania de toamnă a lui Cezar în nord-vestul Belgicăi încheie în fapt cucerirea Galiei de către romani, cu excepţia cîtorva triburi protejate de mlaştinile de pe coastă (mai ales morinii şi menapii) şi de pădurile din Ardeni (56 î.Hr.).
• m. Lucius Licinius Lucullus (circa 117 – 56 î.Hr.), general roman care a luptat împotriva lui Mitridate VI al Pontului.
• Războaiele galice: se presupune că armatele romane au ucis peste patru sute de mii de germanici, trei sferturi din aceştia fiind necombatanţi, care se stabiliseră pe malul vestic al Rinului, în apropiere de Maastricht (55 î.Hr.). După aceea, romanii au traversat fluviul pentru a desfăşura o campanie împotriva altor germanici, construind un pod la Bonn pe care aveau să-l distrugă la întoarcerea lor în Galia (iunie).
• Războaiele galice: Cezar conduce două legiuni în prima invazie romană din Britania, întîmpinînd o rezistenţă puternică la debarcarea lor de lîngă Dubra (Dover); romanii se reîntorc în Galia după trei săptămîni (august 55 î.Hr.). Carele de luptă erau încă folosite de celţii din Kent, deşi romanii le considerau deja demodate.
• Războaiele galice: Cezar conduce cinci legiuni şi probabil douăzeci şi două de mii de călăreţi în cea de-a doua invazie a Britanici, apoi, în iulie 54 î.Hr., se reîntoarce în Galia.
• Războaiele galice: după reprimarea răscoalelor belgilor, mai ales ale nerviilor conduşi de Ambiorix, Cezar eliberează de sub asediu oştile romane din nordul Galiei, de lîngă Binche (54 – 53 î.Hr.).
• Războaiele galice: armata lui Cezar zdrobeşte revoltele belgilor, pe unii urmărindu-i pînă în Germania pe un pod improvizat peste Rin (primăvară – vară 53 î.Hr.).
• Războaiele galice: Vercingetorix, conducătorul arvernilor, conduce revoltele din centrul Galiei (53 – 52 î.Hr.). Oştile romane ale lui Cezar recuceresc Cenabum (Orléans), centrul rebeliunii galice; Vercingetorix se retrage (53 î.Hr.).
• m. Marcus Licinius Crassus (circa 115 – 53 î.Hr.), general roman ucis de parţi pe cînd se retrăgea de la Carrhae (53 î.Hr.).
• Războaiele galice: Cezar asediază şi ocupă Avaricumul (Bourges), în ciuda încercărilor lui Vercingetorix de a-l scoate de sub asediu (martie 52 î.Hr.); apoi îl asediază fără succes pe Vercingetorix la Gergovia (aprilie – martie) înainte de a se retrage temporar în Province (Provence).
• Războaiele galice: Cezar îl asediază pe Vercingetorix la Alesia (Alise-Ste.-Reine), respingînd încercările galilor de a se elibera; capitularea galilor pune capăt efectiv rebeliunii (52 î.Hr.); Vercingetorix este adus la Roma şi arătat mulţimii, apoi este executat (circa 46 î.Hr.).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Al treilea război mitridatic (75 – 65 î.Hr.): Mitridate VI al Pontului invadează regiunile anatoliene din Cappadocia, Paflagonia şi Bitinia (abia lăsată Romei prin moartea regelui său, Nicomedes III), încurajînd astfel revolta din provincia romană Asia; o armată romană condusă de consulul Lucius Licinius Lucullus înăbuşă revoltele din provincie, însă o altă armată romană – condusă de M. Aurelius Cotta – a fost prinsă în cursă la Chalcedon, în Bosfor, iar flota ei distrusă de Mitridate (75 î.Hr.).
• Al treilea război mitridatic: la Cyzicus, cele două armate romane conduse de Lucullus şi, respectiv, de Cotta, prind în cursă armatele lui Mitridate VI al Pontului lîngă Brusa, în peninsula Cyzicus, şi le administrează o severă înfrîngere (74 î.Hr.). Mitridate scapă

pe calea apelor, în timp ce armata lui încearcă să-şi croiască drum pe uscat, cu pierderi imense. Lucullus se lansează imediat în urmărire în Pont (74 î.Hr.).

● Al treilea război mitridatic: urmărindu-l pe Mitridate VI în Pont, Lucullus cucereşte complet ţara; Mitridate se refugiază la ginerele său, Tigran al Armeniei, care refuză cererile romanilor de a li-l preda (72 î.Hr.).

● Al treilea război mitridatic: Lucullus invadează Armenia (70 î.Hr.), învingînd armata lui Tigran, de zece ori mai mare decît cea romană, la Tigranocerta (69 î.Hr.).

● Încercînd să recucerească puterea parţă, Phraates III semnează alianţa parţilor cu Roma (69 î.Hr.).

● n. *Cleopatra (69 – 30 î.Hr.), regină egipteană de neam grecesc.*

● Al treilea război mitridatic: armata romană a lui Lucullus iese iarăşi învingătoare în bătălia de la Artaxata, în nord-estul Armeniei (68 î.Hr.), însă Lucullus este obligat să se retragă mai apoi, cînd soldaţii romani refuză să înainteze.

● Al treilea război mitridatic: preluînd comanda trupelor romane din est, Pompei obţine o victorie totală la Lycus (66 î.Hr.); Mitridate VI al Pontului fuge în Crimeea unde se sinucide (64 î.Hr.), în timp ce Tigran al Armeniei este luat prizonier şi silit să renunţe la teritoriile cucerite.

● Tigran cel Tînăr încearcă să-l răstoarne pe tatăl său (65 î.Hr.); el era susţinut de Phraates III al Parţiei. Este însă învins şi capturat de Pompei (65 î.Hr.), care anexează Romei o parte din teritoriile foste ale Armeniei.

● Pompei şi oştile lui romane adaugă Imperiului Roman Siria şi Palestina, capturînd şi Ierusalimul (după o rezistenţă acerbă) şi anexînd Palestina (64 î.Hr.); după aceea, reorganizează teritoriile, în provinciile şi protectoratele romane de răsărit.

● În Parţia, Phraates III este răsturnat de pe tron şi ucis de fiii săi, Mitridate III şi Orodes I (57 î.Hr.); după o luptă pentru putere, Mitridate *III* îşi caută scăparea în Siria romană.

● În fruntea oştilor oferite de romani, Mitridate III al Parţiei invadează Mesopotamia, încercînd să-şi detroneze fratele, Orodes I; el este învins la Seleucia de către armata parţă condusă de generalul Surenas (55 î.Hr.), apoi este capturat şi ucis în urma asedierii Babilonului (54 î.Hr.).

● m. Tigran (Dikran) (circa 140 – 55 î.Hr.), rege al Armeniei (circa 95 – 55 î.Hr.), învingătorul seleucizilor în Siria (83 î.Hr.); el şi-a extins regatul (78 – 70 î.Hr.) înglobînd o mare parte din Media (Persia) şi din nordul Mesopotamiei, invadînd chiar şi Egiptul. A fost învins la Tigranocerta (69 î.Hr.) şi la Artaxata (68 î.Hr.), dar s-a menţinut pe tron.

● Sprijinul roman acordat lui Mitridate III al Parţiei a declanşat campania lui Marcus Licinius Crassus împotriva parţilor (54 – 53 î.Hr.); la Carrhae (Haran) (53 î.Hr.), *infanteria romană a fost în mare parte distrusă de cavaleria parţă, în timpul luptei* propriu-zise, ca şi în cele două zile de retragere care au urmat; numai cinci mii din cei treizeci şi nouă de mii de soldaţi romani s-au mai întors. Circa zece mii au fost prinşi şi duşi către est, probabil în Antiocheia Margiana (Merv), unii probabil tocmai la graniţele Chinei; restul au murit, inclusiv Crassus, ucis în timpul negocierilor cu parţii.

● Vulturii romani, insignele legiunilor învinse, au fost aduşi pentru a decora palatele parte. Parţii, care foloseau arcuri atît de puternice încît, uneori, o săgeată străpungea doi vrăjmaşi, au perfecţionat tehnica de luptă folosită în Asia Centrală în care călăreţul se răsucea din mers, în timpul retragerii, şi trăgea cu arcul peste umăr; această tehnică a rămas în istorie sub numele de tragerea parţă.

• Încurajaţi de succesul de la Carrhae, parţii desfăşoară o campanie împotriva romanilor din Siria, dar fără succes (53 – 38 î.Hr.).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

• Xiong-nu invadează Turkestanul, dar sînt înfrînţi de armatele aliate chineze şi wu sun, un popor de limbă indo-europeană înrudit cu yuëh chih (73 î.Hr.).

• Armatele chineze şi wu sun se aliază iarăşi pentru a înfrînge armata xiong-nu care invadează Turkestanul (54 î.Hr.).

• m. Chao Ch'ung-kuo (137 – 52 î.Hr.), general chinez care a luptat în războaiele *contra xiong-nu*.

• Xiong-nu din est au fost înfrînţi atît de drastic încît conducătorul acestora a venit în capitala Chinei, Ch'ang-an, pentru a se prosterna (*literal*, a se izbi efectiv cu capul de pămînt) în faţa împăratului Chinei (51 î.Hr.); conducătorul armatelor xiong-nu din vest a fost capturat şi decapitat. După asemenea pierderi, xiong-nu nu-şi vor mai reveni timp de patru secole, pînă la Attila.

50 – 26 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

• Pompei se proclamă unic consul al Romei în faţa Senatului, care-l rechemă pe Cezar şi-i ordonă să-şi desfiinţeze armata; se declanşează astfel marele război civil roman.

• Marele război civil roman (50 – 44 î.Hr.): conştient că încalcă nemijlocit o hotărîre a Senatului roman, Cezar traversează pe timpul nopţii rîul Rubicon în fruntea armatei sale de veterani, declarînd: *„Alea iacta est!"* („Zarurile au fost aruncate!") (11 ianuarie 49 î.Hr.). Pompei se retrage din calea lui către Brundisium (Brindisi), după care traversează Marea Adriatică în Epir, lăsînd Italia pe mîna lui Cezar, dar păstrînd controlul asupra flotei romane.

• Marele război civil roman: Senatul – acea parte care nu a fugit împreună cu Pompei – îl proclamă pe Cezar dictator al Romei, punînd astfel capăt Republicii Romane (49 î.Hr.).

• Marele război civil roman: lăsîndu-i pe Marcus Aemilius Lepidus la Roma şi pe Marc Antoniu (Marcus Antonius) să se ocupe de restul Italiei, Cezar porneşte pe uscat către Spania, pentru a se lupta cu legiunile lui Pompei. În calea sa, el descoperă că Massilia (Marsilia) era ocupată de trupe fidele lui Pompei; lăsînd o parte din armata sa pentru a asedia oraşul (martie – septembrie 49 î.Hr.). Cezar îşi continuă drumul către Spania. Decimus Iunius Brutus cîştigă o luptă navală în largul Massiliei, apoi cucereşte oraşul în numele lui Cezar (6 septembrie).

• Marele război civil roman: după ce a trimis o avangardă care să-i asigure trecătorile Pirineilor, Cezar dă piept cu armatele lui Pompei conduse de L. Afranius şi M. Petreius la Ilerda (Lerida), în Spania; după ce le taie aprovizionarea cu apă, armatele lui Pompei capitulează în cele din urmă (2 august 49 î.Hr.). Legiunile înfrînte sînt demobilizate, unele alăturîndu-i-se lui Cezar.

• m. Pompei (cel Mare) (Gnaeus Pompeius Magnus) (106 – 48 î.Hr.), general roman care a luptat împotriva lui Mitridate VI al Pontului şi a lui Tigran al Armeniei; părtaş la

Primul Triumvirat (60 î.Hr.), i se opune ulterior lui Cezar, pe care-l învinge la Dyrrhacium (48 î.Hr.), dar este învins drastic mai apoi la Pharsalus; refugiat în Egipt, este ucis de un presupus partizan al său.

● Marele război civil roman: întorşi în Italia, mulţi dintre veteranii lui Cezar se revoltă, dar majoritatea sînt convinşi să plece alături de el în Africa (47 î.Hr.).

● m. Vercingetorix (? – 46 î.Hr.), conducător al arvernilor din centrul Galiei, cel care s-a răsculat fără succes împotriva legiunilor lui Cezar (53 – 52 î.Hr.); este arătat într-o paradă populaţiei Romei, apoi închis şi în final executat.

● Marele război civil roman: Cezar pleacă spre Spania în fruntea unei armate de veterani pentru a lupta cu resturile armatei lui Pompei de sub comanda fiului acestuia, Gnaeus Pompei, şi a generalului Labienus; după oarecare lupte de hărţuială, Pompei este zdrobit la Munda (probabil lîngă actualul Montilla) (17 martie 45 î.Hr.); Labienus este ucis, iar Gnaeus Pompei este capturat şi executat.

● Cezar sfîrşeşte recucerirea Spaniei (martie – iulie 45 î.Hr.), apoi revine la Roma, al cărei unic conducător devenise; începe acum să plănuiască un război împotriva parţilor pentru a recupera vulturii romani, insignele legiunilor capturate la Carrhae (53 î.Hr.).

● m. Cezar (Caius Iulius Caesar) (100 – 44 î.Hr.), general roman faimos pentru războaiele sale galice (58 – 51 î.Hr.); părtaş al Primului Triumvirat, apoi participant la marele război civil roman, în care l-a învins pe marele său rival Pompei, Cezar este asasinat de conspiratori – unii fiind propriii săi foşti partizani, alţii simpatizanţi ai lui Pompei – precum Marcus Iunius Brutus şi Decimus Iunius Brutus, dintre care unuia se presupune că i-ar fi spus *„Et tu, Brute?"* („Şi tu, Brutus?") (15 martie 44 î.Hr.).

● Asasinarea lui Cezar declanşează o luptă pentru putere; rivali erau Marc Antoniu – cel mai important dintre subordonaţii lui Cezar rămaşi în viaţă –, Octavian (Caius Iulius Caesar Octavianus; ulterior Augustus) – nepotul lui Cezar şi moştenitorul personal – şi asasinii, rămaşi nepedepsiţi, ba unii chiar primind conducerea unor provincii – precum Decimus Brutus, numit guvernator al Galiei Cisalpine, Marcus Brutus al Macedoniei şi Gaius Cassius Longinus al Siriei. Însuşi Octavian s-a aliat cu Decimus Brutus împotriva lui Marc Antoniu, care i-a asediat pe rebeli la Mutina (Modena) (decembrie 44 – aprilie 43 î.Hr.).

● Venind în sprijinul lui Octavian şi al lui Decimus Brutus, două armate romane s-au îndreptat către nord; în timp ce fratele său Lucius Antonius asigura menţinerea asediului la Mutina, Marc Antoniu porneşte spre sud pentru a da piept cu armatele care se apropiau. Lupta se dă la Forum Gallorum, iar Marc Antoniu înfrînge o armată, condusă de consulul C. Vibius Pansa, care este ucis, dar este la rîndul lui învins de cea de-a doua armată, condusă de consulul Aulus Hirtius (14 aprilie 43 î.Hr.).

● Armata lui Hirtius urmăreşte trupele lui Marc Antoniu înapoi către Mutina, unde le şi învinge, deşi Hirtius este omorît (21 aprilie 43 î.Hr.); Antoniu se retrage şi mai în adîncime, în Galia Transalpină, unde-şi uneşte forţele cu cele ale unui fost locotenent al lui Cezar, Aemilius Lepidus.

● m. Decimus Iunius Brutus Albinus (circa 84 – 43 î.Hr.), general roman care a luptat alături de Iuliu Cezar în Galia, dar care ulterior a complotat la asasinarea acestuia; mai apoi a luptat alături de Octavian împotriva lui Marc Antoniu. A fost capturat şi executat pe cînd se afla în drum pentru a li se alătura lui Cassius şi lui Marcus Brutus.

● **Întors la Roma** după înfrîngerea lui Antoniu şi moartea lui Decimus Brutus, Octavian **convinge Senatul** să-l numească consul unic (august 43 î.Hr.). Ajunge apoi la o înţelegere **în privinţa** guvernării cu Marc Antoniu şi cu Aemilius Lepidus, punînd bazele celui **de-al doilea** Triumvirat, cît şi în privinţa urmăririi asasinilor lui Cezar, acum declaraţi proscrişi; **încep** astfel războaiele celui de-al doilea Triumvirat (43 – 34 î.Hr.).

● m. Quintus Tullius Cicero (102 – 43 î.Hr.), general roman care l-a sprijinit pe Pompei **în** marele război civil roman (50 – 44 î.Hr.); se presupune că asasinarea lui a fost **ordonată** de Marc Antoniu şi de Octavian.

● Războaiele celui de-al doilea Triumvirat (43 – 34 î.Hr.): neînţelegerile dintre Octavian şi Lucius Antonius generează un război civil; Octavian îi înfrînge pe Lucius şi pe soţia lui Marc Antoniu, Fulvia, în Perusia (Perugia) (41 î.Hr.); ea moare la scurtă vreme după aceea.

● m. Cassius (Gaius Cassius Longinus) (? – 42 î.Hr.), general roman şi erou important în conspiraţia asasinării lui Iuliu Cezar (44 î.Hr.); el se sinucide la Philippi, crezînd – în mod eronat – că în acest moment cauza lui era pierdută.

● n. Tiberiu (Tiberius Claudius Nero Caesar Augustus) (42 î.Hr.– 37 d.Hr.), împărat roman.

● Războaiele celui de-al doilea Triumvirat: Sextus Pompei, fiul lui Pompei cel Mare, ocupă Sardinia, Corsica, Sicilia şi Peninsula Pelopones; Marc Antoniu declară război lui Pompei şi debarcă în Brundisium. Octavian este însă cel care negociază Tratatul de la Brundisium, conform căruia Antoniu urma să lupte împotriva lui Pompei; Octavian avea să-l asiste pe Antoniu împotriva parţilor, iar responsabilităţile lui Lepidus erau reduse la Africa. Căsătoria lui Antoniu cu sora lui Octavian, Octavia, a pecetluit înţelegerea (40 î.Hr.).

● Armatele romane de sub conducerea M. Vipsanius Agrippa înăbuşă revoltele din Galia şi Germania (38 î.Hr.).

● Războaiele celui de-al doilea Triumvirat: Lepidus debarcă o armată în Sicilia, dar aceasta se revoltă şi trece de partea lui Octavian (36 î.Hr.); Lepidus se predă şi este ţinut pînă la moartea sa în arest la domiciliu, timp de douăzeci şi trei de ani.

● Războaiele celui de-al doilea Triumvirat: la Naulochus (Mylae), lîngă Messana, forţele lui Octavian – sub comanda lui Agrippa – îl învinge pe Sextus Pompei (3 septembrie 36 î.Hr.). În premieră în lupta navală este introdus *harpaxul* sau *harpago*, un lemn lung cu un cîrlig la un capăt, iar la celălalt legat cu frînghie; predecesorul harponului, harpaxul era lansat dintr-o catapultă perforînd bordajul navei inamice, după care cu ajutorul frînghiei trase pe vinciuri, nava era apropiată pentru abordaj.

● m. Sextus Pompei (Sextus Pompeius Magnus Pius) (circa 67 – 35 î.Hr.), general roman care, după înfrîngerea tatălui său, Pompei cel Mare, se alătură forţelor care luptau împotriva lui Cezar; după asasinarea lui Cezar, el se aliază cu Senatul şi cu Marc Antoniu şi, după ce suferă o înfrîngere categorică la Naulochus (36 î.Hr.), este capturat şi executat la Milet.

● m. Marc Antoniu (Marcus Antonius) (circa 82 – 30 î.Hr.), militar roman care a luptat sub comanda lui Iuliu Cezar şi care ulterior i-a mobilizat pe romani pentru a răzbuna moartea lui Cezar (43 î.Hr.); multă vreme rivalul lui Octavian, el se uneşte cu Cleopatra **contra** acestuia; după ce sînt învinşi de armatele lui Octavian, se sinucid şi el, şi Cleopatra.

● Reîntors la Roma, Octavian este proclamat împerator, la fel ca Cezar înaintea lui (29 î.Hr.); începe astfel Pax Romana (Pacea romană) (29 î.Hr.– 162 d.Hr.), poate nu atît de paşnică, cît atotputernică.

● Lui Octavian I se dă titlul de Augustus (27 î.Hr.), primul împărat al Romei, chiar dacă el menține unele forme republicane. El trece la reorganizarea armatei, amplasînd trupe regulate în provinciile îndepărtate și constituie o armată particulară, Garda Pretoriană, cu scop de gardă de corp imperială în Roma și Italia; Garda Pretoriană va avea mai tîrziu puterea de a ridica sau a distruge împărați.
● La curtea romană a lui Augustus sosește o solie din India, probabil din regatul hindus Andhra, după o călătorie care se spune că ar fi durat șase ani (circa 26 î.Hr.).

EUROPA DE EST:

● Marele război civil roman: Cezar și forțele sale, la care se adaugă ulterior și cele ale lui Marc Antoniu, pleacă pe mare de la Brundisium pentru a-l ataca pe Pompei la baza acestuia din Dyrrachium (Durazzo), asediind orașul (aprilie – iulie 48 î.Hr.); Pompei trece la atac și-l învinge pe Cezar, permițînd însă armatelor acestuia să se retragă în Tesalia (10 iulie). Acolo avea să se dea lupta decisivă, la Pharsalus (9 august), unde Cezar, dispunînd de jumătate din numărul soldaților lui Pompei, ia prin surprindere și zdrobește legiunile acestuia din urmă, care înregistrează circa cincisprezece mii de morți – față de două sute treizeci în tabăra lui Cezar. Pompei se refugiază (în travesti) în Egipt, unde este asasinat. Teritoriile romane din Grecia și din Asia își anunță fără întîrziere sprijinul pentru Cezar.
● Războaiele celui de-al doilea Triumvirat: armatele romane conduse de Octavian și de Marc Antoniu traversează Marea Adriatică de la Brundisium în Epir, îndreptîndu-se spre est, întîlnind armatele lui Marcus Iunius Brutus și Gaius Cassius Longinus în apropiere de Philippi. În prima bătălie (3 octombrie 42 î.Hr.) lupta s-a încheiat indecisă, deși Cassius s-a sinucis, crezînd că au fost înfrînți. În cea de-a doua bătălie, armatele lui Brutus au fost învinse, după care acesta s-a sinucis.
● Întinzîndu-și stăpînirea în Germania, romanii își stabilesc ca bază orașul Colonia Agrippinensis (Cologne; Köln), de unde aveau să înceapă înaintarea de-a lungul Rinului (38 î.Hr.).
● După căsătoria lui Marc Antoniu cu Cleopatra, Senatul roman îi retrage acestuia toate prerogativele și declară război Egiptului (32 î.Hr.); Antoniu și Cleopatra trimit o flotă și o armată terestră în Grecia, care se stabilește lîngă Actium (Punta).
● Armatele lui Octavian ies învingătoare în lupta navală de la Actium, ajutate de *harpaxuri*, ca și de nesiguranța armatei lui Antoniu (2 septembrie 31 î.Hr.); Antoniu și Cleopatra se refugiază împreună în Egipt. Armata de uscat a celor doi, sub conducerea lui P. Crassus Canidus, se revoltă și trece de partea lui Octavian.
● O invazie a geto-dacilor la sud de Dunăre este respinsă de guvernatorul Macedoniei M.Licinius Crassus. Cu acest prilej sunt menționați ca regi ai geto-dacilor dobrogeni Rholes, aliat al romanilor, dar și Dapyx și Zyraxes adversari.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Marele război civil roman: Gaius Curio, adjunctul lui Cezar în Africa, se confruntă cu o armată a lui Pompei condusă de Attius Varus, aliat cu Juba, regele Numidiei; Gaius Curio cîștigă bătălia de lîngă Utica, dar o pierde pe cea de pe rîul Bagradas (24 august 49 î.Hr.), lăsînd astfel Africa sub controlul lui Pompei.
● Marele război civil roman: pornit în urmărirea rivalului său în Egipt, Cezar află despre asasinarea lui Pompei (septembrie 48 î.Hr.), însă are de-a face cu o revoltă a celorlalți conducători egipteni, Ptolemeu XIII și Cleopatra VII, frate și soră; el este asediat în Alexandria (august 48 – ianuarie 47 î.Hr.), fiind ajutat să scape în cele din urmă de aliatul său, regele Mitridate al Pergamului. Forțele lor aliate le înfrîng decisiv pe cele egiptene în Bătălia Nilului, în care Ptolemeu este ucis (februarie 47 î.Hr.); Cleopatra

şi fratele ei mai tînăr, Ptolemeu XIV, îşi păstrează tronul, dar sub controlul lui Cezar şi al Romei.

● Farnace II, rege al Bosphorus Cimmerius (Crimeea), încercînd să refacă imperiul tatălui său, Mitridate VI al Pontului, îşi extinde dominaţia asupra coastei nordice anatoliene şi în Cappadocia, unde-l învinge pe adjunctul lui Cezar Domitius Calvinus la Nicopolis (Nicopole) (octombrie 48 î.Hr.).

● Armatele lui Cezar, care primiseră întăriri din Siria, îl învinge pe Farnace la Zela; Cezar trimite solie la Roma: *„Veni, vidi, vici"* („Am venit, am văzut, am învins") (mai 47 î.Hr.); regatul lui Farnace este dăruit aliatului Romei, Mitridate al Pergamului.

● Marele război civil roman: la Thapsus, Cezar zdrobeşte ultimele rămăşiţe ale armatelor lui Pompei, ca şi pe aliaţii numidieni ai acestora (februarie 46 î.Hr.); o parte din oştile învinse se refugiază în Spania.

● Războaiele celui de-al doilea Triumvirat: din provinciile lor Macedonia şi Siria, Marcus Iunius Brutus şi respectiv Gaius Cassius Longinus îşi strîng oştile pentru a se întîlni la Sardis (iulie 42 î.Hr.), după care traversează Hellespontul în Tracia.

● Conducătorul roman Marc Antoniu se întîlneşte cu Cleopatra VII, regina Egiptului, pe care o urmează înapoi în Egipt (42 î.Hr.).

● La Gandarus, în nordul Siriei, romanii înfrîng ultima dintr-un lung şir de invazii ale parţilor (38 î.Hr.), ucigîndu-l pe generalul part Pacorus.

● Războaiele celui de-al doilea Triumvirat: Marc Antoniu invadează Parţia, pierzînd jumătate din oastea sa – circa treizeci de mii de soldaţi – şi controlul asupra Armeniei în urma unui atac eşuat asupra lui Phraates IV (iunie – octombrie 36 î.Hr.). Repudiindu-şi nevasta, Octavia, el se căsătoreşte cu Cleopatra a Egiptului (36 î.Hr.).

● Războaiele celui de-al doilea Triumvirat: Marc Antoniu invadează din nou Parţia, care făcuse incursiuni asupra Siriei; romanii recuceresc controlul în Armenia (34 î.Hr.).

● Sub conducerea lui Phraates IV, parţii recuceresc regiunea Atropatene (32 – 31 î.Hr.).

● Armatele lui Octavian invadează Egiptul; Antoniu şi Cleopatra se sinucid (30 iulie î.Hr.).

● m. Cleopatra VII (69 – 30 î.Hr.), regină egipteană de origine greacă, cea care, păstrată pe tron de către Iuliu Cezar (47 î.Hr.), avea să se căsătorească mai tîrziu cu Marc Antoniu (36 î.Hr.), alături de care se sinucide după ce îşi pierd puterea asupra Egiptului.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Micul regat hindus al Andhrei, sub conducerea semi-legendarului Vikramaditya, stăvileşte invazia sakilor, reinstaurînd controlul indian asupra Indiei de nord şi centrale, fondînd dinastia Satavahana (circa 50 î.Hr.).

● Ultimul regat helenic grecesc din Asia – Gandhara, condus de descendenţii lui Eucratide la Kabul – cade în mîinile invadatorilor sciţi (circa 40 î.Hr.).

● Armatele chineze aflate în luptă cu xiong-nu în Sogdiana (36 î.Hr.), lîngă rîul Talas, asediază şi cuceresc ceea ce ar fi putut fi o tabără de legionari romani, dacă judecăm după modul distinct de apărare a taberei printr-un şanţ de apărare şi un şir dublu de palisade din lemn, ca şi după formaţiunea pe care chinezii o numesc „solz de peşte" –

referindu-se probabil la formaţiunea de luptă *testudo*, în care soldaţii mărşăluiau în grup compact, cu scuturile petrecîndu-se unele pe celelalte deasupra capetelor, pentru protecţie. Dintre legionarii prinşi la Carrhae (53 î.Hr.), probabil, circa o sută patruzeci şi cinci au fost duşi de către chinezi în Coridorul Kansu, unde aceştia au pus bazele unui oraş numit Li-Kan (nume vechi chinezesc atribuit unor teritorii aflate dincolo de Parţia, referindu-se la Roma).

● Ambasadori chinezi sînt trimişi în statul Chi-Pin (30 î.Hr.), probabil abia capturat de către saki. Cu aproape un secol înainte (circa 120 î.Hr.), acest stat îi ucisese pe trimişii Chinei; de curînd trimiseseră, la rîndul lor, ambasadori Chinei pentru a prezenta scuze, dar chinezii refuzaseră să-i accepte (circa 48 – 33 î.Hr.).

25 – 1 î.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● m. Marcus Vipsanius Agrippa (64 – 12 î.Hr.), general roman care a luptat de partea lui Octavian în luptele pentru putere din Roma, cel care a învins forţele lui Sextus Pompei la Naulochus (Mylae) (36 î.Hr.) şi pe cele ale lui Marc Antoniu la Actium (31 î.Hr.).

EUROPA DE EST:

● Forţele romane conduse de Marcus Lollius sînt înfrînte de invadatorii germanici (16 î.Hr.), după care sînt trimise expediţii de pedeapsă în Galia, de către Augustus (Octavian) ca şi în regiunile central-europene (Raetia şi Panonia) de către fiii vitregi ai acestuia, Drusus şi Tiberius.

● Romanii conduşi de Tiberiu şi Drusus înfrîng o nouă revoltă în Panonia (12 – 9 î.Hr.).

● Romanii conduşi de Drusus învinq armatele germanice la rîul Lupia (Lippe) (11 î.Hr.); dominaţia romană este extinsă de Drusus pînă la moartea acestuia (9 î.Hr.), apoi continuată de Tiberius, ajungînd pînă la fluviul Elba (7 î.Hr.).

● Popoarele germanice se revoltă împotriva dominaţiei romane (începînd din 1 î.Hr.); Augustus îl trimite pe Tiberius să înăbuşe răscoalele, cu expediţii care ajung pînă pe Elba (4 – 5 d.Hr.).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● După ce romanii îl capturează pe unul dintre fiii partului Phraates IV, Augustus îl dă în schimbul vulturilor romani, insignele legiunilor înfrînte în luptele dezastruoase dintre parţi şi Crassus (53 î.Hr.) şi Marc Antoniu (36 î.Hr.); el negociază şi un tratat de pace cu Phraates (20 î.Hr.), care acceptă dominaţia Romei în Armenia şi Mesopotamia superioară – patru prinţi parţi urmînd să locuiască la Roma drept garanţie a respectării tratatului.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Gondophames era regele unui imperiu situat în nord-vestul Indiei; conform legendelor creştine, el este unul dintre „cei trei crai de la Răsărit" care l-au vizitat pe pruncul Iisus în Betleem (circa 6 î.Hr.).

1 – 24 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- Împăratul roman Augustus înfiinţează *aerarium militare*, un fond permanent destinat plăţii drepturilor băneşti ale militarilor pensionaţi (6), şi pune bazele unor aziluri pentru militarii bătrîni în provinciile de la marginea imperiului.
- n. Vespasian (Titus Flavius Vespasianus) (9 – 79), împărat roman (69 – 79).
- m. Augustus (Octavian; Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus) (63 î.Hr. – 14 d.Hr.), general şi primul împărat al Romei (27 î.Hr.– 14 d.Hr.), numit aşa după unchiul său, Iuliu Cezar; el a învins în războaiele celui de-al doilea Triumvirat (43 – 34 î.Hr.). A fost urmat la tron de Tiberiu.

EUROPA DE EST:

- În fruntea oştilor sale romane, Tiberiu înăbuşă revoltele din Panonia şi Dalmaţia (6 – 9).
- Bătălia din pădurea Teutoberg: aflate în drum spre poziţiile lor pentru iernat din Germania, cinci legiuni romane de sub conducerea lui P. Quintilius Varus sînt atacate şi distruse de fostele lor trupe auxiliare germanice – aflate acum sub comanda lui Arminius – sprijinite şi de alţi luptători germanici de gherilă (9 septembrie sau octombrie); aproape toţi soldaţii romani – ca şi necombatanţii care se aflau împreună cu aceştia – au fost ucişi; romanii au pierdut Germania centrală, mutîndu-şi frontiera pe fluviile Rin şi Dunăre. Arminius (Herman) a devenit erou al germanilor.
- Romanii conduşi de Germanicus învinge oastea lui Arminius la est de rîul Weser, în apropiere de Minden, recuperînd vulturii romani, insignele legiunilor lui Varus – înfrînte în pădurea Teutoberg (16).
- În lupta pentru putere dintre popoarele germanice, Marboduus, conducătorul marcomanilor, a fost înfrînt de către Arminius şi ceilalţi rivali (19), căutînd refugiu în Imperiul Roman.
- Arminius, conducătorul germanilor, este asasinat în timpul luptelor dintre diverse popoare germanice (21).
- Se constituie provincia romană Moesia (1-4).Dunărea delimitează Imperiul Roman de teritoriile locuite de geto-daci.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Armatele chineze, continuîndu-şi expansiunea în Asia Centrală, inaugurează Calea cea Nouă spre Nord, mult mai scurtă (2).
- Wang Mang, regent sub dinastia Han, se autoproclamă împărat al dinastiei Hsin (cea Nouă) (9 – 23); invaziile asupra Mongoliei şi Turkestanului eşuează, iar China pierde o mare parte din Asia Centrală cînd Wang Mang se confruntă cu răscoala ţărănească a „Sprîncenelor Roşii", în timpul căreia este omorît.
- Dinastia Han este repusă în drepturi în China după ce Kuang Wu Ti recucereşte Changan (Xian) de la Wang Mang (24).

25 – 49 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- Lucius Aelius Sejanus, comandantul Gărzii Pretoriene, este executat după o conspiraţie eşuată împotriva împăratului Romei, Tiberiu (31).

● n. Nero (Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus) (37 – 68), împărat roman (54 – 68).
● m. Tiberiu (Tiberius Claudius Nero Caesar Augustus) (42 î.Hr.– 37 d.Hr.), al doilea imperator al Romei (14 – 37), care a purtat războaie exclusiv în Germania. A fost urmat de Nero.
● n. Gnaeus Iulius Agricola (40 – 93), general roman.
● Cassus Chaerea, prefectul Gărzii Pretoriene romane, îl asasinează pe împăratul nebun Caligula, punînd în loc pe unchiul acestuia, Claudius (41).
● Suctonius Paulinus, consul roman (activ între 41 – 69), pe timpul campanici militare din Mauritania devine primul roman care a traversat Munţii Atlas (41); mai tîrziu guvernator al Britaniei (58 – 61), a înăbuşit revolta condusă de regina Boadicea (61).
● Oştile romane invadează şi cuceresc sudul Britaniei (43); conduse de Aulus Plautius, patru legiuni plus trupe auxiliare debarcă în Kent, cu însuşi împăratul Claudius la comanda întăririlor (care cuprindeau şi elefanţi) (44).
● Romanii conduşi de Plautius îl înfrîng pe Caractacus, conducătorul catuvellanilor, pe care-l obligă să se retragă în Wales (47).

EUROPA DE EST:
● n. Decebal (circa 40 – 106), regele Daciei (circa 85 – 106).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● După crucificarea lui Iisus Hristos, în Iudeea condusă de Pilat din Pont au loc revolte şi răscoale (circa 30).
● Hippalus este primul marinar grec despre care se ştie că a călătorit de la Marea Roşie în India (circa 45), traversînd Oceanul Indian în loc să navigheze urmînd conturul ţărmului.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:
● Kuşanii, descendenţi ai yuëh chih, se extind din Asia Centrală în Afganistan (pe la 25).
● n. Pan Ch'ao (32 – 102), general chinez.
● Armatele Han conduse de Ma Yuan înăbuşă o răscoală în Tonkin, după care merg mai departe pentru a cuceri Annam şi Hainan (40 – 43).

50 – 74 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:
● După ce întreprinde constant raiduri din refugiul său din Wales, Caractacus este învins la Caer Caradock (acum Shropshire) şi trimis captiv la Roma (50).
● n. Domiţian (Titus Flavius Domitianus) (51 – 96), împărat roman (între 81 – 96).
● n. Traian (Marcus Ulpius Traianus) (53 – 117), împărat roman (între 98 – 117).
● Revolta iceniior (din actualele comitate Norfolk şi Suffolk în Marea Britanie), conduşi de regina Boadicea (Boudicca) este înfrîntă de armata romană condusă de Suetonius Paulinus lîngă actualul Towcester; Boadicea se sinucide (61).
● Pavel, Petru şi mulţi alţii sînt ucişi în timpul persecuţiei creştinilor sub domnia lui Nero (circa 64).
● m. Nero (Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus) (37–68), împărat roman (54 – 68); s-a sinucis după ce Senatul l-a declarat inamic public din cauza guvernării sale greşite.

- În „Anul celor patru împărați" (68 – 69), Garda Pretoriană și Senatul îl recunosc mai întîi pe legatul Spaniei Servius Sulpicius Galba ca împărat, apoi îl preferă pe Marcus Salvus Otho (asasinul lui Galba). Legatul din Germania Aulus Vitellius s-a proclamat împărat și a pornit către Roma; la Bedriacum (lîngă Cremona) l-a învins pe Otho, care s-a sinucis (aprilie 69). Ceilalți legați l-au desemnat împărat pe Vespasian; armatele lor l-au învins pe Vitellius în cea de-a doua luptă de la Bedriacum (octombrie 69).
- Trupe romane auxiliare laolaltă cu cîteva legiuni se revoltă în teritoriile germane aflate sub stăpînire romană, ca și în nord-estul Galiei; rebelii lui Claudius Civilis sînt înfrînți lîngă Augusta Treverorum (Treves; Trier) de către oștile lui Petillius Cerialis (69–71).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Vologase, regele Parției, invadează Armenia – protectorat roman – și-l instalează rege pe fratele său, Tiridate (56).
- Armatele romane de sub conducerea lui Gnaeus Domitius Corbulo invadează Armenia ocupată de parți, cucerind Artaxata (58), apoi îi învinge pe parți în Mesopotamia (59).
- Forțele mixte parte și armene de sub comanda lui Vologase și Tiridate învinge armatele romane conduse de L. Caesennius Paetus la Rhandeia (62), după care pierd cînd Corbulo preia din nou conducerea armatei romane; Armenia redevine protectorat roman (63).
- Revolta încununată de succes din Iudeea alungă garnizoana romană din Ierusalim (66).
- Vespasian ajunge la comanda armatelor romane care recuceresc Iudeea (67); el se distinge mai cu seamă în cucerirea Jotapatei din mîinile apărătorilor ei evrei – conduși de istoricul Iosif (68).
- Romanii sub comanda lui Vespasian (și ulterior sub cea a fiului acestuia, Titus) asediază și cuceresc în cele din urmă Ierusalimul (69).
- Romanii asediază Mesada, ultimul punct de rezistență al rebeliunii iudeilor (72 – 73); la prăbușirea orașului, apărătorii lui – circa nouă sute de bărbați, femei și copii, conduși de Eliazar ben Yair – preferă să-și curme viața decît să fie luați ostatici.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

- Kușanii cuceresc valea Kabulului (pe la 50).
- Armatele xiong-nu, întoarse la Coridorul Kansu, sînt încă o dată alungate spre nord de către chinezi (circa 50 – 60).
- m. Kuang Wu Ti (Liu Hsiu) (? – 57), conducător al Chinei care a repus în drepturi dinastia Han și a condus recucerirea Chinei (40 – 43).
- Dinastia Lambakanna preia puterea în Ceylon (Sri Lanka) (65).
- În urma mai multor campanii, generalul chinez Pan Ch'ao recucerește Sinkiang-ul, după care se extinde în vestul Turkestanului pînă la Marea Caspică; învinge multe triburi nomade (circa 73 – 90), cerîndu-le pînă și puternicilor kușani să plătească tribut.

75 – 99 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- n. Hadrian (Publius Aelius Hadrianus) (76 – 138), împărat roman (117 – 138).
- Sub Gnaeus Iulius Agricola, romanii își extind dominația în sudul Scoției și în Țara Galilor (77 – 84), obținînd o victorie notabilă asupra caledonienilor la Mons Graupius (probabil Muntele Kathcerankie) (84).

● m. Vespasian (Titus Flavius Vespasianus) (9 – 79), împărat roman (69 – 79); pe vremea cînd era încă general a înăbuşit o revoltă în Iudeea (66 – 70). A fost urmat de fiul său, Titus, ucis la Pompei (81), la rîndul său urmat la tron de Domiţian.
● m. Gnaeus Iulius Agricola (40 – 93), general roman învingător la Mons Graupius (84); socrul lui Tacitus.
● m. Domiţian (Titus Flavius Domitianus) (51 – 96), împărat roman (81 – 96), asasinat în urma unei conspiraţii de la curte. După moartea acestuia, romanii au început să-şi aleagă împăraţii prin „adoptarea" celui mai potrivit pentru a domni.

EUROPA DE EST:

● Sub domnia împăratului Domiţian (81 – 96), romanii au început să construiască o linie fortificată de-a lungul fluviilor Rin şi Dunăre.
● Armatele dacice conduse de Decebal invadează Moesia, în sudul Dunării, dar sînt înfrînte de romanii conduşi de Domiţian (85). Este primul conflict militar de amploare dintre daci şi romani.
● Cornelius Fuscus, prefectul pretoriului atacă Dacia îndreptîndu-se spre capitala Sarmizegetusa. Armata sa este înfrîntă iar el este ucis. În aceste împrejurări regele Duras Diurpaneus îi cedează tronul Daciei lui Decebal (87–106). În timpul domniei sale are loc procesul de centralizare a statului dac.
● Conflict între daci şi romani: generalul Tettius Iulianus obţine o victorie la Tapae (88). Prin pacea din 89, Decebal se recunoaşte rege clientelar Romei.
● Armatele romane ale lui Domiţian, aflate în campanie la nord de Dunăre, sînt înfrînte de oştile formate din daci, marcomani şi quazi, conduse de Decebal (89).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Klingii, comercianţi hinduşi din India, pun bazele coloniilor din Java, conform folclorului (circa 75).
● Armatele chineze conduse de Tou Shien reuşesc în cele din urmă să-i izgonească pe xiong-nu dincolo de graniţele Chinei (89 – 91); cum locul lor fusese luat de xien-pi, xiong-nu s-au mutat în stepa kirghiză, de unde aveau să migreze ulterior către vest, sub denumirea de huni.
● Armatele chineze conduse de Pan Ch'ao înfrîng armata kuşanilor în Asia Centrală (90), lupta făcînd parte dintr-un şir de conflicte zonale kuşano-chineze. Sub Kaniska (circa 78 – circa 103) Imperiul Kuşan s-a extins de la Bactria şi Turkestan în India şi pînă la Pataliputra pe Gange, iar în sud prin Rajputana.
● Forţele chineze conduse de Pan Ch'ao preiau controlul asupra Bazinului Tarimului, permiţînd liberul schimb pe Drumul Mătăsii (91); Pan Ch'ao este numit protector general (91 – 102).
● Chinezii trimit un ambasador, Kan Ying, care să încerce să stabilească o legătură directă cu Imperiul Roman (imperiu pe care-l numeau Ta-Ch'in); se pare că acesta a călătorit tot drumul prin Parţia pînă la Golful Persic, dar a fost împiedicat să meargă mai departe (circa 94 – 97).

100 – 124 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- Arbaletele încep să fie folosite în sudul Franței (circa 100), inspirate probabil după modele chinezești mai vechi.
- m. Traian (Marcus Ulpius Traianus) (53 –117) împărat roman (98 – 117) care a inclus Dacia, Arabia Petraeană și Mesopotamia în imperiu. În cinstea victoriei asupra Dacici, la Roma, este inaugurată, la 12 mai 113, Columna lui Traian, considerată a fi actul de naștere al poporului român.
- n. Marc Aureliu (Marcus Aurelius Antonius; Marcus Annius Verus) (121 – 180), împărat roman (161 – 180).
- Romanii construiesc o linie defensivă în nordul Britaniei numită Zidul lui Hadrian, după numele împăratului care ordonase și inspectase construcția (122).

EUROPA DE EST:

- Primul război daco-roman (101–102) al împăratului Traian (98-117). Armata romană obține victoria de la Tapae iar în iarna 101–102 îi învinge pe daci și la Adamclisi în Dobrogea. În toamna lui 102 se încheie pacea iar Traian își ia supranumele de Dacicus.
- *Al doilea război daco-roman (105–106) se sfîrșește cu sinuciderea lui Decebal.* Sfîrșitul statului dac. Cea mai mare parte a Daciei este transformată în provincie imperială romană. În 119 are loc prima împărțire a Daciei – Dacia Superior și Dacia Inferior. O a doua împărțire va avea loc în 168–169 în Dacia Apulensis, Dacia Porolissensis și Dacia Malvensis. Stăpînirea romană în Dacia se întinde până în 271/275.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Armatele romane anexează Petra, regatul nabateenilor, și Arabia, sub numele de Arabia Petraeană (107).
- Redeschizînd vechi conflicte, Osroes al Parției preia controlul asupra Armeniei (113).
- Romanii, sub conducerea lui Traian, îi înfrîng pe parții din Armenia, Asiria și Mesopotamia (114), cucerind capitala acestora Ctesifon; rezistînd unui contraatac extrem de puternic al partului Osroes (115), ei reușesc să aducă Imperiul Roman la cea mai mare extindere pe care a avut-o vreodată.
- Evreii din colonia nord-africană Cirene se răscoală împotriva romanilor (115); după ce sînt înfrînți, se retrag în așezările din oazele sahariene, unii ajungînd, probabil, chiar în vestul Africii.
- Urmașul lui Traian, Hadrian, se împacă cu parții, renunțînd la cuceririle de la est de Eufrat; el reprimă și o revoltă în Iudeea (ambele în 117).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

- m. Pan Ch'ao (32 – 102), general al dinastiei Han, care a stabilit dominația chineză în Bazinul Tarimului (91), devenind protector general.

125 – 149 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- m. Hadrian (Publius Aelius Hadrianus) (76 – 138), împărat roman (117–138) în timpul războaielor dacice, el a dat numele Zidului britanic (122). A fost urmat de Antoninus Pius (a domnit între 138–161).

- Sub Antoninus Pius, romanii şi-au extins fortificaţiile din nord, Zidul Antonin, pînă în Scoţia, la Firth of Forth (142).
- Romanii sub conducerea lui Q. Lollius Urbicus înfrîng o revoltă a briganţilor (în actualul Yorkshire) (142 – 143).
- n. Septimiu Sever (Lucius Septimius Severus Pius Pertinax) (146 – 211), împărat roman (193 – 211).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Romanii se confruntă cu o nouă revoltă în Iudeea, de data asta condusă de Bar-Kochba (132 – 135); trupele romane, conduse personal de împăratul Hadrian, îi zdrobesc pe rebeli; începe astfel Diaspora – împrăştierea poporului evreu în toată lumea.

150 – 174 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- După moartea lui Antoninus Pius (161), Marc Aureliu devine co-împărat alături de fratele său Commodus (L. Aurelius Verus), iar după moartea acestuia rămîne unicul împărat (168 – 180).

EUROPA DE EST:

- Marcomanii, longobarzii şi quazii năvălesc prin sudul Dunării în Cîmpia Panonică şi Noricum (Austria), unii cotropitori ajungînd chiar pînă în Italia, la Verona; romanii – conduşi de Marc Aureliu şi Lucius Verus – stopează pentru o perioadă invazia (166 – 168).
- Marcomanii trec din nou Dunărea; după ce sînt învinşi de romani, ei se aşază între graniţele imperiului (169 – 171). Se presupune că pe parcursul acestei campanii militare Marc Aureliu şi-ar fi compus *Meditaţiile*.
- Romanii conduşi de Marc Aureliu îi învinge definitiv pe quazi, ca şi pe alţi invadatori care traversaseră Dunărea (174).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- În războiul estic (162–165), parţii de sub conducerea lui Vologase III invadează Siria romană şi declară Armenia marioneta lor; romanii conduşi de Lucius Verus şi Avidius Cassius îi înfrîng categoric pe parţi, ocupînd Artaxata, Seleucia şi Ctesifonul. Trupele romane care se întorc acasă aduc cu ele în Europa o molimă mortală.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- La curtea chineză se înregistrează sosirea unui ambasador din partea împăratului roman Marc Aureliu (circa 166), deşi, mai probabil, a fost vorba doar de un comerciant aventurier.

175 – 199 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- m. Marc Aureliu (Marcus Aurelius Antoninus; Marcus Annius Verus) (121 – 180), împărat roman (161 – 180) care a restabilit graniţa dunăreană; el a rămas în istorie şi ca filozof. A fost urmat de Commodus (a domnit între 180 – 192).
- n. Caracalla (Marcus Aurelius Antoninus; Septimius Bassianus) (186 – 217), împărat roman (211–217).
- Împăratul roman Commodus este asasinat de o conspiraţie de curte (192); urmează un alt „An al celor Patru Împăraţi", pe parcursul căruia Garda Pretoriană asasinează

un împărat şi vinde tronul celui care oferă mai mult (193). După ce Septimiu Sever cîştigă lupta de succesiune (193 – 194), el dizolvă pretorienii şi-i înlocuieşte cu o nouă gardă, formată din soldaţi de frontieră.

EUROPA DE EST:

● Septimiu Sever asediază şi ocupă Bizanţul, care nu recunoscuse autoritatea imperială romană (196).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● La capătul unei lupte pentru tronul Imperiului Roman, Septimiu Sever îl înfrînge pe rivalul său, Niger, în trei bătălii: Cyzicus, Nicaea şi Issos (193 – 194), în cele din urmă omorîndu-l la porţile Antiohiei.

● Parţii conduşi de Vologase IV invadează Mesopotamia stăpînită de romani, dar sînt respinşi de romanii conduşi de Septimiu Sever (195–197); continuă expediţiile de pedepsire împotriva Parţiei.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● În China, generalul Tung Cho, de fapt dictator militar sub împăratul Han, este asasinat (192), ceea ce declanşează o perioadă de război civil.

200 – 224 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● Confruntat cu revoltele din Britania de nord, Septimiu Sever preia personal comanda armatei, în mare abandonînd regiunea de la nord de Zidul lui Hadrian (208 – 211).

● n. Sever Alexandru (Marcus Aurelius Severus Alexander) (208 – 235), împărat roman (222 – 235).

● m. Septimiu Sever (Lucius Septimius Severus Pius Pertinax) (146 – 211), împărat roman (193 – 211) în timpul războiului part (195 – 202); a murit în nordul Britaniei, la York (4 februarie). A fost urmat la tron de Caracalla, care şi-a ucis repede co-împăratul ca şi pe ceilalţi rivali (212).

● n. Claudiu II Goticul (Marcus Aurelius Claudius Gothicus) (214 – 270), împărat roman (268 – 270).

● m. Caracalla (Marcus Aurelius Antoninus; Septimius Bassianus) (166 – 217), împărat roman (211 – 217), fiu al lui Septimiu Sever, supranumit Caracalla din cauza hainei din piele de capră pe care a purtat-o în timpul războaielor germanice (213 – 214); pe cînd se pregătea pentru invazia Parţiei, a fost asasinat de ofiţeri romani, inclusiv de succesorul său imediat, Marcus Opelius Macrinus (care a domnit între 217 – 218). Succesorul acestuia a fost Elagabalus (între 218 – 222), nepotul lui Caracalla, care a fost, la rîndu-i, asasinat de gărzile din palat; a fost urmat la tron de vărul său, Sever Alexandru (a domnit între 222 – 235).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Împăratul roman Caracalla îi învinge pe parţi pentru a recuceri teritoriile pierdute, între care Armenia, Osrhoene şi Mesopotamia (216).

● Împăratul part Artaban V înfrînge la Nisibis oastea noului împărat al Romei, Macrinus (217).

● Varius Avitus conduce o răscoală împotriva lui Macrinus, pe care-l înfrînge şi-l ucide la Antioh (218).

● Statul Aksum (actualmente provincia Tigre din Etiopia) se dezvoltă ca centru

comercial la Marea Roşie (circa 220), amplificîndu-şi treptat relaţiile comerciale care acoperă aproape întreaga Etiopie, estul Sudanului, nordul Somaliei şi, de cealaltă parte a Mării Roşii, regatele Minean şi Sabaean din Yemen.

● În războiul civil part, Artaban V îl învinge (şi, probabil, îl ucide) pe fratele său Vologase V în sudul Babiloniei (222).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● *Fan Shih-man extinde graniţele regatului Funan, axat pe cursul inferior al Mekongului,* incluzînd Cochin-China (sudul Vietnamului), Cambodgia şi, posibil, chiar Thailanda (circa 200).

● Chamii, un popor indonezian, pun bazele regatului independent Champa, în sudul Annamului (circa 200).

● Ts'ao Ts'ao, general al mult slăbitei dinastii Han, este învins de stăpînii războinici locali din sud, care refuzaseră să-i recunoască autoritatea personală, în bătălia de la Stînca Roşie de pe fluviul Yangtze (circa 208).

● Ts'ao Pei, fiul lui Ts'ao Ts'ao, îl detronează pe ultimul împărat al dinastiei Han, *întemeind dinastia Wei (220), dar nu reuşeşte să-şi impună autoritatea decît la nord de* fluviul Yangtze; restul Chinei se împarte în alte două regate, respectiv Shu – condus de Liu Bei, în sud-vest, capitala: Ch'engdu – şi Wu – condus de Sun Ciuan, în sud-est, capitala: Nankin.

225 249 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● n. Probus (Marcus Aurelius Probus) (circa 232 – 282), împărat roman (276 – 282).

● m. Sever Alexandru (Marcus Aurelius Severus Alexander) (208 – 235), împărat roman (222 – 235); a fost ucis în timpul unei revolte militare. A fost urmat la domnie de un şir de „soldaţi-împăraţi", majoritatea cu domnii pasagere.

● n. Maximian (Marcus Aurelius Valerius Maximianus) (245 – 310), co-împărat roman (286 – 305).

● *Persecuţia creştinilor, foarte răspîndită, se desfăşoară şi la Roma, sub conducerea* lui Decius (249 – 251).

EUROPA DE EST:

● Goţii bîntuie fără oprelişti în Moesia şi Tracia (238).

● Romanii sub conducerea lui Gaius Traianus Decius îi înfrîng pe goţi de-a lungul Dunării (245 – 249).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Persanul sasanid Ardaşir (Artaxerxe) preia puterea lîngă Persepolis; el profită de slăbiciunea Parţiei pentru a-l învinge şi a-l ucide pe Artaban V la Ormuz, în Golful Persic (226); Ardaşir pune bazele Imperiului Sasanid, urmaş al celor ale lui Cirus şi Darius, care includea Parţia şi-şi extindea graniţele în est pînă la *rîul Oxus şi chiar dincolo de acesta,* luînd puţin chiar şi din pămînturile kuşanilor şi pătrunzînd în Afganistan şi Baluchistan.

● Provocînd Roma, Ardaşir invadează Siria şi Armenia (protejata Romei) (230), efectuînd raiduri în Anatolia (230 – 231).

● Armata romană a lui Sever Alexandru recucereşte Mesopotamia de sub perşii sasanizi (233), ajutîndu-l totodată pe conducătorul armean Chosroes să-i învingă pe perşi.

• Şapur I, fiul şi urmaşul lui Ardaşir, invadează Mesopotamia aflată sub ocupaţie romană (241), ocupă Nisibisul (Nusaybin) şi Charrhae (Haran); el este învins categoric la Resaena, pe cursul superior al rîului Araxes (Araks), de către romanii conduşi de Gordianus III şi G. F. Sabinus Aquila Timesitheus (243). Gordianus este ucis, iar urmaşul acestuia, Filip Arabul, cere pace.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

• Familia Pallava ia tronul în provincia indiană Andhra (circa 230), apoi se extinde în Decanul de est, către Ganges, apoi spre sud, din nou, împotriva tamililor cholas.

• n. Wu Ti (Ssu-ma Yen) (236 – 290), întemeietorul dinastiei Chin (Ch'in).

250 - 274 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

• n. Diocleţian (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus) (circa 250 – circa 313), general şi împărat roman (a domnit între 284 – 305).

• Alemanii şi alte seminţii de la frontieră întreprind numeroase raiduri în Galia şi în Italia (din 254), unde îi învinge pe romanii conduşi de Valerian şi ajung la Ravenna (257). În centrul imperiului, zidurile oraşelor – atîta vreme nefolositoare – erau acum reparate sau reconstruite.

• După ce întreprind raiduri în Galia, Spania şi nordul Africii, francii învinge în Galia o armată romană condusă de Valerian (256).

• Sub împăratul roman Valerian (253 – 260), creştinii sînt prigoniţi amarnic (257 – 258).

• Mai mulţi pretendenţi militari şi senatoriali se luptă între ei pentru tronul roman în „Perioada celor Treizeci de Tirani" (259 – 268). Pe parcursul luptei de succesiune, M. Cassianus Postumus înfiinţează un imperiu independent care includea Galia, Britania şi Spania (259 – 274).

• Lupta de succesiune la Roma a fost cîştigată de către Gallienus (care a domnit între 260 – 268), cel care pune capăt persecuţiei creştinilor prin Edictul Toleranţei (260) şi reformează armata pentru a restabili graniţele imperiului.

• m. Claudiu II Goticul (Marcus Aurelius Claudius Gothicus) (214 – 270), împărat roman (268 – 270), supranumit „Goticul" datorită victoriilor sale asupra goţilor.

• Alemanii, înfrînţi de armatele împăratului roman Aurelian la sud de Dunăre, reuşesc să scape şi să se îndrepte spre Roma, învingînd categoric armatele romane urmăritoare la Placentia – înainte de a mai fi învinşi de încă două ori, decisiv, la Fano şi la Pavia (271). După această ameninţare, zidurile Romei au fost reconstruite.

• Imperiul independent al Galiei, Britaniei şi Spaniei, acum sub conducerea lui Tetricus, este readus în componenţa Imperiului Roman în urma victoriei repurtate de Aurelian (270 – 275) la Châlons (sfîrşitul anului 273).

EUROPA DE EST:

• Primul război gotic (250 – 252): goţii, conduşi de regele Cuiva, învinge o armată romană în lupta de la Filipopolis (250); împăratul roman Decius porneşte apoi în urmărirea lor, spre sud-est, către Dunărea de jos.

• La Forum Terebronii, armatele romane suferă o înfrîngere teribilă din partea goţilor; Decius este ucis şi este înlocuit de C. V. Tribonianus Gallus, care purta o mare parte

din vină pentru înfrîngere (251); tratatul de pace îi obliga pe romani să plătească tribut goților pentru a putea rămîne la est de Dunăre.

- Încălcînd proaspătul tratat de pace, goții traversează Dunărea, dar sînt învinși de către romanii conduși de Aemilianus (252).
- Trupele gotice de apă și de uscat întreprind raiduri de mare amploare în Grecia, ocupînd și devastînd orașe-cheie precum Atena, Sparta, Corintul și Argosul (265 – 267).
- Romanii, conduși de Publius Herennius Dexippus, îi alungă pe goții din centrul Greciei spre nord (267), dar lasă goții și herulii să controleze efectiv Marea Egee.
- Noul împărat roman Claudiu II respinge o invazie gotică a Italiei dinspre Alpi; goții sînt alungați către est și apoi învinși pe valea Moravei lîngă Naissus (Niș); flota goților este și ea distrusă la Salonic (269).
- Sub presiunea atacurilor tot mai puternice ale popoarelor migratoare împăratul Aurelian (270–275) retrage armata și administrația din Dacia la sud de Dunăre.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Al doilea război cu romanii al lui Șapur I este declanșat de uciderea de către acesta a regelui armean Chosroes, cucerirea Armeniei și distrugerea Antiohului (toate petrecute în 258).
- Valerian și armatele sale romane îl învinge pe Șapur I, alungîndu-i pe perși înapoi, dincolo de Eufrat (259).
- Șapur I învinge și încercuiește armata romană la Edessa (Urfa) (260); în timpul tratativelor împăratul Valerian este luat prizonier și moare în prizonierat în Persia. După capitularea armatei romane, trupele lui Șapur pot jefui nestingherite în Siria, Cilicia și Cappadocia; în cele din urmă ele ocupă și Caesarea, a cărei apărare notabilă era coordonată de Demostene (261).
- La vest de fluviul Eufrat, Septimius Odenat, principe al Palmirei dominate de romani, înfrînge armata persană a lui Șapur I, încărcată cu prăzi luate din orașele romane (261).
- Odenat al Palmirei îl înfrînge și-l ucide pe militarul roman Quietus, care încerca să ocupe Siria ca un prim pas către ocuparea tronului roman; Odenat primește din partea regelui Galien supranumele de Dux Orientalis – conducătorul estului (262).
- În fruntea armatelor romane și palmire, Odenat invadează Persia, salvează Edessa de sub asediu, recucerește Nisibis și Carrhae (262); în campania militară purtată în Armenia și Mesopotamia, el cucerește de două ori Ctesifonul (262 – 264).
- După ce întreprind raiduri asupra litoralului Mării Negre, prin Munții Caucaz și în Georgia, goții intră în Anatolia ajungînd la Marea Egee unde, la Efes, distrug templul Dianei, vestit ca una dintre Cele Șapte Minuni ale Lumii (262).
- Odenat este ucis (267) și este formal succedat de către fiul său Vabalat, deși adevăratul conducător al Palmirei era văduva lui Odenat, Zenobia, cea care-și însoțise soțul în campaniile împotriva Persiei.
- Armatele palmire conduse de regina Zenobia și de generalul acesteia, Zobdas, cuceresc Egiptul, după care învinge o armată romană trimisă pentru a le trece sub control roman (267).
- Forțele romane de sub comanda lui Aurelian învinge armata reginei Zenobia și a generalului Zobdas în două bătălii – la Immae, lîngă Antioh, și la Emesa; romanii

asediază în continuare Palmira, pînă ce regina capitulează (271 – 272), reincluzînd provinciile estice Imperiului Roman.

● După ce Zenobia se răscoală încă o dată (272), Aurelian asediază şi distruge Palmira, ulterior organizînd o paradă la Roma pentru a arăta regina captivă (274).

● Regele persan sasanid Şapur I îl numeşte pe prinţul chinez refugiat Mamgo, din dinastia Han, în funcţia de guvernator al său în Armenia (circa 272 – 288), în loc să-l retrimită înapoi în China, conform solicitărilor duşmanului acestuia, împăratul Wu Ti (Su-Ma Yen).

● m. Şapur I (? – 272), rege al Persiei (între 241 – 272), care l-a luat prizonier pe împăratul roman Valerian (260); el a transformat Persia într-un centru de învăţătură.

● În timp ce romanii asediau Palmira, egiptenii se răscoală împotriva dominaţiei romane; revolta este înăbuşită rapid de Aurelian (273).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Şapur I îi învinge pe kuşanii conduşi de Vasuveda (circa 250), probabil în Bactria, punînd capăt zilelor de glorie ale Imperiului Kuşan.

● Regatul Wu din sud-estul Chinei trimite o flotă comercială exploratoare în Oceanul Indian (circa 250).

● Regatul chinez mult slăbit Shu este învins de către generalul Wei Su-Ma Yen (264); unii supravieţuitori se refugiază în Persia, alăturîndu-se armatei lui Şapur I; unul dintre aceştia, prinţul Mamgo din dinastia Han, devine guvernatorul Armeniei.

● Generalul Su-Ma Yen se urcă pe tron şi-şi ia numele de Wu Ti, primul împărat al dinastiei Xijin (Chin de vest) (265).

275 – 299 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● Împăratul roman Probus (a domnit între 276 – 282) duce lupte în Galia contra francilor, a burgunzilor şi a ligienilor (276), ca şi în Germania – ajungînd pînă la fluviul Elba (277); el reconstruieşte şi limes-ul (fortificaţiile) de-a lungul Rinului şi al Dunării.

● n. Constantin I (Flavius Valerius Aurelius Constantinus) (circa 282 – 337), împărat roman (a domnit între 306 – 337).

● m. Probus (Marcus Aurelius Probus) (circa 232 – 282), împărat roman (276 – 282); asasinat de propriii săi soldaţi, despre care se crede că erau nemulţumiţi de mîna forte cu care conducea armata. A fost urmat de Carus (care a domnit între 283 – 284); acesta a purtat războaie în est, unde a şi murit, probabil asasinat.

● După încă o luptă pentru putere (284 – 285), Diocleţian devine împărat, ieşind învingător într-un război civil contra lui Carinus, pe rîul Margus (Morava). El a reorganizat imperiul cu doi împăraţi cu drepturi egale – el însuşi în est, conducînd din Nicomedia, în Anatolia, şi Maximian în vest (286).

● Marcus Aurelius Carausius, comandantul flotei romane la Gessariacum (Boulogne), înăbuşă o răscoală ţărănească în Galia (286).

● Devenind mai degrabă pirat decît protector, Carausius cu flota romană de sub comanda sa întreprinde raiduri asupra coastelor germane (287), după care se autoproclamă împărat al Galiei de nord şi al Britaniei. Revolta este înfrîntă în cele din urmă, dar numai după ce Carausius este ucis (294).

• La cei doi împăraţi egali, Diocleţian mai adaugă cîte un conducător-adjunct (cezar), creînd astfel patru diviziuni ale Imperiului Roman; nici unul dintre cei patru conducători nu avea să guverneze chiar de la Roma (292), ceea ce avea să exacerbeze problemele legate de succesiune. Maximian stăpînea Italia şi Africa din Mediolanum (Milano), iar unul dintre noii cezari, Flavius Valerius Constantius, conducea Galia, Spania şi Britania din Augusta Treverorum (Trier) (292).

• O invazie majoră din partea alemanilor este învinsă în două rînduri de către Constantius, la Lingones (Langres) şi respectiv la Vindonissa (Windisch, Elveţia) (298).

EUROPA DE EST:

• Unul dintre noii cezari romani (conducători-adjuncţi), Gaius Galerius Valerius, stăpînea Iliria şi frontiera de la Dunăre, avîndu-şi capitala la Sirmium (Mitrovica) în Iugoslavia (292).

• În Dacia părăsită de armata şi administraţia romană pătrund dacii liberi.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Sub conducerea noului lor împărat, Tacitus, armatele romane îi înfrîng pe goţi şi pe alani, o populaţie scito-germanică, în Anatolia (276).

• Saturninus, comandantul oştilor romane din est, se autoproclamă împărat, dar este înfrînt şi ucis în scurt timp de către împăratul de drept, Probus (279).

• Noul împărat roman Marcus Aurelius Carus îl înfrînge de două ori pe Bahram I şi trupele sale persane în Mesopotamia, a doua oară chiar lîngă capitala lor, Ctesifon, însă moare pe cînd desfăşura o campanie la est de Tigru (282 – 283).

• Tiridate III, fiul lui Chosroc, se reîntoarce în Armenia pentru a-şi revendica tronul, avînd sprijinul romanilor, al nobilimii armene şi, în final, chiar al guvernatorului Persiei, prinţul chinez refugiat Mamgo; după aceea invadează Asiria (293).

• Noul împărat persan Narses, fiul lui Şapur I, recucereşte Asiria şi Armenia de la romani, silindu-l pe Tiridate III să-şi caute refugiul în Imperiul Roman (294 – 295).

• Autointitulîndu-se împărat al Egiptului de nord, Achile se stabileşte în Alexandria (294), care avea să fie asediată şi ocupată mai tîrziu de Diocleţian, iar Achile executat (296).

• Litoralul Mauritaniei (Maroc) este invadat de populaţiile din deşert şi de la munte; ele sînt învinse de romanii conduşi de Maximian, care le cucereşte poziţiile-cheie şi *deportează locuitorii către alte regiuni ale imperiului (295 – 297).*

• Roma declară război Persiei (295 – 297) şi cîştigă unele bătălii de mai mică importanţă sub conducerea lui Galerius, însă suferă o înfrîngere zdrobitoare la Callinicum, lîngă Carrhae (296).

• Cu forţele refăcute, Galerius îi urmăreşte pe perşi în Armenia, unde are izbînzi atît de importante încît îi capturează pe Narses şi familia lui (297); tratatul de pace impune perşilor să accepte autoritatea Romei în Mesopotamia şi Caucaz. Tiridate III se reîntoarce pe tronul Armeniei; el se va converti la scurt timp, devenind creştin.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

• Împăratul Wei (Wu Ti) reunifică temporar China (280 – 290).

• m. Wu Ti (Su-ma Yen) (236 – 290), fondatorul dinastiei Ch'in; la moartea sa imperiul este împărţit între cei douăzeci şi cinci de fii ai săi.

300 – 324 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● Creştinii sînt din nou aprig persecutaţi sub domnia lui Diocleţian (303 – 311).

● Diocleţian şi Maximian abdică de la tronul imperial, declanşînd lupta pentru succesiune (305); printre rivali se numără fiul lui Constanţiu, Constantin (Flavius Valerius Aurelius Constantinus), ca şi cel al lui Maximian, Marcus Aurelius Valerius Maxentius.

● m. Constanţiu I (Aurelius Valerius Constantius; Constanţiu Chlorus) (? – 306), general roman şi cezar; tatăl lui Constantin I.

● m. Maximian (Marcus Aurelius Valerius Maximianus) (245 – 310), co-împărat roman (286 – 305); el moare după ce complotează împotriva lui Constantin.

● Edictele Toleranţei pun capăt persecutării creştinilor; ele au fost promulgate de Galerius Valerius Maximinus Daia şi Valerius Licinianus Licinius, co-împăraţi pentru scurtă vreme (311).

● Lupta romană de succesiune degenerează în război civil; anticipînd planurile lui Maxentius de invadare a Galiei, Constantin I străbate Alpii şi obţine victorii notabile la Susa, Turin, Milano, Brescia şi Verona (312). Confruntarea directă cu Maxentius are loc lîngă Roma, iar Constantin învinge categoric în bătălia de la Podul Milvian; Constantin se converteşte apoi la creştinism, se spune pentru că i s-ar fi arătat un semn înainte de luptă.

● m. Marcus Aurelius Valerius Maxentius (? – 312), împărat roman care a fost învins la Podul Milvian şi s-a înecat în Tibru.

● Edictul Toleranţei din Milano confirmă sfîrşitul persecutării creştinilor (313).

● m. Diocleţian (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus) (circa 250 – circa 313), împărat roman (284 – 305) care a introdus divizarea conducerii (286).

● n. Constanţiu II (Flavius Iulius Constantius) (317 – 361), împărat roman (337 – 361).

EUROPA DE EST:

● Aflînd că Licinius, co-împăratul său, complotează împotriva lui, Constantin porneşte el primul; cele două armate se înfruntă în bătălia indecisă de la Cibalae (posibil Vinkovci), în sud-estul Panoniei, iar apoi la Mardia, în Tracia. Licinius este silit să renunţe la Iliria şi la Grecia în favoarea lui Constantin, păstrînd însă controlul asupra Asiei, Egiptului şi Traciei (314).

● Aflaţi din nou în război, Licinius şi Constantin I se înfruntă cu armate masive la Adrianopol (3 iulie 323); Licinius este înfrînt categoric şi îşi caută refugiu în Bizanţ, unde este asediat de Constantin.

● În bătălia Hellespontului, Crispus, fiul cel mare al lui Constantin I, învinge categoric flota lui Licinius (? Iulie 323); neputîndu-se retrage peste Bosfor, Licinius se refugiază în Calcedonia unde, la Chrysopolis (Scutari), capitulează în cele din urmă (18 septembrie 323); ulterior este executat (324).

● Constantin I devine împărat unic al Imperiului Roman, stabilindu-şi capitala în vechiul oraş grecesc Bizanţ (324), reclădit din temelii şi căruia-i schimbă numele după al său: Constantinopol (330).

● În timpul domniei lui Constantin cel Mare este anexat imperiului şi un important teritoriu de la nordul Dunării, în Cîmpia Munteană şi Oltenia. Cetăţile de la Drobeta şi Sucidava sînt reconstruite, iar la Daphne este ridicată o nouă fortăreaţă.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● n. Şapur II (cel Mare) (309 – 379), rege de la naştere al Persiei (309 – 379), cu o regenţă îndelungată (309 – 325).

• Valerius Licianus Licinius, numit împărat al Răsăritului de către Constantin I, înfrînge armatele romane rivale ale lui Galerius Valerius Maximinus Daia la Tzirallum, lîngă Heraclea Pontica, în vestul Anatoliei, stopînd astfel o plănuită invazie a Europei (313).
• Thair, regele Arabiei (Yemen), duce o campanie încununată de succes împotriva Persiei (circa 320).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

• Populaţiile xiong-nu şi xien-pi cutreieră şi jefuiesc toată China timp de peste două secole (începînd cam din 300), controlînd chiar teritorii de la nord de Yangtze. După ce doi împăraţi ai dinastiei Jin de vest sînt ucişi (311 şi 316), împăraţii Jin se mută la sud de Yangtze, fondînd dinastia Chinei Răsăritene la Nankin (317).
• Szechuan, în sud-vestul Chinei, devine independent (304).
• În Magadha, dinastia Gupta a fost fondată de Chandragupta (a domnit între circa 320 – circa 330), care afirma că este descendentul vechii dinastii Mauryane şi care a reîntărit forţa regatului său în valea centrală din India a Gangelui.

325 – 349 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

• m. Valerius Licinianus Licinius (? – 325), împărat roman (a domnit între 308 – 324) care a luptat împotriva rivalului său Constantin (314; 323 – 324); în cele din urmă s-a predat şi a fost executat.
• n. Iulian (Flavius Claudius Iulianus) (332 – 363), împărat roman (361 – 363).
• m. Constantin I (Flavius Valerius Aurelius Constantinus) (circa 282 – 337), împărat roman (306 – 337) care s-a convertit la creştinism (313) şi care a mutat capitala imperiului la Constantinopol (324). Moartea sa este urmată de o nouă luptă de succesiune, de data aceasta rivali fiind cei trei fii ai săi, cărora Constantin le împărţise imperiul; Constantin II în Britania, Galia şi Spania; Constans I în Iliria, Italia şi Africa, iar Constanţiu II în Tracia, Grecia şi Răsărit, care avea să supravieţuiască.
• În lupta pentru succesiunea imperială, Constantin II invadează Italia, dar este ucis la Aquileia, la capătul Adriaticii; fratele acestuia, Constans I, adaugă teritoriile lui la cele proprii (340).
• Picţii şi scoţii întreprind raiduri în nordul Britaniei, în timp ce saxonii cutreieră litoralul Britaniei şi Galiei (343).
• n. Theodosiu I (cel Mare) (circa 346 – 395), împărat roman (379 – 395).

EUROPA DE EST:

• În alianţă cu sarmaţii – un popor scito-germanic – Constantin I îşi conduce trupele romane în luptă cu goţii care, în frunte cu Alaric, făceau dese incursiuni peste Dunăre în Moesia (332).
• După desfiinţarea alianţei romano-sarmate, goţii, sub conducerea lui Geberic, îi învinge decisiv pe sarmaţii conduşi de Wisumar (334); mulţi dintre sarmaţii învinşi se stabilesc înlăuntrul Imperiului Roman.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Sub conducerea lui Ezana, regatul Aksum de la Marea Roşie învinge vechiul regat cuşit Meroë, de pe Nil, preluînd controlul asupra Yemenului (circa 325); creştinismul cunoaşte o largă răspîndire în ţară.
• Împăratul sasanid Şapur II îl învinge pe regele Thair al Arabiei (Yemen) (328).

● Împăratul sasanid Şapur II invadează Mesopotamia romană (337), între cele două regate începînd o serie de conflicte despre care nu au rămas multe în analele istoriei (337 – 350). Romanii conduşi de generalul Lucilianus resping cu succes trei asedii consecutive ale perşilor asupra fortăreţei de la Nisibis (337, 344?, 349).

● Mai multe popoare de origine scită, mai cu seamă masageţii şi chioniţii, întreprind raiduri de amploare în nord-estul Persiei (349 – 358); încetul cu încetul ei sînt supuşi de către Şapur, iar unii ajung chiar în armata persană.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Sub Samudragupta (care a domnit între circa 330 – circa 375), fiul lui Chandragupta, Magadha se extinde şi include Rajputana, nordul Decanului şi litoralul de la sud de Gange; totodată îşi extinde influenţa şi în Nepal, Assam, Punjab şi Ghandhara.

350 – 374 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● În Galia, generalul roman Magnenţiu se răscoală împotriva lui Constant I, care este ucis în timp de fugea către Spania; Magnenţiu se autoproclamă împărat (350).

● Înfrînt la Mursa (351), Magnenţiu şi armata lui se întorc în Italia, urmăriţi de Constanţiu II şi sînt învinşi la Pavia; Magnenţiu se confruntă cu revolte populare atît în Italia, cît şi în Galia, unde se retrăsese. El se sinucide, lăsîndu-l pe Constanţiu unic împărat roman (351).

● n. Flavius Stilicon (circa 355 – 408), general roman de origine romano-vandală.

● Iulian (Flavius Claudius Iulianus), numit cezar de către vărul lui Constanţiu II, duce lupte împotriva invadatorilor de-a lungul malului vestic al Rinului. Pe malul estic, Constanţiu este învins la Reims de către alemani, dar îşi ia revanşa în faţa acestora prin victoria de la Sens (356).

● La Argentorate (Strasbourg), armata lui Iulian, deşi mult inferioară numeric, repurtează o victorie surprinzătoare împotriva alemanilor (357), luîndu-l prizonier pe regele acestora, Chnodomar; după aceea, Iulian obţine controlul asupra întregului mal vestic al Rinului.

● Conflictul dintre Iulian şi Constanţiu II se transformă în război civil (360 – 361); cînd i se cere să trimită în răsărit trupe de veterani în sprijinul lui Constanţiu, în loc de a o face, Iulian se autoproclamă împărat, după care se deplasează în grabă către est pentru a ocupa poziţia-cheie a rivalului său de la Sirmium; după aceea se îndreaptă către Constantinopol. Pornit pentru a-l înfrunta, Constanţiu moare pe drum, Iulian rămînînd astfel împărat unic.

● m. Constanţiu II (Flavius Iulius Constantius) (317 – 361), împărat roman (337 – 361), al treilea fiu al lui Constantin I; el cîştigase războaiele de succesiune declanşate de moartea tatălui său.

● m. Iulian (Flavius Claudius Iulianus) (332 – 363), împărat roman (361 – 363), care l-a provocat la luptă şi chiar l-a învins pentru scurtă vreme pe Constanţiu II; el este ucis *în luptele cu perşii şi este urmat de Valentinian I (care a domnit între 364 – 375).*

● Valentinian I poartă lupte cu alemanii, obţinînd victorii notabile la Chîlons şi Solicinium (Sulz) pe rîul Neckar (365 – 367).

● Generalul lui Valentinian, Theodosiu, desfăşoară o campanie în Britania, care trecea printr-o perioadă tulbure datorită raidurilor pe mare ale jefuitorilor saxoni şi revoltelor scoţilor şi picţilor (368 – 369).

● n. Alaric (circa 370 – 410), rege vizigot.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- Magnus Clemens Maximus, general roman în Britania, se autoproclamă împărat şi invadează Galia (383); co-împăratul roman Graţian (care a domnit între 375 – 383) este asasinat la Lugudunum (Lyon), în drum pentru a se confrunta cu Maximus. Maximus rămîne astfel împărat în Britania, Galia şi Spania; Italia era condusă prin regenţă pentru Valentinian II.
- După ce Maximus invadează Italia (387), Valentinian II se refugiază la Theodosiu I în est, care îl învinge pe Maximus pe rîul Sava, în Iliria (388), după care îl urmăreşte şi-l învinge pe Maximus din nou la Aquileia, unde acesta este şi ucis.
- m. Alatheus (? – 387), şef de clan şi general ostrogot; este ucis în lupta cu generalul roman Promotus.
- Galia este readusă în Imperiul Roman de către generalul franc Arbogast (388 – 389).
- Creştinismul devine religia oficială a Romei, celelalte religii fiind suprimate (391).
- Arbogast aranjează asasinarea tînărului co-împărat Valentinian II (392) şi instalează în loc un om de-al său, Eugeniu; neacceptînd schimbarea, co-împăratul roman Theodosiu I îşi trimite armata sub comanda generalului romano-vandal Stilicon, care-i învinge categoric pe rebeli la Aquileia (5-6 septembrie 394); Eugeniu moare în luptă, iar Arbogast se sinucide. Pentru o scurtă perioadă, Theodosiu rămîne unicul împărat roman.
- n. Flavius Actius (circa 395 – 454), general roman.
- m. Theodosiu I (cel Mare) (circa 346 – 395), împărat roman (între 379 – 395).

EUROPA DE EST:

- Hunii traversează rîul Nipru pentru a invada Imperiul Gotic, care-şi pierde ambii conducători venerabili, Ermanaric şi succesorul lui, Withimer; sute de mii de refugiaţi trec Dunărea şi mulţi vizigoţi se aşază acolo, sub conducerea lui Fritigern şi Alavius. Ostrogoţii rămîn sub conducerea lui Alatheus şi a lui Safrax, iar alţi vizigoţi (sub comanda lui Athanaric) se refugiază în pădurile din Carpaţi şi în Transilvania (376).
- În timpul tratativelor de pace romanii îi atacă pe capii vizigoţilor, omorîndu-l pe Alavius; Fritigern îşi conduce poporul în luptă la Marianopolis (Şumla), în estul Bulgariei, învingînd armatele romane de sub comanda lui Lupicinus (377).
- Formînd un front unitar cu ostrogoţii, vizigoţii se confruntă cu o forţă armată romană adunată în grabă sub comanda lui Valens, la Salices (Sălcii), în sudul Deltei Dunării; la început siliţi să se ascundă în spatele căruţelor lor din lemn, vizigoţii, conduşi de Fritigern, reuşesc să spargă încercuirea şi să-l silească pe Valens să se retragă în Tracia, lăsînd astfel cale liberă raidurilor sarmaţilor, alanilor şi hunilor (377).
- Cum conflictele se iveau încontinuu de-a lungul Rinului şi Dunării, nepotul lui Valens şi co-împărat totodată, Graţian, învinge o armată masivă alemană şi-i omoară conducătorul, Prianus, la Argentaria (Colmar) (378); după aceea romanii continuă luptele pe malul estic al fluviului, înainte de a întări armata lui Valens din Tracia.
- Oastea romană condusă de Sebastian îi înfrînge pe aliaţii gotici pe rîul Mariţa; aceştia se retrag într-un fort alcătuit din căruţe, unde li se adaugă mercenari goţi dezertori din armata romană. În această a doua bătălie de la Adrianopole (9 august 378), romanii suferă una dintre cele mai crunte înfrîngeri ale istoriei lor; au murit circa patruzeci de mii de soldaţi, inclusiv Valens. Goţii nu reuşesc să cucerească Adrianopolul

sau Constantinopolul, dar rămîn unica forță din Tracia. Grațian, care-l urmează pe Valens ca împărat în vest, încă nu sosise; Teodosie I cel Mare devine împărat al Orientului.

● Armata romană, refăcută în Grecia și în Tracia sub conducerea lui Theodosiu I, îi înfrînge pe goți în două campanii, în timpul uneia dintre ele murind Fritigern (382 – 383); generalul roman Promotus duce o campanie încununată de succes la sud de Dunăre împotriva ostrogoților, conduși de Alatheus și Safrax; mulți goți sînt respinși îndărăt peste Dunăre, unii stabilindu-se în Imperiul Roman – ostrogoții în Panonia, vizigoții în Macedonia.

● Goții năvălesc din nou peste Dunăre, dar sînt înfrînți de Promotus; conducătorul lor, Alatheus, este ucis (387).

● Vizigoții trec Dunărea pentru a prăda în Tracia; conducătorul lor, Alaric, este menționat pentru întîia oară. Theodosiu I îi învinge și-l aduce pe Alaric – împreună cu o mare parte din armata sa – în oastea romană (390).

● Alaric și vizigoții săi întreprind raiduri de amploare prin Tracia și Grecia; ei sînt opriți pentru scurtă vreme de Stilicon, care sosise din Italia, dar căruia i se cere să plece de către împăratul Răsăritului, Arcadius (396).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Sabaenii evrei din nord-estul Yemenului se răscoală cu succes împotriva dominației aksumite (circa 375).

● Cum nici Persia, nici Roma nu erau capabile să obțină o victorie decisivă, conflictul dintre ele se încheie, Persia păstrîndu-și oarecum controlul asupra Armeniei (377).

● m. Șapur II (cel Mare) (300 – 379), rege al Persiei de la naștere (309 – 379), care a purtat războaie lungi cu romanii.

● Romanii conduși de Theodosiu I și perșii sasanizi conduși de Bahram IV ajung la pace după o serie îndelungată de conflicte, împărțind Armenia între ei (390).

● Ostrogoții conduși de Tibigild și vizigoții conduși de Gainas, fost general roman, desfășoară raiduri de amploare în Anatolia și în jurul Constantinopolului (399).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

● Sub Chandragupta II (care a domnit între circa 375 și circa 413), fiul lui Samudragupta, Magadha se extinde în Punjab, anexînd și Malwa, Sauraștra și Gujarat.

● Avarii (Juan Juan; Gougen), un popor mongol, îi învinge pe xiong-nu, pe care-i împing spre vest și spre sud în Asia Centrală (circa 380); conducătorul avar Toulun se autoproclamă han (cagan).

● Conduși de Fu Chien, populația ch'iang invadează teritoriul jin, dar sînt învinși categoric pe rîul Fei (383); atunci se prăbușește și puterea lor în nord.

● T'upa (To Pa; Toba), un popor înrudit cu xien-pi, îi înlocuiesc pe ch'iang ca putere la nord de Yangtze (circa 386); pe parcursul următorului secol, dinastia lor Wei va include o mare parte din Mongolia și Turkestan.

400 – 424 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● Cutreierînd continentul în fruntea armatei lui gotico-romane, Alaric invadează nordul Italiei, cucerind Aquileia, Istria și Veneția (401).

● Alaric asediază capitala lui Honorius, Milano, după care ridică asediul pentru a-l urmări pe împăratul Honorius care încearcă să fugă; cu armata sa, care includea și

cavalerie alană, adusă din Galia peste Alpi pe timp de iarnă, generalul romano-vandal Stilicon îl urmăreşte pe Alaric pînă la Asta (Asti), unde se înfruntă cu un rezultat indecis (? martie 402).

● Alaric, învins la Pollentia de Stilicon în urma unui atac-surpriză (6 aprilie 402) se retrage în Toscana; este de acord să părăsească Italia şi îşi duce armata pentru iernat în Istria.

● Aflînd despre planurile lui Alaric de invazie a Galiei, în ciuda efectivelor mult diminuate, Stilicon declanşează un devastator atac-surpriză şi învinge în bătălia Veronei desfăşurată în valea rîului Athesis (Adige); Alaric reuşeşte totuşi să se retragă cu armata sa (iunie 403). Honorius îşi mută capitala de la Milano la Ravenna, mult mai *uşor de apărat*.

● Are loc marea invazie a diverselor popoare (probabil mînate din spate de huni) şi mai ales a vandalilor, suevilor, burgunzilor, dar şi a goţilor, alanilor şi multora altora; invazia are loc spre vest, din ţinuturile baltice prin Alpi şi pînă în valea rîului Po, şi este condusă de Radagaisus (405).

● Forţele invadatoare conduse de Radagaisus înconjoară Florenţa, dar sînt prinse în capcanele romanilor conduşi de Stilicon, care organizează mai multe fortăreţe şi reţele de şanţuri. Cea mai mare parte a învinşilor a fost luată în sclavie, iar Radagaisus a fost executat (406).

● Restul invadatorilor se retrag în sudul Germaniei, cu excepţia vandalilor care, sub conducerea regelui Godigisclus, sînt înfrînţi de francii lui Marcomir, iar apoi se mută în Galia (406 – 410).

● Forţele romane abandonează Britania după ce soldaţii de acolo aleg împărat pe unul dintre ei, Constantin (406 ?), pe care-l urmează dincolo de Canalul Mînecii pentru a ocupa Galia şi Spania (407 – 408); în Britania, comunităţile locale îşi pun la punct propriile sisteme defensive împotriva invadatorilor saxoni.

● m. Flavius Stilicon (circa 355 – 408), general roman de origine romano-vandală care a condus lupta contra lui Alaric şi a goţilor acestuia (396 – 408); el este acuzat de trădare şi executat (august), se pare pe baza unor acuzaţii contrafăcute de către Honorius. După aceea, forţele lui de auxiliari trec de partea lui Alaric.

● Alaric invadează din nou Italia (409), înaintînd nestingherit către Roma, în timp ce Honorius stătea în Ravenna cea bine fortificată. El cere, şi primeşte, un tribut mare pentru a ridica asediul Romei, după care atacă fără succes Ravenna.

● Alaric şi forţele lui gotice asediază şi apoi ocupă Roma, fiind primii invadatori care au reuşit vreodată acest lucru; ei devastează oraşul (24 august 410). În timp ce mărşăluia spre sud în fruntea armatelor sale din Italia, Alaric plănuia invazia Siciliei şi a Africii cînd i-a sunat ceasul.

● m. Alaric (circa 370 – 410), rege vizigot care a cucerit Roma (410); este urmat la tron de cumnatul său, Athaulf (Adolphus).

● Împăratul proclamat de armată Constantin, încercînd să păstreze controlul asupra Galiei, este asediat la Arelate (Arles) de către generalul lui Honorius, Constanţiu; în cele din urmă se predă şi este executat (411).

● Athaulf cîştigă patru bătălii consecutive pentru controlul Galiei (412 – 414); în fruntea vizigoţilor săi el cucereşte întreaga Galie, cu excepţia Massilici (Marsilia). Este învins de generalul roman Constanţiu, dar proclamă Galia parte integrantă a Imperiului Roman, căsătorindu-se cu sora vitregă a împăratului, *Galla Placidia* (412 – 414).

● Athaulf își conduce vizigoții în recucerirea Spaniei (415), unde este ucis (416).
● Succesorul lui Athaulf, Wallia, îi înfrînge pe alani, suevi și vandali, pe care-i împinge în nord-vestul Spaniei (Galiția) (419); devenit regele Toulouse-ului (Aquitania), el este primul invadator ajuns să conducă un regat în interiorul Imperiului Roman. Succesorul lui a fost fiul lui Alaric, Theodoric I (care a domnit între 419 – 451); văduva lui, Placidia, s-a măritat cu generalul Constanțiu.
● Sub regele Gunderic, vandalii înfrîng în Spania forțele suevilor și romanilor conduse de Castinus (421).

EUROPA DE EST:
● Făgăduindu-i credință lui Honorius, Alaric este numit general-comandant al Iliriei (același titlu îl deținuse și în trecut, sub împăratul roman de Răsărit Arcadius), cu rol de stavilă în calea invadatorilor (404).
● n. Attila (406? – 453), rege al hunilor (434 – 453).
● Hunii sub conducerea regelui Uldin invadează Tracia, dar sînt respinși înapoi peste Dunăre de către romanii lui Anthemius (409).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Armata vizigotă a lui Gainas este învinsă în Anatolia de către armata romană condusă de un alt general got, Fravia; Gainas fuge către nord, dar este ucis de regele hun Uldin (400).
● În vestul Africii se pun bazele regatului Ghana, cu capitala la Kumbi (pe la 400).
● După un scurt război (421 – 422), romanii acceptă să permită libertatea de credință zoroastrienilor, perșii acceptînd același lucru pentru creștini.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:
● În perioada celor trei regate (circa 400), Coreea era divizată între Kokuryo în nord, Paekche în sud-vest și Silla în sud-est, cu cîteva mici colonii japoneze pe coasta sudică.
● Armatele Cham conduse de regele Bhadravarman desfășoară o campanie militară în Namvietul controlat de chinezi (Tonkinul și nordul Annamului) (circa 400).
● Avarii poartă războaie de frontieră în China cu dinastia Wei din nord (începînd cam din 400).
● Eftaliții (hunii albi; în India, numiți hunas), înrudiți cu kușanii, se stabilesc în Bactria (circa 420), controlînd teritoriile din sud-estul Mării Aral (modernul Turkestan rusesc) și întreprinzînd raiduri în Gandhara și Punjab.
● Generalul xijin Liu Yü înfrînge forțele rebele ocupînd Nankinul și autoproclamîndu-se primul împărat al dinastiei Liu (fostă) Song (420).
● m. Liu Yü (356 – 422), general și împărat chinez, fondatorul dinastiei Liu (fostă) Song.

425 – 449 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALA:
● Flavius Aetius, conducător al trupelor auxiliare formate în special din huni, stăvilește încercarea regelui Theodoric I al Toulouse-ului de a cuceri Provence, învingîndu-l la Arles (425).

- Placidia devine conducătoarea *de facto* a Imperiului Roman de Apus cînd fiul ei, Valentinian III, este așezat pe tron de către împăratul răsăritean Teodosie II, în pofida celorlalți pretendenți (425).
- În Spania, regele vandal Gaiseric (Genseric), fratele vitreg și succesorul lui Gunderic, înfrînge o revoltă a suevilor la Mérida, pe rîul Anas (Guadiana) (428).
- Aetius duce la bun sfîrșit cucerirea Galiei pentru Imperiul Roman (430); Toulouse rămîne sub ocupație vizigotă.
- Actius și armatele sale invadează Italia dinspre Galia, învingînd forțele imperiale la Ravenna (432) și devenind conducătorul efectiv al Imperiului Roman de Apus.
- Aetius și armata lui de huni și alani stăvilesc invazia Provenței de către Teodoric I și vizigoții săi, pe care-i înfrînge la Arles și la Narbonne (436).
- În Spania, suevii conduși de regele Rechila se răscoală împotriva dominației romane, ocupînd Mérida (439), apoi Sevilia (441).
- Vandalii conduși de regele Geiseric întreprind raiduri în Sicilia (440), inaugurînd un secol de domnie a pirateriei în Mediterana.
- Împăratul roman răsăritean Theodosiu II trimite o flotă împotriva vandalilor din Sicilia (441), dar o retrage imediat pentru a da piept cu invazia hunilor lui Attila.
- Rechila și forțele sale de suevi ajung să dețină controlul asupra întregii Spanii, în afară de Tarraconensis (Catalonia) (447).

EUROPA DE EST:

- Recunoscînd controlul efectiv al hunilor în Panonia, împăratul Imperiului Roman de Răsărit, Teodosie I, plătește tribut hunilor, numindu-l pe conducătorul acestora, Ruas, general în armata romană (432).
- Hunii, sub conducerea lui Attila, invadează Imperiul Roman de Răsărit ajungînd pînă la Constantinopol și distrugînd în mare măsură principala forță defensivă (441 – 443); împăratul Teodosie I cumpără o pace de scurtă durată plătind tribut greu.
- După ce și-a asasinat fratele, pe Bleda, Attila devine conducător unic al hunilor (445).
- Attila invadează iarăși Imperiul Roman de Răsărit, de data asta cotind către Grecia și ajungînd la Termopile (447); Teodosie I le cedează hunilor malul drept al Dunării, de la Singidunum (Belgrad) pînă la Novac (Svistov), în Bulgaria (447); tributul se triplează, iar Teodosie avea să-l plătească pînă la moartea sa (450).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Vandalii și alanii conduși de regele Gaiseric invadează Africa, învingînd în două rînduri armata romană lîngă Hippo (Bône), Algeria (430), după care asediază și cuceresc orașul (431); este ucis sfîntul Augustin, episcop de Hippo.
- Attila și Bleda, conducători în egală măsură ai hunilor după moartea unchiului acestora Ruas (433), extind controlul hun în Sciția (sudul Rusiei), Media și Persia (433 – 441).
- Vandalii cuceresc complet Africa de Nord-Vest, cu excepția estului Numidiei (Tunisia) (435).
- Gaiseric și armata lui vandală cuceresc Cartagina și estul Numidiei (octombrie 439).
- După încă un război de scurtă durată (441), romanii și perșii își reafirmă toleranța religioasă.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Cham respinge un atac naval chinez asupra Champei (431).
- Regatul indian al Pandyei invadează şi cucereşte Ceylonul (Sri Lanka), înlocuind dinastia Lambakanna (432).
- Forţele expediţionare chineze ale guvernatorului Tonkinului T'an Ho-ch'u invadează Champa şi-i distrug capitala (446).

450 – 474 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- Anglii, saxonii şi iuţii din ţinuturile de coastă mai joase ale continentului se aşază pe *litoralul britanic de sud-est (circa 450 – 500).*
- Attila şi armata lui asediază Orléansul (mai-iunie 451) dar, cînd erau gata să-l cucerească, sînt obligaţi să se retragă din calea unei armate combinate de romani şi vizigoţi. La Châlons, într-una dintre cele mai importante bătălii ale istoriei, armatele romane şi vizigote de sub conducerea lui Aetius şi a lui Teodoric I învinge oştile invadatoare ale lui Attila, care se retrag înapoi peste Rin (mijlocul lui iunie 451); printre apărători se găsea şi Meroveus, cel care avea să fondeze dinastia Merovingiană a francilor salieni.
- Atilla şi armata lui invadează Italia, distrugînd oraşe precum Padova şi silindu-i pe veneţieni (conform folclorului) să fugă spre insulele de lîngă coastă, fondînd Veneţia; vizitat de o misiune din partea Papei Leo I, Attila se retrage, probabil din cauza slăbirii poziţiilor sale, sau în urma încasării unui tribut (452).
- m. Flavius Aetius (circa 395 – 454), general roman care l-a oprit pe Attila în bătălia *de la Châlons (451); el a fost asasinat de către împăratul Valentinian III, se pare* invidios pe succesele acestuia.
- Piraţii vandali intră pe fluviul Tibru, cucerind şi distrugînd Roma, după care se reîntorc în Cartagina (2 – 16 iunie 455).
- Forţele romane sub comanda generalului suabo-vizigot Ricimer îi alungă pe vandali din Sicilia (456).
- Vizigoţii conduşi de Teodoric II invadează Spania, învingîndu-i decisiv pe suevii conduşi de Rechiari la Urbicas, în Galicia (456).
- Armata romană condusă de generalul Majorian îi învinge pe invadatorii alemani la Campi Cannini, în sudul Elveţiei (456); Majorian devine împărat al Imperiului Roman de Apus. Romanii invadează apoi oraşul Toulouse, învingîndu-l pe regele Teodoric II şi readucînd Galia vizigotă în Imperiul Roman de Apus (458), terminînd astfel recucerirea Galiei şi a Spaniei (460).
- Flota romană a lui Majorian, care se pregătea în vederea unei invazii în Africa, a fost distrusă de vandali la Cartagina, Spania (461).
- Teodoric II îi conduce pe vizigoţi să reocupe Toulouse (461), extinzîndu-se spre Mediterana la Narbonne; acesta (urmat de fratele său Euric după asasinarea sa din 466) desfăşoară campanii ample în Galia şi Spania.
- m. Majorian (Iulius Valerius Majorianus) (? – 461), împărat al Imperiului Roman de Apus (457 – 461). El a abdicat şi a fost ucis în urma revoltei generalului Ricimer împotriva sa.

• n. Clovis (Chlodwig; Chlodowech) (circa 466 – 511), rege al francilor salieni (481 – 511).
• În Spania, vizigoții sub conducerea lui Euric îi învinge pe suevii conduși de regele Remismund (468), după care controlează întreaga Spanie și o mare parte din Galia, pînă la rîurile Loara și Ron.
• Vandalii conduși de Gaiseric continuă să facă raiduri ample în bazinul mediteranean (468 – 477).
• Sub Gundobar (care a domnit între 473 – 516), Burgundia devine un regat independent pe văile rîurilor Ron și Saône.

EUROPA DE EST:

• După ce nu li s-a mai plătit tribut, Attila și hunii săi (împreună și cu alte trupe de cavalerie ușoară, din care făceau parte ostrogoții, turingii și bavarii) traversează Rinul pentru a invada Imperiul Roman de Apus (451), devastînd multe orașe în nordul Galiei – cu excepția Parisului.
• m. Attila (406? – 453), rege al hunilor (434 – 453), care a întreprins raiduri în toată Europa; el moare pe cînd plănuia invadarea Italiei. În lupta pentru putere care a urmat morții sale, forța hunilor se prăbușește.
• Ostrogoții conduși de frații Walamir, Theodemir și Widemir se alătură armatei romane de răsărit (454); ei luptaseră cu Attila la Châlons (451).
• n. Teodoric (Dietrich) I (cel Mare) (454? – 526), căpetenie a ostrogoților și conducător al Italiei (474 – 526).
• Traversînd Dunărea, hunii invadează Dacia, dar sînt înfrînți de armatele romane conduse de generalul Anthemius (466).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• Împăratul roman de răsărit Leon I trimite două armate împotriva vandalilor din nordul Africii. Una dintre acestea, aflată sub comanda lui Heraclius, cucerește orașul Tripoli de sub vandali (468), după care pornește în marș către Cartagina. Cealaltă armată, condusă de Basiliscus, debarcă lîngă Capul Bon însă, promițînd un armistițiu conducătorului vizigot Gaiseric, este silită să se retragă după ce acesta mobilizase întreaga flotă vizigotă împotriva lor.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

• Dinastia chineză Wei din nord (T'upa) anexează o parte din Sinkiang (circa 450).
• Invadînd Punjabul, hunas (eftaliții) sînt învinși decisiv de forțele Imperiului Gupta, conduse de Skandagupta (457).
• Perșii sub Yazdegird II sînt învinși în apropiere de rîul Oxus (457), de către eftaliți.
• Peroz (Firuz) se aliază la rîndul lui cu eftaliții pentru răsturnarea de pe tron a fratelui său Hormizd III, în lupta pentru tronul Imperiului Persan (459).
• Sinhalesc, sub Dhatusena, alungă Pandia din Ceylon (Sri Lanka), fondînd dinastia Moriya (459).
• Perșii conduși de Peroz se implică într-un șir interminabil de războaie (464 – 484) cu foștii lor aliați, eftaliții, care cuceriseră Bactria și cea mai mare parte a teritoriilor persane din est.

475 – 499 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- Generalul pe jumătate hun Odoacru conduce o revoltă a mercenarilor din armata romană, învingînd forţele romane la Pavia (23 august 476) şi omorîndu-l pe conducătorul acestora, Oreste; Odoacru îşi asumă controlul asupra Italiei (4 septembrie 476) şi-şi arogă titlul de împărat. Se consideră în general că acum ia sfîrşit Imperiul Roman de Apus.
- Odoacru anexează Dalmaţia teritoriilor sale italiene (481).
- Clovis, nepotul lui Meroveus, cel care luptase la Châlons (451), devine regele francilor salieni (481) dintre fluviile Somme şi Rinul inferior.
- Clovis conduce oştile francilor salieni împotriva lui Syagrius, un general roman din nordul Galiei, pe care-l învinge la Nogent (Soissons) (486); extinzîndu-şi dominaţia în zonă, Clovis se căsătoreşte cu o prinţesă burgundă, Clotilda, iar prin ea, poporul lui adoptă creştinismul.
- În prima lor confruntare directă, Teodoric cel Mare, regele ostrogoţilor, îl învinge pe Odoacru pe rîul Sontius (Isonzo) (28 august 489) şi la Verona (30 septembrie); Odoacru se retrage la Ravenna.
- Obligat să-şi împartă forţele după invaziile vizigoţilor şi burgunzilor din nord-vestul Italiei, Odoacru este învins pe rîul Adda (11 august 490); el se refugiază la Ravenna, care este asediată de către Teodoric cel Mare. Primind întăriri, Odoacru reuşeşte să străpungă încercuirea de la Ravenna şi chiar să-l înfrîngă pe Teodoric la Faenza (490).
- După un asediu care a durat trei ani şi jumătate, Odoacru este nevoit să capituleze la Ravenna (27 februarie 493); el acceptă să împartă puterea, dar Teodoric cel Mare îl asasinează (15 martie), devenind astfel singurul conducător al Italiei. La scurtă vreme el cucereşte Raetia, Noricum şi Dalmaţia.
- Clovis îi sprijină pe francii ripuarieni în victoria decisivă a acestora asupra alemanilor la Tolbiac (Zulpich), în apropiere de Cologne (496); el devine conducătorul efectiv al tuturor francilor, inclusiv al acelora de pe Rinul superior.

EUROPA DE EST:

- n. Besas (Bessas) (circa 480 – circa 560), general ostrogot în slujba Imperiului Bizantin.
- Învingător al luptei de succesiune, Teodoric cel Mare preia puterea (484), după care întreprinde raiduri masive în Tracia (486).
- Conducătorul italian Odoacru traversează Alpii pentru a-l învinge pe Fava (Feletheus), regele rugilor, anexînd regiunea Noricumului (Austria), de la sud de Dunăre (487).
- Împinşi de către împăratul roman de răsărit Zenon, Teodoric cel Mare şi ostrogoţii săi se îndreaptă către Italia, învingîndu-i pe gepizi la Sirmium (Sirmione) (488).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Conducătorul vandal Hunneric (a domnit între 477 – 484), fiul şi succesorul lui Gaiseric, îşi persecută supuşii catolici; obiceiul va fi preluat şi de urmaşii acestuia, de asemenea creştini arieni.
- n. Iustinian I (cel Mare; Flavius Justinianus) (483 – 565), împărat bizantin (a domnit între 527 – 565).

• Urmînd la tronul Persiei fratelui său Peroz, Balash este de acord să oprească persecutarea creştinilor în Armenia, punînd capăt unei revolte de trei ani (481 – 484).
• În războiul isaurian (492 – 496), împăratul roman de răsărit Anastasius înfrînge răscoala muntenilor din Isauria, aflată în partea central-sudică a Anatoliei, în bătălia de la Cotyaeum (Kutahya) (493).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

• Probabil perfecţionată în Asia Centrală, scăriţa de şa este introdusă în China, se pare de către dinastia Wei de Nord (T'upa) (circa 477).
• Sub conducerea regelui Jayavarman (circa 480 – 514), regatul Funan se extinde din valea Mekongului probabil pînă la rîul Irrawaddy.
• Într-o campanie de recucerire a teritoriilor de răsărit pierdute, Peroz şi armata lui de perşi sînt învinşi de eftaliţi (484).

500 – 524 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

• Anglii, saxonii şi iuţii – mai întîi întreprinzători de raiduri, mai apoi invadatori – ajung să deţină controlul asupra sud-estului şi centrului Britaniei (500 – 534); unii istorici îl plasează pe semi-legendarul rege Arthur în această perioadă (a domnit aprox. între 516? – 537?), el fiind conducătorul apărătorilor romano-britanici.
• Intervenind în Burgundia, Clovis îl sprijină pe Godegesil împotriva lui Gundobar, pe care în cele din urmă Clovis îl asediază şi-l învinge la Avignon (500); Burgundia devine *dependentă de franci*.
• Clovis şi francii lui pornesc războiul împotriva vizigoţilor, pe care-i învinge şi le omoară conducătorul, Alaric II de Toulouse, la Vouillé şi extind regatul francilor pînă la Pirinei (507).
• Teodoric cucereşte Provence şi-i învinge pe burgunzi în Galia (507), oprindu-i temporar pe franci la mică distanţă de Marea Mediterană.
• m. Clovis (Chlodwig; Chlodovech) (circa 466 – 511), rege al francilor salieni (481 – 511), cel care a unificat francii şi a adoptat creştinismul; imperiul lui a fost împărţit între cei patru fii ai săi.
• La Muntele Badon (Badbury, Dorset, Anglia) armata romano-britanică a regelui Arthur i-a învins – probabil – pe saxonii conduşi de Cerdic (circa 517?).
• Francii, sub conducerea celor patru fii ai lui Clovis, cuceresc Burgundia şi Provence (523 – 532), organizînd uneori şi invazii asupra Germaniei, Italici şi Spaniei.

EUROPA DE EST:

• Lombarzii (Longobarzii) conduşi de Tato învinge herulii conduşi de Rodulf, pe valea Dunării mijlocii (508).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Două regate arabe – Ghassan în nord-vestul Arabiei şi Hira în nord-est – se aflau de multă vreme în război, adesea sprijinite de Imperiul Roman de Răsărit şi, respectiv, de Imperiul Persan (circa 500 – 583).
• Încercînd să obţină accesul la Marea Neagră, Kavadh al Persiei se aliază cu eftaliţii din Asia Centrală împotriva Imperiului Roman de Răsărit, purtînd lupte de-a lungul graniţelor armene şi mesopotamiene (502 – 505).

- Hunii, care invadează sudul prin Munții Caucaz, îi fac pe romanii răsăriteni și pe perși să pună capăt războiului dintre ei și să se alieze în fața pericolului, împărțind apărarea trecătorilor din Caucaz (505).
- n. Belizarie (circa 505 – 565), general bizantin.
- Împăratul roman de Răsărit Anastasius construiește Zidul Anastasian, o linie de fortificații care se întinde de la Marea Neagră pînă la Marea Marmara (Propontis), cu scopul de a ține piept perșilor (512).
- În primul război persan al lui Iustinian I (524 – 532), împăratul persan Kavadh I și generalul său arab al Mondhir luptă bine împotriva romanilor, dar sînt opriți de fortificațiile acestora.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

- În India este scrisă lucrarea clasică militară *Siva-Dhanurveda,* inspirată mult din lucrarea mai veche a lui Kautilya, *Arthasastra;* cartea pune accentul pe utilizarea arcurilor cu săgeți, care erau încă principalele arme ale hindușilor (circa 500).
- Conduși de Toramana, hunas cuceresc Malwa (500 – 510), conturînd un nou regat pe măsură ce Imperiul Gupta era tot mai slăbit.
- Dinastia Wei (T'upa) din nord invadează sudul Chinei, dar este înfrîntă categoric (507).
- Hunas, sub conducerea lui Mihiragula (care a domnit între 510 – 530), se extind spre sud și spre est, în Punjab și Rajputana.

525 – 549 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- În războiul italian (gotic) (534 – 553), Imperiul Roman de Răsărit se luptă contra ostrogoților pe teritoriul fostului Imperiu Roman de Apus. Belizarie conduce armatele lui Iustinian împotriva ostrogoților, cucerind inițial Sicilia, inclusiv fortăreața gotică de la Palermo (535).
- Cynric, fiul lui Cerdic, conduce expansiunea saxonilor în Wiltshire (începînd din cîrca 534), în Britania central-sudică; fiul său, Ceawlin, se presupune că ar fi cîștigat o luptă importantă la Dearham, lîngă rîul Severn (577?).
- Războiul italian (gotic): Belizarie și forțele lui imperiale invadează Italia pornind din Sicilia, traversînd strîmtoarea Messina, asediind și cucerind Napoli (536).
- Războiul italian (gotic): goții cedează Provence francilor, pentru a-i împiedica să se alăture aliaților Imperiului Roman de Răsărit (536).
- Războiul italian (gotic): Belizarie cucerește Roma (10 decembrie 536), părăsită de goți înainte de sosirea lui; el trece la reconstruirea lucrărilor de apărare a orașului.
- Războiul italian (gotic): sub comanda lui Vitiges, goții asediază armata imperială a lui Belizarie (mult inferioară numeric) la Roma (2 martie 537 – 12 martie 538); în cele din urmă se retrag, atunci cînd sosește o flotă a Imperiului de Răsărit aducînd întăriri.
- Războiul italian (gotic): după ce ridică asediul Romei, Vitiges și goții lui urmăresc o armată romană mult mai mică condusă de Ioan cel Sîngeros, pe care-o asediază la Rimini (538). Cînd încep să sosească întăriri romane răsăritene, Vitiges

ridică asediul şi se refugiază în Ravenna, unde goţii sînt asediaţi la rîndul lor, în cele din urmă capitulînd (sfîrşitul anului 539); Vitiges se predă şi este trimis la Constantinopol.

● Războiul italian (gotic): Belizarie cucerise aproape integral Italia pentru Imperiul de Răsărit, cu excepţia Paviei şi Veronei, cînd este rechemat la Constantinopol, se pare deoarece împăratul Iustinian se temea de succesul său (541).

● Războiul italian (gotic): sub noul lor rege, Ildibad, armatele gotice străpung încercuirea de la Verona şi învinge forţele imperiale la Treviso, recucerind valea fluviului Po (541).

● Războiul italian (gotic): goţii, sub conducerea lui Totila (Baduila), nepotul lui Vitiges, învinge armatele romane la Faenza şi din nou la Mugello (ambele în 542), după care recuceresc o mare parte din Italia centrală şi de sud, inclusiv Napoli (pînă la 543).

● Războiul italian (gotic): Roma este asediată şi cucerită de goţii lui Totila (545), dar este recucerită repede de forţele imperiale după reîntoarcerea lui Belizarie, care respinge mai multe încercări de recucerire a oraşului (546).

● Războiul italian (gotic): după rechemarea încă o dată a lui Belizarie la Constantinopol (549), Totila şi armata sa gotică recuceresc cea mai mare parte a Italiei, inclusiv Sicilia, Sardinia şi Corsica.

EUROPA DE EST:

● *m. Teodoric (Dietrich) (cel Mare) (454? – 526), căpetenie a ostrogoţilor (a domnit între 474 – 526) care a cucerit Italia (488 – 493); el devine conducătorul Italiei, extinzîndu-şi stăpînirea şi peste Provence.*

● Împinşi spre est de către avari, un popor din Asia Centrală, mulţi bulgari şi slavi încep să invadeze dincolo de Dunăre şi să se mute în Balcani (începînd din 530).

● Forţele imperiale romane, conduse de Belizarie, Narses şi Mundas, înăbuşă răscoala Nika împotriva lui Iustinian din Constantinopol, capitala Imperiului Roman de Răsărit (532).

● Războiul italian (gotic): armatele imperiale sub comanda lui Mundas sînt înfrînte de goţi la Salona (lîngă Split), în Dalmaţia (536).

● În timpul domniei împăratului Iustinian (527–565), se desfăşoară o politică ofensivă la nord de Dunăre. Se încerca recucerirea Daciei Traiane. Sunt refăcute cetăţi şi oraşe din Dobrogea dar şi de pe malul nordic al Dunării.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● În Arabia, armata din Ghassan condusă de Harith Ibn Jabala obţine o victorie importantă asupra Hira (528).

● Romanii, conduşi de noul lor comandant răsăritean Belizarie, înfrîng o armată mult mai mare persano-arabă la Dara, în Armenia controlată de perşi (530), dar sînt înfrînţi ulterior la Calinicum (531), următoarea luptă fiind indecisă.

● Belizarie invadează Africa de Nord în fruntea unei armate romane imperiale răsăritene, învingîndu-i pe vandalii conduşi de regele Gelimer la Ad Decimum (13 septembrie 533); după aceea, Cartagina se predă fără luptă.

● Vandalii sub conducerea lui Tzazon (Zano), fratele regelui Gelimer, înăbuşă o răscoală în Sardinia încurajată de Iustinian I (533).

● Deşi întăriţi cu armata lui Zano, vandalii sînt învinşi de un atac-surpriză organizat de Belizarie la Tricameron (decembrie 533), iar Zano este ucis; regele Gelimer se predă (534) şi este dus la Constantinopol. Regatul vandal este desfiinţat, iar Africa de Nord aparţine din nou romanilor.

● *n. Mauriciu (Flavius Tiberius Mauricius) (539 – 602), împărat roman răsăritean (582 – 602).*

• Al doilea război persan al lui Iustinian I (539 – 562): Chosroe I al Persiei declară război Imperiului Roman de Răsărit.
• Al doilea război persan al lui Iustinian I: perşii, sub conducerea lui Chosroe I, invadează şi cuceresc Siria, inclusiv Antiohia, luînd mulţi prizonieri (540).
• Al doilea război persan al lui Iustinian I: perşii ocupă Petra (lîngă Phasis) (541), pe coasta Armenici.
• Al doilea război persan al lui Iustinian I: armatele romane răsăritene de sub conducerea lui Belizarie, proaspăt întoarse din Italia, la care se alătură oştile ghasanide conduse de Harith Ibn Jabala, recuceresc Mesopotamia şi organizează raiduri în Persia, silindu-l pe Chosroe I să părăsească Armenia (542).
• Abraha devine viceregele Himyar-ului (sud-vestul Yemenului) (circa 545), numit fiind de către regele Aksumului, Ella-Abeha (Caleb).
• Al doilea război persan al lui Iustinian I: după o luptă indecisă, Chosroe I şi Iustinian sînt de acord să încheie un armistiţiu (545).
• Al doilea război persan al lui Iustinian I: ca răspuns la persecutarea creştinilor de către perşi pe litoralul Armeniei, armatele romane răsăritene de sub conducerea generalului Dagisteus ascdiază Petra (549 – 551).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

• În China, războiul civil slăbeşte dinastia Wei de Nord (T'upa) (529 – 534), ceea ce are ca rezultat imperiile Wei Răsăritean şi Apusean.
• Hunas, conduşi de Mihiragula, sînt înfrînţi de o coaliţie hindusă care includea şi armatele prinţilor Balditya din Magadha şi Yasodharman din Ijjain (530); regatul Hunas nu-şi mai revine şi dispare treptat (pe la 550).
• Vietnamezii, conduşi de Li-Bon, reuşesc pentru scurtă vreme să se elibereze de sub dominaţia chineză (541 – 547).
• Regele Rudravarman conduce armatele Cham într-o luptă lipsită de succes împotriva vietnamezilor lui Li-Bon (543).
• Porţiuni din Marele Zidul Chinezesc sînt refăcute de către Imperiul Wei de Răsărit, pentru a se apăra în faţa ameninţării avarilor din Asia Centrală (543).
• Turcii, un popor de origine mongolă şi indo-europeană, se răscoală împotriva avarilor, conduşi de căpetenia lor, Tuman (Tumere) (circa 546 – 553) şi se afirmă ca o forţă în Asia Centrală; unii avari se îndreaptă către est, în China, dar majoritatea migrează spre Europa.
• Chinezii înfrîng revolta vietnamezilor conduşi de Li-Bon (547).

550 – 574

EUROPA OCCIDENTALĂ:

• Războiul italian (gotic): goţii conduşi de Totila atacă Ravenna pe uscat şi pe apă, dar suferă o înfrîngere drastică pe Marea Adriatică (551), pierzînd şi Sicilia în faţa armatelor romane răsăritene conduse de Artaban.
• Războiul italian (gotic): forţele imperiale, acum sub comanda lui Narses, obţin o victorie importantă la Taginae (lîngă actualul Gubbio), unde este ucis şi conducătorul goţilor, Totila; după aceea, armatele romane de răsărit ascdiază şi cuceresc Roma (552).
• Armatele franco-alemane conduse de fraţii Lothaire şi Buccelin, împreună cu uncle trupe gotice, invadează Italia şi înfrîng armatele imperiale la Parma, cucerind valea

fluviului Po (553); după aceea armata se desparte, iar facțiunea condusă de Buccelin se îndreaptă către sudul Italiei.

● Războiul italian (gotic): goții sînt zdrobiți de armatele imperiale ale lui Narses la Monte Lacteria (Samus), lîngă Cumae, unde noul lor rege, Teias, este ucis (553).

● Războiul italian (gotic): armatele imperiale ale lui Narses distrug armata lui Buccelin la Casilinum, pe rîul Volturno, lîngă Capua (554); armata lui Lothaire, decimată de boli, încetează de a mai fi o amenințare. Italia – deși în mare parte distrusă – face din nou parte din Imperiul Roman.

● Iustinian îl recheamă pe Belizarie (care se retrăsese din viața activă) pentru a consolida cuceririle romane răsăritene din sudul Spaniei (554).

● Clotaire I, fiul lui Clovis, reunifică pentru scurtă vreme Imperiul Franc al tatălui său (558 – 561).

● Iustinian îl închide pe principalul său general, Belizarie, pe care-l acuză de trădare (562), probabil temîndu-se și invidiind succesul acestuia; Belizarie este eliberat și reabilitat ulterior (563).

● Lombarzii, împreună cu saxonii, invadează Italia; conduși de Alboin, ei învinge armata imperială a lui Longinus la Ravenna (568), apoi cuceresc valea fluviului Po și Milano.

● Lombarzii cuceresc Pavia după un asediu de trei ani (572), făcînd din aceasta capitala Lombardiei; în nordul Italiei, împăratul roman de răsărit păstrează controlul asupra cîtorva orașe de coastă.

EUROPA DE EST:

● Germanius, nepotul împăratului roman de răsărit Iustinian, stăvilește pentru un timp o invazie a slavilor la Sardica (Sofia) (550).

● Împinși spre vest pe măsură ce locurile lor de baștină erau luate de către turci, avarii încep să invadeze Europa (circa 555).

● Bulgarii conduși de Zabergan întreprind raiduri de amploare în sud-estul Europei, ajungînd sub zidurile Constantinopolului; ei sînt opriți (lîngă Melanthius) de către generalul roman Belizarie, reactivat pentru a doua oară în vederea obținerii ultimei sale victorii (559).

● m. Besas (Bessas) (circa 480 – circa 560), general ostrogot în slujba Imperiului Bizantin.

● Sub conducerea lui Baian, avarii invadează Germania pe valea Dunării, dar sînt înfrînți de franci (562).

● Armatele aliate avare și longobarde lombarde îi alungă pe gepizi și exercită un control militar și politic asupra Transilvaniei (567).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Perșii conduși de Chosroe I se aliază cu o nouă putere a Asiei Centrale, cea turcă, împreună învingîndu-i pe eftaliți (circa 554 – circa 560).

● Al doilea război persan al lui Iustinian I: după ce armatele romane de răsărit înfrîng categoric perșii conduși de Nacoragan pe rîul Phasis, cei doi combatanți sînt de acord să încheie pacea (562).

● m. Belizarie (circa 505 – 565), general bizantin care s-a distins sub împăratul Iustinian, deși uneori a căzut în dizgrația imperială.

● m. Iustinian I (cel Mare; Flavius Justinianus) (483 – 565), împărat bizantin (527 – 565) care a reclădit imperiul; el a fost implicat în numeroase războaie, multe comandate

direct de generalii săi, Belizarie şi Narses. A fost urmat de nepotul său, Iustin II (care a domnit între 565 – 574).

● Abraha, vicerege aksumit care ajunsese să controleze cea mai mare parte din Yemen, invadează Hejazul, cu succes la început, dar nu reuşeşte să cucerească şi Mecca (570).

● Împăratul roman răsăritean Iustin II se aliază cu turcii din Asia Centrală împotriva regelui persan Chosroe I, al cărui nepot Chosroe II duce o campanie încununată de succes în Siria (572 – 573).

● Perşii, conduşi de Chosroe II, trimit o expediţie navală împotriva coloniei aksumite Himyar (sud-vestul Yemenului), debarcînd la Aden (572), apoi cucerind treptat cea mai mare parte din Arabia de la aksumiţi şi de la aliatul acestora, Imperiul Roman de Răsărit (572 – 585).

● Împăratul roman răsăritean Iustin II abdică în favoarea generalului Tiberiu (care domneşte între 574 – 582).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● În Deccan (vestul Indiei), Pulakesin I pune bazele dinastiei Chalukya, în jurul oraşului Bijapur (550); aceasta va acapara treptat centrul Deccanului, în detrimentul dinastiei Pallava (circa 550 – 608).

● Regele Funanului, Rudravarman, este detronat de către doi fraţi din Chenla, Chitrasena şi Bhavavarman, care cucereşte cea mai marte din Cambodgia (circa 550); Rudravarman rămîne doar cu o mică regiune din sud.

● După un nou război civil chinez, dinastia Wei ia sfîrşit şi este înlocuită de dinastia de Nord Ch'i (550).

● După noi victorii asupra chinezilor, avarilor şi eftaliţilor, turcii instaurează pentru scurt timp un imperiu în Asia Centrală (553 – 582).

● În expansiunea-i de lungă durată, iniţial împotriva Paekche, regatul lui Silla ajunge pînă la coasta de vest a Coreei (554).

● n. Kao Chiung (Gao Jiong) (555 – 607), general chinez.

● Marele Zid Chinezesc este refăcut în continuare de dinastia Ch'i de Nord (urmaşa dinastiei Wei de Răsărit), în calea ameninţărilor venite din Asia Centrală, mai cu seamă din partea turcilor (556).

● Dinastia chineză Chou de Nord învinge şi ia locul dinastiei Wei de Apus (556), care cucereşte la rîndu-i dinastia Ch'i de Nord (557).

● Regatul lui Silla cucereşte ultimele colonii japoneze de pe coasta coreeană de sud (562).

575 – 599 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● Armatele romano-britone stăvilesc expansiunea saxonă în Ţara Galilor, învingîndu-l pe Ceawlin la Faddiley (în apropiere de Nantwich) (583).

● O lungă serie de conflicte între vizigoţi – adepţi ai creştinismului arian – şi supuşii acestora iberici de religie catolică se sfîrşeşte prin convertirea la catolicism a vizigoţilor (589).

● Sub conducerea regelui Aethelbert (care a domnit între 597 – 616), regatul iut devine dominant în Kent.

EUROPA DE EST:

- Avarii conduşi de Baian cuceresc Sirmium (Sirmione) (580) şi duc campanii militare pînă la Marea Egee (591; 597).
- Cu puţin înainte de a deveni împărat roman de răsărit, Mauriciu scrie tratatul militar *Strategikon* (580).
- Romanii sub conducerea împăratului Mauriciu şi a generalului Priscus opresc o invazie avară printr-o serie de campanii militare în sud-estul Europei (595 – 601).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Armatele romane răsăritene sub comanda lui Mauricius îi izgonesc pe perşi din Cappadocia (575).
- n. Heraclius (circa 575 – 641), împărat bizantin (610 – 641).
- Generalul roman răsăritean Iustinian îi învinge pe perşii de sub comanda lui Chosroe II la Melitene (576).
- Romanii răsăriteni invadează Armenia persană (577), cucerind o mare parte din Armenia şi din Munţii Caucaz.
- m. Chosroe I (Khosrow; Anushirvan) (? – 579), rege al Persiei (531 – 579), care şi-a disputat puterea cu romanii în sud-vestul Asiei.
- După moartea lui Tiberiu (582), Mauriciu devine împărat roman de răsărit (582 – 602).
- n. 'Amr Ibn al-'As (al-Aasi) (circa 585 – 664), general arab.
- n. Omar I ('Umar ibn al-Khattab) (circa 586 – 644), calif musulman (634 – 644).
- Bahram Chobin conduce armata persană la victorie împotriva celei romane de răsărit la Martyropolis (Mus), în Turcia, dar este învins după aceea de Mauriciu la Nisibis şi pe rîul Araxes, în Armenia (totul în 589).
- Bahram Chobin refuză să accepte destituirea sa de către împăratul persan Hormizd, detronîndu-l pe acesta din urmă şi acaparînd tronul pentru sine (590); fiul şi moştenitorul lui Hormizd, Chosroe II, se refugiază la romani.
- Armatele romane răsăritene conduse de generalul Narses invadează Persia în folosul lui Chosroe II; Bahram Chobin este învins decisiv lîngă rîul Zab, o mare parte din oastea sa trecînd în tabăra lui Chosroe, restul fiind distrusă în Media (591). Chosroe se urcă pe tronul Persiei şi instaurează pacea.
- n. Sa'd (Saad) ibn Abi Waqqas (circa 596 – circa 660), general arab.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- În estul Deccanului indian, regele Simhavişnu al dinastiei răzvrătite Pallava învinge regatul Chola, împingîndu-i pe locuitorii acestuia către sud (575).
- Regatul Pandya cucereşte supremaţia în extremul sud al Indiei (575 – 600).
- Turcii, aliaţi cu romanii răsăriteni, atacă teritoriile persane din est, cucerind cea mai mare parte din Khorasan şi ajungînd pînă la Hyrcania, la Marea Caspică (circa 579 – 587).
- Întreg nordul Chinei este unificat de către Yang Jian, fondatorul dinastiei Sui (581), care continuă reclădirea Marelui Zid.
- Perşii sub conducerea lui Bahram Chobin îi învinge decisiv pe turci într-o ambuscadă la Stînca Hyrcaniană (588), după care recuceresc teritoriile de la sud de rîul Oxus.

● Sub Yang Jian, armatele Sui invadează sudul Chinei (589), învingînd dinastia Ch'en şi reunind China pentru întîia dată de la dinastia Han încoace (220). Yang Jian cucereşte şi regatul coreean Kokuryo, din nord.
● n. Harşa (Harshavardhana) (circa 590 – circa 648), rege indian (a domnit între 606 – circa 648).
● Sub regenţa prinţului Shotoku (regent între 593 – 621), care a condus în numele împărătesei Suiko, clanul Soga decade de la putere în Japonia, unde începe să se dezvolte o guvernare mai centralizată; conducătorul continuă războaiele cu populaţia ainu din nordul insulei Honshu.
● n. Li Shih-min (T'ai Tsung) (circa 596 – 649), împărat chinez (626 – 649).

600 – 624 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● La Daegsastan, invadatorii scoţi dalriazi sînt învinşi de către regele Aethelfrith al Northumbriei, un regat anglu în nord-vestul Angliei (603).
● Regele merovingian Lothar II unifică pentru un timp regatele france Austrasia, Neustria şi Burgundia (613).
● Regele Aethelfrith al Northumbriei învinge britanii la Chester (615), extinzîndu-se spre vest, către Marea Irlandei.
● Raedwald, regele Angliei de est, îl învinge şi-l ucide pe Aethelfrith la rîul Idle (616). Succesorul lui Aethelfrith, Edwin, primul rege creştin al Northumbriei, îi învinge pe britoni în nordul Ţării Galilor şi la Anglesea (616).
● Imperiul Roman de Răsărit pierde şi ultimele teritorii spaniole pe care le mai deţinea, în faţa vizigoţilor (616).
● În regatul franc al Austrasiei, Pepin I devine primar al palatului (prim-ministru) (623 – 629) sub regele Dagobert, ultimul merovingian.

EUROPA DE EST:

● Romanii stăvilesc o invazie avară la Viminacium (601), pe Dunăre, însă avarii încă stăpînesc un imperiu care se întinde spre est şi spre nord de la Dunăre pînă la fluviul Volga şi la Marea Baltică.
● Focas, un centurion care lupta pe Dunăre, conduce o răscoală împotriva împăratului roman de răsărit Mauriciu, pe care-l sileşte să abdice, după care-l omoară laolaltă cu cei doi fii ai săi (602).
● Slavii se răscoală cu succes împotriva dominaţiei avare din Moravia (603).
● n. Bajan (Baian) (? – 609), rege avar care a condus expansiunea poporului său în actualele România şi Ungaria (558 – 563).
● Avarii organizează raiduri în Balcani, ajungînd pînă la zidurile Constantinopolelui (617 – 619), dar se retrag după ce încasează un tribut important.
● Kurt (Kubrat), primul conducător bulgar al cărui nume este cunoscut, se duce la Constantinopole încercînd să încheie o alianţă împotriva avarilor.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● n. 'Ali ('Ali ibn Abi Talib), al patrulea calif musulman (a domnit între 656 – 661).
● m. Mauriciu (Flavius Tiberius Mauricius) (539 – 602), împărat roman răsăritean (582 – 602) care s-a luptat cu perşii şi cu avarii, învingătorul de la Viminacium (601); el este ucis de Focas într-o revoltă a armatei.

● Chosroe II al Persiei îi declară război lui Focas, cel care-l omorîse pe împăratul bizantin Mauriciu, căruia-i datora tronul; el duce campanii în Mesopotamia şi în Siria, fiind oprit numai la Antiohia şi Damasc, iar în Anatolia ajunge pînă la Bosfor (603 – 608).

● Heracliu cel Bătrîn trimite armatele bizantine conduse de fiul său Heracliu de la Cartagina la Constantinopole, unde acestea îl detronează şi îl ucid pe Focas (610); Heracliu cel Tînăr devine noul împărat, sub conducerea sa greaca devenind limba oficială a imperiului, numit acum generic Imperiul Bizantin.

● Oştile arabe organizează raiduri în ţinuturile persane la sud de Eufrat, obţinînd victoria la Dhu-Qar, după care sînt împinse îndărăt, în deşertul arab (610).

● Continuîndu-şi războiul împotriva Imperiului Bizantin, Persia cucereşte Antiohia şi Armenia (611), Damascul (613), Ierusalimul (614) şi Chalcedonul (616), aflat faţă în faţă cu Constantinopole, dincolo de Bosfor.

● Armatele persane conduse de Chosroe II cuceresc Egiptul (616 – 619), retezînd calea de aprovizionare cu grîne a Constantinopolelui.

● Vizigoţii cuceresc Ceuta, teritoriu bizantin în Maroc, în faţa Gibraltarului (618).

● Armata persană cucereşte Ancyra (Ankara), în Anatolia, ca şi fortăreţe bizantine din Armenia şi insula Rodos (620).

● Luîndu-i pe nepregătite pe perşii care credeau că el analizează condiţiile lor de pace, Heracliu debarcă lîngă Alexandretta, în Siria, o armată de invazie de la Constantinopole; la Issos el învinge armata persană mult mai numeroasă, condusă de generalul Shahr Baraz (622), după care îi învinge pe perşi pe rîul Halys (ianuarie 623).

● Mahomed, fondatorul islamismului, îşi conduce discipolii în Hegira, de la Mecca către Medina (622), marcînd începutul calendarului islamic.

● Deplasînd armata bizantină pe apă la Trapezus (Trebizond), pe Marea Neagră, Heracliu invadează Armenia şi Media; Chosroe II îşi abandonează capitala, Tauris (Tabriz), în mîinile lui Heracliu (623).

● Armatele bizantine conduse de Heracliu pătrund adînc în teritoriul Persiei centrale, pînă la Ispahan, mai departe decît ajunsese vreodată o armată romană; văzînd accasta, Chosroe II îşi retrage forţele persane care se aflau în tabără lîngă Constantinopole, în Chalcedon; printr-un atac neaşteptat, Heracliu învinge armata lui Shahr Baraz, apoi iernează în oraşele cucerite din nord-vestul Persiei (624).

● Mahomed şi adepţii lui din Medina învinq armatele de la Mecca la Badr (624), dar sînt învinşi la Ohod (625).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Reunificat pentru scurtă vreme sub Tardu (circa 600 – 603), Imperiul Turc din vestul Asiei Centrale ameninţă capitala chineză Ch'ang-an.

● Generalul Lui Fang reînnoieşte dominaţia chineză în Tonkin şi Annam, trimiţînd o expediţie de pedepsire împotriva statului Cham (602 – 605).

● m. Yang Jian (? – 604), împărat chinez care a fondat dinastia Sui (581), a reunificat China (589) şi a ocupat Coreea de Nord (589); se poate ca el să fi fost ucis de fiul şi urmaşul său, Yang Ti.

● Forţele navale chineze resping o invazie în Tonkin din partea Chamului (605).

• Sub conducerea regelui Harsha (care a domnit între 606 – 648), statul Thaneswar din Punjab s-a extins pentru a include cea mai mare parte din nordul Indiei şi în jos pînă la rîul Narbada.
• Forţele navale chineze devastează Insula Formosa (Taiwan) (606).
• Armatele chineze înfrîng populaţia T'ai din Yunnan (607 – 610).
• m. Kao Chiung (Gao Jiong) (555 – 607), general chinez care l-a susţinut pe Yang Jian în reunificarea Chinei (589), devenind prim-ministru; el este executat de împăratul Yang Ti.
• Generalul chinez P'ei Zhu îi alungă pe turcii apuseni din regiunile de la graniţă Kansu şi Koko Nor, ocupînd Hami (Khamil) (608) şi ducînd o campanie în Sinkiang (609).
• Pulakesin II din Calukya îşi extinde dominaţia pînă în Golful Bengal (609).
• Împăratul chinez Yang Ti poartă o campanie nu prea încununată de succes în Manciuria şi nordul Coreei (611 – 614).
• Încercînd să înăbuşe revoltele, Yang Ti este învins şi prins în capcană în Yenmen (615); el este salvat de tînărul general Li Shih-min, al cărui tată, Li Yuan, avea să pună mai tîrziu bazele dinastiei Tang.
• m. Yang Ti (Yang Kuang) (? – 618), împărat chinez (între 604 – 618) care se poate să-şi fi asasinat tatăl, Yang Jian; silit de rebeli să-şi părăsească capitala, Loyang, el este ucis. Este urmat de Li Yuan care, sub numele de Kao Tsu (domneşte între 618 – 626) pune bazele dinastiei Tang.
• Pulakesin II din Calukya respinge armatele regelui indian Harsha, care încearcă să invadeze Deccanul (620).
• Sub conducerea lui Song-tsan Gampo (care a domnit între circa 620 – 650), Tibetul devine o putere de prim rang, cu capitala la Lhasa.
• După moartea prinţului Shotoku, clanul Soga revine la putere în Japonia, pentru o scurtă perioadă (621 – 645).
• Turcii occidentali, aliaţi cu Heracliu şi bizantinii, ocupă Khorasanul şi bazinul rîului Oxus din Persia (circa 622).
• Generalul chinez Li Shih-min îi învinge pe turcii de răsărit, care ajunseseră la porţile capitalei chineze, Ch'ang-an (Sian) (624 – 627).
• Sub conducerea fiului lui Chitrasena, Isanavarman I (care a domnit între circa 611 – 635), Funanul este recucerit şi reunificat (circa 627), extinzîndu-se pentru a include cea mai mare parte din Cambodgia.

625 – 649 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

• La Hatfield Chase (632), Edwin al Northumbriei este înfrînt şi ucis de către forţele aliate ale lui Cadwallon – un rege briton din nordul Ţării Galilor – şi ale lui Penda, un rege anglu din Mercia.
• Oswald al Northumbriei, urmaşul lui Edwin, îl învinge şi-l ucide pe Cadwallon la Hefenfelth (Rowley Water), cucerind nord-vestul Angliei (633).
• La Maserfeld (Oswestry), în Shropshire, Oswald este învins şi ucis de Penda al Merciei; *Mercia devine principalul regat anglo-saxon (641).*

EUROPA DE EST:

• Bulgarii se eliberează de sub dominaţia avară în bazinul fluviului Volga (circa 634).

- Croaţii slavoni se răzvrătesc împotriva dominaţiei avare (640).
- Înaintînd în Mediterana, arabii musulmani capturează Ciprul (649).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- După campaniile din Corduene (Kurdistan) şi Mesopotamia, Heracliu şi armatele lui bizantine învinge oştile lui Shahr Baraz pe rîul Sarus (625), după care recuceresc Cappadocia şi Pontul.
- O uriaşă armată avară, incluzînd slavi, germani şi bulgari, asediază oraşul Constantinopole (29 iunie – 10 august 626), în timp ce noii lor aliaţi, perşii, atacă pe apă. Constantin, fiul lui Heracliu, conduce o defensivă excepţională, respingînd atacurile atît pe apă, cît şi pe uscat şi provocînd grave pierderi în special avarilor, care se şi retrag (626).
- Heracliu, primind întăriri de la fratele său Theodor, ocupă întreaga Anatolie şi recucereşte Siria, Mesopotamia şi sudul Armeniei (627), izolînd armata lui Shahr Baraz în Calcedonia, care capitulează; Heracliu invadează apoi Asiria şi distruge, la Ninevch, armata perşilor, ucigîndu-l el însuşi pe generalul acesteia, Rhazates (decembrie 627). Îl urmăreşte apoi pe Chosroe II pînă la capitala lui, Ctesifon, dar nu încearcă s-o cucerească, făcînd o ofertă de pace.
- Mahomed şi adepţii lui resping o încercare a altor arabi rivali de cucerire a Medinei (627).
- Cînd Chosroe II respinge condiţiile de pace propuse de bizantini, perşii îl detronează şi-l înlocuiesc cu fiul său, Kavadh II (Siroes); perşii sînt siliţi să renunţe la posesiunile lor, inclusiv cele de natură religioasă (cum ar fi relicva Adevăratei Cruci) pe care le luaseră cu ocazia devastării Ierusalimului (628).
- Armatele bizantine învinge primul atac musulman din istorie împotriva lor – la Muta, în Palestina (629).
- Mahomed şi adepţii lui cuceresc Mecca (630), supunînd totodată şi alte populaţii arabe din preajmă.
- La moartea lui Mahomed (632), Abu Bakr devine primul calif (succesor); Khalid ibn al-Walid conduce armatele care-i înfrîng pe pretendenţii rivali Tulayha şi Musaylima. Aceştia sînt învinşi definitiv la Akraba (633).
- Musulmanii arabi conduşi de 'Amr ibn al-'As invadează Palestina şi Siria (633). Restul armatei, sub conducerea lui Khalid ibn al-Walid invadează teritoriile perşilor, cucerind Hira şi Oballa (633).
- Armatele arabe musulmane lăsate de Khalid în Mesopotamia sînt atacate de cele persane conduse de generalul Mihran în Bătălia Podului, pe Eufrat (634), după care îi resping pe urmăritorii perşi la Buwayb, la sud de Kufa (635).
- Arabii musulmani conduşi de Khalid înfrîng oştile bizantine la Ajnadain, între Ierusalim şi Gaza (iulie 634), la Fihl (Pella sau Gilead) lîngă Baisan (ianuarie 635) şi la Marjal-Saffar (lîngă Damasc) (635). Khalid cucereşte apoi Damascul şi Emesa (Homs), pe care le abandonează temporar; obţine o victorie hotărîtoare pe rîul Yarmuk (august 636), după care recuceresc cele două oraşe.
- Arabii musulmani conduşi de Sa'd ibn Abi Waqqas învinge o armată persană mult superioară numeric condusă de Rustam, la Qadisiyah (iunie 637), apoi recuceresc capitala Ctesifon şi învinge în bătălia de la Jalula, la nord de Madain (decembrie 637).
- În Siria, arabii musulmani asediază şi cuceresc Ierusalimul şi Antiohia (638), apoi Aleppo (639).

• Arabii musulmani conduşi de 'Amr ibn al-'As invadează Egiptul (639), învingîndu-i pe apărătorii bizantini la Babilon, lîngă Heliopolis (iulie 640), după care asediază şi cuceresc Babilonul (aprilie 641) şi Alexandria (septembrie 642).
• Arabii musulmani îi învinq decisiv pe perşii conduşi de Ram Hormuz (640) lîngă Shushtar şi la Nahavend (641), ambele în ţinuturile înalte iraniene, extinzîndu-şi treptat dominaţia pînă la rîul Oxus. Ei asediază şi cuceresc şi oraşele siriene Caesarea şi Gaza (640), Ascalon (644) şi Tripoli (645), ajungînd să controleze întreaga Sirie şi Mesopotamia.
• m. Heracliu (circa 575 – 641), împărat bizantin (610 – 641) a cărui cea mai notabilă victorie a avut loc la Issos (622).
• Porniţi către vest, arabii musulmani conduşi de Abdulah ibn Zubayr cuceresc Cirene şi Tripoli, desfăşurînd raiduri chiar pînă lîngă Cartagina (642 – 643).
• m. Omar I ('Umar ibn al-Khattab) (circa 586 – 644), al doilea calif musulman (a domnit între 634 – 644), care a luptat în războiul pentru cucerirea Siriei, Palestinei, Mesopotamiei şi Egiptului (634 – 645); primul care se autointitulează *Amir-al-Mu'minin* (Comandantul Credincioşilor); el stabileşte modelul statului islamic.
• 'Amr ibn al-'As înăbuşă o revoltă în Alexandria, recucerind oraşul şi învingînd o flotă bizantină (645).
• n. Abd al-Malik (Abd al-Malik ibn Marwan) (646 – 705), calif omeiad (a domnit între 685 – 705).
• Arabii musulmani invadează provincia bizantină Africa (647).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

• Pulakesin II al statului Calukya învinge dinastia rivală Pallava şi devine principala forţă din sudul Indiei (625 – 630).
• După abdicarea lui Kao Tsu, fiul acestuia, Li Shih-min, îşi asumă conducerea Chinei sub numele de T'ai Tsung (împărat între 626 – 649).
• Ajutat de turcii uiguri, T'ai Tsung învinge turcii apuseni (641 – 648), restabilind puterea chineză în Sinkiang şi primind tribut de dincolo de Munţii Pamir.
• Armata chineză condusă de T'ai Tsung înfrînge categoric forţa tibetană de invazie condusă de Song-tsan Gampo (641); atît Tibetul, cît şi Nepalul, încep să plătească tribut.
• m. Pulakesin II (? – 642), fondatorul dinastiei Calukya (608); el este învins şi ucis la porţile capitalei sale Vatapi, în lupta cu Narasimharvarman I din dinastia Pallava (642).
• Forţele navale chineze pornesc o campanie împotriva Coreei (643).
• În Japonia clanul Soga este din nou îndepărtat de la putere de către prinţul Kotoku (645); acesta, împreună cu Nakatomi-no-Kamatari, fondatorul clanului Fujiwara, continuă reformele centralizatoare ale prinţului Shotoku.
• Armatele chineze invadează Coreea, dar sînt respinse de statul Kokuryo din nord (645; 647).
• m. Harsha (Harshavardhana) (d. circa 590 – circa 648), rege indian (606 – circa 648), care a fondat dinastia Pushyabhuti, consolidînd mai multe regate mici.
• După moartea lui Harsha, un locţiitor de frunte al acestuia, Arjuna, preia controlul asupra Biharului şi Bengalului (648); el îl atacă pe ambasadorul chinez Wang Hsuan-

Tsu, care ridicase o oaste din protectoratele chineze Nepal şi Tibet. Arjuna este învins pe Gange şi adus în China ca prizonier (649).

● m. Li Shih-min (T'ai Tsung) (circa 598 – 649), al doilea împărat Tang (626 – 649); a condus expansiunea chineză în Asia Centrală. Este urmat la tron de fiul său Li Chih (Kao Tsung) care a domnit între 649 – 683 şi care era din ce în ce mai mult sub controlul împărătesei Wu Chao.

650 – 674 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● Suedezii invadează ţara care le va purta numele; din centrul lor de la Uppsala, ei ajung treptat să subjuge goţii şi restul popoarelor găsite acolo (circa 650 – circa 800).

● Oswy, fratele mai tînăr al lui Oswald, îl înfrînge şi-l ucide pe Penda al Merciei la Winwaed (655), Northumbria ajungînd iarăşi puterea dominantă.

● Împăratul Constans II conduce armatele bizantine împotriva longobarzilor din Italia şi este omorît într-o revoltă (662 – 668); revolta este înăbuşită de către fiul şi urmaşul său, Constantin IV.

EUROPA DE EST:

● Sub noul lor conducător Isperich, bulgarii invadează bazinul Dunării (circa 650 – circa 670).

● Arabii musulmani invadează ţinutul khazarilor, un popor de origine turcă, trecînd la nord de Munţii Caucaz şi cucerind Derbentul de pe litoralul Mării Caspice (661).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Arabii musulmani cuceresc Ciprul după şase ani de lupte (653) şi atacă Rodosul (654).

● Arabii musulmani cuceresc o parte a Armeniei bizantine (653).

● Forţele navale arabe conduse de Dhat al-Sawari înfrîng o flotă bizantină comandată de împăratul Constans în largul Phoenixului, în Lycia (655).

● După asasinarea celui de-al treilea calif musulman, Othman ('Uthman), de către oponenţii săi (656), 'Ali, fiul adoptiv al lui Mahomed, devine calif; în Bătălia de la Camel (decembrie), lîngă Basra, în Mesopotamia, el înfrînge forţele adverse, care-i includeau pe Talha, Zubayr şi pe văduva lui Mahomed, Ayesah.

● m. Zubayr ibn Al-Awwam (? – 656), general arab, figură principală în disensiunile dintre succesorii lui Mahomed; face parte din grupul care l-a asasinat pe Othman, iar mai tîrziu se răzvrăteşte împotriva lui Ali şi este ucis în Bătălia de la Camel (decembrie 656); fiul său, Abdulah, va deveni mai tîrziu calif (683).

● Vărul lui Othman Mu'awiya, guvernatorul Siriei, conduce o altă revoltă împotriva lui Ali, lupta dintre ei terminîndu-se indecisă la Siffin, în Siria (657); acest război civil are ecouri pînă în zilele noastre, deoarece susţinătorii lui Mu'awiya erau numiţi musulmani sunniţi, iar cei ai lui Ali, şiiţi.

● Imperiul Bizantin şi Califatul Musulman negociază o pace temporară (659).

● m. Sa'd (Saad) ibn Abi Waqqas (circa 596 – circa 660), general arab care a condus armata islamică în Arabia (631 – 633) şi în Mesopotamia (634 – 638).

● m. Ali ('Ali ibn Abi Talib) (circa 600 – 661), al patrulea calif musulman (d. 656 – 661), cel pe care şiiţii îl venerează ca pe adevăratul succesor al lui Mahomed; este ucis de opozanţi. Fiul şi succesorul acestuia, Hassan, abdică. Mu'awiya este numit calif la Ierusalim (661), fondînd Dinastia Omeiazilor.

● m. 'Amr Ibn Al-'As (al-Aasi) (circa 585 – 664), general arab care a cucerit Egiptul (659), devenind guvernatorul acestei țări.
● Arabii musulmani invadează Anatolia și ajung la Calcedonia (668), dar nu reușesc în atacul lor asupra orașului Constantinopol (669); armata lor este anihilată la Armorium.
● Armatele bizantine resping un atac naval al arabilor musulmani asupra Constantinopolelui, după care distrug flota arabă la Cyzicus, pe Marea Marmara (672); se înregistrează prima utilizare a „focului grecesc", un preparat chimic secret (conținînd salpetru, țiței, smoală și sulf) pe care grecii bizantini l-au folosit pentru a incendia vasele inamice; o utilizare timpurie a armelor chimice, care-i va pune la adăpost pentru mai multe secole.
● Arabii musulmani organizează o blocadă pe apă și pe uscat, și uneori chiar asedii asupra Constantinopolelui (673 – 677); orașul este salvat în repetate rînduri de „focul grecesc".

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

● Arabii musulmani cuceresc Belucistanul (circa 650 – 707).
● Gurjaras, un popor de nomazi din centrul Asiei, cuceresc Rajputana (circa 650).
● Sub domnia lui Jayavarman I (circa 655 – 695), Funan (Chenla) se extinde pentru a include sudul și centrul Laosului.
● Vikramaditya, fiul lui Pulakesin II, înfrînge regatele indiene din sud, Chola și Pandy (655).
● Armatele chineze suprimă o revoltă a turcilor apuseni în bazinul Oxus, luîndu-le prizonier hanul (657 – 659).
● Forțele navale chineze atacă Coreea (658).
● Forțele maritime și terestre chineze, împreună cu cele ale statului coreean Silla, învinge statul coreean Paekche și aliații japonezi ai acestuia; Silla devine subordonat al Chinei (660 – 663).
● Arabii musulmani conduși de Ziyad ibn Abihi ajung să desfășoare raiduri pînă în valea Indului (661 – 663).
● După ce Tibetul se răzvrătește împotriva Chinei, ocupînd bazinul Tarimului, teritoriile de vest ale Chinei – acum izolate – își proclamă independența; la fel procedează și Coreea, turcii apuseni, turcii răsăriteni și Nanzhao (statul T'ai în Yunnan) (663 – 683).
● Arabii musulmani duc o campanie militară în Kabul, pe care-l și ocupă pentru scurt timp (664).
● China și Silla învinge regatul Kokuryo, unificînd Coreea sub conducerea regatului Silla și sub control chinez (668); Silla își proclamă ulterior independența (circa 670).
● Arabii musulmani invadează Transoxiana, cucerind pentru scurt timp Buchara (674) și Samarkandul (676).
● Răzbunînd moartea tatălui său (642), Vikramaditya, regele Chalukyei, învinge dinastia Pallava, distrugîndu-i capitala, Kanchi (674).

675 – 699

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● În Austrasia, Pepin II conduce o revoltă care se transformă în război civil; el devine apoi premier al palatului (circa 675 – 678).

● După invadarea Scoției, Egfrith (succesorul lui Oswy) este învins și ucis de scoți la Dunnichen Moss, la nord de rîul Tay din Forfar (685).
● Pepin II învinge regatul Neustria la Tertry, lîngă St. Quentin (687), apoi învinge frizonii, alemanii și burgunzii, pentru a crea un regat egal cu cel al lui Clovis, cu excepția Aquitaniei.
● n. Carol Martel (Ciocanul) (circa 688 – 741), conducător franc.

EUROPA DE EST:
● Armatele bizantine resping atacurile slavilor asupra Salonicului (675 – 681).
● Bulgarii conduși de Isperich năvălesc peste Dunăre și învinge armatele bizantine, cucerind Moesia (679 – 680).
● Împăratul bizantin Constantin IV recunoaște independența bulgarilor (680).
● Împăratul bizantin Iustinian II, fiul și succesorul lui Constantin IV, este detronat de către Leontius (695), detronat la rîndu-i de Tiberiu Abismarus (698).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● După raiduri repetate ale musulmanilor, îndreptate mai ales către Dongola (Dungalah), regatul curții Nabotia, pe Nil, semnează un tratat de pace cu arabii musulmani conduși de 'Abd Allah ibn Sad' (circa 675).
● Armatele bizantine distrug flota arabă musulmană în largul Syllaeum-ului, în sudul Anatoliei (679), după care califul Mu'awiya încheie pacea, acceptînd să se retragă din Cipru și să plătească un tribut anual.
● Hussein I, al doilea fiu al lui Ali, se răzvrătește împotriva dominației omeiade; este învins și ucis la Kerbela, pe Eufrat (680).
● n. Leon III Isauricul (circa 680 – 741), împărat bizantin (d. între 717 – 741).
● Arabii musulmani din Egipt conduși de Okba ibn Nafi invadează Marocul, ajungînd la Atlantic înainte ca berberii și aliații acestora bizantini din Cartagina să-i împingă înapoi în Cirene (681 – 683).
● Abdulah ibn Zubayr se revoltă împotriva stăpînirii omeiade, ținînd piept unui asediu asupra Meccăi (682 – 683); este proclamat calif al Arabiei, Irakului și Egiptului.
● Conducătorul omeiad Marwan ibn Hakam îi învinge pe susținătorii lui Abdulah ibn Zubayr la Marj Rahit, lîngă Damasc, autoproclamîndu-se calif (684). El cucerește Egiptul de la facțiunea lui Zubayr (685); după ce moare (685), fiul său, Abd al-Malik, îi urmează la conducere.
● Contraatacîndu-i pe arabii musulmani, khazarii traversează Munții Caucaz și invadează Armenia, Georgia și Azerbaidjanul (685 – 722).
● Abd al-Malik îl învinge pe Mus'ab ibn Zubayr, fratele lui Abdulah, pe fluviul Tigru, în apropiere de Basra (690), spre a recuceri Irakul pentru omeiazi.
● În războiul arab (690 – 692), musulmanii cuceresc teritoriile bizantine de dincolo de Munții Taurus după ce obțin victoria la Sebastopolis (Phasis) (692); bizantinii și musulmanii își împart controlul asupra Ciprului.
● Generalul al-Hajjaj ibn Yusuf conduce armatele omeiade în lupta de recucerire a Arabiei de sub susținătorii lui Abdulah ibn Zubayr, ucis în timpul asedierii orașului Mecca (692).
● m. Abdulah ibn Zubayr (? – 692), general și rege omeiad; el moare în timpul asaltului final asupra Meccăi.
● Arabii musulmani cuceresc Cartagina (698), ultimul punct de rezistență bizantin din nordul Africii (698).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● La moartea împăratului Li Chih (Kao Tsung), împărăteasa Wu Chao preia controlul efectiv asupra Chinei (683), apoi se urcă pe tron în mod formal (domneşte între 690 – 705), devenind singura femeie-împărat din istoria Chinei; sub domnia ei China îi învinge iarăşi pe tibetani, recîştigîndu-şi teritoriile răzvrătite.

● Armatele din Pallava, incluzînd şi mercenari tamili, invadează Ceylonul (Sri Lanka), punînd capăt dinastiei Moriya şi inaugurînd a doua dinastie Lambakanna, cu Manavamma pe tron (684).

● Al-Hajjaj ibn Yusuf, guvernator al provinciilor musulmane de răsărit, înăbuşă o revoltă a arabilor conduşi de Ibn al-Ash'ath în Afganistan (699 – 701).

700 – 724

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● Musulmanii conduşi de Tarik ibn Ziyad invadează Spania la Gibraltar (711), botezînd stînca cu numele lui: Gebal el Tarik. Armatele vizigote sînt învinse pe rîul Guadalete (lîngă Medina Sidonia) (19 iulie), unde regele acestora, Roderic, se încacă încercînd să fugă, şi la Ecija. Toledo, capitala vizigoţilor, se predă fără luptă.

● După moartea lui Tarik ibn Ziyad, Musa ibn Nusair preia comanda armatelor musulmane, cucerind Spania în totalitate, cu excepţia numai a cîtorva zone muntoase izolate (712).

● Musulmanii întreprind primul lor raid (menţionat în anale) la nord de Pirinei (712).

● Carol Martel cîştigă lupta de succesiune care se iscă la moartea lui Pepin II (714), obţinînd victorii asupra rivalilor săi la Ambleve, lîngă Liège (716) şi Vincy, lîngă Cambrai (717).

● n. Pepin III le Bref (cel Scurt) (714? – 768), rege al francilor (d. 751 – 768).

● Musulmanii sub conducerea lui Hurr întreprind raiduri în Aquitania şi în sudul Franţei (717 – 719), cucerind portul mediteranean Narbonne (719).

● După înfrîngerea musulmanilor la Covadonga (718), vizigoţii, conduşi de prinţul Pelayo, pun bazele regatului creştin Asturia.

● Samah, guvernatorul Spaniei, conduce forţele musulmane care invadează Aquitania; ele încercuiesc oraşul Toulouse, dar sînt învinse, iar Samah este ucis de către Eudo al Aquitaniei (721). Urmaşul lui Samah, Abd er-Rahman (Abdul Rahman), întreprinde raiduri repetate asupra Aquitaniei şi sudului Franţei (721 – 725).

EUROPA DE EST:

● Iustinian II, cu sprijinul regelui bulgar Terbelis (Tervel), se întoarce şi cucereşte oraşul Constantinopole printr-un atac-surpriză (705), executînd rebelii care îl deposedaseră de tron.

● Armatele bulgare conduse de Terbelis înfrîng oştile bizantine la Anchialus (708).

● Armatele dislocate în Crimeea (unde fusese exilat Iustinian II) se răzvrătesc sub conducerea lui Bardanes Philippicus (711); ajutat de khazarii din nordul Munţilor Caucaz, Philippicus îl învinge şi-l ucide pe Iustinian în Anatolia, urcîndu-se el însuşi pe tronul bizantin (711).

● Sub Terbelis, armatele bulgare întreprind raiduri ample în Tracia, ajungînd pînă la Constantinopole (712).

• Armata bizantină îl detronează pe Philippicus, înlocuindu-l cu Anastasius II (713). Restul oştilor bizantine se răzvrătesc împotriva lui Anastasius (715), preferîndu-l pe Theodosiu III, cel care asediase şi cucerise Constantinopole; Anastasius este trimis la o mănăstire.
• Avînd de a face cu o ameninţare din partea arabilor musulmani, Leon III (Isauricul) îl detronează pe Theodosiu III pentru a-i lua locul ca împărat bizantin (717).
• Armatele arabe musulmane conduse de generalul Maslama traversează Hellespontul pentru a asedia Constantinopolul (iulie 717), trimiţînd o parte a oştilor în Bulgaria pentru a împiedica sosirea de întăriri bizantine dinspre vest; în august este respins un atac masiv, cu pierderi grele în tabăra musulmană.
• O flotă musulmană uriaşă sub comanda lui Suleiman, încercînd să blocheze Constantinopolul (iulie 717), este înfrîntă decisiv şi împinsă înapoi către Marea Marmara de către forţele bizantine conduse de Leon III – cu ajutorul „focului grecesc" (septembrie 717). Bizantinii îşi păstrează astfel deschisă calea de aprovizionare pe Marea Neagră.
• Suleiman reuşeşte să instaureze o blocadă parţială asupra Constantinopolului, pînă cînd Leon III distruge flota musulmană printr-un atac-surpriză (iunie ? 718).
• Bulgarii conduşi de regele Terbelis atacă şi învinge forţele arabe musulmane conduse de Maslama la Adrianopole (iulie ? 718).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Aksumul atacă portul arab Jedda (Jiddah) (702).
• În Algeria, berberii învinge arabii musulmani conduşi de Hassan ibn No'man (703), după care se aliază cu aceştia.
• m. Abd al-Malik (Abd al-Malik ibn Marwan) (646 – 705), calif omeiad (685 – 705) care a recucerit Irakul şi Arabia.
• Sub conducerea lui Musa ibn Nusair, arabii musulmani cuceresc nord-vestul Africii (708 – 711).
• Armatele musulmane sub conducerea lui Musa ibn Nusair ajung la strîmtoarea Gibraltar, iniţial nereuşind să cucerească Ceuta, pe litoralul marocan (710).
• Arabii musulmani invadează teritoriile bizantine din Anatolia, cucerind Cilicia (711) şi o parte din Galatia (714).
• Invadatorii arabi musulmani cuceresc Pergamul (716).
• Leon III şi armata lui bizantină traversează Bosforul şi învinge armata arabilor musulmani în Calcedonia (? iunie 718). Musulmanii renunţă la asedierea Constantinopolului (august 718), unii retrăgîndu-se în Anatolia, urmăriţi de Leon; restul armatei, evacuate pe mare, era cît pe ce să fie distrusă în totalitate de furtună. Se estimează că s-au întors numai treizeci de mii de musulmani, dintr-un total de două sute de mii.
• n. Abu Muslim (720 – 755), general abbasid.
• n. Abu al-Abbas (Abbu'l Abbas) (circa 721 – 754), conducător abbasid (d. 750 – 754).
• Armata musulmană condusă de Maslama înăbuşă o revoltă împotriva stăpînirii omeiade; revolta este condusă de Yazid ibn Mohallib, care este învins la Akra, pe Eufrat (721).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

• Regatul Srivijaya devine principala forţă pe Insula Sumatra, cu capitala în sud, la Palembang (la 700), ulterior cucerind vestul Javei şi devenind o forţă în regiune care se va menţine timp de secole.

● Călugări irlandezi care explorează la vest de Insulele Feroe se aşază în Islanda (circa 700).
● Japonezii deţin în sec.8 prima traducere cunoscută a lucrării scrisă de Sun Tzu pe la 511 î.Hr., *Arta războiului.*
● Qutayba ibn Muslim conduce expansiunea către est a dinastiei Omeiade, cucerind Buchara, Samarkandul, Horezmul, Ferghana şi Taşkentul, ajungînd să desfăşoare campanii militare pînă la Kashgar (705 – 713).
● Regatul Funan (Chenla) se divide şi se destramă (circa 706).
● Armatele musulmane conduse de Mahomed ibn al-Kassim cuceresc Kabulul şi Sindul, învingîndu-l pe regele indian Dahar după un asediu încununat de succes asupra Multanului; ei desfăşoară apoi o campanie militară în Punjab, neizbutind să-i învingă pe gurjari în Rajputana şi Gujarat (708 – 712).
● Sub conducerea lui Hsuan Tsung (d. între 712 – 756), chinezii îşi reafirmă dominaţia în văile central-asiatice ale rîurilor Oxus şi Jaxartes.
● m. Qutayba ibn Muslim (? – 715), general omeiad care a condus expansiunea în Asia Centrală (705 – 715); este ucis în timpul unei revolte a trupelor.
● Armatele musulmane conduse de generalul yemenit Yazid ibn Mohallib cuceresc regiunea cuprinsă între rîul Oxus şi Marea Caspică (716).

725 – 749

EUROPA OCCIDENTALĂ:
● Sub conducerea lui Anbaca (Anabasa), musulmanii invadează sudul Franţei (725 – 726), cucerind oraşele Carcassonne şi Nîmes, precum şi Septimania (litoralul cuprins între fluviul Ron şi Munţii Pirinei).
● Carol Martel conduce o serie de campanii în Germania (726 – 732), cucerind Bavaria şi părţi din Thuringia şi Frisia.
● Ravenna se revoltă împotriva lui Leon III (726), încurajaţi de Papa Grigore, după ce Leon interzisese venerarea imaginilor sacre; Leon încearcă fără succes să recucerească Ravenna (731), pierzînd o parte din flota sa de invazie într-o furtună. Lombarzii atacă, de asemenea, oraşul şi-l cuceresc, pentru ca, ulterior, să piardă o parte din el (728).
● Carol Martel invadează Aquitania (731), cucerind oraşul Berry din regiunea Bourges.
● m. Abd er-Rahman I (Abd-al-Rahman ibn Mu'awiyah) (731 – 788), conducător arab.
● Abd er-Rahman (Abdul Rahman) şi armata lui musulmană invadează Aquitania; la Bordeaux (732) îl învinge pe Eudo, care se aliază imediat cu armatele creştine conduse de Carol Martel. Musulmanii şi creştinii se confruntă lîngă Tours (Poitiers), pe rîul Vienne (732), unde Abd er-Rahman este înfrînt decisiv şi ucis. Expansiunea lor ia sfîrşit şi musulmanii sînt împinşi înapoi în Spania, păstrînd doar Septimania. Aici îşi cucereşte Carol porecla de Martel, adică „ciocan".
● Regele Aethelbald al Merciei cucereşte regatul saxon Wessex (733).
● Fiii şi urmaşii lui Eudo se răzvrătesc fără succes împotriva stăpînirii lui Carol Martel în Aquitania (735).
● Invaziile musulmane asupra ţinuturilor francilor sînt oprite de către Carol Martel la Valencia (737) şi Lyon (739).
● Berberii din Maroc şi Spania se revoltă din nou împotriva stăpînirii musulmane (740).

- m. Carol Martel (Ciocanul) (circa 688 – 741), conducător al francilor care a stopat înaintarea musulmanilor la Tours (732). Cei doi fii ai săi – Carloman şi Pepin III (Pepin cel Scurt) – devin co-premieri ai palatului.
- n. Carol cel Mare (Karl der Grosse; Charlemagne; Carolus Magnus) (742 – 814), rege franc (768 – 814) şi împărat al Sfîntului Imperiu Roman, în fapt al vechiului Imperiu Roman de Apus (800 – 814).
- Pepin III cucereşte Septimia pentru franci, împingînd armatele musulmane îndărăt, dincolo de Pirinei (743 – 759).
- Mercii conduşi de regele Aethelbald cuceresc Northumbria (744).

EUROPA DE EST:

- După introducerea de către Leon III a reformelor îndreptate împotriva cultului icoanelor (726) – ceea ce-i aduce porecla de „Iconoclastul" – Papa Grigore încurajează revolta din teritoriile bizantine; cele din Italia, inclusiv Ravenna, trec din ce în ce mai mult sub control papal. Leon învinge o flotă rebelă care se îndrepta către Constantinopol, apoi înăbuşă o răscoală în Grecia (726 – 727).
- Arabii musulmani năvălesc iarăşi prin Munţii Caucaz, cucerind Georgia şi învingîndu-i pe khazari (727 – 731); la un moment dat în această perioadă, conducătorii khazarilor, supuşi presiunilor atît din partea creştinilor, cît şi a musulmanilor, se convertesc la *iudaism; Khazaria devine unicul stat evreu independent care a existat din vremea* Imperiului Roman şi pînă în secolul XX.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Arabii musulmani invadează fără succes Anatolia de est (726).
- Lansînd un nou contraatac împotriva arabilor musulmani, khazarii invadează prin Caucaz ajungînd pînă în Mesopotamia înainte de a fi respinşi înapoi în patria lor (731 – 733).
- Armata bizantină condusă de Leon *III* învinge arabii musulmani la Akroinon (Afyon Karahisar), în Anatolia (739).
- Berberii şi charidjiţii se răscoală cu succes împotriva stăpînirii omeiade musulmane din Maroc (741 – 742).
- m. Leon III Isauricul (circa 680 – 741), împărat bizantin (717 – 741) care a respins un atac arab asupra Constantinopolului (718). Este urmat de fiul său, Constantin V.
- *Sub Constantin V armatele bizantine invadează Siria (741), sînt respinse, apoi atacă* din nou (745), cucerind unele teritorii de graniţă.
- După revolte de amploare şi lupte dinastice, califul omeiad Marwan II redobîndeşte controlul asupra Siriei, Irakului, Arabiei şi a celei mai mari părţi din Persia (744 – 748).
- Flota bizantină a lui Constantin V îi învinge pe arabii musulmani lîngă Cipru, alungîndu-i de pe insulă (746).
- Revolta abbasidă împotriva dominaţiei omeiade se răspîndeşte în Persia şi Mesopotamia, unde Abu al-Abbas se autoproclamă calif, la Kufa (749).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Armatele musulmane sînt învinse de oşti turceşti conduse de comandanţi chinezi lîngă Samarkand (730) şi Kashgar (736), dar sub conducerea lui Nasr ibn Sayyar, ele obţin victoria lîngă Balkh (737).

● Sub conducerea lui Yasovarman, Imperiul Kanauj cucereşte Bengalul (730) şi valea Gangelui. Înaintarea sa către nord este împiedicată de Kashmir, forţa cea mai importantă din Punjab, sub conducerea lui Lalitaditya.
● Vikramaditya II de Calukya, nepotul lui Vikramaditya I, învinge dinastia Pallava (circa 730 – 740).
● China recucereşte statul T'ai, de la Nanzhao în Yunnan (730).
● Gurjaras, conduşi de regele Nagabhata, pun bazele dinastiei Pratihara (740), respingînd numeroase atacuri ale arabilor musulmani în Rajputana şi Gujarat.
● Turcii uiguri din nordul Mongoliei îi învinge pe turcii răsăriteni, conducînd teritoriile dintre lacurile Balkaş şi Baikal (circa 745), aliaţi cu chinezii.
● Ultima menţionare a Li-Kanului (circa 746), oraş înfiinţat în ţinuturile de la graniţa Chinei (36 î.Hr.) se pare de către legionari romani, ocupat iniţial de parţi şi mai apoi de chinezi.
● Descendenţii primului văr şi companion al lui Mahomed, Al-Abbas, conduc o revoltă a abbasizilor în Khorasan, îndreptată împotriva dominaţiei omeiade (747); sub conducerea lui Abu Muslim ei cuceresc Mervul de sub guvernatorul omeiad Nasr ibn Sayyar (748), care mai este învins şi la Nishapur, Jurjan, Nehawand şi Kerbela.

750 – 774

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● În Spania regatul creştin al Asturiei se extinde şi include Galicia (750).
● Rămas premier unic al palatului după retragerea fratelui său (747), Pepin III îl detronează pe ultimul merovingian, Childeric III, şi se încoronează rege al francilor (751).
● Lombarzii conduşi de Aistulf ocupă Ravenna, fosta capitală a posesiunilor Bizanţului în Italia (752); ei o mai stăpîniseră în anul 728, pentru scurtă vreme.
● Armata francilor condusă de Pepin III invadează Italia la solicitarea Papei Ştefan II, recucerind Ravenna (754) şi obţinînd promisiunea lui Aistulf de a nu mai ataca Roma.
● Abd er-Rahman, un omeiad refugiat la abbasizi, pune bazele emiratului de Cordoba (755), punînd o stavilă importantă în calea expansiunii creştine în Spania.
● După ce Aistulf atacă iarăşi Roma, Pepin III invadează Italia, învingîndu-i pe lombarzi lîngă Ravenna (756); ţinuturile cucerite sînt donate Papei Ştefan II, creînd astfel statele Bisericii Catolice ca o putere temporară.
● Pepin III înăbuşă o revoltă a bavarezilor conduşi de ducele Tessilo III (757).
● Sub domnia lui Offa (757 – 769), urmaşul lui Aethelbald, Mercia îşi afirmă supremaţia asupra ţinuturilor din sudul Scoţiei – o primă unificare, de scurtă durată, a Angliei.
● m. Aistulf (? – 757), rege lombard care a cucerit Ravenna (752), dar a fost împiedicat de francii lui Pepin III să-şi continue cuceririle.
● După o campanie de lungă durată, Pepin III reprimă o revoltă în Aquitania condusă de ducele Waifer (760 – 768).
● Tassilo III, duce de Bavaria, desfăşoară o revoltă încununată de succes împotriva francilor (763).
● m. Pepin III le Bref (cel Scurt) (714? – 768), rege al francilor (751 – 768) şi fiu al lui Carol Martel. Cei doi fii ai săi, Carloman şi Carol, îl urmează în calitate de

co-domnitori; Carol (Charlemagne) devine apoi singurul conducător (domneşte între 771 – 814).

- Carol cel Mare începe o lungă serie de campanii militare împotriva saxonilor (772 – 799).
- După ce Desiderius, regele lombarzilor, ameninţă statele papale, Papa apelează la Carol cel Mare care asediază Pavia, îl ia prizonier pe Desiderius şi anexează Lombardia (773 –774).

EUROPA DE EST:

- Împăratul Bizanţului Constantin V învinge armatele slave din Tracia (758).
- Armatele bizantine conduse de Constantin V învinge armatele bulgare la Marcellae (759) şi Anchialus (763), în estul Traciei.
- Constantin V învinge încă o dată armatele bulgare în Tracia (772).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Califul omeiad Marwan II, care fugise în Egipt pe timpul revoltei abbasidc, este înfrînt şi ucis la Marele Zab de către Abu al-Abbas, cel care fondase dinastia Abbasidă (750) şi ucisese cea mai mare parte a oponenţilor omeiazi care supravieţuiseră.
- În timpul războaielor civile musulmane, armatele bizantine duc o campanie în Mesopotamia (750 – 754) şi recuceresc Armenia (751 – 752).
- m. Abu al-Abbas (Abbu'l Abbas) (circa 721 – 754), calif musulman (750 – 754) şi fondator al dinastiei Abbaside; supranumit al-Saffah (Sîngerosul) datorită executării numeroşilor săi rivali. El a fost urmat de al-Mansur care, cu sprijinul lui Abu Muslim, înăbuşă revolta împotriva sa (754).
- m. Abu Muslim (720 – 755), general abbasid care a comandat armatele arabe în lupta de la rîul Talas (751).
- Armatele abbaside reprimă o revoltă a musulmanilor şiiţi la Bakhamra (762); al-Mansur îşi stabileşte capitala la Bagdad.
- n. Harun al-Rashid (Harun ar-Rashid ibn Muhammad al-Mahdi ibn al-Mansur al-Abbasi) (circa 763 – 809), calif abbasid (786 – 809).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Gopala fondează dinastia Pala (750), domnind asupra întregului Bengal.
- Forţele aliate arabe şi tibetane înfrîng armatele chineze conduse de generalul chinezo-coreean Kao Hsien-chih pe rîul Talas, în Kirghizia (751); este una dintre cele mai importante lupte ale istoriei, punînd capăt expansiunii chineze spre vest. Armatele chineze sînt salvate de la dezastru de către aliaţii lor, turcii uiguri.
- Mongolii khitani, descendenţii xien-pi, invadează nordul Chinei (751 – 755); în timp ce armatele chineze conduse de generalul An Lu-shan îi ţineau în loc, Tibetul, Coreea şi Nanzhao îşi proclamă independenţa.
- Dantidurga îl învinge pe regele Kirtivarman al Calukyei, fondînd noua dinastie Rashtrakuta (753), apoi începe o expansiune rapidă.
- Generalul An Lu-shan din nordul Chinei şi armata lui rebelă ocupă Loyangul, stabilindu-şi capitala acolo; An Lu-shan se autoproclamă împărat (755), apoi cucereşte capitala Tang, Ch'angan (Xian). Rebeliunea este înfrîntă de chinezii aliaţi cu turcii uiguri la Sui Yang (757) şi, după moartea lui An Lu-shan (757), la Loyang (763). În

timpul războiului, armatele tibetane conduse de Khrisong Detsen distrug Ch'ang-anul (763).

- m. Kao Hsien-chih (? – 755), general chinez de obîrşie coreeană care a condus armatele Tang în lupta de la rîul Talas (751).
- Comercianţi arabi şi perşi devastează Cantonul (758), punînd capăt comerţului exterior pînă în 792.

775 – 799

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- Armatele francilor invadează nordul Spaniei, înregistrînd la început unele succese împotriva emiratului de Cordoba (777).
- Armata francă este silită să se retragă din Spania, fiind atacată atît de musulmani, cît şi de creştinii basci; nepotul lui Carol cel Mare, Roland, cu ariergarda sa care-i asigura retragerea, este anihilat în trecătoarea Roncesvalles (778), întîmplare comemorată în poemul epic *Chanson de Roland* (Cîntecul lui Roland), cîntat într-o varietate de versiuni timp de secole în toată Europa creştină.
- Carol cel Mare înfrînge o revoltă saxonă condusă de Widukind (779 – 780).
- În masacrul de la Verden, pe rîul Aller, Carol cel Mare şi francii lui se povesteşte că ar fi omorît mii de saxoni rebeli care se predaseră nobililor saxoni şi care-i dăduseră, la rîndul lor, pe mîna lui Carol (782).
- În Bavaria, Carol cel Mare reprimă o nouă revoltă condusă de Tassilo III (787 – 788), care este trimis la o mănăstire.
- m. Abd er-Rahman I (Abd-al-Rahman ibn Mu'awiyah) (731 – 788), conducător arab şi comandant de oşti, care a oprit forţele lui Carol cel Mare în Spania, urmărindu-le apoi prin trecătoarea Roncesvalles (778).
- Primul raid al vikingilor consemnat în istorie asupra Britaniei, lîngă Dorchester (789).
- Vikingii danezi atacă Insula Lindisfarne, din largul Northumbriei (793).
- Primul raid al vikingilor consemnat în istorie asupra Scoţiei (794) şi Irlandei (795), urmat de multe altele.

EUROPA DE EST:

- Armatele slavilor sînt învinse în Macedonia şi Grecia de generalul bizantin Staurakios (783).
- Neţinînd seama de obiecţiunile Imperiului Bizantin, Carol cel Mare cucereşte Istria, în preajma actualului Trieste, pe litoralul de nord-est al Adriaticii (789).
- Detronată de o rebeliune armată (790), regina Bizanţului, Irina, se reîntoarce pentru a împărţi puterea cu fiul ei (792), rămînînd apoi unic conducător după ce-şi orbeşte fiul (797).
- Purtînd lupte în valea Dunării centrale, Carol cel Mare şi fiul său, Pepin, învinge armatele avarilor apoi, mai către sud, pe cele ale slavilor, cucerind părţi din Croaţia şi Slovenia (791 – 796).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Armatele bizantine învinge arabii musulmani la Germanicopolis (Gangra) (778), respingînd o nouă invazie a Anatoliei.
- În timpul regenţei reginei Irina (780 – 790), grecii bizantini plătesc tribut arabilor musulmani, care ajunseseră pînă la Bosfor.
- Forţele khazare atacă Georgia, aflată sub dominaţia arabilor musulmani (790).

● Califul Harun al-Rashid conduce armatele arabe musulmane într-o nouă invazie asupra Anatolici (797 – 798), învingînd bizantinii conduşi de Nikephoros I la Heraclea, reîncepînd să primească tribut.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Sakanoue Tamuramaro, general japonez (activ în perioada 780 – 806), conduce campaniile expansioniste împotriva populaţiilor ainu din nordul insulei Honshu (780 – 800), lărgind graniţele Japoniei pînă în Strîmtoarea Tsugaru.

● După o perioadă de războaie succesive şi de înfrîngeri din partea barbarilor ainu, împăratul Kammu reinstaurează în Japonia puterea centralizată (781).

800 – 824

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● Carol cel Mare este încoronat Sfînt Împărat al Romei (*Romanorum gubernans imperius)* la Roma de către Papa Leon III (800).

● După ce învinge bascii şi alungă musulmanii dincolo de fluviul Ebru, Carol cel Mare asediază şi cucereşte Barcelona (800 – 801).

● Vikingii danezi întreprind raiduri pe Elba în sus (809 – 812), dar sînt opriţi în mare măsură de flota francilor la Boulogne.

● Carol cel Mare îi respinge pe danezii conduşi de Godfred, care invadau Frizia (Olanda) (810).

● După ce întreprind raiduri de mare amploare în insule şi în regiunile de litoral (începînd cam din 810), vikingii cuceresc şi devastează Dorstadtul şi Utrechtul (834).

● m. Carol cel Mare (Karl der Grosse; Charlemagne; Carolus Magnus) (742 – 814), rege franc (768 – 814) încoronat de Papa Leon III Sfînt Împărat al Romei (800), în fapt împărat al vechiului Imperiu Roman de Apus (800 – 814).

● Sub Abd ar-Rahman II (a domnit între 822 – 852), musulmanii din Spania resping invazia creştină condusă de Alfons II al Asturiei şi a francilor.

● n. Carol II le Chauve (Carol cel Pleşuv) (823 – 877), rege al francilor (840 – 877) şi împărat al Sfîntului Imperiu Roman (d. 875 – 877).

EUROPA DE EST:

● Irina, regina Bizanţului, este detronată a doua oară şi exilată în Lesbos (802).

● Carol cel Mare duce o campanie împotriva Imperiului Bizantin în Dalmaţia şi pe Marea Adriatică (803 – 810), în cele din urmă renunţînd la cuceririle lui din est, cu excepţia Istriei, cînd împăratul Bizanţului Nikephoros I îl recunoaşte împărat al Imperiului Roman de Apus (810).

● Nikephoros I conduce armata bizantină într-o invazie asupra Bulgariei (809), cucerind capitala Pliska, dar este învins şi ucis de conducătorul bulgar Krum (811).

● n. Vasile I (Macedoneanul) (812 – 866), împărat bizantin (867 – 886).

● Sub conducerea lui Krum, bulgarii învinge armatele bizantine în mai multe bătălii, mai însemnată fiind cea de la Versinikia (813), apoi cuceresc oraşul Adrianopole şi ameninţă Constantinopolul; după ce generalul bizantin Leon Armeanul îl detronează şi-i ia locul noului împărat Mihail, bizantinii îi înfrîng decisiv pe bulgarii conduşi de fiul lui Krum, Omortag, la Mesembria (817).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Idris ibn Abdulla fondează un emirat independent arab-berber în Maroc şi vestul Algeriei (circa 800).
- Guvernatorul abbasid Ibrahim ibn Aghlab întemeiază o dinastie independentă, aghlabidă, cu centrul în Kairuan, Tunisia (801).
- Musulmanii sub conducerea lui Harun al-Rashid invadează dominioanele bizantine din Anatolia (803, 804, 805 – 807), obţinînd victoria la Crasus (805) asupra lui Nikephoros I.
- Flotele arabe musulmane devastează Rodosul şi cuceresc Ciprul (805 – 807).
- Nikephoros I şi armatele sale bizantine recuceresc o mare parte din Anatolia, alungîndu-l pe Harun al-Rashid spre est, în Chorasan (808).
- m. Harun al-Rashid (Harun ar-Rashid ibn Muhammad al-Mahdi ibn al-Mansur al-Abbasi) (circa 763 – 809), calif abbasid (786 – 809) care a extins imperiul său *pentru a include nordul Africii şi întreaga Asie de Sud-Vest, făcînd din Bagdad un* important centru cultural. Moartea sa declanşează un război civil.
- Musulmanii khurramiţi din Azerbaidjan, conduşi de Babek, întreprind raiduri de amploare în Persia şi Mesopotamia (începînd din 816).
- Piraţii musulmani din Spania cuceresc Alexandria (circa 817).
- m. Leon V (Armeanul) (? – 820), împărat bizantin (813 – 820) care s-a luptat cu bulgarii.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Dharmapala, fiul lui Gopala, se extinde din Bengal în Punjab, preluînd rămăşiţele Imperiului Kanauj (circa 800).
- *În Asia de Sud-Est, Chenlaul de Jos (Funanul) renaşte sub conducerea lui Jayavarman* II (802 – 805) ca regatul Khmer, vestit ulterior pentru templele şi palatele sale de la Angkor.
- Harun al-Rashid se retrage în Chorasan în urma unei ofensive bizantine (808) şi este ucis pe cînd încerca să reprime o rebeliune (809).
- Generalul Tahir ibn Husain este numit viceregele Chorasanului şi provinciilor musulmane de răsărit, întemeind dinastia Tahiridă (821).

825 – 849

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- La Ellandum, Beornwulf al Merciei este învins de Egbert, regele Wessexului (825), pe atunci regatul cel mai puternic din Anglia.
- Armatele aghlabide din Tunisia invadează şi cuceresc cea mai mare parte din Sicilia, lăsîndu-le bizantinilor numai Siracuza şi Taormina (827 – 831).
- Vikingii conduşi de Thorgest se aventurează pentru prima oară dincolo de coastele Irlandei (832).
- Vikingii norvegieni încep să construiască aşezări permanente în Scoţia (circa 835).
- Aghlabizii din Tunisia întreprind raiduri de mare amploare în sudul şi în centrul Italiei (836 – 909), chiar distrugînd o parte din Roma (846).
- Revoltele creştinilor şi evreilor împotriva stăpînirii musulmane din Toledo sînt înfrînte de Abd-er-Rahman II (837).

- Egbert, regele saxon al Wessexului, învinge invadatorii velşi şi vikingi la Hingston Down (838).
- Vikingii cuceresc Frizia (circa 840 – circa 890).
- La Fontenay (Fontenat), lîngă Sens, doi nepoţi ai lui Carol cel Mare, Ludovic Germanicul şi Carol cel Pleşuv, îl învinge pe fratele lor mai mare, regele Lothair I (841); Tratatul de la Verdun stabilea împărţirea imperiului între cei trei fraţi (843), Lothair luînd Italia, Burgundia şi Lotharingia, Ludovic Germania şi Carol Franţa.
- Thorgest şi vikingii lui norvegieni cuceresc oraşele fortificate Dublin şi Annagassan (841), ajungînd să stăpînească jumătate din Irlanda.
- Pentru prima oară vikingii se stabilesc în jurul văii Loarei (843).
- În Irlanda, conducătorul norvegian Thorgest este ucis în luptă de regele din Mide, Mael Sechnail (845).
- Primul raid viking asupra Parisului (845).

EUROPA DE EST:

- Arabii musulmani cuceresc Creta (825 – 826) şi invadează Sicilia (827).
- Bulgarii întreprind raiduri adînc în Croaţia şi Panonia (827 – 829).
- n. Mihail III (838 – 867), împărat bizantin (d. 842 – 867).
- Armata bizantină poartă o campanie împotriva slavilor şi arabilor, recucerind Creta (843).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Arabii musulmani din Spania cuceresc Creta, transformînd-o într-o bază a pirateriei (825 – 826).
- Generalul abbasid Abdulah ibn Tahir recucereşte Alexandria de la piraţii musulmani care îşi aveau baza acolo (827).
- Arabii şi creştinii copţi se răscoală în Egipt (828 – 832), dar sînt înfrînţi la Basharud în Delta Nilului.
- Califul abbasid Abu Ishak al-Mu'tasim formează o nouă gardă imperială, iniţial alcătuită din turci (circa 833).
- Armatele abbaside comandate de generalul Afshin reuşesc în sfîrşit să respingă invadatorii musulmani khuramiţi (835 – 837).
- Armatele bizantine conduse de împăratul Teofil pătrund adînc în Siria (837), cucerind şi devastînd Samosata şi Aibatra (837).
- Califul al-Mu'tasim conduce o armată abbasidă în Anatolia, învingînd armata bizantinului Teofil pe rîul Halys, la Dasymon (Anzan), apoi cucerind şi distrugînd Amorium şi Ancyra (azi Ankara) (838).
- Flota musulmană care se îndrepta spre Constantinopol este distrusă de o furtună (839).
- Garda imperială abbasidă, condusă de generalul turc Bogha, înăbuşă o revoltă în Arabia (844 – 845).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Armatele Tang resping o invazie a poporului Nanzhao, din Birmania, pe care-i învinge la Ch'engtu (829).
- Sub domnia lui Nagabhata II, statul indian Pratibara înfrînge dinastia Pala şi obţine Kanaujul (circa 830).

- Sub domnia regelui Vijayala (d. 836 – 870), Chola devine statul cel mai puternic din sudul Indiei.
- *Turcii kirghizi şi karluki învinguri, pe care-i împing în bazinul de sud al* Tarimului (circa 846).
- Tibetanii, care recuceriseră treptat controlul asupra coridorului Kansu, sînt alungaţi de armatele Tang (848).

850 – 874

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- Vikingii distrug Londra şi Canterbury înainte de a fi la rîndul lor învinşi la Ockley de regele saxon al Wessexului, Aethelwulf (850).
- Vikingii întemeiază prima lor aşezare permanentă în Anglia, lîngă Margate (851).
- Vikingii navighează în sus pe Elba şi distrug Hamburgul (851).
- Regele francilor Carol cel Pleşuv este învins de vikingi la Givald's Foss (852) şi nu reuşeşte să cucerească baza vikingilor de la Oiselle, o insulă pe Sena (858).
- Carol cel Pleşuv opreşte un atac al vikingilor pe Marna în sus, îndreptat asupra Parisului (862).
- Regele Irlandei Aed Findliath alungă temporar vikingii din nordul Irlandei (862 – 879).
- Vikingii navighează pe Rin în sus, întreprinzînd raiduri ample (863).
- Sub domnia lui Alfonso III (866 – 910), Asturia extinde graniţele Spaniei creştine pînă pe rîul Duero (Douro), ulterior numit León, după numele capitalei.
- Vikingii danezi conduşi de Halfdan învinge Northumbria la York (867), cucerind totodată Mercia şi estul Angliei, unde se şi aşază.
- Aethelred şi Alfred (cel Mare) al Wessexului nu izbutesc să recucerească Mercia de la vikingi (868).
- Edmund (ulterior Sfîntul) al Angliei de Est este ucis în lupta cu vikingii la Hoxne (870).
- Aethelred şi Alfred regele Wessexului îi învinge pe vikingii danezi la Englefield (decembrie 870); sînt zdrobiţi la Reading, apoi învinge la Ashdown, după care pierd din nou la Marton şi, după moartea lui Aethelred, la Wilton (toate în 871).

EUROPA DE EST:

- Tînărul împărat bizantin Mihail III înlătură regenţa şi preia puterea deplină, influenţat de unchiul său Bardas (858).
- Vikingii suedezi (în rusă: varegii) cuceresc regiunea Novgorodului (circa 862), sub conducerea semilegendarului Rurik.
- Maghiarii, un popor eurasian înrudit cu finlandezii şi cu turcii, fac prima lor incursiune de jaf în vestul Dunării (862), fiind împinşi afară din bazinul Donului de către o seminţie turcă, pecenegii (Patzinaks).
- Primul raid al vikingilor suedezi departe în sud, pînă la Bosfor, ameninţă Constantinopolul (865).
- Mihail III îl proclamă co-împărat pe Vasile, cel care-l ucisese pe Bardas, unchiul lui Mihail (865).
- Împăratul Mihail III invadează Bulgaria, silindu-i pe regele Boris şi supuşii acestuia să treacă la creştinism (866).

● m. Mihail III (838 – 867), împărat bizantin (842 – 867), asasinat de co-împăratul său, care devine Vasile I.
● Biserica Ortodoxă a Bizanțului, sub conducerea patriarhului Fotie, care fusese excomunicat de Papa de la Roma, se separă de Roma (867); separarea religioasă est-vest este pecetluită de Sinodul de la Constantinopol (869).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Sclavii zandj (negri africani) se revoltă şi distrug Basra, principalul port din sudul Mesopotamiei, rămînînd stăpînii regiunii mai mult de doisprezece ani (mijlocul sec. IX).
● Armatele bizantine atacă Egiptul, distrugînd Damietta (853).
● Armata bizantină a lui Mihail III este învinsă de musulmani în nordul Siriei (860).
● Califul Ja-far Al-Mutawakkil este ucis de garda lui turcă (861).
● Armata musulmană a generalului abbasid Omar desfăşoară campanii ample în Anatolia înainte de a fi distrusă de bizantinii lui Petronas (863).
● Guvernatorul turc Ahmed ibn Tulun îşi proclamă independența, fondînd în Egipt dinastia Tulunidă, de scurtă durată (domneşte între 868 – 876).
● După ce gărzile turceşti domnesc peste o perioadă de anarhie, Ahmad al-Mutamid şi fratele său Abu Ahmad al-Muwaffak reinstaurează autoritatea centrală în Mesopotamia şi Irak (870 – 883).
● Împăratul bizantin Vasile I invadează teritoriile abbaside, obținînd o victorie extrem de importantă la Samosata (873).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:
● Exploratorii norvegieni ajung în Islanda (circa 850), trecînd rapid la construirea de aşezări substanțiale.
● n. Chu Wen (Chu Ch'uan-chung) (852 – 912), războinic chinez şi general rebel.
● Regatul Sanjaya cîştigă lupta pentru dominație în centrul Javei, învingînd statul Sailendra din cîmpia Ratubaka (856).
● Regatul Nanzhao, cu centrul în Birmania, atacă dominioanele chineze din sudul Chinei şi Tonkin (858 – 863), dar este învins de armatele Tang la Hanoi (863).
● Sub domnia lui Fujiwara Yoshifusa, familia Fujiwara devine primul clan care controlează împăratul şi, prin urmare, întreaga Japonie (858).
● Huang Ch'ao conduce o revoltă inițial reuşită împotriva dinastiei chineze Tang (868 – 884).
● Vikingii norvegieni îşi stabilesc prima aşezare permanentă în Islanda (circa 870)
● Saffarizii conduşi de Yakub ibn Laith se eliberează de sub stăpînirea tahiridă din est (872), mai tîrziu amenințînd Bagdadul (876).
● n. A-Pao-Chi (Ye-lu A-pao-chi) (circa 872 – 926), conducător kitan.
● Generalul chinez Kao P'yen alungă invadatorii Nanzhao din Tonkin şi apoi din Szechuan, unde aceştia se retrăseseră (874).

875 899

EUROPA OCCIDENTALĂ:
● Sub domnia lui Vasile I, armatele bizantine recuceresc de la arabii musulmani Bari (875), Tarentum (880) şi Calabria (885); la Bari sînt ajutați de Sfîntul Imperiu Roman condus de Ludovic II. Nu reuşesc să recucerească Sicilia.

• Vikingii danezi conduși de Guthrum invadează Wessexul, cucerind Wareham (876) și Exeter (877) și învingîndu-l pe Alfred la Chippenham (ianuarie 878) înainte de a fi învinși drastic de același Alfred la Edington (mai 878), după care se retrag din Wessex.
• *După moartea lui Ludovic Germanicul (876), Carol cel Pleșuv încearcă să cucerească Germania, dar este oprit la Andernach.*
• m. Carol II le Chauvre (Carol cel Pleșuv) (823 – 877), rege al francilor (840 – 877) și împărat al Occidentului (875 – 877).
• Aghlabizii cuceresc Siracuza de la bizantini (878).
• Vikingii distrug iarăși orașul Hamburg (880).
• Vikingii îi înfrîng pe francii conduși de Carol cel Gros la Ashloh (882).
• Carol cel Gros reface pentru scurt timp imperiul lui Carol cel Mare (884 – 887), cu excepția Burgundiei, înainte de a fi detronat pentru modul în care a tratat atacul viking asupra Parisului (886); este înlocuit cu contele Odo.
• Vikingii conduși de Siegfried și Sinric asediază Parisul, care este apărat cu succes de după fortificațiile sale de către contele Odo (Eudes) și episcopul Gozelin (885 – 886); în cele din urmă atacatorii se retrag, după ce încasează o răscumpărare importantă.
• În fiordul Hafrs, lîngă Stavanger, Harald I Harfager (Păr Frumos) învinge în lupta pentru putere și devine rege al Norvegiei (circa 886).
• Conduși de Sinric, vikingii asediază zadarnic orașul Sens (886 – 887).
• Atacatorii musulmani cuceresc părți din Provence, unele dintre acestea urmînd să le dețină pentru mai mult de un secol, cînd vor cuceri și altele (890 – 975).
• Arnulf, regele francilor răsăriteni (germanilor), asediază cu succes baza fortificată a vikingilor de la Louvain (891), punînd capăt în mare măsură raidurilor în Germania.
• n. Abd er-Rahman III (Abd-al-Rahman al-Nasir) (891 – 961), conducător marocano-spaniol.
• Alfred de Wessex și fiul său Eduard resping atacurile danezilor pe apă și pe uscat asupra Wessexului și a Kentului; invadatorii înfrînți se așază apoi în regiunile din Anglia deținute de danezi (893 – 896).
• După o expediție în Italia, Arnulf este încoronat împărat al Sfîntului Imperiu al Romei (896).
• Maghiarii întreprind primele lor raiduri în nordul Italiei (899).

EUROPA DE EST:

• m. Riurik (Ryurik; Rörik) (? – circa 879), conducător vareg (rus) suedez, figură semilegendară care a cucerit Novgorodul și a pus bazele statului care avea să devină Rusia.
• Forțele navale bizantine preiau controlul asupra estului Mediteranei de la arabii musulmani (880 – 881).
• Sub conducerea prințului Oleg (căpetenia varegilor între circa 880 – 912), statele vikingilor suedezi (ruși) Kiev și Novgorod se unesc, formînd statul Rusia.
• m. Vasile I (Macedoneanul) (812 – 886), împărat bizantin (d. 867 – 886) care a cucerit tronul după ce și-a ucis predecesorul, Mihail III; el recucerește sudul Italiei (875 – 885).
• Arnulf și oștile lui germane, sprijinit de maghiari, stăvilește o invazie a slavilor conduși de Sviatopluk al Moraviei (892 – 893).

- Simeon al Bulgariei se află în război cu Imperiul Bizantin (894 – 897).
- Învinse de pecenegi şi bulgari, armatele maghiare conduse de Arpad se retrag către bazinul Dunării centrale (circa 895).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Tulunizii din Egipt cuceresc cea mai mare parte din Siria (878 – 884).
- Musulmanii carmaţieni, o sectă şiită condusă de Abu Sa'id al-Jannabi, se răscoală împotriva domniei abbaside (899 – 903); deşi învinşi în Siria de către generalul Mohamed ibn Suleiman, ei fondează un regat independent în nord-estul Arabiei.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Revolta lui Huang Ch'ao: se spune că rebelii chinezi din Canton (Guangzhon) ar fi ucis o sută douăzeci de mii de negustori creştini, musulmani, evrei şi perşi (878), punînd astfel capăt comerţului exterior pentru aproape un secol.
- Revolta lui Huang Ch'ao: forţele rebelilor cuceresc Loyangul (noiembrie 880) şi capitala imperiului, Changan (decembrie 880), dar rebelii sînt în cele din urmă învinşi de armatele Tang conduse de Li K'o-yung, un general de origine turcă (882 – 884); după aceea Huang Ch'ao se sinucide.
- Sub regele Yasovarman (care a domnit între 889 – 900), Imperiul Khmer (Angkor) ajunge la dezvoltarea sa maximă, incluzînd Cambodgia, sud-vestul Vietnamului, sudul Birmaniei şi cea mai mare parte din Laos şi Thailanda.
- Sub Mahendrapala (care a domnit între 890 – 910), Pratihara devine statul dominant în nordul Indiei.

900 – 924

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- Aghlabizii cuceresc Taormina, ultimul teritoriu bizantin din Sicilia (902).
- Musulmanii conduşi de Isam-al-Khamlami cuceresc Insulele Baleare de la franci (903).
- O nouă invazie a vikingilor danezi este oprită de Eduard de Wessex (905), care continuă apoi campania în Anglia daneză, obţinînd o victorie notabilă la Tetlenhall (910).
- După întreprinderea unor raiduri de amploare în nordul Franţei, vikingilor conduşi de Rollo li se acordă ducatul Normandiei din partea regelui Carol cel Simplu prin Tratatul de la St. Clair-sur-Epte (911).
- Vikingii norvegieni capturează şi fortifică Waterford (914) şi Limerick din Irlanda (920).
- Vikingii din Britania înaintează în amonte pe rîul englez Severn, dar sînt respinşi de Eduard de Wessex (914).
- După un conflict de lungă durată, bizantinii au pus capăt efectiv dominaţiei musulmane din sudul Italiei, obţinînd victoria de pe rîul Garigliano (915).
- La Tempsford, Eduard de Wessex îl învinge şi îl omoară pe Guthrum II, regele danez al Angliei de Est (918), punînd capăt într-o mare măsură ameninţărilor vikingilor asupra sudului Angliei.
- Regele irlandez Niall Glundub este înfrînt şi ucis într-un atac asupra Dublinului stăpînit de vikingi (919).

- Contele Robert al Parisului, fratele lui Odo, se revoltă împotriva lui Carol III al Franței (921); Robert l-a învins pe Carol, dar ulterior a fost ucis la Soissons (923).
- Aethelstan de Wessex, fiul lui Eduard, recucerește teritoriile deținute de danezi în nordul Angliei (924 – 939).

EUROPA DE EST:

- Leon Înțeleptul scrie tratatul militar *Tactica* (900).
- Maghiarii desfășoară primul lor raid în Bavaria (900).
- Maghiarii învinge regatul Moraviei (906), alungîndu-i pe slavi din văile fluviilor Dunărea și Theiss, fondînd Ungaria (906).
- La Augsburg, maghiarii învinge armatele germane (910).
- n. Otto I (cel Mare) (912 – 973), împărat german (d. 936 – 973).
- Aflat din nou în război cu bizantinii (913 – 924), Simeon al Bulgariei cucerește Macedonia, Tesalia și Albania (circa 914) și apoi Serbia (918), cucerind pentru o scurtă perioadă de timp Adrianopole (914), și doar amenințînd Constantinopolul; în acest timp, el pierde teritorii precum Transilvania și Panonia în favoarea maghiarilor și Valahia în favoarea pecenegilor.
- Maghiarii întreprind raiduri de mare amploare în văile Rinului și Dunării (924).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Imperiul Ghana cucerește populația berberă Sanhajah, obținînd controlul asupra comerțului cu sare transsaharian (sec. X).
- Șiiții conduși de Abu Abdullah al-Husain (al-Shi'i) se revoltă cu succes împotriva aghlabizilor din Tunisia și pun bazele dinastiei Fatimide (numindu-se astfel deoarece conducătorii acesteia descindeau din fiica lui Mahomed, Fatima), cu Ubayd Allah al-Mahdi proclamat calif (care a domnit între 902 – 909).
- Armatele abbaside conduse de generalul Mahomed ibn Suleiman recuceresc Egiptul de sub tulunizi (904 – 905).
- n. Nikephoros II Focas (912 – 969), împărat-soldat bizantin (a domnit între 963 – 969).
- Armatele fatimide conduse de Abu'l Kasim al-Kaim invadează de două ori Egiptul și cuceresc Alexandria înainte de a fi respinse de către generalul abbasid Mu'nis (914 – 915; 919 – 921).
- Fatimizii sub comanda lui Ubayd Allah al-Mahdi îi învinge pe idrisizi, luîndu-le emiratul Maroc (922).
- Musulmanii carmațieni, aflați într-o revoltă continuă, distrug orașele Basra (923), Kufa (925) și Mecca (929).
- Pirații musulmani conduși de Leon din Tripoli sînt învinși categoric de flota bizantină la Lemnos (924).
- n. Ioan I Tzimiskes (924 – 976), împărat bizantin (969 – 976).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

- Generalul chinez Zhu Wen pune capăt dinastiei Tang, omorînd ultimul împărat (907) și declanșînd „Războaiele celor cinci dinastii" (907 – 959).
- Sub conducerea lui Ye-lu A-pao-chi (conducător între 907 – 926), khitanii, un popor mongol, cuceresc Mongolia Interioară, sudul Manciuriei și o mare parte din nordul Chinei.

- Praful de puşcă este descoperit în China; la început nu este utilizat pentru arme (circa 908).
- m. Chu Wen (Chu Ch'uan-chung) (852 – 912), războinic chinez şi general rebel care a pus capăt dinastiei Tang, punînd bazele dinastiei Liang Tîrzie (907).
- În Coreea centrală generalul Wanggun pune bazele dinastiei Wang în regatul Koryo, cu capitala la Kaesong (918); Koryo asimilează Silla, după ce ultimul rege al acesteia abdică.

925 – 949 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- Maghiarii care efectuau raiduri în nordul Italiei au fost învinşi de Rudolf al Burgundiei şi Hugh al Vienei, după care au continuat raidurile în Provence şi în Septimania (926).
- Abd er-Rahman III reunifică Spania musulmană proclamîndu-se calif al Cordobei (16 ianuarie 929), independenţa fiindu-i recunoscută de omeiazii din Bagdad.
- Ramiro II al Leónului îl învinge pe Abd er-Rahman III la Simancas (934) şi la Zamora (939).
- Aethelstan al Wessexului invadează Scoţia în 934 învingîndu-l pe Constantin III al Scoţiei şi pe aliaţii acestuia, velşii şi irlandezii-norvegieni, la Brunanburgh (937) în Dumfrieshire, unificînd Britania (937).
- Flota musulmanilor fatimizi cucereşte şi devastează Genova (934).
- n. Brian Boru (941 – 1014), rege al Irlandei (1002 – 1014).

EUROPA DE EST:

- Sub conducerea prinţului Chaslav, o parte din Serbia îşi recîştigă independenţa (931).
- Regele german Henric I Păsărarul înfrînge armata maghiară la Riade (Merseberg) lîngă Erfurt (933).
- Otto I (cel Mare), fiul lui Henric Păsărarul, se urcă pe tronul Germaniei (936), cîştigînd două războaie civile pentru a-şi asigura tronul.
- Flota bizantină învinge invadatorii ruşi în Bosfor (941).
- Invadatorii maghiari ajung la Constantinopol (942), dar se retrag după ce li se plăteşte tribut.
- Otto I reprimă o revoltă (944 – 947) condusă de Bertold, duce de Bavaria, pe care-l învinge la Wels (947).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Din centrul lor de la Dailam, şiiţii sub conducerea lui Merdawj ibn Ziyar îşi extind dominaţia în sud către Persia (circa 925).
- În timp ce dinastia Abbasidă se fărîmiţa, dinastia Hamdanidă se dezvoltă în nord-estul Siriei şi Kurdistanului (circa 929).
- Ziyarizii sînt detronaţi şi alungaţi în Munţii Caucaz de către alţi şiiţi conduşi de trei fraţi, care fondează dinastia Buyidă (932).
- După o serie de campanii, armata bizantină condusă de John Kurkuas extinde graniţele imperiului către est cucerind Theodosiopolis (Erzerum) (928) şi Melitene (Malatya) (934).
- După ani de anarhie, generalul abbasid Mahomed ibn Tughj preia controlul în Egipt punînd bazele dinastiei Ikhshide (conducătoare) (935).
- Dinastia Ikhshidă a Egiptului cîştigă lupta pentru Siria (941).

- Prințul hamdanid Saif al-Dawla cucerește Aleppo și cea mai mare parte din nordul Siriei de la Ikhshidiți (944).
- Buyzii din Persia conduși de Mu'izz al-Dawlam cuceresc Bagdadul, capitala abbasidă (946).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

- m. A-Pao-Chi (Ye-lu A-pao-chi) (circa. 872 – 926), conducător khitan care a creat un imperiu în nordul Chinei, Manciuria și Mongolia.
- Sub conducerea lui Te-kuang (care a domnit între 927 – 947), khitanii, acum ca Dinastia Liao, se extind mai departe manifestîndu-și puterea chiar și în China anarhică.
- n. T'ai-Tsung (Chao Kuang-yin) (927 – 976), împărat chinez (960 – 976).
- Rivalitățile dintre familiile japoneze se transformă în război civil (935 – 941), cele mai importante personaje fiind Taira Masakado, învins în cele din urmă în estul Japoniei (940), și Fujiwara Sumitomo care controlează pentru scurtă vreme Marea Interioară, pînă cînd este învins de Liga Taira (941).
- Koryo înăbușă o revoltă a statului Packche (935), unificînd Coreea (936).
- Armatele Nanzhao cuceresc regatul Pyu din Birmania centrală și regiunile monilor din sud înainte de a fi respinse de moni (935).
- Annamul reușește să-și cîștige în cele din urmă independența de sub stăpînirea unei Chine mult slăbite (939).
- Ravendravarman II îl detronează pe conducătorul khmer Harsharvarman II și apoi își stabilește capitala la Angkor (944), lansînd un atac lipsit de succes asupra Champei (945 – 946).

950 – 974

EUROPA OCCIDENTALĂ:

- Regele detronat al Norvegiei, Eric Bloodax, fiul lui Harald I Harfager, invadează nordul Angliei, conducînd pentru scurtă vreme Northumbria (950; 952 – 954) înainte de a fi înfrînt și ucis la Stanmore (954).
- Regele Germaniei, Otto I, conduce o incursiune asupra Italiei la solicitarea Adelaidei, văduva regelui Lothar; el se căsătorește apoi cu ea, luînd și titlul de rege al lombarzilor (951 – 952).
- Rechemat încă o dată în Italia, de data aceasta de către Papă, Otto îl înfrînge pe regele Berengar II (961) și este încoronat împărat al Sfîntului Imperiu Roman de către Papa Ioan XII (962), pe care apoi îl izgonește pentru a-l instala în locul său pe Papa Leon VIII (963).
- Haakon I Den Gode (cel Bun), care a încercat fără succes să creștineze Norvegia, este ucis la Fitjar, o insulă din largul coastelor norvegiene, de mai mulți nepoți ai săi, sprijiniți de regele danez Harald I Blatand I („Dinte albastru") (961).
- m. Abd ar-Rahman III (Abd-al-Rahman al-Nasir) (891 – 961), conducător marocano-spaniol, autoproclamat calif al Cordobei (929 – 961).
- n. Olaf I Tryggvasson (circa 964 – 1000), rege al Norvegiei (995 – 1000).
- Armata bizantină recucerește Taormina (965).

● Otto I întreprinde o a treia expediție în Italia (966 – 972), luptînd cu succes împotriva prinților din sudul Italiei și a bizantinilor, cărora le returnează unele teritorii în schimbul recunoașterii sale ca împărat.
● Bizantinii, conduși acum de Nicetas, eșuează iarăși în tentativa lor de recucerire a Siciliei (966 – 967).
● Regele irlandez al Musterului, Mathgamain, cucerește de la vikingi orașul fortificat Limerick (968).
● Regele norvegian Haakon Siggurdsson den Store (cel Mare) se aliază cu regele Danemarcei, Harald I Blatand, împotriva împăratului Germaniei, Otto II (circa 974).

EUROPA DE EST:
● Otto I, împăratul Germaniei, îl învinge pe ducele Boleslav și pune stăpînire pe Boemia (950).
● Deși învins și luat prizonier, Otto I reușește să evadeze și înfrînge o revoltă condusă de Ludolf (fiul său), Conrad, duce de Lorena, și Frederick, episcop de Mainz (953 – 955).
● În Marea invazie maghiară, zeci de mii de năvălitori maghiari devastează Bavaria, Franța și Italia, ca și văile Dravei și Dunării (954).
● Maghiarii care asediau Augsburgul sînt atacați de o armată germană mult inferioară numeric condusă de Otto I; maghiarii sînt învinși și suferă pierderi grele la Lechfeld (955), ceea ce pune capăt de fapt raidurilor maghiare în Germania.
● Otto I îi învinge pe slavii pe rîul Recknitz (955).
● n. Vladimir I (Sfîntul Vladimir) (circa 956 – 1015) mare cneaz al Kievului (980 – 1015).
● n. Vasile II Bulgaroctonos (Omorîtorul de bulgari) (circa 958 – 1025), împărat bizantin (976 – 1025).
● Sub domnia lui Mieszko I (circa 960 – 992), primul conducător polonez rămas în istorie, Polonia se extinde spre vest pînă la fluviul Oder.
● Rușii, conduși de prințul Sviatoslav, învinge khazarii pe cursul inferior al Volgăi (965), dar rămîn astfel descoperiți în fața raidurilor pecenege, care fuseseră oprite de khazari.
● Bulgaria este covîrșită de un atac terestru bizantin condus de Nikephoros II Focas și de un atac rusesc pe mare – condus de prințul Sviatoslav (967 – 969); regele bulgar Boris II este luat prizonier, iar estul Bulgariei este anexat Bizanțului.
● Rușii conduși de prințul Sviatoslav resping o invazie a pecenegilor (967 – 968).
● Bizantinii conduși de co-împăratul Ioan I Zimisces îl învinge pe prințul Sviatoslav și forțele sale rusești în bătălia de la Arcadiopolis (970), lîngă Adrianopole și Dorostalon (971), silindu-i să părăsească Bulgaria.
● m. Sviatoslav I (? – 972), mare cneaz al Kievului (d. 945 – 972), probabil nepotul lui Rurik; el este învins și ucis în lupta cu pecenegii. Se iscă o luptă pentru succesiune între cei trei fii ai săi: Oleg, Yaropolk și Vladimir (972 – 980).
● m. Otto I (cel Mare) (912 – 973), împărat german (936 – 973), care a dezvoltat o puternică monarhie centralizată și a condus trei expediții în Italia (951 – 972). Este urmat de fiul său, Otto II, care are de înfruntat revolte de amploare (973 – 978), mai cu seamă cele conduse de vărul său, Henric II al Bavariei „cel Arțăgos" și de ducele Boleslav al Boemiei.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armata bizantină condusă de generalul Nikephoros Focas recucereşte estul Anatoliei şi Creta (960 – 961), apoi învadează Cilicia şi Siria, ocupînd Aleppo pentru scurtă vreme (962 – 963).

● Prinţul hamdanid Saif al-Dawla, disputîndu-şi Siria cu bizantinii şi ikhshidiţii, este învins la Maghar-Alcohl de Leon Focas, fratele lui Nikephoros (963).

● Nikephoros II Focas, acum co-împărat bizantin, cucereşte Cilicia şi cele mai de seamă oraşe de aici, Adana (964) şi Tarsus (965), de la musulmani.

● Generalul Nicetas recucereşte Ciprul pentru Bizanţ (965).

● Musulmanii fatimizi conduşi de Ja'far îi înfrîng pe ikhshidiţi la Ramleh, între Ierusalim şi Jaffa, alungîndu-i din Siria şi din Palestina (969).

● Sub conducerea generalului Jauhur, fatimizii cuceresc în cele din urmă Egiptul, învingîndu-i pe ikhshidiţi la Gizeh (969).

● Invadînd Mesopotamia şi Siria, Nikephoros II Focas cucereşte Antiohia şi Alepul (969); musulmanii cer încetarea luptelor.

● m. Nikephoros II Focas (912 – 969), împărat-soldat bizantin (a domnit între 963 – 969), care a slujit sub alţi împăraţi înainte de a deveni la rîndu-i co-împărat (961); el moare asasinat.

● Musulmanii carmaţieni invadează Palestina, unde-l învinge şi-l ucid pe generalul fatimid Ja'far (970).

● Musulmanii carmaţieni invadează Egiptul, dar sînt învinşi de generalul fatimid Jauhur la Cairo (Victoria) (971), construind acolo noua capitală a Dinastiei Fatimide.

● Armatele bizantine sub conducerea lui Ioan I Zimisces recuceresc teritoriile de la vest de cursul central al Eufratului şi ocupă Damascul, dar încercarea de cucerire a Ierusalimului este zădărnicită de musulmani (973 – 976).

● Sub domnia lui al-Hakam II, fiul lui Abd-er-Rahman III, musulmanii omeiazi din Spania cuceresc Marocul (973), care va fi disputat timp de zeci de ani de omeiazi, fatimizi, idrisizi şi berberi.

● Califul fatimid Mu'izz înfrînge o nouă tentativă de invadare a Egiptului de către musulmanii carmaţieni (974), alungîndu-i pe aceştia din Palestina şi din Siria (974 – 975); imperiul său se întinde acum din vestul Mediteranei, peste nordul Africii pînă în Siria şi vestul Arabiei.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE *DOUĂ AMERICI*:

● Dinastia Môn, se pare aliată cu Pyus, se extinde în centrul Birmaniei, stabilindu-şi capitala la Pagan (circa 950).

● Sub Krishna III (a domnit între 939 – 968), Rashtrakuta învinge dominaţia regatului Chola în India, omorîndu-l pe regele acestuia, Parantaka (953).

● Respingînd pretenţiile srivijayane asupra Javei, conform folclorului, regele Javei de Răsărit, Dharmauamsa (circa 958 – circa 1000), îi atacă fără succes pe srivijayani în Sumatra.

● Generalul chinez Chao Kuang-yin este proclamat împărat de către armată; sub numele de T'ai-Tsung, el fondează dinastia Song (960), reunificînd o mare parte din China, cu excepţia dinastiei din nord, Liao, punînd capăt Războaielor celor cinci dinastii (907 – 959).

● Alptagin, un sclav turc refugiat din Bukhara, fondează dinastia Ghasnavizilor în Afganistan (circa 962).

● Dinastia Calukya este revigorată sub domnia lui Taila II (care a domnit între 973 – 997), luînd locul dinastiei Rashtrakuta.

975 – 999 d.Hr.

EUROPA OCCIDENTALĂ:

● Mathgamain, regele Musterului din Irlanda, este ucis de un prinţ rival, Macl Muaid (975), la rîndul său ucis şi urmat la domnie de fratele lui Mathgamain, Brian Boru (976).

● Lothar al Franţei invadează Germania, ocupînd temporar Aachenul înainte de a fi respins şi asediat de Otto II la Paris (978 – 980), în acest fel neizbutind realizarea obiectivului său: cucerirea Lorenei.

● Purtînd o campanie în Italia, Otto II suferă o înfrîngere drastică din partea forţelor aliate bizantine şi musulmane la Crotona pe uscat şi în dreptul oraşului Stilo pe mare. (982).

● Sven I Tveskaeg (Barbă-despicată) îşi ucide tatăl, Harald I Blatand, luîndu-i locul pe tronul danez (circa 985).

● După ce se sfîrşeşte linia carolingienilor (a lui Carol cel Mare), francezii îl aleg rege pe Hugo Capet, contele Parisului; acestuia i se atribuie titlul după ce obţine victoria în războiul civil împotriva lui Carol de Lorraine (987).

● Ibin Abi Amir al-Mansur, dictator militar al Spaniei musulmane, îi învinge pe creştinii spanioli, cucerind şi apoi distrugînd Leónul.

● Regele danez Sven I Tveskaeg şi fiul acestuia Canut întreprind o invazie de mari proporţii asupra Angliei, obţinînd numeroase victorii, mai cu seamă la Maldon în Essex (991).

● *n. Olaf II Haraldsson (circa 995 – 1030), regele Norvegiei (1016 – 1028).*

● Regele Musterului, Brian Boru, îi învinge pe regele din Leinster şi pe aliaţii acestuia norvegieni din Dublin, la Glen Mama, în Irlanda (999).

EUROPA DE EST:

● Prinţul Vladimir iese învingător la capătul a opt ani de lupte împotriva fraţilor săi şi cîştigă tronul Rusiei (980).

● După o serie de războaie, Vladimir şi armatele sale ruse cuceresc Cervensk-ul (actuala Galiţie) (981), zona actualului Belarus (983) şi cea mai mare parte din Bulgaria; ulterior el se creştinează (988), silindu-şi automat poporul să se convertească.

● Bulgarii conduşi de Samuel învinq forţele bizantine invadatoare ale lui Vasile II lîngă Sofia (981).

● Generalii Bardas Focas şi Bardas Skleros conduc o răscoală (987 – 989); chiar dacă ajung să ameninţe Constantinopolul (988), ei sînt înfrînţi la Abodys de către împăratul bizantin Vasile II (989).

● Bulgarii conduşi de Samuel încep să recîştige partea de răsărit a Bulgariei de la bizantini (989 – 996).

● Boleslav cel Viteaz al Poloniei, fiul lui Mieszko, cucereşte Pomerania de est (994), iar mai apoi Silezia, Moravia şi Cracovia (999).

● Bizantinii conduşi de Vasile II recuceresc Grecia şi Macedonia de la bulgari, învingîndu-l pe Samuel pe rîul Spercheios (996).

● Potrivit lucrării „Gesta Hungarorum" la sfârşitul secolului al IX-lea şi începutul secolului al X-lea, maghiarii care încercau să pătrundă în zona Transilvaniei se lovesc de puternica rezistenţă a ducatelor (voivodatelor) româneşti conduse de Menumorut, în zona Crişanei, Gelu, în zona arcului carpatic şi Glad în Banat.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Oştiri provenite din Damot, din sudul Etiopiei (posibil un regat evreu numit Demdem), conduse personal de regina Esato (Iudith), întreprind raiduri de amploare în Aksum (976).

● m. Ioan I Zimisces (Tzimiskes) (924 – 976), împărat bizantin (d. 969 – 976) care a *luptat împotriva ruşilor, bulgarilor şi musulmanilor.*

● Perşii şi arabii din Golful Persic, mai cu seamă din Muscat, Shiraz şi Bushire, se aşază pe litoralul est-african, punînd bazele mai multor oraşe cum ar fi Mogadiscio, Melinde, Mombasa, Kilwa (Quiloa) şi Sofala (circa 980).

● Deşi sub ameninţarea musulmanilor fatimizi, bizantinii conduşi de Vasile II recuceresc Siria în totalitate (995 – 996).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● m. T'ai-Tsung (Chao Kuang-yin) (927–976), împărat chinez (960–976), fondatorul dinastiei Song (960).

● Sub conducerea lui Sabuktagin (care a domnit între 977– 997), ginerele şi succesorul la domnie al lui Alptagin, dinastia Ghasnavizilor cucereşte o mare parte din Chorasan.

● Annam respinge o tentativă de invazie a regelui Chamului, Paramesvaravarman (979).

● Exploratori norvegieni, inclusiv Eric cel Roşu şi tatăl acestuia, Thorvald, ajung în Groenlanda (circa 980), punînd rapid bazele unor aşezări.

● n. Suryavarman I (circa 980 – circa 1050), conducător cambodgian (d. circa 1010 – 1050).

● Annamii sub conducerea regelui Le Hoan invadează Champa, distrugînd capitala şi omorîndu-l pe regele Paramesvaravarman (982).

● Sub regele tamil Rajaraja I (care a domnit între 985 – 1014), statul Chola din sudul Indiei se extinde în Deccan şi pe coasta Golfului Bengal, cucerind Pandya, Kerala (Chera), Vengi şi Kalinga.

● Khitanii veniţi din centrul Asiei care înaintează în nordul Chinei nu reuşesc să cucerească Pekingul (986).

● În Annam, rebelii îl răstoarnă pe regele Le Hoan, care este înlocuit în cele din urmă de regele Hrivarman II (989).

● Sabuktagin din dinastia Ghasnavizilor forţează înaintarea în India, cucerind Peshwarul (circa 990).

● Dinastia saminidă persană este izgonită din Transoxiana de turcii ilaci (circa 990 – 999).

● Tanguţii, un popor tibetan, se aşază în Kansu, fondînd regatul Hsia de vest (circa 990).

● n. Fan Chung-yen (990 – 1053), general chinez.

● Sub domnia lui Rajaraja I, dinastia indiană Chola cucereşte Ceylonul (Sri Lanka) (993) şi Insulele Maldive.

1000 – 1699

Europa Atlantică şi de Nord

Europa Centrală, de Sud şi de Est

Africa şi Asia de Sud-Est

Asia de Est, Centrală şi de Sud

Pacificul şi cele două Americi

1000 – 1009

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- La Svolder (Svalde), regele norvegian Olaf I Tryggvasson este înfrînt şi ucis de forţele aliate ale lui Eric Jarl al Ladei, Olaf Skötkonung al Suediei şi Sven I al Danemarcei (*1000*); Sven preia controlul asupra Norvegiei. Lupta navală a devenit subiectul multor legende scandinave.
- m. Olaf I Tryggvasson (circa 964 – 1000), rege al Norvegiei (995 – 1000) care şi-a creştinat poporul; el a condus armatele norvegiene împotriva anglo-saxonilor în bătălia de la Maldon (991) şi în asediul Londrei (994), apoi s-a întors acasă unde a fost încoronat rege.
- Brian Boru îl învinge pe Mael Sechnail II pentru a deveni regele Irlandei (1002).
- Sub domnia regelui Sven I şi a fiului acestuia, Canut, danezii cuceresc Anglia (1003 – 1013); regele saxon Aethelred se refugiază în Normandia.
- Regele Malcolm II (care a domnit între 1005 – 1034) unifică Scoţia. Malcolm este *învins mai tîrziu la Nairn de către invadatorii danezi conduşi de Sven Barbă-despicată* (1009), dar respinge o invazie ulterioară la Mortlack (1010).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- *Împăratul Sfîntului Imperiu Roman, Henric II, este într-un permanent conflict* cu Ardoin, regele Lombardiei (1002 – 1014); în cele din urmă Ardoin este detronat.
- Veneţienii capturează oraşul Bari de la musulmani (1002).
- Oraşul-stat Pisa învinge oştile lui Lucca (1003).
- Boleslav al Poloniei îi învinge pe germanii conduşi de Henric II şi cucereşte Lusatia şi Silezia (1003 – 1017).
- Vasile II şi armatele lui bizantine recuceresc Tracia şi Macedonia de la bulgari (1007).
- Potrivit Legendei Sfîntului Gerard are loc un conflict militar între Ahtum (Ohtum), conducător român din Banat şi regele Ungariei Ştefan I (997–1038). Cu acelaşi rege maghiar Ştefan I intră în conflict şi Gyula (Gyla) care domnea în Transilvania (1002–1003).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Mesopotamia şi Siria sînt teatre de război, unde principalul pretendent la dominaţie este Imperiul Bizantin, cel mai puternic în nord şi nord-vest, mai cu seamă în jurul Antiohiei; alţi pretendenţi sînt fatimizii, cu capitala la Damasc, şi bujizii, cu capitala la Bagdad (începînd cam din 1000).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- În China se pune la punct un dispozitiv care lansa proiectile numit *huo-pa'o;* în Europa, acesta avea să se numească mai tîrziu trebuchet (circa 1000).
- Norvegienii ajung în America de Nord şi pun bazele celui puţin unei aşezări cunoscute, L'Anse Aux Meadows, în nordul coastei Newfoundland (pe la 1000).
- Mahmud (Muizz ad-Din Mohammed) din dinastia afgană a ghasnavizilor cucereşte restul Chorasanului (1000), aşezîndu-şi supuşii turci – în frunte cu Selgiuc – la nord de rîul Oxus. *Îşi continuă apoi campaniile în nordul Indiei (1000 – 1030), obţinînd victorii notabile* în faţa lui Jaipal, rajahul din Lahore (1001), şi asupra fiului acestuia, Anang-pal, la Peshawar (1009); de asemenea, el îşi extinde dominaţia în estul Persiei şi în Transoxiana.
- China poartă războaie intermitente cu mongolii khitani ai dinastiei Liao din Manciuria şi cu tanguţii regatului Xia de Vest din Kansu (1000 – 1004); khitanii ajung la capitala dinastiei Song, Pien Liang (Kaifeng) înainte de a fi cumpăraţi.
- În Vietnam, regatul Champa se află în război cu Annamul (1000 – 1044).

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- Regele saxon Aethelred moare la Londra pe cînd încerca să recucerească Anglia de sub Canut (1014).
- Danezii din Insulele Orkney invadează Irlanda şi, deşi li se alătură şi danezii din Dublin, sînt înfrînţi la Clontarf de Brian Boru, care este ucis în timpul luptei (1014).
- m. Brian Boru (941 – 1014), mare rege al Irlandei (d. 1002 – 1014); el moare respingîndu-i cu succes pe invadatorii danezi.
- Edmund, fiul lui Aethelred, duce mai departe lupta saxonilor de recucerire a Angliei de sub danezul Canut. Edmund învinge în lupta de la Pen, în Somersetshire; la Sherston, în Wiltshire, lupta se termină indecisă. Îl sileşte pe Canut să ridice asediul Londrei, dar suferă o înfrîngere drastică la Assandun (Ashington). Edmund moare, lăsîndu-l pe Canut conducător necontestat (1016).
- Malcolm II al Scoţiei invadează Northumbria, ieşind învingător în lupta de la Carham de pe rîul Tweed, care devine astfel graniţa de sud a Scoţiei (1018).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Musulmanii atacă Pisa, ultimul lor atac încununat de succes în Italia (1011).
- Împăratul bizantin Vasile II invadează Bulgaria, ieşind învingător în lupta decisivă de la Balathista (Belasica) (1014); se spune că, după luptă, ar fi orbit cincisprezece mii de prizonieri bulgari, faptă care i-a atras porecla de „Bulgaroctonos" (Omorîtorul de bulgari). Ulterior cucereşte întreaga Bulgarie (1018).
- Moartea lui Vladimir (1015) declanşează în Kiev un război dinastic între fiii acestuia (1015 – 1019), din care iese învingător cneazul Iaroslav; sub numele de Iaroslav cel Înţelept (domneşte între 1019 – 1054), el îi conduce pe ruşi la izbînda asupra invadatorilor poloni şi pecenegi. Rivalul său, prinţul Mstislav, îşi păstrează o oarecare independenţă la est de Nipru.
- m. Vladimir I (Sfîntul Vladimir) (circa 956 – 1015), cneazul Kievului (980 – 1015) care şi-a extins domnia din Ucraina pînă la Marea Baltică, creştinînd forţat regiunea.
- O flotă aliată din Genova şi Pisa îi alungă pe Moghaid şi piraţii musulmani ai acestuia din Sardinia, locul de unde aceştia dominaseră nord-vestul mediteranean (1015 – 1016).
- n. Robert Guiscard (Robert de Hauteville) (circa 1015 – 1085), general normand.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Sub domnia lui Suryavarman I (circa 1010 – circa 1050), Cambodgia se extinde în valea Mekongului, la nord de Luang Prabang (circa 1015 – 1025).
- Cutreierînd nordul Indiei, Mahmud din Ghasni distruge oraşele Thanesvar (1014) şi Kanauj (1018).
- Sub domnia lui Rajendra I (d. circa 1014 – 1042), fiul lui Rajaraja, Chola invadează valea Gangelui inferior, învingîndu-l pe regele Pala al Bengalului (1014).
- Srivijaya atacă şi distruge regatul Javei de Est (1016 – 1017).

1020 – 1029

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- n. Magnus I Olafsson (1024 – 1047), rege al Norvegiei (d. 1035 – 1047) şi al Danemarcei (d. 1042 – 1047).
- Canut, care stăpînea deja Anglia şi Danemarca, atacă Norvegia, pierzînd prima bătălie pe apă la Stangebjerg (1026), dar obţinînd o victorie hotărîtoare la Helgeaa (Helga A; Rîul Sfînt) (1028), după care regele Norvegiei Olaf II Haraldsson se refugiază în Rusia.
- Sancho III (cel Mare) al Navarrei şi Aragonului duce la bun sfîrşit cucerirea Spaniei creştine, inclusiv a Castiliei, a Leónului şi a Barcelonei (1027), chiar dacă teritoriile cucerite aveau să fie împărţite după moartea sa.
- n. William I (Cuceritorul) (1027 – 1087), rege anglo-normand.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Boleslav al Poloniei îl învinge pe cneazul Iaroslav al Rusiei pe rîul Bug (1020), ocupînd pentru scurtă vreme Kievul.
- m. Vasile II Bulgaroctonos (Omorîtorul de bulgari) (circa 958 – 1025), împărat bizantin (d. 976 – 1025), despre care se spune că ar fi orbit prizonieri bulgari (1014), de unde şi supranumele.
- Armatele bizantine conduse de Constantin Diogene resping o invazie a pecenegilor, pe care-i alungă înapoi peste Dunăre (1027).
- Normanzii conduşi de Rainulf construiesc prima lor aşezare permanentă în Italia, la Aversa (1027).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Armenia, sub ameninţarea turcilor selgiucizi, este anexată Imperiului Bizantin (1020).
- Fatimizii sub conducerea lui Anush-takin al Dizbiri îl învinge pe Salih ibn Mirdas, unul dintre numeroşii pretendenţi pentru tronul Siriei, la Ukhuwanah (1029).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Mahmud din Ghazni poartă o campanie pe uscat ajungînd pînă la coastele Gujaratului, omorînd, după estimări, cincizeci de mii de hinduşi (1025).
- Regatul Chola al lui Rajendra I atacă Srivijaya (1025), cucerind rapid capitala Palembang, ca şi alte porturi-cheie, redeschizînd apoi rutele comerciale indiene către China.
- Mahmud din Ghazni invadează Persia, cucerind teritoriile estice de sub bujizi (1029).

1030 – 1039

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- În alianţă cu regele Sucdici Anund Jakub, Olaf II Haraldsson încearcă să recucerească tronul Norvegici, dar, în bătălia de la Stiklestad (31 august 1030) el este înfrînt şi ucis de Canut, care preia acum controlul integral asupra Norvegiei şi a coastei baltice de sud.
- m. Olaf II Haraldsson (circa 995 – 1030), rege al Norvegiei (1016 – 1028) care a luptat în fruntea oştilor daneze împotriva Angliei (din 1009) înainte de a se urca pe tron.
- Henric I al Franţei înăbuşă o răscoală condusă de fratele său, Robert (1032), purtînd apoi o campanie împotriva nobililor din nordul Franţei (1033 – 1043).

• m. Canut (cel Mare) (? – 1035), regele Angliei (d. 1016 – 1035) şi al Danemarcei (d. 1018 – 1035), fiul lui Sven I. Moartea sa declanşează o luptă complicată pentru împărţirea imperiului: Sven ia Norvegia, Harthcanut Danemarca, iar Harold Harefoot (Labă de iepure) Anglia; Harthcanut pretinde şi Anglia; accasta e pretinsă şi de doi dintre fiii lui Aethelred – Alfred, care este ucis de Harold, şi Eduard (ulterior numit Confesorul") – ambii crescuţi în Normandia.

• Devenit duce de Normandia, William (ulterior numit „Cuceritorul") înfrînge o revoltă (1035 – 1047), victoria finală fiind obţinută la Val-des-Dunes, lîngă Caen, cu sprijinul regelui Franţei, Henric I.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

• Ştefan I al Ungariei (ulterior Sfîntul Ştefan) respinge o invazie a germanilor conduşi de Conrad II (1030).

• Flotele bizantine curăţă în mare măsură Adriatica de piraţii musulmani (1032), ca şi vestul Mediteranei, folosind mercenari norvegieni (1032 – 1035).

• Forţele bizantino-normande conduse de George Maniakes invadează Sicilia controlată de musulmani, cucerind Messina (1038) şi obţinînd victorii în luptele de la Rametta (1038) şi Dragina (1040).

• Bratislav I al Boemiei cucereşte Silezia de la poloni (1038), ocupînd pentru scurtă vreme Cracovia (1039).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Pierderile din Siria ale bizantinilor conduşi de Romanos (1030) sînt recuperate de generalul George Maniakes (1031).

• n. Alp Arslan (Mohammed ibn D'aud Alp Arslan) (circa 1030 – 1072), sultan turc selgiucid (d. 1063 – 1072), fiul lui Chagrai Beg.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

• Tugril Beg şi Chagrai Beg, nepoţi ai lui Selgiuc, se revoltă cu succes împotriva ghasnavizilor (1034), obţinînd victorii decisive asupra fiului lui Mahmud, Masud, la Nishapur (1038) şi lîngă Merv (1040).

• Sub Yuan Ho, regatul tangut Kansu de Vest se revoltă cu succes împotriva dominaţiei chinezilor, în pofida ajutorului pe care aceştia din urmă îl primesc de la turcii uiguri; China plăteşte tribut tanguţilor (1038 – 1043).

1040 – 1049

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

• Macbeth îl ucide pe regele Duncan şi se urcă pe tronul Scoţiei (1040).

• Harthcanut se urcă pe tronul Angliei (domneşte între 1040 – 1042); la moartea lui este urmat de Eduard Confesorul (care a domnit între 1042 – 1066).

• Magnus I Olafsson al Norvegiei învinge invadatorii wenzi (slavi) din Iutlanda în bătălia de la Lysborg (1043).

• n. Rodrigo Díaz de Vivar (El Cid Campeador) (circa 1043 – 1099), general spaniol.

• Sven Estridsen, nepotul lui Canut, se revoltă împotriva lui Magnus I Olafsson al Danemarcei şi Norvegiei (circa 1045 – 1047), cucerind tronul şi fondînd dinastia Valdemar.

• m. Magnus I Olafsson (1024 – 1047), rege al Norvegiei (1035 – 1047) şi al Danemarcei (1042 – 1047).

• William, ducele Normandiei, respinge o invazie a fostului său aliat, Henric I al Franței (1049).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:

• Musulmanii recuceresc Sicilia de la Bizanț (1040).

• Peter Deljan conduce o revoltă lipsită de succes a bulgarilor împotriva dominației bizantine (1040 – 1041).

• Henric III și armatele lui germanc îl învinge pe Bratislav I al Boemiei (1041).

• Armatele bizantine conduse de George Maniakes resping o invazie normandă asupra sudului bizantin al Italiei, obținînd victoria la Monopoli (1042). Maniakes conduce apoi o revoltă, dar moare în timp ce se apropia de Constantinopol (1043).

• Ungurii conduși de Andrei I resping mai multe încercări de invazie din partea germanilor (1049 – 1052).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• Turcii selgiucizi conduși de Tugril Beg invadează estul Persiei și nordul Mesopotamiei (1043).

• Turcii selgiucizi invadează Armenia, învingînd în lupta de la Kars; lupta de la Kapitron împotriva protectorilor bizantini ai Armeniei se termină indecis, pentru ca apoi ei să fie învinși la Stragna și, cel mai categoric, la Manzikert (Malazgirt) (1048 – 1049).

• n. Alexis I Comnen (1048 – 1118), general și împărat bizantin (a domnit între 1081 – 1118).

• Zirizii, foști pirați musulmani din Sardinia, resping dominația fatimizilor și întemeiază un stat independent în centrul Africii de Nord (1049) cu capitala la Mahadia.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

• n. Minamoto Yoshiie (1041 – 1108), general japonez.

• Armatele chineze conduse de generalul Fan Chung-yen înăbușă o răscoală a nomazilor tanguți în vestul Chinei (1044).

• Anorahta, conducătorul Birmaniei, anexează Arakanul și Birmania Inferioară (1044 – 1056), întemeind statul unificat al Birmaniei.

• Mongolii khitani resping o tentativă de invazie a Manciuriei din partea tanguților din regatul Kansu de Vest.

• Dinastia Wang din Koryo construiește un zid de apărare în nordul Coreei împotriva khitanilor mongoli (1044).

• Războiul de patruzeci de ani dintre Annam și Champa se încheie cînd annamezii cuceresc capitala statului Chan de la Vijaya (Binh Dinh) și-l ucid pe rege (1044).

1050 – 1059

EUROPA ATLANTICĂ ȘI DE NORD:

• Godwin, duce de Essex, și fiul său, Harold, se revoltă fără succes împotriva domniei de influență normandă a lui Eduard Confesorul (1051).

• În Scoția, Malcolm III Canmore, fiul lui Duncan, îl învinge pe Macbeth în bătălia de la Dunsinane (1054), în cele din urmă detronîndu-l pe acesta și luîndu-i locul (1057).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:

• Armatele papei Leon IX, încercînd să stăvilească raidurile normande, sînt învinse la Civitella (Civitate), în Apulia, de către armatele normande conduse de frații Humphrey și Robert Guiscard (1053); papa este luat prizonier.

- Polonii conduşi de Cazimir I (Restauratorul) recuceresc Silezia (1054).
- Cumanii, un popor de origine turcă, invadează Kievul după moartea lui Iaroslav (1054).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Imperiul Karanga domină sudul Africii, astăzi Zimbabwe (secolul XI).
- Oazele din vestul Saharei (1053 – 1056) sînt luate de tuaregii conduşi de Yana ibn Omar, cel care întemeiază Dinastia Almoravizilor.
- Almoravizii conduşi de Abdallah ben Yassin traversează Sahara şi cuceresc părţi din Africa de Vest, convertind regiunea la islamism (1054 – 1076).
- Turcii selgiucizi cuceresc Bagdadul, *punînd capăt dinastiei bujizilor* (1055). Generalul turc Al-Basasiri, care servise în trecut sub bujizi, conduce cu sprijinul fatimizilor o revoltă împotriva turcilor selgiucizi (1055 – 1060), ocupînd pentru scurt timp Bagdadul (1058) înainte de a fi înfrînt.
- Sub conducerea lui abu-Bakr ibn-'Umar şi a vărului său Yusuf ibn Tashfin, almoravizii *cuceresc Marocul şi cea mai mare parte din Algeria (1056 – 1080).*

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- m. Suryavarman I (circa 980 – circa 1050), conducător cambodgian (d. circa 1010 – 1050) care a cucerit Valea Mekongului (circa 1015 – 1025).
- În nordul Japoniei clanul Minamoto înăbuşă o răscoală a clanului Abe (1051 – 1062).
- Regele Cholei, Rajadahira I, fiul lui Rajendra I, este învins şi ucis la Koppan (1052) de o alianţă hindusă condusă de regele Calukyei, Somesvara I, şi de sora lui, Akkadevi, una dintre puţinele femei-general din istorie.
- m. Fan Chung-yen (990 – 1053), general chinez care a condus armatele chineze în lupta împotriva tangutilor.
- Conducătorul Birmaniei, Anoratha, cucereşte regatul Thaton al Dinastiei Môn din văile Irrawaddy şi Salween (1057).

1060 – 1069

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- Harald III Hardraade (Nemilosul) al Norvegiei îl înfrînge pe Sven II al Danemarcei în bătălia navală de la Nissa (Niz) (9 august 1062).
- La moartea lui Eduard Confesorul (1066) ar fi urmat să fie rege fiul lui Godwin, Harold, dar vărul lui Eduard, Wilhelm, duce de Normandia, se autoproclamă rege de drept.
- Tostig, fratele regelui Angliei, Harold, se revoltă aliindu-se cu invadatorii norvegieni conduşi de Harald III Hardraade, care debarcaseră lîngă rîul Humber; ei îi înfrîng la Fulford pe Edwin, contele Merciei, şi pe Morkere, conte de Northumbria (20 septembrie 1066), după care cuceresc Yorkul.
- La Stamford Bridge (25 septembrie 1066) regele Anglici, Harold, învinge invadatorii norvegieni, care reuşesc să se retragă cu doar douăzeci şi patru de nave dintr-un total iniţial de trei sute; Harold suferă şi el pierderi grele. Sînt ucişi atît Harald III Hardraade, cît şi Tostig.
- Normanzii conduşi de William invadează Anglia, debarcînd la Pevensey, în Sussex (28 septembrie 1066); regele Harold porneşte în întîmpinarea lor, confruntarea decisivă

avînd loc la Hastings (Senlac) (14 octombrie 1066); soarta luptei rămîne indecisă pînă la uciderea lui Harold. William iese învingător şi este încoronat în catedrala Westminster (25 decembrie 1066).

- Regele Angliei William I înfrînge o rebeliune în nord (1069 – 1071) condusă de Hereward the Wake şi susţinută de danezi, care cuceriseră Yorkul, dar sînt apoi izgoniţi.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Normanzii conduşi de Robert Guiscard şi fratele acestuia Roger cuceresc Sicilia (din 1060); Roger devine ulterior Roger I al Siciliei (1072).
- Armata Pisei cucereşte şi distruge fortăreaţa musulmană Palermo (1062).
- Cumanii traversează Dunărea şi invadează Salonicul (1064 – 1065).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Turcii selgiucizi cuceresc o mare parte din Siria şi din Palestina de la fatimizi (1060 – 1071).
- Turcii declanşează numeroase revolte în interiorul armatei fatimide din Egipt (1060 – 1074) pînă ce sînt înfrînţi de generalul armean Badr al-Jamali.
- Turcii selgiucizi conduşi de Alp Arslan cuceresc Armenia de sub bizantini (1064) şi poartă o campanie în Anatolia (1065 – 1067).
- Alp Arslan conduce o invazie a turcilor selgiucizi în Armenia, cucerind capitala Ani (1064), atacînd totodată şi teritoriile bizantine, mai cu seamă din nordul Siriei (1068 – 1071).
- n. al-Afdal Şahinşah (al-Afdal ibn Badr al-Jamali; al-Malik al-Afdal; Abu-al-Qasim Şahinşah) (circa 1066 – 1121), general egiptean fatimid.
- Romanus şi forţele sale bizantine alungă turcii selgiucizi din cea mai mare parte a cuceririlor bizantine ale acestora; cele mai notabile victorii se înregistrează asupra lui Alp Arslan la Sebastia (Sivas) şi Heraclea (Eregli) (1068 – 1069).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Învingînd dinastia Calukya, Virarajendra readuce dominaţia regatului Chola în sudul Indiei (1062 – 1070).

1070 – 1079

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- În timpul războaielor dinastice din Castilia şi León, Alfons VI al Castiliei preia puterea (1072) şi se întoarce împotriva musulmanilor; cel mai important general al său era Rodrigo Díaz de Vivar (mai tîrziu numit El Cid Campeador).
- Armatele engleze de sub comanda lui William I invadează Scoţia, stabilindu-şi dominaţia asupra regelui Malcolm (1072).
- Scoţienii desfăşoară războiul cu anglo-normanzii (1077 – 1080).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- În Constantinopol izbucneşte războiul civil; eliberat după ce s-a angajat să plătească o răscumpărare turcilor, împăratul Romanos este prins de rivalii săi – în special de Andronicus Ducas – şi orbit (august – septembrie 1071). Romanos moare la scurt timp (1072). Haosul domneşte în Constantinopol vreme de încă un deceniu.
- Robert Guiscard şi armatele lui normande ocupă Bari, ultima fortăreaţă bizantină din Italia (1071).

- Pisa preia efectiv controlul Corsicii (1077).
- Sub Henric IV, Germania este sfîşiată de război civil (1077 – 1106), în timpul căruia Henric învinge pretendenţii la tronul său.
- La Calavryta (1079), în Tesalia, generalul Alexis Comnen (ulterior împărat) ajută la suprimarea rivalilor împăratului bizantin Nikephoros III.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Armata bizantină sub comanda lui Manuel Comnen este înfrîntă de două armate turceşti conduse de Alp Arslan şi de fratele lui, Arisiaghi (1070).
- Armata bizantină – posibil slăbită de trădarea chiar din sînul său – condusă de împăratul Romanus este surprinsă de armata turcilor selgiucizi a lui Alp Arslan, apoi copleşită la fortăreaţa de la Manzikert; bizantinii sînt în totalitate ucişi sau luaţi prizonieri (19 august 1071). Romanus este şi el capturat, dar ulterior este eliberat. Turcii selgiucizi cuceresc apoi întreaga Anatolie, cu excepţia cîtorva oraşe de pe coastă (1071 – 1081).
- Turcii selgiucizi cuceresc Ierusalimul de sub fatimizi (1071).
- *La Berzem (1072), turcii selgiucizi conduşi de Alp Arslan resping o invazie a oştilor* din Horezm (Khiva) conduse de Iacob, care este luat prizonier, dar reuşeşte să-l asasineze pe Alp după terminarea luptei.
- m. Alp Arslan (Mohammed ibn Daud Alp Arslan) (circa 1030 – 1072), sultan turc selgiucid (1063 – 1072), cuceritorul Armeniei (1064) şi cel care i-a înfrînt pe bizantini la Manzikert (1071); el este ucis de prizonierul său, Iacob din Horezm. Alp este urmat la tron de fiul său, Malik-şah.
- m. Romanus IV Diogenes (? – 1072), împărat bizantin care a fost înfrînt la Manzikert (1071); capturat de selgiucizi şi apoi eliberat, el se predă lui Mihail VII, rivalul său la tron; este orbit (1071), apoi moare.
- Trupele somaleze, multe avînd conducători arabi, cuceresc Cornul Africii aflat *sub dominaţia regatului bantu Zanj (circa 1075 – 1200)*, luptînd împotriva etiopienilor creştini.
- Almoravizii cuceresc Kumbi, masacrîndu-i locuitorii şi impunînd islamul în regiunea Ghanei (1076).
- n. Tancred (1078? – 1112), cruciat normand.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- După moartea lui Virarajendra, care dă naştere unei lupte de succesiune în Chola, fiica lui se măritã cu un prinţ din Calukya; astfel dinastia Calukya-Chola ajunge să domine cea mai mare parte din Deccanul indian (1070).
- *Sub domnia lui Harivarman IV, Champa respinge invaziile annamezilor şi khmerilor* (1070 – 1076).
- Vijaya Bahu poartă o campanie încununată de succes care pune capăt dominaţiei dinastiei Chola (tamililor) în Ceylon (Sri Lanka) (1070).
- Sub domnia lui Malik-şah (d. 1071 – 1092), turcii selgiucizi se extind mult în Asia Centrală.
- m. Anoratha (? – 1077), conducător al Birmaniei (1044 – 1077) sub domnia căruia Paganul cucereşte întregul bazin central al rîului Irrawaddy, Arakanul, Birmania inferioară şi regatul Môn, ridicînd un lanţ de fortăreţe care să străjuiască frontiera de răsărit.

1080 – 1089

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- Rodrigo Díaz, exilat din invidie de către Alfons VI al Castilici, luptă împotriva Spaniei creştine de partea musulmanilor (1081), care-l numesc *sidi* (stăpîn), transformat apoi în El Cid.
- Castilia cucereşte Toledo de la musulmanii spanioli (1085).
- Spaniolii musulmani, slăbiţi, fac apel la almoravizii din Maroc, a căror armată maură condusă de Iusuf ibn Tashfin cucereşte rapid cea mai mare parte din Spania musulmană (1086 – 1091) şi-l învinge pe Alfons VI la Zalaca, lîngă Badajoz (1088).
- m. William I (Cuceritorul) (1027 – 1087), conducător anglo-normand care a debarcat la Hastings (1066) pentru a cuceri tronul Angliei, introducînd feudalismul de tip continental şi o guvernare centralizată şi care a întocmit Cartea Judecăţii (the Doomsday Book) – un registru cadastral (1086) care-i cuprinde posesiunile; el moare într-un accident în timp ce se războia cu Filip I al Franţei (9 septembrie).
- Cel de-al doilea fiu al lui William, William II, devine rege al Angliei (1087) şi se angrenează în războaie împotriva fratelui său mai mare, Robert, care devine duce de Normandia.
- El Cid se întoarce şi luptă de partea Castiliei (1088 – 1089) înainte de a fi exilat încă o dată.
- Cu o armată particulară alcătuită din creştini şi din musulmani, El Cid cucereşte Valencia (1089 – 1094), pe care-o conduce independent.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Alexis Comnen, care contribuise la preluarea puterii de către împăratul Bizanţului Nikephoros III, se urcă pe tron (1081) sub numele de Alexis I Comnen, făcînd pentru scurtă vreme pace cu turcii selgiucizi, întrucît avea de înfruntat alte ameninţări.
- Normanzii conduşi de Robert Guiscard atacă Imperiul Bizantin, cucerind Corfu şi asediind Durazzo (Dyrrachium); ei sînt apoi învinşi de o flotă bizantino-veneţiană (1081). În ciuda sosirii întăririlor bizantine sub conducerea lui Alexis Comnen, normanzii obţin o a doua victorie, de data asta pe uscat, la Durazzo (1082). Robert Guiscard se reîntoarce în Italia la chemarea Papei, în timp ce normanzii conduşi de fiul său Bohemund duc o campanie în Tesalia, asediind Larissa.
- Henric IV şi armatele lui germanice invadează Italia (1081 – 1085; 1090 – 1095), cucerind Roma pentru scurtă vreme (1083). Papa Grigore VII, asediat la Roma, îl cheamă pe Robert Guiscard cu trupele sale, în cea mai mare parte normande; după ce Henric se retrage fără luptă, normanzii cuceresc şi jefuiesc Roma (1083 – 1084).
- m. Robert Guiscard (Robert de Hauteville) (circa 1015 – 1085), general normand, frate al lui Roger I al Sicilici. După moartea sa, fiul său Bohemund retrage armatele normande din teritoriile bizantine, întorcîndu-se în Italia.
- În Bulgaria, bogomilii (o sectă creştină), pecenegii şi cumanii se revoltă împotriva dominaţiei bizantine; ei îl învinge pe Alexis I Comnen la Dorostorum (Silistra) (1086), dar sînt învinşi în cele din urmă.
- Formaţiunile politice din Dobrogea conduse de Tatos, Satza şi Sesthlav se ridică la luptă împotriva dominaţiei bizantine (1086–1091).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Antiohia, ultimul punct de rezistenţă bizantină din Siria, cade în mîinile turcilor selgiucizi conduşi de Soliman ibn Kutalmish (1084).
- Armatele turcilor selgiucizi, conduse de Atsiz din Horezm, duc o campanie în Siria, cucerind Damascul (1086).

- Flota aliată din Pisa şi Genova cucereşte cetatea întărită ziridă a Mahadiei (1087), punînd capăt dominaţiei musulmane în vestul Mediteranei.
- n. Ioan II Comnen (1088 – 1143), împărat bizantin (1118 – 1143).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- În nordul Japoniei clanul Minamoto elimină clanul rival Kiyowara (1083 – 1087).
- n. Suryavarman II (circa 1085 – 1150), conducător al Cambodgiei (d. circa 1113 – 1150).

1090 – 1099

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- Regele Malcolm al Scoţiei invadează Anglia şi este ucis în prima luptă de la Alnwick (1093).
- Sub Magnus III Barfot (Picior dezvelit) (a domnit 1093 – 1103), numit aşa deoarece purta kilt scoţian, norvegienii încearcă să recucerească arhipelagurile Orkneys şi Hebride.
- El Cid respinge invaziile almoravizilor în bătăliile de la Cuarte (1094) şi Bairen (1097).
- Pedro I extinde Aragonul, cucerind Huesca (1096), care avea să-i devină mai tîrziu capitală.
- m. Rodrigo Díaz de Bivar (El Cid Campeador) (circa 1043 – 1099), general spaniol care a luptat atît pentru creştini cît şi pentru musulmani şi a constituit subiectul multor poeme epice. După moartea sa almoravizii recuceresc Valencia (1099 – 1102).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Pecenegii sînt învinşi de armatele bizantine la Leburnion şi sînt împinşi înapoi peste Dunăre (1091).
- Cu ajutorul unei armate cumane, Constantin Diogenes încearcă să cucerească tronul Bizanţului, asediind Adrianopole, dar fiind în cele din urmă învins de Alexis Comnen la Taurocomon (1094).
- Papa Urban II face apel la creştini pentru a organiza o cruciadă în vederea eliberării Ţării Sfinte, mai cu seamă a Ierusalimului, de sub dominaţia musulmană (1095), răspunzînd în parte şi solicitărilor de ajutor din partea bizantinilor.
- n. Roger II (1095 – 1154), rege normand al Siciliei şi Neapolelui (1130 – 1154).
- Prima Cruciadă (1096 – 1099): în „cruciada populară" mii de pelerini neînarmaţi şi nepregătiţi străbat centrul şi estul Europei, unii conduşi oarecum de Petru Ermitul sau Walter cel Sărac; jefuind în cale, ei atacă şi masacrează evreii din numeroase oraşe precum Cologne, Mainz şi mai cu seamă Praga. În mare parte lipsiţi de provizii, mulţi pelerini mor pe timpul marşului (aprilie – octombrie 1096).
- Regele Calomar I al Ungariei înfrînge Veneţia, cucerind cea mai mare parte din coasta dalmată (1097 – 1102).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Adepţii musulmani ai lui Hasan ibn al-Sabbah cuceresc fortăreaţa Alamut (circa 1090) din munţii Persiei, în sudul Mării Caspice, punînd bazele sectei lor secrete islamice Asasinii; Hasan îşi atribuie titlul de Şeic al-Jabal, fiind cunoscut mai degrabă de către occidentali sub numele de „Bătrînul din munţi".

● La moartea lui Malik-şah (1092), Imperiul turcilor selgiucizi este şubrezit de războaie civile (1082 – 1098) şi se destramă; Kilij Arslan, fiul lui Soliman ibn Kutalmish, preia conducerea Sultanatului Rum (Roum), cu capitala la Iconium (Konya), în Anatolia; Mohamed ibn Danishmend preia conducerea zonei din jurul oraşului Sivas, iar Ridwan domneşte peste Emiratul Alepului din Siria şi nordul Mesopotamiei.

● n. Abd al-Mu'min ibn-'Ali (al-Kumi) (circa 1094 – 1163), general şi calif berber (maur).

● Prima Cruciadă: mulţi participanţi la „cruciada populară" participă la atacuri nediscriminatorii în Asia, atît împotriva creştinilor, cît şi a musulmanilor; în final, cei mai mulţi supravieţuitori ai marşului prin Europa sînt fie ucişi, fie luaţi prizonieri de către turci (1096).

● Prima Cruciadă: oştile înarmate şi pregătite ale Primei Cruciade – circa cincizeci de mii de oameni – se adună în Bizanţ (1096 – 1097); printre conducătorii acestora se aflau episcopul francez Adhemar du Pay, ducele normand Bohemund şi nepotul său Tancred, contele Raymond din Toulouse, ducele Godefroi de Bouillon din Lorena şi fratele său Baldovin, Robert, duce de Normandia, Hugh, duce de Vermandois şi frate cu regele Franţei, contele Robert al Flandrei şi contele Stephen de Blois. Aceştia s-au bucurat de sprijinul şi îndrumarea bizantinilor conduşi de Alexis I Comnen, acestuia din urmă promiţîndu-i acordarea în schimb a tuturor teritoriilor foste bizantine.

● Prima Cruciadă: cruciaţii asediază şi cuceresc Niceea (Iznik) (14 mai – 19 iunie 1097), pe care-o predau bizantinilor – deşi nu sînt mulţumiţi pentru că nu li s-a permis s-o jefuiască.

● Prima Cruciadă: la Dorylaeum (Eskisehir) cruciaţii, conduşi mai cu seamă de Bohemund, Raymond şi Godefroi, îi înfrîng pe turcii selgiucizi conduşi de Kilij Arslan din Rum, cu pierderi grele pentru ambele tabere (1 iulie 1097); ei cuceresc apoi capitala Iconium (Konya), în timp ce bizantinii recuceresc vestul Anatoliei.

● Prima Cruciadă: străbătînd Siria, cruciaţii conduşi de Baldovin cuceresc Edessa, care devine comitat cruciat sub domnia lui Baldovin (sfîrşitul lui 1097).

● Prima Cruciadă: armatele creştine asediază Antiohia, apărată de musulmanii conduşi de Yagi Siyan (21 octombrie 1097 – 3 iunie 1098); ei învinge două armate musulmane care sosiseră ca întăriri – ambele la Harenc (31 decembrie 1097 şi 9 februarie 1098), dar era cît pe ce să fie înfrînţi, mai ales că oştile conduse de Stephen se retrăseseră deja. Cruciaţii sînt salvaţi cînd flote mici provenite din Anglia şi din Pisa cuceresc porturile Laodicea (Latakia) şi Sf. Simeon (Samandag), furnizîndu-le proviziile indispensabile.

● Prima Cruciadă: cruciaţii sînt asediaţi în Antiohia, la doar două zile după ce-o cuceriseră, de către turcii aflaţi sub comanda emirului Kerboga din Mosul; ei îşi adună forţele sub conducerea lui Bohemund pentru a-i ataca pe musulmani peste rîul Orontes, reuşind în cele din urmă să obţină victoria (5 – 28 iunie 1098). Bohemund înfiinţează principatul independent al Antiohiei, pe care refuză să-l predea bizantinilor; el şi Tancred sînt astfel implicaţi într-un conflict de durată cu contele Raymond şi Alexis I Comnen, în Siria (1098 – 1108).

● Prima Cruciadă: armatele fatimide sub comanda generalului al-Afdal Şahinşah recuceresc Palestina şi sudul Siriei, inclusiv Ierusalimul (1098), de sub stăpînirea turcilor selgiucizi, apoi pierd Ierusalimul în faţa cruciaţilor (1099).

● Prima Cruciadă: susţinuţi acum de flota din Pisa, cruciaţii – cu excepţia lui Bohemund şi a episcopului Adhemar, morţi în Antiohia – asediază Ierusalimul (9 iunie – 18 iulie

1099); ei sînt conduşi în principal de Godefroi, care devine protectorul Ierusalimului; prizonierii, *combatanţi sau nu – atît musulmani, cît şi evrei – sînt masacraţi.*

● Prima Cruciadă: la Ascalon, Godefroi conduce cruciaţii în memorabila victorie asupra armatelor musulmane de cinci ori mai numeroase; musulmanii erau conduşi de generalul fatimid al-Afdal Şahinşah (12 august 1099). După aceasta, mulţi cruciaţi se întorc în Europa, în timp ce alţii rămîn în statele cruciate, adăugîndu-li-se noi valuri de cruciaţi.

● Cavalerii Ordinului Sf. Ioan (Ordin militar şi suveran al Cavalerilor Ospitalieri Sf. Ioan din Ierusalim) se stabilesc în Ierusalim (1099); ordinul militar şi religios fusese fondat mai către începutul secolului, iniţial cu scopul îngrijirii pelerinilor bolnavi sau răniţi.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● În timpul războiului civil din Imperiul Selgiucid Turc (1092 – 1098) şi ca urmare a tulburărilor, provinciile din est îşi cîştigă prin luptă independenţa.

1100 – 1109

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● Prima menţiune a lansatorului de proiectile numit trebuchet, inspirat după *huo-pa 'o* chinez (la începutul sec. XII).

● m. Roger I (? – 1101), conducător normand care, pe durata a treizeci de ani, din Messina (1061) şi pînă la Noto (1091), a cucerit Sicilia, proclamîndu-se formal mare conte de Sicilia şi Calabria (sudul Italiei).

● Norvegienii sub comanda lui Magnus III Barfot poartă o campanie în Irlanda, pe parcursul căreia Magnus este ucis (1103).

● Henric I al Angliei (a domnit între 1100 – 1135), al patrulea fiu al lui Wilhelm Cuceritorul, continuă conflictul cu fratele său cel mai vîrstnic, Robert de Normandia, pe care-l învinge în cele din urmă la Tinchebrai (1106), adăugîndu-şi titlul de „duce de Normandia" la cele deja avute.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

● Împăratul Sfîntului Imperiu Roman Henric IV este detronat de fiii săi şi alţi rebeli; el moare încercînd să-şi recucerească tronul (1105 – 1106).

● Lăsîndu-şi în Etiopia nepotul, pe Tancred, Bohemund strînge o armată în Italia şi-i atacă pe bizantini la Durazzo (1106); învins în repetate rînduri de Alexis I Comnen, Bohemund cedează în cele din urmă Antiohia bizantinilor (1108), însă Tancred refuză să accepte.

● Sub domnia lui Henric V (1106 – 1125) germanii întreprind raiduri în Boemia (1107 – 1110), dar tentativele lor de invadare a Ungariei (1108) şi a Poloniei (1109) sînt respinse.

● *Polonii, sub comanda lui Boleslav III, resping invazia germanică în Silezia, condusă* de împăratul Henric V; ei obţin victoria în bătălia de la Glogau (Hundsfeld), lîngă Breslau, apoi recuceresc Pomerania prin bătălia de la Naklo (ambele în 1109).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Bohemund este luat prizonier de turcii selgiucizi şi ţinut în apropiere de Alep (1100 – 1104).

• Baldovin, care devenise regele Ierusalimului după moartea lui Godefroi (1100), învinge o armată egipteană mult mai numeroasă condusă de Saad el-Dawleh în prima bătălie de la Ramleh (1101); în cea de-a doua bătălie de la Ramleh (1102), în fața unei armate și mai numeroase, armata lui Baldovin este literalmente distrusă, deși acesta reușește să-și adune forțele pentru a obține o nouă victorie la Jaffa.
• Trei expediții separate ale cruciaților în Anatolia sînt zdrobite de turcii selgiucizi (1101 – 1102): prima, o tentativă de salvare a lui Bohemund, a fost distrusă de Mohammed ibn Dansihmend la Mersevan (1101); a doua și a treia sînt respinse la Heraclea (1101; 1102).
• Kilij Arslan din Rum cucerește Mosulul de la Ridwan (1102), dar ulterior va fi învins și ucis pe rîul Khabur (1107).
• *În timp ce mai multe grupări își disputau Siria, Asasinii (sectă secretă islamică)* sosesc în regiune dinspre Persia și ajung să controleze munții de la nord-est de Tripoli, Liban.
• Sigurd I al Norvegiei devine primul rege european care ajunge în Țara Sfîntă unde, alături de venețieni, îl ajută pe Baldovin să cucerească Sidonul (1109).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:
• m. Minamoto Yoshiie (1041 – 1108), general japonez a cărui familie a eliminat familia rivală, Kiyowara.

1110 – 1119

EUROPA ATLANTICĂ ȘI DE NORD:
• Flota din Pisa atacă bazele musulmane din Insulele Baleare (1113; 1115).
• Ludovic VI în fruntea forțelor franceze, cel care-i sprijinise pe rebelii normanzi împotriva Angliei, este învins de regele Angliei Henric I la Bermule (1119), lupta făcînd parte din războaiele lor continue (1109 – 1112; 1116 – 1130).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:
• Sub Vladimir II Monomahul (care a domnit între 1113 – 1125), Kievul luptă împotriva cumanilor.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
• În noul lor conflict (1110 – 1117), bizantinii învîng turcii selgiucizi la Philomelion (Akshehr) (1116), recucerind coasta anatoliană.
• m. Tancred (1078? – 1112), normand care a luptat în prima cruciadă, contribuind la cucerirea Ierusalimului (1099); el devine prinț al Galileei și regent al Antiohiei, în numele unchiului său, Bohemund.
• Baldovin moare în Deșertul Sinai, în timpul unei invazii ratate asupra Egiptului (1118).
• m. Alexis I Comnen (1048 – 1118), general și împărat bizantin (d. 1081 – 1118) care a luptat împotriva normanzilor și a turcilor selgiucizi dintr-o poziție foarte incomodă *față de cruciați, dintre care unii îi fuseseră inamici. Este urmat de fiul său, Ioan II* Comnen; biografia lui, *Alexiada*, a fost scrisă de fiica sa Ana Comnena.
• Contele Roger din Salerno este luat prin surprindere la Alep, armata sa fiind astfel distrusă de musulmanii lui Ilghazi (1119).
• Ordinul militar monahal al Templierilor (Cavalerii Săraci ai lui Christos și ai Templului lui Solomon), este înființat în Ierusalim (1119 – 1120) sub conducerea lui Hugues de Payens, pentru a proteja pelerinii creștini de acolo.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
- Dinastia chineză Song, în alianţă cu mongolii ju-chen, cucereşte regatul mongol Khitan (1115 – 1122).
- Ajutaţi de chinezi, mongolii ju-chen cuceresc Manciuria; conducătorul Liao, Yelu Ta-shih, se retrage în Bazinul Tarimului, punînd acolo bazele regatului Kara Khitai (împreună cu turcii uiguri) (1115 – 1123).
- n. Taira Kiyomori (1118 – 1181), general japonez.

1120 – 1129

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:
- Ludovic VI al Franţei respinge o invazie germană (1124).
- Sub domnia lui David I (d. 1124 – 1153) Scoţia cucereşte aproape în totalitate Northumberlandul şi Cumberlandul.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:
- n. Wilhelm I (cel Rău) (circa 1120 – 1166), rege normand al Siciliei şi Neapolelui (d. 1154 – 1166).
- n. Enrico Dandolo (circa 1120 – 1205), doge al Veneţiei.
- Armatele bizantine conduse de Ioan II Comnen spulberă o ultimă invazie pecenegă asupra Bulgariei (1121 – 1122).
- Bizanţul şi Veneţia se angrenează într-un conflict naval al cărui rezultat este indecis (1112 – 1126).
- n. Frederic I Barbarossa (Barbă Roşie) (circa 1123 – 1190), împărat german (1152 – 1190).
- Alegerea lui Lothar II drept împărat al Sfîntului Imperiu Roman în dauna lui Frederic Hohenstaufen, duce de Suabia, conduce la război civil (1125 – 1135), declanşînd un conflict de durată între două facţiuni: guelfii (welf) şi ghibelinii (waiblingen).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
- Berberii musulmani conduşi de Mohammed ibn Tumart fondează dinastia almohazilor în Munţii Atlas (circa 1120 – 1130).
- Sub domnia lui Ioan II Comnen, bizantinii recuceresc cea mai mare parte din Anatolia de la turcii selgiucizi (1120 – 1121).
- m. al-Afdal Şahinşah (al-Afdal ibn Badr al-Jamali; al-Malik al-Afdal; Abu-al-Qasim Şahinşah) (circa 1066 – 1121), general egiptean fatimid care, după cucerirea Ierusalimului (1099), este luat prin surprindere de cruciaţi şi învins la Ascalon (1099).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:
- Intitulîndu-se dinastia Jin, mongolii ju-chen conduşi de Tien Fu (Tsu) invadează China, ajungînd la Pien Liang (Kaifeng), capitala Song, înainte de a fi învinşi (1126); anul următor ei cuceresc capitala şi-l iau prizonier pe împărat. Unul dintre fiii împăratului, Kao Tsung, reuşeşte să scape şi înfiinţează dinastia Song de Sud, cu capitala la Nankin, însă ju-chenii traversează fluviul Yangtze şi cuceresc Nankinul, alungînd dinastia Song de Sud în Hangzhou (1127).
- Încorporînd acum Liao de Vest, neamul Kara Khitai se extinde spre vest, prin munţii Pamir, în toată zona pînă la Transoxiana (1126 – 1141).
- Forţele Song conduse de generalul Zuch Fei, în cooperare cu flota de pe Yangtze, împing armata Chin (Juchen) spre nord, dincolo de fluviu, pînă aproape de capitala Chin, Pien Liang (1128 – 1140).

1130 – 1139

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- n. Henric II (1133 – 1189), rege englez (d. 1154 – 1189).
- Henric I al Angliei este urmat de nepotul său Stephen, declanşînd o serie de conflicte dinastice (1135 – 1154), în care un rol de seamă a avut fiica lui Henric, Matilda (numită succesoarea lui), fratele vitreg al acesteia, Robert, şi fiul ei, Henric.
- David I al Scoţiei este învins de armatele engleze în bătălia de la Standard (Northallerton) (1138).
- Contele Affonso (Alfons) Henriques iese învingător în bătălia de la Ourique (1139), încoronînd astfel o serie de victorii împotriva musulmanilor spanioli (maurii), declarîndu-se apoi rege al Portugaliei (1140), independent de Castilia şi León.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- În Italia, după o perioadă de lupte complicate în care s-au implicat toate marile puteri europene, Roger II stabileşte un control ferm al normanzilor asupra sudului Italiei şi a Siciliei (1137 – 1139).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- n. Saladin (Salahad-din Yusuf ibn Ayyub) (circa 1138 – 1193), general kurd şi sultan egiptean (a domnit între 1174 – 1193).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- După un succes iniţial împotriva Champei, forţele khmerilor conduse de Suryavarman II nu izbutesc să cucerească regatele Champa şi Annam (1130 – 1132).
- Generalul chinez Ch'en Gui inventează prima armă de foc cunoscută care utilizează praful de puşcă: o muschetă lungă din bambus (circa 1132).
- Mongolii din Asia Centrală conduşi de hanul Kabul întreprind raiduri în China (1135).

1140 – 1149

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- Armatele almohade din Maroc, conduse de Abd al-Mu'min ibn-'Ali (al-Kumi), invadează şi cuceresc Spania musulmană (1145 – 1150).
- Affonso al Portugaliei cucereşte Lisabona de la musulmani şi-şi stabileşte frontiera sudică pe rîul Tagus (1147); prima utilizare cunoscută a trebuchetului (un dispozitiv de lansat proiectile) este menţionată în această luptă.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Sub domnia lui Roger II, forţele de debarcare normande conduse de amiralul George din Antiohia atacă teritoriile bizantine cucerind Corfu şi jefuind Atena, Corintul şi Teba (1147 – 1149). O flotă bizantină şi veneţiană îi învinge mai apoi pe normanzi (1148) şi recucereşte Corfu (1149).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- m. Ioan II Comnen (1088 – 1143), împărat bizantin (d. 1118 – 1143), fiul lui Alexis I Comnen; el a recucerit de la turcii selgiucizi o mare parte din teritoriul Anatoliei, precum şi Antiohia (1137 – 1138), din care avea să piardă mai apoi o parte însemnată. El a fost urmat la tron de Manuel I Comnen (a domnit 1143 – 1180).

● Armatele conduse de Imad-al-Din Zangi, conducătorul din Mosul, cuceresc Edessa de la cruciații conduși de contele Joscelin II (1144), declanșînd a doua cruciadă.
● În interminabila dispută pentru Antiohia, Manuel I Comnen îl învinge pe Raymond al Antiohiei (1144).
● Pornind din Sicilia, George al Antiohiei stabilește o prezență normandă în nordul Africii, cucerind fortărețe musulmane ca Tripoli și Mahadia, precum și Malta (1146 – 1152).
● În Maroc și în vestul Algeriei almoravizii sînt învinși de almohazii conduși de Abd al-Mu'min ibn-'Ali (al-Kumi), care se autoproclamă calif (1147 – 1160); almohazii își extind dominația în Algeria, Tunisia și vestul Tripolitaniei, cucerind treptat teritoriile normande (1147 – 1160).
● A Doua Cruciadă (1147 – 1149): cruciații conduși de împăratul german Conrad III, rămași fără provizii, sînt zdrobiți de turci în Anatolia, lîngă Dorylaeum; supraviețuitorii se întorc pe coastă de unde pleacă cu navele către Palestina. Celălalt corp principal de armată, condus de regele Franței Ludovic VII, înaintează de-a lungul coastei anatoliene, dar este învins de turci la Laodicea; cavaleria este trimisă în Palestina cu navele, însă infanteria este distrusă complet de turci.
● A Doua Cruciadă: cruciații supraviețuitori împreună cu cei veniți din Ierusalim sub comanda lui Baldovin III asediază Damascul fără succes (1148).
● Nur-ed-din, fiul lui Zangi, cucerește Siria musulmană, învingîndu-l și pe Raymond al Antiohiei (1149 – 1150).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:
● Turcii selgiucizi conduși de Sanjar sînt învinși lîngă Samarkand și alungați din Transoxiana (1141) de către rebelii locali aliați cu Kara Khitai.
● Khmerii lui Suryavarman II cuceresc Champa (1145), dar sînt mai apoi izgoniți (1149).
● n. Minamoto Yoritomo (1147 – 1199), shogun.

1150 – 1159

EUROPA ATLANTICĂ ȘI DE NORD:
● După armistițiul ce a urmat bătăliei de la Wallingford (1154), Henric, duce de Normandia (fiul Matildei și nepot al lui Henric I), îl înlocuiește pe Stephen pe tronul Angliei – sub numele de Henric II (domnește între 1154 – 1189), punînd bazele dinastiei Plantageneților.
● n. Alfonso VIII (1155 – 1214), conducător și general al Castiliei și Leónului.
● Sub domnia lui Malcolm IV (1153 – 1165), nepotul lui David I, Scoția este silită să cedeze Northumberland și Cumberland în favoarea lui Henric II al Angliei.
● Henric II al Angliei, care atît el însuși, cît și prin căsătoria cu Eleanor d'Aquitaine, deținea cea mai mare parte din vestul Franței, intră în război cu Ludovic VII al Franței (1157 – 1180).
● Alfonso VII al Castiliei și Leónului invadează Spania musulmană, dar este învins și ucis în bătălia de la Muradel (1157).
● Războiul civil dintre pretendenții dinastici ia sfîrșit în Danemarca o dată cu urcarea pe tron a lui Valdemar I (cel Mare) (1157), care avea să extindă dominația daneză în ținuturile baltice.
● În prima expansiune suedeză, regele – ulterior sanctificat – Eric III Eriksson poartă o cruciadă împotriva Finlandei (1157).

- n. Richard I (1157 – 1199), rege al Angliei (d. 1189 – 1199).
- Henric II Plantagenet al Angliei cucereşte treptat Ţara Galilor (1158 – 1165).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Manuel Comnen (care domneşte între 1143 – 1180), fiul lui Ioan II, înfrînge o revoltă în Serbia împotriva dominaţiei bizantine (1150 – 1152).
- Armatele bizantine conduse de Manuel Comnen invadează Ungaria (1151 – 1153; 1155 – 1168).
- Bizantinii cuceresc Ancona, în sudul Italiei (1151).
- Sub conducerea lui Frederic I Barbarossa, germanii poartă campanii de anvergură în Europa – în Polonia, Boemia, Ungaria şi de şase ori în Italia (1156 – 1173).
- n. Wilhelm II (1153 – 1189), rege normand al Siciliei şi Neapolelui (1166 – 1189).
- m. Roger II (1095 – 1154), rege normand al Siciliei şi Neapolelui (a domnit între 1130 – 1154), fiul lui Roger I; s-a luptat cu Imperiul Bizantin (1147 – 1149), dar a fost oprit în apropiere de Constantinopol. A fost urmat de fiul său cel mai mare, William I (care a domnit între 1154 – 1166).
- Wilhelm I al Siciliei este înfrînt de bizantini într-o luptă navală în largul Apuliei, „călcîiul" sudic al Italiei (1155), dar obţine victoria decisivă în bătălia de la Brindisi (1156), izgonindu-i iarăşi pe bizantini.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Poporul shirazi din Oman, în Golful Persic, invadează coasta est-africană cucerind treptat insulele Kilwa, Pemba, Zanzibar şi Comore (circa 1150 – 1200).
- Cruciaţii conduşi de Baldovin III cuceresc Ascalanul, ultima fortăreaţă musulmană pe coasta Palestinei (1153).
- Califii abbasizi reîncearcă să preia controlul sudului şi centrului Mesopotamiei de la turcii selgiucizi (1155 – 1194).
- Almohazii termină de cucerit teritoriile normande din Tunisia şi Algeria (1158 – 1160).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Între Persia şi Punjab, Saif ud-din Suir şi Ala-ud-din din Ghuri îl învinge pe Bahram, şahul din Ghasna; cînd selgiucizii conduşi de Sanjar îl învinge şi-l capturcază pentru un timp pe Ala-ud-din, Bahram îşi adună forţele pentru a-l învinge şi a-l ucide pe Saif (1150). Ala-ud-din distruge apoi Ghasna (1152).
- Khmerii care atacă Annamul sînt distruşi lîngă Tonkin (1150).
- m. Suryavarman II (circa 1085 – 1150), conducător cambodgian (1113 – 1150) care a desfăşurat mai multe campanii de expansiune.
- În războiul Hogen din Japonia (1156), principalele clanuri erau împărţite în lupta pentru tronul imperial dintre doi fraţi – Goshirakawa II (învingătorul) şi Sokotu (care este exilat).
- Familia Minamoto din Japonia declanşează războiul Heiji acaparînd puterea, dar este învins de clanul Taira (1159 – 1160).
- n. Minamoto Yoshitsune (Ushiwaka) (1159 – 1189), general japonez.

1160 – 1169

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● n. Filip II (August) (1165 – 1223), rege al Franţei (d. 1179 – 1223).

● Cavalerii normanzi ai lui Henric II Plantagenet, conduşi de Richard de Clare, cuceresc Irlanda (1167 – 1171).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

● În cea de-a patra expediţie în Italia a lui Barbarossa, germanii cuceresc Roma (1166 – 1168); ei sînt mai apoi siliţi să părăsească oraşul, cînd bolile le decimează armata.

● m. Wilhelm I (cel Rău) (circa 1120 – 1166), rege normand al Siciliei şi Neapolelui (1154 – 1156), fiul cel mai mare al lui Roger II, care a învins flota Bizanţului la Brindisi (1156) dar a pierdut teritorii bizantine din Tunisia şi Algeria (1158 – 1160). Este urmat de fiul lui, Wilhelm II.

● După o lungă campanie militară în Ungaria, Manuel Comnen şi armata lui bizantină învinge în lupta de la Semlin (Zemun), anexînd Dalmaţia şi alte teritorii (1168).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armatele turceşti ale lui Nur-ed-din conduse de generalul Asad ud-Din Shirkuh pornesc către Egipt, sub pretextul că-i ajută pe fatimizi la înăbuşirea unei revolte (1163); temîndu-se că aceştia ar vrea să cucerească Egiptul pentru ei înşişi, fatimizii formează o alianţă cu regele cruciat Amalric I al Ierusalimului, apoi îi înfrînge pe Shirkuh şi pe nepotul acestuia, Saladin, lîngă Cairo (11 aprilie 1167).

● m. Abd al-Mu'min ibn-'Ali (al-Kumi) (circa 1094 – 1163), general şi calif berber (maur), fondatorul Dinastiei Almohade în nordul Africii.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Prima menţionare a utilizării explozivilor într-o bătălie de către generalul dinastiei Song, Yu Yun-wen, la Tsai-shih (lîngă Nankin), unde armata Song şi flota fluviului Yangtze stopează o invazie a sudului Chinei condusă de împăratul dinastiei Jin, Liang; acesta este spînzurat de trupele sale care se răzvrătesc cînd el ordonă un nou atac (1161).

● n. Genghis-Han (Temugin; Chingghis; Jenghis) (1162 – 1227), conducător mongol.

● Regele Sinh Parakrama Bahu respinge o invazie tamilă în Ceylon (Sri Lanka) (1168); el invadează mai tîrziu teritoriul Indiei la Madura (circa 1170).

1170 – 1179

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● Cavalerii normanzi ai lui Henric II al Anglici îl asasinează pe Thomas Becket (1170), arhiepiscop de Canterbury, în cadrul unui conflict continuu între Biserică şi stat; Henric face ulterior penitenţă la un loc de pelerinaj pentru Thomas (1174).

● Affonso al Portugaliei cucereşte Santaremul de la musulmani (1171).

● Henric II al Angliei este implicat într-o serie de războaie cu Franţa condusă de Ludovic VII (începînd din 1173).

● Henric II înăbuşă ultima mare rebeliune anglo-saxonă împotriva dominaţiei normande (1173 – 1174), posibil declanşată de asasinarea lui Becket. William Leul, fratele regelui

Scoției, Malcolm IV, se alătură rebelilor; este învins, capturat și eliberat contra unei răscumpărări în cea de-a doua bătălie de la Alnwick (1174).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:

- Aflată în război cu Bizanțul (1170 – 1177), Veneția este temporar alungată din Marea Egee (1170); cu sprijinul normanzilor, Veneția reușește din nou să se impună, cucerind Chios și Ragusa (1171), însă bizantinii stăpînesc mai departe Ancona, Italia (1173).
- Sub conducerea regelui Bela III, ungurii resping tentativele venețiene de recucerire a coastei dalmate (1172 – 1196).
- În cea de-a cincea expediție în Italia a lui Frederic Barbarossa, germanii suferă o grea înfrîngere din partea Ligii Lombarde la Legnano (29 mai 1176).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Saladin cucerește Tripolitania de la almohazi (1172).
- După o luptă internațională pentru cucerirea Egiptului, Saladin devine regent și apoi conducător al Egiptului (domnește între 1174 – 1193), fondînd dinastia Ayyubidă, *restabilind sunnismul musulman în Egipt.*
- La moartea lui Nur-ed-din, Saladin, conducătorul Egiptului, se autoproclamă moștenitorul ținuturilor turcilor zangizi din sud-vestul Asiei, susținîndu-și revendicările prin campanii militare eficiente (1174 – 1183); armatele lui regulate erau constituite în mare parte din sclavi turci, numiți mameluci.
- Cruciații înfrîng oștile lui Saladin la Ramleh (1177).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

- n. Subotai (Subodei) (circa 1172 – 1245), general mongol.
- Pătrunzînd în Punjab, Mohammed din Ghuri îi învinge pe Ghasnavizi (1175), dar este nevoit să pună capăt campaniei sale din Gujarat după ce este învins de rajahul hindu (1178).
- În războiul dintre Champa și Angkor, regatul Champa invadează Angkorul, cucerind și jefuindu-i capitala (1177). Khmerii conduși de Jayavarman VII obțin o victorie navală *notabilă asupra chamilor (1178?), probabil pe fluviul Mekong.*
- Mohammed din Ghuri cucerește Peshwarul (1179) și aduce credința islamică în Punjab.

1180 – 1189

EUROPA ATLANTICĂ ȘI DE NORD:

- Henric II al Angliei este implicat într-o serie conflicte cu Filip II (August) al Franței (în anii 1180); rebeliunii i se adaugă uneori unul sau mai mulți dintre fiii lui Henric.
- Filip II își asigură supunerea nobililor din nordul Franței (1180 – 1186).
- Canut IV al Danemarcei respinge o invazie germană (1182), confirmînd astfel supremația daneză în Marea Baltică; el obține victoria în lupta navală de la Strela (Stralsund) (1184).
- Evreii sînt izgoniți din Franța (1182).
- m. Henric II (1133 – 1189), rege al Angliei (d. 1154 – 1189) și fondator al dinastiei Plantagenet; printre copiii lui și ai soției sale, Aliénor d'Aquitaine, se numără regii Angliei Richard I (Inimă de Leu), succesorul lui imediat, și Ioan I.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Ştefan Nemania conduce o răscoală sîrbă încununată de succes împotriva dominaţiei bizantine (1180 – 1196).
- Wilhelm II al Siciliei şi armatele lui normande invadează Grecia aflată sub dominaţia Bizanţului (1184), cucerind Durazzo şi Salonic înainte de a fi învinşi decisiv pe uscat de armatele împăratului Isaac II Angelos, pe rîul Strymon (7 septembrie 1185) şi pe apă de Alexius Branas la Demetritsa (1185). Normanzii sînt în cele din urmă izgoniţi complet din Grecia (1191).
- Ioan şi Petru Asan conduc o răscoală a vlahilor şi bulgarilor încununată de succes (1186 – 1187), punînd bazele Imperiului Vlaho-Bulgar, condus de Ioan Asan I; cei doi fraţi organizează raiduri şi în Tracia şi-i învinge pe bizantini la Berrhoe (1189).
- m. Wilhelm II (1153 – 1189), rege normand al Siciliei şi Neapolelui (1166 – 1189), fiul lui Wilhelm I; el a fost oprit la mică distanţă de Constantinopol, pe rîul Strymon (1185).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- În cadrul jihadului (războiul sfînt) (1187 – 1192), Saladin invadează Palestina la Hattin (4 iulie 1187), zdrobind o armată cruciată şi cucerind apoi cea mai mare parte din regiune inclusiv Tiberias, Acra şi Escalon (iulie – septembrie 1187). Oprit la Tyr de întăririle cruciate proaspăt sosite, Saladin se întoarce pentru a cuceri Ierusalimul (20 septembrie – 2 octombrie 1187) pentru ca mai apoi să revină spre Tyr.
- A treia Cruciadă (1189 – 1192): Frederic I Barbarossa traversează Europa spre Constantinopol în fruntea armatelor germanice, apoi străbate Anatolia.
- A treia Cruciadă: aprovizionaţi pe calea apelor de flotele din Genova şi Pisa, cruciaţii conduşi de Guy de Lusignan asediază Acra, purtînd o serie de lupte cu forţele lui Saladin (1189 – 1191).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- În Japonia, clanul Minamoto avîndu-l în frunte pe Minamoto Yoritomo se revoltă împotriva clanului Taira (1180 – 1184) pe care-l învinge la Kyoto (1183), la Yashima pe Shikoku, apoi zdrobitor în lupta pe apă şi pe uscat de la Dannoura, în jurul Mării Interioare de vest (unde au fost conduşi de fratele lui Yoritomo, Minamoto Yoshitsune (1184).
- Temugin (mai tîrziu Genghis-Han) începe să cucerească şi să absoarbă populaţiile învecinate, construindu-şi Imperiul Mongol (1180 – 1190).
- m. Taira Kiyomori (1118 – 1181), general japonez care a condus armatele Taira în Războiul Hogen (1156) şi a înfrînt clanul Minamoto, devenind astfel cel mai important conducător militar al timpului său.
- Minamoto Yoritomo devine dictator militar al Japoniei (d. 1185 – 1199), primul care deţine titlul de shogun.
- n. Ogodai (Ögödei) Han (circa 1185 – 1241), conducător mongol.
- Mohammed din Ghuri cucereşte Lahore (1186), purtînd de asemenea campanii în valea superioară a Gangelui (1187 – 1190).
- Ultima menţiune fără echivoc a vizitării Americii de Nord de către norvegieni (1189).
- Dictatorul japonez Minamoto Yoritomo îşi asasinează rudele din interiorul clanul Minamoto, între care pe Minamoto Yoshitsune, Yoshiie şi Yoshinaka (1189).
- m. Minamoto Yoshitsune (Ushikawa) (1159 – 1189), general japonez; el a pus bazele guvernării fratelui său, Minamoto Yoritomo, care-l va asasina ulterior.

1190 – 1199

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● Luat prizonier la întoarcerea din cruciadă, Richard I (Inimă de Leu) este închis în Austria (1192 – 1194) în timp ce Anglia este condusă de regentul Ioan, fratele său; în acest context se nasc poveştile despre semilegendarul Robin Hood.

● Richard I al Angliei (Inimă de Leu) se află în război cu Filip II al Franţei (1194 – 1199) şi obţine victoria hotărîtoare de la Gisors, lîngă Paris (1197); este rănit mortal la Châlus, în apropiere de Limoges (1199).

● m. Richard I (1157 – 1199), rege al Angliei (1189 – 1199) cunoscut drept Coeur de Lion (Inimă de Leu), fiul cel mai vîrstnic al lui Henric II şi al lui Aliénor d'Aquitaine; a luat parte la a treia Cruciadă (1190 – 1192), contribuind la cucerirea Acrei. El moare de pe urma unei răni primite la Châlus (1199).

● Califul almohad Abu-Yusuf Yaqub al-Mansur îl învinge decisiv pe Alfons VIII al Castiliei în bătălia de la Alarcos, în apropiere de Ciudad Real (1195).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

● m. Frederic I Barbarossa (Barbă Roşie) (circa 1123 – 1190), împărat german (1152 – 1190) care a luat parte la Cruciadele a Doua şi a Treia; în timpul acesteia din urmă el se îneacă la traversarea unui rîu.

● Genova cucereşte Strîmtoarea Bonifacio, impunîndu-şi dominaţia asupra Corsicii (1195).

● Sub Ioniţă Caloianul (1197–1207), Ţaratul Vlahilor şi Bulgarilor cucereşte diverse teritorii de la sîrbi, unguri, bizantini şi statele cruciate latine. Caloian este cea mai reprezentativă figură a românilor din Peninsula Balcanică.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● A Treia Cruciadă: folosindu-se de eficienţii lui arbaletieri, Frederic I Barbarossa cucereşte Iconium (Konya) în Anatolia (1190); ulterior el moare înecat. Fiul său, Frederic de Suabia, pierde două treimi din armatele lui înainte de a ajunge la Acra.

● A Treia Cruciadă: regele Franţei, Filip II, şi regele Angliei, Richard I (Inimă de Leu), îşi aduc cruciaţii pe mare pînă în Sicilia (1190); Richard cucereşte Ciprul, apoi se uneşte cu armata lui Filip pentru a asedia Acra (1191).

● Se înfiinţează la Acra Cavalerii Teutoni (numit la început Ordinul Cavalerilor Spitalului Sf. Maria al Teutonilor din Ierusalim), iniţial ca un spital german de caritate (1190), care însă devine la scurtă vreme un ordin militar (1198).

● A Treia Cruciadă: aflaţi acum sub conducerea lui Richard I, cruciaţii învinge armata lui Saladin şi string asediul în jurul oraşului Acra, care capitulează (12 iulie 1191); Filip II se întoarce în Franţa.

● A Treia Cruciadă: în drum către Ascalon, Richard I şi cruciaţii lui sînt prinşi de Saladin într-o ambuscadă la Arsouf; Richard transformă totul într-un atac coordonat, învingîndu-i pe turci (7 septembrie 1191).

● A Treia Cruciadă: după ce-şi petrec iarna la Ascalon (unde Asasinii îl ucid pe Conrad de Montferrat), cruciaţii pornesc în urmărirea lui Saladin, care distruge recoltele şi otrăveşte apa în calea urmăritorilor. Renunţînd la planurile de asediere a Ierusalimului, Richard I încheie un tratat cu Saladin care stipula privilegii şi drepturi speciale pentru pelerinii creştini din Ierusalim (1192); Richard porneşte apoi către Europa, unde este prins şi întemniţat în Austria pentru doi ani.

● m. Saladin (Salah-al din Yusuf ibn Ayyub) (circa 1138 – 1193), general kurd şi sultan egiptean (a domnit între 1174 – 1193) care şi-a luat singur numele de „Saladin"

(Onoarea Credinței); el este fondatorul dinastiei Ayyubizilor. Și-a stabilit capitala la Cairo, apoi a cucerit Siria și o mare parte din Irak, lansînd un război sfînt împotriva statelor cruciate (1187 – 1192).

● În expansiunea lor din Asia Centrală prin Persia, horezmii cuceresc Mesopotamia (1194).

● În ceea ce s-a vrut a fi A Patra Cruciadă (1197 – 1198), Henric VI, împărat al Sfîntului Imperiu Roman (German) și rege al Siciliei – trimite o armată de cruciați germani pentru a cuceri Țara Sfîntă; aceasta cucerește Beirutul și alte cîteva așezări de pe coastă (1198). Henric moare înainte de a se alătura acestei armate (1197).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

● Temugin își extinde imperiul mongol în estul Asiei Centrale (1190 – 1206), stabilindu-și capitala la Karakorum și autoproclamîndu-se Genghis-Han (Împăratul Suprem).

● Dinastia Chalukya din sudul Indiei este răsturnată de o alianță hindusă condusă de Vira Bellala II din Hoysala, a cărui regină, Ummadevi, a fost un activ general în campania militară (1190).

● Sub conducerea lui Jayavarman VII khmerii alungă chamii din Angkor, apoi cuceresc Champa și o împart în două (1190); khmerii se extind și către nord și sud.

● Mohammed din Ghuri este oprit din cucerirea Indiei de către Prithviraja, rajahul din Delhi și Ajmer, care-l învinge în prima bătălie de la Tarain (Tirawari) (1191); în a doua bătălie de la Tarain, Mohammed iese învingător, omorîndu-l pe Prithviraja (1192).

● Sub un conducător-marionetă, Suryavarman, Champa este reunificată, iar khmerii alungați (1191 – 1192), chiar dacă războiul continuă.

● Mohammed din Ghuri cucerește Delhi (1193), după care încredințează conducerea restului campaniilor din India generalului Qutb-ud-Din, care cucerește Benares (1194), apoi Badaun și Kannauj (1198 – 1199), luptînd și împotriva rajpurilor din Gujarat (1195 – 1198).

● Genghis-Han și hoardele sale mongole poartă o campanie încununată de succes împotriva mongolilor keraiți din sud-vestul deșertului Gobi (1194).

● Moare Minamoto Yoritomo (1147 – 1199), shogun japonez care a creat guvernarea militaristă caracteristică Japoniei; succesele lui militare se datorează în bună măsură fratelui său, Yoshitsune, pe care l-a asasinat mai apoi.

1200 – 1209

EUROPA ATLANTICĂ ȘI DE NORD:

● Armata almohadă cucerește Insulele Baleare (1201).

● Aflat în război cu Ioan I al Angliei, Filip II al Franței cucerește cea mai mare parte din domeniile britanice din Franța, incluzînd aici Anjou, Bretagne, Maine, Normandia și Touraine, după ce asediază și cucerește Château Gaillard și Rouen din Normandia (1202 – 1204).

● Sub domnia lui Valdemar II danezii se extind și cuceresc cea mai mare parte din litoralul Pomeraniei (circa 1203 – 1210).

● Cruciada Albigeziană (1203 – 1226): englezul de origine franceză Simon de Montfort conduce o armată în lupta împotriva „ereticilor" din sudul Franței, cu centrul la Toulouse și Albi – în mare măsură o luptă între nobilii francezi din sudul și nordul țării; în prima campanie (1208 – 1213), cruciații cuceresc multe orașe, adesea omorînd localnicii, deși orașele Toulouse și Montauban nu sînt cucerite.

● n. James I (1208 – 1276), regele Aragonului și Cataloniei (1214 – 1276).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- A Patra Cruciadă (1202–1204): cruciaţii din toată Europa se strîng la Veneţia; din lipsă de fonduri pentru a-şi continua călătoria spre Egipt, se hotărăsc să recucerească fostul teritoriu veneţian Zara de la unguri; făcînd aceasta, sînt excomunicaţi de Papa Inocenţiu pentru că au ucis creştini. În timp ce unii cruciaţi, mai cu seamă Simon de Montfort, se îndreaptă spre Palestina, ceilalţi pornesc spre Constantinopol, se pare pentru a-l aşeza pe tron pe Alexis, fiul detronatului Isaac II, care promisese să convertească Imperiul Bizantin de la ortodoxismul grec la romano-catolicism. Bizantinii conduşi de Theodor Lascaris se apără cu succes pe uscat, dar cedează în faţa atacului naval veneţian; veneţienii îi instalează pe tron pe Isaac II şi Alexis IV în calitate de coîmpăraţi, apoi se retrag şi-şi aşteaptă răsplata în bani ghcaţă.
- A Patra Cruciadă: bizantinii răstoarnă marionetele veneţiene Isaac II şi Alexis IV, aşezîndu-l în loc pe Alexis Ducas Mourtzouphlous; veneţienii şi cruciaţii pornesc apoi atacul, cuceresc şi jefuiesc Constantinopolul (11 – 13 aprilie 1204), punînd în fapt capăt Imperiului Bizantin, chiar dacă Imperiul Latin de Constantinopol se menţine.
- La Adrianopole (1205), ţarul vlaho-bulgarilor Ioniţă Caloian înfrînge armatele aliate ale dogelui Veneţiei, Enrico Dandalo, şi ale lui Baldovin I, împăratul Imperiului Latin de Constantinopol, care este luat prizonier şi moare în captivitate. În 1207, Ioniţă Caloianul este asasinat de comandantul cuman Monastras.
- m. Enrico Dandalo (circa 1120 – 1205), doge al Veneţiei care a condus forţele armate în A Patra Cruciadă la cucerirea Constantinopolului (1205), unde a şi murit.
- Cruciaţii conduşi de Henric I îl învinge pe ţarul bulgar Borilă la Philippopolis (Plovdiv) (1208).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- La moartea lui Saladin (1193) izbucneşte războiul civil, din care va ieşi învingător Abul Bakr Malik al-Adil, obţinînd victoria finală la Bilbeis, în Egipt (ianuarie 1200).
- Sub domnia regelui Sumanguru, armatele Soso distrug Kumbi, fosta capitală a Ghanei (1203), cucerind supremaţia în zonă.
- Într-un război civil în care sînt implicate rămăşiţele Imperiului Bizantin, Theodor Lascaris din Niceea îi învinge pe Alexis Comnen din Trebizonda şi pe David Comnen al Bitiniei şi Paflagoniei (1207 – 1211).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Statele din sudul Indiei, printre care se numără Yadava, Kakatiya, Pandya şi Hoysala se războiesc necontenit (1200 – 1294).
- Ikhtiya-ud-Din, un aventurier din Ghuri, cucereşte Magadha şi Bengalul (1201 – 1203), dar nu reuşeşte să supună Tibetul (1204 – 1205).
- Generalul Qutb-ud-Din din Ghuri cucereşte Kalinja, învingînd regatul Chandela (Candella) din Bundelkhand, nordul Indiei (1202).
- După ce-l învinge pe Mohammed din Ghuri la Andkhui, la sud de rîul Oxus (1205), Mohammed, şahul Horezmului, îşi extinde dominaţia în Afganistan şi în Persia; Mohammed din Ghuri duce mai apoi o campanie în India, înăbuşind mai multe răscoale – în special pe cea din Rajputana – înainte de a fi asasinat (1206).
- Mongolii lui Genghis-Han se luptă şi ajung să domine Xia de Vest în Kansu (1205 – 1209).

● Qutb-ud-Din, general din Ghuri, își schimbă numele în Aibak și fondează Sultanatul din Delhi, devenind primul din Dinastia Sclavilor (Mamelucilor) (1207); este urmat după o perioadă mai agitată de către ginerele său, Iltutmish (1210).
● Genghis-Han învinge și pe ultimii lui rivali mongoli mai importanți, Naimanii, pe rîul Irtysh (1208); conducătorul acestora, Kușlik (Gichluk), se refugiază în Kara Khitai.

1210 – 1219

EUROPA ATLANTICĂ ȘI DE NORD:
● Alfonso VIII al Castiliei și Leónului încununează o serie de campanii împotriva Almohazilor prin victoria de la Las Navas de Tolosa (1212), sprijinit acolo de Affonso II al Portugaliei; în continuare cucerește centrul Spaniei (1212).
● Cruciada Albigenziană: Pedro de Aragon se alătură lui Raymond de Toulouse și armatelor „ereticilor" atacate de cruciați, însă ei sînt învinși în bătălia de la Muret (12 septembrie 1213).
● Filip II al Franței încearcă să cucerească Flandra, dar este oprit, fiind învins de englezi în bătălia navală de la Damme (1213).
● Cu aliați germani și flamanzi, regele Angliei Ioan I încearcă să recucerească teritoriile pierdute de la nord de fluviul Loara din Franța, dar este învins decisiv în bătălia de la Bouvines (1213 – 1214).
● m. Alfonso VIII (1155 – 1214), conducător și general al Castiliei și Leónului, care a condus luptele împotriva musulmanilor spanioli – în special la Las Navas de Tolosa (1212). Ferdinand III învinge în lupta dinastică pentru tronul Castiliei (1214 – 1217).
● La capătul unor conflicte dintre regele Angliei, Ioan, fratele și succesorul lui Richard Inimă de Leu, și nobilimea engleză, primul este silit să acorde baronilor englezi Magna Carta (la Runnymede, iunie 1215), care limitează autoritatea regală.
● Nobilimea ostilă regelui Ioan I încearcă să-l așeze pe tronul Angliei pe delfinul Franței, Ludovic (1215); în războiul civil care a urmat, regele Scoției, Alexandru II, ajunge pînă în apropiere de Londra înainte de a fi înfrînt (1216); Ludovic și rebelii sînt în cele din urmă învinși în sudul Angliei după moartea lui Ioan (1216), într-o luptă pe uscat la Lincoln și în cea navală de la Sandwich (ambele în 1217). Ioan este urmat de Henric III (care domnește între 1216 – 1272), pe atunci încă un copil.
● Affonso II al Portugaliei, cu sprijinul cruciaților, învinge maurii la Alcácer do Sol (1217), apoi se extinde spre sud.
● Cruciada Albigenziană: Simon de Montfort este ucis în apropiere de Toulouse (1218), însă atacurile împotriva „ereticilor" continuă pînă în 1226.
● Danezii conduși de Valdemar II duc o campanie în Estonia (1219), construind o fortăreață la Reval (Talin).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:
● Cavalerii Teutoni conduși de Hermann von Salza (1210–1239) se deplasează din Orientul Mijlociu în Europa Centrală (1211). Ei sînt instalați în Țara Bârsei de regele Ungariei Andrei pentru a respinge atacurile cumanilor. În Țara Bârsei ei construiesc cetățile Feldioara și Codlea.
● Theodor Ducas Angelus, conducătorul unei părți a Imperiului Bizantin, extinde Epirul cucerind o mare parte din Macedonia și Tracia (1214 – 1230).
● Regele Bulgariei, Borilă, este asediat la Trnovo de către Ioan Asan, care-l capturează și-i ia locul (1217), luîndu-și numele de Ioan Asan II (1217–1241).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Beni Marin, un popor berber, cucereşte Marocul de la Almohazi, pe care-i înlocuieşte aproape în întregime cu Dinastia Marinizilor, cu capitala la Fez (1217 – 1258).
- A Cincea Cruciadă (1218 – 1221): cruciaţii din Europa se strîng la Acra, unde li se adaugă Cavalerii Ospitalieri şi Cavalerii Templieri, precum şi forţe auxiliare trimise de statele cruciate (1218). Conduse de Ioan de Brienne, regele Ierusalimului, armatele cruciate navighează către Egipt; la nord-est de Cairo se confruntă cu o armată musulmană condusă de Malik al-Kamil. Cruciaţii asediază Damietta, care capitulează după un an şi jumătate (noiembrie 1219); între timp, flota egipteană era învinsă pe Nil de genovezi (1218).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Perfecţionîndu-şi tehnica de asediere necesară, mongolii lui Genghis-Han cuceresc China pînă la Marele Zid (1213), apoi învinq principala armată a Imperiului Jin şi cuceresc China de Nord, jefuind Beijingul (1215).
- n. Kubilai (Khubilai; Kubla) Han (1215 – 1294), han mongol.
- Alungaţi de armatele din Horezm, refugiaţii din Ghasna – sub conducerea lui Taj-ud-din Yildiz – invadează Punjabul unde sînt învinşi de Iltutmish, sultanul din Delhi, la Taraori (1216).
- Hoardele lui Genghis-Han, conduse de generalul Chepe (Jebei), cuceresc regatul Kara Khitai, condus de mongolul naiman Mushlik, care este executat (1217).
- Genghis-Han şi fiii lui – Juji, Jagatai şi Ogodai – conduc patru armate, spre vest, împotriva Imperiului Horezm, care fusese aliat cu Kara Khitai (1218 – 1224).
- Armatele horezmiene conduse de Mohamed Şah (Ala-ud-din Mohamed) termină indecis – la Jand, în valea rîului Ferghana (1219) – o luptă cu o armată mongolă mult *mai mică numeric, condusă de Juji şi Chepe.*

1220 – 1229

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- m. Filip II August (1165 – 1223), rege al Franţei (d. 1179 – 1223) rămas în istorie mai ales datorită luptelor împotriva lui Henric II al Angliei, adesea prin cei trei fii ai acestuia, mai cu seamă prin intermediul lui Richard Inimă de Leu, aliatul lui Filip în A Treia Cruciadă (1189 – 1192), dar rivalul său în Franţa, ca şi prin fratele mai tînăr al lui Richard, Ioan I.
- Valdemar II al Danemarcei este luat prizonier (1223) şi, după ce pierde bătălia de la Bornhöved (1227), este silit să renunţe la cuceririle sale din Estonia.
- Ruşii conduşi de cneazul Iaroslav din Novgorod ocupă mai multe părţi din estul Finlandei, unde introduc ortodoxismul creştin rusesc (1227 – 1229).
- Iacob I de Aragon (Cuceritorul) recucereşte Insulele Baleare (1229 – 1235) şi Valencia (1233 – 1245).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- n. Alexandru Nevski (de Neva) (1220 – 1263), cneazul Novgorodului (1236 – 1263).
- Mstislav, cneazul Kievului, declină propunerile mongole de pace, le ucide ambasadorii şi, în fruntea unei armate ruso-cumane, atacă hoardele mongole conduse de Chepe şi Subotai, pe rîul Kalka; armata ruso-cumană este practic distrusă (1223). Mongolii se

întorc apoi către est, pentru a se uni cu armata lui Genghis-Han; Chepe moare pe drum.

● Imperiul Latin de Constantinopol suferă o dublă înfrîngere – la Poimanenon, din partea lui Ioan de Niceea şi la Serres, din partea lui Theodor al Epirului, cel care respinsese şi tentativa lui Ioan de cucerire a Traciei.

● Imediat ce Cavalerii Teutoni au devenit prea puternici, Andrei al Ungariei i-a izgonit din Ţara Bîrsei (1225); ulterior, ei s-au stabilit în estul Poloniei, în jurul Thornului.

● n. Carol I (Carol de Anjou) (1226 – 1285), regele Neapolelui şi al Siciliei (1265 – 1285).

● Italia devine teatrul de război pentru luptele dintre împăratul german Frederic II şi Papa Grigore IX (1228 – 1229; 1240 – 1241), încheiate prin anexarea Toscanei de către Frederic.

● După A Şasea Cruciadă, Frederic II revine pentru a cuceri sudul Italiei din mîinile armatei papale (1229).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● A Cincea Cruciadă: cruciaţii resping oferta musulmanilor de a schimba Damietta contra unor teritorii din Ţara Sfîntă şi, împreună cu întăririle sosite din Europa, pornesc către Cairo; sînt însă zdrobiţi categoric de musulmani, care recuceresc astfel Nilul. Izolaţi, cruciaţii sînt siliţi să cedeze Damietta, punînd astfel capăt Cruciadei (1221).

● Porniţi către Europa, Chepe şi Subotai ajung cu o armată mongolă în Armenia şi Azerbaidjan (1221), unde învinge o armată de cruciaţi georgieni; tot aici învinge cumanii pe rîul Kuban, cucerind Astrahanul. În continuare atacă fortăreaţa genoveză Sudak, din Crimeea, înainte de a pătrunde în Ucraina (1222).

● *Populaţia Soso condusă de regele Sumanguru cucereşte Mali (1224).*

● A Şasea Cruciadă (1228 – 1229): împăratul german Frederic II ajunge în Ţara Sfîntă şi dobîndeşte fără luptă, prin negociere cu musulmanii, Nazaretul, Betleemul şi Ierusalimul, plus o legătură către litoral; se proclamă apoi regele Ierusalimului (1229).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Pornind către vest cu patru armate, mongolii conduşi de Juji asediază Khojendul, din valea Ferghanei, iar Jagatai şi Ogodai asediază Otrarul de pe rîul Syr (Jaxartes); Genghis-Han se îndreaptă către valea Syrului inferior şi Marca Aral, iar Chepe înaintează pe valea rîului Amu (Oxus) în Transoxiana. Aflînd veştile, şahul Mohamed se refugiază în Horezm, împărţindu-şi armata în fortăreţele principale – precum Samarkand, care va fi distrusă de mongoli, iar locuitorii ucişi; aceeaşi soartă o vor avea şi Khojendul şi Otrarul; Bokhara capitulează, dar este distrusă (toate au loc în 1220). În timp ce Genghis-Han şi generalii lui duceau la capăt cucerirea Horezmului şi Khorasanului, Chepe şi Subotai pleacă în urmărirea lui Mohamed, care moare la Marea Caspică înainte de a fi ajuns de urmăritori (1221).

● Sub domnia lui Jaya Parmesvaravarman II (a domnit între 1220 – 1252), Champa continuă lupta cu Annamul pentru provinciile de graniţă.

● Strîngînd o nouă armată în Ghasna, fiul lui Mohamed, Jellaluddin, învinge o armată mongolă mult inferioară la Pirvan (1221); principala forţă mongolă, aflată sub conducerea lui Genghis-Han, îl urmăreşte pe Jellaluddin pînă la fluviul Ind, unde turcii se retrag după o luptă crîncenă. Jellaluddin reuşeşte să scape printr-un salt

dramatic de pe o stîncă în apele fluviului. Mici grupări armate mongole declanşează raiduri de amploare în Punjab, dar nu reuşesc să-l găsească pe Jellaluddin, în cele din urmă retrăgîndu-se în Ghasna (1222 – 1224). Refuzîndu-i-se azilul din partea sultanului din Delhi, Jellaluddin fuge de-a lungul Indului, în Persia.

● În vestul Javei, răsculaţii împotriva regatului Kediri pun bazele statului Singosari (1222).

● Genghis-Han atacă dinastia Xia de Vest în Kansu, într-o luptă care se dă pe Fluviul Galben îngheţat; forţele tanguţilor sînt distruse, aceştia înregistrînd un număr de morţi estimat la trei sute de mii (1226); Genghis-Han atacă apoi dinastia Jin (1227), dar campania este oprită după moartea lui.

● m. Genghis-Han (Temugin; Chingghis; Jenghis) (1162 – 1227), conducător mongol; unul dintre cei mai mari cuceritori din istorie, el a clădit un imens imperiu asiatic. Numele pe care şi l-a luat, Genghis-Han, înseamnă Împăratul Suprem. A fost urmat de Ogodai.

1230 – 1239

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● Ferdinand III de Castilia desfăşoară o campanie încununată de succes împotriva maurilor, cucerind Córdoba (1236), Sevilia (1248) şi Jaén (1246); maurii rămîn izolaţi în Granada.

● n. Eduard I (1239 – 1307), rege al Anglici (d. 1272 – 1307).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

● Vlaho-Bulgarii conduşi de Ioan Asan II îl învinge şi-l iau prizonier pe Theodor al Epirului la Klokonitsa, pe fluviul Marita (1230).

● Cavalerii Teutoni conduşi de Hermann Balk declanşează o campanie de cucerire a Prusiei, care va dura o jumătate de secol (1233 – 1283).

● La Cortenuova, Frederic II al Germaniei înfrînge Liga Lombardă şi armata guelfilor din Milano (1237).

● Forţele mongole conduse de Mangu cuceresc rapid teritoriile cumane de la nord de Munţii Caucaz şi Marea Neagră (1237).

● Forţele mongole conduse de Batu şi Subotai invadează Europa de Est, învingîndu-i pe bulgari (decembrie 1237), distrugînd apoi cnezatele ruseşti; pe rîul Sil, mongolii distrug armata rusă şi-i omoară conducătorul, Iuri II, mare cneaz de Vladimir (4 martie 1238).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Şahul Jellaluddin de Horezm este învins de selgiucizii din Rum la Erzinjan (1230), apoi este asasinat (1231).

● Turcii selgiucizi resping o invazie în Anatolia din partea armatelor Ayyubizilor (1231 – 1232).

● Forţele mongole cuceresc restul Persiei, nordul Mesopotamiei, Azerbaidjanul, Georgia şi Armenia (1231 – 1236).

● Sub regele Sundiata, Mali îşi cucereşte independenţa faţă de Soso (1235), apoi se extinde.

● Abu Zakarya conduce cu succes o rebeliune împotriva dinastiei Almohazilor din Tunisia, estul Algeriei şi Tripolitania, impunînd dinastia Hafsidă (1236).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Rebelii împotriva domniei Srivijayan din Malaysia fondează regatul Ligor, condus de Dharmaraja Chandragam (circa 1230).
- Şahul Jellaluddin, care păstrase vestul Imperiului Horezmian după ce scăpase de mongoli, este înfrînt la Erzinjan (1230) de Ala ud-Din Kaikobad (Khaikobad), sultanul selgiucid din Rum; se deschide astfel o breşă prin care mongolii pot pătrunde în Asia de Vest.
- Forţele mongole cuceresc Coreea (1231), apoi Imperiul Jin; sub conducerea lui Subotai, ele asediază şi cuceresc în final capitala Pien Liang (1233), punînd astfel capăt dinastiei Jin (1231 – 1234). La puţină vreme după aceea, mongolii pornesc un *război împotriva Imperiului Song pentru restul Chinei.*
- Mongolii conduşi de Godan, fiul lui Ogodai, cuceresc Tibetul (1239).

1240 – 1249

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- Haakon IV al Norvegiei reprimă o revoltă condusă de Jarl Skuli (1240).
- Henric III al Angliei invadează Franţa, dar este oprit de Ludovic IX (cel Sfînt) în bătălia de la Saintes (1242); Henric cucereşte cea mai mare parte din Aquitania şi Toulouse (1242).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Birger Magnusson şi cruciaţii lui suedezi desfăşoară campanii în Finlanda şi apoi către est, dar expansiunea lor este stopată pe rîul Neva de armata rusă condusă de Alexandr din Novgorod, care primeşte apoi numele de Nevski (iulie 1240).
- Mongolii lui Subotai atacă Kievul, care refuză să se predea şi este distrus (6 decembrie 1240).
- Marea invazie mongolă (1241). Mongolii conduşi de Subotai invadează centrul Europei. O armată, condusă de nepotul său, Kaidu, învinge patru armate poloneze mai numeroase, inclusiv pe cea condusă de Boleslav V al Poloniei, la Cracovia (martie 1241), iar apoi întreprinde raiduri de anvergură prin Silezia, Lituania, Prusia Răsăriteană şi Pomerania. La Leignitz (Wahlstatt) (9 aprilie 1241), armatele lui Kaidu se înfruntă şi învinge o armată mixtă de poloni, germani şi Cavaleri Teutoni condusă de prinţul Henric (cel Pios) de Silezia. Controlînd acum efectiv nordul Europei Centrale, Kaidu se întoarce spre sud pentru a se uni cu ceilalţi mongoli.
- O altă armată mongolă, sub conducerea lui Kadan şi a lui Buri devastează Moldova şi apoi pătrunde în Transilvania unde cucereşte pe rînd cetăţile Rodna, Bistriţa, Dej, Cluj, Braşov, Sibiu. Din Transilvania trece în Cîmpia Ungară (aprilie 1241). Pe rîul Sajo (11 aprilie 1241), ei înfruntă şi învinge o armată condusă de regele ungar Bela IV; trupele care se retrag sînt prinse într-o ambuscadă de mongoli, care ucid peste patruzeci de mii de unguri. *Mongolii ajung să controleze întreaga Europă de Est.*
- După ce pregătiseră invazia Austriei, Germaniei şi Italiei, mongolii îşi abandonează planurile (decembrie 1241) şi pornesc înapoi către Mongolia pentru a desemna succesorul lui Ogodai, a cărui moarte se poate să fi salvat Europa; pe drumul de întoarcere, mongolii jefuiesc şi devastează Serbia şi Bulgaria.
- Armatele ruseşti conduse de Alexandr Nevski învinge Cavalerii Teutoni într-o luptă extrem de importantă pe apele îngheţate ale lacului Peipus (începutul lui aprilie 1242).

● Împăratul german Frederic II invadează provincia romană Campania şi învinge armata papei Inocenţiu IV (1244 – 1247); papa acordă sprijin pretendenţilor rivali la tronul lui Frederic (şi apoi al fiului acestuia, Conrad IV) în războaiele civile (1247 – 1256) ce au urmat.
● După plecarea mongolilor, Bela IV reface forţele Ungariei şi respinge o invazie din partea lui Frederic de Austria (1246).
● Ioan de Niceea reuşeşte în cele din urmă să cucerească Macedonia şi Tracia (1246).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Sub domnia lui Malik-al-Salih (1240 – 1249), ayyubizii recuceresc o parte însemnată din Siria.
● Mongolii îşi stabilesc dominaţia asupra Anatoliei, învingînd turcii selgiucizi la Kosedagh (1243).
● Armatele horezmiene, încercînd să-i evite pe mongoli, cuceresc şi jefuiesc Ierusalimul; aliindu-se cu egiptenii, ele învinge cruciaţii şi aliaţii musulmani ai acestora din Damasc şi Gaza (1244), declanşînd astfel o nouă cruciadă.
● Mamelucii din Egipt cuceresc Ascalonul de la cruciaţi (1247).
● A Şaptea Cruciadă (1248 – 1254): regele Ludovic IX (ulterior Sfîntul Ludovic) al Franţei conduce armatele cruciate în Egipt, cucerind încă o dată Damietta (1249), apoi pornind către Cairo; ei încearcă un atac-surpriză la Mansurah (februarie 1250), dar suferă o înfrîngere zdrobitoare. Suferă pierderi grele în continuare la Fariksur (aprilie); Ludovic este luat prizonier şi ulterior eliberat în schimbul unei răscumpărări.
● Abu Yahia Yarmorasen conduce populaţia Zenata în lupta împotriva Almohazilor, cucerind Tlemcen şi stabilind noua dinastie Ziyanidă în vestul Algeriei (1248).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:
● Mongolii desfăşoară raiduri în Punjab, cucerind Lahore (1241); ei vor organiza numeroase alte raiduri în deceniile care urmează.
● m. Ogodai (Ögödei) (circa 1185 – 1241), han mongol, al treilea fiu al lui Genghis-Han şi succesorul acestuia; moartea sa (decembrie) probabil că a salvat Europa, deoarece forţele mongole renunţă la ofensivă şi se întorc la Karakorum pentru a-şi alege un nou conducător.
● Ofensivele mongolilor iau sfîrşit în bună măsură după moartea lui Ogodai (1241) în perioada de lupte de succesiune care a urmat şi care a durat patru ani, avîndu-i în prim plan pe fiii mai vîrstnici ai lui Ogodai, Kuguk şi Batu. În ele din urmă Kuguk este numit han (ianuarie 1246), iar Batu este ales han al Europei Răsăritene şi Asiei de Nord-Vest (Hanatul Hoarda de Aur, cu capitala la Serai, pe Volga).
● Sub domnia lui Parakamabahu, regatul sinhalez Dambadeniya alungă populaţia kalinga din Ceylon (Sri Lanka), respingînd şi o invazie malaysiană condusă de Chandrabanu (1242; 1258).
● Mongolii învinge turcii selgiucizi la Kosedagh, cucerind rămăşiţele Horezmului, precum şi Anatolia (1243).
● Călugărul franciscan Giovanni da Peano del Carpini porneşte în calitate de sol al papei către tabăra mongolă de pe fluviul Nipru şi de acolo către Karakorum, la sud de *lacul Baikal* (1245).

• m. Subotai (Subodei) (circa 1172 – 1245), general mongol care a comandat personal armatele ce au cucerit o mare parte din Europa de Est (1237 – 1241).
• Dharmaraja Chandragam din Ligor, în Malaysia, atacă Ceylonul (1247; 1270).
• Kuguk moare pe cînd conducea către Europa o armată mongolă (1248); Batu se hotărăşte să rămînă în vest, în timp ce Mangu ia estul. Se pun bazele şi altor hanate, mai cu seamă în Turkestan şi Transoxiana, dar acestea rămîn subordonate marelui han pentru cel puţin încă un secol, stabilindu-se astfel Pax Mongolica, singura perioadă din istorie (care a durat în linii mari pînă în 1307) în care călătorii (precum Marco Polo) au putut traversa Eurasia cu un singur paşaport.

1250 – 1259

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:
• Bulgarii conduşi de Mihail Asan cuceresc Tracia şi Macedonia (1254), însă Theodor II Lascaris din Niceea le recucereşte, după ce-i învinge la Adrianopole (1255).
• Serbia pierde Bosnia şi Herţegovina către Ungaria (1254).
• O dată cu destrămarea Sfîntului Imperiu Roman, Manfred, fratele vitreg al lui Conrad IV, preia puterea în sudul Italiei (1255) şi în Sicilia (1256), apoi desfăşoară o campanie de amploare şi cucereşte aproape întreaga Italie (1255 – 1265).
• Ottokar II al Boemiei şi Cavalerii Teutoni poartă o campanie împotriva Prusiei (1255).
• Sub conducerea lui Bereke (1256 – 1263), fratele lui Baku, Hanatul Hoardei de Aur desfăşoară raiduri în Balcani, Ungaria şi Polonia; Bereke este primul conducător mongol care trece la islamism.
• Mongolii din Hoarda de Aur, conduşi de Tulubaga şi Nogai, invadează Silezia, cucerind şi distrugînd Cracovia, Sandomir şi Bythom (1259).
• Armatele bizantine cuceresc fortăreaţa Mistra de pe litoralul grecesc peloponesian (1259).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
• Mamelucii se revoltă împotriva Dinastiei Ayyubide, puterea fiind preluată de Aidik (1250).
• Hulagu-han, fondatorul dinastiei mongole ilkhane, cucereşte Alamutul, fortăreaţa Asasinilor (1256), omorînd toţi apărătorii, exterminînd astfel ramura persană a sectei.
• Hulagu-han şi hoardele sale mongole cuceresc sudul Mesopotamiei, inclusiv Bagdadul, punînd capăt Califatului Abbasid (1258). Kitboga (Ket-Buka), general ilkhan, cucereşte nordul Siriei (1258 – 1260), aliat cu Bohemund VI al Antiohiei împotriva mamelucilor.
• n. Osman (Othman) I (1258 – 1326), întemeietorul turc al Imperiului Otoman.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:
• Solul european Wilhelm van Ruysbroek (Rubruquis), din Flandra, porneşte spre vest către marele han mongol, despre care povesteşte că ar fi afirmat că se va concentra asupra musulmanilor înainte de a ataca din nou Europa creştină (1252).
• Ia sfîrşit lungul război dintre Champa şi Annam, o dată cu moartea conducătorului Champei, Jaya Parmesvaravarman II, care este ucis în timpul unei invazii conduse de regele Tran Thaiton (1252).

● Comandaţi acum de nepoţii lui Ogodai, Mangu şi Kubilai, mongolii cuceresc Regatul Tai din Nanchao (Yunnan, Guizhou şi părţi din Gaungzi) (1253 – 1256); mulţi localnici pornesc către sud-vest, în văile Irrawaddy şi Menam, împingîndu-i în faţa lor pe birmanezi, môni şi khmeri.
● m. Batu-han (? – 1255), general mongol care a condus invazia Rusiei şi Europei (1235 – 1241); nepot al lui Genghis-Han, el a fondat Hanatul Hoardei de Aur.
● Mangu conduce mongolii într-o serie de victorii împotriva dinastiei Song din sudul Chinei (1257 – 1259), care iau sfîrşit o dată cu moartea sa.
● Mongolii conduşi de generalul Sogatu invadează Annamul (1257), alungînd chamii în munţi, unde aceştia devin luptători de gherilă.
● Mongolii cuceresc Tonkin, inclusiv Hanoiul (1257).

1260 – 1269

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● n. Aymer de Valence, conte de Pembroke (circa 1260 – 1324) comandant militar englez.
● Henric III al Angliei are de înfruntat o răscoală a baronilor (1263 – 1265), conduşi de Simon de Montfort (fiul cruciatului albigenzian), care-l învinge decisiv la Lewes (14 mai 1264), transformîndu-l într-o marionetă; fiul lui Henric, prinţul Edward, reuşeşte să scape şi în fruntea unei noi armate îi învinge pe Simon şi pe aliatul acestuia, Llewellyn, prinţ de Wales, la Newport (8 iulie 1265), alungîndu-i în Ţara Galilor. Edward distruge o armată condusă de fiul lui Simon, Simon cel Tînăr, la Kenilworth (2 august 1265), apoi îl prinde în cursă şi-l zdrobeşte pe Simon-tatăl la Evesham (4 august), punînd astfel capăt revoltei.
● Alexandru III al Scoţiei îi alungă pe norvegieni din Insulele Hebride, învingînd în bătălia de la Largs (1263).
● n. Filip IV (1268 – 1314), rege al Franţei (d. 1285 – 1314).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

● Ottokar II al Boemiei îl înfrînge pe Bela IV al Ungariei la Kressenbrunn (1260), cucerind Stiria.
● Armatele niceene conduse de generalul Alexis Stragopulos cuceresc Constantinopolul de sub împăratul Imperiului Latin, apoi refac Imperiul Bizantin sub regele Niceei, Mihail VIII Paleologul (1261).
● Aliaţi acum cu genovezii, bizantinii luptă cu forţele Imperiului Latin şi cu bulgarii în Grecia, Tracia, Macedonia şi Epir (1261 – 1265).
● Bela IV al Ungariei respinge o a doua invazie mongolă (1261).
● m. Alexandr Nevski (1220 – 1263) cneazul Novgorodului (1236 – 1263), cunoscut pentru războaiele sale împotriva cruciaţilor suedezi şi a Cavalerilor Teutoni; numit Nevski (de Neva) pentru victoria repurtată pe fluviul Neva (1240).
● Prin victoria de la Trepani, lîngă Sicilia (1264), Veneţia obţine superioritatea în lungul război cu Genova (1253 – 1299).
● Sprijinit de papa Urban IV în detrimentul lui Manfred în succesiunea pentru sudul Italiei, Carol de Anjou invadează Italia, debarcînd la Napoli şi Benevento (26 februarie 1266), unde-l învinge şi-l ucide pe Manfred, devenind rege în Napoli.

● Conradin, ultimul pretendent la sudul Italiei din dinastia germană Hohenstaufen, conduce o armată ghibelină cu care cucereşte Roma (iulie 1268) şi invadează sudul Italiei. Este învins de Carol de Anjou la Tagliacozzo (25 august 1268) şi este executat, lăsîndu-l pe Carol să conducă cele Două Sicilii (Napoli şi Sicilia).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● La Ain Jalut, la vest de Eufrat, în apropiere de Nazaret, armatele mameluce conduse de Kotuz învinge o armată mongolă mai puţin numeroasă, cu unii aliaţi cruciaţi (1260); generalul mongol Kitboga este ucis.

● Mamelucii conduşi de Baibars se extind în dauna statelor cruciate (1260 – 1268), cucerind în final Antiohia (1268).

● În Munţii Caucaz se desfăşoară un război civil mongol, terminat nedecis, între ilkhanii conduşi de Hulagu-han şi Hanatul Hoardei de Aur condus de Bereke, aliat cu mamelucii (1261 – 1262).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Succedîndu-i lui Mangu, Kubilai-han luptă şi iese învingător din războaiele civile cu rivalii săi (1260 – 1261), inclusiv cu fratele lui mai tînăr Arik-Buka şi cu nepotul lui Ogodai, Kaidu.

● Mai multe state hinduse, inclusiv Malwa şi Gujarat, îşi afirmă independenţa (circa 1266 – 1287); mongolii efectuează numeroase raiduri în India de nord.

1270 – 1279

EUROPA ATLANTICA ŞI DE NORD:

● n. William Wallace (circa 1270 – 1305), conducător al partizanilor scoţieni.

● m. Iacob I (1208 – 1276) de Aragon şi Catalonia (a domnit 1214 – 1276) numit El Conquistador (Cuceritorul) pentru cuceririle sale: Insulele Baleare (1229 – 1235) şi Valencia (1235 – 1238); s-a remarcat de asemenea şi în războiul cu maurii (1256 – 1276).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

● Ottokar II de Boemia luptă fără sorţi de izbîndă împotriva lui Rudolf I de Habsburg (1274 – 1278) înainte de a fi ucis la Marchfeld (Durnkrut) (26 august 1278).

● Litovoi, voievod român de la sud de Carpaţi intră în conflict cu regele maghiar Ladislau al IV-lea căruia refuză să-i plătească tribut. Luptele se poartă probabil în Ţara Haţegului. Litovoi este ucis iar fratele său Bărbat este luat prizonier (1272–1279).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● A Opta Cruciadă (1270): Ludovic IX al Franţei şi fratele său, Carol de Anjou, invadează Tunisia şi asediază Tunisul; Ludovic şi o mare parte din oştenii lui mor într-o epidemie.

● În Etiopia, o rebeliune pune capăt dinastiei Zagwe; este întemeiată o nouă dinastie de către Yekuno Amlak (1270), care mută capitala în centrul Etiopiei.

● Sub domnia lui Yakub II, marinizii duc o campanie în Algeria împotriva Ziyanizilor (1270 – 1286).

● Eduard I al Angliei poartă o campanie în fruntea cruciaţilor împotriva musulmanilor, la un moment dat ajungînd chiar la Nazaret (1271 – 1272).

● Mamelucii conduşi de sultanul Baibars cuceresc un trofeu important – castelul-fortăreaţă al Cavalerilor Sf. Ioan de la Krak, lîngă Tripoli, Liban (1271) – apoi distrug ramura siriană a Asasinilor (1272).

● Regatul creştin Maqurrah este cucerit la capătul unor raiduri continue din partea mamelucilor musulmani din Egipt (circa 1275 – circa 1350).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Cu ajutorul unei flote coreene, din care o parte fusese pierdută într-o furtună anterioară, mongolii cuceresc insulele Tsushima şi Iki, apoi invadează Japonia, în golful Hakata (Ajkozaki), din nordul insulei Kyushu, dar sînt cu uşurinţă izgoniţi (1274).

● Mongolii conduşi de Bayan, nepotul lui Subotai, desăvîrşesc cucerirea teritoriilor chineze de sub dinastia Song (1276 – 1279), cucerind capitala, Hangzhou (1276) şi ieşind învingători în lupta navală decisivă din golful Canton (1279), unde este distrusă flota Song.

● m. Chang Shih-chieh (? – 1279), amiral chinez care a comandat ultima flotă Song într-o luptă zadarnică împotriva cuceritorilor mongoli (1276 – 1279); el moare pe mare după ce este învins în lupta decisivă din golful Canton.

● Armatele birmaneze năvălesc în Kanngai, un satelit al Chinei, dar sînt înfrînte la Ngasaunggyan de o armată mongolă de trei ori mai mică (1277), care îi urmăreşte înapoi în Birmania, pînă la Bhamo.

● O dată cucerită China în totalitate, Kubilai-han întemeiază dinastia Yuan (1279), stabilindu-şi capitala la Beijing.

1280 - 1289

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● Eduard I al Angliei îl învinge şi-l ucide pe prinţul veleş Llewellyn la Radnor (1282), apoi continuă cucerirea Ţării Galilor (1282 – 1284), de atunci adoptînd arcurile lungi ale veleşilor ca principala armă englezească.

● Marinizii din Maroc, conduşi de Yakub II, desfăşoară o campanie alături de Alfonso X de Castilia şi León împotriva fiului său rebel, Sancho, care deţine pentru scurtă vreme controlul asupra Spaniei la moartea lui Alfonso (1284).

● Filip III al Franţei invadează Aragonul, dar este respins (1284).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

● Cavalerii Teutoni se extind către Marea Baltică, izolînd astfel Polonia (1280).

● Împăratul bizantin Mihail VIII Palcologul înfrînge armatele lui Carol de Anjou la Berat, Albania, stopînd campania acestuia de cucerire a Constantinopolului (1281).

● În războiul Vesperilor sicilieni, Carol al celor Două Sicilii are de înfruntat o revoltă în Sicilia combinată cu o invazie din partea lui Pedro de Aragon; flota lui Carol este învinsă de amiralul aragonez Roger de Loria şi flota lui catalană în largul Messinei (1283), apoi din nou lîngă Napoli (1284); el pierde apoi Sicilia.

● m. Carol I (Carol de Anjou) (1226 – 1285) rege al Neapolelui şi Siciliei (1265 – 1285), care i-a învins pe pretendenţii Hohenstaufen la sudul Italiei (1266; 1268). Este urmat la tron de Carol II (domneşte între 1285 – 1309), care a fost închis de spanioli (1284 – 1288).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Carol de Anjou, rege al celor Două Sicilii, invadează Tunisia, învingînd armatele musulmane la Cartagina (1280).

• Mongolii ilkhani invadează Siria şi, deşi sprijiniţi de o mică forţă cruciată, sînt învinşi la Homs de mamelucii conduşi de sultanul Kala'un (1281).
• Mamelucii conduşi de sultanul Kala'un cuceresc Tripoli de sub cruciaţi (1289).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

• În a doua lor invazie a Japoniei (1281), mongolii sînt înfrînţi încă o dată, cu ajutorul strategiei militare japoneze; flota mongolă a suferit de pe urma atacurilor japoneze, dar şi de pe urma unei furtuni, care le-a distrus mai multe nave; au existat puţini supravieţuitori mongoli.
• Mongolii îi învinge pe birmanezi la Kaungsin, înaintează apoi pînă la Bhamo şi construiesc garnizoane fortificate pe cursul superior al rîului Irrawaddy (1283).
• Sub domnia lui Rama Khamheng (1283 – 1317), regatul Sukhot'ai se extinde din valea superioară a rîului Menam pînă mult spre sud, în peninsula Malaysia, cucerind Regatul Ligor (circa 1295), ajungînd pînă la fluviul Mekong, lîngă Luang Prabang.
• Togan, fiul lui Kubilai-han, soseşte la Annam în fruntea unor întăriri mongole, cucerind Hanoiul; este înfrînt mai apoi de annamezi şi împiedicat să facă joncţiunea cu armata mongolă condusă de Sogatu, care este împinsă în Champa, unde Sogatu este ucis (1285).
• Armatele mongole conduse de Ye-su Ti-mur, nepotul lui Kubilai-han, cuceresc Birmania, inclusiv capitala acesteia, Pagan (1287).
• Armatele mongole cuceresc încă o dată Hanoiul (1287), însă annamezii conduşi de regele Tran Nhon-Ton opresc invazia, care avea să fie ultima invazie a mongolilor.

1290 – 1299

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

• După moartea lui Alexander III al Scoţiei (1290), lupta de succesiune ia sfîrşit cu înscăunarea lui Ioan de Baliol, sub suzeranitatea Angliei.
• Evreii sînt alungaţi din Anglia (1290).
• Exploratorii genovezi Doria şi Vivaldo porniţi din Europa navighează către vest în Oceanul Atlantic în căutarea Indiei, dar nu se mai întorc niciodată (1291).
• Suedezii conduşi de Torgil Knutsson poartă o campanie în Karelia (estul Finlandei) (1293), declanşînd un nou război cu Novgorodul (1293 – 1323).
• Eduard I al Angliei poartă un război cu Filip IV al Franţei (1294; 1296; 1297), păstrîndu-şi pretenţia asupra Gasconiei, care este în cele din urmă recunoscută printr-un tratat (1303).
• După ce regele Ioan al Scoţiei se aliază cu Franţa, Eduard I al Angliei invadează Scoţia, distrugînd Berwick-upon-Tweed apoi, învingîndu-l pe Ioan la Dunbar, anexează Scoţia (1296).
• Nobilii scoţieni se revoltă sub conducerea lui William Wallace, învingînd armatele engleze conduse de contele de Warenne la Podul de la Cambuskenneth (1297), desfăşurînd apoi raiduri ample în Northumbria şi Durham; sînt învinşi de Eduard I la Falkirk (1298), unde englezii folosesc pentru prima oară din plin arcurile lungi ale velşilor.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Mamelucii conduşi de sultanul Khalil Malik al-Ashraf, fiul lui Kala'un, cuceresc Acra, ultima fortăreaţă cruciată din est (1291). Cavalerii Ospitalieri ai Sf. Ioan îşi mută cartierul general în Cipru.

• În interminabilul război veneţiano-genovez, genovezii ies învingători la Alexandretta (1294), port din estul Mediteranei, dar rămîn fără portul lor comercial Galata, de lîngă Constantinopol, după ce acesta a fost distrus de o flotă condusă de amiralul Morosini. Genovezii învinq la Curzola, în Marea Adriatică (1299).
• Mongolii ilkhani conduşi de Ghazan Mahmud cuceresc Damascul şi o mare parte din Siria, apoi se retrag (1299 – 1301).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

• Cu sprijinul mongolilor, prinţul Vijaya îl răstoarnă pe socrul său, Kertanagara, luînd tronul regatului Singosari, Java; îi înfrînge apoi pe mongoli (1292 – 1293).
• Jalal-ud-din Firuz Khaldji, întemeietorul dinastiei afgane Khaldjide, respinge o invazie mongolă (1292).
• n. Kitabatake Chikafusa (1293 – 1354), general japonez.
• Ala-ud-Din Khaldji înaintează în fruntea trupelor musulmane în sudul Indiei mai adînc decît ajunseseră vreodată, dincolo de rîul Narbada, cucerind şi jefuind capitala Yadavei, Devagiri (1294); mai tîrziu îl asasinează şi-i ia locul unchiului şi mentorului său, Jalal-ud-din Firuz Khaldji, sultanul din Delhi (1296).
• n. Kusunoki Masashige (1294 – 1336), general japonez.
• m. Kubilai-han (Khubilai; Kubla) (1215 – 1294), han mongol, nepot al lui Genghis-Han; el duce la bun sfîrşit cucerirea Imperiului Song din China (1231 – 1279), instaurînd Pax Mongolica.
• Vijaya şi fiul lui, Jayanagara, înfruntă mai multe revolte (începînd cu 1295), înăbuşite de Gaja Mada (1319), care, în calitate de prim-ministru, conduce Java cucerind Bali, Java de Vest, Madura şi alte insule din apropiere şi colonii de pe coastă.
• Mongolii atacă Punjabul (din 1297), însă armatele de la Delhi, conduse de Ala-ud-din, resping două tentative de a ajunge la Delhi (1299; 1303).
• Birmanii detronează conducătorul-marionetă pus de mongoli, prin revolta Shan (1299).

1300 – 1309

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

• Franţa încearcă din nou să cucerească Flandra, dar este învinsă la Courtrai (11 iulie 1302), numită Bătălia Pintenilor Aurii, deoarece lăncierii flamanzi smulgeau pintenii de la cizmele cavalerilor francezi căzuţi.
• m. William Wallace (circa 1270 – 1305) conducătorul partizanilor scoţieni pe durata războaielor dintre Scoţia şi Anglia; el este acuzat de trădare şi executat (23 august).
• Scoţienii se revoltă iarăşi împotriva dominaţiei engleze, de data aceasta sub conducerea lui Robert Bruce, care este învins de armatele engleze conduse de contele de Pembroke la Methven (Ruthven) (19 iunie 1306) şi la Dalry (11 august) înainte de a obţine victoria la Loudon Hill (mai 1307); sub numele de Robert I, el izgoneşte în mare măsură forţele engleze din Scoţia (1307 – 1314), cu excepţia celor din Berwick, Dunbar şi Stirling.
• Evreii sînt arestaţi, atacaţi şi izgoniţi din Franţa (1306).
• m. Eduard I (1239 – 1307), rege al Angliei (1272 – 1307), supranumit „Picioare-lungi"; vestit pentru campaniile împotriva unchiului şi adeseori mentorului său, Simon

de Montfort, mai cu seamă cele de la Lewes (1264) şi Newport (1265), ca şi împotriva lui Simon cel Tînăr de la Kenilworth (1265).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- În Ungaria, disputa pentru succesiune conduce la război civil (1301 – 1308).
- n. Ştefan Duşan (Stephen Urosh IV) (1308 – 1355), rege al Serbiei (1331 – 1355).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- În necontenitul lor război, Yusuf IV şi marinizii din Maroc ascdiază capitala Ziyanidă Tlemcen (1300 – 1307), din Algeria, pînă la asasinarea lui Yusuf.
- Mongolii ilkhani invadează Siria şi sînt învinşi la Marj-as-Suffar de mameluci (20 aprilie 1303).
- Cavalerii Ospitalieri cuceresc Rodosul (1309), stabilindu-şi acolo cartierul general, de fapt un stat independent şi fortificat de unde puteau controla estul mediteranean.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, *OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:*

- Invazia mongolă de recucerire a Birmaniei este stopată în dreptul oraşului shan Myinsaing (1300); încasînd un tribut, mongolii se retrag definitiv.
- Sultanul din Delhi, Ala-ud-din Khaldji, recucereşte Malwa şi Gujarat (1300 – 1305) după amarnicele asedii de la Ramthanbor (1301) şi Chitor (1303), unde apărătorii se lansează în final în atacuri sinucigaşe după ce şi-au ars nevestele şi copiii pe un rug funerar.
- n. Nitta Yoshisada (1301 – 1338), general japonez.
- Ala-ud-din şi armatele din Delhi resping din nou invaziile mongole (1305; 1306), ultimele tentative de amploare ale mongolilor în India.
- n. Ashikaga Takauji (1305 – 1358), general japonez şi shogun.
- n. Ashikaga Tadayoshi (1306 – 1352), general japonez şi vice-shogun.
- *Armatele musulmane din Delhi, conduse de generalul Malik Kufar, cuceresc cea* mai mare parte din Deccan, inclusiv Devagiri (1308), Warangal (1309 – 1310), Hoysala (1310) şi Pandya (1311).

1310 – 1319

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- n. Eduard III (1312 – 1377), rege al Angliei (1327 – 1377).
- Robert I (Robert Bruce) respinge încercările lui Eduard II de recucerire a Scoţiei, administrîndu-i o înfrîngere catastrofală la Bannockburn (1314).
- m. Filip IV (1268 – 1314), rege al Franţei (1285 – 1314) supranumit „Le Bel" (cel Frumos), care a luptat împotriva Angliei şi Flandrei, obţinînd victoria decisivă la Mons (1304).
- Armatele scoţiene conduse de Eduard Bruce, fratele lui Robert, invadează cu succes Irlanda (1316), Eduard devenind rege înainte de a fi învins şi ucis la Faughart (1318).
- Armatele scoţiene, care desfăşuraseră raiduri de amploare în Anglia (1314 – 1328), ies învingătoare în lupta de la Myton (1319).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Forţele austriece, care invadaseră Elveţia pentru a impune acolo dominaţia habsburgică, sînt învinse şi distruse la Morgarten (15 noiembrie 1315).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Papa trimite un grup de călugări dominicani în Africa de Est (1316), primul dintr-o lungă serie, în căutarea legendarului conducător creştin, Preotul Ioan.
- Sub conducerea lui Abu-Said (care a domnit între 1316 – 1335), mongolii ilkhani se luptă cu Hanatul Hoardei de Aur, condus de Uzbeg, în special în Munţii Caucaz, deşi uneori mult mai spre nord, pînă pe rîul Terek (1316 – 1335).
- Turcii otomani conduşi de Osman I asediază şi cuceresc în cele din urmă Bursa, din nord-vestul Anatoliei (1317 – 1329), transformînd-o în capitala noului imperiu.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- În sudul Indiei, în Deccan, Madura se răzvrăteşte pentru a-şi obţine statutul de sultanat musulman independent (1311).
- Annamul cucereşte Champa (1312), dar apoi ambele ţări se unesc pentru a respinge o invazie Thai, condusă de Rai Khamheng (1313), după care Champa îşi reafirmă supremaţia – sub conducerea lui Che Anan.
- Războiul civil şi haosul domnesc după moartea sultanului din Delhi, Ala-ud-din (1316), care este imediat urmat pe tron de generalul său, Malik Kufar.
- m. Ala-ud-din Khaldji (? – 1316), conducător afgan-indian (a domnit între 1296 – 1316), care şi-a detronat unchiul (1296), apoi a cucerit Gujaratul (1297) şi Rajasthanul (1301 – 1312), învingîndu-i de mai multe ori pe invadatorii mongoli.
- n. Kitabatake Akiie (Akiiye) (1317 – 1338), general japonez.

1320 – 1329

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- În timpul războiului civil din Anglia, Eduard II îşi învinge rivalii conduşi de ducele de Lancaster la Boroughbridge (1322).
- Scoţienii conduşi de Robert I opresc un nou atac al lui Eduard II al Angliei prin victoria de la Byland (1322).
- m. Aymer de Valence, conte de Pembroke (circa 1260 – 1324), comandant militar englez care i-a învins pe scoţienii conduşi de Robert Bruce la Methven (1306), a suferit o înfrîngere la Loudon Hill (1307) şi a comandat ariergarda la Bannockburn (1314).
- Sub domnia lui Filip VI, primul din familia Valois, Franţa dobîndeşte controlul asupra Flandrei în lupta de la Cassel (1328).
- Prin Pacea de la Northampton, englezii recunosc independenţa Scoţiei (1329).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- *Lucca învinge în războiul contra Florenţei (1320 – 1323).*
- Imperiul Bizantin este sfîşiat de războiul civil dintre împărat şi nepotul acestuia, pe amîndoi chemîndu-i Andronic, război cîştigat de tînăr (1321 – 1328).
- Aragonul încearcă să izgonească genovezii şi pisanii din Sardinia, tentativă care avea să dureze trei decenii (1323).
- Prima atestare documentară a prezenţei armelor de foc în Europa, în manuscrise florentine (1326) şi englezeşti (circa 1326).
- Cavalerii Teutoni, cărora li se alătură Ioan de Boemia, poartă o campanie împotriva lituanienilor (1328 – 1345).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Sub domnia lui Mansa Musa, Mali cucereşte supremaţia în Africa de Vest; generalul Sagmandia (Saga-man-dir) cucereşte statul Songhai, inclusiv capitala Gao (1325).
- m. Osman (Othman) I (1258 – 1326), sultan turc întemeietor al Imperiului Otoman, care-i poartă numele.
- Sub conducerea lui Amda Tseyon, Etiopia cucereşte Ifatul, un stat musulman de la Marea Roşie (1328), şi încearcă să-i protejeze pe creştinii copţi.
- Turcii otomani conduşi de Orhan I îl învinge pe Andronic III şi armatele lui bizantine, la Maltepe (1329).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Poporul aztec (mexica) se stabileşte în Valea Mexicului, mai cu seamă în două insule uşor de apărat, Tenochtitlán şi Tlatilulco, în Lacul Texcoco (circa 1325), curînd controlînd întreaga vale.
- n. Imagawa Sadayo (Ryoshun) (1325 – 1420), general japonez.
- n. T'ai-tsu (Chu Yüan-chang) (1328 – 1398), împărat chinez (1368 – 1398).
- Mongolii din Transoxiana, conduşi de Tarmarshirin, ajung la Delhi; sultanul Mohamed bin Tughluk e silit să le plătească tribut (1329).
- n. Hosokawa Yoriyuki (1329 – 1392), general japonez.

1330 – 1339

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- La vîrsta de cincisprezece ani, Eduard III al Angliei conduce o revoltă a nobililor încununată de succes (1330) împotriva regenţei mamei sale, regina Isabela, şi a iubitului acesteia, Roger Mortimer, cel care-l ucisese pe Eduard II (1327).
- n. Eduard, prinţ de Wales (Prinţul Negru) (1330 – 1376), general englez.
- Intensificîndu-şi eforturile pentru obţinerea tronului Scoţiei, Eduard de Baliol atacă Scoţia în fruntea unei armate neregulate de corsari şi exilaţi scoţieni; el învinge armata scoţiană de sub comanda contelui de Mar printr-un atac-surpriză desfăşurat pe timp de noapte la Dupplin Muir (1332). Eduard III al Angliei invadează Scoţia, învingîndu-i drastic pe scoţieni la Halidon Hill (1333); David II al Scoţiei se refugiază în Franţa.
- Războiul de O Sută de Ani (1337 – 1453): lunga serie a neînţelegerilor dintre Franţa şi Anglia avea ca sursă o rivalitate cu rădăcinile în pretenţiile feudale ale regilor englezi asupra domeniilor franceze. Filip VI al Franţei respinge pretenţiile engleze asupra pămînturilor franceze (1337); Eduard III al Angliei se proclamă rege al Franţei (recunoscut de împăratul german Ludovic IV) şi porneşte atacuri asupra Franţei din baze situate în Flandra (1338 – 1339).
- n. Carol V (1338 – 1380), monarh francez (d. 1364 – 1380).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Sub domnia lui Ştefan VIII Decianski, Serbia cucereşte cea mai mare parte din valea Vardarului; de menţionat în special victoria asupra unei armate bizantino-bulgare la Kustendil (Velbuzhde) (1330).
- Armata elveţiană respinge o invazie a burgunzilor la Laupen (1339).

● Bătălia de la Posada (9–12 nov.1330) dintre Basarab I Întemeietorul, domnul Țării Românești(1324–1352) și Carol Robert de Anjou. Oastea maghiară suferă o gravă înfrîngere, regele însuși abia scapă. Victoria de la Posada confirmă independența Țării Românești.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Turcii otomani cuceresc teritoriile bizantine Niceea (1331) și Nicomedia (1337).

● Marinizii conduși de Ali V, succesorul lui Yusuf IV, asediază din nou regatul Tlemcen, cucerind în cele din urmă capitala ziyanidă (1335 – 1337).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

● Împăratul Go-Daigo II se răzvrătește împotriva dominației familiei Hojo; luat prizonier, Go-Daigo reușește să evadeze după scurtă vreme și obține victoria în cele din urmă, însă războiul civil divizase deja Japonia (1331 – 1333). Printre principalii lui susținători *se numărau samuraii Kitabatake Chikafusa și Kusunoki Masashige, cărora li se adaugă* ulterior și generalul Hojo Ashigaka Takauji, care și-a adus contribuția la cucerirea capitalei Hojo, Kamakura.

● Proaspăt cuceritele teritorii din Deccan se răscoală împotriva sultanului din Delhi (1331 – 1347).

● Ashigaka Takauji se răzvrătește împotriva împăratului Japoniei, Go-Daigo II, cucerind Minatogawa (1336) și declanșînd un nou război civil (1336 – 1392); alungîndu-l pe Go-Daigo din capitala Kyoto (1336), așază pe tron un împărat-marionetă, el devenind shogun, în fapt un dictator militar (1338).

● m. Kusunoki Masashige (1294 – 1336), general japonez care a sprijinit restaurarea imperiului lui Go-Daigo II împotriva armatei mult mai numeroase a lui Ashigaka la Minatogawa (1336); el se sinucide pentru a nu fi luat prizonier.

● În India, doi frați – Harihara și Bukka – întemeiază imperiul Vijayanagar, cu capitala la Mysore (1336).

● n. Tamerlan (Timur Lenk; Timur cel Șchiop) (1336 – 1405), conducător mongol din Asia Centrală.

● Mohamed bin Tughluk, sultanul din Delhi, duce o campanie în nordul Indiei și în Tibet, unde se estimează că ar fi înregistrat pierderi de circa o sută de mii de soldați în tentativele lui zadarnice de a domina populațiile din munți (1337).

● m. Kitabatake Akiie (Akiiye) (1317 – 1338), general japonez ucis la Ishizu în timpul războaielor civile japoneze.

● m. Nitta Yoshisada (1301 – 1338), general japonez care l-a sprijinit pe împăratul Go-Daigo II și a murit în luptă.

1340 – 1349

EUROPA ATLANTICĂ ȘI DE NORD:

● Războiul de O Sută de Ani: flota lui Eduard III al Angliei distruge flota Franței la Sluys (24 iunie 1340); Eduard asediază Tournai, dar mai apoi acceptă un armistițiu.

● Alfonso XI al Castiliei și Affonso IV al Portugaliei zdrobesc o armată musulmană spaniolă și marocană la Rio Salado (30 octombrie 1340), punînd astfel capăt amenințărilor împotriva Spaniei creștine.

● n. Henric Percy, primul conte de Northumberland (1342 – 1408), militar englez.

● Alfonso XI al Castiliei asediază și cucerește Algeciras (1344), controlînd astfel *partea de nord a Strîmtorii Gibraltar.*

● Războiul de O Sută de Ani: Eduard III al Angliei desfășoară o campanie în Bretagne (1345).

● Aliat cu Franța, David II se reîntoarce în Scoția și invadează Anglia, dar este învins și luat prizonier la Neville's Cross (1346); va fi eliberat cîțiva ani mai tîrziu, contra unei răscumpărări (1357).
● Războiul de O Sută de Ani: armatele franceze sub comanda lui Ioan, duce de Normandia, fiul lui Filip VI, invadează Gasconia, în sud-vestul Franței revendicată de Anglia prin Aquitaine, și care va deveni un important cîmp de luptă în Războiul de O Sută de Ani (1346); francezii asediază apoi Aiguillon (aprilie – august 1346).
● Războiul de O Sută de Ani: Eduard III și o armată engleză invadează nordul Franței, debarcînd la Cherbourg (iulie 1346) și cucerind Caen; aflînd că francezii au ridicat asediul de la Aiguillon, englezii se retrag la nord de fluviile Sena și Somme, păstrîndu-și deschisă o cale de retragere prin Flandra.
● Războiul de O Sută de Ani: pe cîmpia de lîngă Crécy-en-Ponthieu (26 august 1346), armata franceză de sub comanda lui Filip VI și Ioan, duce de Normandia, dau piept cu englezii conduși de Eduard III, de fiul acestuia Eduard (Prințul Negru) și de generalul Warwick. În ciuda faptului că armata franceză era de trei ori mai numeroasă decît cea engleză și că includea și arbaletierii genovezi, francezii nu au știut să profite de avantaj, trimițînd val după val de cavalerie în ploaia de săgeți provenite din puternicele arcuri lungi englezе și galeze; între zece mii și douăzeci de mii de cavaleri – „floarea cavaleriei franceze", împreună cu regele Ioan al Boemiei – au pierit în măcel, în timp ce englezii au înregistrat, probabil, vreo două sute de morți. După Crécy, infanteria devine iar dominantă în strategia militară. Armele folosind praful de pușcă – îndeosebi tunuri mici care trăgeau imprecis cu săgeți – este posibil să fi fost folosite pentru prima dată la Crécy (probabil chiar mai devreme), dar nu au avut nici un efect asupra rezultatului luptei.
● Războiul de O Sută de Ani: forțele engleze asediază și cuceresc Calais (1346 – 1347); urmează un armistițiu, deoarece ambele tabere sînt decimate de ciumă (Moartea Neagră) (1347 – 1354).
● Pedro IV de Aragon, în fruntea nobililor, pune capăt la Eppila unui război civil (1348).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:
● Lupta de succesiune dintre Ioan V și Ioan Cantacuzino declanșează un război civil în Imperiul Bizantin, în care sînt implicați uneori, ca aliați, turcii și sîrbii; multe zone ale imperiului sînt devastate (1341 – 1347).
● Turcii otomani declanșează primele lor atacuri în Europa, în numele pretendentului bizantin, Ioan Cantacuzino (1345).
● Regele Ludovic al Ungariei, fiul lui Carol de Anjou, desfășoară o campanie în Italia în vederea păstrării dominației Angevinilor în Napoli (1347).
● Ioan VI (Cantacuzino) cucerește Constantinopolul (1347), folosindu-se de turci în lupta împotriva sîrbilor.
● Regele Serbiei Ștefan Dușan (Stephen Urosh IV) cucerește Macedonia, Albania, Tessalia, Epirul, Bulgaria, o parte din Bosnia (1349 – 1352) și părți din malul vestic al Dunării, inclusiv Belgradul.
● Descălecatul lui Dragoș în Moldova. Dragoș, voievod de Maramureș trece Carpații și ia în stăpînire Moldova (1347).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Exploratorul portughez Malocello vizitează Insulele Canare (1340); papa le dă în stăpînire Castiliei (1344).

- Armele utilizînd praful de puşcă este posibil să fi fost folosite pentru prima dată în Africa, la Algeciras (1342).
- Cavalerii Ospitalieri, sprijiniţi de trupe din Cipru şi Veneţia, cuceresc Smyrna de la turcii otomani (1344).
- Hafsizii din Tunisia resping o invazie marinidă (1347).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Conducătorii musulmani din Deccan se revoltă împotriva Delhiului (1345 – 1346), o parte dintre ei unindu-se în Sultanatul Bahmani sub conducerea lui Ala-ud-Din Bahman Şah, cu capitala la Gulbarga (1347).

1350 – 1359

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- În lupta navală de la Winchelsea, Eduard II al Angliei învinge o expediţie navală spaniolă care ameninţa comunicarea cu Calais, de cealaltă parte a Canalului Mînecii (1350).
- Pedro (cel Crud) luptă cu fratele său, Henric de Trastamara, pentru tronul Castiliei (1350 – 1369), în mare parte o extensie a Războiului de O Sută de Ani, cele două tabere fiind sprijinite de Anglia şi, respectiv, de Franţa.
- Războiul de O Sută de Ani: după eşuarea tratativelor de pace, armatele engleze atacă Franţa. Eduard II desfăşoară raiduri în nord; fiul său, Eduard (Prinţul Negru), în centru, de la Bordeaux în Languedoc; iar Ioan de Gaunt, al doilea fiu al lui Eduard, desfăşoară atacuri din Bretagne în Normandia (1356).
- Războiul de O Sută de Ani: armatele franceze comandate de regele Ioan (fostul duce de Normandia) dau piept cu englezii lui Edward (Prinţul Negru) la Poitiers (19 septembrie 1356); şi englezii au pierderi grele, însă arcaşii lor distrug cavaleria franceză, care înregistrează două mii cinci sute de morţi şi tot atîţia prizonieri, inclusiv regele Ioan. După această luptă, francezii evită conflictele în cîmp deschis, de obicei rămînînd în interiorul fortificaţiilor.
- Nobilimea franceză condusă de Carol (cel Rău) de Navara respinge o revoltă a ţăranilor din nordul Parisului, numită Jacqueria (1358).
- n. Owen Glendower (Owain Glyndwyr) (1359? – 1416?), lider galez.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Florenţa şi Milano se luptă pentru Toscana, rezultatul fiind indecis (1351).
- Din nou în război, Genova obţine o victorie categorică asupra Veneţiei la Sapenza (1354), anihilînd flota veneţiană.
- Turcii otomanii cuceresc primul lor avanpost european, la Gallipoli (1354).
- Ioan V recucereşte Constantinopolul şi devine din nou împărat (1355).
- Regele Serbiei Ştefan Duşan cucereşte Adrianopole (1355), însă moare pe cînd armata sa înainta spre capitala Bizanţului, Constantinopol.
- m. Ştefan Duşan (Stephen Urosh IV) (1308 – 1355), rege al Serbiei (1331 – 1355), care a creat un imperiu.
- Regele Ludovic al Ungariei stăvileşte o invazie turcă în Balcani, în nordul Bulgariei (1356).
- După moartea lui Uzbeg (1359), Hanatul Hoardei de Aur este distrus de războiul civil (1359 – 1379).
- Răzvrătirea boierilor români din Moldova împotriva suzeranităţii maghiare exercitate în numele regelui Ludovic I (1359).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● După ce-şi detronează tatăl, pe Ali, pentru a-i lua locul, conducătorul marinid Faris I cucereşte ce mai rămăsese din Algeria (1351 – 1357) şi Tunisia (1357), înainte de a fi respins înapoi de forţele aliate Ziyanide şi Hafside, care cuceresc oraşele cele mai importante din Tunisia şi Tlemcen.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Ramadhipati (a domnit între 1350 – 1369), întemeietorul regatului thai Ayuthia, cucereşte Sukhot'ai şi alte teritorii învecinate; considerat ulterior primul rege al Thailandei (Siam), el s-a luptat şi împotriva statului thai Chiengmai şi a khmerilor din Cambodgia.

● m. Ko (Kono; Kò No) Moronao (? – 1351), general în timpul războaielor civile.

● m. Ashigaka Tadayoshi (1306 – 1352), general japonez şi ajutor de shogun pentru fratele său mai vîrstnic, Takauji, împotriva căruia s-a revoltat fără succes; el este apoi luat prizonier şi moare în închisoare.

● În Vietnam, annamezii opresc o invazie a chamilor în provincia Hué (1353).

● m. Kitabatake Chikafusa (1293 – 1354), general japonez care a scris istoria imperială *Jinno Shotoki (Succesiunea legitimă a divinului suveran)* (circa 1338 – 1339).

● n. Ouchi Yoshihiro (1355 – 1399), general japonez.

● Armata Turbanelor Roşii, condusă de călugărul budist Chu Yüan-chang (ulterior împăratul T'ai-tsu) se răscoală împotriva dinastiei mongole din China, Yuan, cucerind Nanjingul (Nanking) (1356).

● Conducătorul rebelilor chinezi Chang Shih-ch'eng întemeiază regatul Wu pe cursul inferior al fluviului Yangtze, după ce cucereşte Soochow şi Hangzhou (Hangchou) (1356).

● m. Ashikaga Takauji (1305 – 1358), general japonez şi shoghun, fratele mai vîrstnic al lui Ashikaga Tadayoshi.

1360 – 1369

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● Războiul de o Sută de Ani: prin Pacea de la Bretigny (24 octombrie 1360), francezii îl eliberează pe regele Ioan şi recunosc pretenţiile engleze faţă de Calais, Ponthieu şi o bună parte din sud-estul Franţei, în timp ce englezii renunţă la pretenţiile lor faţă de Normandia; mercenari fără slujbă cutreieră Franţa ani de zile.

● Valdemar IV conduce expansiunea daneză, recucerind Skåne (Scania) (1360) şi apoi Gotland după ce-i învinge pe suedezi la Visby (1361); de asemenea, el învinge Liga Hanseatică la Hälsingborg (1362).

● Războiul de O Sută de Ani: în timpul unei lupte pentru succesiune în Bretagne, englezii asediază şi cuceresc Auray, învingînd o armată franceză venită în ajutor (1364).

● *Sub Carol V (cel Înţelept) (d. 1364 – 1380), francezii îşi reorganizează forţa militară*, constituind o armată permanentă şi întărind fortificaţiile Parisului.

● n. Henry Percy (1364 – 1403), militar englez cunoscut sub numele de Harry „Bătăiosul".

● n. Henric IV (Henric de Lancaster; Bolingbroke) (1366 ? – 1413), rege al Angliei (d. 1399 – 1413).
● n. Jean II le Meingre (Bouciquault; Boucicault) (circa 1366 – 1421), mareşal al Franţei.
● Ca parte a cererii lui Pedro de a recîştiga tronul Castiliei, Eduard (Prinţul Negru) conduce o armată engleză împotriva armatelor franceză şi castiliană de sub comanda lui Bertrand Du Guesclin şi Henric de Trastamara; cele două tabere se înfruntă la Navarette (Nájera), la sud de fluviul Ebru, unde englezii cîştigă, producînd pierderi grele francezilor şi spaniolilor (1367).
● Războiul de O Sută de Ani: ostilităţile deschise, reluate după o revoltă în Gasconia împotriva suzeranului englez Eduard (Prinţul Negru) sînt sprijinite de regele Franţei Carol V, care trimite trupele franceze sub comanda lui Bertrand Du Guesclin, conetabil al Franţei (1368).
● Expansiunea daneză este oprită de o alianţă formată din Liga Hanseatică, Mecklenburg, Holstein, Suedia şi altele, silindu-l pe Valdemar IV să plece în exil (1368); prin Tratatul de la Stralsund (1370), danezii cedează Skåne Ligii Hanseatice.
● Eduard (Prinţul Negru) se ceartă cu Pedro al Castiliei şi părăseşte Spania; Pedro este apoi întîlnit şi ucis de fratele său Henric de Trastamara la Moutiel, lîngă Ciudad Real (1369).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE VEST:
● Turcii otomani cuceresc Adrianopole (1365).
● Cruciaţii conduşi de Amadeus al Savoiei şi Ludovic al Ungariei recuceresc pentru scurt timp Gallipoli de la turcii otomani, dar sînt învinşi lîngă Vidin (1366).
● Turcii otomani cuceresc Bulgaria (1369 – 1370).
● Întemeierea Moldovei ca stat medieval. Bogdan (1359–1365), voievod maramureşan trece Carpaţii şi reuşeşte să zădărnicească orice încercare a regalităţii *maghiare de a-şi mai impune suzeranitatea.*
● În Ţara Românească domneşte Vladislav Vlaicu care se opune expansiunii maghiare la sud de Carpaţi.
● În noiembrie–decembrie 1369 are loc prima confruntare militară româno-otomană. Oastea condusă de Vladislav Vlaicu înfrînge la sud de Dunăre pe turcii coalizaţi cu bulgarii.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Petru I al Ciprului lansează o nouă cruciadă împotriva Siriei şi Egiptului (1365 – 1369), jefuind Alexandria (1365).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:
● Sub Chu Yüan-chang armata Turbanelor Roşii învinge forţele rebele rivale conduse de Ch'en Yu-liang într-o luptă navală pe lacul Poyang (1363).
● Dinastia coreeană Wang condusă de generalul Li Taijo îi alungă în cele din urmă pe mongoli din ţară (1364).
● Conducătorul shan Thadominbva întemeiază un regat shan-birmanez, cu capitala la Ava, în valea centrală a rîului Irrawaddy (1365); acest stat va intra curînd în război cu vecinii săi.
● Imperiul hindu Vijayanagar îşi păstrează independenţa, în ciuda cîtorva înfrîngeri din partea sultanatului musulman Bahmani (1367; 1377; 1398).
● Forţele Turbanelor Roşii sub comanda lui Chu Yüan-chang învinge armata rivală Wu condusă de Chang Shih-ch'eng, luînd controlul văii fluviului Yangtze (1367).

- m. Chang Shih-ch'eng (? – 1367), rebel chinez care a întemeiat regatul Wu (1356); el s-a sinucis după ce a fost învins.
- Chu Yüan-chang și armata sa Turbanele Roșii învinge dinastia mongolă (Yuan) în capitala ei, Pekin (Beijing), luîndu-și singur numele T'ai-tsu, împărat al noii dinastii Ming (1368).
- Timur Lenk (Timur cel Șchiop) este detronat și înlocuit de hanul mongolilor jagatai, cu capitala la Samarkand (1369).
- Noul împărat Ming T'ai-tsu cucerește Mongolia de est (1369).

1370 – 1379

EUROPA ATLANTICĂ ȘI DE NORD:

- Războiul de O Sută de Ani: Eduard (Prințul Negru) cucerește și jefuiește Limoges, ucigînd cea mai mare parte a locuitorilor (1370).
- *Războiul de O Sută de Ani: englezii pierd controlul asupra coastelor franceze după ce* flota lor este distrusă de o flotă mixtă a Franței și Castiliei în bătălia de la La Rochelle (1372).
- Războiul de O Sută de Ani: armistițiul este în mare măsură respectat (1375 – 1383); în acest răstimp mor eroii principali: Eduard (Prințul Negru) (1376), Eduard III (1377), Carol V (1380) și Bertrand Du Guesclin (1380).
- m. Eduard, Prinț de Wales (Prințul Negru) (1330 – 1376), general englez; fiul lui Eduard III, sub domnia căruia a luptat ca general în Războiul de O Sută de Ani, unde s-a remarcat mai ales în luptele de la Crécy (1346) și Poitiers (1356).
- m. Eduard III (1312 – 1377), rege al Angliei (d. 1327 – 1377) care, reînviind pretențiile la tronul Franței, declanșează Războiul de O Sută de Ani (1337 – 1453); este urmat de Richard II, fiul lui Eduard (Prințul Negru).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:

- Turcii otomani înființează ienicerii, un corp de oaste format din copii creștini luați prizonieri și crescuți pentru a deveni o trupă musulmană de elită (circa 1370).
- Turcii otomani cuceresc Macedonia, învingîndu-i pe sîrbii conduși de Lazăr I la Cernomen, pe rîul Mariţa (1371).
- Conducătorul bosniac Tvrtko I cucerește Serbia de vest, inclusiv cea mai mare parte din litoralul adriatic, proclamîndu-se rege al Serbiei și al Bosniei (1376).
- În timp ce Imperiul Bizantin se confruntă cu o nouă luptă de succesiune (1376 – 1392), turcii otomani cuceresc o mare parte din domeniile bizantine.
- n. Jan (John; Johan) Žižka (circa 1376 – 1424), general husit boemian.
- Războiul pentru Chiogga (1378 – 1381): în conflictul reaprins dintre Veneția și Genova, genovezii obțin victoria de la Pola, deși amiralul lor, Luciano Doria, este ucis; fratele acestuia, Pietro Doria, cucerește Chiogga și instaurează o blocadă împotriva Veneției, *însă venețienii, conduși de Vittorio Pisani, blochează și încercuiesc flota genoveză.* Genova încetează să mai fie o putere maritimă.
- *Mamai iese învingător în lunga luptă pentru succesiune la conducerea Hanatului* Hoardei de Aur, învingîndu-l pe Toktamish, care se refugiază la Timur Lenk (1379).
- Radu I (1376–1385), domnul Țării Românești repurtează o importantă victorie în Țara Bârsei împotriva regelui Ungariei Ludovic I de Anjou.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

- Sub conducerea lui Bakku, statul hinduist Vijayanagar cucerește sultanatul musulman Madura (1370), devenind principala forță din sudul Indiei.

- Boromoraja I din Ayuthia înăbuşă o răscoală în Sukhot'ai (1371 – 1378), însă Chiengmai respinge invazia lui Boromoraja la Sen Sanuk.
- Împăratul Ming T'ai-Tsu cucereşte Szechuan (Sichuan) (1371) şi Kansu (Gansu) (1372).
- Che Bong Nga din Champa invadează Annamul, cucerind şi distrugînd Hanoiul (1371); el respinge ulterior un contraatac, învingînd armatele Annamului la Vijaya (1377) şi omorîndu-l pe regele annamez Tran Duc-Ton.
- m. Kikuchi Takemitsu (? – 1373), general japonez în timpul războaielor civile.

1380 – 1389

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- m. Carol V (1338 – 1380), monarh francez (1364 – 1380) supranumit „cel Înţelept", rămas în istorie pentru faptele sale din Războiul de O Sută de Ani.
- În timpul Revoltei Ţăranilor (1381), circa o sută de mii de rebeli aflaţi sub conducerea lui Wat Tyler şi Jack Straw cuceresc Londra; ei ameninţă tronul, dar se dispersează imediat ce li se satisfac o parte din doleanţe.
- Armatele Franţei înăbuşă o revoltă condusă de Filip van Artevelde la Roosebeke (1382).
- n. John Talbot, conte de Shrewsbury (circa 1384 – 1453), militar englez.
- După ce cu ajutor din partea Angliei ţine piept forţelor Castiliei, Portugalia, sub domnia lui Ioan I de Aviz, obţine victoria de la Aljubarrota (1385), încheind mai apoi cu Anglia o alianţă formală prin Tratatul de la Windsor (9 mai 1386).
- Thomas, duce de Gloucester, conduce o revoltă împotriva regelui Angliei, Richard II, ai cărui susţinători sînt învinşi la Radcot Bridge (1387), lăsînd în seama sa controlul asupra nobililor englezi.
- Războiul de O Sută de Ani: englezii înfrîng o flotă de invazie franco-castiliană la Margate (1387); urmează un nou armistiţiu.
- n. Henric V (1387 – 1422), rege al Angliei (d. 1413 – 1422).
- Războiul de O Sută de Ani: contele James Douglas se află în fruntea armatei scoţiano-franceze care invadează nordul Angliei, învingîndu-i pe englezii lui Henry Percy (Northumberland) la Otterburn (1388), unde Douglas îşi pierde viaţa.
- După ce Albert de Mecklenburg refuză să-şi îndeplinească angajamentele asumate la urcarea pe tronul Suediei, nobilii fac apel la Margareta a Danemarcei, a cărei armată îl învinge şi-l capturează pe Albert (1389); ea devine regentă (1389 – 1396).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Încercînd să restabilească controlul asupra Hanatului Hoardei de Aur, Mamai este învins la Kulikovo, pe cursul superior al Donului, de ruşii aliaţi sub conducerea marelui cneaz al Moscovei Dmitri Donskoi (1380). Este prima victorie a ruşilor asupra mongolilor.
- Pe rîul Kalka, Mamai este învins de rivalul lui, Toktamish, care devine astfel hanul Hoardei de Aur (1380); el recucereşte Rusia (1381 – 1382), ocupînd Moscova (23 august 1382) şi omorînd o mare parte din locuitorii acesteia.
- În calitate de aliat al genovezilor, Ludovic, regele Angevin al Ungariei, luptă împotriva Veneţiei, care este silită să plătească tribut şi să cedeze Dalmaţia (1381).
- Elveţienii resping o tentativă de instaurare a dominaţiei habsburgice, zdrobind armata lui Leopold II de Suabia la Sempach (9 iulie 1386); după ce elveţienii obţin victoria şi la Näfels (1388), habsburgii recunosc independenţa elveţienilor (1394) în interiorul *Sfîntului Imperiu Roman (Germanic)*.

● Domnia lui Mircea cel Bătrîn (1386–1418) în Țara Românească. În timpul domniei lui Țara Românească a cunoscut maxima întindere teritorială. A avut mai multe conflicte cu turcii, iar în 1402 a intervenit în luptele pentru succesiune în Imperiul Otoman.
● n. Iancu de Hunedoara (circa 1387–1456), ban de Severin, apoi voievod al Transilvaniei începînd din 1441 și, în final, din 1446, guvernator al Ungariei.
● Turcii otomani conduși de Murad I și fiul acestuia Baiazid pun stăpînire pe Balcani; ei învîng la Kosovo (Cîmpul Mierlelor) (20 iunie 1389) o armată combinată de sîrbi, bulgari, bosniaci, români și albanezi, condusă de Lazăr al Serbiei, care este ucis în luptă, împreună cu o mare parte din nobilimea sîrbă.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Timur Lenk cucerește Persia, începînd cu Herat (1381), apoi Khorasan (1382 – 1385) și Fars, Irak, Azerbaidjan și Armenia (1386 – 1387).
● Toktamish și Hoarda lui de Aur invadează Azerbaidjanul, de unde este repede alungat, dar declanșează un război cu fostul său protector, Timur Lenk (1385).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:
● Timur Lenk cucerește Kashgar, apoi controlează Turkestanul de răsărit (Jatah) (1380).
● Dinastia Ming sfîrșește cucerirea Chinei, o dată cu ocuparea Yunnanului (1382).
● Invadînd Mongolia, chinezii învîng armata mongolă (fostă a Dinastiei Yuan) la Bui Noir (Buyr Nuur) pe rîul Orxon, apoi obțin victoria și pe rîul Kerulen, alungînd mongolii din capitala acestora, Karakorum (1388).
● Toktamish și Hoarda de Aur a acestuia atacă Transoxiana în timpul absenței lui Timur Lenk, amenințînd chiar capitala, Samarkand (1388).
● Timur Lenk îl învinge pe fostul său protejat, Toktamish, în bătălia de pe rîul Syr (1389).

1390 – 1399

EUROPA ATLANTICĂ ȘI DE NORD:
● Răspîndirea masacrelor împotriva evreilor din Castilia îi face pe mulți să se convertească la creștinism (uneori doar de suprafață) (1391).
● Războiul de O Sută de Ani: Richard II al Angliei și Carol VI al Franței semnează Pacea de la Paris, care ar fi trebuit să se mențină treizeci de ani, prin care erau recunoscute pretențiile englezilor asupra Calais-ului și Gasconiei, între Bayonne și Bordeaux (1396).
● Regența Margaretei de Danemarca în Suedia (1389 – 1396) ia sfîrșit o dată cu realizarea Uniunii de la Kalmar, prin care Erik de Pomerania devine, simultan, rege al Danemarcei, Norvegiei și Suediei, inclusiv al Finlandei.
● După ce Richard II cere depline puteri pe tronul Angliei (1397), mai mulți nobili se ridică împotriva lui, inclusiv vărul său, Henric de Bolingbroke, care avea să devină regele Henric IV după abdicarea silită a lui Richard (1399).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:
● Continuînd războiul împotriva lui Toktamish, Timur Lenk invadează Rusia, învingînd Hanatul Hoardei de Aur la Kandurcha (Bătălia stepelor) (1391) înainte de a reveni acasă.
● Turcii otomani de sub comanda lui Baiazid I asediază Constantinopolul, apărat cu succes de armatele conduse de mareșalul francez Jean Boucicquault (1391–1399).

● Urmărindu-i din nou pe Toktamish şi Hoarda de Aur a acestuia, Timur Lenk îi învinge categoric pe rîul Terek (1395), apoi desfăşoară în sudul Rusiei campanii ample, de crime şi distrugeri, cu precădere la Astrahan şi în capitală, Saraj.
● Pe rîul Vorskla, lîngă Nipru, mongolii Hoardei de Aur învinge o armată combinată de poloni şi cavaleri teutoni, condusă de prinţul Vitov şi hanul refugiat Toktamish (1396).
● La 10 octombrie 1394 are loc bătălia de la Rovine. Oastea românească condusă de Mircea cel Bătrîn (1386–1418) îl învinge pe Baiazid, primul sultan otoman care calcă pe pămînt românesc. Luptele cu otomanii continuă şi în 1395.
● O nouă cruciadă împotriva turcilor otomani în Balcani este zdrobită la Nicopole, în Bulgaria (25 sept.1396).
● Turcii otomani invadează Grecia (1397).
● Milano şi Florenţa pun capăt luptei lungi şi neconcludente pentru Toscana (1375 – 1398).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armenia şi Azerbaidjanul intră sub dominaţia turkmenilor Berbecului Negru, conduşi de Kara Usuf (1390 – 1420).
● În timpul unei acalmii în desfăşurarea Războiului de O Sută de Ani, francezii şi englezii îşi unesc forţele sub conducerea prinţului Ludovic de Bourbon pentru a asedia portul Mahadia, în Tunisia; ei renunţă la asediu după şaizeci şi una de zile (1390).
● Timur Lenk înăbuşă o revoltă în Persia, la Shiraz, ucigîndu-l pe liderul rebelilor Şah Mansur (1392); el cucereşte apoi Mesopotamia, inclusiv Bagdadul, şi Georgia (1393). Este atacat apoi de Toktamish, dar respinge Hoarda de Aur înapoi prin Munţii Caucaz (1393 – 1394).
● Parte integrantă a conflictului de durată cu Granada (colţul Spaniei rămas musulman), Castilia atacă şi jefuieşte Tetuánul, în Maroc (1399).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● *Regele-soldat al Champei, Che Bong Nga, este ucis într-o luptă navală împotriva* piraţilor annamezi şi chinezi (1390).
● Lungul război civil japonez ia sfîrşit cînd succesorul împăratului Go Daigo II renunţă la pretenţiile la tron (1392).
● Se sfîrşeşte şi perioada de haos în Coreea atunci cînd generalul Li Taijo detronează dinastia Wang, întemeind-o pe cea proprie (1392).
● m. Hosokawa Yoriyuki (1329 – 1392), general japonez şi întemeietor al liniei Hosokawa de sfetnici ai shogunilor Ashikaga.
● Armatele Tai din Ayuthia invadează şi cuceresc temporar o mare parte din Cambodgia de vest (1394 – 1401).
● m. T'ai-tsu (Chu Yüan-chang) (1328 – 1398), împărat chinez (d. 1368 – 1398) care, în calitate de conducător al armatei Turbanelor Roşii (din 1355), cucereşte China şi alungă mongolii, întemeind dinastia Ming. Războiul civil de succesiune este cîştigat de împăratul Yung-lo (Ch'en Tsu sau Chu Ti) (domneşte între 1398 – 1403).
● Nepoţii lui Timur Lenk, Pir-Mohamed şi sultanul Mohamed, declanşează prima lui invazie a Indiei, cucerind Multanul, în Punjab (primăvara 1398); Timur Lenk însuşi soseşte la scurtă vreme, învingînd la Panipat armatele indiene ale lui Mahmud Tughluk (decembrie 1398). Apoi el cucereşte Delhi şi devastează nordul Indiei înainte de a părăsi India pentru totdeauna (primăvara 1399).
● m. Ouchi Yoshihiro (1355 – 1399), general japonez care a condus campania ce a pus capăt în cele din urmă războaielor civile (1355 – 1392); el moare încercînd (şi reuşind) să înăbuşe o altă revoltă.

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● Armatele scoţiene şi franceze (orleaniste) conduse de contele Douglas invadcază Anglia, dar sînt respinse de armata din nordul Angliei aflată sub comanda lui Henry (Harry „Bătăiosul") Percy, la Homildon Hill (14 septembrie 1402).

● Cu sprijin francez (orleanist), Owen Glendower se revoltă împotriva dominaţiei engleze din Ţara Galilor (1402 – 1409).

● Războiul de O Sută de Ani: nave franceze atacă coastele engleze, mai cu seamă porturile de la Canalul Mînecii, între care Plymouth (1403).

● Nobilii din nordul Angliei conduşi de familia Percy invadează centrul Angliei, însă înainte de a se uni cu forţele rebelului galez Owen Glendower, sînt înfrînţi de Henric IV la Shrewsbury (21 iulie 1403); Harry „Bătăiosul" este ucis, iar tatăl său, bătrînul Henry Percy, se predă.

● m. Henry Percy (1364 – 1403), militar englez cunoscut sub numele de Harry „Bătăiosul" care, alături de tatăl său, s-a răsculat împotriva lui Henric IV şi a fost ucis la Shrewsbury.

● n. Carol VII (1403 – 1461), monarh al Franţei, supranumit Delfinul.

● Armatele franceze debarcă în Ţara Galilor pentru a sprijini rebeliunea lui Owen Glendower, însă fără prea mare efect; ele se retrag în decursul aceluiaşi an (1405).

● Războiul de O Sută de Ani: armatele franceze, în special din Burgundia şi din Orléans, atacă domeniile englezeşti din Franţa, mai ales Calais şi Vienne (1406).

● Armata engleză îl ia prizonier pe prinţul Iacob al Scoţiei (1406), care avea să devină în decursul aceluiaşi an regele Iacob I; este ţinut prizonier timp de optsprezece ani.

● Războiul de O Sută de Ani: după asasinarea ducelui de Orléans, Ludovic, de către burgunzi, între cele două ducate se declanşează războiul; contele Bernard de Armagnac conduce facţiunea orleanistă (Valois sau Armagnac) (1407), ambele tabere sperînd în sprijinul Angliei.

● m. Henry Percy, primul conte de Northumberland (1342 – 1408), militar englez care l-a sprijinit pe Henric Bolingbroke în detronarea lui Richard II; împreună cu fiul său Henry (Harry „Bătăiosul") el avea să se revolte mai tîrziu împotriva lui Henric IV. Este ucis la Bramham Moor în timpul unei alte rebeliuni.

● Henric IV al Angliei înfrînge în cele din urmă răscoala galezilor, cucerind Harlech, fortăreaţa lui Owen Glendower, care fuge (1409).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

● În Sfîntul Imperiu Roman (German), războiul civil între patru tabere (1400 – 1410) se termină cu încoronarea lui Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, ca nou împărat.

● Milano, Veneţia şi Florenţa se află într-un conflict intermitent (1402 – 1454).

● Trupele elveţiene le învinge pe cele ale Savoiei, punînd astfel stăpînire pe trecătorile alpine sudice de acces în nordul Italiei (1403 – 1416).

● Florenţa cucereşte Pisa (1405 – 1406).

● În Europa sînt folosite arme de foc ţinute în mînă (pe la 1408).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● În Africa de vest oraşul Gao se revoltă împotriva stăpînirii Imperiului Mali (circa 1400).

● Timur Lenk zdrobeşte la Alep oştile mameluce (30 octombrie 1400), apoi cucereşte Alepul şi Damascul, controlînd astfel Siria. După ce înăbuşă revolta din Bagdad, Timur

Lenk recucereşte oraşul şi-i pedepseşte locuitorii printr-un masacru cumplit şi distrugerea oraşului (1401).

- Timur Lenk invadează Anatolia (1402), învingînd turcii otomani (împreună cu unele oşti sîrbeşti) aflaţi sub conducerea lui Baiazid I la Angora (Ankara), cucerind Smyrna de la Cavalerii Ospitalieri; el încasează apoi tribut şi de la creştini, şi de la musulmani.
- Creştinii etiopieni trimit ambasadori în Europa, încercînd să încheie o alianţă împotriva musulmanilor mameluci din Egipt; ambasadorii ajung pînă la Veneţia (1402; 1408).
- Oastea spaniolă cucereşte Insulele Canare (1402 – 1404).
- Cei trei fii ai lui Baiazid I se luptă între ei pentru preluarea controlului Imperiului Otoman (1403 – 1413); în acest răstimp Turcia rămîne fără cea mai mare parte din dominioanele sale europene.
- n. Constantin XI Paleologul (1404 – 1453), împărat bizantin (d. 1449 – 1453).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Deşi implicat într-un război civil (1400 – 1407), Annamul cucereşte nordul Champei.
- *Sub Minhkaung (a domnit între 1401 – 1422), regatul Ava din Birmania este într-un* război intermitent cu regatele Môn şi Arakan, însă Ava nu reuşeşte să cucerească Pegu.
- *Paramesvara, un prinţ refugiat din Palembang, întemeiază un regat independent în* Malacca (circa 1402), controlînd astfel vitala strîmtoare.
- *În Birmania, Ava şi Arakanul se luptă între ele (1404 – 1430), conflictul dintre ele* fiind întreţinut de Razadarit din Pegu.
- *Comandantul naval musulman al Chinei, Cheng Ho, invadează Sumatra, cucereşte* Palembangul şi pretinde tribut de la majoritatea statelor Malaysiei şi Indoneziei (1405 – 1407); *aceasta este prima dintr-o serie de călătorii care-l vor purta în Africa şi în* Arabia (1405 – 1433).
- *m. Timur Lenk (Tamerlan; Timur cel Şchiop) (1336 – 1405), conducător mongol* din Asia Centrală care, din capitala sa de la Samarkand, a construit un imperiu care cuprindea Persia, Turcia, Rusia şi India; el a cucerit şi distrus multe oraşe mari şi a jefuit Bagdadul (1401); a murit la Otrar, conducînd o armată de invazie asupra Chinei (1405).
- În conflictul pentru Deccanul din India Centrală, statul musulman Bahmani, condus de Firuz Şah, obţine dominaţia asupra regatului hindu Vijayanagar, silit să-i plătească tribut (1406).
- Armatele chineze cuceresc Annamul, sub pretextul de a reinstaura ordinea (1407).
- În Thailanda, Ayuthia, sub conducerea lui Int'araja invadează şi cucereşte regatul nordic Chiengmai (1408), dar nu izbuteşte să ocupe oraşele-cheie P'ayao şi Chiengmai (1411); se pare că nu s-au utilizat tunurile, deşi s-a sugerat că ar fi fost folosite.
- Armata chineză invadează şi cucereşte Ceylonul (Sri Lanka) (1408 – 1411).

1410 – 1419

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- La Harlaw, lîngă Inveruris (Aberdeenshire, în Scoţia), contele de Mar învinge forţa de invazie condusă de Donald, lord de Isles, şi de nobilii britanici din nord (1411).

● Prima menționare documentară a matchlock-ului, un dispozitiv de aprindere a prafului de pușcă din flintă (1411).
● n. Richard, duce de York (1411 – 1460), general și om de stat englez.
● n. Ioana d'Arc (Jeanne d'Arc) (circa 1412 – 1431), general francez.
● m. Henric IV (Henric de Lancaster; Bolingbroke) (1366? – 1413), rege al Angliei (d. 1399 – 1413) care l-a detronat pe Richard II, întemeind linia Lancastriană (1399); domnia lui a fost marcată de conflicte, mai cu seamă cel cu patriotul galez Owen Glendower și cel cu familia Percy. Este urmat de Henric V (care domnește între 1413 – 1422).
● Henric V al Angliei reprimă revolta Lollarzilor (1413 – 1414).
● Războiul de O Sută de Ani: după ce își asigură neutralitatea Burgundiei, Henric V conduce o armată de invazie asupra Franței, asediind și cucerind Harfleur (13 august – 22 septembrie 1415).
● Războiul de O Sută de Ani: pornită spre Calais, armata lui Henric V al Angliei dă piept cu armata franceză condusă de conetabilul Carol d'Albret în apropiere de castelul Agincourt (24 octombrie 1415); arcașii englezi, dotați cu arcuri lungi, distrug încă o dată greoaia cavalerie franceză, care înregistrează pierderi estimate la cinci mii de cavaleri, inclusiv d'Albret, ducele de Orléans și mareșalul Jean Bouciquault; Henric se reîntoarce apoi în Anglia.
● Războiul de O Sută de Ani: navele engleze învinge flota genoveză care sprijinea cauza francezilor în Canalul Mânecii (1416).
● Erik VII de Pomerania, conducătorul Scandinaviei, încearcă să obțină prin forță controlul asupra Schleswigului de la contele de Holstein (1416 – 1422).
● m. Owen Glendower (Owain Glyndwyr) (1359? – 1416?), patriot galez care a condus o revoltă împotriva domniei lui Henric IV al Angliei (1402 – 1409).
● Războiul de O Sută de Ani: Henric V cucerește Normandia (1417 – 1419), în afară de Mont-Saint-Michel; Rouenul este cucerit la capătul unui asediu care a durat cinci luni (septembrie 1418 – ianuarie 1419).
● Războiul de O Sută de Ani: aliați cu englezii, burgunzii cuceresc Parisul (29 mai 1418), omorînd majoritatea liderilor caselor de Orléans și Armagnac, cu excepția lui Carol, Delfinul; Ioan de Burgundia este asasinat ulterior, în timp ce purta negocieri cu Delfinul (10 septembrie 1419).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:
● Regele polon Jagello (Vladislav II) și vărul său, Vitautas, mare duce de Lituania, își unesc forțele pentru a învinge Cavalerii Teutoni la Tannenberg (15 iulie 1410); prima pace de la Thorn permite teutonilor să păstreze o mare parte din teritoriile deținute. Husitul Jan Žižka ca și un corp de oaste din Moldova luptă de partea polonilor.
● Mahomed I (Restauratorul) recucerește fostele teritorii deținute de turci în Europa (1413 – 1415). El cucerește de asemenea Valahia și se extinde în Asia Mică.
● Sprijiniți de împăratul Sfîntului Imperiu Roman și de regele ungar Sigismund, elvețienii cuceresc regiunea Aargau din Austria (1415).
● La Gallipoli, flota turcă a sultanului Mohamed I este învinsă de venețienii conduși de dogele Loredano (1416); venețienii se luptă cu turcii pentru supremație în Marea Egee (1416 – 1453).

● Războaiele husite (1419 – 1436): sînt declanşate de execuţia reformatorului naţionalist şi religios boemian Jan Hus (1415) din ordinul împăratului Sigismund; motivul invocat de Sigismund a fost erezia, deşi mai aproape de adevăr au fost, probabil, pretenţiile lui Sigismund la tronul Boemiei. Porniţi către fortăreaţa lor de la Tabor, husiţii conduşi de Jan Žižka resping atacul urmăritorilor catolici la Sudoner (1419). Sigismund asediază Praga (30 iunie – 20 iulie), ai cărei locuitori fac apel la husiţi. Utilizînd tehnica novatoare *„wagenburg"* (unirea carelor dotate cu piese de artilerie într-un cerc fortificat), armatele husite îl învinge pe Sigismund la Praga (30 iulie), alungîndu-l din Boemia.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Luptele de succesiune din Imperiul Otoman iau sfîrşit atunci cînd Mohamed I îi ucide pe Soliman (1411) şi pe Musa (1413).

● Armatele portugheze capturează Ceuta, situată în dreptul Gibraltarului (1415). Aflînd despre ţinuturile bogate de la sud de Sahara, prinţul Henric (Navigatorul) iniţiază mai multe expediţii de explorare a coastelor apusene ale Africii; acestea ocolesc Africa de Nord (deţinută de musulmani) şi au o ritmicitate anuală (începînd din 1415), adesea jefuind şi aşezările de coastă în drum.

● Yeshaq I al Etiopiei îl învinge pe sultanul S'adat-Din din Ifat, cucerind Zeila de la Marea Roşie, lîngă actualul Djibouti (1415); Yeshaq desfăşoară şi o campanie împotriva evreilor etiopieni, numiţi falaşi.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Armatele chineze poartă o campanie în Mongolia exterioară (1410 – 1424).

● După ce explorează coasta Oceanului Indian pînă la Hormuz (1412 – 1415), conducătorul flotei militare chineze, Cheng Ho, desfăşoară mai multe campanii navale în zonă, pretinzînd tribut de la majoritatea naţiunilor (1416 – 1424).

● Armata birmaneză din Ava respinge o invazie a shanilor, conduşi de sawba (stăpînul) din Shenwi (1413).

● Delhi este cucerit de Khizar Han, guvernatorul lui Timur Lenk în Punjab, care a întemeiat dinastia Sayyzilor (1414); dinastia va emite apoi pretenţii asupra văii centrale a Gangelui, angrenîndu-se într-o lungă serie de conflicte cu statul musulman Jaunpur (1414 – 1450).

● Armata birmaneză din Ava, condusă de prinţul Minrekyawswa, invadează Pegu (1414 – 1415), dar se retrage cînd shanii invadează Ava (1415); într-o a doua invazie în Pegu, Minrekyawswa este ucis în apropiere de rîul Irrawaddy, iar trupele birmaneze se retrag încă o dată (1416 – 1417).

● Le Loi conduce un război annamez de gherilă împotriva forţei de ocupaţie chineze (1418 – 1427).

1420 – 1429

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● Războiul de O Sută de Ani: Henric V se apropie de Paris, însă burgunzii aranjează semnarea Tratatului de la Troyes (21 mai 1420), care-l recunoaşte pe Henric (şi nu pe Carol, Delfinul) ca regent şi totodată moştenitor al regelui bolnav psihic Carol VI, cu a cărui fiică, Catherine, s-a căsătorit.

• Războiul de O Sută de Ani: Henric V poartă o campanie în nordul Franței (1420 – 1422), unde instaurează o dominație fermă și unde asediază – apoi cucerește – Meaux înainte de a se îmbolnăvi și a se sfîrși; este urmat de fiul său în vîrstă de nouă luni, Henric VI, ca rege al Angliei și (după moartea lui Carol VI) al Franței (1422), în ciuda faptului că Delfinul Carol pretinsese și el tronul, intitulîndu-se Carol VII.
• m. Jean II le Meingre (Bouciquault; Boucicault) (circa 1366 – 1421), mareșal al Franței.
• m. Henric V (1387 – 1422), rege al Angliei (1413 – 1422), primul născut al lui Henric IV; rămas în istoric mai cu seamă pentru conducerea armatei engleze în victoria de la Agincourt (1415), o bătălie care nu este redată numai de analele istoriei, ci și de o piesă a lui Shakespeare care-i poartă numele. Este urmat de fiul său, infantul Henric VI.
• Războiul de O Sută de Ani: în calitate de regent al lui Henric VI, Ioan, duce de Bedford, poartă o campanie pentru a obține controlul în nordul Franței (1422 – 1428), pierzînd astfel sprijinul burgunzilor.
• Războiul de O Sută de Ani: la Verneuil, Ioan, duce de Bedford, și armatele sale engleze învinge oștile franceze – comandate de ducele de Alençon (care este luat prizonier) – ca și pe cele scoțiene – conduse de Ioan Stuart și Carol Archibald de Douglas (acesta din urmă fiind ucis) (1424).
• Războiul de O Sută de Ani: la St. James (lîngă Avranches), armata engleză condusă de Ioan, duce de Bedford, învinge oastea franceză condusă de conetabilul Arthur de Richemont (1426).
• Sub domnia lui Erik VII, Scandinavia poartă un război cu Liga Hanseatică pentru Schleswig (1426 – 1435).
• Diego de Sevilla descoperă șapte dintre insulele Azore (1427 – 1431), deși e posibil ca unele să fi fost cunoscute înaintea lui.
• Războiul de O Sută de Ani: pregătindu-și invazia peste fluviul Loara în Charles, teritoriul Delfinului, armatele engleze sub comanda contelui de Salisbury asediază fortul fluvial Orléans (1428 – 1429); apărătorii sînt conduși de Jean, conte de Dunois, supranumit „Bastardul din Orléans".
• n. Richard Neville, conte de Warwick (1428 – 1471), general englez.
• Războiul de O Sută de Ani: forțele franceze conduse de Ioana d'Arc străpung asediul Orléans-ului (7 mai 1429); armata engleză se refugiază în diverse garnizoane de pe valea Loarei, majoritatea fiind apoi cucerite de Ioana.
• Războiul de O Sută de Ani: la Patay (19 iunie 1429), forțele franceze de sub comanda Ioanei d'Arc duc la bun sfîrșit recucerirea văii Loarei, învingînd armata engleză de sub conducerea lui John Fastolf (care a stat la baza personajului shakespearian Falstaff) și a lordului John Talbot, care cade prizonier.
• Războiul de O Sută de Ani: armatele franceze conduse de Ioana d'Arc cuceresc Troyes, Châlons și Rheims (iulie 1429), unde Delfinul este încoronat Carol VII; după aceea el își retrage sprijinul acordat Ioanei.
• Războiul de O Sută de Ani: cu o armată mică, Ioana d'Arc încearcă, dar nu reușește să cucerească Parisul (8 septembrie 1429).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:

• Sigismund, împăratul Sfîntului Imperiu Roman, pierde Friuli în fața Veneției (1420).
• Campanie de mari proporții a otomanilor conduși de Mehmed I împotriva Țărilor Române în 1420. Este cucerită Dobrogea care este transformată în provincie otomană.

● Prin înfrîngerea în fața Milanului, elveții pierd controlul în Bellinzona (1422).
● Războaiele husite: întors în Boemia, împăratul Sfîntului Imperiu Roman Sigismund este învins la Nebovid și Nemecky Brod (ianuarie 1422) de husiții conduși de Jan Žižka, care orbise deja.
● Sub Manuel II, bizantinii înfrîng asediul Constantinopolului organizat de otomanii lui Murad II (1422).
● Războaiele husite: husiții lui Jan Žižka eșuează în încercarea de invadare a Ungariei (septembrie – octombrie 1423).
● Războaiele husite: după ce husiții din Boemia se divid în mai multe facțiuni care se luptă între ele, Jan Žižka conduce taboriții în victoria asupra utraquiștilor – în bătăliile de la Horid și Strachov (1423).
● Florența și Veneția sînt în general superioare în confruntările lor cu Milanul (1423 – 1454).
● Războaiele husite: în luptele dintre facțiuni, Jan Žižka și taboriții îi înfrîng pe utraquiști și pe praghezi în luptele de la Skalic și Malesov (1424).
● m. Jan (John; Johan) Žižka (circa 1376 – 1424), general husit cch din Boemia care, în ciuda faptului că-și pierde ambii ochi (în două bătălii diferite), conduce armatele în războaiele husite din prima fază; el moare de ciumă, la graniță.
● Veneția pierde domeniile sale de coastă, din Salonic, Albania și Epir în fața turcilor otomani (1425 – 1430).
● Războaiele husite: husiții conduși de Prokop cel Mare resping invazia germană din Boemia, prin victoriile de la Aussig (1426) și Tachau (1427). Ei poartă apoi campanii de anvergură în Germania, Ungaria, Misnia (Meissen) și Silezia (1427 – 1432).
● Bizantinii cuceresc Morea, din peninsula grecească Pelopones, de la franci (1428).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● În Africa de vest, Takrur și Wolof se răzvrătesc cu succes împotriva dominației Imperiului Mali (circa 1420).
● Confederația turkmenilor Berbecul Negru din Armenia și Azerbaidjan se răscoală împotriva scurtei dominații a timurizilor (urmașii lui Timur Lenk); sub Kara Iskander, fiul lui Kara Usuf, ei se extind în nordul Persiei (1420 – 1435).
● Oștile mamelucilor din Egipt invadează Ciprul, cucerind inițial insula, dar sînt apoi izgoniți (1424 – 1426).
● Armata Castiliei respinge încercările portughezilor de cucerire a Insulelor Canare (1425).
● Un sol etiopian ajunge la Veneția (1427), încercînd să încheie o alianță împotriva musulmanilor.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:
● Vijayanagar pune stăpînire pentru scurtă vreme pe Deccanul din India Centrală, învingîndu-l pe bahmanidul Firuz Șah la Pangul (1420).
● m. Imagawa Sadayo (Ryoshun) (1325 – 1420), general japonez și unul dintre shogunii Ashikaga de frunte.
● Deși strîmtorați din pricina războiului cu taii din Ayuthia (1421 – 1426), khmerii din Angkor resping invazia Champei asupra deltei Mekong.
● Sub Ahmad Șah, bahmanizii recuceresc Deccanul din India Centrală, învingîndu-i pe Vijayanagar (1423) și Warangal (1425).

- Le Loi conduce forţele rebele annameze în asediul Hanoiului, pe care-l cucereşte de sub ocupaţia unei garnizoane chineze (1427 – 1428); după aceea el se proclamă rege (1431).
- Armatele aztecilor conduse de împăratul Itzcoatl învinge Tepanaca, vechii locuitori din Valea Mexicului (1428 – 1430).

1430 – 1439

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- Războiul de O Sută de Ani: armatele anglo-burgunde o iau prizonieră pe Ioana d'Arc pe cînd aceasta încerca să elibereze Compiègne de sub asediu (23 mai 1430).
- m. Ioana d'Arc (Jeanne d'Arc) (circa 1412 – 1431), general francez, animată de viziuni religioase; numită „Fecioara din Orléans" după ce a eliberat Orléans-ul de sub asediu (1429). Luată prizonieră la Compiègne, este acuzată de crezie şi arsă pe rug (30 mai), cînd încă nu împlinise douăzeci de ani; este ulterior „reabilitată" de Biserica Catolică şi declarată o sfîntă (1920).
- La capătul unui asediu, Liga Hanseatică cucereşte Schleswig (1432).
- Războiul de O Sută de Ani: Pacea de la Arras pune capăt războiului civil dintre burgunzi şi armagnaci (Orléans); se rupe astfel şi alianţa dintre burgunzi şi englezi (21 septembrie 1435).
- Războiul de O Sută de Ani: francezii recuceresc Parisul; după ce se refugiază iniţial în Bastilia, garnizoana engleză se predă (aprilie 1436).
- Iacob I al Scoţiei încearcă fără succes să cucerească Roxburgh-ul de la englezi (1436).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Războaiele husite: într-un nou război civil între husiţi, taboriţii conduşi de Prokop cel Mare (un fost utraquist) şi de Prokop cel Mic (nici o legătură de rudenie între cei doi) sînt înfrînţi la Lipany de către utraquişti şi de aliaţii lor aristocraţi (1433 – 1434); ambii Prokopi sînt ucişi.
- Armatele polone conduse sub regenţă de cardinalul Olesnicki înfrîng o rebeliune sprijinită de cavalerii teutoni (1435).
- Alfons V de Aragon cucereşte Napoli (1435 – 1442).
- Războaiele husite: aceste războaie iau sfîrşit temporar în Boemia, o dată ce husiţii acceptă un compromis care-i aduce înapoi în sînul Bisericii Catolice şi prin care-l recunosc ca rege pe Sigismund (1436).
- Zürich este centrul unui război civil în care sînt implicate mai multe cantoane, avînd uneori interferenţe germanice sau franceze (1436 – 1450).
- O luptă de succesiune în Ungaria duce la un război civil, care se termină o dată cu încoronarea lui Ladislau I (Ladislau III al Poloniei) (1439).
- După ce Serbia, sub conducerea despotului Gheorghe Brancovič, îşi proclamă independenţa, năvălesc turcii otomani care-i alungă pe sîrbi din noua lor capitală, Semendria (1439).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Tuaregii cuceresc şi devastează Tombuctu, în Africa de Vest (1431).
- n. Mahomed II Fatih (Cuceritorul; Muhammed; Mehmet) (1432 – 1481), sultan al turcilor otomani (1444 – 1446; 1451 – 1481).

• După ani de înaintări lente în josul coastei vest-africane, navele portugheze conduse de Gil Eannes înconjoară în sfîrşit Capul Bojador (Capul Bulbucat) (1433), în trei ani ajungînd dincolo de ţinuturile musulmane.
• Armatele musulmane resping o invazie portugheză în Tanger (1437).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:
• Boromoraja II din Ayuthia asediază şi cucereşte (după şapte luni) Angkorul înainte de a fi alungat de khmeri (1430 – 1431).
• Împăratul Itzcoatl şi armata sa aztecă cuceresc oraşul Xochimilco (1430 – 1433).
• În ultima lui expediţie din Oceanul Indian, comandantul chinez Cheng Ho navighează în Marea Roşie şi pretinde tribut de la Mecca (1431 – 1433).
• După înfrîngerea dominaţiei Imperiului Tai în Cambodgia, khmerii îşi mută capitala de la Angkor la Pnom Penh (1432).
• Chinezii sub comanda generalului Wang Chi ocupă statele Şan din nord-estul Birmaniei (1438).

1440 – 1449

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:
• n. Eduard IV (1442 – 1483), rege al Angliei (d. 1461 – 1470; 1471 – 1483).
• Războiul de O Sută de Ani: Armistiţiul de la Tours aduce o pace care va dura cinci ani (1444).
• Carol VII al Franţei reformează serviciul militar, creînd prima armată europeană permanentă de la romani încoace (1445 – 1449).
• Lupta pentru putere din Portugalia ia sfîrşit cînd tînărul Affonso V îl învinge şi-l omoară pe unchiul său Peter la Alfarrobeira (1449).
• Războiul de O Sută de Ani: armata franceză recucereşte cea mai mare parte din Normandia de la englezi (1449 – 1450) şi asediază la Caen armatele engleze conduse de ducele de Somerset.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:
• n. Matei I Corvin (Mátyás Hunyadi) (1440 – 1490), rege al Ungariei (1458 – 1490).
• Situaţi acum pe frontiera dintre musulmanii şi creştinii din Europa, armatele conduse de Iancu de Hunedoara obţin victorii extrem de importante asupra turcilor, precum cele de la Semendria (1441), Sibiu (1442), Porţile de Fier (1442) şi, cea mai remarcabilă, la Snaim (Kustinitza)(1443); la Snaim, sultanul Murad II încheie un armistiţiu pentru zece ani, redînd independenţa Serbiei şi Ţării Româneşti.
• Albanezii conduşi de Skanderbeg (George Castricata sau Kastriotis) se răscoală împotriva dominaţiei turce (1443 – 1468), respingînd cel puţin două invazii ale turcilor (1448; 1450).
• Ignorînd armistiţiul cu turcii, Ladislau I şi Iancu de Hunedoara conduc armatele ungare şi aliaţii acestora printre care şi români în ultima cruciadă, invadînd Bulgaria; veneţienii, aliaţii lor, ar fi trebuit să-i împiedice pe turci să pătrundă în Europa, dar nu izbutesc. La Varna (1444) cruciaţii sînt respinşi, iar Ladislau ucis; turcii invadează apoi Ungaria (1445).
• Delfinul Franţei, Ludovic (ulterior regele Ludovic XI) invadează Elveţia la St. Jakob, în apropiere de Basel, distrugînd o armată elveţiană mult mai mică, însă cu un preţ enorm, ceea ce-l obligă să se retragă după aceea (1444).

● Armatele bizantine conduse de Constantin XI Paleolog năvălesc în Grecia centrală din Morea, dar sînt respinse de turcii conduşi de sultanul Murad II (1446).
● Ungurii conduşi de regentul-general Iancu de Hunedoara invadează Austria pentru a-l aduce în Ungaria pe tînărul rege Ladislau V (1446); împăratul german Frederic III va diminua ulterior capacitatea de apărare a Ungariei împotriva turcilor.
● Tătarii (al căror nume provine de la chinezescul *ta-ta* care înseamnă „nomad") invadează Rusia (1447).
● Francisco Sforza ajunge la putere la capătul unui război civil în Milano (1447 – 1450).
● În cea de-a doua bătălie de la Kosovo (1448), turcii conduşi de Murad II învinge armata mult inferioară numeric a ungurilor conduşi de Iancu de Hunedoara; ambele tabere suferă pierderi extrem de grele. După această luptă, ienicerii încep să folosească puşti în locul arcurilor. Ungurii invadează şi Serbia (1449).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Sub domnia lui Ewaure cel Mare (care a domnit între circa 1440 – 1480), Beninul s-a extins în mai multe direcţii în Africa de Vest.
● Navele portugheze care au navigat la sud de teritoriile musulmane către Africa de Vest se reîntorc aducînd zece negri africani, bărbaţi şi femei; se declanşează negoţul european cu sclavi africani care ia o amploare enormă (1441) şi al cărui centru avea să fie o perioadă în insula Arguin din dreptul Mauritaniei.
● Cavalerii Ospitalieri ai Sf. Ioan resping o invazie a mamelucilor în Rodos, condusă de sultanul egiptean Malik al-Zahir (1442 – 1444).
● Navele portugheze conduse de Nuo Tristam ajunge la fluviul Senegal (1444), iar o altă expediţie condusă de Dinis Dias înconjoară Capul Verde al Africii de Vest (1445).
● Exploratorul genovez Antonio Malfante ajunge în sudul Saharei pînă în centrele de comerţ cu aur din Africa de Vest (circa 1447).
● Sub Jehan Şah turkmenii confederaţiei Berbecului Negru cuceresc nordul Persiei, pînă la Herat (1448).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:
● Deşi distrusă de război civil (1441 – 1446), Champa întreprinde numeroase incursiuni lipsite de succes în Annam.
● În Thailanda, Chiengmai respinge invazile Ayuthiei, conduse de Boromoraja II (1442; 1448).
● Sub Ala-ud-din, bahmanizii învinge din nou Vijayanagarul, în Deccan, India Centrală (1443).
● Armatele birmaneze din Ava resping o invazie chineză omorîndu-l pe generalul Wang Chi la Taguang (1445); ei nu reuşesc să ţină piept noului atac chinez (1446), după care regele Narapati se supune dominaţiei Ming.
● Annamul invadează Champa; cucereşte, pierde şi apoi cucereşte din nou capitala Vijaya. Apoi, sub Le Thanh Ton, cucereşte regiunea de la sud de Capul Varella (1446 – 1471), punînd astfel capăt lungului conflict dintre cele două ţări.
● Sub Montezuma I (care a domnit între 1449 – 1468) aztecii se extind, în primul rînd la sud de Ciudad de Mexico.
● Mongolii Oirat învinge armata chineză la graniţa de nord, luîndu-l prizonier pe împăratul Ming, Ying Tsung (1449).

1450 – 1459

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- Războiul de O sută de Ani: la Formigny, lîngă Bayeux, forţele franceze conduse de contele de Clermont zdrobesc o armată engleză a lui Thomas Kyriel şi Matthew Gough, folosindu-se de tunuri pentru a fi superiori arcurilor lungi ale englezilor; aproape toţi arcaşii, circa patru mii de oameni, au fost ucişi (15 aprilie 1450).
- Războiul de O sută de Ani: armata engleză capitulează la Caen (6 iulie 1450) şi la Cherbourg (12 august 1450), ultimele avanposturi engleze din Normandia.
- Jack Cade conduce o rebeliune în Kent şi Sussex, cucerind Londra şi învingînd forţele regaliste într-o ambuscadă la Seven Oaks înainte de a fi silit să se retragă din Londra (1450); deşi se emite un ordin de amnistiere generală, Cade este executat ulterior.
- Războiul de O sută de Ani: armatele franceze conduse de Jean, conte de Dunois, invadează Guyenne, cucerind Bordeaux (30 iunie 1451) şi Bayonne (20 august).
- *Christian I Oldenburg, regele Danemarcei şi Norvegiei, poartă un război cu Suedia* (1451 – 1457); deşi îl detronează pe Carol VIII, el este respins de suedezi.
- Războiul de O sută de Ani: chemate de aquitani, armatele engleze conduse de John Talbot, conte de Shrewsbury, debarcă în valea Garonne şi sînt întîmpinate cu bucurie la Bordeaux (octombrie 1452).
- n. Richard III (Richard de Gloucester) (1452 – 1485), rege al Angliei (d. 1483 – 1485).
- Războiul de O sută de Ani: John Talbot, conte de Shrewsbury, conduce forţele engleze la ridicarea asediului francez impus Castillon-ului, însă englezii sînt risipiţi, iar Shrewsbury ucis de armatele franceze conduse de Jean Bureau (17 iulie 1453).
- m. John Talbot, conte de Shrewsbury (circa 1384 – 1453), militar englez participant către sfîrşit la Războiul de O sută de Ani; se remarcă mai cu seamă la Patay (1429) şi Castillon (1453), unde este ucis.
- Războiul de O sută de Ani: războiul care a durat o sută şaisprezece ani ia sfîrşit cînd francezii cuceresc Bordeaux (19 octombrie 1453), englezilor rămînîndu-le numai Calais.
- n. Hernández Gonzalo de Córdoba (Gonsalvo de Cordoba) (1453 – 1515), general spaniol.
- Războiul celor două roze (1455 – 1485): lunga serie de conflicte este declanşată *atunci cînd Richard, duce de York, cel care fusese numit protector pe perioada bolii* psihice a regelui Angliei Henric VI (1454), este eliberat din funcţie de regina Margareta şi de ducele de Somerset, cei doi devenind de fapt dictatori; Richard şi adepţii lui, inclusiv Richard Neville, conte de Warwick, se răscoală şi înfrîng casa de Lancaster la St. Albans (22 mai 1455), omorîndu-l pe Somerset; Richard devine la rîndu-i dictator, controlîndu-l pe incompetentul Henric.
- Iacob II al Scoţiei desfăşoară atacuri în Northumberland (1456).
- n. Henric VII (Henric Tudor) (1457 – 1509), rege al Angliei (d. 1485 – 1509).
- Războiul celor două roze: casa de York, condusă de ducele de Salisbury, zdrobeşte casa de Lancaster la Blore Heath, lîngă Market Drayton (3 septembrie 1459).
- Războiul celor două roze: ameninţat în propriu-i castel de o armată lancastriană condusă de Henric VI şi Margareta, părăsit de susţinătorii lui mai importanţi, Richard, ducele de York, fuge în Irlanda; Warwick fuge la Calais (octombrie 1459).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Invadatorii tătari ajung la Moscova înainte de a fi izgoniţi de ruşi (1451).
- Războaiele husite: George de Podebrad cucereşte Praga, făcînd din utraquişti secta husită dominantă în Boemia (1452).

• Căderea Constantinopolului (29 mai 1453). Turcii conduşi de Mahomed al II-lea Cuceritorul învinge pe bizantini şi distrug ultimele rămăşite ale Imperiului Bizatin.
• Războiul cavaleresc polono-teuton (1454 – 1466): polonii sprijină o revoltă prusacă împotriva cavalerilor teutoni.
• La Belgrad, armata ungară a lui Iancu de Hunedoara învinge armata otomană a sultanului Mohamed II pe Dunăre (14 iulie 1456), apoi îi respinge pe otomanii care asediau oraşul (21 – 22 iulie); aceştia se retrag la Constantinopol.
• *m. Iancu de Hunedoara (circa 1387 – 1456), voievod al Transilvaniei şi guvernator al Ungariei, considerat erou pentru victoriile obţinute împotriva turcilor; el moare în tabăra de la Zemun, de ciumă.* Fiul său, Matei, devine regele Matei Corvin al Ungariei.
• Moscova îşi afirmă dominaţia prin victoria asupra Novgorodului, la Rusa (1456); *armata moscovită era condusă de Vasile II.*
• Domnia lui Vlad Ţepeş în Ţara Românească (1456–1462, 1476). O domnie autoritară, dominată de conflictele cu otomanii. Măsurile represive amplificate în contemporaneitate l-au făcut celebru.
• Domnia lui Ştefan cel Mare în Moldova (1457–1504). Remarcabil conducător de ţară şi oaste, a repurtat victorii asupra ungurilor, turcilor şi polonezilor.
• Turcii otomani cuceresc şi anexează Serbia (1459).
• n. Maximilian I (1459 – 1519), rege al Germaniei (1486 – 1519) şi împăratul Sfîntului Imperiu Roman (1493 – 1519).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
• Armatele spaniole resping mai multe invazii portugheze asupra Insulelor Canare (1450 – 1453).
• Încercînd să încheie o alianţă împotriva musulmanilor, un sol etiopian ajunge la Lisabona (1452).
• Turcii otomani conduşi de Mahomed II (Cuceritorul) asediază şi cuceresc în final cetatea deja distrusă a Constantinopolului (februarie – mai 1453); apărătorii acesteia cuprindeau mercenari genovezi conduşi de Ioan Giustiniani, o flotă venеţiană şi pe ultimul împărat bizantin, Constantin XI Paleolog, care moare încercînd să închidă o breşă din zidurile interioare ale oraşului, creată de masivele bombardamente şi asalturi. Astfel iau sfîrşit Imperiile Roman şi Bizantin, ca şi accesul direct al europenilor în Orient, întrucît Imperiul Otoman va continua să se extindă.
• m. Constantin XI Paleolog (1404 – 1453), ultimul împărat bizantin (d. 1449 – 1453), ucis în timpul căderii Constantinopolului (29 mai).
• Alvise da Cada Mosto, un venеţian în slujba portughezilor, explorează rîurile Senegal şi Gambia şi descoperă Insulele Capului Verde (Green Cape) (1455 – 1457).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:
• *Coloniştii norvegieni par să fi abandonat complet Groenlanda (pe la 1450); în orice* caz, bascii, bretonii, gasconii şi alţi europeni se pare că au pescuit în largul apelor nord-americane şi că au înfiinţat colonii de coastă temporare pe la acea dată, rutele către acestea fiind păstrate secret.
• După eliberarea împăratului Ming, Ying Tsung, de către mongolii care-l luaseră captiv (1450), izbucneşte un război civil între diverşii pretendenţi la tronul chinez, inclusiv fratele împăratului, Ching Ti; Ying Tsu iese învingător în cele din urmă (1457).
• n. Francisco de Almeida (circa 1450 – 1510), amiral portughez şi vicerege al Indiei Portugheze.

● Războiul civil dintre mayaşi duce la distrugerea cetăţii Mayapan din Mexic (1451); naţiunea se prăbuşeşte, oamenii abandonînd oraşe precum Chichén Itzá şi Uxmal.
● Bulal Lodi răstoarnă dinastia Sayyd din Delhi şi întemeiază dinastia Lodi (1451).
● m. Cheng Ho (? – 1451), amiral musulman chinez care a condus şapte călătorii de amploare în Oceanul Indian şi apele adiacente (1405 – 1433).
● În războiul practic permanent dintre Ayuthia şi Chiengmaia în Thailanda, Ayuthia cucereşte oraşul Chiengmai (1452), dar este silită repede să-l abandoneze.
● n. Affonso de Albuquerque (1453 – 1515), amiral portughez şi guvernator în Oceanul Indian.
● Mahmud I al Malwei, India, învinge bahmanizii de mai multe ori, cucerind provinciile de nord ale acestora (1457 – 1469).

1460 – 1469

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● Războiul celor două roze: Warwick şi Eduard (ulterior Eduard IV), fiul lui Richard, duce de York, sosesc în fruntea unei mici armate în sud-estul Angliei şi li se face o primire triumfală în Londra (iunie 1460).
● Războiul celor două roze: forţele casei de York conduse de Warwick şi Eduard învinge forţele casei de Lancaster care se îndreptau către Londra, la Northampton, iar regele Henric VI este capturat din nou (18 iulie 1460).
● Războiul celor două roze: lancastrienii conduşi de Henry Beaufort, duce de Somerset, şi Henry Percy, conte de Northumberland, îi învinge pe yorkişti la Wakefield; Richard, ducele de York, este ucis în luptă (decembrie 1460).
● m. Richard, duce de York (1411 – 1460), general englez ale cărui pretenţii la tron au declanşat Războiul celor două roze (1455 – 1485); deşi a murit la Wakefield (1460), doi dintre fiii lui au condus mai tîrziu Anglia – fiul cel mare ca Eduard IV şi al patrulea fiu ca Richard III.
● Iacob II al Scoţici cucereşte oraşul Roxburgh de sub englezi, deşi este ucis în timpul asediului (1460).
● Sub domnia lui Iacob III (d. 1460 – 1488), scoţienii recuperează părţile din sudul Scoţici care rămăseseră sub dominaţie engleză.
● n. Ludovic II de la Trémoille (1460 – 1525), general francez.
● n. Pedro, conte de Oliveto Navarro (circa 1460 – 1528), general spaniol.
● Războiul celor două roze: la Mortimer's Cross (2 februarie 1461), lîngă Leominster, yorkiştii lui Eduard îi zdrobesc pe lancastrieni; mulţi sînt urmăriţi şi executaţi, pe măsură ce războiul ia o întorsătură mai brutală.
● Războiul celor două roze: lancastrienii reginei Margareta îi învinge pe yorkiştii lui Warwick în a doua bătălie de la St. Albans (17 februarie 1461), luîndu-l din nou prizonier pe regele Henric VI şi înaintînd încet către Londra; ei se retrag apoi în Yorkshire, la aflarea veştii că Eduard, ducele de York, s-a proclamat rege ca Eduard IV.
● Războiul celor două roze: Eduard şi yorkiştii săi pornesc în urmărirea lancastrienilor, învingîndu-i la Towton (29 martie 1461) unde se estimează un total de douăzeci şi opt de mii de morţi, din care probabil douăzeci de mii numai lancastrieni.
● m. Carol VII (1403 – 1461), rege al Franţei (1422 – 1461), numit anterior Delfinul; rămas în istorie în special pentru modul în care a folosit-o şi apoi a abandonat-o pe Ioana d'Arc (1429).

• Războiul celor două roze: yorkiștii conduși de fratele lui Warwick, lordul Montague, îi învinge pe lancastrieni la Hedgeley Moor, lîngă Wooler (25 aprilie 1464), iar apoi din nou la Hexham; urmează un număr mare de execuții (15 mai). Henric VI se refugiază la o mănăstire, dar este găsit și închis în Turnul Londrei; Margareta și fiul lor Eduard fug în Franța.
• Ludovic XI al Franței poartă o bătălie cu sfîrșit ambiguu la Montlhéry împotriva unui grup de nobili rebeli numit Liga Bunăstării Publice (13 iulie 1465).
• În primul „Război al codului" (1468 – 1474), forțele engleze se luptă pe mare contra danezilor și Ligii Hanseatice pentru drepturile de pescuit și comerțul din apele Islandei.
• Războiul celor două roze: două răscoale lancastriene din nordul Angliei sînt înfrînte de yorkiștii conduși de Warwick – la Edgecote, lîngă Banbury (1469) și pe cîmpia „Mantăii largi" (1470), lîngă Empington, în Rutlandshire. Deja în dezacord cu Eduard IV, Warwick atîță populația la o a treia revoltă pentru a-l atrage pe Eduard către nord, după care el însuși pleacă spre Londra, îl eliberează pe Henric VI din Turnul Londrei și-l repune pe tron (septembrie – octombrie 1470). Eduard fuge în Flandra.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:
• Armata elvețiană cucerește regiunea Thurgau de la austrieci (1460).
• Învingînd o flotă genoveză, forțele turcești preiau controlul în Marea Egee, cucerind de asemenea și Morea (peninsula Peloponesiană) (1461).
• Războiul cavaleresc polono-teuton: polonii conduși de Cazimir IV învinge categoric cavalerii teutoni la Puck (1462). Prin A Doua Pace de la Thorn (1466), polonii cîștigă Pomerania și gurile Vistulei, care le permiteau accesul la Marea Baltică; teutonii păstrează Prusia, dar recunosc dominația polonă.
• Războaiele husite: Boemia este din nou divizată de războiul civil dintre catolici și husiți (1462 – 1471), care sînt declarați eretici.
• Armatele turcilor otomani cuceresc și anexează Bosnia (1463).
• Ungurii sub domnia lui Matei I Corvin, fiul lui Iancu de Hunedoara, declanșează campanii de mică amploare împotriva Turciei (1463, 1475).
• Marea campanie otomană împotriva Țării Românești condusă personal de Mahomed al II-lea. Domnul Țării Românești, Vlad Țepeș execută un îndrăzneț atac de noapte asupra taberei sultanului cu intenția de a-l asasina. Produce pierderi grele turcilor.
• Matei Corvin, regele Ungariei, atacă Moldova într-o încercare de a impune suzeranitatea maghiară asupra acestei țări românești. În bătălia de la Baia (14–15 dec. 1467) suferă o grea înfrîngere din partea armatei moldovene condusă de Ștefan cel Mare care, cu acest prilej se afirmă pentru prima dată în plan internațional.
• n. Andrea Doria (1466 – 1560), comandant naval genovez.
• Austriecii invadează Elveția aflată în război civil, dar sînt repede izgoniți (1468).
• O dată cu moartea lui Skanderbeg (1468), se prăbușește și mișcarea de independență a Albaniei, țara intrînd sub dominație turcă; turcii controlau și teritoriile cucerite de pe coasta Dalmației și din Croația, de unde organizau atacuri asupra Veneției.
• n. Niccolo Machiavelli (1469 – 1527), om de stat florentin, teoretician politic și militar.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
• Turkmenii Berbecului Alb, conduși de Uzun Hasan, încearcă să se extindă din Persia în Anatolia, dar sînt opriți de turcii otomani (1461).
• Turcii otomani cuceresc Trebizondul, la Marea Neagră (1461), ultima rămășiță a Imperiului Bizantin.

- Armatele portugheze invadează Marocul, cucerind Tanger şi Casablanca (1463 – 1476).
- În Africa de vest, Songhaiul, sub conducerea lui Sonni Ali Ber (Sunni Ali) poartă un război de durată cu Djénné (Jenne) (1466 – 1473).
- Turkmenii Berbecului Negru sînt învinşi, iar Jehan Şah ucis de către turkmenii Berbecului Alb conduşi de Uzun Hasan (1467), care-i învinge şi pe timurizi, ucigîndu-le conducătorul, Abu Said (1469).
- n. Selim I (1467 – 1520), sultan al Turciei (1512 – 1520).
- În Africa de Vest, songhaiul Sonni Ali Ber şi armatele lui alungă tuaregii din Tombuctu, jefuind oraşul (1468).
- Portughezii cuceresc Casablanca (1468), distrugînd baza piraţilor de acolo.
- Sub Baeda Maryam (a domnit între 1468 – 1478) şi Eskender (a domnit între 1478 – 1494), Etiopia creştină respinge atacurile musulmane.
- Sonni Ali Ber conduce armatele Songhaiului împotriva popoarelor Mossi (1469 – 1470; 1478 – 1479; 1480), care cutreierau de multă vreme valea Nigerului.

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Coreea cucereşte Insulele Tsushima, de multă vreme paradisul piraţilor (1460).
- La Doi Ba, în nordul Thailandei, armata din Chiengmai respinge categoric armata Ayuthiei (1463).
- În Japonia, Războiul Călugărilor duce la înfrîngerea şi distrugerea mănăstirii Hongan-ji de către călugării din Enryakui (1465).
- n. Montezuma II (1466? – 1520), ultimul împărat aztec al Mexicului (a domnit între 1502 şi 1520).
- În Japonia, regiunea din jurul oraşului Kyoto este distrusă de un război civil (1467 – 1477) în sînul familiei Ashikaga, declanşat de rivalitatea dintre Hosokawa Katsumoto şi socrul său, Yamana Mochitoyo; ambii sînt ucişi în conflict (1473).
- Sub Axayactl (a domnit 1468 – 1481), aztecii poartă campanii atît la est, cît şi la vest de Ciudad de Mexico, ajungînd la Golful Mexic şi la Oceanul Pacific.
- Sub Mahmud Gawan, statul musulman indian Bahmani reînvie, învingînd şi anexînd mai multe state hinduiste dintre Gujarat şi Goa (1469).

1470 – 1479

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- Războiul celor două roze: Eduard IV se reîntoarce în Anglia în fruntea unei armate formate mai ales din mercenari şi înfrînge armata casei de Lancaster la Barnet (14 aprilie 1471), omorîndu-l pe Warwick; regina Margareta şi fiul ei Eduard încearcă să se refugieze în Ţara Galilor, dar sînt învinşi de Eduard IV la Tewkesbury (4 mai). Prinţul Eduard este ucis, iar regele Henric IV este omorît şi el, ulterior, în Turnul Londrei.
- m. Richard Neville, conte de Warwick (1428 – 1471), general englez supranumit „Făcătorul de regi" pentru sprijinul pe care l-a acordat cînd casei de York, cînd celei de Lancaster, pe parcursul Războiului celor două roze; este ucis la Barnet (14 aprilie).
- La Brunkenberg (10 octombrie 1471), suedezii conduşi de Sten Sture cel Bătrîn învîng armata regelui danezo-norvegian Christian I Oldenburg, care urmărea să acapareze şi tronul Suediei.

● Carol Temerarul, duce de Burgundia, invadează Normandia la Île de France, dar este învins la Beauvais (1471 – 1472).
● Bătălia pentru Pirinei (1472 – 1475) se sfîrşeşte prin preluarea Rousillonului de către Franţa şi prin obţinerea supremaţiei în Catalonia de către Aragon.
● Eduard IV al Angliei invadează Franţa, însă prin semnarea Tratatului de la Picquigny el acceptă, în schimbul banilor, să nu pornească lupta (1475).
● Isabela, sprijinită de soţul ei, Ferdinand de Aragon, iese învingătoare în lupta de succesiune pentru tronul Castiliei în faţa pretendentei rivale Ioana; victoria este consfinţită prin înfrîngerea armatelor trimise de soţul Ioanei, Affonso V al Portugaliei, la Toro (1476).
● După înfiinţarea Inchiziţiei în Castilia şi Aragon (1478), mulţi disidenţi credincioşi au fost persecutaţi şi masacraţi, mai cu seamă evreii şi musulmanii, inclusiv aceia care şi-au păstrat credinţa, dar s-au convertit de formă; aceste categorii erau numite maranos (evreii iberici convertiţi) şi, respectiv, moriscos (maurii iberici convertiţi).
● Armatele franceze conduse de Ludovic XI invadează Olanda, dar sînt înfrînte de oştile habsburgice conduse de arhiducele Maximilian, la Guinegate (1479).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:
● Forţe terestre şi navale turce invadează Negroponte (Euboea) (1470), cucerind-o de sub stăpînirea veneţienilor.
● Polonia şi Ungaria se află în război (1471 – 1478), fiecare susţinînd un alt pretendent la tronul Boemiei – Cazimir IV al Poloniei sau Matei I Corvin al Ungariei.
● Marele cneaz Ivan III (cel Mare) al Moscovei cucereşte Novgorodul (1471 – 1478).
● Armatele elveţiene învinge oştile lui Carol Temerarul al Burgundiei la Héricourt (13 noiembrie 1474); cu sprijinul aliaţilor lor, habsburgii şi germanii din sud, elveţienii cuceresc regiunile de frontieră ale Elveţiei şi Alsaciei, inclusiv Granson, de sub stăpînirea burgunzilor (1474 – 1475).
● Bătălia de la Vaslui (10 ian.1475) Armata Moldovei condusă de Ştefan cel Mare învinge armata turcă. În anul următor, 1476, turcii sub comanda luiMahomed al II-lea atacă din nou Moldova. Campania din vara lui 1476 se termină tot cu victoria moldovenilor.
● n. Cezar Borgia, duce de Valentinois (1475 – 1507), general şi om politic hispano-italian.
● După recucerirea Gransonului (februarie 1476), burgunzii nimicesc întreaga oaste elveţiană; o nouă armată elveţiană va fi autoarea unor surprinzătoare victorii la Granson (2 martie), şi din nou la Morat, lîngă Berna, şi la Fribourg (22 iunie).
● Armata elveţiană împreună cu alţi aliaţi invadează Burgundia, învingînd noua armată a lui Carol Temerarul la Nancy; Carol este ucis (5 ianuarie 1477).
● Regele Ungariei Matei I Corvin se află în război cu împăratul german Frederic III (1477 – 1485); el asediază Viena (1477).
● Sprijinită adesea de tătarii din Crimeea, Rusia poartă un război cu Lituania care se termină indecis (1478 – 1489).
● Elveţienii ies învingători într-un nou război cu milanezii prin victoria de la Giornico (28 decembrie 1478).
● Veneţia încheie pacea cu Imperiul Otoman, cedînd nu doar teritoriile cucerite, dar şi Scutari, care rezistase (1479).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Navele portugheze conduse de Ferñao Gomes, João de Santarem şi Pedro de Escolar ajung la ceea ce va fi Coasta de Aur (1470 – 1471); aici ei vor fonda mai tîrziu fortul comercial de la Elmina (São Jorge de Mina) (1482).

- Navele spaniole, flamande şi englezeşti atacă adesea centrele portugheze implicate în negoţul cu sclavi precum insula Arguin din largul Mauritanici, Elmina de pe Coasta de Aur şi Gato din Benin (începînd cu anii 1470).
- Armatele spaniole cuceresc Melilla, în Maroc (1470).
- Portughezii cuceresc Tangerul, în Maroc, la strîmtoarea Gibraltar (1471).
- Fernando Po descoperă insula din largul Africii de Vest care avea să-i poarte numele (1472).
- Aliaţi cu veneţienii, turkmenii Berbecului Alb conduşi de Uzun Hasan invadează Anatolia turcilor otomani; sînt respinşi de Mohamed II la Erzinjan (1473).
- Songhai învinge în cele din urmă pe Jenne (Djenné) (1473).
- Lungul conflict pentru Insulele Canare ia sfîrşit; Spania păstrează cîteva insule din interior (unde întemeiase aşezări), restul revenind portughezilor (1479).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- n. Sher-şah (Farid-ud-Din Sher Shah; Farid-han) (circa 1472 – 1545), împărat al Indiei (d. 1540 – 1545) de origine turco-afgană.
- În Valea Mexicului, două oraşe aztece, Tenochtitlán şi Tlatilulco, sînt implicate într-un aprig război civil care se încheie cu distrugerea acestuia din urmă (1473).
- Sub conducerea lui Mahmud Gawan, statul Bahmani din India învinge Vijayanagarul şi cucereşte Goa (1475); pornind apoi către est, cucereşte regatul hinduist Orissa şi litoralul învecinat (1478).
- La Zamacuyahuac, în Mexic, tarascanii învinq decisiv Liga celor trei oraşe (Tenochtitlán, Tlacopan şi Texcoco) (1478).

1480 – 1489

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- Regele Granadei, Muley Abu'l Hassan, invadează Spania creştină, declanşînd astfel războiul final musulmano-creştin din Peninsula Iberică (1481).
- Ioan II al Portugaliei înăbuşă o revoltă condusă de Ferdinand, care făcea parte din puternica familie Braganza (1481 – 1483).
- n. Christian II (1481 – 1559), regele Danemarcei şi Norvegiei (1513 – 1523) şi al Suediei (1520 – 1523).
- Armatele englezeşti conduse de Alexander, duce de Albany, şi Richard, duce de Gloucester (mai tîrziu Richard III), invadează sudul Scoţiei; recucerind Berwick şi ocupînd Edinburgh, englezii deţin controlul efectiv asupra Scoţiei (1482), deşi vor fi alungaţi în cele din urmă.
- În lupta împotriva Granadei, armatele conduse de Ferdinand şi Isabela de Castilia şi Aragon sînt prinse în ambuscadă şi învinse la Loja (1482).
- m. Eduard IV (1442 – 1483), rege al Angliei (1461 – 1470; 1471 – 1483); fiu al lui Richard, duce de York, el devine rege în timpul Războiului celor două roze. Succesorul său avea să fie fiul lui în vîrstă de treisprezece ani, Eduard V, care, împreună cu fratele său mai tînăr, este închis în Turnul Londrei unde se presupune că au fost ucişi amîndoi (circa august 1483).
- Războiul celor două roze: la moartea lui Eduard IV (1483), fratele acestuia, Richard de Gloucester, devine regent; el va lua apoi tronul, intitulîndu-se Richard III, învingînd revolta condusă de ducele de Buckingham – sprijinit pe faţă de Henric Tudor, conte de Richmond şi capul familiei Lancaster.

● Războiul celor două roze: debarcînd la Milford Haven în fruntea unei armate de mercenari francezi, capul familiei Lancaster, Henric Tudor, cîştigă un sprijin important în Ţara Galilor şi în vestul Angliei, apoi invadează Anglia centrală la Bosworth Field (22 august 1485); învinge categoric casa de York şi-l ucide cu mîna lui pe Richard, punînd astfel capăt Războiului celor două roze. Sub numele de Henric VII, el întemeiază dinastia Tudorilor.
● m. Richard III (Richard de Gloucester) (1452 – 1485), rege al Angliei (1483 – 1485) care şi-a dobîndit tronul călcînd pe cadavre; Shakespeare l-a zugrăvit ca pe un ticălos desăvîrşit.
● n. Hernán (Hernando; Fernando) Cortés (1485 – 1547), conducător militar spaniol.
● Armatele creştine spaniole cuceresc Loja (1486), apoi asediază şi capturează Málaga (mai-august 1487), cucerind şi teritoriile adiacente.
● Henric VII al Angliei înăbuşă două răscoale de mare însemnătate, una condusă de Lambert Simnel (1487), iar alta de Perkin Warbeck (1488 – 1499).
● Susţinuţi de Tudori şi de Habsburgi, ducii de Orléans şi de Bretagne se revoltă împotriva regelui Franţei Carol VIII, dar sînt învinşi la St.-Aubin-du-Cormier (1488). În Olanda, arhiducele Maximilian de Habsburg întemeiază o amiralitate olandeză permanentă.
● Creştinii spanioli cuceresc fortăreţele Baza şi Almeria, izolînd astfel Granada (1489).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:
● Turcii otomani invadează Italia, cucerind Otranto, de pe litoralul adriatic (1480), apoi se retrag (1481).
● Milano, Florenţa şi Napoli se unesc pentru a împiedica Veneţia să cucerească Ferrara (1482 – 1484).
● Turcii cuceresc şi anexează Hertegovina (1483).
● Turcii invadează Moldova, dar încheie un armistiţiu şi se retrag; forţe masive moldovene şi polone nu au intrat în luptă (1484 – 1485).
● Marele cneaz Ivan III (cel Mare) al Moscovei cucereşte Tverul (1485); aflat în război cu Lituania, Viatka şi Kazanul, el este primul care-şi atribuie titlul de „ţar al tuturor Rusiilor".
● Habsburgii sînt alungaţi din Austria, inclusiv din Viena, de către Matei Corvin şi armatele ungare (1485), care ieşiseră învingătoare şi din războiul cu împăratul german Frederic III.
● Cu sprijinul Florenţei, regele Ferdinand I înfrînge o revoltă a nobililor din Napoli (1485 – 1486).
● Împăratul Maximilian I de Habsburg înfiinţează „Landsknechts", o armată imperială germană organizată după model elveţian (1486).
● Hanatul Hoardei de Aur, aflat în declin, invadează Polonia şi Lituania (1487), însă este înfrînt decisiv la Zaslavl (1491).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Nyatsimba, care-şi luase numele de „Mwene Matapa" (Pustiitorul de ţări), întemeiază Imperiul Matapa între fluviile africane Zambezi şi Limpopo (circa 1480).
● Cavalerii Sf. Ioan resping o invazie otomană asupra Rodosului; Mohamed II se retrage după ce suferă pierderi grele (1480 – 1481).
● Tratatul de la Alcacovas (1480) pune capăt dominaţiei portugheze în Insulele Canare, care revin Castiliei.

● Un sol etiopian ajunge la Roma (1481), căutînd ajutor împotriva musulmanilor.
● m. Mohamed II Fatih (Cuceritorul; Muhammed; Mehmet) (1432 – 1481), conducător otoman (1444 – 1446; 1451 – 1481) care a asediat şi a cucerit Constantinopolul (1453), apoi a cucerit Serbia, Bosnia şi Grecia (1456 – 1460), dar nu a izbutit să cucerească Belgradul (1456).
● Baiazid II cîştigă un scurt război civil pentru tronul imperiului turc, în dauna fratelui său Djem, care se refugiază în Rodos (1481).
● Navele portugheze conduse de Diogo Cao ajung la fluviul Zair (Congo) şi la Capul Sf. Augustin (1482 – 1484), apoi ocolesc Capul Crucii şi Capul Negru (1485 – 1486), căutîndu-l în continuare pe miticul Preot Ioan pentru a forma o alianţă creştină.
● Armatele songhai conduse de Sonni Ali Ber îi învinge pe corsarii Mossi în bătălia de la Kobi (1483), ulterior pornind încă o campanie împotriva acestora (1488).
● n. Khayr ed-Din Barbăroşie (Barbarossa; Khizr) (circa 1483 – 1546), amiral grecoturc şi conducător nord-african.
● Portughezul Bartholomeu Diaz este primul navigator european modern care a înconjurat capul african al Bunei Speranţe (1487) ajungînd la Rio de Infante (probabil Rîul Marelui Peşte) înainte să fie obligat de propriii săi marinari să se întoarcă.
● Regele Ioan al Portugaliei îi trimite pe Pedro de Covilhao şi Afonso de Paiva în Indii, pe ruta Cairo, Aden şi Hormuz (1487); pe drumul de întoarcere din Calicut, Covilhao explorează coasta est-africană, ajungînd în sud pînă la fluviul Zambezi (1488).
● Turcii otomani resping invaziile declanşate de mamelucii egipteni asupra oraşelor Adana şi Tarsus (1487 – 1491).
● Turkmenii Berbecului Alb, aliaţi cu gruzinii, îl învinge şi-l ucid pe turkmenul Haidar din dinastia Sefevizilor din Azerbaidjan (1488).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Statul Bahmani din India, condus de Mahmud Gawan, învinge încă o dată Vijayanagarul (1481); acesta din urmă se aliază cu Orissa împotriva statului Bahmani, care este distrus în cele din urmă (1481 – 1500).
● n. Babur (Zahir ud-din Muhammad) (1483 – 1530), conducător mongol.
● Sub Ahuitzotol (a domnit între 1486 – 1502), aztecii desfăşoară din nou campanii în est şi în vest pînă la cele două coaste, extinzîndu-se de asemenea şi către sud (1495 – 1498).
● Dinastia Lodi din Delhi cucereşte în cele din urmă Jaunpur, controlînd astfel valea centrală a Gangelui din India (1487).

1490 – 1499

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● n. Carol, conte de Montpensier şi duce de Bourbon (1490 – 1527), conetabil al Franţei şi general imperial.
● Granada, ultimul bastion musulman din Spania, cade în mîinile creştinilor la capătul unui lung asediu (aprilie 1491 – 2 ianuarie 1492); evreii neconvertiţi sînt expulzaţi din Spania.
● n. Henric VIII (1491 – 1547), rege al Angliei (d. 1509 – 1547).
● n. Johann von Rantzau (1492 – 1565), general danez.

● Regele Hans (Ioan) I al Danemarcei şi Norvegiei poartă un război cu Suedia (1493 – 1497), al cărei rege devine.
● Evreii care refuză convertirea forţată la creştinism sînt alungaţi din Portugalia (1496).
● Prima menţiune a cuvîntului *moschetto* sau muschetă (1499).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:
● n. Albert de Hohenzollern (1490 – 1568), mare maestru al cavalerilor teutoni şi primul duce de Prusia.
● m. Matei I Corvin (Mátyás Hunyadi) (1440 – 1490), rege al Ungariei (1458 – 1490) pe parcursul războaielor cu turcii (1463; 1475), al războiului boemian (1468 – 1478) şi al celor cu Austria (1477 – 1485); fiul eroului naţional Iancu de Hunedoara.
● Împăratul Maximilian I de Habsburg recucereşte Viena de la unguri (1491).
● Ajutată de tătarii din Crimeea, Rusia reîncepe războiul cu Lituania (1492 – 1503).
● Împăratul Maximilian I de Habsburg respinge o invazie a turcilor asupra Styriei şi Carniolei (ulterior Iugoslavia) (1492 – 1494), învingînd invadatorii la Villach (1492). El înfrînge şi o răscoală în Olanda (1494).
● Sub domnia lui Carol VIII francezii invadează şi cuceresc Napoli (1494).
● n. Soliman I (Magnificul) (circa 1494 – 1566), sultan turc otoman (1520 – 1566), uneori numit şi Soliman II.
● Războaiele italiene (1495 – 1515): în permanenta dispută pentru Italia, Spania intervine în Napoli; armatele spaniole, conduse de Hernández Gonzalo de Córdoba, sînt învinse la Seminara (1495).
● Rusia invadează Finlanda stăpînită de suedezi (1495; 1496), a doua oară ajungînd în Golful Botnic; suedezii conduşi de Sten Sture cuceresc şi jefuiesc Ivangorodul. Războiul ia sfîrşit prin încheierea unui tratat (1497).
● Moldovenii conduşi de Ştefan cel Mare învinq la Codrii Cosminului armata polonă (26 oct.1497). Polonia este obligată să recunoască independenţa Moldovei.
● După lupte pe întreaga frontieră dintre Austria şi Elveţia, elveţienii învinq armatele împăratului Maximilian I de Habsburg la Dornach (22 iulie 1499); Tratatul de la Basel le pecetluieşte independenţa.
● După ce-i înfrînq decisiv pe veneţieni în prima bătălie de la Lepanto (28 iulie 1499) din Golful Corintului, turcii cuceresc numeroase insule şi teritorii de coastă în mările Egee şi Ionică.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● În Africa de vest, Sonni Ali Ber conduce Imperiul Songhai împotriva statului Fulani (1492), dar moare pe drumul de întoarcere acasă; în lupta de succesiune care urmează, generalul Muhammad ibn abi Bakr Ture îl învinge pe fiul lui Sonni Ali, Sonni Baru, la Anfao (12 aprilie 1493), apoi se urcă pe tron sub numele de Askia Muhammad (Mohamed I Askia).
● m. Sonni Ali Ber (Sunni Ali) (? – 1492), conducător songhai (circa 1464 – 1492), care a cucerit Timbuktu (1468) şi Djénné (1473).
● Portughezul Vasco da Gama este primul care înconjoară Africa pentru a ajunge în Indii, întorcîndu-se pe aceeaşi rută (8 iulie 1497 – august sau septembrie 1499), deschizînd astfel europenilor calea pentru colonizare şi cuceriri teritoriale în Orient; în călătoria sa el vizitează numeroase aşezări de pe coasta Africii de Est, inclusiv Mozambic, Mombassa (unde nu este bine primit de către negustorii arabi), Melindi (unde angajează un pilot care să-l conducă spre Calicut, India – mai 1498). Mai mult

de o treime din echipaj moare de scorbut, una dintre marile probleme care dăinuie mai multe secole.

● În Africa de Vest, armatele Imperiului Songhai conduse de Mohamed Askia înfrîng şi cuceresc populaţia Mossi din Yatenga (nordul Burkinei Faso, sau Volta Superioară) (1498 – 1502).

● Turkmenii Sefevizi conduşi de Ismail, fiul lui Haidar, cuceresc Shirvan şi Baku (1499 – 1500).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Într-o expediţie finanţată de Ferdinand şi Isabela I ai Spaniei (3 august 1492 – 15 martie 1493), genovezul Cristofor Columb porneşte spre sud către Insulele Canare, apoi în vest spre Caraibe, debarcînd pe teritoriul care avea să fie ulterior numit America şi pe care el îl numeşte din greşeală Indiile de Vest, crezînd că se află pe o insulă din largul Asiei de Est. El debarcă mai întîi în Bahamas (12 octombrie 1492), în San Salvador (probabil Insula Watling), apoi în Cuba şi Hispaniola (Española; Santo Domingo), unde înfiinţează postul Navidad, începînd astfel cucerirea Americilor de către europeni.

● În a doua sa expediţie în America, Columb explorează Dominica, Porto Rico, părţi din Antile şi Jamaica (1493); reîntorcîndu-se în Cuba şi Hispaniola, el îl lasă guvernator pe fratele său, Bartholomeu.

● *Bula papei Alexandru VI delimitează domeniile spaniole şi portugheze din Lumea* Nouă, la vest de o anumită linie de demarcaţie, dincolo de Azore şi Insulele Capului Verde (1493).

● Cînd Hosokawa Masamoto îl detronează pe shogunul Yoshitame (1493) instalînd o marionetă în locul acestuia, Japonia este încă o dată răvăşită de un război civil care se va întinde pe mai multe decenii.

● Pe baza Tratatului de la Tordesillas (1494), Spania şi Portugalia deplasează mai către vest linia de demarcaţie care împărţea posesiunile lor din cele două Americi.

● John Cabot (Giovanni Caboto), un genovez aflat în slujba englezilor, debarcă în America de Nord, probabil în Insula Capului Breton şi Newfoundland, revendicînd teritoriul în numele coroanei engleze (1497); el se va prăpădi într-o a doua călătorie către America de Nord (1498).

● n. Mori Motonari (1497 – 1571), general japonez.

● În cea de-a treia călătorie a sa către America, Columb descoperă Insula Trinidad (31 iulie 1498) şi explorează litoralul sud-american pînă la fluviul Orinoco; după ce *înăbuşă o răscoală în Hispaniola, el şi cu fratele său sînt rechemaţi în Spania unde sînt* întemniţaţi pentru o vreme de către noul guvernator Francisco de Bobadilla (1499).

● Exploratorul portughez Duarte Pacheco Pereira se poate să fi atins coastele Americii de Sud (1498).

● Alonso de Ojeda şi Amerigo Vespucci conduc expediţiile spaniole de explorare a celor două Americi (mai 1499 – iunie 1500) din Guyana francezâ pînă la Capul St. Roque, incluzînd gurile Amazonului, apoi şi mai spre nord. Este posibil ca America să poarte numele lui Vespucci.

1500 – 1509

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● n. Blaise de Lasseran-Massencome, seigneur de Monluc (Montluc) (1501? – 1577), mareşal al Franţei.

- Maurii neconvertiți sînt izgoniți din Castilia (1502).
- n. Christian III (1503 – 1559), rege al Danemarcei și Norvegiei (1534 – 1559).
- Hans (Ioan) I, regele Danemarcei și Norvegiei, luptă împotriva Suediei (1506 – 1513), încercînd să refacă Uniunea de la Kalmar, cu el pe tronul Suediei.
- m. Henric VII (Henry Tudor) (1457 – 1509), rege al Angliei (1485 – 1509), încoronat după uciderea rivalului său, Richard III, la Bosworth Field (1485); prin căsătoria cu fiica lui Eduard IV, Elisabeta, el a unit casele de Lancaster și de York, punînd capăt Războiului celor două roze și întemeind dinastia Tudorilor. Este urmat la tronul Angliei de Henric VIII (care a domnit între 1509 – 1547) și care s-a căsătorit cu Caterina de Aragon.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:

- Războaiele italiene: Tratatul de la Granada (11 noiembrie 1500) împarte Napoli între Franța și Spania. Armatele franceze ale lui Ludovic XII reinvadează aproape imediat Italia, cucerind Milano și Napoli, în timp ce armata spaniolă sub conducerea lui Hernández Gonzalo de Córdoba împiedică din nou înaintarea francezilor. Córdoba se retrage din Napoli (august 1502), dar se întoarce în fruntea unei armate reîntărite și obține victoria în bătălia de la Cerignola (21 aprilie 1503), mai cu seamă datorită utilizării arcabuzelor (puștilor). Armatele spaniole recuceresc Napoli (mai). Armatele lui Córdoba îi învinge pe francezi în mod decisiv pe rîul Garigliano (29 decembrie), apoi cuceresc Gaeta (*1 ianuarie 1504*); *francezii se refugiază pe mare. Prin Tratatul de la* Blois (1505), Franța învinsă își retrage pretențiile asupra orașului Napoli, acum aflat sub dominație spaniolă.
- Războiul venețiano-turc: fiindcă Europa se află continuu sub atacurile turcilor otomani, o flotă otomană învinge iarăși flota Veneției la Lepanto, în Golful Corintului (1500), pe cînd armatele otomane de uscat, care se deplasează către vest din Balcani, trec Alpii și atacă nordul Italiei.
- Începe expansiunea masivă a Imperiului Rus către est și sud, în Asia. Rusia cucerește o mare parte din Belorusia de la Lituania (1501 – 1503) și, în alianță cu tătarii din Crimeea, învinge Hoarda de Aur (1502).
- m. Cezar Borgia, duce de Valentinois (1475 – 1507), general și om politic italo-spaniol; pentru Machiavelli a reprezentat prințul-model al Renașterii. Este ucis în asediul de la Viana (12 martie).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Ismail al Persiei pornește atacuri asupra tătarilor spre sud și spre vest, cucerind Baku (1500). Oștile sale ocupă Azerbaidjanul, apoi Tabrizul – după obținerea victoriei decisive din Bătălia de la Shurer (1501), preluînd controlul asupra întregii Persii (1501 – 1510).
- În Africa de Est, Abd Allah Jamma ocupă regatul 'Alwah (circa 1500).
- Armatele portugheze cuceresc și distrug Kilwa, Mombasa și alte orașe est-africane de pe coastă (1505 – 1506).
- Armatele Songhai conduse de Mohamed Askia se extind în teritoriul tuareg la Air (în Nigeria actuală) (1506).
- Imperiul Songhai se află în război cu popoarele din valea Nigerului (1507).
- Spaniolii cuceresc Oran și Mers El-Kebir de pe litoralul nord-african (1509); armatele de invazie debarcă și cuceresc apoi Bougie și Tripoli (1509 – 1511).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Cazahii, rămăşiţele Hoardei de Aur, preiau puterea în Turkestan şi în stepa kirghiză (circa 1500).
- Pedro Cabral debarcă pe coasta Americii de Sud şi revendică pentru Portugalia actuala Braziliie, pretenţie rapid disputată de Spania (1500).
- Ayuthia (Siam) se află în război cu Chiengmai (circa 1500 – 1530).
- Forţele navale portugheze înfiinţează posturi comerciale fortificate pe litoralul indian (de la 1500); de menţionat aici în special cel de la Cochin (1503).
- Sînt aduşi primii sclavi africani în Hispaniola (1501).
- Forţele uzbece se extind către vest în Asia Centrală şi cuceresc Herat, Khorasan şi Transoxiana (1501 – 1507).
- Montezuma II devine conducătorul Imperiului Aztec; forţa aztecilor este în continuă creştere (1502).
- Portughezii conduşi de Affonso de Albuquerque cuceresc cea mai importantă insulă comercială din Golful Persic, Hormuz (1508), dar nu reuşesc s-o menţină.
- Într-o încercare de a bloca penetrarea portughezilor, forţele navale indiene şi aliaţii acestora învinge la Chaul flota mult mai mică a portughezilor din Oceanul Indian (1508).
- Armatele spaniole cuceresc Porto Rico de la caribi (1508 – 1511).
- n. Humayun (Na-sin-ud-Din Muhammad) (1508 – 1556), al doilea împărat mogul al Indiei (1530 – 1540; 1555 – 1556).
- La Diu, forţele navale portugheze, superior înarmate, distrug o masivă flotă egipteano-arabă din Oceanul Indian, anihilînd astfel orice împotrivire la permanenta penetrare portugheză pe calea apelor din zonă (februarie 1509).
- Sebastian Cabot, explorînd coasta nordică a Americii de Nord, intră în strîmtoarea care duce la Golful Hudson (1509), revendicînd regiunea pentru Coroana britanică.

1510 – 1519

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- n. Edward Fiennes Clinton (1512 – 1585), amiral englez.
- Iacob IV al Scoţiei porneşte un război împotriva Angliei pentru a-şi sprijini aliaţii francezi (11 august 1513). Năvălind în Anglia, armata lui este învinsă, iar el este ucis la Flodden de armatele engleze conduse de Thomas Howard; ambele armate suferă pierderi grele (9 septembrie 1513). Iacob V urmează la tronul Scoţiei, iar războiul de frontieră anglo-scoţian continuă.
- Christian II este urmaşul lui Hans (Ioan) I ca rege al Danemarcei şi Norvegiei (1513); el va lua mai tîrziu şi Coroana Suediei (1520).
- Este inventat *wheel lock*, un fel de piedică (frînă) pentru roţi (circa 1515).
- m. Hernández Gonzalo de Córdoba (Gonsalvo de Cordova) (1453 – 1515), general spaniol care a jucat un rol important în izgonirea maurilor din Granada; ulterior, în Războaiele italiene, el şi trupele sale spaniole au avut un mare succes prin introducerea armelor de foc precum şi a unor tactici noi de manevră împotriva cavaleriei grele şi a lăncierilor.
- n. Maria I (1516 – 1558), regină a Angliei (1553 – 1558).
- n. François de Lorraine, al doilea duce de Guise (1519 – 1563), general francez.
- n. Gaspard II de Coligny (1519 – 1572), general şi amiral francez.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Forţele ruseşti cuceresc Pskov (1510), alipindu-l Rusiei.
- Războaiele italiene: războiul Sfintei Ligi (1510 – 1514) opune Spania, Veneţia, Statele Papale şi Anglia împotriva Franţei şi, în anii de început, a unor oşti germane. Armatele Franţei conduse de Gaston de Foix invadează şi cuceresc o mare parte din nordul Italiei (1511 – 1512), învingînd armatele spaniole la Ravenna (11 aprilie 1512); alierea la Sfînta Ligă a Austriei şi a Elveţiei sileşte Franţa să se retragă din Italia. O nouă invazie franceză (mai 1513) are ca rezultat înfrîngerea francezilor la Novara urmată de retragerea lor în Franţa. Armatele Angliei, conduse de Henric VIII, invadează Franţa (iunie 1513), obţinînd victoria în bătălia de la Guinegate. Războiul se termină neconcludent, printr-o serie de tratate de pace de durată scurtă.
- Polonia se află în război cu Rusia; Rusia cucereşte Smolenskul (1514).
- Războaiele italiene: continuînd lupta pentru Italia, Francisc I al Franţei conduce o armată numărînd treizeci de mii de soldaţi peste Alpi în nordul Italiei (iunie 1515), dînd piept cu elveţienii la Marignano (13 – 14 septembrie), în apropiere de Milano. Sub ameninţarea apropierii armatelor veneţiene încă din a doua zi a bătăliei, elveţienii se retrag în ordine; se estimează că elveţienii şi francezii au pierdut fiecare cîte cincişase mii de oameni. Francezii cuceresc apoi Milano; prin Tratatul de la Noyon se recunoaşte dominaţia francezilor în Milano (august 1516).
- n. Nicolo Dandolo (circa 1515 – 1570), conducător militar veneţian.
- La Wittenberg, Germania, Martin Luther îşi afişează cele Nouăzeci şi cinci de teze pe poarta castelului (31 octombrie 1517), declanşînd astfel reforma protestantă şi pregătind terenul pentru războaiele religioase de amploare care vor urma.
- Armata rusă cucereşte şi anexează Riazanul (1517).
- m. Maximilian I (1459 – 1519), rege al Germaniei (1486 – 1519) şi împărat al Sfîntului Imperiu Roman (1493 – 1519), care a adus Boemia şi Ungaria în imperiu, punînd acolo bazele dominaţiei Habsburgilor.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Spaniolii cuceresc oraşul Tripoli de pe coasta nord-africană (1510).
- Armatele Imperiului Songhai conduse de Mohamed Askia cuceresc Diara (din Nigeria actuală) (1512).
- Selim I devine sultan al Turciei (1512).
- Armatele turceşti conduse de Selim I, numărînd circa şaizeci de mii de oameni, invadează Persia şi învinge apărătorii perşi în cîmpiile Chaldiran (23 august 1515), cucerind apoi Tabrizul. Armata turcă ia şi o mare parte din Kurdistan.
- Armatele turce conduse de Selim I şi avînd un efectiv estimat la patruzeci de mii de soldaţi invadează Siria (iulie 1516), învingînd categoric oastea mamelucilor la Merj-Dabik (24 august); mamelucii se retrag în Egipt.
- Armata turcă condusă de Selim I invadează Egiptul (ianuarie 1517) învingînd armata mamelucilor la Ridanieh (22 ianuarie) şi cucerind rapid Cairo; Selim devine calif al Egiptului care trece sub stăpînire turcă, la fel ca şi Arabia de vest.
- Rebelii algerieni conduşi de corsarul turc Khayr ed-Din (Barbarossa) se răscoală cu succes împotriva forţelor spaniole de ocupaţie; Khayr ed-Din Barbarosa devine beiul Algerului (1518).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Navele portugheze încep să-şi facă apariţia pe coasta de sud a Chinei (1510 – 1515); acestea sînt primele nave din Europa Occidentală care au ajuns în Canton (pe la 1514).
- Persia se află în război cu Uzbekistanul (1510). Armata persană cucereşte şi se menţine în Herat şi Khorasan, învingîndu-i pe uzbeci la Merv, unde şi moare conducătorul acestora, hanul Mohamed Shaibaini.
- Portughezii cuceresc Goa (1510) şi Malacca (1511).
- *m. Francisco de Almeida (circa 1450 – 1510), amiral portughez şi primul vicerege al Indiei portugheze (1505), cel care a obţinut victoria de la Diu (1509); pe drumul de întoarcere el este ucis de africani lîngă Table Bay, la Capul Bunei Speranţe.*
- Babur, care avea centrul puterii sale la Kabul, atacă uzbecii din Transoxiana; armatele sale cuceresc Samarkandul, dar sînt învinse la Ghazdivan şi se retrag la Kabul (1511 – 1512).
- Forţele spaniole cuceresc Cuba (1511 – 1515).
- În sudul Indiei, imperiul Vijayanagar învinge statul Bijapur (1512), începînd astfel o perioadă de dominaţie în estul Deccanului.
- Juan Ponce de León debarcă în Florida, declanşînd cucerirea europeană a Americii de Nord (1513).
- Forţele portugheze construiesc aşezăminte fortificate în Moluccas, legendarele insulele Spice (1513 – 1521); începe astfel lunga luptă pentru supremaţia europenilor în Indiile de Est (Indonezia).
- Vasco Nuñez de Balboa traversează istmul Panama şi ajunge la Oceanul Pacific (1513).
- Îndreptîndu-şi atenţia către nordul Indiei, Babur declanşează o serie de raiduri în Punjab (1515 – 1523).
- *Portughezii cuceresc din nou Hormuzul (1515), de data asta reuşind să păstreze* insula.
- m. Affonso de Albuquerque (1453 – 1515), amiral portughez şi guvernator al Oceanului Indian, cel care a cucerit Goa (1510) şi Malacca (1511); el a murit pe mare (15 decembrie).
- Juan Díaz de Solis descoperă Rio de la Plata din America de Sud (1516).
- Trupele portugheze din Oceanul Indian construiesc un fort la Colombo, în Ceylon (Sri Lanka) (1518).
- Armatele spaniole conduse de conchistadorul Hernán Cortés atacă Imperiul Aztec (august 1519); la Tenochtitlán (Ciudad de Mexico), împăratul Montezuma îl întîmpină iniţial pe conchistador ca pe încarnarea zeului Quetzalcoatl (8 noiembrie), însă spaniolii îl iau prizonier pe Montezuma (decembrie) şi-l ţin ostatic.
- Portughezul Ferdinand Magellan porneşte în prima expediţie în jurul lumii, înconjurînd Capul Horn şi intrînd în Pacific (1519).

1520 – 1529

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- Henric VIII al Angliei şi Francisc I al Franţei se aliază pe Cîmpia Postavului Auriu (7 iunie 1520).

• Armatele franceze atacă în Navara (nordul Spaniei), cucerind Pamplona, retrăgîndu-se apoi în sudul Franței după înfrîngerea de la Equiroz (mai – iunie 1521).
• Christian II este detronat de pe tronul Suediei de către Gustav Vasa, care devine Gustav I, punînd astfel capăt Uniunii Scandinave de la Kalmar (1523); Christian este alungat și de pe tronul Danemarcei și Norvegiei de către Frederic, duce de Holstein, ale cărui forțe, conduse de Johann von Rantzau, asediază și cuceresc Copenhaga (1523 – 1524).
• m. Ludovic II de la Trémoille (1460 – 1525), general francez ucis la Pavia (24 februarie).
• n. Alvaro de Bazan, marchiz de Santa Cruz (1526 – 1588), amiral spaniol.
• m. Charles, conte de Montpensier și duce de Bourbon (1490 – 1527), conetabil al Franței și general imperial.
• *m. Pedro, conte de Oliveto Navarro (circa 1460 – 1528) general spaniol care, după* ce a fost luat prizonier la Ravenna (1512), a intrat în serviciul Franței; capturat în Italia (1527), el moare în Castel Nuovo din Napoli.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:

• O armată franco-elveţiano-venețiană atacă forțele spaniole din nordul Italiei (1521), dar pierde Milano în favoarea armatelor spaniolo-germano-papale, apoi pierde lupta decisivă de la Bicocca (27 aprilie 1522).
• Forțele tătare din Crimeea invadează Rusia, amenințînd Moscova (1521).
• Armata turcă condusă de Soliman I își continuă înaintarea în Europa, invadînd Ungaria (mai 1521); Belgradul capitulează la capătul unui asediu (sfîrșitul lui august).
• Armatele austro-germane pornesc ofensiva (primăvara lui 1524), învingîndu-i și împrăștiindu-i pe francezii din nordul Italiei și atacînd sudul Franței (iulie); asediază fără succes Marsilia, apoi se retrag peste Alpi, urmăriți de francezi (octombrie 1524). Francezii asediază Pavia (la sfîrșitul lui octombrie) unde suferă o înfrîngere zdrobitoare (24 februarie 1525), estimîndu-se circa opt mii de morți dintr-un total de douăzeci de mii de oameni. Francisc I al Franței este rănit și luat prizonier.
• *Revoltele țăranilor luterani eșuează în Germania (1524).*
• Albert von Hohenzollern, mare maestru al cavalerilor teutoni, dizolvă ordinul (aprilie 1525), proclamîndu-se primul duce de Prusia.
• Francisc I al Franței este eliberat în urma încheierii Tratatului de la Madrid (14 ianuarie 1526), prin care Franța învinsă pierdea toate teritoriile deținute în Italia, precum și cîteva provincii franceze, inclusiv Flandra și Burgundia. O dată eliberat, Francisc reia războiul împotriva Sfîntului Imperiu Roman, atacînd fără succes nordul Italiei și *pierzînd Milano (1526) și Genova (1528).*
• Soliman I Magnificul conduce o armată turcă de invazie numărînd între șaptezeci și optzeci de mii de soldați asupra Ungariei (aprilie 1526), unde se confruntă – pe cîmpia de la Mohács – cu o armată ungară avînd un efectiv de două ori mai mic, condusă de Ludovic II al Ungariei. În bătălia ce a urmat turcii obțin o victorie decisivă; ei distrug armata ungară, omorînd probabil cincisprezece mii de oameni și împrăștiind rămășițele armatei, care încetează să mai fie o forță aptă de luptă. Ludovic este ucis și el. Soliman preia controlul asupra Ungariei, înființînd un protectorat condus oficial de Ioan Zápolya de Transilvania.
• Domnia lui Radu de la Afumați în Țara Românească (1522–1529). Domnia lui e *caracterizată de conflictele frecvente cu turcii.*
• Are loc un dezastru cultural de proporții atunci cînd oștile Sfîntului Imperiu Roman cuceresc și devastează Roma (6 mai 1527), jefuiesc totodată opere de artă ale Renașterii italiene.

• m. Niccolo Machiavelli (1469 – 1527), om de stat florentin, teoretician politic şi militar, cunoscut mai cu seamă ca autor al operelor *Principele* (1513) şi *Arta Războiului* (1520).

• Armatele turce şi ungare, cu un efectiv cuprins între optzeci de mii şi nouăzeci de mii de soldaţi, aflate sub conducerea lui Soliman Magnificul, pornesc către Viena (mai 1529), cuceresc Buda (începutul lui septembrie) şi eşuează în asediul asupra Vienei (septembrie – octombrie); ele ridică asediul din cauza sosirii anotimpului rece şi se retrag, urmărite de armata austriacă.

• Tratatul de la Cambrai (1529) pune capăt unei faze din lungul război dintre Franţa şi Imperiul Roman; prin tratat, imperiul redobîndea controlul asupra Italiei, iar Franţa revenea în mare parte în graniţele ei iniţiale.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• m. Selim I (1467 – 1520), sultan al Turciei (d. 1512 – 1520); este urmat la tron de fiul său, Soliman I (care domneşte între 1523 – 1536).

• Armatele turce cu un efectiv estimat la o sută de mii de oameni debarcă în Rodos (iunie 1522) şi pornesc lungul asediu al fortăreţei Cavalerilor Ospitalieri ai Sf. Ioan de pe insulă. Fortăreaţa este cucerită în cele din urmă (sfîrşitul lui decembrie); apărătorii sînt evacuaţi sub protecţia tratatului de capitulare.

• Cu sprijinul turcilor, musulmanii din Harar declanşează o insurecţie încununată de succes împotriva Etiopiei (1523 – 1543).

• Portughezii cuceresc din nou Mombasa (1523).

• Războaiele turco-persane (1526 – 1555): armatele persane atacă în Armenia şi în Mesopotamia, cucerind Bagdadul şi o mare parte din Siria.

• Forţele guvernamentale turce învinge insurecţiile şiite împotriva regimului turc sunnit din Anatolia (1526).

• Askia Mohamed, conducătorul Imperiului Songhai, este detronat de fiul său, Askia Musa (1528).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

• Armatele spaniole înfrîng o revoltă aztecă în Mexic (30 iunie 1520), omorîndu-l pe Montezuma; alături de aliaţii lor anti-azteci, ei asediază şi cuceresc din nou Tenochtitlánul (august 1520 – mai 1521); apoi cuceresc întregul Imperiu Aztec şi trec dincolo de graniţele acestuia.

• m. Montezuma II (1466? – 1520), ultimul împărat aztec al Mexicului (d. 1502 – 1520), cel care-l primise în pace pe Cortés (8 noiembrie 1519), dar este ucis mai apoi în luptele cu armatele spaniole (30 iunie).

• Soli portughezi ajung la Pekin (circa 1520 – 1522).

• Ferdinand Magellan ajunge în Filipine; acolo este ucis într-o încăierare (1521), dar echipajul său – dintre care unii vor duce la bun sfîrşit înconjurul lumii – revendică insulele în numele Spaniei (1522), începînd astfel lungul proces de cucerire şi ocupaţie europeană din Filipine.

• Armatele spaniole înfiinţează avanposturi înarmate de-a lungul coastelor nordice ale Americii de Sud (1521 – 1535).

• n. Takeda (Harunobu) Shingen (1521 – 1573), conducător militar japonez.

• Forţele spaniole cuceresc sudul Mexicului şi nordul Americii Centrale (1522 – 1540).

• n. Shibata Katsuie (1522 – 1583), general japonez.

- Giovanni Verrazano ajunge în Newfoundland şi Belle Isle (1524).
- Spaniolii cuceresc o mare parte din nordul Mexicului, inclusiv părţi din sud-vestul american (1524 – 1555).
- Armatele lui Babur cuceresc pentru scurt timp Lahore, în Punjab (1524). Babur atacă din nou nordul Indiei şi cucereşte Punjabul, în fruntea unei armate care nu depăşea zece mii de soldaţi (1525).
- Hernán Cortés conduce o expediţie în Honduras (1524 – 1526).
- Exploratorii şi comercianţii ruşi se deplasează de-a lungul fluviului Amur, intrînd în Manciuria; soldaţii ruşi îi urmează îndeaproape. Armatele manciuriene îi resping dincolo de Amur (1525 – 1526).
- Armata lui Babur zdrobeşte la Panipat (20 aprilie 1526) armata din Delhi cu un efectiv cuprins între treizeci şi patruzeci de mii de oameni; sultanul din Delhi, Ibrahim Lodi, împreună cu circa cincisprezece mii de oşteni, sînt ucişi în derută. Babur cucereşte Delhi (26 aprilie), devenind primul împărat mogul al Indiei.
- Rama T'ibodi II şi armatele lui ayuthiene (siameze) învinge armatele Tai rivale din Chiengmai în bătălia de pe fluviul Mewang, în apropiere de Lampang (circa 1527).
- În fruntea unei armate de cel mult douăzeci de mii de oameni, Babur învinge decisiv o armată indiană mult mai numeroasă (de circa nouăzeci de mii – o sută de mii de oşteni) la Khanua (16 martie 1527).
- Atahualpa devine conducătorul Imperiului Incaş, succedîndu-i lui Huayna Capac (1527).
- Armatele Şan cuceresc cea mai mare parte din nordul Birmaniei, ocupînd Ava (1527).
- Babur cucereşte Biharul şi Bengalul; armatele sale obţin victoria decisivă în bătălia de pe rîul Gogra, lîngă Patna (1528 – 1529).
- Armatele portugheze cuceresc Diu (1528).
- n. Chi Chi-kuang (1528 – 1587), general şi teoretician militar chinez.
- Malacca, aflată sub dominaţie portugheză, este atacată de musulmanii achenezi, declanşîndu-se astfel lungul conflict portughezo-achenez (1529).
- m. Rama T'ibodi II (? – 1529), conducător siamez (d. 1491 – 1529), cel care se afla pe tronul Ayuthiei (Siamului) atunci cînd portughezii au sosit pentru prima dată.

1530 – 1539

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- Henric VIII înfiinţează Biserica Angliei (1530), un pas major în reconcilierea europeană a catolicilor cu protestanţii.
- Christian II încearcă să recucerească prin forţă tronul Danemarcei şi Norvegiei (1531), dar este luat prizonier şi întemniţat pe viaţă (1532).
- Războiul civil danez (1533 – 1536): forţele regaliste, cu sprijinul forţelor germane şi din Holstein, îl instalează pe tronul Danemarcei pe Christian III (fiul lui Frederic I), după ce asediază şi cuceresc Malmö şi Copenhaga (aprilie şi iulie 1536).
- n. Elisabeta I (1533 – 1603), regină a Angliei (d. 1558 – 1603).
- n. William cel Tăcut, conte de Nassau şi prinţ de Orange (1533 – 1584), general olandez.
- Războiul dintre Franţa şi Sfîntul Imperiu Roman este indecis (1536 – 1538), cu o invazie în mare parte eşuată a francezilor în nordul Italiei, urmată de o invazie imperială

în nordul Franței, de asemenea ratată. Vaticanul mediază Armistițiul de la Nisa care, încheiat pentru zece ani, va rezista numai patru.

● n. Charles Howard, al doilea baron Howard de Effingham și primul conte de Nottingham (1536 – 1604), amiral englez.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:

● Conflictele dintre protestanți și catolici iau amploare în Elveția, ca și în multe țări din nordul Europei. Zürichul protestant este învins de o alianță a cantoanelor catolice elvețiene în lupta de la Kappel (11 octombrie 1531).

● Armatele imperiale conduse de Andrea Doria întreprind raiduri în Morea (Peninsula Pelopones) aflată sub dominație turcă (1532), cucerind Coronul și declanșînd revitalizarea conflictelor legate de pretențiile musulmanilor și acelea ale creștinilor în Mediterana (1532 – 1565).

● Turcii pornesc din nou către Viena, dar nu izbutesc să ajungă pînă acolo; după ce desfășoară o campanie în sudul Ungariei, ei se retrag (1532).

● Amiralul turc Khayr ed-Din (Barbarossa) începe o lungă serie de atacuri turcești în Mediterana și Africa de Nord, recucerind Coronul (1533).

● Se desfășoară războiul dintre Polonia și Rusia (1534 – 1536).

● Armatele austriece invadează porțiunea din Ungaria aflată sub stăpînire turcească (septembrie – decembrie 1537); învinși rapid, austriecii se retrag urmăriți îndeaproape de turci, care distrug ce mai rămăsese din armata de invazie. Pierderile se estimează la douăzeci de mii de morți.

● Turcia și Veneția sînt în război; Khayr ed-Din întreprinde raiduri debarcînd pe coasta Italiei și ocupînd insulele și fortărețele de coastă deținute de venețieni (1537 – 1538). Turcii, conduși de Soliman I Magnificul, asediază fără succes Corfu (august – septembrie 1537). Veneția învinsă încheie pace cu turcii, cedînd multe teritorii cucerite de turci (1539).

● Moldova condusă de Petru Rareș (1527–1538) este atacată de turcii conduși de Soliman Magnificul, în 1538. Sultanul după ce ocupă Succava, confirmă autonomia țării dar anexează cetățile Tighina și Soroca.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Cavalerii Ospitalieri ai Sf. Ioan intră în posesia insulei Malta din centrul Mediteranei, prin decizia împăratului Carol Quintul (1530); ei își vor avea acolo fortăreața pînă la cucerirea acesteia în 1798 de către Napoleon.

● Războaiele turco-persane: perșii recuceresc Bagdadul (ianuarie 1534), pe care-l pierduseră în 1526; acesta își va schimba stăpînul de mai multe ori pe parcursul următoarelor două decenii.

● Flota turcă condusă de Khayr ed-Din (Barbarossa) cucerește Tunisul (1534), însă armatele spaniole și austriece îl redobîndesc (1535) atunci cînd flota spaniolă condusă de Andrea Doria învinge pe uscat armata debarcată a lui Khayr ed-Din.

● m. Askia Mohamed (Muhammad I Askia; Muhammad ibn abi Bakr Ture) (? – 1538), general Songhai și împărat care și-a extins imperiul în detrimentul mossilor, tuaregilor și bornu; el este detronat de fiul său (1528).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

● n. Kikkawa Motoharu (1530 – 1586), general japonez.

● m. Babur (Zahir ud-din Muhammad) (1483 – 1530), conducător care a întemeiat dinastia Mogulilor în India (1526); descendent al lui Genghis-Han și Timur Lenk, este urmat la tron de fiul său, Humayun.

• Armatele Mogulilor conduse de Humayun atacă Gujarat; după un succes inițial ele sînt *izgonite de armatele lui Bahadur Şah* (1531 – 1536).
• O expediție spaniolă care număra mai puțin de două sute de oameni, condusă de Francisco Pizarro, atacă Imperiul Incaş (1532). Împăratul incaş Atahualpa este prins la Cajamarca (august) şi ținut pentru răscumpărare; incaşii plătesc răscumpărarea, dar Atahualpa este ucis de spanioli, care pun pe tron un suveran de paie. Armata lui Pizarro atacă Cuzco (1533), cucerind în final oraşul şi întregul imperiu.
• Jacques Cartier debarcă în golful Chaleur, pe coasta New Brunswick, începînd invazia şi cucerirea Canadei de către francezi (1534).
• n. Oda Nobunaga (1534 – 1582), general japonez.
• Revolta incaşilor din Peru este învinsă de forțele de ocupație spaniole (1535 – 1536).
• În a doua lui călătorie în America de Nord, Jacques Cartier porneşte pe rîul St. Lawrence, ajungînd în regiunea Quebec şi Montreal (1535).
• Forțele portugheze încep o lungă serie de mici conflicte prin care vor obține treptat controlul asupra Javei de nord (1535).
• Armatele spaniole pătrund în interiorul Columbiei, învingîndu-i pe indienii chibcha lîngă actuala Bogotá (1536 – 1538).
• n. Toyotomi Hideyoshi (circa 1536 – 1598), general japonez.
• Sher Han, guvernatorul Biharului, conduce o insurecție de succes împotriva *împăratului mogul Humayun, învingînd armatele acestuia la Chaunsha şi Kanauj* (1537); Humayan fuge din India (1537 – 1539). Sher Han, acum Sher Şah (domneşte între 1539 – 1545), extinde zona de dominație a Delhiului.
• Diu, controlat de portughezi, este atacat fără succes de o flotă turcă sprijinită de forțele de uscat din Gujarat (1538).
• n. Maeda Toshiie (1538 – 1599), general japonez.
• Hernando de Soto începe cucerirea Floridei în numele Spaniei (1539).

1540 – 1549

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:
• Armatele engleze invadează Scoția, învingîndu-i pe scoțieni la Solway Moss (25 noiembrie 1542).
• n. Maria (Stuart) (1542 – 1587), regină a Scoției (1542 – 1587) care a moştenit tronul cînd era în vîrstă de şase zile, o dată cu moartea tatălui ei, Iacob V; ea va fi crescută în Franța, ceea ce va genera ulterior probleme atît cu englezii, cît şi cu scoțienii.
• Reizbucneşte războiul în Europa o dată cu încheierea unei alianțe franco-turce împotriva Sfîntului Imperiu Roman (1542); flota alianței jefuieşte Nisa (1543), în timp ce forțele imperiale invadează fără succes nordul Franței. Armatele engleze aliate cu imperiul desfăşoară o invazie peste Canalul Mînecii debarcînd la Calais (1544), cucerind în cele din urmă Boulogne – fapt consfințit de un tratat anglo-francez încheiat în 1546. Împăratul Carol V încheie pace cu Franța după eşuarea unei tentative de invazie a imperiului în Franța (1544).
• n. Alessandro Farnese, duce de Parma (1545 – 1592), general italian în slujba Spaniei.
• n. Hugh O'Neill, al treilea conte de Tyrone (circa 1545 – 1616), conducător şi general irlandez.

● m. Henric VIII (1491 – 1547), rege al Angliei (1509 – 1547) din familia Tudor; rămas în istorie mai cu seamă datorită celor şase neveste ale sale, rupturii de Biserica Catolică şi copiilor săi – Eduard VI, Maria I şi Elisabeta I. A fost urmat la tron de fiul său cel mai tînăr, Eduard, avîndu-l ca lord protector (regent) pe Eduard Seymour, duce de Somerset.

● Armatele engleze ale lui Somerset invadează Scoţia şi, beneficiind de sprijin naval, obţin o victorie categorică asupra scoţienilor în bătălia de la Pinkie, în estuarul Firth of Forth (10 septembrie 1547). Scoţienii au pierdut peste cincii mii de oameni, în timp ce englezii abia cîteva sute. Armata engleză ocupă Edinburgh (1547).

● m. Hernán (Hernando; Fernando) Cortés (1485 – 1547), conducător militar spaniol care a condus armatele spaniole în cucerirea Mexicului (1519 – 1521).

● Armatele engleze conduse de John Dudley înfrîng o revoltă ţărănească în Norfolk (1549).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

● n. Jan Zamojski (Zamoyski) (1541 – 1605), general polonez.

● Armata turcă condusă de Soliman I desfăşoară o campanie în Austria (aprilie – septembrie 1543). Turcia şi Austria pun capăt ostilităţilor, revenind la părţile din Ungaria deţinute înainte de război (1544).

● Este înfrîntă insurecţia protestantă din Germania (Războiul Schmalkalden); forţele catolicilor obţin o victorie decisivă la Mühlberg (24 aprilie 1547).

● n. Ioan (Don Juan) de Austria (1547 – 1578), general şi amiral spaniol.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Împăratul roman Carol V conduce o invazie asupra Algerului (septembrie 1541), asediul oraşului fiind însă lipsit de succes. El pierde şapte mii din cei douăzeci şi unu de mii de soldaţi cu care sosise, apoi se întoarce în Europa cu oastea rămasă.

● Armatele musulmane conduse de Adman Gran asediază fără succes Kassala, din Etiopia, care este eliberată de armatele aliate etiopiene şi portugheze (1543) conduse de Cristovao da Gama, fiul lui Vasco da Gama.

● m. Khayr ed-Din (Barbarossa; Khizr) (circa 1483 – 1546), amiral greco-turc şi conducător nord-african; fost pirat poreclit Barbarossa (Barbăroşie), el se stabileşte în nordul Africii şi devine beiul Algerului (1518).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Francisco Vásquez de Coronado conduce o expediţie către nord ajungînd pînă la New Mexico, cucerind Zuni Pueblo (iulie 1540). Expediţia, care ajunge la Marele Canion, introduce calul în America de Nord, revoluţionînd astfel modul de viaţă al multor triburi de indieni (1540).

● Armatele spaniole conduse de Pedro de Valdivia declanşează lunga ofensivă asupra araucanilor din Chile (1540).

● Exilat din India, Humayun preia puterea în Afganistan, învingînd armata fratelui său, Komran (1540).

● Forţele mongole îşi intensifică raidurile în vestul Chinei (1540 – 1550).

● Expediţia lui Hernando de Soto ajunge la fluviul Mississippi, aducînd cu ea epidemii masive care distrug culturile agricole; el moare de febră pe drum (1541).

● Regele birmanez Tabinshwehti cucereşte regatul Mon, Pegu (1541).

● Navigatori portughezi ajung în Japonia, primul dintre ei cu ajutorul unei jonci chinezești deviate de vînt (circa 1542); muscheta adusă de ei avea să revoluționeze știința militară japoneză.
● Juan Cabrillo navighează spre nord de-a lungul coastei pacifice a Americii de Nord, de la Navidad la Oregon (1542).
● n. Akbar cel Mare (Abu-ul-Fath Djelal ed-Din Mohammed Akbar) (1542 – 1605), padișah al Indiei din dinastia Marilor Moguli (1556 – 1605).
● n. Tokugawa Ieyasu (1542 – 1616), general japonez.
● m. Sher-șah (Farid-ud-Din Sher Shah; Farid Khan) (circa 1472 – 1545), împărat al Indiei (d. 1540 – 1545) de origine afgano-turcă. El l-a alungat pe împăratul mogul Humayun și i-a luat locul (1537); este ucis în asediul de la Kalinjar. Moartea sa va declanșa o criză pentru succesiune.
● Forțele spaniole de ocupație înăbușă o mișcare de insurecție maya (1546).
● Armata Siamului înfrînge o armată de invazie din Birmania (1548).
● Misionarul iezuit François Xavier sosește în Japonia, începînd evanghelizarea țării (1549).

1550 – 1559

EUROPA ATLANTICĂ ȘI DE NORD:
● Armatele franceze și scoțiene îi silesc pe englezi să se retragă din Edinburgh și din alte zone ocupate din Scoția (1550).
● n. Carol IX Vasa (1550 – 1611), rege al Suediei (d. 1604 – 1611).
● n. Henric de Lorena, al treilea duce de Guise (1550 – 1588), general francez.
● n. Henric III (1551 – 1589), rege al Franței (d. 1574 – 1589).
● Prin invadarea Lorenei de către francezi (aprilie 1552), Franța și Sfîntul Imperiu Roman se află din nou în război.
● În Anglia se declanșează o criză de succesiune după moartea lui Eduard VI (care a domnit între 1547 – 1553). Lady Jane Grey, fiica ducelui de Northumberland (Warwick), se urcă pe tron, însă e detronată după numai nouă zile (6 – 19 iulie 1553) și ulterior executată. Maria, sora vitregă mai vîrstnică a lui Eduard, alcătuiește o armată în fruntea căreia revendică tronul sub numele de Maria I (Maria Tudor; Maria Sîngeroasă). Ea impune revenirea la catolicism în Anglia și conduce persecutarea, adeseori sîngeroasă, a protestanților. Se mărită cu Filip II al Spaniei (1554), dînd naștere unui lung conflict între Anglia protestantă și Spania catolică.
● n. Henric IV (Henric de Navarra) (1553 – 1610), rege al Franței, primul din linia Bourbonilor (a domnit între 1589 – 1610); la început prinț de Berna, devine apoi Henric III, regele Navarrei (1572 – 1589).
● Forțele guvernamentale engleze înfrîng o revoltă condusă de Thomas Wyatt (1554).
● n. Carol de Lorena, duce de Mayenne (1554 – 1611), general francez.
● Filip II al Spaniei conduce armatele spaniole și engleze (trimise de soția sa, Maria I a Angliei) într-o invazie a Franței (iulie – august 1557), zdrobind armata franceză la St. Quentin (10 august) și cucerind apoi orașul; ulterior se retrage, permițînd francezilor învinși să se refacă și să declanșeze ofensiva. Războiul ia sfîrșit (1559) prin retragerea francezilor, însă aceștia mai păstrează unele orașe cucerite în timpul războiului, inclusiv Calais, Metz și Verdun.

• m. Maria I (1516 – 1558), regină a Angliei (1553 – 1558), fiica lui Henric VIII; ea a reintrodus romano-catolicismul în țara ei, persecutîndu-i atît de crunt pe protestanți încît a fost supranumită „Maria Sîngeroasa". Este urmată la tron de sora ei vitregă mai tînără, Elisabeta I (care domnește între 1558 – 1603).
• m. Christian III (1503 – 1559), regele Danemarcei și Norvegiei (d. 1534 – 1559); fiul lui Frederic I.
• m. Christian II (1481 – 1559), regele Danemarcei și Norvegiei (1513 – 1523) și al Suediei (1520 – 1523), care și-a pierdut tronurile o dată cu sfîrșitul Uniunii de la Kalmar; el este întemnițat (din 1532) după o tentativă de a recuceri puterea.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:

• Armata rusă cucerește Kazanul și Astrahanul, ca și cea mai mare parte din valea Volgăi (1552 – 1557).
• În cadrul războiului cu Sfîntul Imperiu Roman, armata franceză atacă din nou Italia, dar este învinsă la Marciano (august 1553).
• Polonia și Rusia se află în război disputîndu-și Livonia (1557 – 1571); Suedia și Danemarca iau și ele parte la conflict. În cele din urmă Suedia ocupă Estonia.
• n. Johan Tserclaes (1559 – 1632), general flamand inițial în serviciul Bavariei.
• Banatul, cu centrul Timișoara, este transformat în pașalîc otoman (1552).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• Armata turcă cucerește Tripoli, în Libia, de la Cavalerii Ospitalieri ai Sfîntului Ioan (1551).
• Războaiele turco-persane: perșii cuceresc Erzerum (1552); Soliman I îl recucerește în cadrul unei ofensive de amploare în Persia, în decursul căreia turcii cuceresc și iau în stăpînire o mare parte din Armenia, Georgia și vestul Persiei. Turcii continuă să rămînă în posesia acestor teritorii prin Tratatul de la Amasia, care pune capăt lungului război (1555).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

• Pirații japonezi atacă coasta Chinei cu înverșunare sporită (1550 – 1560), asediind mai multe orașe, inclusiv Nankingul (1555).
• n. Date Masamune (1550 – 1600), general japonez și daimyo (mare senior feudal).
• Regele Birmaniei, Bayinnaung (care a domnit între 1551 – 1581), unifică Birmania și cucerește Laosul, Ayuthia (Siam) și Chiengmai.
• Armata afgană a lui Humayun invadează nordul Indiei, cucerind Punjabul și Delhi, reinstalîndu-l pe Humayun pe tronul Mogul.
• Francezii pun bazele unei așezări la Rio de Janeiro (1555), care va fi distrusă ulterior de portughezi (1557).
• m. Humayun (Na-sin-ud-Din Muhammad) (1508 – 1556), al doilea împărat mogul al Indiei (1530 – 1540; 1555 – 1556), care și-a pierdut tronul în fața lui Sher-șah; fiul lui Babur, el moare într-un accident la scurtă vreme după reocuparea Delhiului. Moartea lui dă naștere unei noi crize de succesiune.
• Akbar, fiul lui Humayun, pune capăt crizei de succesiune din India învingînd armata generalului hindus Hemu în a doua luptă de la Panipat (5 noiembrie), devenind împăratul mogul al Indiei (1556 – 1605).
• m. Hemu (Vikramaditya) (? – 1556), conducător afgano-indian, unul dintre principalii patru pretendenți la tronul imperiului lui Sher-șah (1545 – 1556); el este ucis la Panipat.

- Forțele navale portugheze își înființează un centru fortificat la Macao, pe coasta sudică a Chinei (1557).
- Portughezii atacă și cuceresc unele zone de coastă din Ceylon (Sri Lanka) (1557 – 1600).
- Musulmanii achenezi asediază fără succes Malacca stăpînită de portughezi (1558).
- n. Nurhaci (Kundulun Han) (1559 – 1626), șef nomad de origine tungusă.

1560 – 1569

EUROPA ATLANTICĂ ȘI DE NORD:

- Cu sprijinul unor trupe engleze, armatele scoțiene, revoltate împotriva influenței Franței asupra reginei Maria a Scoției, îi înfrîng pe francezi la Leith (februarie 1560). Francezii se retrag din Scoția în urma Tratatului de la Edinburgh (6 iulie). Maria, care se căsătorise cu Francisc II al Franței (1558), se reîntoarce în Scoția după moartea acestuia (1560).
- Primul război hughenot (1562 – 1563): în Franța se declanșează lunga serie de războaie hughenote între protestanți și catolici (aprilie 1562) prin insurecția care urmează asasinării a șase sute cincizeci de protestanți la Vassy (martie) de către trupele catolice ale ducelui de Guise. Armata engleză trimisă de Elisabeta I intervine de partea hughenoților (protestanți calvini) (septembrie) cucerind Le Havre. După lupta de la Dreux (decembrie) care se termină indecis, Pacea de la Aboise (martie 1563) readuce statu-quo-ul; armatele franceze catolice și protestante îi atacă apoi pe englezi și-i învinge la Le Havre.
- m. François de Lorena, al doilea duce de Guise (1519 – 1563), general francez poreclit „Le Balafré" (Crestatul) datorită rănilor primite în asediul de la Boulogne (1544 – 1545); el este ucis în timpul primului război hughenot.
- m. Johann von Rantzau (1492 – 1565), general danez care a condus armata ce l-a detronat pe Christian II înlocuindu-l cu Frederick I (1523), asediind și cucerind Copenhaga (1523 – 1524).
- n. Iacob I (1566 – 1625), rege al Angliei (1603 – 1625); rege și al Scoției sub numele de Iacob VI (1567 – 1625).
- Al doilea război hughenot (1567 – 1568) a început printr-o insurecție hughenotă împotriva persecuțiilor catolice (septembrie 1567) și s-a încheiat prin Pacea de la Longjumeau (martie 1568), care promitea încă o dată toleranță religioasă. Pacea nu a durat decît cîteva luni, atacurile catolicilor declanșînd al treilea război hughenot.
- Armatele care o susțineau pe Maria Stuart, regina Scoției, au fost învinse de alte trupe scoțiene la Carberry Hill (iunie 1567); Maria a fost întemnițată și silită să abdice în favoarea fiului ei Iacob VI al Scoției (ulterior Iacob I al Angliei). După ce evadează din închisoare, Maria este învinsă încă o dată, în bătălia de la Langside (mai 1568), de către armatele scoțiene conduse de Iacob, conte de Moray, regent pentru Iacob VI; Maria fuge în exil în Anglia, unde este întemnițată de Elisabeta I.
- Războiul de independență în Țările de Jos începe prin demonstrații ale protestanților calvini împotriva stăpînirii Spaniei catolice (1567 – 1568); Wilhelm de Orania, care se refugiase în Germania, strînge o armată de revoluționari (1568) care, sub comanda fratelui său, Louis, este învinsă decisiv la Jemmingen de către spanioli (21 iulie 1568); pierderile sînt estimate la circa șase-șapte mii de morți dintr-un total de cincisprezece mii. Wilhelm se află în fruntea unei invazii eșuate asupra Flandrei (octombrie 1568), după care se retrage în Germania.

• Al treilea război hughenot (1568 – 1570): deşi catolicii obţin victoriile importante de la Jarnaca (13 martie 1569) şi Moncontour (3 octombrie 1569), forţele protestante sînt suficient de puternice pentru a provoca o remiză; Pacea de la St. Germain (8 august 1570) promite încă o dată libertate religioasă hughenoţilor.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

• m. Andrea Doria (1466 – 1560), amiral şi om politic genovez în serviciul Franţei şi al imperiului; s-a remarcat mai ales în timpul războiului cu turcii, împotriva lui Khayr ed-Din (Barbarossa).

• Turcii asediază fără succes Malta (mai–septembrie 1565), apoi se retrag cînd armatele spaniole eliberează insula.

• Soliman I conduce un nou atac al turcilor asupra Austriei (iulie 1565), asediind şi cucerind Sighetul (Szigetvar) (august – septembrie).

• m. Soliman I (Magnificul) (circa 1494 – 1566), sultan turc otoman (d. 1520 – 1566), uneori numit Soliman II; a extins mult Imperiul otoman, cucerind Rodosul de la Cavalerii Ospitalieri ai Sfîntului Ioan (1522) şi părţi din sud-estul Europei, a asediat Viena (1529) şi în cele din urmă a cucerit Ungaria (1541). A murit în timpul asediului de la Sighet (5 septembrie).

• m. Albert von Hohenzollern (1490 – 1568), marc maestru al Cavalerilor Teutoni şi (din aprilie 1525) primul duce de Prusia.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Armata turcă condusă de beiul Algerului cucereşte Tunisul de la spanioli (1569).

• Invazia turcă şi tătară nu reuşeşte să cucerească Astrahanul de la ruşi (1569).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

• Deoarece atacurile piraţilor din Caraibe asupra navelor spaniole cresc în intensitate, Spania pune la punct un sistem de convoaie pentru traversarea Atlanticului (1560), un precursor al sistemului de convoaie care avea să fie utilizat de aliaţi în cele două războaie mondiale ale secolului XX.

• Oda Nobunaga se afirmă ca cel mai important conducător militar japonez, cucerind o mare parte din Honshu (1560 – 1568).

• Armata manciuriană începe să întreprindă raiduri în nordul Chinei (1560 – 1570).

• Akbar începe să extindă controlul mongolilor în India, cucerind Malwa (1562); după un război îndelungat (1562 – 1567) el va cuceri şi Rajputana.

• n. Kato (Toranosuke) Kiyomasa (1562 – 1611), general japonez.

• Armata birmaneză învinge şi ocupă Siamul (1563 – 1584), apoi ocupă, dar nu poate păstra Laosul (1564 – 1565).

• Francezii întemeiază Fort Caroline pe rîul St. Johns, Florida (1564); acesta avea să fie ulterior cucerit de spanioli (1565).

• n. Ikeda Terumasa (1564 – 1613), general japonez.

• Miguel López de Lagazpi descoperă o rută mult mai practică de traversare a Pacificului către est, din Filipine în Panama, începînd astfel negoţul cu Manila; Spania ocupă apoi Filipinele (1565).

• Forţele musulmane îl învinge pe Rama Raya, din regatul hindus Vijayanagar, India de Sud, în bătălia de la Talikot (1565).

• n. Samuel de Champlain (circa 1567 – 1635), militar şi explorator francez.

- Sultanatul Bantamului se extinde, ocupînd în totalitate Java de vest (1568).
- n. Jahangir (Salim) (1569 – 1627), împărat mogul (d. 1605 – 1627).

1570 – 1579

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- Masacrul din noaptea Sf. Bartolomeu: într-o singură noapte catolicii ucid mii de protestanţi la Paris (23 – 24 august 1572), declanşînd astfel al patrulea război hughenot (1572 – 1574), în care protestanţii întemeiază o regiune semiautonomă în sud-vestul Franţei.
- m. Gaspard II de Coligny (1519 – 1572), general şi amiral francez, susţinător al toleranţei religioase şi al cauzei hughenote; el a murit în masacrul din noaptea Sf. Bartolomeu (23 – 24 august).
- În ciuda unor insuccese temporare, insurecţia Ţărilor de Jos împotriva Spaniei ia amploare; forţele navale olandeze („golanii mării") sînt bine organizate, iar o mişcare masivă de insurecţie cucereşte cea mai mare parte din ţară (1572); în anul care urmează (1573), spaniolii iau înapoi mult teritoriu, războiul prelungindu-se în acelaşi mod.
- Carol IX al Franţei este urmat la tron de Henric III (care domneşte între 1574 şi 1589). În timpul domniei lui Henric războiul civil religios între catolici şi protestanţi izbucneşte încă de trei ori, dar fără rezultate semnificative.
- Englezul Francis Drake porneşte în călătoria lui în jurul lumii (1577 – 1580).
- n. Christian IV (1577 – 1648), regele Danemarcei şi al Norvegiei (d. 1588 – 1648).
- m. Blaise de Lasseran-Massencome, senior de Monluc (Montluc) (1501? – 1577), mareşal francez care a condus armata catolică în războaiele religioase din Franţa.
- n. Charles Créqui (Créquy) I, marchiz de Créqui şi duce de Lesdiguieres (1578 – 1638), mareşal al Franţei.
- Uniunea de la Utrecht uneşte cele şapte provincii calviniste din nordul Ţărilor de Jos într-o confederaţie (1579). Armata spaniolă condusă de Alessandro Farnese recucereşte în deceniul următor o mare parte din Ţările de Jos.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Armata rusă cucereşte Novgorodul (1570).
- m. Nicolo Dandolo (circa 1515 – 1570), conducător militar veneţian.
- Bătălia de la Lepanto (7 octombrie 1571): flotele veneţiană şi spaniolă conduse de Ioan (Don Juan) de Austria înving decisiv principala flotă otomană la Lepanto, în Golful Corint; se pune astfel capăt supremaţiei otomane – de multă vreme practic necontestată – în Mediterana. Mai puţin de un sfert din cele peste două sute de nave otomane au scăpat nescufundate, pierderile umane ridicîndu-se la circa douăzeci de mii de morţi, la care se adaugă mii de răniţi. Aliaţii au pierdut mai puţin de cincisprezece nave, şapte mii de morţi şi circa opt mii de răniţi.
- Forţele tătarilor din Crimeea cuceresc şi distrug Moscova; eliberează oraşul şi se retrag după ce ruşii le înfrîng la Molodi (1571 – 1572). O revoltă a tătarilor de pe Volga este înăbuşită şi ea în 1572.
- n. Maximilian I, duce de Bavaria (1573 – 1651), elector german (1623 – 1651).
- Polonia şi Rusia se luptă din nou pentru Livonia (1577 – 1582).
- m. Ioan (Don Juan) de Austria (1547 – 1578), general şi amiral spaniol care a comandat flota Sfintei Ligi în victoria asupra otomanilor la Lepanto (7 octombrie 1571).

• Rusia pierde Polotsk în favoarea Suediei, după victoria suedeză obținută la Wenden (1579).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• Portughezii pătrund în Congo (1570).

• Turcia și Veneția se află în război. Forțele otomane de invazie atacă mult-disputatul Cipru (ianuarie 1570), apoi asediază și cuceresc Nicosia (iulie – septembrie) și Famagusta (septembrie 1570 – august 1571). Flotele otomane întreprind raiduri în Mediterana de vest.

• n. Abbas I (cel Mare) (1571 – 1629), șah al Persiei (d. 1588 – 1629).

• Spaniolii cuceresc Tunisia de la turci (august 1572).

• Tunisia își schimbă iar stăpînirea, căzînd în mîinile musulmanilor lui Ouloudj Ali din Alger (august – septembrie 1574).

• Turcia se află în război cu Persia (1577 – 1590); forțele otomane cuceresc teritorii substanțiale din Luristan și Armenia.

• Trupele marocane care asigurau defensiva Alcazarului învîng decisiv forțele portugheze de asalt debarcate (1578).

• Sebastian al Portugaliei conduce un atac care eșuează asupra Marocului, murind în bătălia de la Al Kasr al Kebir (1578).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

• Francis Drake întreprinde primul său atac pirateresc asupra navelor spaniole din Caraibe (1570).

• Forțele spaniole aflate sub comanda lui Miguel López de Lagazpi atacă Filipinele, înregistrînd progrese în cucerirea spaniolă a insulelor (1570).

• Tupac Amaru, „ultimul incaș", este capturat și ucis de armata spaniolă (1571).

• m. Mori Motonari (1497 – 1571), general japonez.

• Armatele din Birmania cuceresc din nou, dar nu pot păstra Laosul (1572 – 1573).

• Trupele lui Akbar cuceresc Gujaratul (1573).

• Oda Nobunaga îl detronează pe shogunul Ashikaga Yashiaki (1573).

• m. Takeda (Harunobu) Shingen (1521 – 1573), general japonez care a fost o figură marcantă în războaiele civile ce au precedat unificarea.

• Asediată vreme de patru ani de forțele locale din Ternate, garnizoana portugheză din fortăreața de pe insulă capitulează (1574).

• Armata lui Akbar cucerește Biharul și Bengalul (1574 – 1576), apoi începe un lung șir de atacuri lipsite de succes asupra Deccanului (1576).

• Francis Drake pornește în cea de-a doua expediție piraterească a sa în Caraibe (1574).

• n. Kobayakawa Hideaki (1577 – 1602), general japonez.

1580 – 1589

EUROPA ATLANTICĂ ȘI DE NORD:

• m. Wilhelm cel Tăcut, conte de Nassau și prinț de Orania (1533 – 1584), general al Țărilor de Jos care și-a adus contribuția la punerea bazelor Olandei moderne; a fost asasinat în Delft (9 iulie).

● Al optulea război hughenot (1585 – 1589) este declanşat de retragerea de către regele Franţei, Henric III, a promisiunii de libertate religioasă pe care guvernul o *făcuse protestanţilor*.
● Războaiele anglo-scoţiene iau sfîrşit prin alianţa dintre Iacob VI al Scoţiei şi Elisabeta I a Angliei (1585).
● Intervenţia trupelor engleze conduse de Robert Dudley (1585 – 1587) nu reuşeşte să împiedice armata spaniolă să recucerească cea mai mare parte din provinciile olandeze independente.
● n. Gonsalvo Fernandez de Córdoba, duce de Sesa (1585 – 1635), general spaniol.
● n. Edward Fiennes Clinton (1512 – 1585), amiral englez.
● Francis Drake cucereşte Cadizul pe calea mării, jefuind oraşul (19 aprilie 1587); pe drumul de întoarcere către Anglia, el jefuieşte şi portul Lisabona.
● m. Maria Stuart (1542 – 1587), regină a Scoţiei (d. 1542 – 1587); este executată în exil de către englezi (8 februarie).
● Anglia este atacată de „Invincibila Armada", o impunătoare flotă spaniolă formată din o sută treizeci şi două de nave (iulie 1588), care se pregătise încă din 1586 şi care transporta o armată de invazie. În cinci zile de lupte neîntrerupte cu flota engleză în sudul arhipelagului britanic (21 – 25 iulie), armada rămîne fără muniţie grea şi apoi se retrage către coasta franceză, aruncînd ancora în dreptul Calais-ului. Atacată de englezi (26 – 28 iulie) şi *încă în imposibilitate de a procura muniţie grea, flota spaniolă* porneşte dezorganizată către nord, ocolind complet Anglia pentru a ajunge în Spania. Călătoria s-a dovedit din cale-afară de anevoioasă; un mare număr de nave şi mii de oameni s-au pierdut (august – septembrie). Mai puţin de jumătate din navele care au pornit iniţial din Spania s-au mai întors acasă.
● m. Alvaro de Bazan, marchiz de Santa Cruz (1526 – 1588), amiral spaniol care a comandat ariergarda în bătălia de la Lepanto (1571); el pusese la cale constituirea armadei şi tot el urma să o conducă în atacul împotriva Angliei, dar a murit înainte ca navele să ridice ancora.
● m. Henric de Lorena, al treilea duce de Guise (1550 – 1588), general francez în timpul războaielor hughenote şi mai tîrziu general-locotenent al Franţei (1588); decăzut din graţii, el este asasinat de garda de corp a regelui Henric III.
● m. Henric III (1551 – 1589), rege al Franţei (d. 1574 – 1589) în timpul războaielor religioase; el este asasinat (2 august). În criza de succesiune care urmează, Henric de Navara se afirmă ca Henric IV, primul rege al Franţei din dinastia Bourbonilor; el a purtat un război împotriva catolicilor francezi şi a aliaţilor spanioli ai acestora (1589 – 1593), apoi împotriva Spaniei, obţinînd o victorie răsunătoare la Arques (noiembrie 1589).
● n. Benjamin de Rohan Soubise (circa 1589 – 1642), conducător al hughenoţilor francezi.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

● În anii 1580 comercianţii ruşi înfiinţează puncte de negoţ departe către răsărit, ajungînd pînă la fluviul Amur; expansiunea imperiului rus avea să urmeze curînd.
● Armata spaniolă îi învinge pe portughezi în bătălia de la Alcántara (25 august 1580), cîştigînd pentru Filip II al Spaniei dreptul la succesiunea coroanei portugheze; Antonio de Crato se refugiază în exil, *la începutul anilor 1580*, apelînd la sprijin francez în două tentative nereuşite de cucerire a Azorelor, ca şi la sprijin englez pentru o invazie terestră, de asemenea eşuată (1589).

● n. contele Hans Georg de Arnim (1582? – 1641), general saxon.
● n. Albrecht Euscbius von Wallenstein (1583 – 1634), duce de Friedland şi Mecklenburg, prinţ de Sagan; general originar din Boemia.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Armatele spaniole ocupă Ceuta, faţă în faţă cu Gibraltarul (1580).
● Flotele otomană şi portugheză se confruntă în largul coastelor est-africane (1585); portughezii îşi păstrează stăpînirea asupra aşezărilor de coastă.
● Portughezii, aliaţi cu Simba, cuceresc şi jefuiesc Mombassa (1589).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:
● Armatele portugheze din Ceylon (Sri Lanka), pornind atacul din Colombo, nu izbutesc să cucerească Kandy (1580).
● Forţele împăratului mogul Akbar cuceresc Afganistanul (1581).
● m. Oda Nobunaga (1534 – 1582), general japonez, unul dintre cei mai mari unificatori; în inferioritate numerică, încercuit în propria-i capitală, Kyoto, pe punctul de a cădea în mîinile generalului Akechi Mitsuhibi, el preferă să-şi curme viaţa decît să fie luat prizonier (21 iunie).
● După ce a înfrînt armatele generalului Mitsuhibi (1582), Toyotomi Hideyoshi ia locul lui Oda Nobunaga, preluînd controlul asupra unei părţi însemnate a Japoniei centrale (1582 – 1584) şi unificînd în cele din urmă întreaga ţară (1584 – 1590).
● *m. Shibata Katsuie (1522 – 1583), general japonez în războaiele care au precedat unificarea şi susţinător al lui Oda Nobunaga; după ce este înfrînt în 1583, se sinucide împreună cu soţia lui.*
● Într-o expansiune rapidă către Pacific, Rusia anexează Siberia (1584).
● Insurecţia siameză condusă de Pra Naret învinge forţele birmaneze de ocupaţie, care se retrag din Siam (1584 – 1587).
● Expediţia engleză spre Caraibe condusă de Francis Drake cucereşte şi jefuieşte Hispaniola, Cartagena şi St. Augustin (1585 – 1586).
● Armata împăratului mogul Akbar cucereşte Kashmirul, Sindul, Orissa şi Beluchistanul (1586 – 1595).
● m. Kikkawa Motoharu (1530 – 1586), general japonez în timpul războaielor care au precedat unificarea.
● m. Ch'i Chi-kuang (1528 – 1587), general chinez şi teoretician militar, autor al unui *Ghid practic de pregătire militară* (1571).
● Dictatorul militar japonez Toyotomi Hideyoshi promulgă în 1588 Edictul de urmărire a purtătorilor de săbii, care acordă dreptul de a purta sabie numai samurailor şi marilor seniori daimyo, înfiinţînd astfel o castă militară ereditară.

1590 – 1599

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:
● În războiul său împotriva catolicilor francezi şi a aliaţilor spanioli ai acestora, regele Franţei Henric IV (de Navarra) obţine o victorie extrem de importantă la Ivry (martie 1590). *Lepădîndu-se ulterior de protestantism şi declarîndu-se catolic* (iulie 1593), el începe să unifice protestanţii şi catolicii francezi împotriva invadatorilor spanioli. Războaiele religioase sînt temporar întrerupte prin Edictul din Nantes

(13 aprilie 1598), care promite iarăşi libertate religioasă protestanţilor; războiul cu Spania ia sfîrşit prin tratatul de la Vervins (2 mai 1598).

● În Olanda are loc o răsturnare de situaţie după victoria englezilor asupra flotei spaniole. Armata Ţărilor de Jos, condusă de Maurice de Nassau (al cărui tată, Wilhelm cel Tăcut, fusese asasinat în 1584), continuă ofensiva, iar în ultimul deceniu al secolului ajunge să cucerească şi să menţină întreaga Olandă.

● n. Robert Devereux, al treilea conte de Essex (1591 – 1646), general englez.

● m. Alessandro Farnese, duce de Parma (1545 – 1592), general italian în serviciul Spaniei; s-a distins la Lepanto (1571).

● Hugh O'Neill, conte de Tyrone, conduce Revolta din Tyrone (1594 – 1603), obţinînd o victorie asupra englezilor pe rîul Blackwater, la Yellow Ford (august 1598), iar mai tîrziu surclasîndu-l pe contele de Essex (1599 – 1600).

● n. Gustavus Adolphus (Gustav II Adolf) (1594 – 1632), rege al Suediei (d. 1611 – 1632).

● n. Maarten Harpertzoon van Tromp (1597 – 1653), amiral olandez.

● n. William Waller (circa 1597 – 1668), general englez.

● n. César, duce de Choiseul şi conte de Plessis-Praslin (1598 – 1675), mareşal al Franţei.

● O a doua tentativă de debarcare spaniolă în Anglia este zădărnicită de vremea rea; invazia este întreruptă înainte de a atinge Anglia (1599).

● n. Oliver Cromwell (1599 – 1658), general englez şi lord protector (1653 – 1658).

● n. Robert Blake (1599 – 1657), amiral englez.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

● Rusia şi Suedia se află în război (1590 – 1593). Armata rusă cucereşte ieşirile pe care şi le dorea la Marea Baltică şi o parte din Finlanda.

● n. Stanislaw (Alexander) Koniecpolski (1591 – 1646), general polonez.

● Austria şi Turcia reiau ostilităţile. La Sissek (20 iunie 1593), armata austriacă de invazie distruge armata otomană din Bosnia; turcii răspund prin atacuri asupra Ungariei (1594).

● Armata poloneză înfrînge o insurecţie a cazacilor în Ucraina (1593).

● n. Gottfried Heinrich Papenheim (1594 – 1632), general german.

● Domnia lui Mihai Viteazul în Ţara Românească (1593–1601). Mihai Viteazul s-a remarcat prin lupta antiotomană dar şi prin faptul că a realizat pentru prima dată Unirea Ţărilor Române.

● La Călugăreni Mihai Viteazul învinge armata otomană condusă de Sinan Paşa (13–23 aug. 1595). În urma victoriei de la Şelimbăr, cînd Andrei Bathory este învins, întreg teritoriul Transilvaniei intră în stăpînirea lui Mihai Viteazul (18–28 oct 1599).

● Armata austriacă invadează sudul Ungariei aflat sub dominaţie otomană, în contextul insurecţiilor izbucnite în mai multe provincii otomane europene (1595). Armata otomană cu un efectiv estimat la circa optzeci de mii de soldaţi intervine (1596), învingînd o armată austriacă inferioară numeric la Kerestes, în apropiere de Erlau (24–26 octombrie 1596), cu pierderi de peste douăzeci de mii de oameni în fiecare tabără.

● n. Johan Banér (1596 – 1641), mareşal suedez.

● n. prinţul Ottavio Piccolomini (circa 1599 – 1656), general şi diplomat italian în serviciul Imperiului Austriac.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armata marocană dotată cu arme de foc invadează Songhaiul, distrugînd capitala Gao şi cucerind şi jefuind Tombuctu (1591).

● Forţele portugheze termină de construit Fort Jesus, Mombasa (1594).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Persia şi Uzbekistanul se află în război, mărul discordiei fiind iarăşi Khorasanul, invadat de uzbeci. Sfîrşitul războiului găseşte Persia dominînd cea mai mare parte din Khorasan (1590 – 1598).
- Pra Naret devine regele Narasuen al Siamului (1590); Birmania, Siamul, Laosul, Cambodgia şi Chiengmaiul se angrenează într-o serie de războaie la sfîrşitul secolului.
- Japonezii invadează Coreea, cucerind Pusan (mai 1592), apoi Seul şi Pyongyang (iunie – iulie). În bătălia de la Marea Galbenă (iulie), Yi Sun Shin conduce o flotă coreeană, inclusiv corăbiile blindate concepute de el însuşi, „navele-ţestoase", la victorie asupra japonezilor, scufundînd aproape şaizeci de nave japoneze şi introducînd utilizarea navelor cuirasate.
- Laosul îşi cucereşte independenţa de sub stăpînirea Birmaniei (1592).
- n. Abahai (T'ai Tsung; Ch'ung Teh) (1592 – 1643), conducător manciurian (1626 – 1643).
- n. Hung Ch'eng-ch'ou (1593 – 1665), conducător militar şi politic chinez.
- Armata portugheză eşuează din nou în încercarea de a cuceri Kandy (1594).
- Olandezii încep explorarea şi cucerirea Indoneziei; primele lor nave ajung în Sumatra, iar primul lor tratat este încheiat cu Bantam, în Java (1596).
- *Japonezii forţează înaintarea către nord în Coreea (1597 – 1598), dar în lupta navală* din Golful Chinhae (noiembrie 1598), coreenii învinge flota japoneză, scufundînd jumătate din cele patru sute de nave ale acesteia; celelalte se reîntorc în Japonia.
- m. Yi Sun Shin (? – 1598), amiral coreean care a respins o invazie japoneză (1592 – 1598), *folosind nave cuirasate după un proiect propriu; erou naţional, el este ucis în* Golful Chinhae (18 noiembrie).
- m. Toyotomi Hideyoshi (circa 1536 – 1598), general japonez care a devenit principala forţă în Japonia; el a fost urmat de Tokugawa Ieyasu, care a desăvîrşit *unirea Japoniei.*
- După moartea lui Toyotomi Hideyoshi şi înfrîngerea flotei lor, japonezii se retrag din Coreea (decembrie 1598).
- Forţele spaniole cuceresc Acoma Pueblo din nord-vestul Americii de Nord (1598).
- m. Maeda Toshiie (1538 – 1599), general japonez în timpul războaielor de unificare, cel care a condus şi campania din Coreea (1592 – 1598).

1600 – 1609

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- Armata olandeză condusă de Maurice de Nassau se confruntă cu o armată spaniolă şi o învinge, apoi eliberează Nieuportul de sub asediu (2 iulie 1600).
- n. Carol I (1600 – 1649), rege al Angliei, Scoţiei şi Irlandei (d. 1625 – 1649).
- Armatele spaniolă şi irlandeză cuceresc Kinsale, dar sînt învinse de englezi în bătălia decisivă de la Kinsale, care pune capăt efectiv rebeliunii lui Tyronne (1601).
- n. David Leslie, Lord Newark (1601 – 1682), general scoţian.
- n. Jean Baptiste Budes, conte de Guébriant (1602 – 1643), mareşal al Franţei.
- n. Lennart Torstensson, conte de Ortola (1603 – 1651), feldmareşal suedez.
- m. Elisabeta I (1533 – 1603), regină a Angliei (1558 – 1603), fiica lui Henric VIII, ultimul monarh al casei Tudorilor, şi a lui Anne Boleyn; sub conducerea ei Anglia se

afirmă ca o putere mondială, concurînd cu rivalii de pe continentul european, cu rezultate deosebite mai cu seamă în înfrîngerea Invincibilei Armada spaniole (1588). Ea este urmată de Iacob VI al Scoției, care domnește în Anglia sub numele de Iacob I, primul rege Stuart.

- n. Ludovic XIII (1601 – 1643), rege al Franței (1610 – 1643).
- Armata olandeză pierde portul Ostende în favoarea Spaniei, după un asediu care a durat trei ani (1604).
- m. Charles Howard, al doilea baron Howard de Effingham și primul conte de Nottingham (1536 – 1604), amiral care a comandat flota Angliei împotriva Armadei spaniole (1588); ulterior lord general-locotenent al Angliei, apoi lord mare amiral.
- Guy Fawkes împreună cu alții sînt acuzați de a fi conspirat pentru aruncarea în aer a clădirii parlamentului (Complotul prafului de pușcă) și asasinarea lui Iacob I (1605); toți conspiratorii au fost executați (1606).
- Forțele navale olandeze le învinge pe cele spaniole la Gibraltar (1607).
- Anticipînd arestarea din partea autorităților engleze, căpeteniile irlandezilor catolici din Ulster fug în afara granițelor țării (fuga conților) (1607).
- n. Michel (Michael) Adriaanszon de Ruyter (1607 – 1676), amiral olandez.
- n. George Monck (Monk), duce de Albemarle (1608 – 1670), general și amiral englez.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:

- Războiul suedezo-polonez (1600 – 1611): armata suedeză atacă în regiunea baltică (1600), cucerind cea mai mare parte din Livonia (Lituania) și Estonia; polonezii continuă să dețină controlul asupra Rigăi, apoi trec la ofensivă (1601) și recuceresc cea mai mare parte din ambele țări.
- Războiul suedezo-polonez: oastea suedeză, numărînd paisprezece mii de oameni sub comanda lui Carol IX, atacă Estonia aflată sub stăpînire polonă, dar este învinsă la Kircholm de o oaste polonă mult inferioară numeric, condusă de Jan Chodkiewicz (27 septembrie 1604); suedezii se retrag, suferind pierderi grele.
- n. Bernhard, duce de Saxe-Weimar (1604–1639), general în Weimar.
- n. Carol IV, duce de Lorena și Bar (1604–1675), general austriac.
- m. Jan Zamojski (Zamoyski) (1541–1605), general polonez care a fost adînc implicat în politica Sfîntului Imperiu Roman, devenind comandantul-șef al armatei (1580).
- Mihai Viteazul îl alungă din Moldova pe Ieremia Movilă, realizînd în acest fel prima Unire a celor trei țări române. (mai 1600).
- m. Mihai Viteazul (1593–1601), domn al Țării Românești, primul unificator al Țărilor Române (9–19 aug 1601).
- Independența Transilvaniei este consfințită prin Tratatul de la Zsitva-Torok (11 noiembrie 1606).
- Războiul ruso-polonez (1609 – 1618): polonezii asediază Smolenskul (1609 – 1611).
- n. Prințul Raimondo Montecuccoli (1609 – 1680), general italian în serviciul Austriei și teoretician militar.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Războiul turco-persan (1602 – 1612): forțele persane conduse de șahul Abbas I cuceresc Tabrizul asediat (21 octombrie 1603) și continuă cucerind Erivan, Șirvan, Kars și o mare parte din Caucaz, intrînd în Anatolia (1603 – 1604).
- Războiul turco-persan: perșii conduși de șahul Abbas I învinge decisiv o numeroasă armată otomană condusă de Ahmed I la Sis (1606); pierderile otomanilor sînt estimate

la douăzeci de mii de morți. În anii care au urmat (1606 – 1612), perșii înaintează și cuceresc o mare parte din Siria, Kurdistan și Azerbaidjan.

● Rebelii druzi și kurzi sînt învinși de forțele otomane în Siria (1606).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul civil japonez: în bătălia de la Sekigahara (1 octombrie 1600), armata formată din șaptezeci și două de mii de oameni a lui Tokugawa Ieyasu învinge și pune efectiv capăt coaliției nobililor feudali, adversarii săi; se estimează că coaliția a pierdut jumătate din cei optzeci și două de mii de soldați care au luat parte la luptă.

● m. Date Masamune (1550 – 1600), general japonez și daimyo în timpul războaielor civile și invadării Coreei.

● Negustorii olandezi sosiți pe calea apelor în zona Oceanului Indian contestă monopolul comercianților portughezi, mai cu seamă pe coastele indiene Gujarat și Coromandel (începînd din 1601).

● Portughezii înființează o bază în Syriam (Birmania) (1602).

● m. Kobayakawa Hideaki (1577 – 1602), general japonez, comandant suprem în Coreea; în bătălia de la Sekigahara el a trecut în tabăra adversă, înclinînd balanța în favoarea lui Tokugawa Ieyasu (1600).

● Tokugawa Ieyasu devine shogun (1603), punînd bazele shogunatului Tokugawa cu capitala la Edo (Tokyo). Se intensifică persecutarea europenilor și începe izolarea Japoniei.

● Samuel de Champlain continuă explorarea rîului St. Lawrence către sud, spre Lichine Rapids, pe locul unde acum se află Montrealul, revendicînd zona în numele Franței (1603).

● Exploratorii și coloniștii francezi pun bazele Habitatului de la Port Royal (Annapolis), Nova Scotia, prima așezare franceză nord-americană (1605).

● m. Akbar cel Mare (Abu-ul-Fath Djelal ed-Din Mohammed Akbar) (1542 – 1605), padișah al Indiei din dinastia Marilor Moguli (d. 1556 – 1605); fiul lui Humayun, el a lărgit granițele Imperiului Mogul și a promovat toleranța religioasă. Este urmat de fiul său, Jahangir (care domnește între 1605 – 1627).

● Olandezii atacă și cuceresc Insulele Spice (Moluce) de sub portughezi, dar aceștia din urmă păstrează Malacca în ciuda atacurilor olandeze (1606 – 1607).

● n. Chang Hsien-chung (1606 – 1647), conducător al rebelilor chinezi.

● n. Li Tzu-ch'eng (1606 – 1645), conducător al rebelilor chinezi.

● Coloniștii englezi pun bazele coloniei Jamestown în Virginia (1607).

● Portughezii atacă fără succes Johore, din vîrful sudic al Peninsulei Malaysia, în dreptul Singaporelui zilelor noastre (1607).

● Regele Birmaniei, Anaukpetlun, recucerește o mare parte din sudul Birmaniei (1607 – 1613), inclusiv Prome (1607) și Toungoo (1610).

● Armata mogulă înăbușă o insurecție în Bengal (1607 – 1672).

● Samuel de Champlain întemeiază Québec City (1608).

● Navele britanice ajung la coasta Indiei (1608); William Hawkins de la Compania Britanică a Indiilor de Est debarcă în Surat.

● Într-o expediție organizată de Compania Olandeză a Indiilor de Est, Henry Hudson descoperă gurile fluviului Hudson și pătrunde cu navele în interiorul Canadei (1609).

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● n. John Lawson (circa 1610 – 1665), amiral englez.

● m. Henric IV (Henric de Navarra) (1553 – 1610), rege al Franţei (1589 – 1610); la început prinţ de Béarn, apoi rege al Navarrei sub numele de Henric III (1572 – 1589). În timpul războaielor civile religioase din Franţa, el a afirmat, cînd s-a convertit la catolicism (1593), cum că: „Parisul merită o liturghie".

● n. Henric de la Tour d'Auvergne, viconte de Turenne (1611 – 1675), mareşal al Franţei.

● n. Henry Ireton (1611 – 1651), general englez.

● m. Carol de Lorena, duce de Mayenne (1555 – 1611), general francez şi lider al catolicilor după asasinarea fratelui său Henry, duce de Guise şi Louis, cardinal de Lorena; el a eliberat Orléans de sub asediu şi a cucerit Chartres (1589), dar a fost învins de Henric IV, mai cu seamă la Arques (1589) şi Ivry (1590).

● m. Carol IX Vasa (1550 – 1611), rege al Suediei (d. 1604 – 1611), care s-a distins în războaiele împotriva Poloniei.

● n. James Graham, marchiz de Montrose (1612 – 1650), general scoţian.

● n. Thomas Fairfax, al treilea baron Fairfax de Cameron (1612 – 1671), general englez.

● n. Karl Gustav von Wrangel (1613 – 1676), mareşal şi amiral suedez.

● n. Friedrich Hermann (Frederic Armand) Schomberg (1615 – 1690), general englez şi mareşal al Franţei, de obîrşie germană.

● m. Hugh O'Neill, al treilea conte de Tyrone (circa 1545 – 1616), general irlandez în timpul rebeliunii irlandeze, mai cu seamă în timpul Rebeliunii din Tyrone (1594 – 1603); învingător la Yellow Ford (1598), este învins la Kinsale (1601). Se autoexilează şi moare la Roma.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

● Războiul ruso-polonez: la Klushino, treizeci de mii de suedezi încearcă să elibereze Smolenskul de sub asediu, dar sînt învinşi şi dispersaţi de armata poloneză condusă de Stanislas Zolkiewski (septembrie 1610). Armata poloneză cucereşte apoi Moscova şi o menţine.

● Războiul ruso-polonez: Smolenskul capitulează. Populaţia Moscovei se răscoală cu succes împotriva forţelor poloneze de ocupaţie, în timp ce insurecţia care ia amploare sileşte Polonia să se retragă din Rusia (1611).

● Războiul ruso-suedez (1613 – 1617): ruşii atacă fără succes Novgorodul deţinut de suedezi (1613).

● Războiul turco-polonez (1614 – 1621): după ce cazacii polonezi atacă porturile turcilor, oferind sprijin revoltelor antiotomane din Moldova şi Ţara Românească, turcii şi tătarii desfăşoară raiduri de amploare în Ucraina poloneză.

● Războiul polono-suedez (1617 – 1629): armata suedeză condusă de Gustav Adolf atacă Livonia, cucerind şi menţinînd controlul asupra unei părţi din litoralul baltic.

● Războiul ruso-suedez: forţele suedeze asediază fără succes fortăreaţa Pskov, aflată chiar la graniţa rusă, apoi se retrag (1617).

● Războiul de treizeci de ani (1618 – 1648): această serie masivă de războaie multinaţionale debutează ca un conflict religios între protestanţi şi catolici în Europa

Centrală, în cele din urmă angrenîndu-se Germania, Austria, Boemia, Spania, Franța, Suedia, Danemarca, Olanda, Polonia, Italia și alte țări europene; costurile se estimează la circa opt milioane de morți, dintre care peste șapte milioane civili. Principalele pierderi umane și materiale s-au înregistrat în Germania și Boemia; porțiuni mari din ambele țări sînt distruse în timpul războiului. Războiul erupe în Boemia, declanșat de Defenestrarea din Praga (22 mai 1618), asasinarea a doi trimiși catolici austrieci de către conducătorii protestanți din Boemia, care alcătuiesc apoi un guvern și strîng o armată protestantă. În lunile care urmează Austria catolică, aliată cu Spania și Bavaria, pornește războiul împotriva Boemici protestante, căreia i se adaugă Transilvania.

● Războiul de treizeci de ani: forțele protestante invadează Austria (mai 1619), însă sînt silite să se retragă după ce înregistrează înfrîngerea de la Zablat, în Boemia (10 iunie 1620).

● Ferdinand II, un catolic, devine împăratul Sfîntului Imperiu Roman (august 1619).

● Frederic V, electorul Palatinatului, devine regele Boemiei protestante (august 1619).

● n. prințul Rupert, conte palatin al Rinului și duce de Bavaria (1619 – 1682), general și amiral anglo-german.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Druzii conduși de Fakhr-ad-Din organizează o nouă insurecție împotriva turcilor (1610 – 1613); învins, Fakhr-ad-Din fuge în exil.

● Războiul turco-persan: otomanii asediază fără succes Erevanul (1616 – 1617).

● Războiul turco-persan: otomanii atacă din nou fără succes Persia, retrăgîndu-se după ce un tratat restabilește statu-quo-ul (1618).

● n. Aurengzeb ('Alamgir; Muhi-ud-Din Muhammad) (1618 – 1707), împărat indian (d. 1658 – 1707).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

● m. Kato (Toranosuke) Kiyomasa (1562 – 1611), general japonez supranumit „Kishokan" (Generalul diavolului), care a acționat în războaiele civile și în campaniile din Coreea.

● Navele englezești de luptă învîng flota portugheză în largul Gujaratului, declanșînd penetrarea armată a Indiei și cucerirea acesteia (1612); Compania Britanică a Indiei de Est cîștigă de la Moguli dreptul de a face negoț în Surat. Conflictele armate cu portughezii continuă, pe măsură ce englezii își stabilesc baze pe coasta indiană.

● Navele olandeze aduc cu ele coloniști la gurile fluviul Hudson; aceștia întemeiază colonia Noua Olandă (1612).

● n. Dorgon (Dorgan) (1612 – 1650), general și conducător manciurian.

● n. Wu San-kuei (1612 – 1678), general chinez.

● În primul lor conflict mai serios din lunga cursă de cucerire a Americii de Nord dintre englezi și francezi, armata colonială engleză distruge Port Royal (Annapolis), în Noua Scoție (1613).

● Armata birmaneză condusă de Anaukpetlun îi alungă pe portughezi din baza acestora de pe Syriam (1613).

● Musulmanii achenezi jefuiesc Johore (1613).

● m. Ikeda Terumasa (1564 – 1613), general japonez în timpul războaielor civile; el a luptat în bătălia culminantă de la Sekigahara (1600).

● Olandezii întemeiază Fort Nassau, către limita nordică a ariei lor de penetrare, în apropiere de Albany (1614).
● Armata guvernamentală japoneză asediază castelul Osaka (decembrie 1614 – iunie 1615), apoi îl cuceresc printr-un asalt în forță, cu pierderi enorme de ambele părți, punînd capăt războiului civil.
● Armata portugheză cucerește colonia franceză de pe insula Maranhao, punînd capăt pătrunderii francezilor în Brazilia (1615).
● Armatele aliate acheneze și johoreze nu reușesc să cucerească Malacca, aflată sub stăpînire portugheză (1616).
● Negustorii englezi din Compania Britanică a Indiei de Est încep comerțul cu Persia, intrînd din nou în conflict cu portughezii (1616).
● m. Tokugawa Ieyasu (1542 – 1616), general japonez învingător la Sekigahara (1600), care devine shogun, principala forță în Japonia (1603).
● Forțele navale engleze înfrîng flota portugheză în largul Jaskului, Persia (1618), declanșînd astfel pătrunderea amplă a englezilor în Golful Persic și în nord-vestul Oceanului Indian.
● Războiul manciuriano-chinez (1618 – 1659): armata Manciuriei începe lungul ei atac asupra Chinei.
● Primii sclavi africani sînt aduși în Virginia și vînduți la Jamestown (1619).

1620 – 1629

EUROPA ATLANTICĂ ȘI DE NORD:

● n. Ludovic II de Bourbon, prinț de Condé (1621 – 1686), general francez.
● n. Carol X Gustav (Gustavus) (1622 – 1660), rege al Suediei (d. 1654 – 1660).
● Războiul de treizeci de ani: la Stadtlohn (6 august 1623), în apropiere de granița olandeză, austriecii învîng decisiv armata protestanților, ale căror pierderi sînt estimate la șase mii de morți și patru mii de prizonieri; armata protestantă încetează să mai fie o forță beligerantă efectivă (1623).
● Războiul de treizeci de ani: Franța catolică, aflată în plin război cu Spania, se aliază cu protestanții împotriva Austriei și a aliaților catolici ai acesteia, transformînd astfel *Războiul de treizeci de ani într-un conflict mult mai amplu și mai puțin de natură* religioasă (1624). La Compiègne (10 iunie), Franța și Olanda, cărora aveau să li se alăture în scurtă vreme și Anglia, Suedia, Danemarca, Savoia și Veneția, formează o alianță împotriva Spaniei, Austrici și a aliaților acestora.
● Războiul de treizeci de ani: armata spaniolă numărînd șaizeci de mii de soldați asediază și cucerește fortărcața olandeză Breda; sînt uciși cinci mii din cei nouă mii de apărători ai Bredei (august 1624 – iunie 1625).
● Ca răspuns la represiunile din partea catolicilor francezi, hughenoții din Franța pornesc o nouă insurecție, dar sînt învinși decisiv. Flota rebelilor este învinsă în largul portului La Rochelle (1625), care este supus apoi unei blocade inițial parțiale, apoi totale (1627); urmează un asediu care va dura paisprezece luni. Două tentative de eliberare din partea englezilor sînt zădărnicite (1627; 1628). Orașul și puținii apărători rămași capitulează în cele din urmă (29 octombrie 1628).
● m. Iacob I (1566 – 1625), rege al Angliei, Scoției și Irlandei (d. 1603 – 1625); rege și al Scoției sub numele de Iacob VI (d. 1567 – 1625), care a unificat tronurile; este succedat de Carol I.

- n. François Henri de Montmorency-Bouteville, duce de Luxemburg (1628 – 1695), mareşal al Franţei.
- *Deoarece revoluţia engleză mocnea, Carol I dizolvă Parlamentul pentru a treia oară în numai patru ani, conducînd singur ţara (1629 – 1640).*
- n. Cornelius van Tromp (1629 – 1691), amiral olandez.
- n. François Créqui (Créquy), marchiz de Créqui (1629 – 1687), mareşal al Franţei.
- n. Niels Juel (Juul) (1629 – 1697), amiral danez.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Războiul turco-polonez: la Iaşi forţele moldo-poloneze conduse de Stanislas Zolkiewski înfrîng oastea turcă şi tătară (septembrie 1620), dar sînt la rîndul lor învinse decisiv la Cecora, în Moldova (decembrie 1620). Războiul ia sfîrşit printr-un armistiţiu după confruntarea decisivă de la Hotin (22 septembrie 1621), la care au luat parte între o sută de mii şi două sute de mii de turci şi între cincizeci de mii şi şaptezeci şi cinci de mii de polonezi. *Continuă numai unele mici conflicte de frontieră.*
- Războiul de treizeci de ani, bătălia de la Muntele Alb (Weisser Berg) (8 noiembrie 1620): armata austriacă învinge categoric şi izgoneşte armata boemiană, care pierde o treime din cei cincisprezece mii de soldaţi ai săi; austriecii înregistrează mai puţin de o mie de morţi şi răniţi. *Austriecii cuceresc şi jefuiesc Praga; ei vor rămîne stăpîni în Boemia (Cehoslovacia) pînă la sfîrşitul primului război mondial.*
- n. Frederic-Wilhelm (1620 – 1688), elector de Brandenburg (a domnit între 1640 – 1688).
- Războiul de treizeci de ani: Peter Ernst von Mansfield pune bazele unei noi armate protestante în Germania; lipsită de pămînturi care să-i asigure o sursă de aprovizionare, aceasta va fi numai una dintre armatele care aveau să pustiască Germania şi multe alte ţări în următoarele trei decenii (1621).
- Războiul polono-suedez: după un armistiţiu care a durat patru ani, suedezii atacă din nou ţinuturile baltice, cucerind Riga la capătul unui asediu de scurtă durată (august – septembrie 1621).
- Războiul de treizeci de ani: forţele bavareze şi spaniole învinge forţele protestante ale lui George Frederick de Baden la Wimpfen (6 mai 1622), ca şi pe cele ale lui Christian de Brunswick la Höchst (20 iunie); protestanţii se retrag în Alsacia şi în Lorena. O armată spaniolă atacă Olanda, aliata protestanţilor (august); la Fleurus (29 august), spaniolii şi armata aliaţilor protestanţi poartă o bătălie cu sfîrşit nedecis, după care protestanţii se retrag în estul Fricslandei.
- Războiul polono-suedez: suedezii atacă şi cuceresc Livonia şi cea mai pare parte din nordul Prusiei (1625 – 1626); polonezii conduşi de Alexander Koniecpolski pornesc o contraofensivă.
- Războiul de treizeci de ani: intră în luptă Danemarca; armata daneză condusă de Christian IV invadează Germania (iulie – august 1625).
- Războiul de treizeci de ani: Franţa încheie pacea cu Austria (martie 1626).
- Războiul de treizeci de ani: armata protestantă a lui Peter Ernst von Mansfield este distrusă aproape în întregime de armata austriacă condusă de Wallenstein în lupta de la podul Dessau (25 aprilie 1626), înregistrînd patru mii de morţi şi tot atîţia fiind luaţi prizonieri, dintr-un total de douăsprezece mii de soldaţi.
- Războiul de treizeci de ani: la Lutter (24 – 27 august 1626), austriecii îi învinge decisiv pe danezi, care suferă pierderi grele.

● Războiul polono-suedez: la Tczew, atacul polonez este stopat de o armată suedeză întărită condusă de Gustav Adolf (mai 1627).
● Războiul de treizeci de ani: danezii, care fuseseră urmăriți dincolo de graniță, în Holstein, de armata austriacă, suferă o nouă înfrîngere la Wolgast (1628); Danemarca este forțată să iasă din luptă (iunie 1629).
● Războiul polono-suedez: o armată suedeză numărînd mai mult de treizeci de mii de oameni înaintează în Polonia, dar se retrage în Prusia o dată cu venirea iernii (1628).
● Războiul polono-suedez: războiul ia sfîrșit prin Armistițiul de la Altmark (1629), prin care Polonia pierde o parte din nordul Livoniei și care-i permite lui Gustav Adolf să ia parte la Războiul de treizeci de ani.
● n. Ioan (Jan) III Sobieski (1629 – 1696), rege al Poloniei (d. 1674 – 1696).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Olandezii cuceresc bazele portugheze Arguin și Goree, de pe coasta Africii de Vest (1621). Conflictul dintre portughezi și olandezi continuă în zonă și în deceniul al cincilea.
● Osman II al Turciei (sultan între 1617 – 1621) este detronat de o revoltă a ienicerilor; este urmat pentru o scurtă perioadă de Mustafa I, la rîndul său urmat de Murad IV (sultan între 1623 – 1640).
● Războiul turco-persan (1623 – 1628): armata turcă atacă oastea persană din Mesopotamia, asediind Bagdadul, care este eliberat de sub asediu de șahul Abbas I (1625 – 1626).
● Franța întemeiază St. Louis, baza franceză de pe fluviul Sénégal, pe coasta Africii de Vest (1626).
● m. Abbas I (cel Mare) (1571 – 1629), șah al Persiei (d. 1588 – 1629) care s-a luptat cu otomanii și a invadat Imperiul Mogul (1622 – 1623), cucerind Kandahar și izolînd portughezii din Hormuz (1622).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:
● Coloniștii englezi întemeiază colonia Plymouth, în ceea ce avea să devină Massachusetts (1620).
● Forțele engleze sosite pe mare, alături de o forță persană de uscat, cuceresc fortăreața portugheză Hormuz (1621 – 1622); Muscat devine acum principala bază portugheză din zonă.
● Războiul manciuriano-chinez: manciurienii conduși de Nurhachi cuceresc Mukden, pe care-l transformă în capitală (1621).
● Powhatanii atacă colonia Jamestown (22 martie 1622), masacrînd peste trei sute cincizeci de coloniști și distrugînd peste șaptezeci de mici colonii din Virginia. Armata engleză îi învinge pe powhatani (1622 – 1625), masacrînd circa o mie dintre ei la Pamunkey.
● Cambodgia, un protectorat siamez, își proclamă independența deplină; siamezii ripostează, dar sînt învinși și se retrag (1622).
● Războiul manciuriano-chinez: forțele lui Nurhachi sînt învinse de o armată Ming în vestul Chinei, stopînd temporar înaintarea manciurienilor în China (1623).
● Armata manciuriană cucerește și păstrează Mongolia Interioară (1623 – 1633).
● Războiul olandezo-portughez: în Brazilia armata olandeză cucerește Bahia de la portughezi (1624), care-o recuceresc ulterior (1625).
● n. Koxinga (Cheng Ch'eng-kung) (1624 – 1662), general și amiral chinez.

● m. Nurhachi (Kundulun Han) (1559 – 1626), conducător al jurchenilor (trib tungus), care a cucerit o mare parte din Manciuria şi China. Este succedat de fiul său, Abahai.
● Războiul manciuriano-chinez: manciurienii cuceresc Coreea, care devine protectorat Manciu (1627).
● m. *Jahangir (Salim) (1569 – 1627), împărat mogul (d. 1605 – 1627) al cărui nume* înseamnă „Cuceritorul lumii"; fiu al lui Akbar cel Mare, este succedat de Jahan (care domneşte între 1627 – 1658).
● m. Anaukpetlun (? – 1628), rege al Birmaniei (d. 1605 – 1628) care a reunificat ţara.
● Armata engleză cucereşte Quebecul de la francezi (20 iulie 1629).
● Flota portugheză, împreună cu aliaţii indonezieni, învinge flota achineză în largul portului Malacca (1629).

1630 – 1639

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:
● n. *Carol II (1630 – 1685), rege al Anglici, Scoţiei şi Irlandei (d. 1660 – 1685).*
● m. Gustav II Adolf (Gustavus Adolphus) (1594 – 1632), rege al Suediei (1611 – 1632) supranumit „Leul Nordului"; în timpul războaielor poloneze şi al Războiului de treizeci de ani el a introdus noi tipuri de echipamente militare, inclusiv tunurile de regiment de trei livre, ca şi noi tactici militare care puneau accentul pe mobilitate, elementul surpriză şi combinarea armelor.
● n. Iacob II (1633 – 1701), rege al Anglici, Scoţiei şi Irlandei (1685 – 1688).
● n. Sebastien le Prestre de Vauban (1633 – 1707), mareşal al Franţei.
● Războiul de treizeci de ani: la Compiègne (30 aprilie 1635), suedezii se unesc cu catolicii francezi împotriva Austriei şi a Spaniei; Franţa intră rapid în luptă (mai), invadînd Italia şi Ţările de Jos ocupate de spanioli.
● *Războiul de treizeci de ani: armatele spaniole şi austriece atacă fără succes regiuni* din Germania şi Franţa (1636). În Germania, suedezii şi aliaţii lor îi învinge pe austrieci la Wittstock (4 octombrie).
● În sudul Franţei, la La Sauvetat, armata franceză zdrobeşte ţăranii răsculaţi („calicii"), ambele tabere înregistrînd cel puţin cîte o mie de morţi şi răniţi (1 iunie 1637).
● n. François Louis de Rousselet, marchiz de Châteaurenault (1637 – 1716), amiral francez.
● n. Nicholas Catinat (1637 – 1712), mareşal al Franţei.
● m. Charles Créqui (Créquy) I, marchiz de Créqui şi duce de Lesdiguieres (1578 – 1638), mareşal al Franţei în perioada războaielor hughenote şi a Războiului de treizeci de ani; este ucis de o ghiulea de tun la Brema.
● Războiul de treizeci de ani, bătălia de la Downs (21 octombrie 1639): flota olandeză distruge o flotă spaniolă numeroasă în dreptul coastelor engleze; olandezii scufundă cincizeci şi una şi capturează paisprezece din cele şaptezeci şi şapte de nave spaniole. Spaniolii înregistrează şapte mii de morţi, în timp ce olandezii pierd o navă şi cinci sute de oameni.

• Primul război al episcopilor: insurgenții scoțieni luptă cu succes împotriva forțelor englezești de ocupație, cucerind Edinburgh și stopînd înaintarea armatelor engleze de invazie; Carol I le satisface o mare parte din cereri, încheindu-se o pace care va dăinui mai puțin de un an (1639 – 1640).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:

• Războiul de treizeci de ani: Suedia intră în război (1630); o armată suedeză formată din treisprezece mii de oameni condusă de regele Gustav Adolf pătrunde în nordul Germaniei; pe măsură ce i se alătură protestanții din Germania, numărul soldaților ajunge la circa patruzeci de mii. Utilizînd multe inovații în tehnica militară, în organizare și strategie, armata suedeză este cea mai avansată armată a momentului; ea era dotată cu muschete, cartușe, artilerie mai ușoară și mai standardizată, pregătire mai bună a artileriștilor, ca și o coordonare superioară a soldaților dotați cu muschete, a lăncierilor, a artileriei regimentare și a companiilor de artilerie.

• Războiul de treizeci de ani: armatele suedeză și germană cuceresc Frankfurtul printr-un asalt rapid (13 aprilie 1631), în timp ce catolicii cuceresc Magdeburg (20 mai). La Breitenfeld (17 septembrie), suedezii și aliații lor saxoni îi învinge categoric și-i alungă pe austrieci, care înregistrează peste șapte mii de morți, iar șase mii cad prizonieri – dintr-un total de treizeci și cinci de mii de oameni care au luat parte la ostilități. Protestanții cuceresc apoi o mare parte din nordul Germaniei și din Boemia.

• Războiul de treizeci de ani: suedezii și protestanții din Germania pătrund în sudul Germaniei, învingîndu-i pe austrieci pe rîul Lech (15–16 aprilie 1632) și cucerind o mare parte din Bavaria. Cele două tabere termină nedecis lupta de la Alte Veste, din apropiere de Nürenberg (3 – 4 septembrie), ca și în cea de la Lützen (16 decembrie), unde este ucis Gustav II Adolf, schimbînd înfățișarea războiului din Germania.

• *m. Johan Tserclaes (1559 – 1632), general flamand inițial în serviciul Bavariei; se* distinge la Lutter (1626), Magdeburg (1631) și Breitenfeld (1631). Este rănit mortal pe rîul Lech.

• m. Gottfried Heinrich Papenheim (1594 – 1632), general german și comandant al cavaleriei în lupta de la Muntele Alb (1620), Magdeburg (1631) și Lützen (1632), unde este rănit mortal.

• Războiul ruso-polonez (1632 – 1634): o oaste rusă alcătuită din treizeci de mii de soldați invadează Polonia (septembrie 1632) și asediază Smolenskul.

• Războiul ruso-polonez: o armată poloneză formată din patruzeci de mii de oameni, sub comanda lui Ladislas IV, elibercază Smolenskul de sub asediu (septembrie 1633), apoi asediază fosta armată rusă de asediu, care va capitula șase luni mai tîrziu (1634).

• După eșuarea tratativelor secrete de pace, Wallenstein se autoproclamă regele Boemiei (1633), însă mai tîrziu el va fi silit să fugă (24 februarie 1634).

• m. Albert Eusebius von Wallenstein, duce de Friedland și Mecklenburg, prinț de Sagan (1583 – 1634), general de origine boemiană care a condus armatele austriece în Războiul de treizeci de ani; după o lovitură de stat eșuată în Boemia, este asasinat de ofițeri imperiali loialiști (25 februarie).

• Războiul de treizeci de ani: la Nördlingen (6 septembrie 1634), armatele suedeze din Germania sînt învinse decisiv de o armată austriaco-spaniolă, înregistrînd șaisprezece mii de morți, răniți sau luați prizonieri dintr-un total de douăzeci și cinci de mii de soldați.

• m. Bernhard, duce de Saxa-Weimar (1604 – 1639), general al Weimarului în timpul Războiului de treizeci de ani.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Anglia întemeiază Kormantine, prima sa bază de pe coasta vest-africană (1631).
- n. Abbas II (1632 – 1666), şah al Persiei (d. 1642 – 1666).
- Fakr-ad-Din revine din exil pentru a continua insurecţia druzilor; forţele sale sînt învinse în cele din urmă de turci (1633), iar el este executat.
- Războiul turco-persan: o numeroasă armată turcă sub conducerea sultanului Murad IV asediază şi cucereşte în cele din urmă Bagdadul, ca şi o mare parte din Mesopotamia (1638).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Armata olandeză din Brazilia cucereşte Recife şi apoi întregul Pernambuco (1630), întemeind o puternică bază în nord-estul Braziliei în următoarele două decenii.
- Uzbecii cuceresc Kandahar (1630).
- Forţele mogulilor cuceresc fortul portughez de la Hooghly, din Golful Bengal (1631–1632).
- Englezii returnează Quebecul şi alte aşezări franţuzeşti din America de Nord francezilor, sub auspiciile unui tratat general de pace (1632).
- Armata mogulilor cucereşte statele din Deccan Ahmadnagar, Golconda şi Bijapur (1633 – 1636).
- Războiul civil vietnamez (1633 – 1673): o lungă serie de conflicte izbucneşte între clanul feudal nord-vietnamez Trinh şi aliaţii acestuia olandezi, pe de o parte, şi clanul Nguyen şi aliaţii acestuia portughezi, pe de altă parte.
- Războiul manciuriano-chinez: manciurienii conduşi de Abahai cuceresc Mongolia Interioară; manciurienii sînt întăriţi cu trupe mongole (1633).
- Armatele olandeze şi kandyene cuceresc Trincomalee, din Ceylon (Sri Lanka) (1633).
- m. Samuel de Champlain (circa 1567 – 1635), militar francez care a explorat nord-estul continentului nord-american, întemeind oraşul Quebec (1608); el a fost comandantul Noii Franţe (1612).
- Războiul Pequot (1636 – 1637): o mică armată de colonişti englezi atacă şi masacrează indienii pequot din Insula Block (20 iulie 1636); urmează un război de scurtă durată, care se soldează cu înfrîngerea indienilor. Se estimează că au fost masacraţi prin focul armelor circa şase sute de indieni pequot (25 mai 1637), într-o luptă în care au murit numai doi colonişti.
- Manciurienii întemeiază dinastia Ţin în China, cu capitala la Mukden (1636).
- Războiul manciuriano-chinez: armata manciuriană cucereşte iarăşi Coreea (1636 – 1637).
- Manciurienii preiau controlul văii fluviului Amur şi al zonelor adiacente (1636 – 1644).
- Forţele guvernamentale japoneze asediază insurgenţii creştini la Hara Castle (1637), masacrîndu-i pe apărătorii castelului după ce aceştia se predau. Portughezii sînt alungaţi din Japonia, iar ţara este închisă pentru majoritatea străinilor; doar olandezii rămîn în Hirado, iar chinezii în Nagasaki.
- Suedezii întemeiază fortul Christina, pe rîul Delaware (martie 1638).
- n. regele Filip (Metacomet) (circa 1639 – 1676), căpetenie a Wampanoagilor.

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● Războiul de treizeci de ani: în largul Cadizului de pe coasta atlantică spaniolă, flota Spaniei este învinsă de cea franceză (22 iulie 1640).

● Al doilea război al episcopilor: insurgenţii scoţieni trec la contraatac, invadînd Northumberland după ce învinge forţele guvernamentale la Newburn (28 august 1640). Chiar dacă Tratatul de la Ripon (noiembrie) aduce pacea, trupele scoţiene rămîn mai departe în nordul Angliei.

● Parlamentul cel Scurt al Angliei s-a întrunit, dar este dizolvat de Carol I fiindcă a refuzat să-i acorde fondurile necesare războiului cu Scoţia. Carol recheamă parlamentul în sesiune, care devine Parlamentul cel Lung (1640 – 1660).

● O insurecţie portugheză obţine independenţa de sub stăpînirea spaniolă (noiembrie – decembrie 1640).

● n. Hugh Mackay (circa 1640 – 1692), general scoţian.

● În Irlanda se răzvrătesc catolicii, care atacă şi măcelăresc protestanţii în toată insula; în Ulster rebeliunea se transformă în război civil între armatele protestante şi catolice (1641 – 1649).

● Primul război civil englez (1642 – 1646): incapabili să rezolve diferendul, Parlamentul englez şi Carol I pornesc războiul, ambele părţi strîngîndu-şi armatele (iunie – august 1642). La Edgehill (23 octombrie 1642), regaliştii (Cavalerii) îi învinge pe parlamentari (Capetele rotunde), care se retrag spre Londra; regaliştii nu reuşesc însă să cucerească oraşul şi urmează mai mult de un an de conflicte neconcludente.

● m. Benjamin de Rohan Soubise (circa 1589 – 1642), comandant francez hughenot care a condus apărarea oraşului La Rochelle (1627 – 1628).

● Războiul de treizeci de ani: spaniolii invadează sudul Franţei (mai 1643), asediind Rocroi, unde se înfruntă cu o armată franceză de sprijin. În bătălia care a urmat (19 mai) au murit sau au căzut prizonieri cincisprezece mii de spanioli dintr-un total de douăzeci şi şase de mii, în timp ce francezii au înregistrat circa opt mii de morţi şi răniţi.

● m. Ludovic XIII (1601 – 1643), rege al Franţei (d. 1610 – 1643); este succedat de Ludovic XIV (care domneşte între 1643 – 1715).

● m. Jean Baptiste Budes, conte de Guébriant (1602 – 1643), mareşal al Franţei în timpul războaielor hughenote şi al Războiului de treizeci de ani, comandînd armata franceză din Germania; el moare ca urmare a rănilor primite în asediul oraşului Rottweil, Württemberg.

● Primul război civil englez: forţele scoţiene intră în luptă de partea Parlamentului, invadînd nordul Angliei cu o armată de optsprezece mii de oameni (1 ianuarie 1644).

● Primul război civil englez: la Marston Moor (2 iulie 1644), o armată a Capetelor rotunde învinge armata Cavalerilor, care înregistrează pierderi de peste cinci mii de oameni dintr-un total de optsprezece mii; Capetele rotunde au circa două mii de morţi. O mare parte din nordul ţării cade în mîinile Capetelor rotunde, inclusiv York şi Newcastle (iulie – octombrie).

● Primul război civil englez: Cavalerii învinge în Cornwall o armată a Capetelor rotunde la Lostwithiel (2 septembrie 1644), forţînd capitularea a opt din cei zece mii de Capete rotunde care luaseră parte la luptă.

● n. François de Neufville, duce de Villeroi (1644 – 1730), mareşal al Franţei.
● n. Godert (Godard) van Reede de Ginkel (1644 – 1703), general anglo-olandez.
● n. Louis François, marchiz şi duce de Boufflers (1644 – 1711), mareşal al Franţei.
● Primul război civil englez: Oliver Cromwell reorganizează într-un mod superior armata Capetelor rotunde, în Armata Model Nou (ianuarie – martie 1645), şi o conduce în bătălia decisivă de la Naseby (14 iunie), unde armata Cavalerilor înregistrează o mie de morţi, iar patru mii cinci sute sînt luaţi prizonieri dintr-un total de nouă mii de soldaţi, în timp ce pierderile Capetelor rotunde sînt neglijabile.
● n. Pierre de Montesquiou d'Artagnan (1645 – 1725), mareşal al Franţei.
● m. Robert Devereux, al treilea conte de Essex (1591 – 1646), general englez; tatăl său, favoritul Elisabetei I, a fost executat pentru trădare, dar Iacob I a redat titlul şi averea familiei; a fost mîna dreaptă a lui Carol I la comanda armatei şi a condus armata parlamentară (din iulie 1642), cînd s-a remarcat mai cu seamă la Edgehill (1642) şi Lostwithiel (1644).
● Primul război civil englez: Parlamentul îl întemniţează pe Carol I după o tentativă de fugă a acestuia; continuă negocierile dintre Parlament şi Carol (1647).
● m. Christian IV (1577 – 1648), rege al Danemarcei şi Norvegiei (d. 1588 – 1648), activ în timpul Războiului de treizeci de ani.
● Războiul de treizeci de ani: Spania şi Olanda încheie războiul prin Tratatul de la Münster (10 ianuarie 1648). Franţa şi Spania continuă războiul.
● Al doilea război civil englez (1648 – 1651): Carol I, care reuşise să evadeze pentru a continua războiul civil, conduce o rebeliune împotriva Parlamentului, pe atunci aliat cu presbiterienii, care la rîndul lor fuseseră aliaţii Capetelor rotunde la începutul deceniului. Insurecţiile din Ţara Galilor şi din sudul Angliei sînt învinse rapid de armata lui Cromwell (iulie – august 1648). Tot acum (iulie), o armată scoţiană şi de Cavaleri formată din douăzeci şi patru de mii de soldaţi năvăleşte dinspre nord, dar este învinsă *decisiv de Armata Model Nou a lui Cromwell, numărînd opt mii cinci sute de soldaţi*, la Preston (17 – 19 august).
● Războiul primei Fronde (1648 – 1649): Parlamentul Franţei conduce o revoltă împotriva guvernării cardinalului Mazarin: armata regalistă, condusă de Ludovic II de Bourbon, prinţ de Condé, asediază Parisul şi sileşte Parlamentul să capituleze (martie 1649).
● m. Carol I (1600 – 1649), rege al Angliei, Scoţiei şi Irlandei (d. 1625 – 1649), care a pierdut coroana în favoarea Capetelor rotunde ale lui Oliver Cromwell; este decapitat la Londra (30 ianuarie).
● O armată a protestanţilor englezi numărînd douăzeci de mii de oameni soseşte în Irlanda sub conducerea lui Oliver Cromwell (septembrie 1649) şi înfrînge sistematic insurecţia de aici, comiţînd atrocităţi de proporţii în decursul acestui proces (1649 – 1650). La Drogheda (11 septembrie 1649) sînt masacraţi între trei şi patru mii de soldaţi şi civili irlandezi; la Wexford (11 octombrie 1649), între două şi trei mii cinci sute. Masacre similare s-au petrecut în mai multe locuri.
● n. James Scott, duce de Monmouth (1649 – 1685), militar şi rebel englez.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:
● n. Johan Banér (1596 – 1641), feldmareşal suedez, şeful statului major al armatei lui Gustav Adolf şi comandant al armatei suedeze în Germania.
● m. contele Hans Georg de Arnim (1582? – 1641), general saxon care a luptat în armatele suedeză, saxonă şi imperială.

• Războiul de treizeci de ani: în a doua bătălie de la Breitenfeld (2 noiembrie 1642), suedezii ucid sau iau prizonieri aproape jumătate din cei douăzeci de mii de soldați ai armatei austriece.
• n. Charles V (Charles Leopold), duce de Lorena și Bar (1643 – 1690), general austriac.
• Războiul de treizeci de ani: francezii recuceresc Freiburg (3 – 10 august 1644), armatele franceză și bavareză pierzînd aproape jumătate din efectivele lor în luptă.
• Războiul turco-venețian (1645 – 1670): turcii, sosiți în număr de cincizeci de mii pe calea mării, atacă Creta (1645); grecii de pe insulă se alătură turcilor în lupta acestora contra armatei venețiene de ocupație. Asediată, Canea cade în mîinile turcilor (iunie – august 1645).
• Războiul turco-venețian: forțele turcești din Creta cuceresc Retino (1646).
• m. Stanislaw (Alexander) Koniecpolski (1591 – 1646), general polonez care a devenit comandantul suprem al armatei poloneze (1632).
• Războiul de treizeci de ani: războiul ia sfîrșit prin Tratatul de la Westfalia (24 octombrie 1648), care acordă protestanților aceleași drepturi în Germania, dar care este în esență o reîntoarcere la statu-quo.
• Războiul cazaco-polonez (1648 – 1654): o revoltă de mari proporții a cazacilor și a ucrainenilor în Ucraina stăpînită de polonezi are loc sub conducerea căpeteniei cazace Bogdan Hmielnițki, în alianță cu tătarii din Crimeea. Pe durata războiului (mai cu seamă între 1648 – 1649), atrocitățile comise de forțele lui Hmielnițki au inclus masacrarea a unui număr de evrei cuprins între o sută cincizeci de mii și două sute de mii.
• Războiul turco-venețian: armata turcă din Creta începe un lung asediu asupra Candiei (1648 – 1669), dar nu izbutește să instituie o blocadă asupra portului; venețienii sosiți pe calea mării cuceresc Lemnos și Tenedos, declanșînd lunga blocadă instituită de venețieni asupra Dardanelelor (1648 – 1657).
• Războiul cazaco-polonez: armatele cazaco-tătare înfrîng o armată poloneză la Pilawce (1649).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• Oastea persană, condusă de șahul Abbas II, cucerește Kandahar (1649).
• Războiul turco-venețian: o flotă turcă nu izbutește să străpungă blocada venețiană din Dardanele (1649).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

• Anglia își stabilește prima sa bază militară din India, la fortul St. George, în apropiere de Madras; fortul devine cartierul general al Companiei Engleze a Indiilor de Est (1640).
• Armata olandeză declanșează o serie de atacuri asupra bazelor portugheze din Oceanul Indian (1641 – 1663), cucerind Malacca, în Indonezia (1641).
• Algonkinii (amerindieni) atacă olandezii din Noua Olandă, apoi se retrag sub presiunea forțelor olandeze și irocheze (1641 – 1645).
• Exploratori și negustori ruși, porniți către est, ating litoralul Pacificului (1641).
• Armata rusă iese învingătoare și anexează teritoriile stăpînite de mongoli din regiunea lacului Baikal (1641 – 1652).

● Irochezii atacă huronii de-a lungul rîului St. Lawrence (1642), distrugînd multe aşezări ale huronilor şi, totodată, mai multe misiuni ale iezuiţilor francezi.
● m. Abahai (T'ai Tsung; Ch'ung Teh) (1592 – 1643), conducător manciurian (1626 – 1643) care a cucerit nordul Chinei, Mongolia, Coreea şi bazinul fluviului Amur; este succedat de împăratul-copil Shun Chih (Fu-lin) (care domneşte între 1644 – 1661).
● Powhatanii atacă din nou colonia Jamestown, masacrînd patru sute de localnici (18 aprilie 1644); englezii se răzbună masacrînd întreaga populaţie powhatană.
● Războiul manciuriano-chinez: capitala Imperiului Ming, Pekin (Beijing), este cucerită de generalul rebel Li Tzu-ch'eng (1644); el este apoi învins de manciurieni, care cuceresc la rîndul lor Pekinul (26 mai 1644). La Yangchou manciurienii conduşi de prinţul Dorgon înfrîng armata imperială Ming, apoi cuceresc noua capitală a imperiului, Nanking (1644).
● m. Li Tzu-ch'eng (1606 – 1645), general rebel chinez supranumit „Ch'uang Wang" (Regele îndrăzneţ) care a cucerit Pekinul (1644), pe care l-a incendiat cînd s-a retras; este ucis într-un conflict minor.
● Războiul manciuriano-chinez: armata manciuriană cucereşte Fukien (1645 – 1646).
● Insurecţia maraţilor din Bijapur duce la întemeierea unui stat Maratha independent, condus de prinţul Sivaji (domneşte între 1646 – 1680).
● Indienii mohawk urcă pe rîul St. Lawrence şi năvălesc în Canada franceză, atacînd Montrealul şi ajungînd în nord pînă la Trois Rivieres (1646).
● Războiul manciuriano-chinez: manciurienii cuceresc Cantonul şi o mare parte din China de sud şi de sud-est (1647 – 1648).
● n. Nathaniel Bacon (1647 – 1676), rebel anglo-american.
● m. Chang Hsien-chung (1606 – 1647), conducător al rebelilor chinezi care s-a aliat temporar cu Li Tzu-ch'eng; învins şi luat prizonier, este executat de manciurieni (Ţin).
● Armata portugheză îi învinge pe olandezi la Guarapes Hills, lîngă Recife, în Brazilia (aprilie 1648); olandezii înregistrează circa o mie de morţi şi răniţi din patru mii cinci sute care au luat parte la luptă, în timp ce pierderile portugheze sînt mult mai mici. Un an mai tîrziu, portughezii îi învinq din nou pe olandezi, tot acolo, hotărînd astfel soarta războiului dintre olandezi şi portughezi în Brazilia.
● m. Keng Chung-ming (? – 1649), general chinez de origine manciuriană care a servit iniţial Imperiul Ming, pentru ca, ulterior, să treacă de partea manciurienilor; se sinucide după ce este acuzat de colaborationism cu forţele Ming.

1650 – 1659

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

● Al doilea război civil englez: Armata Model Nou a lui Oliver Cromwell invadează Scoţia şi învinge în mod decisiv la Dunbar (2 septembrie 1650) o armată scoţiană regalistă mult mai numeroasă; în luptă mor trei mii de scoţieni, iar alţi nouă mii sînt luaţi prizonieri, în timp ce pierderile Capetelor rotunde sînt neglijabile.
● m. James Graham, marchiz de Montrose (1612 – 1650), devenit general locotenent al Scoţiei (1644), artizanul victoriilor asupra trupelor parlamentare de la

Inverlochy şi Auldearn, dar care a fost învins la Philiphaugh (toate în 1645); întors din exil, este capturat şi spînzurat în Edinburgh de către antiregalişti (20 mai).

● Războiul celei de a doua Fronde (1650 – 1653): mulţi nobili francezi se răzvrătesc împotriva domniei lui Ludovic XIV, dominată de cardinalul Mazarin. Armatele frondiste, conduse de vicontele de Turenne, sînt zdrobite la Champ Blanc (15 octombrie 1650).

● n. John Churchill, întîiul duce de Marlborough (1650 – 1722), căpitan general britanic.

● n. William III (1650 – 1702), general olandez, prinţ de Orania şi rege al Angliei, Scoţiei şi Irlandei (1689 – 1702).

● n. Cloudesley (Clowdisley) Shovell (Shovel) (1650 – 1707), amiral englez.

● Al doilea război civil englez: la Worcester (2 septembrie 1651), Armata Model Nou a lui Cromwell zdrobeşte definitiv forţele scoţiene şi regaliste; sînt ucişi două mii şi luaţi prizonieri nouă mii din cei şaisprezece mii de soldaţi ai acestora.

● m. Henry Ireton (1611 – 1651), general al armatei parlamentare engleze, cel care a semnat condamnarea la moarte a regelui Carol I; el s-a alăturat socrului său, Oliver Cromwell, în Irlanda (1649 – 1650), unde rămîne ca guvernator general şi comandant-şef al armatei.

● m. Lennart Torstensson, conte de Ortola (1603 – 1651), feldmareşal suedez în Războiul de treizeci de ani, care obţine victoria în a doua bătălie de la Breitenfeld (1642).

● Războiul celei de a doua Fronde: la St.-Antoine (5 iulie 1652), Henri de la Tour d'Auvergne, vicontc de Turenne, acum comandant al armatei regaliste, îl înfrînge categoric pe prinţul de Condé, conducătorul frondiştilor şi aliat al Spaniei.

● Primul război anglo-olandez (1652 – 1654): Anglia iese învingătoare în acest prim război dintr-o serie de trei războaie anglo-olandeze, generate de concurenţa colonială şi comercială dintre cele două părţi şi concretizate prin mai multe încleştări navale; bătăliile hotărîtoare au avut loc în anul 1653.

● Primul război anglo-olandez: în dreptul capului Beachy (20 – 22 februarie 1653), o flotilă britanică alcătuită din şaptezeci de nave de luptă atacă flota olandeză care număra şaptezeci şi cinci de nave de luptă care, sub comanda amiralului Maarten van Tromp, escorta un convoi alcătuit din o sută cincizeci de nave comerciale. Olandezii pierd douăsprezece nave de luptă şi cincizeci comerciale, iar englezii numai şase nave de luptă.

● Primul război anglo-olandez: la Gabbard Bank (2 – 3 iunie 1653), olandezii pierd şaptesprezece nave, iar britanicii nici una.

● Primul război anglo-olandez: în bătălia hotărîtoare de la Scheveningen (31 iulie 1653), olandezii pierd o mie şase sute de oameni (inclusiv amiralul Tromp) şi optsprezece nave de luptă, dintre care douăsprezece sînt capturate, iar şase scufundate. Englezii pierd două nave de război.

● m. Maarten Harpertzoon van Tromp (1597 – 1653), amiral olandez învingător la Downs (1639); este ucis la Scheveningen (10 august).

● Oliver Cromwell dizolvă Parlamentul cel Lung şi devine lord protector al Angliei (1653).

● n. ducele Claude Louis Hector Villars (1653 – 1734), mareşal al Franţei.

● n. Carol XI Vasa (1655 – 1697), rege al Suediei (d. 1660 – 1697).

● În prima bătălie de la Villmergen (24 ianuarie 1656), catolicii elveţieni îi înfrîng pe protestanţi.
● m. Robert Blake (1599 – 1657), amiral englez; unul din cei trei „generali pe mare" în timpul celui de-al doilea Război civil englez (1648 – 1651).
● Războiul celei de a doua Fronde: armatele franceză şi engleză conduse de vicontele de Turenne învinge forţele regaliste engleze şi spaniole conduse de Don Juan de Austria în lupta decisivă de la Dunes (14 iunie 1658); armata lui Turenne pierde patru sute de oameni, iar cea a lui Don Juan şase mii (dintre care cinci mii sînt luaţi prizonieri). Prin Pacea din Pirinei (noiembrie 1659), Spania pierde Flandra şi o mare parte din teritoriile de frontieră contestate.
● m. Oliver Cromwell (1599 – 1658), general englez în războaiele civile şi lord protector (1653 – 1658); este succedat de fiul său, Richard Cromwell.
● Richard Cromwell abdică de la poziţia de lord protector al Angliei (1659); Parlamentul cel Lung se reîntruneşte şi-i oferă tronul lui Carol II.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

● Războiul cazaco-polonez: la Berestecko (iulie 1651), armata poloneză zdrobeşte o numeroasă armată de cazaci şi tătari condusă de Bogdan Hmielniţki, punînd astfel capăt războiului – deşi Hmielniţki refuză să accepte pacea.
● m. Maximilian I, duce de Bavaria (1573 – 1651), elector german (d. 1623 – 1651), care a comandat personal armata bavareză.
● Războiul ruso-polonez (1654 – 1656): circa o sută de mii de ruşi sub comanda ţarului Alexei atacă Lituania (iulie 1654), asediază şi cuceresc Smolenskul (iulie – octombrie) şi ocupă Lituania pînă la rîul Berezina. O armată rusă cu efectiv mai redus atacă Ucraina, cucerind Kievul.
● Primul război nordic (1655 – 1660): o armată suedeză de peste treizeci de mii de soldaţi invadează Polonia; după o scurtă campanie de vară, suedezii, conduşi de Carol X, cuceresc Varşovia (9 septembrie). Ducele de Brandenburg intră în război (octombrie) punînd stăpînire pe Prusia de vest de la Polonia învinsă; Carol ia apoi ambele teritorii şi le transformă în protectorat (octombrie 1655 – ianuarie 1656).
● Războiul ruso-polonez: polonezii continuă ofensiva din Lituania şi-i învinge pe ruşi la Okhamatov (ianuarie 1655); ofensiva rusă de primăvară cucereşte o mare parte din restul teritoriului. Ruşii, aliaţi cu cazacii, conduşi de Bogdan Hmielniţki, cuceresc o mare parte din Ucraina. Tătarii din Crimeea, conduşi de hanul Mehmet Girei, recuceresc mult din Ucraina după ce-i învinge pe cazaci şi-l iau prizonier pe Hmielniţki la Zalozce.
● n. Louis, margrav de Baden-Baden (1655 – 1707), feldmareşal austriac.
● Primul război nordic: succesul răscoalei polonezе împotriva ocupaţiei suedeze îl readuce din exil pe Ioan Cazimir al Poloniei; soseşte în Polonia şi Carol X Gustav, în fruntea armatei sale. Carol este înfrînt de polonezi la Sandomierz şi se retrage în Prusia, în timp ce Varşovia cade în mîinile polonezilor (iunie 1656). Armatele suedeză şi brandenburgheză se întorc în Polonia (sfîrşitul lui iunie), învingînd armata lui Ioan Cazimir şi recucerind Varşovia (iulie).
● Primul război nordic: ruşii conduşi de ţarul Alexei asediază Riga (iulie – august 1656); armata suedeză, reîntărită, străpunge asediul şi învinge armata rusă mult mai numeroasă.

- La Villmergen, Elveţia (24 ianuarie 1656), o armată a catolicilor condusă de Christopher Pfyffer învinge armata protestanţilor, punînd în primejdie unitatea Elveţiei.
- m. prinţul Ottavio Piccolomini (circa 1599 – 1656), general italian în serviciul imperiului austriac; s-a remarcat la Lützen (1632) şi în eliberarea Pragăi (1648); implicat în izgonirea şi asasinarea lui Wallenstein (1634), nu reuşeşte totuşi să-i ia locul.
- Primul război nordic: Rusia, Danemarca şi Austria se aliază împotriva Suediei (primăvara lui 1657); Carol X se retrage din Polonia, îndreptîndu-şi atenţia asupra Danemarcei pe care-o şi atacă (iulie 1657) şi învinge (ianuarie 1658). Suedia atacă din nou Danemarca în iunie 1658, asediind Copenhaga (iulie).
- Oastea transilvană condusă de Gheorge Rákóczi II atacă sudul Poloniei, cucerind Varşovia, dar este învinsă de tătarii din Crimeea aliaţi cu turcii; forţele lui Rákóczi sînt decimate în timpul urmăririi acestora înapoi în Transilvania (1657).
- Primul război nordic: forţele navale olandeză şi engleză eliberează Copenhaga de sub asediu (octombrie 1658); asediul se va reinstitui mai tîrziu.
- Primul război nordic: suedezii îşi consolidează stăpînirea asupra Golfului Finlandei şi litoralului Latviei (1658).
- Războiul ruso-polonez (1658 – 1666): oastea rusă atacă Lituania, cucerind Vilnius şi o mare parte din teritoriu (1658 – 1659). Ruşii care atacă Ucraina sînt zdrobiţi de ucrainieni la Konotop (1659).
- Primul război nordic: forţele navale olandeze eliberează din nou Copenhaga de sub asediu (februarie 1659).
- Primul război nordic: armistiţiul ruso-suedez (1659) recunoaşte statu-quo-ul.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Coloniştii olandezi ajung la Capul Bunei Speranţe, întemeind o aşezare permanentă (1652); olandezii încep explorarea în adîncime şi de-a lungul coastelor.
- Flota engleză bombardează amenajările piraţilor tunisieni din Porto Farino (1655).
- Războiul turco-venetian: eşuează o a doua tentativă otomană majoră de străpungere a blocadei veneţiene din Dardanele (1656).
- Războiul turco-venetian: o a treia tentativă otomană de străpungere a blocadei veneţiene din Dardanele se soldează cu o victorie de proporţii a veneţienilor (1656); flota otomană este distrusă aproape în totalitate, otomanii înregistrînd circa zece mii de morţi şi răniţi.
- Războiul turco-venetian: a patra tentativă otomană de străpungere a blocadei veneţiene din Dardanele izbuteşte; otomanii recuceresc Tenedos şi Lemnos şi pătrund în forţă în Marea Egee, reîntărind şi reaprovizionînd armata lor din Creta (1657).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

- Armata Omanului cucereşte baza portugheză din Muscat (1650).
- m. Dorgon (Dorgan) (1612 – 1650), general şi conducător manciurian, care a întemeiat dinastia Manciu din China şi a izgonit dinastia Ming, cucerind apoi Pekinul (1644).
- Armata rusă ajunge la fluviul Amur (1651) şi, deci, la frontiera cu China, instalînd avanposturi fortificate în zonă, declanşînd astfel lungul conflict dintre cele două ţări legat de frontierele din Asia Centrală.
- Olandezii înfrîng o revoltă a chinezilor din Taiwan (1652).
- Amiralul Koxinga, corsar chinez şi aliat al dinastiei Ming, cucereşte Amoy (1653), contestînd dominaţia manciuriană în estul Chinei (1653).

● Recife, asediat, capitulează în fața portughezilor, punînd astfel capăt penetrației olandezilor în Brazilia (1654).
● Englezii cuceresc Jamaica (1654).
● Armata Noii Anglii cucerește Acadia de la francezi (1654), ocupînd-o pînă în anul 1670, cînd avea să revină foștilor deținători sub auspiciile Tratatului european de la Breda.
● n. K'ang-Hsi (Hsuan-Yeh) (1654 – 1722), împărat al Chinei (d. 1661 – 1722), al doilea împărat din dinastia Țin.
● Olandezii atacă și cuceresc fortul suedez Christina de pe rîul Delaware (septembrie 1655).
● Araucanii (amerindieni din Chile) distrug o armată spaniolă formată din trei-patru sute de soldați pe rîul Bueno (1655).
● Olandezii cuceresc baza portugheză Colombo (1656).
● Armata portugheză din Brazilia rezistă cu succes la încercările olandezilor de a se reașeza în Brazilia (1657).
● Trupele corsarului Koxinga eșuează în atacul asupra Nankingului (1657).
● Bolnav și slăbit, șahul Jahan este detronat de cei patru fii ai săi; Aurengzeb devine padișah al Indiei din dinastia Marilor Moguli (domnește între 1658 – 1707).
● Forțele olandeze cuceresc baza portugheză din Negapatam (1658).
● Războiul manciuriano-chinez: după opt ani de lupte, manciurienii ocupă sud-vestul Chinei, cucerind astfel întreaga țară (1659).

1660 – 1669

EUROPA ATLANTICĂ ȘI DE NORD:

● Carol II se urcă pe tronul Angliei (domnește între 1660 – 1685), începînd restaurarea Stuarților.
● m. Carol X Gustav (Gustavus) (1622 – 1660), rege al Suediei (d. 1654 – 1660) în timpul Războiului de treizeci de ani și al primului război nordic; este succedat de Carol XI (care domnește între 1660 – 1697).
● Spaniolii invadează Portugalia (1661 – 1663), dar nu reușesc să recucerească țara, care era independentă încă din 1640; sînt învinși decisiv la Villa Viciosa (iunie 1665). Spania recunoaște Portugalia (1668).
● Al doilea război anglo-olandez (1665 – 1667): la Lowestoft (3 iunie 1665), flota de război engleză obține o victorie importantă asupra olandezilor, scufundînd ori capturînd șaptesprezece nave olandeze; olandezii pierd cinci mii de oameni, în timp ce englezii pierd două nave și mai puțin de o mie de marinari.
● m. John Lawson (circa 1610 – 1665), amiral britanic care a slujit cauza parlamentarilor și mai apoi pe Carol II; el este rănit mortal la Lowestoft (1665).
● Al doilea război anglo-olandez: olandezii învinge o flotă engleză într-o luptă care a durat patru zile (1 – 4 iunie 1666), scufundînd patru și capturînd șase nave britanice de război; englezii pierd patru mii cinci sute de oameni, inclusiv cei luați prizonieri. Flota engleză se desprinde și pornește către casă; olandezii instituie o blocadă pe Tamisa.
● Al doilea război anglo-olandez: flota engleză străpunge blocada olandeză de pe Tamisa (25 iulie 1666); în lupta de la North Foreland, englezii distrug douăzeci de nave de luptă olandeze; olandezii înregistrează trei mii de răniți și patru mii de morți, în timp ce englezii pierd o singură navă.

- Al doilea război anglo-olandez: printr-un atac-surpriză, navele olandeze de război intră în estuarul Tamisei și ajung la mai puțin de patruzeci de kilometri de Londra (iunie 1667).
- Al doilea război anglo-olandez: Tratatul de la Breda (21 iulie 1667) pune capăt războiului, cu un rezultat de egalitate, deși englezii iau în stăpînire New Amsterdam (New York) din America de Nord.
- m. William Waller (circa 1597 – 1668), general englez, inițiatorul Armatei Model Nou; ulterior demis și arestat, contribuie la negocierea Restaurării lui Carol II (1660).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST:

- Războiul ruso-polonez: oastea rusă alcătuită din șaizeci de mii de oameni este învinsă la Lubar de o armată ucraineano-tătară formată din patruzeci de mii de oameni (1660). Armata ucraineană condusă de Bogdan Hmielniţki, aliată cu cea rusă, este învinsă decisiv și definitiv de armata poloneză la Slobodyszcze; Hmielniţki pune capăt războiului său de independență.
- n. Fedor Matveevici Apraksin (1661 – 1728), amiral rus.
- Armata otomană înfrînge și ultima împotrivire transilvăneană la Nagyszollos (22 ianuarie 1662), recucerind astfel țara în întregime.
- Războiul turco-austriac (1663 – 1664): turcii atacă Ungaria cu rezultat nedecis (1663 – 1664); Tratatul de la Vasvar (august 1664) reinstaurează în mare măsură statu-quo-ul dinaintea războiului.
- n. Eugen, prinț de Savoy-Carignan (1663 – 1736), feldmareșal austriac.
- Războiul ruso-polonez: războiul ia sfîrșit prin împărțirea Ucrainei, pe Nipru, între Polonia și Rusia (1667); Kievul și Smolenskul revin Rusiei.
- Războiul turco-venețian: Candia capitulează după un asediu de douăzeci și unu de ani (6 septembrie 1669), punînd astfel capăt războiului. Turcia acaparează totul, cu excepția unei zone mici rămasă Veneției în Creta, a Dalmației și a insulelor stăpînite de venețieni în Marea Egee.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Englezii atacă porturile olandeze din Africa de vest (octombrie 1663), cucerind castelul de la Cape Coast (1663) și St. Helena (1664); olandezii cuceresc Kormantine (1665).
- m. Abbas II (1632 – 1666), șah al Persiei (d. 1642 – 1666) care, la fel ca și bunicul său, Abbas I (cel Mare), a invadat Imperiul Mogul și a cucerit Kandaharul (1649).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ȘI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ȘI CELE DOUĂ AMERICI:

- Armatele manciuriene din Asia Centrală izgonesc negustorii ruși din regiunea fluviului Amur (1660).
- Trupele corsarului Koxinga cuceresc Taiwanul de la olandezi și ajung să controleze o mare parte din litoralul de sud al Chinei (1661 – 1662).
- Armata Siamului condusă de regele Narai cucerește Chiengmai de la birmanezi (martie 1662).
- m. Koxinga (Cheng Ch'eng-kung) (1624 – 1662), general și amiral chinez; devotat dinastiei Ming, el a purtat campanii încununate de succes împotriva manciurienilor.
- Olandezii cuceresc baza portugheză de la Cochin (1663).

- Mogulii cuceresc Assamul (1663).
- Armata maraţilor condusă de prinţul Sivaji cucereşte portul mongol Surat (1664).
- Al doilea război anglo-olandez: New Amsterdam, rebotezat New York, este cucerit de forţele de debarcare engleze (7 septembrie 1664); englezii cuceresc şi Fort George.
- m. Hung Ch'eng-ch'ou (1593 – 1665), conducător militar şi politic chinez; important general Ming care, după ce a fost luat prizonier, trece în tabăra manciuriană unde devine general (1642), ajungînd chiar mare secretar în guvernarea Ţin care rezultă apoi.
- Armata mogulilor cucereşte Chittagong (1666).
- Englezii întemeiază Bombay, ca unul dintr-o serie de forturi de pe coastele Indiei (1667).
- În America Centrală, piraţii conduşi de Henry Morgan cuceresc şi distrug Porto Bello (1668).

1670 1679

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

- m. George Monck (Monk), duce de Albemarle (1608 – 1670), general şi amiral britanic care l-a sprijinit iniţial pe Carol I, pentru ca mai apoi (după ce a fost întemniţat în Turnul Londrei) să-i slujească pe Oliver şi pe Richard Cromwell.
- m. Thomas Fairfax, al treilea baron Fairfax de Cameron (1612 – 1671), general englez care devine căpitan general (februarie 1645) şi prim organizator al Armatei Model Nou pe care o şi conduce la Naseby (1645).
- Războiul franco-olandez (1672 – 1678): Franţa, Anglia şi mai multe principate din Germania se unesc şi atacă Olanda (martie 1672); după ce Wilhelm de Orania preia puterea (27 august 1672), Spania, Austria şi Brandenburgul i se alătură într-o alianţă împotriva Franţei. Anglia avea să se retragă mai tîrziu (1674) din ceea ce avea să devină războiul dintre Franţa şi aliaţi.
- Războiul franco-olandez: forţele franceze invadează Olanda; olandezii îşi sparg digurile pentru a salva Amsterdamul (1672).
- Al treilea război anglo-olandez (1672 – 1674): acesta face parte dintr-un război mai amplu dintre Olanda, pe de o parte, şi Franţa împreună cu aliaţii săi, pe de alta. La Sole Bay (28 mai 1672), o flotă britanică este învinsă de olandezi.
- Al treilea război anglo-olandez: la Schooneveld Channel, în Olanda (28 mai 1673), atacatorii englezi sînt înfrînţi de contraatacurile olandeze.
- Războiul dintre Franţa şi coaliţie: francezii asediază şi cuceresc Maastricht (29 iunie 1673).
- Al treilea război anglo-olandez: se încheie pacea între Anglia şi Olanda prin Tratatul de la Westminster (19 februarie 1674).
- Războiul dintre Franţa şi coaliţie: la Senef (11 august 1674), în Olanda, armata Franţei condusă de prinţul de Condé şi cea a Olandei condusă de Wilhelm de Orania poartă o luptă de anvergură, rămasă indecisă; olandezii pierd circa paisprezece mii de oameni (incluzînd cinci mii de prizonieri), iar francezii circa şase mii.
- n. Philippe, duce de Orléans (1674 – 1723), general francez.
- m. Henri de la Tour d'Auvergne, viconte de Turenne (1611 – 1675), mareşal al Franţei, care a devenit mareşal general (1660); este ucis la Nieder-Sasbach (27 iulie).

- m. César, duce de Choiseul şi conte de Plessis-Praslin (1598 – 1675), mareşal al Franţei.
- În largul Öland (1 iunie 1676), o flotă combinată daneză şi olandeză scufundă trei nave de război suedeze.
- m. Karl Gustav von Wrangel (1613 – 1676), mareşal şi amiral suedez care a comandat armata suedeză la Varşovia (1656).
- m. Michel (Michael) Adriaanszoon de Ruyter (1607 – 1676), amiral olandez în timpul războaielor anglo-olandeze al doilea şi al treilea.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

- Răscoala cazacilor de pe Don, condusă de Stenka Razin, cucereşte Ţariţin şi Astrahan, asediind fără succes Simbirsk (1670).
- Stenka Razin este prins şi executat. Ruşii recuceresc Astrahanul de la cazacii de pe Don (august 1671), punînd capăt răscoalei.
- Războiul turco-polonez (1671 – 1677): turcii, ridicînd pretenţii asupra porţiunii din Ucraina stăpînite de polonezi, atacă Polonia ajutaţi de aliaţii lor ucraineni şi tătari (1672); ei cuceresc Kamieniec şi Lublin într-o campanie de vară.
- n. Petru I (cel Mare) (1672 – 1725), ţar al Rusiei (d. 1682 – 1725).
- Războiul polono-turc: polonezii conduşi de Ioan III Sobieski învinge decisiv o armată turcă de treizeci de mii de oameni la Hotin (11 noiembrie 1673).
- Războiul dintre Franţa şi coaliţie: în Rhineland, vicontele de Turenne conduce oastea franceză la victorie la Sinsheim (16 iunie 1674) şi termină indecis lupta de la Enzheim (4 octombrie).
- Războiul dintre Franţa şi coaliţie: forţele lui Turenne obţin o nouă victorie în Germania, la Turckheim (5 ianuarie 1675); el este ucis în lupta de la Nieder-Sasbach (27 iulie), iar armata sa se retrage apoi peste Rin.
- Războiul polono-turc: turcii invadează din nou Polonia; la Lwow (Lvov) ei sînt înfrînţi de polonezii regelui Ioan III Sobieski, după care se retrag din aproape toată Polonia (1675).
- m. Charles IV, duce de Lorena şi Bar (1604 – 1675), general austriac în timpul Războiului de treizeci de ani.
- Flota franceză scufundă şase nave de luptă olandeze în largul portului Palermo (12 iunie 1676).
- Războiul turco-polonez: o armată numeroasă turcă atacă din nou Polonia, lupta cu Ioan III Sobieski la Zorawno (septembrie – octombrie 1676) terminîndu-se nedecis. Războiul se termină prin semnarea Tratatului de la Zorawno; Polonia rămînc cu Ucraina, iar Turcia ia mai multe zone din sudul Poloniei.
- La Lund (3 decembrie 1676), suedezii aliaţi cu francezii învinge armatele daneză şi olandeză; suedezii pierd trei mii de oameni din cei opt mii iniţiali, iar danezii cinci mii din opt mii.
- În Golful Kioge (30 iunie 1677), o flotă daneză obţine o victorie categorică asupra unei flote suedeze, care pierde zece din cele douăzeci şi cinci de nave ale sale (şapte capturate şi trei scufundate), împreună cu trei mii de marinari luaţi prizonieri şi mai mult de o mie de morţi şi răniţi; danezii nu pierd nici o navă, iar morţii şi răniţii sînt sub cinci sute.

● Imre Thokoly conduce o insurecţie ungurească împotriva stăpînirii austriece (1678), alungînd în mare măsură forţele austriece de ocupaţie din vestul şi din nordul Ungariei; apoi, în alianţă cu turcii, cucereşte restul ţării. Pacea încheiată între austrieci şi unguri lasă numai Transilvania în stăpînirea Austriei (1682).
● Tratatele de la Nijmegen între Franţa şi Olanda (10 august 1678), Franţa şi Spania (10 septembrie 1678), Franţa şi Austria (6 februarie 1679) şi Franţa şi Brandenburg (29 iunie 1679), pun capăt unei serii de războaie declanşate de francezi şi englezi (1672) şi sfîrşite prin cîteva cuceriri teritoriale şi strategice pentru Franţa.
● Războiul ruso-turc (1678 – 1681): turcii atacă estul Ucrainei (1678), dar se retrag în cele din urmă (1681).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Armatele din Ashanti conduse de Osei Tutu îşi cuceresc independenţa de sub Denkyera; Tutu devine primul rege din Ashanti, întemeindu-şi capitala la Kumasi (1670 – 1680).
● Navele de război britanice învinge o flotă algeriană la Cape Sparrel, scufundînd şapte nave algerience (septembrie 1670).
● Francezii cuceresc porturile olandeze Arguin şi Goree din Africa de vest (1677).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:
● Războiul marato-mogul (1670 – 1674): maraţii, conduşi de prinţul Sivaji, învinge forţele mogule de ocupaţie şi-şi cuceresc independenţa.
● Piraţii englezi ai lui Henry Morgan jefuiesc Ciudad de Panama (1671).
● Al treilea război anglo-olandez: olandezii debarcă şi cuceresc New York şi teritoriile adiacente, pînă în nord la Albany (1672); prin Tratatul de la Westminster, olandezii returnează întregul teritoriu englezilor.
● Mongolii din Torgut conduşi de hanul Ayuka întreprind raiduri în Rusia europeană (1672).
● Războiul civil vietnamez: după patruzeci de ani de lupte, şapte campanii de anvergură şi construirea a două şiruri de ziduri defensive la nord de capitala Nguyen, Hué, clanul Trinh din nord şi clanul Nguyen din sud îşi împart Vietnamul între ele de-a lungul rîului Linh (1673).
● Generalul chinez Wu San-kuei conduce Revolta celor trei feude (1673 – 1678), care se sfîrşeşte o dată cu moartea sa.
● Insurecţia din Rajputana împotriva ocupaţiei mogule reuşeşte în mare măsură (1675 – 1679).
● Războiul regelui Filip (1675 – 1676): coloniile din Noua Anglie se află în război cu tribul Wampanoag şi cu aliaţii acestuia, conduşi de regele wampanoag Filip (Metacomet); mai multe aşezări engleze sînt distruse în primele lupte, înregistrîndu-se şase sute de morţi. Miliţia din Noua Anglie decimează tribul wampanoag şi pe aliaţii acestuia; cel mai reprezentativ masacru al unei populaţii necombatante a avut loc cînd a fost incendiată o întreagă aşezare a wampanoagilor protejată cu ziduri; a ars atunci întreaga populaţie din interiorul zidurilor, circa şase-şapte sute de oameni (decembrie 1675).
● m. regele Filip (Metacomet) (circa 1639 – 1676), comandant wampanoag care a murit (12 august 1676) în fruntea unei armate de băştinaşi americani în timpul Războiului regelui Filip.

• Revolta lui Bacon (1676 – 1677): oştile din Susquehannock trec fluviul Potomac şi întreprind raiduri în Virginia (1676). Criticînd ca inadecvată riposta guvernului colonial, Nathaniel Bacon conduce un mic grup de colonişti împotriva forţelor Susquehannock, masacrînd pe parcurs circa o sută de occaneechec paşnici (mai). Bacon porneşte apoi cu o trupă de trei sute de colonişti asupra oraşului Jamestown, Virginia (18 septembrie), cucerind şi incendiind oraşul. Trupele regulate trimise din Anglia îi învinge pe rebeli (1677), douăzeci şi trei dintre aceştia fiind executaţi.

• m. Nathaniel Bacon (1647 – 1676), rebel anglo-american, conducătorul revoltei care-i poartă numele; a murit de malarie.

• m. Wu San-kuei (1612 – 1678), general chinez care a luptat iniţial pentru dinastia Ming, apoi a trecut de partea manciurienilor şi a condus Revolta celor trei feude (1673 – 1678).

1680 – 1689

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:

• n. Carol XII (1682 – 1718), rege al Suediei (d. 1697 – 1718).

• m. David Leslie, lord Newark (1601 – 1682), general scoţian care a luptat de partea lui Oliver Cromwell în primul război civil englez şi apoi a comandat armata regalistă scoţiană care a pierdut în faţa lui Cromwell la Worcester (1651); a fost întemniţat în Turnul Londrei de atunci şi pînă la Restaurare (mai 1660).

• Forţele franceze cuceresc Luxemburgul (1684), pe care-l păstrează pînă în 1697.

• m. Carol II (1630 – 1685), rege al Angliei (d. 1660 – 1685); este succedat de Iacob II (1685).

• m. James Scott, duce de Monmouth (1649 – 1685), militar britanic şi fiu natural al lui Carol II; încercînd să-l împiedice pe Iacob, duce de York, un catolic, să-i ia locul pe tron lui Carol II, el a condus rebeliunea din Monmouth (1685), autoproclamîndu-se rege; înfrînt şi luat prizonier, este întemniţat în Turnul Londrei şi apoi decapitat (15 iulie).

• m. Ludovic II de Bourbon, prinţ de Condé (1621 – 1686), general francez vestit mai ales pentru victoria obţinută la Rocroi (1643).

• m. François Créqui (Créquy), marchiz de Créqui (1629 – 1687), mareşal al Franţei.

• Revoluţia glorioasă: Wilhelm de Orania acceptă să devină rege sub numele de Wilhelm III al Angliei; a fost soţul Mariei II a Angliei, fiica lui Iacob II. După ce el a debarcat în Anglia (noiembrie 1688), ei doi devin rege şi regină ai Angliei, protestanţi, sub numele de Wilhelm III şi Maria II (13 februarie 1689).

• Războiul Ligii de la Augsburg (Războiul marii alianţe) (1688 – 1697): izbucneşte războiul între Franţa şi Liga de la Augsburg, organizată iniţial (1686) de către Wilhelm de Orania pentru a contrabalansa puterea Franţei în Europa. Francezii atacă Germania (25 septembrie 1688). Anglia, acum condusă de Wilhelm III de Orania, se alătură coaliţiei antifranceze.

• Apare baioneta cu inel şi dispozitiv de prindere, probabil la Vauban (1688).

• Războiul Ligii de la Augsburg: la Walcourt (25 august 1689), forţele aliate din Flandra învinge o armată franceză fără ca vreuna din tabere să înregistreze pierderi notabile.

• Războiul anglo-irlandez (1689 – 1691): regele detronat Iacob II conduce o insurecţie irlandeză împotriva forţelor de ocupaţie britanice; irlandezii se bucură şi de sprijin militar francez.

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

● m. prinţul Raimondo Montecuccoli (1609 – 1680), general italian în serviciul Austriei; foarte priceput în strategia şi tehnica militară, el a scris mai multe cărţi pe aceste teme (1650 – 1670), inclusiv *Delle Bataglie, Trattato della guerra, Dell'arte militare* şi *Aforismi dell'arte bellica.*

● Insurecţia gărzilor de la palat (streliţii) din Moscova o instalează pe Sofia ca regentă (domneşte între 1682 – 1689).

● m. prinţul Rupert, conte palatin al Rinului şi duce de Bavaria (1619 – 1682), general şi amiral anglo-german; general al cavaleriei regelui Carol I în primul război civil englez, se remarcă mai cu seamă la Edgehill (1642); ulterior va servi Franţa, iar apoi pe Carol II al Anglici.

● Războiul austro-turc (1683): o armată turcă numărînd între o sută cincizeci de mii şi două sute de mii de oameni, condusă de Mohamed IV, porneşte din Adrianopole către nord pentru a ataca Austria (martie 1683). Aliaţii turcilor, ungurii, eşuează într-un atac asupra Slovaciei. Turcii ajung în Austria (iunie) şi asediază Viena (14 iulie – 11 septembrie). O armată polono-germano-austriacă numărînd şaptezeci şi şase de mii de oameni soseşte în ajutor, condusă de regele Poloniei, Ioan III Sobieski, şi de Charles de Lorena; ei pornesc atacul (12 septembrie) şi alungă armata turcească, cu pierderi estimate la treizeci de mii de oameni. Forţele de urmărire aliate cuceresc o mare parte din nordul Ungariei.

● n. Ludwig Andreas von Khevenhüller, conte de Aichberg şi Frankenburg (1683 – 1744), feldmareşal austriac.

● Războiul turco-venecţian: armata venecţiană din Balcani recucereşte Dalmaţia şi pune stăpînire pe o mare parte din sudul Greciei stăpînită de turci (1685 – 1688).

● Războiul austro-turc: austriecii cuceresc Buda la capătul unui asediu de două luni (2 septembrie 1688).

● Războiul austro-turc: la Harkány, austriecii conduşi de Charles de Lorena învinge o armată turcă, cucerind astfel aproape integral Ungaria şi Transilvania (1687).

● Războiul austro-turc: austriecii asediază şi cuceresc Belgradul (6 septembrie 1688), apoi îşi continuă atacul pentru a cuceri o mare parte din Serbia.

● m. Frederic-Wilhelm (1620 – 1688), elector de Brandenburg (a domnit între 1640 – 1688); supranumit „Marele Elector", a luat parte la numeroase războaie împotriva sucdezilor; întemeietorul marinei prusace, el a contribuit şi la întărirea armatei.

● n. Frederic Wilhelm I (1688 – 1740), rege al Prusiei (d. 1713 – 1740).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Navele franceze de luptă bombardează Algerul (august – septembrie 1682).

● Navele franceze de luptă bombardează porturile Alger, Tunis şi Tripoli (1688).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Coloniştii portughezi întemeiază Colonia, o aşezare fortificată pe rîul Plata (1680); ea va juca un rol important în disputa dintre spanioli şi portughezi asupra Uruguayului, teritoriu pretins de ambele părţi.

● Indienii pueblo conduşi de Popé declanşează o insurecţie încununată de succes împotriva stăpînirii spaniole din Santa Fe, omorînd patru sute de oameni şi obligînd două mii două sute de spanioli rămaşi în viaţă să se retragă către El Paso (1680). Popé devine dictator.

● Oastea din Ţungaria condusă de hanul Kaldan cucereşte o mare parte din Kashgar, Yarkand şi Khotan de la khirghizi, extinzîndu-se şi în Kazahstan (circa 1680 – 1688).
● Manciurienii şi ruşii se înfruntă într-un război de frontieră în zona fluviului Amur (1683 – 1685); învinşi, ruşii se retrag (1684), dar revin de îndată ce armata manciuriană îşi părăseşte poziţiile (1685).
● Armata mogulă condusă de Aurangzeb desfăşoară o campanie în Deccan, recucerind Bijapur (1686) şi Golconda (1687); ca represalii, maraţii declanşează un lung război împotriva forţelor mogule de ocupaţie.
● La Hooghly, în Bengal, britanicii sînt angrenaţi în conflicte cu mogulii (1686), ceea ce-i forţează să construiască Fort William pe locul Calcuttei zilelor noastre (1686).
● Perşii cuceresc Khiva, pe care-o conduc ca pe un protectorat (1688).
● Războiul regelui William (1689 – 1697), parte integrantă a războiului european al Ligii de la Augsburg: în America de nord, acesta este în mare parte un război de frontieră franco-englez, îmbinat cu atacuri permanente ale irochezilor asupra francezilor şi a aliaţilor indieni ai acestora.
● Rebeliunea lui Leisler (1689 – 1691): Jacob Leisler conduce o rebeliune anticatolică încununată de succes cu centrul în New York, rebelii declarîndu-şi loialitatea faţă de regele şi regina Angliei, Wilhelm III şi Maria II; cînd Leisler refuză să renunţe la conducere, el este arestat de trupele britanice (30 martie 1691) şi executat (26 mai).
● Disputa de frontieră dintre manciurieni şi ruşi cu privire la zona fluviului Amur se rezolvă prin retragerea ruşilor din cea mai mare parte a regiunii, pe baza Tratatului de la Nercinsk (1689).

1690 – 1699

EUROPA ATLANTICĂ ŞI DE NORD:
● Războiul Ligii de la Augsburg: armata franceză condusă de François de Luxemburg învinge decisiv forţele aliate de sub conducerea lui Frederick de Waldeck la Fleurus (1 iulie 1690). Francezii înregistrează un total de şase mii de morţi şi răniţi; din cei treizeci şi şapte de mii de soldaţi ai aliaţilor, şase mii au murit, opt mii au fost luaţi prizonieri şi opt mii au fost răniţi. Nouă zile mai tîrziu, în dreptul Capului Beachy (10 iulie), francezii au obţinut o a doua victorie zdrobitoare, învingînd flota anglo-olandeză. Aliaţii pierd douăsprezece din cele cincizeci şi şase de nave care au luat parte la luptă, în timp ce francezii nu au pierdut nici o navă.
● Războiul anglo-irlandez: lupta hotărîtoare a avut loc pe rîul Boyne, cam la şaizeci şi cinci de kilometri nord-vest de Dublin (11 iulie 1690). O armată protestantă multinaţională condusă de Wilhelm III de Orania înfrînge categoric o armată irlandezo-franceză de douăzeci şi şase de mii de oameni, pecetluind astfel soarta Irlandei pentru următorii două sute treizeci de ani. După aceea, zeci de mii de soldaţi catolici devin „gîşte sălbatice", alăturîndu-se celor care s-au înrolat încă mai înainte în servicii militare străine.
● m. Friedrich Hermann (Frederic Armand) Schomberg (1615 – 1690), general de obîrşie germană care s-a aflat în serviciul mai multor ţări, inclusiv al Franţei, Brandenburgului şi Angliei; el este ucis pe rîul Boyne.

● Războiul Ligii de la Augsburg: trupele franceze de uscat continuă ofensiva în Olanda, nordul Italiei şi Spania. Francezii cuceresc Mons printr-un asalt (8 aprilie 1691), iar cavaleria franceză învinge armata aliată la Leuze (20 septembrie).
● Războiul anglo-irlandez: la Aughrim (12 iulie 1691), forţele protestante învinge din nou o armată irlandezo-franceză, care suferă pierderi de şapte mii de morţi şi răniţi; pierderile protestante s-au situat sub o mie de oameni. Asediat, Limerick capitulează la 13 octombrie 1691, *punînd astfel capăt războiului anglo-irlandez.*
● m. Cornelis van Tromp (1629 – 1691), amiral olandez în timpul războaielor anglo-olandeze; a fost fiul amiralului Maarten van Tromp.
● Războiul Ligii de la Augsburg: Namurul este asediat şi cucerit de francezii conduşi de Vauban (25 mai – 5 iunie 1692).
● Războiul Ligii de la Augsburg: la La Hogue (Barfleur) (29 mai – 3 iunie 1692), o flotă anglo-olandeză înfrînge categoric o flotă franceză mai slabă, care pierde cincisprezece din cele patruzeci şi patru de nave ale sale; aliaţii nu înregistrează nici o pierdere. Ca urmare a bătăliei, francezii renunţă la planurile lor de invazie a Angliei peste Canalul Mînecii.
● Războiul Ligii de la Augsburg: forţele aliate conduse de Wilhelm III de Orania atacă fără succes armata franceză la Steenkerke (24 iulie – 3 august 1692) şi în final se retrag ca urmare a reuşitei contraatacurilor franceze.
● m. Hugh Mackay (circa 1640 – 1692), general scoţian care a devenit comandant şef al armatei scoţiene (1689); a construit fortul William la Inverlochy (1690); este ucis la Steenkerke.
● Războiul Ligii de la Augsburg: la Neerwinden (Landen) (29 iulie 1693), forţele aliate numărînd cincizeci de mii oameni de sub conducerea lui Wilhelm III de Orania sînt atacate de optzeci de mii de francezi conduşi de ducele de Luxemburg, a cărui cavalerie străpunge linia defensivă a aliaţilor, transformînd retragerea într-o fugă dezordonată. Pierderile aliaţilor se ridică la nouăsprezece mii de oameni, iar ale francezilor la nouă mii.
● Războiul Ligii de la Augsburg: forţele aliate conduse de Wilhelm III de Orania asediază şi cuceresc Namurul (iunie – septembrie 1695).
● m. François Henri de Montmorency-Bouteville, duce de Luxemburg (1628 – 1695), mareşal al Franţei care a ieşit învingător la Neerwinden (1693).
● Războiul Ligii de la Augsburg: Tratatul de la Turin pune capăt războiului dintre Franţa şi Savoia şi reinstaurează statu-quo-ul de dinainte de război (iunie 1696).
● n. Hermann Maurice, conte de Saxa (1696 – 1750), mareşal al Franţei de origine germană.
● Războiul Ligii de la Augsburg ia sfîrşit prin Tratatul de la Ryswick (octombrie 1697), combatanţii redobîndind în general frontierele trasate anterior prin tratatele de la Nijmegen (1678; 1679).
● n. George, lord Anson (1697 – 1762), amiral britanic.
● m. Carol XI Vasa (1655 – 1697), rege al Suediei (1660 – 1697).
● m. Niels Juel (Juul) (1629 – 1697), amiral danez care a comandat flota la Öland (1676).

EUROPA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST:

● Războiul austro-turc: turcii recuceresc Belgradul (octombrie 1690) şi cea mai mare parte din Serbia.

● m. Charles V (Charles Leopold), duce de Lorena şi Bar (1643 – 1690), general austriac.
● Războiul austro-turc: la Szalánkemen (19 august 1691), forţele austriece învinq forţele turceşti şi ungare, care suferă pierderi grele şi se retrag din Transilvania. Prin Diploma leopoldină Transilvania intră în stăpînirea directă a Austriei (1691).
● Războiul turco-venetian: veneţienii debarcă şi cuceresc insula Chios de sub turci (1691).
● Războiul ruso-turc: forţele terestre ruse conduse de Petru I (cel Mare) atacă Azovul stăpînit de turci, de pe Marea Neagră, dar se retrag învinse după ce nu izbutesc să instaureze o blocadă asupra portului (1695).
● Războiul ruso-turc: alcătuindu-şi o flotă de război, Petru I atacă din nou Azovul, cucerind oraşul de sub turci (28 iulie 1696) după ce-l asediase pe uscat şi pe apă.
● m. Ioan (Jan) III Sobieski (1629 – 1696), rege al Poloniei (d. 1674 – 1696); a fost comandant-şef al armatei poloneze (1668), apoi a fost ales rege; rămas în istorie mai cu seamă pentru eliberarea Vienei de sub asediul turcilor, cînd a condus personal şarja decisivă a cavaleriei (1683).
● Războiul austro-turc: la Zenta (11 septembrie 1697), forţele turceşti de invazie sînt învinse categoric de armata austriacă; turcii suferă pierderi masive (în jurul a douăzeci-treizeci de mii de oameni), în timp ce pierderile austriecilor sînt sub o mie. Această bătălie pune efectiv capăt războiului. Turcia, învinsă, cedează Ungaria şi Transilvania Austrici, ca şi teritorii substanţiale către Polonia şi Veneţia – prin Tratatul de la Karlowitz (1699).
● n. Hans Joachim von Zieten (1698 – 1786), general prusac.
● Rusia, Danemarca, Polonia şi Saxonia formează o alianţă antisuedeză (1698).
● Insurecţia gărzilor de palat (streliţilor) din Rusia este înfrîntă de forţele guvernamentale (1698); Petru I cel Mare desfiinţează streliţii.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armata Omanului asediază şi cucereşte Mombasa de la portughezi (decembrie 1698).

ASIA DE EST, CENTRALĂ ŞI DE SUD, OCEANUL PACIFIC ŞI CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul regelui William: forţele Noii Anglii cuceresc Port Royal, capitala Acadici franceze (mai 1690) şi eşuează în atacurile lor asupra Montrealului şi Quebecului (octombrie). Forţele franceze şi indiene atacă aşezările nordice engleze, din Maine şi pînă la New York; trupele engleze şi irocheze desfăşoară atacuri către nord, în Canada franceză (1690 – 1697).
● m. Popé (? – 1690), lider de pueblo care a organizat revolta împotriva coloniştilor spanioli de lîngă Santa Fe (1680); el devine dictator şi deţine puterea pînă la moartea sa.
● Spania recucereşte Santa Fe (1692).
● n. Edward Braddock (1695 – 1755), general englez.
● Armata manciuriană învinge mongolii ţungari la Chao-Modo (1697), punînd astfel capăt raidurilor ţungare în Mongolia.

1700–2004

Europa

Africa şi Asia de Sud-Est

Asia Centrală, de Sud şi Est şi Pacificul

şi cele două Americi

1700

EUROPA:

● Marele război nordic (1700 – 1721): o serie de atacuri din partea aliaţei antisuedeze declanşează un război de durată. Danemarca atacă şi cucereşte Holstein, un protectorat suedez (aprilie); o armată polono-saxonă atacă Livonia, asediind Riga (iunie). Ruşii atacă Finlanda, asediind Narva (august). Carol XII de Suedia ripostează prin invadarea Danemarcei şi forţează ieşirea rapidă a ţării din război (august), o dată cu returnarea Holsteinului. El intervine apoi în sprijinul Narvei (20 noiembrie), distrugînd armata rusă de asediu formată din patruzeci de mii de oameni; ruşii pierd circa opt mii de oameni şi încetează a mai fi o forţă efectivă de luptă. Suedezii pierd mai puţin de două mii de oameni.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Dotat cu arme făcute în Europa, regatul Lunda începe să se impună în Africa centrală de vest (circa 1700).

● Triburile Masai încep să sosească în ceea ce este acum Kenya şi Tanzania, alungînd populaţia bantu şi alţi locuitori (circa 1700).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● În India, Maratul luptă pentru a-şi păstra independenţa faţă de Imperiul Mogul al lui Aurangzeb.

● Sikhşii devin o forţă în regiunile Rajputana şi Punjab din subcontinentul indian (circa 1700).

1701

EUROPA:

● Marele război nordic: suedezii eliberează Riga de sub asediu (17 iunie). Carol XII atacă apoi Polonia, învingînd armata aliaţilor la Dunamunde şi cucerind o mare parte din Lituania.

● Războiul de succesiune la tronul Spaniei (1701 – 1714): Franţa şi Spania se confruntă cu o coaliţie europeană formată din Anglia, Austria, Olanda, Prusia şi alte state mai mici, coaliţie ostilă ideii urcării unui Bourbon pe tronul spaniol.

● m. Iacob II (născut 1633), rege al Angliei, Scoţiei şi Irlandei (d. 1685 – 1688), fiul mai tînăr al lui Carol I, care a luptat din exil pentru cauza regalistă; după Restauraţie (1660), devine prim lord amiral. Accede la tron (1685), dar îl pierde în favoarea lui Wilhelm III şi Mariei II (1688), recunoscîndu-se învins după eşecul suferit în bătălia de pe rîul Boyne (1690).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armatele din Oman cuceresc portul Zanzibar din Africa de sud-est, aflat sub dominaţia portughezilor.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Compania Franceză a Indiilor de Est (Compagnie des Indes) îşi înfiinţează o nouă bază la Calicut, în India.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul de succesiune la tronul Spaniei: francezii atacă aşezările portugheze de pe litoralul brazilian.

EUROPA:

● Marele război nordic: armata rusă pornită spre ținuturile baltice învinge forțele inamice suedeze la Errestfer (ianuarie) și ajunge la gurile rîului Neva, punînd acolo bazele St. Petersburgului (mai 1703).

● Marele război nordic: suedezii cuceresc Varșovia (14 mai), apoi învinș o armată aliată la Klissow (2 iulie), înregistrînd mai puțin de o mie de morți și răniți, față de patru mii de morți, răniți și prizonieri în tabăra polonezilor și saxonilor. Carol XII cucerește Cracovia (iulie).

● Războiul de succesiune la tronul Spaniei: o armată aliată de cincizeci de mii de oameni sub comanda lui John Churchill (care primește după aceea titlul de duce de Marlborough) invadează Olanda spaniolă (iunie); aliații cuceresc mai multe fortărețe spaniole de pe rîul Meuse (septembrie – octombrie).

● Războiul de succesiune la tronul Spaniei: la Vigo Bay (12 octombrie) o flotă anglo-olandeză învinge o escadră franco-spaniolă care escorta o flotă spaniolă ce transporta argint din America, scufundînd ori capturînd douăzeci și una din cele douăzeci și patru de nave de escortă.

● n. Thomas Arthur, conte de Lally (m. 1766), general francez.

● m. William III (n. 1650), general olandez, prinț de Orania și rege al Angliei, Scoției și Irlandei (d. 1689 – 1702), cel care, pe timpul Revoluției Glorioase din Anglia (1688), a fost chemat pentru a se urca pe tronul Angliei împreună cu soția sa, Maria Stuart; ulterior i-a învins pe regele catolic Iacob II și aliații acestuia în bătălia de pe rîul Boyne (1690).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul reginei Ana (1702 – 1713), parte a războiului din Europa de succesiune la tronul Spaniei: miliția caroliniană și aliații indieni ai acesteia cuceresc și distrug orașul spaniol St. Augustine (decembrie).

● Războiul de succesiune la tronul Spaniei: francezii cuceresc temporar Colonia, fortăreața portugheză de pe fluviul La Plata.

EUROPA:

● Războiul de succesiune la tronul Spaniei: la Hochstadt, pe valea Dunării (20 septembrie), o armată franceză de treizeci de mii de soldați sub conducerea generalului Claude de Villars înfrînge decisiv armata austriacă condusă de Hermann Styrum; din cei douăzeci de mii de austrieci care au luat parte la ostilități, unsprezece mii au fost morți, răniți sau luați prizonieri. Francezii au pierdut numai o mie de oameni.

● Marele război nordic: armata suedeză, condusă de Carol XII, cucerește întreaga Polonie, urcînd pe tron un rege-marionetă, Stanislaw Leszczynski (1704).

● Ferenc II Rákóczi conduce o răscoală la nivel național împotriva stăpînirii austriece (1703 – 1711), dobîndind controlul asupra majorității teritoriului ungar; ulterior, forțele austriece, superioare, aveau să-i biruie pe rebeli.

● m. Godert (Godard) van Reede de Ginkel (n. 1644), general anglo-olandez și locotenentul lui Wilhelm III de Orania în timpul Revoluției Glorioase (1688) și a bătăliei de la Boyne (1690), rămînînd apoi comandantul suprem al armatei din Irlanda.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Ienicerii, gărzile turceşti de elită, se revoltă, silindu-l pe sultanul otoman Mustafa II să abdice. Acesta este succedat de fratele său, Ahmed III (care domneşte între 1703 – 1730).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul reginei Ana (războiul de succesiune la tronul Spaniei): forţele franceză şi indiană atacă aşezările de frontieră din Noua Anglie (1703 – 1704); notabil este masacrul de la Deerfield, Massachusetts.

1704

EUROPA:

● Războiul de succesiune la tronul Spaniei: flota engleză cucereşte Gibraltarul (24 iulie).

● Războiul de succesiune la tronul Spaniei: la Blenheim, pe Dunăre (13 august), armatele engleză şi austriacă conduse de ducele de Marlborough şi de prinţul Eugen de Savoia învinge categoric o armată franceză şi bavareză condusă de contele Camille de Tallard şi de Maximilian I. Din şaizeci de mii de francezi şi bavarezi, peste treizeci şi opt de mii sînt morţi, răniţi ori luaţi prizonieri, în timp ce aliaţii înregistrează pierderi de douăsprezece mii de oameni. Bavaria trece în stăpînirea Austriei.

● Războiul de succesiune la tronul Spaniei: în largul portului Málaga (13 august), flotele anglo-olandeză şi cea franceză termină indecis o bătălie, cu pierderi grele de vieţi omeneşti de ambele părţi, deşi fără nici o navă scufundată ori capturată.

● Marele război nordic: ruşii recuceresc Narva (9 august).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Continuînd cucerirea Javei, olandezii profită de o criză de succesiune din Mataram pentru a instala pe tron un rege de paie, acaparînd astfel o mare parte din vestul Javei şi din estul Madurasului (1704 – 1705).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul reginei Ana (războiul de succesiune la tronul Spaniei): armata engleză şi trupele coloniale atacă Acadia (Noua Scoţie); ele sînt înfrînte la Port Royal (modernul Annapolis), dar cuceresc şi distrug cea mai mare aşezare franceză din Acadia, Grand Pré. Forţele franceze şi aliaţii lor indieni distrug aşezarea engleză Bonavista, din Newfoundland.

1705

EUROPA:

● n. Edward, baronul Hawke (m. 1784), amiral britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Hussein ben Ali devine beiul Tunisului (domneşte între 1705 – 1710), punînd astfel capăt dominaţiei otomane în Tunisia.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● O dată cu exacerbarea conflictului ţungaro-chinez asupra Tibetului, chinezii invadează Tibetul şi urcă pe tron un dalai-lama marionetă.

1706

EUROPA:

● Marele război nordic: la Fraustädt (3 februarie), o armată suedeză de opt mii de oameni zdrobeşte armata polono-saxonă care număra treizeci de mii. Suedezii sub conducerea lui Carol XII atacă Saxonia (august – septembrie), cucerind Leipzig. Polonia, învinsă, iese din luptă.

● Războiul de succesiune la tronul Spaniei: la Ramillies, lîngă Namur, în Olanda (23 mai), o armată aliată de şaizeci de mii de oameni sub comanda ducelui de Marlborough atacă şi izgoneşte armata franceză condusă de ducele François de Villeroi, care suferă pierderi de cincisprezece mii de oameni (morţi, răniţi ori căzuţi prizonieri), în timp ce pierderile aliaţilor sînt de trei ori mai mici. Marlborough continuă apoi cucerirea unei părţi însemnate din Olanda spaniolă.

● Războiul de succesiune la tronul Spaniei: francezii sînt învinşi în Italia de armată aliată a prinţului Eugen, bătălia decisivă avînd loc la Torino (7 septembrie), unde armata franceză de asediu numărînd şaizeci de mii de oameni a fost respinsă, înregistrînd peste nouă mii de morţi, răniţi ori căzuţi prizonieri, în timp ce pierderile aliaţilor s-au ridicat numai la trei-patru mii de soldaţi.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Armata colonială olandeză înfrînge armata lui Surapati în Java de nord-est, punînd apoi stăpînire pe întreaga regiune (1706 – 1707).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul reginei Ana (războiul de succesiune la tronul Spaniei): forţele hispano-franceze atacă fără succes oraşul Charleston, din Carolina de sud.

1707

EUROPA:

● Războiul de succesiune la tronul Spaniei: la Almansa (25 aprilie), forţele aliate care înaintau spre Madrid sînt învinse de apărarea franceză, suferind pierderi de peste şapte mii de morţi şi răniţi; francezii înregistrează pierderi cu mult mai mici.

● Războiul cazaco-rus (1707 – 1708): cazacii de pe Don, numărînd între cinci şi zece mii de oameni sub comanda lui Kondrati Bulavin, sînt învinşi de trupe ruseşti mult mai numeroase într-o serie de încleştări (octombrie 1707 – iulie 1708); unele aşezări întărite ale cazacilor rezistă în continuare (pînă în noiembrie 1708).

● m. Cloudesley (Clowdisley) Shovelll (Shovel) (n. 1650), amiral englez care, după ce a luat parte la asediul încununat de succes asupra Gibraltarului (1704), a devenit comandantul suprem al Mediteranei; a murit înecat, cînd nava sa s-a scufundat în largul Insulelor Scilly (22 octombrie).

● m. Louis, margraf de Baden-Baden (n. 1655), feldmareşal austriac, supranumit „Türkenlouis" pentru rolul pe care l-a jucat în războiul cu turcii (1683 – 1699).

● m. Sebastien le Prestre de Vauban (n. 1633), mareşal al Franţei; inginer militar specialist în lucrări de fortificaţii şi asediu, el a introdus noi tehnici de asediu, concepute pe baze ştiinţifice, unele înglobînd o serie de tranşee paralele prevăzute cu ziduri îngropate; a conceput şi a condus construcţia de noi tipuri de fortăreţe, folosind turnuri şi bastioane într-un mod cu totul nou. Inventator al baionetei detaşabile.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● m. Aurengzeb ('Alamgir; Muhi-ud-Din Muhammad) (*n. 1618*), *ultimul padişah* [illegible] (d. 1658 – 1707) din dinastia Marilor Moguli care, împreună cu fraţii săi, şi-a detronat tatăl, şahul Jahan; el a extins Imperiul Mogul. A reînviat persecutarea activă a hinduşilor.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul reginei Ana (războiul de succesiune la tronul Spaniei): forţele engleze şi coloniale atacă din nou fără succes Port Royal, Acadia (Nova Scotia).

1708

EUROPA:

● Marele război nordic: o armată suedeză de patruzeci şi cinci de mii de oameni, condusă de Carol XII, traversează fluviul Vistula pentru a ataca Rusia (1 ianuarie). Ruşii nu ripostează cu toate forţele, preferînd o retragere prin luptă, la care au adăugat tactica pămîntului pîrjolit. După ce au iernat în apropiere de Minsk şi şi-au împuţinat drastic proviziile, suedezii pornesc către Moscova, învingîndu-i pe ruşi într-o serie de lupte de mică anvergură. Un convoi suedez de căruţe transportînd o cantitate mare de provizii este distrus de către armata care-l escorta, după ce aceasta este înfrîntă la Liesna, lîngă fluviul Nistru (octombrie); suedezii pierd jumătate din cele douăsprezece mii de soldaţi de escortă, în lupta propriu-zisă şi în fuga ce a urmat pentru a face joncţiunea cu Carol. După aceea, armata suedeză a trebuit să îndure iarna rusească.

● Războiul de succesiune la tronul Spaniei: la Oudenarde, pe rîul Scheldt din Flandra (11 iulie), o armată aliată numărînd optzeci de mii de oameni sub conducerea ducelui de Marlborough atacă armata franceză a Flandrei, comparativ egală ca număr de oameni şi condusă de Louis, duce de Vendôme. În cele din urmă francezii bat în retragere, după ce suferă pierderi care se ridică la cincisprezece mii de morţi, răniţi ori căzuţi prizonieri; pierderile aliaţilor se cifrează la şapte mii de oameni.

● Războiul de succesiune la tronul Spaniei: Lille cade în mîinile aliaţilor (11 decembrie).

● Răscoala naţională condusă de Ferenc II Rákóczi în Ungaria ia sfîrşit după victoria austriecilor de la Trencin (1711).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armata algeriană asediază şi cucereşte Oranul, un oraş algerian de coastă stăpînit de spanioli din 1509.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● La Agra, fiul lui Aurangzeb, şahul Bahadur, îl învinge şi-l ucide pe fratele său mai vîrstnic, Muazim, cel care se intenţiona să succeadă pe tronul mogulilor. Sahu se urcă pe tronul regatului Marat, în fapt total independent de Imperiul Mogulilor.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul reginei Ana (războiul de succesiune la tronul Spaniei): francezii cuceresc St. John, din Terra-Nova.

● Războiul emboadas-ilor: *emboadas*, imigranţii portughezi din Brazilia, desfăşoară o revoltă de mică amploare şi cu rezultate neconcludente împotriva guvernului de la Sao Paulo, dominat de plantatori (1708 – 1709).

1709

EUROPA:

• Marele război nordic: suedezii şi aliaţii lor cazaci sînt învinşi decisiv de o armată rusă mult mai numeroasă condusă de Petru cel Mare la Poltava (28 iunie). Suferind pierderi mult mai grele decît cele ale ruşilor, suedezii pornesc la un atac final împotriva unei armate ruseşti de patruzeci şi două de mii de oameni. Dintr-un total de treizeci şi una de mii de suedezi şi cazaci, circa şapte mii au fost ucişi, două mii răniţi şi paisprezece mii capturaţi; Carol XII şi mai puţin de două mii de soldaţi au reuşit să fugă în Turcia.

• Marele război nordic: ruşii ocupă Polonia, reaşezîndu-l pe August II pe tron, apoi cuceresc Livonia, Estonia şi alte teritorii suedeze baltice. Danezii cuceresc Holstein, mai multe zone din nordul Germaniei şi o parte din sudul Suediei.

• Războiul de succesiune la tronul Spaniei: la Malplaquet, în Flandra, lîngă oraşul Mons aflat sub asediu (11 septembrie), francezii şi aliaţii poartă o luptă de anvergură, dar cu rezultat ambiguu, care a costat armata aliată a ducelui de Marlborough pierderea a douăzeci de mii de morţi, răniţi ori căzuţi prizonieri din cele nouăzeci de mii care au luat parte la luptă. Francezii pierd şi ei mai mult de douăsprezece mii de oameni, din care patru mii cinci sute de morţi.

• Războiul de succesiune la tronul Spaniei: asediat, Mons cade în mîinile aliaţilor (26 octombrie).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• La Kandahar, rebelii afgani Ghilzai – în marc parte musulmani sunniţi conduşi de Mir Vais – pornesc o insurecţie încununată de succes împotriva dominaţiei persane, fondînd un stat independent.

1710

EUROPA:

• Marele război nordic: la Helsingborg (februarie), forţele suedeze conduse de generalul Magnus Steinbock îi învinge pe danezi în sudul Suediei, apoi pătrund în nordul Germaniei. Turcia intră în război împotriva Rusiei.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• În Tunisia, Ali Paşa îl răstoarnă şi-l ucide pe unchiul său, Hussein ben Ali, autoproclamîndu-se bei al Tunisului (domneşte între 1710 – 1756).

• Turcia se află în război cu Rusia (1710 – 1711), parte a marelui război nordic.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Conducătorul mogul Bahadur Şah poartă o campanie împotriva sikhşilor din India.

CELE DOUĂ AMERICI:

• Războiul reginei Ana (războiul de succesiune la tronul Spaniei): o armată de englezi şi trupe coloniale totalizînd patru mii de oameni atacă din nou, reuşind de această dată să cucerească Port Royal, din Acadia (Noua Scoţie).

1711

EUROPA:

• Marele război nordic: o numeroasă armată turcă prinde în capcană pe rîul Prut o armată rusească numărînd şaizeci de mii de oameni, aflată sub conducerea ţarului

Petru cel Mare; turcii negociază retrocedarea Azovului şi a altor concesiuni de graniţă, apoi îi eliberează pe ruşi (iulie). Are loc bătălia de la Stănileşti dintre forţele moldo-ruse şi cele otomane şi se încheie Tratatul de la Vadu Huşilor. Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei (1710–1711) se refugiază în Rusia.

- n. Marriot Arbuthnot (Arbuthnott) (m. 1794), amiral britanic.
- m. Louis François, marchiz şi duce de Boufflers (n. 1644), mareşal al Franţei.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Perşii conduşi de Khusru Han asediază Kandaharul, dar sînt învinşi de rebelii afgani ai lui Mir Vais, cu pierderi mari de partea perşilor; Khusru Han este ucis.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul reginei Ana (Războiul de succesiune la tronul Spaniei): englezii şi trupele coloniale desfăşoară o expediţie nereuşită împotriva francezilor în Québec şi Montreal, pierzînd peste nouă sute din cei cinci mii de soldaţi ai lor într-o furtună pe rîul St. Lawrence.
- Războiul Tuscarora (1711 – 1713): în Carolina de Nord şi de Sud indienii tuscarora se luptă cu forţele coloniale şi aliate, mai ales yamassee (1711 – 1713).
- Războiul de succesiune la tronul Spaniei: francezii conduşi de amiralul René Duguay-Trouin cuceresc Rio de Janeiro de la portughezi, apoi jefuiesc oraşul.

1712

EUROPA:

- Armata elveţiană protestantă alcătuită din opt mii de oameni învinge o armată catolică de douăsprezece mii de oameni, la Villmergen (25 iulie).
- n. Frederic II (cel Mare) (m. 1786), rege al Prusiei din dinastia Hohenzollern (domneşte între 1740 – 1786).
- n. Louis-Joseph de Montcalm-Gozon, marchiz de Montcalm (m. 1759), general francez.
- m. Nicholas Catinat (n. 1637), mareşal al Franţei care a comandat armata în Italia (1690 – 1696).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- În Africa de vest, forţele din Bambara conduse de regele Mamari Kulibali (domneşte între 1712 – 1755) refac regatul Segu; în final ei vor cuceri Timbuktu, Djénné şi Bamako.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- India de nord şi centrală sînt sfîşiate de războaie civile (1712 – 1719) după moartea conducătorului marat, Bahadur Şah; Balaji Visvanath Bhat devine peshwa, cel dintîi dintre prim-miniştrii ereditari care aveau să conducă de atunci regatul Marat, alcătuind o confederaţie puternică pe măsură ce puterea mogulilor scade.

1713

EUROPA:

- Războiul de succesiune la tronul Spaniei: Tratatul de la Utrecht acordă cîştiguri teritoriale Angliei, inclusiv Gibraltarul şi diverse teritorii americane, precum şi Savoiei, în Sicilia şi în nordul Italiei.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Pe durata anarhiei din rîndul mogulilor din Delhi, viceregele şi generalul Asaf Jah (Chin Kilich han) reciştigă controlul asupra celei mai mari părţi din Deccan, luîndu-şi numele de Nizam ul-Mulk.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Tratatul european de la Utrecht pune capăt în mare măsură războiului de succesiune la tronul Spaniei, în America, Războiul reginei Ana. Franţa pierde Acadia (Noua Scoţie), Terra-Nova şi Golful Hudson, care trec în stăpînirea Angliei.

● Războiul Tuscarora: conflictul din Carolina de Nord şi de Sud se termină prin masacrarea a mai mult de cinci sute de indieni tuscarora în incendierea aşezării acestora *de la Contentnea Creek (13 martie). Supravieţuitorii se refugiază spre nord*, alăturîndu-se Confederaţiei Irocheze, cu baza în statul New York.

1714

EUROPA:

● Marele război nordic: flota rusească o învinge pe cea suedeză pentru prima dată, la Gangut (Hanko sau Hangö) (5 august), anulînd controlul suedez asupra Golfului Finlandei. Trupele de uscat ruseşti cuceresc Finlanda.

● Războiul de succesiune la tronul Spaniei: Barcelona cade în mîinile francezilor (11 septembrie). Austria şi Franţa încheie pacea, păstrînd în linii mari statu-quo-ul antebelic.

● În Muntenegru eşuează insurecţia împotriva forţelor turce de ocupaţie.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Sub Ahmed-Paşa Karamanli, Tripolitania, din nordul Africii, îşi cîştigă independenţa de sub turci.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● În războiul de succesiune cambodgian (1714 – 1716), forţele vietnameze şi laoţiene intervin de o parte, iar siamezii de cealaltă parte; partea susţinută de siamezi va cîştiga războiul în final.

● Forţele din Manipur conduse de Raja Gharib Newaz desfăşoară atacuri de amploare în Birmania superioară (1714 – 1759).

● n. Alaungpaya (Alompra; Maung Aung Zeya) (m. 1760), monarh şi general birmanez.

1715

EUROPA:

● *În răscoala iacobiţilor („Cei Cincisprezece") (septembrie 1715 – februarie 1716)*, partizanii dinastiei Stuart din Scoţia sînt înfrînţi rapid de forţele guvernamentale britanice, lupta decisivă avînd loc la Preston, unde iacobiţii se predau (14 noiembrie); Iacob Eduard („Pretendentul"), debarcă în Scoţia (decembrie), dar este nevoit să se reîntoarcă rapid în Franţa (februarie 1716).

● Războiul turco-veneţian: turcii asediază şi cuceresc fortăreţele veneţiene din Morea (Peloponez) şi Creta, apoi cuceresc insulele din Marea Egee.

● n. Charles de Rohan, prinţ de Soubisc (m. 1787), mareşal al Franţei.

CELE DOUĂ AMERICI:

- În Carolina de Nord şi de Sud, forţele Yamassee şi Creek pornesc atacul împotriva coloniştilor englezi (1715 – 1718), cu unele succese iniţiale.
- n. William Johnson (m. 1774), lider politic şi militar american.

1716

EUROPA:

- La Peterwardein (5 august), şaizeci de mii de austrieci conduşi de prinţul Eugen înfrîng categoric o armată turcă despre care se spune că ar fi numărat o sută cincizeci de mii de oameni, şi care suferă pierderi de douăzeci şi două de mii de oameni, comparativ cu cinci mii ale austriecilor. Austriecii asediază apoi şi cuceresc Timişoara (14 octombrie).
- n. baronul Wilhelm von Knyphausen (m. 1800), general prusac.
- n. George, viconte Sackville Germain (Lord George Germain) (n. 1785), general britanic.
- m. François Louis de Rousselet, marchiz de Chîteaurenault (n. 1637), amiral francez care a fost învins la Vigo Bay (1702).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Mongolii ţungari conduşi de Chewanlaputan (Tsewang Araptan) atacă în Tibet, cucerind Lhasa şi luîndu-l prizonier pe Dalai-Lama; tot acum ei înfrîng categoric o oaste chineză trimisă să le conteste cuceririle (1716 – 1718).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Coloniştii din Carolina şi aliaţii lor cherokee îi alungă pe yamassee şi aliaţii lor, creek, în Florida.
- Coloniştii din Carolina construiesc fortificaţii de-a lungul mai multor rîuri, inclusiv pe Savannah, ca un mijloc de protecţie împotriva atacatorilor francezi şi spanioli (1716 – 1721).

1717

EUROPA:

- Marele război nordic: armata suedeză condusă de Carol XII atacă Norvegia, aflată sub dominaţie daneză.
- Armata austriacă sub conducerea prinţului Eugen asediază Belgradul stăpînit de turci (iulie), înfrînge o armată turcească trimisă în sprijin (16 august), apoi cucereşte oraşul (21 august).
- n. Jeffrey Amherst (m. 1797), feldmareşal britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- La Herat, afganii abdali conduşi de Asadullah Han se revoltă cu succes împotriva stăpînirii persane, punînd bazele unui stat independent.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Expansiunea ruşilor către est în Asia Centrală este stopată la Khiva.

1718

EUROPA:

• Războiul cvadruplei alianțe (1718 – 1720): Anglia, Franța și Olanda formează o alianță anti-spaniolă (ianuarie); spaniolii ocupă Sardinia (noiembrie).

• Războiul cvadruplei alianțe: forțele spaniole ocupă Sicilia (iulie). La Capul Passaro, în dreptul Siracuzei (11 august), o flotă britanică aflată sub comanda amiralului George Byng învinge categoric flota de război spaniolă, scufundînd sau capturînd douăzeci din cele douăzeci și nouă de nave spaniole. Austria se alătură alianței antispaniole (august), atacîndu-i pe spanioli în Sicilia și cucerind în cele din urmă Messina (octombrie 1719).

• n. George Brydges Rodney (m. 1792), amiral britanic.

• m. Carol XII (n. 1682), rege al Suediei (d. 1697 – 1718) în perioada marelui război nordic; moare în bătălia de la Fredrikshald (Halden), în apropiere de Oslo.

CELE DOUĂ AMERICI:

• Franța și Spania se află în război în Golful Mexic (1718 – 1720), mai cu seamă în Florida și Texas, parte integrantă a războiului cvadruplei alianțe din Europa.

• n. Israel Putnam (m. 1790), general american.

1719

EUROPA:

• *Marele război nordic: tratatele de la Stockholm (1719 – 1721) acordă Danemarcei* dreptul de a păstra Schleswig, iar Prusici zonele de coastă cucerite în timpul războiului; s-au mai stabilit și alte modificări teritoriale și despăgubiri minore. Statu-quo-ul antebelic este în mare măsură reinstaurat în Polonia și Saxonia.

• Războiul cvadruplei alianțe: treizeci de mii de francezi atacă în nordul Spaniei (aprilie), dar se retrag o dată cu venirea iernii (noiembrie).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• La Herat, afganii resping o armată persană mult mai numeroasă (circa treizeci de mii de oameni).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

• Războiul civil din Imperiul Mogul ia sfîrșit cu urcarea pe tron a împăratului Mohammed Șah, beneficiind de sprijinul regatului Marat și al lui Nizam ul-Mulk.

• Profitînd de o nouă criză de succesiune, olandezii acaparează o mare parte din ce mai rămăsese necucerit din estul și centrul Javei (1719 – 1723).

1720

EUROPA:

• Războiul cvadruplei alianțe: războiul ia sfîrșit prin Tratatul de la Haga; Austria ia Sicilia, iar Savoia primește Sardinia.

• n. Thomas Gage (circa 1720 – 1787), general britanic.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• Mahmud Han, fiul lui Mir Vais, conduce o invazie afgană în Persia cucerind Kerman; ulterior este respins înapoi în Kandahar.

● După o perioadă de război civil, Opuku Ware devine conducătorul populației ashanti din Africa de vest (domnește circa 1720 – 1750).
● n. Aga Mahomed Han (m. 1797), general și împărat al Persiei.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● Chinezii atacă Țungaria, învingînd decisiv armata țungară și cucerind Turfan și Urumchi. O altă oaste chineză îi învinge pe țungari în Tibet, instalînd un nou Dalai-Lama și lăsînd o forță de ocupație în Lhasa. Continuă mici conflicte de frontieră chinezo-țungare.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Coloniștii francezi construiesc Fort Niagara, un punct de rezistență în zona de jos a Marilor Lacuri.
● Spaniolii ocupă Texasul, încercînd să stopeze expansiunea franceză pornită din Louisiana către vest (1720 – 1722).
● n. Pontiac (circa 1720 – 1769), conducător din Ottawa.

1721

EUROPA:
● Marele război nordic: prin Tratatul de la Nystad (30 august) Rusia păstrează o mare parte din teritoriul suedez cucerit în timpul războiului, incluzînd Estonia, Livonia și mai multe zone baltice de coastă și insulare, însă nu și Finlanda.
● n. William Augustus, duce de Cumberland (m. 1756), general britanic.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Afganii conduși de Mahmud Han desfășoară raiduri ample în regiunea Khorasan din Persia.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● Forțele chineze de ocupație înăbușă o răscoală în Formosa (Taiwan).

CELE DOUĂ AMERICI:
● În Paraguay, o insurecție Comunero condusă de José de Antiquera, guvernator în Asunción, întemeiază un stat independent (1721 – 1726).
● n. Johann Kalb (baron de Kalb) (m. 1780), general american de obîrșie germană.

1722

EUROPA:
● n. François Joseph Paul de Grasse (m. 1788), amiral al Franței.
● n. John Burgoyne (m. 1792), general britanic.
● m. John Churchill, primul duce de Marlborough (n. 1650), căpitan-general britanic care s-a bucurat, alături de soția sa, Sarah, de o mare influență la curte; printre cele mai vestite victorii ale sale se numără cele patru din războiul de succesiune la tronul Spaniei: Blenheim (1704), Ramillies (1706), Oudenarde (1708) și Malplaquet (1709). A fost strămoșul lui Winston Churchill.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Afganii conduși de Mahmud Han invadează Persia, cucerind încă o dată Kerman, după care asediază și cuceresc Isfahan (martie – octombrie); în continuare cuceresc

şi stăpînesc o mare parte din ţară după abdicarea şahului Persiei, deşi fiul acestuia, Tahmasp, conduce o luptă de rezistenţă destul de eficace.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Pacea de la Astrahan stabileşte dominaţia Rusiei peste populaţia torgută.
- n. Ahmad Shah Durani (Ahmad Khan Durr'ani) (circa 1722 – 1772), conducător şi general afgan.
- m. K'ang-Hsi (Hsuan-Yeh) (n. 1654), împărat al Chinei (d. 1661 – 1722), al doilea împărat din dinastia Ţin; după încheierea Tratatului de la Nercinsk cu Rusia (1689), a dobîndit controlul asupra unor largi zone din Mongolia şi Tibet, în ciuda rezistenţei populaţiei ţungare.

1723

EUROPA:

- m. Philippe, duce de Orléans (n. 1674), general francez pe timpul războiului Ligii de la Augsburg şi al războiului de succesiune la tronul Spaniei; nepot al regelui Ludovic XIV, a domnit ca regent pentru tînărul Ludovic XV (1715 – 1723).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Sub pretextul sprijinirii lui Tahmasp al Persiei, Rusia cucereşte Resht şi Baku; Turcia cucereşte atunci Tiflis, din Georgia.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Araucanii eşuează din nou într-o tentativă de a se elibera de sub spanioli în Chile.

1724

EUROPA:

- n. Guy Carleton (m. 1808), general britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Prin Tratatul de la Constantinopol, partea de nord şi de vest a Persiei este împărţită între Rusia şi Turcia; turcii se aleg cu Tabriz, Hamadan şi Kerman.
- Regele Agaja din Abomey cucereşte portul Allada din Guineea, întemeind regatul Dahomey.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Cum Imperiul Mogul începuse să se dezmembreze, Nizam ul-Mulk (Asaf Jah sau Chin Kilich Khan) părăseşte Delhi pentru a întemeia regatul independent Hyderabad, în Deccan (unde domneşte între 1724 – 1748).

CELE DOUĂ AMERICI:

- În Paraguay, José de Antiquera şi ai săi *comuneros* învinge trupele din Buenos Aires, trimise să înăbuşe răscoala.

1725

EUROPA:

- n. Jean Baptiste Donatien de Vimeur, conte de Rochambeau (m. 1807), mareşal al Franţei.
- n. Pasquale Paoli (m. 1807), general corsican.
- n. Robert Clive, baron Clive (m. 1772), general şi administrator colonial britanic.
- m. Petru I cel Mare (n. 1672), ţar al Rusiei (1682 – 1725) care a creat statul modern rus, întărind armata şi flota după modelele occidentale; în timpul marelui război nordic (1700 – 1721) el a condus personal armata rusă şi a obţinut victorii notabile precum cea de la Poltava împotriva lui Carol XII al Suediei (1709); se spune că ar fi murit ca urmare a unei răceli contractate în timp ce salva nişte soldaţi din apele îngheţate ale unui rîu.
- m. Pierre de Montesquiou d'Artagnan (n. 1645), mareşal al Franţei despre care se presupune că ar fi fost modelul ce l-a inspirat pe Alexandre Dumas cînd a scris *Cei trei muschetari* în 1844.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- În Isfahan, Mahmud Han este ucis, se spune pentru că şi-ar fi pierdut minţile; este succedat de vărul său, Ashraf Şah.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Trupele britanice din Jamaica atacă fără succes maronii, foşti sclavi negri care trăiau în interiorul insulei.
- Coloniştii britanici întemeiază fortul Oswego pe lacul Ontario, punctul lor de rezistenţă în zona de jos a Marilor Lacuri.

1726

EUROPA:

- n. Richard Howe (m. 1799), amiral britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Afganii conduşi de Ashraf Şah învinge forţele invadatoare turce la Isfahan.
- Regatul vest-african Oyo înfrînge Dahomeyul, aflat în expansiune (circa 1726 – 1730).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Rebelul paraguayan José de Antiquera este luat prizonier, dar insurecţia *comuneros* continuă printr-o mişcare de rezistenţă de tip gherilă pînă la mijlocul anilor 1730.
- Coloniştii spanioli întemeiază Montevideo, în Banda Oriental (Uruguay), teritoriu pretins şi de portughezi.

1727

EUROPA:

- n. James Wolfe (m. 1759), general britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Ostilităţile din Persia se termină prin păstrarea de către Turcia a teritoriilor cucerite de ea la graniţă.
- În Africa de vest, regele Agaja al Dahomeyului cucereşte Whydah, pe coasta Guineei.

• Oraşul-stat Pate formează o alianţă cu portughezii împotriva omanilor, o putere de pe coasta est africană.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
• Forţele chineze de ocupaţie înfrîng o insurecţie de proporţii din Tibet (1727 – 1728).
• Tratatul de la Kiakhta reglementează disputele de frontieră dintre China şi Rusia.

CELE DOUĂ AMERICI:
• n. Artemis Ward (m. 1800), general american.

1728

EUROPA:
• n. Eyre Coote (m. 1783), general britanic.
• m. Fedor Matveevici Apraksin (n. 1661), amiral rus care a comandat flota Baltică în timpul marelui război nordic, iar mai apoi a fost comandantul flotei din Marea Caspică în lupta împotriva perşilor (1722 – 1723).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
• O armată persană alcătuită din zece pînă la douăsprezece mii de soldaţi sub conducerea lui Tahmasp şi a generalului Nadir Kuli Beg, înfrînge la Herat o armată afgană mult mai numeroasă.
• Cu sprijin din partea oraşului-stat Pate, portughezii recucerse Mombasa de sub dominaţia Omani.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
• După războiul civil din Tibet, China îşi măreşte efectivele de acolo, trimiţîndu-l în exil pe dalai-lama.

CELE DOUĂ AMERICI:
• O mişcare de mică amploare de emancipare a sclavilor, declanşată în Surinam, se transformă în ostilităţi mult mai serioase (din 1728).
• n. Horatio Gates (m. 1806), general american.
• n. Nicholas Herkimer (m. 1777), general american.
• n. John Butler (m. 1796), conducător militar devotat cauzei coloniale.

1729

EUROPA:
• n. William Howe (m. 1814), general britanic.
• n. Pierre André de Suffren Saint-Tropez (m. 1788), viceamiral al Franţei.
• n. Aleksandr Vasilievici Suvorov (m. 1800), feldmareşal rus.
• n. Jean-Baptiste Charles Hector d'Estaing (m. 1794), amiral francez.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
• Armata persană condusă de Tahmasp şi Nadir Kuli Beg îi înfrînge pe afgani într-o serie de lupte, cucerind Isfahanul.
• Rebelii din Mombasa îi alungă pe portughezii proaspăt întorşi; oraşul cade iarăşi sub dominaţia omanilor.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
• Forţele chineze declanşează o serie de atacuri împotriva mongolilor tungari din Tibet (1729 – 1735).

1730

EUROPA:

● m. François de Neufville, duce de Villeroi (n. 1644), mareşal al Franţei care a fost înfrînt decisiv la Ramillies (1706).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armata persană îi învinge din nou pe afgani la Zarghan, continuînd apoi pentru a cuceri întreaga ţară; puterea rămîne de fapt în mîinile generalului Nadir Kuli Beg, şi nu ale şahului Tahmasp.

● *Războiul turco-persan (1730 – 1735): deoarece turcii nu returnează teritoriul persan,* perşii lui Nadir Kuli Beg îi învinge pe turci la Hamadan, cucerind apoi Azerbaidjanul, Irakul şi asediind Erevanul.

● În Africa de vest, Mamari Kulibali, regele din Segu, opreşte invazia forţelor regelui din Kong (circa 1730).

CELE DOUĂ AMERICI:

● n. baronul Friedrich Wilhelm von Steuben (m. 1794), general german care a *desfăşurat serviciul în America.*

1731

EUROPA:

● Lupta corsicanilor pentru independenţă faţă de Genova (circa 1731 – 1768).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul turco-persan: ridicînd asediul din jurul Erevanului, Nadir Kuli Beg învinge o *insurecţie din Khorasan, asediind şi cucerind Heratul (1731 – 1732). După plecarea* lui Nadir, Tahmasp însuşi asediază Erevanul.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Ruşii îi înfrîng pe kazahi (1730 – 1731), cucerind regiunile anterior stăpînite de Khiva şi Bukhara.

1732

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul turco-persan: o armată turcă eliberează Erevanul de sub asediu, învingînd forţele persane ale lui Tahmasp într-o a doua mare bătălie la Hamadan, cucerind apoi toate teritoriile pierdute în faţa lui Nadir Kuli Beg şi forţîndu-l pe Tahmasp să accepte un tratat de pace. La întoarcerea sa de la Herat, Nadir îl detronează pe Tahmasp, înlocuindu-l cu propriul său infant, Abbas, continuînd apoi războiul.

● Spaniolii recuceresc Oranul de la algerieni.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● În Tibet, forţele ţungare suferă o înfrîngere majoră din partea chinezilor.

CELE DOUĂ AMERICI:

● n. Francis Marion (m. 1795), general american.

● n. George Washington (m. 1799), general american, primul preşedinte al Statelor Unite (1789 – 1797).

1733

EUROPA:

- Războiul de succesiune la tronul Poloniei (1733 – 1738): la moartea lui August II al Poloniei (februarie), izbucneşte războiul pe baza pretenţiilor asupra tronului din partea lui Stanislaw Leszczyński, sprijinit de Franţa, şi August III al Saxoniei, sprijinit de Rusia şi Austria. După alegerea lui Stanislaw (septembrie), armatele rusă şi saxonă, totalizînd patruzeci de mii de soldaţi, invadează Polonia, cuceresc Varşovia şi-l aşază pe August III pe tron; Stanislaw se refugiază la Danzing.
- n. Charles Joseph de Croix, conte de Clerfayt (Clairfayt) (m. 1798), feldmareşal austriac.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Războiul turco-persan: forţele persane ale lui Nadir Kuli Beg atacă armata turcă din Mesopotamia, asediind Bagdadul. Turcii trimit trupe de sprijin care-i învinge pe perşi la Karkuk şi ridică asediul oraşului, dar perşii, primind întăriri la rîndul lor, revin şi-i învinge categoric pe turci în apropiere de Karkuk, recucerind Bagdadul.

CELE DOUĂ AMERICI:

- La St. Johns, în Insulele Virgine aflate sub stăpînire daneză, mai mult de două sute de europeni sînt ucişi într-o revoltă a sclavilor (13 noiembrie).
- Coloniştii englezi conduşi de James Oglethorpe încep construcţia de forturi în Georgia.
- n. Benjamin Lincoln (m. 1810), general american.
- n. Philip John Schuyler (m. 1804), general american.

1734

EUROPA:

- Războiul de succesiune la tronul Poloniei: asediat, Danzigul, refugiul pretendentului la tronul Poloniei, Stanislaw Leszczyński, cade în mîinile atacatorilor ruşi şi saxoni (iunie), după ce a fost oprită înaintarea întăririlor franceze.
- Războiul de succesiune la tronul Poloniei: francezii cuceresc Lorena. Forţele franceze şi spaniole atacă Sicilia, Lombardia şi Napoli, apoi poartă o campanie terminată neconcludent împotriva Austriei (1734 – 1735).
- m. ducele Claude Louis Hector Villars (n. 1653), mareşal al Franţei care a condus oastea principală în lupta de la Malplaquet, unde a fost învins de ducele de Marlborough şi de prinţul Eugen (1709); ulterior avea să-l învingă pe Eugen, cu care va negocia Pacea de la Rastatt (1714).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Armata persană a lui Nadir Kuli Beg duce o campanie în Transcaucaz, dar armata turcă rămîne într-o tabără fortificată.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Armatele daneză şi franceză masacrează o mie de negri din St. Johns, în Insulele Virgine.
- n. Daniel Boone (m. 1820), grănicer şi ofiţer de miliţii american.

1735

EUROPA:

- Războiul austro-ruso-turc (1735 – 1739): Turcia se află în război cu Rusia, căreia i se alătură ulterior şi Austria (ianuarie 1737).

- n. François Étienenne Christophe Kellermann (m. 1820), mareşal al Franţei.
- n. John Jervis (m. 1823), amiral britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Războiul turco-persan: la Baghavand, în apropiere de Kars, armata lui Nadir Kuli Beg înfrînge o armată turcă numeroasă, punînd astfel capăt războiului.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul portughezo-spaniol (1735 – 1737), parte a războiului de succesiune la tronul Poloniei: spaniolii cuceresc Colonia, în La Plata, ulterior returnînd portughezilor oraşul (1737).
- n. Paul Revere (m. 1818), comandant american de miliţii.

1736

EUROPA:

- Războiul austro-ruso-turc: o armată rusă numărînd şaizeci de mii de soldaţi invadează Turcia, unde se desparte în două, invadînd una Azovul şi cealaltă Crimeea. Ambele armate se retrag după ce suferă pierderi grele; oastea care a atacat Crimcea a fost înjumătăţită, se pare, din cauze naturale şi nu din lupte. Tătarii din Crimeea ripostează lansînd raiduri de amploare asupra Ucrainei.
- m. Eugen, prinţ de Savoy-Carignan (n. 1663), feldmareşal austriac care s-a distins în numeroase războaie; a luptat alături de ducele de Marlborough la Blenheim (1704) şi la Malplaquet (1709).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- La moartea fiului său Abbas, Nadir Kuli Beg se autoproclamă şah al Persiei (domneşte între 1736 – 1747).

CELE DOUĂ AMERICI:

- La Oruro, în centrul Perului, minerii indieni se răscoală fără succes împotriva condiţiilor inumane din minele portugheze (1736 – 1737).
- n. Arthur St. Clair (m. 1818), general american.
- n. Daniel Morgan (m. 1802), general american.

1737

EUROPA:

- Războiul austro-ruso-turc: Austria atacă Turcia în Balcani, cucerind o mare parte din Serbia, Bosnia şi Ţara Românească – aflate sub dominaţie turcă; contraofensiva turcilor îi sileşte apoi pe austrieci să se retragă. Ruşii ocupă din nou Azovul deţinut de turci şi Ucraina, după care se retrag iarăşi.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- În India, marahii înfrîng principala armată a mogulilor la Delhi, după care extind dominaţia regatului Marat.
- Armata persană a lui Nadir Şah asediază Kandahar.

1738

EUROPA:

- Războiul de succesiune la tronul Poloniei ia sfîrşit prin Tratatul de la Viena; August III devine regele Poloniei, iar Stanislaw, care abdicase, devine duce de Lorena.

- Războiul austro-ruso-turc: atacînd încă o dată sudul Turciei, rușii sînt învinși și siliți să se retragă la Bender (Tighina), în Moldova.
- n. Charles Cornwallis (m. 1805), general britanic.
- n. Henry Clinton (m. 1795), general britanic.
- n. George Collier (m. 1795), amiral britanic.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
- În Africa de Vest, regatul Oyo poartă un război de durată cu Dahomeyul (1738 – 1748).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
- Kandaharul cade în mîinile perșilor lui Nadir Șah, care cuceresc și Balkh și Belucistan. Cuceresc apoi Ghazni și Kabul (septembrie) și atacă India, învingînd armatele mogulilor în bătălia de la Trecătoarea Khyber, după care pornesc spre Delhi.
- Armata din Manipur, condusă de Raja Gharib Newaz, desfășoară atacuri în Birmania superioară, amenințînd Ava.

CELE DOUĂ AMERICI:
- n. Ethan Allen (m. 1789), militar american.

1739

EUROPA:
- Războiul austro-ruso-turc: turcii îi învinge drastic pe austrieci la Kroszka, în sudul Serbiei, apoi asediază Belgradul. A patra ofensivă rusă din acest război aduce victoria armatei alcătuite din șaptezeci de mii de ruși împotriva unei armate turce mai numeroase, la Hotin, în Moldova; rușii cuceresc apoi Iași, capitala Moldovei. Austria se retrage din război, prin Tratatul de la Belgrad (18 septembrie) pierzînd restul Serbiei și alte teritorii din Balcani în favoarea turcilor. Și rușii încheie pace, păstrînd numai Azovul.
- n. prințul Grigori Aleksandrovici Potemkin (m. 1791), feldmareșal al armatei ruse.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
- La Karnaj (13 februarie), forțele persane conduse de Nadir Șah învinge decisiv armata mogulilor cu un efectiv de optzeci de mii de oameni, apoi cuceresc Delhi. A doua zi, o răscoală eșuată din Delhi se soldează cu masacrarea de către perși a mii de locuitori. După aceea, forțele lui Nadir cuceresc o mare parte din nordul Indiei, dar el preferă să se întoarcă în Persia cu o bogată pradă de război.
- Războiul vietnamezo-cambodgian (1739 – 1749): Cambodgia atacă Vietnamul, dar este învinsă; armata vietnameză pornește la rîndul ei atacul și învinge armata Cambodgiei, punînd stăpînire pe bazinul fluviului Mekong.
- Maratul Peshwa Bajo Rao îl învinge pe portughezul Bassein; el va prelua în scurt timp întreaga putere în Marat (domnește între 1740 – 1761).

CELE DOUĂ AMERICI:
- *Războiul urechii lui Jenkins (1739 – 1743), care avea să devină o parte a războiului* de succesiune la tronul Austriei (1740 – 1748): spaniolii și englezii se luptă pentru granițele Floridei. Jenkins a fost un căpitan de navă englez a cărui ureche se presupune că ar fi fost retezată de spanioli, ceea ce a declanșat conflictul. Armata britanică condusă de amiralul Edward Vernon cucerește Porto Bello, deținut de spanioli.

1740

EUROPA:

● Războiul de succesiune la tronul Austriei (1740 – 1748): o serie de dispute legate de succesiunea la tronul asutriac se transformă într-un război de amploare, în care se implică principalele state europene şi armatele acestora din afara graniţelor. Războiul începe printr-un atac în Silezia din partea oştii lui Frederic cel Mare al Prusiei (16 decembrie).

● m. Frederic Wilhelm I (n. 1688), rege al Prusiei (d. 1713 – 1740) pe durata marelui război nordic şi a războiului de succesiune la tronul Spaniei.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● *Armata persană a lui Nadir Şah atacă şi cucereşte Bukhara şi Khiva de la uzbeci.*

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● O insurecţie încununată de succes în Birmania inferioară (1740 – 1752) întemeiază un stat Môn independent.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul urechii lui Jenkins: englezii cuceresc Chagres, dar atacul lor asupra Cartagenei eşuează. Coloniştii de sub conducerea lui James Oglethorpe cuceresc două forturi spaniole de pe rîul San Juan, dar sînt respinşi la St. Augustine.

● Revolta Yaqui din Sonora este înfrîntă de forţele coloniale hispano-mexicane (1740 – 1741).

● n. John Sullivan (m. 1795), general american.

1741

EUROPA:

● Războiul de succesiune la tronul Austriei: austriecii invadează şi cuceresc o mare parte din Silezia. Armata austriacă şi cea prusacă se înfruntă la Mollwitz (10 aprilie), în final austriecii bătînd în retragere după ce asaltul cavaleriei lor, aparent încununat de succes, este respins de infanteria prusacă. Austriecii înregistrează între patru şi cinci mii de morţi, răniţi ori căzuţi prizonieri, pierderile prusacilor situîndu-se cam la acelaşi nivel. În lunile care au urmat, Bavaria, Franţa, Saxonia, Savoia şi Suedia s-au alăturat Prusiei, în timp ce Austriei i se alătură Anglia şi Olanda. Armatele bavareză şi franceză invadează Austria (iulie) şi apoi Boemia (octombrie), cucerind Praga la capătul unui atac nocturn (noiembrie); austriecii invadează Bavaria (sfîrşitul lui decembrie).

● Războiul ruso-suedez (1741 – 1743): suedezii atacă o armată rusă mult mai numeroasă, estimînd greşit impactul pe care-l va avea intrarea Rusiei în războiul de succesiune la tronul Austriei. La Wilmanstrand, o armată formată din zece mii de oameni înfrînge o armată suedeză care număra şase mii; suedezii înregistrează trei mii trei sute de morţi şi răniţi, iar o mie trei sute cad prizonieri, pierzînd în total peste două treimi din forţa lor iniţială.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Nadir Şah nu izbuteşte să înăbuşe o răscoală a lesgianilor îndreptată împotriva *stăpînirii persane, ci doar să-i facă să se retragă în munţi.*

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Vitus Bering, un explorator danez în slujba Rusiei, descoperă Strîmtoarea Bering.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul urechii lui Jenkins: eşuează un atac al englezilor asupra ei Cuba.
- n. Benedict Arnold (m. 1801), general american şi britanic.

1742

EUROPA:

- Războiul de succesiune la tronul Austriei: la Chotusitz (17 mai), douăzeci şi opt de mii de prusaci conduşi de Frederic cel Mare învinge o armată austriacă egală ca număr; prusacii pierd aproape şapte mii de oameni, austriecii pierzînd trei mii de oameni şi un număr egal de căzuţi prizonieri. Prusia părăseşte războiul după încheierea Tratatului de la Breslau cu Austria, care acordă Silezia Prusiei (11 iunie).
- Războiul ruso-suedez: rușii atacă Finlanda, prinzînd în capcană armata suedeză la Helsinki; toţi cei şaptesprezece mii de suedezi se predau, războiul luînd astfel sfîrşit. Tratatul de pace acordă Rusiei o parte mai mare din Finlanda (1743).
- n. Gebhard Leberecht von Blücher (m. 1819), feldmareşal prusac.
- n. Jean Mathieu Philibert Sérurier (m. 1819), mareşal al Franţei.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul urechii lui Jenkins: englezii resping un atac spaniol asupra insulei St. Simon, în largul statului Georgia, în bătălia de la Bloody Swamp (Mlaştina însîngerată).
- n. Joseph Brant (Thayendanegea) (m. 1807), căpetenie a indienilor mohawk.
- n. Nathanael Greene (m. 1786), general american.

1743

EUROPA:

- Războiul de succesiune la tronul Austriei: austriecii invadează Bavaria (aprilie), învingînd forţele franceze şi bavareze la Braunau (9 mai), pe care le sileşte să se retragă către Rin. Francezii şi bavarezii se retrag şi din Boemia, pierzînd Praga în favoarea Austriei. O armată aliată formată din patruzeci de mii de soldaţi condusă de regele George II al Angliei termină indecis o luptă cu o armată franceză numărînd treizeci de mii de oameni la Dettingen (27 iunie).
- n. Jacques Antoine Hippolyte, conte de Guibert (m. 1790), ofiţer şi teoretician militar francez.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Turcia invadează din nou Persia, al cărei popor era tot mai neliniştit sub domnia lui Nadir Şah.
- În Africa de Vest continuă războiul dintre regatele Oyo şi Dahomey.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Olandezii înfrîng o insurecţie chineză în Java (1740 – 1743), după care masacrează mii de chinezi. Olandezii cuceresc apoi coasta de nord javaneză şi restul Madurei, înăbuşind şi o mişcare de independenţă din Madura (1743 – 1744).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul urechii lui Jenkins: armatele coloniale de sub conducerea lui James Oglethorpe eşuează pentru a doua oară în atacul asupra St. Augustine.

1744

EUROPA:

● Războiul de succesiune la tronul Austriei: în largul Toulonului, flota de război britanică şi cea franco-spaniolă poartă o luptă cu rezultat indecis, cea din urmă pierzînd o navă de război (11 februarie).

● Războiul de succesiune la tronul Austriei: Prusia reintră în război, în alianţă cu Franţa; Frederic cel Mare pătrunde în fruntea a optzeci de mii de soldaţi în Boemia, cucerind Praga (6 septembrie); confruntaţi cu forţe austriece şi aliate mult superioare, prusacii se retrag în Silezia.

● Războiul de succesiune la tronul Austriei: în Italia, armata din Sardinia condusă de Charles Emmanuel I nu izbuteşte să elibereze Cuneo de sub asediu, suferind o înfrîngere majoră la Madonna del Olmon (30 septembrie).

● m. Ludwig Andreas von Khevenhüller, conte de Aichelberg şi Frankenburg (n. 1683), feldmareşal austriac, autor al mai multor lucrări cu caracter militar.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Primul război carnatic (1744 – 1748), parte a războiului european de succesiune la tronul Austriei: în largul Negapatamului de pe coasta sudică a Indiei (25 iulie), o flotă franceză condusă de contele Mahé de la Bourdonnais învinge flota britanică condusă de comodorul Edward Peyton. După retragerea britanicilor, francezii asediază şi cuceresc baza britanică de la Madras (10 septembrie).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul regelui George (1744 – 1748), parte a războiului european de succesiune la tronul Austriei: armata franceză atacă fără succes Annapolis (fostul Port Royal) din Noua Scoţie.

1745

EUROPA:

● Războiul de succesiune la tronul Austriei: austriecii invadează Bavaria, învingîndu-i categoric pe bavarezi la Amberg (7 ianuarie), apoi continuă atacul pentru a cuceri cea mai mare parte din Bavaria, silindu-i pe bavarezi să iasă din război (ianuarie – martie).

● Războiul de succesiune la tronul Austriei: o armată aliată numărînd cincizeci de mii de oameni, sosită în ajutorul oraşului Tournai aflat sub asediu, este învinsă de o armată franceză ceva mai numeroasă la Fontenoy, în Flandra (10 mai); aliaţii suferă pierderi imense cînd infanteria lor atacă trupele franceze din cîmp deschis. Pierderile aliaţilor se situează cu mult peste cele şapte mii cinci sute raportate, în timp ce francezii înregistrează şapte mii două sute de morţi şi răniţi. După Fontenoy, francezii cuceresc Tournai şi o mare parte din restul Flandrei şi nordul Olandei.

● Războiul de succesiune la tronul Austriei: la Hohenfriedberg (4 iunie), armata prusacă a lui Frederic cel Mare învinge rapid şi categoric o armată austro-saxonă numărînd

şaptezeci de mii de soldaţi, care pierde peste cincisprezece mii de oameni, dintre care trei mii de morţi; prusacii pierd mai puţin de o mie de oameni.

● Războiul de succesiune la tronul Austriei: la Sohr (30 septembrie), armata lui Frederic cel Mare, numărînd acum optsprezece mii de oameni şi aflîndu-se în Silezia după retragerea din faţa unor forţe aliate mult superioare, înfrînge o armată aliată numărînd treizeci şi nouă de mii de soldaţi. Într-o serie de lupte din lunile ce au urmat, prusacii obţin mai multe victorii importante, ultima la Kesselsdorf (14 decembrie), unde austriecii pierd zece mii de morţi, răniţi ori căzuţi prizonieri. Tratatul de la Dresda păstrează în linii mari statu-quo-ul existent înainte de reintrarea Prusiei în război.

● Prinţul Carol Eduard Stuart, pretendent la coroana Angliei („Bonnie Prince Charlie" sau „Tînărul Pretendent") *revine din exil şi conduce o insurecţie iacobită în Scoţia* numită „Cei patruzeci şi cinci" (1745 – 1746). Mica lui armată scoţiană de circa două mii de oameni cucereşte Edinburgh (17 septembrie) şi înfrînge o armată engleză ceva mai numeroasă la Prestonpan (20 septembrie). Armata lui, numărînd acum cinci mii de soldaţi, invadează nordul Angliei, dar nu se bucură de sprijinul poporului sau de susţinere franceză; se retrage apoi în Scoţia (decembrie), unde asediază Stirling.

● n. Mihail Ilarionovici Golenişcev Kutuzov, prinţ de Smolensk (m. 1813), feldmareşal rus.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Atacatorii turci sînt învinşi de armatele persane ale lui Nadir Şah la Kars (august); *perşii cuceresc Armenia*.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul regelui George: flota britanică şi o trupă de *miliţii din Noua Anglie de peste* patru mii de oameni, sub comanda lui William Pepperell, ascdiază şi cuceresc fortăreaţa franceză de la Louisbourg, din insula Cape Breton, Noua Scoţie (30 mai – 16 iunie).

● n. Anthony Wayne (m. 1796), general american.

● n. John Barry (m. 1803), ofiţer de marină irlandezo-american.

1746

EUROPA:

● Războiul de succesiune la tronul Austriei: în Italia, armatele Austriei şi Sardiniei învinge o armată franco-spaniolă la Piacenza (16 iunie); francezii şi spaniolii se retrag la *Genova şi apoi în sudul Franţei, unde organizează o defensivă puternică la Rottofredo* (12 august).

● Războiul de succesiune la tronul Austriei: armata franceză care cucereşte Olanda austriacă înfrînge o armată aliată la Raucoux, în apropiere de Liège (11 octombrie); francezii pierd trei mii de oameni, iar aliaţii şase mii.

● Războiul de succesiune la tronul Austriei: genovezii se răscoală cu succes împotriva trupelor de ocupaţie austriece (5 – 11 decembrie); oraşul va fi repede asediat de austrieci.

● Forţele iacobite din Scoţia sînt învinse decisiv la Culloden Moor (16 aprilie) de către armata engleză condusă de ducele de Cumberland; scoţienii înregistrează o mie de morţi, tot atîţia luaţi prizonieri şi un număr mult mai mare de răniţi, dintr-o forţă iniţială de cinci mii de oameni; insurecţia ia sfîrşit prin dispersarea rămăşiţelor armatei. După luptă, englezii instituie un regim de teroare în Scoţia. Carol Eduard Stuart reuşeşte să fugă în Franţa.

● n. Tadeusz (Thaddeus) Andrezj Bonawentura Kosciusko (m. 1817), general polonez.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● În Mombasa, 'Ali ibn Uthman al-Mazrui conduce o revoltă încununată de succes împotriva omanilor, apoi cucereşte şi Pemba; după moartea sa (mai tîrziu în acelaşi an), omanii se reîntorc.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Francezii cuceresc baza britanică de la Madras (10 septembrie), învingînd forţele aliatului Angliei, Nawab Anwar-ud-din din Carnatic, la Madras (21 septembrie) şi apoi încă o dată la St. Thomé (noiembrie). Francezii încep asediul fortului St. George deţinut de britanici (noiembrie 1746 – aprilie 1748).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul regelui George: flota franceză de atac este distrusă de o furtună în largul coastelor Noii Scoţii.

● n. Jean Jacques Dessalines (circa 1746 – 1806), conducător politic şi militar haitian.

1747

EUROPA:

● Războiul de succesiune la tronul Austriei: în dreptul capului spaniol Finisterre (3 mai), o flotă de război britanică distruge o flotă franceză care escorta un convoi din Caraibe, capturînd toate cele nouă nave franceze de luptă şi mai multe nave comerciale, pierderile suferite fiind minore.

● Războiul de succesiune la tronul Austriei: armata franceză care ataca Olanda învinge forţele aliate la Lauffeld, în apropiere de Maastricht (2 iulie).

● Războiul de succesiune la tronul Austriei: armata franceză eliberează Genova de sub asediu (iulie).

● Războiul de succesiune la tronul Austriei: într-o a doua bătălie navală de la capul Finisterre (14 octombrie), britanicii capturează şase din cele nouă nave franceze de război, din nou cu pierderi minore.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Turcia şi Persia încheie pacea, turcii returnînd teritoriile cucerite în ultimele două decenii.

● m. Nadir Kuli Beg (n. 1688), şah al Persiei (d. 1736 – 1747); a fost asasinat de propriile sale gărzi de corp. După moartea sa, în Persia se instaurează anarhia.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Armatele afgane conduse de Ahmad Şah declanşează o lungă serie de raiduri în nordul Indiei, stopate pentru scurtă vreme la Sirkind.

● Armata chineză desfăşoară o campanie militară de-a lungul frontierelor tibetane (1747 – 1749).

● Khiva îşi reafirmă independenţa.

CELE DOUĂ AMERICI:

● n. John Paul Jones (m. 1792), ofiţer de marină american de obîrşie scoţiană.

● n. Casimir (Kazimierz) Pułaski (d. 1779), general american de origine poloneză.

1748

EUROPA:

- Războiul de succesiune la tronul Austriei ia sfîrşit prin Tratatul de la Aix-la-Chapelle (11 octombrie), prin care se revine în mare măsură la statu-quo-ul antebelic.
- *n. Cuthbert Collingwood (m. 1810), amiral britanic.*

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Primul război carnatic: britanicii se retrag după asediul nereuşit de la Pondichery (august – octombrie), de pe coasta indiană de sud-est.
- Primul război carnatic: fortul St. George, deţinut de britanici, din apropiere de Madras, este eliberat de sub un asediu francez de optsprezece luni (noiembrie 1746 – aprilie 1748) de către o flotă britanică.
- Prin Tratatul european de la Aix-la-Chapelle, britanicii redobîndesc Madras.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul de succesiune la tronul Austriei: în largul coastelor Havanei, Cuba, o flotă britanică din Caraibe scufundă una din cele şapte nave de război spaniole, cu pierderi minore în tabăra britanică; rezultatul a fost, în mare măsură, indecis (12 octombrie).
- Războiul regelui George: prin Tratatul european de la Aix-la-Chapelle, Louisbourgul este redat Franţei în schimbul Madrasului din India.

1749

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- În Africa de Vest, regatul Oyo cîştigă în sfîrşit lungul său război cu Dahomeyul; în continuare va primi tribut de la fostul său rival.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Războiul javanezo-olandez (1749 – 1757): forţele olandeze de ocupaţie din Java, implicate într-o nouă criză de succesiune din Mataram, sînt silite să dea înapoi şi se confruntă şi cu o insurecţie în vestul Javei, dar în cele din urmă redobîndesc controlul asupra insulei.
- Al doilea război carnatic (1749 – 1754): la Ambur, armatele franceze conduse de marchizul Charles de Bussy şi aliaţii lor indieni învinge forţele lui Nawab Anwar-ud-din, care este ucis în luptă. Urmaşul lui Nawab, Mohamed Ali, păstrează Trichinopoly, cu sprijinul britanicilor.
- Armatele afgane conduse de Ahmed Şah poartă o nouă campanie împotriva Indiei.

CELE DOUĂ AMERICI:

- O insurecţie creolă este înăbuşită în Venezuela.

1750

EUROPA:

- m. Hermann Maurice, conte de Saxa (n. 1696), general de obîrşie germană care a fost mareşal al Franţei; victoriile sale mai importante includ cucerirea oraşului Praga printr-un atac nocturn (1741) şi, în timpul războiului de succesiune la tronul Austriei, bătăliile de la Fontenoy, Tournai, Ostend, Bruxelles, Antwerp, Raucoux şi Lauffeld.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
- Karim Han (care domneşte între 1750 – 1779) preia controlul asupra Persiei după o luptă de succesiune tripartită declanşată de moartea lui Nadir Şah.
- Ali Bey se afirmă drept cel mai puternic pretendent mameluc la tronul Egiptului, ţară aflată încă sub dominaţia formală a Imperiului Otoman.
- Începe o lungă serie de invazii ale tuaregilor în Africa de Vest (circa 1750 – circa 1775), care se soldează cu cucerirea văii centrale a Nigerului şi cu stabilirea capitalei tuaregc la Timbuktu.
- Precedînd o migraţie masivă a triburilor Bantu, populaţia Xhosa ajunge la rîul Keiskama, în sudul Africii.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
- Forţele guvernului central chinez înfrîng o insurecţie în Tibet.

CELE DOUĂ AMERICI:
- n. Henry Knox (m. 1806), general american.

1751

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
- În Carnaticul indian, mici forţe engleze conduse de Robert Clive asediază şi cuceresc Arcot, după care rezistă cu succes unui asediu impus de o armată indiană numeroasă (septembrie – noiembrie).
- Armata chineză cucereşte Lhasa, în Tibet.

CELE DOUĂ AMERICI:
- François Macandel conduce o revoltă masivă a sclavilor din Haiti, organizînd o insurecţie a forţelor de gherilă de la baze situate în munţi (1751 – 1758).
- n. Henry Dearborn (m. 1829), general american.

1752

EUROPA:
- n. John Graves Simcoe (m. 1806), general britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
- Avînd în frunte un nou conducător, Osei Kofo (care domneşte între 1752 – 1781), populaţia ashanti se extinde în detrimentul vecinilor săi.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
- Armatele Môn cuceresc Ava, punînd capăt dinastiei Toungoo din Birmania; Pegu redevine capitala regatului Môn. Armata birmaneză condusă de Alaungpaya începe campania de recucerire a Birmaniei (1752 – 1757).

CELE DOUĂ AMERICI:
- n. George Rogers Clark (m. 1818), general american.
- n. Walter Butler (circa 1752 – 1781), conducător militar al coloniştilor loialişti.

1753

EUROPA:
- n. Louis Alexandre Berthier (m. 1815), mareşal al Franţei.

- n. Lazare Nicolas Marguerite Carnot (m. 1823), general francez.
- n. Jean-Baptiste Kléber (m. 1800), general francez.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Portugalia recucereşte oraşul Bissau, situat în ceea ce avea să devină Guineea portugheză.
- Exilaţii din Bambara întemeiază Kaarta, centrul unei noi puteri din Africa de Vest (circa 1753).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Britanicii întemeiază o aşezare în Birmania, la Negrais.
- După ce revolta lor a pus capăt dinastiei Mogulilor, maraţii invadează Punjabul.

1754

EUROPA:

- n. Bon Adrien Jeannot de Moncey, duce de Conegliano (m. 1842), general francez.
- n. Banastre Tarleton (m. 1833), general britanic.
- n. Francis Rawdon-Hastings, conte de Moira (m. 1826), general britanic de origine irlandeză.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Forţele lui Alaungpaya recuceresc cea mai mare parte din Birmania de Jos de sub dominaţia regatului Môn (1754 – 1755).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul francez şi indian (1754 – 1763), care devine parte a Războiului de şapte ani (1756 – 1763): forţele coloniale britanice, conduse de colonelul George Washington, construiesc fortul Necessity (februarie – iunie), în apropiere de fortul francez Duquesne (Pittsburgh). După o luptă de scurtă durată, Washington cedează fortul în mîinile francezilor (3 iulie).
- Războiul celor şapte reducţiuni (1754 – 1756): armatele spaniole şi portugheze atacă misiunile iezuite (numite reducţiuni) din teritoriul indienilor Guaranti din Paraguay; cea de-a doua lor expediţie distruge toate misiunile, înregistrîndu-se mii de morţi şi răniţi în rîndul indienilor Guaranti.

1755

EUROPA:

- n. Francis Joseph Lefebvre, duce de Danzig (m. 1820), mareşal al Franţei.
- n. Gerhard Johann David von Scharnhorst (m. 1813), general prusac.
- m. Edward Braddock (n. 1695), general britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- După moartea regelui Mamari Kulibali, regatul vest-african Segu se confruntă cu un război civil (1755 – 1766).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Armata chineză înfrînge o revoltă mongolă în valea rîului Ili (1755 – 1757).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul francez şi indian: forţele coloniale britanice cuceresc forturile St. John şi Beausejour, apoi întreaga coastă a golfului Fundy (iunie); coloniştii francezi sînt exilaţi din Acadia (Noua Scoţie), mulţi ducîndu-se în Louisiana; dispersia acadienilor a fost descrisă cu multă pătrundere în poemul *Evangeline* al lui Longfellow.

● Războiul francez şi indian: o armată franceză şi indiană formată din nouă sute de oameni atacă şi înfrînge decisiv o armată britanică numărînd aproape două mii de soldaţi, condusă de generalul Edward Braddock (n. 1695), pe rîul Monongahela, în apropiere de fortul Duquesne (9 iulie); Braddock şi aproape o mie dintre soldaţii şi coloniştii britanici sînt ucişi.

● Războiul francez şi indian: la lacul George (New York), forţele coloniale britanice numărînd peste trei mii de oameni învinge o armată franceză compusă din două mii de soldaţi (8 septembrie), dar nu se lansează în urmărire.

1756

EUROPA:

● În cadrul Războiului de şapte ani, francezii trimit o expediţie în Minorca ocupată de britanici (12 aprilie), asediind capitala, Port Mahón. În dreptul insulei Minorca (20 mai), o flotă franceză de război învinge flota britanică ce venise să sprijine Port Mahón; Minorca este cucerită (28 mai).

● Războiul de şapte ani (1756 – 1763): în Europa, Austria, Franţa, Rusia, Suedia şi Saxonia declară (la 17 mai) război împotriva Prusiei şi Angliei; de asemenea, un război colonial de amploare, care se integrează în războiul francez şi indian din America de nord şi în întregul conflict dintre Anglia şi Franţa din toate colţurile lumii. Războiul începe în Europa printr-un atac al prusacilor lui Frederic cel Mare asupra Saxoniei (29 august). Prusia ocupă Dresda, înconjoară pe fluviul Elba forţele saxone în retragere şi înfrînge o armată austriacă sosită în sprijin, la Lobositz; Saxonia capitulează.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● m. Ali Paşa (? – 1756), beiul Tunisului (d. 1710 – 1756) care şi-a ucis şi detronat predecesorul, propriul său unchi, Hussein ben Ali.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul de şapte ani: armata din Bengal, condusă de Nawab Suraja Dowla, cucereşte Calcutta deţinută de britanici (iunie); rapoartele menţionează că peste o sută de prizonieri britanici ar fi murit ulterior într-o temniţă numită Gaura Neagră a Calcuttei.

● În alianţă cu Franţa, oastea birmaneză a lui Alaungpaya asediază şi cucereşte fortăreaţa Môn de la Syriam (1756 – 1757).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul francez şi indian: armata franceză întărită, sub comanda lui Louis Montcalm, trece la ofensivă, cucerind Oswego (New York), de pe lacul Ontario.

● n. Henry Lee (m. 1818), ofiţer american.

1757

EUROPA:

● Războiul de şapte ani: armata lui Frederic cel Mare invadează Boemia (aprilie); înfrînge o armată austriacă în faţa oraşului Praga (6 mai), cu pierderi

care se ridică la paisprezece mii de morți și răniți de fiecare tabără, apoi asediază orașul.

● Războiul de șapte ani: la Kolin (18 iunie), armata lui Frederic numărînd treizeci și patru de mii de oameni este înfrîntă, cu pierderi care se ridică la opt mii de morți și răniți și cinci mii de prizonieri, în urma atacării unei armate austriece sosite să ridice asediul Pragăi, numărînd șaizeci de mii de oameni; pierderile în tabăra austriacă se cifrează la opt mii de morți și răniți. Frederic ridică asediul impus orașului Praga și se retrage în Germania, în timp ce forțele aliate numărînd peste patru sute de mii de soldați declanșează atacul asupra Prusiei și Hanovrei.

● Războiul de șapte ani: la Hastenbeck (26 iulie), armatele ducelui de Cumberland sînt înfrînte de francezi și alungate din Hanovra.

● Războiul de șapte ani: la Rossbach (5 noiembrie), armata lui Frederic formată din douăzeci și unu de mii de oameni, învinge decisiv o armată franceză de două ori mai numeroasă, cu pierderi sub șase sute de oameni, față de trei mii de francezi morți și răniți și cinci mii căzuți prizonieri.

● Războiul de șapte ani: la Leuthen, în apropiere de Breslau (6 decembrie), armata lui Frederic totalizînd treizeci și șase de mii de soldați înfrînge drastic o armată austriacă numărînd șaizeci și cinci de mii de oameni; pierderile prusace se ridică la peste șase mii de oameni, în timp ce austriecii înregistrează zece mii de morți și răniți și douăsprezece mii de prizonieri. Breslau capitulează și șaptesprezece mii de austrieci sînt luați prizonieri.

● n. Marie Joseph Paul Yves Roch Gilbert du Motier, marchiz de Lafayette (La Fayette) (m. 1834), general francez care a fost și în serviciu american.

● n. Pierre François Charles Augereau, duce de Castiglione (m. 1816), mareșal al Franței.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul de șapte ani: armata britanică atacă și cucerește bazele franceze din Senegal.

● În Maroc ia sfîrșit o perioadă de turbulență o dată cu urcarea pe tron a lui Sidi Mohamed (Mohamed XVI) (domnește între 1757 – 1790).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul de șapte ani: armata britanică condusă de Robert Clive și amiralul Charles Watson cucerește Calcutta (2 ianuarie), cliberînd supraviețuitorii „Găurii Negre". Trupele britanice și indiene de sub comanda lui Clive cuceresc Chandernagore (23 martie) și înfrîng apoi la Plassey (23 iunie) o armată bengaleză mult mai numeroasă, sprijinită de francezi și condusă de Nawab Suraja Dowla, care este asasinat la scurt timp după aceea.

● Afganii conduși de Ahmad Șah cuceresc Delhi.

● Sub conducerea lui Alaungpaya, birmanezii reușesc în cele din urmă să elibereze Birmania de sub forțele de ocupație Môn, asediind și cucerind capitala acestora, Pegu (1756 – 1757), unificînd astfel Birmania.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul francez și indian: forțele franceze ale lui Louis Montcalm cuceresc la capătul unui asediu fortul William Henry, de pe lacul George (9 august); englezii și aliații indieni ai acestora, care capitulaseră și fuseseră lăsați să se retragă, au fost

atacați de aliații indieni ai Franței, mulți fiind uciși; acest episod constituie fundalul romanului lui James Fenimore Cooper *Ultimul mohican*.

- Războiul francez și indian: expediția britanică asupra fortului francez Louisbourg este abandonată după ce forța navală britanică ce trebuia să asigure blocada este împrăștiată de furtună.
- n. James Wilkinson (m. 1825), general american.

1758

EUROPA:

- Războiul de șapte ani: la Zorndorf (25 august), armatele prusacă și rusă termină lupta indecis, cu pierderi uriașe de ambele tabere. Din treizeci și șase de mii de prusaci cad victime unsprezece mii, iar din patruzeci și patru de mii de ruși, peste douăzeci și unu de mii.
- Războiul de șapte ani: la Hochkirch, în Saxonia (14 octombrie), prusacii sînt învinși de aliați, suferind pierderi enorme: din treizeci și nouă de mii de prusaci, cad peste nouă mii, pierderile aliaților totalizînd peste șapte mii cinci sute de oameni dintr-un total de optzeci de mii.
- n. Horatio Nelson (m. 1805), amiral britanic.
- n. André Masséna, duce de Rivoli și prinț de Essling (m. 1817), mareșal al Franței.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- Războiul de șapte ani: forțele franceze conduse de Thomas Lally asediază și cuceresc fortul britanic St. David, din sud-estul Indiei (martie – iunie).
- Războiul de șapte ani: în dreptul fortului St. David, în golful Bengal (29 aprilie), flota britanică și cea franceză termină indecis o încleștare navală.
- Războiul de șapte ani: în largul Negapatamului (3 august), forțele navale britanice din Oceanul Indian învîng o flotă franceză.
- Războiul de șapte ani: forțele franceze ale lui Lally asediază Madrasul deținut de britanici (decembrie).
- Manciurienii își continuă expansiunea în Asia Centrală, cucerind Kashgar și întregul bazin al rîului Tarim (1758 – 1759); ei înființează provincia Sinkiang.
- Armata birmaneză a lui Alaungpaya atacă Manipurul.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul francez și indian: nouă mii cinci sute de soldați britanici și ai forțelor coloniale de debarcare asediază fortăreața franceză Louisbourg din Acadia (Noua Scoție) (2 iunie); fortul capitulează (27 iulie).
- Războiul francez și indian: la capătul unui asediu, asaltul unei armate britanice formate din douăsprezece mii de soldați nu reușește să cucerească fortul Ticonderoga (8 iulie); după aceea britanicii se retrag.
- Războiul francez și indian: forțele britanice și coloniale se deplasează către vest pentru a ataca fortul Duquesne (Pittsburg); francezii abandonează și distrug fortul (noiembrie).
- Războiul francez și indian: armata britanică colonială cucerește fortul Frontenac (Kingston), de pe lacul Ontario.

● Rebelul haitian François Macandel este capturat şi executat; continuă un război de gherilă de mic angajament, care se va integra luptei de eliberare a maronilor.

1759

EUROPA:

● Războiul de şapte ani: la Minden (1 august), o armată aliată germană şi britanică formată din patruzeci şi trei de mii de soldaţi înregistrează aproape trei mii de victime, învingînd o armată franceză de şaizeci de mii de oameni, care suferă peste şapte mii de victime.

● Războiul de şapte ani: la Kunersdorf, în apropiere de Frankfurt (12 august), Frederic cel Mare suferă pierderile sale cele mai mari; din cei cincizeci de mii de soldaţi cu care porneşte atacul, peste şapte mii sînt morţi sau răniţi şi peste o mie capturaţi. Armata aliată suferă şi ea pierderi de aproape şaisprezece mii de soldaţi, dintr-un total de nouăzeci şi opt de mii.

● Războiul de şapte ani: flota britanică a amiralului Edward Hawke înfrînge, cu pierderi minore, flota franceză a amiralului Hubert de Conflans în largul Lagosului, Portugalia (18 august); două nave de război franceze sînt scufundate şi trei capturate. Rămăşiţele flotei franceze pornesc către golful Quiberon din Bretania, unde sînt învinse decisiv (20 noiembrie), britanicii capturînd ori scufundînd şapte din cele douăzeci şi una de nave franceze.

● n. Johann David Ludwig Yorck von Wartenburg (m. 1830), feldmareşal prusac.

● m. James Wolfe (n. 1727), general britanic care a condus îndrăzneţul atac peste crestele din Québec către Cîmpiile lui Abraham, unde i-a învins pe francezii lui Louis Montcalm; el este ucis în timpul luptei.

● m. Louis-Joseph de Montcalm-Gozon, marchiz de Montcalm (n. 1712), general francez învins în Cîmpiile lui Abraham din Quebec, unde a fost rănit şi a murit la scurt timp după aceea.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul de şapte ani: forţele britanice conduse de Francis Forde îi învinge pe francezi în bătălia navală de la Masulipatam (25 ianuarie), după care Lally ridică asediul impus Madrasului (februarie).

● Războiul de şapte ani: lupta navală de la Pondicherry (10 septembrie) dintre flotele britanică şi franceză din Oceanul Indian se termină indecis.

● Războiul de şapte ani: flota britanică învinge o flotă olandeză şi cucereşte portul olandez Chinsura.

● Armatele birmaneze ale lui Alaungpaya cuceresc Negrais, ucigînd cea mai mare parte a englezilor şi a populaţiei môn care trăia acolo.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul francez şi indian: forţele britanice şi coloniale conduse de generalul John Prideaux recuceresc Oswego, apoi ocupă fortul Niagara (25 iulie), unde Prideaux este ucis.

● Războiul francez şi indian: unsprezece mii de britanici şi coloniali, conduşi de Jeffrey Amherst, cuceresc Ticonderoga şi Crown Point (iulie).

● Războiul francez şi indian: o forţă britanică de nouă mii de soldaţi, sub conducerea generalului James Wolfe, asediază Quebecul (25 iunie); fortăreaţa de pe rîul

St. Lawrence era apărată de o garnizoană franceză de paisprezece mii de soldaţi, sub conducerea generalului Louis de Montcalm. Printr-un atac temerar, escaladînd pe timp de noapte versantul muntos către Cîmpiile lui Abraham, militarii britanici obţin victoria decisivă în lupta pentru America de Nord (13 septembrie); ei fac faţă unui atac francez, stopează apoi printr-un atac dublu trupele franceze de miliţii şi îi resping pe francezi printr-o şarjă a infanteriei. Mor conducătorii ambelor tabere.

● *Războiul de şapte ani: forţele britanice din Indiile de Vest cuceresc Guadeloupe* (aprilie).

1760

EUROPA:

● *Războiul de şapte ani: la Leignitz (15 august), armata lui Frederic cel Mare suferă* pierderi de peste trei mii de oameni, în timp ce austriecii pierd peste opt mii; Frederic se retrage apoi din faţa unor forţe aliate mult superioare numeric.

● Războiul de şapte ani: la Torgau, lîngă fluviul Elba, lupta dintre prusaci şi austrieci se termină nedecis (3 noiembrie); prusacii înregistrează peste treisprezece mii de victime şi patru mii de prizonieri, dintr-un total de aproape patruzeci şi nouă de mii; pierderile aliaţilor se ridică la patru mii de victime şi şapte mii de prizonieri, dintr-un total de cincizeci şi două de mii de oameni.

● n. August Wilhelm Anton, conte Neithardt von Gneisenau (m. 1831), feldmareşal prusac.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● În migraţia lor către nord în Africa de Sud, burii traversează fluviul Orange.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● m. Alaungpaya (Alompra; Maung Aung Zeya) (n. 1714), monarh şi general birmanez care şi-a luat numele de Alaungpaya (Germenul Buddha). El moare în urma rănilor primite în timpul unei invazii nereuşite asupra Siamului şi a asediului capitalei acestuia, Ayuthia.

● Războiul de şapte ani: după ce-i învinge pe francezi la Wandiwash (22 ianuarie), britanicii asediază Pondicherry (august).

CELE DOUĂ AMERICI:

● *Războiul francez şi indian: armata franceză nu reuşeşte să ducă la capăt asediul* asupra Quebecului (aprilie). Trupele britanice cuceresc Montreal printr-un atac desfăşurat pe trei direcţii; oraşul capitulează (8 septembrie), punînd capăt stăpînirii franceze în Canada.

● Războiul de şapte ani: forţele engleze din Indiile de Vest cuceresc insula Dominica.

● Armata britanică înăbuşă o rebeliune a sclavilor din Jamaica, condusă de Tacky, care este ucis în cele din urmă, aceeaşi soartă avînd-o şi sute de foşti sclavi; mai puţin de o sută de colonişti şi soldaţi britanici sînt ucişi.

● Războiul cherokee-britanic (1760 – 1761): după uciderea de către britanici a douăzeci şi cinci de prizonieri cherokee (februarie), se iscă un război de frontieră în Carolina.

1761

EUROPA:

● Spaniolii atacă Portugalia, cucerind Bragança şi Almeida înainte de a fi învinşi de forţele portugheze şi britanice (1761 – 1762).

- n. Henry Shrapnel (m. 1842), general britanic.
- n. Charles Pichegru (m. 1804), general francez.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Războiul de şapte ani: după un asediu, Pondicherry cade în mîinile britanicilor (15 ianuarie).
- La Panipat (14 ianuarie), cincizeci de mii de afgani conduşi de Ahmad Şah învinge decisiv armata regatului Marat formată din şaptezeci de mii de soldaţi, numărul victimelor din rîndurile maraţilor ridicîndu-se la douăzeci de mii.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul cherokee-britanic: forţele britanice şi coloniale numărînd aproape trei mii de oameni invadează teritoriul indienilor cherokee; învinşi, indienii negociază pacea după ce cel puţin cincisprezece dintre oraşele şi satele lor sînt arse.

1762

EUROPA:

- Războiul de şapte ani: Rusia iese din război în urma Tratatului de la St. Petersburg, care pune capăt conflictului dintre Rusia şi Prusia (15 mai); Suedia iese din luptă în urma Tratatului de la Hamburg (22 mai).
- n. Karagheorghe (Ghcorghi Petrović) (m. 1817), general şi conducător sîrb al luptei de independenţă antiotomane.
- n. prinţul Josef Antoni Poniatowski (m. 1813), general polonez născut la Viena şi mareşal al Franţei.
- n. Jean-Baptiste Jourdan (m. 1833), mareşal al Franţei.
- m. George, lord Anson (n. 1697), amiral britanic care a comandat forţele în bătălia de la Capul Finisterre (1747); a devenit primul lord al amiralităţii (1751 – 1756; 1757 – 1762) şi este numit „părintele marinei britanice".

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Războiul de şapte ani: flota britanică cucereşte Manila (5 octombrie).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul de şapte ani: armatele britanice din India de Vest conduse de amiralul George Rodney cuceresc Martinica (12 februarie) şi alte cîteva insule mai mici.
- Războiul de şapte ani: armatele britanice cuceresc castelul Morro, din Havana, Cuba (30 iulie); oraşul capitulează după aceea.
- Războiul dintre portughezi şi spanioli, parte a războiului de şapte ani: armatele spaniole cuceresc din nou Colonia stăpînită de portughezi, dar nu reuşesc să o păstreze.

1763

EUROPA:

- Războiul de şapte ani: Austria şi Prusia pun capăt războiului din Europa prin Tratatul de la Hubertusburg (16 februarie), revenind la statu-quo-ul antebelic.
- Războiul de şapte ani: Tratatul de la Paris pune capăt laturii coloniale a conflictului, Anglia şi Spania împărţind în mare măsură America de Nord între ele. Anglia devine principala putere europeană în India.

- n. Frederic August, duce de York şi Albany (m. 1827), feldmareşal britanic.
- n. Pierre Charles Jean Baptiste Silvestre de Villeneuve (m. 1806), amiral francez.
- n. Carol XIV (Jean Baptiste Jules Bernadotte) (m. 1844), rege al Suediei şi Norvegiei (d. 1818 – 1844), anterior mareşal al Franţei.
- n. Guillaume Marie Anne Brune (m. 1815), mareşal al Franţei.
- n. (Jean) Victor (Marie) Moreau (m. 1813), general francez.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Războiul de şapte ani: pe baza Tratatului de la Paris, Franţa reprimeşte insula Goreea, dar Anglia păstrează restul fostelor baze franceze din Senegal.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- În Patna, trupele bengaleze se revoltă împotriva britanicilor (25 iunie), cucerind oraşul. Armatele britanice indiene atacă şi învinge armata bengaleză (începutul lui septembrie), recucerind Patna (noiembrie) şi ucigînd două mii din cele şase mii de apărători ai oraşului.
- Prin Tratatul de la Paris Franţa reprimeşte Pondicherry, însă Compania franceză a Indiilor de Est (Compagnie des Indes) este desfiinţată. Anglia devine principala putere colonială în India.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul lui Pontiac: căpetenia ottawa Pontiac conduce o coaliţie indiană împotriva britanicilor din Vechiul Nord-vest (mai – octombrie), distrugînd nouă din cele unsprezece forturi britanice de frontieră; au eşuat numai asediile forturilor Detroit şi Pitt. Armata britanică, întărită, înfrînge coaliţia la capătul unei serii de lupte de mică anvergură.
- Prin Tratatul european de la Paris, care pune capăt războiului de şapte ani, Franţa cedează Canada Marii Britanii, care pune stăpînire asupra tuturor teritoriilor de la est de fluviul Mississippi cu excepţia oraşului New Orleans; totodată primeşte Antilele Mici (exceptînd St. Lucia). Spania primeşte New Orleans şi vestul Louisianei; reprimeşte Havana, cedînd Marii Britanii Florida şi toate celelalte teritorii spaniole din America de Nord. În Indiile de Vest, Franţa păstrează Martinica şi Guadeloupe.

1764

EUROPA:

- n. Laurent Gouvion Saint-Cyr (m. 1830), mareşal al Franţei.
- n. William Sidney Smith (m. 1840), amiral britanic.
- n. Claude, duce de Victor-Perrin (m. 1841), mareşal al Franţei.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Osei Kwadwo se urcă pe tronul Ashanti (domneşte între 1764 – 1777).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Armata birmaneză condusă de fiul lui Alaungpaya, Ksinbyushin, atacă şi cucereşte Manipur. Generalul Maha Nawraha conduce o invazie birmaneză asupra Siamului (1764 – 1767), cucerind rapid o mare din peninsula Malacca înainte de a fi oprit la P'etchaburi de armata din Siam condusă de P'ya Taksin, care apoi pretinde tronul siamez.

CELE DOUĂ AMERICI:

- n. José Gervasio Artigas (m. 1850), general uruguayan.

1765

EUROPA:

- n. Jaques Étienne Joseph Alexandre Macdonald, duce de Taranto (m. 1840), mareşal al Franţei.
- n. Jean Baptiste Drouet d'Erlon (m. 1844), mareşal al Franţei.
- n. prinţul Piotr Ivanovici Bagration (m. 1812), general rus.
- m. William Augustus, duce de Cumberland (n. 1721), general britanic care i-a zdrobit pe partizanii prinţului Carol Eduard Stuart („Bonnie Prince Charlie") la Culloden Moor (1746), punînd capăt rebeliunii iacobite; a fost supranumit „Măcelarul Cumberland" sau „Măcelarul Sîngeros" pentru modul în care i-a pedepsit pe simpatizanţii iacobiţi şi a reprimat sistemul de clanuri din ţinuturile de munte scoţiene.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Navele franceze atacă Larache şi Salé, încercînd să stopeze jafurile piraţilor berberi care-şi aveau bazele în Africa de Nord.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Războiul de frontieră dintre Birmania şi China se transformă într-o invazie masivă a chinezilor în Birmania (1765 – 1769). Armatele chineze cuceresc o mare parte din estul ţării, dar birmanezii declanşează un război eficient de gherilă împotriva lor.

1766

EUROPA:

- n. Emmanuel, marchiz de Grouchy (m. 1847), mareşal al Franţei.
- n. Robert Ross (m. 1814), general britanic.
- m. Thomas Arthur, conte de Lally (n. 1702), general francez care a condus fără succes defensiva oraşului Pondicherry sub asediu (1760 – 1761); francezii l-au judecat şi l-au executat pentru acest eşec.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Ali Bei este izgonit din Egipt, dar revine la scurt timp.
- Ngolo Diara devine rege în Segu, punînd capăt războiului civil.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Primul război dintre Marea Britanie şi Mysore (1766 – 1769): Haidar Ali din Mysore (statul indian Karnataka) ţine piept trupelor Companiei Britanice a Indiilor de Est.

1767

EUROPA:

- n. Joachim Murat (m. 1815), mareşal francez şi mare amiral al imperiului.
- n. Nicolas Charles Oudinot (m. 1847), mareşal al Franţei.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Marocul semnează un tratat prin care recunoaşte statutul privilegiat al Franţei şi se angajează să ajute la oprirea atacurilor pirateşti asupra navelor franceze.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Primul război dintre Marea Britanie şi Mysore: la Trincomalee, britanicii învinge armatele din Mysore şi Hyderabad conduse de Haidar Ali de Mysore (24 septembrie); armata din Mysore înregistrează peste patru mii de victime, comparativ cu pierderile aproape neglijabile ale britanicilor.
- Armata birmaneză înfrînge armata Siamului, cucerind şi distrugînd capitala acestei ţări, Ayuthia.

CELE DOUĂ AMERICI:

- n. Andrew Jackson (m. 1845), general american şi al şaptelea preşedinte al Statelor Unite (1829 – 1837).
- n. Black Hawk (Şoimul Negru) (Ma-ka-tai-me-she-kia-kiak) (m. 1838), căpetenie războinică a triburilor Sauk şi Fox.

1768

EUROPA:

- Războiul ruso-turc (1768 –1774): forţele ruse atacă Georgia şi Balcanii. O armată rusă sub conducerea lui Piotr Aleksandrovici Rumianţev îi înfrînge pe turci pe rîul Nistru (9 septembrie), apoi cucereşte cea mai mare parte din Ţara Românească şi Moldova, ocupînd Bucureştiul. Tratatul de pace se încheie la Kuciuk Kainargi (1774).
- O armată franceză numărînd treizeci de mii de soldaţi învinge forţele corsicane care luptau pentru independenţa faţă de Genova (1768 – 1769); genovezii vînd apoi Corsica Franţei.
- În Polonia începe revolta Confederaţiei de la Bar (1768 – 1776).
- n. Édouard Adolphe Casimir Joseph Mortier (m. 1835), mareşal al Franţei.
- n. Henry William Paget (m. 1854), feldmareşal englez.
- n. Jean-Baptiste Bessieres (m. 1813), mareşal al Franţei.
- n. Louis Lazare Hoche (m. 1797), general francez.
- n. William Carr Beresford (m. 1854), general britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- În Etiopia, Mikael Sehul preia puterea în provincia Tigre, răsculîndu-se împotriva regelui Iyasu II, pe care-l detronează şi-l ucide (1768 – 1769).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- În timp ce Birmania era angrenată în lupta cu China, armatele siameze recuceresc o mare parte din Siamul central (1767 – 1768).

CELE DOUĂ AMERICI:

- n. Tecumseh (circa 1768 – 1813), căpetenie a indienilor shawnee.

1769

EUROPA:

- Armatele franceze învinge decisiv rebelii corsicani la Ponte-Nuovo (mai).
- n. Napoleon I (Napoleon Bonaparte; Napoléone di Buonoparte) (m. 1821), general şi împărat francez.

● n. Arthur Wellesley, duce de Wellington (m. 1852), feldmareşal britanic.
● n. Nicolas Jean de Dieu Soult, duce de Dalmaţia (m. 1851), mareşal al Franţei.
● n. Jean Lannes, duce de Montebello şi prinţ de Sievers (m. 1809), mareşal al Franţei.
● n. Michel Ney (m. 1815), mareşal al Franţei.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Războiul ruso-turc: guvernatorul Egiptului, Ali Bei, în alianţă cu Rusia, conduce o insurecţie împotriva turcilor (1769 – 1773); armatele sale cuceresc Cairo şi se deplasează către est, cucerind o mare parte din Arabia, mai cu seamă coasta Mării Roşii (1769 – 1770).
● n. Mohamed Ali (m. 1849), conducător mameluc al Egiptului.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
● Primul război dintre Marea Britanie şi Mysore: războiul ia sfîrşit fără ca Marea Britanie să obţină cîştiguri teritoriale.
● Forţele chineze se retrag din Birmania în urma invaziei nereuşite, suferind pierderi grele.
● P'ya Taksin nu reuşeşte în încercarea sa de a recuceri Chiengmai de sub ocupanţii birmanezi, dar rămîne pe tronul Siamului.

CELE DOUĂ AMERICI:
● m. Pontiac (n. circa 1720), căpetenie a indienilor ottawa, vechi aliat al Franţei şi un personaj principal în Războiul lui Pontiac (1763).

1770

EUROPA:
● Războiul ruso-turc: forţele luptei pentru independenţa Greciei, ajutate de o flotă rusă, declanşează o insurecţie împotriva turcilor din Pelopones. Armata turcă înfrînge forţele greceşti şi ruse (iunie).
● Războiul ruso-turc: la Chesme, în apropiere de Chios în Marea Egee (6 iulie), o flotă de război rusă înfrînge o flotă a Turciei, scufundînd douăsprezece din cele şaisprezece nave turceşti de luptă, unsprezece dintre acestea fiind scufundate cu ajutorul unor nave în flăcări, în timp ce flota turcă se afla la ancoră după încheierea luptei principale.
● Războiul ruso-turc: la Larga şi Cahul, în Moldova (august), armata lui Piotr Rumiantev învinge categoric o armată turcă şi tătară.
● n. Dominique Joseph René Vandamme (m. 1830), general francez.
● n. Louis Gabriel Suchet (m. 1826), mareşal francez.
● n. Louis Nicolas Davout, duce de Auerstädt şi prinţ de Eckmühl (m. 1823), mareşal francez.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Abiodun se urcă pe tron în Oyo (domneşte circa 1770 – 1789), punînd capăt frămîntărilor civile.
● Migrînd spre nord în sudul Africii, burii ajung în zona Graaff-Reinet.
● n. Dingiswayo (Godongwana) (circa 1770 – 1818), căpetenie Mtetwa (Bantu).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Armata birmaneză atacă din nou Manipur.
- Siamul invadează Cambodgia (1770 – 1773).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Masacrul din Boston (5 martie): cinci americani, dintre care unul afro-american, Crispus Attucks, sclav eliberat, sînt uciși cînd britanicii deschid focul asupra demonstranților de la clădirea vămii din Boston; evenimentul contribuie la declanșarea revoluției americane.
- n. William Clark (m. 1838), ofițer al armatei americane și explorator.

1771

EUROPA:

- Războiul ruso-turc: rușii cuceresc Crimeea, pe care o anexează ulterior în mod formal (1783).
- n. Charles Louis John, arhiduce de Austria și duce de Teschen (Cieszyn) (m. 1847), feldmareșal austriac.
- n. Jean Andoche Junot, duce de Abrantes (m. 1813), general francez.
- n. Karl Philip, prinț de Schwarzenberg (m. 1820), feldmareșal austriac.
- n. Hermann von Boyen (m. 1848), feldmareșal german.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Războiul ruso-turc: cu sprijin din partea Rusiei, armata egipteană comandată de generalul Abu'l Dhahab atacă Siria, cucerind Damascul.
- Liderul etiopian Mikael Sehul este înfrînt în lupta de la Sarbakussa, dar rămîne la putere; conflictul este urmărit și descris de călătorul scoțian James Bruce.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Maratul se luptă cu Mysore, fără a se obține un rezultat concludent.
- Britanicii întemeiază o bază militară la Penang, în Malaysia.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Prefigurînd războiul ce avea să înceapă, o mie de britanici, dispunînd de tunuri, învinge o trupă de miliții formată din două mii de americani dotați cu armament ușor, la Alemance, în Carolina de Nord; pierderile americanilor se ridică la două sute de oameni, pe cînd cele britanice sînt sub o sută (16 mai). Mai mulți americani sînt executați mai apoi de către britanici, în timp ce mulți alții se refugiază către vest, de unde se reîntorc pentru a lupta în Revoluția Americană.
- Marea Britanie și Spania ajung în pragul de războiului datorită pretențiilor ambelor țări asupra Insulelor Falkland.

1772

EUROPA:

- Rusia, Prusia și Austria stabilesc o primă împărțire a Poloniei între ele.
- n. George Cockburn (m. 1853), amiral britanic.
- n. Rowland Hill (m. 1842), general britanic.

• m. Robert Clive, baronul Clive (n. 1725), general şi administrator colonial britanic care, în timpul războiului din Bengal, a salvat prizonierii din „Gaura Neagră" a Calcuttei şi i-a învins pe bengalezi la Plassey (ambele în 1757).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Războiul ruso-turc: generalul egiptean Abu'l Dhahab trece în tabăra adversă, atacînd şi cucerind Egiptul pentru turci, în timp ce conducătorul egiptean Ali Bei se refugiază la Acra (8 aprilie), unde primeşte întăriri din partea ruşilor.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• m. Ahmad Şah Durani (Ahmad Khan Durr'ani) (n. circa 1722), conducător şi general afgan care a învins în lupta de la Panipat (1761).

1773

EUROPA:

• Cazacii, başchirii şi alte populaţii din Asia Centrală, conduşi de cazacul Emilian Pugaciov, declanşează un masiv război ţărănesc în sudul Rusiei (1773 – 1774), dar sînt *învinşi de mai multe ori de forţe ruseşti numeric inferioare.*

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Războiul ruso-turc: Ali Bei cucereşte Palestina şi porneşte înapoi către Egipt; este învins şi capturat la Salihia, în peninsula Sinai (aprilie), murind mai tîrziu în cursul aceluiaşi an.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Armatele Siamului îşi consolidează dominaţia în Cambodgia.

• Vietnamul este sfîşiat de războiul civil între clanurile Trinh şi Tay Son.

CELE DOUĂ AMERICI:

• Partida de ceai de la Boston (16 decembrie): manifestîn-du-şi refuzul de a achita dările impuse de Marea Britanie, americanii aruncă în golful Boston o încărcătură de ceai britanic, episod premergător Războiului pentru independenţa coloniilor engleze.

• n. William Henry Harrison (m. 1841), militar american şi al nouălea preşedinte al Statelor Unite (1841).

1774

EUROPA:

• Războiul ruso-turc: la Kozludzha (iunie), ruşii învinq o armată turcă numeroasă; prin Tratatul de la Kuciuk-Kainargi turcii le cedează mult teritoriu strategic în Crimeea şi în munţii Caucaz, ruşii dobîndind şi acces direct la Marea Neagră.

• *Liderul rebel al cazacilor Emilian Pugaciov este prins (august) şi executat, punîndu-se capăt războiului ţărănesc condus de acesta.*

• n. Auguste Frederic Louis Viesse de Marmont, duce de Ragusa (m. 1852), mareşal al Franţei.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Trupele Companiei Britanice a Indiilor de Est se alătură aliatului lor, Shuju-ud-Dowla, vizirul din Oudh, pentru a suprima o revoltă a afganilor Rohilla.

CELE DOUĂ AMERICI:

● *Războiul lordului Dunmore: guvernatorul statului Virginia, John Murray, conte de* Dunmore, trimite o trupă colonială de miliții numărînd între două și trei mii de oameni împotriva coaliției triburilor indiene conduse de căpetenia shawnee Cornstalk în Virginia și Kentucky. Lupta de la Point Pleasant (10 octombrie) a fost singura mai semnificativă, luptă pierdută de indieni în fața unor forțe coloniale mult mai numeroase.

● Iau ființă unități de miliție în toate coloniile, după ce delegații acestora țin primul congres continental la Philadelphia (septembrie – octombrie); războiul bate la ușă.

● n. Meriwether Lewis (m. 1809), militar și explorator american.

1775

EUROPA:

● n. Antoine Charles Louis Lasalle (m. 1809), general francez.

● n. Thomas Cochrane, al zecelea conte de Dundonald (m. 1860), amiral britanic.

● Austria anexează Bucovina.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Forțînd în continuare înaintarea spre nord, burii poartă lupte și iau sclavi ori ucid mulți locuitori negri din Africa de Sud, mai cu seamă din triburile Khois și San (începînd cam din 1775).

● În Benin, luptele pentru succesiune se transformă în război civil (circa 1775).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Armatele Siamului conduse de P'ya Taksin recuceresc Chiengmai de sub stăpînirea Birmanici, unificînd Siamul.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Revoluția americană (1775 – 1783): armatele britanice pornite din Boston se îndreaptă spre Lexington și Concord (19 aprilie); prevenite de Paul Revere și de alții, trupele de miliție americane le ies în întîmpinare. Respinși, britanicii se retrag în Boston, hărțuiți de cîteva mii de pușcași.

● Revoluția americană: o trupă americană de șaisprezece mii de oameni condusă de Artemis Ward asediază orașul Boston, angajîndu-se pentru prima oară în adevăratul sens al cuvîntului în acest război, în lupta de la Bunker Hill, care a avut loc, de fapt, în apropiere de Breed's Hill (17 iunie).

● Revoluția americană: *al doilea congres continental de la Philadelphia îl numește* pe George Washington conducător al armatei continentale (15 iunie); el va prelua integral conducerea armatei la Boston (3 iulie).

● *Revoluția americană: Ethan Allen și „Băieții de pe Muntele Verde" cuceresc* Ticonderoga (10 mai); forțele americane conduse de Benedict Arnold cuceresc și Crown Point (12 mai), folosindu-se de forturi ca baze de lansare a unui atac asupra Canadei (august). Americanii cuceresc mai tîrziu St. John (2 noiembrie) și Montreal (13 noiembrie), apoi eșuează în tentativa lor de cucerire a Quebecului (31 decembrie).

● Grănicerul David Boone conduce coloniștii prin Prăpastia Cumberland în Munții Apalași, *întemeind primele așezări permanente americane în Kentucky și începînd un* conflict cu indienii care se va întinde peste mai multe generații.

1776

EUROPA:

● Revolta nobililor polonezi (Confederaţia de la Bar), sub comandă franceză, este înfrîntă de armata rusă.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Clericii musulmani instaurează teocraţia Tukulor în Fouta-Toro, nordul Senegalului.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Armata lui Tay Son cucereşte Saigonul.

● Forţele siameze resping încercările birmanezilor de recucerire a Chiengmaiului.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Revoluţia americană: forţele britanice conduse de generalul William Howe părăsesc Bostonul asediat pe calea mării şi se îndreaptă către Halifax, în Noua Scoţie (17 martie).

● Revoluţia americană: confruntate cu armata nou-sosită a generalului John Burgoyne, formată din opt mii de soldaţi britanici, forţele americane se retrag din Canada (iunie).

● Revoluţia americană: la 4 iulie 1776, în Sala Independenţei din Philadelphia, se proclamă Declaraţia americană de independenţă; alături de Declaraţia franceză a drepturilor omului (1791), aceasta va deveni baza ideologică pentru valurile de revoluţii democratice din toată lumea în secolele ce au urmat.

● Revoluţia americană: treizeci şi două de mii de britanici sub comanda generalului Howe debarcă în Staten Island (1 iulie), învingînd forţele americane în Long Island (27 august) şi respingîndu-le către Brooklyn Heights; George Washington îşi retrage armata din Long Island, urmărit de duşmani. Pierde luptele de la Kip's Bay, Harlem Heights şi White Plains (septembrie – octombrie). Sînt cucerite şi forturile Washington şi Lee (noiembrie). Armata americană se retrage către sud, în Pennsylvania, trecînd prin New Jersey; la Morristown ea pierde circa patru mii de soldaţi din ariergardă. La Trenton (26 decembrie) moralul americanilor se ridică după o reuşită traversare de noapte a rîului Delaware şi prinderea a peste o mie de hessiani. Armata lui Washington evită forţele britanice mult mai numeroase la Trenton (2 ianuarie 1777), învinge a doua zi o armată britanică la Princeton, după care reuşeşte să scape.

● Armatele spaniole cuceresc Colonia şi multe alte teritorii disputate din Brazilia şi Banda Oriental (1776 – 1777); prin Tratatul de la San Ildefonso, Colonia şi Banda Oriental trec în stăpînirea spaniolilor.

● n. Bernardo O'Higgins (m. 1842), general chilian.

1777

EUROPA:

● n. Alexandru I (Alexandru Pavlovici) (m. 1825), ţar al Rusiei (1801 – 1825).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Sidi Mohamed (Mahomed XVI) aboleşte sclavia în Maroc.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Revoluţia americană: dînd curs unui plan de atac pe trei direcţii care urmărea ocuparea New York-ului de nord şi izolarea Noii Anglii de restul noii naţiuni, armatele engleze, numărînd nouă mii patru sute de soldaţi, sub comanda generalului John Burgoyne, ies

din sudul Canadei şi cuceresc fortul Ticonderoga (5 iulie), în timp ce două mii de soldaţi britanici şi indieni conduşi de colonelul Barry St. Leger şi căpetenia irocheză Joseph Brant atacă în estul văii Mohawk. Generalul William Howe se deplasează pînă la nord de Bear Mountain (Muntele Ursului), iar armatele britanice se retrag din valea Mohawk după ce au suferit pierderi grele la Oriskany (6 august). La Saratoga, înconjurată de mai mult de douăzeci de mii de americani şi rămasă fără provizii, întreaga armată a lui Burgoyne capitulează (17 octombrie) în faţa generalului Horatio Gates, americanii obţinînd astfel cea mai importantă victorie a războiului.

● Revoluţia americană: William Howe conduce o forţă de debarcare numărînd optsprezece mii de oameni în golful Chesapeake de la mijlocul coastei atlantice, învingînd armata lui George Washington la pîrîul Brandywine, americanii înregistrînd circa o mie de victime (11 septembrie); Howe ocupă apoi Philadelphia. Americanii sînt învinşi din nou de britanici la Germantown, unde primii înregistrează peste o mie de morţi, răniţi ori căzuţi prizonieri (4 octombrie). Americanii se retrag la Valley Forge, unde iernează; baronul Friedrich Wilhelm von Steuben ajută la instruirea trupelor coloniale.

● m. Nicholas Herkimer (n. 1728), general american care a condus forţele revoluţionare la Oriskany; el moare în urma amputării unui picior la care suferise o rană (16 august).

1778

EUROPA:

● n. Edward Michael Pakenham (m. 1815), general britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● În urma declanşării ostilităţilor dintre britanici şi francezi în cadrul Revoluţiei americane, francezii recuceresc de la britanici fostele baze franceze din Senegal (1778 – 1779).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Armatele indiene britanice cuceresc bazele franceze de la Pondicherry şi Mahé.

● Armata Siamului cucereşte capitala laoţiană Vientiane şi preia controlul asupra întregului Laos.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Revoluţia americană: americanii semnează un tratat cu francezii (6 februarie); Franţa şi Anglia se află în război (17 iunie).

● Revoluţia americană: armata britanică, numărînd acum treisprezece mii de oameni şi avîndu-l la comandă pe Henry Clinton, evacuează Philadelphia (18 iunie), îndreptîndu-se către nord, spre New York, avînd armata lui George Washington, egală ca forţă, pe urmele ei. Cele două armate se confruntă neconcludent la Monmouth; britanicii îşi continuă apoi înaintarea şi ajung la New York.

● Revoluţia americană: flota franceză a amiralului Jean-Baptiste d'Estaing instituie pentru scurt timp o blocadă asupra New York-ului, dar suferă pierderi într-o furtună înainte de a se uni cu forţele americane în vederea unui atac asupra portului Newport (11 august).

● Revoluţia americană: căpitanul american John Paul Jones lansează mai multe atacuri asupra navelor britanice în largul Marii Britanii şi Irlandei. În golful Quiberon, el primeşte

pentru prima oară onorul la drapelul Statelor Unite din partea unor nave franceze (14 februarie 1778).

● Revoluția americană: la granița de nord-vest, trupe britanice și indiene atacă așezările americane; au loc mai multe masacre, inclusiv la Cherry Valley (11 noiembrie), din partea trupelor Tory neregulate ale lui Walter Butler și a irochezilor lui Joseph Brant. Și americanii înfăptuiesc masacre, mai întîi asupra indienilor din vestul Pennsylvaniei și din vestul New York-ului.

● Revoluția americană: în sud, armatele britanice cuceresc Savannah (29 decembrie).

● n. José de San Martin (m. 1850), general latino-american.

1779

EUROPA:

● Revoluția americană: Spania declară război Angliei (21 iunie).

● n. Hugh Gough (m. 1869), general britanic.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Primul război „Kaffir" (1779 – 1781): în sudul Africii, mai cu seamă în Graaff-Reinet și Swellendam, coloniștii buri care se îndreptau către est și către nord atacă triburile bantu care migrau spre sud; *Kaffir* înseamnă „Bantu negru" în limba burilor.

● Generalul Aga Mohamed conduce o revoltă împotriva lui Karim Han, aruncînd Persia în focul unui război civil (1779 – 1794).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Primul război dintre britanici și marați (1779 – 1782): britanicii sînt înfrînți în Deccan (ianuarie).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Revoluția americană: în vest, americanii conduși de George Rogers Clark cuceresc Vincennes (Indiana) (25 februarie), fapt care avea să-i facă pe americani să revendice ulterior teritoriul cuprins între munții Apalași și fluviul Mississippi.

● Revoluția americană: britanicii cuceresc Stony Point (New York) (31 mai), însă acesta este recucerit de americanii conduși de generalul Anthony Wayne (15 –16 iulie), care restabilesc controlul american asupra rîului Hudson la West Point. Maiorul Henry „Lighthorse Harry" Lee cucerește Paulus Hook (19 august).

● Revoluția americană: forțele americane și franceze conduse de amiralul Jean-Baptiste d'Estaing și de generalul Cazimir Pulaski asediază fără succes Savannah (septembrie – octombrie).

● m. Cazimir (Kazimierz) Pulaski (n. 1747), general de origine polonez care a înființat și a condus o forță americană mixtă (cavalerie și infanterie) numită „Legiunea lui Pulaski"; este ucis într-o șarjă de cavalerie la Savannah.

● Revoluția americană: cu *Bonhomme Richard*, John Paul Jones îi învinge pe *Serapis* în largul Marii Britanii (23 septembrie), rostind, atunci cînd i s-a cerut să se predea: „Eu încă nici n-am început să mă lupt!"

● Revoluția americană: flota franceză a amiralului d'Estaing cucerește St. Vincent și Grenada din Indiile de Vest.

● Revoluția americană: spaniolii cuceresc bazele britanice de pe fluviul Mississippi, inclusiv Manchac, Baton Rouge și Natchez.

● n. Stephen Decatur (m. 1820), ofițer de marină american.

● n. Zebulon Montgomery Pike (m. 1813), explorator și general american.

1780

EUROPA:

● n. Karl Maria von Clausewitz (m. 1831), general şi teoretician militar prusac.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Primul război dintre britanici şi marați: britanicii cuceresc fortărețele marate de la Ahmadabad şi Gwalior.

● Al doilea război dintre Marea Britanie şi Mysore (1780 – 1783), care se încadrează tot în războaiele dintre britanici şi francezi şi indienii nord-americani: armatele din Mysore conduse de Haidar Ali, în alianță cu francezii, învinge categoric o armată britanică, cuceresc Carnaticul şi amenință Madrasul.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Revoluția americană: forțele britanice conduse de Henry Clinton asediază şi cuceresc Charleston, a cărui garnizoană de cinci mii patru sute de soldați capitulează (11 februarie – 12 mai). Continuă opoziția americanilor printr-un puternic război de gherilă.

● Revoluția americană: spaniolii cuceresc Mobile (martie).

● Revoluția americană: generalul Jean Baptiste de Rochambeau, în fruntea armatei sale franceze, debarcă la Newport (10 iulie), dar este oprit de britanici.

● Revoluția americană: la Camden (16 august), britanicii de sub conducerea generalului Charles Cornwallis resping armatele americane conduse de Horatio Gates.

● m. Johann Kalb (baronul de Kalb) (n. 1721), general de obîrşie germană care a fost mîna dreaptă a marchizului de Lafayette; este ucis la Camden.

● Revoluția americană: luat prizonier (23 septembrie), maiorul britanic John André dezvăluie intențiile lui Benedict Arnold de a trece de partea britanicilor şi de a ceda West Point; André este spînzurat, iar Arnold se refugiază în tabăra britanică.

● Revoluția americană: americanii instaurează o blocadă împotriva britanicilor din New York, în acelaşi timp suprimînd revoltele din propriile rînduri (1780 – 1781).

● Revoluția americană: la Kings Mountain, o forță americană alcătuită din o mie patru sute de oameni învinge decisiv o armată formată din o mie o sută de loialişti coloniali britanici (7 octombrie).

● Tupac Amarú conduce o insurecție masivă a indienilor în Peru (noiembrie), armatele sale ajungînd în cele din urmă la un număr estimat la circa o sută de mii de soldați.

1781

EUROPA:

● n. Eugene de Beauharnais (m. 1824), general francez şi fiu adoptiv al lui Napoleon Bonaparte.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Al doilea război dintre Marea Britanie şi Mysore: britanicii învinge armatele din Mysore conduse de Haidar Ali la Porto Novo, în apropiere de Madras (iunie) şi din nou la Pollilur (august) şi Sholingarth (septembrie).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Revoluția americană: la Cowpens, Carolina de Sud (17 ianuarie), armata britanică condusă de Banastre Tarleton, formată din o mie o sută de soldați, înregistrează peste nouă sute de victime şi prizonieri în fața unei armate americane de numai o mie de oameni, condusă de generalul Daniel Morgan.

● Revoluția americană: spaniolii cuceresc forturile britanice St. Joseph, de pe lacul Michigan (ianuarie), și St. George, din apropiere de Pensacola (martie).
● Revoluția americană: la Guilford Courthouse, în Carolina de Nord (15 martie), o armată britanică alcătuită din mai puțin de două mii de soldați atacă și învinge o armată americană de două ori mai numeroasă; generalul Charles Cornwallis, cu forțele în continuă scădere, se retrage către nord, în Virginia. După o ofensivă nedecisă de primăvară, Cornwallis își deplasează armata formată din șapte mii de soldați în Yorktown. Aici, în lupta care a hotărît soarta Revoluției americane, el este prins în capcană și asediat de o armată americano-franceză formată din cincisprezece mii de oameni (18 septembrie), aflați sub conducerea generalilor George Washington, Jean Baptiste de Rochambeau și a marchizului de Lafayette. În aceeași perioadă, în două bătălii navale de la Cape, o flotă franceză condusă de amiralul François J. P. de Grasse învinge de două ori flota britanică în golful Chesapeake (16 martie; 5-9 septembrie); flota britanică se retrage la New York, lăsîndu-l pe Cornwallis încercuit la Yorktown. Armata britanică a lui Cornwallis capitulează (19 octombrie), revoluția luînd astfel sfîrșit.
● Indienii peruvieni conduși de Tupac Amarú sînt învinși la Cuzco (8 ianuarie); el și familia sa sînt capturați și executați de spanioli (aprilie). Frații lui duc mai departe pînă la sfîrșit insurecția peruviană (1783).
● n. John Drake Sloat (m. 1867), amiral american.
● m. Walter Butler (n. circa 1752), lider colonial american care a condus armata neregulată Tory (Legiunea lui Butler) pe timpul Revoluției; alături de Joseph Brant, a organizat masacrul de la Cherry Valley (1778). Fiu al lui John Butler, el este ucis în timpul unui raid în Valea Mohawk.

1782

EUROPA:
● n. Charles James Napier (m. 1853), general britanic.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● m. P'ya Taksin (Phaya Sin sau Tashin) (? – 1782), general siamez și conducător de origine chino-tailandeză; este ucis într-o revoltă împotriva așa-zisei sale domnii nebune și nepopulare. Este succedat de generalul Chakri, care devine regele Rama I (domnește între 1782 – 1809), întemeind noua capitală, Bangkok.
● Forțele lui Kamahameha termină de cucerit și unifică insula Hawaii.
● Al doilea război dintre Marea Britanie și Mysore: flota franceză, condusă de amiralul Pierre de Suffren, cucerește Trincomalee de la britanici (30 august), reaprovizionînd armata din Mysore a lui Haidar Ali.
● Primul război dintre Marea Britanie și regatul Marat: războiul ia sfîrșit păstrînd intact statu-quo-ul antebelic.
● Bodawpaya, fiul cel mai tînăr al lui Alaungpaya, se urcă pe tronul Birmaniei după un război civil.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Revoluția americană: în largul insulei Dominica, în Marea Caraibelor, în bătălia de la Saints (12 aprilie), britanicii conduși de George Rodney și Samuel Hood înfrîng decisiv armata franceză condusă de François J. P. de Grasse, cucerind șapte din cele douăzeci și nouă de nave franceze de luptă; francezii înregistrează cinci mii de victime și opt mii de prizonieri; britanicii, peste o mie de victime.

1783

EUROPA:

● Rusia anexează în mod formal Crimeea, care fusese cucerită anterior de la turci.

● m. Eyre Coote (n. 1728), general britanic supranumit „Coote Bahadur" (Inimă Neînfricată) în India, unde a cucerit Pondicherry (1760 – 1761), devenind ulterior comandant suprem al armatei (1769).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Prin Tratatul de la Paris, Anglia şi Franţa îşi împart între ele aşezările senegaleze, francezii păstrînd St. Louis.

● n. Abbas Mirza (m. 1833), general persan.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Al doilea război dintre Marea Britanie şi Mysore: după moartea lui Haidar Ali şi încetarea primirii de ajutoare din partea francezilor, fiul şi urmaşul la tron al acestuia, Tippoo, cere încheierea păcii.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Tratatul european de la Versailles pune capăt Revoluţiei americane şi, în mare, tuturor conflictelor în care s-au implicat Marea Britanie, Franţa şi Spania cu privire la cele două Americi (20 ianuarie); Florida revine Spaniei, iar Bahamas Marii Britanii.

● n. Simón Bolívar (m. 1830), general şi activist politic latino-american.

1784

EUROPA:

● n. Thomas Robert Bugeaud de la Piconnerie, duce de Isly (m. 1849), mareşal al Franţei.

● m. Edward, baron Hawke (n. 1705), amiral britanic în timpul războiului de succesiune la tronul Austriei şi în timpul războiului de şapte ani; a fost comandantul flotei Canalului Mînecii (din 1759), apoi prim lord al amiralităţii (1766 – 1771).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Mikael Sehul este învins categoric, lăsînd Etiopia într-o adevărată stare de anarhie, numită „vremea prinţilor".

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Forţele din Siam lansează o invazie nereuşită a Vietnamului.

● Armata din Birmania cucereşte Arakan (1784 – 1785).

CELE DOUĂ AMERICI:

● n. Zachary Taylor (m. 1850), ofiţer în armata americană şi al doisprezecelea preşedinte al Statelor Unite (1849 – 1850).

1785

EUROPA:

● Înfrîngerea marii răscoale româneşti din Transilvania, condusă de Horia, Cloşca şi Crişan.

• m. George, vicontele Sackville Germain (lord George Germain) (n. 1716), care a fost judecat de Curtea Marţială pentru neîndeplinirea ordinelor; ulterior a fost numit secretar de stat pentru Colonii (1775).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Forţele otomane reprimă o revoltă în Egipt (1785 – 1786).

• Armatele din Muscat ocupă portul Kilwa din estul Africii.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• *Oastea lui Kamahameha cucereşte Oahu, din Insulele Hawaii.*

• Armatele birmaneze invadează Siamul (1785 – 1786), cu puţin succes, reuşind doar să cucerească Tavoy şi Tenasserim.

CELE DOUĂ AMERICI:

• n. José Miguel Carrera (m. 1821), general chilian.

• n. Oliver Hazard Perry (m. 1819), ofiţer al marinei americane.

1786

EUROPA:

• m. Frederic II (cel Mare) (n. 1712), *împărat al Prusiei (domneşte 1740 – 1786)* şi comandant al forţelor armate în numeroase războaie, inclusiv în războiul de succesiune la tronul Austriei, Războiul de şapte ani şi războiul de succesiune la tronul Bavariei.

• m. Augustus, vicontc Keppel (n. 1725), amiral britanic care a condus flota Canalului Mînecii la Ushant (1778), supravieţuind unei trimiteri ulterioare la Curtea Marţială, pentru a deveni în final *lord al amiralităţii (1782 – 1783; 1783).*

• m. Hans Joachim von Zieten (n. 1698), general prusac care, pe durata războiului de şapte ani, a condus armata după Breslau (1757).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Armata lui Tay Son duce la bun sfîrşit cucerirea şi reunificarea Vietnamului.

CELE DOUĂ AMERICI:

• n. Winfield Scott (m. 1866), general american.

• m. Nathanael Greene (n. 1742), general american pe durata războiului american de independenţă, în care fost atît comandant de trupe, cît şi (din 1778) general de intendenţă.

1787

EUROPA:

• Războiul ruso-austro-turc (1787 – 1792): Turcia se află în război cu Rusia şi cu aliata acesteia, Austria.

• n. Henry George Wakelyn Smith (m. 1860), general britanic.

• m. Thomas Gage (n. circa 1720), general britanic renumit mai cu seamă pentru perioada cît a fost comandant suprem al forţelor armate britanice din America de Nord şi guvernator al statului Massachusetts; a fost rechemat în Anglia după înfrîngerile de la Concord şi Bunker Hill (1775).

• m. Charles de Rohan, prinţ de Soubise (n. 1715), mareşal al Franţei în timpul războiului de succesiune la tronul Austriei şi al Războiului de şapte ani; a condus forţele franceze învinse la Rossbach (1757).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Marea Britanie cucereşte Sierra Leone.
- n. Shaka (Chaka) (circa 1787 – 1828), rege al zuluşilor.

1788

EUROPA:

- Războiul ruso-austro-turc: armatele turceşti care au invadat Crimeea sînt învinse de către armata rusă condusă de prinţul Aleksandr Suvorov. Armata rusă atacă Moldova, cucerind Hotin şi Iaşi, asediind apoi Ociakovul, la Marea Neagră. Muntenegrenii conduşi de prinţul Petru se răscoală împotriva Turciei.
- Războiul ruso-austro-turc: la Liman, lîngă gurile Niprului (17 iunie), forţele navale ruseşti învîng decisiv o flotă turcească, scufundînd şapte nave de luptă, cîteva nave mai mici şi capturînd o navă de război; turcii înregistrează trei mii de victime, iar o mie sînt luaţi prizonieri. Pierderile ruşilor sînt neglijabile. O flotă rusă comandată de John Paul Jones scufundă alte nouă vase turceşti la Ociakov (27 iunie).
- Războiul suedezo-rus (1788 – 1790): armatele suedeze conduse de Gustav III atacă Finlanda ocupată de ruşi, asediind Svataipol.
- n. Fitzroy James Henry Somerset Raglan (m. 1855), feldmareşal britanic.
- n. George Gordon, lord Byron (m. 1824), poet britanic şi luptător pentru independenţa Greciei.
- m. François Joseph Paul de Grasse (n. 1722), amiral francez care, în timpul revoluţiei americane, în cele două bătălii de la Capes (1781), a condus flota franceză care a oprit flota britanică sosită în ajutorul armatei generalului Charles Cornwallis la Yorktown.
- m. Pierre André de Suffren Saint-Tropez (n. 1729), viceamiral francez care a luptat în Oceanul Indian pe durata războiului de şapte ani.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Marea Britanie înfiinţează colonia penală New South Wales în Australia, condusă de un guvernator militar, şi Corpul de Armată din New South Wales.
- Armata vietnameză învinge o armată manciuriană de invazie (1788 – 1789).

1789

EUROPA:

- *Revoluţia franceză începe prin cucerirea Bastiliei de către cetăţenii Parisului* (14 iulie).
- Războiul ruso-austro-turc: armatele rusă şi austriacă atacă Moldova, respingîndu-i pe turci înapoi către Dunăre. În Bosnia austriecii îi învîng pe turci şi apoi cuceresc Belgradul.
- Insurecţia din Ţările de Jos stăpînite de austrieci (Belgia) este înfrîntă de forţele austriece de ocupaţie (1789 – 1790).
- Războiul suedezo-rus: în prima bătălie de la Svensksund (24 august), forţele navale ruse învîng o flotă suedeză, care pierde unsprezece nave.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Al treilea război dintre Marea Britanie şi Mysore (1789 – 1792): forţele britanice, sub conducerea lordului Cornwallis, atacă Mysore.

CELE DOUĂ AMERICI:

● George Washington, comandantul suprem al forţelor revoluţionare, devine primul preşedinte al Statelor Unite; el va deţine două mandate (30 aprilie 1789 – martie 1797).

● Spania şi Marea Britanie îşi dispută Pacificul de nord-vest, spaniolii cucerind insula Nootka şi punînd stăpînire pe mai multe nave britanice din zonă.

● m. Ethan Allen (n. 1738), militar american în timpul războiului de independenţă, conducătorul „Băieţilor de pe Muntele Verde" (Green Mountain Boys), care au cucerit fortul Ticonderoga (1775).

1790

EUROPA:

● Forţele luptătorilor pentru independenţa Greciei declanşează o mişcare masivă de insurecţie împotriva turcilor.

● Războiul suedezo-rus: în portul Vyborg (3 iulie), o flotă suedeză care escorta o armată de debarcare este grav avariată în urma atacului unei flote de război ruseşti, pierzînd şapte nave de luptă şi mai mult de şaizeci de nave de alte tipuri.

● Războiul suedezo-rus: în cea de-a doua luptă de la Svenskund (9 iulie), flota suedeză îi învinge categoric pe ruşi, care pierd peste şaizeci de nave şi înregistrează peste şapte mii de victime. Pierderile umane ale suedezilor sînt minime, şi pierd doar patru nave.

● n. Konstantinos Kanaris (m. 1877), amiral grec.

● m. Jacques Antoine Hippolyte, conte de Guibert (n. 1743), ofiţer al armatei franceze, cunoscut pentru scrierile sale în domeniul teoriei militare.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Avînd în frunte un nou conducător, Agonglo (care domneşte între 1789 – 1797) şi dotat cu armament european, Dahomeyul luptă împotriva dominaţiei regatului Oyo (începută cam din 1790).

CELE DOUĂ AMERICI:

● În Ohio, forţele indiene din Miami înfrîng decisiv o armată americană alcătuită din o mie cinci sute de oameni sub conducerea generalului Josiah Harmar, la capătul unui şir de confruntări (8 – 22 octombrie) soldate cu pierderea a aproape două sute de soldaţi americani.

● m. Israel Putnam (n. 1718), general american care a condus forţele revoluţionare americane la Bunker Hill, cel care a rostit celebrul ordin: „Nu trageţi pînă ce nu le vedeţi albul ochilor".

1791

EUROPA:

● Declaraţia Drepturilor Omului a fost publicată ca prefaţă la Constituţia franceză; împreună cu Declaraţia Americană de Independenţă (1776), a devenit baza ideologică pentru valurile succesive de revoluţii democratice din lumea întreagă ce aveau să izbucnească în secolele următoare.

● m. prinţul Grigori Aleksandrovici Potemkin (n. 1739), feldmareşal rus în timpul războiului ruso-turc (1768 – 1774) şi a războiului ruso-austro-turc (1787 – 1792); numit prinţ de Taurida de către Ecaterina cea Mare (1787), el moare în drum către Iaşi, unde mergea ca să negocieze condiţiile de pace (16 octombrie).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● În Africa de Nord, Spania renunţă la tentativele sale de păstrare a Oranului, mulţumindu-se numai cu unele baze precum cele de la Ceuta şi Melilla.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Al treilea război dintre Marea Britanie şi Mysore: capitala regatului Mysore, Bangalore, capitulează în faţa oştilor britanice ale lui Charles Cornwallis (martie); armata din Mysore, condusă de Tippoo, este învinsă la Carigat (mai) şi asediată la Seringapatam.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Pierre Dominique Toussaint L'Ouverture conduce o masivă insurecţie a sclavilor în Haitiul ocupat de francezi; începe şi o revoltă a sclavilor eliberaţi şi a mulatrilor.

● Pe rîul Wabash, în Indiana (4 noiembrie), o armată de coaliţie a indienilor numărînd, probabil, trei mii de oameni, înfrînge categoric o armată americană formată din mai puţin de o mie de soldaţi care înregistrează nouă sute de victime.

1792

EUROPA:

● Revoluţia franceză: republicanii francezi cuceresc palatul regal, Tuileries, printr-un atac declanşat la 10 august. Convenţia Naţională franceză pune capăt monarhiei (21 septembrie).

● Războiul primei coaliţii (1792 – 1798): Austria şi Prusia, cărora li se adaugă imediat şi Sardinia, declară înfiinţarea unei coaliţii anti-franceze şi pornesc atacul împotriva Franţei revoluţionare (februarie); Franţa răspunde declarînd război Austriei (20 aprilie). O armată aliată invadează Franţa, trecînd prin Argonne către Paris; este întîmpinată de francezi la Valmy (20 septembrie) şi se retrage după o scurtă luptă. Francezii invadează nordul Italiei, cuceresc oraşele Mainz şi Frankfurt din Germania şi învinge armata austriacă la Jemappes (6 noiembrie) cucerind apoi Bruxelles. Aliaţii contraatacă în Germania şi recuceresc Frankfurt.

● Rusia şi Prusia invadează Polonia.

● Războiul ruso-austro-turc: prin Tratatul de la Iaşi (ianuarie), Turcia învinsă cedează Rusiei teritorii însemnate din nordul Mării Negre şi la est de fluviul Nistru, inclusiv portul Ociakov de la Marea Neagră.

● n. Colin Campbell, primul baron Clyde (m. 1863), feldmareşal britanic.

● m. John Burgoyne (n. 1722), general britanic supranumit „Gentleman Johnny", învins de americani la Saratoga (1777).

● m. George Brydges Rodney (n. 1718), amiral britanic în Războiul de şapte ani şi în Revoluţia franceză; el cucerise Guadeloupe (1782), în ciuda faptului că războiul fusese deja pierdut pe uscat.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Conflictul dintre Marea Britanie şi Franţa pentru Senegal ia amploare pe durata luptelor revoluţionare franceze din Europa, britanicii declanşînd o serie de atacuri eşuate asupra oraşului St. Louis.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Al treilea război dintre Marea Britanie şi Mysore: fortăreaţa Mysore de la Seringapatam capitulează (16 februarie), punînd astfel capăt războiului; britanicii iau teritorii însemnate din statul învins Mysore.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Forţele lui Pierre Toussaint L'Ouverture asediază Port-au-Prince; francezii din oraş şi de pe insulă sînt salvaţi cînd Franţa aboleşte sclavia. Forţele lui Toussaint se alătură apoi războiului împotriva Angliei.

● n. Robert Patterson (m. 1881), general american.

● m. John Paul Jones (n. 1747), ofiţer american de marină de obîrşie scoţiană care, pe timpul Revoluţiei americane, a atacat flotele britanice din largul Americii de Nord şi al insulelor britanice; i s-a decernat unica medalie de aur din istoria marinei. Tot el a primit pentru prima dată onorul la drapelul american (1778).

1793

EUROPA:

● Războiul primei coaliţii: regele Franţei, Ludovic XVI, este executat (21 ianuarie). Anglia, Spania şi Ţările de Jos se alătură coaliţiei antifranceze. În Franţa începe Domnia Terorii (iulie). Puternice armate aliate atacă Franţa, învingînd oastea franceză la Neerwinden (18 martie), asediind Mainz şi Dunkerque, cucerind Bruxelles şi înaintînd în nordul Franţei. În Franţa se instituie recrutarea la scară naţională (august), formîndu-se astfel o armată franceză numeroasă, dar neinstruită. Francezii îi învinq pe britanici la Hondschoote, în apropiere de Dunkerque (8 septembrie), pe olandezi la Menin (13 septembrie) şi pe austrieci la Wattignies (15 octombrie); pînă la sfîrşitul anului ei reuşesc să alunge din Franţa aproape toate armatele aliate. Forţele republicane franceze asediază şi cuceresc Toulon (stăpînit de regaliştii francezi şi de aliaţi) (27 august – 19 decembrie), chiar dacă aliaţii distrug zece nave de linie franceze şi mai multe ambarcaţiuni mai mici aflate la ancoră. Colonelul de artilerie Napoleon Bonaparte se distinge la Toulon şi este avansat general de brigadă.

● Rusia şi Prusia împart Polonia între ele pentru a doua oară.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● În Africa de Vest, regatul Oyo, în căutare de sclavi, atacă regatul Ife unde suferă o surprinzătoare înfrîngere.

● Al doilea război „Kaffir" (1793 – 1795): lupta dintre buri şi bantu se termină indecis; acelaşi lucru se va întîmpla şi în numeroasele lupte de mică anvergură ce vor avea loc în deceniile următoare.

CELE DOUĂ AMERICI:

● n. Samuel (Sam) Houston (m. 1863), conducător militar şi om politic american.

1794

EUROPA:

● Războiul primei coaliţii: armatele aliate atacă din nou nordul Franţei (în primăvară) şi sînt înfrînte la Courtrai (11 mai) şi la Tourcoing (18 mai), unde ambele tabere, fiecare numărînd între şaptezeci – şaptezeci şi cinci de mii de soldaţi, înregistrează trei pînă la patru mii de victime. La Tournai rezultatul luptei este indecis (23 mai). După victoriile franceze de la Hooglede (17 iunie) şi Fleurus (26 iunie), francezii pornesc în urmărirea aliaţilor care se retrag pînă la mare, cucerind Belgia. Armatele franceze invadează Germania şi Olanda (septembrie şi octombrie), apoi se îndreaptă către Italia.

● Războiul primei coaliţii: forţele britanice cuceresc Corsica de la francezi (10 august).

● Războiul primei coaliții: prefigurînd luptele convoaielor din Atlantic de mai tîrziu, un convoi francez format din o sută treizeci de nave comerciale care transportau alimente din Statele Unite ajunge la Brest, după ce flota de război care îl însoțea se angajase în luptă cu o flotă franceză de interceptare la patru sute de mile de Ushant; o navă franceză de linie a fost scufundată și șase capturate.

● Tadeusz Kościuszko conduce răscoala de eliberare a poporului polonez de sub forțele străine de ocupație. Insurgenții învinge o armată rusească de cinci mii de oameni la Raclawice (3 aprilie) și cuceresc Varșovia (17 aprilie); resping apoi o tentativă de asediere a orașului din partea unor armate ruseşti și prusace totalizînd o sută de mii de oameni. Rușii învinge forțele insurgenților la capătul unei serii de lupte (septembrie – octombrie); Kościuszko este rănit și capturat la Maciejowitz (10 octombrie), o dată cu el sfîrșindu-se și răscoala. Varșovia este cucerită (noiembrie), cu prețul a zeci de mii de victime.

● m. Jean-Baptiste Charles Hector d'Estaing (n. 1729), amiral francez pe timpul Războiului de șapte ani și al Revoluției americane; pe timpul Revoluției franceze a fost comandant al Gărzii Naționale (1787) și amiral (1792), dar a fost ghilotinat în Paris în timpul Domniei Terorii.

● m. Marriot Arbuthnot (Arbuthnott) (n. 1711), amiral britanic în timpul Războiului de șapte ani și al Revoluției americane, ulterior comandant suprem al marinei în America (1779 – 1780).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Aga Mohamed iese învingător în războiul civil din Persia (domnește 1794 – 1797).

CELE DOUĂ AMERICI:

● În Ohio, la Fallen Timbers (20 august), trei mii de americani conduși de Anthony Wayne zdrobesc o coaliție a indienilor mult inferioară numeric, punînd astfel capăt *războiului dintre americani și indieni în zonă. Învinși, indienii sînt împinși către vest*, pierzînd cea mai mare parte din teritoriile lor, unde americanii își vor construi așezări.

● n. Antonio López de Santa Anna (m. 1876), general mexican.

● n. Matthew Perry (m. 1858), ofițer american de marină.

● n. Stephen Watts Kearny (m. 1848), general american.

● m. baronul Friedrich Wilhelm von Steuben (n. 1730), general german care, în calitate de inspector general al armatelor americane, a condus antrenamentele soldaților americani la Valley Forge (1778).

1795

EUROPA:

● *Războiul primei coaliții: armata franceză cucerește Olanda (ianuarie – martie).*

● Războiul primei coaliții: în largul portului Genova (13 martie), o flotă britanică capturează două din cele cincisprezece nave de război franceze angajate în luptă; francezii bat în retragere. Din treisprezece nave britanice, una a fost scufundată.

● Războiul primei coaliții: Prusia, Spania, Saxonia, Hanovra și Hesse-Cassel ies din război (aprilie – iunie). Continuă operațiuni de mică anvergură pe Rin.

● n. Henry Havelock (m. 1857), general britanic.

● m. Henry Clinton (n. 1738), general britanic care a fost comandant suprem al forțelor britanice (1778 – 1782) în timpul Revoluției americane.

• m. George Collier (n. 1738), amiral britanic în timpul Revoluției americane.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• Britanicii cuceresc sudul Africii (septembrie). Regiunile de la graniță Graaff-Reinet și Swellendam își proclamaseră anterior independența față de conducerea centrală de la Capetown.

• Armatele persane ale lui Aga Mohamed cuceresc și anexează Georgia (1795 – 1796).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

• Britanicii atacă și-i înfrîng pe olandezii din Ceylon (1795 – 1796), apoi anexează Ceylonul (Sri Lanka).

CELE DOUĂ AMERICI:

• Armatele britanice atacă iarăși, fără succes, maronii din Jamaica; britanicii continuă lupta din mîndrie, în cele din urmă acordînd maronilor semiautonomie în insulă.

• Prin Tratatul european de la Basel, Franța obține Santo Domingo de la Spania.

• m. Francis Marion (n. 1732), general american supranumit „Vulpea Mlaștinei" datorită tacticilor sale de luptă de gherilă, desfășurate din mlaștini împotriva britanicilor, în timpul Revoluției americane.

• m. John Sullivan (n. 1740), general american care, pe timpul revoluției, a purtat campaniile împotriva Tory-lor și a indienilor din Pennsylvania și din New York (mai – noiembrie 1779).

1796

EUROPA:

• Războaiele napoleoniene, războiul primei coaliții: Napoleon Bonaparte devine comandantul forțelor franceze din Italia (27 martie). La Montenotte (12 aprilie), armatele sale continuă ofensiva și, în mai puțin de două luni, scot Piemontul din război, cuceresc Milano și aproape întreg nordul Italiei, asediază Mantua și izgonesc forțele austriece în Tirol. La Lonato (3 august), armata lui Bonaparte zdrobește decisiv armatele austriece care atacau în sudul Tirolului, la vest de lacul Garda. Două zile mai tîrziu, la Castiglione, la est de lac, francezii învîng o a doua armată austriacă. Napoleon zădărnicește o altă tentativă austriacă de a primi întăriri la Arcola (17 noiembrie).

• Războaiele napoleoniene, războiul primei coaliții: o ofensivă franceză de primăvară (iunie) trimite două armate dincolo de Rin. La Amberg, în nord (24 august), armatele austriece conduse de arhiducele Carol îi învîng pe francezii generalului Jean Jourdan; în aceeași zi, o a doua armată franceză, condusă de generalul Victor Moreau, îi învinge pe austrieci la Friedberg, în Bavaria. La Würtzburg (3 septembrie), austriecii învîng încă o dată armata lui Jourdan, silind-o să se retragă pînă la Rin. Armata lui Moreau din Bavaria renunță la luptă și se retrage.

• Războaiele napoleoniene, războiul primei coaliții: o forță franceză de debarcare alcătuită din treisprezece mii de soldați pornește invazia Irlandei (decembrie); furtunile de pe mare împiedică debarcarea plănuită la Bantry Bay, flota întorcîndu-se după ce pierde unsprezece nave datorită vremii nefavorabile și marinei britanice.

• Revolta irlandeză împotriva ocupației britanice (1796 – 1797) condusă de Irlandezii Uniți eșuează o dată cu retragerea flotei franceze de invazie care nu reușește să debarce în Irlanda.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Britanicii reprimă revolta din regiunile Graaff-Reinet şi Swellendam din Africa de sud, apoi ocupă Colonia Capului.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Revolta „Societăţii Lotusului Alb" care izbucneşte în sudul şi sud-vestul Chinei (1796 – 1804) va fi înfrîntă de manciurieni în cele din urmă.

CELE DOUĂ AMERICI:

● n. James Bowie (m. 1836), militar american.

● m. Anthony Wayne (n. 1745), general american supranumit „Nebunul Anthony", celebru pentru atacul său nocturn de la Stony Point încununat de succes (1779); ulterior a luptat în nord-vest (1794).

● m. John Butler (n. 1728), conducător colonial loialist care a luptat la Oriskany (1777) şi a condus trupele neregulate de Tory (Cavalerii lui Butler) împotriva aşezărilor de frontieră, unde s-a distins mai cu seamă la Wyoming Valley, Pennsylvania (1778) şi Schoharie Valley, New York (1780); a fost tatăl lui Walter Butler.

1797

EUROPA:

● Războaiele napoleoniene, războiul primei coaliţii: după ce armata lui Napoleon Bonaparte învinge forţele de întărire austriace la Rivoli (14 ianuarie), Mantua, aflată sub asediu, capitulează laolaltă cu garnizoana acesteia formată din şaisprezece mii de soldaţi (2 februarie).

● Războaiele napoleoniene, războiul primei coaliţii: în largul Capului St. Vincent (14 februarie), flota britanică capturează patru din cele şaptesprezece nave spaniole de luptă; spaniolii înregistrează aproape patru mii de victime şi prizonieri.

● Războaiele napoleoniene, războiul primei coaliţii: armata lui Napoleon traversează Alpii în urmărirea armatei austriece aflate în retragere (10 martie); ajungînd la Leoben (6 aprilie), de unde ameninţau direct Viena, Austria acceptă condiţiile de pace impuse de Napoleon (18 aprilie). Sfîrşitul războiului (aprilie) găseşte armata franceză atacînd din nou pe Rin.

● Revoltele din marina britanică de la Spithead, Nore şi din alte porturi imobilizează o mare parte din flota Marii Britanii (aprilie – august).

● Războaiele napoleoniene, războiul primei coaliţii: în largul Camperdown, Olanda (11 octombrie), forţele navale britanice capturează nouă din cincisprezece nave de război olandeze. Olandezii înregistrează peste o mie de victime şi patru mii sînt luaţi prizonieri, iar britanicii au peste o mie de victime.

● Războaiele napoleoniene, războiul primei coaliţii: la Campo Formio (17 octombrie), printr-un tratat formal de pace se cedează Belgia Franţei şi se creează o republică italiană de nord, în fapt un protectorat francez. Austria obţine Veneţia. Conflictul continuă însă în Mediterana.

● n. Ernst Eduard Vogel von Falckenstein (m. 1885), general prusac.

● m. Jeffrey Amherst (n. 1717), feldmareşal britanic care a cucerit Louisbourg (1758), devenind comandantul suprem al armatelor din America pe durata războiului dintre francezi şi indieni.

● m. Louis Lazare Hoche (n. 1768), general francez în timpul războaielor revoluţionare franceze; el moare de pneumonie la scurt timp după ce este numit comandant suprem.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• m. Aga Mohamed Han (n. 1720), general şi şah al Persiei; el este asasinat în timpul unei noi campanii împotriva Georgiei.

CELE DOUĂ AMERICI:

• Silită de războiul european al primei coaliţii, Spania cedează Marii Britanii insula Trinidad.

1798

EUROPA:

• Armatele franceze cuceresc Roma, întemeind Republica Romană (februarie), precum şi Elveţia, întemeind Republica Helvetică.

• Irlandezii Uniţi, conduşi de Wolfe Tone şi Napper Tandy, se revoltă din nou fără succes împotriva britanicilor. După ce învinge o mică oaste britanică la Ballymore, armata irlandeză se îndreaptă către Dublin, dar este rapid învinsă de trupele britanice regulate. Armata britanică porneşte atacul şi cucereşte tabăra rebelilor de la Vinegar Hill (12 iunie), cu preţul a patru mii de victime irlandeze dintr-un total de şaisprezece mii. O mică armată franceză debarcă în Irlanda (sfîrşitul lui august), dar se predă la începutul lui septembrie. O a doua forţă franceză de debarcare este interceptată şi învinsă de o escadră britanică la Donegal (12 octombrie); împreună cu aceasta se afla şi Wolfe Tone, despre care se spune că s-ar fi sinucis în timp ce aştepta să fie executat la Dublin.

• Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a doua coaliţii (1798 – 1802): Rusia, Anglia, Austria, Turcia şi mai multe armate mai mici formează o nouă alianţă antifranceză (24 decembrie).

• m. Charles Joseph de Croix, conte de Clerfayt (Clairfayt) (n. 1733), feldmareşal austriac.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a doua coaliţii: Napoleon Bonaparte în fruntea unei armate franceze de debarcare formată din patruzeci de mii de soldaţi invadează Egiptul (19 mai). Debarcînd la Alexandria (1 iulie), francezii cuceresc oraşul a doua zi printr-un asalt, apoi se îndreaptă către Cairo. Francezii învîng decisiv armata Egiptului formată din şaizeci de mii de mameluci în Bătălia Piramidelor (21 iulie), apoi cuceresc oraşul Cairo a doua zi.

• Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a doua coaliţii: în golful egiptean Aboukir (1 august), în Bătălia Nilului, flota britanică de război comandată de amiralul Horatio Nelson ia prin surprindere şi distruge flota franceză de război; din treisprezece nave franceze de luptă, unsprezece sînt scufundate ori capturate. Francezii înregistrează şi peste trei mii de victime, la care se adaugă trei mii de prizonieri; britanicii înregistrează mai puţin de o mie de victime.

• Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a doua coaliţii: Napoleon cucereşte insula Malta, punînd astfel capăt dominaţiei în zonă a Cavalerilor Ospitalieri ai Sf. Ioan.

• Armatele persane atacă Afganistanul.

• n. Andries (Andreas) Wilhelmus Jacobus Pretorius (m. 1853), general şi om politic bur.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Noul şah al Persiei, Fath Ali, invadează Afganistanul, declanşînd un conflict de durată cu final neconcludent.

1799

EUROPA:

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a doua coaliţii: francezii atacă armatele aliaţilor din Italia, Germania, Olanda şi Elveţia. În Italia, francezii cuceresc Capua, apoi ocupă Napoli printr-un asalt (24 ianuarie). În nordul Italiei, francezii nu reuşesc să cucerească Magnano (5 aprilie). O armată aliată condusă de mareşalul rus Aleksandr Suvorov zdrobeşte categoric armata lui Victor Moreau alcătuită din treizeci de mii de francezi la Cassano (27 aprilie), cucerind Milano şi Torino. Armatele lui Suvorov îi învinge din nou pe francezi pe rîul Trebbia (17 – 19 iunie) şi o a treia oară la Novi (15 august). După ce sînt învinse încă o dată la Genova (4 noiembrie), rămăşiţele armatei franceze se retrag dincolo de Alpi.

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a doua coaliţii: în Germania, armata franceză atacă fără succes Stockach (25 martie), apoi se repliază pe Rin, în timp ce în Ţările de Jos o campanie neconcludentă ia sfîrşit prin retragerea aliaţilor. Tratatul de la Alkmaar pune punct conflictului franco-olandez din cadrul războiului, reinstaurînd statu-quo-ul antebelic.

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a doua coaliţii: în Elveţia, succesele iniţiale ale aliaţilor sînt înlocuite de o remiză, după victoria francezilor de la Zürich (25 septembrie); aliaţii înregistrează opt mii de victime dintr-un total de douăzeci de mii.

● Napoleon Bonaparte devine prim-consul al Franţei (9 noiembrie).

● m. Richard Howe (n. 1726), amiral britanic al cărui sprijin i-a permis fratelui acestuia mai tînăr, generalul William Howe, să cucerească New York-ul în cadrul Revoluţiei americane; a fost prim-lord al amiralităţii (1783; 1783 – 1788) şi a revenit după ce trecuse în rezervă pentru a media revolta marinarilor de la Spithead (1797).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Cum regiunile de frontieră şi mai cu seamă Graaff-Reinet şi Swellendam din Africa de Sud se opuneau în continuare dominaţiei exercitate din Capetown, popoarele hotentot şi xhosa pornesc şi ele lupta de independenţă, atacînd coloniştii.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Al patrulea război dintre Marea Britanie şi Mysore: armatele britanice indiene atacă din nou statul Mysore, asediind şi cucerind Seringapatam (4 mai); ulterior masacrează şase mii din apărătorii oraşului, inclusiv pe regele Tippoo din Mysore. Britanicii ocupă apoi ţara.

● Armatele lui Ranjit Singh declanşează lupta de unire a sikhşilor şi de stăpînire a Punjabului (1799 – 1802).

CELE DOUĂ AMERICI:

● m. George Washington (n. 1732), general american şi primul preşedinte al Statelor Unite (1789 – 1797); a fost comandantul suprem al forţelor revoluţionare, pe care le-a

condus din Boston (1775), trecînd prin Valley Forge, către victoria de la Yorktown (1781).

● Armatele lui Pierre Toussaint L'Ouverture, conduse de Jean Jacques Dessalines, înfrîng o republică a mulatrilor din sudul Haitiului, masacrînd cîteva mii de mulatri (1799 – 1800).

1800

EUROPA:

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a doua coaliții: douăzeci și opt de mii de soldați sub comanda lui Napoleon Bonaparte traversează Alpii (mijlocul lunii mai) și zdrobesc o armată austriacă de treizeci și una de mii de soldați la Marengo (14 iunie); austriecii înregistrează peste nouă mii de victime și patru mii de căzuți prizonieri, iar francezii aproape șase mii de victime.

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a doua coaliții: armatele aliate continuă atacul asupra forțelor franceze rămase în Italia, pe care le învinge în apropiere de Genova, asediind apoi orașul care capitulează, o dată cu garnizoana sa formată din unsprezece mii de soldați (4 iunie).

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a doua coaliții: la Hohenlinden, în apropiere de München (3 decembrie), armata franceză condusă de Victor Moreau alcătuită din cincizeci și cinci pînă la șaizeci de mii de soldați, învinge categoric o armată austriacă puțin mai mică; francezii numără patru mii de victime, iar austriecii peste cinci mii, aproape șapte mii de austrieci fiind luați prizonieri. Înfrîntă, Austria iese din război (sfîrșitul lui decembrie).

● La capătul unui asediu care a durat doi ani, Valetta cade în mîinile insurgenților maltezi și ale aliaților britanici ai acestora (septembrie 1798 – septembrie 1800).

● *n. Helmuth Karl Bernhard von Moltke (m. 1891), feldmareșal german.*

● m. Aleksandr Vasilievici Suvorov (n. 1729), feldmareșal rus care a cucerit Varșovia (1794); a fost comandantul armatei austro-ruse din Italia în timpul războiului celei de-a doua coaliții (1799).

● m. baronul Wilhelm von Knyphausen (n. 1716), general prusac care a fost comandantul suprem al trupelor de mercenari germani (începînd din 1777) pe durata Revoluției americane.

● m. Jean-Baptiste Kléber (n. 1753), general francez în timpul războaielor Revoluției franceze, inițial în Europa, apoi comandant al Armatei Egiptului; este asasinat la Cairo (14 iunie).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Războaiele napoleoniene: armatele britanice cuceresc Malta de la francezi; sfîrșitul războiului avea să consfințească dominația lor asupra insulei (1815).

● În Africa de Est, regatul Buganda atinge culmea expansiunii sale, cucerind zona Budda (pe la 1800).

CELE DOUĂ AMERICI:

● n. Franklin Buchanan (m. 1874) ofițer de marină al Statelor Confederate ale Americii (S.C.A., sau Confederația sudistă).

● m. Artemis Ward (n. 1727), general american care inițial a condus forțele revoluționare în asediul asupra Bostonului (1775 – 1776), devenind ulterior, pentru o vreme, secundul lui George Washington.

1801

EUROPA:

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a doua coaliții: la Copenhaga (2 aprilie), flota britanică condusă de Horatio Nelson reușește să intre în port și să atace cu succes navele de război daneze și instalațiile portuare.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a doua coaliții: în Egipt, o armată de debarcare britanico-turcă formată din optsprezece mii de soldați învinge armata egipteano-franceză la Aboukir (20 martie); cucerește apoi Cairo (iulie) și întregul Egipt. Francezii capitulează (31 august).

● Războiul tripolitano-american (1801 – 1805): după ce pașa din Tripoli declară război Statelor Unite (14 mai), forțele navale americane întrerup periodic traficul portuar din Tripoli, dar nu reușesc să instaureze o blocadă.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Generalul francez Victor Leclerc, în fruntea unei oști de douăzeci și două de mii de soldați, eșuează în tentativa de a recuceri Haiti, cucerind mai multe orașe de coastă, dar nu și mai în interiorul insulei.

● n. David Glasgow Farragut (m. 1870), amiral american.

● *m. Benedict Arnold (n. 1741), general american și britanic, comandant militar* american de primă mărime în timpul Revoluției americane. Devenit spion în slujba britanicilor, fuge după ce este descoperit; moare la Londra.

1802

EUROPA:

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a doua coaliții: războiul dintre britanici și francezi din cadrul războaielor napoleoniene ia sfîrșit prin Pacea de la Amiens (27 martie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Nguyên Anh se urcă pe tronul Vietnamului sub numele de Gia Long, stabilindu-și capitala la Hue și unificînd țara după mulți ani de război civil (1773 – 1801).

● În Marat izbucnește războiul civil cînd Holkar din Indore îl învinge pe regele sprijinit de britanici, *Baji Rao II, la Poona.*

● Ranjit Singh și armatele lui sikh cuceresc Punjabul aproape în întregime.

CELE DOUĂ AMERICI:

● În Haiti, conducătorul rebel Pierre Toussaint L'Ouverture este capturat în timpul unei negocieri cu francezii și moare în închisoare (1803); războiul este dus mai departe de Jean Jacques Dessalines și Henri Christophe.

● n. David Hunter (m. 1886), general american.

● m. Daniel Morgan (n. 1736), general american care a condus cinci sute de pușcași din Corpul Cavaleriștilor (Puștile lui Morgan), distingîndu-se la Saratoga (1777) și la Cowpens (1781).

1803

EUROPA:

- Războaiele napoleoniene, războiul franco-britanic (1803 – 1805): francezii alcătuiesc o armată de invazie cu care se pregătesc să traverseze Canalul Mînecii; britanicii instaurează o blocadă navală asupra continentului european şi atacă concentrările de trupe franceze din porturile de la Marea Nordului.
- Armata britanică foloseşte pentru prima oară recipientul metalic exploziv care împrăştie schije, armă de luptă care va purta numele inventatorului ei, Henry Shrapnel.
- n. James Outram (m. 1863), general britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Războiul tripolitano-american: fregata americană *Philadelphia* este capturată în largul portului Tripoli, pentru eliberarea echipajului acesteia solicitîndu-se răscumpărare.
- Armata franceză recucereşte Tamatave, în Madagascar.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Armatele britanice înaintează în Ceylon (Sri Lanka), cucerind Kandy (februarie), pe care sînt silite să-l cedeze datorită contraatacurilor armatei sinhaleze (iunie).
- Al doilea război dintre Marea Britanie şi Marat (1803 – 1805): în cadrul luptei pentru dominaţie în Deccan, britanicii conduşi de Arthur Wellesley (ulterior duce de Wellington) invadează Deccanul unde domnea Holkar din Indore, cel care-l detronase pe fostul rege marat. Armata lui Wellesley cucereşte Poona (20 martie) şi Ahmadnagar (11 august), învingînd decisiv armatele marate la Assaye (23 septembrie) şi Argaon (28 noiembrie), cucerind apoi Gawilarh (15 decembrie).
- Al doilea război dintre Marea Britanie şi Marat: în Hindustan, armata britanică cucereşte Aligarh la capătul unui asalt (4 septembrie), învinge armatele marate la porţile capitalei Delhi, pe care o şi cucereşte apoi (16 septembrie); maraţii sînt învinşi decisiv la Laswari (1 noiembrie).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Francezii se retrag din Haiti (noiembrie).
- Armatele de debarcare britanice cuceresc St. Lucia (21 – 23 iunie).
- n. Albert Sidney Johnston (m. 1862), general al Confederaţiei Sudiste americane.
- n. Samuel Francis Du Pont (m. 1865), amiral american.
- m. John Barry (n. 1745), ofiţer de marină irlandezo-american pe timpul Revoluţiei americane.

1804

EUROPA:

- Napoleon Bonaparte devine împărat al Franţei (2 decembrie).
- Naţionaliştii sîrbi conduşi de Karagheorghe (Gheorghi Petrović) se răscoală cu succes împotriva dominaţiei otomane (1804 – 1806).
- n. Claude É. Minié (m. 1879), ofiţer şi inventator francez de armament.
- m. Charles Pichegru (n. 1761), general francez pe timpul Revoluţiei franceze, la început aclamat ca erou, ulterior alungat pentru rolul jucat în lovitura de palat din 18 Fructidor (4 septembrie 1797); întors în secret în Franţa, este prins şi strangulat în închisoare, deşi e posibil să se fi sinucis (5 aprilie).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Căpetenia fulani Usman dan Fodio conduce un jihad (război sfînt) (1804 – 1810), întemeind un vast imperiu vest-african, care includea oraşele-state din Hausa, o mare parte din nordul Nigeriei şi al Camerunului, ca şi o parte din Benin.

● Războiul ruso-persan (1804 – 1813): ruşii atacă Persia, asediind Erevanul. Se iscă un război de mică amploare, dar de durată.

● Războiul tripolitano-american: un detaşament american condus de locotenentul Stephen Decatur incendiază vasul american *Philadelphia,* capturat în portul Tripoli (16 februarie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Al doilea război dintre Marea Britanie şi regatul Marat: la Farrukhabad (17 noiembrie), britanicii învinq oastea marată a lui Holkar; britanicii cuceresc apoi Indore.

● Armata britanică din Ceylon (Sri Lanka) cucereşte din nou Kandy, dar este iarăşi forţată să evacueze oraşul.

● Are loc o revoltă eşuată a prizonierilor din colonia penală de la New South Wales.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Jean Jacques Dessalines preia puterea în Haiti; soldaţii acestuia masacrează rapid miile de albi pe care i-au putut găsi pe insulă.

● Armatele britanice de debarcare cuceresc colonia olandeză din Surinam (5 mai).

● *n. Osceola (m. 1838), căpetenie a triburilor seminole.*

● n. José Ballivian (m. 1852), general bolivian.

● m. Philip John Schuyler (n. 1733), general american, unul dintre cei patru generali de primă importanţă ai lui George Washington din Revoluţia americană, organizatorul primei invazii a Canadei (1775); el şi-a adus contribuţia la înfrîngerea ofensivei generalului John Burgoyne (1777).

1805

EUROPA:

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a treia coaliţii (1805 – 1807): Marea Britanie, Austria, Rusia şi Suedia formează o nouă alianţă antifranceză. Armata austriacă atacă Bavaria şi Italia (2 septembrie), în timp ce o armată numeroasă a lui Napoleon Bonaparte se deplasează către est. Armata austriacă condusă de generalul Mack von Leiberich, numărînd treizeci de mii de soldaţi, este încercuită la Ulm şi capitulează (17 octombrie). Forţele franceze atacă Austria şi cuceresc Viena (14 noiembrie). Napoleon, în fruntea unei armate de şaptezeci şi trei de mii de soldaţi, îşi schimbă direcţia de marş către nord, pentru a da piept cu o armată aliată, formată din optzeci şi cinci de mii de oameni, pe care o învinge la Austerlitz (2 decembrie). Aliaţii înregistrează treisprezece mii de victime la care se adaugă peste zece mii de prizonieri, numărul victimelor din rîndul francezilor depăşind şi el opt mii de oameni. Austria capitulează imediat şi necondiţionat (4 decembrie).

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a treia coaliţii: în Italia, armata austriacă condusă de arhiducele Carol este înfrîntă de armata lui André Masséna la Caldiero (30 octombrie); austriecii se retrag apoi peste Alpi.

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a treia coaliţii: în largul capului Trafalgar (21 octombrie), flota britanică condusă de Horatio Nelson obţine o victorie decisivă

asupra flotei franco-spaniole, capturînd douăzeci din cele treizeci şi trei de nave de război franceze şi spaniole într-o luptă navală care a durat numai cinci ore şi i-a costat pe francezi şapte mii de victime şi tot atîţia prizonieri, britanicii înregistrînd sub două mii de victime; Nelson este ucis în luptă.

● m. Horatio Nelson (n. 1758), amiral britanic în timpul Revoluţiei americane şi al războaielor napoleoniene; vestit mai ales pentru Bătălia Nilului (1798) şi cea de la Trafalgar (1805), unde a fost rănit mortal.

● Forţele de independenţă din Serbia, conduse de Karagheorghe, cuceresc Belgradul (*decembrie*).

● n. Eduard von Clam-Gallas (m. 1891), general austriac.

● m. Charles Cornwallis (n. 1738), general britanic în timpul Revoluţiei americane care a capitulat la Yorktown, Virginia (1781); ulterior a luptat în India, apoi a fost guvernator şi comandant suprem al armatei în Irlanda (1797).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul tripolitano-american: o forţă americană numărînd numai o sută de soldaţi cucereşte Derna (aprilie), din Tripoli, unde este mai apoi asediată; asediul, expediţia navală şi războiul iau sfîrşit cînd Statele Unite plătesc răscumpărarea cerută pentru eliberarea echipajului navei *Philadelphia*.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Al doilea război dintre Marea Britanie şi regatul Marat: britanicii nu izbutesc să cucerească Bhurtpore, pierzînd peste trei mii de oameni în patru atacuri (ianuarie – aprilie); urmărit în Punjab, Holkar şi armata marată capitulează la Amritsar (decembrie).

1806

EUROPA:

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a treia coaliţii: lărgind aria războiului, Napoleon Bonaparte atacă Prusia (8 octombrie), îndreptîndu-se către Berlin. La Jena (14 octombrie), armata franceză numărînd între nouăzeci şi cinci de mii şi o sută de mii de oameni respinge o armată prusacă de numai cincizeci de mii de soldaţi. Francezii numără cinci mii de victime, iar prusacii zece mii; cincisprezece mii de prusaci sînt luaţi prizonieri. În aceeaşi zi, la Auerstädt, francezii învinge o a doua armată prusacă tot de cincizeci de mii de soldaţi. Francezii numără opt mii de victime, iar prusacii douăsprezece mii; trei mii de prusaci sînt luaţi prizonieri. Francezii ocupă Berlinul (24 octombrie), în timp ce alţi cincizeci de mii de prusaci capitulează, per total, în luna noiembrie. Francezii pornesc apoi către Polonia şi cuceresc Varşovia (30 noiembrie).

● Războiul ruso-turc (1806 – 1812): armatele ruse atacă şi cuceresc Ţara Românească şi Moldova. Războiul se încheie prin Pacea de la Bucureşti în urma căreia Basarabia este anexată de Rusia.

● Serbia îşi proclamă independenţa (*decembrie*).

● n. Ramón (Cabrera y Grino), conte de Morella Cabrera (m. 1877), general carlist spaniol.

● m. Pierre Charles Jean Baptiste Silvestre de Villeneuve (n. 1763), amiral francez care a fost înfrînt de Horatio Nelson în Bătălia Nilului (1798) şi la Trafalgar (1805).

● m. John Graves Simcoe (n. 1752), general britanic care a condus Cavalerii Reginei în Revoluţia americană.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armatele aşanti conduse de regele Osei Bonsu cuceresc Coasta de Aur (Ghana) (1806 – 1807).

● Războaiele napoleoniene: armata de debarcare britanică atacă și cucerește Capetown de sub dominația francezilor și a olandezilor (8 ianuarie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● *Eșecul unei revolte la Vellore prefigurează revolta armatei indiene (sepoy) care avea să aibă loc o jumătate de secol mai tîrziu (1857 – 1858).*

● *O nouă revoltă din cadrul coloniei penale New South Wales este înăbușită cu asprime de guvernatorul coloniei, căpitanul William Bligh.*

CELE DOUĂ AMERICI:

● m. Jean Jacques Dessalines (n. circa 1746), conducător haitian care l-a succedat pe Pierre Toussaint L'Ouverture; autoproclamat guvernator general pe viață, el este ucis în timpul unei revolte în Port-au-Prince (17 octombrie). Moartea lui iscă un război civil (1806 – 1820) între forțele lui Henri Christophe și cele ale lui Alexandre Pétion.

● Războaiele napoleoniene: britanicii cuceresc Buenos Aires (17 iunie), dar sînt rapid învinși de trupele locale de miliții (12 august).

● *La Santo Domingo (6 februarie), toate cele cinci nave de război ale flotei Indiilor de Vest Franceze sînt capturate de o flotă britanică numărînd șase nave de război.*

● m. Henry Knox (n. 1750), general în Revoluția americană, întemeietorul Academiei Școlii de Artilerie (1777) și primul comandant al succesoarei acesteia, West Point (1782); a fost comandant suprem (1782 – 1783) și secretar (ministru) de război (1785 – 1794).

● m. Horatio Gates (n. 1728), general american care a comandat trupele revoluționare în New York (din decembrie 1776); s-a remarcat mai ales prin victoria asupra britanicilor la Saratoga (1777).

1807

EUROPA:

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a treia coaliții: armata rusă, numărînd o sută de mii de soldați, condusă de Lévin Bennigsen, pornește o ofensivă de iarnă împotriva francezilor din Polonia și din Prusia de Est (ianuarie). La Eylau (8 februarie), bătălia dintre oastea lui Napoleon și cea rusă se termină nedecis, pierderile însă se ridică la douăzeci și trei de mii de victime din șaizeci și cinci pînă la șaptezeci de mii de francezi și la douăzeci și două de mii de victime din optzeci și trei de mii de ruși și *prusaci care iau parte la luptă.*

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a treia coaliții: asediat, Danzigul cade în mîinile francezilor (27 aprilie).

● *Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a treia coaliții: la Friedland (14 iunie), oastea* lui Napoleon numărînd șaizeci și cinci de mii de soldați înregistrează peste zece mii de victime învingînd categoric o armată rusă de șaizeci de mii de oameni, care înregistrează optsprezece mii de victime. Francezii merg mai departe și cuceresc orașul Tilsit (19 iunie), punînd astfel capăt războiului. Tratatele de la Tilsit cu Rusia și Prusia (iulie) îi conferă lui Napoleon controlul asupra Poloniei și asupra unei mari părți din Germania.

● Războaiele napoleoniene, războiul celei de-a treia coaliții: o flotă britanică alcătuită din douăzeci și cinci de nave de război, avînd la bord o armată de douăzeci de mii soldați, atacă Copenhaga (2 – 5 septembrie); orașul capitulează după ce tunurile de pe nave îl lovesc din greu. Flota daneză, alcătuită din șaisprezece nave de luptă, se predă și ea în mîinile britanicilor.

● Războaiele napoleoniene, războiul peninsular (1807 – 1814): o forță de peste douăzeci de mii de francezi atacă Portugalia (noiembrie), cucerind Lisabona (30 noiembrie).

● Războiul ruso-turc: în largul insulei Lemnos, o flotă turcă pierde trei nave de război într-o bătălie cu o flotă rusă (30 iunie).
● Marea Britanie se retrage din comerțul cu sclavi, prima națiune europeană care ia o asemenea hotărîre.
● n. Giuseppe Garibaldi (m. 1882), conducător militar și revoluționar italian.
● m. Jean Baptiste Donatien de Vimeur, conte de Rochambeau (n. 1725), mareșal al Franței care a fost general-locotenent al armatei franceze în timpul Revoluției americane; el a reușit să înconjoare armata lui Charles Cornwallis (1781), britanicii fiind astfel siliți să capituleze, punînd capăt războiului.
● m. Pasquale Paoli (n. 1725), general corsican care a condus revoltele poporului său împotriva Genovei (circa 1731 – 1768) și împotriva Franței (1768 – 1769).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Armata britanică cucerește Alexandria, capitala Egiptului (martie), dar este înfrîntă la Rosetta (aprilie) și apoi se retrage din Egipt (septembrie), pe măsură ce crește puterea guvernatorului turc Mehmet Ali.
● Dingiswayo se urcă pe tronul Imperiului Mtetwa (domnește circa 1807 – 1818); el își extinde rapid dominația în detrimentul vecinilor săi din sud-estul Africii.
● După ce Marea Britanie scosese în afara legii comerțul cu sclavi în teritoriile dominate de ea (1807), forțele navale britanice, care se instalaseră pe Coasta de Aur (Ghana), încep să intercepteze navele tuturor țărilor care transportau sclavi (din 1808).

CELE DOUĂ AMERICI:
● O armată britanică de debarcare alcătuită din opt de mii de soldați cucerește Montevideo (iulie); ocupă și Bucnos Aires, dar este silită să se retragă.
● Pornit să exploreze teritoriile de la vest de fluviul Mississippi, Zebulon Pike este luat prizonier de coloniștii spanioli și întemnițat pentru o vreme la Santa Fe, în New Mexico.
● n. Robert Edward Lee (m. 1870), general în armata Confederației sudiste americane.
● n. Joseph Eggleston Johnston (m. 1891), general în armata Confederației Sudiste americane.
● m. Joseph Brant (Thayendanegea) (n. 1742), șef al tribului mohawk care a fost multă vreme aliat al englezilor, făcînd raiduri în așezările din Valeaa Mohawk, ca la Valea Cherry (1778), mai tîrziu el și poporul său s-au stabilit în Canada.

1808

EUROPA:
● Războaiele napoleoniene, războiul peninsular: o armată franceză de peste o sută cincisprezece mii de soldați atacă Spania (martie), instalîndu-l pe Joseph Bonaparte, fratele lui Napoleon, ca rege-marionetă. Are loc o răscoală de proporții a populației madrilene, care se extinde pretutindeni în Spania și în Portugalia; armatele regulate regionale luptă și ele împotriva francezilor, silind o armată de optsprezece mii de francezi să capituleze la Baylen, în Andaluzia (20 iu-nie). O forță britanică alcătuită din paisprezece mii de soldați conduși de Arthur Wellesley (mai tîrziu duce de Wellington) debarcă în apropiere de Lisabona (1 au-gust). Napoleon preia personal comanda armatei franceze (3 noiembrie); pornind ofensiva,

francezii cuceresc rapid nordul Spaniei în întregime, inclusiv Madridul (4 decembrie), silind britanicii să se retragă şi apoi să evacueze peninsula pe calea apei (18 ianuarie); din douăzeci şi două pînă la douăzeci şi trei de mii de soldaţi, britanicii pierd aproape nouă mii.

● Ruşii atacă Finlanda (februarie), silind forţele suedeze de ocupaţie să se retragă (decembrie); dominaţia Rusiei asupra Finlandei şi a insulelor Aland este consfinţită prin Tratatul de la Frederikshavn.

● n. Marie Edmé Patrice Maurice de MacMahon (m. 1893), mareşal al Franţei.

● m. Guy Carleton (n. 1724), general britanic care s-a distins mai ales la Louisbourg (1758), Havana (1762) şi Quebec (1759; 1775); a fost comandant suprem în America (1782 – 1783) şi de trei ori guvernator al Canadei.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armata statului Fulani sub comanda lui Usman dan Fodio atacă Kanem-Bornu, la început învingînd armatele conduse de Mai Ahmad.

● n. Abd el-Kader (Abd-al-Kadir) (m. 1883), conducător algerian.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● O revoltă declanşată în colonia penală din New South Wales conduce la eliberarea din funcţie a căpitanului William Bligh, guvernatorul coloniei, la desfiinţarea Corpului de armată din New South Wales şi la declanşarea şirului de evenimente care vor duce la afirmarea naţiunii australiene (26 ianuarie).

● Olandezii ocupă în totalitate Java de Vest.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Spaniolii din Santo Domingo resping rebelii haitieni şi recuceresc partea estică a insulei (1808 – 1809).

● n. Jefferson Davis (m. 1889), conducător militar şi lider politic american; preşedinte al Confederaţiei sudiste americane (1861 – 1865).

1809

EUROPA:

● Războaiele napoleoniene, războiul peninsular: francezii invadează Portugalia, cuceresc Oporto (29 martie), pe care-l pierd apoi în faţa britanicilor lui Arthur Wellesley (12 mai). Lupta dintre aliaţi şi francezi se termină nedecis la Talavera (28 iulie), unde francezii pierd peste şapte mii de oameni, iar britanicii peste şase mii; după luptă aliaţii se retrag în Portugalia.

● Războaiele napoleoniene, războiul austro-francez: armatele austriece numărînd peste două sute de mii de oameni atacă Bavaria (9 aprilie), în timp ce trupe mai mici atacau Italia (cincizeci de mii) şi Polonia (patruzeci de mii). În Italia, austriecii îi învinge pe francezi la Sacile (16 aprilie). În Bavaria, Napoleon Bonaparte îi învinge pe austrieci la Abensberg (19 – 20 aprilie), Landshut (21 aprilie), Eckmuth (22 aprilie) şi la Ratisbon (23 aprilie); pierderile totale ale austriecilor se cifrează între treizeci şi cinci şi patruzeci de mii de oameni, iar ale francezilor între zece şi cincisprezece mii. Napoleon cucereşte apoi Viena (13 mai) dar, la Aspern-Essling, pe Dunăre, el se confruntă cu prima sa înfrîngere de proporţii, cînd este nevoit să se retragă cu pierderi între douăzeci şi două

pînă la douăzeci şi patru de mii de soldaţi; pierderile austriecilor sînt asemănătoare ca număr. Riposta lui Napoleon se concretizează printr-o victorie decisivă asupra austriecilor la Wagram (5-6 iulie), unde victimele francezilor se ridică la treizeci şi trei de mii de oameni, iar ale austriecilor la douăzeci şi patru de mii, alte optsprezece mii de austrieci fiind luaţi prizonieri în timpul luptei sau imediat după aceea. Austria capitulează (10 iulie); Tratatul de la Schönbrunn (14 octombrie) îi conferă lui Napoleon controlul asupra unei părţi însemnate de noi teritorii austriece. După înfrîngerea Austriei, francezii pun din nou stăpînire în totalitate asupra Tirolului, care se răzvrătise împotriva lor (aprilie).

● m. Jean Lannes, duce de Montebello şi prinţ de Sievers (n. 1769), mareşal francez care a murit în urma rănilor căpătate la Aspern-Essling.

● n. baronul Edwin von Manteuffel (m. 1885), feldmareşal prusac.

● m. Antoine Charles Louis Lasalle (n. 1775), general francez, distins comandant al cavaleriei uşoare.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războaiele napoleoniene: britanicii cuceresc baza franceză de la St. Louis (Senegal).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Tratatul de la Amritsar stabileşte pentru o vreme graniţa dintre britanici şi sikhşii lui Ranjit Singh pe rîul Sutlej.

● m. Rama I (Chakri) (? – 1809), general siamez care l-a detronat pe monarhul presupus nebun P'ya Taksin (1782) pentru a se urca pe tron (a domnit între 1782 – 1809); el a fondat o nouă dinastie care a continuat şi după moartea sa şi a mutat capitala Thailandei la Bangkok.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Forţele debarcate britanice numărînd peste unsprezece mii de oameni debarcă şi cuceresc Martinica stăpînită de francezi, luînd peste două mii de prizonieri francezi (ianuarie – februarie).

● n. Abraham Lincoln (m. 1865), al şaisprezecelea preşedinte al Statelor Unite (1861 – 1865).

● m. Meriwether Lewis (n. 1774), militar şi explorator american care, alături de William Clark, a explorat noile teritorii din Louisiana pînă la Pacific (1804 – 1806), devenind guvernator al teritoriului (1807 – 1809).

1810

EUROPA:

● Războaiele napoleoniene, războiul peninsular: francezii invadează din nou Portugalia (iulie), pornind în urmărirea forţelor britanice conduse de ducele de Wellington (fostul Arthur Wellesley); ulterior francezii se retrag (octombrie).

● n. Karl Konstantin Albrecht Leonhard von Blumenthal (m. 1900), feldmareşal prusac.

● n. Robert Cornelius Napier (m. 1890), feldmarcşal britanic.

● m. Cuthbert Collingwood (n. 1748), amiral britanic care a fost comandant adjunct în bătălia de la Trafalgar (1805), preluînd conducerea după moartea lui Horatio Nelson.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războaiele napoleoniene: britanicii cuceresc toate avanposturile franceze din Madagascar.

● Porturile est-africane Pate şi Mombasa sînt înfrînte de portul Lamu din vecinătate, punînd astfel capăt dominaţiei lor.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Războaiele napoleoniene: britanicii îi atacă pe olandezii din Java, cucerind Batavia (august); învinşi, olandezii cedează britanicilor Java şi alte teritorii din Indonezia (septembrie); toate aceste vor fi înapoiate după terminarea războaielor napoleoniene (1816).

● Războaiele napoleoniene: britanicii cuceresc insulele Mauritius şi Réunion din Oceanul Indian, insule stăpînite de francezi (decembrie).

● Armatele lui Kamahameha cuceresc integral insulele arhipelagului Hawaii.

● Forţele sikh ale lui Ranjit Singh atacă şi cuceresc ultima parte din Punjab rămasă sub control afgan (1810 – 1820).

● n. Tantia Topi (Tatya Tope; Ramchandra Panduroga) (circa 1810 – 1859), conducător al rebelilor indieni.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Sub conducerea lui José Miguel Carrera şi Bernardo O'Higgins, Chile îşi proclamă independenţa, dar cade din nou sub dominaţia spaniolilor după ce aceştia înfrîng armata lui O'Higgins la Rancagua (7 octombrie); acesta, împreună cu forţele rămase, se refugiază în Argentina.

● Argentina îşi cîştigă efectiv independenţa de sub spanioli, chiar dacă, formal, rămîne o colonie a Spaniei.

● Războiul mexican de independenţă (1810 – 1823): preotul catolic Miguel Hidalgo y Costilla conduce o răscoală ţărănească împotriva Spaniei, ameninţînd Ciudad de Mexico; este însă învins de spaniolii generalului Félix Calleja.

● Americanii cuceresc fortul spaniol de la Baton Rouge, întemeind Florida de Vest; preşedintele James Madison anexează apoi teritoriul (27 octombrie).

● Şapte mii de britanici debarcă şi cuceresc Guadeloupe (28 iunie).

● n. Andrew Atkinson Humphreys (m. 1883), general american.

● n. John Bankhead Magruder (m. 1871), general al Confederaţiei americane sudiste.

● m. Benjamin Lincoln (n. 1733), general american care, în calitate de adjunct al lui George Washington, a acceptat formal capitularea britanicilor de la Yorktown (1781); ulterior a fost numit secretar de război.

1811

EUROPA:

● Războaiele napoleoniene, războiul peninsular: la Fuentes de Onoro (5 mai), armata franceză a lui André Masséna numărînd patruzeci şi opt de mii de soldaţi termină nedecis confruntarea cu armatele britanice şi portugheze conduse de ducele de Wellington, care numărau treizeci şi şapte de mii de soldaţi.

● Războaiele napoleoniene, războiul peninsular: la Albuera (16 mai), douăzeci şi cinci de mii de francezi sub conducerea lui Nicolas Jean de Dieu Soult înaintează şi încearcă fără succes să elibereze Badajoz de sub asediu; respinşi de armata condusă de William

Beresford ce număra treizeci şi două de mii de oameni, francezii înregistrează şase mii de victime.

● *Războaiele napoleoniene, războiul peninsular: Taragona este cucerită în urma unui* asediu francez (28 iulie), cu preţul a şapte mii de victime şi opt mii de prizonieri de partea spaniolă; francezii au şi ei patru mii de morţi şi răniţi.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● În Egipt, armatele lui Mehmet Ali atacă şi învinge decisiv mamelucii care mai existau în întreaga ţară, ucigînd cea mai parte a supravieţuitorilor; Mehmet Ali pune astfel capăt castei mameluce aflată sub influenţa Turciei şi instaurează o putere independentă (martie).

● Războiul egipteano-arab (1811 – 1818): armata lui Mehmet Ali atacă teritoriile *deţinute de Wahhabi în Arabia, cucerind Mecca şi Medina, precum şi o mare parte din* coasta Arabiei de la Marea Roşie.

● Armatele statului Fulani ale lui Usman dan Fodio sînt înfrînte de cele ale lui Muhammad al-Kanami, sosite în sprijinul lui Mai Ahmad din Kanem-Bornu.

● Conducătorul religios Shehu Ahmadu Lobbo conduce o insurecţie împotriva stăpînirii fulani din Macina (Africa de Vest), punînd bazele unui nou stat cu capitala la Hamdallahi.

● Dingiswayo include buthelezii şi alte clanuri ale zuluşilor, inclusiv cel condus de *Senzangakona, în imperiul său Mtetwa (circa 1811).*

● Necontenitele atacuri ale burilor alungă populaţia xhosa dincolo de rîul Fish.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Arakanul încearcă pentru ultima oară să se elibereze de sub dominaţia Birmaniei, însă eşuează (1811 – 1815).

● n. Tseng Kuo-fen (m. 1872), om politic şi general chinez.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul mexican de independenţă: la podul de la Calderón, în apropiere de Guadalajara (17 ianuarie), armatele generalului spaniol Félix Calleja zdrobesc categoric armata lui Miguel Hidalgo, formată din circa optzeci de mii de rebeli slab înarmaţi, din care zece mii cad victime. Hidalgo este prins şi executat o lună mai tîrziu. Conflictul continuă, în mare parte ca un război de gherilă în provincie, condus de succesorul lui Hidalgo, preotul catolic José Maria Morelos.

● Venezuela îşi proclamă independenţa faţă de Spania (5 iulie), declanşînd războiul cu această ţară.

● Paraguayul îşi proclamă independenţa faţă de Spania (14 august).

● Rebelii conduşi de José Artigas preiau controlul în Banda Oriental (Uruguay), teritoriu pretins atît de Portugalia cît şi de Spania.

● Forţele americane conduse de guvernatorul teritoriilor din Indiana, William Henry Harrison, pornesc la atac cu o mie de oameni din miliţii asupra oraşului Prophetstown, cartierul general al Profetului, fratele căpeteniei Shawnee Tecumseh şi conducător al unei importante coaliţii indiene (noiembrie). Americanii învinge decisiv forţele indiene pe rîul Tippecanoe (8 noiembrie), apoi incendiază Prophetstown. Coloniştii americani continuă să înainteze în Vest, în număr tot mai mare.

1812

EUROPA:

• Războaiele napoleoniene, războiul franco-rus: Marea Armată a lui Napoleon Bonaparte atacă Rusia (23 iunie), traversînd rîul Niemen şi înaintînd în mare parte *fără a întîmpina rezistenţă. Ruşii se retrag, aplicînd tactica pămîntului pîrjolit.* O primă confruntare la Smolensk se soldează cu zece mii de victime de fiecare parte (17 – 19 august); ruşii se retrag din nou. La Borodino (7 septembrie), armata lui Mihail Kutuzov revine pentru a purta o bătălie care-i costă pe ruşi patruzeci şi cinci de mii de victime dintr-un total de o sută douăzeci de mii; francezii pierd douăzeci şi opt de mii din cei o sută treizeci de mii de soldaţi. Armata franceză numărînd nouăzeci şi cinci de mii de oameni cucereşte Moscova, lăsată descoperită după retragerea garnizoanei ruse (14 *septembrie). Lipsiţi de proviziile necesare, francezii părăsesc Moscova (19 octombrie),* poartă o bătălie nedecisă la Maloiaroslavet, apoi încep o lungă şi dezastruoasă retragere. În cele din urmă, prinşi în capcană pe cînd încercau să traverseze rîul Berezina (26 – 28 noiembrie), francezii pierd treizeci de mii din cei aproximativ cincizeci de mii de soldaţi.

• m. Piotr Ivanovici Bagration (n. 1765), prinţ şi general rus; moare ca urmare a rănilor primite la Borodino (7 septembrie).

• Războaiele napoleoniene, războiul peninsular: armata ducelui de Wellington trece la ofensivă, cucerind Ciudad Rodrigo (19 ianuarie) şi Badajoz (18 aprilie). La Salamanca, armata lui Wellington aflată în retragere se întoarce şi învinge urmăritorii francezi, numărul victimelor aliaţilor fiind de cinci mii, ale francezilor de şase mii, la care se adaugă un număr de şapte mii de prizonieri francezi. Madridul cade apoi în mîinile aliaţilor (12 august), care-l vor pierde iarăşi, spre sfîrşitul anului, cînd ofensiva franceză va alunga armata lui Wellington înapoi în Portugalia.

• Războiul ruso-turc: Tratatul de la Bucureşti (mai) acordă Rusiei Basarabia; Turcia continuă să deţină suzeranitatea asupra Moldovei şi Ţării Româneşti.

• *O dată terminat războiul lor cu Rusia, turcii înfrîng forţele care luptau pentru* independenţa Serbiei, recucerind ţara în întregime (1812 – 1813).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Războiul ruso-persan: în lupta decisivă a războiului, armata rusă învinge armata persană a lui Abbas Mirza la Aslanduz, pe rîul Aras (31 octombrie), apoi porneşte către Marea Neagră, unde asediază şi cucereşte fortăreaţa Lenkoran, punînd capăt războiului.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Armatele siameze ocupă Cambodgia, îl detronează pe Ang Chan şi-l înlocuiesc cu fratele său, Ang Snguon. Vietnamezii ripostează cu o armată numeroasă, silindu-i pe siamezi să bată în retragere; Ang Chan îşi redobîndeşte tronul, dar Cambodgia devine acum un protectorat vietnamez.

• n. Tso Tsung-t'ang (m. 1885), om de stat şi general chinez.

CELE DOUĂ AMERICI:

• Războiul din 1812 (1812 – 1814): după declaraţia americană de război (19 iunie), o serie de conflicte de mică amploare se termină în mare parte favorabil pentru britanicii de la frontiera canadiano-americană. Armatele britanice cuceresc forturile

Mackinac (15 iulie), Dearborn (15 august) şi Detroit (13 oc-tombrie), ultimul capitulînd fără luptă în faţa unei armate canadiene şi indiene mult inferioare numeric. La Queenston (13 octombrie) este respinsă o tentativă americană de invazie a Canadei, cu preţul a două sute de victime de partea americanilor şi a aproape o mie de prizonieri; pierderile britanicilor sînt neglijabile. Pe mare, britanicii instituie o blocadă a coastei americane, deşi americanii ies învingători într-o serie de lupte navale de mică amploare (la care se înfruntă cîte o singură navă de fiecare parte).

● Armatele spaniole conduse de generalul Juan Monteverde înfrîng armata revoluţionară venezueleană condusă de Francisco Miranda, care capitulează la La Victoria (12 iulie); astfel ia sfîrşit o primă etapă a revoluţiei. Simón Bolívar şi alţi capi ai revoluţiei fug peste graniţă.

● n. Cochise (circa 1812 – 1874), căpetenie a apaşilor.

● n. John Alexander McClernand (m. 1900), general american.

1813

EUROPA:

● Războaiele napoleoniene: Napoleon Bonaparte adună o nouă armată şi atacă forţele aliate din Germania (aprilie). La Lützen (2 mai), armata sa numărînd o sută zece mii de soldaţi învinge o armată a aliaţilor de numai şaptezeci şi trei de mii de oameni, pătrunzînd prin centrul forţelor lui Ludwig Wittgenstein, dar nereuşind să fructifice ocazia. Ambele tabere suferă pierderi grele, între cincisprezece şi douăzeci de mii de oameni fiecare; pierderi similare se înregistrează şi la Bautzen (20 – 21 mai), unde francezii repurtează o nouă victorie. O a treia mare victorie este obţinută de francezi la Dresda (26 – 27 august), unde aceştia pierd zece mii de oameni, pe cînd aliaţii sînt siliţi să se retragă după ce pierd treizeci şi opt de mii de oameni dintr-un total iniţial de o sută şaptezeci de mii. În Bătălia Naţiunilor de la Leipzig (16 – 19 octombrie), Napoleon este învins categoric; armata sa de două sute de mii de oameni înregistrează treizeci şi opt de mii de victime, iar cincisprezece mii de francezi sînt luaţi prizonieri. Restul armatei se retrage peste Rin, în timp ce aliaţii iau prizonieri peste o sută de mii de soldaţi francezi rămaşi izolaţi în Germania. Lupta de la Leipzig aduce pierderi de peste cincizeci şi trei de mii de soldaţi în rîndurile aliaţilor.

● m. Gerhard Johann David von Scharnhorst (n. 1755), general prusac care a devenit ministru de război şi şef al marelui stat major (1808); este rănit mortal la Lützen.

● m. (Jean) Victor (Marie) Moreau (n. 1763), general francez care a fost ucis în bătălia de la Dresda (27 august).

● m. prinţul Jozef Antoni Poniatowski (n. 1762), general polonez născut la Viena care a condus armata poloneză în apărarea Varşoviei (1794); ajuns mai tîrziu mareşal al imperiului, comandant al Primei Legiuni Poloneze şi ministru de război în ducatul independent al Varşoviei (1807); s-a distins mai ales în luptele de la Borodino (1812) şi Leipzig, unde s-a înecat prins sub calul său (19 octombrie).

● Războaiele napoleoniene, războiul peninsular: aflată iar în ofensivă, armata britanică a ducelui de Wellington cucereşte Madridul (17 mai) şi porneşte în urmărirea armatei franceze în retragere, pînă la fluviul Ebru; la Vittori, armata lui Wellington numărînd şaptezeci de mii de soldaţi învinge armata franceză care număra şaizeci de mii de

oameni. Francezii înregistrează peste cinci mii de victime la care se adaugă şi peste două mii căzuţi prizonieri, pierderile aliaţilor ridicîndu-se la şase mii de victime. Francezii se retrag dincolo de Pirinei, în sudul Franţei, urmăriţi de armatele lui Wellington (începutul lui octombrie).

● m. Mihail Ilarionovici Golenişcev Kutuzov, prinţ de Smolensk (n. 1745), feldmareşal rus a cărui armată a fost învinsă la Borodino (1812).

● m. Jean Andoche Junot, duce de Abrantes (n. 1771), general francez care s-a distins mai cu seamă în Portugalia şi în Spania.

● m. Jean-Baptiste Bessieres (n. 1768), mareşal al Franţei; comandant al cavaleriei, el a fost ucis într-o luptă de mică însemnătate la Rippach (1 mai).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul ruso-persan: în urma Tratatului de la Gulistan, Rusia dobîndeşte Georgia şi alte teritorii din Munţii Caucaz de la Persia învinsă (12 octombrie).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul de la 1812: armatele americane cuceresc oraşul York (Toronto) (27 aprilie) şi incendiază clădirile publice (8 mai), după care se retrag.

● m. Zebulon Montgomery Pike (n. 1779), general şi explorator american care a explorat teritoriile din Louisiana, inclusiv Creasta lui Pike, care-i poartă numele; a fost rănit mortal în timp ce conducea armatele americane la York (Toronto).

● Războiul de la 1812: americanii cuceresc Fort George (27 mai), de pe rîul Niagara, apoi Fort Erie, recucerit ulterior de britanici.

● Războiul de la 1812: nava americană *USS Chesapeake* este învinsă de nava britanică *HMS Shanon*; americanii capitulează (1 iunie).

● Războiul de la 1812, războiul dintre tribul Creek şi americani: indienii creek atacă şi cuceresc fortul Mims din Alabama (30 august), masacrînd peste cinci sute de localnici. Miliţiile din Tennessee şi Georgia conduse de generalul Andrew Jackson şi de alţii ripostează printr-o serie de atacuri asupra aşezărilor indienilor creek, multe fiind incendiate.

● Războiul de la 1812, bătălia de la Lacul Erie (10 septembrie): o mică flotilă americană condusă de căpitanul Oliver Perry învinge şi capturează o flotilă britanică de şase nave mici, eliberînd calea pentru atacul asupra oraşului Detroit, care capitulează fără luptă (29 septembrie). Pe rîul Tamisa, lîngă oraşul Londra din Ontario, armata americană învinge o armată britanică şi indiană (5 octombrie), capturînd aproape cinci sute din cei o mie de soldaţi care iau parte la luptă. Pierderile sînt mici în ambele tabere, deşi este ucis şi Tecumseh, aliatul britanicilor.

● m. Tecumseh (n. circa 1768), căpetenie shawnee care a luptat împotriva americanilor, ucis pe cînd lupta de partea britanicilor în bătălia de pe Tamisa.

● Războiul de la 1812: americanii care încercau să atace Montrealul sînt învinşi într-o serie de lupte de mică amploare la Chateaugay (25 octombrie) şi la Chrysler's Farm (11 noiembrie); americanii renunţă la planurile lor de invazie.

● Războiul de la 1812: forţele britanice şi indiene cuceresc fortul Niagara (18 decembrie), apoi pornesc către Buffalo, pe care-l cuceresc şi incendiază (29 – 30 decembrie).

● Reîntoarsă în Venezuela, armata lui Simón Bolívar învinge armata spaniolă a lui Juan Monteverde într-o serie de confruntări, cucerind Caracas (6 august) şi asediind armata lui Monteverde la Puerto Cabello (septembrie).

● n. David Dixon Porter (m. 1891), amiral american.

● n. John Charles Frémont (m. 1890), general şi explorator american.

EUROPA:

• Războaiele napoleoniene: o armată a aliaților numărînd peste trei sute cincizeci de mii de soldați atacă Franța, zdrobind armata lui Napoleon formată din o sută douăzeci de mii de oameni (ianuarie – mai), în ciuda tentativelor disperate ale lui Napoleon, care obține mai multe victorii precum cea de la Brienne (29 ianuarie), Champaubert (10 februarie), Montereau (18 februarie) și Rheims (13 martie). Parisul capitulează (31 martie), iar Napoleon abdică (11 aprilie) fiind exilat în Elba. Tratatul de la Paris (30 mai) reinstaurează în linii mari statu-quo-ul anterior anului 1793.

• Războaiele napoleoniene, războiul peninsular: armatele aliate debarcă și asediază Bayonne, din Franța (14 februarie). Armatele lui Wellington intră în luptă cu francezii aflați în retragere la Orthez (27 februarie). Aliații atacă apoi Toulouse (10 aprilie), francezii abandonînd orașul. Prima abdicare a lui Napoleon pune capăt războiului peninsular.

• Olanda renunță la comerțul cu sclavi.

• m. Robert Ross (n. 1766), generalul britanic care a condus forțele ce au atacat și incendiat Washington, D.C. (august).

• m. William Howe (n. 1729), general britanic rămas în istorie mai ales pentru cucerirea New York-ului (forturile Washington și Lee) (1776), beneficiind de sprijin naval din partea fratelui său, amiralul Richard Howe.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• O a doua armată egipteană de invazie a Arabiei este învinsă de către wahhabiți.

• Războaiele napoleoniene: prin Tratatul european de la Paris Olanda cedează Colonia Capului către Marea Britanie, care ocupase colonia încă din 1806.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

• Armatele britanice atacă orașele fortificate ale populației gurkha din sudul Nepalului (1814 – 1815).

• n. Hung Hsiu ch'üan (m. 1864), lider al rebelilor chinezi.

CELE DOUĂ AMERICI:

• Războiul de la 1812, Războiul dintre indienii creek și americani: la Horseshoe Bend (Cotul Potcoavei), pe rîul Tallapoosa (27 martie), armata lui Andrew Jackson numărînd două mii de soldați învinge decisiv rămășițele principalei forțe a indienilor creek numărînd între o mie o sută și o mie două sute de oameni, omorînd circa șase–șapte sute dintre aceștia. Americanii iau apoi cea mai parte din teritoriul învinșilor, estimat la circa douăzeci de milioane de pogoane.

• Războiul de la 1812: armatele americane, numărînd peste trei mii de oameni, invadează Canada, cucerind fortul Erie (2 – 3 iulie). Pe rîul Chippewa (5 iulie) ele se confruntă cu o armată anglo-canadiano-indiană formată din două mii de oameni, pe care-o învinge. La Lundy's Lane, în apropiere de cascada Niagara (25 iulie), o armată britanică de trei mii de soldați îi învinge pe americani; britanicii urmăresc americanii aflați în retragere pînă la fortul Erie, pe care-l asediază.

• Războiul de la 1812: forța de debarcare britanică respinge trupele americane la Bladenburg (24 august), și cucerește Washington, D.C. (24 – 25 august), incendiind multe clădiri din oraș printre care și **Casa Albă și Capitoliul**.
• Războiul de la 1812: războaiele napoleoniene fiind încheiate, Marea Britanie are acum posibilitatea de a trimite întăriri masive armatelor sale din America de Nord. O armată britanică de invazie formată din paisprezece mii de soldați pornește către sud din Montreal (31 august), înfruntînd o armată americană de patru mii cinci sute de soldați la Plattsburgh; în același timp, o mică flotilă britanică se lupta cu una americană pe lacul Champlain (11 septembrie). Victoria categorică a americanilor pe lac silește armata britanică de uscat să se retragă în Montreal.
• Războiul de la 1812: armata britanică de debarcare atacă fără succes Baltimore (12 – 14 septembrie). Atacul nereușit asupra fortului McHenry din Baltimore a constituit sursa de inspirație a compozitorului Francis Scott Key pentru „Drapelul înstelat", care avea să devină imnul național al Americii.
• Tratatul de la Ghent (24 decembrie) pune capăt războiului de la 1812, revenindu-se la statu-quo-ul antebelic. Britanicii pregătiseră însă o invazie masivă a Louisianei, cu o forță de debarcare alcătuită din șapte mii cinci sute de oameni (13 decembrie). Fără ca nici una dintre părți să știe că războiul s-a sfîrșit, britanicii atacă pozițiile fortificate ale lui Andrew Jackson, peste un teren deschis. Britanicii suferă o înfrîngere crîncenă, înregistrînd două mii o sută de victime și cinci sute de prizonieri; americanii pierd treisprezece oameni.
• Deși puternic întărite, forțele spaniole din Venezuela pierd o serie de lupte în fața oștilor lui Simón Bolívar; acestea din urmă sînt însă învinse decisiv la La Puerta (15 iunie). Spaniolii cuceresc apoi Caracas (16 iulie) și înving din nou armatele lui Bolívar la Aragua (18 august), cu prețul a două mii de victime din cei zece mii de spanioli care iau parte la luptă; rebelii, în număr de trei mii, sînt distruși aproape în totalitate. Bolívar fuge apoi în exil.
• Spania își restabilește controlul în Santo Domingo.
• n. Joseph Hooker (m. 1879), general american.
• n. Philip Kearny (m. 1862), general american.

1815

EUROPA:
• Napoleon Bonaparte revine în Franța din Elba (1 martie), preia puterea și începe remobilizarea țării. În fruntea noii sale armate atacă oștile aliate conduse de ducele de Wellington și de Gebhard von Blücher în Belgia, purtînd bătăliile nedecise, dar costisitoare, de la Ligny și Quatre-Bras (16 iunie). Bătălia finală a lui Napoleon are loc la Waterloo (18 iunie), unde se confruntă armata sa de șaptezeci și una de mii de soldați cu cei șaizeci și șase de mii conduși de ducele de Wellington, la care se adugă, în aceeași zi, patruzeci și cinci de mii de soldați conduși de Blücher. În cele din urmă, francezii nu izbutesc să străpungă liniile britanicilor, intră în luptă întreaga armată prusiană, britanicii contraatacă, iar francezii cedează și se retrag în dezordine. Napoleon abdică pentru a doua oară (22 iunie) și este exilat pe Sf. Elena. Tratatul de la Paris (20 noiembrie) impune condiții și mai drastice francezilor.

● Congresul de la Viena reafirmă împărţirea Poloniei între Prusia, Rusia şi Austria.
● Franţa renunţă să se mai implice în comerţul cu sclavi; alte state europene aveau să urmeze treptat exemplul Marii Britanii, Olandei şi Franţei.
● m. Michel Ney (n. 1769), mareşal al Franţei; a participat la toate luptele începînd cu Neerwinden (1793) şi pînă la Waterloo (1815) şi a comandat ariergarda în timpul retragerii de la Moscova (1812).
● m. Joachim Murat (n. 1767), mareşal francez şi mare amiral al imperiului, care a primit titlul de rege al Neapolelui (1808); în cele din urmă este judecat de curtea marţială şi executat.
● m. Louis Alexandre Berthier (n. 1753), mareşal al Franţei care a luptat sub conducerea lui Rochambeau (1780 – 1782) în America; ulterior şeful statului major al lui Napoleon Bonaparte, posibil să fi fost asasinat după ce a rupt relaţiile cu acesta.
● m. Edward Michael Pakenham (n. 1778), general britanic care a fost ucis în timp ce comanda forţele britanice împotriva oraşului New Orleans, după încheierea războiului de la 1812.
● m. Guillaume Marie Anne Brune (n. 1763), mareşal al Franţei.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Forţele navale americane, conduse de comodorul Stephen Decatur, pătrund în portul Alger (3 martie) şi, fără a recurge la arme, obţine eliberarea tuturor prizonierilor americani şi promisiunea că va înceta pirateria, apoi îşi continuă călătoria (30 iunie). Tunisul şi Tripoli se angajează de asemenea să pună capăt pirateriei. Pirateria continuă.
● Mehmet Ali înăbuşă o revoltă în Cairo, declanşată iniţial de albanezii din armata sa.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
● Britanicii atacă din nou, de data asta reuşind să cucerească şi să păstreze Kandy, din Ceylon (Sri Lanka) (februarie).

CELE DOUĂ AMERICI:
● Războiul mexican de independenţă: primind întăriri, armatele spaniole şi coloniale învinge forţele rebelilor lui José Morelos la capătul unui şir de lupte de mai mică anvergură, luîndu-l prizonier pe preotul rebel (noiembrie) şi executîndu-l (decembrie). Continuă un război de gherilă de mic angajament.
● Nueva Granada (Columbia) este invadată de o armată spaniolă şi colonială de douăsprezece mii de oameni, care asediază şi cuceresc Cartagena (septembrie – decembrie).
● n. George Gordon Meade (m. 1872), general american.
● n. William Joseph Hardee (m. 1873), general în Confederaţia sudistă.

1816

EUROPA:
● m. Pierre François Charles Augereau, duce de Castiglione (n. 1757), mareşal al Franţei, supranumit „Copilul poporului" sau „Tîlharul cel mîndru"; a luptat în timpul Revoluţiei franceze şi în războaiele napoleoniene.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Războaiele napoleoniene: ca parte integrantă a despăgubirilor postbelice, Marea Britanie restituie Franţei instalaţiile din Senegal.

● Flotele britanică şi olandeză bombardează Algerul (26 august); algerienii eliberează mai multe mii de prizonieri.
● O a treia invazie egipteană în Arabia se soldează cu înfrîngerea wahhabiţilor (1816 – 1818).
● După moartea tatălui său, Senzangakona, Shaka preia controlul asupra armatei zuluşe, punînd la punct noi tehnici militare, mai cu seamă lupta în formaţiuni de luptă bine disciplinate de tip regimental (*impis*) şi utilizarea săbiilor cu lama scurtă în lupta corp la corp.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
● După terminarea războaielor napoleoniene, Marea Britanie returnează Olandei Java şi alte regiuni din Indonezia.
● După ce înfrîng populaţia gurkha şi ajung în valea Katmandu, britanicii dobîndesc controlul asupra Nepalului.
● Perşii invadează şi cuceresc pentru scurtă vreme Herat, înainte de a fi respinşi.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Armatele spaniolă şi colonială recuceresc Nueva Granada (Columbia) în totalitate, punînd stăpînire pe Bogotá (mai).
● Simón Bolívar revine în Venezuela (decembrie), conducînd din nou o mare insurecţie împotriva Spaniei, iarăşi fără succes (1816 – 1818).
● Argentina îşi proclamă independenţa (9 iulie).
● n. George Henry Thomas (m. 1870), general american.

1817

EUROPA:
● m. Tadeusz (Thaddeus) Andrezj Bonawentura Kościuszko (n. 1746), general polonez care a contribuit la edificarea academiei West Point în timpul Revoluţiei americane; mai tîrziu a luptat în Polonia împotriva invadatorilor ruşi (1792) şi în timpul insurecţiei poloneze (1794). Cu solda primită pentru serviciile aduse armatei americane, a cumpărat şi eliberat sclavi americani, cliberînd şi şerbii de pe proprietatea sa din Polonia.
● m. André Masséna, duce de Rivoli şi prinţ de Essling (n. 1758), mareşal al Franţei, pe care ducele de Wellington îl considera a fi cel mai priceput comandant de oşti al lui Napoleon Bonaparte.
● m. Karagheorghe (Gheorghi Petrović; Djordje Petrovic) (n. 1762), general sîrb şi conducător al mişcării sîrbe de independenţă, supranumit Kara („Negru") Gheorghe, sub conducerea căruia trupele neregulate sîrbe obţin pentru scurtă vreme eliberarea de sub turci; el este proclamat conducător al Serbiei independente (1808 – 1813). Moare asasinat (25 iulie).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Regatul Yoruba Oyo decade mai ales după ce provincia sa din nord este cucerită de indienii fulani (circa 1817).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
● Al treilea război dintre Marea Britanie şi regatul Marat (1817 – 1818): armata britanică învinge decisiv armatele marate conduse de Holkar la Mahidput (21 decembrie), punînd astfel capăt războaielor cu maraţii.

• Armatele olandeze înfrîng o insurecție de proporții în insulele Moluce (mai – noiembrie).

CELE DOUĂ AMERICI:

• Armatele argentiniană și chileană numărînd aproape patru mii de oameni, sub conducerea generalilor José de San Martin și Bernardo O'Higgins, traversează Anzii (ianuarie), învîng forțele spaniole și coloniale la Chacabuco (12 fe-bruarie) și cuceresc apoi Santiago (15 februarie).

• Primul război seminol: fortul Negro de pe rîul Apalachicola, construit și deținut de sclavi fugari și seminoli, este atacat de forțele americane sosite pe uscat și pe rîu; fortul este distrus și sînt uciși aproape toți cei trei sute de apărători ale acestuia (27 iulie).

• n. Braxton Bragg (m. 1876), general în Confederația statelor americane.

1818

EUROPA:

• n. Franz Eduard Ivanovici Todleben (m. 1884), general rus.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• Generalul zulus Shaka își asumă puteri dictatoriale în Natal, subjugînd popoarele învecinate (1818 – 1828).

• m. Dingiswayo (Godongwana) (n. circa 1770), căpetenie mtetwa (bantu), implicat în luptele dintre clanurile din Natal; a luat parte la un război civil împotriva rivalului său, Zwide, din clanul ndwandwe.

• Războiul zulu-ndwandwez (1818 – 1819): după moartea lui Dingiswayo, Shaka respinge un atac din partea lui Zwide din clanul ndwandwe în bătălia de la Gqokli Hill.

• Regele Adandozan al Dahomeyului este detronat și înlocuit cu Gezo (care domnește între 1818 – 1858); regatul său, care devenise foarte prosper de pe urma negoțului cu sclavi prinși pe care-i vindeau europenilor, avea o caracteristică mai aparte, prin faptul că garda regală de elită era alcătuită din femei.

• Sub conducerea lui Ahmadu ibn Hammadi, indienii fulani din statul jihad Macina cuceresc Segu, Djénné și Tombuctu.

• Forțele burilor atacă din nou populația xhosa.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

• În Ceylon (Sri Lanka) este înfrîntă o insurecție sinhaleză împotriva dominației britanice, (1817 – 1818).

• Al treilea război dintre Marea Britanie și regatul Marat: regatul Marat se predă formal britanicilor (2 iunie).

• n. Feng Tzu-ts'ai (m. 1903), general chinez.

CELE DOUĂ AMERICI:

• La Cancha-Rayada (16 martie), armata lui José de San Martin este învinsă de armatele spaniolă și colonială; armata revoluționară obține o victorie decisivă pe rîul Maipo (5 aprilie), cu pierderi minore de partea revoluționarilor, în timp ce spaniolii pierd o mie de oameni și peste două mii de prizonieri. Armata spaniolă se retrage apoi în Peru.

● Generalul Andrew Jackson conduce o forță americană și indiană formată din cinci mii de oameni cu care invadează Florida stăpînită de spanioli, atacînd așezările indienilor seminoli și ale sclavilor fugiți, cucerind St. Marks și, în cele din urmă, ocupînd Florida. Statele Unite obțin Florida de la spanioli prin Tratatul Adams-Onis (22 februarie 1819).
● n. Pierre Gustave Toutant Beauregard (m. 1893), general în Confederația sudistă.
● n. Wade Hampton (d. 1902), general în Confederația sudistă.
● m. George Rogers Clark (n. 1752), general american activ în războiul lordului Dunmore (1774) și în Revoluția americană; fratele său mai tînăr a fost exploratorul William Clark (din cuplul Lewis și Clark).
● m. Paul Revere (n. 1735), comandant al trupelor americane de miliții, vestit pentru „trapul de la miezul nopții" de la Boston la Lexington, Massachusetts, pentru a preveni patrioții în legătură cu sosirea britanicilor (18 – 19 aprilie 1775).
● m. Henry Lee (n. 1756), maior în Revoluția americană supranumit „Lighthorse Harry", conducător al unui corp mixt de dragoni și infanterie ușoară (Legiunea lui Lee); în Camera Reprezentanților, el îl omagiază pe George Washington cu cuvintele „primul în luptă, primul pe timp de pace și primul în inimile compatrioților săi" (1799).
● m. Arthur St. Clair (n. 1736), general american care și-a evacuat trupele din fortul Ticonderoga (1777), păstrîndu-le pentru Saratoga, acțiune pentru care a fost deferit curții marțiale și achitat.

1819

EUROPA:

● m. Gebhard Leberecht von Blücher (n. 1742), feldmareșal prusac supranumit „Alte Vorwärts" („Moș Tot-Înainte").
● m. Jean Mathieu Philibert Sérurier (n. 1742), mareșal al Franței.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul zulu-ndwandwez: încercînd să se retragă după un atac nereușit, armata ndwandweză a lui Zwide este decimată de zuluși lui Shaka (mai). Se pun astfel bazele Imperiului Zulus al lui Shaka.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Birmania cucerește Assam.
● Singapore este întemeiat de Stamford Raffles.
● Sikhșii lui Ranjit Singh cuceresc Kashmirul.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Forțele lui Simón Bolívar traversează Anzii în Nueva Granada (Columbia) (iunie – iulie). La Boyacá (7 august), armata lui de două mii de oameni învinge o armată spaniolă și colonială formată din trei mii de soldați.
● n. William Starke Rosecrans (m. 1898), general american.
● m. Oliver Hazard Perry (n. 1785), ofițer american de marină care i-a învins pe britanici pe lacul Erie (1813), ocazie cu care a raportat: „Ne-am întîlnit dușmanii și sînt ai noștri".

1820

EUROPA:

● Revoluția spaniolă (1820 – 1823): colonelul Rafael del Riego conduce în Spania o insurecție republicană încununată de succes (ianuarie), luîndu-l prizonier pe Ferdinand VII.

● Democrații portughezi preiau puterea printr-o insurecție încununată de succes (29 august), înființînd o monarhie constituțională.

● Generalul Guglielmo Pepe conduce o insurecție în Napoli.

● m. Karl Philip, prinț de Schwarzenberg (n. 1771), feldmareșal austriac care a devenit comandantul suprem al forțelor aliate împotriva Franței (1813); a fost învins la Dresda, dar a ieșit învingător la Leipzig. A condus armatele Boemiei în invazia Franței (1814).

● m. François Etienne Christophe Kellermann (n. 1735), mareșal al Franței, care a comandat Armata de Moselle în bătălia de la Valmy (1792).

● m. Francis Joseph Lefebvre, duce de Gdansk (n. 1755), mareșal al Franței.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Forțele zuluse ale lui Shaka încep perioada denumită „Mfecane" (Zdrobirea) (circa 1820 – 1835), atacînd și distrugînd, absorbind sau izgonind popoarele cu care se învecinau, mai ales triburile bantu, perioadă soldată cu unul pînă la două milioane de morți.

● Armatele egiptene ale lui Mehmet Ali, conduse de fiul acestuia, Hussein, atacă Sudanul (1820 – 1839); egiptenii cuceresc o mare parte din litoralul vestic de la Marea Roșie și se întind în sud pînă la Gondokoro (Equatoria).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● După ce Birmania cucerește Assamul, rebelii assamezi pornesc o revoltă împotriva Birmaniei din centre situate în Manipurul controlat de britanici (1820 – 1822).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Republicanii conduși de Simón Bolívar cuceresc Bogotá (în primăvară); Bolívar devine primul președinte al Republicii Columbia.

● Războiul civil din Haiti ia sfîrșit o dată cu asasinarea lui Henri Christophe; Jean Pierre Boyer devine președinte.

● Brazilia anexează Uruguayul după înfrîngerea liderului rebel José Artigas.

● n. William Tecumseh Sherman (m. 1891), general american.

● n. Horatio Gouverneur Wright (m. 1899), general american.

● m. Daniel Boone (n. 1734), grănicer și ofițer de miliții american, cel care a deschis ruta de traversare a Munților Apalași prin Cumberland Gap (1775).

● m. Stephen Decatur (n. 1779), ofițer american de marină activ în Războiul de la 1812; el a condus o escadră de zece nave împotriva piraților din Mediterana (1815).

1821

EUROPA:

● m. Napoleon I (Napoleon Bonaparte; Napoléone di Buoneparte) (n. 1769), general și împărat francez, supranumit în popor „Le Petit Caporal" („Micul Caporal"), care s-a afirmat pentru prima oară în timpul Revoluției franceze și care a zguduit întreaga Europă prin războaiele napoleoniene; exilat în Elba (1814), revine în Franța pentru a fi

definitiv înfrînt la Waterloo (1815). Este exilat permanent în insula Sf. Elena, unde şi moare, posibil datorită otrăvirii cu arsenic.

● Războiul grecesc de independenţă (1821 – 1832): forţele greceşti cuceresc o mare parte din Moreea (Peloponez) şi multe insule din Marea Egee de sub dominaţia turcilor; această mişcare a fost însoţită de masacrarea multor musulmani de către greci, mai cu seamă la Tripolitsa (5 octombrie), unde s-a vorbit despre uciderea a zece mii de soldaţi şi civili turci după cucerirea fortăreţei.

● Intervenţia forţelor austriece la Rieti duce la înăbuşirea insurecţiei din Napoli (martie).

● La Novara, armatele austriece se alătură regaliştilor din Sardinia pentru a înfrînge pe revoluţionarii din Sardinia (8 aprilie).

● Ioan VI se reîntoarce din exilul său brazilian pentru a prelua tronul noii monarhii constituţionale înfiinţate în Portugalia (4 iulie).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul turco-persan (1821 – 1823): armatele persane conduse de Abbas Mirza atacă nordul Turciei; la Erzurum, perşii învinge o armată turcă numărînd, se spune, cincizeci de mii de oameni. Turcii lansează o contraofensivă în sud.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Armata din Siam cucereşte Kedah, în Malaysia.

● n. Shih Ta-k'ai (m. 1863), general rebel chinez.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul mexican de independenţă: generalul Augustín Iturbide face o alianţă cu forţele de gherilă şi cucereşte Ciudad de Mexico. Mexicul devine o naţiune independentă (24 februarie), Iturbide devenind împăratul Augustín I (21 iulie).

● Simón Bolívar revine în Venezuela (aprilie), pornind din Nueva Granada (Columbia) în fruntea unei armate de şapte mii de oameni. La Carabobo (25 iunie), oastea sa obţine o victorie categorică asupra armatei spaniole şi coloniale, obţinînd independenţa Venezuelei, deşi ostilităţile vor continua.

● Forţele de debarcare chiliene conduse de José de San Martin invadează Peru, cucerind Lima (iulie). José Carrera se instaurează ca dictator, dar este asasinat după scurtă vreme.

● m. José Miguel Carrera (n. 1785), general chilian în timpul războaielor napoleoniene şi al războaielor latino-americane de independenţă; pentru scurtă vreme dictator în Chile, este asasinat de propriii săi soldaţi (4 septembrie).

● n. James Longstreet (m. 1904), general al Confederaţiei sudiste.

● n. Nathan Bedford Forrest (m. 1877), general în Confederaţia sudistă.

1822

EUROPA:

● Războiul pentru independenţa Greciei: grecii insurgenţi îşi proclamă independenţa la Epidaur (13 ianuarie). Turcii debarcă şi cuceresc Chios (18 – 19 iunie), măcelărind sau luînd ca sclavi cea mai mare parte din populaţia grecească de douăzeci de mii de oameni a insulei.

• Războiul pentru independența Greciei: armatele turce asediază fără succes Missolonghi (iulie 1822 – ianuarie 1823). Armatele grecești conduse de Marco Bozzaris iau prin surprindere și învinge forțele turcești conduse de Mustai Pașa în bătălia de la Karpenizi (21 august).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• Foști sclavi din America întemeiază Monrovia, Liberia.

• Sayyid Sa'id din Muscat, în alianță cu Marea Britanie, se extinde în Africa de Est (1822 – 1824), cucerind Pemba și amenințînd Mombasa, desfășurînd atacuri care eșuează în mod repetat.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

• Armatele din Birmania atacă Manipur, dar se retrag în cele din urmă în Birmania după ce dau piept cu armatele britanice și cele din Manipur.

CELE DOUĂ AMERICI:

• Brazilia devine o națiune independentă (7 septembrie); prințul portughez Dom Pedro se proclamă împărat sub numele de Pedro I (1 decembrie).

• La Pinchincha, Ecuador (24 mai), armatele venezuelane ale generalului Antonio de Sucré învinge armatele spaniolă și colonială care apărau Quito, după care ocupă orașul.

• Armatele haitiene conduse de Jean Pierre Boyer recuceresc Santo Domingo de la spanioli.

• n. Ulysses Simpson (Hiram Ulysses) Grant (m. 1885), general american și al optsprezecelea președinte al Statelor Unite (1869 – 1877).

• n. Nor Roșu (Mahpiua Luta) (m. 1909), căpetenie războinică a neamului sioux oglala.

• n. John Pope (m. 1892), general american.

1823

EUROPA:

• Armatele franceze intervin în Spania (17 aprilie); o armată de o sută de mii de soldați traversează Pirineii, cucerește Madridul și pornește în urmărirea forțelor lui Rafael del Riego, pe care le învinge în apropiere de Cadiz, la Trocadero (31 august). Ferdinand VII se urcă din nou pe tron și va domni pînă la moarte (1833).

• Războiul civil portughez: Miguel, unul dintre fiii lui Ioan VI, eșuează în tentativa sa de luare a puterii (1823 – 1824).

• m. John Jervis (n. 1735), amiral britanic multă vreme în serviciul activ; s-a distins la Capul St. Vincent (1797). Devine prim-lord al amiralității (1801 – 1803) și amiralul Flotei Canalului Mînecii (1806 – 1807).

• m. Lazare Nicolas Marguerite Carnot (n. 1753), general francez care s-a ocupat de problemele militare în cadrul Comitetului Salvării Publice (din 1793); exilat în Elveția (1797), se reîntoarce pentru a face parte din Ministerul de Război sub Napoleon Bonaparte (1800).

• m. Louis Nicolas Davout, duce de Auerstädt și prinț de Eckmühl (n. 1770), mareșal al Franței.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• Războiul dintre Turcia și Persia se termină prin revenirea la statu-quo-ul antebelic.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Primul război dintre Marea Britanie şi Birmania (1823 – 1826): armata birmaneză atacă Bengalul, ameninţînd Chittagong. Armatele britanice indiene se pregătesc să atace Birmania.

● n. Hung Ta-chüan (m. 1852), general rebel chinez.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul pentru independenţa Mexicului: revoluţia republicană din Mexic îl detronează pe Augustín I (19 martie).

● Armatele portugheze evacuează Bahia pe calea mării (iulie), revenind în Portugalia după ce flota braziliană se îndreaptă spre altă zonă de pe litoralul brazilian.

1824

EUROPA:

● m. George Gordon, lord Byron (n. 1788), poet britanic care a murit luptînd de partea grecilor în timpul războiului de independenţă a Greciei. Moartea lui va avea un larg ecou şi va cîştiga simpatizanţi pentru cauza Greciei în rîndurile multor naţiuni europene, contribuind decisiv la soluţionarea conflictului.

● m. Eugène de Beauharnais (n. 1781), general francez; fiu adoptiv al lui Napoleon Bonaparte, care l-a numit vicerege al Italiei (1805) şi comandant al armatei din Italia (1809).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Primul război dintre britanici şi aşanti (1824 – 1826): britanicii şi armatele coloniale îşi dispută cu populaţia aşanti controlul asupra Coastei de Aur.

● Flota britanică bombardează Algerul.

● Conducătorul Muscatului Sayyid Sa'id preia controlul asupra portului est-african Pate.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Primul război dintre Marea Britanie şi Birmania: armatele indiană şi britanică invadează Arakanul, cucerind Arakan City cu pierderi minore (1 aprilie), dar se retrag după ce sînt lovite de o epidemie. Armatele indiene îi atacă şi pe birmanezii din Assam şi din Bengal, pe care-i sileşte să se retragă în Birmania. O armată indiano-britanică debarcă la Rangoon şi cucereşte oraşul fără luptă (11 mai); este apoi asediată, dar fără succes (mai – decembrie).

● Malacca revine sub tutela Marii Britanii şi este dată la schimb olandezilor, pentru Benkgulen, din Sumatra (17 martie).

● n. Li Hsiu-ch'eng (m. 1864), general rebel chinez.

CELE DOUĂ AMERICI:

● La Ayacucho (9 decembrie), armata republicană a lui Antonio de Sucré alcătuită din şapte mii de oameni învinge decisiv armata spaniolă a lui José de La Serna numărînd zece mii de soldaţi; republicanii înregistrează peste o mie de victime, iar spaniolii peste două mii, la care se adaugă tot atîţia prizonieri spanioli, printre care şi La Serna. Spaniolii capitulează în ziua următoare, iar Sucré devine primul preşedinte al Republicii Bolivia.

- *Războiul pentru independența Mexicului: ia ființă Republica Mexicană (4 octombrie).*
- n. Thomas Jonathan Jackson (m. 1863), general în Confederația sudistă.
- n. Ambrose Everett Burnside (m. 1881), general american.
- n. Edmund Kirby Smith (m. 1893), general în Confederația sudistă.

1825

EUROPA:

- Răscoala decembriștilor: forțele republicane revoluționare numărînd trei mii de oameni sînt învinse de forțele țariste la Moscova (14 decembrie), punînd astfel capăt răscoalei.
- Războiul pentru independența Greciei: armatele turcești asediază din nou, de data asta cu succes, orașul Missolonghi (mai 1825 – aprilie 1826).
- Războiul pentru independența Greciei: armatele turcești, după ce au cucerit Grecia aproape în întregime, se îndreaptă asupra Atenei, asediind Acropole (mai – iunie); grecii capitulează (5 iunie).
- Forțele de debarcare egiptene debarcă și cuceresc o mare parte din Moreea (Peloponez) (februarie).
- m. Alexandru I (Aleksandr Pavlovici) (n. 1777), țar al Rusiei (d. 1801 – 1825) în timpul războaielor napoleoniene; a condus personal armatele rusești la Austerlitz (1805) și la Leipzig (1813), de asemenea a extins dominația Rusiei în Munții Caucaz și în Balcani.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Războiul ruso-persan (1825 – 1828): forțele persane conduse de Abbas Mirza îi atacă pe ruși în Munții Caucaz, cu un oarecare succes inițial, asediind orașul Tiflis.
- *Primul război dintre britanici și așanti: forțele britanice și coloniale sînt învinse pe* Coasta de Aur de către forțele așanti.
- După ani de eșecuri (1818 – 1825), francezii renunță la încercarea de a cuceri insula Madagascar.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- Primul război anglo-birmanez: forțele britanice pornite din Rangoon îi învinge pe birmanezi într-o serie de lupte pe rîul Irrawaddy, și cuceresc orașul Prome (25 aprilie), unde sînt asediați de forțele birmaneze în anotimpul ploios. Englezii îi învinge decisiv pe birmanezi la Prome (30 noiembrie – 2 decembrie) și pornesc spre capitala Birmaniei, Ava.
- *O revoltă puternică a javanezilor împotriva olandezilor este înăbușită (1825 – 1830).*
- n. Sher Ali Han (m. 1879), conducător afgan (domnește între 1863 și 1878).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul argentiniano-brazilian (1825 – 1828): forțele argentiniene invadează Banda Oriental (Uruguay) în sprijinul unei insurecții uruguayene împotriva stăpînirii braziliene (decembrie).
- Forțele mexicane înfrîng o răscoală a neamului Yaqui în Sonora (1825 – 1827).
- n. George Eduard Pickett (m. 1875), general al Confederației sudiste.
- n. Ambrose Powell Hill (m. 1865), general al Confederației sudiste.
- n. John Hunt Morgan (m. 1864) general al Confederației sudiste.
- m. James Wilkinson (n. 1757), luptător în războiul revoluționar, care mai tîrziu devine comandant suprem al forțelor ce luptă cu indienii în nord-vest (1796).

1826

EUROPA:

● Războiul pentru independența Greciei: asediat, orașul Missolonghi cade în mîinile turcilor.

● m. Louis Gabriel Suchet (n. 1770), mareșal al Franței; el a fost un general important în Spania, de unde a trebuit în cele din urmă să se retragă datorită insuccesclor franceze din alte părți, fiind numit la comanda Armatei din Sud.

● m. Francis Rawdon-Hastings, conte de Moira (n. 1754), general englez de origine irlandeză, activ în perioada Revoluției americane și a războaielor revoluționare franceze; mai tîrziu a făcut serviciul în India și Malta, unde a fost guvernator și comandant-șef.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul ruso-persan: la Ganja (26 septembrie), armata rusă numărînd cincisprezece mii de oameni, sub conducerea generalului Ivan Raskevici, pornește ofensiva și învinge armata lui Abbas Mirza, egală ca număr, bătălie care se va dovedi hotărîtoare pentru soarta războiului.

● După o revoltă a ienicerilor din Constantinopole, s-a spus că au fost masacrați șase mii de ieniceri (15 – 16 iunie).

● Muhammad al-Kanami preia controlul deplin în Bornu, cu un rege-marionetă.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Primul război dintre Marea Britanie și Birmania: britanicii cuceresc Arakanul, Assamul și o mare parte din Tenasserim de la Birmania învinsă (februarie).

● Războiul laoțiano-siamez (1826 – 1828): armata laoțiană atacă Siamul, amenințînd Bangkokul, dar este respinsă de siamezi.

● Armatele britanice atacă din nou Bhurtpore, de data aceasta reușind să cucerească orașul printr-un asalt (18 ianuarie).

● Coloniștii britanici își consolidează poziția în Malaysia prin încheierea Tratatului asupra strîmtorilor.

CELE DOUĂ AMERICI:

● n. George Brinton McClellan (m. 1885), general american.

● n. Benjamin Henry Grierson (m. 1911), general american.

1827

EUROPA:

● Războiul pentru independența Greciei: în portul Navarino (20 octombrie), o flotă de război anglo-franco-rusă distruge o flotă mult inferioară turco-egipteană aflată la ancoră; pierderile aliaților sînt minime, punîndu-se astfel capăt războiului. Tratatul de la Londra (7 mai) recunoaște independența Greciei.

● Războaiele civile portugheze: la moartea lui Ioan VI, Miguel încearcă din nou să preia puterea și ocupă Lisabona; este învins de armatele guvernamentale sprijinite de cinci mii de soldați britanici din trupele de debarcare. Miguel se retrage temporar.

● n. Wilhelm von Tegetthoff (m. 1871), amiral austriac.

• m. Frederic Augustus, duce de York şi Albany (n. 1763), feldmareşal britanic care devine comandant suprem al armatei (1798); se preocupă mai cu seamă de îmbunătăţirea pregătirii militare în rîndurile ofiţerilor şi ale infanteriei.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Războiul ruso-persan: armatele lui Ivan Paskevici cuceresc Erevanul printr-un asalt; Tabrizul capitulează. Învinşi, turcii acceptă statu-quo-ul antebelic.

• Franţa începe un atac susţinut asupra Algeriei printr-o blocadă impusă portului Alger.

• n. Frederick Augustus Thesiger, al doilea baron Chelmsford (m. 1905), general britanic.

• n. Cetshwayo (Cetewayo) (m. 1884), rege zulu (d. 1873 – 1879).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Războiul laoţiano-siamez: armatele Siamului atacă Laosul, îi învinge categoric pe laoţieni la Nong-Bona-Lampon, pe fluviul Mekong, după care înaintează şi distrug Vientiane.

• n. Takamori Saigo (m. 1877), feldmareşal japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

• La Ituzaingo (20 februarie), armatele aliate argentiniano-uruguayene învinge o armată braziliană; ambele armate numărau peste opt mii de soldaţi fiecare, pierderile situîndu-se sub cinci sute de oameni de fiecare parte.

• Armatele peruviene atacă Bolivia şi Ecuadorul.

1828

EUROPA:

• Războaiele civile portugheze: Miguel preia puterea în Portugalia (7 iulie); infanta regină Maria pleacă în exil în Brazilia. Începe războiul civil între „migueliţi" şi regalişti, aceştia din urmă fiind sprijinţi de Anglia şi de Franţa. Forţele navale miguelite nu reuşesc să cucerească insulele Azore (august).

• Războiul ruso-turc (1828 – 1829): rusii atacă în Balcani, asediind şi cucerind Varna (octombrie), apoi asediind Silistra. În Munţii Caucaz, ei asediază şi cuceresc Kars (5 iulie) şi Akhaltikhe (27 august).

• n. prinţul Frederick Charles (m. 1885), feldmareşal prusac.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Primul război dintre britanici şi aşanti: britanicii învinge decisiv armata aşanti la Dodowah (7 august), preluînd controlul asupra mai multor regiuni de coastă.

• *Liderul din Mascat, Sayyid Sa'id, îşi întemeiază o bază în insula Zanzibar din estul* Africii.

• Războiul ruso-persan ia sfîrşit prin Tratatul de la Turkomanchi (22 februarie).

• m. Shaka (Chaka) (n. circa 1787), lider zulus ale cărui tactici de luptă deosebit de eficiente bazate pe groază permit o expansiune zulusă (1818 – 1828) atît de brutală încît rămîne cunoscută sub numele de Mfecane (Zdrobirea); fiu nelegitim al căpeteniei zuluşe Senzangakona, este asasinat (28 septembrie) de doi fraţi vitregi: Dingane, care-l va succeda la tron, şi Mhlangana, care va pierde lupta pentru succesiune.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Siamul anexează Laosul.

1829

EUROPA:

- Războiul ruso-turc: ruşii cuceresc Adrianopolul (20 august) şi ameninţă Constantinopolul; Prin Tratatul de la Adrianopol Rusia obţine teritorii din litoralul estic al Mării Negre şi gurile Dunării. Asupra Ţărilor Române se exercită suzeranitatea otomană dar şi protectoratul ţarist. Sunt redate Ţării Româneşti raialele Giurgiu, Turnu, Brăila.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Conducătorul Sayyid Sa'id din Mascat nu reuşeşte să cucerească Mombasa.
- Armata franceză bombardează fără succes Tamatave, în Madagascar.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Armatele spaniole din Cuba dezlănţuie o invazie nereuşită asupra Mexicului, cucerind Tampico (18 august). Armatele mexicane conduse de Antonio Santa Anna asediază şi recuceresc oraşul, capturînd armata spaniolă de invazie (11 septembrie).
- Forţele navale peruviene cuceresc Guayaquil (ianuarie); armatele boliviană şi ecuadoriană înfrîng armata peruviană la Tarqui (27 februarie), apoi recuceresc Guayaquil (28 februarie).
- n. Geronimo (Jerome; Goyathlay) (m. 1909), căpetenie a apaşilor Chiricahua.
- n. George Crook (m. 1890), general american.
- m. Henry Dearborn (n. 1751), general american activ în Revoluţia americană şi în războiul de la 1812; ca ministru de război al lui Thomas Jefferson, el a întemeiat fortul Dearborn (1803), oraşul Chicago de mai tîrziu.

1830

EUROPA:

- Războiul pentru independenţa Belgiei începe printr-o insurecţie la Bruxelles împotriva forţelor olandeze de ocupaţie (25 august); Belgia îşi proclamă independenţa (4 octombrie). Armatele olandeze atacă Bruxelles, cucerind fortăreaţa acestuia (27 octombrie), dar nu şi oraşul în sine. Independenţa Belgiei este proclamată în cadrul Conferinţei de la Londra (decembrie), prin care se dizolvă Regatul Ţărilor de Jos.
- Prin Revoluţia franceză de la 1830 (28 iulie) este detronat Carol X şi este instaurată o nouă monarhie constituţională sub domnia lui Ludovic Filip.
- Revoluţia poloneză (1830 – 1831): la Varşovia se declanşează insurecţia împotriva forţelor ruseşti de ocupaţie (29 noiembrie), care se transformă rapid într-o revoluţie la scară naţională.
- m. Johann David Ludwig Yorck von Wartenburg (n. 1759), feldmareşal prusac în timpul războaielor napoleoniene, la început aliat al lui Napoleon, mai apoi luptînd împotriva lui.
- m. Laurent Gouvion Saint-Cyr (n. 1764), mareşal al Franţei, care a căzut în dizgraţia lui Napoleon, dar a fost reabilitat ulterior; a devenit ministrul de război al lui Ludovic XVIII (1815; 1817 – 1719).
- m. Dominique Joseph René Vandamme (n. 1770), general francez care s-a distins la Austerlitz (1805).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul franco-algerian (1830 – 1847): treizeci şi şapte–treizeci şi opt de mii de francezi debarcă şi atacă Algerul (iunie), învingînd forţa defensivă a acestuia numărînd patruzeci şi cinci de mii de soldaţi, cuceresc oraşul (3 iulie) şi mai apoi o mare parte din litoralul algerian precum şi ceva din interiorul ţării. Lungul război de independenţă care se va declanşa va fi condus de Abd-el-Kader.

CELE DOUĂ AMERICI:

● m. Simón Bolívar (n. 1783), general latino-american supranumit „El Libertador" (Eliberatorul), un conducător de bază al luptei pentru independenţa Americii Latine; după victoria surprinzătoare de la Boyacá (7 august 1819), el cucereşte Bogotá şi întemeiază Republica Nueva Granada (Columbia) (primăvara lui 1820); a elaborat o constituţie şi a încercat să pună bazele unei uniuni pan-americane; ulterior însă, bolnav şi deziluzionat de disensiunile existente, pleacă în Europa.

● Ecuadorul devine o naţiune independentă.

● n. Porfirio Díaz (m. 1915), general revoluţionar şi dictator mexican.

1831

EUROPA:

● O armată olandeză alcătuită din cincizeci de mii de soldaţi atacă Belgia (2 august), recucerind cea mai mare parte a ţării. O armată franceză formată din şaizeci şi trei de mii de soldaţi intervine în conflict, alungîndu-i pe olandezi din Belgia, cu excepţia celor asediaţi în citadela Anvers, care aveau să capituleze după o vreme (decembrie).

● Revoluţia poloneză: la Grochów, în apropiere de Varşovia, armatele poloneze reuşesc să respingă invadatorii ruşi (20 februarie); la Ostrolenka (26 mai), polonezii se retrag către Varşovia după o luptă nedecisă. Ruşii atacă şi cuceresc Varşovia (8 septembrie), punînd capăt revoluţiei.

● n. Charles Jean Jacques Joseph Ardant du Picq (m. 1870), ofiţer şi teoretician militar francez.

● m. Karl Maria von Clausewitz (n. 1780), general prusac rămas în istorie pentru lucrările sale de teorie militară, mai cu seamă *Vom Kriege (Despre război)*, începută în 1819; a fost director al Allgemeine Kriegsschule (Academia Militară) din Berlin (1819).

● m. August Wilhelm Anton, contele Neithardt von Gneisenau (n. 1760), feldmareşal prusian şi şeful marelui stat major al lui Gebhard von Blücher în timpul campaniei de la Waterloo (1815).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● n. Petrus Jacobus Joubert (m. 1900), general bur.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul dintre Siam şi Cambodgia (1831 – 1834): forţele siameze atacă Cambodgia; după succese iniţiale în care siamezii cuceresc o mare parte din ţară, armatele vietnameze şi răsculaţii cambodgieni alungă armatele Siamului din ţară. Vietnamezii rămîn, controlînd o mare parte din teritoriu.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Nat Turner conduce o revoltă a sclavilor din Virginia; sute de sclavi, inclusiv Turner, mor în timpul revoltei sau sub regimul de teroare instalat după aceea. Mai mult de cincizeci de albi sînt uciși.
- n. Sitting Bull (Tatanka Yotanka; Taurul Așezat) (circa 1831 – 1890), căpetenie a siouxilor Hunkpapa.
- n. Philip Henry Sheridan (m. 1888), general american.
- n. John Bell Hood (m. 1879), general în Confederația sudistă americană.

1832

EUROPA:

- Războaiele civile portugheze: forțele regaliste organizate în Anglia și conduse de Dom Pedro, tatăl infantei Maria, cuceresc Oporto (iulie), unde sînt apoi asediate fără succes de optzeci de mii de migueliți (1832 – 1833).
- n. Frederick Sleigh Roberts (m. 1914), feldmareșal britanic.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Primul război dintre Egipt și Turcia (1832 – 1833): egiptenii atacă și cuceresc Siria (mai – iulie), ulterior învingîndu-i pe turci la Konya (decembrie), în Anatolia.
- n. Osman Nuri Paşa (m. 1900), general turc.

CELE DOUĂ AMERICI:

- *Războiul Șoimului Negru (Black Hawk)*: după ce este izgonită de pe pămînturile sale, o coaliție a indienilor condusă de căpetenia triburilor Sauk și Fox, Șoimul Negru, declanșează războiul în Illinois și Wisconsin. Indienii, al căror număr se situa între șase și nouă sute de luptători, pierd trei sute de oameni în lupta de la Bad Axe (2 august), războiul luînd astfel sfîrșit; pierderile americanilor sînt minime.

1833

EUROPA:

- Primul război carlist (1833 – 1839): un război civil de succesiune izbucnește în Spania în urma morții regelui Ferdinand VII, între forțele guvernamentale ale regentei Maria-Christina pentru infanta Isabella II, care se bucura de un sprijin substanțial din partea Franței, Angliei și a Portugaliei – și, pe de altă parte, forțele lui Don Carlos (Carol de Bourbon), fratele lui Ferdinand. Conflictul a fost mai degrabă un război de gherilă, îndelungat, care s-a soldat cu peste o sută douăzeci de mii de morți. La început carliștii cuceresc teren, dar urmează înfrîngerea lor dezastruoasă cînd încearcă să cucerească Madridul (1837).
- Războaiele civile portugheze: regaliștii lui Joao Carlos de Saldanha debarcă în Algarve (iunie), după care îi atacă cu succes pe migueliții din sudul Portugaliei.
- Războaiele civile portugheze: în dreptul Capului St. Vincent (5 iulie), o flotă regalistă portugheză-britanică condusă de amiralul Charles Napier învinge armatele miguelite, după care cucerește și păstrează Lisabona.
- Marea Britanie, care renunțase la comerțul cu sclavi (1807), interzice sclavia în întregul imperiu.
- n. Alfred von Schlieffen (m. 1913), general prusac.
- n. Charles George Gordon (m. 1885), general britanic.

● n. Garnet Joseph Wolseley (m. 1913), feldmareşal britanic.
● m. Banastre Tarleton (n. 1754), general britanic în timpul Revoluţiei americane, supranumit „Bloody Ben" (Sîngerosul Ben) după bătălia de la Camden (1780), cînd soldaţii săi au înfipt baionetele în americanii care încercau să se predea.
● m. Jean-Baptiste Jourdan (n. 1762), mareşal al Franţei.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Conducătorul Mascatului, Sayyd Sa'id, eşuează încă o dată în tentativa sa de cucerire a oraşului Mombasa.
● m. Abbas Mirza (n. 1783), general persan în timpul războaielor cu ruşii şi cu turcii, pe care i-a învins categoric la Erzurum (1821).

CELE DOUĂ AMERICI:
● n. James Ewell Brown (Jeb) Stuart (m. 1864), general în Confederaţia statelor din sud.

1834

EUROPA:
● Războaiele civile portugheze: regaliştii lui Joao Carlos de Saldanha învinge decisiv forţele lui Miguel la Santarém (16 mai), punînd capăt războiului.
● m. Marie Joseph Paul Yves Roch Gilbert du Motier, marchiz de Lafayette (La Fayette) (n. 1757), general francez care s-a distins luptînd alături de americani în Revoluţia americană, avînd un rol hotărîtor în asediul de la Yorktown (1781).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Burii din sudul Africii îşi intensifică dezvoltarea mişcării separatiste (circa 1834), în mare parte ca o reacţie la abolirea sclavici de către Marea Britanie. Atacurile burilor asupra Xhosa continuă, dar englezii îi silesc să restituie teritoriul abia cucerit, restabilind statu-quo-ul de-a lungul rîului Fish.

1835

EUROPA:
● n. George Stuart White (m. 1912), feldmareşal britanic.
● m. Édouard Adolphe Casimir Joseph Mortier (n. 1768), mareşal al Franţei care s-a remarcat mai cu seamă la Dürrenstein (1805); a fost ucis de o bombă destinată regelui Ludovic Filip, pe care-l escorta la o paradă.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Armata turcă cucereşte Tripolitania (1835 – 1836).
● n. Samori Toure (circa 1835 – 1900), căpetenie de război şi lider Dioula.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
● n. Tz'u Hsi (m. 1908), împărăteasa văduvă moştenitoare a tronului chinez.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Războiul texan de independenţă (1835 – 1836): coloniştii americani declanşează o insurecţie împotriva dominaţiei mexicane, ieşind învingători în luptele de început de la Concepción (octombrie) şi de la San Antonio (decembrie).

● Al doilea război seminol (1835 – 1843): forțele americane pornesc un lung război de gherilă împotriva triburilor seminole și a sclavilor fugiți de la Everglades, care se opuseseră exproprierii pămînturilor lor. Seminolii au fost conduși de Osceola pînă la capturarea acestuia (1837), iar americanii de generalii Winfield Scott și Zachary Taylor.
● Samuel Colt obține prima sa patentă pentru revolver, în Anglia.
● n. William Rufus Shafter (m. 1906), general american.

1836

EUROPA:
● Olanda recunoaște formal independența Belgiei (19 aprilie).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Marea migrație a burilor: în Africa de Sud circa zece–paisprezece mii de buri împreună cu sclavii lor (numiți ucenici) migrează spre nord, pornind din Colonia Capului către ținuturile mai înalte. Grupurile Potgeiter și Cilliers, unite, învinge forțele zuluse ale lui Matabele, mult mai numeroase, la Vegkop, în Transvaal (19 octombrie).
● Armatele franceze cuceresc Constantine, din estul Algeriei, printr-un asalt (octombrie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● Armatele persane conduse de Mohamed Șah atacă Afganistanul, trecînd prin Khorasan către Herat.
● n. Ch'en Yü-ch'eng (m. 1862), general chinez în timpul Răscoalei Taiping.
● n. Sumiyoshi (Jungi) Kawamura (m. 1904), amiral japonez.
● n. Takeaki (Buyo) Enomoto (m. 1908), amiral japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Războiul pentru independența Texasului: la Alamo, în San Antonio, mai puțin de două sute de texani, conduși de colonelul William B. Travis, preferă să moară decît să se predea în fața unei armate mexicane de trei mii de soldați, întărită cu artilerie și condusă de președintele mexican Antonio López de Santa Anna (23 februarie – 6 martie). Texasul își proclamă independența (2 martie). La San Jacinto (21 aprilie), armata principală a Texasului numărînd mai puțin de opt sute de soldați, condusă de Sam Houston, învinge categoric armata mexicană, care suferă peste nouă sute de morți și răniți, la care se adaugă alte șapte sute de prizonieri, inclusiv Santa Anna; războiul ia astfel sfîrșit.
● m. James Bowie (n. 1796), militar american care a luptat pentru independența Texasului, mort în asediul mexican de la Fort Alamo (23 februarie – 6 martie); cuțitul de vînătoare Bowie îi poartă numele.
● n. Joseph Wheeler (m. 1906), general american.

1837

EUROPA:
● Primul război carlist: în ciuda victoriei substanțiale de la Huesca (mai), carliștii nu reușesc să cucerească Madridul, iar în retragerea către fluviul Ebru care urmează, ei pierd treisprezece mii din cele șaptesprezece mii de soldați.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Rușii cuceresc fortăreața muridă Ahulgo, din Daghestan, pe care o asediaseră cu prețul a aproape trei mii de victime; se intensifică războiul de gherilă ruso-murid din Munții Caucaz.

● După atacuri repetate (1822 – 1837), Sayyid Sa'id din Muscat cucerește Mombasa.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Armatele persane conduse de Mohamed Şah asediază orașul Herat (23 noiembrie).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Louis Papineau conduce o răscoală a canadienilor francofoni împotriva dominației britanice din Quebec (noiembrie). Armatele lui sînt înfrînte de britanici la St. Denis (22 noiembrie).

● Al doilea război seminol: la lacul Okeechobee, în Everglades, armata americană condusă de Winfield Scott învinge armata seminolă, deși nu în totalitate; războiul de gherilă continuă.

● n. William Clarke Quantrill (m. 1865), conducător de trupe de gherilă în Confederația statelor sudiste.

● n. George Dewey (m. 1917), amiral american.

● n. James Harrison Wilson (m. 1925), general american.

● n. Robert Frederick Hoke (m. 1912), general în Confederația statelor sudiste.

● n. Robert Gould Shaw (m. 1863), comandantul primului regiment africano-american, Regimentul 54 Massachusetts.

1838

EUROPA:

● n. Henry Evelyn Wood (m. 1919), feldmareşal britanic.

● n. Valeriano Weyler y Nicolau, marchiz de Tenerife (m. 1930), general spaniol.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Masacrul de la Durban: negociatorii buri conduși de Piet Retief sînt uciși de soldații zuluși ai lui Dingane în Natal (februarie); armatele zuluşe atacă simultan mai multe mii de emigranți buri care abia traverseră Munții Drakensberg, înregistrîndu-se cîteva sute de morți în rîndul burilor.

● La Blood River (Rîul Sîngelui) din Africa de Sud (16 decembrie), o mică oaste bură condusă de Andries Petronius, dotată cu arme de foc și cai, învinge armata zuluşă mult mai numeroasă a lui Dingane, care nu dispunea nici de cai, nici de arme de foc. Pierderile zuluşe se ridică la trei mii de oameni, pe cînd ale burilor sînt neglijabile.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Armata britanică a Companiei Indiilor de Est din Bombay silește oastea persană a lui Mohamed Şah să ridice asedirl pe care-l impunea de zece luni orașului Herat (28 septembrie).

● Forțele luptătoare pentru independența regatului Môn se răscoală fără succes împotriva dominației birmaneze.

● n. Aritomo Yamagata (m. 1922), feldmareşal japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Forțele de debarcare franceze cuceresc Veracruz (16 aprilie), instaurînd o blocadă navală asupra coastei atlantice mexicane; se retrag din ambele zone după ce li se îndeplinesc toate pretențiile (1838 – 1839).

• m. Black Hawk (Şoimul Negru) (Ma-ka-tai-me-she-kia-kiak) (n. 1767), căpetenie de război a triburilor Sauk şi Fox; triburile au fost în mare măsură distruse după *înfrîngerea suferită în Războiul Şoimului Negru* (1832).
• m. Osceola (n. 1804), căpetenie seminolă care s-a opus mutării indienilor de pe pămînturile acestora în rezervaţii; a fost capturat şi a murit în detenţie (30 ianuarie).
• m. William Clark (n. 1770), ofiţer şi explorator american care s-a alăturat lui Meriwether Lewis în expediţia de explorare a Americii de Nord pînă la coasta Pacificului (1803); este fratele mai tînăr al lui George Rogers Clark.

1839

EUROPA:
• Primul război carlist: conflictul se încheie formal prin Convenţia de la Vergara (31 august).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
• Al doilea război egipteano-turc (1839 – 1841): armata turcă, cu consilieri persani, invadează Siria, dar este învinsă categoric la Nezib (24 iunie). Flota turcă se predă în mîinile egiptenilor (iulie).
• Armata britanică cucereşte Aden, în Yemen, aflat pe calea spre India prin Marea Roşie.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
• Primul război dintre Marea Britanie şi Afganistan (1839 – 1842): armatele britanice, numărînd peste cincisprezece mii de oameni sub conducerea lui John Keane, pornesc din India atacul asupra Afganistanului, cucerind Ghazni (23 iulie) şi Kabul (7 august). Înainte de a se întoarce, ei urcă pe tron un rege de paie în persoana şahului Shuja, detronîndu-l pe fratele mai vîrstnic al acestuia, Dost Muhammad; la Kabul rămîne şi o garnizoană britanică.
• Războiul opiului dintre China şi Marea Britanie (1839 – 1842): britanicii atacă China atunci cînd chinezii încearcă să oprească comerţul cu opium din Canton, comerţ sponsorizat de britanici. Flota britanică o învinge pe cea chineză.

CELE DOUĂ AMERICI:
• La Yungay (20 ianuarie), o armată chiliană învinge categoric armatele aliate ale Boliviei şi Peru, forţînd dizolvarea Confederaţiei Peruviene şi Boliviene.
• n. George Armstrong Custer (m. 1876), general american.
• n. Nelson Appleton Miles (m. 1925), general american.
• n. Winfield Scott Schley (m. 1909), general american.

1840

EUROPA:
• În Spania generalul Baldomero Espartero conduce o revoltă încununată de succes (1840 – 1843), silind-o pe regina Isabella II să părăsească ţara.
• m. Jacques Étienne Joseph Alexandre Macdonald, duce de Taranto (n. 1765), mareşal al Franţei; a fost fiul lui Nael Stephan Macdonald, un iacobit scoţian care s-a autoexilat în Franţa după înfrîngerea lui Carol Stuart de la Culloden Moor (1746).
• m. William Sidney Smith (n. 1764), amiral britanic în timpul Revoluţiei americane, al Revoluţiei franceze şi al războaielor napoleoniene; rămas în istorie mai ales pentru

hărţuirea navelor franceze (1793 – 1796) şi pentru apărarea oraşului Acra în timpul asediului (1799).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Al doilea război egipteano-turc: flotele britanică şi austriacă intervin în favoarea Turciei (septembrie); armatele britanice cuceresc Beirutul şi Acra de la egipteni (septembrie – octombrie).
- Regatul vest-african Dahomey începe să decadă o dată cu încetarea comerţului cu sclavi, de pe urma căruia se îmbogăţise (circa 1840).
- Conducătorul zulus Dingane este silit să fugă după ce este învins de către fratele (şi apoi succesorul) său, Mpande, care formase o alianţă cu burii, cedîndu-le acestora sudul Natalului.
- Conducătorul din Muscat, Sayyid Sa'id, îşi stabileşte capitala la Zanzibar.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Războiul opiului dintre China şi Marea Britanie: britanicii învinge o nouă flotă chineză, apoi înaintează pe uscat.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Un război nedecis de frontieră dintre indienii comanşi şi texani este generat de uciderea de către texani a douăsprezece căpetenii comanşe şi a altor indieni în timpul desfăşurării negocierilor de pace (19 martie).
- n. Căpetenia Joseph (Hinmahton-Yahlaktit; Thunder-Rolling-Over-the-Mountains) (Tunetul-care-se-rostogoleşte-peste-munţi) (circa 1840 – 1904), căpetenie a tribului Nez Percé.
- n. Alfred Thayer Mahan (m. 1914), amiral şi strateg american.
- n. Gall (Pizi) (circa 1840 – 1894), căpetenie de război a indienilor sioux.
- n. William Thomas Sampson (m. 1902), amiral american.

1841

EUROPA:

- n. Georges Eugene Benjamin Clemenceau (m. 1929), politician francez şi prim-ministru pe timp de război.
- n. Eduard VII (m. 1910), rege al al Marii Britanii (1901 – 1910).
- n. John Arbuthnot (m. 1920), amiral britanic.
- m. Claude, duce de Victor-Perrin (n. 1764), mareşal al Franţei care a comandat ariergarda pe timpul retragerii de la Moscova (1812); ulterior ministru de război.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Al doilea război egipteano-turc: armatele egiptene se retrag din Siria, înapoind ţara turcilor (februarie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Războiul opiului dintre China şi Marea Britanie: britanicii cuceresc forturile din Bogue, de pe calea de acces spre Canton pe rîul Pearl (16 februarie), apoi cuceresc şi Cantonul (24 mai). Deplasîndu-se către nord de-a lungul coastei, britanicii cuceresc Amoy (26 august) şi Ninghsien (13 octombrie).

● m. Black Hawk (Şoimul Negru) (Ma-ka-tai-me-she-kia-kiak) (n. 1767), căpetenie de război a triburilor Sauk şi Fox; triburile au fost în mare măsură distruse după înfrîngerea suferită în Războiul Şoimului Negru (1832).
● m. Osceola (n. 1804), căpetenie seminolă care s-a opus mutării indienilor de pe pămînturile acestora în rezervaţii; a fost capturat şi a murit în detenţie (30 ianuarie).
● m. William Clark (n. 1770), ofiţer şi explorator american care s-a alăturat lui Meriwether Lewis în expediţia de explorare a Americii de Nord pînă la coasta Pacificului (1803); este fratele mai tînăr al lui George Rogers Clark.

1839

EUROPA:
● Primul război carlist: conflictul se încheie formal prin Convenţia de la Vergara (31 august).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Al doilea război egipteano-turc (1839 – 1841): armata turcă, cu consilieri persani, invadează Siria, dar este învinsă categoric la Nezib (24 iunie). Flota turcă se predă în mîinile egiptenilor (iulie).
● Armata britanică cucereşte Aden, în Yemen, aflat pe calea spre India prin Marea Roşie.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
● Primul război dintre Marea Britanie şi Afganistan (1839 – 1842): armatele britanice, numărînd peste cincisprezece mii de oameni sub conducerea lui John Keane, pornesc din India atacul asupra Afganistanului, cucerind Ghazni (23 iulie) şi Kabul (7 august). Înainte de a se întoarce, ei urcă pe tron un rege de paie în persoana şahului Shuja, detronîndu-l pe fratele mai vîrstnic al acestuia, Dost Muhammad; la Kabul rămîne şi o garnizoană britanică.
● Războiul opiului dintre China şi Marea Britanie (1839 – 1842): britanicii atacă China atunci cînd chinezii încearcă să oprească comerţul cu opium din Canton, comerţ sponsorizat de britanici. Flota britanică o învinge pe cea chineză.

CELE DOUĂ AMERICI:
● La Yungay (20 ianuarie), o armată chiliană învinge categoric armatele aliate ale Boliviei şi Peru, forţînd dizolvarea Confederaţiei Peruviene şi Boliviene.
● n. George Armstrong Custer (m. 1876), general american.
● n. Nelson Appleton Miles (m. 1925), general american.
● n. Winfield Scott Schley (m. 1909), general american.

1840

EUROPA:
● În Spania generalul Baldomero Espartero conduce o revoltă încununată de succes (1840 – 1843), silind-o pe regina Isabella II să părăsească ţara.
● m. Jacques Étienne Joseph Alexandre Macdonald, duce de Taranto (n. 1765), mareşal al Franţei; a fost fiul lui Nael Stephan Macdonald, un iacobit scoţian care s-a autoexilat în Franţa după înfrîngerea lui Carol Stuart de la Culloden Moor (1746).
● m. William Sidney Smith (n. 1764), amiral britanic în timpul Revoluţiei americane, al Revoluţiei franceze şi al războaielor napoleoniene; rămas în istorie mai ales pentru

din nou Afganistanul, cucerind capitala Kabul (15 septembrie) înainte de a se retrage în India (decembrie).
● Războiul opiului dintre China şi Marea Britanie: britanicii cuceresc oraşele Shanghai (19 iunie) şi Ching-kiang (21 iulie). Prin Tratatul de la Nankin (29 august), Marea Britanie ia Hong Kongul şi o despăgubire în valoare de douăzeci de milioane de dolari, obligînd China să redeschidă „porturile tratatului" concesionate de la Canton, Amoy, Fuzhow (Min-how), Ningpo şi Shanghai. Comerţul cu opiu continuă.
● n. Iwao Oyama (m. 1916), feldmareşal japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:
● m. Bernardo O'Higgins (n. 1776), general chilian, figură marcantă a luptei pentru independenţă, la care şi-a adus o contribuţie de bază; devine dictator (1817 – 1823).

1843

EUROPA:
● În Spania, generalul Ramón Narváez conduce o contrarevoltă încununată de succes (iulie – august) împotriva dictatorului Baldomero Espartero, care este silit să părăsească ţara; Isabella II revine pe tron.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● După eşecul unui atac al burilor asupra portului britanic Durban, britanicii ocupă şi anexează Natalul.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
● Războiul dintre Marea Britanie şi Sind: după ce britanicii solicită un control mult mai mare asupra regiunii Sind, forţele belucistanilor asediază Hyderabadul stăpînit de britanici (15 fe-bruarie). Întăririle sosite învinge de două ori armatele din Belucistan şi scapă trupele britanice de sub asediu (martie), apoi continuă pentru a cuceri Sindul (mai–august), a cărui apărare se dovedeşte total ineficientă.
● Primul război dintre Marea Britanie şi Maori (1843 – 1848): în Noua Zeelandă exproprierea pămînturilor băştinaşilor generează un război de gherilă al populaţiei maori împotriva coloniştilor britanici, război care va dura cinci ani.
● n. Maresuke Nogi (m. 1912), general japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Războiul civil din Uruguay (1843 – 1852): acest război civil se transformă rapid într-un conflict internaţional, forţele dictatorului argentinian Juan Manuel de Rosas trecînd în tabăra Blanco (Alb; Conservator), în timp ce forţele Colorado (Roşu; Liberal) au de partea lor Brazilia, Franţa, Anglia şi Paraguay. Montevideo este asediat fără succes de o armată argentiniană (1843 – 1851).
● Al doilea război seminol: cea mai mare parte din seminolii rămaşi este mutată cu forţa în Oklahoma în urma înfrîngerii suferite, războiul luînd astfel sfîrşit; un mare număr de seminoli şi de sclavi fugiţi rămîn în Everglades, unde nu vor fi învinşi niciodată.

1844

EUROPA:
● m. Jean Baptiste Drouet d'Erlon (n. 1765), mareşal al Franţei care a comandat centrul armatei lui Napoleon Bonaparte la Waterloo (1815).

● m. Carol XIV (Jean Baptiste Jules Bernadotte) (n. 1763), rege al Suediei şi al Norvegiei (a domnit între 1818 – 1844); iniţial mareşal al Franţei (1804), a luptat ulterior împotriva lui Napoleon (1813).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Pe rîul Isly, în Maroc (14 august), armatele franceze conduse de generalul Thomas Bugeaud învinge decisiv armatele algeriene ale lui Abd-el-Kader, punînd capăt formelor majore ale rezistenţei algeriene.

● În urma Tratatului de la Tanger (10 septembrie) francezii se retrag din Maroc.

● n. Muhammad Ahmad „Mahdi" (al-Mahdi; Muhammad Ahmad ibn as-Sayyid 'Abd Allah) (m. 1885), conducător religios şi militar sudanez.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Santo Domingo îşi cucereşte independenţa faţă de Haiti.

1845

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Primul război dintre britanici şi sikhşi (1845 – 1846): continuîndu-şi cucerirea Indiei, zece mii de britanici conduşi de Hugh Gough se confruntă şi învinge o armată de aproximativ şaisprezece mii de sikhşi conduşi de Lal Singh la Mudki (18 decembrie). La Ferozeshah (21 – 22 decembrie), armata britanică atacă şi-i învinge iarăşi pe sikhşi, care înregistrează cinci mii de victime, faţă de două mii cinci sute de partea britanicilor.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Statele Unite anexează Texasul, pe baza cererii Republicii Texas (1 martie). Mexicul şi Statele Unite se pregătesc de război.

● Armatele dominicane invadează fără succes Haiti (iulie).

● n. Arthur MacArthur (m. 1912), general american.

● m. Andrew Jackson (n. 1767), general american şi al şaptelea preşedinte al Statelor Unite (1829 – 1837), supranumit „Moş Hickory"; el a luptat în Războiul pentru independenţa Americii şi în războiul de la 1812, remarcîndu-se mai ales în timpul apărării oraşului New Orleans (1814).

1846

EUROPA:

● C. F. Schönbein inventează fulmicotonul (nitroceluloza).

● n. Alexander von Kluck (m. 1934), general german.

● n. Karl von Bülow (m. 1921), general german.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Pe măsură ce coloniştii buri şi britanici continuă să acapareze teritoriile xhosa, între buri şi britanici izbucneşte un război sporadic dincolo de rîul Keiskama (1846 – 1847).

● În Bornu, regele-marionetă (*mai*) se revoltă fără succes împotriva adevăratului rege, 'Umar, care îl succedase pe tatăl său, Muhammad al-Kanami.

● n. Abdullah et Taaisha (Abdullah ibn Mohammed) (m. 1899), derviş general sudanez şi şef al statului Sudan.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Primul război dintre britanici şi sikhşi: britanicii învinge o armată a sikhşilor la Aliwal (28 ianuarie), apoi invadează Punjabul şi-i învinge decisiv pe sikhşi la Sobraon (10 februarie). Britanicii cuceresc apoi Lahore, silind Punjabul să devină protectorat britanic, chiar dacă nu stăpîneau efectiv întregul teritoriu.

● n. Yasukata Oku (m. 1930), feldmareşal japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul mexicano-american (1846 – 1848): o armată americană de trei mii cinci sute de soldaţi, condusă de generalul Zachary Taylor, întemeiază Camp Texas (Brownsville) pe Rio Grande. Războiul începe printr-o luptă de cavalerie de mică anvergură, după care mexicanii asediază Camp Texas. La Palo Alto (8 mai), două mii două sute de americani învinge decisiv o armată mexicană de două ori mai numeroasă; la fel aveau să facă şi a doua zi, la Resaca de la Palma. Armata lui Taylor se deplasează către sud în Mexic (august). La Monterey (20 – 24 septembrie), armata lui Taylor învinge o altă armată mexicană.

● Războiul mexicano-american: coloniştii americani se revoltă în California, sub conducerea lui John Charles Frémont (iunie). O armată americană numărînd sub o mie cinci sute de soldaţi, conduşi de generalul Stephen W. Kearny, traversează New Mexico şi Arizona pentru a cuceri şi a menţine California, în timp ce alţi o mie de soldaţi pornesc către vest, prin Chihuahua, pentru a cuceri Saltillo. Un escadron american sub conducerea lui John Drake Sloat anexează formal California la Monterey. *Frémont devine guvernator (iulie).*

1847

EUROPA:

● n. Paul von Hindenburg (m. 1934), general german.

● n. Radomir Putnik (m. 1917), general sîrb.

● m. Emmanuel, marchiz de Grouchy (n. 1766), mareşal al Franţei care a devenit *comandantul suprem al cavaleriei (1813); a fost aspru criticat pentru că nu a reuşit să-i* vină în ajutor lui Napoleon Bonaparte la Waterloo (1815).

● m. Nicolas Charles Oudinot (n. 1767), mareşal al Franţei pe timpul Revoluţiei franceze şi al războaielor napoleoniene; ulterior a trecut în slujba lui Ludovic XVIII, refuzînd să i se alăture lui Napoleon la Waterloo.

● m. Charles Louis John, arhiduce de Austria şi duce de Teschen (Cieszyn) (n. 1771), feldmareşal austriac în timpul războaielor revoluţionare franceze şi al celor napoleoniene.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Abd-el-Kader capitulează (23 decembrie), dar rezistenţa algeriană împotriva stăpînirii franceze continuă.

● Liberia devine naţiune independentă (26 iulie).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul mexicano-american: forţele americane terestre şi navale conduse de Stephen Kearny înfrîng armata mexicană la San Gabriel (8 ianuarie) şi în bătălia de la Mesa (9 ianuarie), cucerind Los Angeles şi desăvîrşind astfel cucerirea Californiei.

● Războiul mexicano-american: la Buena Vista, în nordul Mexicului (22 – 23 februarie), armata lui Zachary Taylor numărînd mai puțin de cinci mii de soldați învinge armata lui Antonio López de Santa Anna formată din cincisprezece mii de soldați; americanii înregistrează peste șapte sute de victime, iar mexicanii mai mult decît dublu.
● Războiul mexicano-american: opt pînă la nouă mii de soldați americani sosiți pe calea mării, conduși de generalul Winfield Scott, cuceresc Veracruz și garnizoana sa de cinci mii de soldați (27 martie), apoi avansează spre interior. La Cerro Gordo (18 aprilie), americanii învîng categoric armata de douăsprezece mii de soldați a lui Santa Anna, cu prețul a o mie de victime și trei mii de prizonieri mexicani; americanii înregistrează sub cinci sute de victime. Armatele lui Scott atacă Ciudad de Mexico (august), obținînd victorii importante, dar cu pierderi grele la Churubusco (20 august), Molino del Rey (8 septembrie) și Chapultepec (13 septembrie), înainte de a cuceri orașul (14 septembrie).
● Începe insurecția maya în sudul Mexicului; peste cincisprezece mii de mayași cuceresc Valladolid și Ichmul. Lungul război, în mare măsură de gherilă (1847 – 1900), va costa pînă la urmă peste o sută de mii de vieți omenești.

1848

EUROPA:

● Revoluția franceză de la 1848 (22 – 24 februarie): revoluția republicană îl silește pe Ludovic Filip să abdice; monarhia este înlocuită de A Doua Republică. O revoltă a muncitorilor parizieni este înăbușită de forțele guvernamentale (23 – 26 iunie). Prințul Ludovic Napoleon Bonaparte este ales președinte al republicii (20 decembrie).
● Revoltele izbucnesc pe întreg teritoriul Imperiului Austriac. Răscoala din Viena (13 martie) duce la demisia primului-ministru Klemens Metternich. În Ungaria, o revoltă națională încununată de succes condusă de Lajos Kossuth (10 aprilie) obține o autonomie destul de largă. Austriecii învîng însă revoluția cehă (iunie), după care atacă Ungaria (septembrie). Armatele ungare îi învîng pe austrieci și invadează Austria (octombrie), dar sînt învinse la Viena; o a doua revoltă a forțelor democratice este învinsă acolo de forțele regaliste. O revoltă republicană din Romînia este înfrîntă de armatele otomane și rusești.
● Revoluțiile italiene (1848 – 1849): mișcarea de independență cuprinde întreaga Italie, începînd cu cele „cinci zile" din Milano (18 – 22 martie), o revoltă încununată de succes împotriva forțelor austriece de ocupație. Sardinia declară război Austriei (22 martie); Veneția își proclamă independența (26 martie). Giuseppe Garibaldi organizează o armată revoluționară. La Custozza (24 – 25 iulie), armatele austriece conduse de mareșalul Josef Radetsky învîng decisiv armata italiană aliată condusă de Carol Albert, regele Sardiniei. Armata lui Radetsky asediază apoi Veneția și cucerește Milano.
● Forțele liberale se revoltă în Berlin (15 martie); ca urmare, Frederick Wilhelm IV al Prusiei duce o politică mai liberală, pînă ce regaliștii recuceresc orașul (10 noiembrie), punînd capăt scurtei perioade democratice.
● Prusia cucerește Schleswig-Holstein de la Danemarca.
● n. Helmuth Johannes Ludwig von Moltke (m. 1916), general și șef al statului major german (1906 – 1914).

● n. Arthur James Balfour (m. 1930), politician şi diplomat britanic.
● m. Hermann von Boyen (n. 1771), feldmareşal german pe timpul războaielor napoleoniene.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● După ce-şi consolidează puterea, regele din Bornu (Sudan) al-Hajj 'Umar îşi alcătuieşte o armată pe care-o dotează cu armament european, pregătindu-se de jihad (războiul sfînt).
● Armatele britanice sub conducerea lui Harry Smith îi învinge pe burii lui Andries Pretorius în bătălia de la Boomplaats (29 august), silindu-i să se retragă la nord de rîul Vaal.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
● Al doilea război dintre britanici şi sikhşi (1848 – 1849): forţele de independenţă ale sikhşilor se revoltă în Punjab împotriva dominaţiei britanice; britanicii ripostează prin trimiterea unei armate de invazie estimată la circa cincisprezece mii de soldaţi.
● n. Heihachiro Togo (m. 1934), amiral japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Pe baza Tratatului de la Guadalupe Hidalgo (2 februarie), americanii anexează California şi tot ce este acum sud-vestul american de la Mexic; Mexicul recunoaşte şi anexarea Texasului de către Statele Unite.
● m. Stephen Watts Kearny (n. 1794), general american care în timpul războiului mexicano-american a cucerit New Mexico; ulterior a fost numit comandantul american în California (1846).

1849

EUROPA:
● Revoluţiile italiene: Giuseppe Mazzini fondează Republica Romană (9 februarie) după o revoltă încununată de succes în Statele Papale. La Novara (23 martie), oastea austriacă a lui Josef Radetsky învinge încă o dată, decisiv, armata Sardiniei şi a aliaţilor acesteia; Sardinia, care-şi pierduse capacitatea de luptă, capitulează în faţa austriecilor (august). O armată franceză de şapte mii de soldaţi intervine de partea papei (aprilie), asediind Roma, care capitulează (29 iunie). Forţele lui Giuseppe Garibaldi sînt apoi împrăştiate de armatele regaliste aliate.
● Revoluţia ungară: austriecii cuceresc Budapesta (5 ianuarie). Se formează Republica Ungară, avîndu-l ca prim preşedinte pe Lajos Kossuth. Armata ungară învinge armatele austriece în mai multe lupte, austriecii fiind nevoiţi să se retragă în ţara lor. Armate ruseşti şi austriece, totalizînd în final cinci sute de mii de soldaţi, atacă Ungaria şi Transilvania din două direcţii (17 iunie); ungurii pierd mai multe bătălii, decisive fiind cele de la Sighişoara (31 iulie) şi la Timişoara (9 august), punîndu-se astfel capăt revoluţiei.
● n. Alfred von Tirpitz (m. 1930), amiral german.
● n. August von Mackensen (m. 1945), feldmareşal german.
● m. Thomas Robert Bugeaud de la Piconnerie, duce de Isly (n. 1784), mareşal al Franţei pe timpul războaielor napoleoniene şi al cuceririi Algeriei; s-a distins mai ales în luptele de pe rîul Isly (1844).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● m. Mehmet Ali (n. 1769), guvernator mameluc al Egiptului; trimis iniţial de către turci pentru a lupta împotriva lui Napoleon (1798), el devine guvernator şi preia complet puterea în Egipt (1811).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Al doilea război dintre britanici şi sikhşi: la Chilianwala (13 ianuarie), în Punjab, britanicii sînt înfrînţi de sikhşi şi se retrag după ce pierd trei mii de oameni. Reîntărite, armatele britanice revin pentru a-i înfrînge pe sikhşi şi pe aliaţii lor afgani, conduşi de *Dost Muhammad*, la *Gujarat* (21 februarie). *Marea Britanie anexează apoi Punjabul.*

● n. Hikonojo Kamimura (m. 1916), amiral japonez.

● m. Akbar Han (? – 1849), general afgan care a condus forţele de asediu împotriva britanicilor la Kabul. El le-a promis acestora retragerea în siguranţă pentru a-i masacra în Trecătoarea Khyber (1841 – 1842).

CELE DOUĂ AMERICI:

● *Armata haitiană invadează fără succes Republica Dominicană (martie).*

● n. Crazy Horse (Tashunca-Uitco) (circa 1849 – 1877), căpetenie de război din tribul sioux oglala.

1850

EUROPA:

● Sub presiunile venite din partea Suediei, Marii Britanii, Rusiei şi Austriei, Prusia returnează Schleswig-Holstein Danemarcei.

● n. Horatio Herbert Kitchener (m. 1916), feldmareşal britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Al optulea război „Kaffir" (1850 – 1853): britanicii învinge populaţia xhosa care se răzvrătise în sudul Africii; războiul britanic împotriva xhosa continuă.

● Al-Hajj 'Umar conduce ultimul jihad (război sfînt) al fulanilor în Africa de Vest (1850 – 1864).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Răscoala populară Taiping (1850 – 1864): începe un război civil chinez de mari proporţii care se va solda în final cu douăzeci de milioane de victime, condus de Hung Hsiu-ch'üan (T'ien Wang sau „Regele Ceresc") împotriva dinastiei manciurienilor; declanşat în Kwangsi (noiembrie), el capătă o mare amploare în următorii doi ani.

● n. Kageaki Kawamura (m. 1926), feldmareşal japonez.

● n. Hoshimichi Hasegawa (m. 1924), feldmareşal japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

● m. José de San Martin (n. 1778), general latino-american, figură principală în eliberarea Americii spaniole; după ce a cucerit Lima (1821), el a proclamat independenţa statului Peru. Intrînd în conflict cu Simón Bolívar, ulterior demisionează şi moare în exil.

● m. Zachary Taylor (n. 1784), ofiţer american şi al doisprezecelea preşedinte al Statelor Unite (1849 – 1850), supranumit „Bătrînul Aspru şi Gata-de-luptă" (Old Rough and Ready); a luptat în mai multe războaie, remarcîndu-se mai cu seamă la Buena Vista, în timpul războiului mexicano-american (1847).

● m. José Gervasio Artigas (n. 1764), general uruguayan care a luptat în războaiele pentru independența Uruguayului (1810 – 1820); supranumit „Protectorul Popoarelor Libere".

1851

EUROPA:

● Ludovic Napoleon Bonaparte preia puterea în Franța printr-o lovitură de stat (2 – 4 decembrie).

● n. Ferdinand Foch (m. 1929), general francez.

● m. Nicolas Jean de Dieu Soult, duce de Dalmația (n. 1769), mareșal general al Franței, luptînd în războaiele Revoluției franceze și în războaiele napoleoniene; ulterior ministru de război (1830 – 1834).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Sub conducerea regelui Tu Doc, vietnamezii încep o serie de conflicte cu francezii, atît cu forțele misionare cît și cu cele militare (1851 – 1857).

1852

EUROPA:

● Războiul dintre Turcia și Muntenegru (1852 – 1853): turcii atacă Muntenegru, dar se retrag în urma înfrîngerilor suferite și a presiunilor venite din partea Austriei.

● n. Joseph Joffre (m. 1931), general francez.

● n. Franz Xavier Josef Conrad von Hüotzendorf (m. 1925), feldmareșal austro-ungar.

● n. John Denton Pinkstone French (m. 1925), general britanic.

● m. Arthur Wellesley, duce de Wellington (n. 1769), feldmareșal britanic supranumit „Ducele de Fier", cel care l-a învins definitiv pe Napoleon la Waterloo (1815); ulterior avea să devină comandant suprem al armatei (1827; 1842 – 1846), apoi prim-ministru (1828 – 1830).

● m. Auguste Frederic Louis Viesse de Marmont, duce de Ragusa (n. 1774), mareșal al Franței, care a luptat în timpul războaielor Revoluției franceze și al războaielor napoleoniene, inițial de partea lui Napoleon Bonaparte, ulterior trecînd de partea monarhiei restaurate.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Armatele din Basuto învîng o armată britanică de invazie numărînd două mii de oameni la Muntele Belea (20 decembrie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Răscoala populară Taiping: armatele Taiping cuceresc Wuhan (12 ianuarie) și își măresc efectivul la cinci sute de mii de oameni pe măsură ce se apropie de Nankin, pe care-l cuceresc la capătul unui asalt (19 martie), transformînd Nankin în capitala statului Taiping.

● m. Hung Ta-chüan (n. 1823), general rebel chinez care s-a alăturat răscoalei Taiping în 1851 și a fost numit rege de către conducătorul acesteia, Hung Hsiu-ch'üan; a fost capturat și executat.

● Al doilea război birmanez (1852 – 1853): britanicii atacă Birmania; armata sosită pe calea apelor cucereşte Rangoon (12 aprilie), se deplasează către nord în aceeaşi primăvară şi cucereşte Pegu şi Prome (octombrie). Britanicii anexează apoi sudul Birmaniei.

● n. Gentaro Kodama (m. 1906), general japonez.

● n. Gonnohyoe (Gombë) Yamamoto (m. 1933), amiral japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul civil uruguayan: aliaţii învinge decisiv armata argentiniană la Monte Caseros (23 februarie), înregistrîndu-se şase sute de victime în tabăra aliaţilor şi o mie cinci sute în cea argentiniană; şapte mii de argentinieni au fost luaţi prizonieri.

● m. José Ballivian (n. 1804), general bolivian care i-a învins pe peruvieni la Ingavi (1841).

1853

EUROPA:

● Războiul Crimeei (1853 – 1856): ruşii atacă România aflată sub stăpînirea turcilor (iulie). Marea Britanie şi Franţa ripostează trimiţîndu-şi flotele la Constantinopol. Turcia declară război Rusiei (4 octombrie). Oastea turcă de uscat îi învinge pe ruşi la Olteniţa (4 noiembrie), în timp ce forţele navale ruseşti învinge flota turcă la Sinope (30 noiembrie).

● Marea Britanie introduce carabina Enfield.

● Războiul turco-muntenegrean: armata turcă invadează din nou Muntenegru, dar se retrage încă o dată în urma înfrîngerilor militare şi la presiuni venite din partea Austriei.

● n. Alexei Alexeevici Brusilov (m. 1926), general rus.

● n. Ian Standish Monteith Hamilton (m. 1947), general britanic.

● m. Charles James Napier (n. 1782), general britanic în timpul războaielor napoleoniene, al războiului de la 1812 şi în timpul cuceririi Sindului (1842 – 1843), unde a comandat trupele britanice.

● m. George Cockburn (n. 1772), amiral britanic care a fost comandantul naval al operaţiunilor militare britanice împotriva Washingtonului, D.C. (1814).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● n. Hussein Ibn Ali (m. 1931), rege al Hijazului şi şarif (guvernator) al oraşului Mecca.

● m. Andries (Andreas) Wilhelmus Jacobus Pretorius (n. 1798), general bur şi om politic care a învins armatele zuluşe conduse de Dinganc, mai cu seamă la Blood River (Rîul Sîngelui) (1838). A fost unul dintre cei patru comandanţi generali din Transvaal; oraşul Pretoria îi poartă numele.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Răscoala populară Taiping: armatele Taiping atacă spre vest pe fluviul Yangtze şi spre nord către Pekin (mai). Succesele anterioare ale armatelor din nord au adus armatele Taiping nu mai departe de Teanţzin, dar au reuşit totuşi să cucerească oraşul Shanghai (7 septembrie), aproape secţionînd ţara.

● Comodorul american Matthew Perry conduce o escadră formată din patru nave în Golful Tokyo, punînd capăt izolării autoimpuse de Japonia (din 1637) şi deschizînd calea schimburilor comerciale paşnice între Statele Unite şi Japonia, oficializate prin Tratatul comercial de la Kanagawa (31 martie 1854).

1854

EUROPA:

● Războiul Crimeei: flotele de război britanică şi franceză intră în Marea Neagră venind în sprijinul Turciei (ianuarie). Armata rusă îi atacă pe turci în Bulgaria (20 martie). Franţa şi Marea Britanie declară război Rusiei (28 martie).

● Războiul Crimeei: forţele aliate sînt transportate către peninsula Crimeea într-un mare convoi.

● Războiul Crimeei: peste cincizeci şi cinci de mii de aliaţi debarcă în Crimeea, la nord de Sevastopol (13 septembrie) şi pornesc către oraş atît pe uscat, cît şi pe calea apelor. Aliaţii şi ruşii se confruntă pe rîul Alma; ruşii se retrag după o luptă care a costat două mii de morţi şi răniţi de partea aliaţilor şi patru mii de partea ruşilor. Aliaţii pornesc mai departe asediind Sevastopolul (8 octombrie).

● Războiul Crimeei: la Balaklava (25 octombrie) ruşii încearcă să creeze o breşă prin armata britanică de asediu pînă la ariergardă; în timpul acestei lupte, comandanţii armatei britanice ordonă „şarja Brigăzii de Cavalerie Uşoară", un atac al cavaleriei printr-un tir încrucişat de artilerie, atac sortit eşecului încă de la început.

● Războiul Crimeei: la Inkerman (5 noiembrie), ruşii încearcă fără succes să deschidă o breşă printre unităţile armatei aliate de asediu, suferind pierderi de douăsprezece mii de oameni în această tentativă nereuşită; victimele aliaţilor se cifrează la patru mii.

● Forţele austriece ocupă România (august 1854 – martie 1857).

● Junta militară condusă de generalii Baldomero Espartero şi Leopoldo O'Donnell preia puterea în Spania (iulie).

● n. Louis, prinţ de Battenberg (Louis Mountbatten) (m. 1921), amiral britanic.

● n. Pavel Karlovici Rennenkampf (m. 1918), general rus.

● m. Henry William Paget (n. 1768), feldmareşal britanic în timpul Revoluţiei franceze şi al războaielor napoleoniene; şi-a pierdut un picior la Waterloo (1815).

● m. William Carr Beresford (n. 1768), general britanic care a reorganizat armata britanică din Portugalia (1809); a fost un comandant de bază în Războiul peninsular.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Într-un jihad (război sfînt) Fulani, Al-Hajj 'Umar şi forţele sale cuceresc regatul populaţiei bambara Kaarta şi alte cîteva state vecine.

● În Africa de Sud ia fiinţă statul liber Orange (17 februarie).

● n. Christian Rudolph De Wet (m. 1922), general bur.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Răscoala populară Taiping: manciurienii învinge armatele Taiping în Hunan, pornind în urmărirea acestora către est; oraşul Wuhan este recucerit (octombrie), dar armata Taiping stopează înaintarea manciurienilor către Nankin.

● Răscoala Nien (1854 – 1868): aliată cu Taiping, populaţia Nien din Anhwei şi Hunan declanşează o insurecţie masivă împotriva manciurienilor.

● Ruşii cuceresc complet bazinul rîului Syr de la perşi (cucerire începută din 1849), a căror putere în Asia Centrală ia sfîrşit.
● n. Shichiro Kataoka (m. 1920), amiral japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Războiul civil din Kansas este declanşat după ce Tratatul Kansas-Nebraska anulează Compromisul Missouri din 1820; în războiul nedeclarat sclavagiştii se confruntă cu antisclavagiştii în „Kansasul sîngerînd".
● n. Victoriano Huerta (m. 1916), general mexican.

1855

EUROPA:
● Războiul Crimeei: atacul aliaţilor eşuat asupra Sevastopolului (7 iunie) îi costă şapte mii de morţi şi răniţi pe aliaţi şi opt mii cinci sute pe ruşi. Aliaţii declanşează un nou atac zece zile mai tîrziu şi eşuează din nou (17 – 18 iunie). Ruşii încearcă încă o dată să străpungă liniile asediatorilor (16 august), dar nici ei nu reuşesc şi plătesc preţul a opt mii de morţi şi răniţi. Aliaţii reuşesc să cucerească fortul (8 septembrie); se înregistrează alte pierderi: douăzeci şi trei de mii de victime (treisprezece mii de ruşi şi zece mii de aliaţi). Ruşii se retrag apoi.
● Războiul Crimeei: asediat, Kars capitulează în mîinile ruşilor (26 noiembrie).
● n. Magnus F. W. von Eberhardt (m. 1939), general german.
● m. Fitzroy James Henry Somerset Raglan (n. 1788), feldmareşal britanic care a participat spre sfîrşit la războaiele napoleoniene şi la războiul Crimeei, aflîndu-se la comanda Armatei Expediţionare Britanice de est în luptele de la rîul Alma, Sevastopol, Balaklava şi Inkerman (toate în 1854).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
● Răscoala Taiping: resturile armatei Taiping din nord capitulează (mai).
● În sud-vestul Chinei populaţia Miao se răscoală împotriva manciurienilor; lupta va fi de durată şi în cele din urmă va eşua (1855 – 1872).
● În Yunnan, musulmanii panthays se revoltă şi ei, fără succes, împotriva manciurienilor (1855 – 1861).
● n. Sotaro Misu (m. 1921), amiral japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Treizeci de mii de soldaţi haitieni invadează Republica Dominicană (noiembrie), dar sînt învinşi decisiv la Santomé şi la Cambronal (22 decembrie), apoi sînt siliţi să se reîntoarcă în Haiti.
● John Brown se afirmă ca lider al forţelor abolitioniste din Kansas, într-o perioadă în care violenţa se manifestă tot mai pregnant între forţele sclavagiste şi cele antisclavagiste.
● Aventurierul american William Walker preia pentru scurt timp puterea în Nicaragua (1855 – 1857), unde este învins de o coaliţie din America Centrală alcătuită din Costa Rica, El Salvador, Honduras şi Guatemala.
● Şase sute de americani masacrează populaţia sioux Brulé din Ash Hollow, Nebraska; localnicii înregistrează cel puţin o sută cincizeci de morţi şi răniţi dintr-un total de două sute cincizeci, mulţi fiind necombatanţi (septembrie).

1856

EUROPA:

- Războiul Crimeei: Tratatul de la Paris (30 martie) este semnat la Conferința de la Paris și restabilește frontierele antebelice ale Rusiei și Turciei, dar cu o Românie cvasiindependentă, aflată sub dominație turcă. Marea Neagră și cursul inferior al Dunării devin zone neutre, deschise flotelor comerciale ale tuturor țărilor.
- n. Henri Philippe Pétain (m. 1951), general francez și colaborationist nazist.
- n. Robert Georges Nivelle (m. 1924), general francez.
- n. marele duce Nikolai (Nikolai Nikolaievici Romanov) (m. 1929), general rus.
- n. Louis Félix François Franchet D'Esperey (d. 1942), mareșal al Franței.
- n. Svetozar Borojevic (Boroevic) Edler von Bojna (m. 1920), feldmareșal austro-ungar.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- În Transvaal ia ființă Republica Sud-Africană, cu Martin (Marthinus) Pretorius (fiul cel mai mare al lui Andreas Pretorius) ca primul ei președinte (16 decembrie).
- Regele zulus Cetshwayo învinge decisiv facțiunea rivală iziGgoza condusă de fratele său vitreg Mbulazi în lupta de la 'Ndondakusuka.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- Armatele persane cuceresc Herat, în Afganistan, zonă pe care englezii o considerau în sfera lor de influență. Marea Britanie ripostează declarînd război Persiei (1 noiembrie).
- Răscoala Taiping: Shih Ta-k'ai intră în fruntea unei armate Taiping de două sute de mii de oameni în Kangxi și Sichuan, începînd astfel Lunga Expediție Taiping, care avea în cele din urmă să dea greș.
- Al doilea război al opiului (1856 – 1860): conflictul se declanșează după ce chinezii sechestrează la Canton nava britanică *Arrow*. Britanicii bombardează porturile chinezești.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Armata americană din Texas pornește o lungă serie de campanii militare, soldată cu rezultat nedecis, împotriva indienilor comanși și kiovași (1856 – 1860).
- *Protestatarii prosclavagiști cuceresc Lawrence, Kansas (21 mai); John Brown* și adepții lui antisclavagiști ucid cinci oameni la pîrîul Pottawatomie (24 mai). Războiul civil mocnește în întreaga țară.
- n. (Thomas) Woodrow Wilson (m. 1924), al douăzeci și optulea președinte al Statelor Unite (1913 – 1921).

1857

EUROPA:

- n. Oskar von Hutier (m. 1934), general german.
- n. Mihail Vasilievici Alekseev (m. 1918), general rus.
- n. Otto von Below (m. 1944), general german.
- n. Robert Stephenson Smyth Baden-Powell (m. 1941), general britanic și fondator al organizației cercetașilor (Boy Scouts).

- n. Herbert Charles Onslow Plumer (m. 1932), feldmareşal britanic.
- m. Henry Havelock (n. 1795), general britanic care a luptat mai ales în India, remarcîndu-se la Lucknow, unde a şi murit.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Armata Basuto condusă de regele Mosheshu învinge la Viervoet o armată britanică de invazie numărînd aproape două mii de soldaţi.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Armatele britanice din India invadează Persia, silind armata persană să se retragă din Afganistan (aprilie).
- Războiul dintre India şi Marea Britanie (Marea răscoală a armatei indiene; răscoala cipailor) (1857 – 1858): o insurecţie de amploare împotriva trupelor de ocupaţie britanice din India a avut drept cauză imediată insistenţa britanicilor de a utiliza un nou tip de cartuş uns cu grăsime de vacă, ce trebuia muşcat înainte de a fi încărcat, contravenind astfel preceptelor musulmane şi hinduiste. Masacrarea europenilor începe la Meerut (10 mai), apoi se răspîndeşte către Delhi şi în întreaga Indie, pe măsură ce se ridică la luptă trupele indiene şi forţele de independenţă. Asediat, Cawnpore capitulează (27 iunie); în ciuda promisiunilor, două sute de europeni sînt masacraţi după ce capitulează. În acelaşi timp, trupele britanice masacrează sute, probabil mii de prizonieri indieni. Armata britanică recucereşte Delhi (20 septembrie), străpunge liniile asediatorilor pentru a veni în sprijinul oraşului Lucknow (25 septembrie), după care eliberează oraşul şi-i evacuează pe englezi (16 – 22 noiembrie).
- Al doilea război al opiului: armatele franceză şi britanică cuceresc forturile chineze şti Taku, din apropiere de Teanţzin, după care se retrag (mai). Ulterior cuceresc Cantonul (decembrie).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul civil mexican (1858 – 1861): preşedintele liberal mexican Benito Juárez este învins de conservatori lui Félix Zuloaga, fiind silit să se refugieze din Ciudad de Mexico la Veracruz (ianuarie); războiul civil se extinde în întreaga ţară. Armata conservatorilor obţine o victorie decisivă asupra liberalilor în lupta de la Ahualalco (29 octombrie).
- Învins, aventurierul american William Walker fuge din Nicaragua (mai).
- n. Hunter Liggett (m. 1935), general american.
- n. Joseph Theodore Dickman (m. 1928), general american.

1858

EUROPA:

- n. Horace Lockwood Smith-Dorrien (m. 1930), general britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Armatele Basuto îi resping pe invadatorii buri din statul liber Orange.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Armatele franceze îşi încep campania de cucerire în sudul Vietnamului.
- Războiul dintre India şi Marea Britanie: britanicii cuceresc Lucknow (16 martie) şi asediază şi cuceresc Jhansi (21 martie – 5 aprilie), masacrînd circa cinci mii de indieni, majoritatea necombatanţi, după ce aceştia se predaseră. Soţia rajahului *(rani)* din

Jhansi este ucisă la Gwalior (17 – 19 iunie). Britanicii instituie apoi un regim de teroare în nordul Indiei.

● n. Hsu Shih-chang (m. 1939), general chinez şi om politic, preşedinte al Chinei (1918 – 1922).

CELE DOUĂ AMERICI:

● n. Theodore Roosevelt (m. 1919), al douăzeci şi şaselea preşedinte al Statelor Unite (1901 – 1909).

● n. George Washington Goethals (m. 1928), ofiţer şi inginer american.

● n. William Sowden Sims (m. 1936), amiral american.

● m. Mathew Perry (n. 1794), ofiţer american de marină în timpul mai multor războaie, vestit mai ales pentru intrarea cu o escadră de patru nave în Golful Tokyo (1853), marcînd astfel redeschiderea Japoniei către Occident.

1859

EUROPA:

● Războiul dintre Austria şi Piemontul aliat cu Franţa: austriecii invadează Piemontul (29 aprilie), retrăgîndu-se după ce sînt învinşi la Montebello (20 mai) şi la Palestro (30 mai). Napoleon III conduce forţele aliate în Lombardia, învingînd oastea austriacă la Magenta (4 iunie) şi în mod decisiv la Solferino (24 iunie), unde austriecii înregistrează douăzeci şi două de mii de victime dintr-un total de o sută douăzeci de mii de combatanţi, aliaţii înregistrînd şaptesprezece mii de victime dintr-un total asemănător. Învinsă, Austria cedează cea mai mare parte din Lombardia Piemontului.

● Armatele spaniole din nordul Africii atacă Marocul (octombrie), extinzînd teritoriul dominat de spanioli pînă la Ceuta şi cucerind alte concesiuni şi primind noi despăgubiri (1859 – 1860).

● Este lansată nava franceză blindată *Gloire*, care marchează o nouă etapă în luptele navale.

● n. John Rushworth Jellicoe (m. 1935), amiral britanic.

● n. Aleksandr Vasilievici Samsonov (m. circa 1914), general rus.

● n. Alexandru Averescu (m. 1938), mareşal român, comandant al trupelor române în bătălia de la Mărăşti (1917), prim-ministru.

● n. Alfred Dreyfus (m. 1935), militar francez.

● n. Kaiserul Wilhelm II (m. 1941), împărat al Germaniei (1888 – 1918).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Franţa întemeiază un protectorat francez pe coasta Madagascarului.

● Ruşii cuceresc baza muridă de la Gounib, din Munţii Caucaz; Shamil capitulează, punînd astfel capăt lungului război de gherilă dintre ruşi şi murizi.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Al doilea război al opiului: armatele Franţei şi ale Marii Britanii atacă, dar sînt învinse la forturile Taku, din apropiere de Tcantzin, China (25 iunie).

● Armata franceză cucereşte Saigonul, în Vietnam.

● n. Yüan Shih-k'ai (circa 1859 – 1916), general chinez.

● m. Tantia Topi (Tatya Tope; Ramchandra Panduroga) (n. circa 1810), lider al rebelilor indieni pe timpul războiului dintre India şi Marea Britanie (răscoala cipailor), care a ajutat la apărarea soţiei rajahului (*rani)* din Jhansi, atunci cînd fortul acesteia a fost asediat (1858), precum şi la Gwalior, unde aceasta a fost ucisă; el a fost prins şi executat (18 aprilie).

CELE DOUĂ AMERICI:

- John Brown în fruntea unui mic grup pune stăpînire pe arsenalul federal de la Harpers Ferry, Virginia (16 – 18 octombrie), însă revolta pro-sclavagiştilor pe care contaseră nu se produce; prinşi de forţele unioniste conduse de Robert E. Lee, Brown şi cei şase oameni ai săi sînt spînzuraţi. Războiul civil era la un pas.
- n. Venustiano Carranza (m. 1920), lider al revoluţionarilor mexicani.
- n. Jonathan Edmund Browning (m. 1939), inventator american de armament.

1860

EUROPA:

- Resorgimento (Războaiele de reunificare a Italiei) (1860 – 1870): primele conflicte din Resorgimento sînt răscoalele eşuate din Neapole (4 aprilie).
- Resorgimento: cei „o mie de cămăşi roşii" ai lui Giuseppe Garibaldi debarcă şi atacă Marsala, Sicilia (11 mai), adunînd întăriri siciliene pe măsură ce înaintează. Forţele combinate ale lui Garibaldi numărînd trei mii de oameni înfrîng o armată napolitană de patru mii de soldaţi la Calatafimi (15 mai), cuceresc Palermo de la forţe napolitane mult mai numeroase (27 mai), apoi obţin încă o victorie la Milazzo (20 iulie), cucerind întreaga Sicilie. Străbătînd strîmtoarea Messina, ei atacă şi cuceresc Neapole (7 septembrie). Armatele piemonteze atacă Statele Papale (10 septembrie), învingînd forţele papale la Castelfidaro (18 septembrie).
- Resorgimento: armatele lui Garibaldi, inclusiv trupe şi nave de luptă piemonteze, asediază Gaeta (3 noiembrie).
- n. Archibald James Murray (m. 1945), general britanic.
- n. William Robert Robertson (m. 1933), feldmareşal britanic.
- m. Henry George Wakelyn Smith (n. 1787), general britanic care a luptat în mai multe războaie coloniale, ajungînd guvernator al Coloniei Capului (1847).
- m. Thomas Cochrane, al zecelea conte de Dundonald (n. 1775), amiral britanic, care a luptat nu numai în timpul războaielor Revoluţiei franceze şi al războaielor napoleoniene, dar şi în războaiele pentru independenţă din Grecia şi America Latină.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Germania pătrunde pe coastele cameruneze.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Al doilea război al opiului: optsprezece mii de francezi şi britanici debarcă şi cuceresc la capătul unui asalt forturile Taku (21 august), apoi pornesc către interior pentru a cuceri Pekinul (26 septembrie), unde jefuiesc şi incendiază Palatul de Vară. Marea Britanie cucereşte Kowloon, de pe litoral, în dreptul Hong Kong-ului, ambele puteri europene obţinînd importante despăgubiri de la China.
- Răscoala Taiping: forţele Taiping străpung asediul manciurian de la Nanking; o armată Taiping se îndreaptă asupra Shanghaiului (mai). Trupele Taiping din Anhwei sînt înfrînte şi se retrag către est.
- Al doilea război dintre Marea Britanie şi maori (1860 – 1872): este de fapt o intensificare a conflictului existent dintre britanici, care-şi continuau cuceririle în Noua Zeelandă, şi forţele de rezistenţă maori.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Abraham Lincoln este ales al şaisprezecelea preşedinte al Statelor Unite (6 noiembrie). Carolina de Sud face secesiune faţă de Uniune (20 decembrie), grăbind războiul civil.

- Războiul civil mexican: forțele liberale învinq decisiv armata conservatorilor la Calpulalpam (20 decembrie); Benito Juárez revine la putere.
- Aventurierul american William Walker invadează Hondurasul cu o mică oaste; învins rapid, este executat de către hondurieni (septembrie).
- n. John Joseph „Blackjack" Pershing (m. 1948), general american.
- n. Leonard Wood (m. 1927), general american.

1861

EUROPA:

- Resorgimento: Francis II de Neapole capitulează la Gaeta (13 februarie). Regatul Italian a fost întemeiat pe data de 13 martie, iar primul lui suveran este Victor Emmanuel.
- Războiul turco-muntenegrean: armatele turcești invadează din nou Muntenegru, de data asta cucerind țara și transformînd-o într-un protectorat (1861 – 1862).
- n. Douglas Haig (m. 1928), feldmareșal britanic.
- n. Constantin Prezan (m. 1943), mareșal român, șef al Marelui Cartier General în anii 1916–1920.
- n. Edmund Henry Hynman Allenby (m. 1936), general britanic.
- n. Erich von Falkenhayn (m. 1922), general german.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- Revolta Taiping: armatele Taiping numărînd două sute cincizeci de mii de soldați, conduse de Hsiu-ch'eng, cuceresc Hangzhou (29 decembrie).
- Întăririle franceze pun capăt asediului vietnamez asupra Saigonului deținut de francezi de dura de unsprezece luni (martie 1860 – februarie 1861). Franța anexează partea de est a Vietnamului de Sud.
- n. Koichiro Tachibana (m. 1929), general japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul civil american (1861 – 1865): la Montgomery, Alabama (9 februarie) iau ființă Statele Confederate Americane; Jefferson Davis este primul președinte al Confederației formate din Mississippi, Florida, Alabama, Georgia, Louisiana și Texas, state care se rup din Uniune. Mai către sfîrșitul anului aveau să se adauge Virginia, Arkansas, Tennessee și Carolina de Nord. Abraham Lincoln este instalat ca președinte al Statelor Unite (4 martie). Războiul civil începe prin bombardarea de către armatele confederate conduse de generalul Pierre Beauregard a fortului Sumter din Carolina de Sud (12 aprilie), care capitulează (13 aprilie).
- Războiul civil american: la Bull Run (Manassas), Virginia (21 iulie), în prima bătălie de amploare din război, armatele unioniste formate din douăzeci și opt de mii de soldați, conduse de generalul Irvin McDowell și aflate în drum spre Richmond, sînt respinse de cei treizeci și două de mii de confederați ai lui Beauregard, cu o mie cinci sute de victime în rîndul unioniștilor, două mii în rîndul confederaților și o mie trei sute de prizonieri unioniști. Aici și-a dobîndit generalul confederat Thomas J. Jackson porecla de „Stonewall" (*Zidul de piatră*), datorită *rezistenței brigăzii sale la atacurile unioniștilor.*
- Armatele franceză, britanică și spaniolă ocupă Veracruz (17 decembrie). Britanicii și spaniolii se retrag la scurtă vreme, însă francezii rezistă, cu intenția de a cuceri Mexicul, în timp ce Statele Unite erau ocupate cu războiul civil.
- Războaiele de gherilă dintre indienii apași și americani se declanșează în sud-vestul Statelor Unite, în timp ce războiul de durată dintre apași și mexicani se desfășoară mai departe în zonele învecinate din nordul Mexicului (1861 – 1886).

1862

EUROPA:

● Resorgimento: forțele lui Giuseppe Garibaldi se îndreaptă către Roma, dar sînt învinse (29 august) de unități ale armatei italiene.

● n. Aristide Briand (m. 1932), politician și internaționalist francez.

● n. Nicolai Nicolaievici Iudenici (m. 1933), general rus.

● n. Julian Hedworth George Byng (m. 1935), feldmareșal britanic.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● n. Louis Botha (m. 1919), general bur și primul prim-ministru al Uniunii Sud-Africane.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Revolta Taiping: armata Taiping condusă de Li Hsiu-ch'eng nu izbutește să cucerească Shanghaiul apărat de mercenari occidentali și armate manciuriene (aprilie – mai). O armată Taiping-Nien de două sute cincizeci de mii de soldați se deplasează către nord pentru a ataca Pekin, dar este învinsă treptat de către manciurieni (1862 – 1864).

● n. Ts'ao K'un (m. 1928), general chinez.

● m. Ch'en Yü-ch'eng (n. 1836), general chinez Taiping care, împreună cu Li Hsiu-ch'eng, a eliberat Nanking de sub asediu (*1860*); avea să fie ucis ulterior de armatele imperiale (mai).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul civil american: armatele unioniste conduse de Ulysses S. Grant cuceresc fortul Henry, apoi fortul Donelson, de pe rîul Cumberland (februarie), capturînd garnizoana acestuia de aproape cincisprezece mii de soldați.

● *Războiul civil american: în dreptul țărmului Hampton Roads, Virginia (8 – 9 martie),* nava blindată *Virginia (Merrimack)* aparținînd confederaților scufundă două nave unioniste de lemn înainte de a se confrunta cu nava blindată *Monitor;* cele două nave termină lupta nedecis, dar conflictul avea să reprezinte o cotitură în bătăliile navale, demonstrînd că a apus vremea navelor din lemn.

● Războiul civil american: la Shiloh, Pittsburg, pe rîul Tennessee (6 – 7 aprilie), armata lui Grant, numărînd șaizeci și două de mii de soldați, învinge armata lui Pierre Beauregard de numai patruzeci de mii de soldați în una dintre cele mai costisitoare lupte din război. Unioniștii înregistrează peste zece mii de victime, la care se adaugă aproape trei mii de dispăruți ori luați prizonieri; confederații au și ei zece mii de victime, plus aproape o mie de dispăruți ori luați prizonieri.

● m. Albert Sidney Johnston (n. 1803), general în Confederația sudistă, despre a cărui moarte Jefferson Davis spune că a reprezentat „punctul de cotitură al sorții *noastre*".

● Războiul civil american: o escadră unionistă condusă de comodorul David Farragut înaintează pe fluviul Mississippi (martie – aprilie), străpungînd barierele din lemn pentru a cuceri orașul New Orleans (24 aprilie), apoi Baton Rouge și Natchez, după care este respinsă la Vicksburg (23 mai).

● Războiul civil american: în Bătăliile celor Șapte Zile (25 iunie – 1 iulie), nouăzeci de mii de unioniști sub comanda lui George McClellan se apropie de capitala Confederației, Richmond, dar sînt siliți în cele din urmă să se retragă din fața armatei ceva mai numeroase a generalului Robert E. Lee. Unioniștii înregistrează în cursul campaniei

aproape zece mii de morți și răniți, plus șase mii de dispăruți sau capturați; victimele confederaților depășesc douăzeci de mii, la care se adaugă mai puțin de o mie de dispăruți sau luați prizonieri.

● Războiul civil american: în a doua bătălie de la Bull Run (Manassas) (29 – 30 august), care include și bătălia de la Chantilly (1 septembrie), armata unionistă a lui John Pope suferă o înfrîngere categorică în fața armatei lui Jackson „Stonewall" (Zid de Piatră). Unioniștii înregistrează peste șaisprezece mii de victime, iar confederații peste nouă mii.

● m. Philip Kearny (n. 1814), general american care și-a pierdut un braț la Churubusco (1847) în timpul războiului mexicano-american, ulterior făcînd parte din Garda Imperială a lui Napoleon III în războiul dintre Austria și Piemontul aliat cu Franța (1859), devenind primul american care a primit Legiunea de Onoare franceză; a fost ucis la Chantilly (1 septembrie).

● Războiul civil american: armata confederată a generalului Lee numărînd cincizeci de mii de oameni întreprinde prima invazie în nord (4 – 9 septembrie), cucerind Harpers Ferry și capturînd cincisprezece mii de prizonieri (15 septembrie). La Antietam (Sharpsburg), Maryland (17 septembrie), armata generalului Lee, acum de patruzeci și cinci de mii de soldați, învinge armata lui McClellan care numără optzeci și șapte de mii de oameni, în cea mai neagră zi a războiului, în care s-au înregistrat aproape douăsprezece mii de victime în tabăra unioniștilor și peste unsprezece mii în cea a confederaților.

● Războiul civil american: la Fredericksburg (13 decembrie), armata unionistă a lui Ambrose Burnside, acum de o sută șase mii de soldați, nu izbutește să traverseze rîul Rappahannock datorită rezistenței confederaților, suferind peste douăsprezece mii de morți și răniți înainte de a bate în retragere; pierderile confederaților se situează sub cinci mii de oameni.

● Șase mii de francezi atacă Ciudad de Mexico (aprilie) și sînt învinși de armatele republicane numărînd patru mii de soldați la Puebla (5 mai), în bătălia „Cinco de Mayo", numită așa după data luptei.

● Războiul dintre indienii sioux și americani (1862 – 1865): conflictele de durată se transformă în război atunci cînd siouxii Santee din Minnesota masacrează mai multe sute de coloniști și atacă orașele americane și punctele de rezistență din statele Minnesota și Iowa (august). Ca represalii, armata americană obține o victorie decisivă asupra indienilor sioux la Wood Lake (23 septembrie), punînd capăt conflictului pentru moment; în continuare, circa patru mii de soldați americani a desfășurat o campanie de amploare împotriva indienilor sioux din Dakota, dar fără rezultate concludente.

● După înfrîngerea gherilelor indienilor apași de către voluntari californieni în Trecătoarea Apache, Arizona (iulie), Cochise preia conducerea tuturor forțelor apașe.

● Doctorul Richard Gatling înregistrează patentul pentru pușca ce-i poartă numele.

● n. Edwin Burr Babbitt (m. 1939), general american.

1863

EUROPA:

● Armata rusă înfrînge o insurecție a gherilelor poloneze (ianuarie 1863 – aprilie 1864).

● n. Franz Ferdinand, arhiducele Austriei, moștenitor al tronului; el va fi asasinat împreună cu soția sa la Sarajevo de teroriștii bosniaci (28 iunie 1914), ceea ce a constituit pretextul pentru declanșarea primului război mondial.

● n. Reinhard Scheer (m. 1928), amiral german.
● n. Franz von Hipper (m. 1932), amiral german.
● n. David Lloyd George (m. 1945), prim-ministru britanic.
● m. Colin Campbell, primul baron Clyde (n. 1792), feldmareşal britanic care a condus „Thin Red Line" (Linia roşie subţire), Regimentul 93 Highlanders (scoţieni din ţinuturile înalte), la Balaklava (1854); a fost comandant suprem în India pe timpul războiului dintre India şi Marea Britanie (răscoala cipailor) (1857).
● m. James Outram (n. 1803), general britanic care a servit mai cu seamă în India şi care a comandat garnizoana britanică asediată la Lucknow (1857).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● *Într-un jihad (război sfînt) al fulanilor*, Al-Hajj 'Umar cu armata sa cucereşte Timbuktu (Tombouctou), dar nu reuşeşte să ocupe poziţii în Senegal; războiul va lua sfîrşit anul următor (1864).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
● Răscoala Taiping: manciurienii şi armatele occidentale (Armata Veşnic Victorioasă) sub comanda ofiţerului britanic Charles (supranumit după aceea „China") Gordon cuceresc Wuhan (29 iulie), apoi Suzhou şi alte oraşe importante, masacrînd de obicei cu miile soldaţii şi locuitorii care se predau. Eşuează o nouă expediţie Taiping către vest.
● Răscoala Taiping: armatele Tapining rămase, sub comanda lui Shih Ta-k'ai, sînt înfrînte şi capitulează în faţa manciurienilor în apropiere de rîul Tatu, în Siciuan (mai).
● m. Shih Ta-k'ai (n. 1820), general chinez rebel în răscoala Taiping care a condus o perioadă Nanking în calitate de prim-ministru şi comandant suprem al armatei; după ce a fost înfrînt şi a capitulat, a fost executat la Chengdu.
● Războiul civil japonez (Restauraţia Meiji) (1863 – 1869) a reprezentat o serie de angajamente între cei care susţineau shogunatul Tokugawa şi cei care doreau să-l înlocuiască cu un guvern central puternic, condus nominal şi spiritual de un împărat Meiji restaurat, dar, de fapt, condus de clanurile Choshu şi Satsuma.
● Schimb de focuri între bateriile de coastă japoneze şi navele de luptă occidentale la Shimonoseki (iunie).
● Armatele coloniale franceze silesc Siamul să-şi retragă forţele din Cambodgia.
● În urma unui asediu, Herat cade în mîinile armatei guvernamentale afgane (26 mai).
● Nave de război britanice bombardează Kagoshima, Japonia (15 – 16 august), într-o dispută legată de uciderea unui supus britanic.
● Cambodgia devine protectorat francez.
● În Yunnan, musulmanii panthays se revoltă din nou, tot fără succes, împotriva manciurienilor (1863 – 1871).

CELE DOUĂ AMERICI:
● Războiul civil american: Proclamaţia de Emancipare (1 ianuarie) a lui Abraham Lincoln eliberează toţi sclavii din teritoriile deţinute de Confederaţie; ca un rezultat imediat, foştii sclavi se alătură Uniunii în număr mare.
● Războiul civil american: la Chancellorsville, pe rîul Rappahannock (1 – 6 mai), armata Confederaţiei condusă de Robert E. Lee, numărînd şaizeci şi una de mii de oameni, învinge o armată de nouăzeci şi şapte de mii de soldaţi de sub comanda unionistului Joseph Hooker. Victimele se cifrează la aproape unsprezece mii în tabăra

confederată şi la peste unsprezece mii în cea unionistă; la acestea se mai adugă şi peste şase mii de unionişti dispăruţi ori luaţi prizonieri.

● m. Thomas Jonathan Jackson (n. 1824), general în Confederaţia statelor din sud, supranumit „Stonewall" („Zid de piatră") pentru apărarea de neclintit de la Bull Run (1861); s-a distins şi în alte lupte importante, inclusiv în a doua luptă de la Bull Run, la Antietam, Fredericksburg şi, în final, la Chancellorsville, unde a fost rănit din greşeală de propriii săi soldaţi, rană care s-a dovedit fatală.

● Războiul civil american: la Gettysburg, Pennsylvania (1 – 3 iulie), în lupta decisivă şi totodată cea mai costisitoare a războiului, armata unionistă a lui George Meade formată din optzeci şi opt de mii de soldaţi înfrînge armata confederată a lui Robert E. Lee care număra şaptezeci şi cinci de mii de oameni; armata lui Lee traversase fluviul Potomac (mijlocul lunii iunie), încercînd invazia definitivă a nordului. Într-un atac care a durat trei zile, armata lui Lee nu reuşeşte să străpungă sau să învăluie liniile unioniştilor. Ultima încercare a fost şarja lui Pickett, un atac direct şi fără speranţă a cincisprezece mii de soldaţi, condus de brigăzile din Virginia ale generalului George E. Pickett de-a curmezişul unui teren deschis, fără cai, împotriva trupelor unioniste adăpostite în tranşee şi dispunînd de artilerie; şarja lui Pickett a costat şapte mii cinci sute de victime. Lee se desprinde şi se retrage către sud (4 iulie). Sudiştii înregistrează circa douăzeci şi trei de mii de victime şi cinci mii de dispăruţi sau capturaţi, iar nordiştii cincisprezece mii de victime şi cinci mii de dispăruţi sau capturaţi.

● Războiul civil american: în aceeaşi zi în care Lee se desprindea la Gettysburg pentru a se retrage, armatele unioniste ale lui Ulysses S. Grant de pe fluviul Mississippi primesc capitularea unei armate confederate de treizeci de mii de soldaţi la Vicksburg, împărţind astfel Confederaţia în două. Înainte de aceasta, armata lui Grant obţinuse o serie de victorii asupra armatei confederate pe măsură ce se apropiase de Vicksburg *(mai – iunie)* şi *asediase fortăreaţa (19 mai)*.

● Războiul civil american: la Chickamauga Creek, în apropiere de Chattanooga (19 – 20 septembrie), armata confederată a lui Braxton Bragg numărînd şaizeci şi şase de mii de soldaţi zdrobeşte armata de cincizeci şi opt de mii de oameni a lui William Rosecran; după ce atacul armatei sudiste împarte în două armata nordistă, degringolada este evitată numai datorită rezistenţei corpului de armată al generalului George Thomas („Stînca de la Chickamauga"). Pierderile sudiştilor depăşesc optsprezece mii de oameni, iar ale nordiştilor şaisprezece mii. Armata unionistă se retrage în Chattanooga, unde este asediată (septembrie – octombrie), fiind eliberată de întăririle aduse de generalul Grant (octombrie – noiembrie). Armata lui Grant, numărînd peste şaizeci de mii de oameni, învinge armata de asediu a lui Bragg de numai patruzeci de mii de soldaţi la Chattanooga (25 – 27 noiembrie); unioniştii pierd aproape şase mii de soldaţi, iar confederaţii aproape şapte mii.

● Trupe neregulate prosclavagiste conduse de William Quantrill, făcînd parte nominal din armata confederată, cuceresc Lawrence, Kansas (21 august), omorînd o sută cincizeci de necombatanţi şi incendiind o mare parte din oraş. Călăreţii lui Quantrill, îmbrăcaţi în uniforme unioniste, atacă şi soldaţii unionişti de la Baxter Springs, Kansas (octombrie), omorînd o sută dintre aceştia.

● Puternic întărită, o armată franceză de treizeci de mii de oameni asediază şi cucereşte Puebla (17 mai), apoi cucereşte Ciudad de Mexico (7 iunie). Arhiducele Maximilian al Austriei devine împărat de paie în Mexic (12 iunie). Începe un război de rezistenţă de gherilă care cuprinde întreaga ţară.

● m. Robert Gould Shaw (n. 1837), comandant al primului regiment africano-american, Regimentul 54 Massachusetts; el moare în timpul încercării costisitoare de luare cu asalt a fortului Wagner din Carolina de Sud.
● m. Samuel (Sam) Houston (n. 1793), lider american a cărui victorie asupra mexicanilor de la San Jacinto şi prinderea tot acolo a lui Antonio López de Santa Anna (21 aprilie 1836) a condus la obţinerea independenţei Texasului; ulterior preşedinte al republicii, apoi senator şi guvernator al statului, el îşi pierde funcţiile oficiale ca urmare a opoziţiei manifestate faţă de secesiune şi de Confederaţie.

1864

EUROPA:

● Prima Convenţie de la Geneva ia în dezbatere îngrijirea medicală şi personalul medical.
● Războiul din Schleswig-Holstein: armatele prusace, aliate cu Austria, atacă provincia Schleswig-Holstein (februarie) pe care o cuceresc după o uşoară împotrivire din partea danezilor. Danemarca cedează provincia Prusiei şi Austriei (1 august).
● n. Henry Hughes Wilson (m. 1922), feldmareşal britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Burii atacă din nou populaţia Basuto, de această dată cu succes; ei iau o mare parte din ţara acestora (1864 – 1866).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Revolta Taiping: Hangzhou cade în mîinile manciurienilor (aprilie). Hung Hsiu-ch'üan, „Regele Divin", se sinucide (1 iunie); este urmat la tron de fiul său T'ien Kuei-fu. Nanking, capitala Taiping, capitulează în urma unui asediu (19 iulie). Mişcarea de rezistenţă Taiping va continua pînă în 1866.
● m. Hung Hsiu-ch'üan (n. 1814), lider rebel chinez a cărui viziune despre un Regat Divin al Marii Păci (T'ai-p'ing T'ien-kuo) a inspirat răscoala Taiping; pe cale de a fi capturat de armatele imperiale care asediau oraşul Nanking, el se sinucide (1 iunie).
● m. Li Hsiu-ch'eng (n. 1824), general rebel chinez care a devenit comandantul suprem al armatelor Taiping (1858), ajungînd de două ori pînă sub zidurile Shanghaiului (1860; 1862); a fost luat prizonier şi executat (7 august).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul civil american: vestind sfîrşitul Confederaţiei, Armata Potomacului de o sută douăzeci de mii de soldaţi condusă de Ulysses S. Grant atacă Armata Virginiei de Nord numărînd şaizeci şi patru de mii de oameni condusă de generalul Robert E. Lee, traversînd rîul Rapidan (4 mai); în următoarele şapte săptămîni, Grant îşi continuă înaintarea susţinută către sud, ambele armate suferind pierderi enorme într-un război care se derula clar în favoarea armatei unioniste mai bine aprovizionată şi întărită. Nordiştii şi sudiştii se înfruntă în luptele decisive de la Wilderness (5 – 6 mai), Spotsylvania (8 – 18 mai), Cold Harbor (3 – 12 iunie) şi Petersburg (15 – 18 iunie), după care urmează lungul şi costisitorul asediu al Petersburgului (19 iunie 1864 – 2 aprilie 1865). Armatele lui Grant înregistrează circa şaizeci şi şase de mii de victime, iar cele ale lui Lee circa treizeci şi cinci de mii pe parcursul acestei campanii.

● Războiul civil american: în golful Mobile Bay (5 august), flota unionistă a amiralului David Farragut învinge navele confederate conduse de amiralul Franklin Buchanan; după ce nava sa amiral, *Tecumseh,* este scufundată de o mină, Farragut strigă celebra sa frază „La naiba cu torpilele!", apoi pornește să navigheze prin apele minate.
● Războiul civil american: armata lui William Tecumseh Sheridan numărînd aproape o sută de mii de oameni pornește din Chattanooga către Atlanta (5 mai), împingînd o armată confederată de șaizeci de mii de soldați înapoi către Atlanta, în ciuda unor tentative de întîrziere din partea acesteia. Unioniștii cuceresc Atlanta (31 august). Armata lui Sheridan străbate Georgia, din Atlanta pînă la ocean (15 noiembrie – 8 decembrie), lăsînd în urma sa o fișie devastată lungă de cinci sute de kilometri și lată de optzeci, care tăia calea de acces a armatei generalului Lee din Georgia la proviziile și întăririle din sud. Armata Uniunii asediază și cucerește Savannah (19 – 21 decembrie), încheind astfel campania. În aceeași perioadă, Armata din Tennessee, condusă de John B. Hood, care atacase către nord încercînd să atragă armatele lui Sherman afară din Georgia, este distrusă de forțele mult mai numeroase ale lui George H. Thomas la Nashville (15 – 16 decembrie).
● Războiul civil american: la Cedar Creek, în valea Shenandoah (19 octombrie), armata unionistă mult mai numeroasă a lui Philip Sheridan învinge armata de optsprezece mii de soldați a lui Jubal Early, sfîrșind astfel campania de diversiune a Confederației în vale (iulie – octombrie).
● m. James Ewell Brown (Jeb) Stuart (n. 1833), general al Confederației care a condus multe raiduri asupra armatelor unioniste; el moare (12 mai) de pe urma unor răni suferite în lupta împotriva lui Philip Sheridan de la Yellow Tavern, Virginia.
● m. John Hunt Morgan (n. 1825), general al Confederației care a condus mai multe atacuri (din primăvara anului 1862), mai cu seamă în Tennessee și Kentucky, ajungînd pînă lîngă Cincinnati, Ohio, mult mai departe către nord decît orice alt comandant confederat; eliberat de la comandă (1864), este ucis mai tîrziu de soldați unioniști (4 septembrie).
● La Sand Creek, Colorado (29 noiembrie), armata americană ucide cel puțin trei sute de indieni Cheyennes și Arapahos, în marea lor majoritate necombatanți.
● Războiul Triplei Alianțe (Războiul Paraguayan) (1864 – 1870): deplasîndu-se pe calea apei, armatele paraguayane urcă pe rîul Paraguay (14 decembrie), invadînd și cucerind o mare parte din provincia braziliană Matto Grosso.

1865

EUROPA:
● n. George V (m. 1936), rege al Marii Britanii (d. 1910 – 1936).
● n. Erich Ludendorff (m. 1937), general german.
● n. Frederick Rudolph Lambert, al zecelea conte de Cavan (m. 1946), feldmareșal britanic.
● n. Edith Cavell (m. 1915), infirmieră britanică executată pentru spionaj.
● n. William Riddell Birdwood (m. 1951), feldmareșal britanic.
● n. James Frederick Noel Birch (m. 1939), general britanic.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● Războiul din Bhutan: armatele britanice din India atacă Bhutanul (martie), învingînd categoric armata de rezistență din Bhutan la Dewangiri Stockade (1 aprilie), ucigînd peste o sută de soldați după ce aceștia capitulaseră.

● Armata rusă cucereşte oraşul Taşkent (iunie).
● n. Henry George Chauvel (m. 1945), general australian.
● n. Tuan Ch'i-jui (m. 1936), senior războinic din China.
● m. Seng-Kuo-Lin-Ch'in (? – 1865), general mongol în slujba Chinei care a apărat capitala Pekin în timpul revoltei Taiping, învingîndu-i pe generalii Taiping Li K'ai-feng şi Lin Feng-hsiang; a devenit ulterior comandant suprem în nord-est (1858).

CELE DOUĂ AMERICI:

● *Războiul civil american: armata unionistă a lui William Tecumseh Sheridan formată* din şaizeci de mii de oameni străbate către nord cele două state Carolina, împingînd în faţa sa armatele confederate mult mai slabe şi încercînd să facă joncţiunea cu armata lui Ulysses S. Grant în Virginia (ianuarie – martie). Înainte de Petersburg, cavaleria unionistă a lui Philip Sheridan reuşeşte să străpungă liniile unioniste la Five Forks (1 aprilie), iar principalul corp de armată al lui Grant cucereşte Petersburgul la capătul unui asalt (2 aprilie). Armata lui Robert E. Lee se retrage, dar este prinsă în capcană la Appomattox, unde Lee capitulează în faţa generalului Grant (9 aprilie). Capitulează şi resturile armatei confederate (aprilie – mai).
● m. Ambrose Powell Hill (n. 1825), general al Confederaţiei care a jucat roluri foarte importante în mai multe lupte din cadrul Războiului civil american; a fost rănit la Chancellorsville (1863) şi ucis la Petersburg (2 aprilie).
● m. William Clarke Quantrill (n. 1837), lider de gherilă în Confederaţie ale cărui trupe neregulate – adesea proscrişi – au desfăşurat raiduri în Missouri şi Kansas, cel mai notabil la Lawrence (21 august 1863); a fost rănit mortal de trupele unioniste în Kentucky.
● O dată cu încheierea Războiului civil american, Statele Unite solicită Franţei retragerea trupelor sale din Mexic, comasînd trupe la graniţa cu Mexicul.
● m. Abraham Lincoln (n. 1809), al şaisprezecelea preşedinte al Statelor Unite (1861 – 1865), comandant suprem al armatelor federale pentru menţinerea Uniunii în timpul Războiului civil american; a fost asasinat de John Wilkes Booth la teatrul Ford din Washington, D.C., la numai cinci zile de la terminarea războiului (a fost împuşcat pe 14 şi a decedat pe 15 aprilie). A fost urmat de vicepreşedintele Andrew Johnson.
● *Războiul Triplei Alianţe:* dictatorul paraguayan Francisco Solano López declară război Argentinei (18 martie). Brazilia, Uruguayul şi Argentina se aliază împotriva Paraguayului (1 mai). Armata paraguayană traversează Argentina pentru a ataca provincia braziliană Rio Grande do Sul (10 iunie). La Uruguaiana (5 august), armatele aliate iau prizonieri cinci mii cinci sute de soldaţi uruguayeni, întreaga forţă de invazie.
● n. William Sidney Graves (m. 1940), general american.
● m. Samuel Francis du Pont (n. 1803), amiral american care a luptat în Războiul mexicano-american şi în Războiului civil american.

1866

EUROPA:

● Războiul austro-prusac (Războiul de şapte săptămîni): armata prusacă atacă Hanovra, silind armata de apărare a oraşului să capituleze, în ciuda victoriei obţinute de aceasta la Langensalza (28 iunie). Armata prusacă, totalizînd două sute douăzeci de mii de soldaţi şi atacînd prin sudul Germaniei în Boemia, se confruntă cu o armată austriacă şi saxonă aproximativ egală pe care-o învinge la Sadowa (Königgrätz) (3 iulie).

Pierderile prusace se cifrează la nouă mii de oameni, în timp ce austriecii şi saxonii înregistrează peste cincisprezece mii de victime, la care se adaugă şi douăzeci şi două de mii luaţi prizonieri.

● Războiul austro-italian: Italia şi Prusia devin aliate (12 mai), Italia declarînd război Austriei atunci cînd începe Războiul austro-prusac. Optzeci de mii de austrieci invadează Italia, învingînd o armată italiană mult mai numeroasă la Custozza (24 iunie), apoi retrăgîndu-se în Austria pentru a înfrunta armata prusacă în înaintare. Tratatul de la Viena acordă Veneţia italienilor.

● Forţele turceşti înăbuşă o insurecţie de proporţii în Creta (1866 – 1868).

● n. Emilio de Bono (m. 1944), general italian.

● n. Hans von Seeckt (m. 1936), general german.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● n. Sun Iat-sen (m. 1925), lider al Revoluţiei chineze şi fondator al Republicii Chineze.

● n. Tetsutaro Sato (m. 1942), amiral şi teoretician militar japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul Triplei Alianţe: armatele aliate invadează Paraguayul (ianuarie). La Tuyuty (24 mai), forţele aliate numărînd treizeci şi două de mii de soldaţi înfrîng categoric o armată paraguayană de douăzeci şi patru de mii de soldaţi; numărul victimelor se ridică la patru mii de aliaţi şi treisprezece mii de paraguayeni. La Curupayty (22 septembrie), aliaţii înregistrează nouă mii de victime, comparativ cu un număr extrem de mic de partea paraguayenilor, la capătul unui asalt eşuat pentru cucerirea poziţiilor paraguayene.

● Războiul Norului Roşu (1866 – 1868): în Wyoming şi Montana, o coaliţie a indienilor condusă de căpetenia Sioux Teton „Nor Roşu" se ridică la luptă pentru a-şi păstra teritoriile împotriva armatelor americane, asediind mai multe forturi nou-construite de-a lungul Căii Bozeman, în cele din urmă silindu-i pe americani să le evacueze.

● Napoleon III retrage trupele franceze din Mexic (1866 – 1867).

● m. Winfield Scott (n. 1786), general american în timpul Războiului mexicano-american, care a ajuns la Mexico City pornind din Veracruz (1847), unde a fost numit guvernator militar; deşi aflat în retragere pe timpul Războiului civil american, el a pus la punct Planul Anaconda, prin care unioniştii au cucerit valea fluviului Mississippi şi au instaurat o blocadă eficientă împotriva Sudului.

1867

EUROPA:

● Resorgimento: Giuseppe Garibaldi, în fruntea unei armate de patru mii de soldaţi, nu reuşeşte să cucerească Roma; la Mentana, armata sa este categoric înfrîntă de forţele franceze şi papale (3 noiembrie).

● Alfred Nobel inventează dinamita.

● n. Józef Klemens Piłsudski (m. 1935), general polonez.

● n. Karl Gustaf Emil Mannerheim (m. 1951), general finlandez.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Treisprezece mii de soldaţi britanici desfăşoară o expediţie de pedepsire în Abisinia, unde cuceresc şi distrug capitala Magdala (10 aprilie), după care se retrag din ţară.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul Triplei Alianțe: armatele aliate continuă să înainteze în Paraguay, cucerind Asunción (31 decembrie). Dictatorul paraguayan Francisco Solano López continuă un război de gherilă de mică amploare, pînă la moartea sa (1870).
- După ce retragerea francezilor ia sfîrșit, armatele lui Maximilian nu mai reușesc să păstreze Mexicul; Maximilian este capturat la 14 mai și executat cinci zile mai tîrziu, pe 19 mai. Este reinstaurată Republica Mexicană, avîndu-l președinte pe Benito Juárez.
- n. Wilbur Wright (m. 1912), pionier american în domeniul aviației.
- n. Emily Greene Balch (m. 1961), pacifist american.
- m. John Drake Sloat (n. 1781), amiral american care, ajungînd cu o escadră la Monterey, anexează în mod formal California la Statele Unite (7 iulie 1846).

1868

EUROPA:

- Junta militară condusă de generalul Francisco Serrano o detronează pe Isabella II a Spaniei (septembrie).
- n. Nicolae II (m. 1918), ultimul țar al Rusiei (a domnit între 1894 – 1917).
- n. Miklós Horthy (m. 1957), dictator al Ungariei (1920 – 1944).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- Războiul civil japonez (Restaurația Meiji): la Toba-Fushimi (ianuarie), armata imperială japoneză învinge decisiv armatele shogunatului.
- Armatele ruse cuceresc Samarkandul (mai).
- n. Suzuki Kantaro (m. 1948), amiral japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Începe insurecția cubaneză împotriva dominației spaniole. În cele din urmă, armatele coloniale spaniole și cubaneze îi învinge pe insurgenți la capătul unui lung război de uzură (1868 – 1878).
- Războiul Norului Roșu: coaliția indiană condusă de tetoni silește armata americană să renunțe la forturile nou construite de pe Calea Bozeman, obținînd formal un răgaz prin Tratatul de la Fort Laramie (29 aprilie).
- n. Mark Lambert Bristol (m. 1939), amiral american.

1869

EUROPA:

- n. Neville Chamberlain (m. 1940), prim-ministru britanic (1937 – 1940).
- m. Hugh Gough (n. 1779), general britanic care s-a aflat la comanda armatei pe timpul Războiului chino-britanic al opiului (1839 – 1842), devenind apoi comandant suprem în India în perioada anexării Punjabului.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- n. Mohandas Karamchand „Mahatma" Gandhi (m. 1948), lider politic și spiritual indian.
- n. Emilio Aguinaldo (m. 1964), lider al mișcării de independență din Filipine.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Liderul metișilor canadieni francofoni Louis Riel conduce o insurecție în Manitoba, cucerește Fort Garry (Winnipeg) și devine primul președinte al guvernului revoluționar.

● În Haiti, două insurecţii concurente înfrîng armatele guvernului lui Sylvain Selnave; este cucerit Port-au-Prince (18 decembrie).
● n. Hans Anton Kundt (m. 1939), comandant german care a luptat în Bolivia.

1870

EUROPA:
● Războiul franco-prusac (1870 – 1871): Franţa declară război Prusiei (15 iu-lie). La Wiessenberg (4 august), armatele prusace numărînd cincizeci de mii de soldaţi resping o divizie franceză. La Fröschwiller (Wörth) (6 august), armata prinţului de coroană Friedrich Wilhelm, care număra peste nouăzeci şi cinci de mii de soldaţi, învinge oastea franceză a lui Marie de MacMahon formată din mai puţin de cincizeci de mii de soldaţi; MacMahon se retrage, iar prusacii pornesc în urmărire. În nord, prusacii învinq armata franceză a lui Achille F. Bazaine, care se retrage către Metz, nereuşind să străpungă încercuirea germană după bătălia de la Vionville-Mars-La-Tour (16 august), al cărei preţ s-a ridicat la şaisprezece mii de victime în rîndul germanilor şi la aproape paisprezece mii în cel al francezilor. Bătălia de la Gravelotte-St. Privat (18 august) aduce şi ea peste douăzeci de mii de victime în tabăra prusacă şi peste douăsprezece mii în cea franceză şi se soldează cu încercuirea francezilor la Metz. MacMahon, sosind în fruntea a o sută treizeci de mii de soldaţi pentru a-l salva pe Bazaine, este la rîndul său prins în cursă la Sedan, pe fluviul Meuse; acolo Napoleon III capitulează o dată cu cei optzeci şi trei de mii de soldaţi francezi, armata acestuia înregistrînd deja şaptesprezece mii de victime şi douăzeci şi una de mii de soldaţi luaţi prizonieri (1 septembrie). Începe asdierea Parisului (19 septembrie). Întreaga armată franceză numărînd o sută şaptezeci de mii de oameni se predă la Metz (27 octombrie).
● Resorgimento: armatele guvernamentale italiene asediază şi cuceresc Roma (septembrie), protectorii francezi ai papalităţii retrăgîndu-se anterior datorită Războiului franco-prusac. Ducînd la bun sfîrşit Resorgimento, Italia anexează Roma, care devine capitala ţării.
● n. Vladimir Ilici Lenin (Vladimir Ilici Ulianov) (m. 1924), lider bolşevic.
● n. James Connolly (m. 1916), lider republican irlandez.
● n. Alexander Stanhope Cobbe (m. 1931), general britanic.
● n. Hubert de la Poer Gough (m. 1963), general britanic.
● m. Charles Jean Jacques Joseph Ardant du Picq (n. 1831), ofiţer al armatei franceze şi teoretician militar care a scris *Études sur le combat: combat antique et moderne* (publicat în 1880).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● n. Jan Christian Smuts (m. 1950), general şi politician bur sud-african.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Insurecţia metişilor canadieni francofoni condusă de Louis Riel este învinsă de armata canadiană, cu foarte puţine pierderi de ambele tabere.
● Războiul Triplei Alianţe: un război de gherilă de mică amploare împotriva aliaţilor ia sfîrşit o dată cu moartea în luptă a dictatorului paraguayan Francisco Solano López (1 martie).
● Pe Blood River (Rîul Sîngeros), în Montana (23 ianuarie), cavaleria americană masacrează cel puţin o sută şaptezeci de săteni din tribul Picioarelor Negre, în marea lor majoritate necombatanţi; americanii pierd un singur om.

● m. Robert Edward Lee (n. 1807), general în Confederația statelor sclavagiste, care a condus armata din Virginia și apoi trupele confederate, suferind o înfrîngere decisivă la Gettysburg (1863), pentru a se preda în cele din urmă la Tribunalul Appomattox (1865).
● m. David Glasgow Farragut (n. 1801), primul contraamiral al marinei americane (1862) și primul viceamiral (1866), vestit mai ales pentru victoria de la golful Mobile (1864), unde a strigat: „La naiba cu torpilele! Cu toată viteza înainte!".
● m. George Henry Thomas (n. 1816), general american supranumit „Stînca din Chickamauga" pentru rezistența organizată acolo (19 – 20 septembrie 1863).

1871

EUROPA:
● Războiul franco-prusac: Parisul asediat capitulează (28 ianuarie). Prin Tratatul de la Frankfurt (10 mai), Germania obține Alsacia și o mare parte din Lorena, precum și despăgubiri în valoare de un miliard de dolari.
● Comuna din Paris preia puterea (18 martie – 28 mai); trupele guvernamentale franceze conduse de mareșalul Marie de MacMahon reprimă insurecția, atacîndu-i pe comunarzi într-o luptă de stradă în Paris (21 – 28 mai).
● n. Karl Liebknecht (m. 1919), lider comunist german.
● n. Pietro Badoglio (m. 1956), general italian.
● n. Rosa Luxemburg (m. 1919), socialist polonez și lider comunist german.
● n. David Beatty (m. 1936), amiral britanic.
● n. Ioannis Metaxas (m. 1941), general și dictator militar grec (1936 – 1941).
● m. Wilhelm von Tegetthoff (n. 1827), amiral austriac care, după ce a luptat împotriva danezilor (1864), a comandat flota austriacă în Războiul austro-prusac (1866).

CELE DOUĂ AMERICI:
● Gherilele indienilor apași conduse de Cochise sînt nevoite să renunțe la lupta împotriva armatelor americane (septembrie).
● n. Orville Wright (m. 1948), pionier al aviației americane.
● m. John Bankhead Magruder (n. 1810), general al Confederației supranumit „Prințul John"; a comandat armatele confederate în Virginia (1862) și apoi în Texas; ulterior a slujit în Mexic sub comanda împăratului Maximilian (1865 – 1869).

1872

EUROPA:
● Al treilea război carlist (1872 – 1876): Carlos VII pătrunde în fruntea unei armate de exilați în nordul Spaniei; înfrîngerile inițiale duc la formarea unei armate rebele numărînd cincizeci de mii de oameni.
● n. Maurice Gustave Gamelin (m. 1958), general francez.
● n. Anton Denikin (m. 1947), general rus.
● n. Haakon VII (m. 1957), rege al Norvegiei (d. 1905 – 1957).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● m. Tseng Kuo-feng (n. 1811), om de stat chinez și general al armatei imperiale pe timpul răscoalei Taiping; el a pus bazele unei armate din forțele de miliții din Hunan

(1852); s-a aflat în fruntea oștilor care au recucerit capitala Taiping Nankin (1863 – 1864); a susținut cu tărie procesul de modernizare a Chinei.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Apașii lui Cochise negociază o pace cu americanii; apașii se retrag apoi în rezervații.
● *m. George Gordon Meade (n. 1815), general american care a comandat armata unionistă a Potomacului la Gettysburg (1863), la Petersburg (1864) și la Appomattox (1865).*

1873

EUROPA:

● Al treilea război carlist: ia ființă prima republică spaniolă. Armatele carliste din nordul Spaniei cuceresc Estella.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Al doilea război dintre Marea Britanie și Așanti (1873 – 1874): armatele Așanti, ridicînd pretenții asupra mai multor zone litorale, atacă Coasta de Aur.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Armatele rușești cuceresc Khiva (august).
● *n. Chang Tso-lin (m. 1928), senior războinic chinez supranumit „Tigrul Nordului" sau „Bătrînul Mareșal".*
● *n. Wu P'ei-fu (circa 1873 – 1939), senior războinic chinez.*

CELE DOUĂ AMERICI:

● n. Francisco Indalecio Madero (m. 1913), revoluționar și președinte al Mexicului.
● m. William Joseph Hardee (n. 1815), general al Confederației, care a luptat inițial în Armata din Tennessee.

1874

EUROPA:

● Al treilea război carlist: în Spania, armatele carliste își pierd din putere o dată cu instaurarea unei monarhii constituționale, avîndu-l pe Alfonso XII pe tron.
● n. Winston Leonard Spencer Churchill (m. 1965), prim-ministru al Marii Britanii.
● n. Aleksandr Vasilievici Kolceak (m. 1920), amiral și general rus.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Al doilea război dintre Marea Britanie și Așanti: armatele Așanti se retrag din Coasta de Aur după ce britanicii au atacat și incendiat Kamasi, capitala Așanti (februarie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Incidentul Hanoi: francezii cuceresc Hanoiul; chiar dacă ulterior aveau să evacueze orașul, ei anexează mai mult din Vietnam.

CELE DOUĂ AMERICI:

● m. Cochise (n. circa 1812), căpetenie a indienilor apași care s-a luptat cu americanii (1861 – 1871), preluînd conducerea integrală după înfrîngerea de la trecătoarea Apache, Arizona (iulie 1862).

● m. Franklin Buchanan (n. 1800), ofiţer naval în Confederaţia statelor americane din sud, care a condus atacurile asupra blocadei federale de la Hampton Roads (1862), ulterior aflîndu-se la comanda forţelor navale confederate în luptele din golful Mobile (1864).

1875

EUROPA:

● Alfred Nobel inventează balistita, un praf de puşcă fără fum.
● Armatele otomane înfrîng revoltele din Bosnia şi Herţegovina.
● n. Karl Rudolph Gerd von Rundstedt (m. 1953), feldmareşal german.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armatele egiptene cuceresc mai multe oraşe din Abisinia, inclusiv Massawa şi Harar. Ioan de Abisinia porneşte în cele din urmă războiul, învingîndu-i decisiv pe egipteni la Gundat (13 noiembrie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● n. Kenkichi Ueda (m. 1962), general japonez.
● n. Syngman Rhee (m. 1965), primul preşedinte sud-coreean (1948 – 1960).

CELE DOUĂ AMERICI:

● După ce se descoperă aur, guvernul american reneagă tratatele încheiate şi declară terenurile indienilor sioux din Black Hills, Dakota, deschise pentru prospecţiuni şi minerit. Mulţi indieni sioux îşi părăsesc rezervaţiile, deplasîndu-se către vest, în ţinutul Powder River. Armata americană porneşte în urmărirea lor, atunci cînd ei refuză să se întoarcă în rezervaţii.
● Revoltele Yaqui şi Mayan în Sonora (1875–1898) obţin succese iniţiale, dar sînt înfrînte în cele din urmă de armatele mexicane la capătul unui îndelungat război de uzură.
● m. George Edward Pickett (n. 1825), general al Confederaţiei, care a condus dezastruoasa „Şarjă a lui Pickett" împotriva armatelor unioniste la Gettysburg (1863), pierzînd trei sferturi din trupele sale.
● m. John Cabell Breckenridge (n. 1821), general al Confederaţiei, care şi-a condus trupele la victorie în luptele de la New Market (1863), din valea rîului Shenandoah.

1876

EUROPA:

● Războiul dintre Serbia şi Turcia: Serbia şi Muntenegru, cu sprijinul Rusiei, declară război Turciei (iulie), dar ambele sînt rapid înfrînte. Armata Serbiei ţine piept înaintării otomanilor conduşi de Suleiman Paşa la Alexinatz, în apropiere de Belgrad (7 – 12 august), dar este învinsă de otomani la Djunis (29 octombrie). Războiul se integrează apoi conflictului de amploare dintre Rusia şi Turcia.
● Armata turcă înăbuşă răscoalele din Bulgaria, masacrînd aproximativ cincisprezece mii de oameni în apropiere de Philippolis (aprilie – august).
● Al treilea război carlist: Estella cade în mîinile armatelor guvernamentale spaniole conduse de generalul Primo de Rivera; Carlos VII fuge în exil, dincolo de Pirinei.
● Marea Britanie lansează prima sa şalupă torpiloare, *Lightning*.
● n. Erich Raeder (m. 1960), amiral german.
● n. Konrad Adenauer (m. 1967), avocat şi om politic german.
● n. Mata Hari (Margaretha Geertruida Zelle) (m. 1917), dansatoare olandeză executată pentru spionaj.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armata egipteană invadează din nou Abisinia, dar este învinsă la Gura (7 martie), sfîrşindu-se astfel pătrunderea egipteană în zonă.

● În Turcia vine la domnie Abdul Hamid II.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● n. Mohammad Ali Jinnah (m. 1948), fondatorul Pakistanului.

● n. Shigeru Honjo (m. 1945), general japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul dintre indienii sioux şi cheyenne contra americanilor (1876 – 1877): porniţi în urmărirea cîtorva mii de indieni sioux care refuzaseră reîntoarcerea în rezervaţiile lor din Dakota după ce guvernul american nesocotise tratatele încheiate şi aprobase mineritul în Black Hills, americanii atacă aşezările sioux din Montana. Indienii sioux şi cheyenne, numărînd între trei şi şase mii de războinici sub conducerea căpeteniilor Sitting Bull şi Crazy Horse, răspund la provocare. Armatele generalului George Crook se retrag după lupta de pe rîul Rosebud (17 iunie). Generalul George Armstrong Custer, în fruntea a două sute douăzeci de soldaţi din efectivul de şapte sute cincizeci al regimentului său Şapte Cavalerie, atacă întreaga forţă a indienilor sioux şi cheyenne la Little Bighorn (25 iunie); el şi toţi cavaleriştii de sub comanda sa mor în luptă. O mare parte din ceilalţi oameni din trupa sa scapă cu viaţă.

● m. George Armstrong Custer (n. 1839), general american supranumit „Păr Galben", care a atacat în mod nesăbuit întreaga armată a indienilor sioux şi cheyenne; el şi cavaleriştii săi au murit pînă la unul.

● În Mexic, Porfirio Diaz preia puterea printr-o lovitură de stat, conducînd ţara ca dictator pînă cînd va fi răsturnat (1911).

● m. Antonio López de Santa Anna (n. 1794), general mexican care a condus armatele ce au asediat şi cucerit Alamo (1836); a fost luat prizonier ulterior de Sam Houston la San Jacinto. S-a aflat apoi la comanda trupelor mexicane în timpul Războiului mexicano-american.

● m. Braxton Bragg (n. 1817), general al Confederaţiei, care a condus Armata din Tennessee (1862 – 1863); s-a distins la Chickamauga (1863), dar a fost înfrînt decisiv la Chattanooga (1863).

1877

EUROPA:

● Războiul ruso-româno-turc (1877–1878): în conformitate cu convenţia româno-rusă semnată la Bucureşti (16 aprilie), armatele ruseşti tranzitează România şi declară război Turciei (24 aprilie); armata română este mobilizată (18 aprilie), România declară război Imperiului Otoman (29–30 aprilie) şi îşi proclamă independenţa (9 mai). Armatele ruseşti forţează Dunărea (26–27 iunie) şi încep campania în Bulgaria. După două atacuri generale eşuate împotriva Plevnei (iulie – august), ruşii solicită ajutorul armatei române (31 august), care cucereşte Rahova şi Opanezul. În cea de-a treia bătălie pentru Plevna (septembrie–decembrie), Armata de Vest (trupe ruse şi române), comandată de domnitorul român Carol I, reuşeşte să înfrîngă rezistenţa otomanilor; comandantul garnizoanei, Osman-Paşa, capitulează (10 decembrie).

Ruşii trec la sud de munţii Balcani şi cuceresc Sofia (decembrie). În munţii Caucaz, ruşii asediază şi cuceresc Kars (18 noiembrie), apoi asediază Erzurum.

● n. Felix Edmundovici Dzerjinski (m. 1926), organizator și conducător al poliției secrete sovietice.
● m. Konstantinos Kanaris (n. 1790), amiral grec în timpul Războiului pentru independența Greciei (1821 – 1832).
● m. Ramón (Cabrera y Grino), conte de Morella Cabrera (n. 1806), general carlist spaniol supranumit „Tigrul din Maestrazgo" pentru sălbăticia de care a dat dovadă în aceea regiune din Valencia.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Marea Britanie anexează Transvaalul (12 aprilie).
● Al nouălea război „Kaffir" (1877 – 1878): ultima revoltă a populației xhosa din Africa de Sud este înfrîntă de britanici și toate terenurile ce-i rămăseseră sînt luate.
● Belgia pătrunde în Congo (1877 – 1885).
● În calitatea sa de guvernator general egiptean în Sudan (1877 – 1880), generalul britanic Charles Gordon reușește să stăvilească comerțul cu sclavi, cîștigîndu-și renumele de „Gordon Pașa".

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● Armatele guvernamentale japoneze învîng o insurecție a clanului Satsuma la Kumamoto, în insula Kyushu (februarie – septembrie).
● m. Takamori Saigo (n. 1827), feldmareșal japonez care a devenit comandant suprem (1872), dar a condus mai tîrziu revolta clanului Satsuma și a murit pe cîmpul de luptă la sfîrșitul insurecției (14 septembrie).
● n. Sadao Araki (m. 1966), general japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Războiul indienilor sioux și cheyenne contra americanilor: armata americană învinge indienii sioux și cheyenne într-o serie de lupte de mică amploare. Căpetenia Crazy Horse se predă după înfrîngerea suferită la muntele Wolf (6 ianuarie); Sitting Bull, cealaltă căpetenie, se refugiază în Canada.
● m. Crazy Horse (Tashunca-Uitco) (n. circa 1849), căpetenie de război din tribul sioux oglala ai cărui indieni au distrus trupele federale ale generalului Custer la Little Bighorn (1876); luat prizonier, a fost ucis pe cînd se spune că încerca să evadeze.
● Siliți să-și părăsească pămînturile din Washington, indienii Nez Percé, conduși de Șeful Joseph, încearcă să se refugieze în Canada. Mica națiune indiană numărînd mai puțin de o mie de oameni poartă o luptă vitejească în timpul unei retrageri de peste trei mii de kilometri, fiind în cele din urmă capturată în munții Bear Paw, la sud de frontiera canadiană (octombrie).
● m. Nathan Bedford Forrest (n. 1821), general al Confederației; pornit ca simplu cavalerist, ajunge comandantul cavaleriei Armatei din Tennessee. A fost fondator și mare vrăjitor al Ku Klux Klan-ului original.

1878

EUROPA:
● Războiul ruso-turc: la Senova (8 – 9 ianuarie), armatele rusești conduse de generalul Mihail Sobelov învîng decisiv o armată turcă de treizeci și șase de mii de oameni, ajungînd să amenințe Constantinopolul cînd războiul a luat sfîrșit (31 ianuarie). Tratatul de la San Stefano (3 martie) recunoaște independența Serbiei, Muntenegrului, Românici și autonomia Bulgariei (protectorat rus). Rusia încorporă Dobrogea, Delta Dunării și Insula Șerpilor, de asemenea Kars și mai multe regiuni de la frontiera dintre Turcia și Rusia.

● După ce prin Tratatul de la San Stefano Bosnia era dată Austriei, armatele austrice înfrîng importante forțe bosniace de eliberare și ocupă Bosnia și Herțegovina.
● Congresul internațional de la Berlin (iunie-iulie) recunoaște independența României și îi atribuie Dobrogea, Delta Dunării și Insula Șerpilor, dar îi impune cedarea sudului Basarabiei în favoarea Rusiei.
● n. Piotr Nikolaevici Vranghel (m. 1928), general rus.
● n. John Frederick Charles Fuller (m. 1964), general și teoretician militar britanic.
● n. Roger Roland Charles Backhouse (m. 1939), amiral britanic.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● n. Reza Șah Pahlavi (Reza Han) (m. 1944), general și șah iranian.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● Al doilea război anglo-afgan (1878 – 1881): armatele britanice conduse de Frederick Roberts invadează Afghanistanul (noiembrie), învinge armatele afgane conduse de Sher Ali la Peiwar Kotal (2 decembrie) și cuceresc capitala Kabul.
● n. Iwane Matsui (m. 1948), general japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:
● n. Ernest Joseph King (m. 1956), amiral american.
● n. Francisco „Pancho" Villa (Doroteo Arango) (m. 1923), general revoluționar mexican.

1879

EUROPA:
● Tratat secret între Germania și Austro-Ungaria (octombrie), originea alianței politico-militare cunoscute sub titulatura Puterile Centrale.
● n. Iosif Stalin (Iosif Vissarionovici Djugașvili) (m. 1953), dictator sovietic (1928–1953).
● n. Leon Trotki (Lev Davidovici Bronstein) (m. 1940), lider bolșevic.
● n. Nancy Langhorne Astor (m. 1964), om politic britanic de origine americană.
● n. Simon Vasilievici Petliura (m. 1926), lider naționalist ucrainean.
● m. Claude É. Minié (n. 1804), ofițer francez, inventatorul proiectilului ce-i poartă numele.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Războiul dintre britanici și zuluși: armata britanică atacă Zululand (provincia Natal din Africa de Sud) (11 ianuarie). La Isandhlwana (22 ianuarie), armatele zulu numărînd douăzeci de mii de soldați și conduse de Cetshwayo atacă și distrug o armată britanică de o mie opt sute de soldați, omorînd aproape o mie patru sute de britanici și de coloniali africani negri; zulușii înregistrează și ei circa două mii de morți. Armatele zulu obțin victoria și în luptele de la Hlobane (28 martie) și Kambula (29 martie), după care asediază fără succes Eshowe (ianuarie – aprilie). Cu noi întăriri, armatele britanice și coloniale invadează din nou Zululand (iunie), învingîndu-i decisiv pe zuluși la Ulundi, capitala zulu (4 iulie), punînd astfel capăt războiului. Cetshwayo este detronat.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● m. Sher Ali Han (n. 1825), conducător afgan (d. 1863 – 1878) care a fost învins de britanici la Peiwar Kotal (1878); este urmat la tron de fiul său Yakub Han.
● Al doilea război anglo-afgan: după o revoltă din Kabul în care este ucis rezidentul Marii Britanii (agentul diplomatic), armatele conduse de Frederick Robert cuceresc

din nou orașul după ce învinge armata afgană la Charasia (6 octombrie); Yakub Han abdică, puterea fiind preluată de fratele acestuia, Ayub. O armată afgană numărînd, după cum se spune, circa o sută de mii de oameni atacă armata britanică, dar este *înfrîntă la Sherpur (23 decembrie).*

- Japonia anexează Insulele Ryukyu, în ciuda protestelor chineze.
- Armata rusă asediază, dar nu izbutește să cucerească Geok Tepe, în Asia Centrală.
- n. Hisaichi Terauchi (m. 1946), general japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul Pacificului (1879 – 1884): Chile atacă Peru și Bolivia, pentru stăpînirea provinciilor de la frontiera dintre cele două țări, zone bogate în nitrați. După mai multe victorii navale (mai – octombrie), armatele chiliene se deplasează către nord pe coasta Pacificului, pentru a ataca Peru și Bolivia.
- Victorio, căpetenia indienilor apași, conduce o formațiune de mai puțin de două sute de indieni într-un război de gherilă care va dura un an de zile împotriva armatelor mexicane și americane; în cele din urmă atît el, cît și mica lui armată sînt descoperiți și uciși de armatele mexicane (15 octombrie).
- n. William „Billy" Mitchell (m. 1936), ofițer american.
- n. Albert Einstein (m. 1955), fizician germano-elvețiano-american.
- m. Joseph Hooker (n. 1814), general american supranumit „Bătăușul Joe", care a avansat pînă la funcția de comandant al Armatei de pe Potomac; a fost învins la Chancellorsville (1863).
- m. John Bell Hood (n. 1831), general în Confederația americană.

1880

EUROPA:

- n. Feodor von Bock (m. 1945), general german.
- n. Paul Hausser (m. 1972), general german.
- n. Werner von Fritsch (m. 1939), general german.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Este organizată Republica Bură; începe un scurt război de independență (30 decembrie).
- n. Ibn Saud (Abd al-Aziz Ibn Saud) (m. 1953), primul rege al Arabiei Saudite (d. 1932–1953).
- n. Vladimir Jabotinsky (m. 1940), lider sionist.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- Al doilea război anglo-afgan: la Kandahar (1 septembrie), armatele conduse de Frederick Robert înving decisiv armata afgană a lui Ayub Han, fratele lui Yakub Han, punînd astfel capăt războiului în ceea ce privea Marea Britanie.
- *n. Hajime Sugiyama (d. 1945), feldmareșal japonez.*

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul Pacificului: la Tacna (26 mai), armatele chiliene numărînd paisprezece mii de soldați înfrîng o armată aliată aproape la fel de numeroasă, cu pierderi de două mii de chilieni și peste trei mii de aliați. Armata chiliană cucerește apoi Tacna și Arica.
- n. Douglas MacArthur (m. 1964), general american.
- n. George Catlett Marshall (m. 1959), general american.
- n. Alvaro Obregón (m. 1928), general mexican.
- n. Jeannette Pickering Rankin (m. 1973), politiciană și pacifistă americană.

1881

EUROPA:

- n. Eamon De Valera (m. 1975), revoluționar irlandez.
- n. Aleksandr Fiodorovici Kerensky (m. 1970), politician și revoluționar rus.
- n. Walther von Brauchitsch (m. 1948), general german.
- n. Paul Ludwig Ewald von Kleist (m. 1954), feldmareșal german.
- n. Henry Maitland Wilson (m. 1964), feldmareșal britanic.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- La Laing's Nek, în Munții Drakensberg din Natal, o armată bură numărînd două mii de oameni înfrînge o armată britanică de o mie patru sute de oameni (28 ianuarie). La Majuba Hill (27 februarie), burii învîng din nou armatele britanice, iar Marea Britanie recunoaște Republica Bură prin Tratatul de la Pretoria (5 aprilie).
- Primul război sudanezo-egipteano-britanic (1881 – 1885): armatele dervișilor sudanezi, conduse de Mahdi (Muhammad Ahmad), învîng o armată egipteană numărînd două mii de soldați; egiptenii înregistrează peste o mie de victime.
- Armatele franceze cuceresc Bizerte (aprilie), în timp ce unități ale armatei se deplasează de-a lungul frontierei algeriene; Tunisia se predă repede și devine protectorat francez.
- n. Mustafa Kemal (Atatürk) (m. 1938), fondatorul și primul președinte al Republicii Turcia (1919 – 1938).
- n. Pașa Enver (m. 1922), general turc.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- Al doilea război anglo-afgan: armata britanică se retrage din Afghanistan după ce așază pe tron un aliat al Marii Britanii, Abdur Rahman. Armatele lui Ayub Han atacă și cuceresc Kandaharul (27 iulie), dar sînt învinse decisiv de armata afgană a lui Abdur Rahman (22 septembrie), punînd astfel capăt războiului.
- Armata rusă cucerește Geok Tepe printr-un asalt (ianuarie).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul Pacificului: la Chorillos (13 ianuarie), în apropiere de Lima, o armată chiliană de douăzeci și patru de mii de soldați învinge forțele peruviene care apărau orașul; din optsprezece mii de peruvieni, aproape jumătate cad victime, chilienii pierzînd și ei trei mii de oameni. Chilienii cuceresc apoi Lima. Aliații învinși cedează teritorii substanțiale chilienilor, laolaltă cu alte concesii făcute statului Chile.
- n. Walter Krueger (m. 1967), general american de obîrșie prusacă.
- m. Ambrose Everett Burnside (n. 1824), general american în timpul Războiului civil, care a devenit comandantul Armatei Potomacului (noiembrie 1862), dar a fost înlocuit după înfrîngerea de la Fredericksburg (13 decembrie 1862).
- m. Robert Patterson (n. 1792), general american în timpul Războiului mexicano-american și al Războiului civil.

1882

EUROPA:

- Prin aderarea Italiei la tratatul dintre Germania și Austro-Ungaria se formează Tripla Alianță, coaliție implicată în declanșarea Primului Război Mondial.

- n. Ion Antonescu (m. 1946), conducător militar al României.
- n. Gheorghi Mihailovici Dimitrov (m. 1949), conducător comunist bulgar.
- n. Wilhelm Keitel (m. 1946), general german.
- n. Hans Gunther von Kluge (m. 1944), general german.
- n. Clement Richard Attlee (m. 1967), prim-ministru britanic.
- m. Giuseppe Garibaldi (n. 1807), conducător militar şi revoluţionar italian care a fost o figură marcantă a revoluţiilor italiene (1848 – 1849); a fost silit să plece în exil în America (1848 – 1854) înainte de a se întoarce pentru Resorgimento, mişcarea de unificare a Italiei care a adus independenţa ţării.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Primul război sudanezo-egipteano-britanic: britanicii debarcă douăzeci şi cinci de mii de soldaţi la Ismailia, în Egipt (11 iulie). La Tell el-Kebir (13 septembrie), britanicii atacă şi învinge o armată egipteană de treizeci şi opt de mii de oameni; egiptenii înregistrează două mii cinci sute de victime, în timp ce pierderile britanice sînt minime. Armatele arabe ale lui Ahmet capitulează; Egiptul devine protectorat britanic.
- Primul război sudanezo-egipteano-britanic: armatele mahdiste învinge o forţă expediţionară egipteană numărînd cinci mii cinci sute de soldaţi în Sudan. Armata şeicului Mahdi asediază şi cucereşte El Obeid (noiembrie 1882–ianuarie 1883).
- Italia întemeiază o colonie la Assab, Eritreea, începînd astfel penetrarea italiană a Abisiniei.
- n. Abdullah Ibn Hussein (m. 1951), primul rege al Transiordaniei (d. 1946–1951).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Armatele chineze se confruntă cu cele japoneze în Coreea (1882 – 1885), japonezii încercînd să înlocuiască protectoratul chinez cu unul propriu.
- n. Feng Yu-hsiang (m. 1948), general chinez.

CELE DOUĂ AMERICI:

- n. Franklin Delano Roosevelt (m. 1945), al treizeci şi doilea preşedinte al Statelor Unite (1933 – 1945).
- n. William Frederick Halsey, Jr. (m. 1959), amiral american.
- n. Holland McTyeire Smith (m. 1967), general în marina americană.
- n. Husband Edward Kimmel (m. 1968), amiral american.
- n. Robert Hutchings Goddard (m. 1945), pionier american în domeniul rachetelor.

1883

EUROPA:

- România încheie un tratat secret de alianţă cu Austro-Ungaria, aderînd astfel la Tripla Alianţă (octombrie).
- Hiram Maxim obţine primul său patent pentru mitraliera Maxim.
- n. Benito Mussolini (m. 1945), fascist şi şef al statului italian (1922 – 1945).
- n. Semion Mihailovici Budionnîi (m. 1973), mareşal sovietic.
- n. Alan Francis Brooke (Alanbrooke) (m. 1963), feldmareşal britanic.
- n. Pierre Laval (m. 1945), politician francez.
- n. Alexandros Papagos (m. 1955), feldmareşal şi om de stat grec.
- n. Andrew Browne Cunningham (m. 1963), amiral britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● *Primul război sudanezo-egipteano-britanic:* o armată egipteană de unsprezece mii de soldaţi sub comanda generalului britanic William Hicks este distrusă aproape în totalitate de armatele mahdiste la Kashgal, în sudul Sudanului; pierderile sudanezilor sînt minime.

● Armata franceză atacă Madagascarul, învingînd forţele guvernamentale după ce bombardează Tamatave şi Majunga şi forţează acceptarea unui protectorat francez asupra ţării (1883 – 1885).

● n. Faisal (m. 1933), general arab şi primul rege al Irakului (1921 – 1933).

● n. Thomas Edward Lawrence, „Lawrence al Arabiei" (m. 1935), ofiţer britanic.

● m. Abd-el-Kader (Abd-al-Kadir) (n. 1808), conducător algerian care a pierdut ţara în faţa invadatorilor francezi (1847).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● După noi conflicte între francezi şi vietnamezi, armatele franceze cuceresc Hanoiul şi Hué; Vietnamul devine protectorat francez.

● n. Yen His-shan (m. 1960), senior războinic chinez.

CELE DOUĂ AMERICI:

● n. Emiliano Zapata (m. 1919), conducător revoluţionar indian mexican.

● n. Getúlio Dornelles Vargas (m. 1954), dictator şi preşedinte brazilian.

● n. William Joseph „Wild Bill" (Sălbaticul Bill) Donovan (m. 1959), ofiţer în contraspionajul american.

● m. Andrew Atkinson Humphreys (n. 1810), general american în timpul Războiului civil, care s-a distins mai cu seamă la Antietam, Fredericksburg, Chancellorsville şi Gettysburg, devenind şeful statului major al Armatei de Potomac (1863).

1884

EUROPA:

● n. Claude Auchinleck (m. 1981), feldmareşal britanic.

● n. Edvard Beneš (m. 1948), conducător al Cehoslovaciei independente.

● n. Franz Halder (m. 1972), general german.

● n. Mihail Markovici Borodin (m. 1951), consilier comunist rus în China.

● m. Franz Eduard Ivanovici Todleben (n. 1818), general rus; a comandat fortăreaţa de la Sevastopol (1854 – 1855), care a capitulat abia după ce acesta a fost rănit şi evacuat; ulterior devine comandantul suprem al armatei ruse (1878).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● *Primul război sudanezo-egipteano-britanic:* generalul Charles Gordon ajunge la Khartoum (18 ianuarie), cu scopul declarat de a dirija retragerea egiptenilor din oraş. Khartoum este asediat de armatele mahdiste (februarie 1884 – ianuarie 1885).

● *Primul război sudanezo-egipteano-britanic:* pe coasta Mării Roşii, armatele mahdiste distrug o armată de trei mii cinci sute de soldaţi aflată sub conducere britanică la El Teb, lăsînd în viaţă mai puţin de o mie de oameni (februarie). Armatele regulate britanice învinge apoi armatele mahdiste tot la El Teb (29 februarie), precum şi la Tamai (14 martie), cu preţul a patru mii de morţi în tabăra sudaneză, după cum se spune. Britanicii se retrag apoi din zonă, acţiune care este parte a retragerii generale britanice şi egiptene din Sudan.

● Germania îşi înfiinţează protectorate în Camerun şi Togo.

● n. Ismet Inönü (m. 1973), prim-ministru al Turciei (1938 – 1950; 1961 – 1965).

• m. Cetshwayo (Cetewayo) (n. 1827), rege zulu (d. 1873 – 1879) care a înfrînt facţiunea rivală iziGgoza în lupta de la 'Ndondakusuka (1856); este detronat după ce pierde războiul dintre zuluşi şi Marea Britanie (1879).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Manciurienii se opun cu succes expansiunii franceze în nordul Vietnamului şi în sudul Chinei.

• Armatele ruseşti încheie cucerirea statelor musulmane din Asia Centrală o dată cu luarea Mervului.

• n. Hideki Tojo (m. 1948), general şi prim-ministru japonez.

• n. Isoroku Yamamoto (m. 1943), amiral japonez.

• n. Thomas Albert Blamey (m. 1951), feldmareşal australian.

• n. Yasuji Okamura (m. 1966), general japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

• n. Harry S. Truman (m. 1972), al treizeci şi treilea preşedinte al Statelor Unite (1945 – 1953).

• n. (Anna) Eleanor Roosevelt (m. 1962), importantă figură pe scena politică americană.

• n. Roger Nash Baldwin (m. 1981), pacifist şi luptător pentru libertăţile civile americane.

1885

EUROPA:

• Războiul sîrbo-bulgar (1885 – 1886): armatele sîrbeşti atacă Bulgaria (noiembrie), dar suferă o înfrîngere cruntă la Slivniţa (17 – 19 noiembrie); urmărite de armatele bulgare, se retrag în Serbia pentru a fi încă o dată înfrînte de bulgari la Pirot (26 – 27 noiembrie). Intervenţia Austriei de partea Serbiei sileşte Bulgaria să accepte un tratat de pace care restaura statu-quo-ul antebelic.

• n. Albert Kesserling (m. 1960), general german.

• n. Mihail Vasilievici Frunze (m. 1925), general revoluţionar şi teoretician militar rus.

• m. Charles George Gordon (n. 1833), general britanic supranumit „China" Gordon pentru faptele sale din timpul celui de-al doilea Război al opiului şi al revoltei Taiping, şi „Gordon Paşa" pentru faptele sale din Sudan, mai cu seamă pentru suprimarea negoţului cu sclavi. A fost ucis de mahdişti pe treptele palatului guvernatorului din Khartoum (26 ianuarie).

• m. baronul Edwin von Manteuffel (n. 1809), feldmareşal prusac care a ajuns comandantul Armatei a II-a în timpul Războiului franco-prusac; a comandat forţele de ocupaţie din Franţa (1871).

• m. Ernst Eduard Vogel von Falckenstein (n. 1797), general prusac; a fost comandant suprem pentru Germania de sud, apoi al Armatei de pe Main în timpul Războiului austro-prusac (1866).

• m. prinţul Frederick Charles (n. 1828), feldmareşal prusac care a comandat Armata I în Războiul austro-prusac (1866) şi Armata a II-a în Războiul franco-prusac (1870 – 1871).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Primul război sudanezo-egipteano-britanic: asediat, Khartoum cade în mîinile forţelor mahdiste (26 ianuarie). Generalul Charles Gordon şi toţi supravieţuitorii garnizoanei sînt ucişi.
- m. Muhammad Ahmad „Mahdi" (al-Mahdi; Muhammad Ahmad ibn as-Sayyid 'Abd Allah) (n. 1844), lider militar şi religios sudanez care se pretindea descendent al lui Mahomed; a murit de cauze naturale, probabil de tifos.
- Marea Britanie şi Germania îşi dispută coasta est-africană, Germania întemeind un protectorat în Tanganica.
- Armatele britanice pornesc un război cu intermitenţe împotriva negustorilor arabi de sclavi din zona africană Nyasaland.
- Primul război mandingo-francez (1885 – 1886): armata franceză atacă Coasta de Fildeş, învingînd armata lui Samori şi întemeind un protectorat francez.
- Îndelungata penetrare belgiană în Congo ia sfîrşit o dată cu transformarea zonei controlate de Belgia într-o colonie a Coroanei.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- O revoltă de mari proporţii a vietnamezilor împotriva francezilor este învinsă în cele din urmă (1885 – 1895).
- Al treilea război birmanez: armatele britanice atacă din nou Birmania; trupele urcă cu ambarcaţiunile pe rîul Irrawaddy (14 noiembrie), acceptă capitularea capitalei Ava, două săptămîni mai tîrziu, şi anexează întreaga ţară.
- Atît China cît şi Japonia se retrag pentru un timp din Coreea.
- Prin Tratatul de la Tientzin, Franţa şi China revin în mare măsură pe poziţiile lor antebelice la frontiera dintre Vietnam şi China, chiar dacă multe teritorii de frontieră rămîn încă în dispută.
- n. Tomoyuki Yamashita (m. 1946), general japonez.
- m. Tso Tsung-t'ang (n. 1812), om de stat şi general chinez căruia i se atribuie recucerirea provinciei Chekiang de la rebelii Taiping (1862).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Conducătorul metişilor din Canada franceză, Louis Riel, declanşează o a doua insurecţie, de data asta în Saskatchewan (martie – mai), cu preţul a peste o sută de morţi canadieni şi Cree. Armata canadiană cucereşte Batoche, capitala rebelilor lui Riel (12 martie); în scurtă vreme luat prizonier, Riel este executat ulterior.
- n. Chester William Nimitz (m. 1966), amiral american.
- n. George Smith Patton (m. 1945), general american.
- n. Frank Jack Fletcher (m. 1973), amiral american.
- n. Richmond Kelly Turner (m. 1961), amiral american.
- m. Ulysses Simpson (Hiram Ulysses) Grant (n. 1822), general american şi al optsprezecelea preşedinte al Statelor Unite (1869 – 1877); pe timpul Războiului civil a primit comanda Diviziei Militare de pe Mississippi după ce a cucerit Vicksburg (1863); în final a primit demisia generalului Robert E. Lee la Tribunalul din Appomattox (9 aprilie 1865).
- m. George Brinton McClellan (n. 1826), general american care a condus şi reorganizat Armata de pe Potomac (1861 – 1862); a fost înlocuit pentru că a ezitat să intre în acţiune.

1886

EUROPA:

- n. Béla Kun (m. 1937), lider comunist ungar.
- n. Karl Barth (m. 1968), ministru elveţian antinazist.
- n. Jan Masaryk (m. 1948), ministru de Externe al Cehiei.
- n. Ernst Thaelmann (m. 1944), lider comunist german.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- n. David Ben Gurion (David Green) (m. 1973), lider sionist şi prim-ministru israelian.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- n. Ciu De (m. 1976), general comunist chinez.
- n. Hitoshi Imamura (m. 1968), general japonez.
- n. Jisaburo Ozawa (m. 1966), amiral japonez.
- n. Masakazu Kawabe (m. 1965), general japonez.
- n. Nobutake Kondo (m. 1953), amiral japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Geronimo, căpetenia indienilor apaşi „Muntele alb", se predă armatei americane conduse de generalul Nelson Miles, punîndu-se astfel capăt războaielor dintre apaşi şi americani (4 septembrie).
- n. Henry Harley „Hap" Arnold (m. 1950), aviator şi general de aviaţie american.
- n. Raymond Ames Spruance (m. 1969), amiral american.
- n. Robert Lawrence Eichelberger (m. 1961), general american.
- m. David Hunter (n. 1802), general american care a înfiinţat în timpul Războiului civil Primul Regiment al Carolinei de Sud alcătuit din sclavi eliberaţi; mai tîrziu a condus comisia care i-a judecat pe conspiratorii ce l-au asasinat pe Abraham Lincoln.

1887

EUROPA:

- n. Bernard Law Montgomery (m. 1976), feldmareşal britanic.
- n. Wilhelm Canaris (m. 1945), ofiţer de contrainformaţii german anti-nazist.
- n. Fritz Erich von Manstein (m. 1973), general german.
- n. Vidkun Quinsling (m. 1945), conducător-marionetă al Norvegiei.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- O trupă de cinci sute de soldaţi italieni este distrusă de o oaste abisiniană care număra cincisprezece mii de soldaţi la Dogali; au existat foarte puţini supravieţuitori de partea italiană (26 ianuarie).
- În cadrul disputei anglo-germane avînd ca obiect estul Africii, Marea Britanie transformă Kenya în protectorat.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Armatele Siamului atacă Laosul, cucerind o mare parte din estul ţării.
- n. Cian Kai-şi (m. 1975), conducător al Republicii Chineze.
- n. Yasuhiko Asaka (1887 – ?), general japonez care a comandat Armata Expediţionară Shanghai, cea care a comis numeroase atrocităţi în campania Shanghai-Nanking (august – decembrie 1933), numită „Violul din Nanking".

- n. Chuichi Nagumo (m. 1944), ofiţer în aviaţia marinei japoneze.
- n. Homma Masaharu (m. 1946), general japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

- n. Alexander Archer Vandegrift (m. 1973), general în marina americană.
- n. Marc Andrew Mitscher (m. 1947), amiral american.
- n. Courtney Hicks Hodges (m. 1966), general american.

1888

EUROPA:

- n. Alexandru I (m. 1934), conducător iugoslav.
- n. Heinz Guderian (m. 1954), general al trupelor de tancuri germane.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Armata germană înăbuşă o revoltă arabă în Africa de Est (1888 – 1890).
- n. Nuri al Said (Nuri as-Said) (m. 1958), general şi prim-ministru al Irakului.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- n. Haruyoshi Hyakutake (m. 1947), general japonez.
- n. Heitaro Kimura (m. 1948), general japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

- n. John Foster Dulles (m. 1959), diplomat american.
- n. Theodore Stark Wilkinson (m. 1946), amiral american.
- n. Thomas Cassin Kinkaid (m. 1972), amiral american.
- n. William Hood Simpson (m. 1980), general american.
- n. Henry Duncan Graham Crerar (m. 1965), general canadian.
- m. Philip Henry Sheridan (n. 1831), general american în timpul Războiului civil, distins mai cu seamă în valea rîului Shenandoah; a condus armatele federale în timpul războaielor cu indienii, mai tîrziu devenind general comandant al tuturor forţelor (1883), apoi general de armată (1888).

1889

EUROPA:

- n. Adolf Hitler (m. 1945), dictator al Germaniei (1933 – 1945).
- n. Georges Bidault (m. 1983), lider al Rezistenţei franceze, mai tîrziu prim-ministru.
- n. Vasili Konstantinovici Blücher (m. 1938), mareşal sovietic.
- n. Jean de Lattre de Tassigny (m. 1952), mareşal al Franţei.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Războiul sudanezo-abisinian: o armată de şaizeci de mii de mahdişti atacă Abisinia (ianuarie) şi învinge armata abisiniană care număra şaptezeci de mii de soldaţi la Debra Sin. Armatele abisiniene, numărînd circa nouăzeci de mii de soldaţi, învinge decisiv armata mahdistă la Metemma (12 martie), punînd astfel capăt războiului.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- n. Jawaharlal Nehru (m. 1964), lider al mişcării indiene de independenţă şi cel dintîi prim-ministru al Indiei (1947 – 1964).

- n. Hiroaki Abe (m. 1949), amiral japonez.
- n. Masaki Honda (m. 1964), general japonez.
- n. Tadayoshi Sano (m. 1945), general japonez.
- n. Takeo Kurita (m. 1977), amiral japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

- n. Alexander McCarrell Patch, Jr. (m. 1945), general american.
- n. George Churchill Kennedy (m. 1977), general în forțele aeriene ale armatei americane.
- n. Walton Harris Walker (m. 1950), general american.
- n. Igor Sikorsky (m. 1972), inginer american de origine rusă, inventator al primului elicopter practic utilizabil.
- m. Jefferson Davis (n. 1808), lider militar și politic american, președinte al Confederației statelor sudiste (1861 – 1865).

1890

EUROPA:

- n. Charles André Joseph Marie de Gaulle (m. 1970), general și om politic francez.
- n. Michael Collins (m. 1922), revoluționar irlandez.
- n. Friedrich Paulus (m. 1957), general german.
- n. Arthur William Tedder (m. 1967), mareșal al aerului.
- n. Viaceslav Mihailovici Molotov (m. 1986), diplomat sovietic.
- n. Max Immelmann (m. 1916), pilot german.
- n. Anthony Herman Gerard Fokker (m. 1939), proiectant olandez de avioane.
- m. Robert Cornelis Napier (n. 1810), feldmareșal britanic născut în Ceylon (Sri Lanka); a luptat mai ales în India și în China, ajungînd comandantul suprem al armatelor din India (1870 – 1876).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Franța ia o mare parte din Nigerul superior de la Imperiul Tukolor (1890 – 1892).
- *Marea Britanie întemeiază un protectorat în Zanzibar.*
- n. Jomo Kenyatta (m. 1978), lider al mișcării de independență a Kenyei.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- n. Ho Și Min (Nguyen That Thanh) (m. 1969), lider comunist vietnamez.
- n. Ho Ying-ch'in (1890 - ?), general naționalist chinez care a îndeplinit funcția de ministru de război sub Cian Kai-și și șef al statului major suprem (1930 – 1944).
- n. Kingoro Hashimoto (m. 1957), ofițer în armata japoneză.
- n. Yoshitsugo Saito (m. 1944), general japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

- La Wounded Knee Creek (Pîrîul Genunchiului Rănit), în rezervația Pine Ridge a indienilor sioux din Dakota de Sud (29 decembrie), un detașament din Regimentul VII cavalerie american, alcătuit din cinci sute de soldați dotați cu tunuri, masacrează trei sute cincizeci de prizonieri sioux, dintre care două sute treizeci de femei și copii și o sută două zeci de bărbați, majoritatea necombatanți; măcelul a fost declanșat de tragerea unui singur foc de armă. Numărul victimelor indienilor se ridică la o sută cincizeci pînă la două sute de morți și cincizeci pînă la o sută de răniți; din cele șaptezeci și trei de

victime din rîndul americanilor, o mare parte au fost victimele propriilor gloanţe, cavaleria pornind atacul în timp ce soldaţii care înconjurau tabăra trăgeau în continuare asupra ei. Masacrul a avut loc în timpul „Războaielor Dansului Spiritelor", din perioada în care indieni sioux care-şi părăsiseră rezervaţiile erau readuşi cu forţa în ele. Indienii masacraţi la Wounded Knee Creek au fost principalele victime ale acestor „războaie".

- n. Dwight David Eisenhower (m. 1969), general american şi al treizeci şi patrulea preşedinte al Statelor Unite (1953 – 1961).
- n. Edward Vernon Rickenbacker (m. 1973), as al aviaţici americane.
- n. Claire Chennault (m. 1958), comandant al aviaţiei americane.
- n. Daniel Judson Callaghan (m. 1942), amiral american.
- n. Lewis Hyde Brereton (m. 1967), general în Forţele Aeriene americane.
- n. John Porter Lucas (m. 1949), general american.
- n. Charles Horatio McMorris (m. 1954), amiral american.
- m. Sitting Bull (Tatanka Yotanka; Taurul-care-şade) (n. circa 1831), căpetenie a indienilor sioux Hunkpapa în timpul războiului dintre indienii sioux şi cheyenne contra americanilor; a fost conducătorul spiritual, chiar dacă nu şi comandantul militar, al aliaţilor care au învins trupele lui Custer în lupta de la Little Bighorn (1876).
- m. John Charles Frémont (n. 1813), general american care a explorat vestul Americii; a condus o revoltă a coloniştilor americani din California (1846), apoi a devenit guvernator.
- m. George Crook (n. 1829), general american supranumit „Vulpea argintie"; a luptat în Războiul civil şi în războaiele cu indienii.

1891

EUROPA:

- n. Erwin Rommel („Vulpea Deşertului") (m. 1944), general german.
- n. Harold Rupert Leofric George Alexander (Alexander al Tunisului) (m. 1969), feldmareşal britanic.
- n. Karl Dönitz (Carl Doenitz) (m. 1980), amiral german.
- n. William Joseph Slim (m. 1970), general britanic.
- n. Fridolin R. T. von Senger und Etterlin (m. 1963), general german.
- n. Walther Model (m. 1945), feldmareşal german.
- m. Helmuth Karl Bernhard von Moltke (n. 1800), feldmareşal german şi şef al marelui stat major (1866), cel care a coordonat campaniile Războiului franco-prusac (1870 – 1871); Helmuth Johannes Ludwig von Moltke este nepotul său.
- m. Eduard von Clam-Gallas (n. 1805), general austriac.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- n. Fumimaro Konoye (m. 1945), prim-ministru al Japoniei.
- n. Li Tsung-jen (m. 1969), general naţionalist chinez.
- n. Tadamichi Kuribayashi (m. 1945), general japonez.
- n. Takijiro Onishi (m. 1945), amiral japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

- În Chile, guvernul reformist condus de José Manuel Balmaceda a fost răsturnat de o insurecţie sprijinită de forţele armate, după ce rebelii obţin victoriile decisive de la Concón (21 august) şi La Placilla (27 august); forţele guvernamentale, înregistrînd peste cinci mii de morţi şi o mie cinci sute de prizonieri, dintr-un total de mai puţin de zece mii de soldaţi. Insurgenţii înregistrează mai puţin de trei mii de victime.

- n. Rafael Leonidas Trujillo Molina (m. 1961), dictator al Republicii Dominicane (1930 – 1961).
- n. Carl Spaatz (m. 1974), general în Forţele Aeriene americane.
- n. Pedro Albizu Campos (m. 1965), avocat portorican şi lider al Partidului Naţionalist.
- m. William Tecumseh Sherman (n. 1820), general american care în Războiul civil a ajuns la Atlanta (1864), de unde şi-a condus apoi armata în Marşul spre Ocean; vestit pentru remarca sa: „Războiul e un iad", este numit general, apoi general-comandant al armatei (1869 – 1883).
- m. Joseph Eggleston Johnston (n. 1807), general al Confederaţiei, comandant al armatei în prima bătălie de la Bull Run (1861), mai tîrziu comandant al Armatei din Tennessee (din decembrie 1863); în final capitulează la Durham Station, în Carolina de Nord (1865).
- m. David Dixon Porter (n. 1813), amiral american care a condus în timpul Războiului civil forţele fluviale unioniste de pe Mississippi; mai apoi devine superintendent al Academiei Navale (1865 – 1869).

1892

EUROPA:

- n. Francisco Franco (m. 1975), general şi dictator spaniol (1939 – 1975).
- n. Tito (Iosip Broz) (m. 1980) comunist iugoslav şi conducătorul statului (1945 – 1980).
- n. Arthur Travers Harris (m. 1984), mareşal britanic al aerului.
- n. baronul Manfred von Richthofen (m. 1918), as al aviaţiei germane.
- n. Josef Dietrich (m. 1966), general german.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Armata franceză învinge armata Dahomeyului, transformîndu-l în protectorat.
- n. Abd el-Krim (m. 1963), lider al mişcării marocane de independenţă.
- n. Haile Selassie I (Ras Tafari) (m. 1975), regent şi rege (d. 1916 – 1930), apoi împărat al Etiopiei (d. 1930 – 1974).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- n. Amanullah Han (m. 1960), regele Afghanistanului (d. 1919 – 1928).
- n. Raizo Tanaka (m. 1969), amiral japonez.
- n. Ch'ng-ling Sung, soţia lui Sun Iat-sen (m. 1981), lider al mişcării chineze de independenţă.

CELE DOUĂ AMERICI:

- n. James Van Fleet (m. 1991), general american.
- m. John Pope (n. 1822), general american în timpul Războiului mexicano-american şi al Războiului civil; armatele conduse de el au pierdut cea de-a doua bătălie de la Bull Run (1862).

1893

EUROPA:

- n. Mihail Nicolaevici Tuhacevski (m. 1937), general sovietic.
- n. Hermann Göring (m. 1946), conducător nazist.

● n. Draza Mihailović (m. 1946), general iugoslav.
● n. Joachim von Ribbentrop (m. 1946), diplomat german.
● m. Marie Edmé Patrice Maurice de MacMahon (n. 1808), mareşal al Franţei în timpul Războiului franco-prusac; după capitularea de la Sedan (1870), a comandat armatele guvernamentale împotriva Comunei din Paris, recucerind Parisul (1871).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Armatele mahdiste numărînd unsprezece mii de oameni atacă Eritreea, dar sînt învinse decisiv la Agordat de o armată de două mii de italieni (21 decembrie); mahdiştii se retrag apoi.
● Al treilea război dintre Marea Britanie şi Aşanti (1893 – 1894): armata britanică cucereşte Aşanti, întemeind un protectorat.
● În partea din Maroc ocupată de spanioli, armatele din Munţii Rif asediază fără succes Melilla.
● Marea Britanie instituie un protectorat în Uganda.
● Armatele franceze cuceresc Jenne şi Timbuktu.
● n. Haj Amin al Husseini (m. 1974), lider arab palestinian, mare muftiu al Ierusalimului.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
● Armatele coloniale franceze alungă siamezii din estul Laosului, care devine protectorat francez.
● n. Mao Tzedun (m. 1976), conducător al Partidului Comunist Chinez şi al Republicii Populare Chineze.
● n. Shin'ichi Tanaka, general japonez în al doilea război mondial; s-a distins mai cu seamă în campania din nordul Birmaniei (1943 – 1944).
● n. Kotoku Sato (m. 1959), general japonez.
● n. Pai Ch'ung-hsi (m. 1966), general naţionalist chinez.

CELE DOUĂ AMERICI:
● n. Omar Bradley (m. 1981), general american.
● n. Augusto César Sandino (m. 1934), general al gherilelor din Nicaragua.
● n. Dean Gooderham Acheson (m. 1971), avocat şi diplomat american.
● m. Edmund Kirby Smith (n. 1824), general al Confederaţiei statelor din sud care, după căderea Vicksburgului (1863), a rămas izolat şi a condus regiunea autonomă Trans-Mississippi („Kirby Smithdom"); accasta a fost ultima forţă confederată care s-a predat, la Galveston, Texas (26 mai 1865).
● m. Pierce Gustav Toutant Beauregard (n. 1818), general al Confederaţiei, cel care a condus atacul asupra fortului Sumter (1861).

1894

EUROPA:
● Turcii masacrează armenii din vestul Turciei, omorînd circa o sută de mii de oameni (1894 – 1896).
● Alfred Dreyfus, un ofiţer francez evreu de origine, este acuzat de scurgerea unor secrete militare către germani, caz devenit celebru; ulterior s-a dovedit că antisemitismul a condus la împiedicarca dezvăluirii adevăratului vinovat.
● n. Nikita Sergheevici Hruşciov (m. 1971), conducător al Uniunii Sovietice (1958 – 1964).

- n. Rudolph Hess (m. 1986), conducător nazist.
- n. Paul René Fonck (m. 1953), pilot militar francez.
- n. Juan Negrin (m. 1956), prim-ministru al Spaniei.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Al doilea război dintre mandingo şi francezi (1894 – 1895): armatele Coastei de Fildeş conduse de Samori îi înfrîng pe francezi, punînd astfel capăt protectoratului.
- *Mohandas „Mahatma" Gandhi fondează partidul Congresul Naţional Indian.*

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Războiul chino-japonez (1894 – 1895): lupta pentru controlul asupra Coreei începe printr-un atac naval declanşat de japonezi asupra unui transport de trupe chineze în largul coastelor vestice coreene (21 iulie). Ambele tabere îşi declară război (1 august). Armata japoneză numărînd douăzeci de mii de soldaţi atacă şi cucereşte Pyongyang (15 septembrie), după care pătrund în Manciuria traversînd rîul Yalu (24 – 25 octombrie). Forţele japoneze îşi continuă cu greu înaintarea, avînd de înfruntat o rezistenţă tot mai acerbă din partea manciurienilor. O flotă de război japoneză învinge decisiv flota chineză la gurile rîului Yalu (17 septembrie), scufundînd cinci nave chineze şti; restul flotei se retrage. Armatele japoneze cuceresc Port-Arthur (19 noiembrie).
- Sun Iat-sen pune bazele Societăţii Chineze Renăscute în Hawaii, declanşînd mişcarea antimanciuriană care avea să ducă la Revoluţia chineză din 1911.
- n. Tadashi Hanaya (m. 1957), general japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

- n. William Avery „Billy" Bishop (m. 1956), pilot canadian şi comandant al forţelor aeriene.
- m. Gall (Pizi) (n. circa 1840), căpetenie de război a indienilor sioux, aliat al lui Crazy Horse în bătălia de la Little Bighorn pentru anihilarea trupelor generalului George Armstrong Custer (1876).

1895

EUROPA:

- Insurecţie victorioasă în Creta: grecii, sprijiniţi de alte forţe europene, silesc Turcia să se retragă, insula devenind protectorat grecesc.
- n. Semion Konstantinovici Timoşenko (m. 1970), feldmareşal sovietic.
- n. George VI (m. 1952), rege al Marii Britanii (d. 1936 – 1952).
- n. Folke Bernadotte (m. 1948), diplomat sucdez.
- n. Hans Langsdorff (m. 1939), comandant naval german.
- n. Aleksandr Mihailovici Vasilevski (m. 1977), mareşal al Uniunii Sovietice.
- n. Arthur Coningham (m. 1948), mareşal al aerului.
- n. Dolores Ibarruri („La Pasionaria") (m. 1991), conducătoare a partidului comunist spaniol.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Războiul abisiniano-italian (1895 – 1896): armata italiană invadează fără succes Abisinia. La Ambu Alagi (17 decembrie), o forţă italiană de circa două mii cinci sute de soldaţi este înjumătăţită în urma înfrîngerii suferite din partea unei armate abisiniene mult mai numeroase.

- Al patrulea război dintre Marea Britanie și Așanti (1895 – 1896): Marea Britanie își întărește controlul asupra regiunii Așanti.
- Armata franceză atacă Madagascarul.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- Războiul chino-japonez: armata japoneză ia cu asalt baza navală chineză de la Weihaiwei (30 – 31 ian-nuarie), iar atacurile combinate ale armatei terestre și ale flotei distrug în mare parte escadra navală chineză de la Weihaiwei (2 – 12 februarie).
- Războiul chino-japonez: armata japoneză din Manciuria înaintează, amenințînd Pekinul (februarie – martie). China învinsă cedează Japoniei Formosa (Taiwan), arhipelagul Pescadores și peninsula Liaotung, acceptînd să plătească și despăgubiri de război; China este silită și să recunoască protectoratul japonez asupra Coreei, toate acestea fiind consfințite prin Tratatul de la Shimonoseki (17 aprilie). Armatele japoneze de ocupație din Formosa reprimă o insurecție taiwaneză de proporții (aprilie – octombrie).
- Francezii reușesc cu greu să înăbușe o insurecție vietnameză de mari proporții.
- n. Hu Tsung-nan (m. 1962), general naționalist chinez.
- n. Tai Li (m. 1946), general naționalist chinez.
- n. Ali Han Liaquat (m. 1951), prim-ministru al Pakistanului.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul cubanez pentru independență (1895 – 1898): o insurecție care a cuprins întreaga țară se declanșează împotriva spaniolilor o dată cu reîntoarcerea din exil a lui José Martí; deși acesta este ucis în luptă (19 mai), insurecția se transformă în război de gherilă care ridică circa treizeci de mii de cubanezi împotriva a o sută de mii de spanioli.
- n. Juan Domingo Perón (m. 1974), om politic argentinian.
- n. Lazaro Cardenas Del Rio (m. 1970), președinte al Mexicului (1934 – 1940).
- n. Matthew Bunker Ridgway (m. 1993), general american.
- n. Walter Bedell Smith (m. 1961), general american.

1896

EUROPA:

- n. Gheorghi Konstantinovici Jukov (m. 1974), mareșal sovietic.
- n. Imre Nagy (m. 1958), prim-ministru comunist al Ungariei.
- n. Konstantin Konstantinovici Rokossovski (m. 1968), mareșal al Uniunii Sovietice.
- n. Trygve Halvdan Lie (m. 1968), diplomat norvegian și primul secretar general al Organizației Națiunilor Unite (1946 – 1952).
- n. Klement Gottwald (m. 1953), președinte comunist al Cehoslovaciei.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Războiul abisiniano-italian: la Adowa (1 martie), armata principală italiană numărînd optsprezece mii de soldați este distrusă de cea abisiniană care număra circa nouăzeci de mii de oameni, italienii înregistrînd șapte mii de morți, o mie patru sute de răniți și o mie șapte sute căzuți prizonieri. Italia se retrage din Abisinia.
- Al doilea război sudanezo-egipteano-britanic (1896 – 1898): armatele britanice și egiptene numărînd cincisprezece mii de soldați sub comanda lui Horatio Kitchener înaintează metodic pe Nil în sus, cucerind Firdar (7 iunie) și Dongola (21 septembrie).

● După capitularea capitalei Tananarive, Franța anexează Madagascarul, dar vor mai exista conflicte de mică însemnătate în întreaga țară timp de încă un deceniu.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul Filipinelor pentru independență (1896 – 1898): Emilio Aguinaldo conduce o insurecție victorioasă împotriva dominației spaniole, aflată în plină desfășurare la izbucnirea războiului hispano-american (1898).

● n. Chang Fa-k'uei (1896 – ?), general naționalist chinez, la origine senior feudal războinic.

● n. Ho Long (He Long) (m. 1967), mareșal comunist chinez.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul cubanez pentru independență: armata spaniolă condusă de generalul Valeriano Weyler înființează lagăre de concentrare în Cuba, unde mor zeci de mii de oameni; insurecția continuă.

● n. Albert Coady Wedemeyer (m. 1990), general american.

● n. Mark Wayne Clark (m. 1984), general american.

● n. James „Jimmy" Harold Doolittle (m. 1993), general în Corpul Aerian al armatei americane.

● n. Arthur William Radford (m. 1973), amiral american.

● n. Clifton Albert Furlow Sprague (m. 1955), amiral american.

● n. Evans Fordyce Carlson (m. 1947), general american.

● n. Forrest Percival Sherman (m. 1951), amiral american.

● n. Ira Clarence Eaker (m. 1987), general în Corpul Aerian al armatei americane.

● n. Anastasio Somoza Garcia (m. 1956), dictator nicaraguan.

1897

EUROPA:

● Războiul greco-turc (17 aprilie – 19 mai): un război de scurtă durată în care turcii conduși de Edhem Pașa obțin mai multe victorii asupra grecilor conduși de prințul Constantin.

● n. Anthony Eden (m. 1977), diplomat britanic.

● n. Joseph Göbbels (m. 1945), propagandist nazist.

● n. baronul Hasso von Manteuffel (m. 1978), general german.

● n. Hans Speidel (m. 1987), general german.

● n. Ivan Stepanovici Konev (m. 1973), mareșal sovietic.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Al doilea război sudanezo-egipteano-britanic: armatele lui Horatio Kitchener învinge forțele mahdiste la Abu Hamed și la Berber.

● Armatele britanice cuceresc nordul Nigeriei (1897 – 1899).

● Theodor Herzl organizează și devine primul președinte al Congresului Organizațiilor Sioniste, întemeind mișcarea sionistă.

● n. John Bagot Glubb (Glubb Pașa) (m. 1986), ofițer britanic și conducător al Legiunii Arabe iordaniene.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul pathano-britanic (1897 – 1898): un conflict de mică amploare de la frontiera afgano-britanică se transformă într-un război substanțial atunci când pathanii atacă

multe obiective britanice (iulie), cucerind trecătoarea Khyber (august). În campania de toamnă, patruzeci şi patru de mii de soldaţi britanici pătrund în teritoriul muntos deţinut de pathani, însă fără rezultate notabile.

● n. Subhas Chandra Bose (m. 1945), revoluţionar indian.

CELE DOUĂ AMERICI:

● n. Lucius DuBignon Clay (m. 1978), general american.

● n. Nathan Farragut Twining (m. 1982), general în Forţele Aeriene americane.

1898

EUROPA:

● n. George Grivas (m. 1974), luptător de gherilă cipriot grec.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Al doilea război sudanezo-egipteano-britanic: armatele lui Horatio Kirchener înfrîng armata dervişilor la confluenţa fluviilor Atbara şi Nil (8 aprilie). La Omdurman (2 septembrie), armata lui Kirchener, numărînd acum douăzeci şi şase de mii de oameni, învinge decisiv armata principală a dervişilor care număra între patruzeci şi cincizeci de mii de soldaţi, aflaţi sub comanda lui Khalifa Abdullah. Pierderile dervişilor se spune că s-au ridicat la douăzeci de mii de oameni, din care cinci mii căzuţi prizonieri, în timp ce britanicii şi egiptenii la un loc nu înregistrează mai mult de cinci sute de victime.

● Al treilea război mandingo-francez: armatele franceze învinge în cele din urmă armatele Coastei de Fildeş conduse de Samori, ocupînd complet ţara.

● n. Albert John Luthuli (m. 1967), căpetenie a zuluşilor şi conducătorul Congresului Naţional African (1952 – 1967).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul hispano-american: în golful Manila (1 mai), escadra de crucişătoare condusă de amiralul american George Dewey atacă o escadră spaniolă mult mai slabă formată din patru crucişătoare, trei canoniere plus alte trei nave, pe care le scufundă. Armata americană debarcă la Cavite (30 iunie), iar Manila capitulează (14 august). O dată cu atribuirea Filipinelor Statelor Unite prin Tratatul de la Paris (10 decembrie), războiul pentru independenţa Filipinelor se transformă rapid în războiul filipinezo-american.

● Războiul pathano-britanic: forţele britanice recuceresc trecătoarea Khyber (martie).

● n. Ciu En-lai (m. 1976), conducător militar şi om politic comunist chinez.

● n. Peng Te-huai (m. 1974), general comunist chinez.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul hispano-american: nava americană de linie *Maine* sare în aer şi se scufundă în portul Havana (15 februarie), două sute şaizeci de oameni pierzîndu-şi viaţa; incidentul generează atacuri mediatice americane de amploare asupra Spaniei, precum şi o declaraţie de război (25 aprilie). O flotă de război americană instituie o blocadă în Santiago de Cuba (mai), în timp ce o forţă de debarcare americană numărînd şaptesprezece mii de soldaţi atacă Santiago (1 iulie), cucerind prin mai multe asalturi El Caney, San Juan Ridge şi Kettle Hill, unde unităţile de asalt au inclus şi formaţia de luptă „Rough Riders" condusă de Theodore Roosevelt. Încercînd să străpungă blocada,

escadra spaniolă din portul Santiago este scufundată de o flotă americană mult mai puternică (3 iulie). Santiago capitulează (17 iulie). Armata americană numărînd cinci mii de soldaţi învadează şi cucereşte în bună parte Porto Rico (25 iulie – 13 august). Prin Tratatul de la Paris, spaniolii se retrag din Cuba, Statele Unite dobîndind Porto Rico, Guam şi (plătind Spaniei 20 de milioane de dolari) Filipinele.

• m. William Starke Rosecrans (n. 1819), general american în timpul Războiului civil; comandant pe front sub generalul Ulysses S. Grant, este învins la Chickamauga (1863) şi apoi eliberat de la comandă.

1899

EUROPA:

• Alfred Dreyfus, ofiţer francez pe nedrept învinuit de trădare (1894), este graţiat de preşedintele Franţei; ulterior avea să fie complet dezvinovăţit (1906).

• n. Lavrenti Pavlovici Beria (m. 1953), şeful poliţiei secrete sovietice.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Războiul bur (1899 – 1902): armatele Republicii Sud-Africane şi ale Statului Liber Orange atacă Africa de Sud britanică (12 octombrie), asediind Mafeking (13 octombrie) şi Kimberley (15 octombrie); forţele lor principale se confruntă cu trupele britanice conduse de generalul George White în mai multe angajamente de mică anvergură, apoi britanicii sînt prinşi în capcană la Ladysmith (noiembrie). Armatele britanice venite în ajutor sînt învinse pe rîul Modder (28 noiembrie), precum şi la Stormberg (10 decembrie), Magersfontein (10 – 11 decembrie) şi Colenso (15 decembrie).

• Al doilea război sudanezo-egipteano-britanic: după o urmărire care a durat mai mult de un an, Khalifa Abdullah este ucis la Umm Diwaikarat, în Kordofan, sudul Sudanului (noiembrie).

• m. Abdullah et Taaisha (ibn Mohammed) (n. 1846), general derviş sudanez cu titlul de *khalifa* (calif), şef al statului independent Sudan; a fost comandantul musulman în asediul de la Khartoum (1884 – 1885) şi succesorul lui Mahdi; a fost ucis de armatele britanice (24 noiembrie).

• Liderul somalez Mohammed ben Abdullah declanşează un lung război de gherilă (1899 – 1920) împotriva forţelor coloniale italiene şi britanice din Somalia.

• Armatele franceze învinge oştile lui Rabah Zobeir, cucerind astfel integral Ciadul (1899 – 1900).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Războiul filipinezo-american (1899 – 1905): primul preşedinte al noii Republici Filipineze este numit Emilio Aguinaldo (23 ianuarie), în timp ce războiul filipinezo-american lua amploare şi se întindea în întreaga ţară; generalul Arthur MacArthur (tatăl lui Douglas) a fost comandantul forţelor americane de represiune.

• În China izbucnesc revolte de amploare împotriva străinilor şi a manciurienilor.

• n. Norman Bethune (m. 1939), doctor canadian care a practicat în China.

CELE DOUĂ AMERICI:

• Războiul civil de gherilă dintre liberalii şi conservatorii din Columbia (Războiul celor O Mie de Zile) (1899 – 1902) se soldează cu zeci de mii de morţi şi cu victoria conservatorilor.

● n. Hoyt Sanford Vandenburg (m. 1954), general în Forţele Aeriene americane.
● n. Lyman L. Lemnitzer (m. 1988), general american.
● m. Horatio Gouverneur Wright (n. 1820), general american care a fost luat prizonier în Războiul civil în timp ce participa la distrugerea bazei marinei din Norfolk (1861); eliberat ulterior, revine la comanda trupelor.

1900

EUROPA:
● W. E. B. Du Bois, conducînd un grup lideri negri americani şi vest-indieni, convoacă la Londra Primul Congres Pan-African anticolonial; acesta avea să se transforme în Organizaţia Unităţii Africane (OUA).
● Primul dirijabil rigid, numit de atunci zepelin, este construit de Ferdinand von Zeppelin.
● Apare „maşina de război" Simms, un vehicul experimental pe roţi, motorizat, blindat şi dotat cu armament.
● n. Heinrich Himmler (m. 1945), comandantul poliţiei secrete naziste (Gestapo), un mare criminal în masă al erei naziste.
● n. Louis Montbatten (m. 1979), ofiţer de marină britanic.
● m. Karl Konstantin Albrecht Leonhard von Blumenthal (n. 1810), feldmareşal prusac în timpul Războiului franco-prusac.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Războiul bur: aflate acum sub comanda unică a feldmareşalului Frederick Sleigh Roberts, armatele britanice cuceresc Paardeberg (18 februarie), eliberează de sub asediu Kimberley (15 februarie) Ladysmith (28 februarie) şi Mafeking (17 – 18 mai), apoi cuceresc Bloemfontein (13 martie), după care invadează Transvaalul pentru a cuceri Johannesburg (31 mai) şi Pretoria (5 iunie). Războiul se transformă acum într-o luptă de gherilă cu mai puţine acţiuni importante.
● Franţa cucereşte şi pătrunde nordul Saharei şi Ciadul, acesta din urmă devenind protectorat.
● n. ayatollahul Ruhollah Khomeyni (Ruhollah Kendi) (m. 1989), conducător religios şi politic al Iranului.
● n. Camille Chamoun (m. 1987), politician libanez.
● m. Osman Nuri Paşa (n. 1832), general turc cunoscut mai ales pentru comanda trupelor turceşti asediate la Plevna (Pleven) de către ruşi (1877); a fost de patru ori ministru de război.
● m. Petrus Jacobus Joubert (n. 1831), general bur în timpul războaielor bure.
● m. Samori Toure (n. circa 1835), căpetenie de război Dioula şi şef al statului întemeiat de el la est de cursul Nigerului Superior (din 1868). A intrat în conflict cu francezii care în cele din urmă (1889 – 1898) l-au izgonit din regiune; a murit în exil.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
● Răscoala Boxerilor şi războaiele dintre chinezi şi străini: forţele Boxerilor intră în Pekin şi asediază ambasadele străine (iunie). Bătrîna împărăteasă manciuriană Cixi li se alătură, declarînd război împotriva puterilor străine (21 iunie). Armatele occidentale de sprijin cuceresc Teanţzin printr-un asalt (23 iulie), apoi ajung lîngă Pekin (4 august), ridică asediul impus şi cuceresc oraşul (14 august), pe care-l incendiază şi-l jefuiesc.

● Armatele ruseşti ocupă Manciuria (octombrie); China capitulează în faţa forţelor occidentale.
● Armata filipineză şi forţele de gherilă poartă un război fără şanse de izbîndă împotriva armatei americane de ocupaţie care număra între nouăzeci de mii şi o sută de mii de soldaţi, răspîndiţi pe întregul teritoriu filipinez.

CELE DOUĂ AMERICI:
● m. John Alexander McClernand (n. 1812), general american vestit pentru disputele avute pe timpul Războiului civil cu superiorul său, Ulysses S. Grant.

1901

EUROPA:
● România şi Bulgaria sînt gata să se războiască datorită pretenţiilor antagonice asupra Macedoniei stăpînite de turci.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● În al cincilea şi totodată cel din urmă război dintre Marea Britanie şi Aşanti, armatele aşanti asediază Kumasi deţinut de britanici (aprilie – iulie), dar sînt învinse de armatele coloniale conduse de britanici mai tîrziu în acelaşi an (septembrie – noiembrie). În urma înfrîngerii, Marea Britanie transformă Aşanti în protectorat.
● n. Mustafa al-Barzani (m. 1979), lider al mişcării de independenţă kurde.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
● Protocolul Boxerilor pune capăt formal Răscoalei Boxerilor şi războiului dintre chinezi şi străini; condiţiile aspre impuse prin protocol includ plata unor despăgubiri enorme. Despăgubirile cuvenite Statelor Unite sînt folosite prin hotărîrea preşedintelui Theodore Roosevelt pentru acordarea de burse studenţilor chinezi în Statele Unite; de aceea mulţi lideri de mai tîrziu ai Chinei vor avea educaţie americană.
● Este fondată societatea japoneză Dragonul Negru; acest grup imperialist cu vederi de dreapta va influenţa puternic politica expansionistă japoneză în Asia de Est şi Pacific.
● Războiul filipinezo-american: este luat prizonier Emilio Aguinaldo (23 martie), punîndu-se astfel capăt războiului; vor continua însă acţiuni de gherilă (pînă în 1906) şi va avea loc şi o insurecţie islamică Moro (pînă în 1905).
● n. Hirohito (m. 1989), împărat al Japoniei (1926 – 1989).
● n. Sukarno (m. 1970), primul preşedinte al Indoneziei (1949 – 1966).
● n. Chen (Ch'en) Yi (m. 1972), mareşal comunist chinez.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Anarhistul Leon Czolgosz îl asasinează pe preşedintele american William McKinley (împuşcat la 6 septembrie, decedat la 16 septembrie) la Expoziţia Pan-Americană din Buffalo; Czolgosz este executat rapid (29 octombrie), iar vice-preşedintele Theodore Roosevelt devine preşedinte.
● n. Maxwell Davenport Taylor (m. 1987), general american.
● n. Arleigh Albert Burke, amiral american ale cărui acţiuni îndrăzneţe şi rapide desfăşurate în Pacificul de Sud în al doilea război mondial i-au cîştigat porecla de „Burke Treizeci şi unu de noduri".
● n. Fulgencio Batista y Zaldívar (m. 1973), dictator al Cubei (1952 – 1959).

- n. Thomas Dresser White (m. 1965), general în Forțele Aeriene americane.
- n. Enrico Fermi (m. 1954), fizician nuclear italo-american.

1902

EUROPA:

- Forțele ce luptă pentru independența Macedoniei, sprijinite de Bulgaria, pornesc o insurecție de proporții împotriva turcilor. Sporesc tensiunile dintre Bulgaria, România și Turcia, însă războiul este îndepărtat prin intervenția marilor puteri.
- n. Jacques Philippe Leclerc (m. 1947), general francez.
- n. André Beaufre (m. 1973), general și teoretician militar francez.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Forțele burilor se predau în mîinile britanicilor, Tratatul de la Vereeniging punînd capăt Războiului bur (31 mai).
- Armatele lui Ibn Saud încep preluarea controlului asupra districtului Nejd din sudul Arabiei, declanșînd astfel lungul Război civil arab (1902 – 1925).
- Armatele portugheze înăbușă o puternică insurecție în Angola.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- Marea Britanie și Japonia semnează tratate bilaterale de asistență pentru chestiunile legate de Orientul Îndepărtat, ceea ce duce la întărirea poziției Japoniei față de Rusia; acest fapt va contribui la declanșarea Războiului ruso-japonez (1905).
- n. Mistsuo Fuchida (m. 1976), ofițer japonez în aviația marinei.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Trupele americane de ocupație părăsesc Cuba (mai), aceasta însă rămîne *de facto* tot protectorat american.
- Republica Dominicană devine protectorat american *de facto*.
- Nave de luptă britanice, germane și italiene instituie o blocadă asupra porturilor venezuelane într-o încercare de a sili Venezuela să-și achite datoriile internaționale.
- m. William Thomas Sampson (n. 1840), amiral american care a comandat Escadra Atlanticului de Nord pe timpul Războiului hispano-american (1898), escadră cu care s-a înfăptuit blocada portului Santiago de Cuba.
- m. Wade Hampton (n. 1818), general în Confederația statelor din sud, care a comandat corpul de cavalerie al Armatei Virginiei de Nord (1864) și a fost comandantul cavaleriei lui Robert E. Lee la Petersburg (1865).

1903

EUROPA:

- Aproximativ cincizeci de mii de evrei ruși au fost uciși într-o serie de pogromuri masive care au loc la Chișinău, în Basarabia (Moldova). Atacurile, încurajate de guvernul rus, nu au reușit să descurajeze tulburările populare și nici să amîne revoluția de la 1905; pogromurile au întărit mișcarea revoluționară, concomitent cu intensificarea emigrării către America și cu dezvoltarea sionismului.
- Vladimir Ilici Lenin întemeiază aripa bolșevică a Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia.
- Turcii învinge insurecția bulgară din Macedonia stăpînită de Turcia.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Armatele britanice care poartă o campanie în Nigeria termină de cucerit Kano şi Sokoto (1902 – 1903).
- Conflictele dintre francezi şi marocani de la graniţa dintre Algeria şi Maroc preced pătrunderea substanţială a francezilor în Maroc.
- n. Habib Bourguiba, lider al mişcării tunisiene de independenţă (1934 – 1956), cel dintîi prim-ministru şi apoi preşedinte al Tunisiei (1956 – 1987).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Expediţia britanică condusă de Francis Younghusband răzbeşte prin luptă din India pînă în Lhasa, Tibet, silind astfel Tibetul să accepte pretenţiile teritoriale britanice cu privire la graniţa indiano-tibetană.
- n. Orde Charles Wingate (m. 1944), militar britanic de origine indiană.
- m. Feng Tzu-ts'ai (n. 1818), general chinez în timpul conflictelor cu francezii (1883 – 1885).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Apar avioane dotate cu propulsie proprie, o dată cu zborul reuşit de avionul lui Wilbur şi Orville Wright *Flyer I* (*Kitty Hawk*) la *Kill Devil Hills*, din apropiere de Kitty Hawk, Carolina de Nord (17 decembrie); un eveniment de răspîntie în istoria umanităţii şi a războaielor.
- Revolta încununată de succes a panamezilor împotriva dominaţiei columbiene s-a bucurat de sprijinul Statelor Unite, care vizau construirea Canalului Panama; Republica Panama devine în mod formal o naţiune independentă (3 noiembrie), de fapt fiind un protectorat american.
- În Cuba se înfiinţează baza navală americană de la Guantánamo, pe baza Tratatului cubanezo-american, care transforma oficial Cuba în protectorat american.
- n. Frank Dow Merrill (m. 1955), general american.

1904

EUROPA:

- Inginerul german Christian Hülsmeyer obţine patentul pentru radar (cuvînt provenit din limba engleză de la *radio detection and ranging* (detectare şi localizare prin radio), *aparat care avea să-şi aducă o contribuţie enormă în al doilea război mondial.*
- Semnarea tratatului Antantei cordiale (8 aprilie) pune capăt mai multor dispute coloniale dintre Marea Britanie şi Franţa; prin acest tratat încep deja să se contureze cele două mari alianţe europene dinaintea primului război mondial.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Insurecţia herero-hotentotă din Africa de Sud-Vest stăpînită de Germania (Namibia) eşuează în cele din urmă (1904 – 1908); germanii mai înăbuşă revolte şi în Camerun, şi în Africa de Est germană.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Războiul ruso-japonez (1904 – 1905): forţele navale japoneze pornesc războiul printr-un atac-surpriză cu torpile asupra flotei ruseşti a Orientului Îndepărtat, ancorată la Port Arthur (8 februarie). Ziua următoare, navele de război japoneze atacă navele ruseşti de la Chemulpo (Inchon), Coreea; o săptămînă mai tîrziu (17 februarie), forţele

japoneze debarcă la Chemulpo şi înaintează către nord pe rîul Yalu, învingînd armata ruscască (1 mai), apoi străbat Manciuria spre Port Arthur. Armatele japoneze din Manciuria învinq armatele ruseşti pe rîul Moteinlung, după care urmează mai multe încleştări în cadrul campaniei de toamnă–iarnă al căror rezultat este indecis, dar în urma cărora rușii se retrag spre Mukden, unde avea să se desfăşoare bătălia de uscat decisivă.

● n. Deng Xiaoping, lider necontestat al guvernului chinez şi al Partidului comunist începînd de la sfîrşitul anilor 1970.

● m. Sumiyoshi (Jungi) Kawamura (n. 1836), amiral japonez care şi-a adus contribuţia (din 1872) la restructurarea marinei japoneze după principii americane; ministru al marinei (1878 – 1880; 1881 – 1885).

CELE DOUĂ AMERICI:

● În Uruguay, forţele guvernului liberal Colorado al preşedintelui José Batlle de Ordónez îi învinq decisiv pe rebelii conservatori Blanco conduşi de Aparicio Sarava (ianuarie – septembrie).

● n. David Monroe Shoup (m. 1983), general în infanteria marină americană.

● n. Ralph Johnson Bunche (m. 1971), diplomat afro-american şi negociator la O.N.U.

● m. Chief Joseph (Hinmahton-Yahlaktit; Tunetul-care-se-rostogoleşte-peste-munţi) (n. circa 1840), căpetenie a indienilor Nez Percé care s-a retras luptînd din calea trupelor federale către Canada, cel care a rostit la final: „N-am să mai lupt pentru totdeauna" (5 octombrie 1877).

● m. James Longstreet (n. 1821), general al Confederaţiei care a luat parte la toate luptele majore începînd cu prima bătălie de la Bull Run (Manassas) (1861) şi pînă la Appomattox (1865).

1905

EUROPA:

● În Duminica Sîngeroasă (9 ianuarie), trupele ţariste din Palatul de Iarnă de la Sankt-Petersburg trag în petiţionari neînarmaţi, omorînd şi rănind sute de oameni şi declanşînd o serie masivă de revolte în rîndul forţelor armate şi demonstraţii, care se vor transforma într-o răscoală de mari proporţii. Ţarul Nicolae II promulgă „Manifestul din octombrie", prin care promitea reforme majore şi monarhie constituţională; revoluţionarii, slăbiţi, sînt învinşi apoi de trupele guvernamentale. Un eveniment marcant al revoluţiei l-a reprezentat revolta marinarilor de pe crucişătorul *Potemkin*, din care s-a inspirat Serghei Eisenstein la realizarea clasicului său film *Potemkin* din 1925.

● Insurecţia victorioasă aduce în cele din urmă independenţa Cretei faţă de dominaţia Turciei.

● Sinn Fein devine partid politic; acesta avea să devină motorul politic principal al mişcării revoluţionare a republicanilor irlandezi.

● n. Dag Hammarskjöld (m. 1961), om politic suedez, al doilea secretar general al O.N.U. (1953 – 1961).

● n. Władisław Gomułka (m. 1982), conducător comunist polonez.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Criza marocană: debarcarea germanilor în Tanger, sosiţi în sprijinul marocanilor în conflictul cu francezii, generează tensiuni între Franţa şi Germania; fondul problemei

îl reprezentau, de fapt, pretențiile Germanici ce atingeau interesele Franței coloniale, un alt motiv care va duce la izbucnirea primului război mondial.

- Tulburările din Persia se transformă în acțiuni de mică amploare de gherilă antiguvernamentală, fără coordonare.
- m. Frederick Augustus Thesiger, al doilea baron Chelmsford (n. 1827), general britanic care a condus prima invazie a britanicilor în Zululand (1879), cînd a avut loc și înfrîngerea notabilă de la Isandhlwana.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- Războiul ruso-japonez: Port Arthur capitulează (2 ianuarie) la capătul unui asediu care a durat șapte luni și a costat viețile a circa șaizeci de mii de japonezi și treizeci de mii de ruși.
- Războiul ruso-japonez, bătălia de la Mukden (21 februarie – 10 martie): aceasta a fost lupta decisivă de uscat, la capătul căreia japonezii îi resping pe ruși cu prețul a o sută de mii de victime în rîndul rușilor și a șaptezeci de mii în rîndul japonezilor.
- Războiul ruso-japonez, bătălia de la Tsushima: după ce a petrecut mai mult de șapte luni navigînd în jurul lumii pentru a lua parte la război, flota Balticii condusă de amiralul rus Zinovi Rojdestevenski se confruntă la Tsushima cu flota de război japoneză condusă de viceamiralul Heihachiro Togo. Din cele opt cuirasate, opt crucișătoare și nouă distrugătoare, scapă numai un crucișător și cinci distrugătoare ruseți; rușii înregistrează și zece mii de victime. Pierderile japonezilor se situează la mai puțin de o mie de victime, la care se adaugă trei torpiloare.
- Războiul ruso-japonez: războiul ia sfîrșit prin semnarea Tratatului de la Portsmouth (New Hampshire), mediat de președintele american Theodore Roosevelt. Japonia obține Port Arthur și jumătate din insula Sahalin; rușii se retrag și din Manciuria, recunoscînd dreptul Japoniei de a-și institui protectoratul asupra Coreei.

CELE DOUĂ AMERICI:

- În America ia ființă IWW (Industrial Workers of the World); în timpul primului război mondial, organizația sindicală va concentra acțiunile anti-războinice pînă la dizolvarea sa (1917).

1906

EUROPA:

- După înfrîngerea revoluției din 1905, primul-ministru al Rusiei, Piotr Stolypin, proaspăt numit de țarul Nicolae II, instituie un regim de teroare pe tot cuprinsul țării; se acumulcază tensiunile care vor genera criza din 1917.
- Este redeschis în mod formal procesul intentat lui Alfred Dreyfus; el este achitat și reintegrat în armata franceză.
- n. Leonid Ilici Brejnev (m. 1982), om politic sovietic.
- n. Ivan Cerniakovski (m. 1945), general sovietic.
- n. Serghei Koroliov (m. 1966), constructor sovietic de nave spațiale.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Insurecția finală zulu din Africa de Sud eșuează, cu prețul a peste două mii de morți dintr-un total de douăsprezece mii de zuluși.

● Conferința internațională de la Algeciras pune capăt crizei marocane din 1905 dînd cîștig de cauză Franței.
● Mohandas „Mahatma" Gandhi inițiază prima sa campanie *satyagraha* (non-violentă) (1906 – 1913) în Africa de Sud.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● Se înființează Liga musulmană din întreaga Indie; în anii 1930, ea avea să devină, sub conducerea lui Mohammad Ali Jinnah, organizația centrală a mișcării pentru independența Pakistanului.
● Partidul Congresului din India protestează energic împotriva împărțirii Bengalului în două provincii și trece de la solicitarea unei participări mai mari la viața politică a Indiei britanice la pretenția mult mai hotărîtă de a-și conduce singuri destinele, declanșînd astfel procesul de durată care avea să se soldeze în cele din urmă cu obținerea independenței.
● m. Gentaro Kodama (n. 1852), general japonez care a fost primul comandant al Colegiului Personalului Militar al Japoniei (1887) și care a ajuns șef al statului major (1891 – 1906) și ministrul armatei (1900 – 1902).

CELE DOUĂ AMERICI:
● El Salvador și Honduras se află în război cu Guatemala (mai – iulie); scurtul război se termină nedecis.
● Armatele americane ocupă din nou Cuba (1906 – 1909).
● n. Hans Albrecht Bethe, fizician germano-iudeo-american care și-a adus o contribuție de seamă la elaborarea bombei atomice; după bombardamentele de la Hiroshima și Nagasaki, el a devenit un militant de frunte împotriva armelor nucleare.
● n. Curtis Emerson LeMay (m. 1990), ofițer în armata și forțele aeriene americane.
● m. Joseph Wheeler (n. 1836), general american supranumit „Fightin' Joe" (Joe-Luptătorul) care a luptat pentru Confederație în timpul Războiului civil; s-a distins mai ales la Shiloh (1862), iar ulterior a luptat în Războiul hispano-american.
● m. William Rufus Shafter (n. 1835), general american care a primit capitularea orașului Santiago de Cuba (1898).

1907

EUROPA:
● Rusia și Marea Britanie își reglează în mare măsură disputele legate de sferele lor de influență din Asia Centrală, înființînd Antanta anglo-rusă; aceasta se integrează procesului de formare de alianțe precedînd primul război mondial.
● Amendamentele Convenției de la Geneva extind tratatele pentru a include și luptele navale.
● n. Pierre Mendes-France (m. 1982), politician francez.
● n. Dietrich Bonhoeffer (m. 1945), ministru german protestant antinazist.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Flota franceză bombardează Casablanca, din nord-vestul Marocului. Francezii cuceresc orașul și apoi o mare parte din litoral. După aceea pătrund în interiorul țării, continuînd cucerirea sistematică a Marocului.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- n. U Nu, lider al mişcării birmaneze de independenţă; a fost primul prim-ministru al Birmaniei independente (1948 – 1958), pînă a fost demis de o lovitură de stat militară; ulterior a redevenit prim-ministru (1960 – 1962), cînd a fost demis din nou de lovitura de stat militară condusă de Ne Win.
- n. Mohammed Ayub Han (m. 1974), general pakistanez.
- n. Lin Biao (m. 1971), politician chinez.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul dintre Nicaragua şi Honduras (februarie – decembrie) ia sfîrşit prin ocuparea capitalei Hondurasului de către Nicaragua.
- Igor Sikorsky împreună cu alţii construieşte primele elicoptere experimentale.
- n. Joaquin Balaguer, diplomat şi om politic din Republica Dominicană.
- n. Lauris Norstad (m. 1988), general în Forţele Aeriene americane.
- *n. François „Papa Doc" Duvalier (m. 1971), dictator haitian.*

1908

EUROPA:

- Austro-Ungaria anexează formal Bosnia-Herţegovina, pe care-o ocupase de mult; anexarea, prin care erau respinse în mod direct ambiţiile teritoriale sîrbeşti, este cît pe ce să declanşeze un război austro-sîrb.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- În Persia, Tabriz cade în mîinile rebelilor; armatele guvernamentale asediază oraşul (1908 – 1909).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- m. Cixi (n. 1835), bătrîna împărăteasă a Chinei; ea abdică şi apoi moare spre sfîrşitul aceluiaşi an. A condus ca regentă în mod formal, deşi a fost adevărata conducătoare a Chinei în ultimele decenii ale secolului XIX, domnind în timpul declinului manciurienilor (dinastia Qing), a Răscoalei Boxerilor şi a războiului dintre chinezi şi străini de la începutul secolului XX. A fost urmată de împăratul copil Hsüan T'ung (Henry P'u-i).
- Olandezii cuceresc complet Sumatra, în Indonezia, învingîndu-l pe sultanul din Atjeh (Achin) la capătul unei lupte de intensitate scăzută, dar de lungă durată.
- n. Wang Zhen (m. 1993), general în Armata Roşie chineză.
- m. Takeaki (Buyo) Enomoto (n. 1836), amiral japonez.

CELE DOUĂ AMERICI:

- n. Lyndon Baines Johnson (m. 1973), al treizeci şi şaselea preşedinte al Statelor Unite (1963 – 1968).
- n. Joseph Raymond McCarthy (m. 1957), senator american.
- n. Salvador Allende Gossens (m. 1973), om politic şi preşedinte chilian (1970 – 1973).

1909

EUROPA:

- n. Andrei Andreevici Gromîko (m. 1989), ministru de Externe sovietic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armata rusă intervine în Persia şi cucereşte Tabrizul de la rebeli (martie). Rebelii îl învinge şi-l detronează pe şahul Mohammed Ali, cucerind Teheranul (iulie); acesta este urmat la domnie de fiul său de doisprezece ani, sultanul Ahmad. Începe exploatarea de către britanici a petrolului iranian.

● Răzvrătiţii din armata turcă cuceresc Constantinopole, dar nu reuşesc să-l menţină (aprilie). Junii Turci preiau puterea efectivă şi-l detronează cu ajutorul armatei pe Abdul Hamid II, urcîndu-l pe tron pe Mehmed V, un conducător mai mult de formă.

● Armata marocană se confruntă cu trupele spaniole de ocupaţie la Melilla, pe coasta mediteraneană (7 iulie), declanşînd o serie de lupte în interiorul şi în jurul oraşului care aveau să ia sfîrşit în 1910.

● n. Kwame Nkrumah (m. 1972), lider al mişcării de independenţă din Ghana şi primul preşedinte al Ghanei (1960 – 1966).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● n. U Thant (m. 1974), diplomat birmanez şi al treilea secretar general al O.N.U. (1961 – 1971).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul civil din Honduras (1909 – 1911): fostul preşedinte Manuel Bonilla conduce insurecţia, care continuă fără rezultat concludent.

● m. Geronimo (Jerome; Goyathlay) (n. 1829), căpetenie a indienilor apaşi Chiricahua, care a desfăşurat raiduri asupra aşezărilor din Arizona şi New Mexico, mai cu seamă în timpul războaielor cu indienii (1885 – 1886).

● m. Red Cloud (Mahpiua Luta; Nor-Roşu) (n. 1822), căpetenie războinică a siouxilor Oglala, cel care a condus armatele aliate în Războiul lui Nor-Roşu (1866 – 1868) împotriva trupelor federale care au invadat terenurile nativilor americani.

● m. Winfield Scott Schley (n. 1839), amiral american care a fost comandantul tactic la Santiago de Cuba (1898) în timpul Războiului hispano-american.

1910

EUROPA:

● Insurecţia din Portugalia pune capăt monarhiei; este proclamată prima republică portugheză.

● În Albania începe insurecţia împotriva stăpînirii turce (aprilie – iunie); ea este reprimată de turci, dar vor continua lupte de gherilă de mic angajament pînă la declanşarea primului război balcanic.

● m. Eduard VII (n. 1841), rege al Marii Britanii (1901 – 1910); este succedat de fratele său mai tînăr, George V.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Se constituie un nou stat, Uniunea Sud-Africană, din care fac parte coloniile britanice Natal şi Cape, precum şi fostele republici bure Transvaal şi Statul Liber Orange.

CELE DOUĂ AMERICI:

● *Andrew Carnegie înfiinţează Fondul Carnegie pentru Pacea Internaţională.*

● Revoluţia mexicană (1910 – 1920): după ce este înfrînt în alegeri al căror rezultat este contestat, dictatorul Porfirio Díaz îşi arestează oponentul, Francisco Madero,

care reuşeşte apoi să fugă în Statele Unite, de unde organizează o insurecţie armată. Circa un milion de oameni vor muri într-o serie de războaie civile care va urma.

1911

EUROPA:

- Italia declară război Turciei (29 septembrie), bombardînd Preveza.
- Premierul rus Piotr Stolîpin este asasinat la Kiev – un important factor de destabilizare avînd în vedere războiul mondial care se apropia.
- n. Alexei Ivanovici Radzievskiy (m. 1978), general rus.
- n. Klaus Fuchs (m. 1988), fizician atomic germano-britanic şi spion sovietic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Criza marocană: ca o provocare la adresa Franţei, Germania trimite canoniera *Panther* în portul marocan Agadir. Marea Britanie ia partea Franţei şi un război european general stă să izbucnească pînă cînd Germania bate în retragere.
- Armata marocană asediază Fez, ocupat de francezi; asediul va fi ridicat o lună mai tîrziu de armatele franceze venite în sprijinul oraşului.
- Armatele ruse ocupă o mare parte din nordul Persiei, iar cele britanice o mare parte din sudul ţării (noiembrie).
- Războiul italo-turc: armatele italiene bombardează şi cuceresc oraşul Tripoli din Libia ocupată de turci (octombrie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- La Wuhan, în centrul Chinei, se declanşează revolte împotriva dinastiei Qing (10 octombrie) care-i răstoarnă rapid pe manciurieni. Sun Iat-sen se reîntoarce acasă pentru a deveni preşedinte provizoriu al noii Republici a Chinei.
- Japonia anexează Coreea.
- n. Ne Win (Maung Shu Maung), general birmanez care a preluat puterea printr-o lovitură de stat (1958), a renunţat la ea (1960), pentru a prelua puterea din nou printr-o lovitură de stat (1962 – 1988), după care îşi aduce o importantă contribuţie la succesul loviturii de stat militare (septembrie 1988).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Revoluţia mexicană: rebelii lui Francisco Madero din Chihuahua învinge la Ciudad Juárez armatele lui Porfirio Díaz, în lupta decisivă a Revoluţiei mexicane (mai). Mişcarea revoluţionară se va destrăma la scurtă vreme, Emiliano Zapata şi alţii contestînd guvernul lui Madero.
- Războiul civil din Honduras: după o remiză în desfăşurarea conflictului, fostul preşedinte Manuel Bonilla, conducătorul insurecţiei, este reales preşedinte (octombrie).
- Aviatorul american Glenn Hammond Curtiss inventează hidroavionul.
- n. Ronald Wilson Reagan, al patruzecilea preşedinte al Statelor Unite (1981 – 1989).
- m. Benjamin Henry Grierson (n. 1826), general american care a luptat în Războiul civil, ulterior transformînd unitatea a X-a Cavalerie (formată din negri) într-o unitate de grăniceri călare care s-a acoperit de glorie (1866 – 1888) şi care, prin construirea de drumuri şi de linii telegrafice, şi-a adus contribuţia la deschiderea sud-vestului Americii pentru noi aşezări.

EUROPA:

- Războiul italo-turc: italienii cuceresc Libia, Rodosul şi arhipelagul Dodecanez; Turcia cedează în mod formal aceste posesiuni Italiei prin Tratatul de la Ouchy, care pune capăt războiului; aici s-au folosit pentru prima oară avioanele cu rol de bombardiere.
- Primul război balcanic (1912 – 1913): armatele Ligii balcanice (formate din oştile Serbiei, Muntenegrului şi Bulgariei) totalizînd între trei sute de mii şi patru sute de mii de soldaţi atacă forţele turceşti egale ca număr din Macedonia şi Tracia (17 octombrie).
- Primul război balcanic: în lupta decisivă de la Monastir (5 noiembrie), armatele sîrbe străpung centrul armatei adverse turce; înfrîngerea se transformă într-o învălmăşeală, armata turcă din zonă începînd a mai fi o forţă capabilă de luptă, înregistrînd pierderi de circa douăzeci de mii de morţi ori căzuţi prizonieri la sîrbi.
- Primul război balcanic: garnizoana turcă din Salonic, numărînd douăzeci de mii de soldaţi, se predă în mîinile grecilor fără a opune o rezistenţă deosebită (9 noiembrie).
- Vladimir Ilici Lenin desprinde aripa bolşevică din Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia pentru a întemeia partidul bolşevic; cinci ani mai tîrziu, Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia (Bolşevicii) va prelua controlul asupra Revoluţiei ruse.
- n. Kim (Harold Adrian Russell) Philby (m. 1988), spion britanic pentru Uniunea Sovietică.
- n. Wernher von Braun (m. 1977), expert german în rachete.
- n. Jacques Emile Soustelle (m. 1990), conducătorul armatei secrete franceze din Algeria.
- m. George Stuart White (n. 1835), feldmareşal britanic rămas în istorie mai cu seamă pentru conducerea defensivei de la Ladysmith (1899 – 1900) din timpul Războiului bur.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Revolta soldaţilor marocani din garnizoana franceză Fez (17 aprilie) nu reuşeşte să pună stăpînire pe oraş, fiind învinsă de o coloană franceză sosită în sprijin. Forţele marocane atacă fără succes garnizoana franceză cu efective sporite (sfîrşitul lui mai). Franţa declară Marocul protectorat francez, în timp ce războiul continuă.
- Congresul Naţional African (ANC) ia fiinţă în Africa de Sud; acesta avea să devină motorul principal al mişcării de eliberare sud-africană, iniţial o mişcare non-violentă, ulterior trecînd la insurecţia armată după masacrul de la Sharpeville (1960).
- Primul război balcanic: armatele bulgare asediază Constantinopole (noiembrie – decembrie), dar nu reuşesc să cucerească oraşul; bulgarii se retrag după ce suferă pierderi substanţiale.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Abdică împăratul copil Hsuan T'ung (Henry P'u-i) (Ultimul Împărat) (12 februarie), marcînd sfîrşitul formal al dinastiei Qing (manciuriană). Generalul Sun Iat-sen este înlăturat de generalul Yuan Shikai, care fusese în slujba manciurienilor şi care devine primul preşedinte al Republicii Chineze.

● Mongolia exterioară se autoproclamă națiune independentă (3 noiembrie).
● n. Vo Nguyen Giap, comandant nord-vietnamez la Dien Bien Phu și comandant suprem al armatei în timpul războiului din Vietnam.
● n. Kim Ir Sen (Kim Jong Ju) (m. 1994), dictator comunist al Republicii Democrate Populare a Coreei de Nord (1948 – 1994).
● m. Maresuke Nogi (n. 1843), general japonez pregătit în Germania (1885 – 1886) care, în calitate de comandant al Armatei III japoneze, a condus asediul încununat de succes asupra fortăreței ruseşti de la Port Arthur (1904 – 1905); se sinucide împreună cu soția sa atunci cînd moare împăratul Meiji (30 iulie).

CELE DOUĂ AMERICI:
● Infanteria marină americană debarcă în Honduras (ianuarie), înființînd de facto un protectorat asupra țării.
● Infanteria marină americană debarcă în Nicaragua (iulie), chipurile pentru a pune capăt războiului civil, înființînd de facto un protectorat asupra țării.
● m. Arthur MacArthur (n. 1845), general american care a condus principala forță armată terestră americană împotriva revoluționarilor filipinezi ai lui Emilio Aguinaldo, devenind comandant general și guvernator militar al insulelor (1899); este tatăl generalului Douglas MacArthur.
● m. Wilbur Wright (n. 1867), pionier american al zborului cu motor.
● m. Robert Frederick Hoke (n. 1837), general al Confederației.

1913

EUROPA:
● Primul Război balcanic: garnizoana turcă de șaizeci de mii de soldați din Adrianopole capitulează (26 martie). Armatele Ligii balcanice cuceresc Scutari, Yannina și o mare parte din restul Turciei europene, și pe cînd asediau Constantinopole, războiul s-a sfîrșit. Prin Tratatul de la Londra, care pune capăt în mod formal războiului (30 mai), Turcia cedează Ligii balcanice cea mai mare parte din restul provinciilor sale europene, o dată cu crearea unui nou stat, Albania. Turcia păstrează Peninsula Gallipoli.
● Nemulțumită de prevederile Tratatului de la Londra, Bulgaria atacă Serbia și Grecia (iunie), declanșînd al doilea Război balcanic. Armatele sîrbe și grecești contraatacă la începutul lunii iulie; lor li se adaugă armatele României și Turciei. Bulgaria este învinsă rapid și războiul ia sfîrșit (13 iulie) prin Tratatul de la București (10 august), prin care Bulgaria pierde teritoriile cîștigate la sfîrșitul primului Război balcanic. România încorporează Cadrilaterul (județele Durostor și Caliacra), în sudul Dobrogei.
● Ia ființă gruparea Voluntarii Irlandezi; conduse de Patrick Pearse, trupele de miliție republicane înarmate vor deveni principala forță în insurecția irlandeză („Revolta de *Paștele 1916*") *și inima Armatei Republicane Irlandeze (IRA) din timpul Războiului* pentru independența Irlandei (1919 – 1921).
● James Connolly și James Larkin pun bazele Armatei Cetățenești Irlandeze; această grupare mai mică va fi a doua forță ca mărime din insurecția irlandeză („Revolta de Paștele 1916").
● Ia ființă gruparea Voluntarii Ulster; miliția protestantă nord-irlandeză se pregătește de război civil în Irlanda.

- n. Klaus Barbie (m. 1992), criminal de război nazist.
- n. Willy Brandt (Carl Herbert Frahm) (m. 1991), cancelar al Germaniei.
- m. Alfred von Schlieffen (n. 1833), general prusac care a devenit şeful statului major general german (1891); planul său de traversare a Belgiei către mare a fost urmat cu succes de germani în cel de-al doilea război mondial, după ce renunţaseră la el în primul război mondial.
- m. Garnet Joseph Wolseley (n. 1833), feldmareşal britanic în servicul colonial, care a scris cunoscutul *Jurnal de buzunar al soldatului* (1869); a ajuns cu două zile mai tîrziu pentru a lua parte la eliberarea Khartoum-ului (1885), iar în calitate de comandant suprem a coordonat mobilizarea britanică pentru Războiul bur.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Junii Turci preiau efectiv puterea printr-o lovitură de stat; noul guvern se îndreaptă către o alianţă cu Germania, iar generalul german Liman von Sanders este însărcinat cu reorganizarea armatei turce.
- General în Războiul bur, James Hertzog întemeiază Partidul Naţional Sud-African.
- n. Menahem Begin (m. 1992), prim-ministru al statului Israel (1977 – 1983).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Sun Iat-sen conduce în China o insurecţie împotriva guvernării generalului Yuan Shi-kai; insurecţia dă greş şi Sun Iat-sen se refugiază în Japonia.
- n. Bao Dai (Nguyen Vinh Thuy), conducător al guvernelor-marionetă vietnameze în numele francezilor (1925 – 1940; 1949 – 1954) şi al japonezilor (1940 – 1945).
- n. Le Duc Tho (Phan Dinh Khai) (m. 1990), conducător nord-vietnamez.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Revoluţia mexicană: preşedintele mexican Francisco Idalecio Madero (n. 1873), conducător al Revoluţiei mexicane, este asasinat de soldaţii lui Victoriano Huerta, comandantul garnizoanei din Ciudad de Mexico, care preia puterea în urma unei lovituri de stat (februarie), pentru a domni în continuare ca dictator.
- n. Richard Milhous Nixon (m. 1994), al treizeci şi şaptelea preşedinte al Statelor Unite (1969 – 1974), silit să demisioneze în urma scandalului Watergate.
- n. Gerald Rudolph Ford (Leslie King, Jr.), al treizeci şi optulea preşedinte al Statelor Unite (1974 – 1977).
- n. Jacobo Arbenz Guzmán (m. 1971), militar şi apoi preşedinte guatemalez (1950 – 1954).
- n. William Joseph Casey (m. 1987), director al Agenţiei Centrale de Informaţii (CIA).

1914

EUROPA:

- Primul război mondial (1914 – 1918): conflictul care avea să ajungă la scară mondială a fost declanşat de asasinarea arhiducelui austro-ungar Franz Ferdinand (n. 1863), moştenitorul tronului Austriei, la Sarajevo (28 iunie), de către naţionaliştii bosniaci înarmaţi de către societatea naţionalistă sîrbă Mîna Neagră.
- Războiul începe prin atacurile declanşate de austrieci asupra Serbiei, atacurile Germaniei asupra Franţei şi asupra Ţărilor de Jos, ca şi prin atacurile ruşilor asupra Prusiei de Est. În vest, germanii, urmînd planul Schlieffen, atacă francezii în Alsacia-

Lorena şi în Ardeni, în timp ce principala armată germană cotropeşte Belgia, străbate Franţa şi se îndreaptă spre porturile de la Canalul Mînecii sperînd o victorie rapidă. Greşeala germanilor de a se îndrepta către Paris, împreună cu victoria istorică a francezilor de pe rîul Marna care a urmat, au salvat Franţa.

● La război au luat parte în cele din urmă Franţa, Imperiul Britanic, Rusia, Statele Unite, Serbia, Italia, Belgia, Grecia, România, Muntenegru, Japonia şi Portugalia – de partea Aliaţilor – respectiv Germania, Austro-Ungaria, Turcia şi Bulgaria – de partea Puterilor Centrale. Pierderile umane sînt estimate la opt milioane de morţi dintr-un total de şaizeci şi cinci de milioane mobilizate, douăzeci şi unu de milioane de răniţi, la care se adaugă circa şase – şapte milioane de civili morţi, inclusiv cei ucişi în Holocaustul din Armenia, însă fără a-i mai adăuga aici şi pe cei ucişi de foamete şi de epidemia de gripă care au urmat acestui război.

● În urma Consiliului de Coroană de la Sinaia (august), România adoptă o politică de „neutralitate armată", refuzând solicitările Triplei Alianţe de a intra în război (august).

● Primul război mondial: principalele armate germane de pe frontul de vest cuceresc rapid cea mai mare parte din Belgia (3 – 20 august), prima lor victorie importantă venind o dată cu capitularea fortăreţei Liège (16 august); ei cuceresc Bruxelles (20 august) şi asediază fortăreaţa de la Anvers, care se predă (9 octombrie).

● Primul război mondial, bătălia frontierelor (14 – 23 august): prima ofensivă franceză din război este respinsă cu pierderi masive în bătăliile din Alsacia-Lorena şi din Ardeni, în timp ce armatele principale germane se lansau în urmărirea Aliaţilor care se retrăgeau spre porturile de la Marea Mînecii. Armata franceză nu izbuteşte să stăvilească ofensiva germană în bătălia de pe rîul Sambre (22 – 23 august), aşa cum au reuşit armatele britanice şi belgiene în bătălia de la Mons (23 august). La Le Cateau (26 – 27 august), armatele britanice care se retrăgeau prin Belgia rezistă puţin în faţa ofensivei germane; la Guise, francezii contraatacă, oprind înaintarea germanilor timp de treizeci şi şase de ore, după care sînt siliţi să bată în retragere (29 august).

● Primul război mondial, prima bătălie de pe Marna (4 – 9 septembrie): armatele germane care avansau spre sud şi spre vest pentru a învălui şi distruge armatele aliate din Franţa îşi modifică direcţia pentru a cuceri Parisul; greşeala istorică dă posibilitatea francezilor, folosind rezervele lor din Paris (numite „Armata taxiurilor" datorită vehiculelor care i-au purtat în luptă) să ia prin învăluire flancul drept al armatei germane şi să stopeze înaintarea principalei armate germane. Se declanşează apoi Cursa către Mare la care iau parte ambele tabere, urmată de un război de tranşee care a durat patru ani şi a costat milioane de vieţi omeneşti. Numai în această singură luptă, se estimează că au murit între două sute patruzeci de mii şi două sute şaizeci de mii de aliaţi şi între două sute şaizeci de mii şi două sute şaptezeci de mii de soldaţi germani.

● Primul război mondial: în timpul Cursei către Mare (15 septembrie – 24 noiembrie) fiecare parte a încercat fără succes s-o depăşească pe flanc şi să o învăluie pe cealaltă; francezii dau greş în bătălia de la Aisne (15 – 18 septembrie) şi apoi din nou în Picardia şi Artois, iar germanii eşuează la Verdun, deşi ocupaseră şi se menţineau în fortăreaţa de la St. Mihiel. În cele din urmă cursa ia sfîrşit în Flandra pentru ambele tabere, în luptele nedecise de la Yser (18 octombrie – 30 noiembrie) şi de la Ypres (30 octombrie – 24 noiembrie), unde britanicii opresc înaintarea germanilor către porturile de la Marea Mînecii. Următoarele ofensive aliate (decembrie) sînt oprite de sistemul german de fortificaţii aflat în continuă dezvoltare, egalat de cel al Aliaţilor.

● Primul război mondial: pe frontul de est, planul Schlieffen al germanilor care prevedea două fronturi i-a silit pe germani să se apere în fața unei forțe rusești mult mai numeroase, în timp ce principala armată germană cucerea Franța și putea apoi să cotească spre est și să atace Rusia. Strategia rușilor prevedea o lovitură directă asupra Prusiei de Est, ca și un atac în sud, asupra porțiunii din Polonia aflată sub stăpînire austriacă. Rușii pornesc ofensiva în Prusia Orientală (17 august), unde va avea loc confruntarea majoră de la Tannenberg.

● Primul război mondial, bătălia de la Tannenberg (26 – 31 august): armatele germane din Prusia Orientală, conduse de generalii Paul von Hindenburg și Erich Ludendorff, învîng categoric Armata a II-a rusă, aflată sub încercuire, condusă de generalul Alexandr Samsonov; rușii pierd aproximativ o sută douăzeci și cinci de mii de oameni, în timp ce pierderile germane se situează între zece și cincisprezece mii de oameni.

● Primul război mondial, prima bătălie de la Lacurile Mazuriene (9 – 14 septembrie): după bătălia de la Tannenberg, rușii suferă o a doua înfrîngere importantă din Prusia Orientală cînd Armata I rusă condusă de generalul Pavel Rennenkampf este învinsă de armatele generalului von Hindenburg. Pierderile rușilor se situează între o sută douăzeci și cinci de mii și o sută cincizeci de mii de oameni, rușii scăpînd ca prin urechile acului de a fi iarăși încercuiți total, ca la Tannenberg. Germanii pierd cam patruzeci de mii de oameni.

● Primul război mondial, bătălia de la Rava Ruska (3 – 11 septembrie): în Galiția, armatele austriece pornesc la ofensivă (23 august – 3 septembrie), pătrunzînd pînă în Polonia rusească; ei sînt învinși decisiv la Rava Ruska, apoi se retrag în Munții Carpați, lăsînd cea mai mare parte din Galiția în mîinile rușilor. Pierderile austriecilor și ale rușilor în scurta campanie se ridică la circa cinci sute de mii de oameni.

● *Primul război mondial, bătălia de la Lodz (11 – 25 noiembrie): armatele rusești* înaintează din nou către Silezia și Prusia Orientală, dar sînt oprite de armatele germane; rușii se reîntorc în Polonia după ce suferă pierderi între nouăzeci de mii și o sută de mii de oameni. Armatele rusești nu mai constituie o amenințare serioasă la adresa Germaniei, chiar dacă războiul de amploare desfășurat pe două fronturi continuă să slăbească forța militară și economică a Germaniei.

● Primul război mondial: pe frontul austro-sîrb, armatele sîrbești învîng armatele invadatoare austriece, care numărau două sute de mii de soldați, în bătălia de la Jadar (12 – 21 august), prima confruntare importantă din primul război mondial dintre sîrbi și austrieci.

● Primul război mondial: austriecii lansează o nouă ofensivă (5 – 30 noiembrie), ocupînd Belgradul după ce sîrbii evacuaseră orașul (2 decembrie).

● Primul război mondial, bătălia de la Kolubra (3 – 9 decembrie): sîrbii lansează o contraofensivă de succes împotriva urmăritorilor austrieci, recucerind Belgradul.

● Primul război mondial: războiul naval din largul coastelor vest-europene cuprinde atacul de la Heligoland Blight (28 august) desfășurat de o escadră germană de crucișătoare, atac care i-a costat pe germani pierderea a patru nave; raidul unor submarine germane împotriva marii flote britanice de la Scapa Flow (18 octombrie); pierderea mai multor crucișătoare britanice datorată submarinelor germane, ca și a cuirasatului *Audacious* care s-a lovit de o mină germană (27 octombrie). Coastele britanice de la Marea Nordului au fost supuse tirului de pe crucișătoarele germane, în timp ce francezii au pierdut cuirasatul *Jean Jaurès,* scufundat de un submarin austriac în Marea Mediterană.

● Liderul socialist francez Jean Jaurès este asasinat de un naționalist francez (31 iulie), ceea ce duce la slăbirea opoziției socialiste față de implicarea Franței în război.
● n. Iuri Vladimirovici Andropov (m. 1984), conducător al Uniunii Sovietice (1982–1984).
● m. Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen (n.1839), domnitor (1866–1881) și rege al României.
● m. Alexandr Vasilievici Samsonov (1859 – circa 1914), general rus ale cărui armate au fost înfrînte la Tannenberg; se presupune că ar fi murit, eventual chiar că s-ar fi sinucis, în timpul retragerii.
● m. Frederick Sleigh Roberts (n. 1832), feldmareșal britanic care a luptat în India, recucerind Kabulul (1879) și învingîndu-l pe Ayub Han la Kandahar (1880), precum și în Războiul bur; mai tîrziu devine comandant suprem în India (1885) și apoi comandant general al întregii armate (1901 – 1904).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Primul război mondial: Turcia declară război Aliaților (29 octombrie), navele de război ale Turciei și ale Germaniei bombardînd litoralul rusesc al Mării Negre, inclusiv Odessa și Sevastopolul. Armata turcă invadează Munții Caucaz; cea mai importantă bătălie ruso-turcă are loc la Sarikamish (29 decembrie). Navele britanice bombardează pozițiile turcești de pe țărmul Dardanelelor, în timp ce armatele britanice pătrund în forță în Egipt. Armata indiană britanică invadează Mesopotamia stăpînită de turci, cucerind Bahrain și Basra. Britanicii cuceresc mai multe colonii germane din Africa, inclusiv Africa Germană de Sud-Vest (Namibia), Camerun și Togoland, însă defensiva germană rezistă în Africa Germană de Est.
● În Războiul bur din Africa de Sud, generalul Christiaan De Wet conduce o insurecție bură progermană care este rapid înăbușită de forțele guvernamentale sud-africane conduse de generalul bur Louis Botha și de șeful de comando bur Jan Smuts (septembrie 1914 – februarie 1915).
● n. Mohammad Zahir Șah, regele Afganistanului (d. 1933 – 1973).
● n. Shapur Bakhtiar (m. 1990), premier al Iranului.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● Primul război mondial: Japonia intră în primul război mondial de partea Aliaților (23 august), asediind și cucerind baza germană de pe coasta Chinei de la Tsingtao (7 noiembrie). Armata japoneză ocupă mai multe grupuri importante de insule deținute de germani, inclusiv Insulele Marshall, Mariane și Caroline; în toate aceste teritorii vor avea loc lupte de amploare în al doilea război mondial.
● Armatele britanice cuceresc Samoa Iaolaltă cu alte baze germane din insulele din Pacific.
● Sun Iat-sen întemeiază partidul politic chinez Gomindan (Partidul Național al Poporului).
● Mohandas „Mahatma" Gandhi revine în India din Africa de Sud, începînd să practice avocatura.
● n. Jiang Qing (Chiang Ch'ing; Luan Shu-meng) (m. 1992), politiciană și actriță chineză.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Forțele navale americane bombardează și ocupă pentru scurtă vreme Vera Cruz, Mexic, împiedicînd astfel trimiterea de tunuri germane în ajutorul dictatorului mexican Victoriano Huerta.

● Revoluția mexicană: Huerta fuge în exil (iulie), iar armata lui Venustiano Carranza cucerește Ciudad de Mexico (15 august). Războiul civil continuă, cu trupele lui Emiliano Zapata și cele ale lui Francisco (Pancho) Villa aflate în luptă cu trupele guvernului Carranza.

● Primul război mondial: escadra germană din China, comandată de amiralul Maximilian von Spee și alcătuită din două crucișătoare grele și trei ușoare, traversează Pacificul, scufundă două crucișătoare grele britanice în largul coastelor vestice chiliene, la Coronel (1 noiembrie), apoi înconjoară Capul Horn și pătrunde în Atlanticul de Sud, unde se confruntă cu o escadră britanică de cuirasate în largul Insulelor Falkland (8 decembrie). Crucișătoarele germane grele *Scharnhorst* și *Gneisenau* împreună cu două crucișătoare ușoare sînt scufundate, împreună cu cea mai mare parte a echipajelor lor; nu scapă decît crucișătorul ușor *Dresden*.

● n. Creighton Williams Abrams, Jr. (m. 1974), general american.

● n. William Childs Westmoreland, comandant al forțelor americane din Vietnam (1964 – 1968).

● m. Alfred Thayer Mahan (n. 1840), amiral și strateg american bine cunoscut pentru lucrările sale importante despre istoria si strategia navală, inițial prelegeri ținute la Colegiul Marinei de Război, al cărui președinte a fost.

1915

EUROPA:

● Primul război mondial: pe frontul de vest, ambele părți erau angrenate într-un război de tranșee costisitor și lipsit de rezultate, suferind pierderi masive fără a obține vreun progres, în nici un punct de pe lunga linie de fortificații care se întindea de la munți și pînă la litoral. Continuă ofensiva franceză eșuată de la Artois și din Champagne, pierderile francezilor și ale germanilor din prima bătălie de la Champagne (20 decembrie 1914 – 30 martie 1915) depășind trei sute de mii de oameni.

● Primul război mondial, a doua bătălie de la Ypres (22 aprilie – 25 mai): germanii declanșează un atac-surpriză, folosind gaze toxice (pe bază de clor), pentru prima oară pe acest front; în ciuda succesului inițial, ei sînt respinși ulterior și nu reușesc să străpungă liniile Aliaților. Pierderile se ridică la o sută de mii de victime, inclusiv șaizeci de mii de britanici, dintre care zece mii de morți.

● Primul război mondial: ambele tabere poartă atacuri lipsite de succes pe întreg parcursul anului; mai importante sînt atacurile franceze de la Artois și înălțimile Vimy (mai), ca și întreaga ofensivă de toamnă irosită a Aliaților (25 septembrie – 6 noiembrie). În cea de-a doua bătălie de la Champagne, a treia bătălie de la Artois și în cea de la Loos, numărul victimelor Aliaților și ale germanilor se ridică la peste șapte sute cincizeci de mii.

● Primul război mondial: pe frontul de est, anul debutează prin ofensive masive din partea germanilor și austriecilor (ianuarie – martie), comandate de generalul Paul von Hindenberg. Principala forță germană pornește din Prusia Orientală și înaintează în regiunea Lacurilor Mazuriene, în timp ce armatele germane și austriece din sud străbat Carpații ajungînd dincolo de Przemysl și Lemberg (Lvov).

● Primul război mondial: la Bolimow, în centrul Poloniei, germanii utilizează cantități mari de substanțe toxice de luptă pentru prima oară în istoria războaielor (31 ianuarie); chiar dacă condițiile meteorologice au făcut gazul ineficient, acțiunea germanilor

deschide calea utilizării armelor chimice şi biologice, care ameninţă toate formele de viaţă de pe Pămînt. Un al doilea atac german cu gaze toxice de luptă, mult mai comentat în presă, are loc în a doua bătălie de la Ypres (22 aprilie – 25 mai).

● Primul război mondial, a doua bătălie de la Lacurile Mazuriene (7 – 21 februarie): armata rusă suferă o înfrîngere importantă, numărul victimelor ruseşti situîndu-se între o sută de mii şi o sută zece mii de soldaţi, la care se adaugă nouăzeci de mii de soldaţi care s-au predat, majoritatea din cadrul Corpului XX de armată, încercuit.

● Primul război mondial: în sectorul sudic al frontului de est armata austriacă nu reuşeşte să străpungă liniile Aliaţilor pentru a pătrunde în Galiţia; contraofensiva rusească este şi ea lipsită de succes. Przemysl nu poate fi eliberat de sub asediu şi capitulează cu întreaga sa garnizoană de o sută zece mii de soldaţi (27 martie).

● Primul război mondial: ofensiva de primăvară germano-austriacă din Polonia are un succes mult mai mare, atacînd Armata III rusă (2 mai); începe străpungerea frontului de la Gorlice-Tarnów, după care este dat peste cap întregul front rusesc din Galiţia. Armatele de urmărire recuceresc Przemysl (3 iunie), apoi cuceresc Lemberg (Lvov) (22 iunie), în timp ce se prăbuşeşte întregul front rusesc pînă în zona Balticii. Armatele germane şi austriece înaintează aproape cinci sute de kilometri pe lăţimea întregului front, cucerind Varşovia (7 august) şi Vilna (19 septembrie); lungul front nu se va stabiliza decît către sfîrşitul toamnei.

● Primul război mondial: armatele germane, austriece şi bulgare atacă Serbia (6 octombrie), învingînd rapid armata sîrbă care se retrage în dezordine către Marea Adriatică prin Muntenegru, unde supravieţuitorii sînt evacuaţi în Corfu. Serbia înregistrează o sută de mii de victime şi o sută şaizeci de mii de prizonieri.

● Primul război mondial: Italia intră în război de partea Aliaţilor (23 mai), începînd o perioadă de peste doi ani de lupte nedecise pe rîul Isonzo; aici vor avea loc unsprezece bătălii şi vor exista un milion de victime înainte de prima străpungere a frontului de către germani şi austrieci de la Caporetto (1917). Pe linia rîului Isonzo s-au purtat patru bătălii în anul 1915, toate fiind atacuri italiene nereuşite (23 iunie – 7 iulie; 18 iulie – 3 au-gust; 18 octombrie – 4 noiembrie; 10 noiembrie – 2 decembrie).

● Primul război mondial: la Dogger Bank, o escadră britanică de crucişătoare grele înfruntă şi învinge o escadră germană de crucişătoare grele (24 ianuarie), scufundînd crucişătorul greu *Blücher.*

● Primul război mondial: pe apă, bătălia Atlanticului începe cu adevărat în februarie, o dată cu masive atacuri ale submarinelor germane asupra marinei Aliaţilor, iar uneori chiar asupra vaselor ţărilor neutre. Un episod important îl reprezintă scufundarea vasului britanic de pasageri *Lusitania,* torpilat fără avertisment de către un submarin german în dreptul coastelor irlandeze (7 mai); au murit o mie o sută nouăzeci şi opt de oameni, inclusiv o sută douăzeci şi opt de americani, ceea ce a îndreptat sentimentele poporului american către cauza Aliaţilor. Britanicii introduc bombele de adîncime ca armă antisubmarină.

● Primul război mondial: încep bombardamentele asupra Angliei cu dirijabilele germane (19 ianuarie).

● Inventatorul francez Paul Langevin pune la punct sonarul (denumirea provine din engleză – *sound navigation ranging* – navigare şi localizare prin sunet).

● Avionul de luptă Fokker este primul aparat care are mitralierele sincronizate cu elicea.

● Sora medicală britanică Edith Cavell (n. 1865) este executată de germani sub acuzația de spionaj (7 octombrie); ca devine o martiră britanică din timpul războiului.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Primul război mondial, campania de la Gallipoli (februarie 1915 – ianuarie 1916): atacul eșuat al Aliaților asupra pozițiilor turcești din Dardanele și din peninsula Gallipoli îi costă pe Aliați șase cuirasate și circa două sute cincizeci de mii de victime, deoarece Aliații nu au reușit să înainteze din slabele lor poziții din capetele de pod; pierderile turcilor se situează cam pe la aceleași cifre.

● Primul război mondial: în Munții Caucaz, turcii sînt învinși categoric de armatele rusești la Sarikamish (1 – 3 ianuarie), înregistrînd treizeci de mii de morți și alte treizeci de mii de victime și dezertori dintr-un total inițial de optzeci de mii de soldați.

● Primul război mondial: masacrarea armenilor de către turci în Anatolia dă naștere unei insurecții armene. Forțele armenilor cuceresc Van (aprilie), alăturîndu-se acolo armatei ruse care avansa (sfîrșitul lui mai). Turcii recuceresc Van (august); mulți armeni se refugiază către nord împreună cu armata rusă.

● Primul război mondial: în Egipt, armatele britanice opresc un atac turcesc care traversa Sinaiul, către Suez (ianuarie – februarie).

● Primul război mondial: în Mesopotamia, armatele britanice forțează înaintarea în amonte pe fluviul Tigru (primăvara), apoi continuă către Kut (august), unde turcii înregistrează patru mii de victime înainte de a se retrage către Ctesiphon (27 – 28 septembrie). Britanicii atacă apoi orașul Ctesiphon (22 – 26 noiembrie), unde sînt învinși de către turci, suferind pierderi de patru mii cinci sute de oameni, după care se retrag la Kut. Armatele turcești îi urmăresc și asediază Kut (începutul lui decembrie).

● n. Moshe Dayan (m. 1981), general și om politic israelian.

● n. Yitzhak Shamir (Yitzhak Yzernitzsky) (circa 1915), politician israelit, conducător al organizației Stern Gang în anii 1940, de două ori ministru de Externe și de două ori prim-ministru (1983 – 1984; 1986 – 1989).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● O insurecție îl împiedică pe președintele Yuan Shi-kai să preia puterea absolută proclamîndu-se împărat al unei noi dinastii chineze; el neagă asemenea intenții, dezamorsînd astfel în mare măsură insurecția (decembrie 1915 – martie 1916).

● n. Aung San (m. 1947), lider al mișcării de independență a Birmaniei și prim-ministru.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Revoluția mexicană: la Celaya (aprilie), trupele președintelui Venustiano Carranza, conduse de generalul Alvaro Obregón, obțin o victorie decisivă asupra armatei lui Francisco (Pancho) Villa, care se retrage apoi în nordul Mexicului, încetînd să mai reprezinte o amenințare reală. Emiliano Zapata se retrage către sud, neînvins, menținîndu-și poziția pînă la asasinarea sa (1919).

● m. Porfirio Díaz (n. 1830), general revoluționar mexican care a preluat puterea printr-o lovitură de stat (1876) și a condus Mexicul ca dictator pînă ce o nouă revoluție l-a silit să abdice (1911).

● Infanteria marină americană invadează Haiti (3 iulie), preluînd în mod fățiș controlul deplin asupra insulei, ca protectorat american.

● n. Augusto Pinochet Ugarte, general și dictator chilian (1973 – 1989).

1916

EUROPA:

● Primul război mondial: anul aduce două tentative masive şi extrem de costisitoare de străpungere a liniilor duşmane fortificate de pe frontul de vest. Germanii declanşează un atac care va dura zece luni şi va fi sortit eşecului asupra fortăreţei franceze de la Verdun (februarie), cu preţul a un milion de victime. Britanicii şi francezii pornesc atacul asupra râului Somme (iunie), un atac care va dura cinci luni şi care va costa peste un milion şi două sute cincizeci de mii de victime. Ambele tabere încearcă să răstălmăcească faptele şi să prezinte înfrîngerile de proporţii drept victorii, dar adevărul este mult mai tragic.

● Primul război mondial, bătălia de la Verdun (21 februarie – 18 decembrie): atacul german eşuat şi asediul fortăreţei franceze de pe fluviul Meuse îi costă pe francezi circa cinci sute cincizeci de mii de victime, iar pe germani circa patru sute cincizeci de mii. Germanii utilizează încă o dată substanţe chimice şi biologice de luptă, folosind la Verdun gazul fosgen (iunie), cu un oarecare efect iniţial dar, în cele din urmă, tot nu izbutesc să străpungă liniile franceze.

● Primul război mondial, bătălia de pe Somme (1 iulie – 13 noiembrie): atacul masiv britanic şi francez asupra poziţiilor germane de pe valea râului Somme se soldează cu circa şase sute cincizeci de mii de victime în rîndul britanicilor, o sută nouăzeci şi cinci de mii de francezi şi patru sute douăzeci de mii de germani; Aliaţii avansează numai aproape treisprezece kilometri în patru luni şi jumătate, întregul atac fiind un eşec. În primul lor asalt (1 iulie), britanicii înregistrează peste cincizeci şi şapte de mii de victime, dintre care peste nouăsprezece mii de morţi. Ulterior aveau să folosească aici tancurile (13 septembrie).

● Primul război mondial, bătălia de la lacul Naroch (18 martie): armata rusă care atacă la lacul Naroch, din nordul Poloniei, nu reuşeşte să avanseze în faţa puternicelor poziţii germane, suferind circa o sută de mii de victime, comparativ cu numai douăzeci de mii ale germanilor.

● Primul război mondial: ofensiva rusească de vară din sudul Poloniei – ofensiva Brusilov (4 iunie – 20 septembrie), numită astfel după numele generalului rus Alexei Brusilov – obţine victorii importante în faţa defensivei austriece, luînd şi circa patru sute de mii de prizonieri. Poziţiile germane din nord rezistă însă, iar contraatacurile germane (iunie – iulie), sprijinite de optsprezece divizii transferate de pe frontul de vest, opresc ofensiva; se estimează că fiecare tabără a înregistrat pierderi de circa un milion de oameni.

● Primul război mondial: în Italia, luptele de pe râul Isonzo continuă la fel de nedecis, în ciuda a cinci noi atacuri italiene la fel de catastrofale, care nu izbutesc să străpungă poziţiile austriece; pierderile italienilor se ridică la o sută douăzeci şi cinci de mii de victime, iar cele ale austriecilor la mai mult de şaizeci şi cinci de mii.

● Primul război mondial: armata austriacă porneşte pentru prima oară la ofensivă în Italia, la Trentino (mai); în bătălia de la Asiago (15 mai – 17 iunie), ei avansează iniţial pentru ca în cele din urmă să revină pe linia de la care porniseră, cu preţul a o sută cinci mii de victime în rîndul italienilor şi cincizeci şi cinci de mii în cel al austriecilor.

● Primul război mondial: în Balcani, armatele bulgare şi germane se deplasează către sud şi pătrund în valea Vardarului, împotriva armatelor Aliate grupate în jurul Salonicului (17 – 27 august); ele sînt apoi împinse către nord de o contraofensivă a Aliaţilor care cuceresc Monastir (19 noiembrie), înainte de a se opri.
● Primul război mondial: România semnează un tratat politico-militar cu Antanta (17 august), şi declară război Austro-Ungariei (27 august). Armatele române trec munţii Carpaţi şi încep eliberarea Transilvaniei.
● Primul război mondial: trupele bulgare şi germane cuceresc localităţile fortificate Turtucaia şi Silistra (septembrie), din Cadrilater, înfrîngere care determină comandamentul român să stopeze ofensiva din Transilvania.
● Primul război mondial: armata germană determină retragerea trupelor române după bătălia de la Sibiu (26–28 septembrie).
● Primul război mondial: în două bătălii succesive purtate la Oituz (octombrie-noiembrie), forţele Puterilor Centrale sînt respinse în încercarea de a depăşi Carpaţii Orientali.
● Primul război mondial: trupele române trec Dunărea în Bulgaria („manevra de la Flămânda") pentru a relua iniţiativa pe frontul de sud, dar contraofensiva eşuează.
● Primul război mondial: După o primă tentativă nereuşită, Armata 9 germană reuşeşte să depăşească rezistenţa trupelor române în defileul Jiului (23–29 octombrie) şi pătrund la sud de munţii Carpaţi. Trupe bulgare, germane şi turceşti, reunite sub comanda feldmareşalului A. von Mackensen, trec Dunărea la Zimnicea (23 noiembrie). O ultimă tentativă de a apăra capitala ţării, bătălia pentru Bucureşti (sau bătălia de pe Argeş şi Neajlov, 29 noiembrie – 3 decembrie), se soldează cu victoria trupelor Puterilor Centrale care ocupă Bucureştiul (6 decembrie). Armata română, regele şi guvernul se retrag în Moldova.
● Primul război mondial, bătălia din peninsula Iutlanda (31 martie – 1 iunie): în cadrul singurei bătălii navale majore a războiului, Marea Flotă britanică, avînd în frunte douăzeci şi opt de cuirasate moderne aflate sub comanda amiralului John Jellicoe şi Flota de Larg a Germanici, condusă de şaisprezece cuirasate aflate sub comanda vice-amiralului Reinhard Scheer, se confruntă într-o luptă cu final nedecis în largul coastelor Iutlandei; nici un cuirasat nu este scufundat, chiar dacă britanicii pierd şase crucişătoare şi opt distrugătoare, în timp ce germanii pierd un crucişător de bătălie, cinci crucişătoare şi cinci distrugătoare. Numărul comunicat al victimelor se ridică la şase mii şapte sute optzeci şi patru britanici şi trei mii treizeci şi nouă germani. Flota germană se desprinde în cele din urmă din încleştare şi porneşte spre baze sub adăpostul întunericului, unde vor rămîne pînă la sfîrşitul războiului.
● Primul război mondial: bătălia Atlanticului continuă şi ia o mare amploare, submarinele germane scufundînd peste două milioane două sute de mii de tone de încărcătură transportată de navele Aliaţilor.
● Primul război mondial: continuă bombardamente sporadice asupra Marii Britanii din zeppeline, provocînd pagube minime şi fără a avea un efect strategic.
● David Lloyd George, liderul Partidului Liberal, devine prim-ministru al coaliţiei de război britanice.
● „Răscoala de Paşte" (24 – 29 aprilie): în cinci zile, armatele regulate britanice, dotate cu artilerie, învinge la Dublin între o mie cinci sute şi două mii de Voluntari Irlandezi şi rebeli ai Armatei Cetăţeneşti Irlandeze, înarmaţi necorespunzător; insurecţia nu se extinde în afara oraşului. Cincisprezece capi ai insurecţiei „Răscoala de Paşte" sînt executaţi ulterior de britanici devenind astfel martiri de frunte ai războiului pentru independenţa Irlandei care bate la uşă. Luat prizonier, liderul republican Roger Case-

ment, care încercase fără succes să obțină sprijinul Germaniei pentru insurecție, este executat pentru trădare (3 august).

● n. Edward Heath, prim-ministru al Marii Britanii.

● m. James Connolly (n. 1870), conducător al Armatei Cetățenești Irlandeze și organizator al insurecției eșuate „Răscoala de Paște" (24 – 29 aprilie); el este executat la Dublin după insurecție (12 mai).

● m. Horatio Herbert Kitchener (n. 1850), feldmareșal britanic care a luptat într-un mare număr de bătălii; a comandat trupele britanice împotriva forțelor mahdiste, inclusiv în bătălia de la Omdurman (1898) și în timpul Războiului bur. Este ucis cînd crucișătorul *Hampshire* este scufundat de o mină în dreptul insulelor Orkney (5 iunie).

● m. Helmuth Johannes Ludwig von Moltke (n. 1848), general german și șef al statului major în timpul primului război mondial, pînă cînd Germania suferă înfrîngerea din prima bătălie de pe Marne.

● m. Max Immelmann (n. 1890), pilot german care a adus inovații majore la tactica de luptă aviatică, precum întoarcerea prin rostogolire; moare cînd avionul său se dezintegrează inexplicabil în zbor.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Primul război mondial: în Holocaustul Armean, guvernul turc comite asasinarea în masă a un milion pînă la un milion și jumătate de armeni, majoritatea murind din cauza foametei și a molimelor din lagărele de concentrare din Deșertul Siriei. Circa un milion de armeni se refugiază în nord, alături de armatele rusești în retragere, în zona care avea să devină mai tîrziu Armenia sovietică.

● Primul război mondial, războiul pentru independența Arabiei (1916 – 1918): pornind din Hejazul arab, Hussein Ibn Ali, șariful din Mecca, conduce o revoltă împotriva stăpînirii turce cu ajutorul fiului său Faisal și al ofițerului britanic Thomas Edward Lawrence („Lawrence al Arabiei"). Forțele arabe atacă Medina, cuceresc Mecca și se alătură Aliaților (5 iunie).

● Primul război mondial: după ce o forță de sprijin nu izbutește să ajungă la Kut, orașul asediat capitulează în fața turcilor (29 aprilie), peste opt mii de indieni și britanici fiind luați prizonieri.

● Primul război mondial: armatele britanice și indiene din Mesopotamia trec la ofensivă, forțînd înaintarea pe fluviul Tigru (mijlocul lunii decembrie).

● Primul război mondial: armatele turcești care atacă în Sinai sînt învinse la Rumani (3 au-gust), fiind nevoite să se retragă către Palestina.

● Primul război mondial: armata rusă obține victorii importante în Munții Caucaz, cucerind prin asalt Erzurum (13 – 16 februarie) și Trebizond (mijlocul lunii aprilie). Ofensiva de vară a Turciei dă greș, aceasta suferind o înfrîngere importantă la Erzinjan (sfîrșitul lunii iulie), cu prețul a peste treizeci de mii de victime.

● Războiul civil etiopian (1916 – 1917): conflictul asmute musulmanii împotriva creștinilor (copți) majoritari; Ras Tafari (mai tîrziu Haile Selassie I) devine regent al Etiopiei.

● n. P. W. (Pieter Willem) Botha, lider sud-african (1978 – 1989).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Primul război mondial: China intră în război de partea Aliaților, dar fără a amenința cu război Puterile Centrale.

● m. Yuan Shi-kai (n. circa 1859), general chinez și primul președinte al Republicii Chineze (1912 – 1916); după moartea sa, Sun Iat-sen se reîntoarce în China.

● m. Hikonojo Kamimura (n. 1849), amiral japonez în timpul Războiului ruso-japonez, care s-a distins mai ales la Tsushima (1905).

● m. Iwao Oyama (n. 1842), feldmareşal japonez pregătit în Franţa, cel care a condus Armata II în ascdiul încununat de succes de la Port Arthur (24 octombrie – 19 noiembrie 1895); s-a distins şi la Mukden (1905).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul de frontieră mexicano-american (1916 – 1917): după ce armatele lui Pancho Villa traversează frontiera şi atacă Columbus, New Mexico (15 martie), armata americană numărînd circa zece mii de soldaţi sub conducerea lui John J. Pershing invadează nordul Mexicului într-o încercare fără succes de a-l găsi pe Villa.

● Woodrow Wilson este ales pentru al doilea mandat ca preşedinte al Americii cu sloganul „El ne-a ţinut departe de război".

● Armata americană invadează şi ocupă Republica Dominicană, păstrînd controlul asupra ţării pînă în 1924.

● Zece morţi şi mai mulţi răniţi se înregistrează la un atentat cu bombă de la parada de Ziua Pregătirii din San Francisco (22 iulie). Liderii sindicalişti anti-război nici Thomas J. Mooney şi Warren K. Billings sînt acuzaţi de crimă; după o campanie internaţională în favoarea lor, sentinţa de condamnare la moarte a lui Mooney este comutată în închisoare pe viaţă. Ambii lideri sînt eliberaţi în 1939.

● m. Victoriano Huerta (n. 1854), general şi dictator mexican (a domnit între 1913 – 1914).

1917

EUROPA:

● Primul război mondial: în timp ce pe frontul de vest domneşte remiza în continuare, armata germană se retrage pe o scurtă distanţă pînă la noul construita Linie Hindenburg (23 februarie – 5 aprilie).

● Primul război mondial, bătălia de la Arras (9 – 15 aprilie): în cadrul atacului anglo-canadian eşuat asupra Arrasului, care precede Ofensiva Nivelle, sînt cucerite înălţimile Vimy cu preţul a unsprezece mii de victime canadiene (9 aprilie), fără a fi străpunse însă principalele linii defensive germane. Per total, numărul victimelor din ambele tabere este estimat la circa o sută cincizeci de mii.

● Primul război mondial: francezii declanşează masiva ofensivă eşuată (Ofensiva Nivelle) (16 – 20 aprilie), în Champagne, unde armata franceză suferă o sută douăzeci de mii de victime în numai cinci zile dintr-un total de un milion două sute de mii de soldaţi. Generalul francez Robert Nivelle, eroul de la Verdun, prezisese cu tărie victoria; eşecul rapid şi de proporţii declanşează un val de nemulţumire în armata franceză măcinată de război.

● Primul război mondial: după eşecul Ofensivei Nivelle, revolte de amploare (aprilie – mai) paralizează o mare parte din armata franceză; revoltele sînt reprimate şi cincizeci şi cinci de soldaţi sînt executaţi.

● Primul război mondial: la o lună după dezastrul Ofensivei Nivelle, armata britanică porneşte din nou la atac în Flandra, atacînd mai întîi poziţiile germane de la Messines (7 iunie), cu preţul a şaptesprezece mii de victime în rîndul britanicilor şi tot atîtea în rîndul germanilor.

● Primul război mondial: a treia bătălie de la Ypres (Passchendaele) (31 iulie – 10 noiembrie): o numeroasă armată britanică alături de o mică forţă franceză lansează un atac de proporţii la Ypres; atacul eşuează, Aliaţii reuşind numai să avanseze, fără sens, aproape opt kilometri la Passchendaele.

● Primul război mondial, bătălia de la Cambrai (20 noiembrie – 3 decembrie): britanicii atacă încă o dată Linia Hindenburg, desfăşurînd două sute de tancuri ca vîrf de lance

al Armatei III şi reuşesc o uşoară dar nesusţinută străpungere a liniei defensive. A fost primul atac masiv cu tancurile, al căror rol hotărîtor avea să se manifeste mai cu seamă în cel de-al doilea război mondial.

● Revoluţia rusă (ianuarie – martie): pe frontul de est apar şi se înmulţesc revoltele în rîndurile armatei (ianuarie), în timp ce întreaga Rusie este confruntată cu greve şi demonstraţii; toate acestea se transformă într-o răscoală la nivel naţional împotriva ţarului Nicolae II (februarie), care abdică (15 martie) şi este înlocuit cu un guvern provizoriu condus de prinţul Lvov şi mai apoi de Aleksandr Kerensky.

● Este organizat Sovietul (Consiliul) Deputaţilor Muncitorilor şi Soldaţilor de la Petrograd (martie).

● Vladimir Ilici Lenin soseşte în Gara Finlandeză de la Petrograd (St. Petersburg, ulterior Leningrad) (6 aprilie), autorizaţia dată de Germania permiţîndu-i să străbată Europa.

● *Primul război mondial: rusii lansează Ofensiva Kerensky, o ofensivă decisivă care dă greş* (1 – 19 iulie), numită astfel după ministrul de război al noului guvern provizoriu. Armata rusă, condusă de generalul Alexei Brusilov, reuşeşte să străpungă într-o mică măsură liniile defensive germane de la Lemberg (Lvov), din Galiţia, însă contraatacurile germane învinge şi împrăştie rapid rămăşiţele armatei ruse, punînd astfel capăt războiului de pe frontul de est. Armistiţiul ruso-german este semnat la Brest-Litovsk (15 decembrie).

● Primul război mondial: Ofensiva proiectată de trupele române pe frontul din Moldova, la Nămoloasa, este oprită după pregătirea de artilerie (iulie) din cauza înfrîngerilor suferite de trupele ruseşti în Bucovina şi Galiţia.

● Primul război mondial: Ofensiva Armatei 2 române şi Armatei 9 ruse la Mărăşti (24 iulie-1 august), bătălie care a adus cîştiguri teritoriale şi a determinat schimbarea planurilor Puterilor Centrale.

● Primul război mondial: Ofensiva trupelor germane şi austro-ungare este stăvilită de rezistenţa Armatei 1 române şi Armatei 4 ruse la Mărăşeşti (6 – 19 august), într-o bătălie pe care Centralii o considerau decisivă.

● Primul război mondial: În cea de-a treia bătălie de la Oituz (8 – 22 august), defensiva trupelor române anihilează o ultimă tentativă a forţelor Puterilor Centrale de a pătrunde la est de Carpaţi.

● *Primul război mondial:* armistiţiu între România şi Puterile Centrale (Focşani, 9 decembrie), consecinţă a armisitiţiului de la Brest-Litovsk.

● Revoluţia din Octombrie (6–7 noiembrie; 24 octombrie după vechiul calendar): bolşevicii pun la cale o lovitură de stat în Petrograd; gărzile roşii şi unităţile de armată conduse de Leon Troţki răstoarnă rapid guvernul Kerenski, luînd cu asalt sediul guvernului provizoriu, slab apărat, din Palatul de Iarnă. Unităţi ale bolşevicilor preiau puterea în cele mai mari oraşe din întreaga ţară.

● Războiul civil rus (1917–1922), care urmează Revoluţiei din Octombrie, începe prin lupte grele în Ucraina. Armata Roşie şi unităţi ale cazacilor luptă în bazinul Donului (decembrie); în mai 1918 războiul civil cuprinsese întreaga ţară.

● *Republica Finlanda îşi proclamă independenţa faţă de Rusia (6 decembrie), declanşînd* Războiul pentru independenţa Finlandei (1917–1920).

● Primul război mondial: pe frontul italian echilibrul rămîne netulburat pe parcursul a încă două atacuri italiene eşuate. A zecea bătălie de la Isonzo (12 mai – 8 iunie) îi costă pe italieni peste o sută cincizeci de mii de victime, iar pe austrieci cincizeci de mii, iar a unsprezecea bătălie de la Isonzo aduce aproape o sută cincizeci de mii de victime în tabăra italiană şi peste cincizeci şi cinci de mii în cea austriacă.

● Primul război mondial, bătălia de la Caporetto (24 octombrie – 12 noiembrie): echilibrul se rupe cînd armate germane şi austriece reîntărite reuşesc să străpungă

linia rîului Isonzo, după care pornesc în urmărirea armatelor italiene fragmentate către rîul Piave, la nord de Veneţia; italienii suferă patruzeci de mii de victime şi două sute şaptezeci şi cinci de mii de soldaţi cad prizonieri, iar germanii şi austriecii înregistrează douăzeci de mii de victime.

● Primul război mondial: Grecia intră în război de partea Aliaţilor (27 iunie), armatele acesteia alăturîndu-se armatelor Aliate concentrate la Salonic.

● Primul război mondial: în Bătălia Atlanticului, atacurile germane cu submarine iau amploare, Germania declarînd război submarin total (31 ianuarie), în ciuda faptului că această acţiune grăbeşte intrarea Statelor Unite în război (6 aprilie; împotriva Austro-Ungariei, 7 decembrie); *sînt scufundate peste şase milioane de tone de încărcătură* transportată de marina Aliaţilor. Un sistem de convoi introdus tîrziu (10 mai) reduce drastic scufundările de nave, permiţînd britanicilor să reziste. Nave americane, provizii şi soldaţi încep să sosească în Marea Britanie şi în Franţa.

● Georges Clemenceau („Tigrul") devine premier al Franţei (noiembrie). El avea să joace un rol deosebit de important pentru restul războiului şi la Conferinţa de Pace de la Paris din 1919.

● m. Mata Hari (Margaretha Geertruida Zelle) (n. 1876), dansatoare olandeză executată de francezi sub acuzaţia de spionaj (15 octombrie).

● m. Radomir Putnik (n. 1847), general sîrb care a participat la numeroase războaie balcanice; a devenit şef al statului major (1903), ministru de război (1904 – 1905; 1906 – 1908; 1912) şi comandant suprem (1912).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Primul război mondial: armatele britanice îi înfrîng pe turci la Magruntein, în Sinai (8 – 9 ianuarie), creînd astfel posibilitatea de atac asupra Palestinei.

● Primul război mondial: campania din Palestina începe printr-un atac britanic eşuat în Gaza (26 martie), care îi costă pe britanici patru mii de victime; în al doilea atac nereuşit (17 aprilie), britanicii pierd încă peste şase mii de soldaţi, în timp ce pierderile turcilor în cele două lupte la un loc se ridică la circa patru mii.

● Primul război mondial: un atac britanic încununat de succes la Beersheeba (31 octombrie) îi sileşte pe turci să evacueze Gaza; britanicii pornesc în urmărirea turcilor şi cuceresc Ierusalimul (9 decembrie).

● Primul război mondial: armata britanică ce atacă în Mesopotamia cucereşte încă o dată Kut (22 – 23 februarie), urmărindu-i pe turcii învinşi pînă la Bagdad, unde turcii nu reuşesc să ţină piept armatei britanice; oraşul capitulează (11 martie). Ofensiva britanică de toamnă avansează în nordul Mesopotamiei, unde defensiva turcă nu e *capabilă să opună o rezistenţă efectivă*.

● Declaraţia britanică Balfour (2 noiembrie) susţine crearea unei patrii pentru poporul evreu în Palestina ca parte a mandatului de bază acordat britanicilor în Palestina după încheierea primului război mondial.

● n. Joshua Nkomo, preşedinte al Uniunii Poporului African din Zimbabwe (ZAPU), una dintre cele două armate de gherilă care au luat parte la războaiele civile din Rhodesia (1971 – 1984).

● n. Oliver Tambo (m. 1993), lider al Congresului Naţional African (ANC) din Africa de Sud.

● n. Abdullah Sallal (m. 1994), general yemenit, fondatorul şi preşedintele Republicii Libere Yemen (1962 – 1967).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Japonezii cuceresc Vladivostock (decembrie), începînd astfel cei cinci ani de participare japoneză la Războiul civil rus.

● n. Indira Gandhi (m. 1984), prim-ministru al Indiei.

● n. Park Chung Hee (m. 1979), general şi dictator sud-coreean (1971 – 1979).

● n. Ferdinand Edralin Marcos (m. 1989), militar şi dictator filipinez (1972 – 1986).

CELE DOUĂ AMERICI:

● *Armatele lui John J. Pershing se retrag din Mexic fără a-l găsi şi a se lupta cu* Pancho Villa (februarie), punînd astfel capăt războiului de frontieră mexicano-american.

● Primul război mondial: Statele Unite rup relaţiile diplomatice cu Germania (3 februarie); preşedintele Woodrow Wilson supune aprobării Congresului american declaraţia de război împotriva Germaniei (2 aprilie); declaraţia este adoptată (6 aprilie). Navele de război americane intră în Bătălia Atlanticului, luînd parte la inaugurarea sistemului de convoaie navale, care se dovedeşte un real succes (mai). Industria americană de război îşi accelerează producţia şi încep încorporările. Generalul Pershing este numit comandantul Forţei expediţionare americane şi începe rapid să deplaseze trupe americane către Europa, prima divizie ajungînd aici în iunie.

● Armata americană recucereşte Cuba, înăbuşind o revoltă aflată în plină desfăşurare; Cuba rămîne un protectorat american *de facto*.

● O navă încărcată cu muniţie ia foc în portul Halifax, Noua Scoţie (6 decembrie); explozia acesteia declanşează explozia enormelor depozite de muniţii aflate pe mal, ucigînd o mie şase sute de oameni.

● Dînd dovadă de aceeaşi orientare antirăzboinică, întreaga conducere a sindicatului IWW (Industrial Workers of the World) este acuzată de incitare de către guvernul american; sînt închişi sute de sindicalişti.

● n. John Fitzgerald Kennedy (m. 1963), al treizeci şi cincilea preşedinte al Statelor Unite (1961 – 1963).

● m. George Dewey (n. 1837), amiral american care a condus atacul încununat de succes asupra flotei spaniole în golful Manila din Filipine (1898); gradul de „amiral al marinei" a fost creat pentru el (1899).

1918

EUROPA:

● Primul război mondial: Armata română anihilează trupele ruseşti bolşevizate din Moldova (ianuarie).

● Primul război mondial: La chemarea noilor autorităţi instaurate la Chişinău, trupele române trec Prutul şi intră în Chişinău (26 ianuarie), restabilind ordinea ameninţată de forţele armate bolşevizate.

● *Primul război mondial: pe frontul de est, Rusia părăseşte războiul pe baza Tratatului* de la Brest-Litovsk (3 martie), care prevede pierderi teritoriale masive în vestul Rusiei şi în Ucraina ca şi demobilizarea armatei. Pentru noul guvern sovietic, tratatul a constituit doar un mijloc de a cîştiga timp; a fost repudiat după înfrîngerea Germaniei.

● Primul război mondial: pe frontul de vest, armatele germane, întărite puternic cu trupe transferate de pe frontul de est după ieşirea Rusiei din război, declanşează o serie de cinci atacuri, toate eşuate, cu scopul de a cîştiga războiul, în timp ce trupele americane încep să sosească în număr tot mai mare pe frontul de vest.

● Primul război mondial, Ofensiva Somme (21 martie – 5 aprilie): germanii înaintează şaizeci şi cinci de kilometri către Paris, dar sînt opriţi; sînt însă suficient de aproape

pentru a lovi Parisul cu obuzele artileriei lor de asediu „Bertha cea mare", însă fără efecte semnificative.

- Primul război mondial: Sfatul Țării proclamă, la Chișinău, unirea Basarabiei cu România (27 martie/9 aprilie).
- Primul război mondial: germanii lansează Ofensiva Lys (9 – 29 aprilie), în Flandra, a doua din seria celor cinci ofensive majore germane eșuate în 1918.
- Primul război mondial: Forțată de consecințele păcii de la Brest-Litovsk, România semnează un Tratat cu Puterile Centrale (7 mai), cu grave consecințe teritoriale, economice și militare. Tratatul nu va fi ratificat de regele Ferdinand
- *Primul război mondial, bătălia de la Cantigny (28 – 29 mai): în prima luptă terestră a* soldaților americani, Divizia I americană cucerește și se menține pe poziții în satul Cantigny.
- Primul război mondial: germanii atacă pe rîul Aisne, înaintînd treizeci de kilometri spre rîul Marna, unde sînt respinși. Este a treia ofensivă germană din an (27 mai – 6 iu-nie). Armata americană ia parte la prima ei confruntare substanțială prin acțiunile de la Château-Thierry și pădurea Belleau (30 mai – 17 iunie), unde contraatacurile Diviziilor americane II și III au silit trupele germane să traverseze înapoi Rinul.
- Primul război mondial: germanii lansează a patra ofensivă din seria celor cinci eșuate din 1918, Ofensiva Noyon-Montdidier (9 – 13 iunie), în cadrul căreia trupele germane atacă în direcția Parisului, dar sînt repede respinse de trupele franceze.
- Primul război mondial: pe frontul de sud, ultima ofensivă austriacă din război este oprită pe rîul Piave (22 – 23 iunie).
- Primul război mondial, a doua bătălie de pe Marna (15 iulie – 5 august): cea de-a cincea și ultimă ofensivă germană eșuată din anul 1918, atacul peste rîul Marna, în Champagne, este rapid stopată; de aici încolo, singurii care vor lansa ofensive pînă la terminarea războiului vor fi numai Aliații.
- Primul război mondial: armatele Aliate atacă trupele germane de la Amiens și apoi pe aproape întreaga lungime a frontului de vest, silindu-i pe germani să se retragă pînă la *Linia Hindenburg (8 august – 4 septembrie).*
- Primul război mondial, Ofensiva St. Mihiel (12 – 16 septembrie): armatele americane și franceze atacă forțele germane masate la St. Mihiel, întărind rîndurile Aliaților și pregătind ofensivele viitoare.
- Primul război mondial, Ofensiva Meuse – Argonne (26 septembrie – 11 noiembrie): armatele germane de pe rîul Meuse și din pădurea Argonne bat în retragere din calea trupelor americane și franceze, care-și continuă înaintarea pînă la armistițiu.
- Primul război mondial, bătălia de la Vardar (15 – 29 septembrie): armatele Aliate resping armata bulgară; războiul din Balcani ia sfîrșit prin armistițiul dintre Aliați și Bulgaria (29 septembrie).
- Primul război mondial: armata britanică străpunge Linia Hindenburg (27 septembrie), în timp ce armata belgiană cucerește Ypres și-și deschide drum prin luptă spre est, pînă la semnarea armistițiului (11 noiembrie).
- Primul război mondial, bătălia de la Vittorio Veneto (24 octombrie – 4 noiembrie): armatele Aliate se despart și zdrobesc armata austriacă, luînd trei sute de mii de prizonieri în această ultimă bătălie a războiului de pe frontul italo-austriac, care se sfîrșește prin semnarea unui armistițiu între Aliați și Austria (4 noiembrie).
- Primul război mondial: în Bătălia Atlanticului, submarinele germane au scufundat *peste două milioane opt sute de mii de tone de încărcătură transportată de marina* Aliaților pe parcursul anului 1918.
- Revoluția germană: refuzînd să pornească în larg la un ultim atac complet lipsit de șanse împotriva Marii Flote britanice, marinarii de la baza navală Kiel se răzvrătesc și

pun stăpînire pe navele lor (29 octombrie). Demonstrații și revolte armate se întind în toată Germania, împreună cu formarea unor Consilii ale Muncitorilor și Soldaților, de tip sovietic (începutul lui noiembrie). Împăratul Wilhelm *II* abdică (9 noiembrie), apoi fuge în Olanda; este urmat de social-democratul Friedrich Ebert.

● Primul război mondial: După un ultimatum adresat trupelor Puterilor Centrale (9 noiembrie), armata română este mobilizată (10 noiembrie) și declanșează operațiile de recuperare a teritoriului național. Corpul expediționar francez trece Dunărea la Giurgiu (10–11 noiembrie).

● Primul război mondial: armistițiul pune capăt războiului de pe frontul de vest (11 noiembrie, ora 11).

● Primul război mondial: Trupe române pătrund în Cernăuți (12 noiembrie), la cererea Consiliului Național din Bucovina

● Primul război mondial: Flota Germană de Larg iese în sfîrșit din locul unde se refugiase, pornind către estuarul rîului Forth pentru internare (21 noiembrie).

● Primul război mondial: La Cernăuți, este proclamată unirea Bucovinei cu România (28 noiembrie).

● Foștii prizonieri cehi și slovaci, numărînd între patruzeci de mii și șaptezeci de mii de oameni, întemeiază Legiunea Cehă și își croiesc drum prin luptă afară din Uniunea Sovietică via Siberia, sprijiniți de forțele albilor conduse de amiralul rus Aleksandr Kolceak. Armatele albe amenință Moscova.

● Armata ucraineană condusă de Semion Petliura proclamă o Ucraină independentă; armata ucraineană pătrunde în Galiția, încercînd fără succes să întemeieze Republica Ucraineană de Vest cu capitala la Lemberg (Lvov).

● Forțele britanice, franceze și americane cuceresc Murmansk (23 iunie) și ocupă portul Arhanghelsk (1 – 2 august), aprovizionînd și forțele albe din nord în Războiul civil rus. Francezii cuceresc Odessa, sprijinind cu provizii forțele albe de pe frontul sudic. O mică forță expediționară americană operează în Siberia, ca și trupe japoneze mult mai numeroase.

● Războiul pentru independența Finlandei: forțele finlandeze albgardiste, ajutate de armata germană, înfrîng gărzile roșii sovietice și finlandeze obținînd independența Finlandei.

● Războiul pentru independența Letoniei (1918 – 1920): proclamarea independenței Letoniei (18 noiembrie) duce la invadarea țării de către trupele sovietice și declanșează un război trilateral între Letonia, Uniunea Sovietică și Germania.

● Primul război mondial: Marea Adunarea Națională de la Alba Iulia hotărăște unirea Transilvaniei cu România (1 decembrie).

● Războiul pentru independența Lituaniei (1918 – 1920): proclamarea independenței Lituaniei (16 februarie) duce la invadarea țării de către trupele sovietice, care se retrag după ce sînt învinse de armatele germane, care ocupă ele țara.

● Războiul pentru independența Estonici (1918 – 1919): forțele estoniene, sprijinite de forțele navale britanice din Marea Baltică, învîng trupele sovietice de invazie și cuceresc independența țării.

● Tomás Masaryk devine primul președinte al noii Republicii Cehoslovace.

● Iugoslavia, alcătuită din Serbia, Muntenegru, Croația, Dalmația și Bosnia-Herțegovina, devine o națiune independentă.

● Sinn Fein, gruparea politică a mișcării republicanilor irlandezi, cîștigă alegerile din Irlanda, formînd un guvern care avea să proclame independența Irlandei în 1919.

● m. Nicolae II (n. 1868), ultimul țar al Rusiei (1894–1917); este executat împreună cu soția și întreaga familie de către bolșevici la Ekaterinburg (Sverdlovsk), în data de 16 iulie.

● m. baronul Manfred von Richthofen („Baronul Roşu") (n. 1892), cel mai de seamă pilot de luptă german din primul război mondial, cel care a doborît optzeci de avioane ale Aliaţilor; conducător al primei flotile independente aviatice de luptă, Jagdegschwader I (din 26 iunie 1917), a fost ucis în luptele aeriene deasupra fluviului Somme de pilotul canadian Roy Brown.

● m. Mihail Vasilievici Alekseev (n. 1857), general rus care a ajuns pînă la rangul de şef al statului major al armatei (1915), iar ulterior a fost şeful guvernului alb rus (1918).

● m. Pavel Karlovici Rennenkampf (n. 1854), general rus care a condus Armata I rusă de la începutul primului război mondial, suferind o înfrîngere crîncenă în prima bătălie de la Lacurile Mazuriene (1914); a fost ucis de bolşevici.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Primul război mondial: pe măsură ce Războiul civil rus ia amploare, Georgia, Armenia şi Azerbaidjanul îşi proclamă toate independenţa (aprilie – mai); nici una nu va termina războiul ca naţiune independentă.

● Primul război mondial, bătălia de la Megiddo (19 – 21 septembrie): în ultima bătălie de amploare a războiului din Orientul Mijlociu, armata britanică, sub comanda generalului Edmund Allenby, învinge armata turcă la Jaffa şi porneşte apoi în urmărirea acesteia către est, cucerind oraşele Damasc, Homs şi Aleppo înainte de semnarea armistiţiului cu Turcia.

● Primul război mondial: o dată cu prăbuşirea rezistenţei turce, forţele navale franceze cuceresc Beirutul, în Liban (5 octombrie).

● Primul război mondial: după încetarea războiului cu turcii, armata britanică din Bagdad pune stăpînire rapid pe cîmpurile petroliere de la Mosul (29 octombrie), cucerind şi Baku (noiembrie).

● Primul război mondial: Turcia iese din război după încheierea armistiţiului (30 octombrie).

● n. Ahmed Ben Bella, lider al mişcării de independenţă a Algerici şi ofiţer în armată, co-fondator la Organizaţia Specială şi la Frontul de Eliberare Naţională (FLN); este numit primul premier al Algeriei (1962 – 1965), apoi este întemniţat de foştii săi colegi (1965 – 1980), după care pleacă în exil.

● n. Nelson Rolihiahia Mandela, lider al Congresului Naţional African (ANC), o figură de seamă a mişcării sud-africane care a fost întemniţat o lungă perioadă de timp (1962 – 1990); ulterior devine preşedintele Africii de Sud (1994). Eliberarea lui din închisoare a constituit o precondiţie a încetării războiului civil sud-african care dura de treizeci de ani.

● n. Anwar Sadat (m. 1981), lider al mişcării egiptene de independenţă şi preşedinte al Egiptului (1970 – 1981).

● n. Gamal Abdel Nasser (m. 1970), militar şi preşedinte egiptean (1956 – 1970).

● m. Abdul Hamid II (n. 1842), sultan al Turciei (1876 – 1909) care a reprimat drastic disidenţii şi minorităţile etnice din Turcia; este direct răspunzător pentru masacrele armenilor de la sfîrşitul anilor 1870 din Constantinopole, precum şi pentru cele mult mai ample asupra armenilor de la mijlocul anilor 1890.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Partidul Congresului Indian îşi măreşte pretenţiile, solicitînd dreptul la autodeterminare, făcînd astfel un pas uriaş pe calea obţinerii independenţei faţă de Marea Britanie, care avea să vină în 1947.

● Armatele americane debarcă în Siberia, alăturîndu-se multor altor ţări care interveniseră împotriva bolşevicilor în Războiul civil rus (august). Amiralul Alexandr Kolceak preia controlul asupra forţelor albgardiste din Siberia.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Woodrow Wilson enunță în Congres cele „Paisprezece puncte" ale sale pentru pace, baza programului american la Conferința de pace de la Paris (8 ianuarie 1919); aceste puncte includeau și formarea unei Ligi a Națiunilor.
- Printre cei închiși pentru că s-au opus participării Americii la primul război mondial se numără și triplul candidat la prezidențiale din partea partidului socialist, Eugene V. Debs, care a fost condamnat la zece ani închisoare (eliberat în 1921), ca și liderul de sindicat al IWW (Industrial Workers of the World), Bill Haywood, care în anul 1921 a fugit în Uniunea Sovietică.
- Eșuează insurecția haitiană împotriva forțelor americane de ocupație.
- n. George Scratchley Brown (m. 1978), general în Forțele Aeriene americane.

1919

EUROPA:

- Conferința de pace de la Paris înființează Liga Națiunilor; deși acest organism va exista până în 1946, el își va pierde importanța încă de la mijlocul anilor 1930, o dată cu accelerarea cursei către al doilea război mondial. Conferința stabilește pierderile teritoriale, împarte posesiunile coloniale ale învinșilor și stabilește despăgubirile de plătit de către Germania, toate acestea fiind specificate în Tratatul de la Versailles, semnat cu Germania la 28 iunie; multe dintre concesiile teritoriale, precum cele din Romania, Coridorul polonez și valea râului Saar, aveau să devină eșafodajul pe care-și va clădi Adolf Hitler ascensiunea către preluarea puterii precum și cauze care vor grăbi declanșarea celui de-al doilea război mondial.
- Războiul pentru independența Irlandei (1919 – 1921): declarația de independență a Republicii Irlanda (21 ianuarie) declanșează o gherilă republicană; declarația nu este acceptată nici de guvernul britanic și nici de protestanții irlandezi, în frunte cu gruparea militară a acestora, Voluntarii din Ulster. Eamon De Valera este primul președinte al Republicii Irlanda.
- m. Rosa Luxemburg (n. 1871) și Karl Liebknecht (n. 1871), comuniști germani, membri ai Ligii Spartakiste care a condus Revolta spartakistă (ianuarie) îndreptată împotriva guvernului german social-democrat. Rebelii au fost învinși cu ușurință de către guvern împreună cu armata, folosind miliția Freikorps, care i-a luat prizonieri și i-a ucis pe amîndoi (15 ianuarie).
- Insurgenții comuniști germani pun bazele Republicii Comuniste Bavareze (aprilie); aceasta este rapid înfîntă de miliția germană Freikorps.
- Ia ființă Partidul Muncitorilor din Germania, predecesorul Partidului Nazist (Partidul Național-Socialist al Muncitorilor din Germania). Adolf Hitler se înscrie în partid (1920) și devine conducătorul acestuia (1921).
- Insurecția comunistă din Ungaria întemeiază Republica Socialistă Ungară, condusă de Béla Kun (martie – august). Trupele maghiare invadează Cehoslovacia (28 martie).
- Primul război mondial: Trupele roșii ungare atacă pozițiile deținute de români în Munții Apuseni (aprilie), dar sunt respinse pînă pe aliniamentul Tisei.
- Primul război mondial: Ofensivă ungară pe Tisa (20 iulie), respinsă de trupele române care forțează Tisa, elimină rezistența adversarilor și ocupă Budapesta (4 august); forțele militare române se vor retrage progresiv din Ungaria (noiembrie 1919 – martie 1920).
- Războiul pentru independența Lituaniei: după încheierea armistițiului, armata germană se retrage din Lituania, iar cea sovietică invadează din nou țara, ocupînd Vilna (ianuarie). Polonia, care, la rîndul ei, avea și ea pretenții asupra orașului, este atrasă în război. Armata sovietică este învinsă, polonezii reocupînd Vilna (aprilie).

● Războiul pentru independența Letoniei: armatele sovietice ocupă Riga (ianuarie), iar luptele continuă; armata germană se retrage (noiembrie), în urma Tratatului de la Versailles.
● Războiul civil rus: trupele roșilor cuceresc Kiev (3 februarie), recucerit ulterior de armatele albilor conduse de Anton Denikin (2 septembrie), pentru a-și schimba din nou stăpînul (17 decembrie) după o ofensivă a roșilor. Albgardiștii declanșează ofensiva consecutiv în est și în nord-vest, însă fără succese de durată. Sfîrșitul anului avea să găsească armata lui Denikin împinsă către sud pînă la Marea Neagră.
● Tratatul de la Saint-Germain (10 septembrie): Austro-Ungaria este destrămată, o mare parte din teritoriile sale fiind atribuite Cehoslovaciei, Poloniei, Iugoslaviei, Italiei și României. Monarhia de Habsburg ia sfîrșit, este instaurată republica și sînt stabilite despăgubirile.
● *Tratatul de la Neuilly (27 noiembrie): tratatul de pace postbelic încheiat cu aliata* Germaniei, Bulgaria, stabilea importante pierderi teritoriale și impunea despăgubiri semnificative, stabilind totodată reducerea drastică a armatei bulgare.
● Se înființează Internaționala comunistă (Comintern, Internaționala a III-a). Organizația întemeiată de sovietici, care cuprindea partidele comuniste din lumea întreagă, era în mare măsură, de fapt, promotoarea politicii externe sovietice (*1919* – 1943).
● Benito Mussolini întemeiază prima organizație fascistă italiană.
● Pacifiștii fondează Camaraderia Internațională a Reconcilierii (IFOR).
● Scriitorul italian Gabriele D'Annunzio conduce o armată secretă cu care cucerește și ocupă orașul Fiume (septembrie) pînă cînd armata italiană recucerește orașul (decembrie).
● m. Henry Evelyn Wood (n. 1838), feldmareșal britanic în serviciul colonial, care s-a distins mai cu seamă în timpul Răscoalei cipailor indieni (1857 – 1858) și în Egipt, devenind general al armatei egiptene (1884 – 1886).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Regele afgan Habibullah Han este asasinat (februarie); este succedat de fiul său, Amanullah Han, iar Afganistanul, fost protectorat britanic, devine stat independent.
● Războiul afgano-britanic (mai): regele afgan Amanullah declanșează războiul sfînt (jihad) *invadînd India, însă este rapid învins și urmărit de către forțele britanice indiene*, care beneficiau și de sprijin aerian. După înfrîngerea Afganistanului, la frontieră continuă un război de gherilă de mică amploare.
● Războiul civil arab: armatele lui Ibn Saud și cele ale regelui hașemit al Arabiei, Hussein Ibn Ali, se luptă în Hejaz (vestul Arabiei) (1919 – 1925).
● *Liderului arab Faisal i se promisese Siria de către britanici, însă francezii – care* printr-un acord postbelic îi succedau pe britanici în Siria – nu respectă promisiunea; izbucnesc lupte între forțele arabe și cele franceze (decembrie).
● Armata greacă întemeiase o bază în Smyrna (mai), anticipînd faptul că ei avea să-i revină regiunea, ca parte a stabilirii reparațiilor postbelice; acest lucru va avea loc pe baza Tratatului de la Sevres (1920). Armatele grecești pătrund fără a întîmpina rezistență în Anatolia și în Tracia.
● Profitînd de decăderea Turciei, Armenia se revoltă; armata turcă recucerește Armenia (în toamnă), ocupînd Kars (21 octombrie) și masacrînd din nou un mare număr de armeni.
● n. Mohammad Reza Șah Pahlavi (m. 1980), ultimul șah al Iranului (d. 1941 – 1979).

● n. Moise Kapenda Chombe (m. 1969), politician și prim-ministru congolez.
● m. Louis Botha (n. 1862), general în Războiul bur, premier al Transvaalului (1907 – 1910) și primul premier al Uniunii Sud-Africane (1910 – 1919).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● Mohandas „Mahatma" Gandhi inițiază prima campanie *satyagraha* (non-violență) în India (februarie).
● Masacrul de la Amritsar (13 aprilie): cel puțin trei sute șaptezeci și nouă de indieni sînt uciși și o mie două sute răniți la Amritsar, în Punjab, atunci cînd trupele generalului Reginald Dyer deschid focul asupra a circa zece mii de demonstranți neînarmați, prinși în capcană într-o piață deschisă numită Jillianwalla Bagh, care avea o singură ieșire.
● Mișcarea de la 4 mai: demonstrația de la Pekin (4 mai) împotriva Tratatului projaponez de la Versailles se răspîndește în întreaga Chină; din această mișcare se vor ridica liderii chinezi care vor lupta în ambele tabere din Războiul civil chinez.
● În Rusia bolșevicii contraatacă armatele albgardiste ale lui Aleksandr Kolceak și recuceresc Ekaterinburg (27 ianuarie); trupele lui Kolceak sînt respinse în Siberia, pierzînd Omsk (14 noiembrie). Cînd rezistența din Siberia începe să slăbească, Kolceak fuge.
● Profitînd de Războiul civil din Rusia, China reocupă Mongolia exterioară (octombrie).
● Armata britanică înăbușă o insurecție Masud în Waziristan (februarie).

CELE DOUĂ AMERICI:
● Ia naștere Liga Internațională a Femeilor pentru Pace și Libertate, o organizație orientată către pace și dezarmare; printre lideri se numărau Jane Addams și Emily Greene Balch.
● m. Theodore Roosevelt (n. 1858), al douăzecișișaselea președinte al Statelor Unite (1901 – 1909); în calitate de colonel în trupele *Rough Riders* el a condus șarja de cavalerie de pe Colinele Kettle (Kettle Hills) din San Juan în timpul Războiului hispano-american (1898).
● m. Emiliano Zapata (n. 1883), lider revoluționar mexican indian; el a fost asasinat.

1920

EUROPA:
● Războiul civil rus: armatele bolșevice învinge trupele albgardiste ale lui Aleksandr Kolceak în Siberia și Armata Albă a lui Piotr Vranghel în Crimeea, însă bolșevicii sînt înfrînți în Letonia, Lituania, Estonia și Finlanda, toate acestea patru țări cîștigîndu-și independența. Armata Albă a lui Vranghel, învinsă în sudul Rusiei, este evacuată la Constantinopole cu sprijinul britanicilor (noiembrie).
● Războiul sovieto-polonez: armatele poloneze și cele ucrainene atacă forțele sovietice din estul Poloniei și din Ucraina (25 aprilie); polonezii ocupă rapid Kievul, iar ucrainenii, conduși de Semion Petliura, desfășoară pogromuri masive anti-evreiești în Ucraina. Armatele sovietice conduse de Mihail Tuhacevski pornesc contraatacul, apropiindu-se de Varșovia la sfîrșitul lui iulie, fiind înfrînte decisiv în Bătălia Varșoviei (16 – 25 august). Armata poloneză pornește în urmărirea bolșevicilor care se retrag către est în sudul Rusiei pînă la Minsk, opunînd foarte puțină rezistență pînă la semnarea armistițiului (12 octombrie). Frontierele naționale sînt trasate prin Tratatul de la Riga (18 martie 1921).
● Trupele *Freikorps* conduse de Wolfgang Kapp pun stăpînire pentru scurtă vreme asupra guvernului german printr-o lovitură de stat (puciul naționalist Kapp), dar nu pot păstra puterea în fața armatei și a opoziției din partea populației.

• După ce a înfrînt guvernul comunist al lui Béla Kun, Miklós Horthy nu permite reîntoarcerea regelui; el ia puterea şi devine dictator al Ungariei (1920 – 1944).
• Tratatul de la Trianon (4 iunie) stabileşte pretenţiile Aliaţilor asupra Ungariei după terminarea primului război mondial; Ungaria pierde teritorii şi este obligată la plata despăgubirilor.
• Tratatul de la Dorpat consfinţeşte independenţa Finlandei şi a Estoniei (octombrie).
• Războiul pentru independenţa Letoniei: armata sovietică se retrage (ianuarie); Tratatul de la Riga (11 august) recunoaşte independenţa Letoniei.
• Independenţa Lituaniei este recunoscută prin Tratatul de la Moscova (iulie).
• Ernst Röhm înfiinţează trupele de asalt S.A.; această organizaţie a Partidului Nazist specializată în lupte de stradă şi acţiuni teroriste va juca un rol important în preluarea puterii de către nazişti.
• Tratatul italo-iugoslav de la Rapallo (12 noiembrie) transformă disputatul oraş Fiume într-un oraş liber.
• m. Alexandr Vasilievici Kolceak (n. 1874), amiral rus al Flotei Mării Negre care devine comandantul armatelor albe din Siberia în timpul Războiului civil rus; este executat de bolşevici după ce este luat prizonier.
• m. John Arbuthnot (n. 1841), amiral britanic; prim lord al mării în Marea Britanie (1904), cel care a introdus conceptul cuirasatelor cu tunuri grele precum vestitul HMS *Dreadnought* (1906) cît şi crucişătoarele de bătălie (1909). Revine în serviciul activ pentru a prelua de la prinţul Louis de Battenberg funcţia de prim lord al mării (1914).
• m. Svetozar Borojevic (Boroevic) Edler von Bojna (n. 1856), feldmareşal austro-ungar care a comandat Armata III la Gorlice-Tarnów, preluînd apoi comanda Armatei V pe frontul italian; s-a remarcat mai ales în luptele de pe rîurile Isonzo şi Piave. Nu i s-a permis reîntoarcerea la domiciliul său din Croaţia şi a murit în exil.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
• În Siria continuă luptele dintre forţele franceze de ocupaţie şi armata arabă a lui Faisal; francezii cuceresc Damascul (iulie), Faisal fugind din ţară.
• Şi arabii din Irak vor să-şi obţină independenţa, ridicîndu-se fără succes împotriva forţelor britanice de ocupaţie (iulie).
• Armatele aliate ocupă Constantinopolul (martie). Forţele naţionaliste instalează un nou guvern turc provizoriu (23 aprilie), condus de Mustafa Kemal (Atatürk); acesta începe imediat confruntările cu grecii şi cu alte forţe aliate din Turcia.
• Tratatul postbelic de la Sevres (10 august) dezmembrează Imperiul Otoman, lăsîndu-i în Europa numai Constantinopole; creează mai multe noi ţări, inclusiv Armenia, promite independenţa Kurdistanului şi internaţionalizează Dardanelele. Guvernul provizoriu turc refuză să accepte prevederile tratatului.
• Armatele sovietice care atacă peste Marea Caspică invadează nordul Persiei (mai), cucerind Enzeli şi Resht.
• Evreii palestinieni organizează gruparea paramilitară Haganah, care avea să devină mai apoi nucleul armatei israelite.
• Fosta Africă Germană de Sud-Vest devine Namibia, mandatul asupra Namibiei fiind încredinţat Africii de Sud de către Liga Naţiunilor.
• n. Mohammed Siad Barre, general şi dictator somalez (a domnit între 1969 – 1991).
• n. Eduardo Mondlane (m. 1969), lider al mişcării de independenţă mozambicane.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
• Războiul civil rus: comandantul armatei albe siberiene Alexandr Kolceak este luat prizonier şi executat de armata sovietică; el fusese amiral al Flotei Mării Negre în Rusia ţaristă.

- Armatele albe ruse ocupă Mongolia exterioară, recucerind Urga (iulie).
- Cien Tu-hsiu şi Li Ta-ciao întemeiază Partidul Comunist Chinez (mai).
- Mohandas „Mahatma" Gandhi iniţiază o masivă mişcare indiană *satyagraha* (non-violenţă) în sprijinul independenţei Indiei; el va fi apoi întemniţat (1922 – 1924).
- n. Mujibur Rahman (m. 1975), primul preşedinte al Bangladesh-ului (1970 – 1975).
- m. Shichiro Kataoka (n. 1854), amiral japonez care a luptat la Tsushima (1905).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Generalul mexican Alvaro Obregón conduce o revoluţie încununată de succes împotriva guvernului lui Venustiano Carranza; după ce forţele sale îl asasinează pe Carranza (n. 1859), Obregón devine preşedinte în locul acestuia, punînd astfel capăt lungului război civil.
- Deşi aflat încă în închisoare pentru că s-a opus participării la primul război mondial, candidatul Partidului Socialist, Eugene V. Debs, obţine peste nouă sute de mii de voturi la alegerile prezidenţiale din America.
- n. Javier Pérez de Cuéllar, diplomat peruvian şi al cincilea secretar general al Organizaţiei Naţiunilor Unite (1982 – 1992), care va juca un rol deosebit în medierea conflictului dintre Iran şi Irak ca şi în războaiele civile din Angola, Cambodgia şi El Salvador.

1921

EUROPA:

- *Războiul pentru independenţa Irlandei: armistiţiul din Irlanda (11 iulie) conduce la o* înţelegere de pace care recunoaşte împărţirea Irlandei în Nord şi Sud, respectiv în statul liber Irlanda şi Irlanda de Nord.
- Războiul civil irlandez (1921 – 1922): militanţii Armatei Republicane Irlandeze (IRA), care refuză să accepte prevederile tratatului de pace al Războiului pentru independenţă referitoare la împărţirea Irlandei, se răzvrătesc şi sînt învinşi de armata noului guvern al statului liber Irlanda, declanşîndu-se astfel lungul război de gherilă din Irlanda de Nord.
- Benito Mussolini devine membru al parlamentului italian. Trupele fasciste paramilitare *Cămăşile Negre* declanşează lupte de stradă cu caracter terorist, pregătind terenul în vederea acaparării puterii de către fascişti.
- Rebeliunea de la Kronstadt (martie): marinarii bolşevici de la baza navală Kronstadt din apropiere de Leningrad (St. Petersburg) declanşează o insurecţie armată anti-bolşevică; rebeliunea este suprimată rapid de unităţi ale armatei conduse de Leon Troţki şi de generalul Mihail Tuhacevski.
- n. Alexander Dubček (m. 1992), lider comunist, ulterior democratic, al Cehoslovaciei.
- m. Karl von Bülow (n. 1846), general german care a condus Armata II germană la începutul primului război mondial; s-a distins mai ales în bătălia de pe Marna (1914).
- m. Louis, prinţ de Battenberg (Louis Mountbatten) (n. 1854), amiral britanic, născut prinţul Alexander de Hesse; cetăţean britanic naturalizat, căsătorit cu nepoata reginei Victoria. Silit să demisioneze din funcţia de prim lord al mării (1914) datorită sentimentelor anti-germane, el îşi anglicizează numele adoptînd versiunea engleză Mountbatten; fiul său este Louis Mountbatten.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul Rifului (1921 – 1926): Abd el-Krim conduce un război de gherilă pentru *independența Marocului împotriva forțelor coloniale reunite ale Spaniei și Franței.* În bătălia de la Annual (iulie), marocanii organizează o ambuscadă și distrug o armată de douăzeci de mii de spanioli, omorînd douăsprezece mii de soldați și capturînd restul.

● Războiul greco-turc: armatele grecești pornesc la atac către est din Smyrna, care le fusese atribuită prin Tratatul de la Sevres, intrînd în vestul Turciei, unde se confruntă cu armatele lui Mustafa Kemal (Atatürk). Opriți de două ori la Inönü (ianuarie; martie), grecii reiau ofensiva (iulie), obținînd o victorie costisitoare la Eskisehir (17 iulie), apoi se retrag după *înfrîngerea de pe rîul Sakkaria (24 august – 16 septembrie).*

● Generalul Reza Han (Reza Şah Pahlavi), comandantul Brigăzii Cazacilor, preia puterea în Persia (Iran), detronîndu-l pe Ahmad Şah și preluînd controlul deplin asupra țării.

● În Palestina, David Ben Gurion devine primul secretar-general al Histadrut, organizația muncitorilor evrei din Palestina. Forțele britanice de ocupație îl numesc pe liderul arab palestinian Haj Amin al Husseini mare muftiu al Ierusalimului. Luptele dintre arabi și israelieni se soldează cu peste douăzeci de morți.

● După ce francezii îl izgonesc pe Faisal din Siria, britanicii îl așază pe tronul Irakului, pe care-l declară protectorat al Marii Britanii.

● n. Jean Bédel Bokassa, dictator al Republicii Central-Africane (1966 – 1979).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Armatele sovietice și mongole invadează Mongolia, învingînd forțele ruse albe (iunie – iulie); Mongolia devine protectorat sovietic de facto.

● Primul congres al Partidului Comunist Chinez are loc la Shanghai (iulie).

● Primul-ministru japonez Hara Takashi (Hara Kei) este ucis de un asasin al aripii de dreapta; acesta este unul dintre multele asasinate care vor destabiliza Japonia și vor arunca în final țara în mîinile militarismului, fascismului și ale celui de-al doilea război mondial.

● n. Suharto, general și președinte indonezian din 1966.

● m. Sotaro Misu (n. 1855), amiral japonez supranumit „Dragonul cu un singur ochi". *după ce și-a pierdut un ochi la Tsushima (1905).*

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul de frontieră dintre Panama și Costa Rica este limitat de intervenția politică a *Statelor Unite (februarie – martie).*

● la ființă Organizația pacifistă internațională a Opozanților Războiului.

● n. David C. Jones, general în aviația americană, care a luptat în cel de-al doilea război mondial, în războiul din Coreea și în războiul din Vietnam, devenind președintele statelor majore reunite (1978 – 1982).

● n. Daniel Berrigan, preot catolic american și lider al activiștilor care au militat împotriva războiului din Vietnam.

● n. Virgilio Barco Vargas, președinte al Columbiei *(1985 – 1990);* mandatul său a fost marcat de necontenitul război civil cu revoluționarii de stînga, ca și de conflicte aprige cu cartelurile internaționale ale drogurilor. S-a aliat cu Statele Unite împotriva acestor carteluri.

1922

EUROPA:

- Partidul fascist Cămăşile Negre porneşte marşul asupra Romei (24 oc-tombrie), fără ca armata italiană sau regele Victor Emmanuel III să intervină; Benito Mussolini preia puterea ca prim-ministru (31 octombrie).
- Armatele japoneze, care luptaseră împotriva bolşevicilor, se retrag din Siberia, punînd capăt Războiului civil rus.
- După încheierea Războiului civil irlandez ia fiinţă în mod formal Statul Liber Irlanda; acesta avea să devină în 1937 Republica Irlanda.
- Tratatul de la Rapallo stabileşte relaţii normale între Uniunea Sovietică şi Germania, aceasta din urmă fiind prima dintre marile puteri care recunoaşte Uniunea Sovietică.
- m. Michael Collins (n. 1890), conducătorul contraspionajului irlandez în timpul Războiului pentru independenţa Irlandei (1919 – 1921) şi conducător al armatei statului liber Irlanda pe durata Războiului civil irlandez (1921 – 1922); este ucis într-o ambuscadă a insurgenţilor (22 august).
- m. Erich von Falkenhayn (n. 1861), conducător al statului major general german (1914 – 1916) începînd după terminarea primei bătălii de pe Marna şi pînă după asediul de la Verdun.
- m. Henry Hughes Wilson (n. 1864), feldmareşal britanic care, în timpul primului război mondial, a fost cel mai important ofiţer de legătură dintre britanici şi aliaţii lor francezi.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Războiul greco-turc: puternica contraofensivă pornită de Mustafa Kemal învinge şi respinge armata greacă (august), care se refugiază înapoi în Smyrna; urmăritorii turci cuceresc oraşul (septembrie) şi masacrează zeci de mii de oameni (soldaţi şi necombatanţi).
- Armata britanică înăbuşă o insurecţie în Kurdistanul ocupat (1922 – 1924), ulterior oferind o oarecare autonomie kurzilor din nordul Irakului.
- n. Augustinho Neto (m. 1979), lider al mişcării de independenţă din Angola.
- n. Yitzhak Rabin, general israelian, şeful statului major al armatei (1964 – 1967) şi prim-ministru (1974 – 1977; 1992 – 1995).
- m. Christian Rudolph De Wet (n. 1854), general bur în timpul războaielor sud-africane contra englezilor, care a devenit comandant general al forţelor Statului Liber (1900).
- m. Paşa Enver (n. 1881), general turc în timpul Războaielor balcanice, care s-a distins mai ales la recucerirea oraşului Edirne (1913); pe durata primul război mondial el a fost ministru de război şi comandantul forţelor armate.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Sun Iat-sen, bazîndu-se pe sfaturile consilierilor săi sovietici, reorganizează Gomindanul (Partidul Naţional al Poporului) pe liniile autoritare ale bolşevismului, contribuind la accelerarea declanşării Războiului civil chinez.
- Armatele japoneze se retrag din Siberia, punînd capăt Războiului civil rus.
- n. Norodom Sihanouk, rege (d. 1941 – 1955; şi din nou din 1993), prim-ministru (1955 – 1960) şi preşedinte al Cambodgiei (1960 – 1970), un personaj de primă mărime al istoriei moderne a Cambodgiei.

• m. Aritomo Yamagata (n. 1838), feldmareşal japonez care a fondat şi a fost primul şef al statului major general al armatei, cu un rol extrem de important în crearea unei organizaţii militare de tip german, aflată foarte puţin sub control civil; a fost şi prim-ministru (1890; 1898 – 1900), şi ministru al armatei (1894 – 1895).

CELE DOUĂ AMERICI:

• Conferinţa de la Washington s-a axat pe stabilitatea politică în estul Asiei şi dezarmarea navală (noiembrie 1921 – februarie 1922); au participat Marea Britanie, China, Franţa, Japonia, Italia, Belgia, Olanda, Portugalia şi Statele Unite. S-au încheiat mai multe tratate, inclusiv unul care garanta teritoriile chineze; un altul garanta reciproc posesiunile britanice, franceze, japoneze şi americane în Pacific. S-a mai încheiat şi un moratoriu cu privire la construcţia navelor de mare tonaj.

• Trupele americane sînt retrase din Renania.

1923

EUROPA:

• Eşuează Puciul Berăriei (8 – 11 noiembrie), o lovitură de stat organizată de partidul nazist al lui Adolf Hitler în Bavaria; Hitler scrie primul volum din *Mein Kampf* în timpul unui an petrecut în închisoare, de unde va ieşi ca un erou naţional german; astfel începe lungul proces de preluare a puterii de către nazişti, ca şi pregătirea pentru cel de-al doilea război mondial.

• Francezii şi britanicii ocupă Valea Ruhrului, după ce germanii nu plătesc despăgubirile impuse prin Tratatul de la Versailles pentru primul război mondial.

• Generalul Miguel Primo de Rivera preia puterea în Spania printr-o lovitură de stat, în urma unei revolte a armatei în Barcelona.

• Asasinarea premierului bulgar Aleksandăr Stamboliiski, membru al partidului Uniunea Populară Agrară, declanşează o insurecţie de gherilă în Bulgaria (1923 – 1925).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Armata italiană din Libia începe o campanie de exterminare care va dura opt ani (1923–1931) împotriva populaţiei Senussi, conduse de Omar Mukhtar.

• După detronarea ultimului conducător otoman al Turciei, Mustafa Kemal devine primul preşedinte al Republicii Turcia; el semnează Tratatul de la Lausanne (24 iulie), un tratat radical diferit faţă de cel mai puţin favorabil încheiat la Sevres (1920). Turcia păstrează Armenia turcească, Kurdistanul turcesc, cîteva alte teritorii mai puţin semnificative, păstrînd controlul asupra Dardanelelor (conform prevederilor Convenţiei Strîmtorii care însoţeşte tratatul).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Sun Iat-sen pune bazele Academiei Militare Whampoa, loc de pregătire al majorităţii membrilor Gomindanului ca şi al unor ofiţeri comunişti ai armatei chineze; el începe totodată să organizeze expediţiile nordice împotriva seniorilor războinici.

• n. Nguyen Van Thieu, general şi preşedinte sud-vietnamez (1967 – 1975).

CELE DOUĂ AMERICI:

• n. Henry Alfred Kissinger, care, pe cînd era consilier pe probleme de securitate naţională al preşedintelui Richard M. Nixon, a fost negociatorul şef american pentru

pace în Războiul din Vietnam; a fost co-laureat al premiului Nobel pentru pace (1973), iar ulterior a îndeplinit funcția de secretar de stat (1973 – 1978).
● m. Francisco „Pancho" Villa (Doroteo Arango) (n. 1878), general revoluționar mexican, asasinat la trei ani după ce se retrăsese.

1924

EUROPA:
● Armata română anihilează revolta unui grup iredentist bolșevic, finanțat de Rusia Sovietică, la Tatar Bunar, în Basarabia (septembrie).
● Fasciștii italieni îl asasinează pe Giacomo Matteotti, membru socialist de frunte în parlamentul italian.
● m. Vladimir Ilici Lenin (Vladimir Ilici Ulianov) (n. 1870), revoluționar rus, fondator al Partidului bolșevic; conducător al Revoluției bolșevice din 1917, al Uniunii Sovietice și al comunismului mondial.
● m. Robert Georges Nivelle (n. 1856), general francez care a obținut victoria la Verdun (1916); i se retrage comanda armatei după eșecul atacului său de mare amploare Ofensiva Nivelle (1917).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Războiul civil arab: forțele lui Ibn Saud cuceresc Mecca (13 octombrie).
● Generalul bur James Hertzog, un afrikander cu vederi de dreapta, devine prim-ministru al Africii de Sud din partea Partidului Național (1924 – 1929).
● n. Robert Gabriel Mugabe, fondator al Uniunii Naționale Africane din Zimbabwe (ZANU) (1963), un lider al războiului de independență; prim-ministru al Republicii Zimbabwe (1980 – 1987); din 1987 președinte al republicii.
● n. Apollo Milton Obote, cel dintîi prim-ministru al Republicii Uganda (1962); dictator al Ugandei (1966 – 1971), pînă la înlăturarea sa de către Idi Amin, apoi din nou prim-ministru (1979 – 1985), pînă la demiterea sa printr-o lovitură de stat.
● n. Israel Tal, general israelian cunoscut drept „Talik", comandant al trupelor de blindate și strateg de frunte cu activitate îndelungată în cadrul Ministerului Apărării din Israel.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● Ia ființă Republica Populară Mongolă, denumire dată statului mongol așa-zis independent, de fapt dominat de Uniunea Sovietică (noiembrie).
● n. Mohammad Zia Ul-Haq (m. 1988), general și dictator pakistanez (1977 – 1988).
● m. Yoshimichi Hasegawa (n. 1850), feldmareșal japonez care a ajuns pînă la funcția de comandant al garnizoanei armatei din Coreea (1904 – 1908) și la cea de șef al statului major al armatei (1912 – 1915).

CELE DOUĂ AMERICI:
● O revoltă militară din Sao Paulo, Brazilia, este înfrîntă de trupele guvernamentale (iulie – august), care învinge și armata lui Luis Carlos Prestes în sud. Prestes conduce apoi o armată de două mii de oameni într-un lung marș („Coloana lui Prestes"), obținînd în final azil în Bolivia.
● Armata americană se retrage din Republica Dominicană, dar țara continuă să fie un protectorat american *de facto*.
● n. James Earl „Jimmy" Carter, Jr., al treizeci și nouălea președinte al Statelor Unite (1977 – 1981) și ulterior mediator internațional.

• n. George Herbert Walker Bush, al patruzeci şi unulea preşedinte al Statelor Unite (1989 – 1993), după două mandate de vicepreşedinte; a fost o figură de primă mărime în ultimele stadii ale războiului rece, ca şi în Războiul din Golful Persic.
• m. (Thomas) Woodrow Wilson (n. 1856), al douăzeci şi optulea preşedinte al Statelor Unite (1913 – 1921); mandatul său a cuprins primul război mondial, precum şi tentativa sa nereuşită de aducere a Statelor Unite în Liga Naţiunilor.

1925

EUROPA:
• Utilizarea gazelor toxice în război este interzisă prin Protocolul de la Geneva, parte integrantă a Convenţiei Ligii Naţiunilor privind Traficul cu Arme; Statele Unite nu semnează Protocolul, iar ratificarea acestuia întîrzie, prohibiţia asupra utilizării gazelor toxice nefiind vreodată impusă cu succes.
• Medierea Ligii Naţiunilor rezolvă pentru moment criza datorată neînţelegerilor de frontieră dintre Bulgaria şi Grecia (21 octombrie).
• Hitler publică al doilea volum al lucrării sale *Mein Kampf*.
• Paul von Hindenburg, generalul prusac care se afirmase în mod deosebit în timpul primului război mondial, este ales preşedinte al Republicii de la Weimar.
• Germania plăteşte despăgubiri de război substanţiale Franţei şi Marii Britanii.
• Pactul de la Locarno (5 – 16 octombrie), mai exact un grup de tratate care prevăd continuarea demilitarizării Renaniei, ca şi menţinerea frontierelor Germaniei cu Belgia şi Franţa conform celor stabilite prin Tratatul de la Versailles. Pactul de la Locarno avea să fie repudiat de Germania în 1936, o dată cu reocuparea Renaniei.
• n. Margaret Roberts Thatcher, prim-ministru britanic (1979 – 1990).
• m. Franz Xavier Josef Conrad von Hüotzendorf (n. 1852), feldmareşal austro-ungar în timpul primului război mondial.
• m. John Denton Pinkstone French (n. 1852), general britanic care a comandat *Forţa expediţionară britanică (BEF) în Franţa la izbucnirea primului război mondial* (1914); ulterior a fost înlocuit cu generalul Douglas Haig (1915).
• m. Mihail Vasilievici Frunze (n. 1885), general rus care a fost revoluţionar de profesie din 1905; a rămas în istorie mai ales pentru faptele sale din timpul Războiului civil rus şi pentru scrieri de genul *Lenin şi Armata Roşie* (1925).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
• Întrucît nu şi-au obţinut independenţa promisă, militanţii kurzi se revoltă fără succes în Turcia, declanşînd lungul război multinaţional de gherilă, război care continua la mijlocul anilor 1990.
• Războiul din Rif: armatele marocane atacă şi distrug mai multe clădiri ale francezilor, ameninţînd Fez; armatele combinate franceze şi spaniole numărînd două sute de mii de oameni declanşează o ofensivă finală asupra armatei marocane mult inferioare (septembrie).
• Răscoala druzilor din sudul Siriei (1925 – 1927) are un succes iniţial, silind armatele franceze să se retragă (iulie); druzii cuceresc Damascul (decembrie).
• Reza Han al Iranului este proclamat şah; el întemeiază noua dinastie Pahlavi.
• n. Idi Amin, preşedinte şi dictator al Ugandei (1971 – 1979); el este răsturnat de o insurecţie reuşită împreună cu invazia tanzaniană (1979).

● n. Holden Alvaro Roberto, lider al mişcării de independenţă angoleze şi conducător al Frontului Naţional pentru Eliberarea Angolei (FNLA).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Mişcarea 30 mai: uciderea de către armata britanică a doisprezece manifestanţi chinezi în Shanghai (30 mai) generează demonstraţii care cuprind întreaga Chină; mişcarea ia amploare şi mai mare cînd cincizeci de cadeţi de la Academia Militară Whampoa sînt ucişi într-o luptă cu soldaţi britanici şi francezi (23 iunie).

● m. Sun Iat-sen (n. 1866), lider al mişcării revoluţionare chineze (1894 – 1911), preşedinte provizoriu al noii Republici Chineze (1911 – 1912) şi organizator de frunte al Gomindanului; a fost supranumit „părintele Republicii Chineze".

CELE DOUĂ AMERICI:

● Aviatorul militar american William „Billy" Mitchell, un susţinător al puterii aeriene, critică în mod public forţele armate după pierderea dirijabilului *Shenandoah;* este deferit curţii marţiale şi trecut în rezervă. El nu se lasă şi continuă cu criticile, prezicînd chiar un atac similar cu cel japonez de la Pearl Harbor (1941). Mitchell va fi recunoscut mai tîrziu ca un adevărat profet şi va primi post-mortem o medalie din partea Congresului (1946).

● În Războiul civil din Nicaragua, liberalii se confruntă cu conservatorii ajutaţi de trupele americane de intervenţie.

● n. Anastasio Somoza Debayle (m. 1980), general şi dictator nicaraguan (1963 – 1979).

● n. Robert Francis Kennedy (m. 1968), om politic american.

● m. Nelson Appleton Miles (n. 1839), general american care a fost rănit în Războiul civil la Fredericksburg (1862) şi la Chancellorsville (1863); mai tîrziu a fost temnicerul preşedintelui confederat Jefferson Davis şi comandant al Diviziei V infanterie în vest.

● m. James Harrison Wilson (n. 1837), general american; inginer topograf, a participat la Războiul civil, la Războiul hispano-american, la Răscoala Boxerilor şi la eliberarea Pekinului (iunie – august 1900).

1926

EUROPA:

● Revolta militară din Portugalia desfiinţează prima republică portugheză.

● Iosif Stalin preia cea mai pare parte din putere în Uniunea Sovietică, prin destituirea din funcţii a mai multor lideri bolşevici precum Grigori Zinoviev, Lev Kamenev şi alţii.

● Generalul polonez Józef Pilsudski preia puterea printr-o lovitură de stat militară (12 – 14 mai) şi va conduce Polonia ca dictator pînă la moartea sa (1935).

● m. Aleksei Alekseevici Brusilov (n. 1853), general rus care a organizat două ofensive de mare importanţă în primul război mondial – Ofensiva Brusilov (1916) şi Ofensiva Kerenski (A doua Ofensivă Brusilov) (1917).

● m. Simeon Vasilievici Petliura (n. 1879), naţionalist ucrainean, conducător al armatei ucrainene în timpul Războiului civil rus (1917 – 1922) şi al Războiului sovieto-polonez (1920); organizator de pogromuri în care au murit zeci de mii de evrei, el moare asasinat la Paris (26 mai).

● m. Felix Edmundovici Dzerjinski (n. 1877), organizator şi conducător al poliţiei secrete ruse.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul din Rif: urmărită de forţele franceze şi spaniole, armata de gherilă a lui Abd el-Krim este silită să se predea, punîndu-se astfel capăt războiului din Maroc.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Expediţia spre Nord (1926 – 1928): Gomindanul şi forţele comuniste aliate sub conducerea lui Cian Kai-şi pornesc din Canton către nord o ofensivă îndreptată împotriva seniorilor războinici, cucerind Hangzhou, Nanking şi Shanghai în prima fază principală a campaniei de unificare a Republicii Chineze.

● Hirohito devine împărat al Japoniei.

● m. Kageaki Kawamura (n. 1850), feldmareşal japonez care a comandat Armata Yalu la Mukden (1905).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Fizicianul american şi pionier în domeniul rachetelor Robert Hutchings Goddard lansează prima rachetă alimentată cu combustibil lichid (16 martie), un eveniment important în istoria zborurilor spaţiale.

● Insurecţia catolică din Mexic (1926 – 1929) se declanşează după ce guvernul impune restricţii Bisericii Catolice; revolta „Cristero" este învinsă de armatele guvernamentale.

● n. Fidel Castro Ruz, lider al Revoluţiei cubaneze şi dictator al Cubei (din 1959).

1927

EUROPA:

● Italia fascistă expansionistă înfiinţează un protectorat asupra Albaniei prin prevederile Tratatului de la Tirana.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armata franceză, beneficiind de sprijin aerian şi de blindate, izbuteşte în cele din urmă să învingă rebelii druzi din sudul Siriei.

● n. Houari Boumedienne (Mohammed Boukharouba) (m. 1978), lider al mişcării de independenţă din Algeria.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul civil chinez (1927 – 1949) începe prin Masacrul din Shanghai (12 aprilie). Forţele armate naţionaliste ale Gomindanului conduse de Cian Kai-şi îi atacă pe aliaţii lor comunişti din Shanghai şi din alte oraşe, executînd între cinci mii şi şase mii dintre cei luaţi prizonieri.

● Războiul civil chinez: în Revolta din Nanchang (august), prima confruntare de proporţii dintre naţionalişti şi comunişti, comuniştii conduşi de Ciu De (Chu Teh) sînt învinşi şi siliţi să se retragă în munţii Xin-kang (Ching-kang) din vestul provinciei Shanxi.

● Războiul civil chinez: Mao Tzedun conduce Revolta Secerişului de Toamnă, o serie de revolte rurale eşuate în valea fluviului Yangtze (septembrie); aceste revolte prevestesc cotitura de mai tîrziu pe care Mao avea s-o facă în direcţia strategiei bazate pe zonele rurale, strategie care avea să-i aducă în cele din urmă victoria în China.

● Războiul civil chinez, Comuna din Canton (11 – 15 decembrie): este înăbuşită revolta comunistă din Canton.
● *Seniorul războinic manciurian Chang Tso-lin este învins de armatele Gomindanului* care pătrund în nordul Chinei şi în Manciuria.
● Cian Kai-şi se căsătoreşte cu Mei-ling Sung (doamna Cian Kai-şi); sora acesteia, Ch'ing-Ling Sung (doamna Sun Iat-sen) se separă de armatele Gomindanului lui Cian după Masacrul din Shanghai.

CELE DOUĂ AMERICI:
● După un armistiţiu în cadrul Războiului civil nicaraguan, armatele liberale conduse de Augusto César Sandino se retrag în munţi, unde organizează o insurecţie împotriva guvernului conservator şi a forţei americane de ocupaţie (infanterişti marini). Principalul lui adversar a fost conducătorul Gărzii Naţionale, Anastasio Somoza Garcia, cel care avea să-l şi ucidă mai tîrziu şi să devină dictator în Nicaragua.
● m. Leonard Wood (n. 1860), general american care a amenajat baze de pregătire militară pentru civili, numite Ideea Plattsburgh după numele celei mai mari baze de acest fel din Plattsburgh, New York (1915).

1928

EUROPA:
● Prin Pactul Kellog-Briand (27 august) şaizeci şi două de ţări îşi afirmă intenţia de a renunţa la război ca instrument de politică naţională; pactul nu a avut nici o valoare practică, deoarece fascismul şi militarismul aflate în plină ascensiune vor aduce un nou război mondial.
● Iosif Stalin declanşează epurările care vor culmina prin instaurarea unui regim de teroare şi se vor solda cu milioane de morţi în Uniunea Sovietică; tot el introduce acum şi primul plan cincinal (1928 – 1932), care a declanşat un atac la scară naţională asupra familiilor de fermieri sovietici (kulaci).
● m. Douglas Haig (n. 1861), comandantul forţelor britanice din Franţa (1915 – 1918) care au suferit pierderi enorme în timpul anilor războiului de tranşee, atunci cînd infanteria relua atacurile neizbutite asupra poziţiilor germane prevăzute cu tranşee şi mitraliere – precum cele de pe Somme (1916) şi de la Passchendaele (A Treia Bătălie de la Ypres) (1917).
● m. Piotr Nikolaevici Vranghel (n. 1878), general rus, comandant al armatelor albe din sudul Rusiei (din 1920).
● m. Reinhard Scheer (n. 1863), amiral german care a comandat flota germană în bătălia din largul peninsulei Iutlanda (1916) ulterior, flota a rămas blocată.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Regentul Etiopiei, Tafari Makonen (Ras Tafari), preia puterea printr-o lovitură de stat în Etiopia, proclamîndu-se regele Haile Selassie I.
● n. Hafez al Assad, ofiţer în forţele aeriene siriene şi lider al partidului Ba'ath, care va prelua puterea printr-o lovitură de stat (1970) devenind preşedinte şi unic conducător al Siriei (1971).
● n. Mohammed Hosni Mubarak, general de aviaţie egiptean care îl va înlocui pe Anwar Sadat ca preşedinte al Egiptului din 1981, după asasinarea lui Sadat.

● n. Mangosuthu Gatsha Buthelezi, lider zulus sud-african, participant important la Războiul civil dintre Congresului Național African (ANC) și organizația zulusă Inkatha din anii 1980 și începutul anilor 1990.
● n. Ariel Sharon, ofițer și om politic israelian; înalt oficial guvernamental în guvernele conservatoare ale anilor 1980. Ca ministru al Apărării (1981 – 1982), el a avut un rol de seamă în invazia Libanului de către armata israeliană.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● m. Chang Tso-lin (n. 1873), senior războinic manciurian supranumit „Tigrul Nordului" sau „Bătrînul mareșal"; a fost asasinat de agenți japonezi și a fost succedat de fiul său, Chang Hsüeh-liang, care s-a aliat cu Gomindanul.
● Armatele Gomindanului pornesc către nord și traversează Fluviul Galben, înfrîng seniorii războinici din nord și cuceresc Pekinul (iunie), punînd astfel capăt Expediției spre Nord.
● n. Pol Pot (Tol Saut; Saloth Sar), organizator al khmerilor roșii și secretar general al Partidului Comunist din Kampuchia (Cambodgia) (1963); lider al khmerilor roșii în timpul Războiului civil cambodgian și principalul vinovat pentru holocaustul cambodgian în care au fost uciși între un milion și trei milioane de cambodgieni.
● n. Zulfikar Ali Bhutto (m. 1979), prim-ministru al Pakistanului.
● m. ds'ao K'un (n. 1862), general chinez în timpul Revoluției și al Războiului civil.

CELE DOUĂ AMERICI:
● n. Che Guevara (Ernesto Guevara de la Serna) (m. 1967), general de gherilă și unul dintre liderii Revoluției cubaneze (1956 – 1959).
● m. Alvaro Obregón (n. 1880), general al Revoluției mexicane care a preluat puterea printr-o lovitură de stat în 1920; era președintele Mexicului cînd a fost asasinat.
● m. George Washington Goethals (n. 1858), ofițer în armata americană, inginer-șef al Canalului Panama (martie 1907 – august 1914).
● m. Joseph Theodore Dickman (n. 1857), general american a cărui Divizie III de infanterie s-a distins în luptele de la Château-Thierry precum și împotriva ofensivei germane de pe Marna (ambele în 1918).

1929

EUROPA:
● Amendamentele la Convenția de la Geneva lărgesc tratatele pentru a include și *tratamentul aplicat prizonierilor de război.*
● Guvernul italian și Vaticanul semnează Tratatul din Latran prin care catolicismul este desemnat religia italiană de stat și se recunoaște suveranitatea Vaticanului în orașul-stat Vatican; în schimb, Vaticanul recunoaște guvernul lui Benito Mussolini, legitimînd fascismul italian.
● *Leon Trotki este alungat din Uniunea Sovietică și pleacă în exil (ianuarie).*
● m. Georges Eugene Benjamin Clemenceau (n. 1841), politician francez, de două ori premier al Franței (1906 – 1909; 1917 – 1920) și o figură importantă a ultimului an de război și a Conferinței de Pace de la Paris.
● m. Ferdinand Foch (n. 1851), general francez în primul război mondial care s-a distins mai ales în prima bătălie de pe Marna și a fost șef al statului major (din 1917).

● m. marele duce Nicolae (Nicolai Nicolaevici Romanov) (n. 1856), general rus şi nepot al ţarului Alexandru II; a fost comandant suprem al armatei (august 1914) pînă ce a fost înlocuit de însuşi ţarul Nicolae II (septembrie 1915), apoi a fost comandantul trupelor din Munţii Caucaz.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Luptele dintre arabii şi evreii din Palestina se soldează cu peste două sute de morţi.

● Ia fiinţă Frăţia Musulmană, o organizaţie sunnită fundamentalistă de orientare teroristă cu centrul în Egipt.

● n. Sam Nujoma, primul preşedinte al Organizaţiei Poporului Sud-Vest Afrigan din Namibia (SWAPO) (1959) şi primul preşedinte al Namibiei independente (din 1990).

● n. Yasser Arafat, preşedinte al Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei (OLP) (din 1969).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Armatele sovietice invadează Manciuria pentru a susţine pretenţiile sovietice asupra disputatei linii ferate din estul Chinei; se retrag după ce chinezii acceptă punctul sovietic de vedere asupra căii ferate.

● Afganistanul este divizat prin război civil între forţele lui Habibullah Ghazi, care ocupă Kabul (ianuarie) şi cele ale lui Nadir Han, care cuceresc Kabul şi-l execută pe Ghazi (octombrie); Nadir Han preia conducerea sub numele de Nadir Şah.

● Sub conducerea lui Jawaharlal Nehru, Partidul Congresului Indian îşi modifică pretenţiile de la autodeterminare la independenţă deplină.

● m. Koichiro Tachibana (n. 1861), general japonez care a comandat Armata din Kwangtung (1919 – 1921) şi Armata Expediţionară din Vladivostok pe timpul retragerii din Siberia (1921 – 1922).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Sfîrşitul netranşat complet al Revoluţiei mexicane generează o nouă revoltă, eşuată şi de scurtă durată (martie – aprilie), condusă de această dată de generalul Gonzálo Escobar în Sonora.

● Prăbuşirea bursei americane (octombrie) pune în mişcare multe dintre mecanismele care vor conduce la Marea Depresiune, la fascism şi la al doilea război mondial.

● n. Martin Luther King, Jr., (m. 1968), militant american pentru drepturile omului şi lider al mişcării împotriva violenţei.

1930

EUROPA:

● Conferinţa Navală de la Londra (ianuarie – aprilie) impune printr-un tratat limitări asupra armamentului naval al Americii, Japoniei, Angliei, Franţei şi Italiei; gîndite pentru un termen de şase ani, prevederile conferinţei nu au fost niciodată cu adevărat respectate şi au devenit nule de drept după ce Japonia a invadat Manciuria (1931).

● Armatele franceză şi britanică evacuează Renania, lăsînd în urmă o zonă demilitarizată, conform tratatelor de la Locarno din 1925.

● m. Alfred von Tirpitz (n. 1849), amiral german care a fost şeful statului major naval înainte de primul război mondial.

● m. Arthur James Balfour (n. 1848), politician și diplomat britanic; declarația acestuia (Declarația lui Balfour) (1917) a jucat un rol major în întemeierea unei patrii evreiești în Palestina.
● m. Horace Lockwood Smith-Dorrien (n. 1858), general britanic care a luptat în războaiele coloniale și în primul război mondial, în Franța și în Africa de Est Germană.
● m. Valeriano Weyler y Nicolau, marchiz de Tenerife (n. 1838), general spaniol care, în calitate de căpitan-general al Cubei (1896 – 1897) a înăbușit atît de dur rebeliunile încît a fost rechemat în Spania; mai tîrziu a fost ministru de război (1901 – 1902; 1905; 1906 – 1907).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Forțele kurde de independență declanșează o insurecție eșuată în Iran (iunie – iulie). O nouă insurecție kurdă (septembrie), condusă de șeicul Mahmud, este înăbușită de noul guvern iranian, cu sprijin militar britanic (aprilie 1931).
● Irakul devine în mod formal o națiune independentă (noiembrie), chiar dacă este de fapt încă un protectorat britanic; Nuri al-Said este numit prim-ministru (1930 – 1958).
● David Ben Gurion întemeiază în Palestina Partidul Socialist Mapai.
● Revolta dervișilor din Turcia este înfrîntă rapid de guvernul condus de Mustafa Kemal (decembrie).
● n. Mohamed Gaafar al-Nimeiry, ofițer sudanez care a preluat puterea printr-o lovitură de stat (1969), întemeietorul unui guvern fundamentalist islamic; a condus țara pînă ce a fost, la rîndul său, răsturnat printr-o lovitură de stat (1985).
● n. Mobutu Sese Seko (Joseph Désiré Mobuto), președinte al Zairului (1965 – 1997).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● Războiul civil chinez: în bătălia de la Ch'angsha (iulie), armatele Gomindanului țin piept încercărilor comuniștilor de a cuceri Ch'angsha ca și alte orașe din centrul Chinei, silind armata comunistă să se refugieze în munții din vestul provinciei Shanxi, unde pun bazele Sovietului Shanxi.
● Primul-ministru al Japoniei, Hamaguchi Osachi, este împușcat de un asasin aflat în slujba forțelor de dreapta și moare în 1931; asasinatul contribuie la dezvoltarea militarismului în Japonia, a fascismului și la cursa către al doilea război mondial.
● Mohandas „Mahatma" Gandhi conduce o nouă campanie satyagraha (non-violentă), care cuprinde întreaga Indie împotriva taxei pe sare.
● m. Yasukata Oku (n. 1846), feldmareșal japonez care a comandat Armata II în timpul Războiului ruso-japonez; s-a distins la Mukden (1905). Ulterior a fost șeful statului major al armatei (1906 – 1912).

CELE DOUĂ AMERICI:
● Rafael Leonidas Trujillo Molina preia puterea în Republica Dominicană; el va conduce ca dictator următorii treizeci și unu de ani (1930 – 1961), pînă ce va fi răsturnat printr-o revoluție.
● Getúlio Vargas este învins în alegerile prezidențiale din Brazilia; el acuză fraudă electorală și preia puterea printr-o lovitură militară de stat (octombrie). Va conduce Brazilia ca dictator pînă ce va fi demis de o altă lovitură de stat (1945).
● n. James A. Baker III, politician american care s-a aflat o lungă perioadă alături de președinții Ronald Reagan și George Bush; a fost șeful personalului președintelui Reagan

(1981 – 1985) şi secretarul trezoreriei (1985 – 1988). În timpul mandatului lui Bush a fost secretar de stat (1989 – 1993).

1931

EUROPA:

● Regele Alfons XIII al Spaniei a fost detronat de forţele republicane (14 aprilie); noul guvern este condus de Alcalá Zamora. Încep să apară elementele care vor duce la declanşarea Războiului civil spaniol.

● Confruntările de frontieră dintre bulgari şi greci (ianuarie – februarie) impun încă o dată medierea din partea Ligii Naţiunilor.

● n. Mihail Sergheevici Gorbaciov, conducător al Uniunii Sovietice (1985 – 1991), arhitectul *perestroicăi* (restructurare economică) şi al *glasnostului* (transparenţă), cel care a jucat un rol hotărîtor în încheierea războiului rece şi, o dată cu acesta, al mai multor conflicte regionale.

● n. Boris Nikolaevici Elţîn, preşedinte al Rusiei (1991 – 1999) care, în calitate de lider al opoziţiei, dezamorsează o tentativă de lovitură de stat din partea forţelor de dreapta îndreptată împotriva lui Mihail Gorbaciov, pe care avea să-l înlocuiască mai tîrziu.

● m. Joseph Joffre (n. 1852), comandant francez în prima bătălie de pe Marna (1914) şi comandant suprem al armatei franceze (decembrie 1915 – decembrie 1916).

● m. Alexander Stanhope Cobbe (n. 1870), general britanic în timpul primului război mondial; a luptat în Franţa, India şi Mesopotamia.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Armatele italiene din Libia îl învinge, îl iau prizonier şi-l execută pe Omar Mukhtar, punînd astfel capăt războiului din deşert cu neamul musulman Senussi (1923 – 1931), război care costase cincizeci de mii de vieţi, în marea lor parte civili senussi morţi în închisoare.

● Este fondată în Ierusalim Irgun Zvai Leumi (Organizaţia Naţională Militară) sub conducerea lui Avraham Tehomi; ea susţine insurecţia armată evreiască împotriva guvernării britanice şi războiul împotriva arabilor din Palestina.

● m. Hussein Ibn Ali (n. 1853), conducătorul Războiului arab de independenţă din 1916 împotriva turcilor, şariful Meccăi şi regele Hejazului pînă la înfrîngerea din partea lui Ibn Saud în Războiul civil arab. Este tatăl regelui Faisal I al Irakului şi al lui Abdullah Ibn Hussein al Transiordaniei.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Incidentul de la Mukden (18 – 19 septembrie): armata japoneză din Kwangtung pune stăpînire pe Mukden, China, pretextînd că doreşte să împiedice aruncarea în aer a căii ferate care deservea oraşul; japonezii cuceresc apoi întreaga Manciurie, rebotezată Manciuko, pe care aveau s-o stăpînească pînă la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial. Ocuparea Manciuriei este o etapă importantă care grăbeşte ajungerea la militarismul japonez, la fascism şi la izbucnirea celui de-al doilea război mondial.

● Războiul civil chinez: forţele Gomindanului atacă încă o dată poziţiile comuniştilor din Kiangsi, în campaniile „anti-banditeşti" a doua şi a treia.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Harold C. Urey descoperă deuteriul, un izotop al hidrogenului obţinut prin electroliza apei grele, utilizat în reactoarele nucleare şi ca sursă de energie pentru bomba cu hidrogen.

EUROPA:

● La Geneva începe Conferința Mondială pentru Dezarmare (1932 – 1934); ea va fi depășită rapid de evenimente, pe măsură ce Hitler vine la putere în Germania, iar Japonia continuă pregătirile de război în Asia. Conferința își întrerupe lucrările în 1934 fără a fi obținut vreun progres, în timp ce o nouă cursă a înarmărilor era deja în plină desfășurare.

● Insurecția militară spaniolă a forțelor de dreapta conduse de generalul José Sanjurio eșuează, efectele acesteia fiind limitate la Sevilia. Războiul civil este din ce în ce mai aproape.

● Antonio de Oliveira Salazar devine dictatorul fascist al Portugaliei.

● m. Aristide Briand (n. 1862), de unsprezece ori premier al Franței și de mai multe ori ministru de Externe; a fost principalul inițiator al Conferinței de la Locarno (1925), și al Pactului Kellogg-Briand (1928), și susținător înfocat al Ligii Națiunilor. I s-a decernat premiul Nobel pentru pace (1926).

● m. Franz von Hipper (n. 1863), amiral german care a condus escadra germană de crucișătoare de bătălie la Jutlanda; numit comandant al flotei (august 1918), marinarii de sub comanda sa se revoltă împotriva ordinului său de a porni la un ultim atac (noiembrie 1918).

● m. Herbert Charles Onslow Plumer (n. 1857), feldmareșal britanic care a luptat în Africa; în primul război mondial i s-a încredințat răspunderea pentru atacul aliat numit A Treia Bătălie de la Ypres (Passchendaele) (1917), ulterior trecînd la comanda Armatei II.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Luptătorii kurzi pentru independență reiau atacurile în Irak (aprilie – iunie); avioanele britanice de luptă alături de trupele de uscat irakiene înfrîng forțele kurde.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Bătălia de la Shanghai (28 ianuarie – 8 martie): pe întreg teritoriul Chinei sînt boicotate mărfurile japoneze, în semn de protest pentru ocuparea Manciuriei; drept urmare, japonezii debarcă la Shanghai. Armata a XIX chineză reușește să-i oprească pe capetele de pod de pe coastă pînă la sfîrșitul lunii februarie, cînd chinezii cedează și japonezii străpung frontul. În schimbul retragerii japonezilor din China, chinezii pun capăt boicotului asupra mărfurilor japoneze.

● Hsüan T'ung (Henry P'u-i), cel care a fost încă din copilărie împărat al Chinei (ultimul împărat manciurian din dinastia Ch'ng) (1908 – 1912), este instalat de către japonezi pe tronul statului-marionetă Manciuria (Manciuko).

● Takuma Dan, conducătorul *zaibatsu* (organizația industrială japoneză), este ucis de asasini de extremă dreapta, militarii japonezi preluînd puterea în Japonia.

● Primul-ministru japonez Inukai Tsuyohi, care se opusese invadării Manciuriei și creșterii controlului militarilor în Japonia, este asasinat de un grup de ofițeri de marină de extremă dreapta. Acest asasinat marchează sfîrșitul democrației în Japonia dinaintea celui de-al doilea război mondial și totodată triumful militarismului și al fascismului.

● Aflat încă într-o închisoare britanică din India, Mohandas „Mahatma" Gandhi își începe campania căreia îi va dedica întreaga-i viață în favoarea *Harijans* (Copiii Domnului; Intangibilii).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul din Chaco (1932 – 1935): Bolivia şi Paraguay îşi dispută controlul asupra regiunii Chaco, Bolivia dorind să aibă o ieşire la mare pe fluviul Paraguay. Succesele iniţiale ale bolivienilor sînt contracarate de întărirea armatelor paraguayene, care cuceresc o mare parte din regiunea disputată (pînă în luna iunie).

● „Demonstranţii primelor" – veterani ai primului război mondial care solicitau prime federale – sînt atacaţi în Washington, D.C., de către armata regulată de mărimea unei divizii, întărită cu tancuri şi aflată sub comanda generalului Douglas MacArthur, la ordinul preşedintelui Herbert Hoover. MacArthur îi împrăştie pe demonstranţi şi distruge tabăra improvizată a acestora.

● În Brazilia, São Paulo se revoltă împotriva dictaturii lui Getúlio Vargas, ridicînd o armată Paulista de patruzeci – cincizeci de mii de oameni; nu mai aderă însă nimeni la revolta oraşului, care este înfrînt de armate guvernamentale mai numeroase şi mai bine echipate.

1933

EUROPA:

● În Germania începe perioada nazismului prin preluarea puterii de către dictatorul fascist Adolf Hitler (28 februarie). Încep atacurile naziştilor asupra disidenţilor germani şi evrei, precum şi reînarmarea; Germania porneşte rapid pe drumul către cel de-al doilea război mondial, către Holocaustul celor şase milioane de morţi evrei şi moartea altor şaizeci de milioane de oameni, mulţi dintre ei germani care l-au susţinut pe Hitler în timpul anilor cît a fost nazismul la putere.

● La fiinţă lagărul german de concentrare de la Buchenwald, din apropiere de Weimar; lagărul morţii avea să fie locul multor „experimente medicale", de fapt crime naziste împotriva umanităţii.

● „Această Casă nu va lupta pentru rege şi pentru ţară" a fost declaraţia pacifistă („Angajamentul de la Oxford") făcută de Uniunea Britanică de la Oxford; angajamentul a fost curînd înlocuit de antifascism, care constituia cea mai importantă cauză a vremii. O parte dintre cei care şi-au luat angajamentul de la Oxford aveau să moară peste numai cîţiva ani, luptînd pentru republica spaniolă; cei mai mulţi aveau să plece în război, în 1939, adică peste numai şase ani.

● Revolta armată a anarhiştilor din Barcelona (ianuarie – februarie), ca şi din alte cîteva oraşe, a fost înfrîntă de guvernul republican; polarizarea stînga-dreapta se acutizează şi mai mult în Spania.

● m. Nikolai Nikolaevici Iudenici (n. 1862), general rus care a comandat armatele albe din nord-vest în timpul Războiului civil rus.

● m. William Robert Robertson (n. 1860), feldmareşal britanic în timpul primului război mondial, care a comandat forţele britanice de ocupaţie din Renania (1919 – 1920).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Ibn Saud acordă lui Standard Oil prima concesiune a petrolului arab, declanşînd procesul care avea să facă din terenurile petrolifere ale Orientului Apropiat cele mai rîvnite teritorii din întreaga lume, dar şi o sursă de dispute între marile puteri pînă către sfîrşitul secolului.

• n. Samora Machel (m. 1986), președinte al Mozambicului (1975 – 1986).
• m. Faisal (n. 1883), conducător al armatelor arabe în timpul Războiului pentru independența Arabiei de sub dominația turcă (1916 – 1918); primul rege al Irakului (1921 – 1933).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
• Războiul civil chinez: a patra campanie „antibandit" declanșată de Gomindan împotriva sovietului din Kangxi (aprilie – iulie) este sortită eșecului; a cincea campanie (decembrie 1933 – septembrie 1934) înfrînge și aproape că încercuiește forțele comuniste.
• Armatele japoneze invadează Jehol, din Mongolia interioară, pretinzînd că ar face parte din Manciuria (ianuarie – martie); chinezii sînt siliți să se retragă din Teanțzin.
• Este asasinat Nadir, șahul Afganistanului (8 noiembrie); este urmat la tron de Mohammed Zahir Șah, care va domni patruzeci de ani, pînă la revoluția din 1973.
• n. Corazon Cojuangco Aquino, conducător al revoluției din Filipine (1986) și apoi președinte al țării (1986 – 1992).
• m. Gonnohyoe (Gombë) Yamamoto (n. 1852), amiral japonez care s-a ocupat inițial de dezvoltarea marinei japoneze (cam din 1892), obținînd pentru ea aceleași drepturi cu armata terestră; este numit ministru al forțelor navale (1898 – 1906), apoi prim-ministru (1913 – 1914; 1923).

CELE DOUĂ AMERICI:
• Franklin Delano Roosevelt ia în primire funcția de președinte al Statelor Unite (4 martie), la numai patru zile după ce Hitler preluase puterea în Germania; el începe o nouă eră marcată de politica „Noua Orientare", într-o perioadă în care se confruntă cu două spectre paralele, cel al Marii Depresiuni economice din țară și cel al fascismului și al *războiului din afara granițelor.*
• Printr-o schimbare totală a politicii sale, noua administrație Roosevelt recunoaște Uniunea Sovietică și introduce conceptul de Politică a Bunei Vecinătăți, refuzînd implicarea Statelor Unite în America Latină pe post de putere imperială.

1934

EUROPA:
• Iosif Stalin declanșează Marea Epurare Sovietică (1934 – 1939), un regim de teroare care se va solda cu milioane de morți și care avea să lase țara în 1941 fără o mare parte din conducătorii militari ruși. Pentru a declanșa „epurarea", Stalin se folosește de pretextul asasinării liderului Partidului Comunist din Leningrad, Serghei Kirov, asasinat săvîrșit probabil chiar din ordinul lui Stalin.
• Epurarea Sîngeroasă („Noaptea cuțitelor lungi") (29 – 30 iunie): execuția în masă de către naziști a oponenților lui Hitler, a lui Ernst Röhm și a celorlalți conducători ai Trupelor de Asalt (SA), ca și a altor naziști căzuți în dizgrație, ordonată de către Adolf Hitler pentru a pune capăt luptei pentru putere dintre conducătorii SA și cei ai SS (*Schutzstaffel;* Cămășile negre).
• Cancelarul austriac Engelbert Dollfuss dizolvă partidele politice din opoziție și reprimă o revoltă condusă de social-democrați, devenind pentru scurt timp dictatorul fascist al

Austriei; este asasinat de naziștii austrieci în timpul unei lovituri de stat eșuate (25 iulie).

● Fasciștii din Franța se folosesc de „afacerea Stavisky" pentru a organiza masive tulburări antievreiești, într-o încercare nereușită de a distruge guvernul și, o dată cu el, A Treia Republică. Serge Stavisky, un evreu rus și om de finanțe în Franța, s-a sinucis cînd a fost acuzat de fraudă cu obligațiuni de stat.

● m. Paul von Hindenburg (n. 1847), feldmareșal german care a luptat în primul război mondial, artizanul victoriei de la Tannenberg; a fost și comandant suprem al frontului de est, șeful statului major al armatei germane (din 1916) și președinte al Republicii de la Weimar (1925 – 1933), pînă ce naziștii pe care el îi adusese în guvern au preluat puterea.

● m. Alexandru I (n. 1888), rege al Iugoslaviei care a fost asasinat de naționaliști croați la Marsilia, Franța (9 octombrie).

● m. Alexander von Kluck (n. 1846), general german care a comandat Armata I, aflată la flancul drept în timpul înaintării prin ținuturile joase către mare; schimbarea către Paris a direcției de atac a armatei sale, după pierderile suferite de germani la Guise, a permis Aliaților să-i oprească pe germani pe rîul Marna (1914). Acesta a fost unul dintre punctele de cotitură ale primului război mondial. Rănit pe front (1915), von Kluck părăsește serviciul activ (1916).

● m. Oskar von Hutier (n. 1857), general german care a condus Armata VIII pe frontul rusesc, unde a fost primul care a utilizat bombardamentul intens urmat de infiltrarea unor mici grupuri de soldați – manevră botezată ulterior tactica Hutier (11 – 12 septem-brie 1917).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Ca un preludiu la Războiul etiopiano-italian care avea să urmeze, trupe ale celor două țări se confruntă la granița etiopiano-italiană a Somaliei (5 decembrie).

● n. Jonas Savimbi, fondatorul Uniunii Naționale pentru Independență Totală în Angola (UNITA) (1966).

● n. Yakubu Gowon, general nigerian care va fi conducătorul statului în timpul Războiului civil Nigeria-Biafra (1967 – 1970); răsturnat în urma unei lovituri de stat (1975), pleacă în exil.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul civil chinez, Marșul cel Lung (1934 – 1935): forțele comuniste chineze, învinse în Kiangsi, pornesc într-o retragere spre nord și spre vest lungă de patru – cinci mii de kilometri prin ținuturile muntoase către regiunea Yanan (Shaanxi); pe timpul retragerii sînt atacate de forțele Gomindanului, comuniștii pierzînd între o sută cincizeci și o sută șaptezeci de mii de oameni, la care se mai adaugă încă circa două sute de mii de dezertori. Majoritatea liderilor comuniști care aveau să ia puterea ulterior (1949) au luat parte la acest marș, inclusiv Ciu De, Mao Tzedun și Ciu En-lai.

● m. Heihachiro Togo (n. 1848), amiral japonez care, în calitate de comandant general al flotei japoneze, a orchestrat victoria de la Tsushima (1905) într-un mod atît de categoric, încît a pus efectiv capăt Războiului ruso-japonez; a devenit șeful statului major general al marinei (1905 – 1909).

CELE DOUĂ AMERICI:

● m. Augusto César Sandino (n. 1893), general de gherilă nicaraguan care a fost asasinat de forțele guvernamentale în timp ce negocia un armistițiu. A condus forțele liberale în timpul războiului civil (1926 – 1927) și forțele de gherilă care luptau împotriva ocupației americane și a guvernului conservator (1927 – 1933); a continuat lupta împotriva forțelor guvernamentale după retragerea americanilor (1933). Revoluționarii din Nicaragua aveau să-și spună mai tîrziu „sandiniști", după numele său.

● Pe baza noii politici americane a Bunei Vecinătăți, infanteriștii marini americani sînt retrași din Haiti (6 august).

1935

EUROPA:

● Reînarmarea Germaniei este în plină desfășurare; Germania repudiază capitolele referitoare la dezarmare din Tratatul de la Versailles (16 martie), intențiile naziștilor devenind cît se poate de clare.

● Valea Saarului devine din nou parte a Germaniei după ce populația acesteia votează în majoritate covîrșitoare pentru revenirea la Germania în cadrul plebiscitului organizat prin Tratatul de la Versailles.

● Teroarea antievreiască ia amploare în Germania o dată cu aprobarea legilor (*decretelor*) *naziste de la Nürnberg; Holocaustul este din ce în ce mai aproape.*

● Printr-o schimbare totală de orientare generată de teama Uniunii Sovietice față de amploarea pe care o lua fascismul, în politica comuniștilor din lumea întreagă este introdus conceptul „Frontului Unit împotriva fascismului", prezentat pentru prima dată într-un discurs al secretarului general al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste (*Comintern*), bulgarul Gheorghi Dimitrov. *Conceptul de uniune a comuniștilor* din lumea întreagă cu liberalii și socialiștii pînă atunci dezavuați avea să dureze numai patru ani, pînă la pactul sovieticilor cu naziștii din 1939, dar va fi reintrodus doi ani mai tîrziu, cînd Germania va ataca Uniunea Sovietică.

● Statele Unite, Marea Britanie, Japonia, Franța și Italia nu izbutesc să obțină nici un progres în cadrul Conferinței Navale de la Londra, chiar dacă între Marea Britanie, Franța și Statele Unite se semnează un tratat. Cursa înarmărilor își accelerează ritmul.

● Edvard Beneš devine președinte al Republicii Cehoslovace; va demisiona după Înțelegerea de la München (1938).

● Fizicianul scoțian Robert Alexander Watson-Watt pune la punct primul radar funcțional pentru detectarea avioanelor; alături de alte descoperiri, radarul va conferi britanicilor avantajul hotărîtor în Bătălia Angliei.

● Printr-o lovitură militară, regele George II revine pe tronul Greciei.

● m. Józef Klemens Piłsudski (n. 1867), general polonez și lider al mișcării de independență; a fost comandant suprem al armatei în timpul Războiului sovieto-polonez (1920) și dictator al Poloniei (1926 – 1935).

● m. Alfred Dreyfus (n. 1859), ofițer în armata franceză de origine evreiască, acuzat de trădare (1894); scandalul devine celebru, el fiind ulterior grațiat (1899) și apoi reabilitat (1906).

● m. John Rushworth Jellicoe (n. 1859), amiral britanic care a fost comandantul suprem al flotei din Anglia (din 1914), conducînd personal flota la Iutlanda (1916), și a devenit apoi prim lord al mării (1916 – 1917).

• m. Julian Hedworth George Byng (n. 1862), feldmareşal britanic care a condus Corpul Canadian în Flandra, distingîndu-se mai cu seamă cu ocazia cuceririi înălţimilor de la Vimy (1917).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Războiul italo-etiopian (octombrie 1935 – mai 1936): armata italiană dotată cu blindate, artilerie şi beneficiind de sprijin aerian atacă şi învinge repede armata etiopiană slab înarmată; concomitent declanşează şi bombardamente de teroare fără a întîmpina nici un fel de împotrivire, în timp ce Liga Naţiunilor şi democraţiile occidentale primesc repetate apeluri din partea regelui Haile Selassie I, dar nu sînt capabile să facă nici un pas concludent în vederea opririi războiului.

• n. Hussein I, rege al Iordaniei (d. 1952 – 1999), un politician relativ moderat în problematica Orientului Mijlociu.

• m. Thomas Edward Lawrence („Lawrence al Arabiei") (n. 1883), ofiţer britanic care a fost consilier al regelui Faisal în timpul Războiului arab de independenţă împotriva Turciei, în timpul primului război mondial.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Războiul civil chinez: după Marşul cel Lung, comuniştii chinezi îşi stabilesc cartierul general în Yanan în Shensi, de unde aveau să poarte războaie de gherilă timp de un deceniu împotriva japonezilor şi uneori împotriva Gomindanului.

CELE DOUĂ AMERICI:

• Actul de Neutralitate promulgat de Statele Unite interzicea livrarea de armament sau oferirea de împrumuturi părţilor beligerante şi stabilea că americanii care navigau cu navele acestora nu se vor găsi sub protecţia Statelor Unite.

• Beneficiind de întăriri masive, armata paraguayană învinge armata boliviană, punînd capăt în mare măsură războiului din regiunea Chaco (iunie).

• n. Abimeal Guzmán Reynoso, profesor de filozofie şi lider revoluţionar peruvian, conducător al organizaţiei *Calea Strălucitoare* (Sendoro Luminoso) de orientare maoistă.

• m. Hunter Liggett (n. 1857), general american care l-a înlocuit pe John J. Pershing la comanda Armatei I în timpul primului război mondial (1918).

1936

EUROPA:

• Armatele germane reocupă Renania fără să întîmpine vreo opoziţie din partea Marii Britanii şi a Franţei (7 martie), abrogînd astfel Tratatul de la Versailles şi pe cel de la Locarno; aceasta a constituit o victorie majoră a naziştilor în cursa de pregătire pentru cel de-al doilea război mondial.

• Războiul civil spaniol (1936 – 1939): revolta a douăsprezece garnizoane din ţară şi a cinci garnizoane din Maroc declanşează insurecţia forţelor armate conduse de generalul fascist Francisco Franco (18 iulie). Fasciştii pun repede stăpînire pe o mare parte din sudul Spaniei (iulie – august), cucerind Badajoz (15 august) şi declanşînd lungul asediu al Madridului (noiembrie 1936 – martie 1939). Germania şi Italia pun la dispoziţia fasciştilor spanioli sprijin aerian substanţial, forţe terestre şi

muniții, în timp ce Uniunea Sovietică oferă un sprijin mult mai modest forțelor republicane; sovieticii organizează și „brigăzile internaționale", formate din voluntari antifasciști proveniți din multe țări, numai o parte din acestea țări comuniste. Aceste „brigăzi internaționale" încep să sosească în Spania din luna octombrie, intrînd în luptă la Madrid (noiembrie). Formațiuni de voluntari anarhiști din multe țări luptă și ele de partea republicanilor. Războiul este privit într-o mare măsură ca o „repetiție" fascistă pentru cel de-al doilea război mondial.

● La Moscova are loc primul dintre marile „procese-spectacol" (1936; 1937; 1938), în care bolșevici din vechea gardă, conducători militari și alți cetățeni sovietici de frunte își mărturisesc crimele (inexistente) împotriva statului; procesele fac parte din Marea Epurare (1934 – 1939).

● Ioannis Metaxas, comandant suprem al armatei grecești din primul război mondial, devine prim-ministru (aprilie); el preia puterea ca dictator (august), conducînd țara pînă la moartea sa (1941).

● Franța scoate în afara legii Crucea de Foc (Croix de Feu) și alte organizații fasciste și monarhiste care, în perioada interbelică și culminînd în anii 1930, au organizat demonstrații de amploare și lupte de stradă cu scopul desființării democrației din Franța; aceste evenimente contribuie și ele la declanșarea celui de-al doilea război mondial.

● Germania și Japonia semnează Pactul Anti-Comintern (25 noiembrie), angajîndu-se să se sprijine reciproc împotriva țărilor membre ale Internaționalei Comuniste; Japonia nu-și respectă angajamentele după invadarea Uniunii Sovietice de către Germania (1941). Italia semnează și ea pactul în 1937.

● m. George V (n. 1865), rege al Marii Britanii (1910 – 1936); a fost urmat pentru puțin timp de Eduard VIII, care abdică (decembrie 1936) și este succedat la tron de fratele său mai tînăr, George VI.

● m. Edmund Henry Hynman Allenby (n. 1861), general britanic care a fost comandantul armatelor britanice din Orientul Mijlociu în timpul primului război mondial (din 1917); a cucerit Palestina și Siria.

● m. David Beatty (n. 1871), amiral britanic care a comandat crucișătoarele de bătălie și Escadra V de cuirasate în Bătălia Iutlandei (1916).

● m. Hans von Seeckt (n. 1866), general german și, pentru scurtă vreme, ultimul șef al statului major (7 – 15 iulie 1919); mai tîrziu simpatizant nazist. În calitate de consilier al lui Cian Kai-și (mai 1934), el a declanșat procesul de modernizare a armatei chineze și reprimarea comuniștilor, ceea ce a condus indirect la Marșul cel Lung.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul italo-etiopian: capitala, Addis Abeba, este cucerită, punînd astfel capăt războiului (mai); regele Haile Selassie I pleacă în exil. Italia anexează Etiopia, care va fi ocupată de armatele italiene pînă la înfrîngerea Axei în al doilea război mondial.

● Revolta arabă (1936 – 1939): arabii din Palestina declanșează o grevă generală de șase luni care se transformă într-un război de gherilă eșuat împotriva ocupației britanice; acest război a fost în același timp și unul civil, între arabi și evrei.

● *Ia ființă Partidul Maronit al Falangei Creștine din Liban, sub conducerea lui Pierre* Gemayel.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Lovitura din februarie (26 – 28 februarie): ofiţeri de dreapta ai armatei japoneze, conducînd o mie patru sute de soldaţi din Divizia I, se răscoală în Tokyo şi asasinează mai mulţi lideri din guvern, printre care ministrul de finanţe Korekiyo Takahashi; deşi înfrîntă rapid şi cu majoritatea liderilor executaţi, această revoltă se va constitui într-o bornă pe calea către fascismul japonez şi cel de-al doilea război mondial.

● *Incidentul Xian (12 – 25 decembrie): la Xian (Sian), în timp ce comanda o ofensivă* anticomunistă, Cian Kai-şi este oprit de aliatul său de odinioară, seniorul războinic Cian Hsüeh-liang, şi somat să negocieze un armistiţiu şi să se alăture armatelor comuniste într-un front comun antijaponez. Cian Kai-şi este nevoit să accepte, iar armistiţiul este respectat, chiar dacă Cian Hsüeh-liang avea să-şi petreacă următoarele zeci de ani sub arest la domiciliu.

● m. Tuan Ch'i-jui (n. 1865), senior războinic chinez care a fost cel dintîi ministru de război şi de mai multe ori premier sau preşedinte al Republicii Chineze.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Statele Unite şi alte cîteva dintre marile puteri democratice instaurează o politică de *embargou pentru livrările de arme către Spania republicană, în timp ce Germania şi* Italia intervin direct de partea fasciştilor spanioli.

● m. William „Billy" Mitchell (n. 1879), cel care susţinuse supremaţia forţei aeriene în detrimentul restului forţelor armate şi care fusese deferit din acest motiv curţii marţiale pentru insubordonare (1925); a fost primul ofiţer american care a zburat deasupra liniilor inamice (mai 1918). A anticipat corect potenţialul bombardamentului strategic şi al atacurilor masive aeriene; a fost decorat ulterior pentru viziunea sa.

● m. William Sowden Sims (n. 1858), amiral american în timpul primului război mondial, cel care a introdus metoda pusă la punct de britanici de tragere continuă pentru creşterea vitezei de tragere şi a preciziei; a comandat forţele navale americane în apele europene (1917).

1937

EUROPA:

● Războiul civil spaniol: unităţi ale brigăzilor internaţionale luptă în asediu la Madrid. Batalionul american Abraham Lincoln intră pentru prima dată în luptă în bătălia de la Jarama, de lîngă Madrid (17 februarie); din patru sute cincizeci de soldaţi, o sută douăzeci au fost ucişi şi o sută şaptezeci şi cinci răniţi. Armatele lui Francisco Franco, sprijinite de trupe italiene, cuceresc Málaga (8 februarie), dar două divizii italiene sînt distruse la Guadalajara, în apropiere de Madrid (mijlocul lunii martie).

● Războiul civil spaniol: masivele bombardamente germane, bombardamente ale teroriţi, declanşate asupra oraşului Guernica (25 aprilie) din nordul Spaniei, oraş complet lipsit de apărare unde nu existau decît obiective civile, generează proteste la scară mondială; bombardamentele au constituit şi tema tabloului *Guernica* al lui Pablo Picasso, piatră de hotar în opera artistului.

● Războiul civil spaniol: în Barcelona izbucnesc luptele între comunişti şi anarhişti (3 – 7 mai); guvernul republican spaniol trimite trupe care-i înfrîng pe anarhişti, cu preţul a patru sute pînă la o mie de morţi şi între două şi patru mii de răniţi în ambele tabere.

● Războiul civil spaniol: armatele republicane pornesc ofensiva în Aragon (august – septembrie), cuceresc orașul Teruel (decembrie 1937 – februarie 1938), dar nu reușesc să-l mențină.
● Liderul republicanilor irlandezi, Eamon De Valera, devine prim-ministru al Irlandei.
● m. Mihail Nikolaevici Tuhacevski (n. 1893), mareșal sovietic în timpul Războiului civil rus; important strateg și teoretician militar, și-a adus contribuția la modernizarea Armatei Roșii. A fost executat la Moscova (11 iunie) pe baza unei acuzații false de trădare, în timpul Marii Epurări declanșate de Stalin; tot atunci au fost executați un mare număr de ofițeri sovietici superiori, lăsînd astfel armata sovietică lipsită aproape în totalitate de conducători pentru a face față atacului german (1941).
● m. Erich Ludendorff (n. 1865), general german în timpul primului război mondial, șeful statului major al generalului Paul von Hindenburg pe frontul de est (1914 – 1915), apoi general de intendență.
● m. Béla Kun (n. 1886), lider comunist ungur.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
● Deoarece revolta arabă lua amploare în Palestina, comisia britanică Peel recomandă împărțirea țării între arabi și evrei. Arabii din Palestina se bucură de sprijinul altor țări arabe.
● n. Saddam Hussein, președinte și dictator al Irakului din 1971, al cărui atac asupra Iranului (1980) avea să declanșeze Războiul irano-irakian, iar invadarea Kuwaitului de către armatele aceluiași Saddam Hussein (1990) avea să declanșeze Războiul din Golful Persic.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● Războiul chino-japonez (1937 – 1945) începe datorită incidentului de la podul Marco Polo (7 iulie), din apropierea Pekinului, unde trupele chineze se luptă cu cele japoneze pe podul din apropierea Pekinului. Urmează invazia Chinei plănuită de japonezi: pînă la sfîrșitul anului, japonezii cuceresc Pekin, Shanghai, Nanking și cea mai mare parte din nordul cîmpiei chineze; capitala Chinei este mutată la Hangzhou.
● Războiul chino-japonez, Bătălia Shanghaiului (8 august – 8 noiembrie): forțele japoneze de invazie sînt oprite pe țărm pînă la sosirea întăririlor masive japoneze care silesc armata chineză să bată în retragere.
● Războiul chino-japonez: Armata VIII de marș comunistă prinde în ambuscadă și învinge o divizie japoneză în luptele de la P'inghsingkuan (25 septembrie); deși puțin importantă din punct de vedere militar, victoria are darul de a ridica moralul armatei chineze.
● Războiul chino-japonez: în Incidentul Panay (12 decembrie), avioanele japoneze bombardează și scufundă canoniera americană *Panay* pe apele fluviului Yangtze, în apropiere de Nanking, atacînd totodată și alte nave occidentale de pe același rîu; incidentul grăbește și el declanșarea celui de-al doilea război mondial.
● Războiul chino-japonez: după căderea orașului Nanking (13 decembrie), armata japoneză comite un val de atrocități care a șocat întreaga lume prin brutalitatea icșită din comun; incidentul va fi denumit „violul de la Nanking" și va fi condamnat pe plan mondial.

CELE DOUĂ AMERICI:

● n. Colin Luther Powell, general american care a luptat în Războiul din Vietnam, ajungînd în final președinte al statului major întrunit (1989 – 1993), primul afro-american care a deținut această funcție.

1938

EUROPA:

● Anschluss: armatele naziste intră în Austria pe care o anexează fără nici o împotrivire (*nici pe plan intern, nici internațional*) (12 martie); *eveniment de primă mărime în* pregătirea celui de-al doilea război mondial.

● Conferința de la München (29 – 30 septembrie): printr-o înțelegere care va accelera mult cursa către declanșarea celui de-al doilea război mondial, Franța și Marea Britanie sînt de acord cu anexarea de către Germania a unei părți mari din nordul Cehoslovaciei (regiunea Sudeților), fără acordul cehilor. Primul-ministru Neville Chamberlain declară poporului englez că această capitulare garantează „pacea pentru epoca noastră". Însă Germania merge mai departe, prin anexarea rapidă a întregii Cehoslovacii (martie 1939).

● Războiul civil spaniol: în bătălia de pe Ebru (iulie – august), ofensiva naționaliștilor lui Francisco Franco nu izbutește să cucerească Barcelona; eșuează și contraofensiva republicană, cu prețul a șaptezeci de mii de victime în rîndul republicanilor, care se vor dovedi fatale pentru armata republicană. Următoarea ofensivă de iarnă a naționaliștilor (ianuarie – februarie) avea să pună efectiv capăt războiului.

● În Noaptea de Cristal (Kristallnacht, 9 – 10 noiembrie), numită astfel după cioburile geamurilor sparte care umpleau străzile Germaniei, fasciștii germani au atacat evreii din întreaga țară, spărgînd geamurile caselor și vitrinele magazinelor evrețești, ca și ale sinagogilor; au murit mii de evrei, iar alți circa treizeci de mii au fost întemnițați.

● n. Bernt Carlsson (m. 1988), diplomat suedez și negociator pentru pace la Națiunile Unite.

● m. Vasili Konstantinovici Bliuher (n. 1889), mareșal sovietic care, sub numele de „Galen", a fost consilierul militar al lui Cian Kai-și (1924 – 1927); a fost comandantul armatei sovietice din Orientul Îndepărtat. Executat în timpul Marii Epurări, a fost „reabilitat post-mortem" (1957).

● m. Alexandru Averescu, mareșal, prim-ministru al României (1918, 1920–1921, 1926–1927).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● n. Kasdi Merbah (Abdallah Khalaf; m. 1993), lider al opoziției algeriene și fost prim-ministru.

● m. Mustafa Kemal (Atatürk) (n. 1881), ofițer turc, comandantul armatelor turcești la Gallipoli în timpul primului război mondial și în timpul Războiului greco-turc care a urmat; comandantul forțelor revoluționare care au pus capăt Imperiului Otoman (1923) și au întemeiat Republica Turcă. A fost primul președinte al republicii (1919 – 1938), schimbîndu-și numele din Kemal în Atatürk (Părintele turcilor).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul chino-japonez: armatele japoneze își continuă înaintarea, în ciuda unor mici impedimente precum victoria chinezilor de la Taierchwang (aprilie); ei cuceresc Süchow și Kaifeng (mai-iunie). Ofensiva japoneză din nordul Chinei centrale a fost

oprită timp de două luni de digurile construite de către chinezi pe cursul Fluviului Galben (iunie), diguri care au produs importante pagube cîmpiei de inundație a fluviului. Armata japoneză de debarcare cucerește Cantonul (octombrie), terminînd astfel de cucerit întreaga coastă de sud a Chinei. Orașul Hangzhou se predă după ce opune o rezistență acerbă (octombrie); capitala Chinei este mutată la Chungking, în sud-vestul țării. Forțele comuniste desfășoară un război antijaponez de gherilă în nordul Chinei.

● Pe disputata colină Changkufeng de pe frontiera siberiano-manciuriană, armata japoneză desfășoară o ofensivă de durată asupra pozițiilor sovietice, ofensivă eșuată în cele din urmă.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Tratatul de la Buenos Aires, care încheie formal Războiul din Chaco (1932 – 1935), conferă Paraguayului cea mai mare parte din regiunea Chaco, lăsînd însă și Boliviei mult rîvnita ieșire la mare (iulie).

● n. Manuel Antonio Noriega, general și dictator panamez (1982 – 1989); răsturnat în urma invaziei americane din 1989, este întemnițat în Statele Unite sub acuzația de comerț cu droguri.

1939

EUROPA:

● Războiul civil spaniol: Barcelona capitulează (26 ianuarie) și elemente importante ale armate loialiste se refugiază în Franța, sfîrșindu-se astfel în mare măsură rezistența republicană din nordul Spaniei. Franța și Marea Britanie recunosc guvernul lui Francisco Franco (27 februarie). Madridul și Valencia capitulează și ele (28 martie), punînd capăt războiului.

● Cel de-al doilea război mondial este gata să erupă. Germania ocupă tot restul Cehoslovaciei (10 – 16 martie), anexînd direct Boemia și Moravia, Slovacia rămînînd ca un stat-marionetă; Marea Britanie și Franța nu au luat nici o poziție, deși Neville Chamberlain și-a dat atunci seama că se înșelase complet la München (1938).

● În urma evenimentelor din Cehoslovacia, armata română este mobilizată parțial (15 martie).

● Germania anexează Memel, orașul de pe litoralul lituanian care-i fusese luat la sfîrșitul primului război mondial (23 martie).

● Germania încearcă să anexeze Danzig (Gdansk), port la Marea Baltică și oraș liber, ca și Coridorul Polonez (sfîrșitul lui martie), însă Marea Britanie și Franța se angajează că vor veni în sprijinul Poloniei dacă aceasta va fi atacată (31 martie). Cum nu era încă gata de război, Germania se retrage.

● Italia anexează Albania (7 aprilie), care era de fapt protectorat italian încă din 1927. Amenințarea către țările învecinate era clară; Marea Britanie și Franța garantează independența României și a Greciei (13 aprilie).

● Germania și Italia semnează „Pactul de oțel", un tratat militar și politic pentru o perioadă de zece ani (22 mai).

● Surprinzătorul pact dintre naziști și sovietici (Pactul de neagresiune germano-sovietic) (23 – 24 august) permite germanilor să atace Polonia. Pactul prevedea împărțirea Poloniei între germani și sovietici, cît și o clauză secretă care oferea sfere de influență Germaniei în Lituania, iar Uniunii Sovietice în Finlanda, Letonia, Estonia și Basarabia.

● Al doilea război mondial (1939 – 1945): războiul izbucnește (1 septembrie) prin invazia Poloniei de către trupele germane care totalizau șaizeci de divizii și între un milion și un milion două sute cincizeci de mii de soldați, sub comanda generalilor Walther von Brauchitsch, Fedor von Bock și Gerd von Rundstedt; ca vîrf de lance se aflau diviziile de blindate ce aplicau noua tactică de luptă a *blitzkrieg*-ului, care prevedea deschiderea căii de către blindate și ocolirea anumitor poziții defensive antestabilite. Atacul terestru a beneficiat de un puternic suport aerian care a utilizat între o mie patru sute și o mie șase sute de avioane de luptă și care a surprins la sol și a distrus cea mai mare parte din mica aviație poloneză. Cracovia capitulează (6 septembrie), urmată de Brest-Litovsk (17 septembrie). În lupta pentru Varșovia, blindatele germane asediază orașul care le ține piept timp de trei săptămîni (8 – 27 septembrie). Este cucerită și baza navală Hel de la Marea Baltică (1 octombrie), ca și ultima zonă care mai opunea o rezistență mai însemnată, cea de la Kock (5 octombrie). Cîteva mici zone de rezistență vor mai exista pînă la începutul lunii noiembrie.

● Al doilea război mondial: Marea Britanie și Franța solicită Germaniei să se retragă din Polonia și, în urma refuzului acesteia, declară război Germaniei (3 septembrie); acestora li se adaugă imediat Australia, Noua Zeelandă și Canada, primii membri ai unei alianțe antifasciste care va atinge o scară mondială. Marea Britanie și Franța nu *întreprind nimic concret pentru a veni în sprijinul Poloniei, nu trimit ajutoare și nici nu* atacă forțele germane puțin numeroase din vest. Italia se declară neutră.

● România se declară neutră (6 septembrie).

● Al doilea război mondial: armata sovietică invadează Polonia dinspre est (17 septembrie), cucerind o parte din țară; joncțiunea cu armata germană are loc pe linia stabilită anterior prin pactul dintre naziști și sovietici. Pactul este ulterior amendat (28 septembrie), acordînd Germaniei o parte mai mare din Polonia și cedînd Lituania Uniunii Sovietice. Armata sovietică invadează și cucerește Letonia, Lituania și Estonia (10 octombrie).

● Parte din trupele poloneze, președintele și guvernul, conducerea armatei se refugiază în România (17 septembrie); majoritatea vor ajunge pe fronturile deschise de aliați în Europa și Africa de Nord.

● Al doilea război mondial: începe Bătălia Atlanticului. Pînă la sfîrșitul anului, submarinele germane aveau să scufunde peste două sute cincizeci de nave, prima navă lovită de torpilele submarinelor fiind nava de pasageri *Athenia*, scufundată fără avertisment de submarinul german *U-30* în largul coastelor Irlandei (3 septembrie), în ziua în care Marea Britanie declară război Germaniei; au murit o sută doisprezece oameni. Alte nave de mare importanță scufundate de germani au fost portavionul britanic *Courageous* (17 septembrie), unde au murit cinci sute cincisprezece oameni, și cuirasatul britanic *Royal Oak*, scufundat de submarinul german *U-47* în portul de la Scapa Flow (14 octombrie), ocazie cu care au murit șapte sute optzeci și șase de oameni. Cuirasatul german *Deutschland*, ca și crucișătoarele grele *Scharnhorst* și *Gneisenau* au desfășurat și ele atacuri în nordul Oceanului Atlantic, ca și cuirasatul „de buzunar" *Graf Spee*.

● Războiul finlandezo-sovietic (1939 – 1940): războiul începe (30 septembrie) după ce finlandezii refuză cererile sovieticilor privind înființarea de baze militare în Finlanda. Bombardierele sovietice atacă Helsinki și Viipuri, iar circa un milion de soldați invadează Finlanda pe uscat și pe apă. În luptele aprige de la început, finlandezii țin piept armatei sovietice pe toate fronturile, provocînd pierderi grele sovieticilor pe Linia Mannerheim, respingînd atacurile amfibii pe coasta de sud a Finlandei și oprind armatele sovietice din nord, după ce acestea înregistraseră inițial un progres minor.

● Războiul finlandezo-sovietic: în lupta de la Suomussalmi (decembrie 1939 – ianuarie 1940), armata finlandeză învinge armatele sovietice mult mai numeroase; în grelele lupte de acolo, armata sovietică a pierdut între douăzeci și cinci și treizeci de mii de oameni – aproape două divizii – în timp ce pierderile finlandeze se situează sub o mie de oameni.
● Al doilea război mondial: pe frontul de vest, armata franceză și o forță expediționară britanică, ce aveau să numere patru sute de mii de soldați pînă în luna mai 1940, își stabilesc pozițiile pe Linia Maginot, unde aveau să rămînă pînă la sfîrșitul anului; francezii vor declanșa numai cîteva atacuri ușoare în Valea Saarului, intrînd astfel în perioada „război ciudat".
● Lise Meitner, un savant german exilat de naziști, publică primul său raport despre fragmentarea atomului de uraniu, proces pe care-l numește *fisiune nucleară*. Jean Frederic Joliot-Curie este primul care va recunoaște posibilitatea unei reacții în lanț în fisiunea nucleară a uraniului, una din seria de descoperiri care avea să conducă la construirea bombei atomice (1945); alături de alții, el împreună cu soția sa, Irène Joliot-Curie, alături de care primise premiul Nobel, explorează posibilitatea producerii unei reacții în lanț, pînă la declanșarea războiului. Apoi, familia Joliot-Curie rămîne în Franța și luptă în rezistență, ascunzîndu-și depozitul de uraniu și izbutind să scoată afară din țară pentru a depozita în siguranță valoroasa cantitate de apă grea.
● m. Werner von Fritsch (n. 1880), general german și șef al statului major (1934 – 1938); a fost ucis în luptă în bătălia pentru Varșovia (22 septembrie).
● m. Roger Roland Charles Backhouse (n. 1878), amiral britanic, prim lord al mării și șef al statului major al marinei (februarie 1938 – iulie 1939).
● m. Hans Langsdorff (n. 1894), comandant al cuirasatului *Graf Spee*, care a fost internat în Argentina după ce și-a scufundat nava pe baza ordinelor primite de la Berlin; el s-a sinucis (20 decembrie).
● m. Anthony Herman Gerard Fokker (n. 1890), proiectant și constructor olandez de avioane care a livrat Germaniei avioane de luptă în primul război mondial.
● m. James Frederick Noel Birch (n. 1865), general britanic.
● m. Magnus F. W. von Eberhardt (n. 1855), general german.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Conferința de la Sf. Jacob din Londra cu privire la Palestina este abandonată cînd arabii și evreii nu pot cădea de acord nici măcar cu privire la termenii întîlnirii față în față. Guvernul britanic emite – și ambele părți resping – un Act în Alb (mai) care oferea independența Palestinei peste zece ani, prin care se limita achiziționarea de pămînt de către evrei în Palestina precum și emigrația evreiască în Palestina. Pe măsură ce războiul ia amploare în Europa aducînd o dată cu el perspectiva retransformării Orientului Mijlociu într-un teatru de război, Revolta arabă din Palestina, care dura de trei ani, începe să scadă din intensitate; războiul de gherilă se transformă apoi într-o serie de hărțuieli de mică amploare și de atacuri cu bombe pornite din ambele părți.
● Haj Amin al Husseini, marele muftiu al Ierusalimului, se deplasează în Irak, punînd bazele asocierii de lungă durată cu naziștii care avea să-l poarte în Germania în timpul celui de-al doilea război mondial.
● Al doilea război mondial: primul-ministru sud-african, James Hertzog, membru al Partidului Național, om cu vederi pronaziste, demisionează după ce încearcă fără succes să se opună intrării în cel de-al doilea război mondial; este urmat de Jan Smuts, care va *duce Africa de Sud în război alături de Aliați*.
● Ofițerul britanic John Bagot Glubb (Glubb Pașa) preia comanda armatei iordaniene, Legiunea arabă.
● n. Joachim Alberto Chissanó, general de gherilă și președinte al Mozambicului din 1986.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Armata japoneză din Kwangtung, care ocupa Manciuria, atacă armatele sovietice şi mongole care deţineau disputatul teritoriu aflat de-a lungul rîului Khalkin (mai). Japonezii atacă cu o divizie (între cincisprezece mii şi douăzeci de mii de oameni); trei divizii sovietice şi mongole, care includeau şi cîteva brigăzi de blindate, totalizînd între şaizeci şi şaptezeci de mii de soldaţi sub comanda generalului Gheorghi Jukov, contraatacă cu succes, reocupînd şi păstrînd regiunea mult disputată. Japonezii bat în retragere punînd capăt războiului nedeclarat (septembrie) după ce trupele lor de elită suferind o înfrîngere drastică,.

● Războiul chino-japonez: bombardamentele japoneze de la Chungking şi din alte oraşe chineze provoacă zeci de mii de victime.

● Războiul chino-japonez: se deschide Drumul Birmaniei, lung de o mie o sută de kilometri, din Lashio, Birmania, şi pînă în Kunming, China; a fost construit de către Republica Chineză pentru a transporta mărfurile care soseau în Rangoon, de unde erau transportate mai departe cu trenul pînă la Lashio.

● Războiul chino-japonez: armata japoneză ocupă insula Hainan (februarie), după care continuă atacul pentru a ocupa şi restul porturilor chinezeşti; Republica Chineză cu capitala la Chungking este aprovizionată pe Drumul Birmaniei şi de la Haifong, *apoi prin Indochina franceză.*

● Războiul chino-japonez: ofensiva japoneză terestră din China este stăvilită după ce cîştigase teren la începutul primăverii. În loc să renunţe, republicanii chinezi se apără cu mai multă înverşunare. La fel şi comuniştii chinezi din nordul Chinei.

● După înfrîngerea suferită în războiul de frontieră cu sovieticii şi cu mongolii, ca şi după stăvilirea înaintării lor în China, japonezii îşi schimbă tactica, axîndu-se pe cucerirea Indochinei şi pe pregătirea războiului din Pacific.

● La Tienţzin, concesiunea britanică este izolată printr-o blocadă impusă de armatele japoneze (14 iunie); în cele din urmă, britanicii vor fi nevoiţi să-i lase în voia sorţii pe puţinii chinezi care se refugiaseră acolo şi să facă şi alte concesii.

● Isoroku Yamamoto este numit comandant suprem al flotei japoneze; el începe pregătirile pentru invazia Indochinei şi pentru viitorul război al Pacificului.

● m. Wu P'ei-fu (n. circa 1873), căpetenia seniorilor războinici din nordul şi centrul Chinei (începutul anilor 1920); a fost detronat de rivalul său, seniorul războinic Chang Tso-lin (1924) şi apoi învins definitiv de Gomindan în timpul Expediţiei nordice a acestuia din urmă (1926).

● m. Norman Bethune (n. 1899), doctor canadian, chirurg de linia întîi în armata comuniştilor chinezi (1937 – 1939) care a murit pe front; devine un erou revoluţionar în panteonul comunist al Chinei.

● *m. Hsu Shih-chang (n. 1858), general chinez şi om politic; preşedinte al Chinei* (1918 – 1922).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Întrucît Europa era ameninţată de război, savanţii occidentali accelerează pregătirea în vederea construirii bombei atomice. În America, Niels Bohr, John Wheeler şi alţii lucrează la fisiunea uraniului cu masa 235 (U-235). Hans Bethe avansează teoria conform căreia energia soarelui şi a stelelor provine de la fisiunea nucleară, teoric care va sta ulterior la baza construirii bombei cu hidrogen.

● Refugiatul italian Enrico Fermi, laureat al premiului Nobel, care va iniția în 1942 prima reacție în lanț, aude despre experimentele realizate de germani în fizica atomică și face presiuni pentru ca Statele Unite să construiască bomba atomică înaintea germanilor. La solicitarea lui Fermi și a altora, Albert Einstein trimite o scrisoare președintelui Franklin D. Roosevelt (2 august), în care arată că realizarea bombei atomice este posibilă și insistă pentru urgentarea cercetărilor în această direcție; scrisoarea sa va precipita evenimentele și va duce la alcătuirea grupului de cercetători care va construi în cele din urmă bomba atomică.

● Convins de inevitabilitatea războiului mondial după Conferința de la München (1938), Roosevelt declanșează reînarmarea Statelor Unite pe scară largă, cerînd Congresului american (4 ianuarie) să aloce cinci sute cincizeci și două de milioane de dolari pentru apărarea țării, din care obține cinci sute patruzeci și nouă de milioane de dolari. El anunță public că a autorizat vînzarea de avioane către Franța (27 ianuarie). Este lansat la apă portavionul *Wasp* (4 aprilie), iar Departamentul de Război comandă cinci sute șaptezeci și unu de avioane de luptă (sfîrșitul lui aprilie). Statele Unite repudiază și tratatul comercial încheiat în 1911 cu Japonia, reușind astfel să reducă într-o anumită măsură scurgerea de materiale vitale războiului către această țară.

● Roosevelt cere asigurări din partea Germaniei și Italiei că acestea nu vor ataca treizeci și una de națiuni specificate (15 aprilie); nu primește nici o asigurare în acest sens.

● Al doilea război mondial: generalul George Marshall este numit șef al statului major al armatei americane (27 aprilie); el începe pregătirea participării Americii la război, inclusiv cooperarea, în mare măsură secretă, cu partea britanică.

● Al doilea război mondial: Roosevelt declară în mod formal neutralitatea Americii în ceea ce privește războiul din Europa aflat deja în plină desfășurare (5 septembrie), dar accelerează reînarmarea.

● Al doilea război mondial: Actul de Neutralitate din 1939 (4 noiembrie) permitea exportul de armament, iar Statele Unite încep să vîndă, în mod fățiș, armament către Aliați.

● Ofițerul de marină și diplomatul japonez Kichisaburo Nomura este numit ambasador în Statele Unite.

● În Peru eșuează o lovitură militară de stat (februarie); liderul acesteia, generalul Antonio Rodríguez, este ucis în timpul luptelor.

● Generalul Ariosto Herrera și Carlos Ibánez sînt capii unei lovituri de stat eșuate în Chile (august).

● Al doilea război mondial, bătălia de la Rio de la Plata (13 decembrie): trei crucișătoare britanice ajung din urmă cuirasatul german „de buzunar" *Graf Spee* la gurile fluviului Rio de la Plata; pînă atunci, nava germană execută atacuri în Oceanele Atlantic și Indian (de la începutul lunii septembrie). *Graf Spee* scoate din luptă crucișătorul greu *Exeter* și produce distrugeri majore altor două crucișătoare ușoare, însă este la rîndul său avariat și silit să acostez la Montevideo, în Uruguay. În cele din urmă, *Graf Spee* avea să fie scufundat prin sabotare de către echipajul său în afara portului.

● m. Germán Busch (n. 1904), general bolivian, președinte și dictator timp de cîteva luni înainte de sinuciderea sa.

● m. Edwin Burr Babbitt (n. 1862), general american.

● m. Hans Anton Kundt (n. 1869), comandant german al forțelor boliviene în timpul Războiului din Chaco.

- m. Jonathan Edmund Browning (n. 1859), inventator american de armament.
- m. Mark Lambert Bristol (n. 1868), amiral american.

1940

EUROPA:

- Războiul sovieto-finlandez: o nouă ofensivă sovietică străpunge Linia Mannerheim (februarie); în imposibilitate de a mai continua rezistența, finlandezii capitulează (martie), oferind sovieticilor bazele militare care se aflaseră la originea declanșării războiului.
- Al doilea război mondial, bătălia pentru Norvegia (aprilie – iunie): armata germană atacă Norvegia (9 aprilie), debarcînd pe ambele coaste, cucerind Oslo (10 aprilie) și învingînd cu mare ușurință forțele norvegiene, care nu beneficiau de sprijin aerian. Armatele aliate debarcă lîngă Trondheim și Narvik (15 octombrie), dar fără suficient sprijin aerian; Aliații cuceresc Narvik (mai), însă sînt siliți să bată în retragere (8 – 9 iunie).
- Al doilea război mondial: armata germană cucerește Danemarca, întîmpinînd foarte puțină împotrivire (9 aprilie). Demn de amintit faptul că, spre deosebire de cele întîmplate în multe alte țări învinse, danezii aveau să-i apere pe evrei de a fi capturați în Danemarca, reușind chiar trimiterea multora peste graniță, în Suedia neutră.
- Pactul „petrol-arme" semnat între Germania și România (mai).
- Al doilea război mondial, masacrul de la Katyn: în pădurea Katyn din zona poloneză ocupată de sovietici, trupele sovietice au asasinat circa zece mii de prizonieri polonezi, inclusiv cea mai mare parte din corpul ofițeresc polonez. Sovieticii au pus masacrul în cîrca germanilor, prima recunoaștere a crimelor venind abia din partea primului guvern rus noncomunist (1990).
- Al doilea război mondial, bătălia pentru Flandra (10 mai – 4 iunie): armatele germane cuceresc Franța și Țările de Jos, într-o luptă care a început prin invazia Belgiei, Olandei și a nordului Franței. Linia Maginot, care nu se întindea de la Alpi și pînă pe litoral, așa cum fusese linia de apărare din timpul primului război mondial, nu s-a dovedit a fi un obstacol în calea mobilelor unități germane care beneficiau de superioritate aeriană și de vîrfuri de lance blindate care utilizau tactica blitzkrieg.
- Al doilea război mondial: armatele germane cuceresc Olanda în numai patru zile (10 – 14 mai), străpungînd rezistența lipsită de succes opusă de olandezi și francezi, chiar dacă olandezii inundaseră regiunea prin spargerea digurilor; Olanda capitulează (14 mai).
- Al doilea război mondial: avioanele germane bombardează și distrug o mare parte din Rotterdam (13 mai), obiectiv fără importanță militară; bombardamentul terorii urmărea subminarea moralului Aliaților și a voinței acestora de a mai opune rezistență intrării germanilor în Franța și în Țările de Jos.
- Al doilea război mondial, bătălia din Ardeni (12 – 15 mai): în cea mai importantă luptă a fazei inițiale a războiului din occident, forțele blindate germane, precedate de bombardiere în picaj, străpung defensiva franceză ineficientă de la Sedan printr-o manevră foarte asemănătoare cu cea de la 1870. Tancurile germane traversează rîul Meuse (Maas) (12 mai) și, în următoarele trei zile lovesc cu toată forța și despică armatele franceze, după care se îndreaptă în mare viteză către porturile de la Marea Mînecii.
- Al doilea război mondial: în prima sa intervenție în Camera Comunelor după numirea sa ca prim-ministru al Marii Britanii (13 mai), Winston Churchill rostește un discurs mobilizator, spunînd: „Nu vă pot oferi decît sînge, trudă, lacrimi și transpirație". Churchill l-a înlocuit pe Neville Chamberlain, care demisionase.

● Al doilea război mondial: Corpul XIX de tancuri german atinge coasta atlantică în apropiere de Abbeville (21 mai), separînd astfel armatele aliate şi făcînd imposibilă păstrarea restului poziţiilor lor defensive din Franţa şi din Ţările de Jos. Armata belgiană se predă (28 mai).

● Al doilea război mondial: la Dunkerque (28 mai – 4 iunie), forţele navale britanice alături de o flotilă de nave mari şi mici evacuează Forţa expediţionară britanică ce totaliza două sute douăzeci de mii de oameni, dintre care circa o sută treizeci de mii francezi, cît şi un număr redus de trupe belgiene, transportîndu-i pe calea mării din Franţa în Marea Britanie.

● Al doilea război mondial, bătălia Franţei (5 – 25 iunie): după înfrîngerea Aliaţilor în bătălia pentru Flandra şi evacuarea de la Dunkerque, germanii declanşează operaţiuni de „curăţire" pe teritoriul Franţei; Parisul, oraş deschis, cade (14 iunie) şi Franţa capitulează (21 iunie; efectiv din 25 iunie).

● Al doilea război mondial: după căderea Franţei, se formează la Londra guvernul în exil al Franţei Libere, sub conducerea lui Charles de Gaulle (iunie).

● Al doilea război mondial: după căderea Franţei este instalat de către germani guvernul-marionetă de la Vichy, care urma să conducă „Franţa neocupată"; în fruntea guvernului de la Vichy au fost puşi colaboraţionistul Philippe Pétain (general în primul război mondial) şi Pierre Laval (din aprilie 1942).

● Al doilea război mondial: Italia intră în război ca aliat al Germaniei (10 iunie). Bombardierele italiene atacă Malta (11 iunie), începînd lungul asediu al puterilor Axei asupra insulei mediteraneene, asediu sortit eşecului. Benito Mussolini se pregăteşte pentru invadarea Greciei şi pentru o campanie în Africa cu scopul acaparării Canalului Suez.

● Prin două note ultimative (26 şi 27 iunie), guvernul sovietic României cedarea imediată a Basarabiei şi a nordului Bucovinei; complet izolat pe plan internaţional, guvernul de la Bucureşti este nevoit să accepte. Trupele sovietice ocupă Basarabia şi nordul Bucovinei (28 iunie – 3 iulie).

● România renunţă la garanţiile anglo-franceze (1 iulie) şi încearcă o apropiere de Germania.

● Dictatul („arbitrajul") de la Viena, prin care Germania şi Italia impun României cedarea nordului Transilvaniei, care este atribuit Ungariei. De asemenea, Cadrilaterul (judeţele Durostor şi Caliacra) este încorporat Bulgariei (tratatul de la Craiova, 7 septembrie). Germania şi Italia garantează noile frontiere ale României.

● Al doilea război mondial, bătălia pentru Anglia (august – octombrie): într-o serie susţinută de lupte aeriene, Royal Air Force (RAF; Forţele Aeriene Regale Britanice) înfrînge masivele atacuri aeriene germane care urmărcau obţinerea supremaţiei aeriene deasupra Canalului Mînecii şi a Angliei, element esenţial al planurilor lui Adolf Hitler de invazie a Marii Britanii (operaţiunea Leul de Mare). Deşi a suferit pierderi grele (peste nouă sute de avioane), RAF obţine o victorie decisivă, distrugînd mai mult de o mie şapte sute de avioane germane şi împiedicînd astfel invazia. Cu privire la RAF, Winston Chruchill declara: „Niciodată, în istoria conflictelor umane, nu s-a întîmplat ca atît de mulţi să datoreze atît de multe către atît de puţini". Învinsă, aviaţia germană (Luftwaffe) declanşează Blitz (noiembrie 1940 – mai 1941), un bombardament de teroare asupra oraşelor engleze, total ineficient, care a ucis circa patruzeci şi trei de mii de necombatanţi. Oprit în vest, Hitler îşi îndreaptă atenţia către est.

● Al doilea război mondial: britanicii încep raidurile nocturne de bombardament asupra Berlinului (24 august), mai ales pentru a ridica moralul populaţiei.

● Regele Carol al II-lea abdică în favoarea fiului său, Mihai (6 septembrie); generalul Ion Antonescu (din august 1941, mareşal) este învestit „conducător al statului", iar

România este proclamată „stat național-legionar" (14 septembrie). Misiunea militară germană sosește în România (octombrie), iar România semnează aderarea la Pactul Tripartit (23 noiembrie).

● Al doilea război mondial: printr-un sistem ultrasecret de decodificare numit Ultra, criptografii britanici „sparg" cifrul mașinii de criptografiat „Enigma", pe care germanii au crezut-o imbatabilă pe tot parcursul războiului; savanții polonezi sustrăseseră versiuni mai vechi ale mașinii Enigma și le dusceseră în siguranță, înainte ca Polonia să fie cotropită (1939), ceea ce le-a conferit Aliaților un avantaj remarcabil.

● Într-o acțiune cu numele de cod „Sonata lunii", bombardierele germane lansează atacuri de teroare la Coventry (14 – 15 noiembrie); orașul distrus devine un simbol al luptei britanice de rezistență împotriva germanilor. La mulți ani după terminarea războiului se va dovedi că britanicii au știut (prin sistemul lor de decodificare Ultra) despre atacul asupra orașului, dar nu au îndrăznit să dea pe față acest lucru.

● Al doilea război mondial, Bătălia Atlanticului: submarinele germane, la care se adaugă și nave de suprafață, atacă numeroase convoaie de marfă ale Aliaților, bilanțul scufundărilor ridicîndu-se la mai multe milioane de tone de încărcătură, în ciuda faptului că funcționa sistemul convoalelor.

● *Al doilea război mondial: semnarea pactului tripartit confirmă formal (27 septembrie)* alianța dintre Germania, Japonia și Italia.

● Al doilea război mondial: generalul român Ion Antonescu prcia puterea, conducînd România în război de partea Germaniei.

● Al doilea război mondial: forțele italiene concentrate în Albania atacă Grecia (28 octombrie), dar sînt înfrînte rapid; contraofensiva grecilor (noiembrie) forțează armata italiană să se întoarcă în Albania, grecii în urmărire provocînd pierderi masive italienilor ce se retrag.

● Armatele britanice din Africa de Nord ocupă Creta (30 octombrie).

● Bombardierele britanice lansate de pe portavioane scufundă trei cuirasate italiene și avariază alte nave de război italiene la Taranto, în Italia (11 noiembrie); britanicii pierd numai două bombardiere.

● m. Leon Trotki (Lev Davidovici Bronstein) (n. 1879): lider bolșevic, comandant *suprem al forțelor comuniste în timpul Revoluției din octombrie, fondator și comandant* suprem al Armatei Roșii în timpul Războiului civil rus; alungat din Uniunea Sovietică după ce se opusese fără succes ascensiunii lui Iosif Stalin, este asasinat de agenți sovietici în Ciudad de Mexico (20 august).

● m. Neville Chamberlain (n. 1869): prim-ministru britanic (1937 – 1940) a cărui politică de conciliere, manifestată mai cu seamă la München (1938), a contribuit la ascensiunea lui Adolf Hitler și la precipitarea celui de-al doilea război mondial.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Al doilea război mondial: după ocuparea Franței, forțele navale franceze din Africa devin un subiect de îngrijorare pentru britanici. Flota britanică scufundă trei cuirasate franceze și alte nave de război ancorate la Oran, în Algeria, de teama ca acestea să nu cadă în mîinile germanilor (4 iulie). Flota britanică atacă și navele de război franceze de la Mers-el-Kebir, Algeria, după ce francezii refuzaseră fie să se alăture Aliaților, fie să-și scufunde sau să-și scoată din luptă propriile nave (3 – 4 iulie). Forțele navale franceze din Alexandria se scot singure din acțiune.

● Al doilea război mondial: armatele britanice și cele ale Franței libere declanșează un atac de pe mare asupra Dakarului, în Africa de Vest franceză (actualmente Senegal) (22 – 25 septembrie), dar sînt respinși de garnizoana franceză a regimului de la Vichy.

● Al doilea război mondial, campania din Deșertul de vest (9 decembrie 1940 – 7

februarie 1941): conflictul dintre italieni şi britanici în nordul Africii debutează cu o victorie britanică asupra unei armate italiene de patru ori mai numeroasă, la Sidi Barrani; britanicii iau treizeci şi opt de mii de italieni prizonieri (9 decembrie). Armatele britanice se lansează în urmărire şi cuceresc Bardia şi Tobruk (începutul lunii ianuarie), armatele italiene capitulînd necondiţionat după aceea (7 februarie). În total, britanicii au capturat o sută treizeci de mii de italieni, pierderile britanice situîndu-se sub două mii de oameni.

● Abraham Stern întemeiază în Palestina gruparea teroristă Stern (Lehi; Luptătorii pentru Libertatea Israelului); Stern este omorît de soldaţii britanici (1942), dar organizaţia va supravieţui.

● m. Vladimir Jabotinsky (n. 1880), întemeietorul mişcării Revizionismului Sionist, a cărui ideologie a fost preluată de teroristul Irgun Zvai Leumi.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Mohammed Ali Jinnah, conducătorul Ligii Musulmane din India, declanşează istorica ruptură faţă de mişcarea pentru independenţa Indiei şi solicită întemeierea statului islamic independent al Pakistanului; acest lucru va declanşa o serie de evenimente care vor conduce la catastrofala împărţire a Indiei şi la deceniile de război şi război rece dintre Pakistan şi India.

● Războiul chino-japonez: armata japoneză execută o întoarcere decisivă către sud şi se depărtează de războiul cu Uniunea Sovietică, cucerind Indochina (septembrie) şi atacînd dinspre sud regiuni necucerite din China. În nordul şi centrul Chinei, războiul ajunge la o etapă de stagnare. Armatele comuniste îşi continuă războiul lor antijaponez din nord, organizînd numeroase atacuri de gherilă (sfîrşitul verii – începutul toamnei), numite generic Ofensiva celor o sută de regimente.

● Wang Ţzîn-wei, un fost secund al lui Sun Iat-sen şi preşedinte al Gomindanului în anii 1930, este instalat în fruntea guvernului-marionetă japonez cu capitala la Nanking.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Preşedintele american Franklin D. Roosevelt este ales pentru un al treilea mandat, fapt fără precedent în istoria Statelor Unite, obţinînd victoria asupra republicanului Wendell Willkie (noiembrie). Într-o emisiune radio (29 decembrie), el a declarat: „Noi trebuie să fim marele arsenal al democraţiei".

● Al doilea război mondial: într-un schimb „distrugătoare–contra–baze", Statele Unite oferă Marii Britanii, camuflat, cincizeci de distrugătoare de care aceasta din urmă avea mare nevoie, în aparenţă în schimbul returnării bazelor britanice din cele două Americi (septembrie). Distrugătoarele americane intră imediat în Bătălia Atlanticului.

● Plutoniul, element esenţial pentru armele atomice şi reactoarele nucleare, a fost descoperit de Glenn Seaborg şi colegii săi. Enrico Fermi avea să arate mai tîrziu cum se poate produce (1942).

● Congresul adoptă Actul de Înregistrare a Străinilor (Actul Smith), prin care se prevedea obligativitatea înregistrării tuturor străinilor şi luarea amprentelor acestora; actul, care declara ilegală apartenenţa la orice organizaţie ce sprijinea răsturnarea guvernului, a fost utilizat în timpul războiului împotriva unor nonconformişti, cît şi, după terminarea războiului, pentru a condamna americani suspectaţi de vederi comuniste.

● Fiindcă războiul bătea la uşă, Congresul american adoptă Actul Serviciului Militar Selectiv (16 septembrie); a fost unicul act care prevedea încorporarea pe timp de pace în toată istoria Statelor Unite.

● Statele Unite instaurează un embargou asupra livrărilor de deşeuri de fier şi oţel către Japonia (septembrie), pe măsură ce planurile agresive ale Japoniei deveniseră evidente; conflictul cu Japonia se precipită.

● Benjamin Oliver Davis devine primul general afro-american din armata americană.
● m. William Sidney Graves (n. 1865), general american care a comandat armata americană la Vladivostok şi în Siberia (august 1918 – aprilie 1920).

1941

EUROPA:

● Al doilea război mondial, bătălia de la Capul Matapan (28 martie): flota britanică din Mediterana înfrînge decisiv forţele navale italiene, care pierd crucişătorul greu *Pola*, alte două crucişătoare şi patru distrugătoare; cuirasatul *Vittorio Veneto* este grav avariat.
● Al doilea război mondial: armata germană invadează Iugoslavia (6 aprilie) şi ocupă ţara în mai puţin de două săptămîni, cu pierderi minime. După cucerirea oraşelor Zagreb (10 aprilie), Belgrad (12 aprilie) şi Sarajevo (15 aprilie), Iugoslavia capitulează (17 aprilie). Deşi „invitată", România nu participă la ofensiva împotriva statului vecin; trupe germane folosesc teritoriul românesc drept bază de plecare la atac. Iugoslavii înregistrează între cincizeci de mii şi o sută de mii de victime, la care se adaugă şi circa două sute cincizeci de mii pînă la trei sute de mii de prizonieri, pe cînd numărul victimelor în tabăra germană se cifrează la mai puţin de o mie de oameni. Mişcarea iugoslavă de gherilă trece imediat la acţiune. Din ea fac parte partizanii comunişti ai lui Tito (Iosip Broz) şi cetnicii conduşi de Draža Mihailović, care au luptat cu forţele Axei şi s-au confruntat adesea în luptă între ei.
● Al doilea război mondial: Germania invadează Grecia (6 aprilie) şi cucereşte rapid ţara, în ciuda prezenţei unui mare număr de trupe britanice. Armata greacă capitulează (17 aprilie), după ce suferise între cincizeci şi şaptezeci de mii de victime, două sute cincizeci de mii de greci fiind luaţi prizonieri. Trupele britanice numărînd patruzeci şi trei de mii de oameni sînt evacuate pe mare; britanicii înregistrează şi ei douăsprezece mii de victime, în timp ce pierderile germane se situează între patru şi cinci mii de oameni.
● Al doilea război mondial: liderul nazist Rudolph Hess se lansează cu parașuta în Marea Britanie (mai) pentru a propune o pace anglo-germană şi o alianţă antisovietică. Hess este întemniţat, judecat sub acuzaţia de criminal de război şi condamnat în procesul de la Nürnberg (1946); avea să moară în închisoarea de la Spandau (1986).
● Al doilea război mondial: o masivă invazie germană pe calea aerului, primul atac de asemenea amploare din istorie cu trupe de desant, cucereşte Creta (20 – 31 mai). Forţele britanice care supravieţuiesc atacului sînt evacuate pe calea mării; britanicii suferă peste şaptesprezece mii de victime, pierderile germanilor situîndu-se sub şase mii de oameni.
● Al doilea război mondial: în operaţiunea cu numele de cod Barbarossa, armatele germane invadează Uniunea Sovietică (22 iunie), copleşind trupele de la graniţă; pînă în luna iulie, pe frontul central, germanii aveau să cucerească oraşele Minsk şi Smolensk, să ia aproape patru sute de mii de prizonieri, să captureze peste patru mii de tancuri şi o mare cantitate de artilerie grea. Pe frontul de sud, germanii cuceresc Kievul şi ameninţă Sevastopolul, luînd şase sute cincizeci de mii de prizonieri şi cel puţin tot atîtea tancuri şi artilerie grea ca şi pe frontul central. În nord, germanii declanşează lungul asediu asupra Leningradului, asediu sortit eşecului şi care avea să fie ridicat în cele din urmă (1944) după ce va costa moartea a şapte sute cincizeci de mii pînă la un milion de oameni.

• Pogromul de la Iași (29 iunie – 1 iulie) înfăptuit de elemente ale trupelor române și germane staționate în oraș, ca represalii pentru atacurile armate suferite din partea populației civile.
• După o expectativă marcată doar de bombardamente aeriene și terestre, Armatele 11 germană, 1 și 4 române forțează Prutul (2 iulie) și încep eliberarea Basarabiei și nordului Bucovinei (până la 26 iulie).
• În urma unei întîlniri cu Hitler, la Berdicev (6 august), Ion Antonescu este de acord ca trupe române să participe la progresia Wehrmachtului către est, în special în zona litoralului Mării Negre.
• Trupe române participă alături de forțe germane la operațiile din Crimeea (*septembrie 1941 – iulie 1942*).
• Al doilea război mondial: la Viazma (30 septembrie – 7 octombrie), Grupul de armate german Centru aflat în înaintare ia peste șase sute de mii de prizonieri sovietici.
• După o operație istovitoare (8 august – 16 octombrie), cu pierderi extrem de grele, Armata 4 română pătrunde în Odessa părăsită de trupele sovietice. Are loc demobilizarea armatei române, pe front rămînînd numai trupele sub comandament german. În Transnistria se instaurează o administrație românească.
• Ca urmare a unui atac împotriva unui comandament român, mareșalul Ion Antonescu ordonă represalii dure împotriva comuniștilor și evreilor, considerați responsabili pentru acest act de ostilitate (22 octombrie).
• Al doilea război mondial: în bătălia pentru Moscova (noiembrie – decembrie) armata germană se apropie de oraș (octombrie), se regrupează și atacă, penetrînd suburbiile moscovite; Semion Budionnîi este înlocuit cu Semion Timoșenko la comanda armatelor sovietice. Moscova rezistă, mai cu seamă datorită sosirii de însemnate forțe din estul îndepărtat al Uniunii Sovietice (noiembrie), forțe aflate sub comanda lui Gheorghi Jukov; începe apoi contraofensiva sovietică, încununată de succes (6 decembrie).
• Al doilea război mondial: pe frontul de sud din Rusia, înaintarea germană este oprită la Rostov, unde contraatacurile sovietice silesc blindatele germane să bată în retragere (15 noiembrie).
• România aderă la Pactul anticomintern (25 noiembrie); Marea Britanie declară război României (6 decembrie), care, la rîndul său, sub presiunea angajamentelor asumate prin Pactul tripartit, declară război S.U.A. (12 decembrie).
• Al doilea război mondial: atacurile germane iau amploare în Bătălia Atlanticului, submarinele atacînd din ce în ce mai des convoaiele aliate, în „haite de lupi" cuprinzînd zece–douăzeci de submarine. Și navele germane de suprafață continuă atacurile, ca și bombardierele cu rază lungă de acțiune de la bazele din Norvegia și Danemarca. Avioanele de vînătoare de pe primul portavion britanic de escortă, *The Audacity*, încep să atace cu succes bombardierele germane (septembrie); ulterior aveau să intre în acțiune multe portavioane de escortă.
• Al doilea război mondial: cuirasatul german *Bismarck*, urmărit de nave britanice, scufundă crucișătorul de bătălie britanic *Hood*, avariază cuirasatul *Prince of Wales* în Strîmtoarea Danemarcei (24 mai) și este la rîndul său avariat. Navele britanice care urmăreau cuirasatul german îl găsesc (26 mai) și-l scufundă două zile mai tîrziu (28 mai).
• Al doilea război mondial: submarinele germane care atacau un convoi în Atlantic scufundă portavionul britanic *Ark Royal* (noiembrie).
• m. Kaiserul Wilhelm II (n. 1859), împărat al Germaniei (d. 1888 – 1918) care a abdicat și a fugit în Olanda după Revoluția germană (1918).
• m. Ioannis Metaxas (n. 1871), general și dictator militar grec (august 1936 – ianuarie 1941).

● m. Robert Stephenson Smyth Baden-Powell (n. 1857), general britanic, fondator al Organizației Cercetașilor (Boy Scouts); a comandat armatele britanice în timpul asediului de la Mafeking (1899 – 1900) din cadrul Războiului bur.

● m. Alexandru Ioanițiu, general român (n. 1890), șeful Marelui Cartier General; victimă a unui accident.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Al doilea război mondial: armatele britanice atacă și distrug armatele italiene mult mai numeroase din Africa de Est. Invadînd Etiopia și Eritreea dinspre Sudan, armatele sud-africane și trupele coloniale învinge armata italiană la Agordat (ianuarie), apoi forțează înaintarea către litoral, cucerind Massawa (începutul lui aprilie). Pornind din Kenya, armatele sud-africane și trupele coloniale cuceresc Mogadiscio și Harare, apoi Addis Abeba (4 aprilie); armata italiană din Africa de Est capitulează (18 mai). Britanicii iau peste cincizeci de mii de prizonieri italieni în scurta campanie, cu pierderi de mai puțin de cinci sute de oameni.

● Al doilea război mondial: armata britanică invadează Siria (8 iunie), cucerind rapid Damascul (21 iunie), după care armatele siriene ale guvernului francez de la Vichy capitulează (iulie).

● Al doilea război mondial: Afrikakorps, forță germană comandată de generalul Erwin Rommel, sosește în Libia (sfîrșitul lui martie); beneficiind de un sprijin aerian masiv, forțele germane și italiene declanșează imediat ofensiva din nordul Africii, ofensivă care avea să fie de lungă durată. Rommel cucerește El Agheila (24 martie) și începe asediul fortăreței Tobruk, asediu care va dura șase luni (aprilie – decembrie) și va fi sortit eșecului. Este stopată o scurtă contraofensivă britanică (mijlocul lunii iunie). Armata britanică trece la ofensivă (18 noiembrie), silind armata germană să se reîntoarcă la El Agheila (către sfîrșitul anului).

● Forțele evreiești din Palestina întemeiază Palmach, o forță destinată atacurilor gen comando care va juca un rol important în Războiul pentru independența Israelului (1948 – 1949); cîteva unități Palmach vor lupta alături de armata britanică în Orientul Mijlociu.

● Al doilea război mondial: Aliații îl obligă pe Reza Șah Pahlavi să abdice, după ce acesta refuzase să intre în război de partea lor; este succedat de fiul său, Mohammad Reza Pahlavi, care va domni pînă în 1979.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Incidentul Noii Armate IV (6 ianuarie): armatele Gomindanului încalcă armistițiul dintre comuniști și Gomindan care prevedea coalizarea antijaponeză, atacînd și distrugînd cartierul general al Noii Armate IV comunistă; incidentul se soldează cu mii de victime în rîndul comuniștilor. Armistițiul rămîne valabil, dar devenise clar că războiul civil avea să izbucnească de îndată ce va dispărea amenințarea japoneză.

● Hideki Tojo devine premier al Japoniei (17 octombrie).

● Al doilea război mondial: la Pearl Harbor (7 decembrie), în Oahu, Hawaii, trei sute șaizeci de avioane, sosite pe portavioane japoneze care făceau parte dintr-o forță de atac ieșită în larg la 25 noiembrie, surprind Flota americană a Pacificului la ancoră și avioanele americane la sol, scufundînd trei cuirasate, răsturnînd un al patrulea și avariind alte patru, scufundînd totodată și multe alte nave, o dată cu distrugerea a două sute cincizeci de avioane; numărul victimelor americane se ridică la cinci sute de oameni, în timp ce pierderile japonezilor sînt minime. Toate cele trei portavioane americane – *Lexington, Saratoga* și *Enterprise* – se aflau în largul oceanului și nu au fost atinse, supraviețuind pentru a distruge flota japoneză de portavioane la Midway, șase luni mai tîrziu (4 – 6 iunie 1942), în cea mai importantă bătălie navală a celui de-al doilea război mondial.

● Al doilea război mondial, bătălia din Filipine (decembrie 1941 – mai 1942): în ciuda lecției primite la Pearl Harbor, cea mai mare parte a avioanelor americane este surprinsă la sol și distrusă la Clark Field (8 decembrie); încep debarcările japoneze cu amfibii (10 decembrie), urmate de debarcarea grosului armatei la Luzon (din 22 decembrie). Manila capitulează (26 decembrie), în timp ce armata japoneză se lansează în urmărirea forțelor americane și filipineze la sud spre Bataan.

● Al doilea război mondial: bombardierele japoneze atacă insula Wake (8 decembrie); primul atac amfibiu japonez eșuează (11 decembrie), însă al doilea izbutește să cucerească insula apărată de o garnizoană puțin numeroasă (23 decembrie).

● Al doilea război mondial: armata japoneză începe un bombardament la Hong Kong (8 decembrie), debarcă (18 decembrie) și-i învinge rapid pe apărătorii britanici, care capitulează (25 decembrie).

● Al doilea război mondial, bătălia pentru Malaysia (decembrie 1941 – ianuarie 1942): armatele japoneze invadează nordul Malaysiei (8 decembrie) și pornesc către sud, spre Singapore.

● Al doilea război mondial: japonezii cuceresc insula Guam (10 decembrie).

● Al doilea război mondial: avioanele japoneze staționate în Malaysia scufundă cu ușurință cuirasatul britanic *Prince of Wales* și crucișătorul de bătălie *Repulse*, ambele operînd în largul coastelor malaysiene fără sprijin aerian (10 decembrie).

● Ho Și Min organizează Liga pentru Independența Vietnamului (Vietminh).

● Norodom Sihanouk devine rege al Cambodgiei (domnește între 1941 – 1955, apoi din 1993).

CELE DOUĂ AMERICI:

● În discursul său despre starea Uniunii, Franklin D. Roosevelt accentuează asupra Celor Patru Libertăți: libertatea cuvîntului și de exprimare, libertatea credinței, libertatea față de sărăcie și libertatea față de frica de război (6 ianuarie).

● Al doilea război mondial: Legea de împrumut și închiriere (11 martie) permite președintelui Roosevelt să trimită masive ajutoare americane în Marea Britanie, în Uniunea Sovietică și în alte țări aliate. Toate activele japoneze din Statele Unite sînt înghețate (26 iulie). Producția industriei americane de război sporește, ajungînd la cote maxime după atacul japonez de la Pearl Harbor (7 decembrie).

● Al doilea război mondial: distrugătorul american *Reuben James* este torpilat în Atlanticul de Nord pe cînd însoțea un convoi (31 octombrie); a fost prima navă americană scufundată în cel de-al doilea război mondial, înainte de intrarea Statelor Unite în război.

● Al doilea război mondial: după atacul japonez de la Pearl Harbor, Hawaii (7 decembrie), Statele Unite declară război Japoniei (8 decembrie). Sprijinindu-și aliatul, Germania și Italia declară război Statelor Unite (11 decembrie).

● Victor Paz Estenssoro întemeiază Partidul Naționalist al Mișcării Revoluționare din Bolivia.

● Al doilea război mondial: la Conferința Arcadia din Washington (decembrie 1941 – ianuarie 1942) Roosevelt și Winston Churchill stabilesc ca prioritate absolută războiul din vest, urmînd ca războiul din Pacific să rămînă, pentru o vreme, în mare măsură unul defensiv; conferința stabilește și componența Statului Major Combinat. Ca măsuri practice, producția de război a Americii urma să devină rapid suficient de masivă pentru a aproviziona războiul din vest, Uniunea Sovietică și războiul din Pacific.

● Al doilea război mondial: la întîlnirea din Newfoundland, Franklin Roosevelt și Winston Churchill prezintă Carta Atlanticului și declară ca scopuri ale războiului pacea în lume, libertatea și dreptul la autodeterminare (9 – 12 august). Multe dintre ideile de aici au fost preluate și introduse în Carta Națiunilor Unite.

● n. Oscar Arias Sánchez, președinte al Republicii Costa Rica (mijlocul anilor 1980); și-a adus o contribuție deosebită la pacea în regiune și i s-a decernat Premiul Nobel pentru Pace (1987).

1942

EUROPA:

● Al doilea război mondial: o dată cu intrarea Americii în război, forța industrială americană s-a reorientat urgent către producția de război și, în scurt timp, nave americane, armament, provizii și forță de luptă au început să se reverse în Marea Britanie, în paralel cu masive livrări de armament și provizii americane care luau drumul Uniunii Sovietice via Murmansk și Arhanghelsk. Armatele americane și britanice încep lunga pregătire pentru invadarea Europei, chiar dacă existau neînțelegeri de fond între cele două puteri cu privire la organizarea în 1943 a unui asalt peste Canalul Mînecii, ori a unor atacuri în Europa dinspre Mediterana.

● Al doilea război mondial: comandourile britanice atacă St. Nazaire de pe litoralul francez, suferind pierderi grele în timp ce distrugeau zona de coastă.

● Al doilea război mondial: profitînd de victoria lor de la Moscova, armatele sovietice pornesc ofensiva (ianuarie) pe întregul front de est, înaintînd fără să străpungă defensiva germană, silită să se retragă. Răspunsul Germaniei soseşte prin contraofensiva de primăvară care anulează toate avantajele cîştigate de sovietici. În sud, armata germană ajunge la Sevastopol pe care-l asediază.

● Al doilea război mondial: masivele bombardamente britanice de noapte asupra oraşului Köln utilizează pentru prima oară peste o mie de avioane.

● Al doilea război mondial: şeful Gestapoului nazist, Reinhard Heydrich (Heydrich Spînzurătorul), este asasinat în Cehoslovacia; ca represalii, germanii distrug întregul oraş Lidice, ucid toți bărbații în vîrstă de peste şaisprezece ani şi expediază restul populației care număra inițial o mie două sute de oameni în lagăre de concentrare.

● S.U.A. declară război Românie (5 iunie) şi, la scurt timp, are loc primul bombardament american asupra Ploieştiului (12 iunie).

● Al doilea război mondial: încep atacurile aeriene americane asupra „Fortăreței Europa" (iulie), ele crescînd în amploare pe parcursul anului, pe măsură ce forțele aeriene americane încep să se concentreze în Marea Britanie.

● Al doilea război mondial: în ofensiva germană de vară (sfîrşitul lui iunie), Grupul de Armate Sud străbate bazinul Donului către Munții Caucaz. Voronejul este cucerit pe 6 iulie, iar Rostovul pe 23 iulie.

● Trupe germane şi române ocupă portul fortificat Sevastopol (1 iulie), finalizînd operațiile pentru cucerirea Crimeii (4 iulie). Vînătorii de munte şi cavaleriştii români s-au remarcat în anihilarea rezistenței partizanilor din Munții Iaila, cît şi în depăşirea defensivei sovietice din peninsula Kerci.

● Al doilea război mondial: armatele britanică şi canadiană atacă oraşul Dieppe dincolo de Canalul Mînecii (19 august), dar sînt silite să se retragă suferind peste trei mii de morți şi răniți dintr-un total de şase mii.

● Al doilea război mondial, bătălia de la Stalingrad (23 august 1942 – 2 februarie 1943): interminabilele lupte de infanterie din casă în casă dintre forțele Armatei VI germane şi apărătorii sovietici stopează pentru trei luni înaintarea ofensivei germane de vară pe frontul de sud, în timp ce armatele sovietice se concentrau pe flancurile germane.

● Armata 3 română începe ocuparea aliniamentelor din Cotul Donului, iar Armata 4 română pe cele din Stepa Calmucă (septembrie-octombrie); împreună cu Armata 6

germană, angajată în luptele pentru Stalingrad, ele urmau să formeze un grup de armate sub comanda mareşalului Ion Antonescu, proiect ce nu a mai fost pus în aplicare.

- Trupe române de cavalerie şi vînători de munte participă alături de mari unităţi germane la operaţiile din Kuban şi Caucaz, ajungînd pînă la Nalcik (29 octombrie)
- Contraofensiva sovietică din Cotul Donului (19 noiembrie) şi Stepa Calmucă (20 noiembrie) vizează preponderent sectoarele de front deţinute de români. În pofida unei rezistenţe disperate, Armata 6 germană şi elemente din mari unităţi române (Diviziile 1 cavalerie şi 20 infanterie) sînt încercuite la Stalingrad (23 noiembrie). Armatele 3 şi 4 române suferă pierderi enorme (cca 150 000 de morţi, răniţi şi dispăruţi) şi sînt retrase pentru refacere. Bătălia de la Stalingrad este considerată o cotitură în evoluţia războiului pe frontul de Est
- Al doilea război mondial: în ciuda faptului că au fost scufundate pînă la sfîrşitul anului peste un milion de tone de încărcătură transportată de convoaiele aliate, forţele navale americane şi britanice încep să cîştige în Bătălia Atlanticului, deoarece producţia de război continuă să funcţioneze şi imense cantităţi de materiale de război americane ajung în Uniunea Sovietică şi în Marea Britanie, pe de o parte, iar, pe de altă parte, numărul submarinelor germane începe să scadă.
- Al doilea război mondial: este declanşată Operaţiunea Bodyguard, un grup de manevre înşelătoare menite să-i inducă în eroare pe germani cu privire la planurile Aliaţilor de debarcare în Europa (1942 – 1944).
- Al doilea război mondial: la Auschwitz-Birkenau (Oświecim), un complex de lagăre de concentrare germane din Polonia, încep execuţiile în masă; cel puţin două milioane de oameni, în marea lor majoritate evrei din Polonia şi Uniunea Sovietică, au fost ucişi aici de către germani (1942 – 1944).
- m. Louis Félix François Franchet D'Esperey (n. 1856), mareşal al Franţei care a luptat în primul război mondial; s-a distins în bătălia de la Frontieres (1914), ca şi în luptele de la Charleroi, Guise şi de pe Marna.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Al doilea război mondial: la El Agheila, armatele generalului Erwin Rommel trec la atac (21 ianuarie), străpungînd poziţiile defensive ale Armatei VIII britanice pe care o obligă să se retragă pe linia defensivă britanică de la Bir Hacheim-Gazala. Aici Rommel atacă din nou şi obţine victoria; bătălia de la Bir Hacheim (28 mai – 13 iunie) reprezintă începutul lungii retrageri britanice în Egipt. Tobrukul şi garnizoana acestuia de treizeci şi trei de mii de soldaţi capitulează (21 iunie), în timp ce germanii pornesc în urmărirea britanicilor pînă pe noua linie defensivă a acestora de la Adam Halfa. Forţele lui Rommel atacă şi la Adam Halfa (august), dar nu izbutesc să străpungă defensiva britanică.
- Al doilea război mondial, bătălia de la El Alamein (23 octombrie – 4 noiembrie): trupele aliate, acum sub conducerea generalului britanic Bernard Montgomery, pornesc ofensiva în Egipt, învingînd decisiv armatele lui Rommel; germanii şi italienii pierd peste nouăzeci de mii de soldaţi, în timp ce Aliaţii numai treisprezece mii. Forţele lui Montgomery pornesc încet în urmărirea forţelor Axei, care reuşesc să se retragă în bună ordine în ciuda lipsei de muniţii şi carburanţi.
- Al doilea război mondial: forţele britanice atacă şi cuceresc Madagascarul de sub stăpînirea forţelor guvernului francez de la Vichy (septembrie – noiembrie).

● Al doilea război mondial: în cadrul operațiunii Torch (Torța) (8 – 11 noiembrie), trupele americane izbutesc debarcări amfibii încununate de succes la Casablanca, Oran și Alger, înfrîngînd slaba rezistență a trupelor guvernului francez de la Vichy în toate cele trei zone. Armatele aliate pornesc rapid pentru a cuceri principala bază germană din Africa de Nord aflată la Tunis, dar apărătorii germani rezistă atacului.

● Al doilea război mondial: este asasinat (24 decembrie) ofițerul francez de marină și colaboratorul nazist Jean François Darlan, care își schimbase din nou stăpînii după ce fusese capturat de forțele Aliate din Africa de Nord.

● n. Mo'ammar al-Gaddafi, șef al statului libian care a preluat puterea în urma unei lovituri de stat (1969).

● m. Chris Hani (Martin Thembisile Hani; n. 1942), secretar general al Partidului Comunist Sud-African.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Al doilea război mondial, bătălia Filipinelor: forțele americane din Bataan capitulează (9 aprilie), ca și Corregidorul asediat (6 mai), în timp ce luptele de gherilă continuă. După capitularea Corregidorului, armatele japoneze capturează și brutalizează apoi prizonierii americani și filipinezi, mulți dintre ei răniți și bolnavi, obligîndu-i să pornească într-un marș lung către lagărele de prizonieri; mulți au murit pe drum; acesta s-a numit Marșul Morții de la Bataan, o crimă de război instrumentată mai tîrziu.

● Al doilea război mondial, bătălia pentru Malaysia: japonezii cuceresc integral Malaysia, ajungînd la Singapore (31 ianuarie).

● Al doilea război mondial, bătălia pentru Singapore (8 – 15 februarie): armatele japoneze, beneficiind de sprijin aerian, atacă Singapore, ale cărui fortificații erau îndreptate către mare, dinspre Malaysia, peste strîmtoarea Johore (8 februarie), cucerind rapid orașul puternic fortificat; garnizoana, numărînd șaptezeci de mii de oameni, capitulează după ce japonezii cuceresc rezervele de apă ale orașului (15 fe-bruarie).

● Al doilea război mondial: japonezii invadează Birmania (12 ianuarie), înfrîng armata condusă de englezi la Moulmein (ianuarie) și pe rîul Sittang (februarie) apoi cuceresc Lasho (aprilie) și Mandalay (1 mai); armata birmaneză se retrage la Imphal, în Bengal (Bangladesh), în timp ce armatele chineze trimise în sprijinul britanicilor se retrag în Yunnan. Cucerirea orașului Lasho de către japonezi va închide drumul Birmaniei pînă în 1944, Republica Chineză fiind aprovizionată între timp pe calea aerului de către americani, peste „cocoașă", prin Kunming (începînd din iunie).

● Al doilea război mondial: trupele de debarcare japoneze atacă de pe mare (ianuarie–martie) cucerind Indonezia, apoi Indiile Olandeze de Est, întîmpinînd o rezistență mai înverșunată din partea olandezilor numai în Java (februarie – martie), dar și aceștia fără sprijin aerian. În bătălia din Marea Javei (27 februarie), japonezii distrug cea mai mare parte din mica forță navală olandeză și americană care încerca să țină piept înaintării lor către sud. Armata olandeză din Indiile de Est capitulează (9 martie).

● *Al doilea război mondial: în Oceanul Indian, avioanele japoneze de pe portavioane* scufundă mai multe nave britanice la Trincomalee și Colombo, inclusiv un portavion și două crucișătoare (aprilie).

● Al doilea război mondial: bombariere americane de tipul B-25, lansate de pe *portavioane și aflate sub comanda locotenent-colonelului James Doolittle*, bombardează Tokio și alte orașe japoneze (18 aprilie).

● Al doilea război mondial: Japonezii atacă Noua Guinee, cucerind New Britain, insulele Solomon și o parte însemnată din Papua (ianuarie-martie), apoi amenințînd Port Moresby (în septembrie). Ofensiva japoneză suferă neajunsuri datorită pierderilor suferite în Marea Coralilor (mai).

● Al doilea război mondial, bătălia din Marea Coralilor (7 – 8 mai): în prima luptă dintre portavioane japoneze și americane în Oceanul Pacific, ambele portavioane americane sînt lovite (*Lexington* și *Yorktown*), iar unul dintre cele două portavioane japoneze (*Shoho*) este scufundat. Japonezii renunță la debarcările lor plănuite la Port Moresby, în sudul Papua.

● Al doilea război mondial, bătălia de la Midway (4 – 6 iunie): în lupta din largul insulei Midway care avea să se termine cu o victorie navală decisivă americană, cele trei portavioane americane care rezistaseră, alături de o mică forță de sprijin, au surprins principala flotă de război japoneză de sub comanda amiralului Isoroku Yamamoto, care includea toate cele mai mari patru portavioane japoneze împreună cu nouă cuirasate; americanii, conduși de contraamiralii Raymond A. Spruance și Frank J. Fletcher, au scufundat cele patru portavioane japoneze, pierzînd unul singur american, *Yorktown*. Rămasă fără sprijin aerian, flota japoneză pornește către casă, iar războiul cunoaște un punct major de cotitură. De aici încolo, americanii vor porni la lunga și neîntrerupta ofensivă care avea să-i ducă de cealaltă parte a Pacificului.

● Al doilea război mondial, bătălia de la Guadalcanal (august 1942 – februarie 1943): armatele americane de invazie debarcă la Guadalcanal (7 august), cucerind aeroportul; un contraatac japonez asupra aeroportului (Colina Sîngeroasă) eșuează (mijlocul lunii septembrie), ca și alte atacuri (sfîrșitul lunii octombrie), în timp ce americanii își consolidează pozițiile. În largul coastelor Guadalcanalului, flota japoneză care încerca să aducă provizii și întăriri garnizoanei de pe insulă este înfrîntă la capătul unei lupte care a durat trei zile (12 – 15 noiembrie).

● În loc să sprijine războiul antijaponez, liderii Partidului Congresului Indian, inclusiv Mohandas „Mahatma" Gandhi și Jawaharlal Nehru, preferă să ceară britanicilor să părăsească India; ei sînt întemnițați.

● m. Tetsutaro Sato (n. 1866), amiral și teoretician militar japonez; adept al unei marine japoneze puternice, el a scris numeroase articole mobilizatoare, în unele solicitînd chiar o expansiune spre sud, în Indiile de Est.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Al doilea război mondial: americanii încep să pună în aplicare Proiectul Manhattan (1942–1945), un efort masiv pentru construirea primei bombe atomice. Printr-o descoperire istorică ce avea să marcheze intrarea în era nucleară, fizicianul Enrico Fermi și grupul care lucra la Proiectul Manhattan, funcționînd într-o bază sportivă a Universității din Chicago, fac un pas hotărîtor în direcția construirii bombei atomice: crearea primei reacții în lanț în primul reactor nuclear (2 decembrie).

● Al doilea război mondial: prin ordonanța guvernului american numărul 9066 (19 februarie), o sută zece mii de americani-japonezi de pe coasta pacifică sînt internați în lagăre de concentrare; scuze oficiale pentru această acțiune aveau să fie prezentate abia în 1976.

● Al doilea război mondial: o dată cu intrarea în război a Statelor Unite, o parte din Bătălia Atlanticului se mută pe coasta americană a Atlanticului, unde submarinele germane scufundă un mare număr de nave americane. Atacurile navale și aeriene americane asupra submarinelor își sporesc mult eficiența pe măsură ce ne apropiem de sfîrșitul anului, iar pînă în toamnă, grosul submarinelor germane din largul coastelor Americii de Nord își va îndrepta atenția către Caraibe și Atlanticul de Sud.

● Al doilea război mondial: este inventat aruncătorul de grenade (bazooka); racheta antitanc, care avea să fie utilizată din plin în tot restul războiului, a fost precursoarea lansatorului modern de rachete.

● m. Daniel Judson Callaghan (n. 1890), amiral american supranumit „Bătăiosul Dan" sau „Amiralul luptător"; a fost ucis în luptă, în largul coastelor de la Lunga Point, Guadalcanal (12 – 13 noiembrie).

1943

EUROPA:

● Al doilea război mondial: Friedrich Paulus și cei nouăzeci și trei de mii de supraviețuitori ai Armatei VI germane și ai unităților române se predau forțelor sovietice de la Stalingrad (2 februarie); o masivă ofensivă sovietică de iarnă va anihila posibilitatea germanilor de a mai porni la atac, deși cucerirea Harkovului de către sovietici a fost anulată printr-o contraofensivă germană care s-a soldat cu recucerirea orașului la data de 14 martie.

● Al doilea război mondial: în revolta din ghetoul Varșoviei (aprilie – mai), cei șaizeci de mii de evrei rămași acolo se ridică la luptă după ce germanii trimiseseră între patru sute de mii și patru sute cincizeci de mii din populația evreiască a orașului în lagărele morții și în camerele de gazare; aceasta a fost în esență decizia evreilor de a lua cîțiva germani împreună cu ei, mai curînd decît o decizie militară, întrucît evreii din Varșovia erau conștienți că nu aveau sorți de izbîndă, și foarte puține șanse de a scăpa de execuțiile în masă care aveau să urmeze.

● Al doilea război mondial: bombardamentele aliate declanșează „bombardamentul-navetă" asupra Europei; bombardierele plecate din Marea Britanie se alimentează cu combustibil în Africa de Nord pentru a putea reveni la bază (20 iunie).

● Al doilea război mondial, Bătălia Atlanticului: la începutul anului, haitele de submarine germane atacă cu succes convoaiele de marfă aliate, însă lucrurile încep să ia o nouă întorsătură din primăvară, o dată ce forțele aliate combinate navale și aeriene încep să diminueze numărul submarinelor germane. În iunie, forțele americane speciale „vînătorii-ucigași" – portavioane acompaniate de grupuri de distrugătoare – încep să obțină victorii decisive asupra „haitelor" de submarine, multe convoaie reușind de acum să străbată Atlanticul fără a înregistra pierderi.

● Al doilea război mondial, bătălia de la Kursk (iulie 1943): ofensiva finală germană de pe frontul de est eșuează cînd se confruntă cu o masivă contraofensivă sovietică; blindatele și artileria sovietică, beneficiind și de superioritate aeriană, înving forța germană formată din șaptesprezece divizii mecanizate. În această cea mai mare bătălie de blindate din întregul război, au fost distruse trei mii de tancuri germane și o mie patru sute de avioane – pierderi enorme care s-au dovedit irecuperabile. Chiar dacă și pierderile sovietice au fost similare, acestea proveneau dintr-un „depozit" mult mai bogat, așadar puteau fi înlocuite.

● Al doilea război mondial, invadarea Siciliei (9 iulie – 17 august): forțele aliate conduse de generalii George Patton și Bernard Montgomery se deplasează rapid către interiorul insulei după ce și-au stabilit capete de pod pe coastele sud-estice (9 iulie). Contraatacurile Axei se dovedesc fără succes, iar forțele aliate se deplasează către nord. Trupele lui Patton cuceresc vestul Siciliei și fac joncțiunea cu trupele lui Montgomery pentru a ataca Messina, care capitulează (17 august) după ce germanii se retrăseseră în peninsulă, evacuînd mai mult de o sută de mii de soldați.

● Al doilea război mondial: Benito Mussolini este obligat să demisioneze de către propriul său Marc Consiliu Fascist (24 iulie) și este întemnițat. Va fi repus în funcție de germani, ca șef al unui guvern-marionetă italian, în timp ce germanii preiau total conducerea forțelor Axei în Italia.

● Al doilea război mondial: masive raiduri aeriene asupra Hamburgului (26 – 29 iulie) distrug o mare parte din oraș, generînd furtuni de flăcări; sînt uciși circa cincizeci de mii de oameni.

● Al doilea război mondial: bombardiere aliate operînd de la baze nord-africane desfăşoară raiduri cu rază lungă de acţiune asupra terenurilor petrolifere de la Ploieşti, România (1 august).
● Al doilea război mondial: avioanele aliate bombardează baza germană de construire a rachetelor V-1 şi V-2 de la Peenemunde, amînînd astfel intrarea în acţiune a armelor de teroare (17 – 18 august).
● Al doilea război mondial: armatele aliate din Sicilia organizează debarcări cu amfibii în vîrful sudic al Italiei (3 septembrie), apoi pornesc către nord. Trupe care debarcă mai către nord, la Salerno (9 septembrie), sînt oprite în capetele lor de pod pînă la sosirea ajutoarelor dinspre sud (18 septembrie). Forţele aliate combinate cuceresc apoi sudul Italiei şi dau piept cu armatele germane pe Linia Gustav (sfîrşitul lunii noiembrie).
● Al doilea război mondial: Italia semnează un armistiţiu cu Aliaţii (7 septembrie); Germania continuă războiul în Italia.
● Retragerea trupelor române din capul de pod deţinut în Kuban (octombrie).
● Al doilea război mondial: Aliaţii intensifică bombardamentele asupra Berlinului (noiembrie).
● Al doilea război mondial: armatele sovietice în ofensivă recuceresc Kievul şi Smolenskul, apoi traversează fluviul Nipru (decembrie) şi iniţiază o foarte puternică ofensivă de iarnă.
● n. Lech Walesa, lider al sindicatului polonez, fondator al mişcării sindicaliste Solidaritatea (1980) şi preşedinte al Poloniei (1990 – 1995).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Al doilea război mondial, Conferinţa de la Casablanca (14 – 23 ianuarie): Franklin Roosevelt şi Winston Churchill insistă pentru capitulare necondiţionată şi continuă planurile pentru invazia sudului şi vestului Europei. De asemenea stabilesc continuarea aprovizionărilor masive către Uniunea Sovietică ca şi pentru războiul din Pacific, toate devenite posibile datorită producţiei americane de război.
● Al doilea război mondial, campania nord-africană: armatele americane din Tunisia suferă pierderi grele cînd blindatele germane atacă cu succes armatele aliate în trecătoarea Kasserine (14 – 22 februarie). Generalul Erwin Rommel, confruntat cu armate aliate mult superioare, este incapabil să profite de victorie şi va reveni curînd pe poziţiile defensive iniţiale de pe linia Mareth. Două săptămîni mai tîrziu (6 martie), atacul declanşat de Rommel de la Mareth este respins. Aliaţii trec cu succes la ofensiva asupra liniei Mareth (20 martie) şi, o lună mai tîrziu (22 aprilie), începe ofensiva finală aliată în Africa de Nord. Bizerte şi Tunis capitulează (7 mai), iar în săptămîna următoare armatele germane şi italiene care mai erau în nordul Africii se predau, războiul din zonă luînd astfel sfîrşit, o dată cu capturarea a două sute şaptezeci şi cinci de mii de prizonieri.
● Menahem Begin devine liderul organizaţiei teroriste israeliene Irgun Zvai Leumi (Organizaţia Naţională Militară), care se angajează într-o campanie împotriva britanicilor din Palestina.
● Al doilea război mondial: în prima Conferinţă de la Cairo (22 – 26 noiembrie), Roosevelt, Churchill şi Cian Kai-şi fac planuri pentru războiul din Pacific.
● Al doilea război mondial: la Conferinţa de la Teheran (28 noiembrie – 1 decembrie) are loc prima întîlnire la vîrf dintre Roosevelt, Churchill şi Iosif Stalin, unde cei trei iau hotărîri decisive, inclusiv referitoare la proiectata invazie a Europei pentru luna mai a anului 1944, înfiinţarea Organizaţiei Naţiunilor Unite, sincronizarea intrării Uniunii

Sovietice în războiul din Pacific, ca şi multe probleme politice şi teritoriale cu efect *postbelic*.

● Al doilea război mondial: în cea de-a doua Conferinţă de la Cairo (3 – 7 decembrie), Roosevelt şi Churchill discută despre planurile viitoarei invazii în Europa.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Al doilea război mondial şi Războiul chino-japonez: cum dominaţia aeriană a Aliaţilor devine din ce în ce mai evidentă în întregul război din estul Asiei şi din Pacific, armata japoneză din China porneşte ofensiva împotriva aeroporturilor aliate din China, pe care le va ataca neîntrerupt (1943 – începutul lui 1945). Forţele de ocupaţie japoneze din China nu au forţat de altfel înaintarea, deoarece Japonia era angajată într-un război departe de casă care-i diminua drastic resursele, avînd de înfruntat un inamic de talia Statelor Unite, capabil să se lanseze într-o ofensivă de mari proporţii în Pacific, susţinînd concomitent principalul său efort de război pe teatrul din Europa. În China războiul devine o problemă trilaterală, forţele Gomindanului impunînd o blocadă asupra zonelor dominate de comunişti din nordul Chinei – în cadrul Războiului civil chinez – în timp ce ambele tabere se luptă cu japonezii.

● Al doilea război mondial: beneficiind de întăriri puternice, armata americană de la Guadalcanal trece la ofensivă (10 ianuarie) şi cucereşte insula (începutul lui februarie); supravieţuitorii din armata japoneză sînt evacuaţi pe calea mării.

● Al doilea război mondial, bătălia din Marea Bismarck (2 – 4 martie): americanii atacă un convoi japonez, scufundînd toate cele opt nave de transport şi patru din cele opt distrugătoare, cu pierderi americane minime.

● Al doilea război mondial, bătălia din New Georgia (iulie – august): forţe din armata americană şi din trupele de puşcaşi marini, de tăria unei divizii, atacă New Georgia, principala bază japoneză din arhipelagul Solomon, cucerind insula la capătul a două luni de lupte crîncene în junglă.

● Al doilea război mondial: puşcaşii marini americani atacă şi cuceresc cea mai mare parte din insula Bougainville, din arhipelagul Solomon (noiembrie), cucerind în cele din urmă întreaga insulă (1944).

● Al doilea război mondial, bătălia de la Tarawa (20 – 24 noiembrie): puşcaşii marini americani atacă fortificaţiile puternice de pe insula Betio din Atolul Tarawa, plătind un preţ foarte mare; din trei mii de victime americane o mie sînt morţi, în timp ce japonezii pierd peste patru mii cinci sute de soldaţi, în marea lor majoritate japonezii alegînd să lupte pînă la moarte.

● Al doilea război mondial: în Birmania, raidurile cu rază lungă de acţiune ale chindiţilor britanici asupra teritoriilor controlate de japonezi nu au nici un efect asupra punctului mort la care ajunsese întregul front; nici atacurile japoneze nu reuşesc să pătrundă în nordul Indiei.

● m. Isoroku Yamamoto (n. 1884), amiral japonez, comandant al flotei (1939 – 1943), cel care a elaborat planurile de atac asupra bazei de la Pearl Harbor (7 decembrie 1941) care a declanşat Războiul din Pacific şi comandantul flotei japoneze învinsă la Midway (4 – 6 iunie 1942); a murit într-un accident aviatic, avionul său fiind doborît de avioanele de vînătoare americane deasupra insulelor Solomon (18 aprilie).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Al doilea război mondial, Proiectul Manhattan: grupul de oameni de ştiinţă condus de J. Robert Oppenheimer începe proiectarea şi construirea bombei atomice la Los Alamos, New Mexico. Uraniul fisionabil începe să fie produs la Oak Ridge, Tennessee, în uzina de combustibil atomic.

- Al doilea război mondial: la Conferința de la Quebec (14 – 24 august), Franklin Roosevelt și Winston Churchill se decid în favoarea adoptării planului american de *invazie a Europei peste Canalul Mînecii, în detrimentul soluției propuse de Churchill* care prevedea o invazie la scară mare asupra „zonelor slabe" ale Europei. Data de 1 mai 1944 este fixată ca dată de începere a invaziei.
- n. Robert D'Aubisson Arrieta (m. 1991), militar și om politic salvadorian.

1944

EUROPA:

- Al doilea război mondial: deși atacurile submarinelor germane continuă, sporind chiar către sfîrșitul anului, Aliații cîștigaseră Bătălia Atlanticului. Ei continuă atacurile asupra submarinelor germane, în timp ce transportă peste un milion de americani în Marea Britanie în vederea pregătirii invaziei plănuite, împreună cu cantități enorme de armament și provizii către Marea Britanie și Uniunea Sovietică.
- Al doilea război mondial, bătălia de la Korsun (ianuarie – februarie): armatele germane de pe Nipru sînt încercuite și distruse parțial de ofensiva sovietică de iarnă; *germanii pierd aproape integral două corpuri de armată, înregistrînd circa o sută de mii* de victime. Rușii înaintează și cuceresc Odessa (10 aprilie) și o mare parte din Ucraina.
- Al doilea război mondial: Leningradul asediat este despresurat de forțele sovietice aflate în înaintare (15 – 19 ianuarie)
- Al doilea război mondial: forțele aliate debarcă la Anzio, la sud de Roma și la nord de *Linia Gustav (22 ianuarie); acolo vor fi ținttuite timp de trei luni, pe un mic cap de pod.* După ce străpung Linia Gustav și reușesc să scape de pe capul de pod de la Anzio (mai), armatele aliate se alătură urmăritorilor germanilor care se retrăgeau spre nord în Italia. Atacatorii reușesc să cucerească și Monte Cassino, poziție care se dovedise inexpugnabilă în trecut (18 iunie).
- Al doilea război mondial: „Fortitude" („Îndrăzneala") a fost numele de cod pentru ultimele acțiuni de intoxicare din cadrul operațiunii Bodyguard, o încercare de a-i convinge pe germani că debarcarea din Normandia avea să aibă loc la Pas de Calais, care s-a bucurat de succes.
- Mareșalul Ion Antonescu respinge cererea de capitulare necondiționată formulată de generalul britanic Henry Maitland Wilson; concomitent, trupele sovietice intră pe teritoriul României și își declară intenția de a nu provoca schimbarea regimului politic în România (aprilie).
- Bombardament american devastator asupra Bucureștilor (4 aprilie).

Trupele române și germane rămase izolate în Crimeea sunt retrase pe mare (mai) printr-o operație temerară a Marinei române (nume de cod „operația 60 000", cca 120 000 de oameni transportați, 11 000 de victime). Pierderile din Crimeea ale trupelor române ajung la aproximativ 30 000.

- Al doilea război mondial: armatele sovietice străpung Linia Mannerheim (iunie), apoi cuceresc Viipuri și o mare parte din estul Finlandei, obținînd o încetare a focului (4 septembrie).
- Al doilea război mondial: Roma, declarată oraș deschis, cade în mîinile trupelor Aliaților care se îndreptau către nord (4 iunie).
- Al doilea război mondial: prima „bombă-zburătoare" germană de tipul V-1 lovește Anglia (13 iunie).
- Al doilea război mondial, Invazia din Normandia (Ziua „Z"; 6 iunie): în cadrul operațiunii Overlord, armatele aliate, transportate și sprijinite de o flotă numărînd cinci mii de nave

şi de mii de avioane, debarcă pe cinci plaje din Normandia (cu numele de cod Utah, Omaha, Juno, Sword şi Gold), întîmpinînd o rezistenţă mai aprigă din partea germanilor doar pe plaja Omaha; trei divizii de desant au fost paraşutate în interiorul continentului. Pînă la căderea întunericului Aliaţii îşi consolidaseră poziţiile pe toate cele cinci plaje, după care pornesc către interior. Numărul soldaţilor aliaţi din Franţa ajunge la un milion (iunie – iulie). După ce cuceresc oraşul Cherbourg (27 iunie), armatele aliate străpung linia germană de la Avranches (1 august), înaintînd pînă la Sena (sfîrşitul lui august); Aliaţii eliberează Parisul (25 august), pe care generalul german Hans Speidel refuză să-l distrugă, aşa cum ordonase Adolf Hitler.

● Al doilea război mondial: pe frontul de est, o masivă armată sovietică, beneficiind de blindate şi superioritate aeriană, sileşte armata germană să se retragă către vest. Grupul german de armate Centru suferă o înfrîngere dezastruoasă la începutul ofensivei de vară, *pierzînd peste cinci sute de mii de morţi, răniţi şi prizonieri, laolaltă cu două mii* de tancuri, în faţa ofensivei armatelor conduse de Gheorghi Jukov. Este cucerit oraşul Minsk (3 iulie), iar sovieticii avansează în Polonia pînă pe fluviul Vistula, oprindu-se chiar la porţile Varşoviei.

● Al doilea război mondial, luptele din Varşovia (august – octombrie): cum puternica Armată Roşie se află pe celălalt mal al Vistulei, partizanii polonezi din Varşovia pornesc la luptă împotriva garnizoanei germane din oraş, pentru a sprijini atacul sovietic care părea iminent. Însă armatele sovietice au stat pe loc, iar garnizoana germană, beneficiind şi de întăriri, a masacrat armata partizanilor slab înarmată, laolaltă cu zeci de mii de necombatanţi. Polonezii capitulează (2 octombrie).

● Al doilea război mondial: la Conferinţa de la Potsdam (iulie – august), Aliaţii se întrunesc pentru a discuta viitorul Germaniei, răspunzînd la multe întrebări care aveau să se nască după terminarea războiului, inclusiv politica de ocupaţie şi procesele de la Nürenberg.

● Al doilea război mondial: eşuează „complotul ofiţerilor" condus de colonelul Klaus von Stauffenberg care urmărea asasinarea lui Adolf Hitler (20 iulie); a fost urmat de multe arestări şi execuţii.

● Al doilea război mondial: în Operaţiunea Anvil-Dragoon, forţele aliate de debarcare invadează sudul Franţei (15 august); armatele franceze cuceresc apoi rapid Marsilia şi Toulon, luînd între patruzeci şi cinci şi cincizeci de mii de prizonieri; armata americană urmăreşte germanii în retragere pînă în valea Ronului, luînd peste treizeci de mii de prizonieri (septembrie).

● Fronturile 2 şi 3 ucrainene declanşează operaţia „Iaşi-Chişinău" (20 august).

● Regele Mihai dispune arestarea mareşalului Ion Antonescu şi ieşirea României din războiul contra Naţiunilor Unite (23 august); în urma reacţiei ostile a forţelor germane, România declară război Germaniei şi lichidează rezistenţa acestora din Bucureşti (26 august) şi în ţară (31 august).

● Delegaţia română pleacă la Moscova (29 august) pentru semnarea armistiţiului. Acesta nu va fi semnat decât la 12/13 septembrie; în acest răstimp, peste 150 000 de ostaşi români care încetaseră ostilităţile sunt luaţi prizonieri de unităţile sovietic, majoritatea luînd drumul captivităţii.

● Armata română duce la bun sfîrşit operaţia de acoperire a frontierelor (septembrie), *respingând contraofensiva germano-ungară şi înlesnind progresia Armatei Roşii spre* noul aliniament al frontului din sudul Transilvaniei.

● Al doilea război mondial: încep atacurile germane cu rachetele V-2 asupra Parisului şi Londrei (8 septembrie).

● Al doilea război mondial: armata britanică cucereşte Bruxelles (3 septembrie) şi Anvers (4 septembrie). Forţele Aliaţilor urmăresc armata germană în retragere pînă pe Linia Siegfried şi se pregătesc pentru atacul asupra Germaniei, care avea să vină.

● Al doilea război mondial: bătălia de la Arnhem (17 septembrie): britanicii își stabilesc capete de pod traversînd rîul Meuse; sînt siliți să bată în retragere și vor avea între șapte mii și nouă mii de victime. Acțiunea face parte din Operațiunea Market Garden.
● Orașul Tîrgu Mureș este eliberat de trupele române (28 septembrie).
● Începe operația „Debrețin", susținută de forțe sovietice și române (6 octombrie).
● Al doilea război mondial: forțele sovietice în înaintare învinge forțele germane din Letonia pe care le urmăresc în Prusia de Est, apoi cuceresc Gdanskul și cea mai mare parte din litoralul baltic, în timp ce marina germană evacua circa un milion și jumătate de germani din acele zone (octombrie 1944 – mai 1945).
● Eliberarea Clujului de către armatele române și sovietice (11 octombrie); invocînd motive militare, sovieticii interzic revenirea administrației românești în nordul Transilvaniei și instituie o administrație militară proprie (11 noiembrie).
● Al doilea război mondial: armata sovietică cucerește Belgradul (20 octombrie), traversează Dunărea (sfîrșitul lunii noiembrie), apoi asediază Budapesta.
● *Al doilea război mondial: Armata I americană pornește ofensiva de pe Linia Siegfried*, atacînd pentru a cuceri Aachen, primul oraș german mai mare care va fi cucerit de Aliați în cel de-al doilea război mondial (20 octombrie).
● *Eliberarea orașelor Satu Mare și Carei* (25 octombrie) marchează încheierea operațiilor militare pentru eliberarea teritoriului României; partea sovietică impune României un protocol militar care duce la reducerea drastică a structurii și efectivelor armatei române (25 octombrie).
● Trupele sovietice, alături de care luptă și trupele române, lansează operația ofensivă pentru cucerirea Budapestei (29 octombrie); Corpul 7 armată român participă la asediul capitalei Ungariei și la luptele de stradă pînă la 15 ianuarie 1945, cînd, la ordinul sovieticilor, este trimis în Cehoslovacia.
● Al doilea război mondial: bombardierele britanice scufundă cuirasatul german *Tirpitz* pe cînd se afla ancorat pentru reparații la Tromsö (12 noiembrie).
● Al doilea război mondial: blindatele franceze din Alsacia (16 noiembrie – 15 decembrie) cuceresc orașul Strasbourg (23 noiembrie).
● Al doilea război mondial, bătălia „proeminenței" (Bătălia Ardenilor) (decembrie 1944 – ianuarie 1945): germanii pornesc o ultimă contraofensivă de mare *amploare, aruncînd douăzeci și cinci de divizii în lupta din Ardeni și obligînd armata* americană să bată în retragere. Prin înaintarea germanilor se formează o proeminență adîncă de optzeci de kilometri, dar nu se reușește și crearea unei *breșe profitabile în frontul de vest.* Armata americană înconjurată la Bastogne este eliberată (26 decembrie), în timp ce armata germană, învinsă și rămasă fără provizii, începe retragerea din proeminență (începutul lui ianuarie), americanii continuînd urmărirea acesteia pînă la Rin.
● Al doilea război mondial, masacrul de la Malmédy (17 decembrie): trupele germane SS asasinează optzeci și șase de prizonieri de război americani la Malmédy, în timpul luptelor din Ardeni.
● Trupele române pătrund în Cehoslovacia (18 decembrie) și vor participa la operațiile pentru lichidarea rezistenței germane alături de trupele sovietice.
● Al doilea război mondial, bătălia pentru Bastogne (19 decembrie 1944 – 2 ianuarie 1945): germanii pornesc la atac împotriva Diviziilor americane aeropurtate 82 și 101, care apărau orașul Bastogne în timpul luptelor din Ardeni; trupele americane sînt salvate de Armata III a lui George Patton (26 decembrie) și se lansează apoi în lunga cursă de urmărire a germanilor către Rin, o săptămînă mai tîrziu. La Bastogne, confruntat

cu un ultimatum din partea germanilor prin care i se solicita capitularea, generalul american Anthony C. McAuliffe a răspuns: „Nebuni!".

● Al doilea război mondial: bombardierele aliate își extind „bombardamentul-navetă" asupra Europei, bombardierele decolate din Marea Britanie folosind pentru escală baze din Uniunea Sovietică.

● Al doilea război mondial: intră în luptă primul avion german cu reacție, Messerschmitt.

● m. Erwin Rommel („Vulpea deșertului") (n. 1891), comandant suprem al armatei germane din Africa de Nord și apoi din vestul Europei pe timpul debarcării din Normandia. A fost de acord cu tentativa eșuată de asasinat asupra lui Adolf Hitler și, de teama condamnării la moarte, s-a sinucis, deși nu se anunțase încă complicitatea lui și el se bucura încă de toate onorurile datorate unui erou de război.

● m. Hans Gunther von Kluge (n. 1882), comandant al armatei germane de pe frontul de vest, care s-a sinucis după ce a fost destituit sub bănuiala de a fi participat la atentatul eșuat de asasinare a lui Hitler.

● m. Klaus Schenck von Stauffenberg (n. 1907), colonel german care a încercat să-l asasineze pe Hitler la Rastenburg, în Prusia Orientală; bomba plantată de el nu a izbutit să-l omoare pe Hitler. A fost executat (20 iulie).

● m. Ernst Thaelmann (n. 1886), lider al comuniștilor germani, asasinat de naziștii care-l țineau prizonier la Buchenwald.

● m. Emilio de Bono (n. 1866), general italian care a jucat un rol important în marșul asupra Romei și în venirea la putere a lui Benito Mussolini (1922); a fost arestat, judecat și apoi executat.

● m. Erwin von Witsleben (n. 1881), feldmareșal german, comandantul Armatei I în Polonia și apoi în Franța, comandant suprem al Grupului de armate Vest în Franța (1941 – 1942); s-a demonstrat că a luat parte la conspirația eșuată împotriva lui Hitler, a fost condamnat pentru trădare, apoi a fost spînzurat (8 august).

● m. Otto von Below (n. 1857), general german în timpul primului război mondial cu mai multe funcții de comandă; s-a distins mai ales în cea de-a doua bătălie de la Lacurile Mazuriene (1915) și la Caporetto (1917).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● La întrunirea care a pus bazele Ligii Arabe (Liga Statelor Arabe) iau parte reprezentanții arabilor din Palestina, Egipt, Arabia Saudită, Irak, Iordania (apoi Transiordania), Siria, Liban și Yemen (septembrie).

● Teroriștii Bandei Stern îl asasinează la Cairo pe administratorul colonial britanic al Orientului Mijlociu, lordul Moyne.

● m. Reza Șah Pahlavi (Reza Han) (n. 1878), general iranian care a preluat puterea în 1921 și a devenit șah (1925); întemeietorul noii case Pahlavi, a fost tatăl lui Mohammad Reza Pahlavi.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Al doilea război mondial: pornind în urmărirea japonezilor în Pacific, din insulă în insulă, armata americană debarcă în Atolul Kwajalein (1 februarie) și într-o singură săptămînă învinge defensiva japoneză și cucerește insula; aproape toți cei opt mii de soldați din garnizoana japoneză luptă pînă la moarte. Pierderile americane sînt minime.

● Al doilea război mondial, bătălia de la Eniwetok (17 – 21 februarie): armate americane mult superioare înving slaba garnizoană japoneză de la Eniwetok și din insulele Parry care număra două mii de soldați; japonezii luptă pînă la moarte.

● Al doilea război mondial: armata americană debarcă în Saipan (15 iunie) și se angajează în lupte corp la corp (pînă la 9 iulie) cu douăzeci și cinci–treizeci de mii de

apărători care, în marea lor majoritate, au luptat pînă la moarte sau au preferat să se sinucidă decît să cadă în mîinile americanilor. Americanii au înregistrat şaisprezece mii de victime, dintre care trei mii de morţi.

● Al doilea război mondial, bătălia din Marea Filipinelor (19 – 20 iunie): pe timpul invaziei din Saipan, forţele navale americane obţin o victorie de mare amploare, care îi costă pe japonezi trei portavioane şi patru sute cincizeci de avioane cu piloţii acestora, în timp ce pierderile americane nu au depăşit o sută de avioane.

● Al doilea război mondial, bătălia pentru Noua Guinee (aprilie – iulie): armata aliată atacă forţele japoneze din Noua Guinee, cucerind Hollandia (aprilie), ca şi alte baze japoneze din insulă (pînă în iulie); armata japoneză continuă un război de gherilă în junglă, care va dura pînă la capitularea Japoniei (august 1945).

● Al doilea război mondial, bătălia pentru Guam (iulie – august): armata americană de debarcare cucereşte Guamul la capătul a două săptămîni de lupte corp la corp; cea mai mare parte din cei zece mii de apărători japonezi luptă pînă la moarte.

● Al doilea război mondial, bătălia de la Leyte (octombrie – decembrie): armata americană invadează Leyte (22 octombrie), porneşte către interior cu o divizie, după care recucereşte întreaga insulă (sfîrşitul lui decembrie).

● Al doilea război mondial, bătălia din golful Leyte (24 – 25 octombrie): în timp ce armata americană porneşte către interiorul insulei Leyte, o puternică forţă navală americană distruge aproape în întregime ce mai rămăsese din flota japoneză în cea mai amplă bătălie navală a războiului din Pacific. Japonezii pierd patru portavioane, trei cuirasate, circa cinci sute de avioane şi multe alte nave, în timp ce pierderile americanilor sînt minime.

● Războiul chino-japonez: armatele japoneze din estul Chinei declanşează o ofensivă care se bucură de succes (mai), cucerind Ceanşa (19 iunie) şi Hengyang (9 august), apoi ocupînd şapte aerodromuri, principalul lor obiectiv anterior. Armatele Gomindanului stopează tentativa japoneză de cucerire a capitalei chineze Chungking.

● Al doilea război mondial: forţele britanice şi chineze declanşează o serie de atacuri neconcludente în nordul Birmaniei, inclusiv un al doilea val de raiduri chindite (martie – mai). Armata 15 japoneză atacă peste rîul Chindwin, din Birmania în India (martie), asediind Imphal şi Kohima; ea se retrage în Birmania după eliberarea oraşelor Kohima (aprilie) şi Imphala (iunie). Armatele britanice din centrul Birmaniei continuă ofensiva (noiembrie).

● n. Rajiv Gandhi (m. 1992), prim-ministru al Indiei, fiul Indirei Gandhi şi nepotul lui Jawaharlal Nehru.

● m. Chuichi Nagumo (n. 1887), ofiţer în aviaţia marină, comandant al Primei Flote Aeriene japoneze şi regizor al atacului japonez de la Pearl Harbor (1941), ca şi al pierderii flotei de portavioane japoneze la Midway (1942); se sinucide (iulie).

● m. Yoshitsugo Saito (n. 1890), general japonez care a condus defensiva împotriva invaziei americane din Saipan; în final s-a sinucis.

● m. Orde Charles Wingate (n. 1903), general britanic de origine indiană care, în calitate de consilier al poliţiei coloniei evreieşti din Palestina (1936 – 1939) a organizat pregătirea pentru luptele de gherilă; mai tîrziu a condus armatele chindite împotriva Birmaniei ocupate de japonezi (1944). A murit într-un accident aviatic în Assam (25 martie).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Al doilea război mondial: Conferinţa de la Bretton Woods (New Hampshire) pune bazele Băncii Internaţionale pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare şi Fondului Monetar Internaţional, ca şi altor structuri financiare care vor fiinţa după terminarea războiului (iulie).

• Al doilea război mondial: la Conferința de la Dumbarton Oaks din Washington D.C., reprezentanții americanilor, britanicilor sovieticilor și chinezilor plănuiesc forma și modul de funcționare al Națiunilor Unite (august – octombrie).
• La Port Chicago, lîngă San Francisco, o explozie de proporții a mai multor nave cu muniții a ucis trei sute douăzeci și doi de oameni.
• Al doilea război mondial: la o nouă conferință de la Quebec (12 – 16 septembrie), Franklin Roosevelt și Winston Churchill discută despre ocupația postbelică a Germaniei, despre viitorul Europei de Est, despre alte probleme postbelice ca și despre cîteva aspecte privind ceea ce se credea atunci că urma să fie invazia Japoniei.

1945

EUROPA:

• Al doilea război mondial: pe frontul de est, o masivă armată sovietică desfășoară un atac susținut și decisiv asupra Germaniei (din ianuarie), atac care se va lua sfîrșit o dată cu capitularea Germaniei și care va costa viețile a un milion de germani. Armatele lui Gheorghi Jukov ajung la fluviul Oder (31 ianuarie) după care, împreună cu armatele lui Konstantin Rokossovski, pornesc către nord, prinzînd circa cinci sute de mii de soldați germani între armatele sovietice și Marea Baltică; aceștia, alături de mai mult de un milion de civili, aveau să fie evacuați pe mare. Către sud, armatele sovietice înaintează și cuceresc Budapesta (13 februarie) și Viena (15 aprilie), după care fac joncțiunea cu armatele americane în valea Dunării.
• Al doilea război mondial: pe frontul de vest, armatele aliate beneficiind de superioritate aeriană împing forțele germane lipsite de șanse înapoi către Rin, în timp ce bombardierele Aliaților distrug ceea ce mai rămăsese din puterea industrială a Germaniei. Raidurile bombardierelor aliate asupra orașului Dresda (13 – 14 februarie) au creat o furtună de foc care a distrus cea mai mare parte din oraș, soldîndu-se cu circa o sută de mii de morți și mai multe sute de mii de răniți.
• Sub amenințarea trupelor sovietice de ocupație, la București este instituit un guvern de sorginte comunistă, obedient Moscovei (6 martie).
• Administrația românească este reinstituită în nordul Transilvaniei (9 martie), ca „bonus" acordat de sovietici noilor autorități de la București.
• Trupele române participă la eliberarea orașelor Zvolen și Banska Bystrica (14–25 martie).
• Al doilea război mondial: armatele americane care pătrund în Germania cuceresc podul Ludendorff de peste Rin, din Remagen (7 martie), înainte ca acesta să poată fi distrus de armata germană în retragere; americanii reușesc astfel să-și stabilească nesperat de ușor un cap de pod peste Rin, din care vor accelera invazia Germaniei. Divizia 5 americană a lui George Patton trece Rinul (22 martie), iar forțe britanice și americane aveau să traverseze la rîndul lor fluviul prin mai multe locuri în următoarele patru zile. Rezistența germanilor în vest încetează în bună măsură (aprilie); peste trei sute de mii de soldați germani se predau în bazinul Ruhrului (14 – 18 aprilie), pînă la începutul lunii mai capitulînd armatele germane în cea mai mare parte din vestul Europei (la începutul lunii mai).
• Vînătorii de munte români eliberează orașul Bánovce (5 aprilie).
• Al doilea război mondial: în Italia, forțele aliate străpung Linia Gotică (9–20 aprilie), cuceresc Bologna (21 aprilie) și apoi întreg nordul Italiei pe fondul dezintegrării rezistenței germane și italiene. Germanii capitulează necondiționat în Italia (29 aprilie; oficial pe 2 mai).

● Al doilea război mondial: armatele sovietice ajung la Berlin (22 aprilie), cucerind orașul prin lupte corp la corp (pînă la 2 mai).
● m. Adolf Hitler (n. 1889), conducătorul Partidului Nazist german (din 1921) și dictator nazist (1933 – 1945); un criminal în masă care s-a făcut direct răspunzător pentru moartea a zeci de milioane de oameni. A fost un foarte slab conducător militar, care a ignorat sfaturile competente ale generalilor săi și și-a condus țara într-un război dezastruos pe mai multe fronturi, împotriva unei alianțe la scară mondială. Hitler și Eva Braun s-au sinucis în buncărul său de comandă din Berlin (30 aprilie).
● *Al doilea război mondial ia sfîrșit în vest (7 mai) prin capitularea necondiționată a* Germaniei, intrată efectiv în vigoare la miezul nopții pe data de 8 mai, care devine astfel Ziua Victoriei – E (din Europa). Actul capitulării este semnat la Reims, Franța, de către amiralul Hans von Friedeburg și generalul Alfred Jodl, care se predau generalului-locotenent Walter Bedell Smith, șeful statului major al lui Dwight D. Eisenhower. O a doua capitulare, de această dată către generalul sovietic Gheorghi Jukov și generalul britanic Arthur Tedder, are loc la Berlin (8 mai).
● Se încheie participarea armatei române la campania purtată împotriva Germaniei naziste (12 mai); în pofida duratei, a forțelor angajate și a pierderilor suferite, România nu va primi statutul de cobeligerantă.
● Procesul de la Nürenberg (noiembrie 1945 – octombrie 1946): procesele pentru crimele de război ale capilor naziști se soldează cu condamnări la moarte pentru Hans Frank, Wilhelm Frick, Hermann Göring, Alfred Jodl, Ernst Kaltenbrunner, Wilhelm Keitel, Joachim von Ribbentrop, Alfred Rosenberg, Fritz Sauckel, Arthur Seyss-Inquart și Julius Streicher. Göring se sinucide în închisoare; toți ceilalți sînt executați. Trei acuzați sînt achitați, iar șapte primesc pedepse cu închisoarea.
● m. Benito Mussolini (n. 1883), întemeietorul fascismului italian (1919) și conducător al statului fascist italian (1922 – 1945); a fost capturat și ucis de partizanii italieni pe *cînd încerca să fugă (28 aprilie).*
● m. Heinrich Himmler (n. 1900), lider nazist, conducătorul trupelor SS (*Schutzstaffel;* Cămășile negre); părintele poliției secrete Gestapo și cel care a dirijat sistemul lagărelor de concentrare germane în care au fost uciși între zece și douăzeci și șase de milioane de oameni. Conducător al Waffen SS (trupe de luptă ale Cămășilor negre). S-a sinucis (23 mai).
● m. Joseph Göbbels (n. 1897), ministrul propagandei naziste; criminal de război, s-a sinucis omorîndu-și totodată soția și cei șase copii (1 mai).
● m. Fedor von Bock (n. 1880), general german care a luptat în ambele războaie; a fost comandantul forțelor de ocupație din Austria și Cehoslovacia către sfîrșitul anilor 1930 și al unor trupe numeroase în atacurile asupra Poloniei, Franței și Uniunii Sovietice, inclusiv al atacului Grupului german de armate Centru asupra Moscovei (1941), atac eșuat.
● m. Ivan Cerniakovski (n. 1906), general sovietic care a comandat importante forțe în timpul retragerii germanilor din vestul Uniunii Sovietice (1944 – 1945); a murit în luptă (februarie).
● m. Gheorghe Avramescu (n. 1884), general român, comandant al Corpului de Munte în campaniile din Bucovina și Crimeea; arestat de sovietici pe cînd se afla la comandă de armată (martie 1945), a murit în timpul unui bombardament.
● m. Pierre Laval (n. 1883), prim-ministru al Franței (1931; 1935; 1942–1944). A *condus guvernul colaboraționist de la Vichy; a fost executat pentru trădare (15 oc*tombrie).
● m. David Lloyd George (n. 1863), prim-ministru britanic în timpul coaliției din primul război mondial (1916 – 1922) și o figură de seamă în timpul Conferinței de Pace de la Paris (1919).

● m. Wilhelm Canaris (n. 1887), ofiţer de marină german, conducătorul contraspionajului armatei în cel de-al doilea război mondial şi lider clandestin al mişcării antinaziste; arestat după eşecul atentatului asupra lui Hitler din 1944, a fost executat de Gestapo (aprilie).
● m. Dietrich Bonhoeffer (n. 1907), preot protestant german şi militant antinazist, ucis într-un lagăr de concentrare.
● m. Vidkun Quisling (n. 1887), conducătorul-marionetă al Norvegiei în timpul celui de-al doilea război mondial, al cărui nume a devenit sinonim cu *trădător;* a fost executat pentru trădare.
● m. Archibald James Murray (n. 1860), general britanic în timpul Războiului Bur şi al primului război mondial; conducătorul statului major general al Forţei expediţionare britanice (1914), a comandat mai tîrziu armatele britanice din Egipt (1915).
● m. August von Mackensen (n. 1849), feldmareşal german care a fost unul dintre cei mai importanţi comandanţi de trupe în primul război mondial de pe frontul de est. S-a remarcat mai ales la Lodz (1914) şi Gorlice-Tarnów (1915), a cucerit oraşele Lemberg (Lvov), Brest-Litovsk şi Belgrad (toate în 1915), precum şi Bucureştiul (1916).
● m. Walther Model (n. 1891), feldmareşal german; loial lui Hitler, a condus Armata IX (1942 – 1944) în Rusia şi ulterior a comandat ofensiva din Ardeni (1945); prins în capcană, ordonă capitularea trupelor sale şi apoi se împuşcă (21 aprilie).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Al doilea război mondial: la Conferinţa de la Ialta (4 – 11 februarie), cu ocazia celei de-a doua întîlniri dintre ei, Franklin Roosevelt, Winston Churchill şi Iosif Stalin au discutat despre împărţirea sferelor de influenţă după terminarea războiului, stabilind mai ales sfera de influenţă sovietică în Europa de Est; s-a stabilit şi faptul că Stalin urma să păstreze o bună parte din Polonia (teritorii ocupate de sovietici în 1939). În schimb, Stalin se angajează să declare război Japoniei după ce se va termina războiul cu Germania.
● Armata sovietică intră în nordul Iranului, venind în sprijinul insurecţiei Partidului Tudeh, care preia controlul în regiune. La presiunile americanilor asupra guvernului sovietic, armata sovietică se retrage (mai). Armatele iraniene recuceresc apoi nordul ţării (decembrie).
● W. E. B. Du Bois, Jomo Kenyatta, Kwame Nkrumah şi alţi lideri de culoare convoacă al şaselea Congres Pan-African la Manchester, în Anglia; un eveniment de mare importanţă în dezvoltarea puternicei mişcări anticoloniale care se va întinde pe tot continentul african după terminarea celui de-al doilea război mondial.
● Începe lungul război de gherilă pentru independenţa Kenyei.
● Liga Arabă ia naştere în mod oficial (martie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Al doilea război mondial, bătălia Filipinelor (ianuarie – august): americanii debarcă cu amfibii în nordul Luzonului (9 ianuarie); armatele de invazie se deplasează apoi spre sud, la care se adaugă debarcările de la Manila (30 ianuarie). Manila capitulează (începutul lui februarie), ca şi Bataan şi Corregidor (sfîrşitul lui februarie). Resturile armatei japoneze trec la lupte de gherilă, atacurile pornind din bazele acestora situate în munţi, în special asupra oraşelor Luzon şi Mindanao; astfel de lupte vor avea loc pînă la terminarea războiului.
● Al doilea război mondial, bătălia din Iwo Jima (19 februarie – 16 martie): puşcaşii marini americani atacă cu amfibii insula puternic apărată de japonezi (19 februarie),

cucerind muntele Suribachi (23 februarie). Vor fi necesare încă trei săptămîni de lupte grele pentru a duce la bun sfîrşit cucerirea insulei, întrucît marea majoritate a celor aproape douăzeci şi cinci de mii de apărători japonezi au luptat pînă la moarte. Pierderile americanilor s-au ridicat la aproape şapte mii de morţi şi optsprezece mii de răniţi.

● Al doilea război mondial: bombardierele americane B-29 bombardează Tokio cu bombe incendiare (9 – 10 martie); peste optzeci de mii de oameni sînt ucişi într-o furtună de flăcări similară cu cele care au distrus oraşele germane Dresda şi Hamburg.

● Al doilea război mondial, bătălia pentru Okinawa (1 aprilie – 22 iunie): armata americană debarcă cu amfibii fără a întîmpina rezistenţă (1 aprilie), după care lansează atacul asupra poziţiilor japoneze puternic fortificate. Majoritatea celor o sută treizeci de mii pînă la o sută patruzeci de mii de japonezi luptă pînă la moarte, pierderile americanilor ridicîndu-se la douăsprezece mii de morţi şi cincizeci de mii de răniţi. Pierderile japonezilor mai includ şi circa trei mii de avioane cu piloţii acestora, mulţi dintre ei *kamikaze* (bombardieri sinucigaşi), ca şi *Yamoto*, ultimul super-cuirasat japonez.

● Războiul chino-japonez: la începutul anului armatele japoneze declanşaseră mai multe atacuri în sud-estul şi în centrul Chinei; slăbiţi în urma pierderilor suferite pe diverse fronturi, japonezii nu reuşesc să-şi susţină atacurile, sfîrşitul războiului găsindu-i pe chinezi în ofensivă.

● Al doilea război mondial: forţele de sub comanda britanicilor din Birmania atacă armatele japoneze de pe rîul Irrawaddy (ianuarie – februarie); le atrag în luptă pentru a executa o manevră de încercuire dinainte stabilită (martie). Trupele aliate cuceresc Meiktila, Mandalay şi Rangoon (mai). Sfîrşitul războiului le găseşte lansate în urmărirea japonezilor care se retrăgeau încet către Thailanda.

● Al doilea război mondial, Hiroshima (8:15 a.m., 6 august): bombardierul american B-26 *Enola Gay* lansează prima bombă atomică folosită vreodată în război asupra oraşului japonez Hiroshima, situat pe insula Honshu, omorînd pe loc sau la scurtă vreme după aceea între şaptezeci şi optzeci de mii de oameni şi distrugînd întregul oraş; între şaptezeci de mii şi o sută douăzeci şi cinci de mii de oameni aveau să moară în anii care au urmat. Evenimentul aruncă omenirea într-o eră care pune sub semnul întrebării supravieţuirea oamenilor şi a tuturor celorlalte forme de viaţă de pe pămînt.

● Al doilea război mondial, Nagasaki (9:30 a.m., 9 august): un bombardier american B-29 lansează a doua bombă atomică din istoria războaielor asupra oraşului Nagasaki, situat pe insula japoneză Kyushu, ucigînd pe loc între patruzeci şi şaptezeci de mii de oameni, rănind încă o dată pe atîţia şi distrugînd oraşul în mare măsură; alţi cincizeci pînă la o sută de mii vor mai muri în anii care au urmat din pricina radiaţiilor, a cancerului şi a altor afecţiuni provocate de bombă, iar alţii vor continua să moară şi mai tîrziu.

● Războiul sovieto-japonez (9 – 14 august): Uniunea Sovietică declară război Japoniei, iar în numai patru zile armata sovietică distruge armata japoneză din Kwangtung şi cucereşte o mare parte din Manciuria; sovieticii se pregăteau să traverseze rîul Yalu în Coreea cînd Japonia capitulează în faţa armatelor aliate (14 august).

● Al doilea război mondial: încetarea focului decretată de Japonia (15 august; numită Ziua Victoriei – J, de la Japonia) marchează sfîrşitul războiului din Pacific; capitularea oficială a Japoniei avea să fie semnată la bordul cuirasatului **american** ***Missouri*** în portul Tokio (2 septembrie).

● Războiul civil chinez: după capitularea Japoniei, armatele comuniste chineze ocupă o mare parte din regiunile controlate pînă atunci de japonezi în nordul Chinei (august). Infanteriştii marini americani, în număr de cincizeci şi trei de mii, ocupă Pekinul şi multe alte centre strategice din nordul Chinei (septembrie), în timp ce războiul civil reîncepe iar lupta dintre Gomindan şi forţele comuniste se extinde la nivelul întregii ţări *(noiembrie)*.

● Conducătorii mişcării pentru independenţa ţării proclamă Republica Indonezia (17 august); începe Războiul pentru independenţa Indoneziei, care va dura patru ani (1945 – 1949). Armatele olandeze şi britanice ocupă Indonezia (octombrie), cucerind Surabaya (noiembrie), în timp ce armata indoneziană începe războiul de gherilă.

● m. Hajime Sugiyama (n. 1880), feldmareşal japonez care, în calitate de ministru al armatei (1937 – 1938), de comandant al armatei din nordul Chinei (1938 – 1939) şi de şef al statului major general (*1940 – 1944*), a fost unul dintre cei care au dictat rolul jucat de Japonia în cel de-al doilea război mondial; s-a sinucis o dată cu capitularea Japoniei.

● m. Takijiro Onishi (n. 1891), amiral japonez care a ajuns comandantul Primei Flote Aeriene (octombrie 1944), organizatorul primelor atacuri *kamikaze* asupra unităţilor navale americane în golful Leyte (1944); s-a sinucis după capitularea împăratului (15 august).

● m. Shigeru Honjo (n. 1876), general japonez care a condus armata japoneză din Kwangtung cu care a cucerit Manciuria (1931 – 1932); s-a sinucis o dată cu capitularea Japoniei.

● m. Tadamichi Kuribayashi (n. 1891), general japonez care a condus defensiva în Iwo Jima; a fost ucis către sfîrşitul luptelor din insulă.

● m. Tadayoshi Sano (n. 1889), general japonez în cel de-al doilea război mondial; s-a distins mai cu seamă la Sumatra (1942) şi Guadalcanal (1942 – 1943).

● m. Fumimaro Konoye (n. 1891), prim-ministru al Japoniei înaintea declanşării celui de-al doilea război mondial; s-a sinucis pe cînd aştepta să fie judecat pentru crime de război.

● m. Subhas Chandra Bose (n. 1897), revoluţionar indian; în timpul celui de-al doilea război mondial a fost comandantul Armatei Naţionale Indiene, sponsorizată de japonezi, care a luptat împotriva Aliaţilor.

● d. Henry George Chauvel (n. 1865), general australian care a comandat nou-înfiinţatul Corp de Cavalerie al Deşertului în timpul primului război mondial; s-a distins mai ales în timpul luptelor de la Megiddo (19 – 20 septembrie 1918).

CELE DOUĂ AMERICI:

● m. Franklin Delano Roosevelt (n. 1882), al treizeci şi doilea preşedinte al Statelor Unite (1933 – 1945); a condus ţara în timpul Marii Depresiuni economice şi al întregului război, cu excepţia cîtorva luni de zile; a murit la Warm Springs, în Georgia (12 aprilie), în timpul celui de-al patrulea mandat de preşedinte, mandat fără precedent în istoria Statelor Unite. A fost urmat de vicepreşedintele Harry S. Truman.

● Al doilea război mondial: sub numele de cod Trinity, prima bombă atomică este detonată la Alamogordo, New Mexico (16 iulie). Continuă construirea celor două bombe atomice care vor fi lansate la Hiroshima şi Nagasaki.

● Conferinţa de la San Francisco (25 aprilie – 25 iunie) pune bazele Naţiunilor Unite şi stabileşte carta acestei organizaţii, care este semnată de cincizeci şi unu de membri fondatori la 26 iunie, intrînd efectiv în vigoare din 24 octombrie.

● Dictatorul brazilian Getúlio Vargas este înlăturat printr-o lovitură militară.

● n. Daniel Ortega Saavedra, lider sandinist de gherilă şi preşedinte nicaraguan (1985 – 1990).

● m. Robert Hutchings Goddard (n. 1882), pionier în domeniul propulsiei rachetelor, unul dintre precursorii astronauticii; a lansat prima rachetă cu combustibil lichid (1926).
● m. George Smith Patton (n. 1885), general american în timpul celui de-al doilea război mondial; un ofiţer controversat, a fost eliberat din funcţia de comandă după ce a jucat un rol de seamă în luptele din nordul Africii şi din Sicilia; a fost comandantul Armatei III în timpul campaniei din Europa, trupele sale eliberînd oraşul Bastogne în timpul bătăliei Ardenilor.
● m. Alexander McCarrell Patch, Jr. (n. 1889), general american care a eliberat Guadalcanalul de sub asediu (1942) în timpul celui de-al doilea război mondial. Ulterior s-a aflat la comanda Armatei VII în Europa (1944), distingîndu-se mai ales în invazia sudului Franţei.

1946

EUROPA:
● Războiul civil grec (1946 – 1949): operînd din ţările comuniste învecinate, forţele comuniştilor greci aflate sub conducerea generalului Markos Vafiades trec la ofensivă (mai), cucerind o mare parte din nordul Greciei şi angajînd lupte cu trupele guvernamentale pe tot întinsul ţării.
● În Portugalia eşuează un puci militar care urmărea destituirea lui Antonio de Oliveira Salazar.
● Albania devine stat comunist cu un partid unic sub conducerea lui Enver Hodja; sub numele de Republica Socialistă Populară Albania, se va integra blocului comunist (pînă în 1957).
● m. Hermann Göring (n. 1893), lider nazist, primul adjunct al lui Adolf Hitler; criminal de război, s-a sinucis în celula sa (15 octombrie) înainte de a fi executat conform sentinţei din Procesul de la Nürnberg.
● m. Joachim von Ribbentrop (n. 1893), diplomat german şi criminal de război nazist, executat în urma Procesului de la Nürnberg (16 octombrie).
● m. Wilhelm Keitel (n. 1882), general german şi consilier militar de frunte al lui Adolf Hitler; executat în urma Procesului de la Nürnberg unde a fost găsit vinovat de crime de război.
● m. Draža Mihailović (n. 1893), general iugoslav în timpul celui de-al doilea război mondial, conducătorul cetnicilor, forţe de gherilă proregaliste şi antinaziste (1941 – 1946); cetnicii au luptat şi împotriva gherilelor comuniste conduse de Tito. Acestea din urmă îl vor prinde şi executa.
● m. Ion Antonescu (n. 1882), conducător al statului român (1940 – 1944), judecat de un „tribunal al poporului" şi executat.
● m. Frederick Rudolph Lambert, al zecelea conte de Cavan (n. 1865), feldmareşal britanic în timpul primului război mondial, care s-a distins mai ales în prima şi în cea de-a treia bătălie de la Ypres (1914; 1917), şi pe rîul Somme; ulterior a condus statul major imperial (1922 – 1926).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
● Atentatul cu bombă de la hotelul King David (22 iulie): teroriştii grupării Irgun Zvai Leumi, conduşi de Menahem Begin, organizează un atentat cu bombă în aripa hotelului King David unde se aflau birourile britanicilor din Ierusalim; sînt ucişi nouăzeci şi unu de oameni, dintre care şaptesprezece evrei. Printre alte acţiuni ale teroriştilor Irgun s-a numărat atentatul cu bombă de la ambasada britanică din Roma.

- Sub conducerea lui Mustafa al-Barzani, forțele republicane kurde, sprijinite de sovietici, întemeiază după terminarea celui de-al doilea război mondial o republică kurdă în nordul Iranului. Kurzii sînt învinși de armatele iraniene și republica este dizolvată, însă războiul de gherilă va continua.
- Iordania (Regatul Hașemit al Iordanici) devine stat independent (25 mai).
- Siria (Republica Arabă Siriană) devine stat independent.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- Americanii încep experiențe cu bomba atomică în atolul Bikini din insulele Marshall. Două bombe atomice sînt detonate în aer deasupra lagunei (1 iulie și 25 iulie), primul dintr-o serie de șaptezeci de asemenea teste care vor avea loc la Bikini și Eniwetok.
- Războiul civil chinez: generalul George C. Marshall încearcă să medieze un armistițiu temporar în cadrul Războiului civil chinez (ianuarie), armistițiu de scurtă durată. Armatele Gomindanului ocupă o mare parte din nordul Chinei, cu sprijin substanțial din partea americanilor; asistența americană este stopată (iulie) și, de îndată ce infanteriștii marini americani încep să se retragă din China, șorții se schimbă în favoarea comuniștilor.
- Armatele sovietice se retrag din Manciuria (martie – mai).
- Războiul din Indochina (Războiul pentru independența Vietnamului; 1946 – 1954): o gherilă insurgentă se transformă în război la scară mare între Franța și Republica Democratică Vietnam, condusă de primul președinte al acesteia, Ho Și Min (Nguyen That Thanh).
- Prin Înțelegerea de la Cheribon se întemeiază Republica Indonezia, aflată în continuare parțial sub dominație olandeză. Continuă războiul de gherilă pentru independență, insurgența islamică transformînd războiul într-un conflict tridirecțional.
- Un conflict la scară largă dintre hinduși și musulmani izbucnește în India, pe măsură ce se apropie momentul divizării și creării a două state independente, India și Pakistan.
- Republica Filipine devine o națiune independentă (4 iulie). Formațiunile de gherilă Hukbalahap, conduse de comuniști, trec de la lupta împotriva japonezilor la o prelungită insurgență antiguvernamentală (1946 – 1954), cucerind o mare parte din zona rurală a centrului Luzonului.
- m. Homma Masaharu (n. 1887), general japonez care a comandat forțele de invazie din Filipine (1941 – 1942); a fost executat ca criminal de război pentru atrocitățile comise asupra prizonierilor.
- m. Tomoyuki Yamashita (n. 1885), general japonez care a comandat armatele din sud-estul Asiei (1941 – 1942) și din Filipine (1944); criminal de război; a fost executat.
- m. Hisaichi Terauchi (n. 1879), general japonez care a fost ministru al armatei (1936 – 1937) în perioada pregătirilor pentru cel de-al doilea război mondial; a comandat Armata Zonală din China de Nord (1937 – 1938), apoi Armata de Sud (1941 – 1945), coordonînd toate operațiunile militare japoneze din sud-estul Asiei.
- m. Tai Li (n. 1895), general naționalist chinez care a fost șeful serviciului de contraspionaj și al poliției secrete ale Gomindanului, subordonat direct lui Cian Kai-și (din 1938).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Winston Churchill este primul care folosește expresia *cortina de fier* pentru a descrie blocul sovietic într-un discurs ținut la colegiul Westminster din Fulton, Missouri (5 martie); discursul său a contribuit la accelerarea Războiului Rece.
- Adunarea Generală a Națiunilor Unite se întrunește pentru prima dată (10 ianuarie); norvegianul Trygve Lie a fost ales primul secretar general al Națiunilor Unite (1946 – 1952).

● Emily Greene Balch, membră fondatoare şi prima secretară a Ligii Internaţionale a Femeilor pentru Pace şi Libertate (1919), este distinsă cu Premiul Nobel pentru pace, alături de John R. Mott.
● Preşedintele haitian Élie Lescot este răsturnat printr-un puci militar (11 ianuarie); succesorul său este Dumarsais Estimé.
● Fostul ministru de război Juan Perón devine preşedintele Argentinei; în mare parte influenţat de soţia sa, Maria Eva „Evita", pînă la moartea acesteia în 1952, el devine efectiv dictatorul Argentinei. Va fi înlăturat printr-o lovitură de stat (1955).
● n. Karen Gay Silkwood (m. 1974), muncitoare într-o uzină atomică americană.
● m. Theodore Stark Wilkinson (n. 1888), amiral american care, în calitate de comandant adjunct al Forţei Pacificului de Sud, a condus debarcările începînd cu cea din golful Leyte (1944) şi din Luzon (1945), ca şi cea din Japonia (septembrie 1945).

1947

EUROPA:

● Războiul civil grec: forţele guvernamentale încep să domine armatele comuniste, pe măsură ce soseau în Grecia tot mai multe ajutoare britanice şi americane pe calea aerului, laolaltă cu un număr însemnat de consilieri militari.
● Partidul Comunist preia controlul total în Ungaria, cu sprijinul trupelor de ocupaţie sovietice; Mátyas Rákosi devine primul-ministru al guvernului controlat de comunişti.
● Partidele comuniste din Europa, dominate de Uniunea Sovietică, întemeiază Cominform (Biroul Comunist de Informaţii) (1947 – 1956); organizaţia nu mai este folosită ca instrument de control sovietic după moartea lui Iosif Stalin (1953).
● Armata iugoslavă trimisă în mult disputatul oraş Trieste este oprită de trupele americane de ocupaţie din Italia (septembrie). Forţele aliate de ocupaţie se retrag complet din Italia, lăsînd trupe la Trieste (14 decembrie).
● Regele Mihai abdică (31 decembrie) sub presiunea exercitată de comunişti; România devine „republică populară".
● m. Anton Denikin (n. 1872), general în armata Albilor în timpul luptelor de pe fluviul Don din cadrul Războiului civil rus.
● m. Jacques Philippe Leclerc (n. 1902), general francez în armata Franţei Libere din cel de-al doilea război mondial; a condus Divizia II franceză de blindate cu care a intrat în Paris (1944).
● m. Ian Standish Monteith Hamilton (n. 1853), general britanic în timpul primului război mondial, comandantul suprem al forţelor din Mediterana (1910) şi al Armatei Britanice de Apărare (1914), înainte de a dirija debarcările cu sfîrşit tragic de la Gallipoli (1915); refuzînd să se retragă, a fost destituit şi rechemat în ţară.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Continuă planurile de divizare a Palestinei; Naţiunile Unite recomandă împărţirea în două state, unul arab şi unul evreu, retragerea britanică fiind programată pentru data de 1 octombrie 1948. Arabii palestinieni şi partizanii acestora din lumea arabă nu sînt de acord cu soluţia propusă; un război pe scară largă pare iminent, pe măsură ce luptele de gherilă se intensifică în Palestina.
● Mişcări anticoloniale încep să ia amploare în multe ţări. În Madagascar, o revoltă eşuată împotriva francezilor se soldează cu circa zece mii de victime în rîndul populaţiei indigene şi cu o mie în cel al francezilor (ianuarie – aprilie).
● Partidul Ba'ath (Partidul Socialist al Renaşterii Arabe) este organizat oficial ca partid politic; el exista ca o mişcare socialistă pan-arabă încă de la mijlocul anilor 1930.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Luptele dintre hinduşi şi musulmani ca şi crimele în masă se intensifică o dată cu divizarea Indiei Britanice în două noi state, India şi Pakistan (15 august); se înregistrează între cinci sute de mii şi un milion de morţi, migraţia internă situîndu-se între zece şi optsprezece milioane de oameni.
- Războiul din Kashmir (1947 – 1949): rajahul din Kashmir, un hindus, anexează Kashmirul la India în timpul procesului de divizare a Indiei, dînd astfel naştere la o mişcare musulmană de protest în Kashmir ce va degenera în scurtă vreme într-un război nedeclarat, la care vor lua parte numeroase elemente ale forţelor armate indiene şi pakistaneze.
- Războiul civil chinez: chiar dacă cele două tabere, comuniştii şi Gomindanul, se aflau într-o situaţie de echilibru în Manciuria, comuniştii trec în mod decisiv la ofensivă; ei avansează totodată de la acţiuni de tip gherilă la războiul poziţional şi, pînă către sfîrşitul anului, comuniştii vor controla o mare parte din provincie.
- Feldmareşalul Luang Pibul Songgram preia puterea în Thailanda printr-o lovitură de stat.
- Armatele Vietminh (Frontul de Independenţă a Vietnamului) asediază oraşul Hué (ianuarie – februarie) însă nu reuşesc să-l cucerească.
- m. Aung San (n. 1915), prim-ministru al Birmaniei, asasinat de cinci membri ai cabinetului său (19 iulie); este tatăl lui Daw Aung San Suu Kyi.
- m. Haruyoshi Hyakutake (n. 1888), general japonez care a condus defensiva de la Guadalcanal, fiind învins la capătul unei lupte de durată (1943).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Preşedintele american Harry S. Truman face cunoscută Doctrina Truman (12 martie), conform căreia America era împotriva comunismului la scară mondială şi care solicita în acelaşi timp Congresul american ajutoare masive pentru Grecia şi Turcia: un pas important în dezvoltarea Războiului Rece.
- Secretarul de stat american George C. Marshall elaborează Planul Marshall, un program de ajutorare american masiv destinat reconstrucţiei Europei postbelice şi, concomitent, întăririi guvernelor europene anticomuniste; o stratagemă importantă în cadrul Războiului Rece.
- George Frost Kennan, publicînd anonim în *Foreign Affairs*, scrie despre politica „îngrădirii" Uniunii Sovietice; aceasta avea să devină poziţia fundamentală a Statelor Unite pe timpul Războiului Rece.
- Central Intelligence Agency – CIA (Agenţia Centrală de Informaţii) este înfiinţată printr-un Decret privind Siguranţa Naţională a S.U.A., luînd locul fostului Oficiu al Serviciilor Strategice (OSS), care funcţionase pe timpul celui de-al doilea război mondial.
- Războiul civil paraguayan (30 martie – 20 august): forţele rebelilor conduse de fostul preşedinte Rafael Franco sînt învinse decisiv de armatele guvernamentale ale preşedintelui Higinio Morinigo în lupta de la Asunción (20 august), punîndu-se astfel capăt războiului.
- Preşedintele Ecuadorului José Maria Velasco Ibarra este răsturnat printr-o lovitură de stat şi înlocuit de colonelul Carlos Mancheno (23 august).
- m. Marc Andrew Mitscher (n. 1887), amiral american în timpul celui de-al doilea război mondial care a comandat portavionul *Hornet* în bătălia de la Midway, ulterior fiind comandantul Forţei Speciale Rapide de Transport.
- m. Evans Fordyce Carlson (n. 1896), general american al cărui Batalion II de Puşcaşi Marini (Puşcaşii marini ai lui Carlson), antrenat pe baza tehnicilor chinezeşti, a îndeplinit atacuri temerare, adesea în spatele liniilor inamice, precum atacul de la Guadalcanal (noiembrie – decembrie 1942); Carlson a fost rănit grav la Saipan (1944).

EUROPA:

● În timp ce Războiul Rece amenință să se transforme în conflict deschis, armata sovietică a impus o blocadă asupra Berlinului de vest (22 iunie); în replică, Aliații au organizat o masivă aprovizionare a orașului pe calea aerului, până la ridicarea blocadei (mai 1949).

● Democrația cehă este distrusă printr-o lovitură de stat fără vărsare de sînge, sprijinită de prezența puterii militare sovietice în Europa de Est.

● m. Edvard Beneš (n. 1884), lider al mișcării de independență a Cehiei, primul ministru ceh de externe (1918 – 1935) și președinte al Cehoslovaciei (1935 – 1938; 1945 – 1948); a demisionat după ce comuniștii au preluat puterea.

● m. Jan Masaryk (n. 1886), ministru ceh de externe (1945 – 1948), fiul lui Tomás Masaryk; după preluarea puterii de către comuniști printr-o lovitură de stat (1948), el își păstrează funcția rămînînd în opoziție. După numai cîteva săptămîni el cade (sau este împins) de la o fereastră în Praga (10 martie).

● Războiul civil grec: armatele guvernamentale trec la ofensivă, respingînd armatele comuniste, care suferă din ce în ce mai mult de lipsă de arme și provizii, pe măsură ce ruptura dintre iugoslavi și sovietici se agravează.

● m. Walther von Brauchitsch (n. 1881), feldmareșal german care, în calitate de comandant suprem (1938 – 1941), a plănuit atacurile asupra Poloniei, Franței, Balcanilor și Rusiei; a fost demis după ce a emis părerea conform căreia Moscova nu putea fi cucerită.

● m. Arthur Coningham (n. 1895), mareșal britanic al aerului supranumit „Maori"; el a organizat și a condus Forța Tactică Aeriană II, multinațională, în debarcările din Normandia (1944).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Forțele israelite din organizațiile Irgun Zvai Leumi și Stern Gang au masacrat două sute cincizeci și patru de arabi palestinieni locuitori ai satului Deir Yasin, din apropiere de Ierusalim (9 aprilie); marea majoritate a celor uciși erau necombatanți.

● Războiul pentru independența Israelului (Primul război arabo-israelian) (mai 1948 – ianuarie 1949): în Palestina izbucnește războiul civil arabo-israelian (ianuarie), în timp ce britanicii se pregăteau de retragere, iar migrația arabă era tot mai numeroasă (începutul lunii mai). Britanicii se retrag (14 mai), este înființat statul independent Israel și armatele din Siria, Liban, Irak, Iordania și Egipt invadează statul israelian nou creat (14 – 15 mai); forțele egiptene care înaintau de-a lungul coastei ajung la mai puțin de patruzeci de kilometri de Tel Aviv înainte de a fi respinse. În cele din urmă armata israeliană va învinge toți atacatorii arabi, mai puțin în sectorul Ierusalimului, unde Legiunea Arabă Iordaniană cucerește și păstrează cea mai mare parte din oraș.

● Teroriștii israelieni din gruparea Stern Gang îl asasinează pe diplomatul suedez și mediator-șef la Națiunile Unite pentru pace în Palestina, Folke Bernadotte (n. 1895). El este înlocuit de Ralph Bunche.

● Liderul Partidului Național, Daniel Malan, preia puterea în Africa de Sud, introducînd rapid sistemul rasist al apartheidului care va sfîșia societatea sud-africană și va genera un război civil ce va dura cîteva decenii.

● Menahem Begin întemeiază Partidul Herut Israelian.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul civil chinez: comuniștii obțin o serie de victorii importante asupra forțelor Gomindanului, războiul luînd practic sfîrșit, cu excepția unor acțiuni de curățire care se vor mai desfășura și în continuare.

● Războiul civil chinez, bătălia de la Mukden-Chinchow (27 – 30 octombrie): armata Gomindanului din Manciuria este învinsă decisiv de urmăritorii comuniști: din acel

moment armatele Gomindanului încetează să mai existe ca forțe luptătoare. Orașul Mukden este cucerit (1 noiembrie).

● Războiul civil chinez, bătălia de la Huai Hai (bătălia de la Suzhou) (noiembrie 1948 – ianuarie 1949): ultima și cea mai importantă bătălie a războiului, la care au luat parte cîte cinci sute de mii de soldați din fiecare tabără; infanteria comuniștilor distruge Grupul VII de armate al Gomindanului, pornind apoi în urmărirea Grupului II de armate, care se retrage. Gomindanul pierde circa două sute cincizeci de mii de oameni.

● m. Mohandas Karamchand „Mahatma" Gandhi (n. 1869), personaj de frunte în cadrul mișcării de independență a Indiei și cel mai vestit susținător al non-violenței pe plan mondial; a fost asasinat de un extremist hindus în New Delhi (30 ianuarie).

● Birmania devine stat independent (4 ianuarie); primul ei premier este U Nu. Se iscă mai multe insurecții, pe măsură ce diverse grupări comuniste și minorități etnice încearcă să răstoarne proaspătul guvern; despre toate acestea la un loc se vorbește ca despre Războiul civil birmanez început în 1948, război care a continuat și în anii 1990.

● Războiul civil din Malaysia (1948 – 1960): forțele chineze și malaysiene conduse de comuniști declanșează insurecția, pornind din delta fluviului Irrawaddy (martie); forțele britanice de ocupație declară stare de urgență (iunie), pe măsură ce conflictul ia amploare. Armatele malaysiene-britanice vor cîștiga în final lungul război de gherilă, luînd astfel naștere un stat malaysian independent.

● Armatele olandeze cuceresc Djokjakarta; gherilele indoneziene continuă lupta pentru independență.

● Republica Democrată Populară Coreeană (Coreea de Nord) devine stat independent (9 septembrie).

● Republica Coreea (Coreea de Sud) devine națiune independentă, sub conducerea lui Syngman Rhee (1948 – 1960). Eșuează revoltele din mai multe orașe sud-coreene.

● Armatele guvernamentale indiene cuceresc orașul Hyderabad (septembrie), după ce conducătorul acestuia, Nizam, refuzase anexarea la India în timpul procesului de separare a Pakistanului.

● În Birmania se declanșează Războiul pentru independența statului Karen (1948 – 1950).

● m. Hideki Tojo (n. 1884), general japonez, șeful statului major al armatei din Kwangtung și prim-ministru al Japoniei (din octombrie 1941 și pînă la demisia sa din 1944); a fost spînzurat pentru crime de război.

● m. Mohammad Ali Jinnah (n. 1876), conducător al Ligii Musulmane care a devenit întemeietorul Pakistanului.

● m. Feng Yu-hsiang (n. 1882), general chinez cunoscut sub numele de „Generalul Creștin"; un puternic senior războinic din nord în anii 1920, el a fost înfrînt categoric de armatele Gomindanului (1930).

● m. Heitaro Kimura (n. 1888), general japonez care a comandat Armata Zonală Birmaneză după înfrîngerea acesteia de la Imphal și Kohima (1944); a fost executat pentru tratamentul aplicat prizonierilor aliați în timpul lucrărilor de construcție a căii ferate Thailanda – Birmania.

● m. Iwane Matsui (n. 1878), general japonez care a condus campaniile de cucerire a orașelor Șanhai și Nanking (1937); a fost comandantul forțelor japoneze din China în timpul atrocităților cunoscute sub denumirea de „violul din Nanking", pentru care a fost judecat, condamnat și executat.

● m. Suzuki Kantaro (n. 1868), amiral japonez expert în lupta cu torpile, care a ajuns șeful statului major al Marinei; numit prim-ministru (aprilie 1945), a declarat inițial că va lupta pînă la capăt.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Războiul civil columbian (La Violencia) (1948 – 1958): masivul război de gherilă dintre liberali şi conservatori s-a desfăşurat mai cu seamă în zonele rurale şi a costat între două sute şi trei sute de mii de vieţi omeneşti, la care se adaugă un mare număr de răniţi; disputa nu este tranşată definitiv, conflicte continuînd să apară chiar şi pe la începutul anilor 1990.
- În mărturia depusă în faţa Comitetului Camerei pentru Activităţile Non-Americane (HUAC), Whittaker Chambers îl acuză pe diplomatul american Alger Hiss de a fi spion comunist.
- În Costa Rica, insurecţia condusă de José Figueres Ferrer readuce la putere guvernul lui Otilio Ulate Blanco, ales în mod legal (aprilie).
- Preşedintele jamaican José Bustamante este înlăturat printr-o lovitură de stat (octombrie); în locul său vine generalul Manuel Odria, care va conduce ţara pînă în 1956.
- m. John Joseph „Blackjack" Pershing (n. 1860), general american care a comandat forţele expediţionare americane în Mexic (1916 – 1917); a fost primul care a deţinut funcţia de general de armată american (1919).
- m. Orville Wright (n. 1871), pionier american în domeniul aviaţiei.

1949

EUROPA:

- O dată cu explozia primei bombe atomice sovietice ia sfîrşit monopolul nuclear al Statelor Unite şi începe lunga perioadă de echilibru încărcată de teroare dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică în cadrul Războiului Rece.
- Un eveniment important al Războiului Rece îl constituie semnarea Pactului Nord-Atlantic (4 aprilie) şi înfiinţarea Organizaţiei Tratatului Nord-Atlantic (NATO) (17 sep-tembrie). Membri fondatori ai NATO au fost Belgia, Canada, Danemarca, Franţa, Islanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Portugalia şi Marea Britanie, acestora alăturîndu-li-se mai tîrziu Statele Unite, Germania, Grecia, Spania şi Turcia.
- Războiul civil grec: conflictul ia sfîrşit cînd armatele guvernamentale cuceresc muntele Grammos, chiar dacă va mai continua un război de gherilă de intensitate redusă. Rămasc fără bazele lor anterioare şi sursele de aprovizionare din Iugoslavia şi Albania, forţele comuniste nu mai sînt capabile să susţină o campanie de anvergură.
- Ia sfîrşit procesul de împărţire a Germaniei postbelice. Republica Federală a Germaniei (Germania de Vest) devine o naţiune independentă (mai), în paralel cu înfiinţarea Republicii Democrate Germane (Germania de Est) (octombrie).
- Convenţia de la Geneva este îmbogăţită cu noi amendamente referitoare la tratamentul aplicat civililor şi celor implicaţi în războaie civile.
- Născut în America, propagandistul nazist din timpul celui de-al doilea război mondial Axis Sally (Mildred Gillars), este acuzat de trădare şi condamnat la o pedeapsă de doisprezece ani închisoare.
- m. Gheorghi Mihailovici Dimitrov (n. 1882), conducătorul bulgar al Cominternului (1935 – 1943) şi prim-ministru al Bulgariei după încheierea celui de-al doilea război mondial (1946 – 1949).
- m. Radu Korne (n.1895), general român, s-a remarcat în luptele din peninsula Kerci; mort în închisorile comuniste.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Războiul pentru independenţa Israelului (Primul război arabo-israelian): armistiţiul egipteano-israelian (7 ianuarie) pune capăt luptelor, dar nu este semnat nici un tratat

de pace. Circa un milion de refugiați arabi își părăsiseră casele; vor începe cîteva decenii de lupte și acțiuni de gherilă arabo-israeliene.

- Se nasc conflicte armate între algerienii care-și cereau independența și forțele coloniale franceze (mai); pe măsură ce forțele de independență cresc ca număr, sporesc și acțiunile anticoloniale pe întregul continent african.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- Războiul civil chinez: armatele comuniste cuceresc orașele Pekin (22 ianuarie) și Nanking (22 aprilie), și cele mai importante orașe chineze pînă la sfîrșitul anului, pe măsură ce adversarii lor, armatele Gomindanului, își încetează existența, un mare număr de oameni trecînd în tabăra comunistă. Republica Populară Chineză este înființată în mod oficial (1 octombrie). Guvernul naționalist al lui Cian Kai-și se refugiază în Formosa (azi Taiwan) (decembrie).
- Războiul din Kashmir: printr-un armistițiu mediat de Națiunile Unite, ia sfîrșit războiul nedeclarat dintre India și Pakistan care dura de doi ani în Kashmir; Kashmirul este divizat de-a lungul liniei frontului existente la acea dată (1 ianuarie).
- Războiul pentru independența Indoneziei: un armistițiu între olandezi și indonezieni pune capăt războiului (7 mai); urmează retragerea olandezilor (decembrie). Liderul mișcării de independență, Sukarno, devine primul președinte al nou-înființatei țări.
- Guvernul thailandez condus de Luang Pibul Songgram înfrînge o tentativă de insurecție armată (februarie).
- Laos devine o națiune independentă.
- m. Hiroaki Abe (n. 1889), amiral japonez care a comandat Divizia VIII de Crucișătoare din cadrul Forței de lovire de la Pearl Harbor (1941).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Sînt retrase ultimele trupe americane din China (februarie). Într-o declarație a Departamentului de Stat al Statelor Unite se anunță încetarea totală a trimiterii de ajutoare militare către guvernul naționalist chinez (august), acuzînd acest guvern de corupție endemică și făcîndu-l în bună măsură răspunzător pentru victoria comuniștilor în Războiul civil chinez.
- m. John Porter Lucas (n. 1890), general american în timpul celui de-al doilea război mondial; a fost eliberat din funcție după ce armatele sale au fost blocate de germani la Anzio, în sudul Italiei (1944).

1950

EUROPA:

- Fizicianul atomic germano-britanic Klaus Fuchs, conducătorul departamentului de fizică de la uzina atomică Harwell din Marea Britanie, este demascat ca fiind agent sovietic; a fost închis pînă în 1959.
- Walter Ulbricht devine secretar general al Partidului Socialist Unit aflat la putere în Germania de Est și totodată conducător al țării (1950 – 1971).
- m. Petre Dumitrescu (m. 1882), general român, comandant de armată pe frontul de est.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- În Africa de Sud este promulgat Actul Suprimării Comunismului, oferind astfel baza legală pentru crearea statului polițienesc sud-african.

● m. Jan Christian Smuts (n. 1870), mareşal sud-african în Războiul anglo-bur, comandant al forţelor armate aliate est-africane în primul război mondial şi de două ori prim-ministru al Africii de Sud (1919 – 1924; 1939 – 1948).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul coreean (1950 – 1953): armatele nord-coreene lansează un atac-surpriză asupra Coreei de Sud (25 iunie), înaintînd rapid spre sud pentru a cuceri capitala sud-coreeană, Seul. Statele Unite şi ONU intervin rapid (30 iunie), luînd astfel naştere un front care tăia peninsula coreeană în două (august – septembrie). Urmează debarcări de tăria unor divizii la Inchon, aflat la circa două sute treizeci de kilometri mai spre nord. Făcînd joncţiunea cu armatele care soseau dinspre sud, armatele aliate recuceresc Seul şi ocupă Pyongyang, după care pornesc către rîul Yalu, frontiera coreeano-chineză. Aici intervin forţe masive ale Armatei Roşii chineze; corpul principal al armatei chineze, numărînd o sută optzeci de mii de soldaţi, respinge armatele aliate (25 noiembrie), pe care le urmăreşte pînă pe linia defensivă situată la nord de Seul (decembrie); în paralel sînt evacuaţi pe calea apelor, pe la Hungnam, peste o sută de mii de soldaţi şi tot atîţia civili.

● Războiul din Indochina: armatele franceze se retrag în delta Rîului Roşu după ce suferiseră înfrîngeri substanţiale din partea forţelor de independenţă vietnameze în nord şi în delta Mekongului.

● Războiul civil din Laos (1950 – 1973): lungul război civil începe o dată cu formarea armatei comuniste Pathet Lao care se confruntă cu Armata Regală laoţiană.

● Chinezii cuceresc Tibetul, întîmpinînd o slabă rezistenţă armată. Dalai-lama rămîne ca o marionetă în mîinile chinezilor; începe lupta de rezistenţă de tip gherilă, de mică anvergură.

● Forţele guvernamentale birmaneze recuceresc o mare parte din centrul ţării de la insurgenţii din Karen; războiul pentru independenţa Karenului eşuează, transformîndu-se într-o lungă insurgenţă de tip gherilă.

● Insurecţia democratică din Nepal este învinsă de forţele guvernamentale (noiembrie).

● Ia fiinţă în mod formal Republica Indonezia (15 august).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Pedro Albizu Campos conduce o revoltă în Puerto Rico, care este rapid înăbuşită de Garda Naţională a insulei (30 octombrie). Naţionaliştii Oscar Collazo şi Griselio Torresola organizează un atentat la Blair House (1 noiembrie), în Washington, D.C., încercînd fără succes să-l asasineze pe preşedintele american Harry S. Truman. Torresola şi unul dintre paznici sînt ucişi în timpul atacului; Collazo este condamnat pe viaţă, dar mai tîrziu se revine asupra sentinţei (1979).

● Preşedintele haitian Dumarsais Estimé este înlăturat printr-un puci militar (aprilie) şi înlocuit cu colonelul Paul Magloire.

● Congresul american trece peste veto-ul preşedintelui Harry S. Truman şi promulgă Actul McCarran pentru Securitatea Internă, intrînd astfel în „era McCarthy", o perioadă de campanie anticomunistă.

● Alger Hiss este acuzat de sperjur şi condamnat la aproape patru ani de închisoare.

● Owen Lattimore, care fusese acuzat pe nedrept de senatorul Joseph McCarthy ca fiind spion spion sovietic, este găsit nevinovat de un comitet al Senatului.

● m. Henry Harley „Hap" Arnold (n. 1886), general american, comandant al Corpului Aerian al Armatei în cel de-al doilea război mondial.

• m. Walton Harris Walker (n. 1889), general american, comandant de blindate în ambele războaie mondiale în Europa, ca și în războiul din Coreea, unde a comandat Armata VIII avîndu-l ca superior pe generalul Douglas MacArthur; a murit într-un accident lîngă paralela treizeci și opt (23 decembrie).

1951

EUROPA:

• Spionii sovietici Guy Burgess și Donald MacLean, ambii cetățeni britanici, reușesc să fugă în Uniunea Sovietică.

• m. Henri Philippe Pétain (n. 1856), general francez, eroul de la Verdun (1916), comandant suprem (1917 – 1918), mareșal al Franței (1918), comandant în Războiul din Rif (1925 – 1926), prim-ministru (din 16 iunie 1940) și conducător al guvernului colaboraționist de la Vichy; după război, condamnarea lui la moarte a fost schimbată de Charles de Gaulle în închisoare pe viață.

• m. Carl Gustaf Emil Mannerheim (n. 1867), comandant al Armatei Albe în timpul Războiului pentru independența Finlandei și al Războiului finlandezo-sovietic (1939 – 1940), după numele căruia a fost botezată Linia Mannerheim; ulterior președinte al Finlandei (1944 – 1946).

• m. Mihail Markovici Borodin (n. 1884), comunist rus, bolșevic din vechea gardă, consilier-șef al Comintemului pentru Sun Iat-sen și naționaliștii chinezi (1923 – 1927); după ce reușise să supraviețuiască epurărilor din anii 1930, Borodin este arestat în timpul campaniei antievreiești a lui Iosif Stalin din 1949 și va muri într-o închisoare din Siberia.

• m. William Riddell Birdwood (n. 1865), feldmareșal britanic; comandant al ANZAC (Corpul de armată Australian – Neo-Zeelandez) în timpul primului război mondial, s-a distins mai ales la debarcările de la Gallipoli (1915), conducînd ulterior evacuarea trupelor anglo-franceze din Gallipoli (1916).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• Partidul Frontului Național preia puterea în Iran, fiind condus de Mohammed Mossadeq, care naționalizează urgent instalațiile petroliere și instituie schimbări sociale de mare importanță.

• m. Abdullah Ibn Hussein (n. 1882), emir și primul rege al Transiordaniei (d. 1946 – 1951); a fost asasinat (20 iulie). Este urmat de fiul său, Hussein I.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

• Războiul coreean: aproximativ cinci sute de mii de soldați chinezi și nord-coreeni declanșează o ofensivă (1 ianuarie) care cucerește capitala Seul; contraatacul armatelor aliate recucerește orașul (14 martie). Generalul Douglas MacArthur este demis de președintele Harry S. Truman (11 aprilie) după ce acesta a solicitat în mod public dreptul de a bombarda obiective chineze din Manciuria. Trupele ONU își stabilesc în cele din urmă o nouă linie a frontului la nord de Seul. Încep negocieri de pace intermitente (iulie), care continuă la Panmunjon (12 noiembrie); pacea va veni în 1953.

• Războiul din Indochina: forțele vietnameze de independență devin mai puternice, alăturîndu-li-se armatele de gherilă Pathet Lao și Khmerii Roșii; francezii nu mai controlează decît orașele și cîteva baze fortificate. Recunoașterea din partea Franței a guvernului vietnamez Bao Dai nu are nici un efect.

• m. Thomas Albert Blamey (n. 1884), primul feldmareşal al Australiei; a comandat ANZAC (Corpul de armată Australian – Neo-Zeelandez) în Orientul Mijlociu, a deţinut apoi funcţia de comandant suprem al armatei australiene (1942) şi a dirijat ofensivele trupelor aliate terestre, începînd cu cea din Noua Guinee (1942).
• m. Ali Han Liaquat (n. 1895), cel dintîi prim-ministru al Pakistanului, asasinat în timpul mandatului.

CELE DOUĂ AMERICI:

• Americanii încep în poligonul din Nevada testele nucleare atmosferice; poligonul este situat la circa o sută douăzeci de kilometri nord-est de Las Vegas. Au avut loc peste o sută de detonări deasupra solului (1951 – 1958). Particulele radioactive rezultate, duse de vînt, au contaminat sute de kilometri pătraţi, zone în care locuiau peste o sută de mii de oameni; s-au produs importante pagube cauzate de radiaţii şi s-au înregistrat morţi. Populaţia aflată în direcţia vîntului nu a fost niciodată avertizată de pericol şi nici evacuată.
• Victor Paz Estensoro, conducătorul Partidului Mişcării Revoluţionare Naţionaliste, este ales preşedinte al Boliviei, însă un puci militar condus de generalul José Ballívian îl împiedică să-şi exercite mandatul.
• Ethel Greenglass Rosenberg şi Julius Rosenberg sînt acuzaţi de spionaj în favoarea Uniunii Sovietice şi condamnaţi la moarte de judecătorul Irving R. Kaufman; campania pe plan mondial declanşată pentru eliberarea lor nu are nici un efect.
• Dictatorul argentinian Juan Perón înfrînge o încercare de lovitură de stat militară (septembrie).
• Preşedintele panamez Arnulfo Arias este răsturnat printr-o lovitură de stat şi înlocuit cu vicepreşedintele Alcibiades Arosmena (mai).
• m. Forrest Percival Sherman (n. 1896), amiral american care în timpul celui de-al doilea război mondial şi-a adus contribuţia la elaborarea planurilor unor operaţiuni de maximă importanţă din Pacific, precum cele din Insulele Mariane, de la Iwo Jima şi Okinawa.

1952

EUROPA:

• În Cipru, forţele mişcării pentru autodeterminare conduse de colonelul George Grivas şi sprijinite de arhiepiscopul grec ortodox al insulei, Makarios III, încep un război de gherilă pentru *enosis* (unirea cu Grecia) împotriva trupelor britanice de ocupaţie, laolaltă cu atacuri teroriste asupra minorităţii turce din insulă (1952 – 1959).
• Ia fiinţă Comitetul Sovietic pentru Securitatea Statului (KGB); principalul organism al spionajului şi contraspionajului sovietic este succesor al Ceka şi OGPU (Administraţia Politică a Statului Unional).
• Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), întemeiată prin Tratatul Atlanticului de Nord din 1949, este reorganizată şi centralizată.
• m. George VI (n. 1895), rege al Marii Britanii (1936 – 1952) în timpul celui de-al doilea război mondial, cînd el şi soţia sa, Elizabeth Bowes-Lyon, au reprezentat importante simboluri patriotice; este urmat pe tron de fiica sa cea mare, Elisabeta II.
• m. Jean de Lattre de Tassigny (n. 1889), mareşal al Franţei care a comandat Armata I franceză de la St.-Tropez şi pînă în Germania (1944 – 1945); ulterior s-a aflat la comanda armatelor din Indochina (1950).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Revoluţia egipteană (23 iunie): Gamal Abdel Nasser conduce o lovitură de stat care-l înlătură pe Farouk I şi întemeiază Republica Egipt; primul său premier avea să fie generalul Mohammed Naguib.

● Răscoala Mau-Mau (1952 – 1956): numeroasa societate kenyană Kikuyu Mau-Mau declanşează un război de gherilă la scară naţională, nereuşit, pentru ieşirea ţării de sub dominaţia forţelor coloniale britanice. În timpul răscoalei este arestat Jomo Kenyatta, care va fi închis până în 1961, când va fi ales ca primul preşedinte al Kenyei independente.

● Camille Chamoun, liderul comunităţii creştine maronite din Liban, preia puterea printr-o lovitură de stat, înlăturînd guvernul musulman al lui Bishara al-Khouri.

● În Tunisia începe Războiul de gherilă pentru independenţă împotriva dominaţiei franceze; tunisienii sînt conduşi de Habib Bourguiba.

● ONU condamnă pentru prima dată sistemul de apartheid din Africa de Sud.

● Armatele britanice intervin de partea forţelor din Mascat şi Oman, aflate în conflict cu armata Arabiei Saudite care pusese stăpînire pe mult disputata oază Buraimi (octombrie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Marea Britanie detonează prima sa bombă atomică, în insulele Monte Bello, în largul coastei de vest a Australiei (3 octombrie), devenind astfel al treilea membru al „clubului nuclear", prefaţînd astfel proliferarea armelor nucleare în deceniile care vor urma.

● Armatele britanice de ocupaţie încep o puternică campanie împotriva insurgenţilor din Malaysia (februarie).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Victor Paz Estenssoro, conducătorul Partidului Naţionalist al Mişcării Revoluţionare din Bolivia, devine preşedinte (16 aprilie) după o insurecţie (8 – 11 aprilie) care l-a înlăturat pe generalul Hugo Ballivian şi pe susţinătorii militari ai acestuia; victimele sînt estimate la două – trei mii de morţi şi mai multe mii de răniţi.

● Fostul preşedinte cubanez Fulgencio Batista y Zaldivar preia puterea printr-o lovitură de stat; va conduce Cuba ca dictator pînă ce va fi izgonit de forţele lui Fidel Castro (1 ianuarie 1959).

1953

EUROPA:

● m. Iosif Stalin (Iosif Vissarionovici Djugaşvili) (n. 1879), dictator comunist sovietic (1928 – 1953) care s-a folosit de aparatul Partidului Comunist pentru a prelua puterea, după care a întemeiat un stat poliţienesc ce va provoca zeci de milioane de morţi prin epurări, foamete, boli şi vulnerabilitate la atacurile naziste. Moartea sa (5 martie) va marca începutul unei lupte pentru putere şi totodată începutul „dezgheţului" sovietic – o relaxare a tensiunilor interne şi o renunţare la politica strictă a poliţiei secrete şi a controlului birocratic, laolaltă cu eliberarea a zeci de mii de deţinuţi.

● m. Lavrenti Pavlovici Beria (n. 1899), conducătorul poliţiei secrete sovietice, care a încercat să preia controlul asupra Uniunii Sovietice în timpul luptei pentru putere ce a urmat morţii lui Stalin; se presupune că a fost ucis de oponenţii săi.

● În Berlinul de Est, ca şi în întreaga Germanie de Est, au loc revolte antiguvernamentale (16 – 17 iunie); trupele sovietice de ocupaţie intervin prompt împotriva participanţilor.

• Au loc ciocniri armate între forţele iugoslave şi cele italiene, americane şi britanice în disputatul oraş Trieste (29 – 31 august). Situaţia se detensionează printr-o înţelegere (5 decembrie) care prevede retragerea ambelor tabere şi evacuarea britanicilor şi americanilor.

• m. Karl Rudolph Gerd von Rundstedt (n. 1875), feldmareşal german în cel de-al doilea război mondial, comandant de grup de armate în Bătălia pentru Franţa şi pe frontul de est; comandant suprem al forţelor vest-europene care s-au împotrivit invaziei aliate.

• m. Klement Gottwald (n. 1896), primul preşedinte al Cehoslovaciei comuniste (1948 – 1956).

• m. Paul René Fonck (n. 1894), pilot militar francez, considerat asul aviaţiei aliate în primul război mondial, care a doborît al şaptezeci şi cincilea – şi ultimul – avion inamic la data de 1 noiembrie 1918.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Guvernul iranian al lui Mossadeq rezistă unei lovituri de stat sprijinită de britanici şi americani; Mohammad Reza Şah Pahlavi fuge în exil (august). Trei zile mai tîrziu, un puci militar răstoarnă guvernul, iar şahinşahul se întoarce. Mohammed Mossadeq este întemniţat timp de trei ani, după care rămîne în arest la domiciliu pînă la moartea sa (1967).

• Revolta druzilor din Siria este înăbuşită de trupele guvernamentale siriene (decembrie 1953 – februarie 1954).

• m. Ibn Saud (Abd al-Aziz Ibn Saud) (n. 1880), învingător în Războiul civil arab (1925) şi primul rege al Arabiei Saudite (d. 1932 – 1953).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Războiul coreean: în iunie se reiau ostilităţile, dar la Panmunjon se va ajunge la un armistiţiu (27 iulie); linia de încetare a focului avea să devină graniţa dintre Coreea de Nord şi Coreea de Sud.

• Britanicii încep testele nucleare în poligonul de la Maralinga, Australia; testele vor continua pînă în 1963.

• m. Nobutake Kondo (n. 1886), amiral japonez; a comandat Flota II japoneză care a distrus Forţa Britanică Z (1941); ulterior a comandat ofensiva navală de la Guadalcanal.

CELE DOUĂ AMERICI:

• Fidel Castro conduce un atac insurecţionar asupra garnizoanei cubaneze de la cazarma Moncada (26 iulie); el este luat prizonier şi va fi eliberat doi ani mai tîrziu printr-un decret de amnistiere. Atacul devine cunoscut ca Mişcarea din 26 iulie.

• Într-o acţiune ieşită din comun în cadrul „erei McCarthy", fizicianul nuclear J. Robert Oppenheimer, figură de primă mărime în construirea bombelor atomice lansate la Hiroshima şi Nagasaki, este acuzat de lipsă de loialitate şi i se refuză acordarea încrederii privind siguranţa statului; acţiunea va fi repudiată ulterior de guvernul american.

• Comandantul suprem al forţelor armate columbiene, Gustavo Rojas Pinilla, devine dictatorul Columbiei în urma unei lovituri de stat; va conduce ţara între 1953 şi 1957.

• Ethel Greenglass Rosenberg şi Julius Rosenberg sînt executaţi ca spioni de către guvernul american.

• Diplomatul suedez Dag Hammarskjöld devine al doilea secretar general al ONU (1953 – 1961).

• Armatele britanice îl înlătură pe primul-ministru ales din Guyana, Cheddi Jagan, conducătorul Partidului Progresist Popular cu orientare de stînga (octombrie).

1954

EUROPA:

- Armata sovietică detonează în mod intenționat o bombă atomică, similară ca forță celei de la Hiroshima, în aer, deasupra a patruzeci și cinci de mii de soldați proprii și a mai multor mii de civili, la Toțkoie, în sudul Uralilor (14 septembrie); soldații sînt apoi filmați în timpul exercițiilor care țineau de dimineața pînă seara în zona exploziei, lipsiți aproape total de îmbrăcăminte de protecție, nici măcar folosirea măștilor de gaze nefiind posibilă la temperaturi ce depășeau 60°C. Chiar dacă au fost evacuați din Toțkoie femei, copii și o parte din bărbați, în orașele cele mai apropiate, situate la mai puțin de o sută șaizeci de kilometri, locuiau peste un milion de oameni. Nu se cunoaște numărul celor care au murit direct în urma exploziei; în orice caz, numai o mie dintre soldații care au luat parte la exerciții mai erau în viață patruzeci de ani mai tîrziu cînd filmul sovietic cu caracter secret *a fost folosit de finlandezi într-un documentar. Incidentul a fost ținut secret pînă ce a fost* făcut public în ziarul sovietic *Pravda* (octombrie 1991), după terminarea Războiului Rece.
- m. Heinz Guderian (n. 1888), general german din corpul de blindate, ale cărui tancuri au constituit vîrful de lance în invazia din Polonia (1939) și au străpuns frontul la Sedan (1940).
- m. Paul Ludwig Ewald von Kleist (n. 1881), general german, comandant al forțelor blindate în timpul străpungerii frontului de la Sedan (1940) și al armatelor de tancuri în timpul invaziei Uniunii Sovietice; a murit într-o închisoare sovietică.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Este înființat Frontul Algerian de Eliberare Națională (FLN) (noiembrie); ulterior avea să devină unicul partid în Algeria independentă.
- Războiul pentru independența Algeriei (1954 – 1962) începe cu insurecția forțelor FLN pornite din Tunisia împotriva dominației franceze (1 noiembrie) care au luptat victorios împotriva a patru – cinci sute de mii de soldați francezi. Independența Algeriei *avea să fie în cele din urmă negociată de către Charles de Gaulle.*
- Gamal Abdel Nasser, care conducea de fapt Egiptul de la revoluția din 1952, este numit oficial prim-ministru.
- Sudanul își cîștigă autonomia de sub dominația britanico-egipteană.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- Este testată cu succes prima bombă americană cu hidrogen, în Atolul Eniwetok (1 noiembrie).
- Războiul din Indochina: în lupta decisivă a războiului, armatele nord-vietnameze asediază Dien Bien Phu, un oraș-fortăreață francez de la granița laoțiano-vietnameză, care se predă (martie – mai); capitularea garnizoanei orașului formată din șaisprezece mii de soldați pune capăt efectiv războiului.
- Acordurile de la Geneva dintre Franța și Vietnamul de Nord cu privire la Vietnam (iulie) pun oficial capăt Războiului din Indochina, prevăd retragerea francezilor și *divizarea țării în Vietnamul de Nord și de Sud, dînd astfel naștere lungului război civil* care va urma.
- Războiul civil vietnamez (1954 – 1975): războiul civil începe printr-o insurecție de gherilă sprijinită de nord-vietnamezi în Vietnamul de Sud; în anii 1960, această luptă se va integra războiului din Vietnam.
- Armatele guvernamentale, beneficiind de sprijin american, înfrîng principalele forțe de gherilă Hukbalahap în Filipine, dar un război de mică anvergură condus de comuniști va continua; el se va integra insurecției comuniste din anii 1960 și va continua și în anii 1990.

- Mişcarea de revoltă a insurgenţilor Pathet Lao împotriva noului guvern laoţian independent începe să ia amploare (1954 – 1959).
- Forţele britanice de ocupaţie din Malaysia anunţă retragerea Indoneziei de la conducerea insurecţiei, semnalînd astfel o victorie britanică.
- Forţele chineze de ocupaţie înfrîng o masivă insurecţie din Tibet.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Rachetele balistice intercontinentale cu rază lungă de acţiune (ICBM) sînt puse la punct de către Statele Unite; fiecare asemenea rachetă este capabilă să poarte unul sau mai multe capete nucleare. Aceste rachete devin instrumentele de bază într-un eventual război nuclear care ar putea distruge întreaga umanitate.
- m. Enrico Fermi (n. 1901), fizician nuclear american de origină italiană, printre ale cărui realizări se numără şi obţinerea primei reacţii în lanţ din lume ca şi realizarea primului reactor nuclear (1942); a fost evenimentul central în construirea bombei atomice şi intrarea omenirii în teribila eră nucleară.
- Audieri televizate timp de treizeci şi şase de zile ale procesului intentat de armată senatorului Joseph McCarthy l-au expus şi l-au dezonorat pe senatorul care a condus *vînătoarea de vrăjitoare* din America, soldîndu-se cu o cenzură din partea Senatului (decembrie) şi începutul sfîrşitului erei McCarthy.
- În Guatemala, guvernul ales al lui Jacobo Arbenz Guzmán este acuzat de guvernul american că ar fi dominat de comunişti. Cu sprijin american, Arbenz este înlăturat de un puci militar condus de Carlos Castillo Armas (iunie). Începe un lung război de gherilă, care va dura mai multe zeci de ani.
- Este lansat submarinul american *Nautilus*, primul submarin nuclear din lume.
- Comandantul suprem al armatelor din Paraguay, Alfredo Stroessner, preia puterea printr-un puci militar; va conduce ţara ca dictator pînă ce va fi, la rîndul său, înlăturat tot printr-un puci (1989).
- m.Getúlio Dornelles Vargas (n. 1883), dictator brazilian (1930 – 1945) şi preşedinte ales (1950 – 1954); preferă sinuciderea decît să accepte demisia cerută de armată.
- m. Hoyt Sanford Vandenburg (n. 1899), general în cadrul Forţelor Aeriene americane în al doilea război mondial, care a ajuns conducătorul Grupului Central de Informaţii (iunie 1946), predecesorul Agenţiei Centrale de Informaţii (CIA), apoi şeful statului major al Forţelor Aeriene în timpul aprovizionării Berlinului de Vest pe calea aerului şi în timpul Războiului din Coreea.
- m. Charles Horatio McMorris (n. 1890), amiral american în timpul celui de-al doilea război mondial care a comandat apoi Flota a IV-a (1946).

1955

EUROPA:

- Nikita Hruşciov ia puterea deplină ca premier al Uniunii Sovietice, după ce l-a învins pe Serghei Malenkov într-o luptă internă pentru putere.
- Preşedintele american Dwight D. Eisenhower şi premierul sovietic Hruşciov se întîlnesc la Geneva, în prima conferinţă postbelică a superputerilor.
- Este întemeiat Pactul de la Varşovia (Organizaţia Tratatului de la Varşovia), o alianţă militară a Ţărilor din blocul sovietic constituit ca o replică la NATO; membrii săi sînt Bulgaria, Republica Democrată Germană, Ungaria, Polonia, România şi Uniunea Sovietică.

- m. Alexandros Papagos (n. 1883), general grec, care a fost comandantul suprem al armatei; internat după capitularea germanilor (1941), ulterior este numit din nou în funcția de comandant suprem (1949) și-i înfrînge pe comuniști, devenind feldmareșal, apoi prim-ministru (1952).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- În Sudan izbucnește războiul civil între guvernul dominat de musulmanii din nord și Africanii Negri creștini și animiști din sud; războiul continuă, deși uneori ca o luptă de gherilă de mici proporții, și la mijlocul anilor 1990.
- Forțele Arabiei Saudite sînt izgonite din disputata Oază Buraimi de către forțele britanice aflate de partea pretendenților rivali din Muscat și Oman.

ASIA CENTRALA, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- La Conferința de la Bandung (Indonezia), 29 de națiuni liber asociate, cele mai multe africane și asiatice, își declară neutralitatea în Războiul Rece, concentrîndu-se în schimb asupra colonialismului și a rasismului (aprilie).
- *Ngo Dinh Diem devine dictator militar al Vietnamului de Sud.*

CELE DOUĂ AMERICI:

- Președintele american Dwight D. Eisenhower și premierul sovietic Nikita Hrușciov se întîlnesc la Geneva pentru o săptămînă (iulie); întîlnirea la vîrf a superputerilor nu înregistrează rezultate deosebite, dar constituie începutul unui dialog în ceea ce avea să se numească „spiritul Genevei". La începutul anului (ianuarie), secretarul de stat american John Foster Dulles a avansat conceptul de „ripostă masivă" într-un război nuclear.
- m. Albert Einstein (n. 1879), fizician german-elvețian-american, care a fost un personaj de frunte în istoria omenirii. Un devotat internaționalist, pacifist și antinazist în perioada interbelică, Einstein l-a îndemnat pe președintele Franklin Delano Roosevelt să dezvolte bomba atomică în timpul celui de-al doilea război mondial, înainte ca naziștii s-o poată face ei, iar după război a cerut ca toate armele nucleare să fie interzise.
- *Președintele Argentinei Juan Perón a fost înlăturat printr-o lovitură de stat militară;* fugind în exil, el a fost succedat de generalul Eduardo Leonardi.
- m. Clifton Albert Furlow Sprague (n. 1896), amiral american a cărui unitate a avut rolul principal la golful Leyte, forțîndu-i pe japonezi să se retragă.
- m. Frank Dow Merrill (n. 1903), general american în cel de-al doilea război mondial, care a comandat forțele la redeschiderea Drumului Birmaniei (1944).

1956

EUROPA:

- În „discursul secret" ținut la al XX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (februarie), premierul sovietic Nikita Hrușciov denunță uriașele crime înfăptuite de Iosif Stalin, generînd astfel un și mai mare „dezgheț" sovietic și declanșînd totodată un val de emigrări în cadrul mișcării comuniste din întreaga lume, la care se adaugă revolte armate și demonstrații în țările ocupate de comuniști din Europa de Est.
- Revoltele din Poznan (iunie): peste cincizeci de oameni sînt omorîți de trupele sovietice trimise să înăbușe revoltele masive din Poznan, Polonia; acestea au constituit unul dintre primele valuri de revolte care aveau să ia naștere în întreaga Europă de Est după discursul secret al lui Hrușciov despre crimele lui Stalin.

● Revoluția din Ungaria: insurecția antisovietică se declanșează la Budapesta (23 oc-tombrie); un nou guvern condus de Imre Nagy preia puterea (24 octombrie), în timp ce armatele sovietice se retrag. Nagy instituie reforme majore, îl eliberează pe cardinalul Mindzenty și anunță retragerea Ungariei din Pactul de la Varșovia. Liderul Partidului Comunist, János Kádár, se desprinde de Nagy și formează un guvern rival (1 noiembrie). Armata sovietică revine (4 noiembrie) și zdrobește fără probleme armata ungară slab înarmată, luîndu-l prizonier pe Nagy, pe care avea să-l execute ulterior (1958); între o sută și două sute de mii de oameni au fugit în exil.
● Octombrie polonez: ample demonstrații poloneze (octombrie) izbutesc să răstoarne guvernul comunist pe care-l înlocuiesc cu un guvern oarecum mai reformist condus de Wladyslaw Gomulka; și aceste evoluții fac parte din valul care a cuprins blocul sovietic ca urmare a discursului lui Hruşciov și a „dezghețului" sovietic.
● Makarios III, arhiepiscopul greco-ortodox al Ciprului și liderul mișcării cipriote pentru autodeterminare, este exilat în Insulele Seychelles de către forțele britanice de ocupație.
● m. Pietro Badoglio (n. 1871), general italian care a fost comandantul suprem al armatelor italiene în Războiul italo-etiopian (1935 – 1936) și din nou în 1940; a devenit premier al Italiei după prăbușirea dictaturii lui Benito Mussolini (1943).
● m. Juan Negrin (n. 1894), ultimul prim-ministru al Republicii Spaniole.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul Sinai-Suez (al doilea Război arabo-israelian) (29 octombrie – 6 noiembrie): Gamal Abdel Nasser naționalizează Canalul Suez (26 iulie); se ajunge astfel într-un impas, care duce la formarea unei alianțe britanico-francezo-israeliene în vederea cuceririi canalului. Israelul atacă Egiptul cu trupe de desant și blindate (29 octombrie), lansîndu-se în urmărirea armatei egiptene care se retrage în Sinai și cucerind Sharm el-Sheikh (5 noiembrie). Britanicii și francezii încep bombardamentele în zona canalului (30 octombrie), orașul Port Said fiind atacat de trupe de desant aerian (5 noiembrie) și de trupe de debarcare (6 noiembrie). Toate cele trei țări sînt silite să se retragă atunci cînd Statele Unite își manifestă dezacordul cu privire la invazie; Forțele de pace ONU ocupă zona Canalului Suez pînă în 1967.
● Armatele Frontului de Eliberare Națională (FLN) își mută războiul de gherilă în Alger.
● Învingătoare în lupta pentru independență față de Franța, Tunisia devine stat independent; Republica Tunisia (20 martie), este condusă de primul său președinte, Habib Bourguiba (1956 – 1987).
● Ia naștere Mișcarea Populară pentru Eliberarea Angolei (MPLA), care-și începe campania pentru independența Angolei de sub ocupația portugheză, campanie care se va transforma în Războiul pentru independența Angolei (1961 – 1974).
● Republica Sudan devine o națiune total independentă (1 ianuarie).
● Marocul devine națiune independentă (2 martie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Armatele franceze se retrag complet din Indonezia. Văzînd că balanța războiului civil începe să se încline în favoarea nord-vietnamezilor, Statele Unite iau locul Franței în ajutorarea sud-vietnamezilor. Astfel sute de consultanți militari americani preiau în mod oficial pregătirea armatei sud-vietnameze, implicarea americană din ce în ce mai amplă avînd să genereze în final Războiul din Vietnam.
● Conflictele dintre tamili și sinhalezi iau amploare în Ceylon (Sri Lanka); demonstrațiile tamililor cer recunoașterea limbii și culturii lor.

● Armata chineză invadează Birmania unde se angajează în luptă cu forțele birmaneze; chinezii cuceresc teritoriul disputat din nordul Birmaniei.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Revoluția cubaneză (1956 – 1959): un mic grup de revoluționari cubanezi condus de Fidel Castro debarcă în Cuba (2 decembrie); învinși rapid de armatele guvernamentale, revoluționarii se retrag în Sierra Maestra, unde vor pregăti revoluția care avea să cucerească întreaga țară.

● m. Anastasio Somoza Garcia (n. 1896), dictator în Nicaragua care a fost asasinat și succedat de fiul său, Luis Anastasio Somoza Debayle, care a condus la rîndul său țara ca dictator (1956 – 1963).

● m. Ernest Joseph King (n. 1878), comandant suprem al flotei americane în cel de-al doilea război mondial, șef al operațiunilor navale și consilier-șef al lui Franklin Delano Roosevelt pe probleme navale.

● m. William Avery „Billy" Bishop (n. 1894), un pilot de frunte pe avioanele de atac ale aliaților, care a doborît șaptezeci și două de avioane germane în timpul primului război mondial; este numit mareșal al forțelor aeriene în Canada (1938) și a fost comandantul forțelor aericne canadiene în timpul celui de-al doilea război mondial.

1957

EUROPA:

● Uniunea Sovietică își construiește propriile sale rachete balistice intercontinentale *cu rază lungă de acțiune (ICBM), războiul nuclear americano-sovietic care ar distruge* toată viața de pe glob părînd mai aproape ca niciodată.

● Marea Britanie detonează prima sa bombă cu hidrogen (15 martie).

● La Celeabinsk, în apropiere de Kyștym, în Urali, un accident nuclear se soldează cu un număr nedeclarat de morți și cu mai multe mii de victime, contaminînd sute de kilometri pătrați; incidentul a constituit secret sovietic de stat timp de mai multe zeci de ani.

● Un grav accident nuclear are loc la centrala nucleară britanică de la Sellafield (Windscale); norul radioactiv format contaminează largi zone din Marea Britanie și cauzează un număr nedeterminat de morți în anii care au urmat. Incidentul a constituit *secret britanic de stat timp de mai multe zeci de ani.*

● Albania părăsește blocul sovietic, devenind un stat comunist independent de orientare pro-chineză.

● Forțele guvernamentale înăbușă revolta din Varșovia (3 octombrie).

● Generalul sovietic Vasili Konstantinovici Bliuher, executat în „Marea Epurare" din 1938, este „reabilitat post-mortem".

● m. Friedrich Paulus (n. 1890), comandantul Armatei VI germane la Stalingrad care a ordonat în cele din urmă rămășițelor armatei sale să capituleze (1943).

● m. Miklós Horthy (n. 1868), dictator al Ungariei (1920 – 1944).

● m. Haakon VII (n. 1872), rege al Norvegiei (1905 – 1957) care a condus guvernul din exil în timpul celui de-al doilea război mondial.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● În Oman, proaspăt reinstalatul sultan Said bin Taimur, ajutat de britanici, pune capăt *unei revolte conduse de fostul imam al Omanului, aflat în exil (iulie – august).*

● Teritoriul deținut de spanioli în Maroc, Ifni, este invadat de trupe neregulate marocane, care sînt respinse de armatele spaniole (noiembrie – decembrie), chiar dacă Ifni va fi în cele din urmă cedat statului marocan (1 aprilie 1958).
● Armata franceză se confruntă cu cea tunisiană în apropiere de granița algeriană (26 mai – 7 iunie); incidente de acest gen vor mai avea loc în mod sporadic, pînă la obținerea independenței de către Algeria (1962).
● Incidente de graniță (octombrie – noiembrie) accentuează tensiunile deja existente între Siria și Turcia.
● Ghana devine republică independentă sub conducerea lui Kwame Nkrumah (6 martie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● Indonezia pre-tinde Irianul de Vest (Noua Guinee Olandeză), declanșînd astfel o campanie diplomatică și militară împotriva forțelor olandeze de ocupație din insulă.
● Tunku Abdul Rahman devine primul premier al Malaysiei independente.
● m. Kingoro Hashimoto (n. 1890), militar japonez implicat într-un puci eșuat (26 – 28 februarie 1936), rechemat în serviciul activ o dată cu începerea războiului din China (1937); a fost condamnat pentru crime de război.
● m. Tadashi Hanaya (n. 1894), general japonez în timpul celui de-al doilea război mondial; a fost implicat în „incidentul" din 18 – 19 septembrie 1931 care a furnizat japonezilor pretextul ocupării Manciuriei.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Președintele Dwight D. Eisenhower prezintă Doctrina Eisenhower pentru Războiul Rece (5 ianuarie), punînd accentul pe confruntările militare directe dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică și promițînd sprijin american, inclusiv intervenții armate directe, acordat oricărei țări din Orientul Mijlociu care ar fi atacată de Uniunea Sovietică sau de către clienții ori aliații acesteia.
● François „Papa Doc" Duvalier cîștigă alegerile prezidențiale din Haiti, după care instituie un regim de teroare prin intermediul poliției sale secrete Tonton Macoute, devenind astfel dictatorul țării pînă la moartea sa (1971).
● m. Joseph Raymond McCarthy (n. 1908), senator american ale cărui „vînători de vrăjitoare" au dat naștere unor atitudini extreme în primii ani ai Războiului Rece; perioada respectivă îi poartă numele („era McCarthy"), *mccarthysmul* devenind un sinonim al vînătorii de vrăjitoare.

1958

EUROPA:
● Charles de Gaulle devine premierul Franței și imediat după aceea el înăbușă ceea ce ar fi putut deveni un război civil cauzat de chestiunea algeriană; a elaborat o nouă Constituție pentru Republica franceză.
● În Marea Britanie ia naștere Campania pentru Dezarmare Nucleară (CND), patronată inițial de Bertrand Russell.
● Trupele sovietice de ocupație, staționate în România din 1944, se retrag, ca urmare a unui acord personal între liderii celor două partide comuniste, Gh. Gheorghiu-Dej și N.S. Hrușciov.
● m. Imre Nagy (n. 1896), prim-ministru al Ungariei comuniste (1953 – 1955; 1956) și conducător al Revoluției ungare; a fost întemnițat în 1956 și ulterior executat.

● m. Maurice Gustave Gamelin (n. 1872), comandant suprem al armatei franceze (din 1935), a cărui strategie defensivă greşită ca şi incapacitatea de comandă au contribuit în mare măsură la victoria germanilor în vest; a fost destituit (sfîrşitul lui mai 1940) şi a fost apoi închis pe timpul războiului (1943 – 1945).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul civil libanez: musulmanii împreună cu facţiuni creştine de stînga declanşează o insurecţie armată împotriva guvernului creştin maronit al lui Camille Chamoun; are loc o intervenţie militară din partea Americii (15 iulie), armatele americane avînd să *se ridice pînă la paisprezece mii de oameni. Armata americană este retrasă* (sfîrşitul lui octombrie) după o înţelegere de pace care-i permitea lui Chamoun să rămînă în funcţie pînă la terminarea mandatului, dar interzicîndu-i să candideze pentru a fi reales.

● Are loc revolta ofiţerilor francezi din Alger, sub conducerea generalului Jacques Massu; este desfiinţată a patra Republică franceză, *războiul civil părînd iminent. Revolta* este înăbuşită de Charles de Gaulle, aflat în fruntea celei de-a cincea Republici franceze, care oferă Algeriei dreptul la autodeterminare şi eliberează din închisori o parte din liderii Frontului de Eliberare Naţională (FLN).

● Rebelii algerieni operînd din Tunisia se confruntă cu armatele franceze pentru graniţa tunisiano-algeriană; rebelii care treceau graniţa dinspre Tunisia au fost întîmpinaţi de cîmpuri de mine şi garduri electrificate de sîrmă ghimpată, dincolo de care se aflau trupele franceze. FLN formează un guvern provizoriu în exil, avînd cartierul general în Tunis (septembrie).

● În Irak, generalul Abdul Karim Kassem conduce o rebeliune militară (14 iulie) care răstoarnă monarhia şi-l detronează pe regele Faisal II.

● m. Nuri al Said (Nuri as-Said) (n. 1888), general irakian care a luat parte la mai multe mişcări ale naţionaliştilor arabi; a fost prim-ministru (1930 – 1958) pînă la asasinarea sa în timpul puciului militar.

● Egiptul se uneşte oficial cu Siria pentru a forma Republica Arabă Unită; uniunea *este numai cu numele şi va fi dizolvată ulterior (1961).*

● Generalul Ibraham Abboud preia puterea în Sudan printr-un puci (17 noiembrie).

● Ia fiinţă Republica Guineea; Ahmed Sékou Touré devine preşedinte al statului monopartidic (1958 – 1984).

● Republica Populară Congo devine stat autonom.

● Republica Niger, o fostă colonie franceză, devine stat independent (3 august).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Primul-ministru birman U Nu este înlăturat printr-un puci militar; guvernul-custode care urmează va fi condus de generalul Ne Win.

● Confruntări de frontieră cu rezultat nedecis dintre thailandezi şi cambodgieni au loc pentru teritoriile disputate (noiembrie).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Mica armată de gherilă a lui Fidel Castro îşi face apariţia din Sierra Maestra (octombrie) şi cucereşte Cuba în mai puţin de trei luni, în detrimentul slabei împotriviri întîmpinate din partea forţelor guvernamentale ale lui Batista.

● În Venezuela, dictatura militară a lui Marcos Pérez Jiménez este răsturnată printr-o insurecţie sprijinită de armată (ianuarie); cîştigarea alegerilor de către Romúlo Betancourt (decembrie) marchează începutul unei lungi perioade de democraţie constituţională.

● m. Claire Chennault (n. 1890), ofiţer american de aviaţie care a devenit consilier pe probleme de aviaţie al lui Cian Kai-şi (1937), a organizat Tigrii Zburători (1941) şi a comandat forţele aeriene americane în China (1942 – 1945).

1959

EUROPA:

● Charles de Gaulle devine preşedintele celei de-a cincea Republici franceze; primele măsuri pe care le ia sînt cele de stabilizare economică a ţării şi de încetare a războiului din Algeria.

● Makarios III (Michael Kristodoulou Mouskos) devine primul preşedinte al Ciprului independent, în timp ce războiul intern de gherilă se transformă într-un adevărat război civil, care ameninţa atragerea Greciei şi Turciei în conflict; este negociat un armistiţiu (13 martie).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Republica Volta Superioară, o fostă colonie franceză, îşi cîştigă independenţa; ulterior îşi va schimba denumirea în Burkina Faso (1984).

● Ia fiinţă Fatah (al-Fatah), Mişcarea pentru Eliberarea Palestinei, sub conducerea lui Yasser Arafat.

● În Irak, armatele guvernamentale înăbuşă o tentativă de revoltă a armatei la Mosul (martie), ca şi o rebeliune de amploare declanşată de o coaliţie a forţelor antiguvernamentale cu cartierul general la Kirkuk (iulie).

● În Rwanda administrată de Belgia, populaţia majoritară Hutu se revoltă cu succes împotriva minorităţii Tutsi, aflată la guvernare; conducerea ţării de către hutu este legitimată prin alegerile din anii 1960 şi 1961.

● În Namibia ia naştere Organizaţia Poporului din Africa de Sud-Vest (SWAPO), o organizaţie care luptă pentru independenţă şi putere prin mijloace legale; insurecţia armată condusă de SWAPO va avea loc mai tîrziu (1966).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Tratatul Antarcticii (decembrie) stabileşte ca zona situată la sud de paralela de şaizeci de grade latitudine sudică să devină o zonă demilitarizată în care să nu mai aibă loc teste nucleare şi să nu se mai depoziteze reziduuri, devenind astfel un laborator multinaţional; tratatul a fost semnat de Statele Unite, Uniunea Sovietică, Marea Britanie, Franţa, Japonia, Argentina, Chile, Australia, Noua Zeelandă, Africa de Sud, Norvegia şi Belgia; ulterior s-au mai adăugat încă douăzeci şi nouă de ţări semnatare.

● Armata nord-vietnameză deschide Calea Ho Şi Min, o rută pentru transportul alimentelor şi al trupelor prin Laos şi Cambodgia către Vietnamul de Sud.

● După eşecul insurecţiei tibetane împotriva dominaţiei chineze (martie), Dalai-Lama, conducătorul religios şi politic al Tibetului, se exilează în nordul Indiei, de unde va continua să conducă mişcarea tibetană de independenţă.

● Air America, o forţă aeriană a Agenţiei Centrale de Informaţii (CIA), începe să desfăşoare operaţiuni clandestine în Asia de Sud-Est.

● m. Kotoku Sato (n. 1893), general japonez care a fost pus sub acuzare, dar nu a fost niciodată judecat pentru refuzul său de a desfăşura un al doilea atac asupra britanicilor la Imphal şi Kohima; primul atac (1944) se dovedise un eşec extrem de costisitor.

CELE DOUĂ AMERICI:

• Fulgencio Batista fuge din Cuba (1 ianuarie); forţele lui Fidel Castro ocupă Havana (8 ianuarie). Castro începe din acel moment transformarea Cubei într-un stat monopartinic şi consolidarea puterii sale dictatoriale.

• m. George Catlett Marshall (n. 1880), şeful statului major american (1939 – 1945), general cu cinci stele şi general de armată (din 1944); ca secretar de stat (1947 – 1949), el a elaborat *Planul Marshall* (1947).

• m. John Foster Dulles (n. 1888), diplomat american care a fost un personaj-cheie în Războiul Rece în funcţia sa de secretar de stat (1953 – 1959). Stilul său de negociator includea aducerea omenirii la „marginea" războiului şi tot el a fost cel care a elaborat doctrina „ripostei masive" prin utilizarea armelor nucleare.

• m. William Frederick Halsey, Jr. (n. 1882), comandant al portavioanelor aeriene americane în timpul celui de-al doilea război mondial (1941), comandant al Flotei Pacificului de Sud (1942 – 1944) şi comandant al Flotei III (1944 – 1945).

• m. William Joseph (Sălbaticul Bill) Donovan (n. 1883), ofiţer american de contraspionaj care a organizat şi a condus în timpul celui de-al doilea război mondial Oficiul Serviciilor Strategice (OSS) (1942 – 1945), predecesorul Agenţiei Centrale de Informaţii (CIA).

1960

EUROPA:

• Franţa devine membră a „clubului nuclear" o dată cu detonarea primei sale bombe atomice la Reggane, în Algeria (13 februarie).

• Incidentul U-2: sovieticii doboară un avion american de recunoaştere U-2 aflat în spaţiul aerian sovietic şi iau prizonier pilotul, Francis Gary Powers (1 mai). Powers este închis sub acuzaţie de spionaj şi este dat la schimb ulterior contra spionului sovietic Rudolph Abel (februarie 1962).

• m. Albert Kesserling (n. 1885), general al forţelor aeriene germane în timpul celui de-al doilea război mondial; a comandat armata germană în timpul cuceririi Italiei de către aliaţi şi frontul de vest la sfîrşitul războiului. A fost condamnat la închisoare pentru crime de război (1946 – 1952).

• m. Erich Raeder (n. 1876), mare amiral al flotei germane şi comandant şef pînă la eliberarea sa din funcţie (1943).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Congo (ulterior Zair) devine naţiune independentă (30 iunie) şi este implicată imediat într-o serie de războaie civile înrudite (1960 – 1967); primul dintre acestea izbucneşte la numai unsprezece zile de la proclamarea independenţei. Moise Chombe, sprijinit de armata belgiană şi de industriaşii belgieni, proclamă secesiunea podişului Katanga (11 iulie). Preşedintele Joseph Kasavubu solicită de la ONU o forţă de menţinerea păcii, cerere aprobată de Consiliul de Securitate (14 iulie); trupele ONU de menţinerea păcii vor rămîne acolo pînă în 1964.

• Colonelul Mobutu Sésé Séko (Joseph Mobutu), şeful statului major al armatei congoleze, pune stăpînire deplină pe noul guvern (septembrie), alungîndu-l pe prim-ministrul congolez Patrice Lumumba, care pune atunci bazele unui guvern secesionist la Stanleyville, cu sprijin sovietic.

- Masacrul de la Sharpeville (21 martie): poliția sud-africană deschide focul asupra demonstranților neînarmați de la Sharpeville, din apropiere de Johannesburg, omorînd șaizeci și șapte de demonstranți și rănind alte două sute. Acesta a reprezentat un *moment important în declanșarea lungului război de gherilă sud-african*, determinînd Congresul Național African (ANC) să treacă de la nonviolență la acțiuni armate; totodată se adîncește și mai mult izolarea în care se afla Africa de Sud față de comunitatea internațională. Masacrul a determinat Commonwealth-ul britanic să condamne apartheidul.
- Revolta coloniștilor francezi din Algeria este înfrîntă de armata franceză (ianuarie – februarie).
- Franța începe testele nucleare la Reggane, în Algeria (februarie).
- Republicanii kurzi din Irak, conduși de Mustafa al-Barzani, declanșează un nou război de lungă durată pentru independență, care se sfîrșește (1970) cînd li se promite autonomia și reîncepe cînd văd că nu li se acordă.
- Gărzile imperiale etiopiene încearcă să acapareze puterea printr-o lovitură de stat (13 – 17 decembrie), preluînd controlul în Addis Abeba în timp ce împăratul Haile Selassie I se afla în străinătate; în cele din urmă sînt înfrînți de forțele guvernamentale (decembrie).
- Somalia devine națiune independentă (1 iulie). Urmează imediat după aceea confruntări de graniță cu țara vecină, Etiopia (august).
- Republica Centrafricană, o fostă parte din Africa Ecuatorială franceză, devine națiune independentă (13 august), condusă de președintele David Dacko.
- Ciadul devine națiune independentă (11 august) sub conducerea președintelui N'Garta (François) Tombalbaye.
- Republica Federală Nigeria devine națiune independentă (1 octombrie)..

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- Kong Le aca-parcază puterea în Laos printr-o lovitură de stat; insurgența Pathet Lao se transformă într-un adevărat război civil de gherilă în timp ce americanii amenință să intervină de partea forțelor guvernamentale.
- Armatele chineză și indiană se confruntă sporadic pentru teritoriul de graniță disputat din Munții Himalaya; conflictul tinde să ia amploare.
- Mohamed Ayub Han devine administratorul-șef al legii marțiale în Pakistan, după care preia puterea ca dictator (octombrie).
- m. Yen Hsi-shan (n. 1883), senior războinic chinez.
- d. Amanullah Han (n. 1892), regele Afganistanului (1919 – 1928); a declanșat scurtul Război afgano-britanic, soldat cu înfrîngerea sa (mai 1919).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Senatorul John Fitzgerald Kennedy este ales al treizeci și cincilea președinte al Statelor Unite.
- Rebelii nicaraguani care invadează țara porniți din Costa Rica sînt înfrînți de trupele guvernamentale (11 – 15 noiembrie).
- În El Salvador, președintele ales José Maria Lemus este înlăturat printr-o lovitură militară de stat și înlocuit de colonelul César Yanes Urias (26 octombrie), începînd astfel o lungă perioadă de insurgențe de gherilă care se vor transforma în războiul civil din anii 1980.

● Premierul Quebecului, liberalul Jean Lesage, declanşează mişcarea de separare a Quebecului, care tinde să se transforme în acţiuni armate de gherilă împotriva guvernului canadian.

● Ofiţer SS şi unul dintre cei mai importanţi criminali nazişti de război, germanul Adolf Eichman este capturat de agenţi israelieni la Buenos Aires.

1961

EUROPA:

● Germania de Est construieşte Zidul Berlinului peste noapte (12 august), închizînd astfel graniţa dintre Berlinul de Est şi Berlinul de Vest şi creînd totodată cel mai reprezentativ simbol al Războiului Rece; dărîmarea acestuia în 1989 a marcat în mod decisiv terminarea Războiului Rece.

● Este înfiinţată la Londra Amnesty International, organizaţie care se va ocupa în special de condiţiile grele de detenţie ale deţinuţilor politici din întreaga lume.

● La naştere Republica Cipru, condusă de arhiepiscopul Makarios III (13 martie).

● m. Dag Hammarskjöld (n. 1905), diplomat suedez, al doilea secretar general al Naţiunilor Unite (1953 – 1961) şi un important negociator de pace al ONU; a murit într-un accident de avion pe cînd încerca să negocieze pacea în Congo. I s-a acordat Premiul Nobel pentru pace, post-mortem (1961).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul civil din Congo (Zair): trupele ONU de menţinerea păcii din Katanga sînt învinse de armata locală, întărită cu mercenari sud-africani şi europeni (septembrie). Primind întăriri masive, armatele ONU numărînd acum peste şase mii de soldaţi înfrîng armata din Katanga, cucerind Elizabethville (decembrie).

● Liderul congolez sprijinit de sovietici, Patrice Lumumba, primul premier al republicii Congo (Zair) (1960), este luat prizonier şi ucis în închisoare de către guvernul insurgent din Katanga.

● Războiul pentru independenţa Angolei (1961 – 1975): dominaţia portugheză este contestată de Mişcarea Populară pentru Eliberarea Angolei (MLPA) (sprijinită de Uniunea Sovietică), de Frontul Naţional pentru Eliberarea Angolei (FNLA) (din 1962) şi de Uniunea Naţională pentru Independenţa Totală a Angolei (UNITA) (din 1966).

● Generalul francez Raoul Salan conduce o revoltă armată în Algeria (iulie); revolta eşuează şi generalul Salan fuge în străinătate, de unde continuă să dirijeze atacurile teroriste din ce în ce mai numeroase ale Organizaţiei Armatei Secrete (OAS) asupra guvernelor francez şi algerian, transformînd Războiul pentru independenţa Algeriei într-un război pe trei direcţii în Algeria şi o insurecţie de gherilă a extremei drepte în Franţa.

● Ca urmare a Masacrului de la Sharpeville (1960), Congresul Naţional African (ANC) începe războiul de gherilă din Africa de Sud care va dura treizeci de ani.

● Kuweitul cel bogat în petrol devine o naţiune independentă (19 iunie), transformîndu-se imediat într-o ţintă pentru mai multe din ţările mai mari cu care se învecinează. Marea Britanie îşi măreşte efectivele armatelor sale din Golful Persic (decembrie), oprind anexarea Kuweitului plănuită de Irak.

● Cu ocazia unei dispute marocano-franceze, armata franceză cucereşte Bizerte (iulie).
● După o lovitură de stat în Siria, Egiptul şi Siria dizolvă oficial uniunea lor sub numele de Republica Arabă Unită, deşi Egiptul va păstra denumirea pînă în 1971.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Preşedintele american John F. Kennedy promite sprijin aerian direct guvernului sud-vietnamez, trimiţîndu-l pe generalul Maxwell D. Taylor în Vietnam şi crescînd concomitent numărul consilierilor militari americani ca şi volumul proviziilor trimise.
● O înţelegere de încetare a focului este negociată în cadrul Războiului civil din Laos (aprilie), dar fragila înţelegere este imediat încălcată, forţele americane pregătindu-se pentru o intervenţie directă.
● În Coreea de Sud, generalul Park Chung Hee preia puterea printr-o lovitură de stat (16 mai).
● Armatele guvernamentale indiene cuceresc Goa ocupată de portughezi, fără a întîmpina o rezistenţă notabilă (18 decembrie).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Bătălia din Golful Porcilor (17 aprilie): într-un atac amfibiu eşuat, forţele cubaneze din exil, numărînd între o mie două sute şi o mie cinci sute de oameni, debarcă în golful cubanez Bahia de los Cochinos (Golful Porcilor) beneficiind de arme şi transport asigurat de americani, fără însă a primi şi sprijinul aerian promis şi fără insurecţia populară pe care contaseră. Atacatorii sînt învinşi rapid şi sînt capturaţi de armata cubaneză, înregistrînd nouăzeci de morţi; mulţi dintre cei luaţi prizonieri vor fi schimbaţi mai tîrziu pentru alimente şi medicamente.
● În Nicaragua, gherilele sandiniste, cu sprijin cubanez, încep lungul lor război de gherilă de mică intensitate împotriva guvernării lui Luis Anastasio Somoza Debayle; conflictul se va transforma în anii 1970 într-un adevărat război civil la scară naţională care va dura zece ani.
● Diplomatul birman U Thant devine al treilea secretar general al Naţiunilor Unite (1961 – 1971).
● În Ecuador, guvernul ales al preşedintelui José Maria Velasco Ibarra este înlăturat printr-o lovitură de stat (noiembrie); noul preşedinte este Carlos Julio Arosemena Monroy, care va fi şi el răsturnat printr-un puci (1963).
● m. Rafael Leonidas Trujillo Molina (n. 1891), dictatorul Republicii Dominicane (1930 – 1961), asasinat de un grup de ofiţeri; moartea sa marchează începutul unei perioade de lupte interne care vor duce la război civil (1965 – 1966).
● m. Emily Greene Balch (n. 1867), pacifistă americană, fondatoare şi prima secretară a Ligii Internaţionale a Femeilor pentru Pace şi Libertate (1919), distinsă în 1946 cu Premiul Nobel pentru pace.
● m. Walter Bedell Smith (n. 1895), general american care, în calitate de şef de stat major al lui Dwight D. Eisenhower (septembrie 1942) şi apoi şef al Cartierului general suprem al forţelor expediţionare aliate (SHAEF) (ianuarie 1944), s-a numărat printre cei care au elaborat invazia din Europa şi a semnat tratatele de capitulare atît a Italiei, cît şi a Germaniei; a fost al doilea director al Agenţiei Centrale de Informaţii (CIA) (septem-brie 1950).
● m. Richmond Kelly Turner (n. 1885), amiral american în cel de-al doilea război mondial care a devenit comandantul forţelor amfibii ale Pacificului de Sud şi apoi al

întregii forțe amfibii, calitate în care a elaborat și a condus operațiile de debarcare; la sfîrșitul războiului el elabora planurile pentru invazia Japoniei.

● m. Robert Lawrence Eichelberger (n. 1886), general american care a comandat Arma-ta VIII în Pacific, recucerind Clark Field și Manila din Filipine (februarie – martie 1945).

1962

EUROPA:

● O dată cu creșterea numărului insurecțiilor coloniale portugheze, se amplifică nemulțumirile din țară; o revoltă a trupelor portugheze este rapid învinsă (1 ianuarie).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul pentru independența Algeriei: o încetare a focului între Frontul de Eliberare Națională (FLN) și guvernul lui Charles de Gaulle este negociată la Evian-les-Bains, în Franța (martie). Organizația Armatei Secrete (OAS) își continuă acțiunile teroriste în Franța și în Algeria pînă la semnarea armistițiului dintre FLN și OAS (17 iunie). Algeria devine națiune independentă (3 iulie); primul premier algerian este liderul FLN Ahmed Ben Bella.

● Războiul civil din Yemen (1962 – 1970): o insurecție republicană duce la înființarea Republicii Yemenul Liber (septembrie); începe războiul civil, monarhia fiind sprijinită de Arabia Saudită, iar republicanii de Egipt, care trimite între șaizeci și optzeci de mii de soldați în Yemen.

● Războiul civil din Rwanda (1962 – 1963): foștii lideri tutsi ruandezi, înlăturați prin victoria majorității hutu în alegeri, încearcă fără succes să acapareze din nou puterea în noua republică Rwanda.

● Etiopia refuză acordarea autonomiei promise Eritreei, în loc de aceasta preluînd controlul total asupra regiunii, generînd astfel o puternică mișcare de gherilă de rezistență; încep războaiele de durată dintre Etiopia și Eritreea.

● Criminalul nazist de război, Adolf Eichman, este executat în Israel (aprilie); el fusese capturat de agenți israelieni la Buenos Aires, în Argentina (1960).

● Frontul mozambican de Eliberare Națională (Frelimo) este înființat sub conducerea lui Eduardo Mondlane; va deveni partidul unic al Mozambicului independent (1975).

● Războiul pentru independența Angolei: ia ființă Frontul Național pentru Eliberarea Angolei (FNLA), condus de Holden Roberto; una dintre cele trei armate de gherilă, FNLA va fi distrus de forțele rivale în timpul războiului.

● Republica Uganda devine națiune independentă (9 octombrie).

● Revoluționarul sud-african Nelson Mandela, unul dintre liderii Congresului Național African (ANC), este condamnat la închisoare pe viață pentru sabotaj.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Tratatul de pace de la Geneva oprește Războiul civil din Laos, dar numai pentru un timp; luptele vor reîncepe mai tîrziu în acest an, în strînsă legătură cu războiul din Vietnamul învecinat. Armata nord-vietnameză își va uni forțele cu Pathet Lao și se va folosi de căile de aprovizionare din Laos; Statele Unite trimit provizii și sprijin aerian forțelor guvernamentale laoțiene.

● Generalul birmanez Ne Win (Maung Shu Maung) care fusese șeful guvernului-custode (1958) pentru a renunța ulterior la conducere, preia puterea printr-o lovitură

de stat. Va deține puterea pe față pînă în 1988, după care va juca un important rol mascat.

● Trupele chineze de frontieră înfrîng armatele indiene într-un scurt război de graniță (octombrie – noiembrie), ocupînd și instalîndu-se în teritoriul disputat; chinezii declară încetarea focului (21 noiembrie).

● Forțele indoneziene susțin o campanie de gherilă împotriva forțelor olandeze de ocupație din Noua Guinee Olandeză (februarie). Olandezii se retrag din Noua Guinee (august).

● Indonezia sprijină o insurecție în Brunei, care este învinsă de armatele britanice (decembrie).

● m. Hu Tsung-nan (n. 1895), general naționalist chinez care a jucat un rol important în cadrul armatelor Gomindan ale lui Cian Kai-și, de la mijocul anilor 1930 și pînă la înfrîngerea decisivă a acestora de către comuniști (1949), după care s-a retras în Taiwan.

● m. Kenkichi Ueda (n. 1875), general japonez care a fost unul dintre cei mai importanți comandați din Shanghai (1932), ulterior aflîndu-se la comanda Armatei din Coreea (1934 – 1935) și a Armatei din Kwangtung (1935 – 1939), pînă la destituirea sa ca urmare a unor disensiuni interne.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Criza internațională a rachetelor din Cuba (22 octombrie – 2 decembrie): confruntarea dintre cele două superputeri este foarte aproape de a genera un război termonuclear. Ca reacție la o mărire a armamentului sovietic în Cuba, care includea amplasamente pentru rachete și bombardiere grele, președintele american John F. Kennedy declară oficial o blocadă impusă Cubei (22 octombrie), solicitînd retragerea întregului arsenal ofensiv și declarînd totodată că orice atac nuclear pornit din Cuba asupra oricărei națiuni din emisfera vestică va fi considerat un atac sovietic asupra Statelor Unite și va însemna declanșarea războiului. Statele Unite își continuă planurile de invadare a Cubei, în timp ce Uniunea Sovietică își trece armata în stare de alertă maximă (23 octombrie). Urmează la scurtă vreme retragerea necondiționată a rachetelor și a bombardierelor grele sovietice din Cuba.

● Francis Gary Powers, luat prizonier cînd i-a fost doborît avionul său de recunoaștere U-2 (1960), este schimbat contra spionului sovietic Rudolph Abel.

● m. (Anna) Eleanor Roosevelt (n. 1884), soție și principal sprijin al președintelui american Franklin Delano Roosevelt în timpul Marii Depresii și al celui de-al doilea război mondial; în calitatea sa de delegat al Statelor Unite la ONU (1945 – 1952), ea s-a ocupat mai ales de adoptarea Declarației Națiunilor Unite privind Drepturile Omului.

1963

EUROPA:

● Războiul civil din Cipru (1963 – 1964): hărțuiala comunistă de mică anvergură se transformă în război la scară națională o dată cu confruntările armate dintre turci și greci au loc în întreaga insulă.

● Ofițerul britanic de contraspionaj Kim Philby, o „cîrtiță" sovietică, fuge în Uniunea Sovietică unde continuă să lucreze pentru serviciul sovietic de contraspionaj.

● m. Andrew Browne Cunningham (n. 1883), amiral britanic, comandant suprem al forțelor navale aliate din Mediterana (1942).

• m. Alan Francis Brooke (Alanbrooke) (n. 1883), feldmareşal britanic care a comandat Corpul II al Forţei Expediţionare Britanice la Dunkerque (1940).
• m. Fridolin R. T. von Senger und Etterlin (n. 1891), general german care a comandat apărarea germană de la Monte Cassino (1943 – 1944).
• m. Hubert de la Poer Gough (n. 1870), general britanic în primul război mondial, care s-a distins mai ales în Cursa spre mare (1914) în calitate de comandant al cavaleriei; a comandat noua Armată V (din 1916) la Somme (1916; 1918) şi în a treia luptă de la Ypres.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Ca urmare a eşecului revoltei tutsi din Rwanda, guvernul dominat de hutu masacrează între zece mii şi cincisprezece mii de tutsi; se estimează că circa două sute de mii de tutsi ar fi fugit în exil (1963 – 1964).
• Jomo Kenyatta devine primul premier al noii Republici Kenya (15 august), al cărei prim preşedinte avea să devină în 1964.
• Războiul civil din Congo (Zair): primind întăriri în continuare, trupele ONU din Katanga învinge decisiv resturile armatei locale (15 decembrie 1963 – 15 ianuarie 1964); Moïse Chombe fuge în exil, punînd astfel capăt episodului Katanga din cadrul războiului civil.
• Partidul Baas (partidul socialist al resurecţiei arabe) preia puterea în Siria ca urmare a unei lovituri de stat.
• Războiul pentru independenţa Guineei-Bissau (1963 – 1974): Partidul African pentru Independenţa Guineei şi a Capului Verde (PAIGC), condus de Amilcar Cabral, declanşează insurecţia armată împotriva Portugaliei.
• Naţiunile africane independente înfiinţează Organizaţia Unităţii Africane (OAU).
• În Togo, preşedintele Sylvanus Olympio este asasinat de o lovitură de stat militară care preia puterea.
• În Dahomey, preşedintele Hubert Maga este înlăturat printr-o lovitură de stat (28 octombrie); succesorul său va fi generalul Christophe Soglo.
• În Congo (Zair), preşedintele Fulbert Youlou este înlăturat printr-o lovitură de stat; succesorul său va fi Alphonse Massamba-Debat.
• m. Abd el-Krim (n. 1892), lider al mişcării de independenţă marocane în Războiul din Rif (1921 – 1926). Întemniţat de francezi după terminarea războiului pe Insula Réunion din Oceanul Indian, el reuşeşte să evadeze pe cînd era dus în Franţa (1947), găsindu-şi adăpost în Cairo.
• m. Abdul Karim Kassem (n. 1914), prim-ministru irakian ucis în timpul unei lovituri de stat militare; Kassem preluase puterea tot printr-o lovitură de stat (1958).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Dictatorul sud-vietnamez Ngô Dinh Diem este înlăturat în urma unei lovituri de stat militare sprijinită de americani (1 noiembrie); el şi fratele său Ngô Dinh Nhu, conducătorul poliţiei secrete, au fost ucişi a doua zi. Puterea este preluată de o juntă militară condusă de generalul Duong Van Minh, care instaurează un guvern provizoriu condus de Nguyen Ngoc Tho, guvern recunoscut de Statele Unite, într-o perioadă în care Statele Unite erau deja adînc implicate în războiul civil.
• Pol Pot (Tol Saut; Saloth Sar) devine conducătorul insurecţiei comuniste din Cambodgia, deţinînd funcţia de secretar general al Partidului Comunist din Kampuchia; a accelerat dezvoltarea armatei khmerilor roşii, care va cuceri în cele din urmă Cambodgia.

CELE DOUĂ AMERICI:

- m. John Fitzgerald Kennedy (n. 1917), al treizeci și cincilea președinte al Statelor Unite (1961 – 1963); a fost asasinat la Dallas, Texas (22 noiembrie) de către Lee Harvey Oswald și, posibil, alții. A fost urmat de vicepreședintele Lyndon Baynes Johnson.
- Înțelegerea „telefonului roșu" dintre americani și sovietici stabilește înființarea unei linii telefonice directe de urgență între conducătorii celor două puteri, într-o încercare de diminuare a riscului unui război nuclear.
- Tratatul de Interzicere a Testelor Nucleare semnat de Statele Unite, Uniunea Sovietică și Marea Britanie interzice efectuarea testelor atomice atmosferice, subacvatice sau în spațiul cosmic, permițînd numai testele subterane.
- În America de Nord este instalat un sistem radar antirachetă în vederea depistării rachetelor sovietice.
- Federația pentru Eliberarea Quebecului se angajează într-o serie de atentate teroriste cu bombă și alte asemenea acțiuni, mai cu seamă la Montreal.
- În Republica Dominicană, guvernul ales al lui Juan Bosch este răsturnat printr-o lovitură militară.
- Anastasio Somoza Debayle, comandantul Gărzii Naționale din Nicaragua, ia locul fratelui său, Luis Anastasio Somoza Debayle, ca dictator în Nicaragua; va conduce țara pînă ce va fi înlăturat (1979).
- În Honduras, guvernul președintelui ales Ramón Villeda Morales este destituit printr-o lovitură de stat; el este urmat de colonelul Osvaldo Lopez Arellano.

1964

EUROPA:

- Războiul civil din Cipru: medierea Statelor Unite și o forță de pace aduce un armistițiu în Cipru (martie), însă atacurile aviației turce (7 – 9 august) erau cît pe ce să dea naștere unui război greco-turc; ONU reușește să medieze o încetare a focului.
- Declarație a Partidului Muncitoresc Român care marchează o tentativă de ieșire de sub influența Moscovei (aprilie).
- m. Henry Maitland Wilson (n. 1881), feldmareșal britanic care, în timpul celui de-al doilea război mondial, a comandat forțele expediționare britanice din Grecia, Irak și Siria, după care l-a înlocuit pe Dwight D. Eisenhower în funcția de comandant suprem al armatelor aliate din Mediterana (1944).
- m. John Frederick Charles Fuller (n. 1878), general britanic și teoretician militar care s-a distins în funcția de primul șef al statului major al ofițerilor Corpului de Tancuri (1916), aducînd tehnici noi care s-au bucurat de succes la Cambrai (1917); mai tîrziu a scris cărți și articole pe probleme militare.
- m. Nancy Langhorne Astor (n. 1879), politiciană britanică de origine americană cu vederi de dreapta, aflată printre liderii de opinie care s-a manifestat în favoarea politicii de „liniștire" decretată de Legea Cliveden în anii 1930; a fost prima femeie membră a Parlamentului Britanic (1919 – 1945).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- În Congo (Zair), are loc retragerea și ultimelor forțe ONU de menținere a păcii (30 iunie). O nouă insurecție condusă de Christophe Gbenye cucerește o mare parte din nord-estul țării, cu sprijin sovietic și cubanez. Mod'se Chombe revine în Congo, la fel ca mulți alți mercenari albi, luptînd acum de partea forțelor guvernamentale. Trupele lui

Gbenye iau ostatici europeni; circa o mie şase sute cincizeci dintre aceştia sînt eliberaţi de un batalion belgian paraşutat de avioane americane în Stanleyville (25 – 27 noiembrie).

● Războiul pentru independenţa Mozambicului (1964 – 1974): Frontul mozambican de Eliberare Naţională (Frelimo) declanşează un război de gherilă împotriva dominaţiei portugheze; independenţa va fi obţinută după răsturnarea guvernului lui Antonio de Oliveira Salazar printr-o lovitură de stat în Portugalia (aprilie 1974).

● la fiinţă Organizaţia de Eliberare a Palestinei (PLO).

● Zambia, fostă Rhodesia de Nord, devine naţiune independentă (24 octombrie); primul ei preşedinte este Kenneth Kaunda.

● Continuă ciocnirile intermitente de graniţă dintre somalezi şi etiopieni, pe măsură ce se intensifică războiul de gherilă din Etiopia.

● În noul Zanzibar independent (1963), populaţia de culoare se revoltă cu succes împotriva minorităţii arabe aflată de multă vreme la putere şi care controla şi noul guvern (ianuarie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Incidentul din Golful Tonkin: într-un raport se arată că vedete torpiloare nord-vietnameze ar fi declanşat două serii de atacuri asupra navelor americane din Golful Tonkin, Vietnam (2 august; 4 august). Acesta va constitui cauza Rezoluţiei Golfului Tonkin, care angaja importante forţe americane în Războiul din Vietnam; unii critici vor pune la îndoială cele petrecute în Golful Tonkin. Pînă la sfîrşitul anului vor sosi în Vietnam între douăzeci de mii şi douăzeci şi cinci de mii de soldaţi americani şi cîteva sute de avioane americane.

● Generalul Nguyen Kanh preia puterea în Vietnamul de Sud printr-o lovitură de stat.

● Continuă proliferarea armelor nucleare; China devine a cincea membră a „clubului nuclear", începînd programul de testare a bombelor atomice în deşertul Lop Nor.

● Continuă şi chiar ia amploare războiul de frontieră dintre thailandezi şi cambodgieni.

● m. Jawaharlal Nehru (n. 1889), lider al Partidului Congresului indian; a fost alături de Mohandas „Mahatma" Gandhi multă vreme şi a devenit primul premier al Indiei independente (1947 – 1964); tatăl Indirei Gandhi, bunicul lui Rajiv Gandhi şi fratele doamnei Vijaya Pandit.

● m. Emilio Aguinaldo (n. 1869), conducătorul revoltei filipineze împotriva dominaţiei spaniole (1896 – 1898), primul preşedinte al Republicii Filipine (23 ianuarie 1899) şi lider al armatelor filipineze în timpul Războiului filipino-american (1899 – 1905), chiar dacă avea să declare supunere faţă de americani după ce va fi luat prizonier (1901).

● m. Masaki Honda (n. 1889), general japonez care a comandat Armata XXXIII japoneză în nordul Birmaniei (1944).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Rezoluţia Golfului Tonkin (7 august): rezoluţia Congre-sului american, adoptată în unanimitate de Cameră şi cu numai două voturi împotrivă de Senat, îl autoriza pe preşedintele Lyndon B. Johnson să ducă Statele Unite într-un război nedeclarat împotriva Vietnamului, ceea ce acesta va face fără întîrziere. Congresul autorizează aceste acţiuni după un raport care arăta cum că vedete torpiloare nord-vietnameze ar fi atacat două nave americane în Golful Tonkin; raportul va fi subiectul unor mari controverse ulterioare.

● În Brazilia, guvernul legitim al preşedintelui João Goulart este răsturnat de o lovitură de stat organizată de forţele armate (martie); noul preşedinte devine mareşalul Humberto de Alencar Castello Branco, care va instituі rapid o guvernare autoritară.

● Premiul Nobel pentru pace îi este decernat lui Martin Luther King, Jr., lider al mişcării americane pentru recunoaşterea drepturilor civile şi adept al nonviolenţei recunoscut la scară mondială.

● În Bolivia, guvernul ales al preşedintelui Victor Paz Estenssoro este înlăturat printr-o lovitură de stat militară condusă de vicepreşedintele René Barrientos Ortuno, care devine apoi co-preşedinte al unui guvern militar alături de generalul Alfredo Ovando Candía (noiembrie).

● m. Douglas MacArthur (n. 1880), comandant în cel de-al doilea război mondial al armatelor din Filipine şi din Pacificul de sud-vest, general cu cinci stele şi comandant al armatelor ONU în timpul Războiului din Coreea până la destituirea sa (aprilie 1951); a fost fiul lui Arthur MacArthur.

1965

EUROPA:

● m. Winston Leonard Spencer Churchill (n. 1874), om politic britanic, scriitor şi orator; primul lord al amiralităţii (1911 – 1915; 1939), de două ori prim-ministru (1940 – 1945; 1951 – 1953), s-a distins mai cu seamă în cel de-al doilea război mondial. Unul dintre principalii politicieni din timpul Războiului Rece.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Un armistiţiu pune capăt temporar luptelor din Războiul civil din Yemen; luptele vor fi reluate în 1968. Numeroase trupe egiptene rămîn în Yemen.

● Fatah (Mişcarea pentru Eliberarea Palestinei) declanşează un război de gherilă împotriva Israelului, lansînd atacurile din baze aflate în ţările arabe învecinate.

● Generalul Mobutu Sésé Séko (Joseph Mobutu) preia în mod oficial puterea (25 noiembrie) în Congo (Zair), alungîndu-l pe preşedintele Joseph Kasavubu.

● Rhodesia de Sud (ulterior Zimbabwe), o colonie africană britanică dominată de albi, aflată sub atacurile Marii Britanii şi ale Commonwealth-ului datorită politicii sale rasiale, se autoproclamă naţiunea independentă Rhodesia (noiembrie).

● *Conflictul etiopiano-eritreean se transformă într-un război de gherilă la scară naţională* cu scopul independenţei Eritreei (1965 – 1991).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul din Vietnam (1965 – 1973): începe angajarea totală a Statelor Unite în război (februarie), iniţial prin bombardamente americane asupra Vietnamului de Nord şi minarea mai multor porturi precum Haiphong, concomitent cu trimiterea unor masive trupe de uscat. Încep să sosească trupe la nivel de batalion (martie), decizia de a *trimite sute de mii de soldaţi fiind luată ulterior (iulie). Pînă la sfîrşitul anului*, peste o sută cincizeci de mii de soldaţi americani vor fi în Vietnam.

● Războiul din Vietnam, bătălia de la Ia Drang (octombrie – noiembrie): prima luptă de amploare (la nivel de regimente) dintre forţele americane şi cele nord-vietnameze are loc la în valea Ia Drang de lîngă frontiera cambodgiană.

● Generalul de aviaţie sud-vietnamez Nguyen Cao Ky preia puterea printr-o lovitură de stat.

● Războiul indo-pakistanez: ca urmare a mai multor hărţuieli de frontieră, Pakistanul declanşează un atac cu o divizie de blindate dincolo de linia de încetare a focului din Kashmir (1 septembrie), bombardînd totodată aerodromurile indiene. India rezistă atacului pakistanez şi atacă în Punjab (6 septembrie). Un armistiţiu mediat de Naţiunile Unite (27 septembrie) pune capăt ostilităţilor.

● Puciul eşuat al Partidului Comunist din Indonezia dă naştere asasinării de către armată şi miliţie a două sute pînă la trei sute de mii de oameni, inclusiv mulţi care nu erau comunişti, ca şi la arestarea a altor zeci de mii, dintre care o mare parte aveau să moară asasinaţi în închisori.

● m. Syngman Rhee (n. 1875), primul preşedinte al Coreei de Sud (1948 – 1960); a fost conducătorul statului în timpul Războiului coreean.

● m. Masakazu Kawabe (n. 1886), general japonez care a comandat în timpul celui de-al doilea război mondial Armata Zonală Birmaneză (1943 – 1944), şi a condus ofensiva indiană de la Imphal şi Kohima (1944).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul civil din Republica Dominicană (aprilie 1965 – iunie 1966): insurecţia împotriva guvernului militar din Republica Dominicană a fost îndreptată către restaurarea guvernului ales al lui Juan Bosch, care fusese înlăturat printr-o lovitură de stat militară (1963). Acuzaţiile de orientare comunistă au adus douăzeci şi una de mii de soldaţi americani de partea armatei dominicane; o parte dintre aceştia a fost retrasă o dată cu sosirea forţelor de menţinerea păcii ale Organizaţiei Statelor Americane (OAS).

● m. Pedro Albizu Campos (n. 1891), avocat portorican şi lider al Partidului Naţionalist; un promotor al insurecţiei armate, a fost închis multă vreme (1936 – 1943; 1950 – 1953; 1954 – 1964).

● m. Thomas Dresser White (n. 1901), general american de aviaţie care a luptat în al doilea război mondial, distingîndu-se în Filipine, Noua Guinee şi Borneo; în calitate de şef al statului major al aviaţiei (1957 – 1961), el a supervizat dezvoltarea programului rachetelor strategice americane.

● m. Henry Duncan Graham Crerar (n. 1988), general canadian în cel de-al doilea război mondial care a comandat un mare număr de trupe canadiene ca şi de alte naţionalităţi în invazia sudului Germaniei.

1966

EUROPA:

● m. Serghei Koroliov (n. 1906), om de ştiinţă sovietic care a proiectat nave spaţiale şi a condus construcţia primei rachete sovietice cu combustibil lichid; şi-a adus o contribuţie de seamă la explorarea spaţiului de către om.

● m. Joseph Dietrich (n. 1892), general german care a organizat şi condus garda cartierului general nazist (Leibstandarte Adolf Hitler) (1933); s-a distins mai ales în Noaptea Cuţitelor Lungi (29 – 30 iunie 1934). A comandat Armata VI de blindate (din octombrie 1944) în ofensiva din Ardeni şi în Masacrul de la Malmédy; a fost întemniţat pentru crime de război.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul pentru independenţa Namibiei (1966 – 1988): începe războiul de gherilă pentru independenţă dus de Organizaţia Poporului din Africa de Sud-Vest din Namibia (SWAPO), cu sprijinul Angolei, Uniunii Sovietice şi al Cubei împotriva forţelor sud-africane de ocupaţie.

● Uniunea Naţională pentru Independenţa Totală a Angolei (UNITA) este înfiinţată de Jonas Savimbi, una dintre cele trei armate de gherilă care au luptat în Războiul pentru independenţa Angolei (1961 – 1975); ulterior UNITA şi Savimbi vor continua lupta în Războiul civil angolez.

• Generalul Joseph Ankrah preia puterea în Ghana printr-o lovitură de stat, demiţîndu-l pe preşedintele Kwame Nkrumah, unul dintre liderii istorici ai mişcării africane anticoloniale.
• Jean Bédel Bokassa conduce o lovitură de stat militară în Republica Centrafricană, demiţîndu-l pe preşedintele David Dacko şi instaurîndu-se ca dictator (1 ianuarie).
• Insurgenţa ia amploare în Ciad, ducînd în cele din urmă la declanşarea lungului Război civil din Ciad (1975 – 1987). la fiinţă Frontul de Eliberare Naţională din Ciad (Frolinat).
• Generalul Johnson Aguyi-Ironsi preia puterea în Nigeria printr-o lovitură de stat militară (ianuarie). Guvernul său militar este destituit printr-o a doua lovitură de stat organizată de armată, puterea fiind preluată de Yakubu Gowon (iulie).
• Primul-ministru Milton Obote îşi asumă în mod deschis puteri dictatoriale în Uganda ca preşedinte, abolind Constituţia.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Războiul din Vietnam: ia amploare şi mai mult participarea americană la război, concomitent cu creşterea pe plan intern a opoziţiei faţă de participarea Statelor Unite la război; pînă la finele anului, peste patru sute de mii de americani, inclusiv forţe secrete, aveau să fie direct implicate în războiul din sud-estul Asiei. Armatele americane şi sud-vietnameze încearcă fără succes să asigure Saigonul, oraşul în care se afla cartierul lor general, în timp ce armata Viêt Cong desfăşura nestingherită operaţiuni militare din „Triunghiul de Fier", o importantă bază de gherilă aflată la doar patruzeci de kilometri de Saigon, aşa cum va face pînă la sfîrşitul războiului. Trupele Viêt Cong vor continua să poarte un război de gherilă, în timp ce americanii şi sud-vietnamezii vor încerca să le reteze căile de aprovizionare şi să-i învingă în nord, în ţinuturile înalte centrale, pe litoral şi în Delta Mekongului. Avioanele de luptă americane atacă Vietnamul de Nord, începînd să atace şi căile de aprovizionare prin Cambodgia.
• Revoluţia Culturală (Marea Revoluţie culturală proletară) (1966 – circa 1971): liderul comunist chinez Mao Tzedun declanşează o campanie şi o serie de epurări menite să facă din China o societate complet lipsită de clase sociale; instrumentele principale ale revoluţiei au fost tinerii din şcoli şi universităţi organizaţi de Mao în Gărzi roşii, care au atacat elementele „revizioniste" din cadrul partidului, cu efecte dezastruoase asupra societăţii şi culturii chineze.
• Franţa începe testele nucleare în Atolul Moruroa, din Pacificul de Sud, la o mie două sute de kilometri sud-est de Tahiti.
• În urma înţelegerii de la Taşkent dintre India şi Pakistan (19 ianuarie), India îşi retrage complet trupele din Pakistan.
• m. Sadao Araki (n. 1877), general japonez cunoscut pentru naţionalismul său radical şi idolatrizat de tinerii ofiţeri care gîndeau ca el şi care au întreprins o rebeliune eşuată (februarie 1936); a fost un consilier de seamă al primului-ministru Hideki Tojo la începutul celui de-al doilea război mondial.
• m. Yasuji Okamura (n. 1884), general japonez care a comandat Armata Zonală a Chinei de Nord (1941 – 1944), al cărui moto l-e constituit „Omoară tot, incendiază tot, cucereşte tot". Mai tîrziu a comandat Armata Expediţionară Chineză în ofensiva din sudul Chinei (1944).

• m. Jisaburo Ozawa (n. 1886), amiral japonez care, în calitate de comandant al Primei Flote Mobile şi al Flotei III, a condus forţele japoneze în luptele din Marea Filipinelor şi din Golful Leyte (ambele în 1944).
• m. Pai Ch'ung-hsi (n. 1893), general naţionalist chinez care a condus reocuparea Manciuriei după cel de-al doilea război mondial (1945 – 1946), ulterior devenind ministru de război (1946).

CELE DOUĂ AMERICI:

• Războiul civil din Republica Dominicană: acţiunile de gherilă continuă pînă la alegeri (iunie), cînd Juan Bosch este învins de Joaquin Balaguer. Acesta restaurează guvernul constituţional şi războiul ia sfîrşit.
• Huey Newton şi Bobby Seale organizează Partidul american al Panterei Negre, organizaţie care se va angaja în mai multe acţiuni armate ofensive şi defensive împotriva autorităţii care încerca să aplice legea la începutul anilor 1970.
• Che Guevara soseşte în Bolivia (noiembrie) şi întemeiază în munţi o mică mişcare de gherilă, aparent în speranţa de a încerca repetarea experienţei cubaneze.
• m. Chester William Nimitz (n. 1885), comandantul flotei americane din Pacific de după incidentul de la Pearl Harbor şi pînă la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial; a fost amiralul celei mai mari şi mai puternice flote din întreaga lume.
• m. Courtney Hicks Hodges (n. 1887), general american care a condus Armata I cu care a străbătut nordul Franţei, primele trupe care au pătruns în Paris (august 1944) şi care au străpuns Linia Siegfried (octombrie 1944); tot el a condus şi trupele care au cucerit Podul Ludendorff de peste Rin, de la Remagen (7 martie 1945).

1967

EUROPA:

• Coloneii greci George Papadopoulos şi Stylianos Pattakos conduc o lovitură militară de stat încununată de succes (21 aprilie); „regimul coloneilor" avea să deţină puterea timp de şapte ani (1967 – 1974).
• Ciprul este împărţit neoficial între populaţiile sale greceşti şi turceşti aflate în conflict.
• m. Arthur William Tedder (n. 1890), mareşal britanic al aerului care a comandat în timpul celui de-al doilea război mondial forţele aviatice aliate din Mediterana şi apoi din vestul şi sudul Europei, jucînd un rol de seamă în planificarea debarcării din Normandia şi comandînd forţele tactice (1944). În numele lui Dwight D. Eisenhower, a semnat capitularea Germaniei de la Berlin (1945); a fost numit ulterior şefului statului major al aviaţiei britanice (1946 – 1950).
• m. Clement Richard Attlee (n. 1882), lider al Partidului Laburist din Marea Britanie (1935 – 1955) care s-a opus cu tărie fascismului şi celor care l-au acceptat înaintea declanşării celui de-al doilea război mondial; a fost numit prim-ministru al guvernului laburist după terminarea războiului (1945 – 1951) şi a jucat un rol de seamă în retragerea Marii Britanii din imperiu.
• m. Konrad Adenauer (n. 1876), avocat şi om politic german, lider postbelic al Uniunii Creştin-Democrate şi primul cancelar al Republicii Federale Germania (1949 – 1963).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Războiul de şase zile (al treilea Război arabo-israelian) (5 – 10 iunie): în timp ce întregul Orient Mijlociu se pregătea pentru un nou război, armata israeliană declanşează

atacuri-surpriză aeriene care distrug la sol cea mai mare parte a forțelor aeriene egiptene, iordaniene și siriene, lovind puternic și aviația irakiană. În doar șase zile, forțele terestre israeliene, beneficiind de un masiv sprijin aerian care nu mai avea adversari, cuceresc Peninsula Sinai de la egipteni, Cisiordania (cu Ierusalimul de est) și Gaza, ca și Înălțimile Golan de la sirieni, învingînd categoric armatele egipteană, iordaniană și siriană. Armata israeliană continuă ocuparea tuturor teritoriilor cucerite; nu urmează încheierea nici unui acord de pace.

● Armata egipteană se retrage din Yemen după Războiul de șase zile (al treilea Război arabo-israelian).

● Războiul civil Nigeria-Biafra (1967 – 1970): în Nigeria, regiunea de est locuită în cea mai mare parte de populația Ibo, Biafra, se separă (20 mai), generînd un război civil cu guvernul nigerian dominat de musulmani. Se înregistrează între un milion cinci sute de mii și două milioane de morți, în marea lor majoritate copii și alți necombatanți care mor în urma foametei și a bolilor, în timp ce o încercare la scară mondială de a veni în sprijinul acestora eșuează în mare măsură datorită refuzului guvernului de a primi sprijin uman și provizii.

● Eșuează o revoltă în Katanga, căreia i se alăturaseră și unii mercenari; revolta este înăbușită de trupele guvernamentale congoleze (zaireze), la rîndul lor beneficiind de mercenari. Dă greș și o invazie din partea exilaților stabiliți în Rwanda.

● În Liban începe procesul de destabilizare, cu comandourile palestiniene atacînd Israelul din baze libaneze, iar armata israeliană atacînd la rîndul ei Libanul.

● Yemenul de Sud devine o națiune independentă (30 noiembrie).

● m. Albert John Luthuli (n. 1898), conducătorul Congresului Național African (ANC) (1952 – 1967); căpetenie zulusă, lider al mișcării nonviolente sud-africane, Luthuli primește în 1960 Premiul Nobel pentru pace. Este urmat de Oliver Tambo la conducerea ANC.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul din Vietnam: continuă succesele armatelor de gherilă nord-vietnameze și ale trupelor Viêt Cong, în timp ce americanii și sud-vietnamezii încearcă să lupte cu o armată invizibilă de gherilă prin rîuri minate, fără a izbuti să întrerupă căile de aprovizionare inamice din Vietnamul de Sud, Laos și Cambodgia. Pînă la finele anului, americanii aveau aproape cinci sute de mii de soldați în Vietnam.

● Nguyen Van Thieu este ales președinte al Vietnamului de Sud (septembrie).

● China începe testele bombei cu hidrogen în deșertul Lop Nor.

● Națiunile necomuniste din Asia de Sud-Est formează Asociația Națiunilor din Asia de Sud-Est (ASEAN).

● m. Ho Long (He Long) (n. 1896), mareșal comunist chinez, în urma persecuțiilor Gărzii Roșii.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Președintele american Lyndon Baines Johnson și premierul sovietic Aleksei N. Kosîghin iau parte la Summitul de la Glassboro, o întîlnire la nivel înalt de două zile desfășurată la Glassboro, în New Jersey (iunie); se obține un oarecare progres către semnarea unui tratat pentru neproliferarea armelor nucleare.

● Datorită eșecurilor din Vietnam, președintele Johnson se hotărăște să nu candideze pentru un nou mandat.

• m. Che Guevara (Ernesto Guevara de la Serna) (n. 1928), lider născut în Argentina al gherilelor din Revoluția cubaneză (1956 – 1959); a fost ucis de militarii bolivieni după ce a fost luat prizonier (7 octombrie), în timp ce conducea o insurecție de gherilă.
• m. Lewis Hyde Brereton (n. 1890), comandantul aviației americane din Filipine, ale cărui avioane au fost distruse în mare parte la sol pe aerodromul din Clark Field (8 decembrie 1941); ulterior s-a aflat la comanda Primei Armate Aliate Aeropurtate din Europa, în timpul înfrîngerii acesteia în cadrul Operațiunii Market Garden (1944).
• m. Holland McTyeire Smith (n. 1882), general în infanteria marină americană în timpul celui de-al doilea război mondial care a planificat și a condus mai multe operații importante din Pacific, inclusiv cele de la Saipan și Guam (1944), Iwo Jima și Okinawa (1945).
• m. Walter Krueger (n. 1881), general american de origine prusacă; un expert în strategie, ajuns comandantul Armatei VI în Pacificul de Sud-Vest (ianuarie 1943); a dirijat debarcările de la Leyte, Mindoro și Luzon, cînd americanii au recucerit Filipinele.

1968

EUROPA:

• „Primăvara de la Praga" (ianuarie – august): sub conducerea liderului reformator al Partidului Comunist din Cehoslovacia, Alexander Dubček, guvernul ceh promovează importante reforme democratice. Cehoslovacia este invadată și cucerită de trupele Pactului de la Varșovia estimate la circa patru sute de mii de soldați (20 august), care pun capăt „primăverii de la Praga". Armata română nu ia parte la operații, iar guvernul de la București condamnă invazia în termeni energici.
• Încercînd să justifice invazia trupelor sovietice din Cehoslovacia, Leonid Brejnev elaborează „Doctrina Brejnev", prin care se justifica intervenția sovietică în treburile interne ale oricărui alt stat comunist în care era pus în primejdie sistemul comunist (26 septembrie).
• Grupul Baader-Meinhof (o facțiune a Armatei Roșii), o organizație anarhist-teroristă de gherilă, declanșează o serie de atentate cu bombă, crime și jafuri în Germania de Vest (1968 – 1972). Organizatorul-șef, Andreas Baader, este luat prizonier și întemnițat, dar evadează cu sprijinul ziaristei Ulrike Meinhof, care apoi i se alătură.
• m. Konstantin Konstantinovici Rokossovski (n. 1896), mareșal al Uniunii Sovietice care a luptat în Armata Roșie în timpul Războiului civil rus ajungînd unul dintre cei mai importanți comandanți sovietici; a respins ofensiva germană asupra Moscovei (1941) și i-a învins decisiv pe germani la Stalingrad (1942 – 1943).
• m. Trygve Halvdan Lie (n. 1896) diplomat norvegian și primul secretar general al Națiunilor Unite (1946 – 1952).
• m. Karl Barth (n. 1886), preot protestant elvețian care a devenit un antinazist de frunte în anii 1930 și un important militant pentru pace după terminarea celui de-al doilea război mondial.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• Partidul Baas (partidul socialist al resurecției arabe) preia puterea în Irak printr-o lovitură de stat (iulie); Ahmed Hassan al Bakr devine președinte (pînă în 1979), chiar dacă, de fapt, Saddam Hussein avea să conducă țara ca dictator (din 1971).

● Teroriştii Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei (OLP) atacă în mod repetat Israelul, mai cu seamă de la bazele lor din Iordania. Israelul ripostează prin incursiuni militare în Iordania, uneori avînd loc chiar altercaţii cu unităţi militare iordaniene.

● Războiul civil dintre Nigeria şi Biafra: armatele guvernamentale, controlînd spaţiul aerian, pătrund adînc în Biafra; în acest timp foametea şi bolile ucid sute de mii de civili din Biafra.

● Reîncepe Războiul civil yemenit (februarie), Yemenul de Sud intrînd în război de partea yemenită, iar Siria sprijinind din nou monarhia.

● În Ciad continuă conflictul dintre arabi şi forţele negrilor africani. O insurecţie arabă din nord este învinsă de guvernul din Ciad sprijinit de trupe franceze (iunie).

● În Muscat şi Oman armatele guvernamentale înăbuşă o insurecţie pusă la cale de o facţiune din Frontul de Eliberare Naţională aflat la guvernare (mai).

● În Mali, preşedintele Mobido Keita este înlăturat printr-o lovitură de stat; este urmat la conducere de ofiţerul din armată Moussa Traore (decembrie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul din Vietnam, ofensiva Tet (ianuarie – februarie): armata nord-vietnameză porneşte o ofensivă care traversează Vietnamul de Sud şi care include şi atacuri asupra ambasadei americane de la Saigon. Deşi un eşec din punct de vedere militar, ofensiva a reprezentat un important succes politic pentru nord-vietnamezi, demonstrînd că estimările guvernului american cu privire la progresele în război fuseseră mult prea optimiste şi că încă nu se zărea nici o „luminiţă de la capătul tunelului". Opinia publică americană se îndreaptă decisiv împotriva continuării războiului.

● Războiul din Vietnam, Masacrul de la My Lai (16 martie): uciderea în masă a circa o sută cincizeci de civili neînarmaţi, în marea lor majoritate femei, copii şi bătrîni, de către un pluton al Diviziei Americane, a fost ordonat de către locotenentul William L. Calley, Jr. în cătunul My Lai situat în provincia Quang Tri; acest act a făcut parte dintr-un număr mai mare de atrocităţi comise de armatele americane din zonă în acea perioadă. Calley a fost singurul condamnat; ulterior a fost eliberat condiţionat (martie 1974).

● Războiul din Vietnam: impactul combinat al ofensivei Tet şi al Masacrului de la My Lai îi sileşte pe americani să reconsidere războiul din Vietnam. În ciuda organizării unor atacuri de amploare combinate americano-sud-vietnameze, atacuri eşuate în mare parte, Statele Unite încep să pună un accent mai mare pe negocierile de pace, care se deschid la Paris (10 mai). Preşedintele pe cale de a-şi încheia mandatul Lyndon Johnson ordonă încetarea tuturor atacurilor asupra Vietnamului de Nord (31 octombrie). La finele anului, forţele americane din Asia de Sud-Est numărau pe puţin cinci sute cincizeci de mii de soldaţi.

● Atolul Bikini din Insulele Marshall este declarat zonă necontaminată de testele armelor nucleare, iar rezidenţilor li se permite reîntoarcerea la casele lor; ei vor fi evacuaţi din nou (1978), în urma unor analize cu rezultat contrar.

● Armata nord-coreeană pune stăpînire pe nava americană *USS Pueblo* şi pe cei optzeci şi trei membri ai echipajului acesteia în Marea Japoniei (23 ianuarie); optzeci şi doi de supravieţuitori ai echipajului aveau să fie eliberaţi unsprezece luni mai tîrziu.

● m. Hitoshi Imamura (n. 1886), general japonez care a condus invazia din Java (1942); el n-a reuşit recucerirea Guadalcanalului de la americani (1942 – 1943).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Încep negocierile pentru Tratatul privind neproliferarea armelor nucleare; în cele din urmă acesta va fi semnat de peste o sută de naţiuni, inclusiv de Statele Unite şi Uniunea Sovietică, chiar dacă nu şi de China şi Franţa, ţări deţinătoare de arsenale nucleare, ca şi de alte ţări aflate în plin proces de obţinere a acestora.

● Republicanul Richard M. Nixon îl învinge în alegerile prezidenţiale pe vicepreşedintele Hubert H. Humphrey, devenind astfel al treizeci şi şaptelea preşedinte al Statelor Unite (1969 – 1974).

● Preoţii catolici Daniel şi Philip Berrigan conduc un grup de protestatari împotriva Războiului din Vietnam într-o acţiune de incendiere a cărţilor de recrutare la un centru de recrutare din Maryland; unii protestatari au fost judecaţi şi condamnaţi sub numele de „Cei nouă de la Catonsville". Manifestaţiile împotriva Războiului din Vietnam iau amploare pe tot teritoriul Statelor Unite după eşecul ofensivei Tet.

● În Peru, guvernul ales al preşedintelui Fernando Belaunde Terry este destituit printr-o lovitură de stat; Belaunde este înlocuit cu generalul Juan Velasco Alvarado.

● m. Martin Luther King, Jr. (n. 1929), lider al mişcării americane pentru recunoaşterea drepturilor civile şi adept al nonviolenţei recunoscut la scară mondială, căruia i s-a decernat Premiul Nobel pentru pace în 1964; este asasinat de James Earl Ray în Memphis, Tennessee (4 aprilie).

● m. Robert Francis Kennedy (n. 1925), om politic american, fratele preşedintelui John Fitzgerald Kennedy; a fost împuşcat de Sirhan Sirhan în Los Angeles (5 iunie; a murit la 6 iunie) în timp ce se afla în plină campanie pentru nominalizarea candidatului democrat la prezidenţiale.

● m. Husband Edward Kimmel (n. 1882), comandant al flotei americane a Pacificului la Pearl Harbor (7 decembrie 1941); a fost demis din funcţie după uriaşele pierderi suferite acolo.

1969

EUROPA:

● Războiul civil din Irlanda de Nord: Armata Republicană Irlandeză (provizorie) se desprinde din Armata Republicană Irlandeză (IRA), pe măsură ce demonstraţiile catolice iau amploare în Irlanda de Nord; începe un lung război terorist de gherilă. Armatele britanice sînt trimise de urgenţă în Irlanda de Nord (august), curînd numărul acestora atingîndu-l pe cel al unei divizii care se transformă într-o forţă de ocupaţie pe termen lung.

● m. Harold Rupert Leofric George Alexander (Alexander de Tunis) (n. 1891), feldmareşal britanic care a comandat armata la Dunkerque (1940), Birmania (1942) şi în teatrele de război din Orientul Mijlociu şi Italia (din 1942); a condus invazia Italiei (1943 – 1944), devenind comandantul suprem al armatelor aliate din Mediterana (1944).

● m. Nicolae Dăscălescu (n. 1884), general român, comandant de armată pe frontul de vest

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul civil dintre Nigeria şi Biafra: armata din Biafra trece la ofensivă (martie), însă nu reuşeşte să ajungă pînă pe litoral. Ofensiva forţelor guvernamentale nigeriene (iunie – decembrie) cucereşte cea mai mare parte rămasă din Biafra. Efortul multinaţional de ajutorare eşuează deoarece guvernul nigerian blochează mai departe ajungerea ajutoarelor la civili, care mor cu sutele de mii de foame şi din cauza molimelor.

● Iranul şi Irakul îşi dispută controlul asupra canalului navigabil Shatt al Arab, trupele de graniţă ale celor două naţiuni înregistrînd ciocniri repetate.
● Fatah (Mişcarea de Eliberare a Palestinei) se uneşte cu Organizaţia similară de Eliberare a Palestinei (OLP) condusă de Yasser Arafat, în timp ce războiul de gherilă dintre Israel şi OLP ia amploare. Amenajarea de către OLP a unor baze în Liban produce unele ciocniri între OLP şi forţele libaneze, însă OLP reuşeşte să opereze din sudul Libanului.
● Mo'ammar al-Gaddafi preia puterea în Libia printr-o lovitură de stat, punînd bazele conducerii dictatoriale monopartinice.
● Generalul Mohammed Siad Barre preia puterea în Somalia printr-o lovitură de stat (va conduce ţara între 1969 şi 1991).
● George Habash pune bazele Frontului Popular pentru Eliberarea Palestinei, o organizaţie teroristă de linie dură.
● Colonelul Mohammad Gafaar al-Nimeiry preia puterea în Sudan printr-o lovitură de stat, demiţîndu-l pe primul-ministru Mohammed Ahmed Mahgoub.
● m. Eduardo Mondlane (n. 1920), fondatorul Frontului de Eliberare Naţională din Mozambic (Frelimo) (1962) şi lider al forţelor Frelimo de gherilă în timpul Războiului pentru independenţa Mozambicului (1964 – 1969); a fost asasinat de portughezi.
● m. Moise Kapenda Chombe (n. 1919), lider al Katangei secesioniste (1960) care s-a refugiat peste hotare (1963) după ce a fost învins de către forţele Naţiunilor Unite; ulterior a devenit prim-ministru în Congo (Zair) (1964 – 1965).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul din Vietnam: armatele americane şi aliate angajate în război ating minimum şapte sute de mii de soldaţi, în timp ce nord-vietnamezii presează în continuare, americanii îşi intensifică bombardamentele, încep discuţiile pentru pace, iar armata americană începe să se retragă. Preşedintele Richard M. Nixon anunţă retragerea trupelor (mai); retragerile încep în iunie, în paralel cu intensificarea şi reluarea bombardamentelor americane asupra Vietnamului de Nord (5 iunie).
● Războiul din Vietnam: trupe americane de forţa unui regiment iau cu asalt şi cuceresc poziţiile fortificate nord-vietnameze de lîngă frontiera laoţiană, la „Hamburger Hill" (mai). Colina este recucerită de nord-vietnamezi (iunie).
● Războiul din Vietnam: americanii întreprind bombardamente grele secrete asupra armatelor nord-vietnameze şi asupra khmerilor roşii din Cambodgia (1969 – 1973).
● Războiul civil din Cambodgia (1969 – 1975): încep luptele de gherilă ale khmerilor roşii împotriva guvernului neutru al lui Norodom Sihanouk, apoi împotriva guvernului lui Lon Nol, care beneficiază de un important sprijin din partea americanilor.
● Noua Armată Populară de Gherilă este înfiinţată de către Partidul Comunist Marxist-Leninist din Filipine; aceasta va transforma lunga insurecţie comunistă într-un război de gherilă la scară naţională.
● Ciocnirile armate dintre chinezi şi sovietici se intensifică la frontiera dintre Manciuria şi Uniunea Sovietică (martie).
● m. Ho Şi Min (Nguyen That Thanh) (n. 1890), lider al comuniştilor vietnamezi, primul preşedinte al Republicii Democratice Vietnam (1945 – 1969); el şi-a condus ţara în timpul Războiului din Indochina (1946 – 1954) şi în primii ani ai Războiului din Vietnam.
● m. Li Tsung-jen (n. 1891), general naţionalist chinez, unul dintre cei mai importanţi lideri ai Gomindanului; i-a luat pentru scurt timp locul lui Cian Kai-şi ca preşedinte al Chinei naţionaliste (1949).

• *m. Raizo Tanaka (n. 1892), amiral japonez care a luptat în lupte de maximă importanţă* din anul 1942 precum cele din Marea Java, Midway, insulele Solomon de Est şi Guadalcanal.

CELE DOUĂ AMERICI:

• Preşedintele american Richard M. Nixon renunţă în mod unilateral la utilizarea armelor biologice ca şi la prima utilizare a armelor chimice de către Statele Unite.

• În Statele Unite continuă ample demonstraţii împotriva războiului din Vietnam, în timp ce preşedintele Richard M. Nixon şi Henry Kissinger, consilierul său pentru politica externă, încep procesul care va dura patru ani de negociere a retragerii în timp ce războiul continua.

• Criza din octombrie: teroriştii Frontului de Eliberare a Quebecului declanşează operaţiuni de atentate cu bombă, răpiri şi crime, inclusiv uciderea ministrului muncii din Quebec, Pierre La Porte; guvernul canadian ripostează cu arestări în masă şi prin trimiterea unor unităţi ale armatei în Montreal.

• El Salvador şi Honduras se angajează într-un scurt război de frontieră (24 – 28 iunie), mediat cu succes de către Organizaţia Statelor Americane (OAS).

• *m. Dwight D. Eisenhower (n. 1890), comandant suprem al forţelor armate aliate* din Europa în timpul celui de-al doilea război mondial (1943) şi general de armată (1944), care a întocmit planurile debarcării din Normandia şi cele ale înfrîngerii Germaniei; ulterior şeful statului major al armatei (1945 – 1948), comandant suprem al forţelor NATO (1951 – 1952) şi al treizeci şi patrulea preşedinte al Statelor Unite (1953 – 1961).

• m. Raymond Ames Spruance (n. 1886), amiral american care a fost unul dintre cei mai importanţi comandanţi ai forţelor americane în bătălia decisivă de la Midway (1942) *şi a unor importante forţe navale pe tot parcursul războiului.*

1970

EUROPA:

• Reîncep acţiunile antiguvernamentale din Polonia (15 – 20 decembrie) cu preţul a trei – patru sute de morţi şi cu prăbuşirea guvernului lui Wladislaw Gomulka; nemulţumirile continuă, în ciuda faptului că noul guvern al lui Edward Gierek promite reforme.

• m. Charles André Joseph Marie de Gaulle (n. 1890), conducătorul forţei „Franţei libere" *din timpul celui de-al doilea război mondial, premier al Franţei postbelice şi* preşedinte al celei de-a cincea Republici franceze (1959 – 1969).

• m. William Joseph Slim (n. 1891), general britanic care a fost comandantul armatelor din Birmania (1942 – 1945); sub conducerea lui, Armata XIV a învins forţele japoneze din Birmania.

• m. Aleksandr Fiodorovici Kerensky (n. 1881), prim-ministru al guvernului provizoriu rus (1917) după alungarea ţarului; fuge în exil după Revoluţia din Octombrie bolşevică (1917).

• *m. Semion Konstantinovici Timoşenko (n. 1895), feldmareşal sovietic, comandant* al forţelor sovietice din 1940, în timpul Războiului finlandezo-sovietic şi în primii ani ai celui de-al doilea război mondial.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• m. Gamal Abdel Nasser (n. 1918), organizator al loviturii de stat (1952), care l-a detronat pe Farouk I şi a înfiinţat republica, şi preşedinte al Egiptului (1956 – 1970); a fost urmat de Anwar el-Sadat.

• Armatele iordaniene învinq armatele siriene şi aliaţii acestora, membrii Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei (OLP), care invadaseră nordul Iordaniei, după care învinq decisiv trupele OLP din Iordania pe care le alungă din ţară. După izgonirea OLP din Iordania, Yasser Arafat mută cartierul general al OLP în Liban, de unde intensifică atacurile asupra Israelului, atrăgînd astfel o ripostă armată israeliană şi mai puternică şi destabilizînd şi mai mult Libanul.

• Biafra capitulează (12 ianuarie); ţara distrusă a avut circa două milioane de morţi, în marea lor majoritate civili.

• Continuă un război de frontieră de mică intensitate între Iran şi Irak. În Irak eşuează o lovitură de stat sprijinită de iranieni.

• Generalul Hafez al-Assad, conducătorul unei facţiuni a Partidului Baas, preia puterea în Siria printr-o lovitură de stat (noiembrie).

• Războiul civil yemenit ia sfîrşit prin întemeierea unei republici.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Războiul din Vietnam, incursiunea în Cambodgia (aprilie – iunie): trupe americane şi sud-vietnameze invadează Cambodgia; ele sînt silite să se retragă deoarece mişcarea a generat în Statele Unite proteste şi mai puternice împotriva războiului. Negocierile de pace avansează lent, ca şi retragerea americanilor. La finele anului, americanii şi aliaţii mai aveau circa patru sute de mii de soldaţi în Vietnam. Armatele nord-vietnameze şi Viêt Cong continuă să păstreze şi să-şi întărească poziţiile în Vietnamul de Sud.

• Liderul cambodgian Norodom Sihanouk este înlăturat printr-o lovitură de stat condusă de Lon Nol şi se refugiază la Beijing. Lon Nol devine şef al statului, în timp ce khmerii roşii îşi consolidează puterea.

• În Pakistan, Liga Awami, condusă de şeicul Mujibur Rahman, obţine victoria în alegeri (decembrie); guvernul militar pakistanez refuză să valideze rezultatele alegerilor, generînd astfel o uriaşă campanie de nesupunere civilă în Pakistanul de Est; Liga Awami este scoasă în afara legii, iar Războiul pentru independenţa Bangladeshului bate la uşă.

• m. Sukarno (n. 1901), lider al Războiului pentru independenţa Indoneziei şi primul preşedinte al Indoneziei (1949 – 1966).

CELE DOUĂ AMERICI:

• Salvador Allende Gossens este ales preşedinte al statului Chile, declanşînd astfel cascada de evenimente care vor genera o lovitură a forţelor de dreapta (1973).

• Armata şi poliţia canadiană pun capăt „Crizei din octombrie" care a constat din mai multe acte teroriste în Quebec; situaţia Quebecului rămîne în continuare cea mai importantă problemă pentru naţiunea canadiană.

• Abimeal Guzmán Reynoso întemeiază în Peru „Calea Luminoasă" (Sendoro Luminoso) de orientare maoistă, care avea să devină o importantă mişcare de gherilă (aproximativ din 1980).

• m. Lazaro Cardenas Del Rio (n. 1895), general mexican şi reformator de stînga care, în calitate de preşedinte al Mexicului (1934 – 1940), s-a concentrat asupra ducerii la îndeplinire a promisiunilor Revoluţiei mexicane, mai cu seamă a celor legate de redistribuirea pămînturilor.

1971

EUROPA:

● m. Nikita Sergheevici Hruşciov (n. 1894), lider sovietic (din 1955) şi premier (1958 – 1964). A rostit discursul secret (1956) prin care dădea în vileag crimele perioadei staliniste şi a jucat un rol de seamă în timpul crizei rachetelor din Cuba (1962).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul civil Zimbabwe-Rhodesia (1971 – 1984): începe ca un război de gherilă de mică amploare, în care Uniunea Naţională Africană din Zimbabwe (ZANU) şi Uniunea Poporului African din Zimbabwe (ZAPU) organizează atacuri peste graniţă în Rhodesia din ţările învecinate.

● Saddam Hussein preia puterea totală în Irak şi devine dictator *de facto*.

● Armatele iordaniene expulzează toate rămăşiţele OLP (Organizaţia de Eliberare a Palestinei) din Iordania; continuă concentrarea OLP în Liban.

● Şeful statului major al forţelor armate, Idi Amin, preia puterea în Uganda în urma unei lovituri de stat, destituindu-l pe Milton Obote şi instaurînd domnia terorii care va dura opt ani.

● Armata iraniană pune stăpînire pe mai multe insule aflate în dispută din Golful Persic (noiembrie).

● Bahrain devine o naţiune independentă sub conducerea şeicului Salman ibn Hamad Al Khalifa.

● Sînt înfiinţate Emiratele Arabe Unite, formate din Abu Dhabi, Sharjah, Ajman, Umm al Qaiwain, Fujairah şi Dubai.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul pentru independenţa Bangladeshului (martie – decembrie): Mujibur Rahman proclamă independenţa Pakistanului de Est (26 martie) şi este întemniţat în timp ce insurecţia se declanşează. Forţele insurgente sînt învinse în şase săptămîni, cu preţul a zeci de mii de morţi; între şase milioane şi zece milioane de refugiaţi fug în India, în timp ce războiul de gherilă continuă din baze indiene. Rahman este eliberat şi devine primul premier al Bangladeshului independent după victoria Indiei în Războiul indo-pakistanez (decembrie).

● Războiul indo-pakistanez: armata pakistaneză bombardează aerodromurile indiene şi desfăşoară atacuri terestre în Kashmir (3 decembrie). India, sprijinită apoi de forţele care luptau pentru independenţa Bangladeshului, ripostează printr-o invazie masivă în Pakistanul de Est, cucerind Dacca şi luînd nouăzeci de mii de prizonieri (5 decembrie), organizînd în paralel o contraofensivă încununată de succes în Kashmir. Bangladeshul îşi proclamă independenţa (16 decembrie); intră în vigoare un armistiţiu (17 decembrie).

● Zulfikar Ali Bhutto întemeiază Partidul Poporului din Pakistan.

● Războiul din Vietnam: retragerea americanilor este accelerată; pînă la sfîrşitul anului vor mai rămîne circa două sute de mii de soldaţi americani şi aliaţi în Vietnam. Pe parcursul anului, armatele sud-vietnameze au atacat Laosul şi Cambodgia. Aviaţia americană bombardează Vietnamul de Nord (sfîrşitul lui decembrie).

● În Sri Lanka, o insurecţie a Frontului Popular de Eliberare este înfrîntă de guvernul Bandaranaike (aprilie – iunie); continuă un război de gherilă de mică intensitate.

● m. Lin Biao (n. 1907), lider comunist chinez; aparentul moştenitor al lui Mao Tzedun, a fost reclamat de guvernul chinez că ar fi încercat să organizeze o lovitură de stat. A murit într-un accident de avion pe cînd încerca să fugă în exil.

● Premierul thailandez generalul Thanom Kittikachorn preia puterea printr-o lovitură de stat.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Este semnat un tratat americano-sovietic cu privire la accidentele nucleare, într-o încercare de a preîntîmpina orice neînţelegere care ar putea genera un război nuclear.

● Prin Tratatul de ne-nuclearizare a fundului mării, Uniunea Sovietică şi Statele Unite sînt de acord să nu instaleze arme nucleare pe sau sub fundul oceanelor.

● Organizaţia Naţiunilor Unite ratifică Tratatul de Interzicere a Războiului Biologic, completînd astfel Protocolul încheiat în 1925 la Geneva cu privire la războiul chimic şi biologic.

● În Bolivia, o lovitură de stat organizată de armată răstoarnă guvernul generalului Juan José Torres; conducerea este preluată de colonelul Hugo Banzer Suárez (august).

● m. Ralph Johnson Bunche (n. 1904), om politic afro-american, mediator şef din partea Organizaţiei Naţiunilor Unite în primul Război arabo-israelian (1948) după asasinarea lui Folke Bernadotte; este distins cu Premiul Nobel pentru pace în 1950.

● m. Dean Gooderham Acheson (n. 1893), avocat şi om politic american, secretar de stat (1949 – 1953) în administraţia Truman şi o figură importantă în Războiul Rece.

● m. Jacobo Arbenz Guzmán (n. 1913), ofiţer şi preşedinte guatemalez (1950 – 1954) care a fugit în exil după ce a fost demis de forţe sprijinite de Statele Unite.

● m. François „Papa Doc" Duvalier (n. 1907), dictator haitian (1957 – 1971); este urmat de fiul său, Jean Claude („Baby Doc"), care va conduce ţara pînă ce va fi demis (1986).

1972

EUROPA:

● Războiul civil nord-irlandez: conflictul se acutizează. În „duminica sîngeroasă" (30 ianuarie), armata britanică ucide la Londonderry treisprezece demonstranţi catolici neînarmaţi. Cresc acţiunile de gherilă şi este reimpusă guvernarea britanică directă asupra Irlandei de Nord (martie).

● Teroriştii islamici din organizaţia Septembrie Negru asasinează doi atleţi israelieni la Olimpiada de la München, luînd alţi nouă ostatici; toţi ostaticii sînt ucişi în timpul unei tentative de eliberare, laolaltă cu cinci teroriştii.

● Teroriştii vest-germani Andreas Baader şi Ulrike Meinhof sînt prinşi şi întemniţaţi.

● m. Paul Hausser (n. 1880), general german care a creat şi condus Waffen SS (Cămăşile negre; *Schutzstaffel*) (1936) şi noul Corp I SS-Panzer (1941); după război el primeşte statut de veteran, echivalîndu-i-se cu succes vechimea din SS cu cea din armata regulată.

● m. Franz Halder (n. 1884), general german care a fost şeful statului major (1938 – 1942); este închis (1944) după eşecul atentatului asupra lui Hitler.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● În Burundi eşuează o rebeliune hutu; după aceea sînt masacraţi între o sută de mii şi două sute cincizeci de mii de hutu de către armata burundeză condusă de tutsi.

• Războiul civil sudanez pare încheiat, cu promisiunea de autonomie totală pentru creştini şi negri africani în sud; promisiunile n-au fost respectate întocmai, continuînd un război de gherilă de mică amploare.

• m. Kwame Nkrumah (n. 1909), lider al mişcării de independenţă din Ghana, prim-ministru al Coastei de Aur (1951 – 1957), apoi prim-ministru (1957 – 1960) şi primul preşedinte al Ghanei (1960 – 1966) pînă la destituirea sa în urma unei lovituri de stat.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Războiul din Vietnam: continuă retragerea trupelor; pînă la sfîrşitul anului vor rămîne mai puţin de cincizeci de mii de soldaţi americani şi aliaţi în Vietnam. Forţele nord-vietnameze îşi consolidează poziţiile, trecînd parţial la un război poziţional în ofensiva estică care, deşi în mare parte un eşec, reuşeşte totuşi să pună stăpînire pe oraşul Quang Tri din nordul Vietnamului de Sud (aprilie). Oraşul este recucerit de sud-vietnamezi, cu sprijinul aviaţiei americane (septembrie). Continuă negocierile de pace. Preşedintele Richard Nixon ordonă puternicul „bombardament de Crăciun" asupra oraşelor Hanoi şi Haiphong, ca şi minarea porturilor nord-vietnameze (din 18 decembrie).

• Războiul civil din Cambodgia se apropie de sfîrşit, forţele khmerilor roşii asediind şi bombardînd Phnom Penh.

• Ferdinand Marcos îşi asumă puteri dictatoriale în Filipine, întemniţînd liderii Partidului Liberal printre care şi pe Benigno Aquino şi instaurînd legea marţială.

• m. Chen (Ch'en) Yi (n. 1901), mareşal comunist chinez care s-a distins mai ales în Războiul civil chinez.

CELE DOUĂ AMERICI:

• Tratatul sovieto-american privind Limitarea Armelor Strategice din 1972 (SALT 1) stabileşte limitarea amplasării de anti-rachete (ABM) şi suspendă amplasarea de noi rachete balistice intercontinentale (ICBM) pentru următorii cinci ani.

• Diplomatul austriac Kurt Waldheim devine al patrulea secretar general al Organizaţiei Naţiunilor Unite (1972 – 1982).

• În Ecuador, armata destituie guvernul ales al preşedintelui José Maria Velasco Ibarra (februarie); puterea este preluată de generalul Guillermo Rodriguez Lara.

• m. Harry S. Truman (n. 1884), al treizeci şi treilea preşedinte al Statelor Unite (1945 – 1953), care a devenit preşedinte în urma decesului lui Franklin Delano Roosevelt (12 aprilie 1945); în acea vară el a autorizat utilizarea bombelor atomice asupra oraşelor japoneze Hiroshima şi Nagasaki.

• m. Igor Sikorsky (n. 1889), inventator ruso-american care a pus bazele construirii elicopterului modern.

• m. Thomas Cassin Kinkaid (n. 1888), amiral american care a luptat în Pacific în timpul celui de-al doilea război mondial, distingîndu-se mai cu seamă în luptele din Marea Coralilor şi de la Midway (1942), ca şi la recucerirea Filipinelor (1944 – 1945).

1973

EUROPA:

• Dictatorul grec George Papadopoulos este răsturnat de o lovitură militară de stat condusă de generalul Demetrios Ioannides (25 noiembrie); puterea este preluată de generalul Phaidon Gizikis.

• m. Fritz Erich von Manstein (n. 1887), general german în timpul celui de-al doilea război mondial care a comandat importante forţe pe fronturile de est şi de vest; a

cucerit Sevastopolul, dar nu a izbutit să cucerească Leningradul şi nici să scoată din încercuirea de la Stalingrad armatele lui Friedrich Paulus. A fost destituit (1944).

• m. Semion Mihailovici Budionnîi (n. 1883), general de cavalerie în timpul Războiului civil rus şi comandant al sectorului sovietic de sud-vest în timpul celui de-al doilea război mondial, cînd s-a dovedit incompetent şi a pierdut Kievul, lăsînd şi circa un milion de prizonieri în mîinile germanilor.

• m. André Beaufre (n. 1902), general francez şi teoretician militar, unul dintre principalii susţinători ai forţelor nucleare franceze (Force de Frappe).

• m. Ivan Stepanovici Konev (n. 1897), general sovietic în cel de-al doilea război mondial, comandantul forţelor sovietice la Moscova, Kursk şi Berlin.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

• Războiul de Yom Kipur (al patrulea Război arabo-israelian; Războiul din octombrie) (6 – 24 octombrie): de sărbătoarea religioasă evreiască Yom Kipur, armatele egiptene, siriene, irakiene şi iordaniene iau prin surprindere şi silesc armata israeliană să bată în retragere de pe Canalul Suez şi Înălţimile Golan, israelienii suferind pierderi masive. Armata israeliană, avînd supremaţia spaţiului aerian, contraatacă rapid şi bombardează Siria, cucerind Damascul (12 octombrie). Cîteva divizii israeliene atacă peste canal (16 octombrie) şi sînt pregătite să distrugă Armata III egipteană (24 octombrie), însă un ultimatum american opreşte intervenţia sovietică directă de partea egipteană; un armistiţiu sprijinit de Organizaţia Naţiunilor Unite pune capăt războiului (27 octombrie), trupele ONU de menţinerea păcii fiind trimise la Canalul de Suez şi pe Înălţimile Golan.

• Afganistanul devine republică după ce regele Mohammad Zahir Şah (care a domnit între 1933 – 1973) a fost înlăturat printr-o lovitură de stat condusă de fostul său prim-ministru şi totodată văr, Sardar Mohammed Daud Han.

• În Sahara de Vest ia fiinţă Polisario (Frontul Popular pentru Eliberarea Saguia el Hamra şi Rio de Oro).

• m. David Ben Gurion (David Green) (n. 1886), lider socialist sindical şi om politic israelian, lider al mişcării de independenţă israeliene (1935 – 1948) şi primul premier al Israelului (1948 – 1953; 1955 – 1963).

• m. Ismet Inönü (n. 1884), prim-ministru al Turciei (1938 – 1950; 1961 – 1965).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

• Războiul din Vietnam: acordurile de pace de la Paris ce privesc Vietnam (27 ianuarie), negociate de Henry Kissinger şi Le Duc Tho, prevăd retragerea americanilor, eliberarea prizonierilor americani de război, ca şi un armistiţiu dintre nord şi sud care să pună capăt Războiului din Vietnam. Ultimele trupe americane părăsesc Vietnamul (29 martie). Avioanele de luptă americane continuă să atace formaţiunile khmerilor roşii din Cambodgia, pînă ce sînt silite să înceteze printr-o rezoluţie a Congresului (iunie; efectivă din 14 august). Continuă războaiele civile din Vietnam şi din Cambodgia. Războiul din Vietnam i-a costat pe aliaţi cincizeci de mii de morţi la care se adaugă o sută şaizeci de mii de victime şi peste cinci mii de prizonieri de război şi dispăruţi în misiune; tabăra sud-vietnameză a înregistrat şi ea două sute de mii de morţi şi cinci sute de mii de răniţi. Pierderile nord-vietnameze şi cele ale formaţiunilor de gherilă nu au fost făcute oficiale, ca şi masivele pierderi înregistrate de populaţiile civile de pe teritoriul întregului Vietnam, din Laos şi Cambodgia.

● Este decretată încetarea focului în Războiul civil din Laos (februarie); urmează un guvern de coaliție, care va conduce țara pînă la preluarea puterii de către Pathet Lao (1975).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Forțele militare din Chile, conduse de generalul Augusto Pinochet și beneficiind de sprijinul Agenției Centrale de Informații a SUA (CIA), pun la cale o lovitură de stat militară împotriva guvernului ales al președintelui Salvador Allende (n. 1908), care este ucis în timpul puciului, probabil de către forțele lui Pinochet. Noul guvern militar instituie legea marțială și un regim al terorii, care duce la moartea a zeci de mii de oameni.

● Armata uruguayană, preluînd sarcinile legate de siguranța internă, înfrînge lunga insurecție de gherilă dusă de Tupamaros (Frontul de Eliberare Națională). Unii membri ai Tupamaros vor reveni mai tîrziu din exil (1984), întemeind un nou partid politic, legal (1985).

● La Conferința de la Washington (iunie) dintre președintele american Richard Nixon și premierul sovietic Leonid Brejnev are loc o continuare a discuțiilor dintre cele două superputeri, fără rezultate perceptibile în această etapă.

● Revenit din exil, Juan Perón redevine președinte al Argentinei (1973 – 1974); a doua lui soție, Isabel, este numită vicepreședinte.

● m. Lyndon Baines Johnson (n. 1908), al treizeci și șaselea președinte al Statelor Unite (1963 – 1968), care a preluat funcția la moartea președintelui John Fitzgerald Kennedy.

● m. Edward Vernon Rickenbacker (n. 1890), cel mai mare as al aviației americane în primul război mondial, care a doborît douăzeci și șase de avioane inamice deasupra Franței.

● m. Frank Jack Fletcher (n. 1885), amiral american care a comandat forțele speciale americane de portavioane în bătăliile de la Marea Coralilor și de la Midway (ambele în 1942).

● m. Arthur William Radford (n. 1896), amiral american care a luptat în cel de-al doilea război mondial, distingîndu-se mai cu seamă la Iwo Jima și Okinawa (ambele în 1945), ulterior devenind comandantul suprem al Flotei Pacificului (1949) și președinte al Statului major combinat (1953 – 1957).

● m. Alexander Archer Vandegrift (n. 1887), general în infanteria marină americană care a luptat în cel de-al doilea război mondial, unde a condus primele ofensive amfibii americane, de la Tulagi și Guadalcanal (1942).

● m. Fulgencio Batista y Zaldívar (n. 1901), președinte (1940 – 1944) și dictator al Cubei (1952 – 1959).

● m. Jeannette Pickering Rankin (n. 1880), om politic și pacifistă americană; prima femeie care a fost aleasă în Camera Reprezentanților (1917 – 1919; 1941 – 1943), a fost singura persoana din Cameră care a votat împotriva ambelor războaie mondiale.

1974

EUROPA:

● Printr-o lovitură de stat fără vărsare de sînge, Mișcarea Forțelor Armate Portugheze pune capăt dictaturii în Portugalia, instituind democrația și oferind libertate coloniilor, în multe aflîndu-se insurecții armate în plină desfășurare. Generalul Antonio Spinola

devine primul președinte al noii democrații, rămînînd în funcție pînă la demisia sa (septembrie).

● Armata turcă invadează și cucerește o mare parte din nordul Ciprului, împărțind insula și înființînd Republica Turcă a Ciprului de Nord (iulie – august).

● Democrația este reinstaurată în Grecia cînd guvernul militar care luase locul dictaturii lui Papadopoulos (1973) cedează în mod pașnic puterea fostului premier Constantin Karamanlis.

● La summitul de la Moscova (iunie) continuă dialogul dintre președintele american Richard Nixon și premierul sovietic Leonid Brejnev în vederea detensionării relațiilor dintre cele două superputeri.

● Valéry Giscard d'Estaing devine președinte al Franței (1974 – 1981).

● Helmut Schmidt devine cancelar al Germaniei de Vest (1974 – 1982).

● m. Gheorghi Konstantinovici Jukov (n. 1896), general sovietic care a deținut funcția de comandant al Armatei Orientului Îndepărtat la sfîrșitul anilor 1930, învingînd Armata din Kwangtung (1939); sosirea sa la Moscova (1941) a contribuit la salvarea orașului. În calitate de șef al Marelui Stat-Major, a acceptat capitularea Germaniei la Berlin (1945).

● m. George Grivas (n. 1898), comandant grec al gherilelor cipriote (1955 – 1959).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● O lovitură de stat condusă de Haile Mariam Mengistu îl detronează pe împăratul etiopian Haile Selassie I.

● Războiul etiopiano-eritreean crește și mai mult în intensitate o dată cu încercările guvernului etiopian, sprijinit de sovietici, de a distruge rezistența eritreeană.

● Kurzii reiau războiul de gherilă atunci cînd guvernul irakian refuză să le acorde autonomia promisă.

● Republica Guineea-Bissau, fosta Guineea portugheză, devine națiune independentă (10 septembrie) după un lung război de independență (1963 – 1974); primul președinte este Luis de Almeida Cabral.

● m. Haj Amin al Husseini (n. 1893), mare muftiu al Ierusalimului (1921 – 1974), lider naționalist arab palestinian în perioada interbelică și aliat al naziștilor în timpul celui de-al doilea război mondial.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul civil vietnamez: armatele nord- și sud-vietnameze se confruntă în repetate rînduri în ciuda unui armistițiu (din iunie 1973), în timp ce nord-vietnamezii fac pregătiri pentru ofensiva finală.

● Războiul civil din Cambodgia: armatele khmerilor roșii controlează o mare parte din Cambodgia și se pregătesc să cucerească Phnom Penh și să pună capăt războiului.

● m. Mohammed Ayub Han (n. 1907), comandant suprem al armatei pakistaneze (1951 – 1960) și dictator militar în Pakistan (1960 – 1969).

● m. U Thant (n. 1909), diplomat birman și al treilea secretar general al Organizației Națiunilor Unite (1961 – 1971).

● m. P'eng Te-huai (n. 1898), important general comunist chinez în Războiul civil și comandant suprem al armatei în timpul Războiului coreean.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Senatul american ratifică Protocolul de la Geneva din 1925, interzicînd astfel utilizarea armelor chimice și biologice, ca și Tratatul de Interzicere a Armelor Biologice care a completat protocolul în 1972.

• m. Carl Spaatz (n. 1891), general american, comandantul forțelor aeriene americane în Europa de Vest (1944) și în Pacific (1945) pînă la capitularea Japoniei.

• m. Creighton Williams Abrams, Jr. (n. 1914), general american care a comandat în Vietnam operațiunile în timpul ofensivei Tet (1968), apoi a deținut funcția de comandant al întregii armate (1968) și de șef al statului major (1972).

• m. Juan Domingo Perón (n. 1895), președinte și apoi dictator al Argentinei (1946 – 1955), ulterior reales președinte (1973 – 1974). A fost urmat de soția sa, vicepreședinta Isabel Perón (1 iulie).

• m. Karen Gay Silkwood (n. 1946), muncitor american într-o uzină atomică care a murit în circumstanțe suspecte în timp ce încerca să facă cunoscute condițiile riscante de muncă.

1975

EUROPA:

• m. Francisco Franco (n. 1892), general spaniol, lider al insurgenților în timpul Războiului civil spaniol (1936 – 1939), și dictator fascist al Spaniei (1939 – 1975). După moartea sa este restaurată monarhia, Juan Carlos devenind rege al Spaniei; acesta se îndreaptă rapid către restabilirea democrației.

• m. Eamon De Valera (n. 1881), lider al republicanilor irlandezi învinși în Războiul civil irlandez (1921 – 1922), fondatorul Partidului irlandez Fianna Fail (1926) și multă vreme prim-ministru al Irlandei (1937 – 1948; 1951 – 1954; 1957 – 1959), apoi președinte (1959 – 1973).

• Guvernul portughez învinge lovituri de stat organizate de forțele de dreapta (11 martie), ca și de cele de stînga (25 – 28 noiembrie), cea de-a doua în mare parte o revoltă de amploare a forțelor aeriene.

• Disidentul sovietic Andrei Saharov primește Premiul Nobel pentru pace.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• Portughezii se retrag din Angola (10 no-iembrie); liderul Mișcării Populare pentru Eliberarea Angolei (MPLA), Augustinho Neto, anunță formarea cu sprijin sovietic a Republicii Populare Angola (11 noiembrie), el însuși fiind președinte, scoțînd astfel din schemă Frontul Național pentru Eliberarea Angolei (FNLA) ca și Uniunea Națională pentru Independența Totală a Angolei (UNITA), foștii săi aliați din războiul de *independență împotriva portughezilor. Ambele formațiuni încep imediat războiul*, declanșînd Războiul civil din Angola (1975).

• Războiul civil libanez (1975 – 1991): în Beirut au loc lupte grele între Falangă (miliția creștină maronită) și Organizația pentru Eliberarea Palestinei (OLP); în conflict sînt atrase rapid și alte miliții, lupta transformîndu-se într-un război civil haotic la scară largă.

• Președintele Ciadului, N'garta (François) Tombalbaye, este asasinat în timpul unei lovituri de stat, moartea sa declanșînd Războiul civil din Ciad (1975 – 1987). Armata libiană intervine de partea forțelor din nord; Franța și mai multe guverne ale negrilor africani susțin forțele din sud.

• Atacurile formațiunilor Uniunea Națională Africană din Zimbabwe (ZANU) și Uniunea Poporului African din Zimbabwe (ZAPU) desfășurate de la baze din Zimba-

bwe şi Mozambic declanşează o ripostă peste graniţă din partea armatelor rhodesiene, Războiul civil din Rhodesia transformîndu-se într-un conflict la scară largă.

● Armatele din Mauritania invadează şi cuceresc Sahara de Sud (10 decembrie).

● Armata marocană invadează Sahara de Vest (11 decembrie); războiul pentru regiunea disputată începe prin atacul marocanilor de către gherilele Polisario (Frontul Popular pentru Eliberarea Saguia el Hamra şi Rio de Oro).

● Generalul Muritala Rufai Mohammed preia puterea în Nigeria în urma unei lovituri de stat (iulie), demiţîndu-l pe generalul Yakubu Gowon.

● Desmond Mpilo Tutu devine primul decan anglican de culoare din Johannesburg şi secretarul-general al Consiliului Bisericilor din Africa de Sud, devenind apoi lider al mişcării de eliberare sud-africane şi exponentul nonviolenţei.

● m. Haile Sclassie I (Raş Tafari) (n. 1892), om politic etiopian, regent apoi rege (1916 – 1930) şi împărat (1930 – 1974), care s-a aflat în centrul atenţiei internaţionale în timpul apelurilor lipsite de succes către Liga Naţiunilor în urma invaziei Etiopiei de către armatele italiene (1935). A fost detronat în urma unei lovituri de stat militare (1974).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul civil din Vietnam: armatele nord-vietnameze declanşează ofensiva finală în Vietnamul de Sud, cucerind Hué (25 martie) şi Danang (1 aprilie). Vietnamul de Sud capitulează (30 aprilie). În timp ce armata nord-vietnameză se apropie de Saigon, circa şapte mii de americani şi vietnamezi sînt evacuaţi pe calea aerului, la care se adaugă alte două mii de oameni de la ambasada americană din Saigon.

● Războiul civil din Cambodgia: Phnom Penh cade în mîinile khmerilor roşii (16 aprilie); guvernul cambodgian capitulează, punînd capăt Războiului civil din Cambodgia. Preluînd puterea, khmerii roşii, conduşi de Pol Pot, instituie un regim al terorii bazat pe genocid – Holocaustul cambodgian – în care au murit între un milion şi trei milioane de cambodgieni. Începe un război de frontieră de mică însemnătate cu Vietnamul, care se va transforma ulterior într-un conflict la scară largă.

● Forţele Pathet Lao nu respectă armistiţiul laoţian (aprilie), un nou armistiţiu recunoscînd controlul acestora asupra oraşului Vientiane (23 mai); ele vor cuceri apoi întreaga ţară (august).

● Incidentul *Mayaguez* (12 – 14 mai): după capturarea navei comerciale americane *Mayaguez* în apele internaţionale din largul coastelor cambodgiene, trupe americane înarmate atacă ţinte din Cambodgia şi pun în aplicare un plan de salvare; armata cambodgiană eliberează echipajul navei în timp ce atacul se afla în plină desfăşurare.

● Indonezia pune stăpînire şi anexează Timorul de Est (29 noiembrie).

● m. Cian Kai-şi (n. 1887), ofiţer chinez, comandantul forţelor Gomindanului (din 1926) şi lider necontestat al Republicii China (1937 – 1949); el a fugit în Taiwan după victoria comuniştilor.

● m. Mujibur Rahman (n. 1920), primul preşedinte al Bangladeshului (1970 – 1975); este asasinat împreună cu soţia şi cei cinci copii ai săi în timpul unei lovituri militare de stat eşuate (15 august).

CELE DOUĂ AMERICI:

● Intră în vigoare (26 martie) interzicerea producerii şi stocării armelor biologice şi chimice, pe baza Tratatului de Interzicere a Armelor Biologice, ratificat de Organizaţia Naţiunilor Unite în 1972 şi de Statele Unite în 1974.

- Secretarul american de stat Henry Kissinger se lansează în „diplomația navetistă", o lungă serie de călătorii menite să promoveze cauza păcii în Orientul Mijlociu.
- Cuba se implică profund în problemele africane, prin trimiterea unor trupe de mărimea unei divizii în Angola, pe atunci aservită Uniunii Sovietice.

1976

EUROPA:

- Terorista vest-germană Ulrike Meinhof este găsită moartă în celula sa; probabil s-a sinucis; au loc ample demonstrații prin care poliția este acuzată de crimă.
- Liderul democrat portughez Mario Lopez Soares devine primul-ministru al Portugaliei; începe astfel o perioadă de stabilitate.
- m. Bernard Law Montgomery (n. 1887), feldmareșal britanic; a fost comandantul Armatei VIII la El Alamein (1942), învingînd forțele lui Rommel în nordul Africii; comandant al armatelor britanice din Sicilia și din Italia, în Normandia și în campania europeană care a urmat.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Armatele siriene intervin în Războiul civil din Liban aflat în plină desfășurare (aprilie), ulterior forțînd încheierea unui armistițiu în nord (octombrie – noiembrie), deși în sud continuă lupte grele între mai multe facțiuni, ca și raidurile Organizației pentru Eliberarea Palestinei (OLP) în Israel care generează ripostă armată.
- Poliția sud-africană ucide peste șase sute de oameni și rănește alte cîteva mii în timpul revoltelor care izbucnesc în Soweto și se împrăștie în toată țara, după încercările nereușite ale guvernului de a impune limba afrikaan ca limbă oficială de predare în școlile sud-africane.
- În Zambia, forțele organizațiilor rivale Uniunea Națională Africană din Zimbabwe (ZANU) și Uniunea Poporului African din Zimbabwe (ZAPU) se unesc într-un Front Patriotic, desfășurînd împreună un război de gherilă în Rhodesia, chiar dacă mai apar ciocniri armate între armatele ZANU și ZAPU.
- Spania se retrage din vestul Saharei; începe astfel un lung război tripartit între Republica Arabă Democratică Sahara întemeiată de Polisario, Maroc și Mauritania pentru regiunea în cauză.
- Comandourile aeriene israeliene salvează nouăzeci și opt de evrei ținuți ostatici de teroriștii care deturnaseră un avion pe aeroportul din Entebe, Uganda, cu prețul a trei morți (4 iulie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- m. Mao Tzedun (n. 1893), liderul Partidului Comunist Chinez în timpul lungului Război civil chinez și lider al Republicii Populare Chineze (1949 – 1976).
- Jiang Qing (văduva lui Mao Tzedun), Zhang Chunqiao, Wang Hongwen și Yao Wenhuan – cu toții foști lideri ai Revoluției Culturale din China – sînt arestați și ulterior condamnați sub denumirea de „Banda celor Patru" sub acuzația de a fi organizat o lovitură de stat post-maoistă.
- Amiralul Sangad Chaloryu preia puterea în Thailanda în urma unei lovituri de stat (8 octombrie).
- m. Ciu En-lai (n. 1898), lider comunist chinez; inferior numai lui Mao Tzedun, el a fost primul premier, șeful diplomației și purtătorul de cuvînt pe plan extern al Republicii Populare Chineze (1949 – 1976).

• m. Ciu De (n. 1886), general comunist chinez care a pus bazele şi a comandat Armata Roşie chineză (1926 – 1954).
• m. Mistsuo Fuchida (n. 1902), ofiţer de aviaţie în marina japoneză care a condus forţele japoneze în atacul de la Pearl Harbor (7 decembrie 1941), dirijînd personal primul val de avioane de atac; după război, el s-a mutat în Statele Unite, devenind cetăţean american (1966).

CELE DOUĂ AMERICI:
• Preşedinta Argentinei Isabel (Maria Estela) Perón, văduva lui Juan Perón, este demisă în urma unei lovituri de stat organizată de armată (24 martie). Junta militară, condusă iniţial de generalul Jorge Rafael Videla, instituie o campanie de terorism de stat împotriva tuturor disidenţilor – „războiul murdar" care aduce moartea a zeci de mii de oameni, numiţi *desaparacios* (dispăruţii).
• Agenţii poliţiei secrete chileene îl asasinează la Washington, D.C. pe fostul oficial al guvernului condus de Salvador Allende, Orlando Letelier del Solar (21 septembrie).

1977

EUROPA:
• Întărindu-şi şi mai mult puterea, Leonid Brejnev devine secretar general al Partidului Comunist şi preşedinte al Uniunii Sovietice; Războiul Rece şi multe dintre conflictele regionale generate de acesta continuă.
• Teroristul vest-german Andreas Baader împreună cu alţi doi membri ai grupării Baader-Meinhof sînt găsiţi morţi în celulele lor, chipurile sinucigîndu-se.
• Premiul Nobel pentru pace este decernat organizaţiei Amnesty International.
• m. Arthur Eden (n. 1897), de trei ori ministru de externe şi premier britanic în timpul crizei Canalului Suez (1956), care a constituit cauza îndepărtării sale de la putere.
• m. Wernher von Braun (n. 1912), expert german în rachete; în timpul celui de-al doilea război mondial a condus cercetările la bombele naziste V-1 şi V-2. În timpul Războiului Rece el şi-a transferat activitatea în Statele Unite, aducîndu-şi contribuţia la dezvoltarea rachetelor americane şi la programele spaţiale.
• m. Aleksandr Mihailovici Vasilevski (n. 1895), mareşal al Uniunii Sovietice, şeful Marelui Stat-Major; a organizat apărarea de la Stalingrad (1942) şi ofensivele ulterioare, devenind mai tîrziu ministru de război (1950 – 1953).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:
• Războiul somalezo-etiopian (1977 – 1978): armatele somaleze invadează disputata regiune Ogaden din Etiopia (iulie) şi asediază fără succes Harare (septembrie). Deşi aflaţi sub influenţa Uniunii Sovietice, somalezii se confruntă cu armate sovietice şi cubaneze, care se decid să sprijine Etiopia în război. Drept urmare, intervine o ruptură între Somalia şi Uniunea Sovietică (noiembrie).
• Războiul dintre Etiopia şi Eritreea: armatele eritreene obţin importante victorii asupra Etiopiei şi aliaţilor săi sovietici şi cubanezi, cucerind o mare parte din nordul Eritreei şi asediind Massawa (ianuarie – august).
• Haile Mariam Mengistu, conducătorul loviturii de stat care-l detronase pe împăratul etiopian Haile Selassie I (1974), se impune ca dictator al statului etiopian monopartidic (1977 – 1991).
• Egiptul şi Libia se confruntă în repetate conflicte de frontieră (iulie).

• Comandourile vest-germane reușesc să elibereze optzeci și șase de pasageri ai unei aeronave Lufthansa ținuți ostatici de gruparea teroristă Baader-Meinhof la Mogadiscio, Somalia (18 oct).
• Este asasinat liderul druzilor musulmani din Liban, Kamal Jumblat (martie).
• În Republica Centrafricană, Jean Bédel Bokassa se autoproclamă împăratul Bokassa I (20 septembrie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
• În timp ce continuă Holocaustul cambodgian, denunțat de Vietnam și de multe alte națiuni, între Vietnam și Cambodgia are loc un violent război de frontieră.
• Generalul Mohammad Zia Ul-Haq preia puterea în Pakistan după o lovitură militară de stat, răsturnînd guvernul lui Zulfikar Ali Bhutto, care va fi executat (1979).
• În Bangladesh, armata președintelui Ziaur Rahman învinge o tentativă de lovitură militară de stat.
• m. Takeo Kurita (n. 1889), amiral japonez în cel de-al doilea război mondial, care s-a distins mai cu seamă la Midway (1942) și în Golful Leyte (1944).

CELE DOUĂ AMERICI:
• m. George Churchill Kenney (n. 1889), general în aviația armatei americane în timpul celor două războaie mondiale care s-a ridicat pînă la funcția de comandant al aviației din Pacific (1945 – 1946) și al Comandamentului Strategic Aerian (1946 – 1948).

1978

EUROPA:
• Acțiunile teroriștilor Brigăzilor Roșii italiene iau amploare; cea mai renumită victimă a acestora este fostul premier al Italiei, Aldo Moro.
• m. Aleksei Ivanovici Radzievski (n. 1911), general rus în timpul celui de-al doilea război mondial; comandant de blindate instruit la cavalerie, el a luptat de la Moscova pînă la atacul final asupra Berlinului.
• m. baronul Hasso von Manteuffel (n. 1897), general german care a comandat Armata V Panzere în timpul contraofensivei germane din Ardeni (noiembrie – decembrie 1944), blocată la Bastogne.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
• Egiptul și Israelul semnează Acordurile de la Camp David (17 septembrie), o înțelegere care pune bazele încheierii unui tratat de pace și normalizării relațiilor; semnat de președintele egiptean Anwar Sadat și de premierul israelian Menahem Begin, actul l-a avut drept garant pe președintele Statelor Unite, Jimmy Carter.
• Războiul dintre Etiopia și Eritreea: armatele cubaneze și etiopiene eliberează Harare de sub asediu (februarie) și recuceresc o mare parte din nordul Eritreei. Ofensiva etiopiană de vară cucerește majoritatea zonelor urbane, dar nu reușește din nou să distrugă armatele rebelilor eritreeni, care se retrag în mediul rural de unde vor reveni și vor recuceri întreaga țară; continuă lungul război de uzură, care se va solda cu mai mult de un milion de victime în rîndul civililor.
• Armatele israeliene invadează sudul Libanului (martie), formînd o zonă-tampon înainte de a se retrage (iunie). Luptele între facțiuni se intensifică pe întreg teritoriul libanez și vor continua pînă la începutul anilor 1980.

● Războiul somalezo-etiopian: armatele etiopiene, cubaneze și sovietice eliberează Harare (februarie) și învinge decisiv forțele somaleze în bătălia de la Diredawa-Jijiga (2 – 5 martie); somalezii solicită încheierea păcii (8 martie), apoi se retrag din Ogaden.
● În timp ce demonstrații de amploare fac din Iran o țară imposibil de guvernat, guvernul șahinșahului Mohammad Reza Pahlavi Aryamehr începe să șovăie; șahinșahul îl numește premier pe liderul prodemocratic Shahpur Bakhtiar (25 decembrie), dar revoluția era mai aproape ca niciodată.
● m. Houari Boumedienne (Mohammed Boukharouba) (n. 1927), lider militar al Frontului de Eliberare Națională (FLN) și dictator al Algeriei (1965 – 1978).
● m. Jomo Kenyatta (n. 1890), lider al mișcării kenyene de independență (1946 – 1963) și primul președinte al republicii Kenya (1964 – 1978).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
● Războiul de frontieră vietnamezo-cambodgian se transformă într-o masivă invazie vietnameză asupra Cambodgiei. Armatele vietnameze învinge rapid armata khmerilor roșii, care se retrage către vest spre frontiera thailandeză, de unde începe un lung război de gherilă împotriva vietnamezilor și a aliaților cambodgieni ai acestora.
● Războiul civil afgan: președintele afgan Sardar Mohammed Daud Han, lider al insurecției reușite împotriva monarhiei afgane (1973), este destituit și asasinat prin intermediul unei lovituri militare de stat (aprilie). Urmează războiul civil; mujahedinii cuceresc cea mai mare parte din țară în următoarele optsprezece luni.
● Atolul Bikini din Insulele Marshall este evacuat la zece ani de la repopularea acestuia de către rezidenți, o dată ce măsurătorile reefectuate indică importante reziduri contaminate în zonă.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Revoluția și Războiul civil din Nicaragua (1978 – 1988): crește forța gherilelor sandiniste care trec la un război pozițional împotriva armatelor guvernamentale, silindu-l pe Anastasio Somoza Debayle să fugă în exil (17 iulie) și apoi preluînd puterea (19 iulie). Cu sprijin american, elemente ale armatei nicaraguane trec la acțiuni de gherilă împotriva noului guvern, devenind Contras (contriștii).
● La Jonestown, Guyana, congresmanul american Leo Ryan și alți patru membri ai grupului său de investigații sînt uciși de adepții lui Warren „Jim" Jones, liderul cultului Templul Poporului. Moare Jones împreună cu nouă sute nouă adepți ai săi, unii uciși, dar marea majoritate curmîndu-și singuri zilele.
● m. Lucius DuBignon Clay (n. 1897), general american care a comandat armatele Statelor Unite în Europa, guvernator militar (1947 – 1949) și organizator al podului aerian din Berlin (24 iunie 1948 – 12 mai 1949).
● m. George Scratchley Brown (n. 1918), general american de aviație, președinte al statului major combinat (1974 – 1978).

1979

EUROPA:
● Președintele american Jimmy Carter și premierul sovietic Leonid Brejnev semnează Tratatul pentru Limitarea Armelor Strategice (SALT II) la Conferința de la nivel înalt din Viena (iunie). Tratatul sovieto-american limitează numărul rachetelor balistice intercontinentale (ICBM), al vehiculelor cu multiple posibilități independente de țintire (MIRV) și al lansatoarelor de rachete.

● În ciuda unor concesii din partea guvernului, separatiștii basci își intensifică lungalor campanie teroristă din nordul Spaniei.

● Margaret Thatcher, lider al Partidului Conservator, devine prima femeie-premier a Marii Britanii, pentru ca mai apoi să fie premierul cu cel mai lung mandat al secolului XX (1979 – 1990); s-a ocupat cu o mînă forte de Războiul Rece dincolo de hotare și a instituit pe plan intern schimări majore cu tentă de dreapta.

● Istoricul britanic de artă Anthony Blunt este dovedit a fi spion sovietic, făcînd parte din rețeaua organizată la Cambridge de Kim Philby. A fost grațiat în secret (1964) ca răsplată pentru cooperarea de care a dat dovadă după ce a fost descoperit, însă mai tîrziu a fost dezonorat public și i s-au retras titlurile.

● Campania pentru Dezarmare Nucleară (CND) a desfășurat o puternică campanie împotriva amplasării rachetelor americane de croazieră în Marea Britanie.

● m. Louis Mountbatten (n. 1900), ofițer britanic de marină care a comandat forțele britanice combinate (1942 – 1943); a comandat armatele aliate din Asia de Sud-Est (1943 – 1946) și a fost ultimul vicerege britanic din India. Strănepot al reginei Victoria și fiu al lui Louis Mountbatten (prințul Louis de Battenberg), a fost asasinat de Armata Republicană Irlandeză în dreptul coastelor Irlandei (28 august).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Anwar Sadat și Menahem Begin semnează un tratat de pace egipteano-israelian (26 martie) care normalizează relațiile și prevede retragerea israelienilor din Peninsula Sinai.

● Revoluția iraniană: șahinșahul Iranului Mohammad Reza Pahlavi Aryamehr fuge în străinătate (16 ianuarie) în urma unor ample manifestații și a pierderii sprijinului din partea armatei care destabilizează guvernul. Ayatollahul Ruhollah Khomeini revine din exil (1 februarie) și preia puterea în Iran (11 februarie), punînd bazele unui stat islamic fundamentalist șiit.

● Iranienii iau prizonieri șaizeci și șase de americani de la ambasada SUA din Teheran (4 noiembrie), cincizeci și doi dintre aceștia fiind reținuți patru sute patruzeci și patru de zile, timp în care guvernul iranian obține importante concesii de la Statele Unite; prestigiul american are mult de suferit, ca și cariera politică a președintelui Jimmy Carter. Ostaticii sînt eliberați în ziua în care își intră în atribuțiuni noul președinte, Ronald Reagan (20 ianuarie 1981).

● Războiul dintre Uganda și Tanzania și Războiul civil ugandez: armatele tanzaniene invadează Uganda, îl învinge pe Idi Amin și aliații săi libieni, apoi cuceresc Kampala (11 aprilie). Alegerile îl readuc în fruntea statului pe Milton Obote, care instituie un nou regim al terorii și dă naștere unui război civil din care va ieși învingătoare Armata Națională de Rezistență a lui Yoweri Musaveni.

● Armatele libiene invadează Ciadul, dar sînt retrase după ce sînt înfrînte de armatele franceze și cele guvernamentale.

● Guvernul rhodesian al lui Ian Smith renunță la putere; guvernul episcopului Abel Muzorewa care-i va lua locul nu va fi acceptat de către Uniunea Națională Africană din Zimbabwe (ZANU) și nici de către Uniunea Poporului African din Zimbabwe (ZAPU).

● Războiul civil angolez: Frontul Național pentru Eliberarea Angolei (FNLA) al lui Holden Roberto este înfrînt complet de Mișcarea Populară pentru Eliberarea Angolei (MPLA) și de aliații cubanezi și sovietici ai acesteia.

• În Republica Centrafricană, Jean Bédel Bokassa (împăratul Bokassa I) este înlăturat de armatele lui David Dacko, cu sprijin militar francez.
• Locotenentul Jerry Rawlings conduce un puci care înlătură guvernul Akuffo din Ghana.
• m. Augustinho Neto (n. 1922), lider al MPLA în timpul lungului Război angolez de independență (1961 – 1975) și primul președinte al Republicii Populare Angola (1975 – 1979).
• m. Mustafa al-Barzani (n. 1901), lider al mișcării kurde pentru independență din Iran și Irak, comandantul forțelor armate ale republicii kurde (1946) din nordul Irakului și lider al insurecției kurde din Irak.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

• Războiul afgano-sovietic (1979 – 1989): începe prin intervenția forțelor sovietice în Războiul civil afgan, care efectuează atacuri aeriene și terestre la nivel de divizie și cuceresc Kabulul (25 de-cembrie). După moartea în timpul atacului a premierului afgan Hafizullah Amin, sovieticii îl instalează în locul său pe Karmal Babrak. Trupele sovietice numărînd circa o sută treizeci de mii de oameni, cu sprijin masiv din partea aviației și a trupelor de blindate, se dovedesc incapabile în anii ce au urmat de a învinge luptătorii de rezistență mujahedini.
• Armata vietnameză cucerește integral Cambodgia, ocupă Phnom Penh (6 ianuarie) și instaurează un guvern-marionetă. Holocaustul cambodgian ia sfîrșit.
• O divizie chineză invadează nordul Vietnamului, declanșînd un scurt război de frontieră (februarie – martie), după care se retrag.
• m. Park Chung Hee (n. 1917), general sud-coreean care a preluat puterea în urma unei lovituri de stat (1961) apoi s-a instalat în fruntea statului ca dictator (1971 – 1979); a fost asasinat de capul propriei sale Agenții Centrale de Informații (26 oc-tombrie).
• m. Zulfikar Ali Bhutto (n. 1928), fondatorul Partidului Poporului din Pakistan și prim-ministru al Pakistanului (martie – iulie 1977). A fost executat sub o acuzație falsă de crimă de către guvernul militar al generalului Mohammad Zia Ul-Haq, care l-a înlăturat (1977). Fiica lui Bhutto, Benazir, a devenit premier în 1988.

CELE DOUĂ AMERICI:

• Tratatul sovieto-american pentru Limitarea Armelor Strategice (SALT II) limitează numărul rachetelor balistice intercontinentale (ICBM), al vehiculelor cu multiple posibilități independente de țintire (MIRV) și al lansatoarelor de rachete.
• Insurgența de gherilă din El Salvador se transformă într-un adevărat război civil, în care guvernul beneficiază de sprijin american masiv, iar rebelii de sprijin nicaraguan. Terorismul ia și el amploare, căzîndu-i victimă arhiepiscopul Oscar Romero (24 martie).
• Războiul civil din Nicaragua continuă la intensitate maximă, rolurile inversîndu-se după victoria sandiniștilor; forțele fostului guvern (Contras) sprijinite de americani, în nord, și disidenții sandiniști în sud, continuă să lupte împotriva noului guvern.
• Accidentul nuclear de la Three Mile Island (Pennsylvania) (28 martie) este cît pe ce să declanșeze o catastrofă de proporții prin topirea reactorului, incidentul contribuind la sporirea temerilor populației față de energia nucleară.
• Maurice Bishop conduce o lovitură militară de stat în Grenada, punînd bazele unui guvern de orientare marxistă (martie).

1980

EUROPA:

- În cursul grevei încununate de succes de la docurile Lenin din Gdansk (14 – 30 august), ia ființă sindicatul independent Solidaritatea (18 septembrie); condus de Lech Walesa, acesta se transformă rapid într-o confederație care numără zece milioane de membri, principala forță a mișcării poloneze pentru independență.
- În Spania iau amploare acțiunile teroriste ale mișcării basce pentru independență, în ciuda concesiilor venite din partea guvernului care aproape că acordă independența deplină.
- m. Tito (Iosip Broz) (n. 1892), lider al Partidului Comunist iugoslav (din 1937), lider al partizanilor în cel de-al doilea război mondial și conducător al statului (1945 – 1980); a rupt relațiile cu Iosif Stalin (1948) și s-a retras din blocul sovietic. După moartea sa, revine teama unei intervenții sovietice, iar tensiunile etnice, multă vreme suprimate, își fac din nou apariția în Iugoslavia.
- m. Karl Dönitz (Carl Doenitz) (n. 1891), amiral german, comandant al flotei de submarine în timpul celui de-al doilea război mondial și comandantul suprem al marinei numit de Hitler (din 1943); cancelar al Germaniei după moartea lui Hitler, el a negociat capitularea țării (7 mai 1945). Condamnat pentru crime de război, a fost închis timp de zece ani (1945 – 1956).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Războiul dintre Iran și Irak (1980 – 1988): Irakul atacă Iranul (septembrie), denunțînd acordul din 1975 și pretinzînd controlul canalului Shatt al-Arab; irakienii cuceresc Khorramshahr. Lungul război se va solda cu peste un milion de morți.
- Alegerile din Rhodesia supravegheate de Marea Britanie dau cîștig de cauză unui guvern Uniunea Națională Africană din Zimbabwe (ZANU) condus de Robert Mugabe, primul guvern al unui Zimbabwe independent. Luptele dintre ZANU și Uniunea Poporului African din Zimbabwe (ZAPU) iau amploare, apoi încep să se calmeze treptat pe măsură ce noul guvern începe să-și preia atribuțiunile, iar negocierile privind o fuziune ZANU-ZAPU continuă. Cele două organizații vor fuziona în 1987.
- Operațiunea „Desert One": forțele americane desfășoară o acțiune fără succes de salvare a ostaticilor deținuți în Iran (24 – 25 aprilie).
- Războiul civil ugandez: Yoweri Musaveni repudiază tratatul de pace încheiat în decembrie 1979, redeschizînd ceea ce avea să devină un lung război civil, fără cîștigători.
- Războiul civil sudanez ia amploare atunci cînd guvernul renegă în mod fățiș unele din promisiunile făcute anterior cu privire la autonomia totală acordată sudului.
- În Liberia, Samuel K. Doe preia puterea în urma unei lovituri de stat, alungîndu-l pe președintele William R. Tolbert (12 aprilie).
- Puciul militar condus de Joao Bernardo Viera îl demite pe președintele Guineei-Bissau, Luis Cabral (13 noiembrie).
- Trupele de menținere a păcii trimise de mai multe țări africane învecinate nu izbutesc să pună capăt Războiului civil din Ciad.
- Generalul Kenan Evren conduce o lovitură militară de stat prin care preia puterea în Turcia (septembrie).
- m. Muhammad Reza Pahlavi Aryamehr (n. 1919), ultimul șahinșah al Iranului (1941 – 1979), fiul lui Reza Han Pahlavi; Revoluția iraniană l-a silit să fugă (1979).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Războiul afgano-sovietic: preşedintele american Jimmy Carter răspunde la invadarea Afganistanului de către sovietici prin oprirea livrării de cereale către Uniunea Sovietică, prin retragerea sportivilor americani de la Olimpiada de la Moscova şi prin declanşarea unor trimiteri masive de ajutoare militare prin Pakistan către armata afgană. Rezistenţa se intensifică în Afghanistan, apărînd numeroase incidente de frontieră sovieto-pakistaneze, Pakistanul devenind principala bază a insurgenţilor afgani şi adăpost pentru două pînă la trei milioane de refugiaţi.
- Iau amploare conflictele de frontieră dintre Thailanda şi Laos, ca şi cele dintre thailandezi şi vietnamezi de la frontiera dintre Cambodgia şi Laos.
- Franţa testează o bombă cu neutroni în Pacificul de Sud (iunie).

CELE DOUĂ AMERICI:

- În El Salvador continuă războiul civil. Fostul preşedinte Carlos Romero dă greş într-o tentativă de lovitură militară de stat (mai). Creştin-democratul moderat José Napoleon Duarte este numit preşedinte de forţele armate (decembrie). Terorismul ia amploare, formaţiunile de dreapta brigăzile morţii intensificîndu-şi activitatea. Patru călugăriţe americane sînt ucise de brigăzile morţii (3 decembrie), declanşînd proteste pe plan internaţional.
- Condusă de Abimeal Guzmán Reynoso, gruparea de orientare maoistă Calea Luminoasă (Sendoro Luminoso) trece la insurgenţă armată în Peru, devenind o substanţială forţă de gherilă, mai cu seamă în provinciile din sud, dar şi în zonele urbane mai sărace.
- m. Anastasio Somoza Debayle (n. 1925), general şi dictator nicaraguan (1963 – 1979); a fost asasinat la Asunción, în Paraguay (17 septembrie).
- m. William Hood Simpson (n. 1888), general american care a comandat Armata IX străpungînd Linia Siegfried şi traversînd Rinul pînă la Elba (1945).

1981

EUROPA:

- Într-o tentativă de lovitură militară de stat eşuată (23 – 26 februarie) ce urmărea restaurarea monarhiei care să deţină controlul total, cabinetul spaniol şi trei sute cincizeci de legislatori sînt luaţi prizonieri şi ţinuţi ostatici (23 februarie); regele Juan Carlos nu preia însă puterea, ci păstrează armata de partea guvernului şi învinge lovitura de stat. Pe parcursul anului, operaţiile teroriştilor basci din nordul Spaniei necesită deplasări ale trupelor guvernamentale în regiune.
- Ca răspuns la presiunile exercitate de Uniunea Sovietică, guvernul polonez scoate în afara legii sindicatul Solidaritatea, care va continua să funcţioneze în ilegalitate (decembrie).
- La Geneva încep negocierile sovieto-americane pentru reducerea rachetelor nucleare cu rază medie de acţiune.
- Generalul american James L. Dozier este răpit şi ţinut ostatic de teroriştii italieni (17 decembrie 1981 – 28 ianuarie 1982); a fost eliberat de poliţia italiană.
- m. Claude Auchinleck (n. 1884), ofiţer britanic în ambele războaie mondiale; feldmareşal, s-a aflat la comanda armatelor britanice din Orientul Mijlociu (1941), ulterior comandînd armatele britanice indiene.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● m. Anwar Sadat (n. 1918), preşedinte al Egiptului (1970 – 1981) care a înfăptuit pacea cu Israelul (1979); asasinat de fundamentalişti islamici la Cairo (6 octombrie), a fost succedat de Hosni Mubarak.

● Jerry Rawlings dizolvă în Ghana guvernul democratic şi preia puterea printr-o lovitură de stat, conducînd ţara ca dictator.

● Armatele libiene invadează din nou Ciadul (ianuarie), amestecîndu-se în războiul civil care continua. Cea mai parte a armatei libiene a fost retrasă spre sfîrşitul anului, fiind înlocuită cu forţele de menţinere a păcii ale Organizaţiei Unităţii Africane (OAU).

● Cresc tensiunile între americani şi libieni; două avioane americane de luptă doboară două avioane libiene deasupra Mediteranei (19 august).

● Bombardiere israeliene atacă şi distrug un reactor nuclear irakian (7 iunie).

● Ultimii soldaţi tanzanieni sînt retraşi din Uganda (iunie).

● O mică trupă de mercenari organizează o tentativă de lovitură de stat care eşuează în Seychelles (noiembrie).

● *Armata sud-africană atacă bazele Congresului Naţional African (ANC) din* Mozambic.

● m. Moshe Dayan (n. 1915), militar israelian, comandantul armatelor israeliene în timpul Războiului-Sinai-Suez (1956), ulterior devenind un oficial la nivel de cabinet.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul afgano-sovietic: armatele sovietice îi silesc pe mujahedini să se retragă în munţi, dar nu reuşesc să cucerească ţara; în anii ce vor urma va avea loc un puternic război de gherilă.

● Războiul civil din Sri Lanka: începe războiul etnic tamil-sinhalez, generat de refuzarea solicitărilor Frontului de Eliberare Unit Tamil, aflat în minoritate, cu privire la întemeierea unui stat independent tamil.

● În Bangladesh, preşedintele Ziaur Rahman este ucis într-o tentativă eşuată de *lovitură de stat; este succedat de vicepreşedintele Abdus Sattar.*

● m. Ch'ing-ling Soong, Madame Sun Iat-sen (n. 1892), soţia liderului republican Sun Iat-sen; a constituit un simbol al Revoluţiei chineze din China comunistă.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Brigăzile morţii îşi continuă activităţile în El Salvador, în paralel cu războiul civil; moartea altor cîţiva americani atrage atenţia internaţională. Războiul care ia amploare se va solda în cele din urmă cu cîteva zeci de mii de morţi în ambele tabere.

● Pe plan mondial începe o mişcare pentru „îngheţarea" armamentului nuclear la actualele niveluri; mişcarea a fost iniţiată la a XXXI-a întîlnire a oamenilor de ştiinţă şi a activiştilor anti-război care a avut loc la Pugwash, în Canada (septembrie).

● Se declanşează un scurt război de frontieră între Ecuador şi Peru (28 ianuarie – 2 februarie); intervenţia rapidă a mediatorilor Organizaţiei Statelor Americane (OAS) s-a dovedit eficientă.

● *m. Omar Bradley (n. 1893), general american; comandant al Armatei I în Normandia* şi comandant al Grupului XII Armate, cea mai mare forţă de infanterie a tuturor timpurilor (ambele în 1944). Primul preşedinte al Marelui Stat-Major combinat (1949 – 1953) şi general de armată (1950).

• m. Roger Nash Baldwin (n. 1884), pacifist american care a deținut funcția de director al Unității Americane Împotriva Militarismului în timpul primului război mondial și a fost închis ca protestatar (1918). A fost întemeietorul și primul director (1920–1950) al Uniunii Libertăților Civile Americane (ACLU).

1982

EUROPA:

• Între Statele Unite și Uniunea Sovietică încep negocierile pentru încheierea Tratatului privind Reducerea Armamentului Strategic (START) (29 iunie).

• m. Leonid Ilici Brejnev (n. 1906), politician sovietic care a fost o figură proeminentă încă de la începutul anilor 1970; secretar general al Partidului Comunist și președinte al Uniunii Sovietice (1977–1982).

• Iuri Andropov devine secretar general al Partidului Comunist și președintele Uniunii Sovietice.

• m. Pierre Mendes-France (n. 1907), politician socialist francez și prim-ministru (1954–1955); s-a împotrivit Războiului din Indochina și, în perioada cînd a fost prim-ministru, a pus capăt războiului.

• m. Władisław Gomułka (n. 1905), lider comunist polonez, prim-ministru al țării (1956–1970).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• Războiul irano-irakian: trecînd la ofensivă, armatele iraniene recuceresc o mare parte din teritoriile pierdute, inclusiv Khorramshahr. Irakul solicită încheierea păcii (mai), însă Iranul invadează Irakul, fără succes. În a doua jumătate a anului se va instaura o remiză, războiul transformîndu-se mai degrabă într-unul al ambițiilor, provocînd pierderi uriașe ambelor părți angajate într-o luptă de tranșee în stilul celor din primul război mondial; numărul victimelor crește simțitor prin declanșarea atacurilor infanteriei iraniene în „valuri umane". Se intensifică insurgența kurdă din nordul Irakului, beneficiind de sprijin militar și de provizii din partea Iranului.

• Armata israeliană invadează Libanul (iunie), se deplasează rapid către Beirut și încercuiește armatele Organizației de Eliberare a Palestinei (OLP) și pe cele siriene din vestul Beirutului, concomitent împingînd armatele siriene și în valea Bekaa. Forțele OLP și cele siriene se retrag din Beirut (august) după o înțelegere mediată de Statele Unite, retragerea fiind monitorizată de o forță de menținere a păcii a Națiunilor Unite.

• Este asasinat președintele ales al Libanului, Bashir Gemayel (14 septembrie); este succedat de fratele său, Amin Gemayel.

• Masacrele de la Sabra și Shatilla (16–18 septembrie): grupuri înarmate ale Falangei Creștine Maronite Libaneze asasinează cel puțin patru sute de palestinieni în taberele de refugiați Sabra și Shatilla din Beirut, în timp ce armatele israeliene din zonă nu intervin, declanșînd acuze pe plan internațional cu privire la complicitatea israeliană.

• O lovitură militară de stat din Republica Centrafricană răstoarnă guvernul democratic condus de David Dacko; guvernarea monopartidică care-i urmează va fi condusă de generalul André-Dieudonne Kolingba.

• Armatele guvernamentale sud-africane atacă centrele de refugiați ale Congresului Național African (ANC) din Lesotho (decembrie).

• Se înregistrează mii de morți în timpul luptelor grele de la Hama, unde armatele siriene înfrîng insurecția Frăției Musulmane (februarie).
• Războiul civil din Ciad: forțele conduse de Hissen Habre preiau temporar puterea după ce învinge Frontul de Eliberare Națională din Ciad (Frolinat) condus de Goukouni Oueddi.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
• În Punjab se intensifică campaniile separatiste ale sikhșilor, ca și confruntările dintre hinduși și musulmani, cu revolte declanșate la Amritsar și în alte orașe (mai).
• În Birmania se extind mai multe insurecții de mică amploare, în pofida noilor campanii comune birmano-thailandeze duse împotriva Partidului Comunist Birman, Karen, și a forțelor insurgente.
• Armata thailandeză atacă Armata Unită Khun Sa's Shan din nordul Thailandei, organizație care se ocupa de traficul cu droguri.
• Generalul Hossein Mohammed Ershad preia puterea în Bangladesh printr-o lovitură de stat.

CELE DOUĂ AMERICI:
• Războiul Insulelor Falkland (Malvine) (2 aprilie – 14 iunie): armata argentiniană cucerește disputatele Insule Falkland (Malvine) (2 aprilie), ocupate de britanici din 1833. O forță de atac britanică, folosindu-se de bazele americane aflate în drum pentru reaprovizionare cu combustibil și provizii, invadează insulele (sfîrșitul lui aprilie), pe care le recucerește în mai puțin de o lună; armatele argentiniene capitulează (14 iunie). Grelele pierderi argentiniene cuprind crucișătorul *General Belgrano* (2 mai). Guvernul militar argentinian se prăbușește după război, în istoria Argentinei începînd o nouă etapă.
• Susținătorii „înghețării" nucleare organizează o demonstrație împotriva armelor nucleare în Central Park din New York, la care se estimează că au luat parte între cinci sute de mii și un milion de oameni.
• Diplomatul peruvian Javier Pérez de Cuéllar devine al cincilea secretar general al *Națiunilor Unite* (1982 – 1992).
• Manuel Antonio Noriega devine conducătorul forțelor armate panameze și dictator de facto al Panama, în timp ce continuă să fie implicat în activitățile contraspionajului american și în traficul de droguri.
• m. Nathan Farragut Twining (n. 1897), general american de aviație care a condus aviația americană în Pacific (din 1942), aviația aliată în Mediterana (din 1944) și bombardarea Japoniei (1945), inclusiv cele două misiuni de bombardare atomică; ulterior a fost președintele Marelui Stat-Major combinat (1957 – 1960).

1983

EUROPA:
• În Iugoslavia iau amploare mișcările separatiste musulmane din Bosnia și Herțegovina, ca și naționalismul sîrb. Naționaliștii albanezi din Kosovo desfășoară o campanie din ce în ce mai activă, care include și acte de terorism.
• Gherilele Armatei Republicane Irlandeze (IRA) comit o serie de acte teroriste în Anglia și în Irlanda de Nord, inclusiv atentatul cu bombă de la magazinul universal Harrod din Londra, în care au fost uciși șase oameni (17 decembrie).

• m. Georges Bidault (n. 1889), lider al Rezistenței franceze în timpul celui de-al doilea război mondial (1943 – 1944) și de două ori prim-ministru (1946; 1949 – 1950). Ca lider al mișcării împotriva independenței Algeriei, a fost exilat din Franța timp de mai mulți ani (1962 – 1968).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

• Războiul civil libanez: armata israeliană se retrage din Beirut. Forțele navale și marine americane sînt atrase în confruntarea armată din Beirut dintre druzi și libanezi (septembrie – octombrie). Trupele Organizației de Eliberare a Palestinei (OLP) sînt evacuate din Tripoli pe calea mării după ce au fost înfrînte de către armata libaneză susținută de sirieni (*octombrie*). *Luptele între diverse facțiuni vor continua în întreaga țară.*

• Sinucigași din gherilele arabe conduc camioane încărcate cu explozibil cu care intră în cazărmile forțelor americane și franceze de menținere a păcii din Beirut, omorînd două sute patruzeci și unu de americani și cincizeci și opt de francezi (23 octombrie).

• Războiul dintre Iran și Irak: ofensivele iraniene prelungite nu reușesc să rupă echilibrul de pe front, ostilitățile decurgînd în continuare sub forma războiului de tranșee; bombardamentele irakiene declanșează o explozie pe terenurile petroliere de la Nowruz, Golful Persic, provocînd o catastrofă ecologică.

• Războiul civil din Ciad: regrupîndu-se după înfrîngerea din 1982, Frontul pentru Eliberarea Națională a Ciadului (Frolinat) trece la ofensivă; beneficiind curînd și de sprijinul armatelor libiene, cucerește o mare parte din nordul Ciadului. Armata franceză intervine (august) și obligă la încetarea focului și la începerea tratativelor pentru pace.

• În sudul Sudanului se intensifică acțiunile de gherilă după ce guvernul musulman din nord al președintelui Mohammed Gaafar al-Nimeiry trece la aplicarea unor legi islamice dure pe tot teritoriul țării. Pînă la finele anului, armatele rebele controlau o mare parte din zona rurală sudică a țării.

• Armata sud-africană atacă pozițiile din Angola ale Organizației Populare Sud-Vest Africane din Namibia (SWAPO); avioanele de luptă sud-africane bombardează pozițiile Congresului Național African (ANC) situate în apropiere de Maputo, Mozambic.

• Yitzhak Shamir îl înlocuiește pe Menahem Begin ca premier al Israelului, un conservator de linie dură (1983 – 1984).

• Generalul Mohammed Buhari preia puterea în Nigeria printr-o lovitură de stat, demițîndu-l pe președintele Shehu Shagari.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

• Revenit din exil, liderul opoziției filipineze Benigno Aquino este asasinat în momentul în care coboară din avion (august). Uciderea sa, probabil de către agenți guvernamentali, generează o uriașă împotrivire publică pe plan internațional față de dictatura lui Ferdinand Marcos și pregătește terenul pentru ca văduva acestuia, Corazon Aquino, să conducă țara în Revoluția filipineză.

• Avioane sovietice de război doboară zborul 007 al Liniilor Aeriene Coreene, care deviase de la curs și intrase în spațiul aerian sovietic deasupra Mării Japoniei (1 septembrie), omorînd toți cei două sute șaizeci și nouă de pasageri aflați la bord.

• Președintele Coreei de Sud, Chun Doo Hwan, patru membri ai cabinetului său, împreună cu alți treisprezece oficiali sud-coreeni sînt uciși de o bombă în timpul unei vizite de stat efectuate în Birmania, pusă probabil de către agenți nord-coreeni (9 octombrie).

CELE DOUĂ AMERICI:

● În Grenada, liderul țarii, Maurice Bishop, este înlăturat (13 octombrie) și asasinat de oponenții săi din propriul partid (19 octombrie). Armata americană invadează Grenada (25 octombrie) și în doar trei zile cucerește insula slab apărată, instalînd un nou guvern.

● Administrația Ronald Reagan pune bazele Inițiativei de Apărare Strategică (SDI sau „războiul stelelor"), bazată pe teoria defensivei nucleare; Congresul american este convins să accepte vărsarea unor sume uriașe de la bugetul de stat pentru acest proiect.

● Ca urmare a eșecului din Războiul Insulelor Falkland, Raúl Alfonsin Foulkes devine noul președinte al Argentinei și se lansează rapid pe calea reinstaurării democrației și a reformelor economice.

● m. David Monroe Shoup (n. 1904), general american de infanterie marină în timpul celui de-al doilea război mondial; s-a distins mai ales în luptele de la Tarawa (1943), ca și la Saipan și Tinian (1944).

1984

EUROPA:

● m. Iuri Vladimirovici Andropov (n. 1914), conducătorul KGB-ului sovietic (1967 – 1982) și președinte al Uniunii Sovietice (1982 – 1984). A fost urmat pentru scurtă vreme de Konstantin Cernenko (1911 – 1985).

● m. Arthur Travers Harris (n. 1892), mareșal britanic al aerului supranumit Harris „Bombardierul" datorită utilizării bombardamentului zonal asupra Germaniei naziste după ce a fost numit șeful Comandamentului Bombardierelor (1942).

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Teroriștii musulmani din Liban, sprijiniți de iranieni, încep să ia ostatici un număr tot mai mare de vest-europeni, beneficiind de o importantă publicitate cît și de substanțiale concesii în anii care au urmat, inclusiv de livrarea către Iran a peste două mii de rachete americane TOW (1985 – 1986) în timpul controversatelor negocieri secrete cu Iranul în care acesta a primit arme în schimbul ostatecilor.

● Forța multinațională de menținere a păcii este retrasă din Beirut (februarie – martie).

● Șeful secției CIA (Agenția Centrală de Informații) din Beirut, William Buckley, este răpit de teroriști (16 martie) și este ținut ostatic în Liban; va fi torturat și, în cele din urmă, ucis (1985).

● Războiul dintre Iran și Irak: următoarele ofensive iraniene nu izbutesc să obțină o străpungere a frontului, în ciuda faptului că iranienii folosesc în atac gaze otrăvitoare, așa cum o vor mai face pe parcursul întregului război. Irakul folosește la rîndul său arme chimice în război, ca și împotriva disidenților irakieni, mai cu seamă asupra kurzilor.

● Armatele sud-africane încep o retragere limitată din Angola. Africa de Sud și Organizația Poporului Sud-Vest African din Namibia (SWAPO) negociază un armistițiu în Namibia, Africa de Sud și Mozambicul fiind de acord să nu mai furnizeze sprijin gherilelor de peste granițele ambelor țări.

● Libia și Franța sînt de acord să-și retragă armatele din Ciad, francezii ținîndu-se de cuvînt; armata libiană rămîne însă de ambele părți ale frontierei cu Ciadul, iar războiul civil continuă.

● Războiul dintre Etiopia și Eritreea: în timp ce pe frontul de luptă se menține echilibrul, foametea și bolile produc moartea a sute de mii de oameni; de multe ori, ambele tabere refuză ca ajutoarele internaționale trimise să ajungă la destinatarii acestora.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● Armata indiană atacă și cucerește Templul de Aur al sikhșilor, ucigîndu-l pe liderul sikhșilor fundamentaliști Jarnail Singh Bhindranwale împreună cu alți circa o mie de apărători din armata sa neregulată, care foloseau templul drept bază pentru insurecția din Punjab; insurecția continuă și chiar se intensifică.

● m. Indira Gandhi (n. 1917), prim-ministru al Indiei, asasinată de doi membri sikhși ai gărzii sale personale (31 octombrie); a fost succedată de fiul său, Rajiv Gandhi. După asasinarea ei, un val de revolte împotriva sikhșilor și împotriva musulmanilor a străbătut India.

CELE DOUĂ AMERICI:

● José Napoleon Duarte este ales președinte în El Salvador (mai), însă alegerile sînt boicotate de forțele insurgente. Fără a avea mulți sorți de izbîndă, el continuă să negocieze o înțelegere de pace. Deși activitățile brigăzilor morții continuau, el a încercat să le stopeze. Cinci membri ai Gărzii Naționale, acuzați de uciderea în 1980 a patru călugărițe, au fost judecați și condamnați pentru crimă (mai).

● Carl Sagan împreună cu alții dezvoltă teoria „iernii nucleare", publicînd lucrarea *Consecințele biologice pe termen lung ale războiului nuclear.*

● m. Mark Wayne Clark (n. 1896), general american, comandantul Armatei V din Italia în timpul celui de-al doilea război mondial și comandantul forțelor Națiunilor Unite din Coreea (1952 – 1953).

1985

EUROPA:

● Mihail Sergheevici Gorbaciov este ales secretar general al Partidului Comunist Sovietic și premier al Uniunii Sovietice (martie); el începe procesele care aveau să transforme Uniunea Sovietică și întreaga lume din ultimii ani ai secolului XX, inclusiv inițierea unor importante reforme sovietice interne, sfîrșitul Războiului Rece și al multor conflicte regionale (și declanșarea altora noi), sfîrșitul blocului sovietic și al Uniunii Sovietice.

● La Geneva are loc prima întîlnire la nivel înalt dintre premierul Mihail Gorbaciov și președintele Ronald Reagan (noiembrie), prima dintr-o serie de mai multe asemenea întîlniri la nivel înalt și evenimente care aveau să pună capăt Războiului Rece.

● Un avion Boeing 747 aparținînd companiei aeriene Air India explodează în aer deasupra Mării Irlandei, probabil din cauza unei bombe puse de teroriști; sînt uciși trei sute douăzeci și nouă de oameni.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Generalul Abdul Rahman Siwar el-Dahab preia puterea în Sudan printr-o lovitură de stat (6 aprilie), impunînd o dominație musulmană și mai aspră asupra creștinilor și asupra sudului rebel. Războiul civil se intensifică, transformîndu-se într-un război total de gherilă pentru independența sudului. Pierderile umane pînă la începutul anilor 1990 se ridicau la circa unu pînă la două milioane de morți din cauza foametei și a bolilor, la care se adaugă mai multe milioane care au emigrat din cauza războiului.

● Războiul dintre Iran şi Irak: în ciuda faptului că fiecare tabără execută atacuri cu rachete asupra oraşelor adversarului, echilibrul se păstrează.
● Avioane israeliene bombardează cartierul general din Tunis al Organizaţiei de Eliberare a Palestinei (OLP) (1 octombrie).
● Teroriştii islamici sechestrează un avion aparţinînd companiei TWA care efectua cursa de la Atena la Roma, cu care zboară la Beirut, cer eliberarea a şapte sute de prizonieri musulmani şi ucid un pasager, scafandrul militar american Robert Stethem. În cele din urmă sînt eliberaţi toţi pasagerii şi membrii echipajului, ca şi trei sute de prizonieri musulmani. Răpitorii reuşesc să scape fugind în Beirut, unul dintre ei fiind mai tîrziu arestat în Nigeria (1993) şi adus în Statele Unite pentru a fi judecat.
● Ostatic în Liban, şeful secţiei CIA (Agenţia Centrală de Informaţii) din Beirut, William Buckley, este asasinat de teroriştii musulmani care-l luaseră prizonier. Ziaristul Terry Andersen fusese şi el luat ostatic, mai devreme (15 martie); el avea să fie americanul ţinut cel mai mult ostatic în Liban, fiind eliberat abia în 1991.
● În largul coastelor egiptene, teroriştii palestinieni pun stăpînire pe vasul italian de croazieră *Achille Lauro*, luînd ostatici cei peste patru sute de pasageri ca şi echipajul navei (7 octombrie); ucid un pasager american infirm, Leon Klinghoffer (8 octombrie). După ce părăsesc nava, teroriştii sînt capturaţi atunci cînd avioanele americane silesc avionul teroriştilor să aterizeze (10 octombrie).
● Cum Africa de Sud se autoizolează din ce în ce mai mult, iar haosul ia amploare pe plan intern, preşedintele P. W. Botha declară starea de necesitate la nivel naţional (7 martie). Ţinînd seama de opinia lumii întregi ca şi a americanilor, guvernul Statelor Unite aplică sancţiuni economice Africii de Sud (31 iulie).
● Generalul Ibrahim Bagangida preia puterea în Nigeria printr-o lovitură de stat (17 august), promiţînd reîntoarcerea rapidă la o guvernare democratică.
● Generalul Tito Okello preia puterea în Uganda printr-o lovitură de stat, destituindu-l pe preşedintele Milton Obote (27 – 29 iulie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Agenţii francezi scufundă nava antinucleară aparţinînd organizaţiei Greenpeace *Rainbow Warrior* în portul Auckland, generînd o situaţie tensionată între Franţa şi Noua Zeelandă; în cele din urmă, doi agenţi francezi vor fi acuzaţi de uciderea unui fotograf aflat la bordul navei.
● Armatele vietnameze din Cambodgia atacă bazele khmerilor roşii situate pe ambele părţi ale graniţei dintre Camodgia şi Thailanda, declanşînd o serie de lupte cu armatele thailandeze de frontieră.
● Acţiunile teroriştilor sikhşi continuă în Punjab şi în întreaga Indie; aproape o sută de oameni sînt ucişi într-o serie de atentate cu bombă coordonate, la Delhi şi în mai multe oraşe (10 mai).
● În Birmania, armatele Karen desfăşoară mai multe acţiuni teroriste de amploare, inclusiv atentatul cu bombă din tren pe ruta Rangoon-Mandalay (14 iulie) care a ucis mai mult de şaizeci de oameni. Campaniile guvernamentale împotriva insurgenţilor se dovedesc în mare măsură ineficiente.
● Manoon Roopkachorn conduce o tentativă de lovitură de stat care eşuează în Thailanda (9 septembrie).

CELE DOUĂ AMERICI:

- Revoluția haitiană (1985 – 1986): ample demonstrații populare, la care se adaugă presiunile externe venite dinspre Franța și Statele Unite, destabilizează guvernul dictatorial al lui Jean Claude Duvalier (noiembrie – decembrie).
- Afacerea Iran-Contra: administrația americană a lui Ronald Reagan începe să vîndă arme iranienilor în schimbul eliberării ostaticilor din Liban; profiturile astfel obținute au fost folosite în mod ilegal pentru înarmarea grupării nicaraguane Contra.
- În Columbia, forțele de gherilă M-19 iau mai mult de trei sute de ostatici în Palatul de Justiție din Bogotá (9 noiembrie); nouăzeci și cinci dintre aceștia aveau să fie uciși, inclusiv unsprezece judecători ai Curții Supreme de Justiție, cînd armata columbiană ia cu asalt clădirea.
- Daniel Ortega Saavedra devine președintele guvernului sandinist din Nicaragua.

1986

EUROPA:

- La summitul de la Reykjavik (octombrie), la cea de-a doua întîlnire dintre președintele Reagan și premierul Gorbaciov, cei doi nu reușesc să stabilească limitarea Inițiativei americane de Apărare Strategică (SDI sau „războiul stelelor").
- Dezastrul nuclear de la uzina atomică de la Cernobîl Pripyat, din apropierea Kievului, în Ucraina (26 aprilie – 1 mai) este produs de topirea miezului, una din spaimele mai vechi, la care s-a adăugat o explozie și un incendiu; a ucis sute de oameni din vecinătatea uzinei în următoarele cîteva zile, a rănit și a îmbolnăvit alte cîteva zeci de mii și a contaminat sute de kilometri pătrați, obligînd în cele din urmă să fie evacuați trei sute de mii de oameni. Imensul nor nuclear s-a întins asupra Europei și apoi asupra întregii emisfere de nord. Numărul total al victimelor în timp este imposibil de determinat.
- m. Veaceslav Mihailovici Molotov (n. 1890), important purtător de cuvînt al politicii externe sovietice (1939 – 1953) pînă la moartea lui Iosif Stalin, ulterior decăzînd de la putere (1957).
- m. Rudolph Hess (n. 1894), lider nazist care a zburat în Marea Britanie pentru a propune pacea cu Germania și o alianță împotriva Uniunii Sovietice (1941); condamnat la Nürnberg pentru crime de război (1946), a murit în închisoarea de la Spandau.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

- Războiul civil din Uganda: armatele lui Yoweri Musaveni cuceresc Kampala (17 ianuarie), el devenind președintele Ugandei (29 ianuarie). Războiul civil continuă, armatele *guvernamentale învinse transformîndu-se în formațiuni insurgente de gherilă.*
- Războiul civil din Yemenul de Sud (ianuarie): asasinii trimiși de președintele Ali Nasser Mohammed al-Hasni ucid în timpul unei întîlniri a Cabinetului mai mulți capi ai unei facțiuni disidente din Partidul Socialist aflat la putere; ia naștere astfel o luptă între facțiuni, ducînd la moartea a circa patru mii de oameni. Facțiunea condusă de al-Hasni este învinsă, iar el fuge în exil.
- Relațiile libiano-americane se înrăutățesc. Avioane și nave de război americane declanșează atacuri aeriene și navale asupra orașelor Tripoli și Benghazi, țintele acestor atacuri constituind și reședința și cartierul general al președintelui libian Mo'ammar al Gaddafi.

● Războiul dintre Iran şi Irak: chiar dacă echilibrul se păstrează în linia întîi, armatele iraniene reuşesc să cucerească Peninsula Faw (iulie). Forţele iraniene slăbesc însă, permiţînd irakienilor să treacă din ce în ce mai mult la ofensivă către finele anului.
● În Ciad, atacul armatelor libiene este respins de armatele Frontului pentru Eliberarea Naţională a Ciadului (Frolinat) şi de cele franceze.
● Generalul de gherilă Joaquim Alberto Chissanó devine preşedinte în Mozambic.
● Continuă mici incidente de graniţă între Africa de Sud şi o parte din vecinii acesteia; aviaţia şi armata sud-africană atacă obiective din Botswana, Zambia şi Zimbabwe (mai).
● m. Samora Machel (n. 1933), general mozambican de gherilă, primul preşedinte al *Mozambicului independent (1975 – 1986)*.
● m. John Bagot Glubb (Glubb Paşa) (n. 1897), ofiţer britanic care a organizat şi a comandat Legiunea Arabă iordaniană (1939 – 1956).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:
● Revoluţia din Filipine (februarie): ample demonstraţii urmează alegerilor din Filipine (7 februarie), în care preşedintele Ferdinand Marcos încearcă să falsifice rezultatele şi s-o priveze pe Corazon Aquino de victoria în alegeri. Războiul civil este evitat prin demisia lui Ferdinand Marcos, silit de armată şi de presiunile americane.
● Războiul afgano-sovietic: premierul sovietic Mihail Gorbaciov începe să negocieze retragerea sovietică din Afganistan. După înlăturarea lui Babrak Karmal printr-o lovitură de stat, Mohammed Najibullah este instaurat ca marionetă sovietică la conducerea Afganistanului.

CELE DOUĂ AMERICI:
● Afacerea Iran-Contra: vînzarea de armament în schimbul ostaticilor de către administraţia americană a lui Ronald Reagan, ca şi înarmarea ilegală a formaţiunilor de Contras din Nicaragua sînt date în vileag (octombrie); scandalul generează o publicitate enormă. Oliver North este dat afară din postul său de la Casa Albă, de responsabil cu siguranţa naţională, iar John Poindexter demisionează din funcţia de consilier pe probleme de siguranţă naţională (25 noiembrie), o dată cu începerea anchetei din partea Congresului şi a forurilor competente.
● Revoluţia din Haiti: datorită intensificării demonstraţiilor populare şi a creşterii presiunilor din partea Statelor Unite şi a Franţei, se prăbuşeşte guvernul dictatorial al lui Jean Claude Duvalier; acesta fuge în Haiti (7 februarie), urmînd o perioadă de instabilitate în ţară.
● Proaspăt alesul preşedinte din Costa Rica, Oscar Arias Sánchez, convoacă imediat după investirea sa un summit latino-american pe probleme de pace în regiune.

1987

EUROPA:
● Adus în faţa justiţiei la patru ani după capturarea sa în Bolivia (1983), criminalul nazist de război Klaus Barbie, „măcelarul din Lyon", este condamnat la închisoare pe viaţă în Franţa.
● m. Hans Speidel (n. 1897), general german care a refuzat să se supună ordinelor privind distrugerea Parisului (25 august 1944); întemniţat, el a reuşit să fugă şi să se

ascundă. El s-a alăturat şi conspiraţiei care a încercat să-l răstoarne pe Hitler; mai tîrziu a comandat forţele NATO din Europa Centrală (1957 – 1963).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

- Războiul civil din Ciad: forţele din sudul Ciadului pornesc contraofensiva, deplasîndu-se către nord pentru a cuceri baza aeriană libiană de la Ouadi Doum (22 martie), apoi baza libiană şi depozitul de armament de la Faya-Largeau; după aceea pătrund în sudul Libici, silind libienii să ceară armistiţiul.
- Un atac-surpriză irakian cu rachete asupra Golfului Persic omoară treizeci şi şapte de marinari aflaţi la bordul vasului american USS *Stark* (17 mai); Statele Unite acceptă scuzele Irakului pentru incident.
- Sute de pelerini iranieni, unii dintre ei activişti pro-Khomeini, sînt ucişi într-o luptă cu poliţia din Arabia Saudită, la Marea Moschee de la Mecca (1 iulie).
- m. Camille Chamoun (n. 1900), om politic şi preşedinte al Libanului (1952 – 1958).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

- Războiul civil din Sri Lanka: armatele guvernamentale atacă şi cuceresc Jaffna (iunie) aflat sub control tamil. Guvernul indian încearcă să negocieze o înţelegere în favoarea tamililor, dar aceştia refuză; iar în final trimite forţe de menţinere a păcii în Sri Lanka de mărimea unei divizii.
- Locotenent-colonelul Sitiveni Rabuka preia puterea în Fiji printr-o lovitură de stat, instaurînd un guvern militar.
- O dată cu intensificarea războiului civil în Punjab, India impune guvernarea directă de la centru asupra provinciei.
- Noua Zeelandă îşi proclamă apele teritoriale o zonă fără arme nucleare.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Printr-o mişcare istorică ce indica sfîrşitul Războiului Rece, preşedintele american Ronald Reagan şi premierul sovietic Mihail Gorbaciov semnează la summitul de la Washington Acordul de Intermediere a Forţelor Nucleare (INF) care prevede eliminarea rachetelor cu rază medie din Europa; pentru prima oară se cade de acord cu privire la distrugerea unei clase întregi de arme nucleare (8 decembrie).
- „Planul Arias" al preşedintelui costarican Oscar Arias Sánchez cuprinde măsuri de bază pentru rezolvarea Războiului civil din Nicaragua; acestuia i se decernează Premiul Nobel pentru pace.
- Aldo Rico conduce o mică revoltă militară la cazarma argentiniană Monte Caseras, de lîngă Buenos Aires, care este înfrîntă de armatele guvernamentale (19 aprilie).
- m. Maxwell Davenport Taylor (n. 1901), general american care a comandat Divizia 101 Aeropurtată în Normandia, Armata VIII în Coreea (1953) şi toate forţele armate din Orientul Îndepărtat (1954); ca preşedinte al Marelui Stat-major combinat (1962 – 1964), a susţinut strategia „ripostei flexibile".
- m. William Joseph Casey (n. 1913), director al CIA (Agenţia Centrală de Informaţii) în perioada în care a fost investigat pentru posibilul său amestec în Afacerea Iran-Contra. A demisionat de la CIA pe motive de sănătate (2 februarie).
- m. Ira Clarence Eaker (n. 1896), general în Corpul Aerian al armatei americane care a comandat primul raid american de bombardamente grele asupra Europei ocupate de nazişti, la Rouen (17 august 1942); a condus raidurile-navetă de bombardamente de la bazele din Italia în calitate de comandant al Forţelor Aeriene Aliate din Mediterana (din ianuarie 1944).

1988

EUROPA:

● În cadrul unei noi întîlniri de la Moscova (mai), premierul Mihail Gorbaciov şi preşedintele Ronald Reagan au analizat în continuare relaţia sovieto-americană în noul context al perioadei de după încheierea Războiului Rece, concentrîndu-se asupra soluţionării conflictelor regionale şi semnarea reciprocă a mai multori seturi de documente, inclusiv cele privind Acordul de Intermedicre a Forţelor Nucleare (INF), asupra căruia căzuseră de acord la Washington în 1987.

● Războiul civil din Irlanda de Nord: continuă atentatele teroriste cu bombă şi crimele teroriste organizate de Armata Republicană Irlandeză (IRA), precum atentatul cu maşina-capcană care a ucis şase soldaţi britanici (15 iunie), atentatul cu bombă dintr-un autobuz din Belfast care s-a soldat cu moartea a opt soldaţi britanici şi cu rănirea a douăzeci şi opt de civili (20 august), ca şi şirul de crime înfăptuite de protestanţi şi de IRA care a urmat uciderii a trei membri IRA în Gibraltar de către britanici (6 martie).

● *Cursa Pan Am 747 explodează deasupra localităţii Lockerbie, Scoţia, omorînd* două sute cincizeci şi nouă de oameni de la bordul avionului, plus unsprezece de la sol; de atentat vor fi învinovăţiţi teroriştii islamici din Libia.

● m. Bernt Carlsson (n. 1938), diplomat suedez şi negociator de pace al Organizaţiei Naţiunilor Unite în Africa de Sud; a murit în atentatul din avionul de la Lockerbie (21 decembrie).

● m. Kim (Harold Adrian Russell) Philby (n. 1912), britanic aflat în slujba spionajului sovietic de la mijlocul anilor 1930 şi pînă la fuga sa în Uniunea Sovietică (1963).

● m. Klaus Fuchs (n. 1911), fizician nuclear britanic de origine germană şi spion sovietic (1943 – 1950); a fost întemniţat (1950 – 1959), după care a devenit un important om de ştiinţă în domeniul nuclear pentru blocul sovietic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul dintre Iran şi Irak: secretarul general al Naţiunilor Unite, Javier Pérez de Cuéllar, mediază un armistiţiu între Iran şi Irak (20 august), urmat de negocierile de pace de la Geneva. Armata irakiană porneşte atacul asupra insurgenţilor kurzi, folosind asupra acestora arme chimice de luptă şi omorînd zeci de mii de kurzi, în marea lor majoritate civili şi declanşînd refugierea a cîtorva sute de mii.

● Războiul afgano-sovietic: retragerea trupelor sovietice din Afganistan este stabilită în mod oficial la Geneva (14 aprilie).

● Războiul civil din Angola: Angola, Cuba şi Africa de Sud ajung la o serie de înţelegeri *care prevăd retragerea treptată a trupelor cubaneze din Angola, încetarea acordării de* sprijin sud-african către Uniunea Naţională pentru Independenţa Totală a Angolei (UNITA), ca şi independenţa Namibici. UNITA nu a fost co-semnatară a înţelegerilor. Armatele sud-africane se retrag din Namibia ca urmare a tratatului de pace.

● Intifada (revolta) palestiniană se declanşează în teritoriile ocupate de israelieni de pe malul vestic al rîului Iordan şi din Fîşia Gaza; sute de adolescenţi palestinieni aruncă cu pietre în trupele israeliene echipate de luptă, atrăgînd atenţia lumii întregi.

● Locotenent-colonelul american William Higgins, conducătorul echipei Naţiunilor Unite pentru armistiţiu în Liban, este răpit şi ucis de terorişti musulmani.

● Un avion civil iranian avînd la bord două sute nouăzeci de pasageri a fost doborît deasupra Strîmtorii Hormuz de o rachetă apă-aer lansată de pe crucişătorul american

USS *Vincennes*, americanii confundînd avionul civil cu un avion de luptă în atac (3 iulie). Toți pasagerii au murit.

- Războiul azerbaidjano-armean: vechea dispută asupra enclavei armene Nagorno-Karabah din Azerbaidjan se transformă în război; conflictul ia amploare în pofida intervenției sovietice în favoarea păcii.
- În Somalia începe insurecția împotriva guvernului Mohammed Siad Barre (mai).
- Înfrîngerea revoltei hutu împotriva guvernului burundez dominat de tutsi este urmată de masacrarea a cel puțin cinci mii de hutu de către forțele guvernamentale.
- Revoltele antiguvernamentale din Algeria se soldează cu peste cinci sute de morți (octombrie).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

- Revolta birmană (martie – septembrie): ample demonstrații îl silesc în cele din urmă pe dictatorul militar Ne Win să demisioneze (23 iulie); U Nu anunță formarea unui guvern democratic provizoriu (18 septembrie). Puterea va fi însă rapid preluată de un asociat al lui Ne Win, generalul Saw Maung, care va institui o dictatură militară și va pune capăt disidenței într-un mod violent, provocînd sute de morți. Conducătorul mișcării pentru drepturile omului, Daw Aung San Suu Kyi, este pus sub arest la domiciliu de către dictatură.
- Războiul civil din Sri Lanka: cel puțin cincizeci de mii de soldați indieni atacă fără succes gruparea Tigrilor Tamil de Eliberare.
- Războiul afgano-sovietic: începe retragerea trupelor sovietice (mai).
- Forțele mișcării de independență Kanak se confruntă cu armata franceză în Noua Caledonie; trupe franceze de comando eliberează mai mulți ostatici ținuți de gruparea de gherilă.
- m. Mohammad Zia Ul-Haq (n. 1924), general pakistanez care a preluat puterea printr-o lovitură de stat (1977) și a condus țara ca dictator militar (1977 – 1988) pînă la moartea sa survenită într-un accident de avion (17 august). Este urmat de Benazir Bhutto, fiica lui Zulfikar Ali Bhutto, predecesorul său, care fusese executat.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Lansate în urmărirea trupelor Contras aflate în retragere, armatele guvernamentale nicaraguane intră în Honduras (16 – 17 martie) și se confruntă cu armata locală. Armata nicaraguană bate în retragere. Un armistițiu (24 martie) va pune efectiv capăt Războiului civil din Nicaragua.
- După ce a fost respins categoric de alegătorii din Chile într-un plebiscit (5 octombrie), generalul Augusto Pinochet este de acord să pună capăt dictaturii sale militare și programează alegeri libere.
- Generalul locotenent Prosper Avril conduce o lovitură de stat care-l înlătură pe președintele haitian Henri Namphy (17 septembrie), cel care-l înlăturase la rîndul său pe președintele Leslie Manigat cu trei luni înainte (iunie).
- În Argentina, Aldo Rico evadează și conduce o nouă revoltă la cazarma din Monte Caseras (16 – 18 ianuarie), învinsă din nou de forțele guvernamentale.
- m. Lauris Norstad (n. 1907), general american de aviație care a pus la punct planurile misiunilor de lansare a celor două bombe atomice asupra Japoniei (6 și 9 august 1945); ulterior s-a aflat la comanda tuturor forțelor NATO din Europa.
- m. Lyman L. Lemnitzer (n. 1899), general american în timpul celui de-al doilea război mondial în teatrul din Mediterana (decembrie 1944), devenind ulterior președintele Marelui Stat-Major combinat (1960 – 1962).

1989

EUROPA:

● Revoluția română (16 – 28 decembrie): protestele încep la Timișoara (16 decembrie), unde au loc confruntări între forțele de ordine și manifestanți, soldate cu numeroase victime din rîndul protestarilor (17 decembrie). La București, mitingul organizat de N. Ceaușescu ia sfîrșit într-o atmosferă de panică, ulterior revoluționarii ridică baricade în zona centrală a capitalei și rezistă peste noapte forțelor de represiune (21 decembrie). Revoluția învinge, fiind instaurat noul organism al puterii de stat – Frontul Salvării Naționale. Dictatorul Nicolae Ceaușescu (n. 1919), ca și soția sa, Elena (n. 1918), care-l seconda la conducerea țării, părăsesc Bucureștiul, sunt capturați (22 decembrie) și executați, după un proces sumar (25 decembrie).

● Noi mișcări în favoarea reformelor iau naștere în Cehoslovacia, avînd în frunte personalități precum Alexander Dubček, liderul „Primăverii de la Praga" din 1968, ca și dramaturgul și disidentul care și-a petrecut mulți ani în temniță, Vaclav Havel. După manifestațiile de mare amploare de la Bratislava și de la Praga (23 – 24 noiembrie), ia ființă un nou guvern, democratic, avîndu-l în frunte pe Havel ca președinte (29 decembrie), președintele parlamentului fiind Dubček.

● m. Andrei Andreevici Gromîko (n. 1909), ministru sovietic de externe (1957 – 1985) și șef al diplomației sovietice într-o mare parte din războiul rece.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:

● Se intensifică războiul dintre armeni și azeri pentru Nagorno-Karabah; sovieticii trimit o divizie pentru menținerea păcii, care eșuează.

● Războiul dintre Etiopia și Eritreea: armata eritreeană cucerește Axum; etiopienii se retrag.

● Războiul civil din Liberia: Charles Taylor conduce o forță din exil cu care pătrunde în Liberia, declanșînd o insurecție de proporții (decembrie).

● Războiul civil din Liban: armata libaneză condusă de generalul Michel Aoun atacă forțele musulmane din Beirut, războiul civil crescînd iarăși în intensitate (martie – decembrie).

● Continuă hărțuielile dintre forțele americane și libiene; două avioane de luptă libiene sînt doborîte de avioane americane deasupra Mediteranei (4 ianuarie).

● În Namibia au loc alegeri libere (noiembrie), Organizația Poporului din Africa de Sud-Vest (SWAPO) obținînd majoritatea.

● m. Ayatollahul Ruhollah Khomeini (Ruhollah Kendi) (n. 1900), cleric fundamentalist șiit iranian, aflat multă vreme în exil (1963 – 1979) înainte de a deveni liderul religios și politic al Iranului (1979 – 1989). Este succedat de Ali Akbar Hashemi Rafsanjani.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

● În Beijing (fostul Pekin) încep demonstrațiile studențești care se transformă în ample manifestații pro-democratice la care iau parte milioane de studenți ca și alți cetățeni, concentrîndu-se asupra ocupării vreme îndelungată a pieței Tienanmen din Beijing de către studenți. Sub privirile reprobatoare ale lumii întregi, armata chineză atacă studenții și evacuează piața (4 iunie), omorînd cîteva sute de manifestanți; acesta va fi începutul unei perioade de teroare împotriva disidenților din întreaga țară.

• Războiul afgano-sovietic: ia sfîrșit retragerea totală a sovieticilor din Afganistan (15 februarie). Războiul civil continuă în Afganistan.
• O dată cu începerea dezintegrării Uniunii Sovietice, izbucnesc conflicte în mai multe zone. În Uzbekistan, rivalitatea dintre sunniții și șiiții musulmani se transformă în conflict armat (iunie), luptele izbucnind și între uzbecii și kirghizii din Kirghizia (iunie).
• Războiul civil din Sri Lanka: armata indiană se retrage din Sri Lanka (august 1989 – martie 1990); războiul civil continuă.
• Armata președintei Corazon Aquino înfrînge o puternică insurecție a forțelor armate din Manila și din alte cîteva localități (1 – 9 decembrie), sprijinită de suportul și prezența – dar nu și de participarea – armatei americane.
• m. Ferdinand Edralin Marcos (n. 1917), militar filipinez, președinte ales care s-a transformat apoi într-un conducător foarte represiv (1965 – 1972) și apoi în dictator (1972 – 1986); a fost înlăturat de Revoluția filipineză.
• m. Hirohito (n. 1901), împăratul Japoniei (1926 – 1989) în timpul celui de-al doilea război mondial.

CELE DOUĂ AMERICI:
• Războiul civil din Nicaragua: acordurile de la Tesoro Beach (14 februarie), mediate de președinții din Costa Rica, El Salvador, Guatemala și Honduras, prevăd încheierea păcii, organizarea de alegeri libere, reforme democratice și dezafectarea forțelor Contras din Nicaragua.
• Războiul civil continuă în El Salvador; armata rebelilor își demonstrează forța organizînd atacuri în San Salvador, capitala țării (noiembrie – decembrie).
• În Panamá eșuează o tentativă de lovitură de stat împotriva guvernului Manuel Noriega (3 octombrie). Peste douăzeci și două de mii de soldați americani atacă și cuceresc Panamá, cu prețul a mai puțin de două sute cincizeci de victime; panamezii înregistrează între o mie și două mii de victime (20 – 24 decembrie).
• În Paraguay, generalul Andres Rodriguez preia puterea printr-o lovitură militară de stat (2 – 3 februarie), răsturnînd guvernarea dictatorului Alfredo Stroessner care dura de treizeci și cinci de ani.

1990

EUROPA:
• Mihail Gorbaciov, cel căruia i s-a decernat Premiul Nobel pentru pace în 1990, continuă să insiste pentru implementarea programului său de reforme economice și politice în Uniunea Sovietică, contestat din ce în ce mai puternic de Boris Elțîn, care devine președintele Federației Ruse (mai). Dezmembrarea Uniunii Sovietice începe să pară o posibilitate clară, o dată cu intensificarea mișcărilor pentru independență în statele baltice și cu creșterea tensiunilor interetnice în multe regiuni. Letonia își proclamă independența (4 mai).
• Trupele sovietice încep să se retragă din proaspăt eliberatele state ale Europei de Est. Țările membre ale Pactului de la Varșovia se retrag din alianță.
• Confruntări violente interetnice la Târgu Mureș (19–20 martie).
• Tulburări la București generate de acțiunea forțelor de ordine împotriva participanților la manifestația maraton din Piața Universității. Intervenția minerilor din Valea Jiului se soldează cu victime și cu un val de teroare (13–15 iunie).
• Slovenia își declară independența față de Iugoslavia (22 decembrie), primul dintr-un șir întreg de evenimente care aveau să conducă la dezmembrarea țării, acompaniată de o serie de războaie interne.

• *Demonstrațiile antiguvernamentale iau amploare în Albania; albanezii obțin dreptul* de a emigra (iunie), concomitent cu începuturile unui sistem pluripartidic.
• Lech Walesa este ales președintele Poloniei.
• m. Jacques Emile Soustelle (n. 1912), conducător al Armatei Secrete franceze în timpul Războiului pentru independența Algeriei.

AFRICA ȘI ASIA DE SUD-VEST:
• Războiul din Golful Persic (1990 – 1991): armata irakiană a lui Saddam Hussein atacă și cucerește rapid Kuweitul (2 august). Președintele american George Bush ripostează imediat printr-o comasare de trupe americane și aliate în Golful Persic și în Arabia Saudită, în timp ce Organizația Națiunilor Unite condamnă acțiunea Irakului și cere retragerea imediată din Kuweit.
• În Africa de Sud, Nelson Mandela este eliberat de guvernul lui Frederik Willem de Klerk (11 februarie), începînd astfel o nouă eră în istoria țării. Înțelegerea dintre Congresul Național African (ANC) și guvernul sud-african (7 august) prevedea *încetarea ostilităților, eliberarea și mai multor prizonieri politici și începutul sfîrșitului* sistemului de aparthcid, toate acestea punînd bazele unui stat multirasial.
• Războiul dintre Etiopia și Eritreea: armata din Eritreea asediază și cucerește Massawa, lungul război luînd o întorsătură total defavorabilă etiopienilor.
• Forțele revoluționare somaleze fac front comun împotriva lui Mohammed Siad Barre, cucerind o mare parte din țară; începe bătălia de la Mogadiscio (decembrie).
• Armata siriană împreună cu forțele Falangei miliției creștine libaneze învinge armata libaneză a generalului Michel Aoun, acesta fiind silit să renunțe la putere (septembrie – octombrie).
• Conducătorul Organizației Poporului din Africa de Sud-Vest (SWAPO), Sam Nujoma, devine primul președinte al Namibiei libere (21 martie).
• Războiul civil din Liberia: între forțele armate ale lui Charles Taylor, ale prințului Johnson *și ale președintelui Samuel Doe, are loc un război tripartit pentru cîștigarea țării. Doe este* ucis (10 septembrie). O forță internațională vest-africană preia controlul asupra Monroviei (august) și negociază un armistițiu (noiembrie), care nu este respectat; războiul continuă.
• m. Shapur Bakhtiar (n. 1914), fost premier al Iranului; este asasinat de un agent iranian în timp ce se afla în exil la Paris.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:
• Deoarece războiul civil lua amploare în Assam, India instituie o guvernare directă centralizată asupra provinciei. Războiul civil dintre musulmani și hinduși ia și el amploare, extinzîndu-se în Kashmir și în alte provincii nordice, ca o expresie a unei serii de mișcări separatiste, adeseori beneficiind de sprijin pakistanez.
• Colonelul filipinez Alexander Noble conduce o rebeliune armată de mici dimensiuni la Mindanao (4 octombrie), însă este silit să capituleze după ce aviația guvernamentală îi bombardează pozițiile (5 octombrie).
• Cedînd în fața presiunii populare după ce armata guvernamentală a ucis mai mult *de șaizeci de oameni*, regele Birendra Bir Bakram Shah Deva înființează o democrație pluripartidică în Nepal.
• m. Le Duc Tho (Phan Dinh Khai) (n. 1913), negociator-șef nord-vietnamez pentru pace la începutul anilor 1970; a refuzat Premiul Nobel pentru pace, care i se acordase alături de Henry Kissinger.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Generalul panamez Manuel Noriega, care se refugiase în ambasada Vaticanului, se predă (3 ianuarie) şi este adus în Statele Unite pentru a fi judecat, el declarîndu-se în continuare prizonier politic.

● Jean-Bertrand Aristide, preot catolic liberal, este ales preşedinte în Haiti (17 decembrie).

● m. Curtis Emerson LeMay (n. 1906), militar în cadrul forţelor terestre şi aviaţiei americane; un personaj important în dezvoltarea bombardamentului strategic american în timpul celui de-al doilea război mondial, el a fost numit şeful Comandamentului Strategic Aerian (SAC) (1948 – 1957), apoi al Forţelor Aeriene (1961 – 1964). În timpul Războiului din Vietnam, el a fost susţinătorul „utilizării tuturor mijloacelor disponibile", inclusiv a armamentului nuclear.

● m. Albert Coady Wedemeyer (n. 1896), general american care a făcut mai întîi parte din Marele Stat-Major în timpul celui de-al doilea război mondial, înlocuindu-l pe Joseph Stilwell în China în funcţia de comandant şi şef al statului major al lui Cian Kai-şi (octombrie 1944).

1991

EUROPA:

● Aflat în concediu în Crimeea, premierul sovietic Mihail Gorbaciov este arestat de Comitetul Stării de Urgenţă, de orientare comunistă de extremă dreaptă (19 august), care proclamă preluarea puterii. Gorbaciov refuză să demisioneze; preşedintele rus Boris Elţîn, beneficiind de un puternic sprijin popular, face faţă cu succes puciului, în faţa Casei Albe a Federaţiei Ruse adunîndu-se sute de mii de oameni. Aviaţia şi unităţi ale armatei terestre din întreaga ţară refuză să se alăture puciştilor, iar paraşutiştii şi blindatele din zona capitalei trimise împotriva manifestanţilor de la Casa Albă trec de partea guvernului, ducînd astfel la eşuarea definitivă a puciului (21 august). În situaţia creată, se dezintegrează atît guvernul Gorbaciov, cît şi Uniunea Sovietică, în timp ce Elţîn preia puterea în Rusia. Uniunea Sovietică îşi încetează existenţa (decembrie), formîndu-se curînd noi state independente. Războiul civil se răspîndeşte în Georgia, iar Armenia se luptă cu Azerbaidjanul datorită enclavei armene Nagorno-Karabah.

● Iugoslavia se dezintegrează; Croaţia şi Slovenia îşi proclamă independenţa (25 iunie). Independenţa Sloveniei este slab contestată prin acţiuni ale armatei sîrbe, însă Serbia şi Croaţia intră în război, armatele sîrbe cucerind circa o treime din Croaţia.

● Tulburările naziste se răspîndesc în Germania, neonaziştii generînd acţiuni împotriva străinilor, mai cu seamă împotriva imigranţilor turci din Germania; mulţi germani s-au opus acestor acţiuni, care au generat ample demonstraţii antinaziste.

● Gherilele Armatei Republicane Irlandeze (IRA) organizează un atentat cu mortieră asupra reşedinţei primului-ministru britanic de pe Downing Street numărul 10 (7 februarie), împreună cu alte atentate cu bombă în Londra.

● Naţiunile semnatare ale Pactului de la Varşovia hotărăsc dizolvarea organizaţiei Războiului Rece (cu efect din 31 martie).

● m. Dolores Ibarruri (n. 1895), lidera Partidului Comunist din Spania, supranumită „La Pasionaria" de către republicani în timpul Războiului civil spaniol.

● m. Willy Brandt (Carl Herbert Frahm) (n. 1913), politician socialist german, primar al Berlinului de Vest (1957 – 1966) şi ministru de Externe vest-german (1966 – 1969), apoi cancelar al Germaniei (1969 – 1974).

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Războiul din Golful Persic, operaţiunea Furtună în Deşert (17 ianuarie – 28 februarie): aviaţia şi marina aliată atacă Irakul (17 ianuarie – 24 februarie), distrugînd rapid sau surprinzînd la sol aviaţia irakiană, avariind grav defensiva antiaeriană şi instalaţiile lansatoare de rachete, însă reuşind numai parţial să distrugă rachetele SCUD ale unităţilor mobile. Atacul terestru aliat (operaţiunea Sabia Deşertului) (24 – 28 februarie) a constat dintr-o învăluire rapidă efectuată cu un număr mare de blindate care a anihilat eficacitatea Gărzii Republicane şi a rezervelor blindate; în paralel a avut loc un atac frontal în Kuweit, care a străpuns imediat linia defensivă irakiană. Irakul a înregistrat cel puţin treizeci de mii de morţi şi şaptezeci de mii de răniţi, iar şaizeci pînă la şaizeci şi cinci de mii de irakieni au fost luaţi prizonieri. Pierderile aliaţilor au fost sub o mie de oameni. Armata română a luat parte cu un spital de campanie. Fie că au plănuit aşa, fie din cauza unor inadvertenţe, aliaţii nu s-au lansat în urmărirea irakienilor înfrînţi, lăsîndu-l pe Saddam Hussein să conducă ţara în continuare şi avînd suficientă aviaţie şi blindate pentru a-şi înfrînge duşmanii pe plan intern.

● Revoluţionarii somalezi cuceresc Mogadiscio, iar Mohammed Siad Barre fuge în exil (ianuarie); nu ia naştere nici un guvern viabil, luptele între facţiunile rivale izbucnesc în toată ţara, unele facţiuni blocînd ajutoarele umanitare constînd în alimente şi medicamente trimise cu scopul de a se pune capăt înfometării în masă şi a bolilor care atrăseseră atenţia lumii întregii.

● În Africa de Sud, războiul dintre susţinătorii Congresului Naţional African (ANC) şi cei ai organizaţiei zulu Inkatha ia amploare, împiedicînd în bună măsură obţinerea unui progres în cadrul negocierilor dintre ANC şi guvern.

● Războiul dintre Etiopia şi Eritreea: cum armata etiopiană este împrăştiată de atacul forţelor aliate, Haile Miriam Mengistu abdică şi fuge din ţară (21 mai); rebelii cuceresc Addis Abbeba, punînd astfel punct lungului şir complex de războaie.

● Armatele kurde din nordul Irakului reîncep lupta pentru independenţă, cucerind Kirkuk, în paralel cu o insurecţie şiită care ia amploare în sudul Irakului, sprijinită de Iran. Ambele insurecţii sînt zdrobite de armata irakiană. Armata kurdă organizează şi atacuri din nordul Irakului în Turcia, generînd riposte armate turceşti peste graniţă.

● Ali Aref Bourhan eşuează într-o tentativă de lovitură de stat pentru preluarea puterii în Djibouti (8 – 9 ianuarie).

● *Ziaristul Terry Anderson, ostaticul american deţinut cel mai mult în Liban, este* eliberat de către teroriştii musulmani care-l răpiseră (4 decembrie), după o detenţie de 2 454 zile, adică aproape şapte ani.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Războiul civil din Cambodgia: Tratatul de la Paris prevedea o încetare imediată a focului, întoarcerea acasă a unui număr de refugiaţi estimat la trei sute cincizeci de mii, o prezenţă a unei forţe ONU numeroase de menţinere a păcii în Cambodgia pe durata tranziţiei către o democraţie pluripartidică şi alegeri libere prevăzute pentru anul 1993.

● Războiul civil continuă în mai multe state din nordul Indiei, precum Punjab, Kashmir şi Assam.

● *Generalul Sunthorn Kongsompong preia puterea în Thailanda în urma unei lovituri* de stat (23 februarie).

CELE DOUĂ AMERICI:

● În Haiti eşuează o tentativă de lovitură de stat împotriva proaspăt alesului Jean-Bertrand Aristide (ianuarie), dar acesta va fi demis printr-o lovitură de stat armată (29 – 30 septembrie) şi se va refugia în străinătate, după care vor începe negocierile privind reîntoarcerea la democraţie.

● Generalul panamez Manuel Noriega este condamnat sub multiple capete de acuzare în Florida (9 aprilie), primind o pedeapsă cu închisoarea de patruzeci de ani; ulterior avea să fie declarat prizonier politic de către tribunal.

● m. James Van Fleet (n. 1892), general american care a deţinut funcţia de comandant al armatelor americane în Coreea (1951).

● m. Robert D'Aubisson Arrieta (n. 1943), militar şi om politic salvadorian cu vederi de dreapta.

1992

EUROPA:

● Forţele sîrbeşti pornesc războiul împotriva secesioniştilor din Bosnia şi Herţegovina (3 martie); luptele iau rapid amploare, sîrbii asediind Sarajevo şi alte zone deţinute de musulmani, cucerind mai mult de două treimi din ţară. Croaţii atacă Bosnia şi Herţegovina (iulie), într-o încercare de a cuceri o zonă populată parţial de croaţi din vestul ţării. Sîrbii practică o politică de „purificare etnică", o reminiscenţă a acţiunilor de tip genocidal desfăşurate de germani în Iugoslavia şi multe alte state în timpul celui de-al doilea război mondial. Organizaţia Naţiunilor Unite încearcă, fără prea mare succes, să trimită ajutoare populaţiei civile, impunînd sancţiuni Serbiei, pe care o declară stat agresor.

● Fostul ministru sovietic de externe Eduard Şevardnadze este ales şeful statului în Georgia sa natală (martie), în timp ce războiul civil din Georgia ia amploare. Guvernul său face faţă unei tentative de lovitură de stat organizată de adepţii fostului preşedinte Zviad Gamsakurdia la Tbilisi (24 iunie); forţe mixte de menţinere a păcii ruso-georgiene sînt masate la graniţa dintre Osetia de Sud şi Georgia. Războiul din Abhazia ia însă amploare, armatele rebele, beneficiind de armament şi de „voluntari" ruşi, cucerind cea mai mare parte din provincie.

● Preşedintele rus Boris Elţîn trimite trupe în Moldova şi Georgia, apoi refuză să retragă armata din ţările baltice, conform termenelor stabilite. În Moldova, forţele secesioniste iau cu sprijinul Rusiei o mare parte din zona estică a ţării, parţial rusă.

● m. Alexander Dubček (n. 1921), liderul Partidului Comunist Cehoslovac, iniţiatorul „Primăverii de la Praga" (ianuarie 1968), ulterior ieşind din anonimat pentru a ajuta la conducerea noii mişcări democratice încununate de succes (1989), fiind numit preşedinte al parlamentului.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● În Angola reîncep lupte aprige (30 octom-brie) după ce Jonas Savimbi şi Uniunea Naţională pentru Independenţa Totală a Angolei (UNITA) refuză să accepte validitatea victoriei electorale a lui José Eduardo Dos Santos şi a Mişcării Populare pentru Eliberarea Angolei (MPLA). Nici una din tabere nu predase integral armamentul, aşa cum prevăzuse convenţia de pace din 1991, iar armistiţiul încheiat sub egida Organizaţiei Naţiunilor Unite (noiembrie) nu va rezista.

● Armatele americane pătrund în Somalia în misiune umanitară şi cu acordul Organizaţiei Naţiunilor Unite (decembrie); ele sînt rapid atrase în Războiul civil somalez.

• Președintele mozambican Joaquim Chissanó și liderul Rezistenței Naționale Mozambicane (Renamo), Afonso Dhlakama, semnează la Roma un acord privind încetarea focului (7 august), punînd astfel capăt războiului civil care dura de șaisprezece ani; ulterior s-a încheiat un tratat oficial de pace (4 octombrie).
• Sprijinită de Iran, armata fundamentalistă islamică a guvernului sudanez își intensifică atacurile în sudul Sudanului, aflat sub controlul Armatei de Eliberare Populare, limitînd drastic fluxul de ajutoare internaționale către milioanele de oameni care mureau de foame. Aici se includeau și sutele de mii, în mare parte creștini și animiști, care fuseseră alungați din Khartoum în deșert.
• Războiul civil din Liberia: luptele se intensifică deoarece forțele vest-africane de menținere a păcii de la granița cu Sierra Leone nu izbutesc să despartă forțele beligerante, apoi se angajează în luptă împotriva armatei lui Charles Taylor, care asediase Monrovia (noiembrie – decembrie).
• Yitzhak Rabin este numit prim-ministru al Israelului și revigorează tratativele de pace din Orientul Mijlociu aflate în impas (august), obținînd progrese considerabile, chiar dacă Intifada continuă, iar israelienii expulzează peste patru sute de fundamentaliști către sfîrșitul anului, ceea ce oprește pentru un timp tratativele.
• Atacurile peste granită din nordul Israelului și din Liban se intensifică în lupta dintre armata israeliană și Hezbollah, milițiile șiite ale musulmanilor libanezi, influențate de Iran.
• În Egipt, atacurile gherilelor fundamentaliste iau amploare, manifestîndu-se sub forma atacurilor teroriste asupra turiștilor din sudul Egiptului și atentatelor cu bombă la locurile istorice; guvernul ripostează cu trupe speciale ale poliției, armatei și prin creșterea persecuțiilor.
• În Algeria izbucnește un război de gherilă după ce armata anulează alegerile programate (ianuarie), întemnițează mai multe mii de activiști ai Frontului Islamic (FIS) și scoate FIS în afara legii. Președintele Muhammad Boudiaf este asasinat (29 iunie).
• Armata irakiană atacă populația șiită din sudul Irakului (aprilie – decembrie).
• Între grănicerii turci și forțele kurde din Irak au loc repetate ciocniri.
• În Ciad eșuează două tentative de lovitură de stat (februarie; mai); lungul război civil continuă.
• m. Menahem Begin (n. 1913), lider israelian, conducătorul grupării teroriste Irgun Zvai Leumi (din 1943), fondatorul partidului de dreapta Herut (1948) și prim-ministru din partea Partidului Likud (1977 – 1983).

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ȘI DE EST ȘI OCEANUL PACIFIC:

• Războiul civil din Cambodgia: khmerii roșii refuză să respecte termenii tratatului de pace din 1991, atacînd de două ori în Cambodgia centrală (martie; iunie); ei refuză de asemenea să predea armamentul și să intre în taberele de demobilizare. Încep să ia ostatici grupuri ale Națiunilor Unite trimise pentru menținerea păcii (noiembrie – decembrie).
• Fundamentaliștii hinduși distrug Moscheea Babri din Ayodha, Uttar Pradesh (6 decembrie), declanșînd tulburări la nivel național între hinduși și musulmani în care-și pierd viața cel puțin o mie de oameni. Forțele separatiste continuă să ducă războaie civile de gherilă în Kashmir, Jammu, Andhra Pradesh și Punjab.
• Armata thailandeză deschide focul asupra a zeci de mii de demonstranți în Bangkok, omorînd cîteva sute (17 mai).
• m. Jiang Qing (Chiang Ch'ing; Luan Shu-meng) (n. 1914), actriță chineză, a treia soție a lui Mao Tzedun, personaj principal al scenei politice din timpul Revoluției

Culturale; condamnată ulterior pentru crime împotriva statului în calitate de conducătoare a „Grupului celor Patru", ea a murit în închisoare – versiunea oficială fiind sinuciderea.

● m. Rajiv Gandhi (n. 1944), prim-ministru indian (1984 – 1989) care a fost asasinat în timp ce-şi desfăşura campania în sudul Indiei; fiul Indirei Gandhi şi nepotul lui Jawaharlal Nehru.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Preşedintele Alberto Fujimori, cu sprijinul armatei, dizolvă instituţiile democratice din Peru şi preia puterea ca dictator (5 aprilie). Lupta de gherilă a Căii Luminoase (Sendoro Luminoso) continuă, în ciuda faptului că liderul insurgenţilor, Abimeal Guzmán Reynoso, este luat prizonier (12 septembrie).

● Atacurile de gherilă se intensifică în Columbia, Fuerzas Armadas Revolucionarios (Forţele Armate Revoluţionare Columbiene) (FARC) şi Ejército de Liberación Nacional (Armata de Eliberare Naţională) (ELN) continuînd lupta după eşuarea şi întreruperea negocierilor de pace (martie).

● Preşedintele din El Salvador, Alfredo Cristiani Burchard, negociază un tratat de pace cu Frontul de Eliberare Naţională Farabundo Marti (FMLN), punînd capăt lungului război civil (6 ianuarie). Este încheiat armistiţiul (1 februarie).

● Eşuează două tentative de lovitură de stat militară în Venezuela (3 – 4 ianuarie; 27 noiembrie).

● La o întrunire la nivel înalt de la Washington (16 – 17 iunie), preşedintele rus Boris Elţîn şi omologul său american, George Bush, convin asupra unei importante reduceri a arsenalelor nucleare.

1993

EUROPA:

● Insurecţia rusă: disputa dintre preşedintele rus Boris Elţîn şi forţele conservatoare din Parlament, conduse de vicepreşedintele Alexandr Ruţkoi şi de purtătorul de cuvînt al Parlamentului, Ruslan Hasbulatov, se transformă într-o confruntare armată. Mai mult de cinci mii de susţinători ai Parlamentului declanşează insurecţia armată la Moscova (3 octombrie), deschizînd foc cu arme automate asupra poliţiei pentru a străpunge rîndurile formaţiunilor trupelor speciale de poliţie şi a se aduna în faţa Casei Albe. Ruţkoi îndeamnă oamenii să se organizeze în unităţi militare şi să ocupe televiziunea, primăria şi Kremlinul; rebelii, conduşi de cadre organizate anterior, iau cu asalt şi cuceresc primăria şi încearcă să ocupe televiziunea. Nu au existat însă forţe din armata activă care să sprijine rebeliunea, aşa că a doua zi (4 octombrie), blindatele ruseşti şi trupele de paraşutişti încercuiesc, lovesc cu obuze şi cuceresc Casa Albă, silind rebelii să se predea; capii acestora sînt arestaţi şi eliberaţi ulterior, printr-un decret de amnistiere promulgat de noul Parlament rus, în timp ce extrem de fragilul guvern Elţîn continuă să se afle la putere.

● Războiul civil continuă în fosta Iugoslavie, mai ales în Bosnia, în timp ce armata sîrbă asediază mai departe Sarajevo şi alte centre musulmane, iar croaţii, aliaţi cînd cu unii, cînd cu ceilalţi, continuă să-şi urmărească ţelurile lor teritoriale. Zeci de mii sînt ucişi, iar cîteva milioane se refugiază din Bosnia. Trupele Naţiunilor Unite pentru menţinerea păcii desfăşoară operaţiuni intermitente de ajutorare şi, probabil cel mai important, prin prezenţa lor îi stînjenesc pe sîrbi în aplicarea programului lor genocidal

de „purificare etnică" şi de crime în masă. Guvernul Miloşevici revine la putere în Serbia, garantînd o aprovizionare continuă cu arme forţelor sîrbe din Bosnia. Sînt încheiate mai multe armistiţii şi „tratate de pace", dar sînt încălcate de ambele părţi. Eforturile internaţionale pentru menţinerea păcii continuă, în mare măsură împiedicate de ambiguitatea cu care Occidentul ameninţă cu intervenţia în repetate rînduri.

● Un război civil de mic angajament continuă în Irlanda de Nord, dar se fac importanţi paşi către pace pentru prima oară în atîţia ani, avînd loc negocieri secrete şi apoi publice între guvernul britanic şi Armata Republicană Irlandeză. Pînă la sfîrşitul anului nu este însă încheiat nici un armistiţiu.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● În Africa de Sud continuă luptele între Inkatha şi Congresul Naţional African, ca şi terorismul de extremă dreapta cu scopul împiedicării înaintării către o democraţie multirasială. Forţele armate ale ANC, revenite din exil, organizează o rezistenţă eficientă împotriva atacurilor Inkatha, mai cu seamă într-o colaborare din ce în ce mai strînsă cu forţele armate sud-africane. La data de 18 noiembrie, ANC, Partidul Naţional şi alte nouăsprezece partide cad de acord asupra unei noi Constituţii care să garanteze „drepturile fundamentale" tuturor sud-africanilor în decursul tranziţiei către conducerea majorităţii; alegerile naţionale sînt programate pentru 27 aprilie 1994. Lui Willem De Klerk şi lui Nelson Mandela li se înmînează, împreună, Premiul Nobel pentru pace anul 1993.

● Războiul civil din Angola: războiul reîncepe cu lupte de mare angajament. Armatele Uniunii Naţionale pentru Independenţa Totală a Angolei (UNITA) conduse de Jonas Savimbi recuceresc o mare parte din teritoriile deţinute în timpul războiului civil, ocupînd Huambo (martie), al doilea oraş ca mărime din Angola, după care vor cuceri două treimi din întreaga ţară la capătul unui război care numai în 1993 a costat vieţile a cincizeci pînă la o sută de mii de oameni.

● Războiul de frontieră dintre Hezbollah şi Israel, ca şi Intifada, continuă. Se intensifică atacurile Hezbollah peste graniţă, în nordul Israelului. Atacurile aviaţiei şi artileriei israeliene silesc circa două mii de oameni să fugă din sudul Libanului.

● Blindatele guvernamentale continuă să atace şiiţii din sudul Irakului, circa două – trei sute de mii fiind siliţi să se refugieze în Iran. Organizaţia Naţiunilor Unite declanşează atacuri aeriene de mare anvergură asupra bateriilor irakiene de la sol (ianuarie), paralel cu bombardamente şi lansări de rachete asupra capitalei Bagdad (iunie).

● Războiul civil din Somalia: trupe de menţinerea păcii, americane şi ale Naţiunilor Unite continuă să opereze în Somalia, cu efective din ce în ce mai reduse. Forţele lui Mohammed Farah Aidid ucid douăzeci şi trei de soldaţi pakistanezi (mai) şi optsprezece soldaţi americani (octombrie). În timp ce americanii se pregătesc pentru retragerea totală, războiul civil e pe calc să reînceapă în întreaga ţară.

● m. Kasdi Merbah (Abdallah Khalaf) (n. 1938), liderul opoziţiei algeriene şi fost prim-ministru, asasinat la 21 august; a fost un înfocat susţinător al păcii în timp ce războiul civil generat de fundamentaliştii continua să ia amploare.

● *m. Oliver Tambo (n. 1917), lider al Congresului Naţional African (ANC), preşedinte al ANC şi lider al insurecţiei de gherilă a acestuia (1967 – 1990).*

● *m. Chris Hani (Martin Thembisile Hani) (n. 1942), secretar general al Partidului* Comunist sud-african, asasinat de terorişti de extremă dreapta la 10 aprilie.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● Luptele dintre hinduşi şi musulmani continuă în toată India ca urmare a distrugerii de către fundamentaliştii hinduşi a moscheii istorice Ayodhya (decembrie 1992).

Confruntări armate au loc în Kashmir, Jammu şi în statele din nord-est, solicitînd intervenţia forţelor guvernamentale la nivel de divizie în zonele respective. După o perioadă de cumpănă, guvernul lui P. V. N. Rao trece la acţiuni hotărîte pentru a pune capăt violenţei fundamentaliştilor hinduşi, arestînd între şaptezeci şi cinci de mii şi o sută cincizeci de mii de demonstranţi în New Delhi sau care se aflau pe drum către demonstraţia planificată din oraş. Atentate cu bombă ucid peste trei sute de oameni în Bombay şi Calcutta (martie), acesta fiind începutul unor lungi campanii de atentate organizate de fundamentalişti şi de alte facţiuni.

● Un război nedeclarat ruso-georgian, cuplat cu sprijinul mascat acordat de ruşi rebelilor abhazi, îl silesc în cele din urmă pe liderul georgian Eduard Şevardnadze să accepte intrarea Georgiei în Comunitatea Statelor Independente dominată de Rusia. După aceea, armata rusă intervine şi înfrînge rapid forţele rebele din vestul Georgiei, în timp ce soarta Abhaziei rămîne incertă pînă la sfîrşitul anului.

● Războiul civil din Afganistan: continuă conflictul armat dintre diversele facţiuni în vederea obţinerii controlului, cele mai grele lupte dîndu-se între forţele armate sunnite şi şiite în capitala ţării, Kabul. Armistiţiul încheiat (mai) nu este respectat, iar înţelegerea (octombrie) care prevedea organizarea de alegeri libere în 1994 nu are nici ea multă credibilitate.

● Rebelii tadjici în alianţă cu armata afgană desfăşoară atacuri regulate peste graniţa dintre Afganistan şi Tadjikistan împotriva armatelor guvernului tadjik şi a slabelor forţe de grăniceri ruşi (iunie – iulie); trupe ruseşti întărite şi cu noi comandanţi ripostează cu foc de artilerie combinat cu atacuri aeriene, care grăbesc sfîrşitul războiului (începutul lui august).

● Războiul civil din Cambodgia: chiar dacă khmerii roşii refuzaseră să ia parte la alegerile naţionale (mai), ia naştere un puternic guvern de uniune naţională condus de Norodom Sihanouk, devenit iarăşi monarh constituţional. Armatele guvernamentale atacă apoi zonele unde erau concentraţi khmerii roşii, silindu-i să-şi părăsească bazele şi să se îndrepte către refugiile thailandeze, luînd naştere un război de gherilă de mică amploare, dar de lungă durată.

● m. Ranasinghe Premadas (n. 1923), preşedinte în Sri Lanka, asasinat (1 mai). Continuă lungul război trilateral între armatele guvernamentale, separatiştii tamili şi luptătorii sinhalezi de gherilă.

● m. Wang Zhen (n. 1908), general în Armata Roşie chineză, membru al Partidului Comunist din 1927; a luat parte la întregul Război civil chinez şi la cel chino-japonez. A deţinut mai multe poziţii la nivel de cabinet după victoria comuniştilor din 1949, devenind în cele din urmă un membru de linie extremă în cadrul Biroului Politic şi vicepreşedinte în anii 1980 şi începutul anilor 1990.

CELE DOUĂ AMERICI:

● Războiul civil columbian: fugarul lider al cartelului drogurilor de la Medellin, Pablo Escobar, este ucis de forţele guvernamentale (începutul lunii decembrie), însă lungul război civil va continua, cu gherilele Frontului de Eliberare Simon Bolivar declanşînd un nou val de atentate şi asasinate (sfîrşitul lunii septembrie).

● Războiul civil din Peru: în ciuda faptului că liderul „Căii Luminoase" Abimeal Guzmán Reynoso se afla în închisoare şi că armata peruviană îşi continua regimul de teroare, forţele „Căii Luminoase" continuă să desfăşoare un război de gherilă; o serie de atentate cu bombă au loc în întreaga ţară în timpul unui discurs al preşedintelui Alberto Fujimori (5 iunie).

● Teroriştii fundamentalişti musulmani organizează atentatul cu bombă de la World Trade Center din New York (26 februarie), omorînd şase oameni şi rănind alţi o mie. Mai mulţi militanţi musulmani aveau să fie condamnaţi în cele din urmă sub acuzaţia de a fi pus bomba, iar alţi cincisprezece, avînd legături în Sudan, Egipt, Iran şi Afganistan, au fost acuzaţi de complicitate la organizarea atentatului şi pentru o gamă largă de alte activităţi teroriste. Printre aceştia s-a numărat şi clericul fundamentalist islamic egiptean Omar Abdel Rahman.

● Războiul civil guatemalez continuă întrînd în cel de-al treizeci şi treilea an de la declanşare, în ciuda alegerii ca preşedinte a susţinătorului drepturilor omului, Ramiro de Leon Carpio. Mulţi indieni mayaşi care s-au întors din refugiile lor din Mexic au fost atacaţi de forţele armate.

● m. Matthew Bunker Ridgway (n. 1895), general american care a fost comandantul suprem al armatelor aliate din Coreea (1951 – 1953).

● m. James „Jimmy" Harold Doolittle (n. 1896), general american de corp de armată, vestit pentru organizarea raidului de bombardament asupra oraşului Tokio care a ridicat moralul aliaţilor (1942).

1994

EUROPA:

● Luptele intermitente de gherilă dintre forţele guvernamentale cecene şi insurgenţii sprijiniţi de ruşi se transformă în război civil (septembrie). O divizie rusească de blindate, beneficiind de un puternic sprijin aerian, invadează Cecenia (11 septembrie), unde întîmpină o aprigă rezistenţă din partea forţelor guvernamentale slab înarmate. Armata rusă atacă Groznîi (31 decembrie), capitala cecenă, ducînd conflictul la un nivel superior şi generînd o puternică mişcare rusă antirăzboi, în paralel cu critici puternice din partea militarilor ruşi şi a grupurilor naţionaliste faţă de incapacitatea armatei de a zdrobi rapid rezistenţa cecenă. Conflictul se va prelungi şi în 1995; armata rusă cucereşte Groznîi, dar nu poate cîştiga războiul, cecenii pregătindu-se pentru un lung război de independenţă, probabil de la bazele lor din Munţii Caucaz.

● În fosta Iugoslavie continuă o serie de conflicte înrudite; sîrbii bosniaci beneficiind de surse de armament şi sprijin aerian din partea Serbiei se luptă cu musulmanii bosniaci, slab echipaţi, în timp ce Naţiunilor Unite joacă numai un rol umanitar, încercînd fără succes să intermedieze un sfîrşit paşnic al războiului. Partea de război în care se confruntau bosniacii musulmani cu croaţii ia sfîrşit, cel puţin temporar (martie), prin crearea unei federaţii croato-musulmane. Asediul impus oraşului Sarajevo este uşurat prin încheierea unui armistiţiu (martie), fiind negociată şi o încetare a focului pe o perioadă de treizeci de zile între sîrbii bosniaci şi musulmani (iunie). Însă nerespectarea armistiţiului are loc destul de des pe parcursul anului, forţele NATO desfăşurînd atacuri aeriene asupra armatelor sîrbe, cuplate cu ameninţarea de retragere adresată musulmanilor, care însă nu îşi dovedesc eficienţa în privinţa încetării ostilităţilor. În Croaţia reîncep confruntări sporadice între croaţi şi sîrbi (noiembrie). Fostul preşedinte american Jimmy Carter negociază un dramatic armistiţiu de patru luni în Războiul din Bosnia (23 decembrie), dar care n-a rezistat şi nici n-a fost prelungit, războaiele multiple se intensifică din nou.

● La capătul a aproape doi ani de negocieri intermitente, este proclamat un armistiţiu (31 august) în cadrul Războiului civil nord-irlandez (1969 – 1994). Încep convorbirile oficiale de pace între Sinn Fein şi guvernul britanic.

AFRICA ŞI ASIA DE SUD-VEST:

● Preşedintele rwandez Juvénal Habyarimana şi cel burundez Cyprien Ntaryamira, ambii hutu, sînt ucişi cînd avionul lor este doborît deasupra capitalei rwandeze Kigali (6 aprilie). Rwandezii hutu de linie dură organizează apoi atacuri genocidale asupra minorităţii tutsi şi a moderaţilor hutu din Rwanda, ucigînd între cinci sute de mii şi un milion de oameni. Forţele Frontului Patriotic rwandez tutsi, operînd mai cu seamă de la bazele lor situate dincolo de graniţă în Uganda, vor înfrînge armata rwandeză în războiul civil care va urma; circa două milioane de hutu se refugiază în ţările învecinate alături de armata rwandeză aflată în retragere, protejaţi parţial prin intervenţia forţelor franceze, care vor lăsa apoi protecţia în seama forţelor Naţiunilor Unite de menţinerea păcii.

● Războaiele palestiniano-israeliene (1948 – 1994) iau sfîrşit prin acordurile de pace dintre OLP şi Israel (4 mai), care conferă palestinienilor dreptul la autodeterminare în Fîşia Gaza şi Ierihon. Yasser Arafat conduce primul guvern palestinian. Urmează un tratat de pace iordaniano-israelian (26 octombrie), ca şi debutul negocierilor dintre Siria şi Israel. Continuă acţiunile teroriste, fundamentaliştii Hezbollah, facţiunile musulmanilor Hamas şi grupurile israeliene naţionaliste încercînd oprirea procesului de pace. Premiul Nobel pentru pace este împărţit între Arafat, primul-ministru israelian Yitzhak Rabin şi ministrul israelian de externe Shimon Peres.

● Războiul civil din Angola (1975 – 1994): luptele continuă o mare parte din anul 1994, în timp ce au loc tratative între guvernul angolez şi UNITA. Armatele guvernamentale atacă Huambo (mijlocul lunii noiembrie), cu puţin timp înainte ca un nou tratat de pace să fie semnat (20 noiembrie), care instaurează o pace foarte fragilă.

● Sporadicele confruntări din Yemen între nord şi sud se transformă în război civil la scară naţională (5 mai). Armatele din nord învinge rapid mai slabele forţe sudice, cucerind Aden (7 iulie) şi punînd capăt unui război care s-a soldat cu moartea a circa cinci mii de oameni.

● O armată turcă numărînd circa patruzeci de mii de soldaţi declanşează o ofensivă de primăvară în nordul Irakului, în mare parte un eşec (aprilie), îndreptată în principal împotriva Partidului Muncitoresc din Kurdistan (PKK), ai cărui membri desfăşurau un război de gherilă în Turcia de la bazele lor de peste graniţă. O nouă ofensivă turcă la fel de numeroasă peste graniţă (martie 1995) avea să se dovedească la fel de puţin încununată de succes.

● Războiul civil de gherilă ia amploare în Algeria, Frontul Islamic al Salvării (FIS) şi Grupul Islamic Armat (GIA) amplificîndu-şi campaniile teroriste, în timp ce unităţi ale armatei şi ale poliţiei desfăşoară acţiuni antiteroriste.

● Războiul civil se intensifică în Somalia, pe măsură ce misiunea Naţiunilor Unite de menţinerea păcii începe să-şi reducă acţiunile care se dovediseră lipsite de succes. Evacuarea integrală a forţelor ONU rămase în ţară avea să ia sfîrşit în 1995 (3 martie).

● În Liberia, după lupte sporadice pe timpul anului, facţiunile rivale semnează un nou tratat de pace (21 decembrie 1994), prin care se stabileşte încetarea focului şi alegeri libere pentru octombrie 1995.

ASIA CENTRALĂ, DE SUD ŞI DE EST ŞI OCEANUL PACIFIC:

● În Afganistan continuă luptele între facţiuni, multe primind finanţări şi materiale de război de la alte naţiuni, cum ar fi din Iran, Pakistan, Uzbekistan şi Arabia Saudită, concomitent cu o implicare directă mai redusă din partea Statelor Unite, Rusiei, Indiei şi Chinei. Eforturile Naţiunilor Unite de mediere a conflictului dau greş. Forţele guvernamentale centrale continuă să stăpînească capitala Kabul, dar deţin puţin con-

trol asupra altor regiuni. Facțiunea fundamentaliștilor islamici talibani preia puterea (mijlocul lui 1994), cucerește o mare parte din sudul Afganistanului și învinge forțele Hezb-e-Islami care țineau Kabulul sub asediu, fără a putea însă cuceri orașul. Kabulul este în mare parte distrus, iar majoritatea populației se refugiază din oraș.

- Tratatul dintre Rusia și Georgia (3 februarie) transformă Georgia într-un protectorat rus *de facto*. Între georgieni și rebelii abhazi sprijiniți de ruși este încheiat un armistițiu (4 aprilie), iar Rusia trimite trupe de menținerea păcii în Abhazia, care devine și ea, la rîndul său, un protectorat rus *de facto*.
- Lupte de gherilă de mică intensitate continuă în Tadjikistan, rebelii musulmani tadjici atacînd în mod repetat grănicerii ruși și tadjici de la bazele acestora de dincolo de graniță, în Afganistan.
- În Nagorno-Karabah continuă luptele dintre azeri și armeni pînă ce va intra în vigoare un armistițiu mediat de Rusia (mijlocul lunii mai). Armistițiul va fi respectat, iar negocierile de pace vor continua.
- În Cambodgia continuă războiul civil dintre armatele guvernamentale și khmerii roșii, părțile beligerante purtînd o serie de lupte nedecise pe parcursul anului; khmerii roșii continuă să opereze în Cambodgia și de la bazele lor de peste graniță din Thailanda. Guvernul cambodgian declară în mod oficial scoaterea khmerilor roșii în afara legii (iulie), recunoscînd starea de război în care se afla țara.
- Războiul civil din Sri Lanka: continuă luptele dintre rebelii tamili și armatele guvernului sinhalez. O dată cu numirea lui Chandrika Bandaranaike Kumaratunga ca prim-ministru (16 august) și apoi cu alegerea sa ca președinte (19 noiembrie), negocierile de pace par să aibă mai multe șanse. Tamilii se vor retrage însă de la masa negocierilor (aprilie 1995), organizînd imediat atacuri de gherilă asupra forțelor guvernamentale; războiul reîncepe cu intensitate maximă.
- m. Kim Ir Sen (Kim Jong Ju) (n. 1912), dictatorul comunist al Republicii Populare Democrate Coreea de Nord (1948 – 1994), inițiatorul Războiului coreean (1950 – 1953), care a desfășurat apoi un război rece împotriva Coreei de Sud pînă la moartea sa.

CELE DOUĂ AMERICI:

- Relațiile dintre guvernul militar haitian și Statele Unite se tensionează pe parcursul anului. Planurile americane de invazie continuă, beneficiind de aprobarea Consiliului de Securitate a Națiunilor Unite pentru organizarea unei forțe aliate de invazie sub conducere americană (31 iulie). O parte dintr-o armată americană de douăzeci de mii de soldați se afla deja la bordul avioanelor ce se îndreptau spre Haiti (18 septembrie), în ziua în care o ultimă tentativă din partea echipei de negociatori americani compusă din fostul președinte american Jimmy Carter, generalul Colin Powell și senatorul Sam Nunn, reușește să ajungă la o înțelegere cu privire la ocuparea în mod pașnic a statului Haiti de către americani și demisia generalilor Raoul Cedras și Philippe Biamby, care vor părăsi Haiti ulterior. Președintele ales, Jean-Bertrand Aristide, revine în țară (15 octombrie) și formează un nou guvern.
- În Columbia continuă războiul de gherilă. Aflată deja în cel de-al cincilea deceniu de existență, insurgența este condusă de Forțele Armate Revoluționare Columbiene (Fuerzas Armadas Revolucionarios) (FARC) și de mai multe facțiuni ale Armatei de Eliberare Națională (Ejército de Liberación Nacional) (ELN), aliate din cînd în cînd cu cartelurile drogurilor.
- În Peru continuă războiul de gherilă desfășurat de „Calea Luminoasă" (Sendoro Luminoso), în ciuda victoriilor considerabile obținute de guvern în timpul lungului război civil și a activităților nestînjenite ale brigăzilor morții de extremă dreapta.

● Se intensifică Războiul civil din Guatemala, mai multe forțe de gherilă de stînga împreună cu organizația Unității Revoluționare Naționale Guatemaleze (URNG) intensificîndu-și activitățile de gherilă cu scopul răsturnării guvernului național dominat de militari. Brigăzile morții de extremă dreapta împreună cu forțele armate devin și ele foarte active; Statele Unite suspendă trimiterea de sprijin militar către Guatemala (martie 1995) datorită încălcării drepturilor omului.

● În Chiapas, un stat aflat în sudul Mexicului, se declanșează o insurecție rurală de gherilă inițiată de Armata Zapatistă de Eliberare Națională (ianuarie); ea va continua sporadic pe întreg parcursul anului, în ciuda tentativelor repetate de mediere a conflictului care eșuează.

● m. Richard Milhous Nixon (n. 1913), al treizeci și șaptelea președinte al Statelor Unite (1969 – 1974), comandant suprem al forțelor armate americane în ultimele stadii ale Războiului din Vietnam, a demisionat pentru a evita să fie pus sub acuzare după ce s-a aflat rolul pe care l-a jucat în „Afacerea Watergate".

1995

EUROPA:

● Bosnia: la 6 iulie 1995 sîrbii au atacat zona Srebrenița, declarată de ONU ca zonă sigură. Mulsumanii din zonă sînt depășiți de forțele sîrbe în cîteva zile. Soldații olandezi din trupele ONU de menținere a păcii dislocate în zonă, puțin numeroși n-au putut interveni. Din cei peste 40 000 de locuitori ai Srebreniței, sîrbii arestează cîteva mii de bărbați și îi scot din oraș pentru a-i executa. Femeilor și copiilor li s-a permis să plece spre teritoriile controlate de mulsumani. Se crede că au fost uciși 8000 de mulsumani. Două săptămîni mai tîrziu, sîrbii ocupau Zepa zonă declarată sigură de ONU. Din nou, trupele ONU nu intervin. Președinții Clinton, Chirac și premierul Major inițiază un plan de acțiune imediată prevăzînd atacuri aeriene împotriva sîrbilor, pentru a apăra ultima zonă sigură ONU, Goradze. În același timp s-a hotărît și sprijinirea acțiunilor forțelor musulmane croate împotriva sîrbilor din republica Srbska. Acestea încep o ofensivă în august în Kraina și Bihaci. Avioanele NATO atacă pozițiile sîrbe. După 31 august, cînd o bombă de aruncător explodează într-o piață din Sarajevo, omorînd 37 de oameni, loviturile aeriene NATO se amplifică, fiind lovite multe obiective militare sîrbești. Trupele croate ajung să controleze 50% din Bosnia. În octombrie, sîrbii bosniaci, la presiunile lui Miloșevici, au acceptat încetarea focului.

● În noiembrie încep convorbirile de pace de la Dayton, Ohio, la care participă reprezentanți ai sîrbilor, croaților și mulsumanilor. La 22 noiembrie Izedbegovici-Bosnia, Miloșevici-Serbia și Tuciman-Croația semnează un acord de pace. Prin acest acord musulmanii obțin 51% din Bosnia și un coridor spre Goradze. De asemenea, se instituie două guverne în Bosnia: Federația musulmană croată și Republica Srbska, fiecare cu parlamente și președinți. La nivel federal, Bosnia are un guvern, un parlament și un președinte care se schimbă anual între musulmani, croați și sîrbi. Totodată, numeroase forțe NATO au fost dislocate în Bosnia.

● Kosovo: în iulie, un tribunal sîrb a condamnat 68 de etnici albanezi pentru că au creat o forță de poliție paralelă. În august, sîrbii colonizează în Kosovo cîteva sute de sîrbi refugiați din Croația, fapt ce duce la protestele din partea etnicilor albanezi.

ASIA-PACIFIC

● China-Taiwan. Vara, au loc numeroase manevre militare chineze în provincia Fujian și manevre ale Marinei militare în jurul insulei Taiwan. Au loc două serii de lansări de

rachete balistice chineze în ocean, în zona dintre Taiwan şi Japonia, aproape de insulă. La 19 decembrie, SUA trimit portavionul Nimitz în strîmtoarea Formosa. Ruta este aleasă datorită „timpului nefavorabil", dar este prima dată după 17 ani cînd un portavion american se află în aceste ape.

AFRICA

- Angola continuă al doilea război cu UNITA. Naţiunile Unite au început demobilizarea taberelor. Au loc confruntări sporadice între UNITA şi MPLA şi cîteva incidente cu personalul ONU de menţinere a păcii, ataşat mai ales pe lîngă UNITA.
- Liberia: în februarie au loc lupte între forţele lui Taylor şi forţele LPC în zona portului Buchanan. În iulie, încep alte lupte între NDFL (National Democratic Party of Liberia) şi ECOMOG (ECOWAS Monitoring Group; ECOWAS Economic Community of West African States) *în jurul minelor de aur şi diamante şi a plantaţiilor de* arbori de cauciuc.

1996

EUROPA

- Kosovo: Serbia semnează un acord cu liderii etnicilor albanezi să se întoarcă în universităţi după 6 ani de boicot al şcolilor şi al universităţilor de stat. Un grup clandestin separatist, numit Armata de eliberare din Kosovo (UCK), apare pentru prima oară şi revendică o serie de atentate cu bombe. UCK instalează lagăre de instrucţie în nordul albaniei, ca şi în vestul Macedoniei, unde trăieşte minoritateaalbaneză a acestei ţări.

ASIA-PACIFIC

- China-Taiwan: la 24 ianuarie, guvernul taiwanez cere SUA să-i furnizeze armament. La începutul lui martie, armata taiwaneză începe exerciţii de apărare. La 5 martie, China anunţă ca va efectua noi lansări de rachete balistice în Marea Chinei de Sud între 8-15 martie. Zonele de tragere se suprapun peste apele teritoriale taiwaneze. Guvernul taiwanez cheamă la unitate naţională şi declară că este gata să riposteze în cazul în care *vreo rachetă va cădea în apele teritoriale ale insulei. Intră în stare de alarmă bateriile de* antirachetă Patriot recent livrate de SUA. Bursa se prăbuşeşte, populaţia se sperie, apare o mică criză în aprovizionarea cu alimente şi produse de primă necesitate. Secretarul de stat american american William Perry îşi exprimă regretul faţă de provocările chineze şi decide că se vor aplica Chinei sancţiuni economice limitate. La 11 martie, China organizează manevre cu trageri reale la care participă efective armate cu 150 000 de oameni, 250 de avioane şi nave. Zona de exerciţiu este situată la 40 de km sud de Taiwan şi se stinghereşte căile maritime comerciale. SUA trimit în zonă portavionul Independence, care se alătură portavionului Nimitz. La 23 martie au loc în insulă alegeri prezidenţiale, fără ca viitorul preşedinte să fie precizat că independenţa insulei nu figurează în programul său. La 28 martie, China a anunţat sfîrşitul manevrelor. Criza se domoleşte.
- Irak: pe 31 august, armata irakiană intervine în favoarea uneia dintre faţiunile implicate în războiul civil ce se desfăşura în Kurdistanul irakian aflat în zona protejată de americani în nordul Irakului şi ocupă oraşul Irbil. Ca urmare a acestei intervenţii, pe 3 şi 4 septembrie, în cadrul operaţiunii Desert Srike, SUA lansează 44 de rachete de croazieră Tomahawk asupra unor obiective militare irakiene. Preşedintele extinde zona interzisă pentru zbor pentru aviaţia irakiană spre centrul Irakului.

Între 16 şi 20 decembrie, ca urmare a refuzului Irakului de a coopera cu inspectorii ONU, SUA şi Anglia atacă pe calea aerului obiective irakiene considerate ca unităţi

de producţie de arme nucleare, chimice sau biologice, aerodromuri, baze militare şi comandamente ale gărzii republicane, rafinării. Ca urmare, Irakul declară că nu va mai coopera cu inspectorii ONU şi că nu va respecta zona de interzicere a zborului.

AFRICA

● Congo (Zair): la începutul lunii octombrie, guvernatorul provinciei Kivu, ales datorită sprijinului minorităţii hutu, ordonă ca, în decurs de o săptămînă, minoritatea tutsi să părăsească provincia. Minoritatea tutsi se răscoală, obţinute succese împotriva armatei congoleze şi declanşează o amplă mişcare avînd ca obiectiv înlăturarea dictatorului Mobutu. Reapare pe scena politică Laurent Kabila, un fost ministru în timpul lui Patrice Lumumba, care formează gruparea AFDL (Forţele democrate pentru eliberarea Congoului (Zair)). Mobutu, bolnav şi internat în Franţa, se reîntoarce la Kinshasa în decembrie pentru o contraofensivă împotriva lui Kabila, dar eşuează.

● Liberia: în aprilie, Taylor începe o ofensivă asupra capitalei Monrovia în fruntea unei forţe de 30 000 de luptători. În timpul luptei, capitala suferă mari distrugeri, iar zeci de mii de refugiaţi părăsesc oraşul. Trupe Navz SEAL au apărat ambasada SUA. Din acest moment, forţele aflate în conflict par epuizate, generalul nigerian Victor Malu este numit la comanda ECOMOG în august. Acesta decretează demobilizarea generală şi un plan de predare a armamentului, care este acceptat. În anul 1997, se organizează alegeri cîştigate de Taylor.

1997

EUROPA:

● Kosovo: în ianuarie rectorul sîrb al Universităţii din Priştina este grav rănit de o explozie a unei maşini-capcană. Un lider UCK este ucis într-un schimb de focuri cu poliţia. În martie patru persoane sînt rănite în urma exploziei unei bombe în centrul Priştinei. În septembrie sînt atacate posturile de poliţie din zece localităţi din Kosovo. În octombrie are loc un raid cu grenade şi arme automate împotriva unei tabere de refugiaţi sîrbi. Separatiştii declară că au doborît un avion de şcoală al Yugoslav Airlines.

ASIA:

● Afganistan: talibanii încep o ofensivă împotriva forţelor generalului Dostum care deţinea controlul a cinci provincii din nordul ţării şi cu sprijinul generalui Malik, ocupă oraşul Mazar-i-Sharif. Din acest moment talibanii sînt recunoscuţi drept guvern legitim al Afganistanului de către Pakistan, Arabia Saudită şi Emiratele Arabe Unite.

● Cambodgia: au loc lupte interne între diferite facţiuni, unele împotriva lui Pol Pot, ale cărui forţe sînt în scădere (5000 luptători în 1996). Pol Pot este capturat în iunie şi moare în închisoare la 15 aprilie 1998, în urma unui atac de cord. În iulie izbucnesc lupte la Phnom Penh iar prinţul Norodom Ranariddh părăseşte ţara, susţinătorii săi retrăgîndu-se în junglă unde se aliază cu unele rămăşiţe ale forţelor khmerilor roşii.

● Birmania (Burma sau Myanmar): îndelungatul război civil continuă în regiuni din nordul ţării între trupele guvernamentale şi diferite grupări etnice, dizidenţi politici şi traficanţi de droguri. Operaţiile militare de lîngă frontieră produc conflicte ocazionale cu Thailanda.

AFRICA:

● Congo(Zair): la 8 aprilie Mobutu declară stare de necesitate naţională, dar aceasta nu împiedică continuarea unor mari demonstraţii în capitală. Nelson Mandela

organizează, în mai, o conferință de reconciliere între Mobutu și Kabila dar Mobutu refuză să semneze încetarea focului sau transferul puterii. Pe 16 mai Mobutu părăsește țara iar Kabila declară sfîrșitul statului Zair și revenirea la numele de Republica Democratică Congo.

● Congo (Brazzaville): în februarie, partide din opoziție au cerut să fie devansate alegerile(care urmau să se desfășoare în iulie și august același an), să fie dezarmată populația civilă și să fie dislocată în zonă o forță multinațională de menținere a păcii și o comisie electorală independentă. Guvernul Lisouba respinge aceste cereri. În mai încep lupte între trupele guvernului Lisouba și milițiile lui Sassou-Nguesso, liderul coaliției FDU (Forțele Democrate Unite), candidat prezidențial. Apar și alte facțiuni armate rebele care ocupă zone din țară și masacrează populația. Trupe franceze evacuează populația. Luptele continuă pînă în octombrie cînd Sassou-Nguesso este instalat președinte.

AMERICA:

● Peru: trupele guvernamentale au continuat acțiunile împotriva grupărilor paramilitare Sendrero Luminoso (Calea Luminoasă) și MRTA (Mișcarea Revoluționară Tupac Amaru).

1998

EUROPA:

● Kosovo: zeci de etnici albanezi suspectați ca fiind separatiști sînt uciși în diferite acțiuni ale poliției sîrbe în regiunea Deniția. În Priștina au loc proteste și lupte de stradă. În replică, sunt uciși etnici sîrbi, casele sînt arse, iar satele evacuate. Ibrahim Rugova, liderul albanez din Kosovo cere independență pentru regiune. Albanezii desfășoară alegeri pentru președinte și parlament local care sînt considerate ca ilegale de Belgrad. La Priștina încep tratative între negociatori albanezi și sîrbi în timp ce luptele continuă. O ofensivă masivă sîrbă din august, cu durata de o lună, slăbește forța UCK care pierde localitatea Junik. Luptele continuă. Consiliul de securitate ONU votează o rezoluție pentru încetarea focului în Kosovo și este avertizat guvernul de la Belgrad în legătură cu posibile măsuri suplimentare. Luptele continuă.
În octombrie occidentalii sînt sfătuiți să părăsească Iugoslavia pentru că NATO pregătește atacuri aerine. La nord, în Kosovo, noi lupte izbucnesc, anulînd eforturile internaționale de încetare a focului.

ASIA:

● Afganistan: ocuparea de către talibani a localității Mazar-i-Sharif a provocat ostilitatea șiiților hazari din zonă. Generalul Malik renunță la alianța cu talibanii și 3000 de talibani sînt uciși de luptătorii lui Malik și de șiiții hazari. În august talibanii reocupă Mazar-i Sharif și masacrează la graniță 2000 de șiiți, cîțiva cetățeni iranieni, inclusiv diplomați, încît posibilitatea declanșării unui război cu Iranul – care masacrează 250 000 soldați – este sporită. Ca urmare a atacurilor cu bombe asupra unor ambasade americane din Africa, SUA lansează rachete de croazieră asupra unor tabere Al-Qaida din Afganistan.

● Irak: între 16-20 decembrie, SUA și Anglia desfășoară operațiunea Desert Fox pentru a pedepsi lipsa de cooperare a Irakului cu misiunile de inspecție ale ONU. Sînt lovite cu bombe și rachete uzine de armament, acrodromuri, centre militare de comandă, baze ale gărzii republicane a lui Saddam, rafinării de petrol. Ca urmare, Irakul declară că nu mai permite continuarea inspecțiilor ONU și că va utiliza zonele interzise pentru

zbor. Baterii antiaeriene irakiene atacă avioanele aliate care zboară în zonele interzise pentru Irak. Acestea răspund atacurilor şi lovesc bateriile antiaerine irakiene. Astfel de incidente se repetă periodic şi tensiunea în zonă creşte.

● Yemen – Arabia Saudită: trupe yemenite ocupă o insulă din Marea Roşie disputată cu Arabia Saudită. Din acel moment ambele părţi reclamă zeci de incursiuni armate peste frontieră, atacuri asupra unor sate şi lupte pe insula Duwaima. În iulie Yemenul declară că a obţinut controlul asupra insulei.

● Cambodgia: prinţul Norodom Ranariddh se întoarce din exil în martie 1998, intră în guvernul Hun Sen şi, practic, încetează luptele din ţară.

AFRICA:

● Angola: în martie oficialii UNITA anunţă că renunţă la pretenţia de a reprezenta o forţă militară şi se declară partid politic avînd drept lider pe Savinbi. Spre sfîrşitul anului reîncep luptele între UNITA şi MPLA.

● Guinea Bissau: o lovitură de stat condusă de un fost general, Mane, împotriva preşedintelui Vieira, care guverna ţara din 1980, eşuează. Preşedintele Vieira este ajutat cu trupe de Senegal(1200 oameni) ŞI Guinea-Konakry(400 oameni). Rebeliunea împotriva lui Vieira ia amploare şi capătă caracter armat. Luptele din capitală determină peste 300 000 de oameni să părăsească oraşul. Pe 26 iulie se semnează un acord de încetare a focului care este încălcat de cîteva ori. La 2 noiembrie, la Abuja în Nigeria, Vieira şi Mane semnează un acord de pace care prevede un guvern de tranziţie, noi alegeri în martie 1999, retragerea trupelor străine şi înlocuirea lor cu forţe multinaţionale de menţinere a păcii.

● Lesotho: la alegerile din mai 1998 partidul aflat la putere, Congresul pentru Democraţie din Lesotho a cîştigat 79 din 80 de locuri. Populaţia a reclamat sistemul electoral corupt şi a început o serie de demonstraţii de stradă. În septembrie are loc o revoltă în armată. Ofiţeri tineri arestează ofiţeri superiori. Şeful armatei, Gl. Lt. Mosakeng demite 26 ofiţeri superiori după care demisionează şi el. Confuzia împiedică armata să participe la stabilirea ordinei şi demonstraţiile continuă. SADC (Southern African Development Community) din care fac parte Africa de Sud, Botswana şi Zimbabwe sponsorizează convorbiri de pace între partidul aflat la putere şi trei partide din opoziţie, dar acestea eşuează.

1999

EUROPA:

● Kosovo: în ianuarie sînt descoperite cadavrele a 40 de etnici albanezi. Pare o execuţie în masă. Doi ofiţeri superiori NATO merg la Belgrad pentru a avertiza autorităţile despre intenţia NATO de a executa lovituri aeriene asupra unor obiective sîrbe dacă aceştia nu încetează cu violenţele. La 29 ianuarie Grupul de contact (Germania, SUA, Franţa, Marea Britanie) somează cele două părţi beligerante să se întîlnească la Rambuillet începînd cu 6 februarie, în caz contrar ameninţînd cu atacul. O primă parte a convorbirilor de pace are loc acum, urmînd ca o a doua parte să înceapă la Paris, la Centrul de conferinţe internaţionale, la 15 martie. Această a doua parte a negocierilor degenerează. Pe teren, armata sîrbă desfăşoară al treilea corp de armată şi accentuează presiunea, sfidînd parcă bombardamentele promise. La 24 martie, puţin înaintea orei 20, forţele NATO încep să bombardeze teritoriul iugoslav. Începe ultimul război european din secolul XX. El opune Serbia unor ţări NATO. Rachete de croazieră lansate de nave şi avioane americane, germane şi franceze lovesc obiective din

Iugoslavia. Forțați de trupele și milițiile paramilitare sîrbe, mii de etnici albanezi se refugiază în Albania și Macedonia unde se organizează tabere de refugiați. Rachete NATO lovesc *din eroare și obiective civile ca autobuze cu călători, convoaie. În aceste* atacuri sînt uciși și etnici albanezi. În 7 mai, cinci bombe NATO lovesc ambasada Chinei din Belgrad. Pe 27 mai Tribunalul internațional de la Haga îl acuză pe președintele iugoslav Miloșevici de crime de război, deportări forțate și crime împotriva umanității. După 10 săptămîni de război, Slobodan Miloșevici acceptă planul de pace NATO-Rusia. Loviturile aerine NATO continuă pînă cînd planul de pace este implementat. Trupele sîrbe se retrag din Cosovo între 10 și 20 iunie și sînt înlocuite de trupe NATO, *trupele KFOR, aproximativ 50 000 de oameni. Începe dezarmarea KLA* (Armata de eliberare din Kosovo).

ASIA:

- Cecenia: în august, aproximativ 2000 de rebeli islamici conduși de Khattab, un lider fundamentalist islamic arab și Shamil Basaev, lider cecen, se infiltrează din Cecenia în Daghestan cu scopul de a uni această țară islamică cu Cecenia. Rebelii cuceresc cîteva sate și obțin unele succese în luptele cu trupele rusești. Rusia aduce întăriri celor aproximativ 17 000 de militari ruși din zonă și efectuează intense atacuri aeriene împotriva rebelilor (200 raiduri aeriene în șase zile). După respingerea rebelilor, Rusia își continuă acțiunile și pe teritoriul Cecheniei. Sînt distruse sate și orașe prin bombardamente de aviație și artilerie pentru a maximiza pierderile în rîndul rebelilor. Acest al doilea război cecen duce la pierderea semiindependenței Cecheniei față de Rusia.
- Irak: loviturile aeriene ale SUA și Marii Britanii în interiorul și în afara zonelor interzise aviației irakiene pentru zbor cresc în intensitate. Sînt lansate peste 1100 proiectile asupra a 360 ținte irakiene. La rîndul lor, irakienii continuă să "urmărească radar" avioanele coaliției și să lanseze rachete împotriva lor, provocînd astfel reacții de răspuns. Coaliția a utilizat în zonă 200 avioane militare, 19 nave de luptă și 22 000 de militari.
- Afganistan: talibanii continuă presiunea militară asupra Alianței nordice formată din forțele uzbece ale generalului Dostum, tadjice ale lui Rabani și șiite hazaris ale lui Mohaqiq. Talibanii sînt sprijiniți de forțe ale organizației Al-Qaida a lui bin Laden.
- Kașmir: *în vară, incidentele de graniță dintre India și Pakistan se transformă într-un* adevărat război între armatele celor două țări masate la graniță.

AFRICA:

- Burundi: urmîndu-i fostului președinte tanzanian Julius Nyerere, Nelson Mandela a fost numit în 1999 să conducă tratativele de pace din Burundi. Acesta a desfășurat tratative în tot cursul anului cu reprezentanții tuturor grupurilor politice și militare (inclusiv principalele partide Hutu și Tutsi).
- Congo: în iulie 1998 președintele Kabila cere trupelor ruandeze și ugandeze să părăsească Congo. În august aceste trupe ocupă partea de est a țării și organizează grupări armate rebele locale. Angola, Zimbabwe și Namibia trimit trimit trupe în sprijinul lui Kabila. Aceasta marchează începutul celui de al doilea război din Congo. În iulie 1999 se semnează acordul de pace de la Lusaka. Acordul consideră în mod greșit conflictul drept război civil și nu drept o invazie. Avînd trupe străine în țară, Kabila este nevoit să semneze acordul pentru a cîștiga timp, dar sabotează implementarea acestuia.
- Uganda: au loc bombardamente asupra unor restaurante, baruri de noapte și alte locuri publice din Kampala. În martie, opt turiști străini, inclusiv doi americani, sînt

uciși de un grup de gherilă. Președintele Yoweri Museveni utilizează armata pentru a lupta împotriva a două grupuri rebele principale – LRA (Lord's Resistance Army) și ADF (Allied Democratic Forces). Mii de copii, folosiți de LRA și ADF ca luptători, sînt uciși. Se organizează tabere de protecție pentru populația rurală refugiată.

● Ruanda: în iunie Ruanda declară o încetare unilaterală a focului pentru trupele sale aflate pe teritoriul Republicii Democratice Congo unde luptau pentru președintele congolez Kabila. Se începe retragerea acestor trupe din Congo. În aceeași lună guvernul ruandez anunță că își prelungește mandatul pentru încă patru ani.

● Etiopia: în februarie au loc lupte grele între forțe armate ale Etiopiei și Eritreei, sub motivul obținerii suveranității asupra regiunii de frontieră Badame. În lupte sînt implicate trupe de uscat, tancuri, artilerie și aviație. Ambele părți suferă pierderi grele (50 000 de morți). *Etiopia declară că a obținut victorii importante pe care Eritreea le contestă.*

● Somalia: milițiile liderului local Hussein Aidid dețin controlul unor regiuni ca cea de la sud de Mogadishu. Împotriva lor luptă grupuri islamice fundamentaliste. Se prelungesc pe teritoriul Somaliei disputele dintre Etiopia și Eritreea. În octombrie au loc în țară ample demonstrații pentru pace care se transformă în lupte între clanuri. În sud luptătorii RRA(Rahanwein Resistance Army) ocupă unele zone deținute de milițiile lui Aidid cu mari suferințe și pierderi pentru populația rurală locală. Multe lupte au drept justificare implementarea legii islamice.

AMERICA DE SUD

● Columbia: luptători FARC (Columbia Revolutionary Armed Forces): narco-marxiști ucid pe 4 martie trei voluntari americani, activiști pentru drepturile omului în Columbia, prin execuție. Alte atacuri ale acestor luptători sînt finalizate prin retrageri acoperite prin implantarea de cîmpuri de mine și organizarea de ambuscade împotriva soldaților trupelor guvernamentale. FARC dețin și capacitatea tehnică de a bruia telecomunicațiile armatei și poliției guvernamentale. Incapabil să-i combată decisiv, președintele Pastrana a conferit recunoaștere politică pentru FARC și ELN (National Liberation Army) și a demilitarizat zone din țară la cererea rebelilor.

● Peru: în mai au loc lupte între poliție și luptători de gherilă ,aparținînd grupării Calea luminoasă, în localitatea Uchiza.

2000

ASIA

● Afganistan: continuă presiunile talibanilor asupra forțelor Alianței Nordice. Talibanii sînt sprijiniți, de multe ori, de forțele arabe ale lui Osama bin Laden.

● Irak: continuă acțiunile de hărțuire dintre aviația SUA și Marii Britanii și armata irakiană, în special apărarea anti-aeriană, din cadrul și din afara zonelor din Irak interzise pentru zbor aviației irakiene.

● Burma (Myanmar): armata guvernamentală continuă să fie folosită pentru înăbușirea acțiunilor pro-democrație. Se desfășoară acțiuni contra insurgenților, manifestări de muncă forțată, mutări forțate de populații, execuții fără judecată, mai ales în rîndurile unor minorități etnice. Sute de civili sînt uciși.

AFRICA

● Congo: echilibrul de forțe din țară începe să se încline în favoarea președintelui Kabila. Forțele rebele sînt măcinate de dispute între ele. Au loc lupte între forțele

sprijinite de Ruanda şi cele sprijinite de Uganda pentru controlul locaţiei Kisangani cu resursele sale de diamante.

● Ruanda: în martie, preşedintele hutu P. Bizimungu demisionează după ce acesta s-a distanţat de Partidul tutsi RPE (Rwanda Patriotic Front). Vice-preşedintele tutsi P. Kagame devine preşedinte. Tribunalele ruandeze condamnă la moarte peste 300 persoane din cauza participării la genocidul din 1994 din ţară. Alţi 120 000 de oameni urmează să fie judecaţi în aceeaşi cauză. Trupe ruandeze continuă să fie implicate în războiul civil din Congo.

● Burundi: sub managementul lui Nelson Mandela tratativele de instaurare a păcii interne au dus la semnarea, în august, a acordurilor de la Arusha de către reprezentanţii principalelor partide politice hutu şi tutsi, de guvern şi Adunarea Naţională. Facţiuni armate rebele nu au semnat acordurile şi rebeliunea armată continuă. În noiembrie este instaurat un guvern de tranziţie condus de Pierre Buyoya.

● Nigeria: adoptarea legii islamice, sharia, în cîteva state nordice, cu toată opoziţia creştinilor, a provocat confruntări între creştini şi musulmani confruntări soldate cu sute de morţi.

● Sierra Leone: UNAMISIL (United Nations Mission in Sierra Leone) şi-a extins eforturile de stabilire a punctelor de monitorizare şi dezarmare din imediata apropiere de zonele controlate de forţele RUF (Revolutionary United Front). Forţele RUF au iniţiat acţiuni militare, omorînd şi capturînd personal UNAMISIL. Ambasada SUA în Sierra Leone evacuează cetăţeni americani pentru a reduce numărul celor expuşi riscurilor. Se duc tratative şi se aduc forţe şi mijloace în zonă pentru rezolvarea crizei.

● Etiopia: în 12 mai Etiopia lansează un atac masiv împotriva Eritreei. Pe 18 iunie cele două ţări acceptă încetarea ostilităţilor. Guvernul etiopian expulzează 70 000 de oameni în Eritreea pe motive de apartenenţă etnică. Se estimează că 40 000 de etiopieni din Eritreea au revenit în Etiopia. Au loc revolte armate în Ogaden şi statul Oromia.

● Yemen: la 12 octombrie, distrugătorul american USS Cole, aflat în portul Aden pentru realimentare cu carburant, a fost avariat de o explozie a unei şalupe-capcană lîngă bordul navei. În explozie au murit 17 marinari americani şi au fost răniţi alţi 39. Are loc un act terorist legat de reţeaua Al-Qaeda a lui bin Laden.

AMERICA DE SUD

● Columbia: războiul civil se accentuează. Tot mai multe zone împădurite din ţară sînt controlate de gherila FARC pe de o parte şi de forţe paramilitare pe de altă parte, în dauna forţelor guvernamentale. Rebelii plantează cîmpuri de mine în zonele pe care le controlează şi sînt restricţionate activităţile civile.

● Peru: politica militară în forţă a preşedintelui Fujimori a dus la reducerea activităţii celor două grupări rebele principale MRTA şi Cărarea luminoasă.

2001

EUROPA:

● Macedonia: în februarie insurgenţi albanezi aparţinînd NLA (National Liberation Army) încep lupte cu forţele guvernamentale. În timpul lor au loc numeroase încălcări ale drepturilor omului de către ambele părţi aflate în conflict şi sînt înregistrate numeroase victime din partea civililor. Negocierile duc la semnarea unui acord de pace la 13 august. NLA acceptă să demobilizeze şi să predea armele forţelor NATO amplasate în Macedonia. În noiembrie parlamentul adoptă amendamentele constituţionale cerute de etnicii albanezi în cadrul acordului de pace semnat.

ASIA:

● Afganistan: pînă în toamnă talibanii au continuat presiunile împotriva Alianței nordice. La 9 septembrie liderul Alianței nordice Massoud este asasinat de oameni ai lui bin Laden. După atacul terorist de la 11 septembrie din SUA, la 7 octombrie începe războiul anti-terorist prin atacuri cu rachete, bombardamente de aviație și acțiuni de comando din partea SUA și a Marii Britanii împotriva talibanilor și forțelor lui bin Laden din Afganistan. Se realizează coordonarea atacurilor aeriene cu cele de la sol ale Alianței nordice. La 13 noiembrie Kabulul este eliberat de talibani, iar la 25 noiembrie, ultimul bastion taliban, localitatea Konduz este eliberată. Se continuă distrugerea forțelor talibane și Al-Qaida dispersate și retrase în munți.

● Burma (Myanmar): guvernul militar continuă discuțiile cu secretarul general al NLD (National League for Democracy) sub auspiciile ONU și au loc unele înțelegeri. Sînt eliberați 180 de deținuți politici, se permite reluarea activității legale a NLD, se reduce nivelul criticilor reciproce. Guvernul efectuează cîteva raiduri în statul nord-estic Shan și arestează numeroși traficanți de droguri. Tailanda declară că guvernul militar din Burma nu poate sau nu vrea să controleze traficul de droguri la granița cu Tailanda.

● Kașmir: un atac sinucigaș cu bombă în localitatea Srinagar, soldat cu 38 de morți, urmat de un atac al separatiștilor din Kașmir în Parlamentul Indian în decembrie, acesta soldat și el cu 13 morți, din care făceau parte inclusiv atacatorii, aduce India și Pakistanul în pragul unui nou război. Se fac aluzii la eventuale lovituri nucleare din partea ambelor părți. Au loc eforturi internaționale pentru a calma situația.

● Nepal: regiunile central-vestice ale țării continuă și în acest an să fie „sanitarizate" de tribunalele populare ale insurgenților maoiști. Încep să fie semnalate acțiuni ale insurgenților maoiști și în estul țării. Sînt atacate locații ale poliției guvernamentale de formații de pînă la 300 insurgenți înarmați. La 1 iunie este asasinată familia regală, ceea ce produce o adîncă criză politică. Se intensifică atacurile rebelilor maoiști. Armata regală este înzestrată cu elicoptere și cu aparatură de vedere pe timp de noapte. Se crează și o forță paramilitară de 15 000 de oameni. Încep convorbiri cu rebelii (tovarășul Prachanda și primul ministru Deuba). La 21 noiembrie Prachanda suspendă convorbirile. Două zile mai tîrziu încep atacuri maoiste simultane în nouă districte. Pe 25, atacurile iau amploare. Sînt vizate un aeroport și clădiri ale armatei. Sînt uciși peste 140 de oameni. Pentru prima oară maoiștii angajează lupte cu armata și anunță crearea unui guvern revoluționar la Rolpa și a Armatei populare de eliberare.

● Bangladesh: la 18 aprilie, trupe de frontieră din Bangladesh ocupă prin luptă cu trupele de frontieră indiene un sat disputat de la frontieră. Sînt uciși în lupte 15 militari indieni. Și trupele din Bangladesh au morți, deși numărul victimelor este redus. Grănicerii indieni reocupă satul. Peste 10 000 de localnici se refugiază din zonă datorită luptelor în care se folosesc ca armament pistoale-mitralieră și aruncătoare de bombe. Cîteva sate au de suferit. Guvernele celor două țări au inițiat imediat acțiuni pentru detensionarea situației. Se organizează convorbiri privind frontiera în martie anul următor.

AFRICA:

● Sudan: la începutul anului, aproximativ patru milioane de sudanezi se aflau în situația de strămutați intern, 420 000 refugiați în țările vecine, iar 360 000 de refugiați din țările vecine se aflau pe teritoriul Sudanului. Aviația guvernamentală a executat o serie de atacuri care au afectat în principal populația civilă. Se dezvoltă o criză alimentară de

proporții în țară. Guvernul frînează acțiunile ONU de distribuire a ajutoarelor alimentare în țară. De-a lungul întregului an au loc lupte între forțele guvernamentale, milițiile progovernamentale, trupele rebele și anti-rebele simultan sau pe rînd, unele împotriva celorlalte. Se mai adaugă, astfel, încă un an la cei 17 ani de război civil. În sudul și centrul Sudanului au pierit, începînd cu anul 1983 și pînă în prezent, din cauza războiului civil, peste două milioane de oameni.

● Yemen: la 19 decembrie trupele guvernamentale atacă unele sate ale tribului Abida suspectate de a ascunde luptători Al-Qaida. Mor 24 de soldați și 16 membri ai tribului.

● Burundi: la începutul anului partidele civile cad de acord asupra formării unui guvern de tranziție, dar grupurile armate rebele resping acordul. În noiembrie se formează un guvern de tranziție de către părțile participante la Acordul de la Arusha. Este numit ca șef de stat, pentru 18 luni, președintele Pierre Buyoya, iar ca vice-președinte Domițian Ndayizeye (hutu).

● Congo (Kinshasa): în ianuarie președintele Kabila este asasinat. Îi ia locul fiul său, Joseph Kabila. Acesta promite că va susține dialogul inter-congolez. În august, grupări rebele și guvernamentale se întîlnesc în Botswana pentru discuții. Președintele permite dislocarea trupelor ONU de menținere a păcii și relaxează activitatea politică din țară.

● Uganda: în martie au loc alegeri naționale. Președintele Museveni cîștigă alegerile. Trupe ugandeze continuă să fie dislocate și să acționeze în Congo.

● Liberia: trupe ONU încep să ocupe fără lupte teritoriile deținute de rebeli. În mai are loc al doilea acord de la Abuja privind dezarmarea totală a rebelilor și se fac pași importanți pînă la sfîrșitul anului pentru implementarea acordului.

● Siera Leone: Continuă luptele între trupele guvernamentale și rebelii RUF (Revolutionary United Front) susținuți de Liberia.

AMERICA DE SUD:

● Columbia: de-a lungul anului, al treilea al acordului de pace, „actorii înarmați" și-au întărit forțele iar afacerile cu droguri continuă.

AMERICA DE NORD:

● SUA: la 11 septembrie, teroriști ai organizației Al-Qaida a lui Osama bin Laden au deturnat în zbor patru avioane de pasageri de pe liniile americane. Cu două avioane au lovit clădirea World Trade Center din New York, cu unul clădirea Pentagonului, iar al patrulea s-a prăbușit în Pennsylvania, în urma unor lupte la bord între teroriști, pe de o parte, și echipajul avionului și pasagerii, pe de altă parte. Atacul a provocat peste 3000 de victime de partea SUA.

2002

ASIA:

● Afganistan: se continuă formarea și consolidarea ATA (Afganistan Transitional Authority), conform acordului de la Bonn din decembrie 2001. Se acordă ajutor pentru înlăturarea cîmpurilor de mine existente. Apar 150–300 de răniți noi pe lună din cauza exploziei minelor plantate în anii de război. Măsurile luate pentru descurajarea plantațiilor de opiu au avut puțin succes.

• Irak: după 11 septembrie 2001, SUA şi Marea Britanie deplasează în zona Golfului importante forţe şi mijloace militare. Preşedintele Bush insistă asupra existenţei unor legături între regimul Sadam şi organizaţia Al-Qaeda şi u unor arme de distrugere în masă în Irak. Comisia de inspecţie ONU, condusă de Hans Blix, îşi reia activitatea de căutare a armelor de distrugere în masă. Preşedintele Bush vorbeşte despre necesitatea unui război preventiv şi a înlăturării regimului Sadam.

• Kaşmir: puternica desfăşurare de forţe armate indiene la graniţa cu Pakistanul a avut drept principal obiectiv, printre altele, să forţeze Pakistanul să prevină infiltrările de teroriştidinspre Kaşmir spre India. În octombrie, după zece luni de încordare, India anunţă că începe să retragă trupele de la graniţă în locaţiile lor permanente.

• Nepal: în cursul anului insurgenţii maoişti din PLA (People's Liberation Army) au desfăşurat o serie de acţiuni împotriva poliţiei guvernamentale şi RNA (Royal Nepalez Army) încununate de succes. Spre sfîrşitul anului atît SUA cît şi alte ţări au început să ajute militar guvernul nepalez în lupta împotriva PLA, ca urmare a hotărîrilor unor conferinţe internaţionale care au avut loc în Anglia şi la Kathmandu şi care au analizat situaţia din Nepal. Încep discuţii de pace între guvern şi maoişti.

• Filipine: în ianuarie au loc lupte violente între trupele guvernamentale şi rebeli musulmani din MILF (Moro Islamic Liberation Front) şi din grupurile „Pentagon gang" şi Abu Sayyaf. MILF luptă pentru un stat islamic independent în sudul ţării. Cele două grupuri sînt considerate de SUA ca teroriste. Abu Sayyaf are legături cu bin Laden. Au loc discuţii de pace informale între guvern şi MILF.

AFRICA:

• Sudan: la 15 octombrie guvernul sudanez semnează un acord de încetare a focului cu principala grupare rebelă din sudul ţării SPLM/A (Sudan People's Liberation Movement/Army). Tratativele de pace au avut loc în Kenya. La 21 octombrie preşedintele american Bush semnează Actul de pace din Sudan, act care-i dă dreptul să aplice sancţiuni părţilor care nu respectă acordul. După şase luni de supraveghere, încălcările acordului urmează să fie analizate de Consiliul de Securitate ONU care hotărăşte sancţiunile. Preşedintele Sudanului Omar al-Bashir se pronunţă împotriva actului.

• Congo: la 22 iulie Congo şi Ruanda ajung la un acord de pace după cinci zile de convorbiri desfăşurate în Africa de Sud. S-au discutat două probleme: retragerea celor aproximativ 20 000 de militari ruandezi din Congo şi retragerea sprijinului pentru miliţia Interahamwe, formată din foşti soldaţi ruandezi şi extremişti hutu care acţionează în estul ţării. La 13 septembrie şi trupele din Zimbabwe încep retragerea din Congo. De asemenea, din Congo încep să se retragă şi trupele ugandeze. Continuă lupte între trupele guvernamentale şi forţe rebele din RDC-N/MLC (Congolese Rally for Democracy-National/Congolese Liberation Movement). La 31 decembrie şi RDC-N/MLC acceptă să înceteze focul conform Acordului de la Gbadolite.

• Liberia: continuă lupte violente între trupele guvernamentale AFL (Armed Forces of Liberia) şi trupele rebele LURD (Liberian United for Reconciliation and Democracy). Preşedintele Taylor declară stare de urgenţă. În luna mai are loc o ofensivă a trupelor LURD. Guvernul recrutează forţat copii în armată.

• Coasta de Fildeş: în septembrie izbucnesc lupte între forţe anti-guvernamentale, formate în cea mai mare parte din foşti militari demobilizaţi şi trupele guvernamentale. Insurgenţii ocupă oraşul Buake, al doilea ca mărime din ţară. Trupe speciale franceze, staţionate în Abidjan, evacuează străinii (europeni şi americani). În acelaşi scop, sosesc

în zonă, în Ghana vecină, trupe speciale americane. Lideri politici din țările vecine sosesc la Abidjan, la sfîrșitul lunii septembrie, pentru a mijloci o încetare a focului. *Trupele de securitate guvernamentale atacă zone populate cu numeroșii muncitori* emigranți din țările vecine (un sfert din populația țării este formată din astfel de emigranți). La mijlocul lunii octombrie tratativele de încetare a focului se întrerup. Rebelii cer demiterea președintelui Laurent Gbagbo. La 22 octombrie, demonstranții împresoară tabăra militară franceză de lîngă aeroportul de la Abidjan. Sînt respinși cu gaze lacrimogene. Se reiau eforturile de mediere și se discută despre aducerea unor forțe africane de menținere a păcii. La 30 octombrie se desfășoară tratative în Lima, capitala Republicii Togo. Tratativele trenează, luptele continuă. Și trupele franceze sînt implicate în lupte cu rebelii. Francezii descoperă gropi comune cu numeroase cadavre. Guvernul declară mobilizare generală. Și alți militari francezi sosesc la Abidjan. În decembrie au loc lupte între trupele franceze și rebeli. Pe 25 decembrie președintele Gbagbo propune un nou plan de pace.

● Madagascar: în decembrie 2001 au loc alegeri prezidențiale. Candidații sînt L. Ratsiraka, președintele în exercițiu și M. Ravalomanana, primarul capitalei țării. Rezultatul scrutinului este contestat. La 22 februarie Ravalomanana se declară președinte. Tramasina este declarată a doua capitală a țării și tot acum Ratsiraka declară legea marțială. În aprilie, Curtea Constituțională îl declară pe Ravalomanana cîștigător cu 51,5% din voturi. Ratsiraka refuză să accepte, dar în iulie pleacă în Franța și astfel se termină războiul civil de șase luni din țară.

AMERICA DE SUD

● Columbia: în ianuarie, la ceremonia de investire ca președinte a lui Gutierez la Quito, președintele columbian Uribe cere SUA să se implice pe scară largă în războiul civil din Columbia, adică în lupta contra insurgenților din FARC și ELN.
SUA trimite o unitate specială (70 berete verzi) în regiunea Arauca pentru a instrui o brigadă nou constituită a Forțelor de uscat columbiene.

2003

ASIA:

● Irak: la 20 martie începe invazia Irakului de către forțe armate ale Coaliției formate din 250 000 de militari americani, 5000 britanici, 2000 australieni și 200 polonezi. Acestea pătrund în Irak prin sud, din Kuweit, însoțite de intense bombardamente cu rachete și aviație a unor obiective militare irakiene considerate de Coaliție drept importante. Scopurile invaziei sînt: înlăturarea guvernului Saddam Hussein, sprijinirea tranziției Irakului spre un regim democratic, găsirea și eliminarea armelor de distrugere în masă și a teroriștilor, culegerea de informații despre producția de arme de distrugere în masă și culegere de informații despre teroriști, încetarea sancțiunilor împotriva Irakului și acordarea de ajutor umanitar, securizarea cîmpurilor și a infrastructurii petroliere. Nu se reușește să se găsească arme de nimicire în masă și nici evidențe credibile privind legăturile regimului Saddam cu organizația teroristă Al-Qaeda. După trei săptămîni de lupte guvernul și armata irakiană cedează. La 9 aprilie este declarat sfîrșitul regimului Saddam Hussein. Începe căutarea și arestarea personajelor cheie ale regimului. La 13 decembrie este capturat Saddam. La 1 mai președintele american George W. Bush anunță, de la bordul portavionului USS Abraham Lincoln, aflat în zona Golfului, sfîrșitul principalelor operațiuni militare în Irak. Pierderi umane estimate în acest război: 100 000 de irakieni, 1254 americani, alți 146 militari ai coaliției, peste 190 civili străini din Irak.

- Nepal: în ianuarie maoiștii solicită negocieri cu guvernul. În august se retrag de la negocieri, punînd capăt unei încetări a focului de șapte luni, pe motiv că nu au căzut de acord asupra rolului monarhiei nepaleze. Maoiștii au mai cerut ca organizația lor să nu mai fie considerată teroristă, să fie eliberați liderii lor aflați în detenție, să fie abolită monarhia iar luptătorii lor să fie primiți în armata guvernamentală. Maoiștii se opun încercării din luna octombrie, a regelui Gyanendra de a-și transforma statutul din monarh constituțional în monarh executiv.
- Filipine: guvernul filipinez amplifică retorica împotriva rebelilor maoiști Moro și a legăturilor acestora cu organizația Al Qaeda și cu atentatul cu bombă de la discoteca din Bali din 2002. În luna mai guvernul primește ajutor financiar de la SUA pentru a lupta cu rebelii, iar trupe americane participă la instruirea anti-gherilă a unităților armatei filipineze care luptă în războiul de gherilă din insula Mindanao.

AFRICA:

- Sudan: Se intensifică luptele între două grupări opuse. Prima, formată din SLM/A (Sudaneze Liberation Movement/Army) și JEM (Justice and Equality Movement) și a doua, din armata GOS (Goverment of Sudan) și milițiile Janjaweed sprijinite de GOS. Pe 24 și 25 aprilie forțe SLM/A atacă trupe GOS. Acestea răspund atacului, inclusiv cu bombardamente aeriene asupra localităților cu populație care sprijină SLM/A. Apare o situație de urgență umanitară. Acțiunile militare din zona Darfur capătă aspecte de „curățire etnică" și genocid. Peste 600 000 de oameni sînt siliți să-și părăsească locuințele, 3000 de civili sînt uciși. Guvernul sudanez este învinuit că duce o politică de „arabizare" a zonei Darfur. În decembrie alți 10 000 de refugiați trec în Ciad. În sudul Darfurului 46 din 62 sate au fost arse complet. Se desfășoară cu greutate un program ONU de ajutor alimentar.
- Liberia: în martie, Grupul Internațional de Contact din Liberia concluzionează că în țară nu există condiții pentru alegeri libere și corecte. Același grup face presiuni pentru încetarea focului între forțele guvernamentale și forțele LURD. În mai, peste 10 000 de liberieni din sud-estul țării sînt forțați să emigreze, luptele cresc în intensitate, situația în țară se înrăutățește. Guvernul decalară starea de necesitate. La 4 iunie, un tribunal ONU din Sierra Leone anunță că președintele liberian Charles Taylor este acuzat de crime de război și crime împotriva umanității. În iunie, forțele rebele LURD dețin peste 60% din teritoriul țării și fac presiuni asupra Monroviei. Trupele franceze intervin și asigură evacuarea a 500 europeni și americani din Monrovia. 150 000 de oameni se refugiază din Monrovia. La 17 iunie se semnează un acord de încetare a focului în care se prevede și debarcarea lui Taylor. Pe 24 reîncep luptele în Monrovia. La 6 iulie președintele Taylor acceptă oferta de azil în Nigeria. La 11 august acesta ajunge în Nigeria. Lideri ai 16 grupări politice, religioase și neguvernamentale se întîlnesc în Ghana pentru a pune la punct un plan de pace și de tranziție. În decembrie începe dezarmarea trupelor rebele.
- Coasta de Fildeș: după acordul de încetare a focului din 3 mai, protagoniștii hotărăsc să stabilească „zone de încredere" monitorizate. În septembrie disputa politică internă se adîncește. Unii dintre rebeli cer independența regiunilor pe care le ocupă și se retrag din guvernul de reconciliere națională. O conferință a șapte șefi de state vest-africane din noiembrie hotărăște să dea un nou impuls tratativelor de pace, dar fără prea mare succes. Consiliul de Securitate ONU hotărăște la 13 noiembrie să sporească numărul de observatori militari din țară și să le prelungească mandatul pînă în februarie 2004.

• Congo: în martie au loc lupte cu gruparea UPC (Union of Patriotic Congoleze) sprijinită de Ruanda. Uganda își sporește, la rîndul ei, prezența militară de la 1500 la 6000 de oameni cu toate că, acordul semnat în 2002, stipula retragerea trupelor ugandeze de la 24 aprilie 2003. Și în alte zone reîncep lupte. În ele sînt angrenate și trupe de menținere a păcii (detașamentul uruguaian). Dialogul inter-congolez de 52 de zile de la Sun City din Republica Sud Africană este sabotat. În mai, în localitatea Bunia, sînt găsite peste 280 cadavre ca urmare a luptelor dintre grupări etnice. Luptele continuă în zonă și în luna iunie. Reîncep lupte și în regiunea Kivu. Trupe franceze ajung la Bunia la 6 iunie pentru a pregăti sosirea unor forțe internaționale de menținere a păcii. În iunie secretarul general ONU Kofi Annan cere prelungirea mandatului trupelor ONU pentru încă un an și sporirea numărului acestora pînă la 10 800 oameni. Tot acum se anunță componența guvernului de unitate națională și tranziție.

• Uganda: rebelii din LRA (Lord's Resistance Army) anunță la începutul anului o încetare a focului și dorința de a purta discuții cu guvernul președintelui Museveni. Populația din nordul țării continuă să fie terorizată de rebelii LRA. În noiembrie înalți funcționari ONU declară că în nordul țării se desfășoară o gravă criză umanitară și ONU se va implica mai mult.

AMERICA DE SUD:

• Columbia: președintele Uribe, sprijinit de SUA, a sporit efortul militar, trimițînd armata (17 000 de militari) să lupte în zonele controlate de rebelii FARC și ELN și a propus, formațiilor paramilitare de dreapta, amnistie dacă depun armele și, eventual, încadrarea în armata guvernamentală.

2004

EUROPA:

• România, Estonia, Letonia, Lituania, Slovacia, Slovenia și Bulgaria sunt admise membre NATO (martie). Pentru România est încununarea unui drum început cu războiul din Golf (1991) și continuat cu misiunile îndeplinite în cadrul Parteneriatului pentru Pace (din 1994), în Bosnia, Kosovo, Afganistan și Irak (1996-2004), în paralel cu alte participări internaționale sub stindard ONU sau OSCE.

• Spania: la 13 martie are loc la Madrid, în principala gară a orașului, un atac terorist cu bombe, aproape simultan, în mai multe trenuri care leagă suburbiile cu Madridul, dimineața la o oră cînd aceste trenuri sînt pline de muncitori care vin la lucru în capitală. Atacul se soldează cu 192 de morți și 1700 de răniți. Autorii atacului au legături cu organizația teroristă Al-Qaeda. Motivația atacului ar fi sprijinul pe care Spania îl acordă SUA în războiul împotriva terorismului, inclusiv în invadarea Irakului.

ASIA:

• Irak: SUA au început rotația trupelor sale din Irak. Rotația începută în decembrie 2003 se termină în aprilie. Amploarea rotației cuprinde 114 000 personal militar american și 23 000 personal al coaliției (din 35 de țări). În zonă mai sînt dislocate 2 AEF (Aerospace Expeditionary Forces), din cele 10 de care dispune SUA, fiind subordonate Comandamentului zonal (CENTCOM AOR). Ca forțe navale, în luna iunie americanii aveau în zonă un Grup de lovire cu un portavion și un Grup expeditionar de lovire, în total 17 000 personal naval, 590 sisteme de lansare verticală pentru rachete de croazieră și altele. În iulie începe a treia rotație a forțelor americane din Irak și o sporire a efectivelor acestora pînă la 160 000 de oameni pentru perioada alegerilor din Irak, de la începutul anului 2005. Numărul militarilor americani morți și răniți în Irak crește continuu datorită acțiunilor de gherilă din zonă de tipul ambuscade, explozii cu mașini

capcană, atacuri urbane. Trupele americane organizează acțiuni de curățire în diferite zone și localități ca Falluja, Bakuba, Samarra, Najaf.

● *Nepal: continuă ciocnirile armate între rebelii maoiști și trupele guvernamentale.* Datorită presiunilor interne și externe, maoiștii declară în octombrie încetarea temporară a focului pentru convorbiri cu guvernul (alte trei încercări anterioare au eșuat). Maoiștii declară că doresc să poarte discuții directe cu regele privind reinstalarea parlamentului, dizolvat de rege în 2002, urmînd ca apoi să se abordeze problema unei noi constituții (republicane).

● Kașmir: se fac presiuni externe, mai ales din partea SUA ca acțiunile teroriste, militante să fie înlocuite cu activități politice și civile și să se încurajeze dialogul triunghiular între India, Pakistan și forțele politice locale. Liderul JKLF (Jammu and Kasmir Liberation Front) s-a adresat prin e-mail primului ministru indian, președintelui pakistanez și Secretarului general ONU în care susține că o soluție a problemei ar fi un Kașmir unit, suveran și democratic, asistat internațional o perioadă de 15 ani, după care, *prin referendum să se decidă dacă acesta va continua ca stat independent sau* se unește cu India sau cu Pakistanul.

● Burma: se reiau unele discuții privind o încetare a focului între insurgenții aparținînd diferitelor grupuri etnice și armata guvernamentală. Au loc lupte intense între insurgenții etniei Mon și trupele guvernamentale. Au loc numeroase abuzuri și încălcări ale drepturilor omului din partea armatei guvernamentale de tipul rechizițiilor de terenuri, construcții, materiale de construcții, bani și muncă forțată în interesul acesteia.

AFRICA:

● Sudan: Consiliul de securitate ONU face presiuni asupra guvernului sudanez și rebelilor din sudul țării pentru a finaliza un acord de pace. La 9 aprilie, guvernul și două grupări rebele din Darfur cad de acord pentru o încetare a focului de 45 de zile pentru a se putea desfășura asistență umanitară. La 17 mai, un lider al SLA (Sudan Liberation Army) declară forțele sale vor extinde luptele și în centrul și estul țării dacă reprezentarea partidului său nu este corespunzătoare la convorbirile de pace care se desfășoară în Kenya. Atacurile milițiilor Janjaweed, îndreptate împotriva populației africane negre din Sudan, continuă. Consiliul de securitate ONU atenționează guvernul sudanez considerîndu-l responsabil pentru aceasta. La 26 mai guvernul și SPLM/A (Sudanese People Liberation Movement/Army) semnează, în Kenya, un acord de împărțire a puterii în Sudan, ca un pas spre încetarea războiului. Începe să se implice în Sudan și Uniunea africană prin trimiterea de observatori în zonă, protejați de trupe proprii (300 militari). În Consiliul de securitate ONU se pun în discuție sancțiuni împotriva guvernului sudanez pentru sabotarea acțiunilor de încetare a războiului.

● Coasta de Fildeș: la 27 februarie Consiliul de securitate ONU adoptă Rezoluția 1528 care stabilește formarea UNOCI (United Nations Operation in Cote d'Ivoire), cu o forță militară de 6240 de oameni, cu misiunea de a asigura pacea, de a supraveghea dezarmarea forțelor rebele și a alegerilor prezidențiale din octombrie 2005 și prelungește mandatul forțelor franceze și ECOWAS (Economic Community of West African States) aflate deja în țară. În martie grupul „Marcoussists", format din mai multe partide politice, retras din guvern la începutul anului, anunță demonstrații împotriva președintelui Gbango, ignorînd decretul guvernamentalde interzicere a demonstrațiilor în spații deschise. Demonstrațiile au loc, autoritățile intervin în forță și sînt uciși peste o sută de oameni. Urmează o perioadă tensionată. În mai, președintele Gbango demite trei miniștri ai Forțelor naționale, violînd un acord anterior. Ca urmare, primul ministru

Diarra intră în grevă. Partizanii lui Gbango cer demiterea lui Diarra și tensiunile cu opoziția cresc. Sub presiuni externe în 31 iulie se semnează la Accra o înțelegere pentru a relua procesul de pace. Sînt formalizate și atribuțiile primului ministru și se crează unități de poliție mixte din forțe guvernamentale și rebeli. La 4 noiembrie guvernul lansează atacuri aeriene împotriva pozițiilor rebelilor din zona localității Bouake. Ca urmare ONU suspendă acțiunile umanitare. La 6 noiembrie avioane ale guvernului lovesc o bază militară franceză unde sînt uciși șase militari francezi, iar alți 31 sînt răniți. Forțele franceze răspund distrugînd două avioane Suhoi-25 cinci elicoptere și un depozit de armament ale forțelor guvernamentale. Practic, distrug Forțele aeriene ale Coastei de Fildeș. Ca o reacție, sînt atacate școli franceze din Abidjan și proprietăți deținute de francezi. Francezii aduc în zonă forțe suplimentare, inclusiv trei avioane de luptă Mirage în Gabon. Consiliul de securitate ONU ține o sesiune de urgență pentru a analiza situația din zonă.

● Congo: cu toate că multe miliții din nord-estul țării au semnat acorduri cu guvernul privind dezarmarea lor și participarea la procesul de tranziție spre democrație a țării, spre sfîrșitul anului reizbucnesc lupte în zonă. Se pare că elemente ale armatei ruandeze au reintrat în Congo, unde facțiuni rivale din armata congoleză, unele sprijinite de Ruanda, au reînceput să se lupte între ele. Ca de fiecare dată civili sînt uciși, torturați, violați. Elementele militare ruandeze au reintrat în Congo pentru a-și apăra interesele în exploatațiile miniere din zonă. Guvernul congolez are dificultăți în a-și implementa autoritatea în zonă pentrucă a făcut puține lucruri ca milițiile din zonă să fie încadrate în armata guvernamentală conform acordurilor. În situația dată a cerut Consiliului de securitate ONU să condamne noua acțiune a Ruandei și să i se impună sancțiuni.

● Liberia: în februarie numărul Căștilor albastre (trupe ONU) ajunge la 15 000. La 20 aprilie s-a reluat procesul de dezarmare (cîte 250 luptători pe zi) a foștilor combatanți LURD (Liberians United for Democracy and Freedom), MODEL (Movement for Democracy in Liberia) și din fostele miliții guvernamentale în localitățile Gbarnga, Buchanan și Tubmanburg.

● Uganda: o echipă a Consiliului de securitate ONU a finalizat în noiembrie unele discuții cu președintele Museveni privind încetarea războiului civil din nordul țării (durează de 18 ani). Museveni oferă la 14 noiembrie o încetarea focului de șapte zile luptătorilor LRA (Lords Resistence Army) pentru a pregăti discuțiile de pace. Nu au loc, deocamdată, încălcări serioase ale încetării focului.

AMERICA DE SUD:

● Columbia: paramilitarii din AUC (United Self-Defence Forces of Colombia) declară o încetare a focului iar în octombrie încep depunerea armelor. Liderii acestei organizații cer amnistie și imunitate pentru cei ce depun armele. Continuă contactele dintre guvern și grupările rebele FARC și ELN.

● *Haiti: în februarie președintele Jean-Bertrand Aristide pierde sprijinul SUA și* este nevoit să renunțe la funcția de președinte și să plece în exil în Africa de Sud. La început e o oarecare acalmie în țară dar, începînd cu septembrie, bande de foști soldați devastează sedii ale poliției, fură arme, trag cu acestea fără control întreținînd o stare de haos. Civili înarmați blochează diferite drumuri dînd foc la anvelope. Bande rivale se luptă între ele. Trupele ONU (7000 de căști albastre) fiind atacate în multe locuri, cînd se retrag cînd reocupă sedii ale poliției și încearcă să inițieze un proces de dezarmare a bandelor. Foștii soldați doresc un rol în asigurarea securității țării și plata salariilor pe ultimii 10 ani. Alții afirmă că doresc reîntoarcerea în țară a fostului președinte Aristide.

INDEX

A

Abahai (T'ai Tsung; Ch'ung Teh), 224, 238
Abbas I (cel Mare), 220, 231
Abbas II, 234, 243
Abbas Mirza, 298, 330, 333, 339
abbasizii, 120, 121, 125
Abd al-Malik (Abd al-Malik ibn Marwan), 112, 115, 117
Abd al-Mu'min ibn-'Ali (al-Kumi), 148, 155
Abd el-Kader (Abd-al-Kadir), 316, 379
Abd er-Rahman (Abdul Rahman), 118, 120, 122
✓Abdul Hamid II, 344, 421
Abdul Rahman Siwar el-Dahab, 541
✓Abdullah Ibn Hussein al Transiordaniei, 378, 488
Abisinia, 383
Abu Ahmad al-Muwaffak, 127
✓Abu al-Abbas (Abbu'l Abbas), 117, 121
Abu Bakr, 111
Abu Muslim, 117, 121
Abu Zakarya, 164
✓Abu-Said, 174
Abu-Yusuf Yaqub al-Mansur, 158
Acoma Pueblo, 224
Acordul de Intermediere a Forţelor Nucleare (INF), 545, 546
Acordurile de la Camp David, 530
✓Adenauer, Konrad, 373, 512
Aed Findliath al Irlandei, 126
Aethelbald, regele Merciei, 118
Aethelbert, regele iuţilor, 106
Aethelfrith, regele Northumbriei, 108
Aethelred, 126
Aethelstan de Wessex, 131
Aetius, Flavius, 96, 98
Affonso II al Portugaliei, 161
Affonso IV al Portugaliei, 176
Affonso V al Portugaliei, 192, 199
Affonso (Alfons) Henriques, 152
Afganistan: dinastia Ghasnavidă, 134, 156; războaiele afgano-britanice, 342, 343, 344, 345, 375, 423; războaiele civile, 436, 531, 556; războiul afgano-sovietic, 533, 535, 536, 544; Republica, 523
Africa de Sud, 374, 398, 408, 550, 556; Congresul Naţional African (ANC), 403, 502, 556; războiul bur, 392, 393; Uniunea Sud-Africană, 401
✓Aga Mohamed Han, 307
Agatocle, 40, 45 (bis), 48
Agesilaus II, 34
Aghlabidă, dinastia, 124
Agis, 36
Agis II, 42
✓Agricola, Gnaeus Iulius, 79, 81
✓Agrippa, Marcu Vipsanius, 69, 74
Aguyi-Ironsi, Johnson, 511
Ahab, 20
Aheeană, Liga, 53, 56, 63
aheii, 56
Ahile, 89
Ahmad al-Mutamid , 127
Ahmad, sultanul, 401
Ahmed I, 225
Ahmed II, 256
Ahmed-Paşa Karamanli, 261
Ahmes II (Amasis), 27
Ahuitzotol, 202
✓Aidid, Mohammed Farah, 556
Aistulf, 120
Ajatusatra, 32
✓Akbar cel Mare (Abu-ul-Fath Djelal ed-Din Mohammed Akbar), 215, 226
Akbar Han, 216, 218, 220, 222
Akhenaton (Ikhnaton), faraonul, 16
akkadian, Imperiul, 13
Aksum, 84, 91
aksumiţii, 94
al doilea război mondial, 449, 450, 453–476
alani, 96, 97
✓Alaric, 91, 92
Alaric II, 101
Alaungpaya (Alompra; Maung Aung Zeya), 284
Albania, 401, 478, 550; guvernarea comunistă, 496; invazia turcă, 192
albigeziană, Cruciada, 159, 161
Albinus, Decimus Junius Brutus, 67, 73
Albizu Campos, Pedro, 510
Alcibiade, 34, 36, 37
Alekseev, Mihail Vasilievici, 355, 421
alemanii, 86, 89
Alexandru al Epirului, 51
Alexandru I al Iugoslaviei, 383, 442
✓Alexandru I (Alexandru Pavlovici) al Rusiei, 293, 333
Alexandru, regi ai Scoţiei: Alexandru II, 161; Alexandru III, 168
Alexandru, regi macedoneni: Alexandru II, 46; Alexandru III (cel Mare), 40, 42, 45, 46; Alexandru IV, 46
Alexandru, Sever (Marcus Aurelius Severus Alexander), 84, 85
Alexis I Comnen, 142, 146, 150
Alfonso, regi ai Asturiei, Léonului şi Castiliei: Alfonso III, 126; Alfonso VI, 144; Alfonso VII,

153; Alfonso VIII, 161; Alfonso X, 170; Alfonso XI, 176
Alfonso, regi ai Spaniei: Alfonso XII, 371; Alfonso XIII, 438
Alfonso, regii Aragonului: Alfonso V, 192
Alfred (cel Mare) de Wessex, 126
Algeria, 117, 501; dinastia Almohadă, 153, 154; dinastia Almoravidă, 143, 153; dinastia Hafsidă, 164, 178, 179; Franța și, 334; războiul de independență, 492, 504; războiul civil, 559
Algerian, Frontul de Eliberare Națională (FLN), 498
al-Hajjaj ibn Yusuf, 115, 116
'Ali ('Ali ibn Abi Talib), 108, 113
Ali Bei, 287, 289
Ali Paşa, 280
Almohadă, dinastia, 153, 154
Almoravidă, dinastia, 143, 153
Alp Arslan (Mohammed ibn D'aud Alp Arslan), 141, 144, 145
Alptagin, 134
al-Saffah (Sîngerosul), 121
Alyattes, 25
Amalric I al Ierusalimului, 155
Amanullah Han, 386, 501
Amenhotep I, 14
American, Războiul civil, 354, 358, 359, 360, 362, 363, 364, 366
Americană, Revoluția, 292, 293, 295, 296, 297
Amin, Idi, 520
Amnesty International, 502, 529
amoriții, 14
Amosis, 14
'Amr Ibn al-'As (al-Aasi), 107, 111, 112, 114
An Lu-shan, 121
Anastasian, zidul, 102
Anastasius, 101, 102
Anatolia: arabii musulmani, 114, 115, 119; celții, 49; cruciadele, 150, 153; goții, 87; invazia lui Timur Lenk, 185; masacrarea armenilor de către turci în, 411; războiul civil, 53; turcii otomani, 175, 186; turcii selgiucizi, 145, 148, 152, 153; turkmenii Berbecului Alb, 198, 202
Anaukpetlun, 232
Anbaca (Anabasa), 118
Andrei I de Ungaria, 142, 163
Andriscus, 61, 63
Andronic, 174
Andronic III, 175
Andronicus Ducas, 144
Andropov, Iuri Vladimirovici, 408, 537, 540
Anglia: anglii, 98, 101; anglo-afgane, războaiele, 342, 344, 375, 423; anglo-birmane, războaiele, 333; anglo-irlandez, războiul, 247, 249; anglo-marate, războaiele, 296; anglo-olandeze, războaiele, 239, 242, 243, 244; anglo-sikhșe, războaiele, 346, 350; războaiele civile, 235, 236, 238; Războiul de O Sută de Ani, 175, 194 (*vezi și* Marea Britanie)
Angola: Frontul Național pentru Eliberarea Angolei (FNLA), 432, 502, 504, 526, 532; războiul civil, 533, 546, 556, 559; războiul de independență, 502, 504, 510, 553
Annam: controlul Chinei în ~, 109, 132, 186; khmerii, 152, 154; mongolii, 171; războaiele dintre ~ și Champa, 136
Anschluss, 448
Antarctic, Tratatul, 499
antibalistice, rachetele (ABM), 522
Anti-Comintern, Pactul, 445
Antigonos I, 39, 46, 47
Antigonos II, 51
Antigonos III, 56
Antioh I, 49, 51
Antioh II, 51
Antioh III (cel Mare), 53, 57, 58, 59, 60
Antioh IV, 61
Antioh VIII, 63
Antiohia, 146, 148
Antipater, 46
Antonescu, Ion, 378, 456, 478
Antoniu, Marc, 74, 75, 76
Anul celor patru împărați, 80, 83
apartheid, 489
apașii, 361, 370, 376; războaiele dintre ~ și americani, 360, 383
Apărare strategică, Inițiativa de, 540, 543
Apries, 25
Aquino, Corazon, 441
arab, Războiul, 115
Arabă, Legiunea, 451
Arabă, Liga, 475
arabă, revolta, 445, 451
Arabe, Partidul Socialist al Resurecției ~ (*vezi* Partidul Baas)
Arabia: războiul civil, 423, 430; războiul egipteano-arab, 319
Arabia Saudită, 494
Arabiei, Războiul pentru independența ~, 414
arabii musulmani, 111, 113, 114, 115, 117, 119, 125
arabo-israeliene, războaiele: primul, 483, 485; al doilea, 495; al treilea (Războiul de Șase Zile), 512; al patrulea, 523
Arafat, Yasser, 436
Aragon, 174
arameenii, 18, 19
araucanii, 242
arbalete, 82
Ardașir (Artaxerxe), 85
Argentina: independența, 326; războiul argentiniano-brazilian, 333; războiul din Falkland, 538, 540; Uruguay și ~, 345, 366
arienii, 15
Aristagoras, 31
Aristide, Jean-Bertrand, 551, 553

Arjuna, 113
Armata Albă (Rusia), 420, 422, 425, 427, 163
Armata Zapatistă de Eliberare Națională, 561
arme de foc, de mînă, 174, 178
Armenia: Holocaustul armean, 414; mitriadice, războaiele, 70; mongolii, 163; Parția și ~, 68, 76, 80, 81; perșii și ~, 87, 103, 107; primul război mondial, 405, 420; războiul azerbaidjano-armean, 547, 548; Roma și ~, 79; seleucizii, 140; Turcia, 423; turkmenii Berbecului Negru, 184
Arminius (Herman), 78
Arnulf, 128
Arpad, 129
Arsace I, 52,53
Arsace III, 58
Arta Războiului, (Sun Tzu), 28, 118
Artaban, 104
Artaban I, 65
Artaban V, 84
artavașdii, 68
Artaxata, 71
Artaxerxe II, 37
Artaxerxe III, 41, 43
Arthur, regele, 101
Artigas, José Gervasio, 287
Asasinii, 150
Ashikaga, clanul, 190, 198
Asiria, 12, 21, 23
Asirian, Imperiul, 16, 18
Asoka, 52, 53
Assurbanipal (Ashur-bani-apli), 23, 24
Assurnasirpal II, 19
Asturia, 120
Atahualpa, 211
Atatürk (Mustafa Kemal), 377, 448
Atena, 26, 31, 33, 36, 42
Ateniană, a doua Ligă Navală, 40
Atică, Alianța Maritimă, 31
Atlanticului, Bătălia, 410, 413, 416, 418, 419, 459
Atlanticului de Nord, Tratatul, 485, 489
atomică, bomba, 479, 488, 490
Attalus I din Pergam, 53, 56
Attalus II din Pergam, 51
Attalus III din Pergam, 63
Attila, regele hunilor, 96, 98, 99
August II al Poloniei, 259, 269
August III al Saxoniei, 269
Augustin I al Mexicului, 330
Augustus (Octavian; Caius Iulius Cezar Octavianus Augustus), 78
Aurelian, 88
Aureliu, Marc (Marcus Aurelius Antonius), 82, 83
Aurengzeb ('Alamgir; Muhi-ud-Din Muhammad), 228, 242
Austria: austro-francez, războiul, 316; austro-italian, războiul, 367; austro-prusac, războiul, 367; austro-ruso-turc, războiul, 270, 271, 300; austro-turc, războiul, 243, 248, 250; primul război mondial, 406, 409, 418; războiul de succesiune, 270, 272, 273, 274; războiul dintre ~ și Piemontul aliat cu Franța, 357
Austro-Ungaria, 422
avarii, 25, 94, 96, 107, 108
avioane cu propulsie proprie, 396
Axayactl, 198
Ayyubidă, dinastia, 166
Azerbaidjan, 421, 547, 548; azerbaidjano-armean, războiul, 547, 548
aztecii, 175, 191, 193, 208

B

Baader-Meinhof, grupul, 514
Baas, Partidul (Partidul Socialist al Resurecției Arabe), 506, 514
Babbitt, Edwin Burr, 453
Babilon, 12, 18, 22, 27, 46, 63, 71, 112; primul imperiu (vechiul), 14; noul (Caldeean) imperiu, 24, 27
Babur (Zahir ud-din Muhammad), 202, 208, 211, 212
Bacon, Nathaniel, 238
Bactria, 61, 63, 68, 96, 99
Baganqida, Ibrahim, 542
Bagration, Piotr Ivanovici, 287
bahmanizii, 190, 193
Baiazid I, 183
Baiazid II, 202
Bajan (Baian), 108
Balcanice, Războaiele, 403, 404
Baldovin I de Ierusalim, 150
Baldovin III de Ierusalim, 154
Baldwin, Roger Nash, 537
Ballivian, José, 498
Banda celor Patru, 528
Bangladesh, 520, 530, 536
Bar-Kochba, 83
Barbie, Klaus (Măcelarul din Lyon), 405, 544
Bardas Focas, 135
Bardas Skleros, 135
Basarabia, 395, 449, 455
bască, mișcarea de independență, 532, 534, 535
Bathory, Sigismund, 223
Bavaria, 316
Bayinnaung, 216
bazooka, 465
Beaker, poporul, 14
Beauregard, Pierre Gustave Toutant, 328
Begin, Menahem, 532
Bela III al Ungariei, 156
Bela IV al Ungariei, 165, 168
Belgia, 336, 374; primul război mondial, 405; războiul de independență, 336

Belizarie, 103, 105
Ben Hadad II, 20
Beneš, Edvard, 379, 443, 483
Bengal (Bangladesh), 286, 332, 399
Benin, 292
Beoţiană, Liga, 26
berberii (maurii), 117, 118, 119, 151
Beria, Lavrenti Pavlovici, 490
Berlinului, Zidul, 502
Berthier, Louis Alexandre, 278
Besas (Bessas), 100, 105
Bhutan, Războiul din, 365
Bhutto, Zulfikar Ali, 520, 533
Biafra, 519; războiul civil Nigeria-Biafra, 513, 515
Bikini, Atolul, 515, 531
Biologic, Tratatul de Interzicere a Războiului ~, 521, 527
Birendra Bir Bakram Shah Deva 497
Birmania: al doilea război mondial, 463, 468, 472, 477; Assam, 328, 329; birmaneze, războaiele, 352, 381; birmano-chinez, războiul de frontieră, 288; britanico-birmaneze, războaiele, 333, 334; China, 496; independenţa, 483; Karen, războiul pentru independenţa statului, 484, 542; Laos, 216; Manipur, 331; revolta birmană, 547
Bitinia, 49, 68
Bizantin, Imperiul: arabii musulmani, 111, 114, 119; Bulgaria şi ~, 115, 116, 121, 123, 133; Egipt, 127; războiul civil, 174; Veneţia, 151
Bizanţ: Atena, 36; întemeierea, 36; Roma, 83, 90
Black Hawk (Şoimul Negru), 288, 342
Bleda, 97
Bogotá, 329
Bokassa I (Jean Bédel Bokassa), 427, 511, 530, 533
Bolívar, Simón, 298, 322, 326, 328, 329, 337
Bolivia, 440, 489, 490
bomba cu neutroni, 535
Bonaparte, Ludovic Napoleon, 351
Bono, Emilio de, 472
Borgia, Cezar, duce de Valentinois, 199, 205
Borilă al Bulgariei, 160
Boris I al Bulgariei, 126
Boris II al Bulgariei, 133
Bosnia, 270; Bosnia şi Herţegovina, 553; războiul civil, 555
Boston, Masacrul din, 290
Botha, P. W. (Pieter Willem), 542
Boumedienne, Houari, 531
Bourguiba, Habib, 396
Boxerilor, Protocolul, 394
Boxerilor, Răscoala, 394, 400
Bragg, Braxton, 327, 373
Brandt, Willy (Carl Herbert Frahm), 405, 551
Brasidas, 35
Bratislav I de Boemia, 142
Brazilia, 329, 331, 440, 508; războiul argentiniano-brazilian, 333
Brejnev, Leonid Ilici, 398, 525, 529
Breslau, Tratatul de la, 273
Bretagne, 159, 176, 178, 179
Brian Boru al Irlandei, 131, 135, 138, 139
Brigăzile Morţii, 536
Brigăzile Roşii, 530
Bristol, Mark Lambert, 454
Britanie, Marea: al doilea război mondial, 450, 459 462, 472; Birmania, 556; Irlanda de Nord, 332; primul război mondial, 409, 415; Războaiele opiului, 342, 343, 345, 355, 358; războaiele sudanezo-egipteano-britanice, 377, 378, 389, 390; războiul afgano-britanic, 423; războiul cherokee-britanic, 284; războiul franco-britanic, 311; războiul indo-britanic, 356; Războiul Insulelor Falkland (Malvine), 538, 540 (*vezi şi* Anglia)
Brutus, Decimus Iunius, 73
Bucovina, 455
Bucureşti, 413, 548
Bucureşti, Tratatul de la, 320, 404
Buenos Aires, Tratatul de la, 449
Buhari, Mohammed, 539
Bulgară, Liga Balcanică, 403
Bulgaria, 103, 105, 113, 1157, 116; bizantinii, 115, 116, 121, 123, 133; primul război mondial, 418; raidurile europene, 123, 158; războaiele balcanice, 403, 404; războiul sîrbo-bulgar, 380; România, 394
Bur, Războiul, 408
Burchard, Alfredo Cristiani, 555
Burgoyne, John, 264
Burgundia: invazia burgunzilor, 95
Burundi, 521
Bush, George Herbert Walker, 431, 555
Butler, Walter, 278, 297
Byng, George, 263

C

Caldeean, Imperiul, 24, 26
Caligula, 79
Caloian al Bulgariei, 160
Calomar I de Ungaria, 147
Calukya, dinastia, 112, 135
Cambise, 27
Cambodgia, 362; holocaustul cambodgian, 530; războiul cambodgiano-vietnamez, 271; războiul civil, 516, 522, 527, 554; războiul de frontieră, 531; războiul de succesiune, 261; războiul siamezo-cambodgian, 231, 320, 337
Camp David, acordurile de la, 530
Campania pentru Dezarmare Nucleară (CND), 497, 532
canaaniţii, 18
Canada: al doilea război mondial, 462; mişcarea de

separare a Quebecului, 502, 518; războiul din 1812 320, 321, 322, 323
Canaris, Wilhelm, 382, 575
Canut (cel Mare), 138, 139, 140
Cappadocia, 68
Caracalla (Marcus Aurelius Antoninus), 83, 84
carmaţieni, musulmanii, 134
carnatice, războaiele, 274, 277
Carnot, Lazare Nicolas, 279, 331
Carol, împăraţi ai Sfîntului Imperiu Roman: Carol cel Gros, 128; Carol cel Mare, 119, 121, 122, 123; Carol II le Chauve (cel Pleşuv), 123, 126, 128; Carol V, 213
Carol, regi ai Angliei: Carol I al Angliei, Scoţiei şi Irlandei, 224, 230, 235; Carol II, 232, 242, 247
Carol, regi ai Franţei: Carol III, 130; Carol III (cel Simplu), 129; Carol V, 175, 182; Carol V (cel Înţelept), 179; Carol VI, 183, 188; Carol VII (Delfinul), 185, 192, 196; Carol VIII, 203; Carol IX, 219
Carol, regi ai Neapolelui şi Siciliei: Carol I (Carol de Anjou), 163, 168, 170; Carol II, 170
Carol, regi ai Suediei: Carol IX Vasa, 215, 227; Carol X Gustav (Gustavus), 229, 242; Carol XI Vasa, 239, 250; Carol XII, 247, 258, 262; Carol XIV (Jean Baptiste Jules Bernadotte) al Suediei şi al Norvegiei, 346
Carol Martel (Ciocanul), 115, 116, 118
Carol Temerarul, duce de Burgundia, 199
Carrera, José Miguel, 318, 330
Cartagina, 19, 30, 37, 39, 41, 45, 47, 48, 50, 52
Cartaginez, Imperiul, 19
Carter, James Earl „Jimmy" Carter, 430, 535
Cartierul general suprem al forţelor expediţionare aliate (SHAEF), 503
Casandru, 40, 46, 49
Cassius (Gaius Cassius Longinus), 74
Castilia, 146, 184
Castro Ruz, Fidel, 491, 496, 498, 500
catapulta cu torsiune, 49
catapulte, 38
Cato, Marcus Porcius Censorinus (Cato cel Bătrîn; Censorul), 52, 62
cavalerii Ordinului Sf. Ioan, 149, 169, 171, 193, 201, 210, 212, 216
cazacii, 245
cazaco-polonez, războiul, 237, 240
cazaco-rus, războiul, 257
Cazimir I (Restauratorul), 143
călugărilor, Războiul, 198
Ceauşescu, Nicolae, 548
Cecenia, războiul civil, 558
Cehoslovacia, 514, 548
celţii (galii), 14, 38, 49, 62
Centrafricană, Republica, 501
Cerdic, 102
Ceylon (Sri Lanka), 116, 327
Cezar, Iulius, 66, 69, 70, 72, 73, 75
Chaco, războiul din, 440, 449
Chaerea, Cassus, 79
Chamberlain, Neville, 368, 456
chamii, 85
Chamoun, Camille, 545
Champa, 85, 136, 153, 159, 163, 193
Chandragupta, 47, 52
Chandragupta II, 48, 94
Chandragupta Maurya, 50
Chang Ch'ien, 64, 66
Chang Tso-lin, 434
Chan-kuo, perioada (Epoca Statelor Războinice), 33
Chao Kuang-yin, 134
Chao T'o, 58
Charlemagne (Carol cel Mare; Carolus Magnus). (*vezi* Carol, împăraţi ai Sfîntului ImperiuRoman)
Ch'en Yu, 58
Cheng, regele, 53, 57
Chenla Inferioară (Funan), 101, 110, 118, 124
Chepe (Jebei), 163
cherokee-britanic, războiul, 284
Ch'i, dinastia, 106
Chile, 385, 524; independenţa, 318
chimic, războiul, 409, 412, 518, 527, 540, 546
Ch'in, statul, 53
China: chino-britanic, Războiul opiului, 342, 343, 345, 355, 357; chino-japonez, războiul, 388, 389, 439, 447, 452, 457; Gomindan (Partidul Naţional al Poporului), 437, 438, 441, 442, 460, 472, 477, 483; manciuriano-chinez, războiul, 229, 231, 234, 238; Marele Zid, 106; Partidul Comunist, 433, 437, 442, 460, 467, 477; primul război mondial, 412; Răscoala Boxerilor, 393; războaiele cu străinii, 392, 393; războiul civil, 104, 433, 438, 441, 443, 444, 446, 477, 485; revoluţia culturală, 511
Chissanó, Joaquim Alberto, 451, 544, 554
Chişinău, Basarabia (Moldova), 395
Chobin, Bahram, 107
Chola, dinastia, 136, 139, 140
Chosroe I al Persiei, 106, 107
Chosroe II al Persiei, 107, 109, 111
Chou (Zhou), dinastia, 106
Chremonid, Războiul, 51
Christian, regi ai Danemarcei şi Norvegiei: Christian I Oldenburg, 194; Christian II al Danemarcei, Norvegiei şi Suediei, 200, 206, 209, 211, 216; Christian III, 205, 211, 216, 219; Christian IV, 236
Chu Wen (Chu Ch'uan-chung), 127, 131
Chu Yüan-chang (împăratul T'ai-Tsu), 180, 181
Churchill, Winston Leonard Spencer, 371, 455, 461, 467, 474, 480, 509
C.I.A.(Agenţia Centrală de Informaţii), 482
Ciad, 501, 511, 515, 536, 538, 539, 545
Ciadului, Frontul pentru Eliberarea Naţională a ~, 539, 544

Cian Kai-şi, 382, 434
Cicero, Quintus Tullius, 65, 74
Cid, El, 146, 147
Cid Campeador, El, 147
Cilicia, 117
Cimbri, populaţia, 65
cimerienii, 17, 20, 21
Ciou, dinastia, 20, 21, 22
Cipailor, Răscoala, 320, 356, 357
Cipru, 489, 512, 525; războiul civil, 505, 507; Republica, întemeierea, 502
Cirus II (cel Mare), 25, 26, 27
Cirus cel Tînăr, 37
Ciu En-lai, 528
Clark, George Rogers, 278, 295, 328
Clark, Mark Wayne, 390
Claudiu II Goticul (Marcus Aurelius Claudius Gothicus), 84, 86
Clemenceau, Georges Eugene Benjamin, 343
Cleomenes I, 26, 27, 30
Cleomenes III, 53, 56
Cleon, 33, 36
Cleopatra VII, 71, 74, 75
Clotaire I, 105
Clovis (Chlodwig; Chlodowech), 99, 100, 101
Coasta de Fildeş, 391
Cochrane, Thomas, conte de Dundonald, 358
Cockburn, George, 290
Colt, Samuel, 340
Columb Christopher, 204
Columbia, 561; războiul civil, 392, 484, 554, 558
comanşi şi texani, războiul de frontieră dintre, 343
Cominform (Biroul Comunist de Informaţii), 481
Comitetul Sovietic pentru Siguranţa Statului (KGB), 489
Commodus, 83
Commonwealthul Statelor Independente, 557
Compania Britanică a Indiilor de Est, 291
Complotul prafului de puşcă, 225
comunism, dezvoltarea fascismului şi a ~ului, 443
Confederate, Statele Americane, 359, 360, 363, 364, 365
Confederaţia de la Bar, 293
Conferinţa de Pace de la Paris, 422
Conferinţa Mondială pentru Dezarmare, 439
Confucius (Kung Fu-tzî), 33
Congo (Zair), 374; *independenţa*, 498, 500; războiul civil, 502, 506, 507
Conrad II al Germaniei, 141
Conrad III al Germaniei, 153
Conrad de Montferrat, 158
Constans II, 113
Constantin, împăraţi ai Romei: Constantin, 95; Constantin I (Flavius Valerius Aurelius Constantinus), 888, 90, 91; Constantin II (Flavius Julius Constantius), 91
Constantin, împăraţi bizantini: Constantin IV, 113, 115; Constantin V, 119, 121; Constantin XI Palcolog, 193, 195
Constantinopole, 116; războiul civil, 144
Constantinopole, Tratatul de la, 265
Constantius, Flavius Valerius, 89
Constanţiu I (Aurelius Valerius Constantius), 90
Constanţiu II (Flavius Iulius Constantius), 90, 91
Continental, Congresul, 292
Contra, gruparea, 543, 547
Coote, Eyre, 267
Coreea, 13; China, 114; coreean, războiul, 486, 488, 491; Japonia, 402; manciuriano-chinez, războiul, 242; Republica (Coreea de Sud), 484, 503; Republica Populară Democrată (Coreea de Nord), 484; Trei Regate, Perioada celor, 96; Tsushima, insulele, 198
Coreea de Nord, 484
Coreea de Sud, 484, 503
corintian, Războiul, 38
Cortés, Hernán (Hernando; Fernando), 201, 208, 210
Cortina de Fier, 480
Costa Rica, 485; Panama-Costa Rica, războiul de frontieră, 427
Crassus, Marcus Licinius, 69
Crassus, P. Licinius, 61
Craterus, 46
Cresus, 26
Creta, 458
Crimeei, războiul, 354
Cristal, Noaptea de (Kristallnacht), 448
Croaţia, 551
Cromwell, Oliver, 223, 236, 238, 239
Cruciade: prima, 147, 148; a doua, 153; a treia, 157, 158; a patra, 160; a cincea, 162, 163; a şasea, 163; a şaptea, 166; a opta, 169
Cuba, 368, 399, 418, 496, 503, 528; criza internaţională a rachetelor, 505; războiul de independenţă, 389, 390
cubanezo-american, Tratatul, 396
Cuéllar, Javier Pérez de, 538, 546
Cuiva, rege got, 86
culturală, Revoluţia, 511
cumanii, 142, 144
Cunctator, Fabius, 55
Cunningham, Andrew Browne, 378, 505
Curio, Gaius, 75
Custer, George Armstrong, 342
Cvadruplei Alianţe, Războiul, 263
Cyaxares, 24
Cynric, 102

D

Dacia, 79, 81, 82, 87, 99
dacice, Războaiele, 82
Dahomey, 343

Daia, Galerius Valerius Maximinus, 90
Dalai Lama, 262, 264, 267, 499
Dalmaţia, 100, 123, 182, 248, 420
Damasc, 49, 109, 111, 134, 172, 290, 421, 431
Danemarca, 138, 161, 245, 454; războiul civil, 211
Dantidurga, 121
Darius I (cel Mare), 26, 27, 32
Darius III, 43
David (Israel), 18
David I al Scoţiei, 152
David II al Scoţiei, 177
Dayan, Moshe, 411
De Gaulle, Carol André Joseph Marie, 384, 497, 499, 518
Debayle, Anastasio Somoza, 535
Deccan, 196, 295
Decebal, 79, 81, 82
decembriştilor, Răscoala, 333
Decius, Gaius Traianus, 85
Declaraţia Americană de Independenţă, 301
Declaraţia Drepturilor Omului (Franţa), 301
Del Rio, Lazaro Cardenas, 389
Delos, Liga de la, 31, 34
Demetrios I, 46, 49, 61
Demetrios II, 53, 60, 63
Demetrios I Poliorcetes, 42
Demostene I, 36, 46
Denikin, Anton, 370
Desert One, 534
Desiderius, 121
Devereaux, Robert, 236
Dharmapala, 124
Dhat al-Sawari, 113
Dhlakama, Afonso, 554
diadohilor, războaiele, 46, 49
Diaspora, 83
Diaz, Porfirio, 337, 373
Dietrich, Joseph, 510
Dimitrov, Gheorghi Mihailovici, 378, 485
dinamita, 367
Dingane, 343
Diocleţian (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus), 86, 88, 90
Diodotus, 52, 53
Dionysios, 34, 35, 38, 39, 41
Dominicană, Republica, 395, 415, 507, 510, 512
Domiţian (Titus Flavius Domitianus), 79, 81
Dönitz, Karl (Carl Doenitz), 385, 534
Doolittle, James „Jimmy" Harold, 390, 558
Dorgon (Dorgan), 241
dorienii, 17
Dorpat, Tratatul de la, 425
Downs, bătălia de la, 232
Dragonul Negru, societatea, 394
Dresda, Tratatul de la, 275
Dreux, bătălia de la, 217
Dreyfus, Alfred, 387, 292, 398, 443
Drusus, 77
druzi, musulmanii, 225, 228, 234, 431, 491, 530
druzilor, revolta, Siria, 491
Duarte, José Napoleon, 541
Dubcek, Alexander, 426, 514, 548, 553
Dumbarton Oaks, Conferinţa de la, 474
Duminica Sîngeroasă, (Irlanda), 521
Duminica Sîngeroasă, (Rusia), 397
Dunes, bătălia de la, 340
Dunmore, Războiul lordului, 292
Dunsinane, bătălia de la, 142
Durban, Masacrul de la, 341
Duşan, Ştefan, 173, 177, 178
Duvalier, François „Papa Doc", 357, 497, 521

E

Ebru, bătălia de la, 448
Ebru, Tratatul de la, 52
Ecuador, 331, 337, 503, 522, 536
ecuadoriano-peruvian, războiul de frontieră, 536
Edictele Toleranţei, 86, 90
Edictul de la Nantes, 222
Edinburgh, Tratatul de la, 217
edomiţii, 19
Eduard Confesorul, 143
Eduard de Wessex, 129
Eduard, prinţ de Wales (Prinţul Negru), 175, 180, 181
Eduard, regi ai Angliei: Eduard I (Picioare-Lungi), 164, 170, 171, 172; Eduard II, 174, 178; Eduard III, 173, 175, 181; Eduard IV, 192, 199, 200; Eduard VI, 214, 215; Eduard VII, 343, 401; Eduard VIII, 445
eftaliţii, 96, 99
Egipt, 87: Acordurile de la Camp David, 530; al doilea război mondial, 462; egipteano-arab, războiul, 319; egipteano-turc, războiul, 338, 342, 343; etiopienii, 21; fatimizii, 130, 134, 140; mamelucii, 319; primul război mondial, 409; războaiele napoleoniene, 307, 310; Republica Arabă Unită, 498, 503; revoluţia, 489; Siria, 498, 503; sudanezo-egipteano-britanic, războiul, 377, 378, 389, 390; teroriştii fundamentalişti, 554
Egipteni, arabii musulmani, 115
Egiptul Superior, 11
Egislas II, 40
Eichmann, Adolf, 504
Einstein, Albert, 376, 494
Eisenhower, Doctrina, 497
Eisenhower, Dwight David, 385, 493, 494, 497, 518
El Salvador, 354, 399, 501, 518, 533, 536
elamiţii, 18
Elara (Elala), 62
elicoptere, 400

Elis, 56
Elisabeta I a Angliei şi Irlandei, 211, 224
Elisabeta II a Marii Britanii, 489
Elţîn, Boris Nikolaevici, 438, 551, 553, 555
Elveţia, 175, 187, 190, 240, 308
Emancipare, Proclamaţia de, 362
Emboadas-ilor, Războiul, 258
Emiratele Arabe Unite, 520
Eniwetok, bătălia de la, 472
Enola Gay, 477
Epurarea Sîngeroasă (Noaptea cuţitelor lungi), 441
equienii, 33, 34, 38
Eretria, 31
Eriba-adad, 16
Eric cel Roşu, 136
Erik III Eriksson, 153
Erik VII de Pomerania, 187, 189
Eritreea, 504, 525, 529, 541
Erlon, Jean Baptiste Drouet d', 287
Ershad, Hossein Mohammed, 538
Escobar, Pablo, 557
Espartero, Baldomero, 342
Essarhaddon, 23
Estaing, Valéry Giscard d', 525
Estenssoro, Victor Paz, 489, 490, 509
Estonia, 161, 264
Estridsen, Sven, 141
Etiopia, 21, 175, 288, 501; etiopiano-eritreean, războiul, 504, 525, 530, 541; etiopiano-italian, războiul, 444, 445; gărzile imperiale, 445; războiul civil, 414; somalezo-etiopiene, războaiele, 529, 531
Etoliană (Liga), 56
etruşcii, 19, 22, 27, 48
Eucratide, 62
Eugen, prinţ de Savoy-Carignan, 257, 262
Eumene I, 47, 51
Euric, 98
Euthydemus, 58, 60
evreii, 17; al doilea război mondial, 440, 454, 461, 465; expulzările, 171, 172, 202; Holocaustul, 440, 443; masacrele, 183, 199, 238; persecuţia, 199; pogromurile, 395, 424; răspîndirea (Diaspora), 83
Evren, Kenan, 534
explozivi, 155
Ezana, 91

F

Faisal I, 379, 441
Falkenhayn, Erich von, 359
Falkland, Insulele, 290
Falkland, războiul din Insulele ~, 538, 540
Faris I, 179
Farnace, 76
Farouk I al Egiptului, 519
fascismului, ascensiunea, 443
Fatah (Mişcarea pentru Eliberarea Palestinei), 499, 509, 517
fatimizii, 130, 134, 140
Feng Yu-hsiang, 378
Fenicia, 18, 19, 26
Ferdinand I al Floreţei, 201
Ferdinand III al Castiliei, 164
Ferdinand, regi ai Spaniei: Ferdinand, 204; Ferdinand VII, 338
Fermi, Enrico, 305, 453, 457, 493
Fiji, 545
Filip, regi ai Franţei: Filip II (August), 155, 156, 159, 161, 162; Filip III, 170; Filip IV (Cel Frumos), 168, 173; Filip VI, 174
Filip, regi ai Macedoniei: Filip II, 40, 41, 42; Filip V, 53–56, 57, 59
Filip, regi ai Spaniei: Filip II al Spaniei, 215
Filipine: bătălia din, 460, 464, 476; Partidul comunist, 479, 517; războiul de independenţă, 390; revoluţia, 544
Filipinelor, Bătălia din Marea, 473
filipino-american, războiul, 392, 394
filistenii, 18
Filocrates, Pacea lui, 42
Finlanda, 316, 416, 420, 450
finlandezo-sovietic, războiul, 454
Flaccus, Marcus Fulvius, 64
Flandra, 258, 259, 454
Fletcher, Frank Jack, 381
FLN (Frontul de Eliberare Naţională) (Algeria), 495, 498, 504
Florenţa, 185
FNLA (Frontul Naţional pentru Eliberarea Angolei), 432, 502, 504, 526, 532
Focas, 108
Fondul Monetar Internaţional (FMI), 473
Ford, Gerald Rudolph (Leslie King, Jr.), 405
Formosa (Taiwan), 110
Forrest, Nathan Bedford, 374
fortăreaţa europeană, 462
Fortitude („îndrăzneala"), 469
Forţele Armate Revoluţionare Columbiene (Guerzas Armadas Revolucionarios) (FARC), 555
Foulkes, Raúl Alfonsin, 540
francez şi indian, războiul, 279, 282
francii, 122
Francis (Franz) Ferdinand, arhiduce de Austro-Ungaria, 361
Francisc I al Franţei, 209
Franco, Francisco, 386, 526
Franţa: al doilea război mondial, 451, 455, 456, 469, 470; francez şi indian, războiul, 279, 282, 282; franceză, revoluţia, 300, 302, 336, 348; franco-algerian, războiul, 337; franco-britanic, războiul, 311; franco-olandez, războiul, 244;

franco-prusac, războiul, 370; Franța și Sfîntul Imperiu Roman, războaiele dintre ~, 211, 213, 215; primul război mondial, 406, 409, 412, 415, 418, 419; Războiul de O Sută de Ani, 175, 194; războaiele Frondelor, 236, 239, 240; Războiul de Șapte Ani, 280, 282, 283, 284, 285, 286; războiul dintre ~ și coaliție, 245, 302, 303, 304
Franței, Bătălia, 455
Frederic I Barbarossa (Barbă Roșie), 151, 154, 156, 158
Frederic, regi ai Germaniei: Frederic II, 163, 164, 166
Frederic, regi ai Prusiei: Frederic II (cel Mare), 260, 274, 275, 280, 299; Frederic Wilhelm I, 248, 272; Frederic Wilhelm IV, 348
Frederikshavn, Tratatul de la, 316
Frémont, John Charles, 385
Frondelor, războaiele, 236, 239, 240
Frontul de Eliberare Simon Bolivar, 557
Frunze, Mihail Vasilievici, 380, 431
Fuchida, Mistsuo, 529
Fujimori, Alberto, 555
Fujiwara, clanul, 112
Fuller, John Frederick Charles, 375
Funan (Chenla), 101, 110, 118, 124
Furtună în deșert, operațiunea, 552

G

Gaddfi Mo'ammar al-, 464, 517
Gage, Thomas, 263
Gaiseric (Genseric), 97
Galatia, 117
Galerius, 90
Galia, 88, 93, 97, 98, 100, 101
galice, războaiele, 69
galii, 38, 48, 53
Gallienus, 86
Gallipoli, 178
Gama, Vasco da, 203
Gandhara, 60
Gandhi, Indira, 418, 541
Gandhi, Mohandas Karamchand „Mahatma", 368, 388, 399, 408, 424, 426, 437, 439, 464, 483
Gandhi, Rajiv, 473
Garcia, Anastasio Somoza, 390, 496
Garibaldi, Giuseppe, 315, 358, 367, 378
Gatling, pușca, 361
Gatling, Richard, 361
Geberic, 91
Geneva, Convenția de la, 364
Geneva, Protocolul de la, 525
Geneva, Summitul de la (1955), 493
Geneva, Summitul de la (1985), 541
Genghis-han (Temugin; Chingghis; Jenghis), 155, 157, 159, 160, 161, 164
Genova, 172, 178, 304
George al Antiohiei, 152
George Rákóczi II de Transilvania, 241
George, războiul regelui, 275
George, regi ai Angliei: George II, 273; George V, 365, 401, 445; George VI, 388, 489
Georgia, 421, 553, 557, 560
gepizii, 105
Germania, 156, 429, 431, 441, 443, 445, 448, 449, 456; al doilea război mondial, 455, 458, 461, 473, 474; insurecția protestantă, 214; împărțirea după cel de-al doilea război mondial, 485; naziștii, 440, 441; Nürenberg, procesul de la, 474; primul război mondial, 406, 410, 412, 415, 416; războaiele napoleoniene, 308, 321; războiul civil, 145; revoluția germană, 419 (*vezi și* Germania de Est; Germania de Vest)
Germania de Est, 485, 486; Zidul Berlinului, 502
Germania de Vest, 485
Germanicus, 78
Germanius, 105
Ghana, 96, 130, 497
Ghasnavidă, dinastia, 134, 156
Ghassan, 101
Ghilgameș, 12
Gia Long, 310
Gideon, 18
Giscard d'Estaing, Valery, 525
Giurgiu, bătălia de la, 223
glasnost, 438
Glendower, Owen (Owain Glyndwyr), 178, 185, 187
glorioasă, Revoluția, 247
Glubb, John Bagot (Glubb Pașa), 451
Go-Daigo II al Japoniei, 176
Göbbels, Joseph, 390, 475
Goddard, Robert Hutchings, 378, 478
Golan, Înălțimile, 523
Gomindan (Partidul Național al Poporului), 437, 438, 441, 442, 460, 473, 478, 483
Gomułka, Władisław, 397, 537
Gondopharnes, 77
Gopala, 121
Gorbaciov, Mihail Sergheevici, 438, 541, 544, 545, 546, 549, 551
gordian, nodul, 43
Gordon, Charles George, 338, 379, 380
Göring, Hermann, 386, 475, 478
Goshirakawa II, 154
Gossens, Salvador Allende, 400, 519
gotic, războiul, 86
Gotică, Linia, 474
Gottwald, Klement, 389, 491
goții, 85, 86, 87, 91, 93, 94, 95
Gough, Hubert de la Poer, 506
Graaff-Reinet, 295
Graham, James, marchiz de Montrose, 227, 238

Granada, 184, 202
Granada, Tratatul de la, 205
Grant, Ulysses Simpson (Hiram Ulysses), 363, 381
Grațian, 93
Graves, William Sidney, 366, 458
grec, războiul de independență, 330, 333, 334
grecesc, focul, 114, 117
Grecia: aheii, 14; al doilea război mondial, 456, 458; bizantinii, 122; mitriadice, războaiele, 67; primul război mondial, 416; războiul civil 478, 480, 482, 485; războiul de independență, 330, 333, 334
greco-bulgare, confruntări de frontieră, 431
greco-cartagineze, războaiele, 35
greco-persane, războaiele, 30–34
greco-turc, războiul, 427, 428
Grigore IX, papa, 163
Grivas, George, 489
Gromiko, Andrei Andreevici, 400, 548
Guadalcanal, 465, 468
Guam, 473
Guatemala, 354, 399, 493, 561
Guderian, Heinz, 383, 492
Guesclin, Bertrand Du, 180
Guineea, Republica, întemeierea, 498
Guineea-Bissau, 506, 525
Gundobar, 99
Gupta, dinastia, 91
Gupta, Imperiul, 99
Gurjaras, 114, 120
Gustav, Linia, 466, 469
Gustavus Adolphus (Gustav II Adolf) al Suediei, 223, 232
Guzmán, Jacobo Arbenz , 493, 521

H

Haakon I Den Gode (cel Bun) al Norvegiei, 132
Haakon IV al Norvegiei, 165
Haakon VII al Norvegiei, 370, 496
Haakon Siggurdsson den Sore (cel Mare) al Norvegiei, 133
Habibullah Han, 423
Habyarimana, Juvénal, 559
Hadrian (Publius Aelius Hadrianus), 80, 82
Hadrian, Zidul lui, 82
Hafsidă, dinastia, 164, 178, 179
Haga, Tratatul de la, 263
Haile Mariam Mengistu, 529
Haile Selassie I (Ras Tafari), 386, 525, 527, 529
Haiti, 331, 350, 369, 411, 421, 560; războiul civil, 329; revoluția, 543, 544
Hamdanidă, dinastia, 131
Hamilcar, 37, 45
Hamilcar Barca, 52, 54
Hammurabi, 15
Han, armata, 79
Han, dinastia, 68, 78, 79
Hannibal, 35, 37, 54
Hannibal Barca, 52, 54, 55, 60
Hannibal Gisco, 50
Hanovra, 304
Hans (Ioan) I al Danemarcei și Norvegiei, 203, 205, 206
Hanseatică, Liga, 179, 189
Harald I Blatand (Dinte albastru), 133
Harald I Harfager (Păr frumos), 128, 132
Harald III Hardraade (Nemilosul), 143
Harare, 460
Hardee, William Joséph, 325
Harrison, William Henry, 291, 344
Harșa (Harshavardhana), 108, 112
Harun al-Rashid (Harun ar-Rashid ibn Muhammad al-Mahdi ibn al-Mansur al-Abbasi), 121, 124
Hasdrubal, 51, 52
Hasdrubal Barca, 57
Hasdrubal Gisco, 55, 57
Hashimoto, Kingoro, 384, 497
Hattushilish III, 16, 17
Havel, Vaclav, 548
Havelock, Henry, 304, 356
Hawaii, Insulele, 460
Heiji, războiul, 154
Helenică, Liga, 42
Henric, regi ai Angliei: Henric I, 149; Henric II, 152, 153, 155, 156; Henric III, 165, 168; Henric IV (Henric de Lancaster; Bolingbroke), 180, 185, 187; Henric V, 182, 187, 189; Henric VI, 189, 196; Henric VII, 194, 201, 205; Henric VIII, 202, 211, 214
Henric, regi ai Franței: Henric I, 140; Henric III, 215, 221; Henric IV (Henric de Navarra), 215, 222, 227
Henric, regi ai Germaniei/Sfîntului Imperiu Roman: Henric I Păsărarul, 131; Henric II (Arțăgosul), 138; Henric III, 142; Henric IV, 145, 146, 149; Henric V, 149; Henric VI, 159
Henric de Trastamara, 180
Heraclius, 107, 109, 111, 112
Heraclius cel Bătrîn, 109
Hertzog, James, 405, 451
Herțegovina, 197, 553
Hess, Rudolph, 388, 458, 543
Heydrich, Reinhard (Heydrich Spînzurătorul), 462
Hezbollah-Israel, războiul de frontieră, 556
hicsoșii, 14
Hiero (Hieron) I, 26, 32
Hiero II, 50, 55
Higgins, Bernardo O', 318
Himera, bătălia de la, 35, 45
Himmler, Heinrich, 393, 475
Hindenburg, Linia, 415
Hindenburg, Paul von, 347, 442
hindușii, 15, 20, 140, 554
Hippias, 27

Hippolyte, Jacques Antoine, conte de Guibert, 301
Hira, 101
Hirohito, 394, 433, 549
Hiroshima, 477
Hirtius, Aulus, 73
hitiții, 14
Hitler, Adolf, 383, 431, 440, 441, 455, 470, 475
Ho Ch'un Pang, 66
Ho Şi Min (Nguyen That Thanh), 384, 461, 517
Hoardei de Aur, Hanatul, 168, 174, 178, 183, 201
Hodges, Courtney Hicks, 383, 512
Hogen, războiul, 154
Holocaustul, 440
Honda, Masaki, 384, 508
Honduras, 211, 354, 399, 404, 507, 518; Nicaragua şi Honduras, războiul dintre, 400; războiul civil, 401, 402
Hong Kong, 461
Honjo, Shigeru, 373, 478
Hood, John Bell, 376
Hooker, Joseph, 376
Horezm (Khiva), 159, 164
Horthy, Miklós, 368, 496
Houston, Samuel (Sam), 303, 340, 364, 373
Howe, William, 294, 323
Hruşciov, Nikita Sergheevici, 387, 493, 494, 520
Hsiang Yii (Hsiung Chi), 58
Hsu Shih-chang, 357, 452
Hsuan Tsung, 118
Hsuan-Yeh (K'ang-Hsi), 242, 265
Huang Ch'ao, 127
Huang Ch'ao, rebeliunea lui, 129
Huang Ti (Împăratul Galben), 12
hughenote, războaiele, 217, 221
hughenoții, 229
Hugo Capet, 135
Hulagu-han, 167
Humayun (Na-sin-ud-Din Muhammad), 206, 216
hunas (eftaliții; hunii albi), 99, 102, 104
hunii, 96, 97, 99 102
Hunneric, 100
huronii, 228
Hurr, 116
husite, războaiele, 188, 190, 191, 195, 197
Hussein, Abdullah Ibn, 488
Hussein, Saddam, 447, 520
Hussein I al Iordaniei, 444, 428
Hussein ben Ali, 256
hutu, rebeliunea, 521
Hwan, Chun Doo, 539

I

Iacob I de Argon (El Conquistador; Cuceritorul), 162, 169
Iacob, regi ai Anglici, Scoției şi Irlandei: Iacob I, 217, 225, 229; Iacob II, 232, 254
Iacob, regi ai Irlandei: Iacob II al Irlandei, 247
Iacob, regi ai Scoției: Iacob I, 191; Iacob II, 194, 196; Iacob III, 196; Iacob IV, 206; Iacob V, 206; Iacob VI, 217
iacobiții, 275
Ialta, Conferința de la, 476
Iancu de Hunedoara (János Huniad), 183, 192, 195
Iaşi, 230, 271, 300
Iaşi, Tratatul de la, 302
Ibarruri, Dolores („La Pasionara"), 388, 551
iberici, celții, 106
Ibn Saud (Abd al-Aziz Ibn Saud), 376, 491
icenilor, revolta, 79
Idris ibn Abdulla, 124
ienicerii, 181
Ierusalim, 20, 25, 80, 134, 149, 157, 158
Ifat, 175
Iisus Hristos, 77
Ikhshidă, dinastia, 131
Iliria, 56, 96
ilirice, războaiele, 53, 56
Ilkhană, dinastia mongolă, 167
Imamura, Hitoshi, 382, 515
Imperiul Roman de Apus, 97, 98, 102, 123
Imperiul Roman de Răsărit, 97, 98, 101, 103, 105, 108
incaş, Imperiul, 211, 213
Inchiziția, 199
India: Chola, 114, 126; hinduşi şi musulmani, luptele dintre, 503; Liga Musulmană, 399; Marea Britanie, 286; masacrul de la Amritsar, 423; mongolii, 169; musulmanii, 118; Răscoala cipailor, 356; războiul francez şi indian, 279, 281, 282; războaiele civile, 260
India şi Pakistan, războiul dintre, 509, 520
Indian, Partidul Congresului, 393, 421, 467
indiano-britanic, războiul, 356
indiano-pakistanez, războiul, 509, 520
indiano-pakistaneză, Înțelegerea de la Taşkent, 511
Indiile Olandeze, 464
Indochina, războiul din, 480, 487, 488, 492
Indonezia, 478, 480, 487, 495, 505, 527; Irianul de Vest, 497; războiul de independență, 486
Inițiativa de Apărare Strategică (SDI sau *războiul stelelor*), 540, 543
Inkatha, 556
Inocențiu IV, papa, 166
intercontinentale, rachete balistice (ICBM) sovietice, 496
Internaționala Comunistă (Comintern), 423
Intifada (Revolta palestiniană), 546, 556
Invincibila Armada, 221
Ioan Asan II, 161
Ioan, împărați ai Imperiului Roman de Răsărit: Ioan I Zimisces (Tzimiskes), 130, 136; Ioan II Comnen, 147, 151, 152; Ioan V, 178; Ioan VI (Cantacuzino), 177

Ioan I, rege al Angliei, 159, 161
Ioan, regi ai Poloniei: Ioan (Jan) III Sobieski, 211
Ioan, regi ai Portugaliei: Ioan, 202; Ioan II, 200; Ioan VI, 330
Ioana d'Arc (Jeanne d'Arc), 187, 191
Iordania, 480, 483, 513, 515, 519
Irak : Baas, Partidul, 514; Golful Persic, războiul din, 550, 552; independența, 437; independența kurdă, 559; Iran și Irak, războiul dintre, 517, 534, 537, 539, 540; kurzii, 525; revoltele armate, 498, 499; Statele Unite, 545; Șase Zile, Războiul de, 512; șiiții, 556; Timur Lenk, 183
Iran, 476, 488, 532, 556; Iran-Contra, Afacerea, 543, 544; Iran și Irak, războiul dintre, 517, 534, 537, 539, 540
Irgun Zvai Leumi (Organizația Națională Militară), 483
Irianul de Vest (Noua Guinee Olandeză), 497
Irina, regina Bizanțului, 122, 123
Irlanda, 118, 235, 305, 307, 420; războiul anglo-irlandez, 247, 249; războiul civil, 426; războiul de independență, 422, 426
Irlanda de Nord: războiul civil, 516, 521, 546
Irlandeză, Armata Cetățenească, 404, 413, 516
Irlandeză, Armata Republicană (IRA), 426, 546, 551
irlandezi, voluntarii, 404
Irlandezii Uniți, 307
irochezii, 237
Isabela I a Spaniei, 199
Isabela II a Spaniei, 338
Isanavarman I, 110
isaurian, războiul, 101
Islam, 109, 143
Islamic, Frontul, 554
Islanda, 118
Ismail al Persiei, 204, 205
Isperich, 113
Israel, 460, 483, 517, 530, 537, 559; arabo-israelian, războiul, 495, 512, 523; Hezbollah și Israel, războiul de frontieră dintre, 556; războiul de independență, 483, 485
Istria, 122
Italia: abisiniano-italian, războiul, 388; Albania, 449; al doilea război mondial, 455, 456, 466, 469, 474; austriecii, 366; Brigăzile Roșii, 530; etiopiano-italian, războiul, 444, 445; italiene (gotice), războaiele, 102, 103, 104; Liga celor Douăsprezece Orașe, 25; napoleoniene, războaiele, 308, 315; pactul tripartit, 456; primul război mondial, 410, 412; Războiul social, 66; Resorgimento, războaiele pentru, 358, 359, 360, 367, 369; revoluția, 348, 349; Sfîntul Imperiu Roman, 128, 132, 167; Verdun, Tratatul de la, 125
italiene, războaiele, 205, 206
italo-turc, războiul, 403
Itzcoatl, împăratul aztecilor, 191, 192
Iudeea, 82
Iugoslavia, 420, 458, 538, 551; războiul civil din fosta Iugoslavie, 555
Iugurta, 65
iugurtin, războiul, 65
Iulian (Flavius Claudius Iulianus), 91
Iustin II, 106
Iustinian I (cel Mare; Flavius Justinianus), 100, 105
Iustinian II, 115, 116
iuții, 98, 101, 106
Ivan III (cel Mare) al Moscovei, 199, 201
Iyasu II, 288

Î

Înghețarea armamentului nuclear, 537, 538

J

Jabotinsky, Vladimir, 376, 457
Jackson, Andrew (Moș Hickory), 346
Ja-far Al-Mutawakkil, 127
Jahangir (Salim), 219, 232
Jamaica, 242, 266, 284, 305, 484
James I, rege al Aragonului și Cataloniei, 159
Japonia: al doilea război mondial, 446, 460, 464, 472, 476; chino-japonez, războiul, 388, 389, 447, 448, 452, 457, 467, 472; Coreea, 114, 170, 224, 381, 398, 402; Fujiwara, clanul, 112; Heiji, războiul, 154; Hogen, războiul, 154; pactul tripartid, 456; primul război mondial, 408; războaiele civile, 138, 226, 362, 368; Războiul călugărilor, 198; Războiul civil (Restaurația Meiji), 362, 368; ruso-japonez, războiul, 396, 398; Shanghai, Bătălia de la, 439; Societatea Dragonului Negru, 394; sovieto-japonez, războiul, 476
Java, 81, 127, 134, 172, 277, 318, 326, 333
Javei, Marea, Bătălia din, 464
Jayavarman I, 101, 114
Jayavarman II, 124
Jayavarman VII, 159
Jellaluddin, 165
Jenkis, Războiul urechii lui, 271, 272, 273
Jiang Qing (Chiang Ch'ing; Luan Shu-meng), 408, 477
jihadul, 157
Jinnah, Mohammad Ali, 373
Jodl, Alfred, 475
Johnson, Lyndon Baines, 358, 513, 524
Johnston, Albert Sidney, 311, 360
Johnston, Joseph Eggleston, 315
Joliot-Curie, Iréne, 451
Joliot-Curie, Jean Frederic, 451

Jones, John Paul, 294
Juan Carlos al Spaniei, 535
Jukov, Gheorghi, 459, 470, 474

K

Kabul, 80, 114, 344, 375, 408, 436, 533, 557
Kaffir, războaiele: primul, 295; al doilea, 303; al optelea, 350; al nouălea, 374
Kala'un, sultanul, 171
Kaldan, hanul, 249
Kalmar, Uniunea de la, 183, 205
Kaltenbrunner, Ernst, 475
Kamimura, Hikonojo, 350, 414
Kammu, împăratul, 123
Kanagawa, Tratatul de la, 353
Kanauj, Imperiul, 125
Kandahar, 234, 270
Kandurcha (Bătălia stepelor), 183
Kansas-Nebraska, Tratatul, 354
Kao Chiung (Gao Jiong), 110
Kappel, bătălia de la, 212
Kara Khitai, 151, 161
Karagheorghe (Gheorghi Petrović), 285, 311, 313, 326
Karanga, Imperiul, 143
Karen, războiul de independenţă, 484
Karim Han, 295
Karlowitz, Tratatul de la, 251
karluki, turcii, 126
Karpenizi, bătălia de la, 331
Kars, bătălia de la, 142
Kashmir, 482, 486
Kashmir, războiul din, 482
kasiţii, 18
Kassem, Abdul Karim, 498
Kasserling, Albert, 380, 500
Kavadh I, 101
Kavadh II (Siroes), 111
Kawamura, Kageaki, 350, 433
Kawamura, Sumiyoshi (Jungi), 340, 397
Keitel, Wilhelm, 475, 478
Kellogg-Briand, Pactul, 438
Kemal, Mustafa, 429
Kennedy, John Fitzgerald, 418, 501, 503, 507
Kenney, George Churchill, 384, 530
Kent, regatul iut, 106
Kenya, 476, 490
keraiţi, mongolii, 159
Kerensky, Aleksandr Fiodorovici, 377, 416, 518
Kerensky, Ofensiva, 416
KGB, 489
Khalid ibn al-Walid, 111
Khayr ed-Din Barbăroşie (Barbarossa; Khizr), 202, 212, 214
khazarii, 115, 119
khitani, mongolii, 121, 130, 132, 136, 138, 142, 151
khmerii, 152, 153, 154, 159, 190
khmerii roşii, 488, 522, 527, 542, 554, 557, 560
Khomeyni, ayatollahul Ruhollah (Ruhollah Kendi), 393
khurramiţi, musulmanii, 124
Khusru Han, 260
Kiakhta, Tratatul de la, 267
Kikuyu Mau Mau, societatea, 490
Kim Ir Sen (Kim Jong Ju), 404, 560
Kimura, Heitaro, 383
King, Ernest Joseph, 375
King, Martin Luther, Jr., 436, 509, 516
Kinsale, bătălia de la, 234
kirghizi, turcii, 126
Kirghizia, 549
Kirkuk, 552
Kissinger, Henry Alfred, 429, 523, 528
Kittikachorn, Thanom, 521
Kiyowara, clanul, 147
Kléber, Jean-Baptiste, 279, 309
klingii, 81
Knyphausen, baronul Wilhelm von, 309
Kobi, bătălia de la, 202
Kokuryo, 114
Kolceak, Aleksandr Vasilievici, 371, 420, 421, 424, 425
Kolubra, bătălia de la, 407
Konev, Ivan Stepanovici, 390
Kongsompong, Sunthorn, 552
Konoye, Fumimaro, 385, 478
Korsun, bătălia de la, 469
Koryo, 132
Kościuszko, Tadeusz, 304
Kosovo (Cîmpul Mierlelor), 183; a doua bătălie de la, 193
Kotoku, prinţul, 112
Kronstadt, rebeliunea de la, 426
Krueger, Walter, 377
Ku Klux Klan, 374
Kuang Wu Ti (Liu Hsiu), 80
Kubilai (Khubilai; Kubla) Han, 162, 170, 172
Kuciuk-Kainargi, Tratatul de la, 291
Kun, Béla, 382, 422, 447
kurdă, mişcarea de independenţă, 533
Kurdistan, Partidul Muncitoresc din, 559
Kursk, bătălia de la, 466
Kurt (Kubrat), 108
kurzii, 525, 537, 546, 552
kuşanii, 79, 80
Kuwait, 550, 552
Kwajalein, Atolul, 471
Kwangtung, Armata, 436, 452, 477

L

La Fayette (Marie Joséph Paul Yves Roch Gilbert du Motier), marchiz de Lafayette, 281
Ladislau I (Ladislau III) al Poloniei, 191, 192
Lal Singh, 346
Lally, Thomas, 282, 283
Lambakanna, dinastia, 80
lansator de proiectile, 149
Laos, 114, 294, 334, 336, 486, 492, 501, 527; laoţiano-siamez, războiul, 334; războiul civil, 524, 503, 504, 524; Thailanda şi Laos, războiul de graniţă dintre, 535
Lao-zi, 22
Lasalle, Antoine Charles Louis, 317
latin, Războiul, 41
latinii, 14
Latran, Tratatul din, 435
Lausanne, Tratatul de la, 429
Lawrence, Thomas Edward (Lawrence al Arabiei), 379
Leclerc, Jacques Philippe, 395, 481
Leclerc, Victor, 310
Lee, Henry „Lighthorse Harry", 280, 328
Lee, Robert Edward, 315, 360, 363, 370
Leisler, Jacob, 249
Leisler, Rebeliunea lui, 249
Lenin, Vladimir Ilici (Vladimir Ilici Ulianov), 369, 395, 403, 417, 430
Leon, împăraţi ai Imperiului Roman de Răsărit: Leon I, 99; Leon III Isauricul, 115, 117, 118, 119; Leon V (Armeanul), 123
Leopold II de Swabia, 182
Lepanto, bătălia de la, 203, 219, 221
Lepidus, Marcus Aemilius, 72
Letonia, războiul de independenţă, 420, 422, 425
Leul de Mare, operaţiunea, 455
Lewis, Meriwether, 292
Leyte, bătălia de la, 472, 477
Li Shih-min (T'ai Tsung), 108, 113
Li Yuan (Kao Tsu), 110
Liao de Vest, 151
Liao, dinastia, 132, 151
Liban, 513, 517, 537, 539; Hezbollaho-israelian, războiul de graniţă, 556; războiul civil, 498, 526, 528, 539, 548
Liberia, 347, 534, 559; războiul civil, 548, 550, 554
Libia, 438, 460, 529, 536
Licinius, Valerius Licinianus, 90, 91
Lidia, 22, 26
Liga Bunăstării Publice, 197
Liga celor Douăsprezece Oraşe, 25
Liga celor Trei Oraşe, 200
Liga Musulmană, 399, 457
Liga Naţiunilor, 422
Liga Statelor Arabe, 471
Ligii de la Augsburg, războiul (Războiul Marii Alianţe), 249, 250
Lincoln, Abraham, 269, 317, 358, 366
Lincoln, Benjamin, 269, 318
Lisandru, 37
Lisimah, 46, 47, 49
Lituania, războiul de independenţă, 420, 422, 425
Liu Pang (Kao Tsu), 58
Liu Yii, 96
Livonia (Letonia), 216, 219, 225, 227, 231, 259
Locarno, Tratatul de la, 431, 439, 444
Lodi, dinastia, 202
Lodz, bătălia de la, 407
lollarzilor, revolta, 187
lombardă, Liga, 156
lombarzii (longobarzii), 83, 101, 105, 120
Londra, Tratatul de la, 404
Lothar al Franţei, 135
Lothar II de Merovingia, 108, 151
Lotusul Alb, Societatea, 306
Lucullus, Lucius Licinius, 64, 67, 70
Ludendorff, Erich, 365, 447
Ludovic de Ungaria, 178, 180, 182
Ludovic, regi ai Franţei: Ludovic Filip, 336, 348; Ludovic Germanicul, 128; Ludovic II de Bourbon, prinţ de Condé, 229, 236, 247; Ludovic VI, 150, 151; Ludovic VII, 153, 155; Ludovic IX (cel Sfînt), 166, 169; Ludovic XI, 192, 197; Ludovic XII, 205; Ludovic XIII, 225, 235; Ludovic XIV, 239; Ludovic XVI, 303, Ludovic I, 178
Lugalzaggisi din Erech (Umma), 13
Lui Fang, 109
Lusitania, 62, 69
luterană, revolta ţărănească, 209
Luther, Martin, 207
Lys, Ofensiva, 418
Lysborg, bătălia de la, 141

M

Ma Ling, bătălia de la, 41
Ma Yuan, 79
Macandel, François, 278
MacArthur, Douglas, 376, 488, 509
Macbeth, 141, 142
maccabeilor, revolta, 61
Maccabeul, Iuda, 61
Maccabeus, Jonathan, 61, 63
Maccabeus, Simon, 63
Macedonia: Balcani, primul război din, 403; bizantinii, 135, 168; bulgarii, 167, 168; diadohilor, războaiele, 46, 47, 49; expansiunea, 42, 43; independenţa, 395; macedonene, războaiele, 56, 59, 61; perşii, 26; Roma, 62; România, 394; sîrbii, 177
Machel, Samora, 441, 544
Machiavelli, Niccolo, 197, 210
Mackay, Hugh, 235, 250

Madagascar, 311, 318, 379, 390, 464, 481
Madero, Francisco Indalecio, 371, 401
Madras, 277, 282
Madrid, Tratatul de la, 209
Magellan, Ferdinand, 210
maghiară, marea invazie, 133
maghiarii, 126, 128, 130, 131, 156
Maginot, Linia, 451
Magna Carta, 161
Magna Graecia (Grecia Mare), 38
Magnus I Olafsson, 140, 141
Magnus III Barfot (Picior dezvelit), 147, 149
Mahavira (Marele Erou), 26
Mahdi (Muhammad Ahmad), 377
mahdiste, armatele, 387
Mahendrapala, 129
Mahmud (Muizz ad-Din Mohammed), 138
Mahmud din Ghazni, 140
Mahmud Gawan, 200
Mahmud Han, 264, 266
Mahomed, 109, 111
Mahomed I (Restauratorul), 188
Mahomed II Fatih (Cuceritorul; Muhammed; Mehmet), 191, 195, 202
Mahomed IV, 248
Mahomed XVI (Sidi Mohamed) al Marocului, 293
Majorian (Iulius Valerius Majorianus), 98
Makarios III, 489, 499
Malaysia, Bătălia pentru, 461, 464
Malaysia, războiul civil, 484
Malcolm al Scoției, 144, 147
Malcolm II al Scoției, 138, 139
Malcolm III Canmore al Scoției, 142
Malcolm IV al Scoției, 153
Mali, 164, 175
Malik Kufar, 173
Malmedy, masacrul de la, 471
Malta, 212, 218, 307
Malwa, 173
Mamai, 181, 182
mamelucii, 166, 167, 169, 171, 190, 319
Manciu (Ch'ing), dinastia, 232, 241
Manciuria, 138, 151, 218, 229, 243, 251, 282, 362, 436, 452, 483, 488
manciuriano-rus, războiul de frontieră, 249
manciurieni și chinezi, războiul dintre, 229, 231, 234, 238, 242
Mandela, Nelson Rolihiahia, 421, 504, 550
Manfred de Italia, 167, 168
Mangu, 164, 167
Manhattan, Proiectul, 465, 468
Manila, 218
Manipur, 331
Mannerheim, Linia, 450, 454, 469, 488
Mansa Musa, 175
Mantua, 305
Manuel I Comnen, 153, 154, 155
Manuel II al Bizanțului, 190
Mao Tzedun, 387, 433, 528
Maqurrah, regatul, 170
Marat, 270, 279, 296, 297, 311, 326; războiul marato-mogul, 244
Marboduus, 78
Marcellus, Marcus Claudius, 50, 54, 60
marcomanii, 78, 83
Marcos, Ferdinand Edralin, 418, 522, 544, 549
Mardonius, 30
Marea Britanie (*vezi* Anglia *și* Britanie, Marea)
Marea Epurare (Uniunea Sovietică), 441, 445
Marele Război Nordic, 254, 255, 258, 259, 264
Marele Zid, China, 106
Margareta a Angliei, 194
Margareta a Danemarcei, 183
Maria (Stuart), regina Scoției, 213, 217, 221
Maria I (Maria Sîngeroasa) a Angliei, 206, 215
Marinidă, dinastia, 170, 176
Marion, Francis „Vulpea Mlaștinei", 268, 305
Marius, Gaius, 60, 65, 67
Market Garden, operațiunea, 471
Marna, prima bătălia de pe ~, 406; a doua bătălie de pe ~, 419
Maroc, 153; arabii musulmani egipteni, 115; castilienii, 184; criza marocană, 397, 402; Franța, 287, 396, 399; independența, 495; marinizii, 170; portughezii, 198, 200; Rif, războiul din, 426, 431, 433; spaniolii, 200, 357, 497
Marshall, George Catlett, 376, 453, 482, 500
Marshall, Planul, 482
Marșul cel Lung, 442, 444
Marti, José, 389
Marwan II, 119, 121
Marwan ibn Hakam, 115
Masai, populația, 254
Masaryk, Jan, 382, 483
Masaryk, Tómas, 420
Maslama, 117
Mata Hari (Margaretha Geertruida Zelle), 373, 417
Matapa, Imperiul, 201
Mataram, 277
matchlock (flinta cu fitil), 187
Matei I Corvin (Mátyás Hunyadi), regele Ungariei, 192, 197, 199, 203
Mathgamain, regele Musterului, 133
Mau Mau, răscoala, 490
Mauriciu (Flavius Tiberius Mauricius), 103, 107, 108
maurii, 164, 186
Mauritania (Maroc), 89
Mauritius, 318
Maxentius, Marcus Aurelius Valerius, 90
Maximian (Marcus Aurelius Valerius Maximianus), 85, 88, 90
Maximilian I al Germaniei și Sfîntului Imperiu Roman, 195, 201, 203, 207

Maximilian I, duce de Bavaria, 219, 240
Maximilian, arhiduce de Austria, 363
Maximus, Magnus Clemens, 93
Mayapan, 196
mayaşii, 196
Mazarin, cardinalul, 236, 239
Mazuriene, Lacurile, bătăliile de la, 407, 409
Mecca, 109, 111, 414, 430
Medellin, Cartelul drogurilor de la, 557
Media, 24, 25, 63
Medina, 109, 111, 414
Mehmet Ali, 319, 325, 329
Meiji, Restaurația, 362, 368
Meitner, Lise, 451
Menandru (Milinda), 64
Menelau, 47
Menes (Narmer), 11
Mercia, 118, 120, 124
Merovingiană, dinastia, 98, 108
Mesa, bătălia de la, 347
mesenice, războaiele, 24
Mesopotamia: abbasizii, 154; arabii musulmani, 111; asirienii, 12; bizantinii, 111, 121, 133, 138; horezmii, 159; Marea Britanie, 410, 413; musulmanii khurramiți, 124; primul război mondial, 408, 411, 414; Roma, 83, 85, 90; turco-persane, războaiele, 234, 268
Mexic, 196, 210, 363, 367, 408, 433, 561; războaiele civile, 356, 359; războiul de independență, 318, 319, 325, 330, 332; republica, 333; revoluția, 401, 405, 409, 411
mexicano-american, războiul, 347, 414
Mfecane (Zdrobirea), perioada, 329
Midas (Mita), 21
midianiții, 18
Mieszko I, 133
Mihail, împărați ai Imperiului Roman de Răsărit: Mihail III, 125, 126, 127; Mihail VIII Paleologul, 170
Mihiragula, 104
Mikael Sehul, 288, 290, 298
Miles, Nelson Appleton, 342
Miltiade, 30
Minamoto, clanul, 157
Minamoto Yoritomo, 153, 157, 159
Minamoto Yoshitsune (Ushiwaka), 157
Ming Chiao, bătălia de la, 15
Ming, dinastia, 181, 183, 238, 241
minoică, civilizația, 14
Minrekyawswa, prinț de Ava, 188
Mișcarea de la 4 mai, 424
Mișcarea 30 mai, 432
Mișcarea Populară pentru Eliberarea Angolei (MPLA), 495, 526
Mitanni, regatul (Armenia), 15
Mitridate, regi ai Parției: Mitridate I, 61, 63; Mitridate II, 65, 68; Mitridate III, 71
Mitridate, regi ai Pontului: Mitridate, 49; Mitridate VI, 67, 71
mitridatice, războaiele, 68, 71
Mobile, Alabama, 296
Mobutu Sese Seko (Joséph Désiré Mobuto), 437, 500, 509
Moesia, 81, 85
Mogadiscio, 136, 460
Mogadiscio, bătălia de la, 552
Mogul, Imperiul, 213, 244, 249, 265
Mogulă, dinastia, 212, 279
Mohamed Ali al Egiptului, 289
Mohamed bin Tughluk, 175, 176
Mohamed Sultan, 184
Mohamed Şah (Ala-ud-din Mohamed), 162, 340, 341
Mohammed, şahul Horezmului, 160
Mohammed Ayub Han, 400, 525
Mohammed din Ghuri, 159, 160
Mohammad Zahir Şah, 441
Mohammad Zia Ul-Haq, 530, 547
Moldova (România), 199, 203, 212, 227, 228, 313, 320
Molina, Rafael Leonidas Trujillo, 437, 503
Molotov, Viaceslav Mihailovici, 384, 543
Moluce, 226, 327
Mombasa, 136, 267, 276
Môn, dinastia, 134
Môn, regatul, 278, 280, 341
Moncontour, 218
Mongolia, 181, 427, 430
Mongolia, Republica Populară, 430
Mongolia exterioară, 404
mongolii, 151, 152, 160, 162, 163, 165, 170, 171, 173, 193, 214, 246, 251, 262
Montereau, bătălia de la, 323
Montezuma I, 193
Montezuma II, 198, 206, 208, 210
Montfort, Simon de, 159
Montgomery, Bernard Law, 382, 528
Montlhéry, 197
Moravia, 130
Morcea (Pelopones), 330
Mori Motonari, 204, 220
Moriya, dinastia, 99
Moro, Aldo, 530
Moscova, 248, 320, 343, 420, 462; bătălia pentru, 459; „procese-spectacol", 445; Tratatul de la, 425
Mossadeq, Mohammed, 488
Mozambic, războiul de independență, 508
mozambican, Frontul de Eliberare Națională (Frelimo), 504
Mu Yu, bătălia de la, 19
Mubarak, Mohammed Hosni, 434
Mugabe, Robert Gabriel, 430, 534
Mu'izz al-Dawlam, 134
Mukden, bătălia de la, 398

Mukden-Chinchow, bătălia de la, 483
München, Înțelegerea de la, 443, 449
Mundas, 103
Muntele Alb, bătălia de la, 230
Muntenegru, 410; războiul turco-muntenegrean, 351, 352, 353
Murad I al Imperiului Otoman, 183
Murad II al Imperiului Otoman, 190, 192
Murad IV al Imperiului Otoman, 234
murizii, 357
Murray, James, 358, 476
Murray, John, conte de Dunmore, 292
Murshilish I, 15
Musa ibn Nusair, 116, 117
Musaveni, Yoweri, 543
Muscat, 136, 332, 343
muscheta (*moschetto*), 203
Mussolini, Benito, 378, 423, 426, 428, 466, 475
Muster, 135
musulmană, Liga, 399, 457
musulmanii: achenezi, 228; arabi, 115, 117; berberii, 151; bizantinii, 111, 113, 115; Bulgaria, 116, 117; carmațieni, 129, 134; cruciadele împotriva, 147–169; druzi, 225, 228, 234, 431, 491, 530; Etiopia, 198, 214; fatimizi, 134; India, 218; khurramiți, 124; luptele cu hindușii, 557; Maroc, 115; omeiazii, 117; Pirinei, 116; Portugalia, 192; raiduri în Provence, 128; șiiții, 113, 130, 131, 532, 548, 552, 554; Sicilia, 142; Siria, 111, 113; spanioli, 124, 144, 146; World Trade Center, atentatul cu bombă de la, 558
musulmano-hindus, războiul civil, 557
Mysore, 296, 308

N

Nabucodonosor II, 24
Nadir Han, Mohammed (Nadir Șah), 436, 441
Nadir Kuli Beg, 267, 268, 276
Nadir Șah, 270
Nagabhata, 120
Nagabhata II, 125
Nagasaki, 477
Nagy, Imre, 389, 497
Nakatomi-no-Kamatari, 112
Namibia, 499, 510, 548; războiul de independență, 510
Namur, 250
Nanchang, revolta din, 433
Nantes, Edictul de la, 222
Napier, Charles James, 297, 352
Napier, Robert Cornelius, 317
Napoleon I (Napoleon Bonaparte; Napoléone di Buoneparte), 288, 305, 306, 309, 308, 311, 321, 324, 329
Napoleon III, 367
napoleoniene, războaiele, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 314, 315, 316, 320, 321, 316, 325
Narasimharvarman I, 112
Naroch, Lacul, bătălia de la, 412
Narses, 84, 89
Nasser, Gamal Abdel, 421, 492, 519
NATO, 489
nazist-sovietic, Pactul, 449
Ndwandwe, războiul zulu-ndwandwe, 328
Nehru, Jawaharlal, 383, 436, 508
Nelson, Horatio, 307, 310, 313
Nero (Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus), 78, 79
Nicaragua, 404, 501, 503, 543; războiul civil, 404, 432, 434, 531, 533, 549; revoluția, 531
Nicaragua și Honduras, războiul dintre, 400
Niceea, 168
Nicias, 36
Nicolae II al Rusiei, 368, 420
Nicomedes, 49
Nien, răscoala, 353
Niger (țara), 498
Nigeria, 390, 501
Nigeria-Biafra, războiul civil, 513, 515, 516
Nijmegen, tratatele de la, 246
Nika, revolta din, 103
Nikephoros II Focas, 130, 134
Nil, bătălia de pe, 307
Nivelle, Ofensiva, 415
Nivelle, Robert Georges, 415
Nixon, Richard Milhous, 405, 516, 518, 524, 561
Nkrumah, Kwame, 401, 497
Nobel, Alfred, 367, 372
Noii Armate IV, Incidentul, 460
nordic, primul război, 240, 241
nordic, Marele război, 254, 255, 258, 259, 263
Noriega, Manuel Antonio, 449, 538, 551, 553
Normandia, 192
Normandia, Invazia din (Ziua Z), 469
normanzii, 140, 144, 146, 155, 156
Norodom Sianuk, 428
Northumbria, 119, 171
Norvegia, 138, 454; bătălia pentru, 454
Noua Guinee, 464, 473
Noua Guinee, bătălia pentru, 472
Noua Zeelandă, 450, 545
nucleară, forța, 452; accidente, 496, 543; fisiune, 451; reactoare, 438, 493
nucleară, iarna, 541
nucleare, arme, 399, 465, 468, 477, 508, 511; teste, 488, 491, 501, 507
nucleare, tratat cu privire la accidentele, 521
nucleare, Tratatul de neproliferare a armelor, 516
Nujoma, Sam, 550
numantian, războiul, 62
Numidia, 97
Nürnberg, procesele de la, 470, 475

Nyatsimba (Mwenc Matapa, Pustiitorul de ţări), 201
Nystad, Tratatul de la, 264

O

O Mie de Zile, Războiul celor, 392
O sută de ani, Războiul de, 175–194
Octavian (Caius Iulius Caesar Octavianus; ulterior Augustus), 73, 74, 75
Octombrie, Criza din, 519
Octombrie, Manifestul din, 397
Octombrie, Revoluţia din, 416
Oda Nobunaga, 218, 222
Odenat al Palmirei, 87
Odoacru, 100
Ofensiva Kerensky, 416
Ogodai (Ögödei) Han, 157, 163, 165, 166
Okamura, Yasuji, 380, 511
Okinawa, bătălia pentru, 477
Olaf I Tryggvasson al Norvegiei, 138
Olaf II Haraldsson, 135, 140
Olanda (Ţările de Jos), 199, 223, 236, 243, 244, 257, 277, 323, 454; anglo-olandeze, războaiele, 239, 242, 243, 244; franco-olandez, războiul, 244; olandezo-portughez, războiul, 231, 237; războaiele napoleoniene, 305, 308
Olandeze, Indiile de Est, 464
Oleg, prinţul, 128
Olteniţa, 352
Oman, 251, 496
Omar I ('Umar ibn al-Khattab), 107, 112
Omeiadă, dinastia, 117
Omri, 20
Onishi, Takijiro, 385, 478
operaţiunea Desert One, 534
operaţiunea Furtună în Deşert, 552
operaţiunea Leul de Mare, 455
operaţiunea Market Garden, 470, 514
operaţiunea Overlord, 469
operaţiunea Sabia Deşertului, 552
operaţiunea Torţa, 463
Opiului, războaiele, 342, 343, 345, 355, 357
Organizaţia Naţiunilor Unite (ONU), 478, 480, 489, 491
Organizaţia Poporului Sud-Vest African din Namibia (SWAPO), 436, 499, 510, 539, 540, 548, 550
Organizaţia Statelor Americane (OAS), 536
Organizaţia Unităţii Africane (OAU), 506, 536
Orhan I, 175
Orientul Mijlociu: cîmpurile petroliere, 440; tratative de pace, 554
Osei Kofo, 278
Osman (Othman) I, 167, 175
Osman Nuri Paşa, 338, 393
Ospitalieri, Cavalerii, 162, 173, 178, 193, 212
ostrogoţii, 94, 99
Otoman, Imperiul: Balcanii, 183; Constantinopol, 183; Egipt, 278; expansiunea, 195, 201; Macedonia, 181; portughezii, 221, 222; Timur Lenk, 185; turkmenii Berbecului Alb, 197, 200 (*vezi şi* Turcia)
Otto I (cel Mare), 130, 131, 133
Otto II, 135
Ottokar II al Boemiei, 168
Oyama, Iwao, 345, 415
Oyo, 266
Ozawa, Jisaburo, 382, 512

P

Pacea de la Apameax, 60
Pacea de la Callias, 34
Pacea de la Dardanos, 67
Pacea de Treizeci de Ani, 34
Pacific, războiul din, 376, 377
Pactul de oţel, 449
Pakistan, 501, 519, 520; *India şi Pakistan, războiul* dintre, 509, 520; sovieto-pakistaneze, conflictele de frontieră, 535; Tratatul indo-pakistanez de la Taşkent, 511
Pala, dinastia, 121, 125
Palestina: al doilea război mondial, 467; arabii musulmani, 157; Damascului, războiul, 49; diadohilor, războaiele, 46–49; Egipt, 17; evreii, 18; filistenii, 18; Intifada (Revolta), 546; *împărţirea*, 481; *organizaţia muncitorilor evrei*, 427; palestiniano-israeliene, războaiele, 559; Palmach, 460; primul război mondial, 417; războiul civil arabo- israelian, 483; revolta arabă, 445, 447, 451; St. Iacob, Conferinţa de la, 451
Palestinei, Mişcarea pentru Eliberarea, (Fatah), 499, 509, 517
Palestinei, Organizaţia de Eliberare a, (PLO), 508, 515, 517
palisade de lemn, 11
Pallava, dinastia, 112
Palmach, 460
Palmira, 87
Pan Ch'ao, 79, 81, 82
Pan-African, Congresul, 476
Panama, 396
Panama, Canalul, 396
Panama-Costa Rica, războiul de frontieră, 427
Pandya, 107
Pantera Neagră, Partidul american, 512
Paoli, Pasquale, 266, 315
Papadopoulos, George, 522
Papagos, Alexandros, 378
Papale, Statele, 349
Paraguay, 264, 365, 366, 440, 449, 493, 549; independenţa, 319; războiul civil, 482

paraguayan, Războiul (Războiul Triplei Alianţe), 365, 366, 367, 369
Paris, acordurile de pace pentru Vietnam, 523
Paris, Comuna din, 370
Paris, Conferinţa de la, 355
Paris, Conferinţa de pace de la, 422, 435
Paris, Tratatul de la ~ încheiat după războiul Cambodgian, 552; războiul Crimeei, 354; războaiele napoleoniene, 323, 324; războiul spaniolo-american, 391; Războiul de Şapte Ani, 286
Parmenion (Parmenio), 38
Parţia, 53, 64, 68, 84
Pate, 267
pathano-britanic, războiul, 390
Pathet Lao, 488, 493, 527
Paulus, Friedrich von, 384, 465, 496
Paulus, Lucius Aemilius, 61
Pausanias, 33
Pax Mongolica, 167
Pax Romana, 74
pecenegii, 146
Pedro (cel Crud) al Castiliei, 178
Pedro I al Braziliei, 331
Pedro I de Aragon, 147
Pedro IV de Aragon, 177
peloponesiace, războaiele, 33, 34, 35, 36
Pepin I, 108
Pepin II, 114, 115
Pepin III le Bref (cel Scund), 116, 119, 120
Percy, Henry (Harry Bătăiosul), 179, 182, 185
perestroica, 438
Pérez de Cuéllar, Javier, 538, 546
Pericle, 30, 34
Perioada celor Treizeci de Tirani, 86
Perón, Isabel (Maria Estela), 529
Perón, Juan Domingo, 481, 489, 494, 524, 526
Peroz (Firuz), 99
persan, războiul: primul, 102; al doilea, 104, 105
Perseu al Macedoniei, 61
Pershing, John Joseph „Blackjack", 359, 485
Persia: Afghanistan, 268; bizantinii, 109; eftaliţii, 99; Egipt, 27; Grecia, 26; greco-persane, războaiele, 30, 31, 33, 34; independenţa, 25; Khiva, 249; războiul civil, 304; Roma, 89, 94; ruso-persan, războiul, 320, 322, 333, 334, 402; Sparta, 38; turcii, 266, 273; turco-persane, războaiele, 210, 212, 216, 225, 228, 231, 268, 269, 330; turkmenii Berbecului Alb, 198; turkmenii Berbecului Negru, 193; uzbecii, 208
Persic, războiul din golful, 550, 552
Peru, 213, 453, 516, 561; ecuadoriano-peruvian, războiul de frontieră, 536; războiul civil, 558
Petru I al Ciprului, 180
Petru I (cel Mare) al Rusiei, 245, 266
Philopoemen, 51, 56
Phraates I al Parţiei, 62
Phraates II al Parţiei, 64
Phraates III al Parţiei, 71
Phraates IV al Parţiei, 76
Piankhi, 21
Pickett, George Edward, 333, 372
Pickett, Şarja lui, 372
Piemont, războiul din, 357
Pilsudski, Józef Klemens, 367, 443
Pinochet Ugart, Augusto, 524, 547
Pirinei, bătălia pentru, 199
Pir-Mohamed, 184
Pius, Antoninus, 82, 83
Pizarro, Francisco, 213
Placidia, 97
Plantagenet, dinastia, 153, 156
Plevna, 373
Ploieşti, 455, 466
pogromurile, 395, 424
Pol Pot (Tol Saut; Saloth Sar), 435, 506
Polisario (Frontul Popular pentru Eliberarea Saguia el Hamra şi Rio de Oro), 523
Polonez, Coridorul, 449
Polonia: acţiuni antiguvernamentale, 518; al doilea război mondial, 450, 454, 469; cavalerii teutoni, 165; cazaco-polonez, războiul, 237, 240; Confederaţia de la Bar, 293; germanii, 149, 154; Hoarda de Aur, 167; Marele Război Nordic, 257, 259; octombrie polonez, 495; primul război mondial, 407, 409, 412; războiul de succesiune, 269, 270; războaiele napoleoniene, 316; revoluţia, 336, 337; ruso-polonez, războiul, 212, 216, 219, 227, 233, 240, 241; Solidaritatea, sindicatul, 535; sovieto-polonez, războiul, 424; suedezo-polonez, războiul, 225, 227, 230; turco-polonez, războiul, 227, 230, 245; Ungaria, 199
Pompei (cel Mare) (Gnaeus Pompeius Magnus), 65, 67, 69, 71, 72
Pompei, Sextus (Sextus Pompeius Magnus Pius), 69, 74
Poniatowski, prinţul Jozef Antoni, 321
Pontiac, 264, 289
Popoarele mării, 17
Porcilor, bătălia din Golful, 503
Portsmouth (New Hampshire), Tratatul de la, 398
Portugalia, 200, 217, 222, 231, 237, 243, 279, 314, 315, 317, 329, 432, 478, 524; formarea republicii, 401; războaiele civile, 331, 334, 335, 338, 339; spaniolo-portughez, războiul, 221, 270
Porţile de Fier, 192
Porus, 45
Potemkin, prinţul Grigori Aleksandrovici, 271, 301
Potsdam, Conferinţa de la, 470
powhatanii, 238
praf de puşcă, 131, 178
Pratibara, 125
Pratihara, dinastia, 120
Premadas, Ranasinghe, 557
Pretoria, Tratatul de la, 377

Pretorius, Martin (Marthinus), 355
Primăvara de la Praga, 514
Primul (cel Vechi) Imperiu Babilonian, 15
primul război mondial, 405–421
Primul Triumvirat, 73
Probus (Marcus Aurelius Probus), 85, 88
Proclamația de Emancipare, 362
„proeminenței", Bătălia, 470
protestanto-catolice, conflictele, 211
Prusia: austriace, războaiele de succesiune, 273; austro-italian, războiul, 367; austro-prusac, *războiul (Războiul de Șapte Săptămîni)*, 366; cavalerii teutoni, 164, 195, 197; franco-prusac, războiul, 369, 370; Marele Război Nordic, 263; napoleoniene, războaiele, 313; Războiul de Șapte Ani, 287; Războiul primei coaliții, 302; *Schleswig-Holstein*, 348, 350
Prusia de Est, primul război mondial, 407
Prut, Tratatul de la, 260
Psamtik I, 23
Psamtik II, 25
Psamtik *III*, 27
Ptolemeu I Soter, 41, 47, 49
Ptolemeu II, 49, 51, 53
Ptolemeu III, 53
Ptolemeu IV, 56
Puerto Rico, 487
Pugaciov, Emilian, 291
Pulakesin I, 106
Pulakesin II, 110, 112
Pulaski, Casimir (Kazimierz), 276, 235
punice, războaiele: primul, 50, 51, 52; *al doilea*, 54, 55, 56; al treilea, 63
Punjab, 45, 60, 118, 279, 310, 347
Pyrrhos al Epirului, 48, 50, 51

Q

Quantrill, William Clarke, 363
Quebec, 234, 251, 283, 292, 341, 507, 518; mișcarea separatistă, 502
Quebec, Conferința de la, 474
Quietus, 87
Quisling, Vidkun, 382, 476
Qutayba ibn Muslim, 118

R

Rabin, Yitzhak, 554
rachete balistice intercontinentale, 493, 496
radar, 396, 443
Raedwald, regele, 108
Rahman, Mujibur, 426, 520
Rajaraja, 136
Rajendra, 140
Rajputana, 114
Rama Raya, 218
Ramadhipati, 179
Ramiro II al Leónului, 131
Ramon (Cabrera y Grino), conte de Morella Cabrera, 313, 374
Ramses II, 17
Ramses III, 17
Rashtrakuta, dinastia, 121
Rava Ruska, bătălia de la, 407
Ravendravarman II, 132
Rawlings, Jerry, 536
Răscoala de Paște, 413
Războaiele celor două Roze, 194, 196, 197, 198, 200
războaiele episcopilor, 233, 235
războaiele husite, 188, 190, 191
Războaiele Stelelor, 540, 543
Războiul cavaleresc polono-teuton, 195, 197
Războiul Codului, 197
Războiul de O Sută de Ani, 175–183, 185, 187, 189, 191, 192, 194
Războiul de Șapte Ani, 280–286
Războiul de Treizeci de Ani, 228, 229, 230, 232, 233, 237
Războiul din 1812, 320–323
Războiul Ligii de la Augsburg, 247, 250
Războiul Pequot, 234
Războiul rece, 483, 485
Războiul regelui Filip, 246
Războiul social (Războiul aliaților), 66
Reagan, Ronald Wilson, 402, 541, 545, 546
Regatul Mijlociu (Egipt), 13
Republica Arabă Unită, 498, 503
Republica Centrafricană, 537
Resorgimento, 358, 360, 369
Revizionismul sionist, 457
Revolta lui Bacon, 247
Revolta Secerișului de Toamnă, 433
Revolta țăranilor, 182
Revoluția franceză, 300
Reykjavik, summitul de la, 543
Reynoso, Abimeal Guzmán, 444, 519, 558
Reza, Mohammad Pahlavi Aryamehr (Reza Han), 375, 431, 471, 532
Rhee, Syngman, 372, 510
Rhodesia, 509, 527, 528, 534; Zimbabwe-Rhodezia, războaiele civile, 520
Ribbentrop, Joachim von, 387, 475, 478
Richard, duce de York, 187, 196, 200
Richard, regi ai Anglici: Richard I (Inimă de Leu), 154, 158; Richard II, 182, 183; Richard III (Richard de Gloucester), 194, 200, 201
Rif, războiul din, 427, 431, 433
Riga, Tratatul de la, 424
Rio de la Plata, bătălia de la, 453
Robert I (Robert Bruce) de Scoția, 173

Robert Guiscard (Robert de Hauteville), 144, 146
Rodriguez, Andres, 496
Roger I, domnitor normand, 144, 149
Roger II, domnitor normand, 147, 152, 154
Roman, Imperiul: „Perioada celor Treizeci de Tirani", 86; al doilea Triumvirat, războaiele celui de-, 74–76; alanii, 97; Anul celor Patru Împărați, 80, 83; avarii, 108; burgunzii, 95; Cartagina, 41, 48; equienii, 33, 34; etruscii, 22, 48; Galia, 86, 93, 97; ghibelinii, 169; ilirice, războaiele, 53, 56; isaurian, războiul, 101; italiene (gotice), războaiele, 102, 103, 104; iugurtine, războaiele, 65; latin, războiul, 41; lusitanii, 62, 69; macedonene, războaiele, 56, 59, 61; Mesopotamia, 84; mitriadice, războaiele, 67; numantian, războiul, 62; persecuția creștinilor, 86; perșii, 89, 94; punice, războaiele, 50, 52, 54, 55; războaiele civile, 67, 72, 73, 75, 76; războaiele galice, 73; Republica Romană, 27, 307, 349; samnite, războaiele, 41, 45, 48; sertorian, războiul, 67; servile, războaiele, 62, 65, 68; sfîrșitul Imperiului Roman, 195; Siria, 66; social, Războiul, 72; Șapte Coline, 38; pădurea, bătălia din Teutoberg, 78; vandalii, 97, 103; Veii, 34; vizigoții, 96, 101; volscii, 34
Roman, Imperiul de Răsărit, 97, 108
Romană, Republica, 27, 307, 349
Romanus, 144, 145
România, 353, 355, 373, 394, 395, 413, 449, 456, 466, 470, 514; revoluția, 548
Rommel, Erwin (Vulpea Deșertului), 385, 460, 463, 467, 472
Roosevelt, Franklin Delano, 378, 441, 453, 457, 461, 468, 474, 478
Roosevelt, Theodore, 357, 391, 394, 424
Rosenberg, Alfred, 475
Royal Air Force (RAF), 455
Rusia: afgano-tadjik, conflictul de frontieră, 557; austro-ruso-turc, războiul, 269, 271, 300; cazaco-rus, războiul, 257; Crimeea, Războiul din, 352, 353, 354; Duminica Sîngeroasă, 397; expansiunea, 205; Finlanda, 316; georgiano-rus, războiul, 557; Hoarda de Aur, 182; khazarii, 133; Lituania, 203; Livonia, 216, 219; Marele Război Nordic, 259, 261, 264; murizii, 357; Polonia, 212, 216; primul război mondial, 407, 409, 418; primul război nordic, 240; Răscoala decembriștilor, 333; războaiele napoleoniene, 312, 314, 320; războiul civil, 416, 422, 424, 425; revoluția din 1905, 397, 398; revoluția rusă din octombrie, 416; ruso-japonez, războiul, 396, 398; ruso-persan, războiul, 320, 322, 333, 334; ruso-polonez, războiul, 227, 233, 240, 241, 243; ruso-suedez, războiul, 223, 227, 272, 273, 300, 301; ruso-turc, războiul, 246, 251, 288, 289, 290, 291, 320, 373, 374; Suedia, 220; Șapte Ani, Războiul de, 280
Rwanda, 499, 513; războiul civil, 504, 559
Ryswick, Tratatul de la, 250
Ryukyu Insulele, 376

S

sabaenii evrei, 94
Sabra, Masacrul de la, 537
Sabuktagin, 136
Sa'd (Saad) ibn Abi Waqqas, 107, 111, 113
Sadat, Anwar, 421, 532, 536
Sadur I, 19
Sahara, 393
Sahara de Sud, 527
Sahara de Vest, 527, 528
Saharov, Andrei, 526
Saigon, 357
Saint-Germain, Tratatul de la, 423
Sakanoue Tamuramaro, 123
sakii, 76
Saladin (Salah ad-din Yusuf ibn Ayyub), 152, 156, 157, 158
Salih ibn Mirdas, 140
Salonic, 144, 190
Saminidă, dinastia, 136
samnite, războaiele: primul, 41; al doilea, 41, 45; al treilea, 48
Samuel al Bulgariei, 135
San Stefano, Tratatul de la, 375
Sancho III (cel Mare), 140
sandiniștii, 443, 503, 531, 553, 543
Sanjar, 153, 151
Sarajevo, 405, 458, 553, 555
Sargon din Akkad, 13
Satavahana, dinastia, 76
Satsuma, clanul, 362
Saul, 18
saxonii, 98, 101
Scerdilaidas, regele, 56
Schleswig-Holstein, 348, 350
Schleswig-Holstein, războiul din, 364
Schmalkalden, Războiul, 214
Schmidt, Helmut, 525
Schönbrunn, Tratatul de la, 317
Scipio Africanul (Publius Cornelius Scipio Major), 54, 55, 57, 59, 60
Scipio cel Tînăr (Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor Numantinus), 59, 63
Scipio, Gnaeus Cornelius, 54
Scipio, Publius Cornelius, 54, 55
sciții, 21, 65, 68
sclavii: negoțul cu sclavi, 200, 323, 328; Proclamația de Emancipare, 362; războaiele sclavilor din Sicilia, 62, 65; Scoția, 91, 161, 174, 261, 275; independența, 174; scoțiano-engleze, războaiele, 171, 172, 174, 175

Scud, rachetele, 552
Sebastian, 93
Seleucid, Imperiul, 57
Seleucos I (Nicator), 53
Seleucos II, 48, 49
selgiucizi, turcii, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 153, 155, 166
Selim I al Turciei, 198, 207, 210
Semendria, 192
seminole, războaiele: primul, 327; al doilea, 340, 341
Sempronius, Titus, 54
Senegal, 281, 286, 302, 344, 362
Septembrie Negru, organizația, 521
Serbia: austro-rus-turc, războiul, 270; balcanice, *războaiele*, 403; *Bosnia și Herțegovina*, 553; Bosnia, 181; Croația, 551; fosta Iugoslavie, 555; independența, 131, 191, 311, 313, 320, 374; naționalismul sîrb, 538; primul război mondial, 405, 407, 410; sîrbo-bulgar, războiul, 380; sîrbo-turc, războiul, 372; Ungaria, 167
sertorian, Războiul, 67
Sertorius, Quintus, 64
Servian, Zidul, 38
servile, războaiele: primul, 62; al doilea, 65; al treilea, 68
Seti I, 16
Sever, Septimiu (Lucius Septimius Severus Pius Pertinax), 83, 84
Sf. Bartolomeu, masacrul din noaptea, 219
Sf. Iacob, conferința despre Palestina de la, 451
Sfintei Ligi, războiul, 207
Sfîntul Imperiu Roman: bizantinii, 127; Carol cel Mare, 119, 121, 122, 123; franco-turcă, alianța împotriva, 213; Franța și Sfîntul Imperiu, războaiele dintre, 211, 213, 215; prăbușirea, 167; războaiele civile, 151, 185
Sforza, Francisco, 193
Shaka (Chaka), rege al zulușilor, 300, 335
Shalmaneser III, 21
Shalmaneser V, 22
Shamir, Yitzhak, (Yitzhak Yzernitzsky), 411, 487
Shang Yang, 44
Shanghai, Masacrul din, 434
Sharon, Ariel, 435
Sharpeville, Masacrul de la, 502
Shatilla, Masacrul de la, 537
Sher-șah (Farid-ud-Din Sher Shah; Farid-han), 196, 200
Shih Huang Ti (Cheng), 53, 58
Shirvan, 204
Shotoku, prințul, 108, 112
Shrapnel, Henry, 311, 344
Siam, 215, 288, 294, 336; laoțiano-siamez, războiul, 334; siamezo-cambodgian, războiul, 320, 337; siamezo-vietnamez, războiul, 344
Sibiu, 192
Siegfried, Linia, 471
Sierra Leone, 300
Sigismund al Ungariei, 188
Sigurd I al Norvegiei, 150
Sihanouk, Norodom, 461, 519, 557
sikhșii, 254, 328, 346, 347, 349, 350
Sikorsky, Igor, 400
Silla, 106, 114
Simeon al Bulgariei, 129, 130
Simhavișnu, 107
Sinai, 417
Sinai-Suez, războiul (al doilea război arabo-israelian), 495
Singapore, 328
Singapore, bătălia pentru, 464
siouxo-american, războiul, 361
Siracuza, 30, 35, 38, 41, 50, 55, 56
Siria: al cincilea război sirian, 53, 60; al doilea război sirian, 51; al patrulea război sirian, 56; al treilea război sirian, 53; arabii musulmani, 111; cruciații, 148; egiptenii, 338; Franța, 425; independența, 480; Partidul Baas, 506, 519; Perioada Statelor Războinice, 33; primul război sirian, 49; răscoala druzilor, 431, 491; Războiul de Șase Zile, 462; Republica Arabă Unită, 498, 503; Roma, 69
Siva-Dhanurveda, 102
Skandagupta, 99
slavii, 103, 108
Slovacia, 248, 449
Slovenia, 549, 551
Smith, Actul, 457
Snefru, 11
Soares, Mario Lopez, 528
social, Războiul (Războiul aliaților), 66
Soga, clanul, 108, 110, 112
Sogatu, 171
Sokotu, 154
Solidaritatea, sindicatul, 534, 535
Soliman I (Magnificul) (Soliman II), 203, 209, 212, 218
Solomon, 19
somalezo-etiopiene, războaiele, 529, 531
Somalia, 547, 550, 553; independența, 501; războiul civil, 556
Somme, bătălia de pe, 412
sonar, 410
Sonata lunii, acțiunea, 456
Song, dinastia, 134, 136, 151, 168, 170
Song, dinastia de Sud, 151
Song-tsan Gampo, 110
Soso, 160, 164
Spania: ~ și Anglia, 221, 290; Filipine, 220; francii, 122; hispano-american, războiul, 391; hispano-portughez, războiul, 221, 270; Invincibila Armada, 221; mișcarea bască, 534; războaiele carliste, 338, 340, 348, 370, 372; războaiele

napoleoniene, 315; războiul civil, 444–449; spaniolă, revoluția, 329; succesiunea spaniolă, războiul pentru, 254–260
Sparta, 25, 27, 36, 38, 39
Spartacus, 69
Speidel, Hans, 390, 544
Sri Lanka, 116, 311, 312, 327, 520; *războiul civil*, 536, 545, 547, 560 (*vezi și* Ceylon)
Stalin, Iosif (Iosif Vissarionovici Djugașvili), 375, 432, 434, 441, 467, 476, 490
Stalingrad, bătălia de la, 462
Statele Unite: al doilea război mondial, 457, 463, 465, 468, 470, 471; armamentul nuclear, 488; Declarația Americană de Independență, 301; filipinezo-american, războiul, 392, 394; Golful Persic, războiul din, 550, 552; în Haiti, 560; în Irak, 545, 546; în Somalia, 553; prăbușirea bursei, 436; primul război mondial, 408, 418; războiul civil, 359–366; războiul din 1812, 320, 322, 324; războiul mexicano-american, 347, 414; revoluția americană, 295; Vietnam, războiul din, 495, 509, 511, 513, 515, 517, 522
Statelor Războinice, Perioada, 33
Sten Sture cel Bătrîn al Suediei, 198
Stern, Abraham, 457
Stern Gang, 483
Stern, gruparea teroristă, 457
Stilicon, Flavius, 95
Strabo, C. Pompeius, 67
Stragopulos, Alexis, 168
Stralsund, Tratatul de la, 180
Stuart, dinastia, 261
Subotai (Subodei), 156, 163, 164, 165, 167
Suchet, Louis Gabriel, 289, 334
Sudan, 492, 554; independența, 495; sudanez, războiul civil, 494, 522; sudanezo-abisinian, războiul, 383; sudanezo-egipteano-britanice, războaiele, 377, 378, 389, 390
Suedia: ~ și Danemarca, 180, 198; Marele Război Nordic, 254–263; originile, 113; Primul război nordic, 240, 241; războaiele napoleoniene, 312; Rusia, 219; suedezo-polonez, războiul, 225, 227, 230; suedezo-rus, războiul, 227, 272, 273, 300, 301; Treizeci de Ani, Războiul de, 233, 235
suevii, 96, 97
Sugiyama, Hajime, 376, 478
Suharto, 427
Sui, dinastia, 107
Sukarno, 394
Suleiman, 117
Sulla, Lucius Cornelius, 62, 67
Sumanguru, regele, 160
Sumatra, 117, 134, 186, 224, 400
sumerienii, 11, 13
Sun Tzu, 28
Sundiata, 164
Suomussalmi, bătălia de la, 451
Surinam, 312
Suryavarman I, 136, 139, 143
Suryavarman II, 147, 152, 153, 151
Suryavarman Champa, 159
Sven I Tveskaeg al Danemarcei, 135, 138
Sviatoslav I, 133
Swellendam, 295

Ș

Șapte Ani, Războiul de, 280–286
șapte reducțiuni, Războiul celor, 279
Șapte Săptămîni, Războiul de (austro-prusiac, războiul), 366
Șapte Zile, Bătăliile celor, 360
Șapur I, 86, 87, 88
Șapur II (cel Mare), 90, 91
Șase Zile, Războiul de (al treilea război arabo-israelian), 512
Șevardnadze, Eduard, 553, 557
șiiți, musulmanii, 130, 131, 555
Șoimului Negru, Războiul, 338
Ștefan cel Mare, 199, 203
Ștefan I al Ungariei (Sfîntul Ștefan), 141

T

Tacitus, 89
Tadjikistan, Războiul civil afgan, 557, 560
Tahiridă, dinastia, 124
Tai, armatele, 184
Taila II, 135
Taiping, rebeliunea, 350,–355, 358–360, 364
T'ai-tsu (Chu Yüan-chang), 175, 179, 181, 184
T'ai-Tsung (Chao Kuang-yin), 132, 136
Takahashi, Korekiyo, 446
Talbot, John, conte de Shrewsbury, 194
Tamerlan (Timur Lenk; Timur cel Șchiop), 179, 181, 183, 184, 185, 186
Tancred, 145, 150
Tandy, Napper, 307
Tang, dinastia, 110, 127, 129, 130
tanguții, 136
Tannenberg, bătălia de la, 407
Tanzania, 431
tarascanii, 200
Tarawa, bătălia de la, 468
Tardu, 109
Tarik ibn Ziyad, 116
tarquinii, 27
Tato, 101
Taylor, Zachary, 298, 350
tătarii, 209, 218, 219
Te-kuang, 132

„Telefonului Roşu", înţelegerea (între S.U.A. şi Uniunea Sovietică), 507
Temistocle, 26, 30, 34
Templieri, Cavalerii, 162
Templierilor, Ordinul, 150
Temugin, 157 (*vezi şi* Genghis-Han)
Teodoric (Dietrich) I (cel Mare), 99, 100, 101, 103
Teodoric II, 98
Terbelis (Tervel), 116, 117
Teutoni, Cavalerii, 158, 161, 163, 164, 165, 170, 174
teutonii, 65
Texas, 264, 346, 349; războiul de independenţă, 339
Thailanda, 15, 179, 186, 193, 477, 482, 538; thailandezo-cambodgienc, lupte de graniţă, 498, 508; *thailandezo-laoţiană, frontiera, războiul de* la, 535; thailandezo-vietnameze, conflictele, 535
Thair al Arabici, 91
Thant, U, 401, 503
Thatcher, Margaret Roberts, 431, 532
Theodor II Lascaris din Niceea, 167
Theodosiu I (cel Mare), 91, 93
Theodosiu II, 97
Theodosiu III, 117
Thokoly, Imre, 246
Thutmosis I, 14
Thutmosis III, 16
Tiberiu (Tiberius Claudius Nero Caesar Augustus), 74, 78
Tibet, 110, 121, 126, 256, 268, 487, 493, 499
Tienanmen, piaţa, 548
Tiglatpalassar I, 18
Tiglatpalassar III, 21
Tigran (Dikran), 63, 68, 71
Tigran cel Tînăr, 71
Timişoara, Transilvania, 262, 349, 548
Timoleon, războiul împotriva lui, 41
Timorul de Est, 527
Timoşenko, Semion Konstantinovici, 388, 518
Tirana, Tratatul de la, 433
Tiridate III, 89
Tito (Iosip Broz), 386, 534
Togan, 171
Togo, 506
Tojo, Hideki, 380, 460, 484
Tokugawa Ieyasu, 226, 229
Tombalbaye, N'Garta (François), 501, 526
Tone, Wolfe, 307
Tordesillas, Tratatul de la, 204
Tostig, 143
Tracia, 26, 35, 85, 96, 167
Traian (Marcus Ulpius Traianus), 79, 82
Tran Nhon-Ton, 171
Transilvania, 105, 223, 225, 241, 248, 298, 548
Transiordania, 488
Tratatul Antantei Cordiale, 396
Tratatul de Interzicere a Testelor Nucleare, 507
Tratatul de ne-nuclearizare a fundului mării, 521
Tratatul pentru Limitarea Armelor Strategice (SALT I), 522
Tratatul pentru Limitarea Armelor Strategice (SALT II), 531, 533
Tratatul privind Reducerea Armamentului Strategic (START), 537
Trebizond, 197, 414
trebuchet, 149, 152
Trianon, Tratatul de la, 425
tripolitano-american, războiul, 312
Troia, 16
Troţki, Leon (Lev Davidovici Bronstein), 375, 416, 435, 456
Truman, Doctrina, 481
Truman, Harry S., 380, 482, 488, 522
Ts'ao Pei, 85
Ts'ao Ts'ao, 85
Tsushima, bătălia de la, 398
Tucidide, 33, 35, 38
Tulunidă, dinastia, 129
Tuman (Tumere), 104
Tung Cho, 84
Tunisia, 179, 220, 256, 259, 490; independenţa republicii, 495
Tupac Amaru, 220
Tuparamos, 524
Turbanelor Roşii, armata, 179, 180
Turcia: *austro-ruso-turc, războiul*, 270, 271, 300; avarii, 104; Creta, 388; egipteano-turce, războaiele, 338, 342, 343; fatimizii, 155; greco-turc, războiul, 427, 428; italo-turc, războiul, 403; Junii Turci, 405; lupte de graniţă cu kurzii, 554; Marele Război Nordic, 259; Persia, 110, 273; primul război mondial, 408, 411, 421; Repu-blica, întemeierea, 377; România, 352; ruso-turc, războiul, 246, 251, 288–291, 320, 373, 374; Serbia, 372; turco-austriac, 243, 248, 251; turco-muntenegrean, războiul, 351, 352, 359; turco-persane, războaiele, 210, 212, 216, 225, 228, 231, 268, 269, 330; turco-polonez, războiul, 227, 230, 245; turco-veneţian, *războiul*, 205, 212, 237, 241, 243, 248, 261; Viena, 212 (*vezi şi* Imperiul Otoman)
Turin, Tratatul de la, 250
Tuscarora, Războiul, 260, 261
Tyr (Es Sour), 23, 30, 43
Tz'u Hsi, 331

Ţ

Ţara Galilor, 170, 185
Ţara Românească, 270, 330
Ţările de Jos, 217, 219, 223
ţungarii, 249, 268
ţungaro-chinez, conflictul, 256, 268

U

U-2, incidentul, 500
Ucraina, 270, 420, 424, 469
Uganda, 387, 504 ; războiul civil, 532, 543; Uganda și Tanzania, războiul dintre, 532
uiguri, turcii, 112, 120, 126
Ulbricht, Walter, 486
Uldin, regele hunilor, 86
umbrii, 48
Ungaria, 133, 142, 156, 163, 167, 199, 207, 212, 223, 258; Austria, 165, 212, 246; Germania, 142, 154; insurecția comunistă, 422; întemeierea, 130; Partidul Comunist, 480; războiul civil, 173; revoluția, 349, 495; Serbia, 167, 192; Sfîntul Imperiu Roman, 207; turcii, 192, 195, 197, 209, 223, 243
Unională, Armata (Statele Unite), 359-366
UNITA (Uniunea Națională pentru Independența Totală a Angolei), 442, 502, 510, 526, 546, 553, 556
Uniunea Națională Africană din Zimbabwe (ZANU), 430, 528, 532
Uniunea Poporului African din Zimbabwe (ZAPU), 528, 532
Uniunea Sovietică: afgano-sovietic, războiul, 533, 535, 536, 544; al doilea război mondial, 450, 458, 462, 466, 469, 473, 474; dizolvarea, 541, 548, 549, 551; epurări, 445; sovieto-finlandez, războiul, 454; sovieto-japonez, războiul, 476; sovieto-polonez, războiul, 424
Ur, 11
uraniu fisionabil, 468
Urartu (Ararat), 19
Urban II, papa, 147
Urban IV, papa, 168
Ur-Nanshe, 13
Uruguay, 248, 320, 397, 524; războiul civil, 345, 352
Utrecht, Tratatul de la, 260
Utrecht, Uniunea de la, 219
Uzbeg, 174, 178
Uzbekistan, 208, 234, 549

V

Vafiades, Markos, 430
Valahia (România), 187, 227, 288, 313, 320
Valdemar I (cel Mare), 153
Valdemar II al Danemarcei, 161, 162
Valdemar IV al Danemarcei, 179
Valdemar, dinastia, 141
Valens, 93
Valentinian I, 92
Valentinian II, 93
Valerian, 86, 87
Valerius, Gaius Galerius, 89
vandalii, 95, 97, 99, 103
Vargas, Getúlio Dornelles, 379, 437, 440
Varșovia, Pactul de la (Organizația Tratatului de la Varșovia), 493
Varșoviei, bătălia, 470
Vasile I (Macedoneanul), 123, 127, 128
Vasile II Bulgaroctonos (Omorîtorul de bulgari), 133, 135, 138, 139, 140
Veii, 34
Velasco Ibarra, José Maria, 482
Veneția, 151, 178, 190, 199, 212; turco-venețian, războiul, 205, 237, 241, 243, 248, 261; venețiano-genovez, războiul, 178
Venezuela, 322, 324, 449; independența, 319
Verdun, bătălia de la, 412
Vergara, Convenția de la, 342
Verrucosus, Quintus Fabius Maximus, 50, 56
Versailles, Tratatul de la, 298, 422, 429, 443, 449
Vespasian (Titus Flavius Vespasianus), 78, 80, 81
Vesperilor sicilieni, războiul, 170
Vichy, guvernul francez de la, 455, 464
Vidin, 180
Viena, Tratatul de la, 367
Viera, Joao Bernardo, 534
Vietnam: Acordurile de la Geneva, 492; Cambodgia, 271; Champa-Annam, războiul, 138; Franța, 351, 357, 371; războaiele civile, 234, 246, 291, 525, 527; siamezo-vietnamez, războiul, 344; Statele Unite, 495, 509, 511, 513, 515, 517, 522; thailandezo-vietnameze, conflictele, 535
vietnamezo-cambodgian, războiul de frontieră, 531
Vietnamului, Liga pentru Independență, 461
Vijaya (regatul), 32
Vijaya, prințul hindus, 32
Vijayala, regele, 126
Vijayanagar, Imperiul, 176, 180, 181, 190, 208
vikingii, 123, 124, 126, 128; danezi, 123, 126, 128, 129; norvegieni, 124; suedezi, 126, 128
Vikramaditya I, 114, 120
Vikramaditya II, 120
Villeda Morales, Ramón, 457
Villmergen, bătăliile de la, 240
Virarajendra, 144
Viriathus, 62
vizigoții, 93, 94, 98, 106, 108
Vladimir I (Sfîntul Vladimir), 133, 135, 139
Vologese III al Parției, 83
Vologese IV al Parției, 84
volscii, 34, 38
Volta Superioară, Republica, independența, 499
Voluntarii Irlandezi, gruparea, 404
Voluntarii Ulster, gruparea, 404

W

Walesa, Lech, 466, 534, 550
Walker, William, 354
Wallace, William, 169, 171
Waller, William, 223, 243
Wang, dinastia, 142, 180
Wang Mang, 78
Warwick, conte de (Richard Neville), 196
Washington, Conferința de la, 545
Washington, George, 268, 279, 292, 293, 301, 308
Washington, summitul de la, 545
Waterloo, 324, 330
Wei, armata, 41, 44
Wei, dinastia, 85, 94, 99, 102, 104, 106
Wei Ch'ing, 64, 66
Weimar, Republica de la, 431, 442
Wellesley, Arthur, duce de Wellington, 289, 320, 321, 324, 351
Westfalia, Tratatul de la, 237
Whampoa, Academia Militară, 432
Wilhelm II al Germaniei, 420, 459
Wilhelm, regi ai Siciliei și Neapolelui: Wilhelm I (cel Rău), 151, 155; Wilhelm II, 154, 155, 157
William de Normandia, 142
William, Războiul regelui, 249, 251
William, regi ai Angliei: William I (Cuceritorul), 141, 143, 144, 146; William II al Anglici, Scoției și *Irlandei*, 146; *William III* (Wilhelm III de Orania), 239, 249, 250, 255
Wilson, (Thomas) Woodrow, 355, 415, 422, **431**
World Trade Center, atentatul cu bombă de la (New York), 558
Wu, regatul, 88, 179
Wu Chao, împărăteasa, 116
Wu Ch'i, 35, 39
Wu Di (Liu Ch'e), 62, 64, 66, 68
Wu Ling, 48
Wu Ti (Ssu-ma Yen), 86, 88, 89

X

Xantip, 51
Xenofon, 34, 40
Xerxes I, 30, 31
xhosa, 278, 350, 374
Xian, incidentul, 446
xien-pi, 91
xiong-nu (Slavii teribili) (Huns), 58, 64, 72, 76, 80, 91

Y

Yamagata, Aritomo, 341, 429
Yamamoto, Gonnohyoe (Gombë), 352, 441
Yamamoto, Isoroku, 380, 452, 468
Yamashita, Tomoyuki, 381, 480
Yana ibn Omar, 143
Yang Jian, 108, 109
Yang Ti (Yang Kuang), 110
Yasovarman, 120, 129
Yazdegird, 99
Yazid ibn Mohallib, **118**
Yelu Ta-shih, 151
Yemen, 106, 342, 504, 513; războiul civil, 515, 559
Yemenul de Sud, 513, 515; războiul civil, 543
Yeshaq I, 188
Ye-su Ti-mur, 171
Yuan, dinastia, 170
yuĕh chih (yuezhi) (Mîncătorii de carne), 68
Yusuf IV, 173

Z

Zabergan, 105
Zair, 500
Zambia, 508, 528
Zapata, Emiliano, 379, 424
Zenobia, regina, 87
Zenon, 100
zepelin, 393
Zeppelin, Ferdinand von, 393
Zimbabwe, 430
Zimbabwe-Rhodesia, războiul civil din, 520
zirizii, 142
Ziua Victoriei – E (din Europa), 475
Ziua Victoriei – J (din Japonia), 477
Ziua Z, 469
Ziyad ibn Abihi, 114
Zobdas, 87
zoroastrienii, 96
Zoroastru, 26
Zsitva-Torok, Tratatul de la, 225
Zubayr ibn Al-Awwam, 113
zulu-ndwandwez, războiul, 328
Zulus, Imperiul, 328
zuluşii, 319, 335, 375, 552

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
Panait Istrati BRĂILA